

А.Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупада
Кришнани англаш Халқаро жамиятининг асосчиси ва
рухий устози

Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита

Санскрит тилидаги асл матнларнинг
ўқилиши, мазмуни ҳамда изоҳлар
билан тўлдирилган ва тузатишлар
киритилган русча 2-нашрининг
ўзбек тилига таржимаси

* * *

"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"
Веданта фалсафасини ажойиб изоҳлаб
берадиган "Говинда-Бҳашья" асарининг
муаллифи Шрила Баладева
Видьябхушанага бағишланади

* * *

Жаҳон олимларининг "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" китоби ҳақида билдирган фикрлари

Ҳазрат Абҳай Чаранаравинда Бҳактиведанта Свами Прабхупаданинг изоҳлари билан жаҳоннинг етмиш беш тилида, умумий сони беш миллион нусхадан кўпроқ нашрда босмадан чиққан "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" китоби ҳозирги кунда ҳақиқий бестселлерга айланиб кетган. Мазкур китоб бутун жаҳон олимлари томонидан ҳақиқатан ҳам жаҳон адабиёти дурдоналаридан бири ҳисобланган мазкур асарнинг энг нуфузли таржимаси сифатида тан олинган. Қуйида баъзи машҳур олимларнинг "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" китобига билдирган фикрлари келтирилган.

Қандайдир шубҳа-ю гумонлар қалбимни қамраб олиб, кетма-кет келаётган ташвиш ва мусибатлар мени бутунлай ночор аҳволга солиб қўйган, гўё умидвор бўлгудек бирор нажот йўли қолмагандай бўлиб туюлган оғир пайтларда мен дарров қўлимга «Бҳагавад-гита»ни оламан. Шунда, ундан қалбимга ором ва осойишталик бағишлайдиган бирор шеър албатта топилади. Шу заҳотиёқ вужудимни қамраб олган оғир мусибат, ҳасрат, дарду-аламлар бутунлай эсимдан чиқиб, юзимда яна табассум пайдо бўлади. Мунтазам равишда «Бҳагавад-гита» ҳақида чуқур мулоҳаза юритиб яшайдиган киши ҳамиша ундан чексиз лаззат олиб, кундалик турмушда унинг янгидан-янги маъноларини кашф этаверади.

Мохандас К. Ганди.

Бу ажойиб кун учун мен «Бҳагавад-гита»дан чексиз миннатдорман. "Бҳагавад-гита" - китобларнинг энг биринчисидир; унда биз билан гўё буюк бир салтанат суҳбатлашаётгандай бўлиб туюлади; ундан эътиборга лойиқ бўлмаган, аҳамиятсиздай кўринадиган бирор фикр тополмайсиз - ундаги ҳар бир сўз уммондай чуқур, осмондай беғубор, фазодай бепоён, жуда кенг ва чуқур маънога эга; бу асар - кундалик турмушимизда ташвиш келтириб, бизни қийнаб келаётган муаммолар устида бошқа бир даврда, бошқа бир шароитда чуқур фикр юритган қадимий, юксак ва улғувор бир буюк тафаккур овозидир.

Ральф Уолдо Эмерсон.

«Бҳагавад-гита» – шунчаки, фалсафий асар ёки қандайдир диний ғоянинг баёни эмас. Аслида у инсоннинг одоб-ахлоқи, маънавиятининг мазмуни, дунёвий ва илоҳий муносабатлар, инсоннинг ҳаётдаги бурчи ҳақидаги ғояларга тўла асардир. Модда ва руҳнинг табиати, яхшилик ва ёмонлик, ҳаёт ва ўлим, инсоннинг умр йўли ҳақидаги чуқур

ғоялар "Гита"да оддий тилда баён этилган. Инсон ҳаётининг мазмуни, мақсади ҳақидаги чуқур маъноли ғоялар аниқ, содда, барчага тушунарли тилда нозил қилингани сабабли "Гита" минг йиллардан бери бутун жаҳон бўйлаб миллионлаб одамларнинг ҳам қалбини, ҳам ақлини ўзига мафтун қилиб келмоқда.

Бонгард-Левин.

Россия фанлар академияси академиги.

Ҳеч қандай шубҳа йўқки, бу китоб - муқаддас "Гита"нинг энг яхши нашрларидан ва *бҳакти*(Худога садоқат билан хизмат қилиш) илми бўйича жаҳондаги энг яхши асарлардан биридир. Прабхупаданинг мазкур таржимаси асарнинг аниқ мазмуни билан бирга муаллифнинг чуқур диний дунёқарашини ўзида мужассам қилган.

Доктор Томас Дж. Хопкинс,
Франклин ва Маршалл коллежининг
диншунослик факультети декани.

"Гита" - ҳақли равишда умумжаҳон маданиятида энг қадимий саналган буюк Ҳиндистон маданиятининг адабий негизи ҳисобланади. Мазкур таржима ва унга берилган изоҳлар - муқаддас "Гита"нинг аҳамияти ҳамиша барҳаёт, мангу ва долзарб эканини яна бир бор исботлаб турибди. Бҳактиведанта Свами ғарбий давлатларга жуда фаол ва бир томонлама ривожланаётган ҳозирги маданиятимиз чуқур таназулга юз тутганидан далолат берувчи яна бир ёрқин хабарни олиб келган. Ғарбий халқларнинг ҳозирги маданияти бу халқларнинг ўзини йўққа чиқариб юбориши мумкин, чунки **бу маданият - ҳақиқий ўзликни англаш ғоясидан маҳрум** маданиятдир. Бизларнинг сиёсат ва ахлоқ ҳақида билдираётган, ҳақиқий маънавий асосга таянмаган баландпарвоз фикрларимиз аслида қуруқ сафсатадан бошқа ҳеч нарса эмас.

Томас Мертон,
олим-руҳоний, зоҳид, ёзувчи.

Ғарбий давлатларда Ҳинд адабиётининг бирор асарини «Бҳагавад-гита» сингари тез-тез тилга олиб, севиб ўқимайдилар. Бундай асарни таржима қилишга журъат қилган киши фақат санскрит тилини яхши билиб қолмасдан, асарнинг мазмунини ҳам, нодир сўзлардан тузилган бадиий шаклини ҳам чуқур тушуна оладиган инсон бўлиши керак. Чунки **бу илоҳий эпос - инсониятга Парвардигорнинг бутун борлиқда, ҳар бир мавжудот қалбида мавжудлигини англаб етишни ўргатувчи буюк симфония**дир. Ҳазрат А. Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупада - қалби мазкур асарнинг мавзусига чуқур муҳаббат туйғусига тўла бўлган буюк инсон эканига ҳеч қандай шубҳа йўқ. Бунинг устига у *бҳакти* йўлини кучли ва ишонарли қилиб асослаб берган ҳолда, мазкур асарни изоҳ бераётган киши киритиши лозим

бўлган жуда чуқур, ҳаётий долзарб шарҳлар билан бойитган... Барча севиб ўқийдиган бу Ҳинд эпосини янги мазмун билан бойитиб, Свами китобхонларга бебаҳо неъмат совға қилган. Ҳаёт ҳақида қандай дунёқарашга эга бўлишимиздан қатъий назар, ҳар биримиз бу ажойиб асарни яратишга катта меҳнат сарфлаган ана шу буюк инсонга чуқур миннатдорчилик билдиришимиз лозим.

Доктор Геддес Макгрегор,
истеъфодаги хизмат кўрсатган профессор,
Жанубий Калифорния университетининг фалсафа
ўқитувчиси.

Ўзининг ажойиб таржимасида Шрила Прабхупада ўқувчиларга "Гита"га сингиб кетган *бҳакти* руҳини тўла очиб беришга эришган. Ҳиндистоннинг машҳур ва юксак мартабали до-нишманд-авлиёларидан бири бўлган Шри Кришна Чайтаньянинг нуфузли анъаналарига содиқ қолган ҳолда, у бу қадимий муқаддас битикнинг матнларини чуқур ҳаётий изоҳлар билан бойитган.

Доктор Дж. Стилсон Джуда,
истеъфодаги хизмат кўрсатган профессор,
Беркли Теологлар Уюшмаси Кутубхонасининг
директори ва дин тарихи ўқитувчиси.

Пирс ва бошқа прагматиклар тасдиқлаётганидай, агар инсоннинг амалий фаолиятини "ҳақиқат мезони" деб ҳисоблайдиган бўлсак, унда "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"да ҳақиқатан ҳам қандайдир илоҳий ҳақиқат мавжудлигини тан олишимиз лозим, чунки, **бу асарнинг насихатларига амал қилиб яшаётган инсонларнинг ҳаммаси ҳаётда ҳамиша хотиржам, осойишта ва қувноқ инсонлардир**. Замондошларимиз яшаётган ҳозирги бемаъни ва сўниқ ҳаётда бундай ҳолат жуда кам учрайди.

Доктор Элвин Х.Пауэлл,
Нью-Йорк Давлат Университетининг
ижтимоий фанлар ўқитувчиси.

Ҳинд илоҳий маданиятининг мухлисими, йўқми - ким бўлишидан қатъий назар "Асл ҳолидаги **Бҳагавад-гита**" таълимотини **ўрганган киши ҳаётда жуда кўп нарсани билиб олади**, чунки бунда, у "Гита"ни кўпчилик индуслар ҳалигача қандай тушуниб келаётган бўлса, у ҳам худди шундай тушунчага эга бўлади. Ўқувчиларнинг аксарият кўпчилиги учун бу асар қадимий ва ҳамиша навқирон Ҳиндистон халқининг ҳақиқий маданияти билан яқиндан танишиш имкониятини берадиган биринчи китоб бўлади.

Франсуа Шени, руҳий фанлар доктори,
Париж сиёсий тадқиқотлар институти.

"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" - **буюк илоҳий қудрат таъсири остида** кенг миқёсда фикр юритилиб, юракдан чуқур ҳис қилиниб, ажойиб ишланган буюк асар... Мен "Гита"нинг, ўзида

шунчалик чуқур мазмун-моҳиятни акс эттирган ва бенуксон шаклда чоп этилган, бошқа бирор нашрини учратмаганман. Бу – шубҳасиз, тўла-бутун, мукамал ҳамда замонавий зиёли кишининг маънавий ва маданий изланишларида узоқ йиллар муносиб ўрин эгаллайдиган асардир.

Доктор Ш.Шукла,
Джорджтаун Университетининг
лингвистика кафедраси ассистенти.

"Асл ҳолидаги Бхагавад-гита" - жуда бебаҳо ва фойдали нашр. «Бхагавад-гита» аввал ҳам Совет Иттифоқида нашр қилинган эди, лекин бу китоб ўқувчига «Бхагавад-гита» фалсафасини ва муаммоларини яна ҳам чуқурроқ ўрганиш имкониятини беради, Ҳинд маданиятини ўрганиш мавзуларини кенгайтиради. Ҳиндшунос олимларимиз бу китобдан фойдаланишлари лозим деб ўйлайман.

Профессор Е. Челишев,
Москва, Шарқшунослик Институту.

Буюк Ҳинд халқининг бебаҳо ва ўлмас миллий кадрияти ҳисобланмиш "Бхагавад-гита"нинг ўзбек тилига таржима қилиниши фақат ўзбек зиёлилари учун инсонийлик, тинчлик ва адолат, ахлоқ-одобнинг яхши намунаси бўлиб қолмасдан, ҳиндшунос олимлар ҳамда ҳинд халқининг кадриятлари, маданияти, фалсафаси билан қизиқувчилар учун Ведаларни, Веданта фалсафасини, янги давр ҳинд фалсафасининг буюк вакиллари Свами Вивекананда, Шри Ауробиндо Гхош, Махатма Ганди, Сарвапали Радхакришнанларнинг диний-фалса-фий таълимотларини ўрганишда улкан манба вазифасини ўтайди.

Саъдулла Йўлдошев
Ўзбекистон Миллий Университети
"Фалсафа тарихи ва мантик" кафедраси
профессори

Жаҳондаги энг қадимий маданий ёдгорликлар ичида ҳиндларнинг тўрт китобдан иборат Ведалари алоҳида ўрин тутаяди. **"Бхагавад-гита" тўрт веданинг юраги.** "Бхагавад-гита"нинг асосий маъноси шундаки, **иймонни ҳам, осийликни ҳам аслида ягона оила аъзолари - одамлар яратадилар. Ягона Парвардигор бир-бирига зид ғоя яратиши мумкин эмас.** Кришна Ўзининг бу даъватини "Худонинг шарафига битилган мадҳия" деб атаган. Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. васият қилганларки, Куръондан бошқа ҳар қандай дин ва пайғамбарлар таълимотини ўрганиш кони савобдир. Бу қоидага биринчилардан бўлиб ўзлари амал қилиб, бошқаларга ўрнак кўрсатганлар. Бутун жаҳон эътироф этган машҳур "Бхагавад-гита"нинг ўзбек тилига таржима қилиниши маънавий ва маданий ҳаётимизда жуда катта воқеа бўлиб, халқлар ўртасида маданий, ижтимоий дўстлик алоқаларини мустаҳкамлашга, ер юзида тинчлик ва ҳамжиҳатликнинг барқарорлашувига катта ҳисса қўшиши шубҳасиз.

Амир Файзулла.
Ҳиндшунос, таржимон, Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган маданият ходими

«Асл ҳолидаги Бхагавад-гита»нинг инглизча нашрига сўз боши

Аввал мен "Асл ҳолидаги Бхагавад-гита"ни ҳозир нашр қилинаётган ҳолида ёзган эдим. Китоб бир марта нашр қилингандан кейин, афсуски, қўлёзма тўрт юз саҳифага камайтирилган, расмларсиз, "Шримад Бхагавад-гита"нинг кўпгина шеърларига ёзилган изоҳларсиз чоп этилган эди. "Шримад Бхагаватам", "Шри Ишопанишад" сингари бошқа барча китобларимда мен бир хил қоидага амал қилганман: аввал санскрит тилидаги асл матнни келтираман, унинг инглиз тилида ўқилишини, кейин ҳар бир сўзнинг инглиз тилига таржимасини бераман; кейин шеърнинг бадиий таржимаси кўрсатилиб, унга изоҳ ёзилади. Бу қоида асарни ишончли, асосли қилиб, уни илмий даражага кўтаради ва ҳар бир шеърнинг маъносини аниқ-равшан очиб беради. Шу боис нашриётнинг қўлёзмани қисқартириш ҳақидаги талаби мени унчалик қониқтирмади. Лекин, кейинчалик "Асл ҳолидаги Бхагавад-гита"га талаб анча ошгандан сўнг кўпчилик дунёвий олимлар, Кришнани англаш ҳаракатининг издошлари мендан китобни аввалги ҳолида нашр қилишни илтимос қилдилар. Мазкур нашр - бу буюк илоҳий илм китобини ўқувчига устозлар силсиласида турган ишонарли манбаларга таянган ҳолда берилган изоҳлар билан бойитиб, бошлаб ёзилган кўринишда тақдим қилиш ҳамда Халқаро Кришнани англаш Ҳаракатининг обрўсини қўллаб-қувватлаш, унинг фалсафий асосини мустаҳкамлаш учун қилинган ҳаракатлар натижасидир.

Кришнани англаш халқаро ҳаракати - ҳар бир тирик мавжудот учун табиий ва бутунлай илоҳий бўлган ҳақиқий, тарих синовидан ўтган нуфузли ҳаракат, чунки у **"Асл ҳолидаги Бхагавад-гита" таълимотига асосланган.** Аста-секин бу ҳаракат бутун жаҳонда, айниқса ёшлар орасида, кенг тарқалиб борапти. Катта ёшдагилар ҳам у билан тобора кўпроқ қизиқяптилар: шогирдларимнинг оталари, боболари бу буюк халқаро жамият - Халқаро Кришнани англаш жамиятининг эркин аъзолари бўлиб, бизларни қўллаб-қувватлашяптилар. Кўплаб шогирдларимнинг ота-оналари Кришнани англаш ҳаракатини бутун дунёга тарқатаётганимдан жуда мамнун бўлиб, менга миннатдорчилик билдириш ниятида жуда Лос-Анжелесга ташриф буюрдилар. Уларнинг кўплари шуни айтдиларки, бу таълимотни тарғибот қилаётганим барча америкаликлар учун буюк бахтдир. Лекин, аслида

Кришнани англаш ҳаракатининг асосчиси Кришнанинг Ўзи бўлади, чунки бу ҳаракат жуда қадимда бошланган бўлиб, узилмас устозлар силсиласи орқали бизгача етиб келган. Агар бу ишда менинг ҳам қандайдир ҳиссам бўлса, у меники эмас, балки, мангу руҳий устозим, ҳазрат Ом Вишнупада Параммахамса Паривраджакачарйа Аштоттарашата Шри Шримад Бхактисиддхантасарасвати Госвами Махараж Прабхупаданинг менга кўрсатган бесабаб марҳаматидир.

Менинг бу ишга қўшган ҳиссам шундан иборатки, мен «Бҳагавад-гита»ни қандай бўлса шундайлигича, ҳеч қандай ўзгартишлар киритмасдан, асл ҳолида баён этишга ҳаракат қилдим. «Бҳагавад-гита» шу пайтгача инглиз тилига кимнингдир шахсий манфаатларини кўзлаб таржима қилиниб келганди. Лекин, биз Олий Шахс, ягона Парвардигор Кришнанинг бу дунёдаги вазифасининг моҳиятини ўқувчиларга тушунтириш ниятида уларга «Бҳагавад-гита»ни асл ҳолида етказишга ҳаракат қилдик. Биз қайсидир дунёвий сиёсатчи ёки файласуфнинг бемаъни сафсаталарини эмас, балки Кришнанинг хоҳиш-иродасини ўзгартирмасдан одамларга етказишни ўз бурчимиз деб биламиз, чунки одамлар дунёвий илм-фаннинг турли соҳаларида шунчалик билимдон бўлишларига қарамай, Кришна ҳақида ҳеч нарса билмайдилар. Кришна: *ман-мана бхава мад-бҳакто мад-йаджи мам намаскуру* ва шу сингари гапларни айтганида, бошқа билимдон олимлардан фарқли равишда биз: “Кришна ва Унинг ички руҳияти бир-биридан фарқ қилади” деб ҳисобламаймиз. Кришна мутлақ табиатга эга, шу боис, Кришна билан Унинг номи, кийёфаси, сифатлари, эрмаклари ва бошқа нарсалари орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Кришнанинг содиқ хизматкори бўлмаган ва *парампара*(устозлар силсиласи)да турмаган киши Кришнанинг мутлақ табиатини англаб олиши жуда мушкул. Кришна ҳақида тўлиқ илмга эга бўлмаган олим, сиёсатчи, файласуф ва свамилар «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзсалар, одатда ё асардан Кришнани четга суриб қўйишга ёки биратўла Уни йўқ қилишга ҳаракат қиладилар. «Бҳагавад-гита»нинг ана шундай шарҳловчилари “*майявади-бхашья*”лар деб аталади. Чаитанйа Махапрабху бизни ана шундай маҳмадоналар билан ҳамсуҳбат бўлишдан қайтарган. У ошқора айтадики, «Бҳагавад-гита»ни майявадилар нуқтаи-назаридан тушунишга ҳаракат қилган киши ҳаётда тузатиб бўлмайдиган катта хатога йўл қўяди. Бундай хатолик оқибатида «Бҳагавад-гита»ни ўрганаётган киши адашиб, руҳий юксалиш йўлидан умуман четга чиқиб кетади ва ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига қайтиб боролмайди.

Бизнинг биринчи вазифамиз - ўқувчиларга «Бҳагавад-гита»ни асл ҳолида тақдим этиш, айни пайтда шартланган руҳларнинг Худонинг даргоҳига қайтиб боришига ёрдам беришдан иборат. Кришна айнан шу мақсадда Брахманинг

ҳар бир кунида бир марта, яъни ҳар 8.600.000.000 йилда бир марта бизнинг сайёрамизда Ўзини намоён этади. Парвардигорнинг ана шу мақсади «Бҳагавад-гита»да очиқ-ойдин баён этилган, биз ҳам уни шундайлигича қабул қилишимиз лозим; акс ҳолда «Бҳагавад-гита»ни ва уни гапириб берган Кришнани тушунишга уринишнинг ҳеч қандай маъноси қолмайди. Кришна биринчи бор «Бҳагавад-гита»ни бир неча юз миллион йил илгари Куёш фариштасига айтиб берган. Биз ана шу ҳақиқатни тан олишимиз ва айни пайтда унга нотўғри изоҳ бермасдан, «Бҳагавад-гита»нинг тарихий аҳамиятига, Кришна айтган гапларга ишонган ҳолда баҳо беришимиз лозим.

«Бҳагавад-гита»ни Кришнанинг хоҳишига боғлиқ бўлмаган ҳолда изоҳлашга уринаётган киши оғир гуноҳ содир қилган бўлади. Бунга йўл қўймаслик учун Кришнанинг биринчи шогирди Аржун сингари Кришна - Олий Шахс, Худо эканини тушуниб олиш керак. «Бҳагавад-гита»ни ўрганишга ана шундай аниқ, ишончли манбаларга асосланган ҳолда ёндошиш бизга бу дунёда инсон бўлиб яшаш бурчини охиригача шараф билан адо этишга ёрдам бериб, ҳаётда буюк бахт-саодат келтиради. "Кришнани англаш ҳаракати" инсонлар жамияти учун жуда зарур, чунки у одамларнинг руҳий баркамолликнинг энг юкори поғонасига кўтарилишига имконият яратиб беради. «Бҳагавад-гита»да бу имконият тўла асослаб берилган. Афсуски, кўпчилик дунёвий сафсатабоз олимлар «Бҳагавад-гита»дан ўзларининг иблисона ниятларини асослаш ҳамда содда одамларни тўғри йўлдан адаштириш учун фойдаланадилар, бу билан уларни инсон ҳаётининг оддий қонуниятларини тушуниб олиш имкониятидан маҳрум қиладилар. Ҳар бир фаросатли инсон Парвардигор(Кришна)нинг қанчалик буюк эканини билиб олиши лозим. Тирик мавжудотнинг ҳақиқий ҳолати қандай экани ҳаммага, ҳар бир инсонга маълум бўлиши керак. Ҳар бир инсон англаб олиши лозимки, тирик мавжудот ҳамшиша хизматкор ҳолатида қолаверади, агар у Кришнага, яъни Худога хизмат қилмаса, унда ўзини чексиз оворагарчиликка, сарсон-саргардонликка мубтало қилиб, моддий табиат гуналарининг ҳар хил бирикмаларидан иборат алданишга, саробга, ўткинчи нарсаларга хизмат қилишга мажбур бўлади; ҳатто ўзларини “озод руҳлар” деб атайдиган файласуф-майявадилар ҳам бу дунёда такрор ва такрор туғилиб-ўлишга мажбур бўладилар. **Бу китобда баён этилаётган илм - энг буюк илм**, ҳар бир тирик мавжудот уни ҳеч бўлмаса ўз манфаати учун тинглаши, ўрганиши лозим.

Айниқса, Кали-юга даврида, одамларнинг аксарият кўпчилиги Кришнанинг ташқи қувватига маҳлиё бўлиб, тўғри йўлдан адашиб юргани сабабли “моддий тараққиёт бизга бахт олиб келади” деб ўйлайдилар. Улар Кришнанинг моддий, ташқи қуввати қанчалик қудратли

эканини билмайдилар, чунки ҳар биримизнинг оёқ-қўлимиз моддий табиатнинг бешафқат қонунлари билан боғлаб қўйилган. Тирик мавжудот Парвардигорнинг мангу, лаззатга тўла ажралмас заррачасидир, шу боис унинг табиий вазифаси Унга хизмат қилишдан иборат. Алданиш домига тушган киши эса, ўзининг ҳиссиётига хизмат қилиш орқали бахтли бўлишга интилади, аммо ҳиссий лаззатлар унга ҳеч қачон бахт келтирмайди. Ўзининг моддий сезгиларининг талабларини қондириш ўрнига у Худо Шахсининг сезгиларининг талабини қондириши лозим. Мана шу - инсон ҳаётининг баркамоллик чўққисидир. Худонинг хоҳиши ҳам, Унинг бизга қўйган талаби ҳам шундан иборат. Ҳар бир инсон «Бҳагавад-гита»нинг мана шу асосий мазмунини яхши тушуниб олиши лозим. Кришнани англаш ҳаракати мана шу ҳақиқатни Ер юзидаги ҳар бир инсонга етказишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Биз «Бҳагавад-гита»нинг маъносини ўзгартирмасдан асл ҳолида баён этаётганимиз учун, «Бҳагавад-гита»ни ўрганиб ўзига бирор фойда келтиришни истаган ҳар бир инсон, «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини тўғри тушуниш ҳамда Парвардигорнинг бевосита раҳбарлиги остида ундаги илмни кундалик турмушда қўллаш учун Кришнани англаш ҳаракати таклиф этаётган ёрдамдан фойдаланиши керак. **«Бҳагавад-гита» таълимотини ўрганиш шарофати билан одамлар ҳаётда тенгсиз бахт-саодатга эришадилар** деган умиддамиз. Агар улардан атиги биргина киши Худонинг асл содиқ хизматкори бўлиб етишса, биз ўзимизни қўзлаган мақсадимизга эришган деб ҳисоблаймиз.

А.Ч.Бҳактиведанта Свами.

12 май.1972 йил. Сидней. Австралия.

«Бҳагавад-гита» нозил бўлган вазият

Гарчи, «Бҳагавад-гита» алоҳида асар сифатида тез-тез нашр қилинаётган бўлса ҳам, аслида у санскрит тилида ёзилган қадимий "Маҳобҳорат" эпосининг бир қисмидир. "Маҳобҳорат" эпосида ҳозир биз яшаётган давр - Кали-юганинг кириб келиши олдидан рўй берган воқеа-ҳодисалар ҳақида ҳикоя қилинади. Бу давр тахминан беш минг йил аввал, айнан Курукшетра жанг майдонида Кришна Ўзининг дўсти ва мухлиси бўлган Аржунга «Бҳагавад-гита»ни айтиб берган вақтдан бошланган.

Инсоният тарихидаги энг буюк диний-фалсафий суҳбат ҳисобланган уларнинг бу мулоқоти бир томонда Дхритараштранинг юз нафар ўғли, иккинчи томонда уларнинг амаки-оғайнилари Пандузодалар - Пандунинг ўғиллари турган, қариндошлар орасидаги қирғинбарот уруш

бошланиши олдидан бўлиб ўтади. Дхритараштра билан Панду бир пайтлар бутун Ер юзига ҳукмронлик қилган шоҳ Бҳарата асос солган Курулар сулоласига мансуб ака-укалар эдилар. Асарнинг "Маҳобҳорат" номи ҳам шундан олинган (*Маҳобҳорат* - "Буюк Бҳарат авлодлари тарихи" деган маънони англатади). Тўнғич ўғил Дхритараштра туғма кўр бўлгани боис унга мерос бўлган тахт унинг укаси Пандунинг қўлига ўтади.

Тақдир тақозоси билан Панду ёшлигида ўлиб кетади ва унинг беш ўғли - Юдхитхира, Бҳима, Аржун, Накула ва Сахадева, - укасининг вафотидан кейин тахтга вақтинча ворислик қилаётган Дхритараштрага қарамоғида қоладилар. Дхритараштранинг ҳам ва Пандунинг ҳам ўғиллари саройда бирга ўсиб, бирга таълим-тарбия оладилар. Уларга ҳам, буларга ҳам ҳарб илми соҳасида машҳур устоз Дронаचारья ҳарбий илмдан сабоқ беради, сулоланинг бобокалони Бҳишма уларнинг барчасига бирдай насихатлар қилади.

Лекин, Дхритараштранинг ўғиллари, айникса унинг тўнғич ўғли Дурйодхон Пандузодаларни ёқтирмас, улардан нафратланар эди. Кўзи кўр ва кўнгилчан Дхритараштра эса, салтанат тахтига Пандунинг ўғиллари эмас, балки ўз ўғиллари меросхўр бўлишини истарди.

Дхритараштранинг розилиги билан Дурйодхон Пандунинг ўғилларини ўлдиришни режалаштиради. Ҳамиша амакиси Видура ғамхўрлик қилиб, жияни Кришна ҳимоя қилиб юргани туфайли Пандузодаларга қарши уюштирилган бир неча суиқасдларнинг биронтаси ҳам амалга ошмайди.

Кришна оддий инсон эмасди, аслида У - ўша пайтдаги шоҳлар сулоласига мансуб хонадонда шахзода қиёфасида Ер сайёрасига ташриф буюрган ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахсининг Ўзи эди. У Пандунинг хотини, Пандузодаларнинг онаси бўлган Кунтининг, яъни Притхунинг қизи Притхининг жияни сифатида Ядавалар хонадонида шахзода вазифасини бажарарди. Шу боис, қариндош бўлиб ҳам, дин қонунларининг мангу посбони бўлиб ҳам Кришна Пандунинг тақводор ўғилларига ҳомийлик қилар ва ҳамиша уларни ҳимоя қилиб юрарди.

Охир-оқибатда ёвуз Дурйодхон Пандузодаларни ўзи билан қимор ўйнашга мажбур қилади. Ана шу машъум қимор ўйинида Дурйодхон ва унинг укалари Пандузодаларнинг покдомон ва садоқатли хотини Драупадини ютиб оладилар ва уни шарманда қилиш ниятида саройда тўпланган шоҳ ва шахзодалар олдида ечинтиришга уринадилар. Кришнанинг ғойибона аралашуви туфайли Драупади бу шармандалиқдан қутулиб қолади, лекин, ўйинда Курузодалар ғирромлик қилиб Пандузодаларни салтанатдан маҳрум этиб, ўн уч йил ўрмонда сургунликда юришга мажбур қиладилар.

Пандузодалар сургундан қайтиб келиб, Дурйодхондан, ҳаққоний равишда ўзлариники бўлган, салтанатни қайтариб беришни талаб

киладилар, аммо Дурйодхон уларнинг талабини рад этади. Ҳукмдор(*киштрий*)лар табақасига мансуб бўлгани сабабли, Пандузодалар жамиятда фуқароларга раҳбарлик қилиб яшаши, шу йўл билан халққа хизмат қилиб, жамиятда ўз бурчини бажаришлари лозим эди. Шу боис, улар Дурйодхондан, ҳаётда ўз бурчини бажариб яшай олишлари учун ҳеч бўлмаса бешта кишлоқ беришни илтимос қилдилар. Аммо, Дурйодхон кўполлик билан, уларга ҳатто игнанинг учи ботгудай ҳам ер парчаси бермаслигини эълон қилади.

Шу пайтгача Пандузодалар ўзларига нисбатан қилинган барча ноҳақликларга чидаб, сабр қилиб келган эдилар, аммо ўзларининг ҳаққоний талабларига ана шундай кўпол равишда рад жавобини олгандан кейин уларнинг урушдан бошқа иложи қолмади. Шунда, Дхритараштранинг ўғилларининг ёки Пандузодаларнинг тарафини олиб, жаҳондаги ҳамма шоҳлар икки қарама-қарши лагерга бўлингандан кейин, Кришнанинг Ўзи Пандузодалар томонидан элчи бўлиб, тинчлик сулҳи тузиш ҳақида музокара олиб бориш учун Дхритараштранинг саройига келди. Лекин, саройдагилар Унинг таклифларини ҳам рад қилдилар, шундай қилиб, энди урушдан бошқа бирор йўл қолмагани очик-ойдин равшан бўлди.

Дхритараштранинг ўғилларидан фаркли равишда, эзгу ниятли ва тақводор Пандузодалар Кришнанинг Олий Шахс, Правардигор эканини тан олдилар. Шунга қарамай, бир-бирига қарама-қарши турган ҳар икки тарафнинг ҳам истакларини инобатга олган ҳолда Кришна урушда иштирок этишга рози бўлади. У танлаш имконини урушда қатнашаётган томонларнинг ўзларига берди: Олий Шахс, Худо бўлгани учун Кришна шахсан Ўзи урушда бевосита иштирок этмайди, аммо рақиб томонлар ўзларининг хоҳиши билан, бир томон маслаҳатчи сифатида Унинг Ўзидан, иккинчи томон эса - Унинг кўшинидан фойдаланишлари мумкин. Тажрибали сиёсатчи ҳисобланган Дурйодхон қувонганидан дарров Кришнанинг катта кўшинини танлади, Пандузодалар ҳам, хурсанд бўлиб маслаҳатчи сифатида Кришнанинг Ўзини танладилар.

Шундай қилиб, Кришна Аржуннинг жиловдори бўлиб, буюк камонбознинг афсонавий жанг араваси жиловини қўлига олади. «Бҳагавад-гита» ана шундай вазиятда нозил бўлган эди: жанг майдонида икки қўшин жанг бошлашга шай бўлиб юзма-юз турибди, шоҳ Дхритараштра эса, хаяжон билан ўзининг котиби Санжаядан сўраяпти: - "Жанг майдонида тўпланиб, улар нима қиляптилар?"

Шундай қилиб, тафсилот қатнашчилари жой-жойига қўйилган. Энди "Гита"нинг мазкур таржимаси ва унга берилган изоҳлар ҳақида бир-икки оғиз гап айтмоқчи эдик. Шу пайтгача «Бҳагавад-гита»ни инглиз тилига таржима қилган таржимонларнинг ҳаммаси бир хил йўлдан борардилар. Улар Кришнани четга суриб қўйиб,

бу асар орқали ўзларининг шахсий дунёқарашини ва фалсафий тасаввурларини ифодалар эдилар. «Бҳагавад-гита»нинг шарҳловчилари назарида "Маҳобҳорат" - қизиқарли афсоналар тўплами, Кришна эса, қандайдир номаълум дохийнинг ғояларини ифодалаш учун шунчаки ўйлаб топилган адабий қаҳрамон ёки иккинчи даражали тарихий шахс эди.

Аслида, агар "Гита"да айтилган гаплар нуқтаи-назаридан қаралса, Кришна шахси «Бҳагавад-гита»нинг ҳам мазмуни, ҳам мақсади бўлиб гавдаланади. Шу боис, «Бҳагавад-гита»нинг бу таржимаси ҳам, матнларга берилган изоҳлар ҳам ўқувчини Кришнадан узоқлаштиришни эмас, аксинча, уни Кришнага, ягона Парвардигорга яқинлаштиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Мана шуниси билан "Асл ҳолидаги Бҳагавад-Гита" бошқа таржималардан бутунлай фарқ қилади. Яна шуниси эътиборга лойиқ-ки, асарга шу тарзда ёндошиш «Бҳагавад-гита»нинг бу нашрини яна ҳам тушунарлироқ ва изчил асарлар қаторига қўшиб қўяди. Чоп этилганига бир неча йил бўлган "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" асари «Бҳагавад-гита»нинг энг кўп тарқалган ва кенг ўқувчилар оммаси тан олган таржимасига айланди. «Бҳагавад-гита»нинг ҳам муаллифи, ҳам мақсади Кришна бўлгани учун, ҳеч қандай шубҳа йўқ-ки, "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" китоби ўқувчиларга донишмандликнинг бу буюк асарини асл ҳолида тақдим этади.

Нашриётдан.

Кириш

*ом аджнана-тимирандхасйа джннананджана-шалакайя
чакишур унмилитам йена тасмаи шри-гураве намах*

“Мен ғофиллик зулматига ботган эдим, аммо рухий устозим қалбимни илм нури билан ёритиб кўзларимни очди. Мен унинг олдида чуқур эҳтиром билан таъзим қиламан”.

*шри чаитанйя-мано-бхиштам стхашитам йена бху-тале
свайам рупах када махйам дадати сва-падантикам*

“Бу дунёда Чаитанйя Махапрабхунинг амрини бажариш ниятида бошланган ҳаракатга асос солган Шрила Рупа Госвами Прабхупада қачон менга ўзининг нилуфар қадамлари пойидан нажот берар экан?”

*ванде ҳам шри-гурох, шри-йута-пада-камалам
шри-гурун вашинавамши ча
шри-рупам саграджатам саха-гана-рагхунатханвитам
там са-дживам
садвайтам савадхутам париджана-сахитам кришна-
чаитанйя-девам
шри-радха-кришна-падан саха-гана-лалита-шри
вишакханвитамши ча*

“Мен чуқур эҳтиром билан руҳий устозимнинг нилуфар қадамлари пойига ва барча *вайшнав*(Вишнунинг содиқлари)ларнинг қадамлари пойига таъзим қиламан. Чуқур эҳтиром билан мен Шрила Рупа Госвами ва унинг акаси Санатана Госвами, шунингдек, Рагхунатха дас ва Рагхунатха Бхатта, Гопала Бхатта ва Шрила Джива Госвами олдида таъзим қиламан. Чуқур эҳтиром билан мен Шри Кришна-Чайтанйя ва Шри Нитйянанда олдида, шунингдек, Адвайта Ачарйя, Гададхара, Шриваса ва Шри Чайтанйянинг бошқа ҳамроҳлари олдида чуқур таъзим қиламан. Мен эҳтиром билан Шримати Радхаранининг ва Шри Кришнанинг қадамлари пойига бош қўяман ҳамда Шри Лалита ва Вишакха бошлиқ барча *гопи(подачи қиз)*лар олдида чуқур эҳтиром билан бош эгаман”.

*хе кришна каруна-синдхо дина-бандха джагат-пате
гопеша гопика-канта радха-канта намо сту те*

“О Кришна, Сен - барча мусибат чекаётганларнинг дўсти ва бутун борлиқнинг ягона манбаисан. Сен - *гопи*ларнинг ҳукмдори ва Радхаранининг севглисисан. Мен Сенинг олдинда чуқур эҳтиром билан бош эгаман”.

*тапта-канчана-гауранги радхе вриндаванешвари
вришабхану-суте деве пранамами хари-прийе*

“Мен, танаси эриган олтиндай ярқираб турган Радхарани олдида чуқур эҳтиром билан бош эгаман. Сен - шоҳ Вришабханунинг қизисан, Кришнанинг қалбига жуда азиз бўлган Вриндаван маликасисан”.

*ванчха-калпатарубхйаи ча крипа-синдхубхйа эва ча
патитанам паванебхйо ваишнавебхйо намо намах*

“Мен барча вайшнавлар - Вишнунинг содиқ хизматкорлари олдида чуқур эҳтиром билан таъзим қиламан. Улар орзулар дарахтига ўхшайдилар ва ҳар қандай инсоннинг барча истакларини рўёбга чиқаришга қодир ва адашган кимсаларга чексиз меҳрибондилар”.

*(жая) шри-кришна-чаитанйя прабху-нитйананда
шри адвайта гададхара шривасади-гаура-бхакта-
вринда*

“Мен чуқур эҳтиром билан Шри Кришна-Чайтанйя, Прабху Нитйянанда, Шри Адвайта, Гададхара, Шриваса ва Парвардигорнинг бошқа барча издошлари олдида чуқур эҳтиром билан таъзим қиламан”.

Ҳаре Кришна Ҳаре Кришна Кришна Кришна Ҳаре Ҳаре
Ҳаре Рама Ҳаре Рама Рама Рама Ҳаре Ҳаре.

«Бхагавад-гита»ни "Гитопанишад" деб ҳам атайдилар. У ведавий донишмандлик илмининг қаймоғи ва ведавий адабиётлар таркибига кирадиган энг муҳим "Упанишада"ларнинг биридир. Албатта, «Бхагавад-гита»нинг инглиз тилида ёзилган жуда кўп изоҳлари чоп этилган. Унга яна бир марта изоҳ ёзишнинг нима кераги бор эди, деган савол туғилиши мумкин. Мазкур нашрнинг зарурлигини куйидагича тушунтириш мумкин: яқинда, Америкада бир аёл мандан, унга «Бхагавад-гита»нинг

инглиз тилида чоп этилган таржималаридан қайси бирини тавсия қилишим мумкинлигини сўради. Албатта, Америкада "Гита"нинг кўплаб таржималарини топиш мумкин. Лекин, мен билишимча Америкада, ҳатто Ҳиндистоннинг ўзида ҳам, "Бхагавад-гита"нинг мен учратган нашрларидан бирортасини “ишонarli” деб бўлмади, чунки, деярли уларнинг ҳаммасида изоҳ берувчи муаллиф фақат ўзининг шахсий фикрини баён этишга уринган ва «Бхагавад-гита»нинг ҳақиқий мазмун-моҳиятини очиб беролмаган. «Бхагавад-гита»нинг моҳияти ҳақида «Бхагавад-гита»нинг ўзи гапиради. Буни куйидаги мисолда тушунтириш мумкин. Биз бирор дори ичмоқчи бўлсак, албатта, унинг ўзида ёзилган кўрсатмага амал қилишимиз лозим. Биз дорини ўзимиз билганча ёки бирор дўстимизнинг тавсияси билан қабул қила олмаймиз. Дорини фақат унинг ўзида ёзилган кўрсатмага ёки тажрибали врачнинг тавсиясига асосланиб қабул қилиш мумкин. Худди шундай, «Бхагавад-гита»ни ҳам уни айтган Зотнинг гаплари асосида қабул қилиш лозим. «Бхагавад-гита»ни айтган Зот эса - Шри Кришна. «Бхагавад-гита»нинг ҳар бир саҳифасида У - Олий Шахс, Бхагаван деб таърифланади. Албатта, баъзан қандайдир қудратли шахсни ёки бирор фариштани ҳам *бхагаван* деб айтадилар. Бу ерда *бхагаван* ибораси Шри Кришна буюк шахс эканини кўрсатади. Лекин, айти пайтда шуни аниқ тушуниш лозимки, Шри Кришна - Олий Шахс, Худо, ягона Парвардигор. Бу ҳақиқатни Шанкарачарья, Рамануджачарья, Мадхвачарья, Нимбарка Свами, Шри Чайтанйя Махапрабху сингари буюк *ачарйя*(руҳий устоз)лар ва Ҳиндистондаги Ведалар илмининг бошқа жуда кўп обрўли билимдонлари тасдиқлайдилар. Бунинг устига Шри Кришнанинг Ўзи «Бхагавад-гита»да: "Мен - Худонинг Олий Шахсиман" - деб эълон қилади. "Брахма-самхита" ва барча Пураналар, энг аввало "Бхагавата-пурана" деб тан олинган "Шримад Бхагаватам" ҳам буни тасдиқлайди(*кришнас ту бхагаван свайам*). Шундай қилиб, биз «Бхагавад-гита»ни уни айтган Шри Кришнанинг кўрсатмаси асосида қабул қилишимиз лозим.

"Гита"нинг тўртинчи бобида(4.1-3) Кришна шундай дейди:

*имам вивасвате йогам проктаван ахам авйайам
вивасван манаве праха манур икшвакаве бравит
эвам парампара-праптам имам раджаршаййо видух
са каленеха махата його наштах парантата
са эвайам майа те дйа йогах проктах пуратанах
бхакто си ме сакха чети рахасам хй этад уттамам*

Бу ерда Кришна Аржунга айтяптики, «Бхагавад-гита»да баён этилган *йога* илмини Мен биринчи марта Қуёш фариштасига ўргатганман, Қуёш фариштаси уни Мануга ўргатган, Ману эса, ўз навбатида бу илми Икшвакуга ўргатган. Шу тарзда бу йога илми руҳий устозлар силсиласи бўйича

авлоддан авлодга ўтиб, Ер сайёрасига етиб келган. Лекин, вақт ўтиши билан бу илм унутилиб кетган, шу боис Парвардигор уни инсониятга яна бир бор ўргатмоқчи бўляпти. Бу гал Кришна бу илмни Курукшетра жанггоҳида дўсти Аржунга ўргатади.

Парвардигор Аржунга айтяптики, У бу олий сирни айнан унга айтади, чунки Аржун Унинг дўсти ва садоқатли хизматкори. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкин-ки, **«Бҳагавад-гита» энг аввало Худонинг содиқлари учун мўлжалланган.** Илоҳиётчи кишилар уч тоифага бўлинади: ғанилар, йоглар ва бҳакталар; яъни, имперсоналистлар, муруқабага берилган йоглар ва Худонинг содиқлари. Бу ерда Аржунга муружаат қилиб, Кришна аниқ айтяптики, У Аржунни янги *парампара*(устозлар силсиласи) занжирининг биринчи халқаси қилмоқчи, чунки эски *парампара* узилиб қолган. Шу боис Парвардигор руҳий устозлар силсиласини қайта тиклашга қарор қилган. У Қуёш фариштаси қадим замонларда одамларга ўргатган ана шу илм яна устозлар силсиласи орқали тарқалишини, Аржун Унинг шу таълимотини бутун жаҳонга тарқатишини истаяпти. У Аржуннинг «Бҳагавад-гита» илми бўйича (авторитет)ишончли билимдон инсон бўлишини истаяпти.

Шундай қилиб, кўряпмизки, Кришна «Бҳагавад-гита»ни Аржунга энг аввало у - Худонинг содиқ хизматкори, Ўзининг бевосита шогирди ва яқин дўсти бўлгани учун айтиб берган. Демак, фақат ана шундай сифатларга эга бўлган кишигина «Бҳагавад-гита» илмини тушуна олади.

Ундай киши Парвардигор билан бевосита алоқада турган содиқ бўлиши лозим. Инсон Худонинг содиқ хизматкори бўлган заҳотиёқ Парвардигор билан ўзаро бевосита муносабат қила бошлайди. Бу жуда кенг мавзу, қисқача қилиб шуни айтиш мумкинки, ҳар бир содиқ хизматкор Худо Шахси билан куйидаги беш хил муносабатларнинг бирида ўзаро муносабатда бўлади:

1. Худо Шахси билан нейтрал муносабатда бўлиш.
2. Худо Шахси билан Унга фаол хизмат қилиш муносабатида бўлиш.
3. Худо Шахсига дўстлик ришталари билан боғланиш.
4. Худо Шахсига ота-оналик меҳри билан боғланиш.
5. Худо Шахси билан ошиқлик ришталари билан боғланиш.

Аржун Худо Шахсининг дўсти эди. Албатта, уларнинг дўстлиги билан моддий дунёдаги дўстлик орасида катта фарқ бор. Улар бир-бирига илоҳий дўстлик ришталари билан боғланган эдилар, Парвардигор билан ана шундай дўстлик муносабатида бўлиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келар-вермайди. Шубҳасиз, ҳар бир тирик мавжудот Худо Шахси билан ўзаро маълум бир муносабат билан боғланган. Инсон Худога садоқат билан холис хизмат қилишда баркамолликка эришганида бу муносабатлар унинг ўзига яққол намоён бўлади. Лекин, биз ҳозир нафақат Худони, ҳатто У билан

ўзимиз қандай муносабатда эканимизни ҳам бутунлай эсдан чиқариб юборганмиз. Оламдаги барча тирик мавжудотларнинг ҳар бири Худо билан алоҳида, ўзига хос муносабат билан боғланган. Тирик мавжудотнинг ана шу ўзгармас ҳолати *сварупа* деб аталади. Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб, тирик мавжудот ўзининг азалий *сварупасини* қайта тиклаши мумкин. Мана шу ҳолат - *сварупа-сиддхи* - "руҳнинг бошланғич комил ҳолати" деб аталади. Шундай қилиб, Аржун Худонинг содиқ хизматкори бўлиб, Унга дўстлик ришталари билан боғланган эди.

Аржуннинг «Бҳагавад-гита»ни қандай қабул қилгани ҳақида ҳам айтиб ўтиш лозим. Бу ҳақда ўнинчи бобда ҳикоя қилинади(10.12-14):

арджуна увача

*парам браҳма парам дҳама навитрам парамам бҳаван
пурушам шашватам дивйам ади-девам аджсам вибхум
ахус твам ршайах сарве деваршир нарадас татха
асито девало вйасах свайам чаива бравиши ме
сарвам этад ритам мание йан мам вадаси кешава
на хи те бхагаван вйактим видур дева на данавах*

"Аржун шундай деди: Сен - Худонинг Олий Шахсисан, олий даргоҳ, энг пок, Мутлақ Ҳақиқатсан. Сен - мангу, илоҳий, туғилмаган ва энг буюк азалий шахссан. Нарада, Асита, Девала ва Вйаса сингари барча буюк донишмандлар бу ҳақиқатни тасдиқлайдилар. Энди Сен Ўзинг ҳам менга бу ҳақда айтиб турибсан. О Кришна, мен Сен айтган гапларнинг барчасини айни ҳақиқат деб қабул қиламан. Эй Парвардигор, на фаришталар, на иблислар Сени тўла англаб етолмайдилар".

Кришнадан «Бҳагавад-гита»ни бевосита тинглаган Аржун Уни Олий Руҳ(*парам браҳма*) деб тан олади. Ҳар бир тирик мавжудот *браҳман*(руҳ)дир, лекин олий тирик мавжудотни, Худонинг Олий Шахсини - "Олий Браҳман", "Олий Руҳ" деб атайдилар. *Парам дҳама* дегани олий даргоҳни, бутун борлиқнинг даргоҳини англатади; *навитрам* ибораси У энг пок эканини ва Уни моддий иллатлар булғай олмаслигини англатади; *пурушам* - У олий лаззатланувчи; *шашватам* - азалий; *дивйам* - илоҳий; *ади-девам* - Худонинг Олий Шахси; *аджсам* - туғилмаган; *вибхум* - энг буюк Зот деган маъноларни англатади.

Кимдир: "Кришнанинг дўсти бўлгани учун Аржун бу гапларни шунчаки Уни кувонтириш ниятида айтган", деб ўйлаши мумкин. «Бҳагавад-гита»ни ўқиётган ўқувчининг хаёлига келадиган бундай гумонларни бартараф қилиш учун Аржун кейинги шеърда Кришнани олқишлаб айтаётган гапларини асослаб беради. Фақат унинг ўзи эмас, балки Нарада, Асита, Девала ва Вйасадева сингари обрўли мўътабар зотлар ҳам Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан оладилар. Уларнинг ҳаммаси - барча устозлар тан олган, ведавий донишмандлик илмининг комил билимдони бўлган буюк донишмандлардир. Шунинг учун Аржун

Кришнага шундай дейди: "Сен айтган нарсаларнинг ҳаммасини мен айна ҳақиқат деб қабул қиламан". *Сарвам этад ритам манйе* - "Мен Сенинг гапларининг ҳаммасини айна ҳақиқат деб қабул қиламан". Аржун яна айтадики, Худо Шахсини англаш жуда мушкул, ҳатто инсонларга нисбатан ҳар жихатдан устун бўлган буюк фаришта-лар ҳам бунга қодир эмас. Шундай экан, Унинг содиқ хизматкори бўлмай туриб инсон қандай қилиб Кришнани англай олсин? Шунинг учун инсон «Бҳагавад-гита» илмини садоқат билан, камтарин ҳолда ўрганиши лозим. Ҳеч ким ўзини Кришна билан тенг деб ҳисобламаслиги, Кришнани - оддий, ҳатто буюк инсон деб ҳам ўйламаслиги керак. Кришна - Худонинг Олий Шахси, ягона Парвардигор, шу боис биринчи навбатда «Бҳагавад-гита»га ёки «Бҳагавад-гита»ни тушунишга интилаётган Аржуннинг гапларига ишониш, **ҳеч бўлмаса назарий жихатдан Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олиш керак.** Фақат, ана шундай камтарин ҳолатдагина биз «Бҳагавад-гита»ни тушуна оламиз. Кришнанинг содиқ хизматкори бўлмаган кишининг «Бҳагавад-гита»ни тушуниши жуда мушкул, чунки ҳақиқатан ҳам, «Бҳагавад-гита» илми сирли илоҳий илмдир.

Ҳўш, «Бҳагавад-гита»нинг мазмун-моҳияти, мақсади нимадан иборат? **"Бҳагавад-гита"нинг асосий мақсади - инсониятни жаҳолат ботқоғига ботган дунёвий ҳаёт тутқунлигидан озодликка чиқаришдан** иборат. Курукшетрада жанг қилиш арафасида турган Аржун сингари, бизларнинг ҳар биримиз ҳам турмушда турли хил қийинчиликларга дуч келамиз. Қийин аҳволга тушиб қолиб, Аржун ўз ихтиёрини Кришнага топширди, натижада унга «Бҳагавад-гита» нозил бўлди. Лекин, қийин аҳволга тушиб қолган фақат Аржун эмас, бизларнинг ҳар биримиз турли хил ташвиш ва хавотирлар ичида яшаймиз, бунинг асосий сабаби - моддий оламда яшаётганимиздир. Бизнинг ҳақиқий(руҳий) ҳаётимиз эса, мавҳумлик шароитида кечяпти. Аслида, биз ҳеч қачон йўқликда яшамаймиз, чунки, руҳ мангу тирик, лекин ҳозир биз қандайдир сабабларга кўра *асат* шароитига тушиб қолганмиз. *асат* - "мавжуд бўлмаган, мавҳум" деган маънони англатади.

Ҳақиқатан ҳам, аслида ўзининг ким экани, нимага бундай аянчли шароитга тушиб қолгани ва шунга ўхшаш нарсалар ҳақидаги ўйлар бу дунёда яшаётган миллионлаб одамлар орасида камдан-кам кишининг миясига келиши мумкин. Токи инсон "ғафлат уйқу"сидан уйғонмас экан, токи чекаётган мусибатларининг асосий сабабини излашга киришмас экан, токи бундай шароитда яшашда давом этишни ўзи умуман истамаятганини, ҳаётдаги адо бўлмас ҳар хил мусибатларга биратўла барҳам бериш кераклигини ўзи тушуниб етмас экан, уни "ҳақиқий инсон" деб бўлмайди. Ҳаёлида шунга ўхшаган муҳим саволлар пайдо бўлгандагина инсон "ҳақиқий инсон" даражасига

кўтарилади. "Брахма-сутра"да бундай саволлар *брахма-дживйаса* деб аталган. *Атхато брахма-дживджнаса*. Агар инсон Мутлақ Ҳақиқатнинг табиати билан қизикмаса, у машғул бўлиб юрган ҳар қандай фаолиятнинг ҳеч қандай маъноси бўлмайди. Шундай қилиб, ҳаётда дуч келаётган қийинчиликларнинг илдизи нимада эканини, ўзи бу дунёга қаердан келгани, ўлгандан кейин қаерга бориши ҳақида ўйлай бошлаган кишигина «Бҳагавад-гита»ни ҳақиқатан ҳам тушунишга қодир бўлади. Бундан ташқари, самимий ва жиддий ўқувчи Худонинг Олий Шахсига чуқур ҳурмат-эҳтиром кўрсатиши керак. Аржун айнан ана шундай шогирд эди.

Кришна бу дунёга биринчи навбатда унутувчан одамларга **"инсон бўлиб яшашнинг асосий мақсади"** нимадан иборат эканини эслатиб қўйиш учун келади. Лекин, ҳатто ғафлат уйқусидан уйғонган кўп миллионлаб одамлар орасида биргина киши ўзининг ҳақиқий ҳолатини англай олади; Худо Шахси айнан ана шундай инсонлар учун «Бҳагавад-гита»ни нозил қилган. Аслини олганда, ҳозир ҳаммамиз ғофиллик аждарининг оғзига тушиб қолганмиз, лекин Парвардигор тирик мавжудотларга, айниқса инсонларга нисбатан чексиз меҳрибон бўлган Зот. Уларнинг бахтини ўйлаб Парвардигор дўсти Аржунни Ўзига шогирд қилиб, унга «Бҳагавад-гита»ни гапириб берган.

Кришнанинг яқин дўсти бўлгани учун Аржун ғофиллик иллатидан пок эди, лекин Парвардигор бу дунёга Аржундан кейин келадиган инсонларнинг бахт-саодатини ўйлаб, Аржун Кришнага ҳаёт муаммолари ҳақида саволлар бериши, шахсан Ўзи шу саволларга жавоб бериш учун Курукшетра жанг майдонида уни ғофиллик ботқоғига ботириб қўйди. Натижада Кришна унга **инсон ҳаётда ўз вазифасини тўлиқ бажариши ҳамда баркамолликка эриша олиши учун умрини қандай яшаши лозимлигини** тушунтириб берди.

«Бҳагавад-гита»да ҳақиқат илмининг беш мавзуси ёритилади. Унда энг аввало Худо ҳақидаги илм, кейин *жива*(тирик мавжудот)ларнинг табиати ҳақидаги илм ўрганилади. *Ишвара*, яъни ягона Ҳукмдорнинг мавжудлиги, барча тирик мавжудотлар эса, Унинг ҳукми остида экани тушунтирилади. Олий Ҳукмдорнинг мавжудлигини тан олмайдиган ва ўзини эркин, мутлақо мустақил деб ҳисоблайдиган тирик мавжудотни "эси паст одам" деб ҳисоблаш керак. Ўзининг бу дунёдаги шартланган ҳолатида тирик мавжудотлар тўлалигича олий кучлар ҳукми остида бўлади. Шунинг учун «Бҳагавад-гита»да Олий Ҳукмдор, *ишвара* ва Унга тобё бўлган *живалар* ҳақида маълумот берилган. Бундан ташқари, «Бҳагавад-гита»да *пракриту*(моддий табиат), *кала*(замон, вақт(оламнинг, моддий табиатнинг намоён бўлган мавжудлик даври) ва *карма*(фаолият) тушунчалари муҳокама қилинади.

Моддий оламда ҳар бир инсон қандайдир фаолият билан машғул. «Бҳагавад-гита»ни ўрганар эканмиз биз Худо дегани ким, тирик мавжудотларнинг табиати қандай, *пракриту*(моддий олам) нима, тирик мавжудотларнинг фаолияти нимадан иборат эканини, Замон қай тарзда уларни бошқариб туришини тушуниб олишимиз лозим.

«Бҳагавад-гита»да баён этилган ана шу беш мавзуни(*ишвара, жива, пракриту, кала, карма*) муҳокама қилиш натижасида биз «Худонинг Олий Шахси, Кришна, ёки Браҳман, ёки Параматма - барча тирик мавжудотлар ичида энг буюк мавжудот» деган хулосага келамиз; бу атамалардан қайси бирини ишлатишнинг аҳамияти йўқ. Тирик мавжудотлар сифат жиҳатдан Олий Ҳукмдордан фарқ қилмайдилар. Шу тарзда Худо Шахси бутун борликда моддий табиатнинг фаолиятини бошқариб туради, бу ҳақда биз «Бҳагавад-гита»нинг охириги бобларидан билиб оламиз. Моддий табиат ўз фаолиятида мустақил эмас. У Худо Шахсининг назорати остида ҳаракат қилади. *Майадхйакшена пракритух суйате са-чарачарам* - "Моддий табиат Менинг назоратим остида ҳаракат қилади" - дейди Кришна. Атрофимизда кишининг ақлини ҳайратга солувчи ғаройиб мўъжизаларни кузатар эканмиз, уларни бу моддий оламнинг ягона Ҳукмдори бошқариб турганини ҳамиша эсда тутишимиз лозим. Яратган ва бошқарувчи ҳукмдор Зот бўлмаса, ҳеч нарса мавжуд бўлиб туролмайди. Олий Ҳукмдорнинг мавжудлигини фақат эси паст ёш болаларгина тан олмаслиги мумкин. Масалан, ёш бола учун автомашина ҳам мўъжиза, чунки у, от ёки бошқа бирор тирик ҳайвон тортиб юрмаса ҳам ҳаракат қилади. Лекин, ақли тўлиқ киши автомашинанинг қандай яратилганини билади, уни ҳайдовчи бошқараётганини яхши тушунади. Худди шунга ўхшаш, Парвардигор ҳам бутун борлик машинасини яратган ва бошқариб турган ҳайдовчи(*адхйакша*)дир. Ўн бешинчи бобдан билиб оламизки, *дживалар*, Худо Шахсининг Ўзининг айтишига кўра Унинг ажралмас бўлак(*амша*)ларидир. Олтиннинг кичкина зарраси ҳам олтин, денгиздан олинган бир томчи сув ҳам, денгиздаги сув сингари шўр; худди шунингдек, бизлар, яъни Олий Ҳукмдорнинг, *ишваранинг* ёки Браҳманнинг, Кришнанинг ажралмас кичик заррачалари бўлган тирик мавжудотлар ҳам - Худо Шахсининг барча сифатларига эгамиз. Лекин, жуда кичик заррача, кичик *ишвара* сифатида бўйсунган ҳолатда бўлганимиз сабабли, Унинг сифатлари бизда жуда оз миқдорда намоён бўлади. Бизлар табиатга ҳукмронлик қилишга интиламиз, масалан, ҳозир одамлар коинотни забт қилиб, коинотдаги бошқа сайёраларга боришга уриняптилар. Ҳукмронлик қилиш ва яратишга интилиш сифати бизнинг табиатимизда азалдан бор, чунки бу сифатлар аслида Кришнада бор. Лекин, қалбимизда моддий табиатга ҳукмронлик қилиш истаги бўлгани билан барибир биз аслида Олий Ҳукмдор

эмаслигимизни ҳамиша эсда сақлашимиз лозим. Буларнинг ҳаммаси «Бҳагавад-гита»да тўлиқ тушунтирилади.

Моддий табиат аслида нима ўзи? Бу ҳақда ҳам биз «Бҳагавад-гита»дан билиб оламиз. Унда моддий табиат "қуйи *пракриту*", яъни, "қуйи табиат" деб аталади. Яна айтилганки, *жива* - тирик мавжудот "олий *пракриту*"га, олий табиатга мансуб. *Пракриту*, олий табиат ҳам, қуйи табиат ҳам ҳамиша Кришнага, Худо Шахсига бўйсунган ҳолатда бўлади. Табиат(*пракриту*) аёллик сифатига эга бўлиб, худди хотин эрининг ҳукми остида бўлгани сингари, табиат ҳам Парвардигорга бўйсунди. *Пракриту* ўзининг Ҳукмдори, Парвардигорга нисбатан ҳамиша бўйсунган ҳолатда бўлади. Тирик мавжудотлар ҳам, моддий табиат ҳам ҳамиша бўйсунган ҳолатда, Худонинг ҳукми остида бўлади. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра, гарчи тирик мавжудотлар Парвардигорнинг ажралмас руҳий зарралари бўлса ҳам, *пракриту* тоифасига кирадилар. Бу ҳақда еттинчи бобда аниқ айтилган: *апарейам итас тв аниам пракритим виддхи ме парам джива бхутам* - "моддий табиат Менинг қуйи қувватим(*пракриту*), лекин, ундан бошқа қувватим - *джива бхутам*, яъни тирик мавжудотлар ундан устун туради".

Моддий табиат уч гуна(сифат)дан таркиб топган: эзгулик(*саттва*) гунаси, эхтирос(*раджас*) гунаси ва ғафлат(*тамас*) гунаси. Уларни мангу вақт(замон) *кала* бошқариб туради. Мангу замон ҳукми остида моддий табиат гуналарининг ўзаро бирикиши жараёнида ҳар турли фаолиятлар юзага келади, ана шу фаолият *карма* деб аталади. Бу фаолият жуда қадимда бошланган бўлиб, ана шу *карма* оқибатида бизлар гоҳида лаззатланамиз, гоҳида мусибат чекамиз. Фараз қилайлик, мен ишчи одамман - оғир меҳнат қилиб, кўп мол-дунё орттирдим. Шунда мен ўзининг мол-дунёсидан лаззатланаётган одам ўрнида бўламан, лекин, вақт ўтиши билан менинг ҳолатим ўзгаради - пулларим йўқолади, натижада мен яна изтироб чека бошлайман. Худди шунингдек, биз турмушнинг қайси соҳасини олмайлик, ҳамма ерда тирик мавжудотлар ўзларининг фаолияти натижасидан лаззатланадилар ёки азобланадилар. Мана шу *карма* деб аталади.

Ишвара(Худо Шахси), *жива*(тирик мавжудот), *пракриту* (моддий табиат), *кала*(мангу вақт) ва *карма*(фаолият) - буларнинг барчасининг табиати «Бҳагавад-гита»да тўлиқ тушунтирилади. Бу беш нарсадан Худо Шахси, тирик мавжудотлар, моддий табиат ва замон мангу табиатга эга. *Пракриту*нинг намоён бўлган ҳолати вақтинчалик сифатга эга, лекин, у алдамчи эмас, аниқ(реал) намоён бўлган мавжудликдир. Баъзи файласуфлар моддий намоён бўлган оламни сароб деб ҳисоблайдилар, аммо «Бҳагавад-гита»нинг, яъни вайшнавларнинг фалсафаси нуқтаи-назаридан бу ногўғри. Намоён бўлган борлик сароб эмас; гарчи вақтинчалик бўлса ҳам, у аниқ мавжуд бўлган борликдир. Бу

моддий оламни осмонда сузиб юрган булутга ёки ёмғир палласида бошоқларда пайдо бўладиган донга ўхшатадилар. Ёмғир палласи тугаб, осмон булутлардан тозаланида, даладаги ёмғирдан тўйинган бошоқлар дарров қуриб қолади. Худди шунингдек, бу моддий олам ҳам белгиланган вақтда намоён бўлади, маълум вақт давомида мавжуд бўлиб туради, кейин йўқ бўлиб кетади. *Пракрити* ана шундай ҳаракат қилади. Лекин, бу жараён мангу такрорланиб туради, шунинг учун, *пракрити* ҳам мангу ҳисобланади; уни алдамчи деб ҳисобламаслик керак. Парвардигор уни "Менинг табиатим" дейди. Моддий табиат - Парвардигорнинг ажралган қувватидир; тирик мавжудотлар ҳам Худо Шахсининг қуввати ҳисобланадилар, лекин, улар Худо Шахсидан ажралмаган, У билан мангу боғланган. Шундай қилиб Парвардигор, тирик мавжудотлар, моддий табиат ва вақт бир-бири билан боғлиқ бўлиб, мангу мавжуд зотлардир. Лекин, карма оқибатлари бизга жуда узоқ ўтмишдан бери таъсир қилиб келаётган бўлишига қарамай, *карма*(фаолият)нинг ўзи мангу эмас. Ўз фаолиятимиз оқибатида бизлар қадим замонлардан бери гоҳида лаззатланиб, гоҳида азобланиб келамиз. Лекин, ўз фаолиятимизни, карма натижаларини ўзгартириш бизнинг ўз кўлимизда. Агар руҳий илмни мукамал эгаллаб олсак, биз ўз тақдиримизни ўзгартиришга қодир бўламиз. Ҳозир ҳаммамиз ҳар хил ишлар билан машғул бўлиб юрибмиз, лекин, бетиним айланиб турган, фаолият ва унинг оқибатларидан иборат моддий ҳаёт чархпалагини тўхтатиш, яъни, карма оқибатларидан қутулиш учун нима қилиш кераклигини, бунинг учун қандай фаолият билан машғул бўлиш кераклигини камдан-кам одам билади.

Ишвара, Худо Шахси Ўзининг ҳолатига кўра олий, юксак Онгдир. Худо Шахсининг ажралмас зарралари бўлгани сабабли, живалар ёки тирик мавжудотлар ҳам онгли зотлардир. Тирик мавжудот ва моддий табиат - *пракрити*, яъни, қувват категориясига мансуб. Лекин, *пракрити*нинг бир тури - айнан *жива* онгли *пракрити*, бошқа *пракрити*, моддий табиат, моддий унсурлар эса - онгсиз. Улар шу тарика бир-биридан фарқ қилади. Шу боис *жива*, яъни, Парвардигор сингари онгли *пракрити* ҳам "олий қувват" деб аталади. Лекин, Худо Шахсининг онги - олий онг, биз ҳеч қачон тирик мавжудотлар, яъни живалар ҳам шундай юксак онгга эга деб ўйламаслигимиз керак. Тирик мавжудот қанчалик мукамалликка эришмасин, ҳеч қачон олий онгга эга бўла олмайди. Бунинг аксини тарғибот қиладиган фалсафий таълимот фақат одамларни тўғри йўлдан чалғитади, холос. Гарчи тирик мавжудот онгли бўлса ҳам, унинг онги мукамал эмас, яъни, олий онг эмас.

Жива билан *ишвара* орасидаги фарқ «Бҳагавад-гита»нинг ўн учинчи бобида тушунтирилган. Парвардигор - *киетра-гья*, У худди тирик мавжудот

сингари онгли Зот. Лекин, тирик мавжудотнинг онги фақат ўзининг танаси чегарасида фаолият кўрсатади, Худо Шахсининг онги эса барча таналарни қамраб олади. Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида намоён бўлган ҳолда, Худо Шахси ҳар бир тирик мавжудотнинг ўйлари ва ички кечинмаларини билиб туради. Бунинг ҳеч қачон эсдан чиқармаслик керак. Яна шу нарса маълумки, Параматма, Худо Шахси ҳар кимнинг қалбида Ҳукмдор сифатида мавжуд. У тирик мавжудотнинг ўз истакларига мос равишда ҳаракат қилишига ёрдам беради, чунки тирик мавжудот кўпинча ўзи нимани истаётганини ҳам эсидан чиқариб юборади. Аввалига у бирор иш қилишга қарор қилади, кейин ўзининг қилаётган ишлари оқибатига, кармасига ўралашиб қолади. Бир кийимни ечиб бошқасини кийганимиз сингари, тирик мавжудот бир моддий танани тарк этиб бошқа бир танага эга бўлади. Шу тарзда бирин-кетин тана алмаштириб юрар экан, руҳ аввал қилган ишлари оқибатида моддий оламда адашиб, мусибат чекиб яшайди. Лекин, тирик мавжудот эзгулик гунасига кўтарилганида, унинг қилаётган амаллари ҳамда аввалги ишларининг оқибатлари ўзгаради, яъни, унинг ҳаёти нормал ҳолатга келади ва у ҳаётда қандай яшаш, қандай ҳаракат қилиш лозимлигини англаб етади. Бу дунёда тўғри яшаётган тирик мавжудот ўзининг кармасини ижобий томонга ўзгартиради, демак, кармани мангу деб бўлмайди. Шунинг учун беш(*ишвара, жива, пракрити, кала ва карма*) нарса(категория)дан тўрттаси мангу, биттаси, яъни, карма - ўткинчи деб айтилган эди.

Ишваранинг олий, юксак онги билан тирик мавжудотнинг онгининг ўхшашлиги қуйидагича: Худо Шахсининг онги сингари тирик мавжудотнинг онги ҳам табиатан руҳий сифатга эга. "Онг - материянинг хоссаси" деб ўйлаш нотўғри. Бу мутлақо нотўғри фикр, нотўғри тасаввур. "Маълум шароит юзага келганда моддий унсурлар бирикмасидан онг вужудга келади" деган таълимотни «Бҳагавад-гита» бутунлай инкор этади. Худди рангли шиша орқали ўтган нур ўз рангини ўзгартиргани сингари, тирик мавжудотнинг онги ҳам моддий тана орқали ўтганида ўзгариши мумкин, лекин Худо Шахсининг онгига модда таъсир қилмайди. Шри Кришна шундай дейди: *май-адхйакшена пракритих*. Моддий оламга тушганида Худо Шахсининг онги моддий нарсалар билан булганмайди. Агар Худо Шахси ҳам моддий дунё таъсирига берилса, У «Бҳагавад-гита»ни баён этганидай руҳий илм ҳақида гапира олмаган бўларди. Онги моддий иллатлардан пок бўлган зотгина руҳий олам ҳақида гапира олади. Шундай қилиб, онги моддий иллат билан булганган бизлардан фарқли равишда, Парвардигор ҳеч қачон моддий табиатнинг онгни булғовчи таъсирига берилмайди. «Бҳагавад-гита» илми бизга булганган онгимизни моддий иллатлардан поклаш йўлини ўргатади. Пок руҳий онг билан кўрсатган фаолиятимиз бизга ҳамиша бахт келтиради. Биз

ҳар қандай фаолият кўрсатишни тарк этишимиз лозим, деб ўйламаслик керак. Йўқ, биз фақат қилаётган ишлар(фаолият)имизни поклашимиз лозим, ана шундай покланган фаолият "*бхакти*" деб аталади. Бу фаолият сиртдан қараганда оддий фаолиятдай бўлиб кўринади, лекин, аслида у моддий иллатлардан пок бўлган рухий фаолиятдир. Ғофил одамга Худонинг содиқ хизматкори ҳам худди бошқалар сингари ишлаётгандай бўлиб кўриниши мумкин; лекин, илми саёзлиги сабабли ғофил одам Худонинг содиқ хизматкори қилаётган ишлар нопок моддий онг билан булганмаган фаолият эканини кўра олмайди. Худонинг содиқлари моддий табиатнинг уч гунасига нисбатан илоҳий зотлардир. Аммо, шуни эсдан чиқармаслик керакки, ҳозир бизнинг онгимиз булганган.

Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлар иллатига булганган тирик мавжудотлар "шартланган" рухлар деб аталади. Улар булганган сохта онги таъсирида "ўзи"ни "моддий табиат яратган зот" деб ўйлайдилар. Ҳаёт ҳақида шундай тасаввурга эга бўлган онг "сохта ўзлик" деб аталади. Ҳаёт ҳақида тана нуктаи-назаридан фикр юритадиган киши ўзининг ҳақиқий ҳолатини англай олмайди. Аржунни ҳаёт ҳақида тана нуктаи-назаридан фикр юритиш иллатидан кутқариш учун Кришна атайлаб унга «Бҳагавад-гита»ни гапириб берган, биз ҳам ҳаёт ҳақида ана шундай нотўғри тасаввурлардан халос бўлишимиз лозим; мана шу - рухий юксалиш йўлига кирган киши босиб ўтиши лозим бўлган энг биринчи қадамдир. Ҳаёт ҳақида нотўғри, сохта тасаввурлардан халос бўлиб, озодликка эришишга интилаётган киши энг аввало ўзининг тана эмаслигини тушуниб олиши лозим. Озодликка чиқиш, *мукти* - моддий онг таъсиридан халос бўлиш демакдир. *Мукти* иборасининг мазмуни "Шримад Бҳагаватам"да тушунтирилган: *муктир хитванйатха-рупам сварупена вйавастхитиҳ*. *Муктига* эришиш - моддий оламдаги тирик мавжудотларга хос бўлган булганган онг таъсиридан халос бўлиш ва ўзгармас пок онг билан яшаш демакдир. «Бҳагавад-гита»нинг барча кўрсатмалари ягона мақсадга - тирик мавжудотларда ана шундай ўзгармас пок онгни уйғотишга қаратилган. Шу боис, «Бҳагавад-гита»нинг охириги бобида Кришна Аржундан: "Энди сенинг онгинг покландими?" - деб сўрайди. **Пок онгга эга бўлиш** - ҳаётда фақат Кришнанинг, яъни **ягона Парвардигорнинг кўрсатмалари асосида яшаш** демакдир. Инсон онгининг покланганининг асосий белгиси шундан иборат. Биз ҳаммамиз онгли зотлармиз, лекин, бизлар Парвардигорнинг жуда кичик заррачалари бўлганимиз сабабли, моддий табиат гуналари таъсири остига тушиб қоламиз. Парвардигор эса, қудратли Олий Ҳукмдор бўлгани учун ҳеч қачон уларнинг таъсирига берилмайди. Парвардигор билан алоҳида кичик рухий зарралар - алоҳида рухлар орасидаги фарқ мана шундан иборат.

Онг ўзи нима? Онг - энг аввало ўзликни англашдир: "Мен борман!" Лекин: "Мен" - ким? Онгининг булганган ҳолатида "Мен борман!" деганда: "Мен ўзим кўриб турган ҳамма нарсанинг хўжайиниман! Мен лаззатланувчиман!" - деб тушунилади. Ҳар бир тирик мавжудот ўзини хўжайин, моддий оламнинг яратувчиси деб ҳисоблагани учунгина Ер шари айланиб турибди. Моддий онг мана шу икки тушунча асосида шаклланган: "Мен - яратувчиман!" "Мен - лаззатланувчиман!" Лекин, аслида ҳақиқий яратувчи ҳам, ҳақиқий лаззатланувчи ҳам - ягона Парвардигор, Худо Шахсининг Ўзидир, тирик мавжудот эса, Унинг кичкина бир бўлаги бўлган ҳолда яратувчи ҳам эмас, лаззатланувчи ҳам эмас, шунчаки унга ҳамкор, ёрдамчи, холос. Аксинча, унинг ўзини яратадилар ва ундан лаззатланадилар. Масалан, машинадаги ҳар бир детал бутун механизмнинг ишида қатнашади, танамизнинг ҳар бир аъзоси бутун тана фаолиятида иштирок этади. Қўллар, оёқлар, кўзлар ва бошқа барча аъзоларнинг ҳаммаси тананинг алоҳида бўлақларидир, лекин, ҳақиқий лаззатланувчи улар эмас - бутун тана, ошқозон. Оёқларимиз бизни олиб юради, қўлимиз билан овқатни оғзимизга соламиз, тишларимиз чайнаб беради - шу тарзда танамизнинг ҳар бир аъзоси ошқозоннинг эҳтиёжини кондириб, уни қаноатлантиришга интилади, чунки ошқозон - бутун танани озиклантириб турувчи асосий орган ҳисобланади. Танамизнинг барча аъзолари ошқозон учун ишлайди. Дарахтни илдизига сув қуйиш орқали озиклантирадилар, танани эса - ошқозонни овқат билан таъминлаб озиклантирамыз; агар танамиз соғ-саломат бўлишини истасак, барча аъзоларимиз ҳамкорликда ҳаракат қилиб, ошқозонни овқат билан таъминлаб туриши лозим. Худди шундай, Худо Шахси - ягона лаззатланувчи ва яратувчи Зотдир, Унга қарам бўлган биз, тирик мавжудотлар эса, бир-биримиз билан Худо Шахсини мамнун қилиш учун ҳамкорлик қилишимиз лозим. Худди ошқозонга тушган овқат бутун танани қаноатлантиргани сингари, шундай ҳамкорлик энг аввало бизларни, ҳар биримизни қаноатлантиради. Агар бармоқларимиз овқатни оғзимиз орқали ошқозонга юбориш ўрнига, ундан ўзи мустақил равишда лаззатланмоқчи бўлса, бундан фақат пуншаймон бўлади.

Яратиш ва лаззатланишда энг муҳим аҳамиятга эга бўлган Зот - Худо Шахсининг Ўзи, тирик мавжудотлар эса, бу ишда Унга ҳамкор бўлиб иштирок этадилар, натижада улар ҳам лаззатланадилар. Тирик мавжудот Парвардигор билан хўжайин ва хизматкор сифатида ўзаро муносабатда бўлади. Агар хўжайин мамнун бўлса, хизматкор ҳам албатта мамнун бўлади. Шунинг учун, гарчи оламини яратган Парвардигорнинг Ўзи сингари, тирик мавжудотда ҳам ўзини "моддий оламнинг яратувчиси" деб ҳисоблашга ва ундан лаззатланишга интилиш кучли бўлса ҳам, тирик мавжудотлар асли-

да Парвардигорни мамнун қилиш учун яратилган.

Шундай қилиб, биз «Бҳагавад-гита»ни ўрганар эканмиз, **бутун борлиқ Олий Ҳукмдордан; Унга қарам бўлган тирик мавжудотлардан; намоён бўлган моддий оламдан; мангу замондан; карма, яъни, фаолиятдан таркиб топганини** билиб оламиз. Мазкур китоб саҳифаларида ана шуларнинг ҳаммаси батафсил тушунтирилади. Буларнинг ҳаммаси биргаликда тўла бутунни ташкил этади, ана шу тўла-бутун "Олий Мутлақ Ҳақиқат" деб аталади. Тўла бутун, яъни, Олий Мутлақ Ҳақиқат Шри Кришнанинг, Худонинг Олий Шахсининг асл моҳиятидир. Бутун борлиқда мавжуд бўлган ҳамма нарсани Шри Кришнанинг турли хил қувватлари яратади, Унинг Ўзи эса - тўла бутундир.

«Бҳагавад-гита»да шахсиятсиз Браҳманни ҳам Олий Шахс яратган деб айтилган (*браҳmano хи пратиштхахам*). "Брахма-сутра"да Браҳман ҳақида батафсил маълумот берилган бўлиб, унда Браҳман куёш нурига қиёсланган. Шахсиятсиз Браҳман - Худонинг Олий Шахсидан таралиб турган нур. "Шахсиятсиз Браҳман" тушунчаси ҳам "Параматма" сингари, мутлақ тўла-бутунни мукамал ифодаламайдиган тушунча. Худонинг Олий Шахси *сач-чид-ананда-виграҳа* деб аталади. "Брахма-самхита"нинг биринчи шеърида шундай дейилган:

*шивараҳ парамаҳ кришнах
сач-чид-ананда-виграҳах
анадир адир говиндах
сарва-карана-каранам*

"Говинда, Кришна - барча сабаблар сабабчиси. У - мангулик, илм ва лаззатнинг бошланғич, азалий сабабчиси ва бевосита тимсолидир".

Уни шахсиятсиз Браҳман сифатида англаш - Унинг *сам*(мангулик) аспекти(кўриниши)ни, Параматма сифатида англаш - *сач-чид* (мангулик ва илм) аспектини, Худонинг Олий Шахси, Кришнани англаш эса - Унинг барча илоҳий *сам, чит, ананда*(мангулик, илм ва лаззат) аспектларини тўла англаш бўлади.

Чуқур фикр юрита олмайдиган кишилар Олий Ҳақиқатни "шахсиятсиз" деб ҳисоблайдилар, аслида Олий Ҳақиқат - илоҳий шахс. Бу ҳақиқат барча Ведалар(муқаддас китоблар)да тасдиқланган. *нитйо нитйанам четанаши четананам*(Катха-упанишад, 2,2,13). Бизлар барчамиз - алоҳида тирик мавжудотлар, шахс бўлганимиз сингари, Олий Мутлақ Ҳақиқат ҳам охир-оқибатда шахсдир. Худо Шахсини англаш - Мутлақ Ҳақиқатнинг барча илоҳий аспектларини, шу жумладан Унинг илоҳий қиёфасини ҳам англаб етиш демакдир. Тўла-бутун Зот шакл-шамойилсиз эмас. Агар Парвардигор шакл-шамойилга эга бўлмаса ёки Ўзи яратган нарсалардан бирор жиҳатдан кам бўлса, У тўла-бутун бўлмаган бўларди. Тўла-бутун ҳамма нарсани - биз сеза оладиган нарсаларни ҳам, бизнинг сезиш

имкониятимиздан ташқарида бўлган нарсаларни ҳам ўзида мужассам қилиши лозим. Акс ҳолда Уни "тўла бутун" деб бўлмайди.

Тўла бутун, Худонинг Олий Шахси, Кришна, сон-саноксиз қувватларга эга (*нарасйа шактир вивидхаива шруйате*). У Ўзининг ҳар хил қувватларини қандай намоён этиши ҳам «Бҳагавад-гита»да тушунтирилади. Бу намоён бўлган, яъни биз яшаб турган моддий олам ҳам тўла-бутундир, чунки, *санкхья* фалсафасига кўра, моддий борлиқни вақтинча намоён этадиган йигирма тўрт унсур, борлиқнинг мавжудлигини таъминлаб туриш учун зарур бўлган ҳамма нарсани яратишга қодир. Бу оламда ҳеч нарса ортиқча ҳам эмас, бирор нарсага эҳтиёж ҳам йўқ. Намоён бўлган борлиқ Олий Бутун белгилаган муддат давомида мавжуд бўлиб туради, ана шу муддат тугаганда, бу ўткинчи борлиқ, тўла бутуннинг мукамал режаси билан яксон бўлади. Тўла-бутуннинг кичкина, ўзига тўлиқ заррачалари бўлган тирик мавжудотлар ҳам тўла-бутунни англаб етиши учун зарур бўлган ҳамма нарсага эга. Улар ҳис қиладиган ҳар қандай камчилик ва етишмовчилик эса, уларнинг тўла-бутун ҳақидаги илмлари жуда озлигидан келиб чиқади. «Бҳагавад-гита» - ведавий донишмандлик илмининг тўлиқ баёнидир, у тўла-бутун бўлган **Мутлақ Ҳақиқатни мукамал ҳолда таърифлаб беради.**

Ведалар илми - мукамал ва бенуқсон илм, ҳиндистонликлар буни тан оладилар. Ведалар илмига асосланган қоидалар бўлган *смритилар*да бирор ҳайвоннинг ахлатига қўл теккизган киши ҳаром бўлади, шу боис у ювиниб покланиши лозим, деб кўрсатилган. Айни пайтда, шу ведавий битикларда сигирнинг ахлати поклаш хусусиятига эга, деб кўрсатилган. Бундай кўрсатмалар бир-бирига зид бўлиб кўриниши мумкин, лекин, ведавий қонунларга амал қиладиган зотлар уларни сўзсиз қабул қиладилар. Чунки бу муқаддас китобларнинг - Ведаларнинг кўрсатмаси бўлиб, уларни ишонч билан қабул қилган инсон ҳеч қачон адашмайди. Ҳозирги пайтда олимлар сигир ахлати барча антисептик хусусиятларга эга эканини аниқлаганлар. Ганга сувлари ҳам шундай хусусиятга эга. Шундай қилиб, ведавий илм тўла-бутун ва мукамал илм, чунки у ҳар қандай хатолик ва гумонлардан устун туради. «Бҳагавад-гита» эса, барча ведавий илмларнинг қаймоғи ҳисобланади.

Ведавий илм - дунёвий олимларнинг илмий изланишларининг натижаси эмас. Инсон олиб борган ҳар қандай тадқиқот мукамалликдан йироқ бўлади, чунки биз ўз изланишларимизда яроқсиз асбоблардан - мукамал бўлмаган сезги аъзоларимиздан фойдаланамиз. Мукамал илмга эга бўлиш учун, «Бҳагавад-гита»да айтилганидай, илмни ишончли *парампара*(устозлар силсиласи) орқали олиш керак. Биз илмни устоздан, аввал бошида Худо Шахсининг Ўзи турган устозлар силсиласига мансуб бўлган ҳақиқий устоздан

ўрганишимиз лозим. Аржун шогирд сифатида Кришнадан насиҳат олиб, Парвардигор айтган гапларнинг барчасини ҳеч иккиланмасдан қабул қилди. «Бҳагавад-гита» илмининг айрим қисмини қабул қилиб, айрим жойларини инкор этишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Биз «Бҳагавад-гита» илмини ўзимизча талқин қилмасдан, ўзимизга ёқмаган гапларни ташлаб ўтмасдан, шахсий фикр ва истакларимизни четга суриб қўйиб, соф ҳолда тўлалигича қабул қилишимиз лозим. «Бҳагавад-гита»ни мукаммал ведавий илмларнинг энг мукаммал баёни деб қабул қилиш керак. Ведавий илм илоҳий манбалардан олинган, биринчи бўлиб уларни Парвардигорнинг Ўзи сўзлар билан ифодалаган. Парвардигорнинг айтган гаплари *апауруша* деб аталади; яъни, улар оддий инсонларнинг гапларидан фарқ қилади. Оддий инсонларнинг табиатида тўртта нуқсон бўлади; улар: 1)хатоликка йўл қўядилар; 2)алданадилар; 3)алдайдилар; 4)сезгилари мукаммал эмас. Табиатида азалдан бор бўлган мана шу тўрт нуқсон инсонни мукаммал ва ҳар томонлама тўлиқ илм манбаи бўлиш имкониятидан маҳрум қилади.

Ведавий донишмандлик илмининг манбаи - ана шундай номукаммал тирик мавжудотлар эмас. Бу илми Парвардигор энг аввало биринчи яратилган мавжудот, Браҳманинг қалбига жойлаган эди. Ўз навбатида Браҳма бу илми, ўзи Парвардигордан қандай олган бўлса, шундайлигича ўғиллари ва шогирдларига берган. Парвардигор ҳар томонлама мукаммал(*пурнам*), У моддий табиат қонунларига бўйсунмайди. Фаросатли кишининг Парвардигор - бутун борлиқдаги ҳамма нарсанинг ҳақиқий эгаси эканини тушуниб олиши қийин эмас. Бошланғич яратувчи ҳам, Браҳмани яратган ҳам шу Зотнинг Ўзи. «Бҳагавад-гита»нинг ўн биринчи бобида Аржун Парвардигорни *парапитамаҳа* деб атади. Браҳмани *питамаҳа*, яъни "бобокалон" деб атайдилар, Парвардигор эса - борлиқнинг бобокалонини яратган Зотдир. Шундай қилиб, ҳеч ким ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламаслиги керак. Биз ўз эҳтиёжимизни қондириш учун Парвардигор улуш сифатида бизга ажратиб қўйган нарсалар билан қаноатланиб яшашимиз лозим.

Парвардигор бизга бериб қўйган нарсалардан ҳаётда қандай фойдаланиш лозимлигига жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Бу «Бҳагавад-гита»да ҳам тушунтирилади. Аввалига Аржун Курукшетрадаги жангда иштирок этишдан бош тортган эди. У ўзи мустақил фикр юритиб шундай қарорга келган эди.

Аржун Кришнага ўз қариндошларини ўлдириш эвазига қўлга киритиладиган салтанатда лаззатланиб яшай олмаслигини айтади. Аржун ҳаёт ҳақида тана нуқтаи-назаридеги, яъни, моддий тасаввурга эга бўлгани туфайли шундай қарорга келган эди, чунки танасини "ўзим" деб ҳисоблагани боис оғайниларини, жиянларини, тоғаларини ўзининг қариндошлари, яъни

“танасининг давоми” деб ҳисобларди. Яъни, шундай йўл билан Аржун танасининг эҳтиёжларини қондиришга интилаётган эди. Аржуннинг ҳаётга бўлган муносабатини, унинг ҳаёт ҳақидаги нотўғри тасаввурини ўзгартириш учун Кришна унга «Бҳагавад-гита»ни гапириб берди. Натижада Кришнанинг амрига бўйсуниб, Аржун жангда иштирок этишга қарор қилди. *каришйе вачанам тава* - деди у: "Мен Сен нима десанг, шуни қиламан!"

Одамлар бу дунёга худди ит-мушуклардай бир-бири билан уруш-жанжал қилиб яшаш учун келмаганлар. Инсон ҳаётини муносиб кадрлаш, ҳайвонларга ўхшаб яшашни тарк этиш учун одам етарли даражада ақл-заковатга эга бўлиши керак. Энг аввало бу дунёда инсон бўлиб яшашдан мақсад нима эканини ҳар бир одам англаб олиши керак; муқаддас китобларнинг барчаси, уларнинг энг асосийси бўлган "Бҳагавад-гита" ҳам инсонни ана шунга ундайди. Ведавий илм, муқаддас китоблар ҳайвонлар учун эмас, балки ривожланган онг соҳиби бўлган инсонлар учун нозил қилинган. Баъзибир ҳайвонлар бошқа бир ҳайвонларни ўлдиришлари мумкин, бу билан улар гуноҳ қилган ҳисобланмайдилар, лекин, агар инсон ўз нафсини, иштаҳасини қаноатлантириш учун ҳайвонларни ўлдирса, у табиат қонунини бузгани учун албатта жавоб беради. «Бҳагавад-гита»да аниқ айтилганки, табиат гуналари билан боғлиқ равишда инсоннинг фаолияти уч хил бўлади - эзгулик гунасидаги фаолият, эҳтирос гунасидаги фаолият ва ғафлат гунасидаги фаолият. Худди шундай, одамлар озикланадиган таомлар ҳам уч турли бўлади: эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунасидаги таомлар. Буларнинг ҳаммаси «Бҳагавад-гита»да батафсил тушунтирилган. Агар биз кундалиқ турмушда "Бҳагавад-гита" кўрсатмаларига амал қилиб яшасак, ўз ҳаётимизни поклаймиз ва охирикѳбатда, умримизнинг охирида бу моддий оламни биратўла тарк этиб кета оламиз(*йад гатва на нивартанте тад дхамма парамам мама*).

Моддий осмон чегарасидан ташқаридаги олам *санатана*, “мангу руҳий даргоҳ” деб аталади. Эътибор бериб қарасак, моддий оламда бирор мангу мавжудот йўқ. Ҳар бир мавжудот маълум пайтда пайдо бўлади, ўсади, бироз вақт мавжуд бўлиб туради, мева беради, сўлади ва ниҳоят ўлиб, йўқолиб кетади. Моддий оламнинг мавжудлик қонуни шундай, бу қонун - хоҳ у бизнинг танамиз, хоҳ бирор мева ёки бошқа бирор моддий нарса бўлсин - ҳамма нарсага тегишли. Лекин, бу ўткинчи оламдан ташқарида бутунлай бошқа табиатга эга олам бор, бу ҳақда жаҳондаги барча муқаддас китобларда айтилган. Ана шу олам бошқача табиатга эга, яъни, у мангу, *санатана*. Жива, яъни тирик мавжудотнинг табиати ҳам мангу. «Бҳагавад-гита»нинг ўн биринчи бобида Худо Шахси ҳам мангу табиатга эга дейилган. Биз Худо Шахси билан бевосита боғланганмиз, сифат жиҳатдан ҳаммамиз: - руҳий даргоҳ (*санатана*-

дҳама), Олий Шахс (*санатана*) ва тирик мавжудотлар (*санатана*) - бир-биримиздан фарқ қилмаймиз, шу боис, «Бҳагавад-гита»нинг мақсади - бизга ўзимизнинг мангу фаолиятимизни, *санатана-дҳарма*ни кўрсатиб беришдан иборат. Ҳозир биз бу дунёда ҳар хил фаолият билан машғул бўлиб яшаймиз, лекин, буларнинг барчаси вақтинчалик ва нопок, асл табиатимизга зид бўлган фаолиятлардир. Лекин, агар биз вақтинчалик фаолиятни тарк этиб, бизга Худо буюриб қўйган мангу фаолият билан машғул бўлиб яшасак, бизнинг ҳаётимизни *санатана* яъни, “мангу” руҳий ҳаёт деб ҳисоблаш мумкин.

Худо Шахси, Унинг руҳий даргоҳи, тирик мавжудотлар *санатана* тоифасига мансуб. Худо Шахси ва тирик мавжудотлар мангу даргоҳда ўзаро муносабатда бўлганида - тирик мавжудотнинг ҳаёти энг мукамал даражага кўтарилди. Кришна барча тирик мавжудотларга жуда меҳрибон, чунки уларнинг барчаси Унинг фарзандларидир. «Бҳагавад-гита»да Кришна шундай дейди: *сарва йонишу ... ахам биджа-прадаҳ пита* - "Мен барча тирик мавжудотларнинг отасиман". Албатта, дунёда тирик мавжудотлар сон-саноксиз, уларнинг ҳар бирининг алоҳида кармаси(тақдири) бор, лекин Кришна: “Ҳамма тирик мавжудотнинг отасиман” - деб айтяпти. Шу боис Кришна барча шартланган руҳларни Ўз олдига қайтариш ва уларни Ўзининг мангу руҳий даргоҳига олиб кетиш учун бу дунёга ташриф буюради. Шунда табиатан мангу бўлган тирик мавжудотлар ўзларининг мангу уйларида Худо Шахси билан мангу муносабатда мангу ҳаёт кечирадилар. Кришна бу дунёга шахсан Ўзи ҳар хил киёфаларда келади ёки Ўзининг ишонган вакиллари юборади. Улар бу ерга Кришнанинг ўғиллари, ҳамроҳлари ёки устоз-ачарйалар сифатида келиб, шартланган руҳларни озодликка чиқарадилар.

Демак, *санатана-дҳарма* тушунчаси қандайдир диний оқимга тегишли тушунча эмас. Бу ибора билан мангу тирик мавжудотларнинг мангу Парвардигор билан ўзаро мангу муносабатларида кўрсатадиган мангу фаолияти ифодаланади. Аввал айтиб ўтганимиздек, “*санатана-дҳарма*” - мангу тирик мавжудотнинг мангу бурчидир. *Санатана* иборасини тушунтирар экан, Шрипада Рамануджачарйа: *санатана* - "бошланиши ҳам, ниҳояси ҳам бўлмаган ўзгармас сифат" деб таърифлайди. Шу боис биз *санатана-дҳарма* ҳақида гапирганда, Шрипада Рамануджачарйанинг обрўсига таянган ҳолда, унинг аввали ва охири йўқлигини назарда тутишимиз лозим.

"Дин" иборасининг маъноси *санатана-дҳарма* иборасининг маъносидан кескин фарқ қилади. **Дин сўзи эътиқод ғоясини тушунтиради**, эътиқод эса, маълумки, ҳамиша ўзгариб туради, кимдир бугун бир динга эътиқод қилиши, эртага ундан эътиқоди қайтиб, бошқа бирор динга кириб кетиши мумкин. Лекин, ҳеч қачон ўзгартириб бўлмайдиган сифат *санатана-дҳарма* деб аталади.

Масалан, сувдан унинг суюқлик сифатини ажратиб бўлмайди, оловдан унинг иссиқлик сифатини ажратиб бўлмайди. Худди шундай, мангу тирик мавжудотдан ҳам унинг мангу фаолиятини ажратиб олиб бўлмайди. Шу боис, *санатана-дҳарма* ҳақида гапирганимизда, биз Шрипада Шанкарачарйанинг обрўсига таянган ҳолда, унинг аввали ҳам, охири ҳам йўқлигини эътиборда тутишимиз лозим. Аввали ҳам, охири ҳам йўқ бўлган сифат қандайдир ўткинчи диний оқимга мансуб бўлиши мумкин эмас, чунки уни бирор чегара билан чеклаб қўйишнинг ҳеч қандай иложи йўқ. Ўзлари бирор диний оқимга мансуб бўлган кишилар адашиб, *санатана-дҳарма*ни "диний оқим" деб айтишлари мумкин. Лекин, бу нарсани чуқурроқ ўрганиб, уни ҳозирги замонавий илм нуқтаи-назаридан таҳлил қилсак амин бўламизки, *санатана-дҳарма* - **жаҳондаги**, аниқроқ қилиб айтганда коинотдаги **барча одамларнинг мангу бурчидир**.

Санатана тоифасига мансуб бўлмаган ҳар қандай диннинг, эътиқоднинг инсоният тарихида қачонлардир бошланганини кўриш мумкин, *санатана-дҳарма* эса мангу, ўзгармас фаолият, чунки у тирик мавжудот билан ҳамиша бирга, мангу. Ишонарли *шастра*(муқаддас китоб)ларда айтилишича, тирик мавжудот ҳеч қачон туғилмаган ва ўлмайди. Тирик мавжудот - мангу, у ҳеч қачон йўқолмайди, табиатан ўткинчи бўлган моддий тана ҳалок бўлгандан кейин ҳам у мавжудлигича қолаверади. *Санатана-дҳарма* иборасини тушунтирар эканмиз, биз(кўпинча “дин” деб таржима қилинадиган) бу иборани унинг *санскрит* тилидаги ўзагининг маъносидан келиб чиққан ҳолда таҳлил қилишимиз лозим. **Бирор нарсага ҳамиша хос бўлган сифат, хусусият дҳарма** деб аталади. Маълумки, ёруғлик ва иссиқлик оловнинг хусусиятлари; иссиқлик ва ёруғликдан маҳрум бўлган олов - олов эмас. Шунга ўхшаш, биз тирик мавжудотнинг ҳамиша унга хос бўлган, ундан ҳеч қачон ажралмайдиган сифатини аниқлашимиз лозим. Бу сифат ҳамиша тирик мавжудотга хос бўлиши, ундан ҳеч қачон ажралмаслиги лозим. Ана шу сифат мангу дин, *санатана-дҳарма* бўлади.

Санатана Госвами Шри Чайтанья Махапрабхудан тирик мавжудотнинг “*сварупа*”си ҳақида сўраганида, Парвардигор унга: *сварупа*, яъни “тирик мавжудотнинг азалий ўзгармас сифати - Худонинг Олий Шахсига хизмат қилишдир” - деб жавоб берди. Шри Чайтаньянинг мана шу гапини таҳлил қилиб, “ҳар бир тирик мавжудот ҳамиша кимгадир хизмат қилади” деган хулосага келиш мумкин. Бир тирик мавжудот ҳар хил йўллар билан, турли хил кўринишда ҳамиша бошқаларга хизмат қилиб, шундан лаззат олади. Ҳайвонлар одамларга хизмат қиладилар, хизматкор хўжайинига; А – ўз хўжайини Б га хизмат қилади, Б эса – ўз хўжайини В га хизмат қилади, у ҳам ўз навбатида хўжайини Г га хизмат қилади ва ҳоказо. Атрофимизда дўстларнинг бир-бирига қандай хизмат қилишини, онаси - боласига, хоти-

ни - эрига, эри - хотинига ва ҳоказо, хизмат қилаётганини кузатиш мумкин. Ана шундай кузатишларни давом эттира бориб амин бўламизки, ҳар бир тирик мавжудот, албатта кимгадир хизмат қилади. Сиёсатчилар сайловчилар олдида ҳақиқатан ҳам уларга хизмат қилмоқчи эканини исботлаш учун ўзларининг сайлов олди дастурини тақдим этадилар, сайловчилар эса, сиёсатчилар халққа ҳалол хизмат қиладилар, деган умидда уларга овоз берадилар. Сотувчи харидорга хизмат қилади, ишчи - мулкдорга хизмат қилади. Шундай қилиб, бошқаларга хизмат қилмайдиган бирор тирик мавжудот топилмайди, шуни аниқ айтиш мумкинки, хизмат қилиш - барча тирик мавжудотларга хос бўлган мангу сифат, мангу дин, мангу эътиқоддир.

Шунга қарамай одамлар замон, макон ва шароитга қараб, ўзларининг у ёки бу динга мансуб эканини даъво қилиб ўзларини индус, мусулмон, масихий, буддист ёки қайсидир бошқа бир диний оқим вакили деб ҳисоблайдилар. Бу атамаларнинг бирортасининг "санатана-дҳарма"га ҳеч қандай алоқаси йўқ. Бугунги ҳинду ўз эътиқодини ўзгартириб, эртага мусулмон бўлиши, мусулмон - ҳинду бўлиши, масихий - бошқа яна бирор дин вакили бўлиши мумкин. Лекин, ҳар қандай ҳолатда ҳам эътиқоднинг, диннинг ўзгариши тирик мавжудотнинг "бошқаларга хизмат қилиш"дан иборат бўлган мангу фаолиятига, *санатана-дҳармасига* таъсир қилмайди. Ким бўлишимиздан қатъий назар - мусулмонми, индусми ёки масихийми - биз ҳамиша кимгадир хизмат қиламиз. Шундай қилиб, ўзини бирор динга, эътиқодга мансуб деб ҳисоблайдиган киши *санатана-дҳарма*га мансуб киши эмас. Ҳар бир одамнинг *санатана-дҳармаси* - "кимгадир хизмат қилиш"дан иборат.

Аслида бизларнинг ҳар биримиз ягона Парвардигор Кришнанинг хизматкори сифатида У билан мангу муносабатда бўламиз. **Кришна** - **олий лаззатланувчи, биз тирик мавжудотлар эса - Унинг хизматкорларимиз.** Бизлар Уни мамнун қилиш учун яратилганмиз, Кришнанинг лаззатга тўла мангу эрмакларидида иштирок этиш билан ўзимиз ҳам лаззатланиб, ҳақиқий мангу бахтга эришамиз. Бахтли бўлишнинг бошқа йўли йўқ. Худди танамизнинг бирор аъзоси ошқозон билан ҳамкорлик қилмай туриб, ўзи мустақил ҳолда лаззатлана олмагани сингари, ҳеч қачон биз ўзимиз алоҳида бахтли бўла олмаимиз. Кришнага илоҳий муҳаббат ва садоқат билан холис хизмат қилмай туриб, тирик мавжудот ҳақиқий бахт туйғусини ҳис қила олмайди.

«Бҳагавад-гита» ҳар хил фаришталарга сиғинишни, уларга садоқат билан хизмат қилишни инкор этади. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи боб, йигирманчи шеърида шундай дейилган:

камайс тайс таир хрита-дженанаҳ пра-падйанте "нйа-деватаҳ

там там нийамам астхайа пракритйа

нийатаҳ свайа

"Нафси, дунёвий орзу-истаклари тафаккурини ўғирлаб қўйган кишилар ўзларининг табиатига мос келадиган қондаларга амал қилиб, нажот излаб фаришталарга сиғинадилар".

Бу ерда аниқ айтилганки, Кришнага сиғинмасдан фаришталардан паноҳ излаб юрган одамлар аслида эҳтирос домига тушиб қолган инсонлардир. Ягона Парвардигорни "Кришна" деб аташ билан биз Унинг қандайдир диний оқимга тегишли бўлган номини келтираётганимиз йўқ. Санскрит тилида *кришна* ибораси "олий лаззат" деган маънони билдиради. Парвардигор барча лаззатлар манбаи, маркази эканини барча муқаддас китоблар тасдиқлайди. Ҳар бир тирик мавжудот лаззатланишга интилади. *Ананда-майя "бхйасат* ("Веданта-сутра" 1.1.12). Тирик мавжудот ҳам Кришна сингари тўлиқ онг эгаси бўлиб, ҳамиша бахтга интилади. Кришна эса, ҳамиша лаззат оғушида бўлади, агар тирик мавжудотлар ҳам Кришна билан боғланиб, У билан ўзаро муносабатини қайта тикласалар, У билан ҳамкорлик қилсалар, У билан мулоқотда бўлиш йўлини изласалар, улар ҳам ҳамиша бахтиёр ҳолатда юрадилар.

Вриндаванда Ўзининг лаззат ва бахтга тўла эрмакларини намоён этиш учун Кришна бу ўткинчи оламга ташриф буюради. Кришна Вриндаванда яшаган пайтда Унинг подачи-болалар билан ўтказган ўйинлари, подачи қизлар, Вриндаваннинг бошқа аҳолиси ва сигирлар билан бўлган муносабатлари илоҳий лаззатга тўла эди. Вриндаван аҳолиси учун бу дунёда Кришнадан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Кришна, ҳатто отаси Нанда Махаражни ҳам фаришта Индрага сиғинишни тарк этиш лозимлигига ишонтирганди, чунки, бу билан У одамларга ҳеч қандай фаришталарга сиғинишнинг мутлақо ҳожати йўқлигини кўрсатмоқчи эди. Фақат ягона Парвардигор Кришнага сиғиниш лозим, чунки **қандайдир сабаблар билан бу дунёга келиб қолган ҳар бир жоннинг ҳаётдаги асосий мақсади - Кришнанинг мангу даргоҳига қайтишдир.**

Кришнанинг даргоҳи «Бҳагавад-гита»да(15.6) таърифланган:

на тад бхасайате сурйо

на шашанко на павакаҳ

йад гатва на нивартанте

тад дхама парамам мама

"Менинг даргоҳим на қуёш, на ой, на олов ва на бошқа бирор қувват билан ёритилмайди. Унга эришган киши моддий оламга бошқа қайтиб келмайди".

Бу ерда мангу олам таърифланган. Биз фақат моддий осмон, моддий олам ҳақида тасаввурга эгамиз, шунинг учун осмон деганда дарров хаёлимизга қуёш, ой ва юлдузлар келади. Лекин, бу ерда Парвардигор айтяптики, мангу руҳий осмонни, руҳий оламни қуёш ҳам, ой ҳам, электр қуввати

ҳам, олов ҳам ёритмайди, чунки у Худонинг Олий Шахси - Кришнадан таралаётган нур, *браҳмаджьоти* ёғдуси билан ҳамиша ёруғ бўлиб туради. Биз бошқа сайёраларнинг табиатини аниқлашга шунча куч, маблағ сарфлаймиз, лекин, Кришнанинг мангу даргоҳининг табиатини ўрганиш жуда осон. Кришнанинг даргоҳи "Голока" деб аталади. "Браҳма-самхита"да Кришнанинг даргоҳи жуда ажойиб тасвирланган: *голока эва нивасатй акхилатма-бхутах*. Кришна ҳамиша Ўзининг мангу илоҳий даргоҳи Голокада яшайди, лекин, ҳатто моддий оламда яшайдиганлар ҳам Унга эришишлари мумкин. Айнан шунинг учун Кришна бу оламга ташриф буюриб, Ўзининг мангу(*сач-чид-ананда-виграҳа*) киёфасини намоён этади. Худо Шахсининг Ўзи кўз олдимизда асл киёфасида турганида, Унинг кўриниши қандай эканини хаёлан тахмин қилиб, ўйлаб ўтиришнинг мутлақо ҳожати йўқ. Ҳар хил гумон ва шубҳаларга чек қўйиш учун, Унинг Ўзи моддий оламга келиб, одамларга Ўзининг ҳақиқий Шйамасундара киёфасини намоён этади. Бахтга қарши, фаросатсиз одамлар Унинг устидан куладилар, чунки У бу оламга худди бизларга ўхшаб оддий инсон киёфасида келиб, ҳаётда Ўзининг "инсоний" бурчини бажариб юради. Лекин, фақат шунинг учун "Кришна ҳам бизларга ўхшаган оддий инсон" деб бўлмайди. Кришна ҳамма нарсага қодир, шу боис У бу оламда ҳам Ўзининг асл киёфасида намоён бўлиб, худди Ўзининг руҳий табиатли даргоҳидаги каби эрмакларини намоён эта олади.

Руҳий осмоннинг порлаган чексиз кенгликларидан сон-саноксиз руҳий сайёралар сузиб юради. Браҳмаджьоти энг олий даргоҳдан, Кришналокадан таралиб туради, унинг нурларида аксилмоддий, руҳий сайёралар учиб юради - *ананда-майя, чин-майя*. Кришна - *на тад бхасайате сурйо на шашанко на павакаҳ йад гатва на нивартанте тад дхама парамам мама* - дейди. Руҳий оламга эришган кишининг яна моддий оламга қайтиб келишининг мутлақо ҳожати йўқ. Моддий оламда биз Ойга эмас, ҳатто коинотдаги энг олий сайёрага(*Брахмалокага*) эришсак ҳам, ҳамма жойда ҳаётнинг бир хилда бораётганини кўрамиз, яъни, ҳамма жойда туғилиш, ўлиш, кексайиш ва касалликлар бор. Моддий оламнинг ҳамма сайёраларида моддий ҳаётнинг мана шу тўрт қонуни ҳукм суради(*а-браҳма бхуванал локаҳ*).

Тирик мавжудотлар бир сайёрадан бошқа сайёрага кўчиб юрадилар, лекин, бу - биз хоҳлаган сайёрага моддий, механик усуллар ёрдамида эриша оламиз дегани эмас. Бошқа сайёраларга эришиш учун «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган усулдан фойдаланиш лозим: *йанти дева-врата деван питрин йанти питри-вратах*. Сайёралараро саёҳат қилиш учун ҳеч қандай учадиган ҳаво кемасининг кераги йўқ. «Бҳагавад-гита»да *йанти дева-врата деван*, дейилган. Ой, куёш ва олий сайёралар *Сварғалока* туркумига киради. Сайёралар уч туркум бўлади: олий, ўрта ва қуйи. Ер сайёраси ўрта

сайёралар туркумига киради. «Бҳагавад-гита»да оддий усул ёрдамида олий сайёралар туркумига қандай кўтарилиш мумкинлиги тушунтирилган: *йанти дева-врата деван*. Бунинг учун ана шу сайёрани бошқариб турган фариштага сиғинишнинг ўзи кифоя; шундай йўл билан Ойга, Қуёшга ёки бошқа истаган олий сайёрага эришиш мумкин.

Лекин «Бҳагавад-гита» моддий оламдаги сайёраларга эришишга интилишни тавсия қилмайди, чунки биз мабодо махсус учадиган аппарат ясаб, қирқ минг йил мобайнида парвоз қилиб(ким шунча яшай олади?), коинотдаги энг олий сайёра бўлган Браҳмалокага эриша олсак, ҳатто у жойда ҳам худди Ер сайёрасидаги каби муаммоларга дуч келамиз: туғилиш, ўлиш, касаллик ва кексайиш. Лекин, руҳий оламдаги ҳар қандай сайёрага ёки олий сайёра, Кришналокага эришган киши бунга ўхшаган дунёвий муаммолардан бутунлай халос бўлади. Руҳий олам сайёралари ичида ягона бир сайёра бор, у "*Голока Вриндавана*" деб аталади. У барча сайёралар ичида энг олий сайёра - Парвардигорнинг бошланғич азалий шахси Шри Кришнанинг азалий сайёраси, Худонинг Олий Шахсининг мангу даргоҳидир. Буларнинг барчаси «Бҳагавад-гита»да батафсил таърифланган, уни ўрганиб биз моддий оламни қандай тарқ этиш ва мангу руҳий оламда мангу ҳаётга қандай эришиш йўллари билан олиб берилади.

«Бҳагавад-гита»нинг ўн бешинчи бобида моддий олам тўла тасвирлаб берилган. Масалан, унда шундай дейилган:

*урдхва-мулам адхах-шаххам
ашваттхам прахур авйайам
чхандамси йасйа парнани
йас там веда са веда-вит*

Моддий олам бу ерда илдизи осмонга, шохалари пастга қараб ўсган дарахтга ўхшатиб тасвирланган. Ҳар биримиз ана шундай дарахтни кўрганмиз: дарё ёки бошқа бирор сув ҳавзаси бўйида туриб, дарахтларнинг сувдаги аксига назар солсак, уларнинг илдизи юқорига, шохалари пастга қараб турган бўлади. Шунга ўхшаш, моддий олам - ҳақиқий руҳий оламнинг шунчаки аксидир. Соянинг ҳақиқий танаси йўқ, ўзи мустақил эмас, лекин сояга қараб туриб, ҳақиқий мавжуд жисм ҳақида маълумот олиш мумкин. Маълумки, чўлда сув йўқ, лекин, чўлда кўзга ташланадиган сароб, қаердадир сув ҳақиқатан ҳам мавжудлигидан далолат беради. Моддий оламда сув, яъни бахт йўқ, лекин ҳақиқий бахт руҳий оламда ҳақиқатан ҳам мавжуд.

Худо Шахси бизга руҳий оламга эришиш усулини ўргатади(15-5).

*нирмана-моха джитта-санга-доша
адхйатма-нитийа винивритта-камаҳ
двандвайр вимуктах сукха-духкха-самджнаир
гаччханти амудхах падам авйайам тат
падам авйайам*, яъни, мангу даргоҳга фақат *нирмана-моха* даражасига эришган кишигина эриша олади. У қандай даража? Биз барчамиз ҳар

хил атама ва мартабаларга боғланиб қолганмиз. Биров "сэр" бўлгиси, яна биров "лорд" бўлгиси келади, биров "президент", "миллионер", "қирол" ёки яна қандайдир унвонга эга бўлгиси келади. Ана шундай мансаб ва атамаларга боғланганимиз биз ўз танамизга қанчалик қаттиқ боғланиб қолганимизни билдиради, чунки бу атамаларнинг барчаси фақат тана билан боғлиқ нарсалардир. Лекин, аслида биз тана эмасмиз. Мана шу ҳақиқатни англай олиш - руҳий ўзликни англаш йўлида кўйилган биринчи қадам ҳисобланади. Ҳозир биз моддий табиатнинг уч гунаси чангалига тушиб, танамизга боғланиб қолганмиз, биз Худо Шахсига садоқат билан холис хизмат қилиш ёрдамида гуналар чангалидан озодликка чиқишимиз лозим. Худога садоқат билан холис хизмат қилишга боғланмаган киши моддий табиатнинг уч гунасига боғланиш туйғусидан қутула олмайди. Бизларнинг барча атамаларимиз, мансабларимиз, унвонларимиз ва боғланиш-ларимиз - табиатимизга хос бўлган эҳтирос ҳамда моддий табиатга ҳукмронлик қилишга интилишимиз оқибатидир. Токи биз моддий табиат устидан ҳукмронлик қилишга интилиш истагидан халос бўлмас эканмиз, Кришнанинг даргоҳига, санатана-дҳамага қайтиб боролмаймиз. Ана шу мангу, ўзгармас салтанатга ўткинчи моддий лаззатлар алдовига учмайдиган, уларга алданиб, руҳий юксалиш йўлидан адашмайдиган, ҳамиша Худога садоқат билан холис хизмат қилиб юрган кишигина эриша олади.

«Бҳагавад-гита»нинг бир шеърда шундай дейилади(8.21):

*авйакто "кишара итй уктас
там ахух парамам гатим
йам прапйа на нивартанте
тад дхама парамам мама*

авйакта ибораси "намоён бўлмаган" деган маънони англатади. Биз ҳатто моддий оламни ҳам тўлиқ кўришга қодир эмасмиз. Бизнинг сезги аъзоларимиз шу даражада чекланганки, биз ҳатто моддий коинотдаги юлдузларни ҳам тўлиқ кўра олмаймиз. Ведаларда коинотдаги ҳар бир сайёра ҳақида жуда кўп маълумотлар берилган, биз бу маълумотларга ишонишимиз ҳам, ишонмаслигимиз ҳам мумкин. Ведавий битикларда, асосан "Шримад Бҳагаватам"да моддий оламнинг барча асосий сайёралари ҳақида, шунингдек, моддий оламдан ташқарида жойлашган *авьяктат*, яъни, "намоён бўлмаган" деб аталадиган руҳий олам ҳақида маълумотлар берилган. Инсон ана шу руҳий салтанатга эришишга интилиб яшаши лозим, чунки у жойга эришган киши ҳеч қачон бу моддий оламга қайтиб келмайди.

Табиий равишда шундай савол туғилади: қандай йўл билан Кришнанинг мангу даргоҳига эришса бўлади? Бу саволга «Бҳагавад-гита»нинг саккизинчи бобида жавоб берилган:

*анта-кале ча мам эва
смаран муктва калеварам*

*йах прапйати са мад-бхавам
йати настй атра самшайах*

"Умрининг охирида танасини тарк этаётиб, фақат Мени эслаган киши шу заҳотиёқ Менинг табиатимга эришади. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ"(8.5).

Ажали етганда Кришнани ўйлаган киши шу заҳотиёқ Кришнанинг мангу даргоҳига эришади. Биз Кришнанинг қиёфасини ҳамиша хотирамизда сақлашимиз лозим; танасини тарк этаётиб, Кришнанинг қиёфасини кўз олдига келтирган, Уни эслаган киши шубҳасиз руҳий оламга кўтарилади. *Мад-бхава* ибораси олий тирик мавжудотнинг руҳий табиатини ифодалайди. Унинг табиати - *сач-чид-ананда-виграҳа*. Демак, Кришнанинг танаси мангу, илм ва лаззатга тўла. Биз ҳозирги танамизни *сач-чид-ананда* деб айтолмаймиз. Ҳозирги танамиз *сат* эмас *асат*, яъни, ўткинчи. *У чид*, яъни илмга тўла эмас, аксинча, ғафлат ботқоғига ботган. Биз руҳий салтанат ҳақида ҳеч нарса билмаймиз, ҳатто моддий олам ҳақида ҳам жуда оз биламиз. Моддий танамиз *нирананда*: яъни, лаззат ҳис қилиш ўрнига у ҳамиша изтироб чекади. Тирик мавжудотнинг ҳаётдаги барча мусибатларининг манбаи унинг танасидир, лекин, танасини Кришна, Худонинг Олий Шахси ҳақида ўйлаб турган пайтда тарк этган киши шу заҳотиёқ ўзининг *сач-чид-ананда* танасига эга бўлади.

Инсон танасини тарк этар экан, ўзгармас, қатъий қонунлар асосида албатта бошқа бирор танага эга бўлади. Кейинги ҳаётида қайси танага эга бўлиши аниқ белгилангандан кейингина инсон ўзининг ҳозирги танасини тарк этади, яъни, ўлади. Буни ҳар бир инсон ўзи эмас, олий кучлар, фаришталар ҳал қилади. Ҳозирги ҳаётимизда қилаётган ишларимизга қараб биз кейинги ҳаётда руҳий юксалиш зинапоясидан ё юқорига кўтариламиз ёки пастга тушамиз. Ҳозирги ҳаётимиз кейинги ҳаётимиз учун кўрилаётган тайёргарликдир. Агар биз бутун умримиз давомида Кришнанинг даргоҳига эришишга тайёрланиб юрсак, ҳозирги моддий танамизни тарк этгандан кейин, албатта Кришнанинг танасига ўхшаган мангу руҳий танага эга бўламиз.

Аввал тушунтирилганидек, руҳий фаолият билан шуғулланиб юрган одамлар ҳар хил тоифада бўладилар: *Брахма-вади*, *параматма-вади* ва (*бҳакти*)содиклар. Яна айтиб ўтган эдикки, *Брахмадэйти*(руҳий осмон)да сон-саноксиз руҳий сайёралар мавжуд. Бу сайёраларнинг сони моддий оламдаги коинотлар сонидан анча кўп. Моддий олам бутун борлиқнинг тахминан тўртдан бир қисмини эгаллаган(*экамышена стхито джагат*). Моддий оламда ҳар бирида триллионлаб сайёралар, қуёш, ой ва юлдузлар бўлган миллиардлаб коинотлар мавжуд. Лекин, ана шу моддий олам - бутун борлиқнинг тўртдан бир бўлаги, холос. Бутун борлиқнинг тўртдан уч қисмини руҳий олам эгаллаган. Олий Брахманга қўшилиб кетишга интилаётган кишилар Кришнанинг *Брахма-*

джйоти нурига кирадилар. Кришна билан ҳамсухбат бўлишдан лаззатланишга интилаётган содиқлар эса, сон-саноксиз Вайкунтха сайёраларининг бирига борадилар ва у жойда Кришнанинг тўлиқ экспансияларидан бири - *Нарайана* киёфасида Кришна билан бевосита мулоқот қилиш имкониятига эга бўладилар. Кришнанинг руҳий сайёралардаги тўлиқ экспансияси бўлган тўрт қўлли Нараянани ҳар хил номлар билан атайдилар: Нарайана, Прадйумна, Анируддха, Говинда ва хоказо. Шундай қилиб, руҳий фаолият билан шуғулланиб юрган илоҳиёт кишилари умрининг охирида бутун фикру-хаёлини ёки Брахма-джйотида, ёки Параматмада, ёки Худонинг Олий Шахси Шри Кришнада мужассам қиладилар. Уларнинг ҳаммаси руҳий оламга эришадилар, лекин, фақат шахсан Кришна билан бевосита боғланган ва Унга садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқ Вайкунтхага ёки Голока Вриндаванга эришади. Кришна буни қатъий таъкидлаб айтган: "Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ". Биз бунга аниқ ишонишимиз лозим.

Ўзимиз тушуна олмайдиган нарсани ўйламасдан инкор этмаслигимиз керак. Кришнанинг айтган гапларига, худди Аржун сингари муносабатда бўлиш керак: "Мен Сен айтган нарсаларнинг ҳаммасига тўлиқ ишонаман". Кришнанинг Ўзи, **"кимда-ким ажали етган пайтда Брахман, Параматма ёки Худо Шахси киёфасида Кришна ҳақида ўйласа, яъни Худони эслаб ўлса, у албатта руҳий оламга эришади"** деб айтган экан, биз Унинг айтганларига шубҳа қилмаслигимиз лозим. Кришнанинг айтганларининг ҳаммасини комил ишонч билан қабул қилиш лозим.

«Бхагавад-гита»(8.6)да ажали етганда Кришнани эслаган тирик мавжудотнинг руҳий оламга эришишини белгилайдиган умумий қонун ҳам тушунтирилади:

*йам йам вапи смаран бхавам
тйаджатй анте калеварам
там там эвайти каунтейа
сада тад-бхава-бхавитаҳ*

"Инсон танасини тарк этаётган пайтда ҳаётнинг қандай ҳолатини ҳаёлига келтирса кейинги ҳаётида худди шундай ҳолатга эришади".

Энг аввало шуни англаб олиш лозимки, моддий табиат - Кришнанинг қувватларидан бири. "Вишну-пурана"(6.7.61)да Кришнанинг барча қувватлари тўплами таърифланган:

*вишну-шактиҳпара прокта кшетра-дждакхйа
татха пара
авидйа-карма-самдженанйа тритийа шактир
ишйате*

Парвардигор биз англай олмайдиган сон-саноксиз, турли-туман қувватларга эга: лекин, буюк донишмандлар, озод руҳлар шу қувватларни мукамал ўрганиб, уларни уч тоифага ажратганлар. Барча қувватлар *вишну-шакти* тоифасига киради, яъни,

Парвардигор Вишнунинг ҳар хил қувватлари ҳисобланади. Биринчи қувват *пара*, трансцендент, илоҳий қувват деб аталади. Аввал айтганимиздай, тирик мавжудотлар Худо Шахсининг олий қувватига мансуб. Унинг қолган барча қувватлари моддий қувват бўлиб, ғафлат гунасига мансуб. Ажали етганда тирик мавжудот моддий оламнинг куйи қувватлари таъсири остида қолиши ёки руҳий оламга кўтарилиши мумкин. Шунинг учун «Бхагавад-гита»да шундай дейилган:(8.6)

*йам йам вапи смаран бхавам
тйаджатй анте калеварам
там там эвайти каунтейа
сада тад-бхава-бхавитаҳ*

"Танасини тарк этаётиб, инсон ҳаётнинг қайси ҳолатини эсига олса, кейинги ҳаётида шундай ҳолатга эришади".

Биз моддий ёки руҳий қувват ҳақида ўйлашга кўникиб қолганмиз. Моддий қувват ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлган фикримизни қандай қилиб руҳий қувват таъсиридаги ўйларга ўзгартиришимиз мумкин? Жаҳонда бизнинг ақлу-хаёлимизни моддий қувват билан тўлдирадиган жуда кўп асарлар бор. Улар ҳар хил газета, журнал, роман, повест, кино ва хоказолардан иборат. Биз ана шундай моддий адабиётлардаги хабарлар билан тўлиб кетган ақлимизни, онгимизни ведавий, муқаддас китоблардаги илоҳий хабарлар билан озиклантира бошлашимиз лозим. Шу мақсадда буюк донишмандлар бизга Пураналар сингари жуда кўп ведавий асарлар қолдириб кетган. Пураналар кимдир ўзи ўйлаб топган, ўзидан чиқариб ёзган оддий асарлар эмас, Пураналар - ҳақиқий тарихий воқеалар таърифидир. "Чайтанйа-чаритамрита"да шундай шеър бор. (Мадхйа,20.122).

*майа мугдха дживера нахи свата кришна-дженана
дживере крипайа каила кришна веда-пурана*

Унутувчан зотлар, яъни, шартланган руҳлар ўзларининг Худо Шахси билан бўлган ўзаро муносабатларини эслаб олмайдилар, уларнинг фикру-хаёли моддий, дунёвий фаолиятга бутунлай ғарқ бўлган. Уларнинг фикрлаш қувватини руҳий ҳақиқатга йўналтириш учун Кришна-Двайпайана Вйаса жуда кўп ведавий асарлар ёзди. У аввало Ведаларни тўрт қисмга бўлди, кейин уларни Пураналарда тушунтириб берди, чуқур фикрлай олмайдиган кишилар учун эса, "Маҳобҳорат" эпосини ёзиб қолдирди. «Бхагавад-гита» "Маҳобҳорат" эпосининг таркибига киритилган. Кейин У Ведалар фалсафасини "Веданта-сутра"ларда умумлаштирди ва келажак авлоднинг бахт-саодатини ўйлаб, "Веданта-сутра"ларга ўзи изоҳ ёзиб, шу изоҳлар тўпламини "Шримад Бхагаватам" деб атади. Биз ақлимизни, онгимизни мана шу асарларни ўқиш билан, улардан олинган илмни фикрлаш билан машғул қилишимиз лозим. Дунёвий одамларнинг ақли ҳамиша газета, журнал ҳамда бошқа ҳар хил дунёвий мавзулар ёритилган асарларни ўқиш билан банд. Худди шундай, бизлар ҳам Вйасадева

қолдириб кетган ведавий асарларни ўқиш, муҳокама қилиш билан машғул бўлишимиз лозим. Шунда биз умримизнинг охирида танамизни тарк этаётиб Худони эслаш оламиз, Кришна ҳақида ўйлай оламиз. Бу - Кришнанинг Ўзи кўрсатган, бизни ҳақиқий натижага, энг олий мақсадга эриштирадиган ягона йўл: "Бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас".

*тасмат сарвешу калешу
мам анусмара йудхйа ча
майй арпита-mano-буддхир
мам эвашиясай асамшайах*

"Шунинг учун эй Аржун, сен ҳамиша Кришна қиёфасида Мени эслашинг, айна пайтда ўз бурчингни бажариб жанг қилишинг лозим. Қилаётган барча ишларингни Менга бағишлаб, фикру-хаёлингни ҳамиша Менда мужассам қилиб, сен албатта Менинг даргоҳимга эришсан"(8.7).

Кришна ҳеч қачон Аржунга Уни ўйлаб, фақат муруқаблага берилиб, ҳаётда ўз бурчини бажаришдан бош тортиб, таркидунё қилиб ўтиришни маслаҳат бермаган. Йўқ, Худо Шахси ҳеч қачон бизга бажариб бўлмайдиган ишни буюрмайди. Моддий оламда яшаётган киши жонини танасида сақлаб туриши учун албатта ишлаши, меҳнат қилиши керак. Инсонлар жамияти ҳар кимнинг машғул бўлган фаолиятига қараб, тўрт табақага бўлинган (браҳманлар, кшатрийлар, вайшьялар ва шудралар). Браҳманларнинг, яъни ақлий меҳнат билан машғул бўлган зиёли кишиларнинг фаолияти *кишатрий*(хукмдор)ларнинг фаолиятидан фарқ қилади. Савдогар ва ер эгаларининг, ишчиларнинг ҳам жамиятда аниқ белгиланган ўз бурчлари бор. Аммо, ҳар бир инсон - ҳоҳ у оддий ишчи бўлсин, ҳоҳ савдогар, хукмдор ёки олий табақадаги зиёли бўлсин - тирикчилик қилиш учун албатта ишлаши, меҳнат қилиши лозим. Шу боис Кришна Аржунга ўз бурчини бажаришдан бош тортмаслик кераклигини айтяпти. Лекин, ўз бурчини бажариш билан бирга у ҳамиша Кришнани эсида сақлаб юриши лозим(*мам анусмара*). Агар инсон бутун умри давомида тирикчилик ташвишлари билан банд бўлиб, ҳамиша Кришнани эслаб юришни ўрганмаса, умрининг охирида танасини тарк этаётиб, Кришнани эслаш олмайди. Шри Чаитанья ҳам бизни айнан мана шу ҳақда огоҳлантирган. *киртанийах сада хариҳ*, - дейди У. Биз ҳамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юришимиз лозим. Худонинг муқаддас номи билан Худонинг Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Шунинг учун, Кришна Аржунга шундай деб буюради: "Ҳамиша Мени эсла!" Шри Чаитанья эса бизга: "Ҳамиша Худонинг муқаддас номини зикр қилиб юринг!" - дейди. Улар иккиси ҳам айнан бир нарсага даъват қиляпти. Бу икки кўрсатма орасида ҳеч қандай фарқ йўқ, чунки, "Кришна" деган ном билан Кришнанинг Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Табиати мутлақ илоҳий бўлган

нарсанинг ўзи билан номи орасида ҳеч қандай фарқ бўлмайди. Шунинг учун биз ҳамиша, ҳамма вақт Кришнанинг муқаддас номини зикр қилиш орқали Кришнани эслаб юришни ўрганишимиз лозим. Ҳаётимизни, кундалик ишларимизни шундай ташкил қилайликки - ҳамиша, ҳар лаҳзада Кришнани эслаб юрадиган бўлайлик.

Буни кундалик турмушда қандай амалга ошириш мумкин? Ачарйалар бунга шундай мисол келтирадилар. Эри бор аёл бошқа бир эркакни севиб қолса ёки хотини бор эркак бошқа бир аёлни севиб қолса, одатда уларнинг севган кишисига боғланиши жуда кучли бўлади. Шундай ҳолатга тушиб қолган киши ҳамиша севгилисини ўйлаб юради. Эри бор аёл ҳатто уй ишлари билан банд бўлиб юриб ҳам ҳамиша ўша севгилиси билан учрашишни ўйлаб юради. Шу боис у эри бирор нарсани сезиб қолмаслиги учун уй ишларини ҳатто аввалгидан ҳам яхшироқ бажара бошлайди. Биз ҳам худди шундай, ҳамиша олий севгимиз Шри Кришна ҳақида ўйлаб юришимиз, айна пайтда ўз бурчимизни виждон билан бажариб яшашимиз лозим. Бунинг учун Кришнани қаттиқ севишни ўрганиш керак. Агар биз қалбимизда Кришнага нисбатан чуқур муҳаббат уйғота олсак, ҳаётда ўз бурчимизни бажариш билан бир вақтнинг ўзида ҳамиша Кришнани ҳам ўйлаб юра оламиз. Лекин, бунинг учун қалбимизда Кришнага чуқур муҳаббат туйғусини ривожлантиришимиз лозим. Аржун шу тарзда ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрган; у Кришнанинг мангу ҳамроҳи эди, айна пайтда ўзининг жангчилик вазифасини ҳам бажарарди. Кришна ҳеч қачон Аржунга ўз бурчингни бажаришни тарк этиб Ҳимолай тоғига ёки ўрмонга бориб, хилват жойда муруқаблага берилиб ўтир, деб айтмаган. Кришна Аржунга *йога* тизими ҳақида гапириб берганида, Аржун Унга "бу усул менга тўғри келмайди" деб жавоб берганди.

*аржуна увача
йо "йам йогас твайя проктах
самйена мадхусудана
этасйахам на пашйами
чанчалатват стхитим стхирам*

"Аржун шундай деди: "О Мадхусудана, Сен таърифлаб берган бу йога усули менга тўғри келмайдиганга ўхшайди, чунки менинг ақлим нотинч ва беҳаловат"(6.33).

Аммо, Худо Шахси бундай дейди:
*йогинам апи сарвешам
мад-гатенантаратмана
шраддхаван бхаджате йо мам
са ме юктатамо матах*

"Ҳамиша қалбида мавжуд бўлган Мен ҳақимдаги ўйлар билан банд бўлган, мустаҳкам иймон билан Менга сажда қилиб, муҳаббат билан Менга холис хизмат қилиб юрган киши - барча йоглар ичида Менга қаттиқ боғланган ва камолотнинг энг юқори поғонасига кўтарилган зот ҳисобланади. Менинг фикрим шун-

дай"(6.47).

Шундай қилиб, ҳамиша Худо Шахсини эслаб юрган киши бир вақтнинг ўзида энг яхши *йог*, энг яхши *гйани* ва энг яхши содиқ хизматкор ҳисобланади. Шундан кейин Кришна Аржунга айтадики, инсон ўзи *кшатрий* бўла туриб, жанг қилишдан бош тортишга ҳаққи йўқ. Лекин, агар жанг қила туриб, ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрса, ажали етган пайтда ҳам у албатта Кришнани эслаб олади. Бунинг учун киши ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириши ва ҳаётда Кришнага садоқат билан хизмат қилишда бутунлай банд бўлиб яшаши лозим.

Аслида биз танамиз билан эмас, балки ақлимиз ва тафаккуримиз билан ҳаракат қиламиз. Шунинг учун агар ақлимиз ва тафаккуримиз ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиб юрса, барча сезгиларимиз ўзидан-ўзи, табиий равишда Кришнага хизмат қилиш билан машғул бўлади. «Бҳагавад-гита» бизга қандай қилиб ақл ва тафаккуримизни ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд қилиб яшашни ўргатади. Ҳамиша шундай ўйларга ғарқ бўлиб юрсак, умримизнинг охирида биз Кришнанинг мангу даргоҳига эриша оламиз. Агар кишининг ақли Кришнага хизмат қилиш билан банд бўлса, унинг сезгилари ҳам табиий равишда шу хизматга жалб қилинган бўлади. Бу - ҳақиқий санъатдир, «Бҳагавад-гита»нинг сири ҳам мана шунда: ҳамиша Шри Кришна ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлиб яшаш.

Ҳозирги замонда олимлар Ойга етиб боришга зўр бериб ҳаракат қиляптилар, лекин, руҳий баркамолликка эришишга амалда ҳеч қандай ҳаракат қилмайдилар. Ҳали олдида яна эллик йил умри бор бўлган киши, ана шу қисқа вақт ичида ҳамиша Худонинг Олий Шахси Кришна ҳақида ўйлаб юришни ўрганиши лозим. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг мазмуни, моҳияти, мақсади шундан иборат. "Шримад Бҳагаватам"(7.5.23)да шундай дейилган:

*шраванам киртанам вишноҳ
смаранам пада-севанам
арчанам ванданам дасйам
сакхйам атма-ниведанам*

“Вишну(Кришна)нинг илоҳий муқаддас номини ва Унинг қиёфасини, сифатларини, атрофидагиларни ва кароматларини таърифлайдиган ҳикояларни тинглаш, гапириб бериш ва эслаб юриш, Кришнанинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш, Унга ўн олти хил анжом билан сажда қилиш, Унга илтижо қилиш, Унинг хизматкори бўлиш, Уни ўзининг энг яқин дўсти деб билиш ва ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириш(ақли, нутқи ва танаси билан Унга хизмат қилиш) - Худога соф садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури мана шулардан иборат. Шу усулларни қўллаб, бутун умрини Кришнага садоқат билан ҳолис хизмат қилишга бағишлаган киши - энг олий

маълумотли одамдир, чунки у мукамал илмга эга инсон”.

Инсон фаолиятининг бу ерда кўрсатилган тўққиз тури фикру-хаёлимизни ҳамиша Кришнада мужассам қилиб яшашга ёрдам беради. Уларнинг ичида энг осони *шраванам* - «Бҳагавад-гита»ни Кришнага эришган киши оғзидан эшитиш ҳисобланади. Шунинг шарофати билан биз ҳамиша Кришнани эслаб юра оламиз ва умримизнинг охирида ҳозирги танамизни тарк этиб, Кришна билан бемалол мулоқотда бўлиш имконини берадиган руҳий танага эга бўламиз.

Кришна «Бҳагавад-гита»(8.8)да шундай дейди:
абхйаса-йога-йуктена четаса нанйа-гамини

парамам пурушам дивйам йати партханучинтайан
"Ҳамиша Мени, Худонинг Олий Шахсини эслаб юрган, бошқа ҳеч нарсага чалғимасдан ҳамиша Мен ҳақимда чуқур фикр-мулоҳазаларга берилиб юрган киши шубҳасиз Менинг олдимга келади".

Бу усул жуда осон, лекин бу усулни аввал ўзи мукамал ўрганган кишигина уни бошқаларга ўргата олади. *Тад-виджнанартхам са гурум эвабхигаччет*: бунинг учун шу йўлдан бораётган кишига мурожаат қилиш керак. Ақлимиз ҳамиша нимагадир интилиб юради, лекин, биз ҳамиша уни Шри Кришнанинг қиёфасида ёки Унинг муқаддас номининг товушида мужассам қилишни ўрганишимиз лозим. Ақл ўзининг табиатига кўра нотинч ва бетайин, аммо Кришнанинг муқаддас номларининг товушига ғарқ бўлиб, у хотиржам, осойишта бўлиб, бир жойда мужассам бўла олади. Шунинг учун *парамам пурушам*, яъни, руҳий даргоҳдаги Худонинг Олий Шахси Кришнага муроқабат қилиш ёрдамида Кришнанинг мангу даргоҳига қайтиш керак. «Бҳагавад-гита»да ҳаётда энг олий мақсадга эришиш, руҳий ўзликни англашнинг йўллари ва усуллари кўрсатилган, ана шу сирли илм эшиклари ҳамма учун очик. Бу буюк даргоҳга ҳар бир инсон кира олади. Жамиятдаги ҳар қандай табақа вакиллари ҳам Кришнанинг илм ва лаззатга тўла мангу даргоҳига эриша оладилар, чунки Кришна ҳақида тинглаш ва Уни ҳамиша эслаб юриш ҳар кимнинг қўлидан келади.

Шунинг учун, Кришна шундай дейди:

*мам хи партха вйапаширитйа
йе "ни сйух папа-йонайаҳ
стрийо ваишйас татха шудрас
те "ни йанти парам гатим
ким пунар Браҳманаҳ пунйа
бхакта раджаршайас татха
анитйам асукхам локам
имам пратйа бхаджасва мам*

Бу ерда Парвардигор айтяптики, ҳар бир инсон, хатто савдогар, йўлдан адашган аёл, ишчи-хунарманд ёки энг пасткаш одам ҳам Худога эриша олади. Бунинг учун чуқур тафаккур эгаси бўлиш шарт эмас; гап шундаки, *бҳакти-йога* коидаларига амал қиладиган ва Кришнани

"Мутлақ Ҳақиқат", "энг олий саодат" деб тан олиб, Уни ўз ҳаётининг энг олий мақсади ва мазмуни деб қабул қилган ҳар бир инсон руҳий оламдаги Кришнанинг мангу даргоҳига эриша олади. «Бҳагавад-гита»да баён этилган қондаларга амал қилиш билан инсон ўз ҳаётини мукамал даражага кўтаради ва моддий ҳаётдаги муаммоларининг барчасини биратўла узил-кесил ҳал қилади. «Бҳагавад-гита» таълимотининг мазмуни ва моҳияти шундан иборат.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, «Бҳагавад-гита» - илоҳий асар ва уни диққат билан жиддий ўрганиш лозим. *Гита-шастрам идам пунйам йах патхет прайатах пуман* - «Бҳагавад-гита»нинг кўрсатмаларига жиддий амал қилиб юрган киши ҳаётда ўзининг барча мусибат ва ташвишларидан бутунлай халос бўлади. *Бхайа варджитах* - у ҳаётда учрайдиган барча кўркув ва хавотирлардан халос бўлади ва *вишнох падам аванноти* - кейинги ҳаётда руҳий оламга эришади (Гита-махатмйа, 1).

Бу йўлнинг яна бир афзал томони бор:

*гитадхйайана-шиласйа
пранайама-парасйа ча
наива санти хи папани
пурва-джанма-критани ча*

"Агар киши «Бҳагавад-гита»га чин қалби билан ишониб, уни жиддий ўрганса, Худонинг марҳамати билан у аввал қилган гуноҳларининг барча оқибатларидан халос бўлади" (Гита махатмйа, 2).

«Бҳагавад-гита»нинг охириги бобида Кришна очикдан-очик эълон қилиб айтадики, (18.66):

*сарва-дхарман паритйаджйа
мам экам шаранам враджа
ахам твам сарва-панебхйо
мокшайишйама ма шучах*

"Ҳар хил ўткинчи динларни тарк эт, ўз ихтиёрининг бутунлай Менга топшир. Мен сени барча гуноҳларинг оқибатидан халос этаман. Ҳеч нарсадан кўрқма!"

Шундай қилиб, ихтиёрини бутунлай Унга топширган кишини Кришна Ўз химояси остига олади ва барча гуноҳлари оқибатидан халос этади.

*мала-нирмочанам пумсам
джала-снанам дине дине
сакрид-гитамрита-снанам
самсара-мала-нашанам*

"Инсон танасининг кирини кетказиш учун ҳар куни сувда чўмилиши мумкин, лекин у умрида бирор марта муқаддас Ганга сувларига ўхшаган «Бҳагавад-гита» сувида чўмилса, моддий ҳаётда орттирган барча иллатларидан бутунлай халос бўлади" (Гита-махатмйа, 3).

*гита су-гита картавйа
ким аниаих шастра-вистараих
йа свайам падманабхасйа
мукха-падмад винихсрита*

«Бҳагавад-гита»ни бевосита Худонинг Олий Шахсининг Ўзи айтиб бергани сабабли бошқа

қандайдир ведавий асарларни ўрганишнинг мутлақо ҳожати йўқ. «Бҳагавад-гита»ни жиддий ва мунтазам ўқиб юришнинг ўзи кифоя". (Гита-махатмйа, 4).

Ҳозирги даврда одамлар дунёвий ишларга шунчалик берилиб кетганларки, улар барча ведавий асарларни, муқаддас китобларни ўқишга вақт тополмайдилар. Лекин, бу шарт эмас. Биргина «Бҳагавад-гита»нинг ўзи етарли, чунки Худонинг Олий Шахсининг Ўзи бевосита айтгани учун, бу китоб барча ведавий асарларнинг қаймоғи ҳисобланади.

*бхарамрита-сарвасвам вишну-вактрад
вигихсритам*

*гита-гангодакам питва пунар джанма на
видйате*

"Агар Ганганинг сувидан ичиб юрган киши руҳий озодликка эришадиган бўлса, «Бҳагавад-гита» шарбатини мунтазам татиб юрган киши ҳақида нима дейиш мумкин? "Махобҳорат"нинг бутун мағзи, шарбати «Бҳагавад-гита»да мужассам бўлган, у бевосита Кришнанинг, бошланғич азалий Парвардигор Вишнунинг Ўз оғзидан чиққан" (Гита-махатмйа, 5).

«Бҳагавад-гита» Худонинг Олий Шахсининг бевосита оғзидан чиққан, Ганга эса маълумки, Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан бошланади. Албатта, Кришнанинг нилуфар пойи қадамлари ҳам Унинг оғзи сингари муқаддас, лекин, чуқурроқ таҳлил қилиб англаш мумкинки, «Бҳагавад-гита» ўзининг аҳамияти жиҳатидан ҳатто муқаддас Ганга сувларидан ҳам устун туради.

*сарвонишадо гаво
догдха гопала-нанданах
партхо ватсах су-дхир бхокта
дугдхам-гитамрита махат*

"Бу "Гитопанишад", барча Упанишадларнинг мағзини ўзида мужассам қилган «Бҳагавад-гита» - машҳур подачи Кришна соғаётган сигирни, Аржун эса - бузоқни эслатади. Шу боис донишмандлар ва Худонинг асл содиқлари «Бҳагавад-гита»нинг лаззатли сutiдан ичишлари лозим" (Гита-махатмйа, 6).

*экам шастрам деваки-путра-гитам
эко дево деваки-путра эва
эко мантрас тасйа намани йани
кармапи экам тасйа девасйа сева*

"Одамлар «Бҳагавад-гита»нинг ўғитларини англаб олишлари лозим: *экам шастрам деваки-путра-гитам* - жаҳонда фақат битта китоб бор, у ҳамма учун бирдай азиз, муқаддас. У китоб - ягона Парвардигорнинг каломи бўлган «Бҳагавад-гита»;

эко дево деваки-путра эва - бутун борликда ҳамма учун ягона Парвардигор, битта Худо Шахси мавжуд, У - Шри Кришна;

эко мантрас тасйа намани йани - ҳамма зикр қилиши учун ягона калима, дуо, илтижо мавжуд, у - мана шу маха-мантра:

*Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна,
Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре,
Ҳаре Рама, Ҳаре Рама,
Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.*

кармати экам тасйа девасйа сева - ҳамма одамлар учун ягона бўлган ўзгармас қонун, санатана-дҳарма, ҳақиқий дин, мангу фаолият мавжуд, у - Кришнага, ягона Худо Шахсига садоқат билан холис хизмат қилишдир. (Гитамаҳатмйа, 7).

Рухий устозлар силсиласи

эвам парампара прантам

“Бу буюк илм рухий устозлар силсиласи орқали, устоздан шогирдга ўтиб келган”(Б.г.4.2).

Кришна баён этган муқаддас «Бҳагавад-гита» рухий устозлар силсиласининг узилмас занжирида турган қуйидаги мўътабар зотлар орқали бизгача етиб келган:

1. Кришна, Худонинг Олий Шахси.
2. Брахма
3. Нарада
4. Вйаса
5. Мадхва
6. Падманабха
7. Нрихари
8. Мадхава
9. Акшобхйа
10. Джайа Тиртха
11. Гйанасиндху
12. Дайанидхи
13. Видйанидхи
14. Раджендра
15. Джайадхарма
16. Пурушоттама
17. Брахманйа Тиртха
18. Вйаса Тиртха
19. Лакшмипати
20. Мадхавендра Пури
21. Ишвара Пури(Нитйананда, Адвайта)
22. Чаитанйа Махапрабху
23. Рупа(Сварупа, Санатана)
24. Рагхунатха, Джива
25. Кришнадас
26. Нароттама
27. Вишванатха
28. (Баладева), Джаганнатха дас
29. Бҳактивинода
30. Гауракишора
31. Бҳактисиддханта
32. А.Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупада

Биринчи боб.

Аржуннинг саросимага тушиши

*1. дхритараштра увача
дхарма-қиетре куру-қиетре
самавета йуйутсавах
мамакаҳ пандаваши чаива
ким акурвата санджайа*

Дхритараштра деди: О Санжай, жанг қилиш иштиёқида ёниб, муқаддас зиёратгоҳ Курукшетра майдонида тўплангандан кейин Пандунинг ўғиллари билан менинг ўғилларим нима қиляптилар?

Изоҳ: «Бҳагавад-гита» - жуда кенг тарқалган муқаддас китоблардан бири, унинг моҳияти "Гитамаҳатмйа"да баён этилган. Унда жумладан шундай дейилган: «Бҳагавад-гита» илмини Шри Кришнага содиқ хизматкор бўлган киши билан биргаликда диққат билан, жиддий ўрганиш лозим". Унинг маъносини англаш учун шахсий манфаатларга асосланган нотўғри изоҳлардан узоқ юриш муҳим аҳамиятга эга. «Бҳагавад-гита»ни қандай тушуниш кераклигини биз унинг ўзидан билиб оламиз: уни бевосита Кришнанинг ўзидан эшитган Аржун бу асарнинг мазмунини тўғри тушунган. Агар инсон ҳаётда омади келиб «Бҳагавад-гита»ни Кришнанинг ҳақиқий вакили оғзидан эшитиш ва худди Аржундай, уни ҳеч қандай шубҳаю-гумонларсиз тушуна олиш бахтига эриша олса, ундай инсонни “Ведавий асарларда ҳамда жаҳондаги бошқа барча муқаддас китобларда баён этилган илоҳий илмларнинг ҳаммасини мукамал эгаллаган донишманд” деса бўлади. Инсон «Бҳагавад-гита»дан жаҳондаги барча муқаддас китобларда баён этилган илмларни, шунингдек, **бошқа бирор муқаддас китобда топилмайдиган энг нодир илми** эгаллаб олади. «Бҳагавад-гита»нинг тенгсиз афзаллиги ҳам шунда. **«Бҳагавад-гита» - Худо Шахси ҳақидаги мукамал илм**, чунки уни бевосита Парвардигорнинг ўзи, Олий Худо Шахси Шри Кришна баён этган.

"Маҳобҳорат"да келтирилган Дхритараштра билан Санжайнинг суҳбати бу буюк фалсафий асарнинг негизини ташкил этади. Маълумки, «Бҳагавад-гита» Курукшетра жанг майдонида баён этилган. Бу жой жуда қадимдан, Ер юзида ведавий маданият ҳукм сурган замонлардан бери муқаддас зиёратгоҳ ҳисобланади. Худонинг Олий Шахси одамларга Ҳақиқатга эришиш йўлини кўрсатиш учун бизнинг сайёраимизга ташриф буюрганида «Бҳагавад-гита»ни шу жойда гапириб берган эди.

Мазкур шеърда *дхарма-қиетра*(диний маросимлар ўтказиладиган жой) сўзи муҳим аҳамиятга эга, чунки Курукшетрадаги жангда Кришна Аржун томонда турибди.

Курузодаларнинг отаси Дхритараштра бўлажак жангда ўғилларининг ғалаба қозонишига кўзи етмай саросимага тушиб ўтирган эди. Қалбидаги ана шу гумонлар уни хизматкори Санжайга шундай савол билан мурожаат қилишга мажбур қилди: "Улар нима қиляптилар?" Фарзандлари укаси Пандунинг ўғиллари билан жанг қилиш учун Курукшетрада тўпланганини Дхритараштра яхши биларди, лекин, унинг саволида бошқа маъно бор. Аслида у амаки-оғайниларнинг ўзаро сулҳ тузишини истамас, айна пайтда бўлғуси жанг натижаси, ўғилларининг тақдири уни ташвишга соларди. Улар жанг қилиш учун ведавий битикларга кўра ҳатто фаришталар учун ҳам муқаддас зиёратгоҳ бўлган Курукшетра майдонини танлагани сабабли Дхритараштра бу муқаддас зиёратгоҳ бўлғуси жанг натижасига албатта таъсир кўрсатишидан қўрқарди. Муқаддас зиёратгоҳ Аржунга, яъни Пандузодаларга ижобий таъсир қилиб, жангда уларга ёрдам беришини у яхши биларди, чунки улар туғилганидан бошлаб тақводорлик билан кун кечирардилар. Санжая Вйасанинг шогирди бўлиб, унинг марҳамати билан, ҳатто ўзи Дхритараштранинг саройида ўтирган бўлса ҳам, Курукшетра майдонида бўлиб турган воқеа-ҳодисаларни яққол кўра олиш қудратига эга бўлган эди. Шу боис Дхритараштра ундан жанг майдонида рўй бераётган ҳодисалар тафсилотини гапириб беришни сўрапти.

Пандузодалар ҳам, Дхритараштранинг ўғиллари ҳам битта сулолага мансуб, лекин, Дхритараштранинг берган саволи унинг ўз жиянларига нисбатан қандай муносабатда эканини ошкор этиб турибди. У атайлаб Курулар сулоласига фақат ўзининг ўғилларини қўшиш билан Пандузодаларни салтанатга бўлган ҳаққоний ҳуқуқларидан маҳрум этяпти. Бу Дхритараштранинг Пандузодаларни ёқтирмаслигидан далолат бериб турибди.

Шундай қилиб, ҳикоянинг аввал бошиданок маълум бўладики, ҳақиқий дин отаси бўлган Шри Кришнанинг Ўзи иштирок этаётган Курукшетра жанг майдонида, худди шоли даласини ёввойи ўтлардан тозалагандай, барча ёввойи ўт(Дхритараштранинг ўғли Дурйодхон ва бошқа)лар яксон қилинади ва Худо Шахсининг амри билан Юдҳиштхира бошчилигидаги ҳақиқий тақводор зотлар ғалаба қозонадилар. *дхарма-киштра* ва *куру-киштра* сўзларининг ведавий жамият маданияти ва тарихида кўрсатилган маъноларидан бошқа бу ерда таърифланган моҳияти ана шундан иборат.

2. *санджайа увача*
дриштва ту пандаваникам
вйудхам дурйодханас тада
ачарйам упасангамйа
раджа вачанам абравит

Санжай деди: Пандузодалар қўшинининг жанг-

говор сафини кўздан кечириб, шоҳ Дурйодхон устозининг олдига борди ва шундай деди.

Изоҳ: Дхритараштра туғма кўр эди. Бахтга қарши, унинг қалб кўзи ҳам руҳий жиҳатдан кўр эди. Ўғиллари ҳам дин масалалари бўйича ўзи сингари кўр эканини, ҳамиша тақводор инсонлар бўлиб келган Пандузодалар билан ўғиллари ҳеч қачон мураса қилиб яшолмаслигини у яхши биларди. Унинг қалби нотинч: муқаддас зиёратгоҳ ўғилларига қандай таъсир қилишидан кўнгли хавотирда эди. Жанг майдонида бўлаётган ҳодисалар ҳақида суриштиришга Дхритараштрани нима мажбур қилаётганини Санжай яхши биларди. Руҳи тушган шоҳнинг кўнглини кўтариш учун Санжай, муқаддас жойнинг кўрсатаётган салбий таъсирига қарамай, унинг ўғиллари сулҳ тузиш ниятида эмаслигини айтди. Шу боис у шоҳга, ўғли Дурйодхон Пандузодаларнинг ҳарбий қўшинини кўздан кечириб, жанговор вазиятни тушунтириш учун Курулар қўшинининг бош саркардаси Дроначарйанинг олдига келганини айтди. Гарчи бу ерда Дурйодхон "шоҳ" деб аталган бўлса ҳам, вазиятнинг жиддийлиги уни ўз қўшинининг бош саркардаси олдига боришга мажбур қилганди. Бу ҳаракати унинг моҳир сиёсатчи эканидан далолат беради. Лекин, ҳатто Дурйодхондай тажрибали сиёсатчи ҳам Пандузодаларнинг жанговор қўшинини кўрганида даҳшатдан қалбига ғулғула тушганини яшира олмади.

3. *пашйаитам панду-путранам*
ачарйа махатим чамум
вйудхам друпата-путрена
тава шийена дхимата

Эй устоз, талантили шогирдинг, Друпаданинг ўғли усталик билан сафга тизган Пандузодаларнинг катта қўшинига бир назар ташла!

Изоҳ: Моҳир сиёсатчи Дурйодхон машхур саркарда-браҳман Дроначарйага йўл қўйган хатосини кўрсатмоқчи бўляпти. Бир пайтлар Дроначарйа Драупадининг отаси шоҳ Друпата билан жанжаллашиб қолган эди. Кейин Драупади Аржуннинг хотини бўлди. Дроначарйанинг ҳақоратини кўтара олмаган шоҳ Друпата катта қурбонлик маросими ўтказиб, Дроначарйани ўлдиришга қодир бўлган қудратли ўғил фарзандга ота бўлганди. Дроначарйа буни яхши биларди, лекин олийҳиммат браҳман бўлгани сабабли у ўзига шогирд бўлган Дхриштадйумнага, гарчи, у Друпаданинг ўғли бўлса ҳам, ҳеч иккиланмасдан барча ҳарбий санъат сирларини ўргатганди. Ҳозир Курукшетра жанг майдонида ўша Дхриштадйумна Пандузодалар томонда турар, Дроначарйадан олган илмларини амалда қўллаб, Пандузодалар қўшинини моҳирлик билан жанговор сафга тизган эди. Дурйодхон "жанг пайтида ҳеч кимни аяб ўтирмасин" деган ният билан Дроначарйага йўл

қўйган хатосини эслатиб қўйди. Ўзининг бу сўзлари билан Дурйодхон Дроначарйага сеvimли шогирдлари Пандузодалар билан бўладиган жангда кўнгилчанлик қилмаслиги лозимлигини ҳозирданок эслатиб қўйяпти. Дроначарйанинг энг сеvimли ва моҳир шогирди Аржун эди, шунинг учун Дурйодхон Дроначарйага жанг майдонида ҳар қандай кўнгилчанлик албатта мағлубиятга олиб келиши мумкинлигидан огоҳлантириб қўйяпти.

4. *атра шура махешв-аса
бхимарджуна-сама йудхи
йуйудхано вираташ ча
друпадаш ча маха-ратхаҳ*

Бу қўшин таркибида жанг қилишда Бхима ва Аржундан қолишмайдиган жасур камонбозлар қўп. Улар орасида Йуйудхана, Вирата ва Друпада сингари буюк жангчилар бор.

Изоҳ: Дҳриштадйумнанинг бир ўзи Дроначарйадай буюк ва моҳир саркардага бас кела олмасди, лекин, Пандузодаларнинг қўшини таркибида жасоратига тан берса арзийдиган буюк жангчилар қўп эди. Дурйодхон уларни ғалабага эришиш йўлида катта тўсиқ бўлади, деб ҳисобларди, чунки бу жангчиларнинг ҳар бири Бхима ва Аржун сингари қудратли зотлар эди. Бхима билан Аржуннинг қудрати унга яхши маълум, шу боис у бошқа жангчиларни улар билан таққослаб айтяпти.

5. *дҳриштакетуш чекитанаҳ
кашираджаиш ча вирйаван
пуруджит кунтибходжаиш ча
шаибйаиш ча нара-пунгаваҳ*

Буюк, қўрқмас ва қудратли жангчилар Дҳриштакету, Чекитана, Кашираджа, Пуруджит, Кунтибходжа ва Шайбйалар улар томонда.

6. *йудхаманйуш ча викранта
уттамауджаиш ча вирйаван
саубхадро драупадейаш ча
сарва эва маха-ратхаҳ*

Қудратли Йудхаманйу, қўрқинчли Уттамауджа, шунингдек Субхадранинг ўғли ва Драупадининг ўғиллари ҳам улар билан бирга. Уларнинг ҳаммаси аравада жанг қилиш санъатини яхши эгаллаган буюк жангчилардир.

7. *асмакам ту вишишта йе
тан нибодха двиджоттама
найака мама саинйасйа
самдженартхам тан бравими те*

Эй браҳманлар аълоси, энди мендан менинг

қўшинимни жангга олиб кирадиган маишхур саркардалар ҳақида эшит.

8. *бхаван бхишмаиш ча карнаиш ча
крипаш ча самитим-джейаҳ
ашваттхама викарнаиш ча
саумадаттис татхаива ча*

Улар орасида худди сенинг ўзинг, Бҳишма, Карна, Крипа, Ашваттхама, Викарна ва Сомадаттанинг ўғли Бҳуришрава сингари энгилмас жангчилар бор.

Изоҳ: Бу ерда Дурйодхон жангда мағлубият нималигини билмаган машхур жангчиларни санаб ўтяпти. Викарна Дурйодхоннинг укаси, Ашваттхама - Дроначарйанинг ўғли, Саумадатта (Бҳуришрава) эса Бахлика шохининг ўғли. Карна Аржуннинг бир онадан туғишган акаси эди: малика Кунти уни ҳали шох Пандуга турмушга чиқмасдан аввал туккан. Крипачарйа - Дроначарйанинг хотини Крипининг акаси, акасингил эгизаклардан бири.

9. *анйе ча бахавах шура
мад-артхе тйакта-дживитаҳ
нана-шастра-прахаранаҳ
сарве йуддха-вишарадах*

Бизнинг қўшинда мен учун жонини қурбон қилишга тайёр турган бошқа қўлаб қаҳрамонлар бор. Уларнинг барчаси ҳар хил қуроллар билан қуролланган ва жанг олиб боришда тажрибали.

Изоҳ: Джаядратха, Критаварма ва Шалья сингари бошқа жангчилар жангда Дурйодхон учун жонини беришга тайёр. Бошқача қилиб айтганда, Курукшетра жангида уларнинг қурбон бўлиши муқаррар эди, чунки улар гуноҳкор Дурйодхон тарафида жанг қилардилар. Лекин кўриниб турибдики, ўзининг юқорида санаб ўтилган дўстлари ва иттифоқчилари бўлган буюк жангчиларнинг қудратига таянган Дурйодхоннинг жангда албатта ғалаба қозонишига ишончи комил.

10. *апарйаптам тад асмакам
балам бхишмабхиракиштам
парйаптам тв идам этешам
балам бхишмабхиракиштам*

Бизнинг кучларимиз чексиз, қўшинимиз эса бобом Бҳишманинг ишончли ҳимояси остида, Бхима синчковлик билан ҳимоя қилаётган Пандузодаларнинг кучлари эса чекланган.

Изоҳ: Бу ерда Дурйодхон ракибининг ҳарбий қудратини ўз қўшини билан таққослаб баҳолаяпти. Айниқса тажрибали саркарда, авлоднинг энг кекса аъзоси Бҳишма ҳимоя қилаётгани сабабли, у ўз

қўшинининг қудратини чексиз деб ҳисоблайди. Аксинча, Пандузодаларнинг қудрати эса, Бҳишма билан тенглаштириб бўлмайдиган Бҳимасена ҳимояси остида бўлгани сабабли чекланган. Дурйодхон Бҳимани ҳамиша ёмон кўрарди, чунки қачон бўлса ҳам бир кун келиб Бҳиманинг қўлидан ҳалок бўлишини яхши биларди. Лекин барибир, тенгсиз тажрибага эга бўлган бобоси Бҳишманинг жангда ўзи томонда туриб иштирок этаётгани учун жангда ғалаба қозонишдан умидвор эди. Бошқача қилиб айтганда, мазкур жангда ғалаба қозонишга Дурйодхоннинг тўла асоси бор эди.

11. айанешу ча сарвешу
йатха-бхагам авастхитах
бҳишмам эвабхиракианту
бхавантах сарва эва хи

Сизларнинг ҳар бирингиз, жанговор сафда ўз ўрнингизни мустаҳкам ҳимоя қилиб, Бҳишмани ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлашингиз лозим.

Изоҳ: Дурйодхон жасур Бҳишмани олқишлагандан кейин “бошқа жангчилар ўзини камситилган деб ўйлаши мумкин” деган ҳаёлга борди ва сиёсий найрангини ишга солиб, бу вазиятни тўғрилашга уринди. Дурйодхон таъкидлаб айтяптики, Бҳишма шубҳасиз буюк қаҳрамон, лекин у ҳозир анча кексайиб қолган, шунинг учун бошқа жангчилар уни ҳар тарафдан ҳимоя қилиш чорасини кўришлари лозим. У бир тарафда жангга киришиб кетганида, фурсатдан фойдаланган душман бошқа тарафдан ҳужум қилиб қолиши мумкин. Ҳар бир жангчи душманнинг бошқа тарафдан келиб, қўшин сафини бузиб юборишига имкон бермай, ўз ўрнини мустаҳкам ҳимоя қилиши жуда муҳим. Куруларнинг ғалабаси бутунлай Бҳишмага боғлиқ эканини Дурйодхон яхши биларди. У Бҳишмадева билан Дроначарйа ўзини қўллаб-қувватлашини яхши биларди, чунки Аржуннинг хотини Драупади саройда тўпланган кўплаб машҳур жангчилар даврасида курулар уни ечинтиришга уринганларида, улардан ёрдам сўраб ёлворган, лекин уларнинг иккови ҳам сукут сақлаб, Драупадига ҳеч қандай жавоб бермаганини яхши эсларди. Албатта, Дурйодхон бу икки саркарда Пандузодаларга қаттиқ боғланганини ҳам билади, лекин барибир у, худди пандузодалар ва Курузодалар орасида бўлиб ўтган кимор ўйини пайтидагидай, улар бу боғланишларини эсидан чиқариб юборадилар, деб умид қиларди.

12. тасйа санджанайан харшам
куру-вриддхх птамахах
симха-надам винадйоччаих
шанкхам дадхмау пратаван

Шунда, Курулар сулоласининг жасур бобокало-

ни, Курукиштрада тўпланган жангчиларнинг энг ҳурматлиси Бҳишма ўзининг суруни баралла чалиб юборди ва унинг арслон наърасидай жарангдор овози Дурйодхон қалбини қувончга тўлдирди.

Изоҳ: Курулар хонадонининг энг кекса бобокало-ни невараси Дурйодхоннинг қалби қандай аҳволда эканини тушунган эди. Табиий равишда унга ачинганидан Бҳишма Дурйодхоннинг кўнглини кўтариб қўйишга қарор қилди. Худди, у бекорга ўзини шерга киёсламасликларини билдириб қўймоқчи бўлгандай, жанговор суруни баралла чалиб юборди. Бир тарафдан унинг сур чалишида ҳам рамзий маъно бор: бу билан у аклини йўқотган невараси Дурйодхонга бўлғуси жангда у ғалабадан умид қилмаса ҳам бўлишини билдириб қўймоқчи, чунки унинг рақиблари томонида Худонинг Олий Шаҳси, Кришна турибди. Лекин Бҳишма, ўз бурчига содиқ қолган ҳолда, нима бўлса ҳам, бу жангда албатта охиригача иштирок этади.

13. татах шанкхаш ча бхерйаш ча
панаванака-гомукхх
сахасаивабхйаханйанта са
шабдас тумуло бхават

Унга жўр бўлиб, бутун осмонни гулдурос овозларга тўлдириб бирданига сурлар, барабанлар, горнлар ва шохлар овози янгради.

14. татах шветаир хайаир йукте
махати сйандане стхитау
мадхавах пандаваши чаива
дивйау шанкхху прададхматух

Шунда бошқа томонда, оппоқ отлар қўшилган гаройиб жанг аравасида турган Кришна билан Аржун ҳам ўзларининг илоҳий сурларини чалиб юбордилар.

Изоҳ: Бу ерда Бҳишманинг суридан фаркли равишда, Кришна ва Аржуннинг қўлидаги сурлар "илоҳий" деб аталган. Бу илоҳий сурларнинг овози шундан хабар берардики, мазкур жангда рақиб томоннинг ғалабадан ҳеч қандай умиди йўқ, чунки Кришна Пандузодалар томонда. *Джайаст ту панду-путранам йешам пакше джанарданах.* Пандунинг ўғилларига ўхшаган инсонлар ҳаётда ҳамиша ғалаба қозонадилар, чунки Кришна ҳамиша улар билан бирга. Худо Шаҳси қаерда бўлса, ҳеч қачон ўзининг жуфтидан ажралмайдиган омад фариштаси ҳам ўша ерда бўлади. Демак, Аржунни бу жангда омад ва ғалаба кутяпти; Вишну(Кришна)нинг сурунинг илоҳий товушлари шундан хабар бериб турибди. Бунинг устига, икки дўст ўтирган ажойиб жанг аравасини Аржунга олов фариштаси Агни-дева совға қилган эди. Бу илоҳий араванинг устида туриб бутун уч

оламдаги душманларни яксон қилиш ва дунёнинг ҳамма тарафини ишғол қилиш мумкин.

15. *панчаджанйам хришкешо
девадаттам дхананджайаҳ
паундрам дадхмау маха-шанкхам
бхима-карма вркодараҳ*

Парвардигор Кришна Ўзининг Панчаджанйа деган сурини чалди, Аржун эса - Девадаттасини; ўзининг паҳловонларга хос қахрамонликлари билан машҳур, тўймас Бхима ўзининг катта сури Паундрани чалди.

Изоҳ: Бу ерда Кришна *Хришикеша* деб аталган, чунки У - барча тирик мавжудотларнинг сезгиларини бошқариб туради. Тирик мавжудотлар - Худо Шахсининг ажралмас зарралари, демак, уларнинг сезгилари Парвардигорнинг сезгиларининг бир қисми. Имперсоналистлар тирик мавжудотнинг сезгилари каердан пайдо бўлганини тушунтира олмайдилар, шу сабабли улар тирик мавжудотларни “сезгилардан маҳрум” ёки “шахс сифатига эга эмас” деб кўрсатишга уринадилар. Аслида тирик мавжудотнинг сезгилари хамиша унинг калбида мавжуд бўлган Худо Шахсининг ҳукми остида бўлади: инсон ўзини Худонинг ихтиёрига қай даражада топширса, Парвардигор шу даражада унинг сезгиларини бошқариб туради. Ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган содиқларнинг сезгилари фаолиятини эса, бевосита Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг Ўзи бошқариб туради. Курукшетра жанг майдонида Аржуннинг илоҳий сезгиларини Кришнанинг шахсан Ўзи бошқариб турарди, шу боис бу ерда У *Хришикеша* деб аталган. Парвардигорнинг сон-саноксиз номлари бор, бу номлар Унинг илоҳий фаолиятининг ҳар хил жиҳатларини, Унинг турли сифатларини ифодалайди. Парвардигорни “Мадхусудана” деб атайдилар, чунки бир пайтлар У Мадху деган иблисни ўлдирган эди; Уни “Говинда” деб атайдилар, чунки У сигирларга ва сезгиларга лаззат бағишлайди; Уни “Васудева” деб атайдилар, чунки У Ер сайёрасига Васудеванинг ўғли сифатида ташриф буюрган; Уни “Девакинандана” деб атайдилар, чунки У Девакини Ўзига она қилиб танлаган; Уни “Яшоданандана” деб атайдилар, чунки У Ўзининг Вриндавандаги болалик ўйинларидан лаззатланиш бахтини Яшодага инъом этган; Уни “Партхасаратха” деб атайдилар, чунки У дўсти Аржуннинг жанг аравасини бошқаряпти. Шунга ўхшаб, Худонинг Олий Шахси Кришна Курукшетра жанг майдонида Аржуннинг ҳаракатларини бошқариб тургани учун Уни “Хришикеша” деб ҳам атайдилар.

Бу ерда Аржун *Дхананджая* (“бойлик эгалловчи”) деб таърифланган, чунки у бир пайтлар ҳар хил қурбонлик маросимларини

ўтказиш учун зарур бўлган бойлик тўплашда акасига ёрдам берган эди. Бхима эса *Врикодара* (“тўймас, бўриқорин”) деб аталган, чунки у фақат ўзининг иблис Хидимбани ўлдириш сингари ғаройиб қахрамонликлари билан эмас, балки тўймаслиги, иштаҳаси карнайлиги билан ҳам машҳур эди. Шундай қилиб, Пандузодалар кўшини сафида турган Худонинг Олий Шахси, Кришна билан бирга барча буюк қахрамонлар чалаётган сурлар овози кўшин сафида турган жангчилар қалбини қувончга тўлдирди. Уларнинг ракиблари бундай шарофатдан маҳрум эдилар: уларнинг ёнида олий ҳукмдор, Худонинг Олий Шахси Кришна ҳам, омад фариштаси ҳам йўқ. Шу сабабли уларнинг мағлубияти муқаррар бўлиб, сур овозлари шундан далолат бериб турарди.

16-18. *анантавиджайам раджа
кунти-путро йудхиштхирах
накулах сахадеваи ча
сугхоша-манипушпакау
кашйаш ча парамешв-асаҳ
шикханди ча маха-ратхаҳ
дхриштадйумно виратаи ча
сатйакии чапараджитаҳ
друпадо драупадейаш ча
сарвашах пртхиви-пате
саубхадраи ча маха-бахух
шанкхан дадхмух пртхак пртхак*

Кунтининг ўғли, шоҳ Юдхиштхира ўзининг Анантавиджая деган, Накула ва Сахадева эса, Сугхоша ва Манипушпака деган сурларини чалдилар. Эй шаҳаншоҳ, буюк камонбоз Кашии шоҳи, буюк жангчи Шикханди, Дхриштадйумна, Вирата, энгилмас Сатйаки, Друпада, Драупадининг ўгиллари ва Субхадранинг билаги кучли ўғли сингари бошқа жангчилар ҳам ўзларининг сурларини чалиб юбордилар.

Изоҳ: Санджай мулойимлик билан Шоҳ Дхритараштрага, Пандузодаларни алдаш йўли билан салтанатдан маҳрум қилиб, ўз ўгилларини тахтга ўтказиш ниятида ўтказаетган унинг ҳозирги нотўғри сиёсати ҳеч қандай мақтовга сазовор иш эмаслигини билдириб қўйди. Жуда кўп аломатлар бу буюк жангда Куру хонадонининг бутунлай қирилиб кетишини башорат қилиб турарди. Жанг майдонига тўпланганларнинг барчаси, сулоланинг энг кекса вакили Бҳишмадан тортиб, то энг ёш вакиллари (Абҳиманйу ва бошқалар) гача, шу жумладан жаҳоннинг жуда кўп шоҳлари жангда ҳалок бўлишга маҳкум эдилар. Бутун жаҳонни ларзага солган бу оғир мусибат ўз фарзандларига қаттиқ боғланиб қолган Дхритараштранинг айби билан рўй бераётган эди.

19. *са гхошо дхартараштранам
хрдайани вйадарайат
набхаш ча пртхивим чаива*

тумуло бҳйанунадаيان

Уларнинг сурларининг гулдурас овозлари кўшилиб тинимсиз гувилларди. Еру-осмонни ларзага солган бу гулдурас овозлар Дхритараштра ўғилларининг қалбини зир титрашга мажбур қилдилар.

Изоҳ: Бҳишма ҳамда Дурйодхоннинг бошқа ҳамроҳлари сурларини чалганда Пандузодаларнинг қалби ҳечам ларзага келмаганди. Уларнинг сур овозлари рақиб кўшинини гангитиб кўйгани ҳақида бирор жойда айтилмаган, аммо бу ерда аниқ айтилганки, Пандузодаларнинг жангчилари чалган сурлар овози Дхритараштра ўғилларининг қалбига ғулғула солди. Бунга сабаб - Пандузодаларнинг ўзлари ҳамда уларнинг Кришнага бўлган мустаҳкам ишончи, иймон-этиқоди. Парвардигорнинг паноҳи остига кирган киши ҳатто энг катта офат ва мусибатлар олдида ҳам ҳеч нарсадан кўркмайди, хавотирга тушмайди, даҳшат нималигини билмайди.

20. *атха вйавасихитан дритва
дхартараштран капи-дхваджаҳ
правртте шастра-сампате
дханур удйамйа пандаваҳ
хришкешам тада вакйам
идам аха махи-пате*

Шунда Пандунинг ўғли, Хануман тасвири чизилган байроқ беаб турган жанг аравасида ўтирган Аржун камонини қўлига олиб, отишга ҳозирланди. Эй шаҳаншоҳ, лекин Дхритараштра-нинг жангговор сафга тизилиб турган ўғилларига қараб туриб, Аржун шундай сўзлар билан Парвардигор Кришнага мурожаат қилди.

Изоҳ: Жанг бошланишига жуда оз вақт қолган эди. Олдинги шеърдан биламизки, Дхритараштра ўғилларининг руҳи анча чўккан, улар Кришнанинг шахсан Ўзи бошқариб турган Пандузодалар кўшинини жангга бунчалик тайёр ҳолда учратишни асло кутмаган эдилар. Аржуннинг байроғида тасвирланган Хануман - Пандузодалар бу жангда муқаррар ғалаба қозонишининг яна бир аломати эди, чунки Хануман Парвардигор Рамачандра билан биргаликда иблис Раванага қарши жанг қилган ва шу жангда Рамачандра ғалаба қозонган эди. Ҳозир эса, улар иккови - Рама ҳам, Хануман ҳам бўлгуси жангда ёрдам бериш учун Аржуннинг жанг аравасида ўтирибди. Кришна - Парвардигор Рамачандранинг Ўзи, Рамачандра қаерда бўлса Унинг мангу хизматкори Хануман ҳам, бахт ва омад фариштаси Сита ҳам шу ерда бўлади. Шу боис, Аржун ҳозир ҳеч қандай душмандан кўркмасди. Бунинг устига, сезгилар ҳукмдори Кришна ёнида туриб, унинг барча ҳаракатларини бошқариб турарди - Аржун жанг давомида истаган пайтда Ундан ўзига керакли бўлган кўрсатмалар

олиши мумкин. Ўзининг мангу хизматкори учун Худонинг Олий Шахси юзага келтирган вазият ва қулай шароит Аржуннинг бу жангда ғалаба қозониши муқаррар эканига ҳеч қандай шубҳа қолдирмасди.

21-22. *аржуна увача
сенайор убхайор мадхйе ратхам
стхапайа ме чйута
йавад этан нирикше ахам
йоддху-каман авасихитан
каир майа саха йоддхавйам
асмин рана-самудйаме*

Аржун деди: Эй бегуноҳ Зот, Сендан илтимос, биз билан жанг қилиш учун бу ерга келган зотларни ва ушбу буюк жангда кимларга қарши жанг қилишимни кўриб олишим учун аравамни олдинга чиқариб, икки кўшин ўртасига қўй.

Изоҳ: Кришна – Худонинг Олий Шахси, лекин Ўзининг бесабаб марҳамати билан дўсти Аржунга хизмат қиляпти. Ўзининг содиқ хизматкорлари учун Парвардигор ҳар нарсага тайёр, шунинг учун Аржун Уни “бегуноҳ” деб атаяпти. Аржуннинг жиловдори вазифасини бажарар экан, Кришна унинг ҳамма буйруқларини бажариши лозим эди, ҳамиша Ўз бурчини бекаму-қўст бажараётгани туфайли Аржун Унга “бегуноҳ Зот” деб мурожаат қиляпти. Аммо, Ўзининг содиқ хизматкорининг жиловдори бўлса ҳам, Кришна Ўзининг Худонинг Олий Шахсига хос бўлган улуғвор ҳолатини, илоҳий қудратини йўқотгани йўқ. Ҳар қандай шароитда ҳам Кришна Худонинг Олий Шахси, Хришкеша, яъни барча сезгилар ҳукмдори бўлиб қолаверади. Парвардигор билан Унинг хизматкори ўзаро жуда илиқ, соф руҳий муносабатлар билан боғланган. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша Унга хизмат қилишга интилади, Парвардигор эса, ҳамиша Ўз хизматкорига қандайдир хизмат қилиш билан уни мамнун қилиш имкониятини излайди. Содиқ хизматкори ана шундай имкониятни қабул қилиб, Унга буйруқ берганида Парвардигор Ўзи хизматкорига буйруқ бергандагидан кўра кўпроқ лаззат олади. Худо Шахси - бутун борликнинг Ҳукмдори бўлгани сабабли биз ҳар биримиз Унинг ҳукми остидамыз, ҳеч ким Унга буйруқ бера олмайди. Аммо, Парвардигор ҳар ерда, ҳамиша бегуноҳ ва қудратли Ҳукмдор бўлганига қарамай, Ўзининг содиқ хизматкоридан бирор буйруқ олганда чексиз илоҳий лаззат ҳис қилади.

Худонинг содиқ хизматкори бўлган Аржун ўз оғайни-қариндошларига қарши жанг қилишни истамайди, лекин тинчлик ҳақидаги сулҳ шартларининг бирогасига кўнмаган Дурйодхоннинг қайсарлиги сабабли жанг қилишга мажбур эди. Шунинг учун Аржун жанг майдонига қайси саркардалар ташриф буюрганини кўриб олишга шошиларди. Гарчи, бундай вазиятда тинчлик сулҳи тузиш ҳақида умуман гап бўлиши

мумкин бўлмаса ҳам, у ўз рақибларини яна бир бор кўриб олмоқчи, уларнинг бу қирғинбарот урушда иштирок этишга қанчалик интилаётганини билмоқчи бўлаётган эди.

23. *йотсйаманан авекше ахам йа
эте атра самагатаҳ
дхартараитрасйа дурбuddхер
йудхе прийа-чкиришаваҳ*

Дхритараитранинг золим ўглининг кўнглини овлаш ниятида бизга қарши жанг қилишга бел боғлаган зотларни бир кўриб кўяй.

Изоҳ: Дурйодхон аслида ҳаққоний равишда Пандузодаларга тегишли бўлган салтанатни ноқонуний йўллар билан тортиб олишга интилаётгани, шундай ният билан, отаси Дхритараитранинг қўллаб-қувватлаши ёрдамида ҳар хил фитналар уюштираётгани ҳеч кимга сир эмасди. Шу боис, Дурйодхон тарафида жанг қилмоқчи бўлганларнинг барчаси бирдай ярамас одамлар эди. Кимларга қарши жанг қилишини билиб олиш учун Аржун уларнинг барчасини жанг олдидан кўриб қўймоқчи бўляпти, лекин улар билан тинчлик сулҳи ҳақида музокара олиб бормоқчи эмасди. Гарчи, ёнида Кришна бўлгани учун бу жангда албатта ғалаба қозонишига ҳеч қандай шубҳа қилмаса ҳам, у рақиб кўшинининг қудратини ҳам аниқлаб олмоқчи эди.

24. *санджайа увача
эвам укто хришикешо
гудакешена бхарата
сенайор убхайор мадхйе
стхапайитва ратхоттамам*

Санжай деди: Эй Бхарат авлоди, Аржуннинг илтимосига кўра, Парвардигор Кришна унинг гаройиб жанг аравасини олдинга олиб чиқди ва икки кўшин ўртасига қўйди.

Изоҳ: Бу ерда Аржун "Гудакеша" деб аталган. Гудакеша - сўзи "уйқу" деган, гудакеша ибораси эса - "уйқусини енгган" деган маънони англатади. Одатда "уйқу" деганда ғофиллик назарда тутилади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна билан дўстлиги туфайли Аржун уйқусини ҳам, ғофиллигини ҳам енгилган эришган зот эди. Кришнанинг буюк содиғи бўлгани учун у бир лаҳза ҳам Уни эсидан чиқармасди, чунки ҳақиқий содиқлар шундай бўладилар. Ўнгидами, тушидами содиқлар Кришнанинг номини, Унинг қиёфасини, Унинг сифатларини ва илоҳий эрмакларини ҳамиша эслаб юрадилар. Содиқ ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юргани туфайли уйқусини ҳам, ғофиллигини ҳам енгилган муваффақ бўлади. Ҳамиша ана шундай ҳолатда юриш - Кришна онгида бўлиш, яъни *самадҳи* деб аталади. Хришикеша, яъни барча тирик мавжудотларнинг ақли ва

сезиларининг ҳукмдори бўлган ҳолда Кришна нима сабабдан Аржун жанг аравасини икки кўшин ўртасига чиқариб қўйишни буюраётганини яхши биларди. Унинг амрини бажара туриб, Парвардигор унга гапира бошлади.

25. *бхишма-дрона-прамукхатаҳ
сарवेशам ча махи-киштам
увача партха пашйаитан
самаветан курун ити*

Бҳишма, Дрона ҳамда жаҳоннинг бошқа барча ҳукмдорлари олдидан Парвардигор шундай деди: "Эй Партха, бу ерда тўпланган барча Куруларга қара!"

Изоҳ: Олий Рух кўринишида барча тирик мавжудотларнинг қалбида мавжуд бўлган Кришна ҳозир Аржуннинг кўнглидан нималар кечаётганини яхши биларди. Олдинги шеърда ишлатилган Худонинг Олий Шахсининг "Хришикеша" деган номи Унга ҳамма нарса аён эканини билдиради. Аржуннинг бу ерда Партха, "Притхи(Кунти)нинг ўғли" деб аталиши жуда муҳим. Дўст сифатида Кришна Аржунга шуни айтмоқчики, Аржун - Васудеванинг синглиси, яъни Ўзининг холаси Кунтининг ўғли бўлгани учун Кришна унинг жиловдори бўлишга рози бўлди. Кришна Аржунга: "Куруларга қара!"- деганида нимани назарда тутаётган эди? Наҳотки Аржун ниятидан қайтиб жангда иштирок этишдан бош тортса? Кришна Ўз жиянидан - Притхининг ўғлидан буни кутмаган эди. Шу тарика Парвардигор бу ҳазили билан Аржуннинг кайфияти ўзгаришини олдиндан башорат қилган эди.

26. *татрапашйат стхитан партхаҳ
питрин атха питамахан
ачарйан матулан бхратрн путран
паутран сакхимс татха
швашуран сукхрдаш чаива
сенайор убхайор апи*

Икки кўшин ўртасида турган ҳолда Аржун кўшинлар сафида ўзининг оталарини, боболарини, устозларини, тоғаларини, ака-укаларини, ўғилларини, невараларини, дўстларини, шунингдек қайноталари ва қадрдон оғайнилари кўрди.

Изоҳ: Аржун жанг майдонида ўзининг барча қариндошларини кўриб турарди. У отасининг тенгқур дўсти бўлган Бхуришравани, боболари Бҳишма ва Сомадаттани, устозлари Дроначарйа ва Крипачарйани, тоғалари Шалйа ва Шакунини, ака-укалари Дурйодхон ва бошқаларни, Лакшмана сингари ўғилларини, дўстлари (Ашваттхама ва бошқалар)ни, ўзига кўп яхшилик қилган оғайнилари, масалан, Критавармани ҳамда бошқа кўплаб инсонларни кўрди. Бир сўз билан

айтганда, у жуда кўп қариндошлари саф тортиб турган икки кўшинни ҳам кўздан кечираётган эди.

27. *тан самикшия са каунтейах
сарван бандхун авастхитан
крпайа парайавишито
вишиданн идам абравит*

Жанг майдонида ўзининг барча дўстлари ва қариндошларини кўрганида Кунтининг ўгли Аржуннинг қалби уларга нисбатан ҳамдардлик туйғуси билан тўлди. Чуқур зуссага ботиб, у шундай деди.

28. *арджуна увача
дритвемам сва-джанам
кришна йуйутсум самупастхитам
сйданти мама гатрани
мукхам ча паришуийати*

Аржун деди: Оҳ Кришна, кўз олдимда жанг қилиш иштиёқида ёниб турган дўстларим ва қариндошларимни кўриб, оёқларим титраб, оғзим қуриб кетянганини ҳис қиляпман.

Изоҳ: Ҳақиқатан ҳам Худонинг содиқ хизматкори бўлган киши авлиё ва фаришталарга хос бўлган барча эзгу фазилатларга эга бўлади. Аксинча, Худога ишонмайдиган имонсизлар эса, дунёвий жихатдан қанчалик ўқимишли, маданиятли бўлмасин, бундай улуғвор фазилатлардан маҳрумдирлар. Шунинг учун Аржун жанг майдонида бир-бирига қарши жанг қилишга тайёр турган қариндошларини, дўстларини ва оила аъзоларини кўрганида қалби уларга нисбатан ҳамдардлик, ачиниш туйғуси билан тўлди. Ўз кўшини сафида турган жангчиларга у аввалданок ачинган эди, лекин энди, душман кўшинидаги жангчилар ҳам ҳалокатга учраши муқаррар эканини билиб, ҳатто уларга ҳам ачина бошлаганди. Шуларни ўйлар экан, унинг томоғи куриб бутун вужуди титраб кетди. Уларнинг жанговор шижоати Аржун учун қутилмаган ҳол – ахир, барча қариндошлари, бутун авлоди уларга қарши жанг қилишга келган. Гарчи бу ерда айтилмаган бўлса ҳам тасаввур қилиш мумкинки, Аржуннинг фақат вужуди титраб, томоғи куриб қолмасдан, уларга ачинганидан у ҳатто йиғлаб юборган эди. Буларнинг ҳаммаси Аржуннинг ожизлигидан эмас, аксинча Худонинг содиқларига хос бўлган меҳрибонлигидан, раҳмдиллигидан далолат берарди. Бу ҳақда шундай дейилган:

*йасйастии бҳактир бхагаватий акинчана
сарваир гунаис татра самасате сураҳ
харав абхактасйа кутто махад-гуна
mano-ратхенасати дхавато бахиҳ*

"Ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган киши фаришталарнинг барча эзгу фазилатларига эга бўлади, имонсизлар эса ўзларининг арзимас, ўткинчи дунёвий сифатлари билан гердаядилар.

Бунга сабаб шуки, иймонсиз одам ҳамиша ўз нафсининг қули бўлиб яшайди, шу боис у моддий қувватнинг алдамчи зебу-зийнатларига учмасдан туролмайди "(Ш.б.5.18.12).

29. *вепатхуш ча шарире ме
рома-харшааш ча джайате
гандивам срамсате хастат
твак чаива паридахйате*

Вужудимни титроқ босди, тукларим тикка бўлиб кетди, Гандива камоним кўлларимдан тушиб кетяпти, аъзои-баданам ўт бўлиб ёняпти.

Изоҳ: Тананинг титрашига ҳам, тукларнинг ҳурпайишига ҳам икки нарса сабаб бўлиши мумкин: бундай аломатлар чуқур илоҳий лаззатга ғарқ бўлган кишида ёки бирор моддий сабабларга кўра қаттиқ кўрққан кишида юзага келади. Ўзининг аслида мангу руҳ эканини англаб етган киши ҳеч нарсадан кўрқмайди. Аржунда пайдо бўлган бу белгилар дунёвий кўрқув - ўлим даҳшати натижасида намоён бўлган эди. Бошқа белгилар ҳам шундан далолат бериб турарди: Аржун шу қадар саросимага тушиб қолган эдики, ҳатто ўзининг машҳур Гандива камонини ҳам қўлидан тушириб юборганди. Юраги ловуллаб тургани сабабли, унга бутун аъзои-бадани ёнаётгандай бўлиб туюларди. Буларнинг барчаси Аржуннинг ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурга эга эканининг оқибати эди.

30. *на ча шакноми авастхатум
бхраматива ча ме манаҳ
нимиттани ча пашийами
випаритани кешава*

Мен бу ерда бошқа қололмайман. Хотирам йўқолиб, ақл(тафаккур)им чалкашиб кетяпти. Кўзимга кўринган нарсаларнинг ҳаммаси фақат бахтсизликдан дарак беряпти, эй Кешава(иблис Кешани мағлуб қилган Зот).

Изоҳ: Бу ерда Аржун Кришнани "Кешава", яъни "иблис Кешани ўлдирган Зот" деб атаяпти. Аржунни қамраб олган саросима уни тезроқ жанг майдонини тарк этишга ундарди, ақли шошиб у ҳеч нарсани эслай олмай қолди. Дунёвий, моддий нарсаларга қаттиқ боғланган киши ана шундай ҳолатга тушиб қолади. *Бхайам двитийа-бхивешатах сйат* (Ш.б.11.2.37): бундай ташвиш ва кўрқув моддий шароитларга қаттиқ боғланиб қолган кишиларга хос хусусият. Бу жанг Аржун учун фақат азоб-уқубатлар олиб келадигандай, ҳатто душман устидан ғалаба қозониш ҳам унга ҳеч қандай бахт келтирмайдигандай туюларди. Бу ерда "*нимиттани випаритани*" сўзи муҳим аҳамиятга эга. Инсон келажакда ўзини фақат армон ва пушаймонлар кутиб турганини тушуниб,

орзу-умидлари амалга ошмаслигини англаб етганида, табиий равишда ўзига ўзи савол бера бошлайди: "Мен бу ерда нима қиялман ўзи?" Ҳар бир одам фақат ўзини ўйлайди. Олий Рух ҳеч кимни қизиқтирмайди. Кришнанинг хоҳиши билан Аржун ҳам ўзини бу ерда худди ҳақиқий бахт нималигини билмайдиган ғофил одамдай тутяпти. Худого, Кришнага эришган киши ҳақиқий бахтга эришади. Шартланган руҳ буни эсидан чиқариб қўяди, шу сабабли моддий оламда узлуксиз азоб чекиб юради. Бу жангда ҳатто ғалаба қозониш ҳам унга оғир мусибатдан бошқа ҳеч нарса олиб келмаслигига Аржуннинг ишончи комил эди.

31. *на ча шрейо анунашйами
хатва сва-джанам ахаве
на канкше виджайам крина
на ча раджайам сукхани ча*

Бу жангда ўз қариндошларимни ўлдириб мен қандай манфаат кўришимни тушунмайман. О Кришна, менга бунчалик катта йўқотиш эвазига эришиладиган ғалабанинг ҳам, салтанатнинг ҳам, бахтнинг ҳам кераги йўқ.

Изоҳ: Инсон ҳаётининг ҳақиқий мақсади - Парвардигор, Вишну(Кришна) эканини билмасдан шартланган руҳлар ҳар хил моддий, жисмоний муносабатлардан ўзларига бахт излайдилар. Ҳаёт ҳақида нотўғри тасаввурга эга бўлиб, калтафаҳмлиги сабабли узокни кўра олмасдан, улар ҳатто дунёвий бахтга эришиш учун нима қилиш кераклигини ҳам унутиб қўядилар. Аржун ҳатто кшатрийларнинг қонунини ҳам эсидан чиқарган кўринади. Маълумки, икки тоифа одамлар: 1. Жанг майдонида мардларча ҳалок бўлган ҳақиқий кшатрийлар; 2. Таркидунё қилиб, бутунлай руҳий фаолият билан машғул бўлиб юрган кишилар кейинги ҳаётида энг қудратли ва ёрқин сайёра - жаннатий Куёш сайёрасига эришиш ҳуқуқига эга бўладилар. Аржун ўз қариндошларини эмас, ҳатто душманларини ҳам ўлдиришни истамаяпти. Худди қорни тўқ одам овқат пиширишни истамагани сингари, қариндошларимнинг ҳалок бўлиши менга бахт келтирмайди, деб ўйлаб, у жанг қилишдан бош тортяпти. Ҳамма нарсадан ҳафсаласи пир бўлиб, Аржун таркидунё қилиб, ўрмонга кетиб яшашга қарор қилди. Аслида, у кшатрий сифатида салтанатни бошқариб тирикчилик қилиши лозим, чунки ҳақиқий кшатрийлар жамиятда бошқа бирор фаолият билан шуғулланмайдилар. Аммо, Аржуннинг салтанати йўқ. У фақат жангда қариндошлари устидан ғалаба қозониб, отасидан мерос қолган, ҳақли равишда ўзиники бўлган салтанатни тортиб олиши мумкин. Лекин, у айнан шу ишдан бош тортяпти. Шу боис Аржун таркидунё қилиб ўрмонга кетишдан бошқа иложим йўқ, деб ўйлапти.

32-35. *ким но раджайена говинда
ким бхогаир дживитена ва
йешам артхе канкшитам
но раджайам бхогаҳ сукхани ча
та име авастхита йуддхе
пранамс тйактва дханани ча
ачарйаҳ питараҳ путарҳ
татхаива ча питамахаҳ
матулаҳ ивашураҳ паутраҳ
шйала самбандхинас татха
этан на хантум иччхами гхнато
апи мадхусудана
апи траилокйа-раджайасйа хетох
ким ну махи-крте
нихатйа дхартараштарн нах
ка притих сйадж джанардана*

О Говинда, агар биз бойлик эгаллаб бахтиёр қилишга интилиб юрган яқин қариндошларимиз ҳозир жанг майдонида бизга қарши жанг қилишга тўпланиб турган бўлсалар бизга салтанатнинг, бахтнинг, ҳатто бу дунёда яшашнинг нима кераги бор? О Мадхусудана, устозларим, оталарим, ўғилларим, боболарим, тогаларим, қайноталарим, невараларим, куёвларим ва бошқа қариндошларим ҳозир рўпарамда, бор бисотидан айрилиб жонини қурбон қилишга тайёр турган бўлсалар, гарчи, акс ҳолда улар ҳатто мени ўлдиришлари мумкин бўлсалар ҳам, мен қандай қилиб уларга ўлимни раво кўра оламан? Эй барча тирик мавжудотларнинг қосбони, мен нафақат Ер юзи учун, ҳатто бутун уч олам салтанати эвазига ҳам уларга қарши жанг қилишни истамайман. Дхритараштарнинг ўғилларини яксон қилиш бизга қўп шодлик келтирармиди?

Изоҳ: Аржун Парвардигор Кришнани Говинда деб атапти, чунки Кришна сигирларга, сезгиларга лаззат бағишлайди. Бу муҳим иборани ишлатиш билан Аржун ўзининг сезгиларини қандай лаззатлантириш Унга яхши маълум бўлиши кераклигини Кришнага эслатиб қўйяпти. Лекин Говинда ҳеч қачон бизларнинг сезгиларимизнинг, нафсимизнинг талабини қондириши шарт эмас. Лекин, агар бизлар Говинданинг сезгилари талабини қондиришга ҳаракат қилсак, шунинг ўзиёқ бизга ҳам, сезгиларимизга ҳам лаззат бағишлайди. Моддий оламда ҳар ким ўз сезгиларига лаззат излайди, Худони эса, ўзининг ана шу истакларини амалга оширувчи хизматкорга айланттиришга интилади. Лекин Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотнинг сезгиларини улар истаганча эмас, балки тирик мавжудот бунга қай даражада муносиб бўлса, шу даражада лаззатлантиради. Лекин, тирик мавжудот ўз олдига бошқа мақсадни - ўзининг сезгиларини эмас, Говинданинг сезгиларини лаззатлантиришни қўйса, Худонинг марҳамати билан у истаган

нарсасига эришади. Ўзининг сулоласига ва оила аъзоларига нисбатан Аржунда намоён бўлаётган қаттиқ боғланиш туйғуси, унинг табиий равишда уларга ачиниши сабабли юзага келяпти. Шу боис, у жангда иштирок этишни истамаяпти. Ҳар биримиз бойлигимизни дўстларимизга, қариндошларимизга кўз-кўз қилишни истаймиз, аммо, Аржун барча дўстлари ва қариндошлари жангда ҳалок бўлишидан, жангда ғалаба қилса ҳам, бойлигини улар билан бирга баҳам кўролмай қолишдан кўрқяпти. Дунёвий тасаввурлар асосида яшаётган одамлар шундай ўйлайдилар. Рухий ҳаётда ҳамма нарса бошқача бўлади. Содиқ хизматкор Парвардигорнинг истақларини амалга оширишга интилаётгани сабабли Худонинг марҳамати билан у Худо йўлида ишлатиш учун чексиз мол-дунёга эга бўлиши мумкин. Агар Худонинг хоҳишига зид бўлса, содиқ ўзи учун бир тийин ҳам сарфламайди. Аржун ўз қариндошларини ўлдиришни истамагани, агар уларни ўлдириш зарур бўлса, у бу ишни Парвардигорнинг Ўзи амалга оширишини хоҳларди. Аслини олганда Кришна унинг қариндошларини улар ҳали жанг майдонига тўпланмасдан олдин ўлдириб қўйганини, ундан эса, фақат Кришнанинг қўлида қурол бўлиш талаб этилаётганини ҳали Аржун билмайди. Биз бу ҳақда кейинги боблардан билиб оламиз. Худонинг содиқ хизматкори бўлгани сабабли табиатан раҳмдил бўлган Аржун золим қариндошларидан ўч олишни истамаяпти, лекин Худонинг амри билан аллақачон уларнинг ҳалокати муқаррар қилиб қўйилган. Содиқ унга ёмонлик қилган кишидан ўзи ҳеч қачон қасос олмайди, лекин Парвардигор ундай золимни албатта жазолайди. Парвардигор Ўзини ҳақорат қилган кишининг гуноҳини кечириши мумкин, лекин Унинг содиқ хизматкорини ҳақорат қилган кишини У ҳеч қачон кечирмайди. Шу боис Аржун кечиришни истаётганига қарамай, Кришна бу золим одамларни яқсон қилишга қатъий қарор қилганди.

36. *папам эвашрайед асман
хатваитан ататайнах
тасман нарха вайам
хантум дхартараитран са-бандхаван
сва-жанам хи катхам хатва
сукхинах сйама мадхава*

Бизларга қариши жанг қилмоқчи бўлиб турган зотларни ўлдириши билан биз гуноҳ иш қилган бўламиз. Шу боис Дхритараитранинг ўғилларини ва дўстларимизни ўлдириши мумкин эмас. Эй омад фариштасининг ҳукмдори (Мадхава), бу билан биз нимага эришамиз? Қариндошларимизнинг ўлими қандай қилиб бизга бахт келтириши мумкин?

Изоҳ: Ведаларда жазо сифатида ўлимга маҳкум қилиш кўрсатилган олти хил жинойт кўрсатилган:

1. Бировни захарлашга уриниш; 2. Бировнинг уйига ўт қўйиш; 3. Қурол ишлатиб суикасд қилиш; 4. Зўрлик билан бировнинг молини тортиб олиш; 5. Бегона ерларни тортиб олиш; 6. Бировнинг хотинини ўғирлаш. Бундай жинойт содир қилган жинойтчини шу жойнинг ўзида ўлдириш лозим, уларни ўлдирган киши гуноҳ қилган бўлмайди. Оддий инсон ундай жинойтчини ўлдириши мумкин, лекин Аржун оддий инсон эмасди. Унда улуғвор авлиё зотларнинг эзгу фазилатлари муржабам, у худди авлиё инсонлардай иш кўрмоқчи бўляпти. Аммо *киатрий* авлиёлардай иш тутмаслиги керак. Албатта, зиммасига давлатни бошқариш вазифаси юклатилган киши ўз табиатига кўра имонли, тақводор инсон бўлиши керак, лекин унинг жинойтчиларга кўнгилчанлик қилишга ҳаққи йўқ. Масалан, Парвардигор Рама шунчалик тавқодор, имонли эдики, Ҳиндистонда ҳалигача одамлар Уникадай салтанат(*рама-раджйа*)да яшашни орзу қиладилар. Лекин У ҳеч қачон жинойтчиларга нисбатан кўнгилчанлик қилмаган. Иблис Равана Унинг хотинини ўғирлаб Уни қаттиқ ҳақоратлаганди, Рама бошқаларга ўрناق кўрсатиб, тарихда бошқа учрамайдиган ғаройиб жасорат билан Раванни қаттиқ жазолади. Лекин, бу ерда Аржунга ҳалокат келтирувчи жанг билан таҳдид қилиб турганлар орасида унинг бобоси, устози, дўстлари ва неваралари борлигини эътиборга олиш керак. Шунинг учун, Аржун уларни ҳам худди жинойтчиларни жазолагандай шафқатсиз жазолаш ноўрин деб ўйляпти. Бунинг устига авлиё инсон ўзига озор берганларнинг гуноҳини кечириб юбориши керак. Улар учун бундай қоидаларга амал қилиш сиёсий манфаатлардан устун туради. Аржун ҳам, сиёсий манфаатларни кўзлаб ўз қариндошларини ўлдиргандан кўра, одоб-ахлоқ қоидалари асосида уларни кечириб юбориш керак, деб ўйляпти. У ўткинчи, дунёвий бахтга эришиш учун қариндошларни ўлдириш ҳеч қандай яхшиликка олиб келмайди, деб ўйляпти. Охир-оқибатда, бу йўл билан қўлга кирадиган салтанат ва шодликлар узокқа чўзилмайди, улар мангу эмас. Шундай экан нимага у, моддий ҳаёт тутқунлигидан биратўла қутулиш ва мангу озодликка эришиш имконини берадиган ўзининг нодир ҳаётини хавф остига қўйиб, қариндошларини ўлдириши керак? Аржун бу ерда Кришнани *Мадхава*, яъни "омад ва бахт фариштасининг эри" деб аташи жуда ўринли. Бу билан у Кришнага омад фариштасининг эри сифатида У Аржунни фақат бахтсизликлар олиб келадиган ишга ундамаслиги лозимлигини эслатиб қўймоқчи бўляпти. Лекин Кришна ҳеч қачон, ҳеч кимга, айниқса Ўзининг содиқларига ҳеч қандай бахтсизликни раво кўрмайди.

37-38. *йади апи эте на пашйанти
лобхопахата-четасаҳ
кула-киайа-кртам дошам
митра-дрохе ча патакам*

*катхам на джнейам асмабхиҳ
папад асман нивартитум
кула-кшайа-кртам дошам
прапашйадбхир джанардана*

*стришу душтасу варшнейа
джайате варна-санкараҳ*

О Джанардана, қалбини очкўзлик туйғуси қамраб олган бу одамлар қариндошларни ўлдириб ёки дўстларга душманлик қилиш оғир гуноҳ эканини билмасалар, нега энди бизлар, авлодларни яксон қилиш қанчалик оғир гуноҳ эканини била туриб, бундай ёвузликда иштирок этишимиз керак?

Изоҳ: Агар рақиби таклиф қилса, кшатрийнинг жанг қилишдан ёки қимор ўйнашдан бош тортишга ҳаққи йўқ. Шу боис Аржун жанг қилишдан бош торта олмас эди: у Дурйодхоннинг таклифига албатта жавоб бериши лозим. Шу сабабли Аржун "бу таклифи унинг ўзи учун қанчалик ҳалокатли эканини рақиби тушунмайди" деб ўйлапти. Лекин Аржун бу уруш бутун оламга қанчалик мусибат келтиришини сезар, шу боис рақибининг таклифини қабул қилолмай турарди. Агар натижаси барчага саодат келтирсагина, ўз бурчини бажариш инсон учун шарт қилиб белгиланган, акс ҳолда, у ўз бурчини бажаришдан бош тортиши мумкин. Ҳар томонлама ўйлаб кўриб, Аржун ҳам жанг қилишдан бош тортишга қарор қилганди.

39. *кула-кшайе пранашиярти
кула-дхармах санатанаҳ
дхарме наште кулам кртснам
адхармо абхибхавати ута*

Авлодларни яксон қилиш оилада азалдан келаётган маънавий қадриятларнинг бузилиб кетишига олиб келади, оиланинг тирик қолган аъзолари эса, дин қонунларини унутиб юборадилар.

Изоҳ: Жамиятдаги *варнашрама* тизими оиланинг барча аъзоларининг ҳар жихатдан ривожланиб, руҳий баркамолликка эришишига ёрдам берадиган мангу дин қонун-қоидалари ва урф-одатларга асосланган. Хонадондаги ёши катта кишилар оиланинг ҳар бир аъзоси туғилганидан то ўлгунга қадар барча покланиш маросимлари орқали ўтишларига маъсул бўладилар. Уларнинг ёппасига яксон қилиниши покланиш маросимларининг унутилиб кетишига, бутунлай ўтказилмай қолишига олиб келади, бунинг натижасида, янги авлод аъзоларида бемаъни одатлар юзага келиб, кейинги авлод вакиллари имонсизлиги сабабли руҳий озодликка чиқиш имкониятидан маҳрум бўлади. Шу сабабли ҳеч қачон оиланинг кекса аъзоларини ўлдирмаслик керак.

40. *абхармабхибхават кришна
прадушиянанти кула-стрийаҳ*

О Кришна, хонадонда имонсизлик ҳукмрон бўлса, ундаги аёлларнинг ахлоқи бузилиб кетади. Эй Вришни авлоди, аёлларнинг ахлоқсизлиги бетайин фарзандларнинг дунёга келишига олиб келади.

Изоҳ: Такводор, имонли ёш авлод жамиятнинг келажакдаги тинч-тоғувлиги, гуллаб-яшнаши ва фаровонлигининг гаровидир. *Варнашрама* жамияти мукамал диний асосда қурилгани туфайли ундай жамиятда аҳолининг аксарият кўпчилиги имон-эътиқодли, такводор кишилар бўлган. Бу ҳолат давлат ва жамиятда руҳий маданиятнинг ривожланишига ёрдам берарди. Эрига садоқатли бўлган ҳалол, покдомон аёлларгина такводор, имон-эътиқодли, ҳалол, пок виждонли фарзандларни дунёга келтиришга қодир бўлади. Аёллар ҳам худди ёш болалар сингари, табиатан салбий таъсирларга тез берилувчан, алдовга тез учадиган бўладилар. Шунинг учун аёллар ҳам, болалар ҳам оилада ҳамиша катталарнинг назорати, ғамхўрлиги остида бўлиши керак. Агар аёл ёшлигидан, ҳамиша барча диний маросимларни, урф-одатларни вақтида бажариб юришга одатланса, у ҳеч қачон ёмон йўлга кириб кетмайди. Донишманд Чанакйа Пандитнинг таъкидлашига кўра аёлларнинг тафаккури яхши ривожланмаган бўлади, шунинг учун аёлларга тўлиқ ишониб бўлмайди. Демак, оилада улар ҳамиша хонадоннинг азалдан келаётган қадриятларига, урф-одатларига амал қилиб юришини, диний қонун-қоидаларга амал қилиб, ҳамиша уй ишлари билан банд бўлиб яшашини таъминлаш керак. Шунда уларнинг покдомонлиги ва эрига бўлган садоқати натижасида юксак маданиятли *варнашрама* жамиятига муносиб бўлган ҳалол, такводор фарзандлар дунёга келади. *Варна-ашрама* жамиятининг маънавий негизлари бузилиши оқибатида аёллар турмушда эркин ҳаракат қилиш имкониятига эга бўлиб, эркаклар билан ноқонуний алоқа қила бошлайдилар. Эркак ва аёлларнинг бузуқлиги натижасида имонсиз, ҳаромзода, бетайин фарзандлар дунёга келади. Масъулиятсиз, виждонсиз эркаклар аёлларни йўлдан ура бошлайдилар, натижада бетайин, имонсиз одамлар кўпайиб, жамиятдаги одамларнинг маданияти бутунлай бузилиб кетади, бу эса ўз навбатида турли офатларга - ҳар хил урушларга, эпидемияларга олиб келади.

41. *санкаро наракайаива
кула-гхнамам куласйи ча
патанти питаро хй эшам
лупта-пиндодака-крийаҳ*

Бетайин фарзандларнинг кўпайиб кетиши эса,

оила аъзоларининг ҳам, оилавий қадриятларни бузадиган кишиларнинг ҳам муқаррар дўзахга тушишига олиб келади. Авлодлар барбод бўлиши билан ўтган аждодлар ҳам тубанликка юз тутадилар, чунки қолган авлодлари уларга табаррук таом ва сув эҳсон қилмай кўядилар.

Изоҳ: *Карма-канда* қоидаларига кўра оиланинг ўлган аъзолари руҳига мунтазам равишда сув ва табаррук таом эҳсон қилиб туриш лозим. Бу урф-одат Вишнуга сиғиниш маросими билан чамбарчас боғлиқ: Вишнуга тақлиф этилган табаррук таомдан тотган руҳлар гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб покланадилар. Баъзан оиланинг дунёдан ўтган аъзолари бу дунёда қилган гуноҳлари оқибатида дўзахда азоб чекиб қийналадилар, уларнинг кўплари ҳатто навбатдаги кўпол моддий танага эга бўлолмасдан, узоқ вақт моддий танасиз жин-арвоҳ кўринишида юрадилар. Ўтган аждодларига *прасад* тақлиф қилиш билан фарзандлари уларнинг шунга ўхшаган жуда кўп мусибатлардан халос бўлишига ёрдам берадилар. Ўтган аждодларга шу тарзда ёрдам бериш оиланинг азалий урф-одатларидан бири ҳисобланади. Худога садоқат билан хизмат қилмай юрган кишилар шундай маросимларни мунтазам равишда албатта ўтказиб юришлари лозим. Лекин, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқнинг бундай маросимлар ўтказишига зарурат йўқ. Шунчаки Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиб юргани туфайли у ўзининг юзлаб, минглаб аждодларини ҳар қандай моддий азоб-укубатлардан халос этади. "Шримад Бҳагаватам" да шундай дейилган(11.5.41):

*деварши-бхутапта-нринам питринам
на кинкаро найам рини ча раджан
сарватмана йах шаранам шаранйам
гато мукундам парихритйа картам*

"Озодлик инъом этувчи Мукунданинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топган, ҳар қандай дунёвий фаолиятни тарк этган, чуқур ишонч ва иймон билан Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш йўлидан адашмай бораётган киши фаришталар, донишмандлар, оддий тирик мавжудотлар, оила аъзолари, бутун инсоният ва аждодлари олдидаги ўзининг барча бурч ва вазифаларидан бутунлай озод бўлади".

Олий Худо Шахсига хизмат қилиш билан инсон барча тирик мавжудотлар олдидаги вазифасини мукамал бажараётган бўлади.

42. дошаир этаих кула-гхнанам
варна-санкара-каракаих
утсадйанте джати-дхармах
кула-дхармаш ча шашватах

Оиланинг урф-одатларини бузадиган, бетайин авлоднинг дунёга келишига йўл очиб берадиган кишиларнинг гуноҳлари сабабли оиланинг ва бутун жаҳмиятнинг бахт-саодати учун

кўрсатиладиган фаолият тўхтаб қолади.

Изоҳ: *Варнашрама-дхарма*, ёки *санатана-дхарма* жаҳмиятида тўрт табақанинг ижтимоий фаолияти, ҳар бир оиланинг хайрли ишлар қилишини таъминлаш билан биргаликда ҳар бир инсоннинг моддий олам тутқунлигидан биратўла қутулишига ёрдам беришга қаратилган. Шу боис жаҳмиятни бошқариб турган масъулиятсиз раҳбарлар *санатана-дхарма* қонун-қоидаларини бузиб юборганида жаҳмият тизимида хаос, пала-партишлик юзага келади, одамлар инсон ҳаётининг олий мақсади - Парвардигор, Вишну эканини унутиб юборадилар. Жаҳмиятнинг шундай раҳбарлари "кўрлар" деб аталади, уларга эргаш одамганлар эса, ҳеч қандай тартиб, умумий мақсади бўлмаган, бўлиши ҳам мумкин бўлмаган жаҳмиятда яшашга мажбур бўладилар.

43. *утсанна-кула-дхарманам
манушйанам джанардана
нараке нийатам васо
бхаватитй анушушума*

О Кришна, эй инсон зотининг посбони, руҳий устозлар силсиласида турган устозлардан эшитганманки, хонадонининг азалий қадриятлари, урф-одатлари бузилган кишилар дўзахда мангу қолиб кетадилар.

Изоҳ: Аржун бу далилларни фақат ўзининг ҳаёт тажрибасидан эмас, балки ишонарли мўътабар манбалардан олиб айтяпти. Фақат шундай йўл билан ҳақиқий илмга эга бўлиш мумкин. Бундай илмнинг мазмуни илмнинг маъносини тушуниб етган комил инсондан ёрдам сўраб, унга камтарин ҳолда мурожаат қилган кишигагина очилади. *Варнашрама* жаҳмиятидаги одатга кўра инсон ўлими олдидан тавба-тазарру қилиб, умр бўйи қилган гуноҳларидан покланиши лозим. Ҳаётда жуда кўп гуноҳ қилган киши албатта тавба-тазарру қилиши керак, бу санскрит тилида *прайашчитта* деб аталади. Акс ҳолда у дўзахий сайёраларга тушади ва қилган гуноҳлари оқибатидан қаттиқ азобланади.

44. *ахо бата махат папам
картум вйавасита вайам
йад раджейа-сукха-лобхена
хантум сва-джанам удйатах*

Бизлар ҳам ҳозир энг оғир гуноҳга қўл ураётганимиз галати эмасми? Салтанатга ҳукмронлик қилиш бахтидан лаззатланиш ниятида биз ўз қариндошларимизни ўлдиришига тайёр туриб-миз-а!

Изоҳ: Шахсий манфаат, таъмагирлик, худбинлик домига тушиб қолган киши баъзида ўз қариндошини ёки отасини ўлдириш сингари оғир

гуноҳга ҳам қўл уришга тайёр бўлади. Инсоният тарихида бунга жуда кўп мисоллар бор. Лекин, Худонинг бегуноҳ содиқ хизматкори бўлган Аржун ҳаётда ҳамиша улугвор одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб яшарди. Шу боис ҳозир у бундай гуноҳ ишга қўл урмоқчи эмас.

45. *йади мам апрафикарам
ашастрам шастра-панайах
дхартараитра ране ханйус
тан ме киешатарам бхавет*

Ундан кўра жанг майдонида Дхритараитра-нинг ўғиллари қўлларидаги қуроллари билан мени қуролсиз, қаршилик кўрсатмаган ҳолиманда ўлдирганлари яхшироқ.

Изоҳ: Жанг қоидасига кўра кшатрийлар жанг қилишни истамаган қуролсиз кишига ҳужум қилмаслиги керак. Лекин Аржун, агар ҳатто душманлари унга ҳамла қилсалар ҳам, ўзи уларга қаршилик кўрсатмасликка қарор қилди. У рақиб томон жангга қанчалик интилаётганини ўйлаб ҳам ўтирмади. Буларнинг барчаси Парвардигорнинг буюк содиғи бўлган Аржун қанчалик кўнғилчан, қалби юмшоқ, меҳр-мурувватли буюк инсон эканини билдиради.

46. *санджайа увача
эвам уктварджунах санкхйе
ратхонастха упавишат
висриджйа са-шарам чапам
шока-самвигна-манасах*

Санжай деди: Жанг майдонида шу гапларни айтиб, Аржун камон ва пайконларини четга қўйди-да, чуқур қайғуга ботиб арава ичида ўтириб қолди.

Изоҳ: Арава ўриндиғида ўтирган Аржун душман қўшинини кўздан кечириш учун ўрнидан турган эди, лекин мусибати шунчалик оғир эди-ки, у камони ва садоғини четга қўйиб, мадордан кетган ҳолда яна ўтириб олишга мажбур бўлди. Худога садоқат билан холис хизмат қилиб юрган ана шундай раҳмдил ва меҳрибон кишигина руҳий илмнинг маҳфий сирларини билиб олишга муносиб бўла олади.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Курукиштрадаги қўшинлар таърифи" деб номланган биринчи бобига Бҳактиведантаннинг изоҳлари шундай яқунланади.

Иккинчи боб.

«Бҳагавад-гита»нинг қисқача мазмуни

1. *санджайа увача
там татха крипайавиштам
ашру-пурнакулекишанам
вишидантам идам вакйам
увача мадхусуданах*

Санджай деди: Аржунни ачиниш ва изтироб туйғулари қамраб олганини, унинг кўзлари ёшга тўлиб турганини кўриб, Мадхусудана, Кришна шундай гапларни айтди.

Изоҳ: Ўттинчи дунёвий ишларга ачиниш, изтироб чекиш, кўз ёши тўкиш - кишининг ҳақиқий руҳий ўзлигини англаб етмаганидан, аслида ўзининг руҳ эканини эсдан чиқарганидан далолат беради. Ўзининг руҳий табиатини англаб етган киши ҳақиқий ўзлиги, мангу руҳи ҳақида қайғуради. Бу ерда *Мадхусудана* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Бир пайтлар Кришна *Мадху* исмли иблисни ўлдирган эди, бу ерда Аржун, ҳозир ўзининг қалбини қамраб олиб, ўз бурчини бажаришга тўсқинлик қилаётган "шубҳаю-гумонлар иблиси"ни ҳам Кришна ўлдириб ташлашидан умидвор бўляпти. Одамлар аслида нима ҳақида қайғуриш зарурроқ эканини билмайдилар. Чўкаётган одамнинг кийимини қайғуришнинг нима кераги бор? Ғафлат уммонида чўкиб бораётган кишини, фақат унинг кийиминигина чиқариб олиш билан, яъни, фақат унинг моддий танасини қутқариш билан озодликка чиқариб бўлмайди. Шунини тушунмасдан, фақат моддий танага, яъни сиртқи кийимга ачинадиган кишини *шудра* - яъни, "бекорга ачинадиган одам" деб ҳисоблайдилар. Аржун *кшатрий*, шу боис у ўзини бундай тутмаслиги лозим эди. Кришна унинг ғофиллиги сабабли юзага келган бу мусибатни тарқатиб юбормоқчи бўлди, айнан шу мақсадда У Аржунга «Бҳагавад-гита»ни баён этди. Руҳий илмнинг асосий билимдони Кришна "Бҳагавад-гита"нинг бу бобида, моддий тана ва мангу руҳнинг табиатини назарий жиҳатдан таҳлилий ўрганиш ёрдамида инсон қандай қилиб ҳақиқий ўзлиги - ҳақиқий "мен"ини англай олишини тушунтиради. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмаган, руҳий ўзлигини англаш билан мунтазам шуғулланиб юрган кишигина бу илмни мукамал эгаллай олади.

2. *ири-бхагаван увача
кутас тва кашмалам идам
вишаме самупастхитам
гунарийа-джуштам асваргайам
акирти-карам арджуна*

Парвардигор деди: Эй Аржун, қандай қилиб

бундай иллат сени мағлуб қилди? Яшашдан асосий мақсад нима эканини биладиган кишига бундай одат ярашмайди. Бу, инсонни жаннатга эмас, шармандаликка олиб келади.

Изоҳ: Кришна - ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси. Шу сабабли «Бхагавад-гита»нинг ҳамма жойида Уни *Бхагаван* деб атайдилар. *Бхагаван* сўзи Мутлак Ҳақиқатнинг мукамал тўлиқ кўринишини ифодалайди. Мутлак Ҳақиқатни англаб етишнинг уч босқичи бор: Браҳманни, яъни бутун борлиқни қамраб олган Олий Рухни англаш; Параматмани - Парвардигорнинг ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган кўринишини англаш; ниҳоят Бхагаван, яъни Худонинг Олий Шахсини - Кришнани англаб етиш. "Шримад Бхагаватам"да Мутлак Ҳақиқат ҳақидаги бу таълимот шундай ёритилган:

*ваданти тат таттва-видас
таттвам йадж джнанама адвайам
брахмети параматмети
бхагаван ити шабдйате*

"Мутлак Ҳақиқатни бир-биридан фарқ қилмайдиган уч кўринишда англаб етиш мумкин. Улар Браҳман, Параматма ва Бхагаван деб аталади".

Ягона Парвардигорнинг бу уч кўринишини, худди шундай уч кўринишда намоён бўладиган Қуёш мисолида тушунтириш мумкин: Қуёшнинг нури, Қуёш халқаси ва Қуёш сайёраси. Фақат Қуёш нурини ўрганиб юрган киши ҳали Қуёшни англашнинг биринчи босқичида юрган бўлади. Кейинги босқичда инсон Қуёш шарини англаб етади, лекин Қуёш сайёрасига эришган киши, Қуёшнинг табиатини ҳаммадан ҳам чуқурроқ англаб етган бўлади. Фақат Қуёш нурининг хусусиятларини, унинг ҳамма нарсага сингувчанлигини, ёрқин нур сочиб, порлаб туришини ўрганиб юрган оддий одамни Мутлак Ҳақиқатнинг фақат биргина жиҳатини - Унинг шахсиятсиз Браҳман кўринишини англай олишга қодир бўлган инсонга ўхшатиш мумкин. Қуёш ҳақида чуқурроқ илмга эга тадқиқотчини эса, Мутлак Ҳақиқатнинг юқорироқ кўриниши - Параматмани англаб етган кишига ўхшатиш мумкин. Қуёш сайёрасининг ичига кирган кишини эса, Мутлак Ҳақиқатнинг энг олий, шахс сифатидаги кўринишини англаб етган одамга ўхшатиш мумкин. Шунинг учун, гарчи Мутлак Ҳақиқатни англашга интилиб юрган одамларнинг ҳаммаси аслида ягона бир Зотни ўрганиб юрган бўлсалар ҳам, Мутлак Ҳақиқатнинг *Бхагаван* кўринишини англаб етган *бхакталар* рухий илм ўрганиб юрган одамлар ичида энг аъло-си деб аталадилар. Қуёш нури, Қуёш доираси ва Қуёш сайёраси бир-биридан ажралмаган, лекин "Қуёшнинг ҳар хил хусусиятларини ўрганаётган изланувчиларнинг ҳаммаси Қуёшни бирдай мукамал билади" деб бўлмайди.

Вйасадеванинг отаси, буюк донишманд ва Ведалар билимдони Парашара Муни, санскритча

"*бхагаван*" иборасининг мазмунини қуйидагича тушунтиради. "**Барча бойликларнинг, бутун куч-қудратнинг, бутун шон-шухратнинг, барча гўзалликларнинг, барча илмларнинг эгаси бўлган ва уларга умуман боғланмаган Олий Шахс - Бхагаван деб аталади**". Жаҳонда жуда бой, жуда қудратли, жуда чиройли, жуда машхур, чуқур билимга эга ёки бойликларга боғланмаган одамлар кўп. Лекин уларнинг бирортаси "оламдаги барча бойликларнинг, бутун куч-қудратнинг ва бошқа нарсаларнинг тўлиқ эгасиман" деб даъво қилолмайди. Ўзини шундай Зотман деб фақат ягона Парвардигор, Кришна айта олади, чунки У - Худонинг Олий Шахси. Бундай бойликларга ҳеч бир тирик мавжудот, ҳатто қудратли фаришталар Браҳма, Шива ёки Нараяна ҳам Кришна сингари мукамал эга эмас. Шунинг учун "Браҳма-самхита"да Браҳма шундай дейди: "**Кришна - Худонинг Олий Шахсидир. Бутун борлиқда Унга тенг келадиган ёки Ундан буюкроқ ҳеч ким йўқ. Кришна - азалий, ягона Парвардигор, "Говинда" деб ҳам аталадиган Бхагаван; У - барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси**".

*шиварах парамаҳ кришнаҳ
сач-чид-ананда-виграҳаҳ
анадир адир говиндаҳ
сарва-карана-каранам*

"Кўп зотлар Бхагаван сифатига эга, аммо Кришна уларнинг ҳаммасидан устун, чунки ҳеч ким Ундан устун бўлолмайди. У - Олий Шахс, Унинг мангу танаси эса, илм ва лаззатга тўла. У - азалий Парвардигор, барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси". (Браҳма-самхита.5.1).

"Шримад Бхагаватам"да Парвардигорнинг бу оламда намоён бўлган жуда кўп қиёфалари санаб ўтилган. Лекин, унда Кришна - Парвардигорнинг бошқа барча қиёфаларининг манбаи, азалий Худо Шахси деб кўрсатилган.

*эте чамша-калаҳ пумсаҳ
кришнас ту бхагаван савйам
индрари-вйакулам локам
мридайанти йуге йуге*

"Парвардигорнинг бу ерда санаб ўтилган, моддий оламда намоён бўлган қиёфалари - Худонинг Олий Шахсининг тўла намоён бўлган кўриниши ёки тўла намоён бўлган қиёфаларнинг қисман намоён бўлган кўринишларидир, лекин Кришна - азалий, ягона Парвардигорнинг Ўзи, Худонинг Олий Шахсидир"(ШБ. 1.3.8).

Шундай қилиб Кришна - бошланғич, азалий Олий Шахс, Мутлак Ҳақиқат, Олий Рух ва Браҳманнинг манбаидир. Худонинг Олий Шахсининг рўпарасида туриб ўзининг бу дунёдаги "қариндош"ларини қайғураётган Аржуннинг нолишлари ўринсиздай кўринади, шунинг учун Кришна ҳайрон бўляпти - "*кутаҳа*"(бу иллат сенда қаердан пайдо бўлди?). Арийлар деб аталадиган зиёли, маданиятли кишилар тоифасига мансуб киши бу даражада ғофил бўлиши мумкин эмас.

Инсоннинг ҳаётдаги ҳақиқий мақсади нима эканини биладиган, интиладиган қадриятлари руҳий ўзликни англаш асосида тузилган одамларни *арийлар* деб атайдилар. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган одамлар инсон ҳаётининг энг олий мақсади - Худони таниш, Мутлақ Ҳақиқатни, Вишнуни, ёки Браҳманни англаш эканини билмайдилар; моддий оламнинг ташқи, ўткинчи зийнатларига алданиб, улар ҳатто "озодлик" дегани нима эканини ҳам тушунмайдилар. Моддий тутқунликдан халос бўлиш йўлини билмайдиган ундай кишилар *арий* деб аталишга муносиб эмас. Аржун *кшатрий*, лекин у ўз бурчини бажаришдан бош тортиб, жанг қилишни истамаяпти. Бу дунёда инсон танасида яшаб туриб ҳам Парвардигор олдидаги ўз бурчини бажармаслик кишининг руҳий юксалишига халақит беради ва уни дунёвий ҳаётда шуҳрат қозониш имкониятидан маҳрум этади. Кришна бу ерда Аржуннинг ўз қариндошларига нисбатан кўрсатаётган бемаъни ҳамдардлигини маъқулламаяпти.

3. *клаибйам ма сма гамаҳ партха
наитат твайй упанадйате
киудрам хрдайа-даурбалйам
тйактвоттиштха парантана*

Эй Притханинг ўғли, бундай пасткаш кўнгилчанликка берилма. Бу сенга ярашмайди. Бу уятли ожизликни юрагингдан чиқариб ташла, эй душманларни жазоловчи қахрамон, қадингни ростла!

Изоҳ: Кришна бу ерда Аржунни отаси Васудеванинг сингисининг, яъни, холаси Притханинг ўғли деб атаяпти. Кришна Аржун билан қариндош-оғайни эди. Агар кшатрийнинг ўғли жанг қилишдан бош тортса, демак у фақат номигагина *кшатрий*, агар браҳманнинг ўғли гуноҳ ишлар қилиб, нопок ҳаёт кечириб юрган бўлса, у фақат номигагина *браҳман* бўлади. Ундай кшатрий ва браҳманлар ўз оталарига муносиб бўлмаган ноқобил фарзандлар ҳисобланади. Кришна Аржуннинг ўзини худди *кшатрий* номига муносиб бўлмаган фарзанддай тутишини истамаяпти. Аржун Кришнанинг энг яқин дўсти эди, Кришна унинг жанг аравасига жиловдор бўлиш билан бирга унинг барча ҳаракатларини ҳам бошқариб турарди. Лекин, агар Аржун жанг майдонини тарк этса, шунча эзгу фазилатлар эгаси бўлишига қарамай, бу иши уни шарманда қилган бўларди. Шунинг учун Кришна Аржунга, ўзини бундай тутиши унга обрў келтирмаслигини айтяпти. Аржун бунга эътироз билдириб, аслида ҳурматли Бҳишма ва бошқа қариндошларига нисбатан олийжаноблик қилаётгани сабабли жанг майдонини тарк этаётганини айтиши мумкин. Лекин, Кришна бундай олийжанобликни ғофилликнинг, ожизликнинг намоён бўлиши деб атаяпти. Жангчи-кшатрийнинг бундай қилишини

донишмандлар ҳам, муқаддас китоблар ҳам маъқулламайди. Шу боис, Аржун сингари, Кришнанинг бевосита раҳбарлиги остида ҳаракат қилаётган ҳар бир инсон ундай олийжаноблик ёки "зулмга қарши куч ишлатмаслик" сингари ожизликларга йўл қўймаслиги керак.

4. *катхам бхишмам ахам санхйе
дронам ча мадхусудаи
ишубхиҳ пратийотсйами
пуджархав ари-судана*

Аржун деди: Эй, иблис Мадхуни яксон қилган, душманларни мағлуб қилувчи Зот, олдида бош эгиб сажда қилишим лозим бўлган Бҳишма ва Дрона каби инсонларга мен қандай қилиб пайкон йўллайман?

Изоҳ: Хонадоннинг бобокалон Бҳишма ва Дроначарйа сингари мўътабар, кекса аъзоларини ҳамиша ҳурмат қилиш лозим. Маданиятли жамиятнинг ахлоқ-одоб қоидаларига кўра, ҳатто улар ҳужум қилсалар ҳам уларга қаршилиқ кўрсатмаслик, ёши катталарнинг айтганларига қарши чиқмаслик керак. Улар ҳатто бизга нисбатан кўполлик қилсалар ҳам биз уларга кўполлик билан жавоб бермаслигимиз лозим. Шундай экан, ҳатто ўзини ҳимоя қилиш зарурлигини баҳона қилиб бўлса ҳам, Аржун уларга қарши қандай жанг қила олсин? Кришнанинг Ўзи бобоси Уграсенага ёки устози Сандипани Мунига қарши жанг қила олармиди? Аржун келтираётган баъзи далиллар мана шундай эди.

5. *гурун ахатва хи маханубхаван
ирейо бхоктум бхаикшам апиха локе
хатвартха-камамс ту гурун ихаива
бхунджейа бхоган рудхира-прадигдхан*

Мен устозим деб ҳисоблайдиган буюк зотларнинг ўлими эвазига тирикчилик қилгандан кўра, тиланчилик қилиб кун кечирганим яхши. Таъмагирлик домига тушиб қолган бўлсалар ҳам, барибир, улар менга устоз бўладилар. Агар улар ҳалок бўлсалар биз лаззатланмоқчи бўлган нарсаларнинг ҳаммаси уларнинг қони билан булганган бўлади.

Изоҳ: Муқаддас китобларда айтилганки, ўз шаънига иснод келтирадиган ишларга берилган, яхши билан ёмоннинг фарқига бормай қолган устоздан юз ўгириш керак. Гарчи ҳозирги вазиятда бундай фикрга боришлари нотўғри бўлса ҳам, Бҳишма билан Дроначарйа ўзларини моддий жиҳатдан таъминлаб тургани сабабли "жангда Дурйодхон томонида бўлишимиз лозим" деган қарорга келганлар. Шу иши билан энди улар бошқаларнинг устоз сифатида кўрсатадиган ҳурмат-эҳтиромидан маҳрум бўлган эдилар. Лекин, Аржун барибир уларни "устоз" деб аташда

давом этяпти, шунинг учун уларнинг ўлими эвазига келадиган нарсалар билан лаззатланиш - жангда қўлга киритилган, қонга бўлганган нарсалардан лаззатланиш билан баробар деб ҳисобляпти.

6. *на чаитад видмах катаран но гарийо
йад ва джайема йади ва но джайейух
йан эва хатва на джидживишамас
те вастхитах прамукхе дхартараитрах*

Улар устидан ғалаба қозонишми ёки мағлуб бўлишми – бизлар учун қайси бири афзал экани ҳали номаълум. Дхритараштранинг ўғиллари ҳозир жанг майдонида бизнинг қаршимизда турибдилар, агар биз уларни ўлдирсак, ҳаётимизнинг ҳеч қандай маъноси қолмайди.

Изоҳ: Аржун нима қилишини билмай турибди: кшатрийлик бурчи ундан шуни талаб қилаётгани туфайли, ҳеч қачон ўлдириш мумкин бўлмаган одамларни ўлдириш учун жанг қилсинми ёки жанг майдонини тарк этиб, тиланчилик билан кун кўрсинми? Агар у жанг қилиб, душманларини мағлуб қилмаса, тирикчилик қилиш учун тиланчилик қилишдан бошқа чораси қолмайди. Бунинг устига у ғалаба қозонишига ҳам аниқ ишонмайди: ғалабага икки томоннинг хоҳлаган бири эришиши мумкин. Аммо, ҳақиқат учун жанг қилаётгани туфайли, ҳатто, ғалаба улар томонда бўлиб, Дхритараштранинг ўғиллари жангда ҳалок бўлсалар ҳам, Пандузодаларнинг уларсиз яшаши жуда қийин бўлади. Бу ҳам ўзига яраша бир мағлубият, ютказиш ҳисобланади. Аржун келтираётган далиллар унинг нафақат Худонинг буюк содикларидан эканини, айти пайтда унинг юксак даражада билимдон, ўз ақли ва ҳиссиётини тўла жиловлаб олган буюк инсон эканидан далолат бериб турибди. Гарчи ўзи шоҳ хонадонига мансуб бўлса ҳам, тиланчилик билан кун кечиришга тайёр туриши - унинг қай даражада таркидунёлик ҳолатида эканидан, бу дунёда ҳеч нарсага боғланиб қолмаганидан далолат бериб турибди. У ҳақиқатан ҳам эзгу ниятли, олийжаноб инсон, унинг барча инсоний фазилатлари, руҳий устози Шри Кришнанинг насиҳатларига бўлган қатъий ишончи шуни кўрсатиб турибди. Аржун ҳақиқатан ҳам моддийлик асоратидан халос бўлишга муносиб инсон экани шундан ҳам яққол кўриниб турибди. Токи инсон ўз сезгиларини жиловлаб олмас экан, у мукамал илмга эга бўлолмайди, илмсиз одам эса, Худога садоқат билан холис хизмат қилиш поғонасига кўтарила олмайди, Худога садоқат билан холис хизмат қилмайдиган одам эса, руҳий озодликка чиқиш имкониятидан маҳрум бўлади. Аржунга буюк дунёвий қобилиятлар билан бирга мана шундай улугвор илоҳий фазилатларнинг ҳаммаси саҳоват билан ато этилган эди.

7. *карпаниа-дошопахата-свабхавах
приччхами твам дхарма-саммудха-четах
йач чхрейах сйан нишчитам брухи тан ме
шишийас те хам шадхи мам твам прапаннам*

Мен ўз бурчим нималигини билмай қолдим, ҳасис одамларга хос бўлган ожизлик сабабли ўзимни йўқотиб қўйдим. Шунинг учун илтимос, аниқ айт-чи, қандай йўл тутсам мен учун яхши бўлади? Энди мен Сенинг шогирдингман, ўзини бутунлай Сенга топширган жонман - менга тўғри йўл кўрсат!

Изоҳ: Ҳаёт қонуни шундай тузилганки, биз машғул бўлиб юрган дунёвий, моддий фаолият ҳар биримизни ҳаётда жуда қийин аҳволга солиб қўяди. Ҳаётда ҳар қадамда қийинчиликларга дуч келамиз, шу боис ҳар биримиз инсон ҳаётининг олий мақсадига қандай эришиш мумкинлигини тушунтириб бера оладиган ҳақиқий руҳий устозга муҳтожмиз. Барча муқаддас китоблар инсонга ҳаётдаги муаммоларни бартараф қилиш, ўзимиз истамаган ҳолда тушиб қолган бу ноқулай шароитдан озодликка олиб чиқишини сўраб ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилишни тавсия қиладилар. Ҳаётдаги муаммолар худди кутилмаганда, ҳеч қандай сабабсиз, ўз-ўзидан ўрмонда пайдо бўладиган ёнғинга ўхшайди. Моддий олам ҳам шундай тузилган: инсонга қийинчиликлар, худди чакирилмаган меҳмонлар сингари, кутилмаганда ўзидан-ўзи келаверади. Ҳеч ким ёнғин бўлишини истамайди, лекин, барибир кутилмаганда ёнғин рўй беради, шунда биз саросимага тушиб, ундан қутулиш йўлини излай бошлаймиз. Шунинг учун ведавий битикларда шундай дейилган: ҳаёт муаммоларини ҳал қилиш ва улардан биратўла халос бўлиш учун шогирдлар силсиласида турган ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилиш керак. Умр йўлида ҳақиқий руҳий устозни учрата олган киши ҳаётда ҳар нарсага эришишга қодир бўлади. Шу боис бекорга овора бўлиб, ҳаёт муаммоларини ечишга фақат ўзи уриниб юргандан кўра, фаросатли инсон руҳий устозга мурожаат қилиши лозим. Бу шеърнинг мазмуни шундай.

Ҳар хил дунёвий, ўткинчи муаммолар кимни ташвишга солади? - Аслида ҳақиқий муаммолар нимадан иборат эканини билмайдиган кишини.

"Брихад-араньяка-упанишад"(3.8.10)да ундай одам ҳақида шундай дейилган: *йо ва этад акшарам гарги авидитвасмал локат прапти са крипанах* - "Ҳаёт муаммоларини ҳақиқий инсонларга муносиб равишда ҳал қилишга уринмайдиган, ҳақиқий ўзлигини англай олмай, бу дунёдан ит ва мушукларга ўхшаб ўтиб кетадиган киши калтафаҳм ҳасис одамдир".

Тирик мавжудотга ато этилган энг нодир, энг қадрли, бебаҳо неъмат - инсон танасидаги ҳаёт

ҳисобланади, чунки дунёвий тирикчиликнинг барча муаммоларини фақат инсон биратўла ва бутунлай ҳал қила олади. Шу боис, бу нодир имкониятдан фойдаланмайдиган кишини “ҳасис” деб атайдилар. Аксинча, етарли ақл-фаросатга, тафаккурга эга бўлиб, ҳаётдаги барча муаммоларни биратўла бартараф этиш учун инсон танаси берадиган нодир имкониятдан тўла фойдаланаётган киши *браҳман* деб аталади: *йа этад акшарам гарги видитвасмал локат прапти са браҳманаҳ.*

Крипаналар, яъни, ҳасислар инсон танаси эга бўлган нодир қобилиятни бекорга сарфлаб, бебаҳо умрини хазон қиладилар, чунки улар оиласига, ватанига ва жамиятга қаттиқ боғланиб қолганлар. Шундай одамларнинг ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлари, уларни ўз оиласининг - хотинининг, фарзандларининг ва бошқа қариндошларининг қулига айлантириб қўяди. Бу улардаги "тери касаллиги"нинг оқибатидир (танасини, яъни, “тери қоп”ни “ўзим” деб санаш, бошқаларни ҳам уларнинг моддий танасига қиёслаш касаллиги). *Крипана*: “ўз яқинларимни ҳалокатдан қутқариб қоламан” ёки “оилам ва жамият мени ўлимдан қутқариб қолади” - деб ўйлайди. Оиласига боғланиш туйғуси ҳатто ҳайвонларда ҳам бор, улар ҳам ўз болаларига ғамхўрлик қиладилар. Ўтқир ақл-заковатга эга бўлган Аржун ҳозир ўз оиласига қаттиқ боғланиб қолгани, уларни ҳалокатдан қутқариб қолишга уринаётгани - олдида кўндаланг бўлиб турган муаммонинг асосий манбаи эканини англаб етган эди. Жанг қилиш ўзининг муқаддас бурчи эканини Аржун тушунади, лекин, ҳасислиги туфайли юзага келган ожизлик таъсири остида ҳозир у ўз бурчини бажара олмай турибди. Шунинг учун Аржун Кришнадан, азалий руҳий устоздан бирор қатъий қарорга келишда ёрдам беришни илтимос қиляпти. У Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топшириб, Унинг шогирди бўлди. Энди у Кришна билан аввалгидай ўзаро дўст сифатида суҳбатлашишга чек қўйди. Руҳий устоз билан шогирд ўртасида бўладиган суҳбат ҳамиша жиддий бўлади, энди Аржун ҳам барча донишмандлар тан олган энг буюк устоз - Кришна билан жиддий суҳбат бошламоқчи бўляпти. Шу тарика Кришна - «Бхагавад-гита»ни баён этган биринчи руҳий устоз, Аржун эса - унинг мазмунини тўғри англаб етган биринчи шогирд бўлди. Аржун қандай қилиб «Бхагавад-гита»ни тушуниб етгани асарнинг ўзида таърифланган. Шунга қарамай дунёвий файласуфлар "Бхагавад-гита"га изоҳ ёзар эканлар, инсон ўз ихтиёрини шахс сифатидаги Кришнага топширмаслиги керак, балки Кришнанинг ичидаги, "туғилмаган Кришна"га ишониши, таваккал қилиши керак, деб ҳисоблайдилар. “Ташқи Кришна” билан “ички Кришна” орасида ҳеч қандай фарқ йўқ, шуни тушунмай туриб, «Бхагавад-гита»нинг маъносини тўлиқ англаб олишга интилаётган киши - энг

ғофил нодондир.

*8. на хи прапашийами мамапандудйад йач
чхокам уччхошанам индрийанам
аваййа бхумав асапатнам ридхам
раджйам суранам апи чадхипатйам*

Мени қарахт қилиб қўйган бу мусибатдан қандай қутулишни билмайман. Мен, ҳатто бирор душман раҳна солломайдиган, гуллаб-яшнаётган салтанатни қўлга киритсам ҳам ва фаришталарникидай қудратли ҳокимиятга эга бўлсам ҳам бу мусибатдан ҳалос бўлолмайман.

Изоҳ: Аржун диний қонунлар ва одоб-ахлоқ қоидалари тўғрисида олган илмига асосланиб Кришнага жуда кўп далиллар келтирди. Шунга қарамай, руҳий устозсиз, Кришнанинг ёрдамсиз у ўзини қийнаётган муаммоларни ҳал қила олмади. Аниқ равшан бўлдики, бутун вужудини қамраб олган ҳаёт муаммоларини ҳал этишда, изтиробларини бартараф этишда унинг илми, билимдонлиги ёрдам беролмайди. Агар Кришнага ўхшаган ҳақиқий руҳий устоз ёрдам бермаса, ҳаётида дуч келган муаммоларни ҳал этишга унинг ўзи қодир эмас. Инсоннинг дунёвий маълумоти, билимдонлиги, жамиятдаги юксак обрў-эътибори, бойлиги уни ҳаётида учрайдиган муаммолардан ҳалос эта олмайди; бизга бу ишда фақат Кришнага ўхшаган ҳақиқий руҳий устоз ёрдам бера олади. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, фақат Худони англаб етган, ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган руҳий устозни “ҳақиқий руҳий устоз” деб аташ мумкин, чунки фақат шундай руҳий устоз бизнинг барча муаммоларимизни ҳал қилишга қодир бўлади. Чаитанйа Махапрабху айтган эдики, жамиятда тутган ўрни қандай бўлишидан қатъий назар Парвардигорни мукамал англаб етган ҳар қандай инсон бошқаларга руҳий устоз бўла олади.

*киба випра киба нйаси шудра кене найа
йеи кришна-таттва-ветта сеи гуру хайа*

"Агар инсон, ким бўлишидан қатъий назар - випра(Ведалар билимдони)ми, таркидунё қилган қаландар-зоҳидми ёки оддий инсонми - Кришнани англаш илмини мукамал эгаллаган бўлса, демак у руҳий баркамоллика эришган зот, барчага ҳақиқий руҳий устоз бўла олади"(Ч.ч.Мадхья. 8.128). Аксинча, Кришнани англаш илмидан беҳабар кишини ҳақиқий руҳий устоз деб бўлмайди. Ведавий битикларда ҳам шундай дейилган:

*шат карма-нипуно випро
мантра-тантра-вишарадах
авашинаво гуру на сйад
вашинавах шва-пачо гурух*

"Ведавий илмларни ҳар томонлама биладиган билимдон браҳман, агар вайшнав бўлмаса, яъни Кришнани англаш илмидан беҳабар бўлса, руҳий устоз бўлишга ҳаққи йўқ. Лекин вайш-

нав, ҳатто у энг қуйи табақага мансуб бўлса ҳам, рухий устоз бўла олади"(Падма-пурана).

Бойлик орттириш ёки иқтисодий тараққиётни ривожлантириш ёрдамида туғилиш, кексалик, касаллик ва ўлимдан иборат моддий тирикчилик муаммоларини ҳал қилиб бўлмайди. Жаҳонда тирикчилик учун ҳамма нарса етарли бўлган, моддий жиҳатдан юксак ривожланган жуда кўп давлатлар бор, лекин, ҳатто у жойда ҳам одамлар моддий ҳаётнинг асосий муаммоларини ҳал қила олганлари йўқ. Тинчлик ва осойишталикка эришиш учун улар зўр бериб уриняптилар, лекин, инсон маслаҳат сўраб Кришнага ёки Кришнани англаш илми ёритилган «Бҳагавад-гита», "Шримад Бҳагаватам" асарларига мурожаат қилиш орқали албатта ҳақиқий бахтга эриша олади. Кришнанинг насиҳатларини тушуниш учун бизга Унинг ҳақиқий вакилининг, яъни, Кришна онги билан яшаб юрган комил инсоннинг ёрдами керак.

Агар иқтисодий тараққиёт, моддий қулайликлар инсонни оиласидаги, жамиятдаги, давлатдаги ёки бутун жаҳон миқёсидаги муаммолардан халос этишга қодир бўлса, Аржун бу ерда ҳеч қандай душман раҳна соломайдиган салтанат ҳам, ҳатто фаришталарникидай қудратли ҳокимият ҳам қалбидаги изтиробини кетказа олмаслигини айтиб ўтирмасди. Ҳаёт муаммоларини бартараф этиш учун Аржун Худони, яъни Кришнани англаш йўлидан нажот излапти: фақат шу йўлга кирган кишигина ҳақиқий тинчлик ва осойишталикка эришади. Тасодифий содир бўладиган ҳар хил кулфат ва табиий офатлар бизни эришган иқтисодий тараққиётимиздан ёки жаҳон ҳукмронлигидан бир зумда маҳрум қилиши мумкин. Ҳатто олий сайёраларда, масалан, одамлар ҳозир зўр бериб интилаётган Ойда ҳам, барибир вақти келиб ҳаёт тугайди. Бунинг тасдиғини биз «Бҳагавад-гита»дан топишимиз мумкин:(9.21) *кишине пунйе мартйа-локам вишанти - "Қилган савоб ишларининг натижаси тамом бўлганда тирик мавжудот энг бахтиёр ҳаёт шароитидан яна энг қуйи ҳаёт шароитига дучор бўлади"*. Жаҳонда жуда кўп машҳур одамларнинг тақдири шундай бўлган, ҳаётдаги ана шундай адашишлар, йиқилишлар, омадсизликлар уларга янги-янги изтироблардан бошқа бирор нарса олиб келмади.

Шундай қилиб, агар биз мусибатлардан биратўла ва бутунлай халос бўлишни истасак, Аржунга ўхшаб Кришнанинг паноҳи остига киришимиз лозим. Аржун Кришнадан ўзининг барча муаммоларини биратўла ҳал қилишни илтимос қилапти, бунга эса, фақат Кришнани тўла англаб этиш орқали эришиш мумкин.

9. санджайа увача

*эвам укта хришикешам
гудакешах парантапах
на йотсйа ити говиндам
уктва тушим бабхува ха*

Санжай деди: Кришнага шу гапларни айтиб, душманларини мағлуб қилувчи Аржун: "Говинда, мен жанг қилмайман!" - деди ва жим қолди.

Изоҳ: Албатта, Дхритараштра Аржуннинг жанг қилишдан бош тортаётганини, жанг майдонини тарк этиб, тиланчилик билан кун кечирмоқчи эканини эшитиб, қувончдан яйраб кетган бўлса керак. Санжай эса, Аржунни *парантапа*, яъни "душманлар ғолиби" деб аташ билан унинг ҳафсаласини пир қилишга шошилди. Гарчи Аржун яқинлари ва қариндошларига бўлган ўткинчи боғланиши туфайли бироз вақт саросимага тушиб олган бўлса ҳам, барибир у шогирд бўлиб, ўз ихтиёрини азалий рухий устози Кришнага топширди. Бу - унинг тез вақт ичида барча изтиробларидан қутулишига, мукамал рухий илмга - Кришнани англаш илмига эга бўлиб, албатта жангга киришига кафолот берарди. Шу боис Дхритараштранинг қувончи узокқа чўзилмайди: Кришнадан рухий илмни ўрганиб, Аржун албатта то тўла ғалабага эришгунча жанг қилади.

10. *там увача хришекешах
прахасанн ива бхарата
сенайор убхайор мадхйе
вишидантам идам вачах*

Эй Бхарат авлоди, шунда Кришна икки қўшин ўртасида туриб, қаттиқ изтироб домига тушган Аржунга юзланди ва табассум билан гапира бошлади.

Изоҳ: Бу суҳбат икки яқин дўст - *Хришикеша* билан *Гудакешанинг* суҳбати эди. Ўзаро дўст бўлгани учун улар шу пайтгача тенг ҳуқуқли кишилар сифатида суҳбатлашаётган эдилар, лекин, энди уларнинг бири ўз хоҳиши билан иккинчисининг шогирди бўлди. Кришна дўсти Ўзининг шогирди бўлишга қарор қилганидан кулаётган эди. Барча тирик мавжудотларнинг ягона Парвардигори сифатида Кришна ҳамиша энг буюк мартабали Зот ва У ҳар бир тирик мавжудотни бошқариб туради. Шунга қарамай, У Ўзини ҳар хил қиёфаларда кўришни истаган содиқларига дўст, ўғил ёки севгили ошиқ бўлишга рози бўлади. Ҳозир эса, содиқ хизматкори Уни ўзининг рухий устози қилиб танлаганида, Парвардигор дарров унинг истагини бажариб, рухий устоз сингари унга жиддий оҳангда гапира бошлади. Шу ердагиларнинг барчаси бундан ўзларига хулоса чиқариб олишлари учун устоз билан шогирднинг суҳбати очиқдан-очиқ, жанг майдонида, бир бирига рақиб қўшинлар ўртасида бўлиб ўтяпти. Шундай қилиб, «Бҳагавад-гита»нинг ўғитлари фақат муайян танлаб одинган бир киши ёки алоҳида бир гуруҳ одамлар учун эмас, балки бутун инсоният учун - дўстларга ҳам,

душманларга ҳам баробар мўлжалланган насихатлардир.

11. *ири-бхагаван увача
ашочйан анвашочас
твам праджна-вадами ча бхашасе
гатасун агатасуми ча
нанушочанти пандитах*

Парвардигор деди: Доно гапларни гапира туриб, ўзинг ачинишга арзимайдиган нарсалар учун изтироб чекяпсан. Ҳақиқий донишмандлар ўликлар учун ҳам, тириклар учун ҳам азият чекмайдилар.

Изоҳ: Кришна дарров устоз вазифасини бажаришга киришиб, шогирдининг нодонлигини кўрсатиб қойий бошлади. "Сен донишмандларга ўхшаб гапирасан - дейди Парвардигор - лекин илмли киши тана билан руҳнинг фарқини яхши билгани сабабли, ҳеч қачон тирик ёки ўлик танани қайғуриб изтироб чекмаслигини билмайсан!" Кейинги боблардан билиб оламизки, "илм олиш" деганда - руҳ билан тананинг табиатини, шунингдек, уларни бошқариб турган Зотни ўрганиш тушунилади. Аржун, дин қонунларига риоя қилиш - сиёсат ёки жамият манфаатларидан устун туради, деб айтган эди, лекин модда, руҳ ва Худо ҳақидаги илм ҳатто диний қонун-қоидалардан ҳам устун туришини у ҳали билмасди. Шуни билмай туриб, у ўзини билимдон, донишманд қилиб кўрсатмаслиги керак эди. Етарли илмга эга бўлмай туриб у қайғуришга арзимайдиган нарсалар учун изтироб чекяпти. Биз ҳозир эга бўлиб турган танамиз эртами-кечми барибир ўлиб кетади, шунинг учун у мангу руҳдай кадрқийматга, муҳим аҳамиятга эга эмас. Шуни яхши тушунган одам ҳақиқий билимдон киши ҳисобланади ва у моддий танаси қандай шароитга тушиб қолишидан қатъий назар ҳеч қачон азият чекмайди.

12. *на тв эвахам джату насам
на твам неме джанадхипах
на чаива на бхавишйамах
сарве вайам атах парам*

Мен, сен ва мана бу шоҳлар мавжуд бўлмаган вақт ҳеч қачон бўлган эмас, келажакда ҳам бизларнинг бирортамиз яшашни тарк этмаймиз.

Изоҳ: Ведавий битикларда, масалан "Катхупанишад"да ва "Шветашватара-упанишад"да айтилганки, Парвардигор ҳар турли ва хилма-хил қиёфалардаги сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг ҳаётини таъминлаб туради. Уларнинг кўрсатган фаолиятини, шу фаолиятнинг оқибатини эътиборга олиб, уларнинг ҳар бирини ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб

туради. Парвардигор Ўзининг моддий оламда намоён бўлган тўлиқ қиёфаси кўринишида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд. Ягона Парвардигорни ўз қалбида ҳам, ташқарида ҳам кўришга қодир бўлган авлиё инсонларнинг қалби ҳамиша хотиржам ва осойишта бўлади.

*нитйо нитйанам четанаиш четананам
эко бахунам йо видадхати каман
там атма-стхам йе нупаишанти дхирас
тешам шантих шашивати нетарешам*

(Катхупанишад 2.2.13)

Жаҳонда ҳар бир инсон, шу жумладан, жуда оз илмга эга эканига қарамай ўзларини "буюк олим" деб ҳисоблаб юрган ғофил одамлар ҳам ўрганиб фойдалансин деган ниятда, Кришна ведавий донишмандлик илмини атайлаб Аржунга баён этган. Парвардигор аниқ айтяптики, Унинг Ўзи, Аржун ва жанг майдонида тўпланган шоҳларнинг барчаси алоҳида-алоҳида, мангу мавжуд бўлган руҳлардир. Парвардигор барча тирик мавжудотларнинг - шартланган ва озод руҳларнинг - мангу посбони. У - мангу олий шахс, Аржун эса - Парвардигорнинг мангу ҳамроҳи, жанг майдонида тўпланган шоҳлар - Парвардигорга қарам бўлган алоҳида мангу шахслардир. Улар аввал алоҳида шахс бўлмаган, ўлгандан кейин яна йўқолиб кетади деб ўйлаш нотўғри. Уларнинг алоҳида мавжудлик ҳолати ҳеч қачон узилиб қолмайди. Шу боис бирор тирик мавжудотнинг бу дунёда изтироб чекишига ҳеч қандай сабаб бўлиши мумкин эмас.

Ведаларнинг энг буюк билимдони Кришна бу ерда *майявадилар* таълимотини инкор этяпти. Майявадилар: "Ҳозир вақтинча алданиш пардаси қоплаб олган алоҳида руҳлар озодликка чиққандан кейин шахсиятсиз Браҳманга қўшилиб кетадилар ва ўзларининг алоҳида шахс хусусиятини йўқотадилар" деб ҳисоблайдилар. "Шартланган руҳнинг алоҳида шахс экани - хом хаёл, алданиш" деган гапларни Кришна инкор этяпти. Худо Шахси ҳам, бошқа тирик мавжудотлар ҳам ўзининг алоҳида шахс хусусиятини ҳеч қачон йўқотмаслигини, келажакда ҳам албатта сақлаб қолаверишини Кришна аниқ-равшан айтяпти. Бу Упанишадаларда ҳам тасдиқланади. Кришнанинг гаплари ишончли, чунки У ҳеч қачон ғофиллик таъсирига берилмайди. Агар тирик мавжудотлар алоҳида руҳ, яъни шахс бўлмаганида, Кришна келажакни ҳам алоҳида таъкидлаб айтиб ўтирмаган бўларди. Файласуф-майявади, Кришна руҳий алоҳидаликни эмас, моддий алоҳидаликни айтяпти, деб эътироз билдириши мумкин. Лекин, ҳатто биз агар унинг бу эътирозини қабул қилсак ҳам, Кришнанинг алоҳидалиги барибир бошқа шахсларнинг алоҳидалигидан фарқ қилиши ошқора қолаверади. Кришна Ўзининг аввал ҳам шахс бўлганини, кейин ҳам шахслигича қолишини айтяпти. Парвардигор такрор ва такрор айтяптики, У - шахс, шахсиятсиз Браҳман эса, унинг ҳукми остида. Бошқача қилиб айтганда, Кришна ҳамиша руҳий шахс бўлиб қолаверади. Агар Уни алоҳида

онга эга бўлган оддий шартланган рух деб қабул қилсак, Унинг айтган «Бҳагавад-гита»си ишонарли, мўътабар муқаддас китоб сифатида ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмай қолади. Ҳар бир инсонга муқаррар хос бўлган тўрт турли нуқсонга эга бўлган оддий одам ҳеч қачон ўзига ўхшаган одамларнинг эътиборига лойиқ бўлган ҳақиқий илм ярата олмайди. «Бҳагавад-гита» оддий одамлар ёзадиган асарлардан устун туради. Бирор дунёвий асар "Бҳагавад-гита"га тенглаша олмайди. Кришнани "оддий инсон" деб қабул қилаётган кишилар учун «Бҳагавад-гита»нинг ҳеч қандай кадри қолмайди. Майявади-файласуфлар "бу ерда кўпчиликнинг кўрсатилиши - шартли, У моддий таналарни назарда тутган" дейдилар. Лекин, бундан аввалги шеърда Кришна ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларни инкор этган эди. Шундан кейин Унинг Ўзи моддий тасаввурга асосланган ўткинчи таналар ҳақида гапириши мумкинми? Шундай қилиб, бу ерда айтилаётган алоҳидалик - шахсларни, яъни, руҳий шахсларни назарда тутяпти, буни Рамануджачарйа сингари барча буюк ачарйалар тасдиқлайдилар. «Бҳагавад-гита»нинг жуда кўп шеърларида, руҳнинг алоҳида шахс эканини, унинг моҳиятини фақат Худонинг содиқлари англашга қодир, деб кўрсатилган. Кришнага ҳасад қиладиган ёки Унинг Худонинг Олий Шахси эканига нафрат кўзи билан қарайдиган кишилар, бу буюк асарнинг мазмунини англаб олишга қодир эмаслар. «Бҳагавад-гита»нинг маъносини тушунишга уринаётган имон-этиқодсиз кишини, худди асал солинган идишнинг сиртида юрган асаларига ўхшатиш мумкин. Асалнинг таъминини билиш учун идишнинг ичига тушиш керак. Шунга ўхшаб «Бҳагавад-гита»нинг сирли илмини фақат Худонинг содиқ хизматкорлари англай оладилар. Бу асарнинг тўртинчи бобида айтилганидай, бошқа ҳеч ким унинг илоҳий лаззатини сеза олмайди.

Худо Шахси, ягона Парвардигор ҳақиқатан ҳам мавжуд эканига имон келтирмаган, Унга ишонмайдиган одамлар «Бҳагавад-гита»га ҳатто кўлини ҳам теккизмаслиги керак. Файласуф-маявадилар ўзларининг нотўғри изоҳлари билан «Бҳагавад-гита»да берилган Ҳақиқат илмини таниб бўлмас даражада ўзгартириб юборадилар. Чаитанйа Махапрабху бизларга файласуф-маявадиларнинг «Бҳагавад-гита»га ёзган изоҳларини ўқимасликни буюрган. У огоҳлантириб айтганки, майявадиларнинг фалсафасини қабул қилган киши «Бҳагавад-гита»нинг маҳфий сирини англай олмайди. Агар Парвардигор унда фақат моддий оламда мавжуд бўладиган алоҳидалик ҳақида гапирган бўлса, Унинг берган насиҳатлари ўз-ўзидан кераксиз бўлиб қолган бўларди. Алоҳида шахс билан Парвардигор орасида мавжуд бўлган фарқ мангу ҳақиқатдир, бу барча ведавий адабиётларда тасдиқланади.

13. *дехино "смин йатха дехе
каумарам йауванам джара*

*татха дехантара-праптир
дхирас татра на мухйати*

Тана ичига кирган рух аста-секин ёш бола танасини ўспирин танасига, кейин уни кекса чол танасига алмаштиради, худди шундай, тана ўлгандан кейин рух бошқа танага ўтади. Бундай ўзгаришлар чуқур фикрлай оладиган кишини ташвишга солмайди.

Изоҳ: Моддий тана ичидаги ҳар бир тирик мавжудот алоҳида руҳдир, унинг моддий танаси аста-секин ўзгариб боради: гўдак ёш бола бўлади, ёш бола аста-секин ўспиринга, йигитга, кейин эса, кекса чолга айланади. Лекин, руҳнинг ўзи ўзгаришсиз қолаверади. Тана ҳалок бўлгандан кейин рух бошқа танага ўтади. Кейинги ҳаётида тирик мавжудот албатта руҳий ёки моддий танага эга бўлади, шу боис Бҳишма билан Дроначарйаларнинг муқаррар ўлимини қайғуриб, Аржун бекорга изтироб чекаётган, бекорга ташвишланаётган эди. Аксинча, Аржун уларнинг ҳозирги кекса танасини ташлаб янги, куч-қудратга тўла ёш тана олишидан қувониши керак. Тана алмаштириш - аввал қилган ишлари оқибатида тирик мавжудотга ҳар хил қувонч ва изтироблар келтиради, Бҳишма ва Дроначарйа сингари олийжаноб зотлар кейинги ҳаётида албатта руҳий танага эга бўладилар ёки ҳеч бўлмаса жаннатий сайёралардаги самовий зотлар танасига эга бўладилар. У жойда моддий лаззатланиш имконияти Ердагига қараганда анча юқори. Шундай экан ҳар қандай ҳолатда ҳам Аржуннинг изтироб чекишига мутлақо асос йўқ.

Алоҳида руҳнинг, Олий Руҳнинг, моддий ва руҳий оламларнинг табиатини англаб етган кишини *дхира*, яъни "одамлар орасида чуқур фикр юрита оладиган киши" деб атайдилар. Шундай кишини таналарни бетиним алмашлаб туриш жараёни ташвишга солмайди.

Майявадиларнинг мангу руҳнинг ягоналиги ҳақидаги таълимоти нотўғри, чунки, руҳни бўлақларга бўлиб бўлмайди. Парвардигорни ана шундай алоҳида руҳларга, бўлақларга бўлиш - Уни бўлинадиган ва ўзгарувчан қилиб қўйган бўларди, бу эса, Олий Руҳнинг "ўзгармас ва бўлинмас" сифатларига тўғри келмайди. «Бҳагавад-гита» Парвардигорнинг алоҳида заррачалари мангу мавжуд эканини тасдиқлайди ва уларни "*кишара*" деб атайди, бу эса уларнинг юқоридан моддий унсурлар салтанатига тушиш эҳтимоли мавжудлигини кўрсатади. Бу заррачалар Парвардигордан фарқ қилади, улар мангу, алоҳида, ҳатто озодликка чиққандан кейин ҳам алоҳида рух ҳолида - аввалгидай, Унинг алоҳида заррачаси бўлиб қолаверадилар. Лекин, моддий тутқунликдан халос бўлиб, улар лаззат ва илмга тўла мангу ҳаётга, Худо Шахси билан бевосита шахсий мулоқотда бўлиш имконига эга бўладилар.

Олий Рух, яъни ҳар бир тирик мавжудотнинг

қалбида мавжуд бўлган Параматма алоҳида руҳдан, алоҳида тирик мавжудотдан фарқ қилади. Бунни ойнадаги акс тасвир мисолида тушунтириш мумкин. Осмон сувнинг юзида акс этганида, сувнинг юзида Қуёш, Ой ва юлдузларни кўриш мумкин. Юлдузларни тирик мавжудотларга, Қуёш ёки Ойни эса Парвардигорга ўхшатиш мумкин. Аржун - Худо Шахсининг бир заррасини, алоҳида руҳни ифодалайди, Олий Руҳ эса - Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси. Уларнинг ҳолати, даражаси бир-бирига тенг эмас, бу ҳақда тўртинчи бобнинг бошида ҳикоя қилинади. Агар Аржун Кришна билан тенг ҳолатда бўлса, Кришна Ўзини юқори даражада тутмаган бўлар, уларнинг устоз ва шогирд муносабати ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмасди. Агар улар иккови ҳам алдамчи қувват - *майя* таъсири остида бўлса, уларнинг бири устоз, бири шогирд бўлмаслиги керак эди. Ундай устознинг ўғитлари ҳеч кимга ҳеч қандай фойда бермаган бўларди, чунки *майя*(алданиш) таъсирида юрган кишини ҳақиқий руҳий устоз деб бўлмайди. Буларнинг ҳаммаси шундан далолат берадики, Кришна - Худонинг Олий Шахси, У *майя* таъсирига тушиб, ўзининг руҳий ҳолатини эсдан чиқариб кўядиган оддий тирик мавжудотни ифодаловчи Аржунга нисбатан юқори даражада турган илоҳий Зотдир.

14. *матра-спаршас ту каунтейя
шитошна-сукха-дужкха-дах
агамапайино нитийас тамс
титикишасва бхарата*

Эй Кунтининг ўғли, бахт ва мусибат ҳам, худди ёз билан қиш сингари, навбат билан келиб-кетаверадилар. Улар сезги аъзоларининг сезиладиган нарсалар билан ўзаро боғланиши натижасида юзага келади. Эй Бхарат авлоди, шу боис ҳамиша хотиржам қолиб, уларга чидам билан сабр қилишни ўрганиш керак.

Изоҳ: Инсон ўз бурчини сидқидилдан бажарган ҳолда, ҳаётда вақтинчалик келиб кетадиган бахт ва мусибатларга чидам билан сабр қилишни ўрганиши керак. Инсон ҳамиша пок, ҳалол юриши учун Ведаларда ҳар куни, ҳатто *магхи*(январ) ойида ҳам, эрталаб албатта ювиниб покланиш тавсия этилган. Гарчи йилнинг бу фаслида эрталаб сув жуда совуқ бўлса ҳам, диний қоидаларга қатъий амал қиладиган киши ҳар куни эрталаб албатта сувда чўмилади, шу тариқа покланиб у ҳамиша ҳалол юради.

Худди шунингдек, уй бекаси ҳатто ёзнинг жазирама иссиқ кунларида ҳам, қанчалик қийин бўлишига қарамай, ўчоққа ўт ёкиб овқат пиширади. Ҳар қандай шароитда ҳам инсон ўз бурчини ҳалол бажариб яшаши лозим. Худди шунингдек, кшатрийнинг вазифаси - жанг қилиш, адолат йўлида ҳатто дўсти ёки қариндошларига қарши жанг қилишга тўғри келса ҳам кшатрий

албатта жанг қилиши шарт. Мукаммал илмга эга бўлиш учун ҳар бир инсон ҳаётда муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаши лозим, чунки фақат мукаммал илмга эга бўлиш ва Худога садоқат билан ўз ихтиёрини топшириш туфайлигина алданиш, *майя* чангалидан озодликка чиқиш мумкин. Аржунга мурожаат қилар экан, бекорга Кришна уни икки хил исм билан атаётгани йўқ. *Каунтея* дегани унинг она тарафдан олийжаноб зотлар наслидан эканини, *Бхарата* номи эса, ота тарафдан ҳам буюк авлод сулоласига мансуб эканини билдиради. Шундай қилиб, ҳар иккала тарафдан ҳам Аржуннинг авлодлари буюк зотлар эди. Ана шундай буюк мартабали зотлар насабига мансуб бўлиш Аржунга ўз бурчини виждон билан бажариш маъсулиятини юклайди, шунинг учун у жанг қилишдан бош тортмаслиги керак.

15. *йам хи на вйатхайантй эте
пурушам пурушаршабха
сама-дужкха-сукхам дхирам
со”мритатвайя калпате*

Эй инсонлар ичида аълоси, шодлик ва қийинчиликлар мувозанатдан чиқара олмайдиган, ҳамиша ўзгармасдан бир хилда хотиржам қоладиган киши ҳақиқатан ҳам озодликка чиқишга муносиб зотдир.

Изоҳ: Руҳий ўзликни англашнинг олий даражасига эришишга қатъий қарор қилган, бахт кулиб боққанда ҳам, мусибат келганда ҳам хотиржам, осойишта қоладиган кишилар шубҳасиз, озодликка чиқишга муносиб зотлардир. *Варнашрама* тизимидаги турмуш тарзининг тўртинчи поғонаси *саннийаса*(таркидунёлик) - жуда кўп қийинчилик ва ноқулайликларга тўла. Лекин, руҳий баркамолликка эришишга қатъий қарор қилган киши ҳеч нарсадан кўрқмасдан, албатта *саннийаси* турмуш тарзига ўтади. Ундаги асосий қийинчилик хотини, бола-чақасини тарк этиб, улар билан қариндошлик ришталарни узиш билан боғлиқ. Лекин, шу қийинчиликларни енгиб ўта олган киши албатта руҳий юксалиш йўлида олий мақсадга эришади - ўзининг руҳий табиатини англаб етади. Шунга ўхшаб, Кришна Аржунга ўзининг кшатрийлик бурчини сидқидилдан бажаришни, яқинлари ва қариндошлари билан жанг қилиш осон бўлмаса ҳам, ўз бурчидан воз кечмасликни маслаҳат берапти. Чаитанья Махапрабху йигирма тўрт ёшида *саннийаси* турмуш тарзини қабул қилган эди. Ўша пайтда ёш хотини ҳамда кекса онаси ҳали Унинг қарамоғида бўлиб, Ўзидан бошқа уларнинг ҳеч кими йўқ эди. Лекин ҳаётда энг олий мақсадга эришиш ниятида Чаитанья Махапрабху *саннийаси* турмуш тарзи билан яшашга муқаддас қасам ичиб, Ўзининг янги, аввалгидан анча юқори руҳий поғонадаги вазифаларини бенуқсон бажара бошлади. Моддий

тутқунликдан озодликка чиқиш йўли шундай.

16. *насато видйите бхаво*

набхаво видйатах

убхайор апи дришито "нтас

тв анайос таттва-даршибхих

Ҳақиқатни англаб етган донишмандлар мавжуд бўлмаган зот(моддий тана)нинг - ўткинчи, мангу мавжуд зот(руҳ, жон) эса - ўзгармас деган қарорга келганлар. Улар буларнинг ҳар иккисининг ҳам табиатини чуқур ўрганиб шундай хулосага келганлар.

Изоҳ: Бизнинг ҳамиша ўзгариб турадиган танамиз мангу мавжуд бўлолмайди. Замонавий табобат хулосаларига кўра танадаги хужайралар ҳар лаҳза сайин алмашиниб туради; мана шу алмашишлар ўсиш ва кексайиш жараёнини ифодалайди. Лекин, тана ва ақлда рўй бериб турадиган турли ўзгаришларга қарамай, мангу руҳ ҳамиша ўзгармай қолаверади. Модда ва руҳ орасидаги фарқ шундан иборат. Асл табиатига кўра, тана - ўзгарувчан, руҳ эса - мангу. Имперсоналист ёки персоналист бўлишдан қатъий назар, ҳақиқатга эришган ҳар бир инсон ана шундай хулосага келади. "Вишну-пурана"(2.12.38)да айтилганки, Вишну ва Унинг даргоҳида яшайдиган зотлар руҳий табиатга эга бўлиб, ўзларидан нур таратиб туради(*джейотимиши вишнур бхуванани вишнух*). "Мангу мавжуд" ибораси шубҳасиз руҳга, яъни жонга нисбатан, "мавжуд бўлмаган" ибораси эса - моддага нисбатан айтилган. Буни ҳақиқатга эришганларнинг ҳаммаси тасдиқлайдилар.

Бу дунёда ғофиллик қувватининг таъсири остида адашиб юрган барча шартланган руҳларга Парвардигорнинг бераётган насиҳатлари шундан бошланади. Ғофиллик пардасини кўтариш - сифинадиган зотлар ва улар сифиниб юрган Зот орасидаги мангу муносабатларни қайта тиклаш, яъни, Парвардигор ва Унинг заррачалари бўлган тирик мавжудотлар орасидаги фарқни англаб етишдан иборат. Инсон ўзини чуқур ўрганиш ёрдамида Парвардигорнинг табиатини англаб олиши мумкин: Парвардигор - тўла бутун, алоҳида тирик мавжудотлар - унинг таркибий заррачалари. "Шримад Бҳагаватам"да ҳам, "Веданта-сутра"да ҳам Парвардигор "бутун борлиқнинг бошланғич манбаи" деб аталган. Ундан чиққан ҳар бир нарса ё Унинг олий табиатига ёки Унинг қуйи табиатига мансуб бўлади. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобидан маълум бўладикки, тирик мавжудотлар Парвардигорнинг олий қувватига мансуб. Гарчи қувват манбаи билан қувват бир-биридан фарқ қилмаса ҳам, қувват ҳамиша қувват манбаига нисбатан қарам, бўйсунган ҳолатда бўлади. Демак, худди хизматкор - хўжайинига, шогирд - устозига бўйсунгани сингари, тирик мавжудотлар ҳамиша Худога қарам, бўйсунган ҳолатда бўладилар. Лекин, ғофиллик таъсирига тушиб қолган киши бу

ҳақиқатларни англаб етишга қодир эмас, шунинг учун Парвардигор ҳамма замонлардаги барча тирик мавжудотларга шу илоҳий илмни ўргатиш мақсадида «Бҳагавад-гита»ни ҳикоя қилиб берган.

17. *авинаши ту тад виддхи*

йена сарвам идам татам

винашам авйайасйасйа

на кашчит картум архати

Билиб қўй: моддий танага сингиб кетган зот(руҳ, жон) - бузилмасдир. Ўлмас руҳни ҳеч ким яқсон қилолмайди.

Изоҳ: Бу ерда бутун танага сингиб кетган руҳнинг ҳақиқий табиати батафсил тушунтирилган. Биз бутун танамизга сингиб кетган нарсани англай оламиз - онг танамизни бутунлай қамраб олган. Ҳар бир инсон бутун вужуди билан ёки унинг бирор қисми билан оғриқни ёки ёқимли нарсаларни ҳис қилиши мумкин. Алоҳида руҳнинг ҳаракат доираси ўзининг мана шу битта танаси билан чекланган. Бир тана ҳис қилиб турган оғриқ ёки лаззатни бошқа бир тана ҳис қилолмайди. Мана шу - ҳар бир танада алоҳида руҳ мавжуд эканидан далолат беради. Унинг мавжудлиги танада алоҳида онгнинг мавжудлиги билан исботланади. Шастраларда айтилишича, руҳнинг ўлчами майда соч толаси учининг ўн мингдан бир бўлагига тенг. "Шветашватара-упанишада"да (5.9) бу ҳақда шундай дейилган:

балагра-шата-бҳагасйа

шатадха калпитайсйа ча

бҳаго дживах виджнейах

са чанантйайа калпате

"Агар соч толасининг учини юз бўлакка бўлсак, кейин улардан бир бўлагини олиб, яна юз бўлакка бўлсак, ҳосил бўлган бўлакнинг ўлчами мангу руҳнинг ўлчамига тенг бўлади".

Бошқа шеърда ҳам шу ҳақда гапирилади:

кешагра-шата-бҳагасйа

шатамшах садришатмаках

дживах сукилма-сварупо "йам

санкйатито хи чит-канах

"Рухий заррачаларнинг сон-саногии йўқ, уларнинг ҳар бирининг ўлчами соч толаси учининг ўн мингдан бир бўлагига тенг".

Шундай қилиб, алоҳида руҳ ўлчами моддий атомдан ҳам кичик бўлган руҳий заррача бўлиб, ундай заррачаларнинг сон-саногии йўқ. Ана шу кичкина руҳий заррача, руҳий учкун(жон) - моддий танани ҳаракатга келтириб турган куч манбаи бўлади. Худди кучли дорининг таъсири бутун танага таралгани сингари, руҳ(жон)нинг қуввати ҳам бутун танани қамраб олган. Мангу руҳнинг таъсири тананинг ҳар бир нуктасида сезилиб туради, яъни, руҳ танада онг кўринишида намоён бўлади. Онг танада руҳ(жон) мавжудлигини исботлайди. Ҳатто энг содда, ғофил одам ҳам онгидан маҳрум бўлган тана ўлик

эканини тушунади. Агар онг танани тарк этса, унинг ичига қанча дори ёки бошқа нарсалар киритманг, уни ҳаётга қайтариб бўлмайди. Демак, онгнинг манбаи - моддий унсурлар бирикмаси эмас, балки мангу рух(жон)дир. "Мундака-упанишад"да(3.1.9) кичик заррача бўлган рух(жон)нинг ўлчами ҳақида шундай дейилган:

*эшо "нур атма четаса ведитавйо
йасмин пранаҳ панчадха самвивеша
праниши читтам сарвам отам праджанам
йасмин вишуддхе вибхаватй эша атма*

"Алоҳида рухнинг ўлчами атомдан катта эмас, унинг мавжудлигини фақат мукамал тафаккур сеза олади. Ҳавонинг беш оқими(прана, апана, вьяна, самана ва удана)да айланиб юрадиган бу рухий заррача(жон, рух) юракда жойлашган бўлиб, тирик мавжудотнинг бутун танасини бошқариб туради. Рух(жон) моддий ҳавонинг беш оқимининг қўпол таъсир(иллат)идан бутунлай покланганида, ўзининг рухий табиатини тўла намоён этади".

Хатха-йоганинг мақсади ҳар хил жисмоний машқлар ёрдамида пок рухни ўраб турган ҳавонинг беш оқимини бошқаришни ўрганишдан иборат. Буларнинг ҳаммаси қандайдир моддий манфаат учун эмас, аксинча рухни моддий тутқунликдан озодликка чиқариш мақсадида амалга оширилади.

Шундай қилиб чексиз кичик заррача, яъни, рухнинг табиати Ведаларда батафсил ёритилган, унинг ҳақиқатан ҳам мавжудлигини эса, ҳар бир соғлом фикрли кишининг ўзи яққол сеза олади. Фақат ақлсиз, калтафаҳм аҳмоқ одамгина "бу рухий зарра - ҳамма жойда мавжуд бўлган *вишнутапта*" деб ўйлаши мумкин.

Алоҳида рух ўз таъсирини тананинг ҳамма жойига ўтказа олади. "Мундака-упанишад"га асосан рух тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган, аммо дунёвий олимлар уни топа олмагани, баъзилари эса - ғофиллиги сабабли "рух(жон) мавжуд эмас" деб ўйлайдилар. Шубҳа йўқки, чексиз кичик ўлчамли алоҳида рух Олий Рух билан бирга тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган, шунинг учун танани ҳаракатга келтириб турадиган қувватнинг манбаи - айнан юрак ҳисобланади. Ўпкада кислород билан тўйинадиган қон таначалари рухдан қувват оладилар. Рух танани тарк этиб кетганида қон айланиши ҳам тўхтаб қолади. Тиббиёт соҳасидаги олимлар инсон ҳаётида қизил қон таначаларининг аҳамияти катта эканини тан оладилар, лекин уларни ҳаракатга келтириб турган қувватнинг манбаи рух(жон) эканини аниқлай олмайдилар. Аммо, шу қувватнинг манбаи юракда эканини улар ҳам тан оладилар.

Рухий табиатга эга бўлган тўла-бутуннинг кичкина заррачаларини баъзан қуёш нурининг энг кичик таркибий қисмлари бўлган корпускулаларга ўхшатадилар. Қуёш нурининг таркиби ўзидан нур таратиб турадиган алоҳида-алоҳида сон-саноксиз корпускулалардан иборат. Худди шундай, Пар-

вардигорнинг ажралган заррачалари ҳам - Унинг олий қуввати ҳисобланган ёғдуси(*прабха*)нинг кичик-кичик, алоҳида-алоҳида заррачаларидир. Шундай қилиб, ведавий файласуфлар ҳам, замонавий олимлар ҳам танада рухнинг мавжуд эканини инкор этишга ҳеч қандай асос тополмайдилар. Рух ҳақидаги илм эса, Худо Шахсининг Ўзи баён этган «Бҳагавад-гита»да батафсил тушунтирилган.

18. *антаванта име деха
нитйасйоктаҳ шариринаҳ
анашино прамейасйа
тасмад йудхйасва бхарата*

Мангу, яксон бўлмайдиган ва ўлчай бўлмайдиган тирик мавжудотнинг моддий танаси ўлимга маҳкум. Шунинг учун, эй Бхарат авлоди, жанг қил!

Изоҳ: Моддий тана ўзининг табиатига кўра ўткинчи. У туғилган заҳотими, ё юз йилдан кейинми - барибир ўлади; тана учун ўлим муқаррар. Унинг қачон ўлиши, шунчаки вақтнинг ўтишига боғлиқ бўлган нарса, холос. Тана мангу мавжуд бўлиб туролмайди. Лекин тананинг ичидаги рух шу қадар ингичка, кичик заррачаки, ҳеч қандай душман уни ўлдириш у ёқда турсин, ҳатто излаб топишга ҳам қодир эмас. Аввалги шеърда айтилганидай, рухнинг ўлчами шу қадар кичкинаки, уни ҳеч ким ҳатто ўлчай олмайди. Ҳар ҳолда биз рух ҳақида қайғурмасак ҳам бўлади, чунки тирик мавжудотни ўлдиришнинг иложи йўқ, моддий танани эса, муқаррар ўлимдан ҳатто озгина вақтга ҳам химоя қилишнинг иложи йўқ. Тўла бутун рухий Зотнинг чексиз кичик заррачаси бўлган алоҳида рух(жон) ўзининг олдинги ҳаётида қилган ишлари оқибатида моддий танага эга бўлади, шу боис ҳар бир соғлом фикрли киши Худонинг қоидаларига амал қилиб яшаши лозим. "Веданта-сутра"даги маълумотларга кўра тирик мавжудотнинг табиати ёруғликнинг табиатига ўхшайди, чунки у олий нурнинг бир заррачасидир. Худди Қуёш ўз нурлари билан бутун коинот ҳаётини таъминлаб тургани сингари, рухдан таралиб чиқаётган шуъла ҳам моддий тананинг ҳаётини таъминлаб туради. Рух танани тарк этган заҳоти тана бузила бошлайди, демак моддий тананинг ҳаётини айнан рух таъминлаб туради. Тананинг ўзи ҳеч қандай қийматга эга эмас. Шунинг учун, Кришна Аржунга жанг қилишни, ҳаётга тана нуқтаи-назаридан қарайдиган нотўғри тасаввурга асосланган дунёвий муносабатларни ўйлаб, мангу дин қонун-қоидаларини бузмасликни маслаҳат берапти.

19. *йа энам ветти хантарам
йаши чаинам манйате хатам
убхау тау на виджанито
найам ханти на ханйате*

Тирик мавжудотни "қотил" деб ўйлаган киши

хам, уни “ўлдириш мумкин” деб ўйлайдиган киши сингари илмсиз ғофил одамдир, чунки рух ўлдирмайди ва уни ўлдириб ҳам бўлмайди.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг танаси қандайдир курол таъсиридан ҳалок бўлганида тана ичидаги рух тириклигича қолаверади. Рух шу қадар кичкинаки, уни ҳеч қандай курол ёрдамида ўлдириб бўлмайди, бу ҳақда биз кейинги шеърлардан билиб оламиз. Тирик мавжудотни умуман ўлдириб бўлмайди, чунки у ўз табиатига кўра мангу рухий заррача. Фақат моддий танани ўлдириш мумкин. Лекин бундан: “Ведаларда тирик жониворларни ўлдириш қўллаб-қувватланади” - деган хулоса чиқармаслик керак. Ведаларда шундай кўрсатма бор: *ма химсйат сарва бхутани* - **"Бирор тирик мавжудотга зулм қилмаслик керак"**. Ўз нафси учун ҳайвонларни ўлдириб, гўштини еб юрган одамларнинг қилаётган гуноҳларини: “Барибир тирик мавжудотни ўлдиришнинг иложи йўқ-ку!” - дейиш билан оқлаб бўлмайди. Худонинг рухсатисиз ҳар қандай танани ўлдириш - оғир жиноят, гуноҳ ҳисобланади ва ҳам давлатнинг, ҳам Худонинг қонунлари бўйича албатта жазоланади. Лекин, бу ерда Аржун шахсий ниятини амалга ошириш учун эмас, ҳақиқий дин қонунларини ўрнатиш учун жанг қилиши лозим.

20. *на джайате мрийате ва кадачин
найам бхутва бхавита ва на бхуйах
аджо нитйах шашивато “йам пурано
на ханйате ханйамане шарире*

Рух туғилмайди ва ўлмайди. У ҳеч қачон пайдо бўлмаган, пайдо бўлаётгани йўқ ва пайдо бўлмайди. У туғилмаган, мангу, ҳамиша мавжуд ва азалий зот. Тана ўлганда ҳам рух ўлмай қолаверади.

Изоҳ: Олий рухнинг чексиз кичик заррачаси сифат жиҳатидан Парвардигордан фарқ қилмайди. Ўзининг мавжудлик даврида ҳар бир моддий тана албатта босиб ўтишга мажбур бўлган ўзгариш босқичлари мангу ўзгармас рухга таъсир қилмайди. Баъзан рухни кўзгалмас (*кута-стха*) деб айтадилар. Ўзининг мавжудлик даврида тана олти хил ўзгариш босқичлари орқали ўтади: 1. Туғилади; 2. Ўсиб ривожланади; 3. Бироз вақт ўсишдан тўхтаб туради; 4. Насл қолдиради; 5. Сўлий бошлайди; 6. Ҳалок бўлади. Лекин рух ҳеч қандай ўзгаришларга маҳкум эмас. Рухни “туғилмаган” деб атайдилар, лекин, моддий тананинг ичида бўлгани сабабли, рух ҳам модда билан бирга туғилгандай бўлиб туюлади. Аслида тананинг ичидаги рух туғилмайди ҳам, ўлмайди ҳам. Туғилган ҳар бир зот ўлимга маҳкум. Аммо туғилмаган бўлгани сабабли, мангу рух учун “ўтмиш”, “ҳозир” ва “келажак” деган тушунчалар мавжуд эмас. У мангу, ҳамиша мавжуд ва азалий

зот. Бошқача қилиб айтганда, рухнинг моддий оламга, бу дунёга келган вақтини аниқлашнинг иложи йўқ. Ғофиллигимиз туфайли ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввуримизни рухга ҳам қўллаётганимиз сабаблигина унинг қачон пайдо бўлганини аниқлашга уринамиз. Танадан бутунлай фарқ қилган ҳолда, рух ҳеч қачон қаримайди. Шунинг учун баъзан кексалар ҳам ўзларини худди ёш болалардай тутадилар. Рух ҳеч қачон дарахт ёки бошқа бирор моддий нарсага ўхшаб сўлиб қолмайди. Шунингдек, у насл ҳам қолдирмайди. Моддий танамиздан пайдо бўлган фарзандларимиз алоҳида мавжуд рухлардир, улар бизнинг танамиз билан боғлиқ бўлгани учунгина биз уларни "фарзанд" деб ҳисоблаймиз. Ичида рух мавжуд бўлгани туфайлигина тана ривожланади, аммо рухнинг ўзи ҳеч қандай насл қолдирмайди, ҳеч қандай ўзгаришга учрамайди. Шундай қилиб рух(жон), тана учрайдиган олти хил ўзгаришлар орқали ўтмайди.

"Катха-упанишад"(1.2.18)да ҳам шунга ўхшаш шеър бор:

*на джайате мрийате ва випашчин
найам кутаишчин на бабхува кашчит
аджо нитйах шашивато “йам пурано
на ханйате ханйамане шарире*

Бу шеърнинг мазмуни моҳияти «Бҳагавад-гита»нинг юқорида келтирилган шеъри билан бир хил, лекин бу ерда муҳим аҳамиятга эга бўлган "випашчит" ибораси ишлатилган. Бу ибора "илмли, илмга эга" деган маънони англатади.

Рух илмга тўла, яъни, у ҳамиша онгли. Онг - рухнинг ажралмас хоссасидир. Биз, гарчи рух жойлашган юракдан рухни топа олмасак ҳам танамизда онг мавжудлигидан рух(жон) ҳақиқатан ҳам мавжудлигига ишонч ҳосил қиламиз. Осмонни булут қоплаганда ёки бошқа бирор тўсиқ бўлганда биз қуёшни кўролмаслигимиз мумкин. Лекин, теварак атрофнинг ёруғ бўлиб турганига қараб, ҳозир кундуз эканини, яъни, қуёш осмонда эканини англаб оламиз. Эрта тонгда кун ёриша бошлаганда қуёш чиқиб келаётганини тушунамиз. Худди шунингдек, ҳар бир танада мавжуд бўлган онг - инсон танасида, ҳайвон танасида албатта рух(жон) мавжудлигидан далолат беради. Лекин, алоҳида рухнинг онги Худо Шахсининг онгидан фарқ қилади, чунки Парвардигорнинг онги бутун борлиқни қамраб олган. Парвардигор қадимда бўлиб ўтган, ҳозир рўй бераётган ва келажакда рўй берадиган ҳамма нарсани билади. Алоҳида рух эса, ўзининг табиатига кўра унутувчан. Рух ўзининг ҳақиқий табиатини унутиб юборганида фақат Кришнанинг насиҳатларини тинглаш орқали тўлиқ рухий илмга эга бўлишга ва рухий ўзлигини англаб олишга қодир бўлади. Лекин, Кришнани ҳеч қачон унутувчан алоҳида рух билан тенглаштириб бўлмайди. Акс ҳолда Унинг «Бҳагавад-гита»да берган насиҳатларининг ҳеч қандай маъноси қолмаган бўларди.

Рухларнинг икки тури мавжуд - чексиз кичик

алоҳида руҳ(*ану-атма*) ва Олий руҳ(*вибху-атма*).
Бу "Катха-упанишад"да ҳам тасдиқланади.

*анор анийан махато махийан
атмасйа джантор нихито гухайам
там акратух пашйати вита-шоко
дхатух прасадан махиманам атманах*

"Олий руҳ(Параматма) ва алоҳида руҳ(живатма) биргаликда битта тана дарахтида, тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган, лекин, барча моддий орзу-истаклардан ва мусибатлардан халос бўлган кишигина, Парвардигорнинг марҳамати билан руҳнинг улғуворлигини англаб етиши мумкин".

Кейинги боблардан билиб оламизки, Кришна - Олий Руҳнинг манбаи, Аржун эса - унутувчан алоҳида руҳлардан бири. Шунинг учун Аржун ҳаётда Кришнанинг ёки Унинг ҳақиқий вакили бўлган руҳий устознинг насиҳатларига, кўрсатмаларига муҳтож.

21. *ведавинашинам нитьям
йа энам аджам авйайам
катхам са пурушах партха
кам гхатайати ханти кам*

Эй Партха, руҳнинг емирилмас ва мангу эканини, унинг туғилмаган ва ўзгармас эканини билган киши қандай қилиб кимнидир ўлдириши ёки ўлдиришга мажбур қилиши мумкин?

Изоҳ: Ҳар нарсанинг ўз ўрни, ўз вазифаси бор, мукамал илмга эга бўлган киши қайси нарсани қачон ва қаерда ишлатиш кераклигини яхши билади. Зулм ўтказишнинг ҳам ўз ўрни бор, аммо уни фақат мукамал илмга эга бўлган кишигина ўз ўрнида қўллашни билади. Масалан, қотилликда айбдор бўлган жиноятчини ўлим жазосига маҳкум қилган қозини гуноҳкор деб бўлмайди, чунки у зулмни Худонинг қонуни асосида қўллайди. Бутун инсоният учун қонунлар мажмуаси бўлган "Ману-самхита"да айтилганки, қотилга ўлим жазоси берилиши керак, шунда қотил кейинги ҳаётида бу оғир гуноҳи учун азоб чекмайди. Шунинг учун қотилни ўлим жазосига маҳкум қилар экан, шоҳ аслида қотилнинг манфаатини кўзлайди. Худди шунингдек, Кришна жанг қилишга буйруқ берганида, зулм жамиятда олий ҳақиқат учун, адолат ўрнатиш учун ишлатилади. Шу боис Кришнанинг амри билан Унинг истагини амалга ошириш учун курашаётган кишининг қилаётган ишлари зулм ҳисобланмайди, чунки одамни, аниқроғи, руҳни ўлдириб бўлмаслигини эсида сақлаган ҳолда, Аржун Унинг буйруғини бажариши лозим. Шундай қилиб, баъзида адолат ўрнатиш учун куч ишлатишга, зулм қилишга тўғри келади. Жарроҳ беморни ўлдириш учун эмас, аксинча, даволаш мақсадида унинг танасининг касалга чалинган жойини кесиб ташлайди. Аржун ҳам, Кришнанинг буйруғи

билан жангга кириб, мукамал илмга эга бўлган киши сингари ҳаракат қилади, шу сабабли унинг қилаётган ишлари гуноҳ ҳисобланмайди.

22. *васамси джирнани йатха вихайа
навани грхнати наро "парани
татха шарирани вихайа джирнани
анйани самйати навани дехи*

Худди, инсон эски кийимини ечиб янгисини кийгани сингари, руҳ ҳам кекса ва яроқсиз танасини ташлаб, янги моддий таналар ичига киради.

Изоҳ: Чексиз даражада кичик руҳий заррача бўлган алоҳида руҳ ҳамиша тана алмашлаб юриши кўпчилик одамлар тан олган аниқ ҳақиқатдир. Ҳатто руҳнинг мавжудлигига ишонмайдиган, лекин, ўзлари юрак ўз кучини қаердан олишини тушунтириб бера олмайдиган замонавий олимлар ҳам танамиз ҳамиша ўзгариб туришини - гўдак ёш бола бўлишини, ёш бола ўспирин бўлишини, ўспирин улғайиб, катта киши бўлишини, кейин эса кексайишини тан олишга мажбур. Кейин тирик мавжудот янги танага ўтади. Бу ҳақда аввалги шеърларнинг бирида гапирган эдик(2.13).

Алоҳида руҳнинг янги танага ўтиши Олий руҳнинг марҳамати билан амалга ошади. Худди инсон ўз дўстининг истагини амалга оширгани сингари, Олий руҳ ҳам алоҳида руҳнинг истагини амалга ошириб юради. Ведаларда, масалан, "Мундака-упанишад" ва "Шветашватара-упанишад"да алоҳида руҳ билан Олий Руҳни бир дарахтда ўтирган икки қушга ўхшатадилар. Уларнинг бири(алоҳида руҳ) - шу дарахтнинг меваларидан тотиб юради, бошқаси(Кришна, Олий Руҳ) эса - фақат дўстининг ҳаракатларини кузатиб туради. Гарчи бу қушлар сифат жиҳатидан бири-бирига ўхшасалар ҳам, улардан биттаси моддий олам дарахтининг меваларидан тотиб билан овора, бошқаси эса, шунчаки унинг ҳаракатларини кузатиб туради. Кришна - гувоҳ сифатида кузатиб турадиган қуш, Аржун эса - моддий олам дарахти меваларидан тотиб юрган қуш. Гарчи улар дўст бўлсалар ҳам, ҳамиша уларнинг биттаси "ҳўжайин", иккинчиси "хизматкор" бўлиб қолаверади. Чексиз кичик руҳий заррача бўлган алоҳида руҳ ўзининг ана шу муносабатларини эсдан чиқарганида бир дарахтдан иккинчи дарахтга ўтиб, ҳолатини бирин-кетин ўзгартириб юришга мажбур бўлади, яъни, бир танадан иккинчи танага ўтиб юради. *Жива* моддий тана дарахтида ўтирар экан, у тирикчилик учун қаттиқ кураш олиб бориши керак, аммо, у иккинчи қушни ўзига руҳий устоз қилиб танлаганида, Кришнага ўз ихтиёрини топшириб, Ундан насиҳат сўраб мурожаат қилган Аржун сингари, шу захотиёқ барча изтироб ва мусибатлардан халос бўлади. Бу "Мундака-упанишад"(3.12)да ва "Шветашватара-упанишад"(4.7)да шундай таърифланган:

*самане врикше пурушо нимагно
нишайа шочати мухйаманах
джуштам йада пашйатй анйам ишам
асйа махимманам ити вита-шоках*

"Икки қуш ҳам битта дарахтнинг шохасида ўтирган бўлишига қарамай, улардан биттаси ҳамиша соғинч ва хавотирда юради, чунки у дарахт меваларидан тоттишга интилади. Аммо, бирор сабаблар билан изтироб чекиб юрган шу рух ўзининг ҳақиқий дўстига, мангу ҳамроҳи бўлган Парвардигорга назар ташлаб, Унинг улуғворлигини англаб етса, шу заҳотиёқ барча ташвиш ва хавотирлардан халос бўлади".

Ҳозир Аржун ҳам ўзининг мангу дўсти Кришнага назар ташлади – унга «Бҳагавад-гита»ни гапириб бераётган ягона Парвардигорга мурожаат қилди. Демак, у энди Худо Шахсининг улуғворлигини англаб етади ва барча изтироблардан бутунлай халос бўлади.

Парвардигор бу ерда Аржунга бобоси ва устозининг тана алмаштириши кераклигини ўйлаб изтироб чекмасликни маслаҳат берапти. Аксинча ҳалол жангда уларни ўлдирганидан Аржун хурсанд бўлиши керак, чунки шунда улар дунёвий ишларининг барча ёмон оқибатларидан биратўла халос бўладилар. Адолатли жангда ҳалок бўлган киши шу заҳотиёқ барча гуноҳларидан покланади ва эҳромда қурбонлик учун сўйилган жонивор сингари, олий даражага кўтарилади. Шундай қилиб, Аржуннинг изтироб чекишига ҳеч қандай асос йўқ.

23. *найнам чхинданти шастрани
найнам дахати павакаҳ
на чаинам кледаинтий апо
на шошайати марутаҳ*

Рухни ҳеч қандай қурол билан бўлаклаб, оловда қуйдириб, сувда ивитиб ёки шамолда қуритиб бўлмайди.

Изоҳ: Қиличми, оловнинг қуввати билан ишлайдиган бошқа қуролми, тўфон(смерч)ми, яшинми - ҳеч қандай қурол мангу руҳни яқсон қилишга қодир эмас. Маълумки, ўтган замонларда, ҳозирги одамларга маълум бўлган ўқ отиш қуролларидан ташқари, қуролларнинг бошқа турларидан: ердан, сувдан, ҳаводан, эфир ва ҳоказо унсурлардан ясалган қуроллар бўлган. Замонавий одамлар эга бўлган ядровий қурол ҳам оловнинг қуввати билан ишлайди. Лекин, аввал ҳар хил моддий унсурлардан таркиб топган турли-туман қуроллар бўлган. Одамлар оловнинг қуввати билан ишлайдиган қуролга қарши, ҳозирги олимларга номаълум бўлган, сувдан ишланган қуролни ишлата олганлар. Ҳозирги олимлар тўфон(смерч)нинг кучи асосида ҳаракатга келадиган қуролни билмайдилар. Аммо, нима бўлганда ҳам руҳни ҳеч қандай қурол билан, ҳатто энг қудратли қурол билан ҳам янчиб ёки яқсон

қилиб бўлмайди. Майявади-файласуфлар таълимотига кўра алоҳида рух - фақат ғофиллик таъсирига берилиб, алдамчи қувват қобиғи остига тушиб қолгандагина мавжуд бўлади. Лекин, алоҳида руҳни Олий Рухдан ажратиб олиб бўлмаса, қандай қилиб бундай бўлиши мумкинлигини улар тушунтира олмайдилар. Демак, алоҳида руҳлар - Олий Рухнинг мангу "ажралган" заррачалари. Кичкина зарралар ўзларининг алоҳида шахс сифатини мангу сақлаб қолар экан, уларда алдамчи қувват таъсирига тушиб қолиш ва шу тариқа Худо Шахси билан мулоқотда бўлиш имкониятидан маҳрум бўлиш эҳтимоли ҳамиша мавжуд. Сифат жиҳатидан гулхан билан бир хил табиатга эга бўлган учкунлар ҳам шу тарзда гулхандан ажралиб чиқиб, сўниб қоладилар. Тирик мавжудотлар Худо Шахсининг ажралган бўлаклари экани "Вараха-пурана"да ҳам ёзилган, «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра улар шундай ҳолатда мангу қолаверадилар. Шундай қилиб, Парвардигорнинг Аржунга берган насиҳатларига кўра, ҳатто алданиш чангалидан халос бўлгандан кейин ҳам тирик мавжудот ўзининг алоҳида шахс ҳолатини сақлаб қолаверади. Аржуннинг Кришнадан ўрганган илми унинг руҳий озодликка чиқишига ёрдам берди, лекин бу - у Кришна билан бир бўлди, дегани эмас.

24. *аччхедйо "йам адахйо "йам
акледйо "шошйа эва ча
нитйаҳ сарва-гата стханур
ачало "йам санатанах*

Ана шу алоҳида руҳни бўлакларга бўлишнинг, эритишнинг, қуйдириш ёки қуритишнинг иложи йўқ. Ўзгармас, қўзғалмас ва мангу бўлган ҳолда, у ҳамма жойда мавжуд ва ҳамиша ўз хусусиятларини сақлаб қолади.

Изоҳ: Рухнинг бу ерда келтирилган барча хусусиятлари алоҳида руҳнинг ҳамиша руҳий тўла бутуннинг чексиз кичик заррачаси бўлиб қолишини, ҳеч қачон унинг ҳолати ўзгармаслигини тасдиқлайди. Бу ҳолат монизм таълимотини тўла инкор этади, чунки мазкур шеърдан маълумки, алоҳида рух ҳеч қачон Олий Рухга қўшилиб кетмайди. Моддий иллатлардан покланиб, озодликка чиққандан кейин алоҳида рух Худо Шахсининг руҳий ёғдусида алоҳида руҳий учкун бўлиб қолиши мумкин, аммо, чуқур тафаккур эгалари руҳий сайёраларга кўтарилиб, у жойда Худо Шахси билан бевосита мулоқот қилиб, ўзаро ҳар хил муносабатда бўладилар.

Бу ерда *сарва-гата*(ҳамма жойда мавжуд) ибораси муҳим аҳамиятга эга. Шубҳа йўқки, тирик мавжудотлар Парвардигор яратган борлиқнинг ҳамма жойида мавжуд: улар сувда ҳам, қуруқликда ҳам, ҳавода ҳам, ер остида, ҳатто олов ичида ҳам яшайдилар. Олов тирик мавжудотларни

йўқ қилади, деган тушунчани тўғри деб бўлмайди, чунки бу ерда аниқ айтилганки, руҳ оловда ёнмайди. Демак, шубҳа йўқки, олов ичида яшашга мослашган тана ичидаги тирик мавжудотлар ҳатто Куёшда ҳам яшайверадилар. Агар Куёшда тирик мавжудотлар яшамайдиган бўлса *сарва-гата*, "ҳамма жойда мавжуд" деган сўзнинг маъноси қолмаган бўларди.

25. *авйакто "йам ачинтйо "йам
авикарйо "йам учйате
тасмад эвам видитваинам
нанушочитум архаси*

Рух кўринмас, англаб бўлмайдиган ва ўзгармас зот. Шун билан холда сен тана учун изтироб чекмаслигинг керак.

Изоҳ: Аввал айтганимиздек руҳнинг ўлчамлари шу қадар кичикки, уни ҳатто энг кудратли микроскоп ёрдамида ҳам кўриб бўлмайди, шунинг учун руҳни "кўринмас" деб айтадилар. Руҳнинг ҳақиқатан ҳам мавжудлигига келсак, уни тажриба йўли билан аниқлаб бўлмайди, руҳ мавжуд эканининг ягона исботи - шрутилар, ведавий муқаддас китоблардир. Биз уларда ёзилган маълумотларни ҳеч қандай исботсиз қабул қилишимиз лозим, чунки, гарчи биз унинг мавжудлигини сезсак ҳам, руҳнинг мавжудлиги ҳақида бизга хабар берадиган бошқа бирор манба мавжуд эмас. Ҳаётда бизлар исботсиз қабул қиладиган жуда кўп ҳақиқатлар мавжуд, биз уларни ишончли одамлардан ҳеч қандай исботсиз қабул қиламиз. Масалан, ҳеч ким отаси бор эканини инкор этмайди. Отамизнинг ким эканини эса, онамизнинг гапига ишониб қабул қиламиз, онамизнинг гапини ҳеч қандай йўл билан текшириб бўлмайди. Худди шунингдек, руҳ ҳақидаги илми ҳам биз фақат Ведалардан оламиз. Бошқача қилиб айтганда, биз руҳнинг табиатини тажриба йўли билан ўргана олмаймиз. Руҳнинг онги бор, руҳнинг ўзи - онгдан иборат: бу ҳақда ҳам Ведаларда айтилган, биз бу ҳақиқатни ҳам исботсиз қабул қилишимиз лозим. Танадан фарқли равишда, руҳ ҳеч қачон ўзгармайди. Мангу, ўзгармас бўлган холда руҳ, чексиз буюк Олий Руҳга нисбатан ҳамиша чексиз кичик заррача бўлиб қолаверади. Шу сабабли чексиз кичик алоҳида руҳ ҳеч қачон чексиз буюк Олий Руҳга тенглаша олмайди. Биз бу фикрни қайта-қайта таъкидлаётганимиздан мақсад - руҳ ҳақидаги тушунча ўзгармас эканини тасдиқлашдир. Ҳар қандай фикрни етарли даражада англаб олиб, кейин адашмаслик учун уни бир неча бор такрорлаш керак.

26. *атха чаинам нитйа-джатам
нитйам ва манйасе мритам
татхати твам маха-бахо наинам
шочитум архаси*

Лекин, ҳатто сен, руҳ(ёки тириклик аломатлари) ҳамиша туғилади ва кейин биратўла ўлиб кетади, деб ўйласанг ҳам, барибир изтироб чекишинг учун ҳеч қандай асос йўқ, эй билагги кучли Аржун.

Изоҳ: Буддистларга ўхшаб, руҳ алоҳида ўзи танадан ташқарида мавжуд бўла олишига ишонмайдиган файласуфлар ҳамиша топилади. Шундай адашган файласуфлар Кришна «Бҳагавад-гита»ни баён этган даврда ҳам бўлган. Уларни *локайтилар* ёки *вайбхашикалар* деб атаганлар. Уларнинг таълимотига кўра, ҳаёт эволюцион ривожланиш давомида моддий унсурларнинг бирикмасидан пайдо бўлади. Ҳозирги замондаги материалист-файласуф олимларнинг кўпчилиги ҳам шу фикрга қўшиладилар. Уларнинг фикрига кўра, тана - моддий унсурларнинг бирикмаси бўлиб, ривожланишнинг маълум босқичида, химиявий, моддий унсурларнинг ўзаро фаолияти натижасида шу бирикмада, яъни, моддий танада ҳаёт белгилари пайдо бўлади. Ҳаёт ҳақидаги ана шундай тасаввур Дарвиннинг "эволюцион назария" деб аталадиган таълимотининг асосини ташкил этади. Ҳозирги пайтда Америкада жуда кенг тарқалган сохта диний оқимлар билан бир қаторда атеизмни тарғибот қилувчи ҳар хил буддизм оқимлари ҳам ана шу фалсафадан фаоллик билан фойдаланяптилар.

Агар Аржун, *вайбхашика* фалсафаси издошлари сингари, ҳатто руҳнинг мавжудлигига ишонмаса ҳам, барибир унинг изтироб чекишига ҳеч қандай асос йўқ. Қандайдир химиявий элементларнинг йўқолиб кетаётгани учун қайғуришнинг, шу боис ўз бурчини бажаришдан бош тортишнинг қандай маъноси бор? Ҳозирги пайтда ҳарбий устунликка эришиш ниятида тонналаб химиявий моддалар ишлатиляпти. *Вайбхашика* фалсафасига кўра руҳ, яъни *атма*, моддий тана билан бирга йўқолиб кетади. Шундай қилиб Аржун Ведалар илмини тан олиб, руҳнинг мавжудлигини тан оладими ёки унга ишонмайдими - барибир изтироб чекишининг ҳеч қандай маъноси йўқ. *Вайбхашика* фалсафаси таълимотига кўра, модда ҳар секундда сонсаноксиз тирик мавжудотларни яратиб туради ва ҳар секундда шунча тирик мавжудотлар ҳалок бўладилар. Шу сабабли уларни қайғуришнинг, улар учун изтироб чекиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Агар руҳ ҳеч қачон қайта туғилмайдиган бўлса, Аржун ўз қариндошларини ўлдириш билан содир қиладиган гуноҳлари оқибатида кейинги ҳаётида дўзахда азоб чекишдан қўрқмаслиги керак. Шу билан бирга Кришна Аржунни атайлаб *маха-баху*, яъни "билагги кучли" деб атаяпти, чунки Кришнанинг Ўзи ҳеч қачон Ведалар таълимотига зид келадиган вайбхашикаларнинг фалсафасини тан олмайди. Аржун Ведалар маданиятига мансуб бўлган авлод вакили, демак шу маданиятнинг кадриятларига содиқ қолиши лозим эди.

27. *джатасйа хи дхруво мритйур
дхрувам джанмса мритасйа ча
тасмад апарихарйе "ртхе
на твам шочитум архаси*

Туғилган киши албатта ўлади, ўлгандан кейин эса, яна дунёга келади. Бу - муқаррар ҳақиқат, шунинг учун ўз бурчингни бажара туриб, сен изтироб чекмаслигинг керак.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг ҳозирги фаолияти унинг кейинги ҳаётда яшайдиган шароитини белгилайди. Навбатдаги фаолият босқичини тамомлагандан кейин тирик мавжудот "ўлиш" орқали ўтиб, янги фаолият босқичини бошлайди. Шу тариқа тирик мавжудот туғилиш ва ўлиш чархпалагида айланиб, ундан чиқиб кета олмай юраверади. Туғилиш-ўлиш чархпалагининг мавжудлиги одамларнинг ўзлари юзага келтираётган ҳар хил урушларини, ҳайвонларни ва одамларни ҳар хил усуллар ёрдамида шафқатсиз равишда қийнаб ўлдириш билан боғлиқ бўлган бемаъни фаолиятини оқламайди. Лекин барибир зулм, тажовуз ва урушлар инсонлар жамиятида муқаррар рўй бериб туради, акс ҳолда жамиятда конун ва тартибни сақлаб туриб бўлмайди.

Курукшетрадаги жанг Парвардигорнинг амрига биноан бўлаётгани учун уни бартараф қилишнинг иложи йўқ; адолат қарор топиши учун жанг қилиш, курашиш - ҳар бир кшатрийнинг муқаддас бурчи. Агар Аржун ўз бурчини ҳалол бажараётган бўлса, нимага у қариндошлари ҳалок бўлишидан кўркиб, улар учун изтироб чекиши керак? Жангда иштирок этиш билан у Худонинг қонунини бузмайди, яъни гуноҳ иш қилмайди, демак бу ишининг оқибатидан кўркмаси ҳам бўлади. Айни пайтда, ўз бурчини бажаришдан бош тортгани билан, барибир у қариндошларини ажалдан халос эта олмайди, ҳаётда нотўғри йўлни танлаш эса, рухий юксалиш йўлидан адашишга олиб келади.

28. *авйактадини бхутани
вйакта-мадхйани бхарата
авйакта-нидханани
эва татра ка паридевани*

Аввалига, ҳамиша мавжуд бўлган барча тирик мавжудотлар намоён бўлмаган(мавхум) ҳолатда бўладилар. Олам яралишининг оралик босқичида улар намоён бўладилар, олам яксон бўлганда эса, яна намоён бўлмаган ҳолатга ўтадилар. Шундай экан, улар учун азият чекишнинг кераги борми?

Изоҳ: Ҳатто, бир тоифаси руҳнинг мавжудлигига ишонмайдиган, бошқа бир тоифаси эса, руҳ мавжуд эканига ишонадиган икки хил фалсафий таълимот мавжудлигини назарда тутсак ҳам,

айтиш керакки, ҳар икки тоифага мансуб одамларнинг ҳам тирик мавжудотнинг ажали учун азият чекишларига ҳеч қандай асос йўқ. Руҳнинг мавжудлигига ишонмайдиган одамлар ҳамда уларнинг издошлари Ведалар таълимотига кўра даҳрий(*атеист*)лар деб аталадилар. Аммо, агар биз назарий жиҳатдан даҳрийларнинг таълимотини тан олсак ҳам, барибир азият чекишимизнинг ҳеч қандай маъноси бўлмайди. Руҳнинг алоҳида ўзи мавжудлигини тан олмайдиган киши эсида сақлаши лозимки, олам яралиши бошланмасдан аввал барча моддий унсурлар намоён бўлмаган ҳолатда бўладилар. Кейин намоён бўлмаган нафис ҳолатдан намоён бўлган қўпол ҳолатга ўтадилар, сўнгра тобора нафис ҳолатдан қўпол ҳолатга айланиб бораверади: эфирдан ҳаво пайдо бўлади, ҳаводан - олов, оловдан - сув, сувдан - ер(тупрок). Ер - намоён бўлган моддий оламнинг асосий манбаидир. Масалан, катта иморатни олайлик, у - ердан таркиб топган. Яксон бўлганида, унинг таркибидаги унсурлар намоён бўлган ҳолатдан намоён бўлмаган ҳолатга ўтади; яна атом ва молекулаларга парчаланиб кетади. Қувватнинг сақланиш қонуни ҳамиша амал қилаверади, аммо вақт ўтиши билан моддий нарсалар гоҳида намоён бўлади ва яна намоён бўлмаган ҳолатга ўтадилар. Демак, намоён бўлиб, ҳозир мавжуд бўлиб турган нарса учун ҳам, намоён бўлишни тарк этган нарса учун ҳам изтироб чекишнинг мутлақо ҳолати йўқ. Ҳатто намоён бўлмаган ҳолатда ҳам моддий унсурлар биратўла йўқолиб кетмайдилар. Аввалида ва охирида улар намоён бўлмаган ҳолатда бўладилар, фақат оралик босқичдагина намоён бўладилар, яъни бирор нарсанинг мавжудлиги ҳеч қачон ўзгармай қолаверади.

Агар вақт ўтиши билан фақат моддий таналар ҳалок бўлишини (*антаванта име дехах*), руҳ эса мангу(*нитйасйоктаҳ шариринах*) мавжуд эканини ўргатадиган Ведалар ҳамда «Бҳагавад-гита» нуқтаи-назаридан қарасак, моддий тана худди уст-ки кийимга ўхшашини ҳамиша эса сақлашимиз лозим. Шундай экан, эски кийимни янгисига алмаштириш сабабли қаттиқ қайғуришнинг бирор маъноси борми? Мангу мавжуд бўлган руҳга нисбатан ўткинчи моддий тана худди ўткинчи, арзимаган, йўқ нарсага ўхшаб кўринади. Руҳ назарида тананинг мавжудлиги худди туш кўриш каби ўткинчи. Тушингизда сиз ўзингизни осмонда учиб юрган ёки шоҳона аравада ўтирган ҳолда кўришингиз мумкин, лекин, уйғонгандан кейин осмон ҳам, шоҳона арава ҳам ғойиб бўлади. Моддий тананинг алдамчи, ўткинчи эканини эслатиш билан бирга Ведалар, муқаддас китоблар одамларни ўзининг руҳий табиатини англаб етишга даъват қилади. Шундай қилиб биз руҳнинг мавжудлигига ишонамизми, йўқми - тананинг ҳалок бўлишидан изтироб чекишнинг мутлақо ҳолати йўқ.

29. *ашчарйя-ват пашйати кашчид энам*

*ашчарйа-вад вадати татхайва чанйах
ашчарйа-вач чайнам анйах ириноти
шрутвати энам веда на чайва кашчит*

Бировлар руҳга "мўъжиза" деб қарайдилар; бошқалар руҳ ҳақида ҳудди мўъжиза ҳақида гапиргандай гапирадилар; учинчи бирлари руҳ ҳақидаги гапларни "мўъжиза" деб тинглайдилар; шундайлар ҳам борки, ҳатто руҳ ҳақидаги гапларни эшитсалар ҳам, уни англай олмайдилар.

Изоҳ: "Гитопанишад" асосан Упанишадалар фалсафасига асосланган, шунинг учун бунга ўхшаган шеър "Катха-упанишад"да ҳам мавжуд эканига ажабланмаса ҳам бўлади.

*шраванайати бахубхир йо на лабхйах
иришванто "ни бахаво йам на видйух
ашчарйо вакта кушало "сйа лабдха
ашчарйо "сйа джната кушаланушиштах*

Чексиз кичик руҳнинг - баҳайбат ҳайвон танасида ёки кудратли *банийан* дарахти танасида ҳам, игнанинг учидай жойда миллионлаб жойлаша оладиган микроблар танасида ҳам мавжуд бўлиши албатта бизга мўъжиза бўлиб кўринади. Ҳатто оламдаги биринчи тирик мавжудот Браҳмага илм ўргатган, Ведаларнинг энг буюк билимдони Кришнанинг Ўзи тушунтирса ҳам илмсиз ғофил, шунингдек, дунёвий лаззатларга берилиб кетган одамлар шу кичкина руҳий заррачанинг сирларини тушуна олмайдилар. Ҳаёт ҳақида, олам ҳақида фақат моддий тасаввурлар остида яшаётган ҳозирги замондошларимиз, қандай қилиб ана шундай кичкинагина заррача жуда катта, баҳайбат кифолар ичига ҳам, энг кичкина таналар ичига ҳам кира олиши мумкинлигини тушунолмайдилар - буни улар кўз олдига келтириб, тасаввур қилолмайдилар. Шунинг учун руҳнинг табиати қандай намоён бўлишини кўриб ёки унинг таърифини эшитиб, одамлар фақат ҳайрон бўладилар. Моддий табиат адаштириб қўйган шундай одамлар ҳиссий лаззатларга шунчалик берилиб кетганларки, ҳатто ўзларининг аслида ким эканини, ҳақиқий ўзлигини англаб етишга ҳам вақт тополмайдилар. Аслида ўзининг ким эканини билмайдиган киши ҳаётда қандай фаолият билан машғул бўлмасин, охир-оқибатда пушаймон бўлиб, тирикчилик учун оғир курашда барибир мағлубиятга учрашини улар билмайдилар. **Инсон ҳаёти тирик мавжудотга руҳ(ҳақиқий ўзлиги, "мен"и)ни таниб олиш ҳамда моддий оламдаги барча мусибатларга биратўла чек қўйиш учун бериб қўйилгани** одамларнинг ҳаёлига ҳам келмайди.

Руҳ ҳақида бирор нарса билишга интилаётган одамларнинг баъзилари руҳий мавзуларда маъруза тинглайдилар, руҳий юксалиш йўлидан бораётган одамлар даврасини излайдилар, лекин, баъзида ўзларининг ғофиллиги сабабли "Олий руҳ билан алоҳида руҳ аслида бир" деган нотўғри тасаввурлар таъсирига берилиб кетадилар. Ҳозирги даврда

руҳ ва Олий Руҳнинг ҳақиқий ҳолати, уларнинг табиати, ўзаро муносабатлари ҳақида мукамал илмга эга бўлган кишини учратиш жуда қийин. Ҳаётда бу нодир илмнинг барча имкониятларидан фойдаланаётган ва руҳнинг ҳолатини ҳар тарафлама таърифлаб, тушунтириб бера оладиган кишини топиш ундан ҳам қийинроқ. Аммо, қандайдир сабаблар билан омади келиб руҳнинг асл табиатини англаб етган инсон ҳаётда энг олий мақсадга эришган бўлади.

Руҳ ҳақида тўлиқ илмга эга бўлишнинг энг осон йўли - энг буюк руҳий устоз, Худонинг Олий Шахси Кришнанинг Ўзи баён этган «Бҳагавад-гита»нинг кўрсатмаларини қабул қилиш ва улардан ҳеч қачон четга чиқмасликдан иборат. Бунинг учун инсон ўзининг ҳозирги ёки аввалги ҳаётида жуда кўп руҳий риёзатлар чеккан, қурбонлик маросимлари ўтказган бўлиши керак - бундай амаллар унинг Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олишига ёрдам беради. Лекин, инсон фақат Худонинг асл содиқ хизматкорининг марҳамати билангина ҳақиқатан ҳам Кришнани англаб ета олади. Бунинг бошқа йўли йўқ.

30. *деҳи нитйам авадхйо "йам
дехе сарвасйа бхарата
тасмат сарвани бхутани
на твам шочитум архаси*

Эй Бхарат авлоди, тана ичидаги зот(руҳ)ни ўлдиришнинг иложи йўқ. Шунинг учун сен бирор тирик мавжудот ҳақида изтироб чекмаслигинг керак.

Изоҳ: Бу ерда Кришна ўзгармас, мангу руҳ ҳақидаги насихатларига яқун ясайди. Ўлмас руҳнинг ҳар хил сифатларини таърифлаб берар экан, Парвардигор хулоса қилиб айтадики, руҳ - мангу, тана эса - ўткинчи. Шу боис Аржун *киштрий* сифатида бобоси Бҳишма ва устози Дроначарйанинг жангда ҳалок бўлишидан кўрқиб, ўз бурчини бажаришдан бош тортмаслиги керак. Шри Кришнанинг мартабасига таянган ҳолда танадан фарқ қиладиган руҳнинг мавжудлигига ишонишимиз, "руҳ мавжуд эмас, ҳаёт аломатлари эса - модда ривожланишининг маълум босқичида, химиявий унсурларнинг ўзаро фаолияти натижасида пайдо бўлади" деган нотўғри тасаввурларни тарк этишимиз керак.

Руҳнинг мангу экани зўравонлик қилиш, тажовузкор бўлишни оқлаш учун баҳона бўлолмади, лекин адолатли уруш пайтида ҳақиқатан ҳам зулм ишлатиш зарур бўлса, зўравонликка йўл қўйилади. Инсон ўз хоҳиши билан эмас, балки фақат ҳар бир тирик мавжудотга меҳрибон бўлган ягона Парвардигорнинг буйруғи билангина жиноятчи-гуноҳкорларга қарши куч ишлатиб зулм ўтказиши мумкин.

31. *сва-дхармам апи чавекшия
на викампитум архаси
дхармад дхи йуддхач чхрейо
"нйат кшатрийасйа на видйате*

Сенинг бурчингга келсак, билиб қўйки, кшатрий(жангчи) сифатида сен учун ҳақиқий дин ҳукмронлиги йўлида курашишдан яхшироқ аъмол йўқ. Демак, иккиланиб туришингга ҳеч қандай асос йўқ.

Изоҳ: Маданиятли жамият тизимидаги тўрт табақа одамлар ичида - Худонинг қонунлари асосида давлатни бошқариш вазифаси юклатилган иккинчи тоифага мансуб одамлар *кшатрийлар* деб аталади. "*Кшат*" *ибораси* "зарар", "зулм" деган маънони англатади, "*трайате*" - "ҳимоя қилиш" деганини билдиради. Жамиятда одамларни бошқалар зулмидан, бошқалар бераётган зарардан, ёмон оқибатларга олиб келадиган гуноҳ ишлардан ҳимоя қиладиган киши *кшатрий* деб аталади. Авваллари кшатрийлар ўрмонда ов қилиб, ҳарбий санъат билан шуғулланганлар. Одатда кшатрий ўрмонга бориб, қўлига қилич олиб йўлбарс билан яккама-якка олишган. Йўлбарс жон таслим қилганида, унинг танасини қурбонлик оловига қўйиб, шоҳона тантана билан дафн қилганлар. Ҳиндистондаги Джайпур вилоятининг кшатрий-шоҳлари ҳали ҳозиргача шундай урф-одатга амал қиладилар. Кшатрийларни махсус машғулотларда рақибини жангга чақиришга, ўлгунча жанг қилишга ўргатганлар, чунки Худонинг қонунлари бўйича, баъзи ҳолларда уларнинг бошқаларга зулм ўтказиши, зўравонлик қилиши зарур бўлиб қолади. Кшатрийлар таркидунё қилиб, *саннийаси* турмуш тарзини қабул қилмайдилар. Сиёсат ишларида зулм ишлатмаслик шиори баъзан бошқалар билан ўзаро сиёсий муносабатларни ўнглаб олиш учун ишлатилади, лекин сиёсатда, давлатни бошқаришда зулм қилмасликни қонун қилиб бўлмайди. Диний қонунлар мажмуасида шундай дейилган:

*ахавешу митхо "нйонйам
джигхамсанто махи-киштаҳ
йуддхаманаҳ парам шактйа
сваргам йантй апаран-мукхаҳ
йаджнешу пашаво Браҳман
ханйанте сататам двиджаиҳ
самскритаҳ кила мантраиш ча
те "ни сваргам авапнуван*

"Жанг майдонида бошқа шоҳ ёки рақиб билан яккама-якка олишувда ҳалок бўлган шоҳ-кшатрий жаннатга эришади. Муқаддас оловда ҳайвон қурбон қилиб қурбонлик маросими ўтказган браҳман ҳам ўлганидан кейин жаннатга тушади".

Демак, диний кўрсатмалар асосида жанг майдонида рақибини ўлдирган кшатрий ҳам, муқаддас оловда қурбонлик қилинган ҳайвонни ўлдирган браҳман ҳам зулм қилган ҳисобланмайди, чунки

бу амаллар диний қонунларда кўрсатилган бўлиб, унинг натижаси барчага саодат келтиради. Қурбонлик қилинган ҳайвон ўлганидан кейин, кўп марта танасини алмашлаб юрмасдан, шу заҳотиёқ инсон танасида туғилади. Жанг майдонида ҳалок бўлган кшатрий эса, қурбонлик маросими ўтказган *браҳман* сингари жаннатга эришади.

Шастраларда кўрсатилган вазифаларнинг, яъни *сва-дхарманинг* икки тури мавжуд. Ҳали дунёвий, моддий боғланишлардан ҳалос бўлмаган киши диний қонунлар асосида ҳаётдаги ўз бурчини холис бажариб яшаши лозим - бу унинг руҳий озодликка чиқишига ёрдам беради. Озодликка эришгандан кейин эса, инсоннинг вазифаси (*сва-дхарма*) руҳий даражага кўтарилади. Шунда унинг фаолияти ҳаёт ҳақидаги тана нуктаи-назаридеги тасаввурлардан устун бўлади. Ҳали қалбида ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурнинг аломатлари қолган браҳман ҳам, кшатрий ҳам ҳаётда ўз вазифаларини тўла бажариб яшаши лозим. Ҳар бир инсоннинг *сва-дхармасини* Парвардигорнинг Ўзи белгилайди, бу ҳақда тўртинчи бобда айтилади. Свадхарманинг бу дунёдаги кўриниши *варнашрама-дхарма* деб аталади. Бундай жамият тизими инсонга ўзининг руҳий табиатини англаб олишда ёрдам беради. Ҳақиқий инсонлар маданияти *варнашрама-дхарма* жамиятидан, яъни, танасига таъсир қилаётган моддий табиат гуналарига мос равишда, шастралар асосида ҳар бир инсонга аниқ вазифалар белгиланадиган тартибли жамиятдан бошланади. Қандай бўлишидан қатъий назар, Худонинг ҳар ким учун белгилаб қўйган муқаддас бурчларини бажариб яшаш шарофати билан инсон аста-секин руҳий жиҳатдан юксала боради ва охир-оқибатда руҳий баркамолликка эришади.

32. *йадриччхайа чрпапаннам
сварга-дварам апаверитам
сукхинаҳ кшатрийаҳ партха
лабханте йуддхам идришам*

Эй Партха, жаннат дарвозаларини очиб, ўзидан-ўзи жанг қилиш имконияти келадиган кшатрийлар бахтлидирлар.

Изоҳ: Бутун оламнинг руҳий устози сифатида Кришна "Мен бу жангдан бирор яхшилик чиқишини кўрмаяпман, унда иштирок этиб биз ўзимизни мангу дўзахга дучор этамиз!" - деб ўйлаётган Аржуннинг гапларини инкор этипти. Аржуннинг бу сўзлари ғофиллик аломатидир. Ўз бурчини бажараётиб, у зулм қилишдан бош тортаётган эди. Лекин, жанг майдонида ўз бурчини холис бажара туриб зўравонлик қилмасликка ҳаракат қилаётган кшатрийнинг иши ғирт нодонлик бўлади. Вйасадеванинг отаси, буюк донишманд Парашара муни тузган диний қонунлар мажмуаси - "Парашара-смрити"да шундай дейилган:

кшатрийо хи праджа ракшан

*шастра-паних прадандайан
нирджити́а пара-саини́ади
кишитим дхармена палайет*

"Кшатрийнинг вазифаси – кўл остидаги фуқароларини ҳар қандай хавф-хатардан химоя қилишдан иборат, шу мақсадда қонун ва тартибни сақлаш учун зарур бўлганда у куч ишлатиши керак. У душманлар қўшинини яксон қилиши ва ҳар бир ҳаракатида ҳақиқий дин кўрсатмаларига риоя қилиб, оламни бошқариши керак".

Шундай қилиб, жанг қилишдан бош тортиш учун Аржуннинг ҳеч қандай асоси йўқ эди. Душмани устидан ғалаба қозонса, у салтанатни бошқариб роҳат-фароғатда яшайди, жангда ҳалок бўлса, ўзи учун дарвозалари кенг очилган жаннатий сайёраларга эришади. Мағлуб бўлса ҳам, ғалаба қозонса ҳам жанг қилишдан у фақат манфаат кўради.

33. *атха чет твам имам дхарми́ам
санграма́м на карийи́аси
татах сва-дхарма́м киртим ча
хитва папам авапсийа́си*

Лекин, адолат ўрнатиш йўлида жанг қилишдан бош тортсанг, сен муқаддас бурчингни бажармаслик гуноҳини содир қилган бўласан, бу билан жангчи деган номингга иснод келтирасан.

Изоҳ: Аржун машҳур жангчи бўлиб, жуда кўп буюк фаришталар билан, ҳатто маъбуд Шива билан ҳам яккама-якка жанг қилиб шон-шухрат қозонган эди. Овчи қиёфасига кириб олган маъбуд Шива билан бўлган жангда унинг устидан ғалаба қозониб, Аржун уни жуда мамнун қилган, эвазига мукофот сифатида *пашупата-астра* деган илоҳий қурол олган эди. Аржуннинг машҳур жангчи эканини ҳамма яхши биларди. Дронаचारйанинг ўзи уни дуои-фотиҳа қилиб, унга ҳатто ўзининг руҳий устозини ҳам ўлдиришга қодир бўлган қурол ҳадя қилган эди. Жуда кўп буюк жангчилар, шу жумладан Аржуннинг ҳақиқий отаси бўлган фаришта Индра ҳам, унинг жанговор жасоратини тан олган эдилар. Шу боис, агар Аржун жанг майдонини тарк этса, нафақат ўзининг кшатрийлик бурчини бажармаган, бунинг устига ана шу шон-шухратидан, юксак обрўсидан маҳрум бўлиб, ўзига дўзахдан жой ҳозирлаган бўларди. Бошқача қилиб айтганда, у жанг қилгани учун эмас, аксинча, жанг майдонини тарк этгани учун дўзахга тушган бўларди.

34. *акиртим чапи бхутани
катхайи́ианти те "вйа́йам
самбхавитасйа́ чакиртип
маранад атиричйате*

Бу шармандалигинг ҳақида одамлар ҳамма

замонларда гапириб юрадилар, обрўли одам учун шармандалик ўлимдан ёмон.

Изоҳ: Аржун билан ҳам файласуф, ҳам дўст сифатида суҳбатлашаётган Кришна энди Аржуннинг жангда иштирок этишдан бош тортиши тўғрисида якуний хулоса чиқарди. "Аржун, - дейди Кришна, - мабодо сен, ҳали жанг бошланмай туриб жанг майдонини ташлаб кетсанг, одамлар сени "қўрқоқ" деб атайдилар. Агар сен одамларнинг нима дейишларига эътибор бермасдан, фақат ўз жонингни қутқариб қолишни истасанг, унда сенга маслаҳатим: сен жанг майдонида жанг қилиб ўлганинг маъкул. Сендай обрўли инсон учун одамлар орасида шарманда бўлиш ўлимдан ҳам оғир бўлади. Шу боис, жонингни сақлаш учун жанг майдонини ташлаб кетгандан кўра, жанг майдонида ўлганинг яхши! Шунда сен Мен билан бўлган дўстлигингни суистеъмол қилишдан, шарманда бўлишдан қутуласан, ўз обрўингни ҳам сақлаб қоласан".

Шундай қилиб, Кришна Аржунга жанг қилишни, жанг қилишдан бош тортмасликни буюради.

35. *бхайад ранад упарата́м
мамсийанте твам маха-ратха́х
йешам ча твам баху-мато
бхутва йасйа́си лагхавам*

Сен ҳақингда жуда яхши фикрда бўлган буюк саркардалар фақат қўрқоқлигинг сени жанг майдонини ташлаб кетишга мажбур қилган, деб хулоса чиқарадилар ва сени "ярамас одам" деб ҳисоблай бошлайдилар.

Изоҳ: Кришна Аржунга насихат беришда давом этапти: "Дурйодхон, Карна сингари буюк жангчилар ҳамда бошқа тенгқурларинг сени қариндошларингга, бобонгга ачинаётганинг учун жанг қилишдан бош тортганингга ишонади, деб ўйлама. Улар сени "қўрққанидан, ўз жонини сақлаб қолиш учун шундай қилди" деб ўйлайдилар. Шундай қилиб сен бутун обрўйингдан маҳрум бўласан".

36. *авачй-вада́ми ча бахун
вади́ианти тавахита́х
ниндантас тава самартхйа́м
тато духкхатарам ну ким*

Душманларинг сени масҳара қиладилар ва ожизлигинг устидан кула бошлайдилар. Бундан ҳам оғирроқ азоб бўладими?

Изоҳ: Аввалига Кришна, Аржун бекорга бошқаларнинг аҳволига ачиниб, ҳамдардлик қилаётганидан ҳайрон бўлган, унинг бундай туйғуларини "арийларга муносиб эмас" деб баҳолаган эди. Энди шунча далиллар келтириб

Аржуннинг сохта ҳамдардлигини, бекорга ачинаётганини исботлаб беряпти.

37. *хато ва прансйаси сваргам
джитва ва бхокийасе махим
тасмад уттиштха каунтейа
йуддхайа крита-нишчайах*

Эй Кунтининг ўғли, сен учун ё жангда ҳалок бўлиш ва жаннатга эришиш, ё ғалаба қозониш ва ер юзида салтанатга ҳукмронлик қилишдан бошқа йўл йўқ. Шунинг учун, қатъий қарорга келиб, ўрнингдан тур-да жангга кир!

Изоҳ: Гарчи Аржун жангда ғалаба қозонишига ишончи комил бўлмаса ҳам, барибир жанг қилиши лозим, чунки у ҳатто жангда ҳалок бўлса ҳам, кейинги ҳаётида албатта жаннатга эришади.

38. *сукха-духкхе саме критва
лабхалабхау джайаджайау
тато йуддхайа йуджйасва
найвам папам авапсйаси*

Фақат жанг учун жанг қил, бахт ва мусибат, йўқотиш ва эгаллаш, ғалаба ва мағлубият ҳақида ўйлама! Шундай ҳаракат қилсанг, сен ҳеч қачон гуноҳ иш қилмаган бўласан.

Изоҳ: Кришна Аржунга очиқ-ойдин айтяптики, у шунчаки ўз бурчини бажариш учун жанг қилиши лозим, чунки бу жангни Худонинг Ўзи истаяпти. Кришна онгида ҳолис хизмат қилаётган киши бахт ёки бахтсизлик, топиш ёки йўқотиш, ғалаба ёки мағлубият ҳақида ўйламайди. Ўзининг бутун фаолиятини фақат Худони мамнун қилишга қаратиб яшаётган киши илоҳий онг эгаси ҳисобланади, унинг қилаётган ишлари дунёвий ишлар бўлмайди ва қилаётган ишлари унга ҳеч қандай карма олиб келмайди. Ҳаётда ўзининг шахсий орзу-истакларини амалга ошириш учун ҳаракат қилиб юрган киши эса, эзгулик ёки эҳтирос гунаси таъсирида бўлишидан қатъий назар, эртами-кечми қилаётган ҳар бир ишининг яхши ёки ёмон оқибатларига эга бўлади. Агар одам ўз умрини бутунлай Кришна онгидаги фаолиятга, фақат Худони рози қилиш учун бажариладиган ишларга бағишласа, у бу дунёда ўзининг бошқа бурч ва вазифаларининг барчасидан озод бўлади. Аслида ғофил одамларни бу дунёга фақат ана шундай дунёвий бурч ва вазифалар боғлаб туради.

*девариши-бхутапта-нринам титринам
на кинкаро найам рини ча раджан
сарватмана йах шаранам шаранйам
гато мукундам парихритйа картам*

"Барча дунёвий вазифа ва бурчларини тарк этиб, ҳаётини бутунлай Парвардигор Кришнага, Мукундага садоқат билан ҳолис хизмат қилишга бағишлаган кишининг ҳеч кимнинг -

на фаришталар, на донишмандлар, на оддий тирик мавжудотлар, на қариндош-лари, на инсоният ва на ўтган аждодлари олдида қарзи қолмайди"(Ш.Б. 11.5.41).

Кришна Аржунни мана шунга даъват қиляпти, бу кейинги шеърларда яна ҳам аниқроқ баён этилади.

39. *эша те "бхихита санкхйе
буддхир йоге тв имам шрину
буддхйа йукто йайа партха
карма-бандхам прахасйаси*

Шу пайтгача Мен сенга бу илмни назарий жиҳатдан тушунтирдим, энди бу ҳақда ҳолис хизмат(беминнат фаолият) нуқтаи-назаридан гапираман. Эй Притханиннг ўғли, ана шу илм асосида ҳаракат қилиб, сен ўз фаолиятинг оқибатларига тутқун бўлиб қолишдан озод бўласан.

Изоҳ: Ведавий "Нирукти" луғатида кўрсатилишича, *санкхйа* ибораси "бирор ҳодиса ёки нарсани батафсил таърифловчи илм" деган маънони англатади. *Санкхйа* - руҳнинг ҳақиқий табиатини таърифловчи фалсафа, *йога* эса - ҳиссиётларни жиловлаб олишга ёрдам берадиган машғулот, ҳаракатлардан иборат. Аржуннинг жанг қилишдан бош тортиши - сезгиларининг талабларини қондиришга уринишдан бошқа нарса эмас. Ўзининг ҳаётдаги асосий бурчи нима эканини эсидан чиқариб, у жанг қилишдан бош тортмоқчи эди, чунки бу билан у ўз яқинларининг ҳаётини сақлаб қолиш орқали оғайнилари - Дхритараштранинг ўғилларини ўлдириш эвазига салтанатга эришишга қараганда юксакроқ бахтга эга бўлишни ўйлаган эди. Бу йўлни танлашга уни ўз сезгиларининг талабини қондириш истаги ундаётган эди. Жангда ғалаба қилишдан келадиган бахт ҳам, қариндошларини соғ-саломат кўришдан келадиган бахт сингари, унинг шахсий манфаатларига асосланган бўлиб, шу бахтга эришиш учун у ақлга сиғмайдиган ишни қилишга, яъни Парвардигор олдидаги муқаддас бурчини бажаришдан бош тортишга ҳам тайёр эди. Шунинг учун Кришна Аржунга бобосини ўлдириш билан барибир унинг мангу руҳини ўлдиролмаслигини тушунтирмоқчи бўляпти. Парвардигор унга барча алоҳида руҳлар ҳам, Худо Шахсининг Ўзи ҳам мангу шахс сифатида ҳаммиша тирик қолаверишини тушунтирди: улар аввал ҳам шахс эдилар, ҳозир ҳам шахс ва келажакда ҳам шахс бўлиб қолаверадилар. Бизларнинг ҳар биримиз мангу, алоҳида руҳлармиз. Биз худди кийим алмаштиргандай, моддий таналарни алмашлаб юрамиз, ҳатто моддий тана тутқунлигидан халос бўлиб, озодликка эришгандан кейин ҳам, алоҳида руҳий зарра(жон) бўлиб қолаверамиз. Кришна Аржунга руҳ(жон) ва тананинг табиатларини батафсил тушунтириб берди. Руҳ ва тананинг табиа-

тини ҳар томонлама тушунтириш - "Нирукти" луғатига кўра, *санкхйа* фалсафаси деб аталади. Бу санкхйанинг имонсиз даҳрий Капиланинг фалсафасига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Сохта Капила ва унинг санкхйасидан анча илгари, ҳақиқий *санкхйа* илмини "Шримад Бҳагаватам"да Кришнанинг бу дунёда намоён бўлган қиёфаси Капила онаси Девахутига баён этган эди. У айтган эдики, *Пуруша* - Худо Шахси ҳаракат қилади, айнан *У пракрити* (моддий табиат)га назар ташлаб, моддий оламни яратади. Ведаларда, шу жумладан «Бҳагавад-гита»да ҳам шу ҳақда гап боради. Ведаларда айтилганки, Парвардигор пракритига, яъни, моддий табиатга назар ташлади, уни кичик руҳий зарралар билан уруғлантирди. Шу руҳий заррачалар моддий оламда ўз сезгиларининг талабини кондириш учун ҳаракат қиладилар, моддий қувватнинг рангбаранг зийнатларига алданиб, улар ўзларини "лаззатланувчи" деб ҳисоблайдилар. Ундай руҳлар то "Парвардигор билан кўшилиб кетиш"га интилаётгани сабабли ўзи тушиб қолган мана шу моддий тутқунликдан халос бўлмагунча, бундай фикрлардан кутула олмайди. Мана шу - тирик мавжудотни ҳиссий лаззат излашга мажбур этувчи "майянинг энг охирги чангали"дир. Ана шундай сохта, ўткинчи лаззатларга интилиб ўтказилган сонсаноксиз умрлардан кейин энг улуғвор руҳлар ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага, Васудеванинг амрига топширадилар, шунда улар руҳий баркамолликка эришиб, олий ҳақиқатни излашга биратўла чек кўядилар.

Ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириш билан Аржун Уни ўзининг руҳий устози деб қабул қилди: *ишияс те "ҳам шадхи мам тва прапанам*. Шунинг учун энди Кришна Аржунга *буддх-йога* жараёнидаги фаолият ҳақида, яъни *карма-йога*, ягона мақсад - Кришнани мамнун қилиш учун садоқат билан холис хизмат қилиш жараёни ҳақида гапириб беришга ҳозирланыпти. Буддх-йоганинг мазмуни «Бҳагавад-гита»нинг ўнинчи боб, ўнинчи шеърда жуда аниқ таърифланган; *буддх-йога* - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Параматма кўринишида мавжуд бўлган Парвардигор билан бевосита боғланишидир. Лекин, фақат садоқат билан холис хизмат қилиш орқалигина Парвардигор билан бевосита боғланиш, мулоқот қилиш мумкин. Шунинг учун Худога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилишга эришган киши, бошқача қилиб айтганда, Кришна онгига эга бўлган киши албатта Парвардигорнинг алоҳида марҳаматига сазовор бўлади ва *буддх-йог* даражасига эришади. Шунинг учун, Парвардигор айтяптики, У фақат илоҳий муҳаббат билан ҳамиша Ўзига холис хизмат қилиб юрган кишигагина Худога садоқат ва муҳаббат ҳақидаги соф илоҳий илмнинг маҳфий сирларини очади. Худонинг содиқ хизматкори шу йўл билан ҳеч қийналмасдан Парвардигор билан Унинг лаззатга тўла мангу даргоҳида бевосита ҳамсуҳбат бўлиш ҳуқуқига эга бўлади.

Шундай қилиб, *буддх-йога* - Худога садоқат билан холис хизмат қилиш жараёни бўлиб, бу ерда ишлатилган *санкхйа* иборасининг сохта файласуф, даҳрий Капиланинг санкхйасига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Бу ердаги санкхйа-йога таълимоти қайсидир йўллар билан атеистик *санкхйа* билан боғланган деб ўйлаш катта хатолик бўларди. Биринчидан, ўша пайтларда бу фалсафа ҳеч қандай амалиётга эга бўлмаган. Иккинчидан, Худо Шахсининг мавжудлигини инкор этадиган бундай бемаъни сафсаталарни Кришна эслаб ўтирмаган бўларди. Ҳақиқий *санкхйа* фалсафасини "Шримад Бҳагаватам"да Капила онаси Девахутига баён этган, ҳатто ўша фалсафанинг ҳам бу ерда муҳокама қилинаётган мавзуга бевосита алоқаси йўқ. Бу ерда *санкхйа* ибораси руҳ ва тананинг табиатини назарий жиҳатдан таърифлаш учун ишлатилган, холос. Руҳнинг табиатини таҳлил қилиш орқали, Кришна Аржунни *буддх-йога*, яъни бҳакти-йогога олиб келмоқчи бўляпти. Ана шу жиҳатдан "Шримад Бҳагаватам"да Капила баён этган *санкхйа* билан Кришнанинг санкхйаси бир-биридан фарқ қилмайди. Униси ҳам, буниси ҳам аслида ягона *бҳакти-йога* усулидир. Шунинг учун, Кришна айтяптики, фақат бевосита кишиларгина *санкхйа-йога* билан *бҳакти-йога* бир-биридан фарқ қилади, дейиши мумкин: *санкхйа-йогау притхаг балах праваданти на пандитах*. Албатта, атеистик санкхйанинг бҳакти-йогога ҳеч қандай алоқаси йўқ. Шунга қарамай, баъзи бир ғофил одамлар «Бҳагавад-гита»да даҳрий Капиланинг *санкхйа* йогаси ҳақида гап боряпти, деб айтадилар.

Буддх-йога - Кришна онгидаги фаолият, яъни Худога илм ва лаззатга тўла садоқат билан холис хизмат қилиш жараёнидир. Фақат Парвардигорни мамнун қилишни ўйлаётган кишигина, қилаётган иши қанчалик оғир бўлмасин, *буддх-йога* қоидалари асосида ҳаракат қилади, шу боис ҳамиша унинг қалби руҳий лаззатга тўлиб юради. Худонинг содиқлари шундай руҳий фаолият билан машғул бўлиб, қандайдир ортиқча уринишларсиз Парвардигорнинг марҳамати билан мукамал руҳий илмга эга бўладилар ва моддий тутқунликдан озодликка чиқадилар. Кришна онгидаги фаолият кармали фаолиятдан, айниқса тананинг, сезгиларнинг талабларини кондириш ёки оилавий, моддий бахтга эришиш ниятида қилинадиган дунёвий фаолиятдан тубдан фарқ қилади. Шундай қилиб, *буддх-йога* - биз шуғулланишимиз лозим бўлган илоҳий фаолиятдир.

40. *нехабхикрама-нашо "сти пратйавайо на видьяте св-алтам апи асйа дхармасйа трайате махато бхайат*

Бу йўлга қирган киши ҳеч нарса йўқотмайди, унинг бирор ҳаракати бекорга кетмайди. Бу йўлда қилинган озгина ҳаракат ҳам инсонни энг катта хавф-хатардан сақлаб қолади.

Изоҳ: Ҳаётда Кришна онги билан қилинган фаолият, яъни, сезгилар(нафс)ининг талабини кондириш учун эмас, балки, Кришнани мамнун қилиш учун, Худо учун холис қилинадиган фаолият - бу дунёдаги энг юксак руҳий фаолиятдир. Бундай фаолият билан эндигина шуғуллана бошлаган тажрибасиз киши ҳам ҳаётда ҳеч қандай қийинчиликка учрамайди, бу йўлдаги ҳар қандай, ҳатто сезилмас даражада озгина ҳаракат ҳам бекор кетмайди. Дунёвий ҳаётда бирор натижага эришиш учун бошлаган ишни албатта охиригача етказиш керак, акс ҳолда қилган барча уринишларимиз бекорга кетади. Лекин Кришна онгида, Худо учун бошланган ҳар қандай иш, ҳатто у охирига етказилмай қолса ҳам, барибир ижобий натижа бераверади. Шу боис Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши, ҳатто бошлаган ишини охирига етказолмаса ҳам ҳеч нарса йўқотмайди. Агар биз Кришна онгида Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлида бирор ишни бошлаб қўйиб, унинг атиги бир фоизинига бажарсак ҳам, бу натижа ҳамини бизнинг ҳисобимизда қолаверади - кейинги ҳаётимизда биз бу фаолиятни келган жойимиздан давом эттирамиз. Моддий ҳаётдаги ҳар қандай иш эса, фақат охиригача тўла бажарилсагина бирор натижа беради. Ҳаётда Кришна онги билан озгина вақт шуғулланган Ажамила умрининг охирида Худонинг марҳамати билан тўлиқ натижага эришиди. "Шримад Бҳагаватам"да бунга ажойиб бир мисол бор:(1.5.17):

*тйактва сва-дхармам чаранамбўдждам харер
бхаджанн апакво "тха патет тато йади
йатра ква вабхадрам абхуд амушйа ким
ко вартха апто "бхаджатам сва-дхарматах*

"Ҳаётда Кришна онги билан яшаш учун дунёвий вазифаларини тарк этган киши, ҳатто кейинчалик бу йўлнинг охиригача етиб боролмай адашиб кетса ҳам, нимани йўқотади? Аксинча, ҳаётда ўз бурчини мукамал бажариб юрган бўлса ҳам, фақат дунёвий ишлар билан шуғулланиб юрган киши нимага эришади?"

Масихийларнинг муқаддас китоби(Инжил)да айтилганидай: "Инсон бутун жаҳонни эгаллаб олса-ю, ўзининг мангу руҳига зиён етказса, бундан нима фойда?"

Танаси ҳалок бўлганда инсоннинг бу ҳаётда қилган ҳамма дунёвий ишлари, олишга улгурган моддий бойликларининг барчаси бутунлай йўққа чиқади. Лекин, Кришна онгида, Худо учун қилинган ишлар, ҳозирги танасини тарк этгандан сўнг, кейинги ҳаётда уни яна Кришна онгидаги ҳаётга, Худони англаш йўлига олиб келади. Кейинги ҳаётда у яна инсон танасида, олийжаноб браҳман оиласида ёки бой-бадавлат, обрўли хонадонда туғилади, шу тариқа яна руҳий юксалиш йўлида ўз фаолиятини давом эттириш имкониятига эга бўлади. Кришна онгидаги фаолиятнинг ажойиб хусусияти ана шундай.

41. *вйавасайатмика буддхир
эжеха куру-нандана
баху-шакха хй ананташ ча
буддхайо "вйавасаинам*

Бу йўлдаги кишиларнинг қарори қатъий ва ўзгармас бўлади, улар ягона мақсадга интилиб яшайдилар. Эй Куру авлоди, қатъиятсиз кишининг ақли паришон бўлади(аниқ мақсади бўлмайди).

Изоҳ: Кришна онги билан Худога хизмат қилиш орқали ҳаётнинг энг олий мақсадига эришишига аниқ ишонган кишининг ақл-заковати, тафаккури *вйавасайатмика* деб аталади. "Чайтанья-Чатитамрита"да (Мадхйа, 22.62) шундай дейилган:

*"ираддха-шабде - вишваса кахе судридха нишчайя
кришне бҳакти каиле сарва-карма крита хайа*
Азалий қудратли Олий Зот мавжуд эканига қатъий ишонч ҳосил қилиш "иймон" деб аталади. Ҳаётини Кришна онги билан Худога хизмат қилишга бағишлаган кишининг қандайдир дунёвий ишлар билан шуғулланишининг, оила, давлат ва инсоният олдидаги ўз бурчини бажаришининг ҳожати йўқ. Инсоннинг ҳаётда бажараётган ҳар қандай ишининг натижаси унинг аввалги ҳаётида қилган яхши ёки ёмон ишларига боғлиқ бўлади. Лекин, қалбида Кришна онги уйғонган кишининг ўз фаолиятдан қандайдир ижобий натижага эришишга интилиб юришига ҳеч қандай зарурат йўқ. Кришна онгидаги кишининг қилаётган барча ишлари мутлақ, илоҳий табиатга эга бўлади, бошқача қилиб айтганда ундай одам учун "яхши", "ёмон" деган тушунчаларнинг мутлақо аҳамияти йўқ. Кришна онгида фаолият кўрсатишнинг энг юксак поғонаси - ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан бутунлай озод бўлишдир. Қалбида Кришна онгини ривожлантираётган киши эртами-кечми барибир ана шу олий поғонага кўтарилади.

Кришна онги билан кўрсатилаётган фаолиятда намоён бўладиган қатъият инсоннинг эгаллаган руҳий илмига асосланади. *Васудевах сарвам ити са махатма су-дурлабхах*. Кришнани англаб етган киши - ҳақиқатан ҳам ҳаётда жуда кам учрайдиган энг нодир инсондир, у Васудева, Кришна - барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси эканини тўла англаб етган. Дарахтнинг илдизига сув қуйиш билан биз унинг ҳамма шохлари ва баргларини суғорамиз, худди шунга ўхшаб, Кришна онгида ҳаракат қилаётган одам ҳам ҳаммага - ўзига, оиласига, жамиятга, ватанига ва бутун инсониятга чексиз манфаат келтираётган бўлади. Агар унинг қилаётган хизматидан Парвардигор, яъни Кришна мамнун бўлса, ундан бутун олам мамнун бўлади.

Инсон Худога - шогирдининг қобилиятини, мойилликларини яхши биладиган, унга Кришна онгида қандай ҳаракат қилиш лозимлигини кўрсата оладиган тажрибали руҳий устознинг,

Парвардигорнинг ҳақиқий вакилининг раҳбарлиги остида хизмат қилгани маъқул.

Шу боис, Кришнани англаш илмига эга бўлиш учун қатъият билан ҳаракат қилиш, Кришнанинг вакили бўлган ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларини бажаришни ўзининг энг асосий бурчи деб билган ҳолда, унинг айтганларига сўзсиз амал қилиб яшаш лозим. Руҳий устозига қилган илтижоларида Шрила Вишванатха Чакраварти Тхакур бизга шундай насиҳат беради:

*йасйа прасадад бҳагават-прасадо
йасйапрасадан на гатиҳ кутто "ни
дхйайан стувамс тасйа йашас три-сандхйам
ванде гуроҳ шри-чаранаравиндам*

"Руҳий устозни мамнун қилиш билан бир вақтнинг ўзида биз Парвардигорни ҳам мамнун қилган бўламиз. Руҳий устозни мамнун қилмай туриб, Худони англашнинг ҳеч қандай иложи йўқ. Шунинг учун қунига камида уч марта руҳий устоз ҳақида ўйлаш, унинг марҳаматини сўраб илтижо қилиш, эҳтиром билан унинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилиш лозим".

Шундай қилиб, Кришна онгида амалга ошириладиган фаолият - ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларга ҳеч қандай алоқаси бўлмаган, руҳ ҳақидаги мукамал илмга асосланган юксак руҳий фаолиятдир. Бу илм фақат назарий илм эмас. Бу илм аниқ ҳаётий тажрибаларга асосланган, уни эгаллаган инсон ҳаётда ҳеч қачон ўз нафсининг кули бўлиб, ҳар хил оқибатларга олиб келадиган кармали фаолият билан шуғулланмайди. Лекин, қалбида ана шундай қатъиятни ривожлантира олмаган киши кармали фаолиятнинг ҳар хил ўткинчи неъматларига учиб, яна йўлдан адашади.

42-43. *ям имам пушпитам вачам
правадантй авипашичитаҳ
веда-вада-ратах партха
нанйад астити вадинаҳ
каматманаҳ сварга-пара
джанма-карма-пхала-прадам
крийа-вишеша-бахулам
бхогайшварйа-гатим прати*

Илми оз кишилар Ведалардаги жаннатий сайёраларга кўтарилиш, обрўли ва бадавлат хонадонда туғилиш, буюк қудратга эга бўлиш ва бошқа кўплаб бойликларга эришиш йўлида ҳар хил карма(оқибат) келтирадиган урф-одатларга амал қилишни ҳамда ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказишни тавсия қиладиган чиройли гапларга мафтун бўлиб қоладилар. Ҳиссий лаззатларга ва дабдабали турмуш кечиришга интиладиган шундай одамлар, бундан буюкроқ мақсад йўқ, деб айтадилар.

Изоҳ: Кўпчилик одамлар чуқур фикр-мулоҳаза юрита олмайдилар ва ғофиллиги сабабли Ведаларнинг "карма-канда" деб аталадиган

бўлимида кўрсатилган кармали фаолиятга маҳлиё бўлиб қоладилар. Уларнинг орзу-истакларининг охирги чегараси - дарёларда маст қиладиган ичимлик, мусаллас оқиб турадиган, чиройли аёллар кўп, лаззатланиш учун ҳамма нарса ошиб-тошиб ётган жаннатий сайёраларга эришиб, шу ерда лаззатланиб яшашдан иборат. Ведаларда жуда кўп қурбонлик маросимлари, айниқса *джйотиттома* маросими батафсил таърифланган, шу маросимларни ўтказиш натижасида инсон кейинги ҳаётида жаннатга эришиш ҳуқуқига эга бўлади. Жаннатга эришишни истаган ҳар бир инсон албатта ана шу маросимни ўтказиши лозим. Ғофил одамлар Ведаларнинг асосий мақсади шундан иборат деб ўйлайдилар. Узоқни кўролмайдиган шундай калтафаҳм одамларнинг Кришна онги билан ҳаракат қилиб яшаш учун жуда зарур бўлган қатъий ишончга, чуқур иймон-эътиқодга эга бўлиши жуда қийин. Худди аҳмоқ одам натижаси қандай бўлишини билмасдан дарахтдан захарли мева узаётгани сингари, ҳақиқий, мукамал илмга эга бўлмаган ғофил одамлар ҳам, жаннатдаги роҳат-фароғатга тўла ўткинчи ҳаётга, у ердаги ҳиссий лаззатларга маҳлиё бўлиб қоладилар. Ведаларнинг *карма-канда* бўлимида шундай дейилган: *апама сомам амрита абхума ва акшайам ха ваи чатурмасйа-йаджинаҳ сукритим бхавати. Чатурмасйа* қоидаларига риоя қилиб, яъни, белгиланган тўрт ой давомида маълум риёзатларга берилиб яшаган киши жаннатдаги мангулик ато этадиган ва туганмас бахт келтирадиган *сома-раса* деган ичимликдан ичиш ҳуқуқига эга бўлади. Ҳатто Ер сайёрасида ҳам бақувват, соғ-саломат бўлиш ва бу билан ҳаётдан чексиз лаззатланиш имкониятига эга бўлиш учун *сома-раса* ичимлигидан ичишни орзу қиладиган кишилар бор. Улар моддий тутқунликдан руҳий озодликка чиқиш йўли борлигига ишонмайдилар ва қурбонлик маросими пайтидаги ҳар хил дабдабали, чиройли манзараларга қаттиқ боғланиб қоладилар. Ундай одамлар ўз сезгиларининг кули бўлиб қолган ғофил одамлардир: уларга ҳаётда жаннатдагидай лаззатланишдан бошқа ҳеч нарса керак эмас. Маълумки, жаннатда *нандана-канана* деган ажойиб боғлар бор, шу боғларда фариштадай чиройли парилар билан *сома-раса* ичимлигидан ичиб, лаззатланиб яшаш мумкин. Бундай бахт - ўткинчи моддий бахт, уларнинг манбаи эса - ўткинчи тананинг сезги аъзоларидир. Ўзларини моддий оламнинг лаззатланувчи ҳукмдорлари деб ҳис қилишига ёрдам берадиган ана шундай ўткинчи бахтга қаттиқ боғланиб қолган одамлар жуда кўп.

44. *бхогайшварйа-прасактанам
тайапахрита-четасам
вийавасайатмика буддхйате
самадхау на видхйате*

Ҳиссий лаззатларга ва моддий бойликка

каттик боғланиб қолган, шу сабабли хамиша ақли адашиб юрган одамларда ўзини Худога садоқат билан холис хизмат қилишга бағишлаш учун қатъият етишмайди.

Изоҳ: *Самадҳи* ибораси "биргина нарсага мужассам бўлган ақл"ни билдиради. Ведавий "Нирукти" луғатида шундай дейилган: *самйаг адхйате "сминн атма-таттва-йатхатмйам* - "Ақли олий "Мен"га эришиш жараёнида мужассам бўлган киши *самадҳи* ҳолатида бўлади". Ўткинчи неъматларга алданиб, дунёвий лаззатларга берилиб юрган одам ҳеч қачон *самадҳи* ҳолатига эриша олмайди. Моддий қувват ундай одамларнинг йўлига ўтиб бўлмайдиган тўсиқлар қўйиб қўяди.

45. *трай-гунйа-вишайа веда
нистрай-гунйо бхаварджуна
нирдвандво нитйа-саттва-стхо
нирйога-кшема атмаван*

Ведаларда асосан моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида кўрсатиладиган фаолият ҳақида ёзилган. Эй Аржун, сен бу гуналардан устун бўл! Қарама-қаршиликларнинг намоён бўлган ҳар хил кўринишлари таъсирга берилма, бу дунёда бирор нарсага эга бўлишга, бирор мулкнингни сақлаб қолишга интилишни тарк эт, ўзингнинг ҳақиқий "Мен"ингни англаб ол!

Изоҳ: Дунёвий фаолият моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида қилинадиган амаллардан ва шу амаллар сабабли келадиган оқибатлардан иборат. Бундай фаолият маълум натижаларга эришишга қаратилган бўлиб, тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишига сабаб бўлади. Ведаларнинг асосий қисми ҳар хил натижаларга эришиш ниятида кўрсатиладиган фаолиятга боғлиқ бўлган кўрсатмалардан ташкил топган. Бу кўрсатмаларнинг мақсади - оддий одамларнинг аста-секин ҳиссий лаззатланиш ниятида кўрсатиладиган фаолиятдан воз кечиб, руҳий поғонадаги фаолият билан машғул бўлиш даражасига кўтарилишига ёрдам беришдан иборат. Аржун Кришнанинг шогирди бўлгани учун Парвардигор уни дарҳол руҳий поғонадаги ҳаётга, яъни *Брахма-дживйаса* - "олий руҳий асослар" ҳақидаги саволлардан бошланадиган юксак поғонага кўтарилиб олишга ундаяпти. Моддий оламда адашиб юрган барча тирик мавжудотлар тирикчилик учун шафқатсиз кураш олиб борадилар. Уларни ҳаётда тўғри яшашга ўргатиш ҳамда уларга моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқиш йўлини кўрсатиш учун Парвардигор одамларга Ведалар илмини берган. Аввалига тирик мавжудот Ведаларнинг *карма-канда* бўлимида ёзилган, ҳиссий лаззатларга олиб келадиган фаолият билан машғул бўлади. Шу поғонада юрган такводор инсон *упанишадаларда*

ёзилган руҳий ўзликни англаш йўлига кириш имкониятига эга бўлади. «Бҳагавад-гита» бешинчи Веда ҳисобланган "Маҳобҳорат"нинг бир қисми бўлгани сингари, Упанишадалар ҳам Ведаларнинг бир қисми ҳисобланади. Упанишадаларда руҳий юксалиш йўлининг бошланиши таърифланган.

Токи тирик мавжудот моддий тана ичига қамалган экан, у моддий табиат гуналари таъсири остида ҳаракат қилишга, шу амалларининг яхши-ёмон оқибатларига дучор бўлишга маҳкум. Инсон моддий оламдаги қарама-қаршиликларнинг бахт ва мусибат, иссиқ ва совуқ сингари кўринишларига чидам билан сабр қилишга ўрганиши керак. Шунда биз фойда ва зарар билан боғлиқ бўлган ташвишлардан биратўла халос бўламиз. Кришна онгига эга бўлиб, ҳар бир ишда Худонинг хоҳишига, Унинг иродасига таваккал қиладиган киши ҳаётда ана шундай юксак даражага эришади.

46. *йаван артха удапане
сарватаҳ самплутодаке
таван сарвешу ведешу
браҳманасйа виджанатаҳ*

Кичкина қудуқ таъминлайдиган эҳтиёжларни катта сув ҳавзаси бирданига таъминлайди. Худди шундай, Ведаларнинг олий вазифасини биладиган киши уларда ёзилган ажр-мукофотларнинг ҳаммасига эришади.

Изоҳ: Ведаларнинг *карма-канда* бўлимида кўрсатилган қурбонлик маросимлари ва урф-одатлар инсонларнинг руҳий ўзликни англаш йўлига киришларида ёрдам бериш учун мўлжалланган. Руҳий ўзликни англаш йўлининг охириги мақсади «Бҳагавад-гита»нинг ўн бешинчи бобида аниқ айтилган(15.15): Ведаларни ўрганишдан мақсад - бутун борлиқнинг бошланғич сабабчиси бўлган ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси Кришнани англаб етишдан иборат. Шундай қилиб, ҳақиқий ўзликни англаш - Кришнани ва У билан ўзимизнинг мангу муносабатимизни англаб етишдир. Тирик мавжудотнинг Кришна билан ўзаро муносабатлари ҳақида ҳам «Бҳагавад-гита»нинг ўн бешинчи бобида(15.7) айтилган. Барча тирик мавжудотлар - Кришнанинг ажралмас бўлақларидир, шу боис, қалбида Кришна онгини ривожлантираётган алоҳида тирик мавжудотлар Ведалар илмини ўрганишнинг энг юқори поғонасига кўтариладилар. Буни "Шримад-Бҳагаватам"даги қуйидаги шеър ҳам тасдиқлайди(3.33.7):

*ахо бата шва-пачо "то гарийан
йадж-дживхвагре вартате нама тубхйам
тепус тапас те джухувух саснур арийа
браҳманучур нама гринанти йе те*

"Эй Парвардигор, Сенинг муқаддас номингни зикр қилиб юрган киши хатто ит гўшти ейдиган

хароми(чандал)лар хонадонидан чиққан бўлса ҳам, рухий ўзликини англашнинг энг юқори поғонасига кўтарилган инсон ҳисобланади. Шубҳа йўқки, у ўтган ҳаётида Ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказган, рухий юксалиш йўлидаги барча риёзатлардан ўтган, барча муқаддас саждагоҳлардаги муқаддас сувларда ювиниб покланган ва жуда кўп марта ведавий асарларни ўрганган инсондир. Шундай инсонни арийларнинг энг аълоси деб ҳисоблаш керак".

Шундай қилиб, Ведаларнинг охириги мақсадини англаб етиш учун инсон етарли тафаккурга эга бўлиши, фақат ведавий маросимларни ўтказиш ва жаннатий сайёраларда энг нозик ҳиссий лаззатлардан роҳатланиб яшашга интилиш билангина қаноатланиб қолмаслиги керак. Ҳозирги даврда ҳеч ким Ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказишга, бутун "Веданта" ва Упанишадалар илмини тўлиқ ўрганиб чиқишга қодир эмас. Қонун-қоидалар асосида Ведаларнинг барча кўрсатмаларини бажариш учун жуда кўп вақт, куч, илм ва маблағ керак. Ҳозирги даврда бунинг умуман иложи йўқ. Лекин, барча ведавий кўрсатмалардан кўзланган **энг олий мақсадга**, адашган одамларнинг халоскори Парвардигор Чаитанья ўргатган йўл, яъни, **Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ёрдамида эришиш мумкин**. Бир куни Ведаларнинг машхур билимдони Пракашананда Сарасвати Чаитанья Махапрабхудан нимага Веданта илмини ўрганиш ўрнига, худди ҳиссий эҳтиросларга берилган оддий одамдай Кришнанинг муқаддас номларини зикр қилиб юрганини сўради. Чаитанья Махапрабху унга жавоб бериб шундай деди: "Рухий устозим Мени "ақлсиз" деб ҳисоблади ва шу боис менга Кришнанинг муқаддас номларини зикр қилишни буюрди. Мен муқаддас номларни зикр қилишдан чуқур илоҳий лаззат оламан, шу илоҳий жазава таъсиридан, ҳатто, бутунлай аклимни йўқотиб қўяман". Кали-юга даврида яшаётган одамларнинг аксарият кўпчилиги жуда ақлсиз ва ғофил, шу боис "Веданта" фалсафасини тушуниш учун уларнинг тафаккури, ақли заифлик қилади. Ведаларнинг олий мақсадига эришишнинг энг яхши ва осон йўли - Худонинг муқаддас номларини ҳақорат қилмасдан зикр қилишдан иборат. "Веданта" - бутун ведавий донишмандлик илмининг якуний натижаси, энг юксак чўққиси ҳисобланади(анта - охири деган маънони англади). "Веданта"нинг энг буюк билимдони ва уларни нозил қилган Зот - Худонинг Олий Шахси, Кришна. Шунинг учун, Худонинг муқаддас номларини зикр қилишдан лаззатланишни биладиган инсонни "энг аъло ведантист", "Ведалар илмининг билимдони" деб ҳисоблаш керак. Ведаларда нозил қилинган сирли таълимотнинг охириги, якуний маъноси мана шундан иборат.

47. *карманй эвадхикарас те
ма пхалешу кадачана*

*ма карма-пхала-хетур бхур
ма те саго "ств акармани*

Сен фақат ўзингга юклатилган бурчни бажара оласан, лекин, ўз меҳнатинг натижаларидан лаззатланишга ҳаққинг йўқ. Ҳеч қачон, қилаётган ишларинг натижаси сенинг ўзингга боғлиқ деб ўйлама, лекин, ўз бурчингни бажаришдан ҳам бош тортма.

Изоҳ: Бу ерда уч масала кўрилган: инсоннинг шастраларда белгиланган бурч-вазифалари; инсоннинг ўз хоҳиши билан қиладиган ишлари ва фаолиятсизлик. Муқаддас китобларда инсон учун буюрилган вазифаларнинг ҳаммаси одамларнинг қайси табиат гунаси таъсири остида яшаётганига қараб белгиланган. Инсоннинг ўз хоҳиши билан, фақат ўз манфаатини кўзлаб қиладиган ишлари - Худонинг кўрсатмаларига, қонунларига зид бўлган ишлардир, фаолиятсизлик эса - ўзининг Парвардигор олдидаги бурчини бажаришдан бош тортишдир. Парвардигор Аржунга фаолиятсиз бўлиб қолмасликни, қилган ишларининг натижаларига ҳам боғланиб қолмасдан ўз бурчини холис бажаришни маслаҳат берапти. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган киши ўзи қиладиган барча ишларнинг сабабчисига айланади. Шу боис у ўз фаолиятининг оқибатларидан гоҳида лаззатланади, гоҳида азоб чекади.

Муқаддас китобларда белгиланган вазифаларни уч тоифага бўлиш мумкин: кундалик фаолият, фавқулодда ҳолатлардаги фаолият, одамнинг ўз истакларига мос келадиган фаолият. Инсоннинг кундалик турмушда муқаддас китобларнинг кўрсатмаси асосида, натижасидан бирор манфаат таъма қилмасдан ҳар куни холис бажариб юрган ишлари - эзгулик гунасидаги фаолиятдир. Натижасидан умидвор бўлиб, бирор фойда, манфаат таъма қилиб бажарадиган фаолиятимиз бизнинг бу моддий оламда тутқун бўлиб қолишимизга сабаб бўлади ва шу сабабли улар бемаъни, гуноҳ ишлар ҳисобланади. Ҳар бир инсоннинг муқаддас китобларда ўзи учун белгиланган бурчни бажаришга ҳаққи бор, лекин бу ишларининг натижасидан таъма қилишга ҳаққи йўқ; ўз бурчини ана шундай боғланишсиз, холис бажариш инсонни рухий озодлик йўлига олиб чиқади. Айнан шунинг учун Парвардигор Аржунни фақат ўз бурчини бажариш учун жанг қилишга, жангнинг натижаси ҳақида ўйламасликка чақиряпти. Аржуннинг жанг қилишдан бош тортиши унинг моддий ҳаётга боғланиб қолганидан далолат бериб турибди. Бундай боғланишлар рухий озодликка эришиш йўлида қатта ғов бўлади. Ҳоҳ фаолиятга бўлсин, хоҳ фаолиятсизликка бўлсин, ҳар қандай дунёвий боғланиш - инсоннинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишига сабаб бўлади. Фаолиятсизлик - гуноҳ, шунинг учун Аржун фақат ўз бурчини

бажариш, яъни жангда иштирок этиш орқали рухий озодликка чиқиш йўлига кириши мумкин.

48. *йога-стхаҳ куру кармани
сангам тйактва дхананджайа
сиддхи-асиддхйох само бхутва
саматвам йога учйате*

Эй Аржун, ўз бурчингни ҳеч қандай боғланишсиз, ғалаба ва мағлубият ҳақида ўйламасдан, хотиржамлик билан бажар. Ўзини ана шундай тута билиш “йога” деб аталади.

Изоҳ: Кришна Аржунга йога қоидалари асосида ҳаракат қилишни буюряпти. “Йога” дегани нима? *Йога* - одамга ўзининг тўймас сезгилар(нафс)ини жиловлаш ва ақлини Парвардигорда жамлашга ёрдам берадиган амаллардир. Парвардигор дегани ким? Парвардигор - Олий Ҳукмдор, Худонинг Олий Шаҳси, Унинг Ўзи Аржунга: "Жанг қил!" - деб буюриб турган экан, демак жанг натижаси Аржунга боғлиқ эмас. Ғалаба ёки мағлубият - Парвардигорнинг иши, Аржун фақат Унинг буйруғини бажариши лозим. Ҳақиқий йога - Кришнанинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш. Ана шундай ишлар “Кришна онгидаги фаолият” деб аталади. Фақат ана шундай фаолиятгина инсоннинг бутун оламга ҳукмронлик қилишга интилиш иллатидан халос бўлишига ёрдам беради. Ҳар бир инсон Кришнанинг хизматкори бўлиши, аниқроғи, Унинг хизматкорининг хизматкори бўлиши керак - шунда у Кришна онгидаги ўз фаолиятини тўғри бажара олади. Йога қоидаларига амал қилиш учун шунинг ўзи мутлақо етарли.

Аржун *киштрий* сифатида *варнашрама-дхарма* тизимига асосланган жамиятга мансуб инсон. "Вишну-пурана"да айтилганки, *варнашрама-дхарма* тизимининг мақсади - Вишнунинг мамнун қилишдан иборат. Инсон ҳаётда ўзининг дунёвий орзу-истакларини амалга ошириш учун эмас, балки Худо Шаҳсини, Кришнани мамнун қилишга интилиб яшаш керак. Кришнани мамнун қилишга интилмай юрган киши *варнашрама-дхарма* кўрсатмаларига амал қилмаётган бўлади. Шу тариқа Кришна Аржунга Унинг кўрсатмаларига амал қилиши лозимлигини эслатиб қўйяпти.

49. *дурена хй аварам карма
буддхи-йогад дхананджайа
буддхау шаранам анвиччха
крипанах пхала-хетаваҳ*

Эй Дхананжая, ҳар қандай бемаъни фаолиятни тарк эт, ўзингни Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишла ва шундай кайфиятда ўзингни бутунлай Худога топшир. Фақат очкўз, хасис одамлар ўз меҳнатининг натижаларига интиладилар.

Изоҳ: Ўзининг ҳақиқий табиатини - Парвардигорнинг мангу хизматкори эканини англаб етган киши, бутун умрини Кришна онгидаги фаолиятга - Худога хизмат қилишга бағишлайди ва бошқа ҳар қандай фаолиятни тарк этади. Аввал айтганимиздай, *буддхи-йога* - Худога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилишдир. Ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳақиқий вазифаси ана шундан иборат. Фақат хасис одамлар ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишга интиладилар, натижада моддий ҳаёт тўрларига баттароқ ўралиб қоладилар. Кришна онгида кўрсатилган фаолиятдан бошқа ҳар қандай фаолият гуноҳ ҳисобланади, чунки ундай фаолият тирик мавжудотни бу дунёдаги туғилиб-ўлишлар чархпалагида мангу айланиб юришга мажбур этади. Шунинг учун ҳеч қачон инсон қилаётган ишининг сабабчиси ўзим деб ҳисобламаслиги керак. Ҳар қандай ишни Кришна онгида, фақат Худони мамнун қилиш учун бажариш лозим. Хасис одам тақдирига ёзилган ёки оғир меҳнати эвазига кўлга киритган бойлигидан қандай фойдаланишни билмайди. Инсон бутун куч-қудратини Кришна онгида хизмат қилишга сарфлаши лозим - шунда бизнинг умримиз албатта муваффақият билан тугайди. Лекин, ўзларининг бахтига қарши хасис одамлар буни тушунмайдилар ва кучларини Худо садоқат билан хизмат қилиш йўлида сарфламайдилар.

50. *буддхи-йукто джахатиха
убхе сукрита-душкрите
тасмад йогайа йуджйасва
йогаҳ кармасу каушалам*

Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ҳозирги ҳаётининг ўзидаёқ яхши ва ёмон амалларининг барча оқибатларидан озод бўлади. Шунинг учун ҳаётингни фаолиятнинг энг мукамал тури бўлган йогага бағишла!

Изоҳ: Яхши ва ёмон ишларининг оқибатлари қадим замонлардан бери тирик мавжудотнинг ортидан эргашиб юрибди. Шунинг учун у ғофиллик ботқоғига ботиб, ўзининг ҳақиқий табиатини англай олмай юради. Инсонга ўз ихтиёрини Худога, Кришнага топширишни, шу йўл билан ҳар бир тирик мавжудот умрлар оша айланиб келаётган, "фаолият ва уларнинг оқибатлари"дан иборат моддий ҳаёт чархпалагидан қутулишни тавсия этадиган «Бҳагавад-гита»нинг кўрсатмаларига амал қилиш билан ғофиллик асоратидан қутулиш мумкин. Парвардигор Аржунга Кришна онгида ҳаракат қилишни, шу йўл билан ўзининг аввалги фаолияти оқибатларидан халос бўлишни маслаҳат берапти.

51. *карма-дхам буддхи-йукта хи
пхалам тйактва манишинаҳ*

*джанма-бандха-винирмуқтаҳ
падам гаччхантй анамайам*

Худога хизмат қилиб, буюк донишмандлар ва Худонинг содиқлари ўзларининг моддий оламдаги фаолиятининг оғир оқибатларидан халос бўладилар. Шу тарзда улар туғилиш ва ўлишлар чархпалагидан чиқиб кетадилар ва Парвардигорнинг ҳеч қандай мусибат бўлмаган мангу даргоҳига эришадилар.

Изоҳ: Озод руҳлар моддий қийинчиликлар йўқ даргоҳда яшайдилар. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилган(10.14.58)

*самаширита йе пада-паллава-плавам
махат-падам пунйя-йашо мурареҳ
бхавамбудхир ватса-падам парам
падам падам йад випадам на тешам*

"Мукунда(озодликка чиқарувчи) номи билан маълум бўлган, бутун оламга нажот берувчи Парвардигорнинг нилуфар пойи қадамлари кемасига чиқиб олган киши учун моддий оламнинг чексиз уммони, худди бузукнинг туёқ изида тўпланиб қолган кўлмак сувидай кичик бўлиб қолади. Шундай инсон парам падам, яъни Вайкунтҳага - моддий мусибатлар бўлмаган олий даргоҳга эришади. Унинг ҳар қадамда турли азоб-уқубатлар пойлаб турадиган бу оламда қолишининг мутлақо хожати йўқ".

Тирик мавжудот ўзининг ғофиллиги сабабли моддий олам аслида унинг учун ҳамма жойда хавф-хатарлар кутиб турган мусибатлар макони эканини билмайди. Калтафаҳм одамларни бу дунёнинг шароитларига кўникиб яшашга ва кармали фаолият билан шуғулланиб, унинг натижасида бахтли бўламан, деган ният билан, оғир меҳнат қилиб яшашга фақат ўзларининг ғофиллиги мажбур қилади. Моддий оламнинг бирор жойида, сон-саноксиз моддий таналарнинг бирортасида азоб-уқубатларга учрамасдан яшай олмаслигини улар билмайдилар. Моддий тирикчиликнинг мангу йўлдоши бўлган - туғилиш, ўлиш, кексалик ва касаллик - моддий оламнинг ҳамма жойида бор. Лекин, ўзининг ҳақиқий ҳолатини, аслида у Парвардигорнинг мангу хизматкори эканини ҳамда Парвардигорнинг табиатини англаб етган киши умрини Худога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилишга бағишлайди. Ана шундай одам на моддий азоб-уқубатлар, на ўлим, на ўткинчи замон таъсир қила олмайдиган Вайкунтҳа салтанатига кириш ҳуқуқига эга бўлади. Ўзининг азалий ҳолатини англаб етиш - Парвардигорнинг улуғвор ҳолатини ҳам англаб етиш демакдир. Адашганидан "тирик мавжудот ҳам Худога тенг" деб юрган киши ғафлат зулматида юрган бўлади, шу боис у Худога садоқат билан холис хизмат қила олмайди. Унинг ўзи Худо бўлишга интилади, шу боис ўзини туганмас туғилиб-ўлишлар чархпалагида чексиз

айланиб юришга маҳкум этади. Ўзининг ҳақиқий вазифаси Худога хизмат қилиш эканини тушунган киши эса, Худога садоқат билан холис хизмат қилиш йўлига киради ва Вайкунтҳага эришади. Худога садоқат билан холис хизмат қилиш *карма-йога* ёки *буддхи-йога* деб аталади.

52. *йада те моха-калилам
буддхир вйатитариййати
тада гантаси нирведам
шротавйасйа шрутасйа ча*

Тафаккуринг алданиш чангалидан халос бўлганида, сен аввал эшитган ва энди эшитадиган гапларнинг ҳаммасига эътибор бермайдиган бўласан.

Изоҳ: Худога садоқат билан хизмат қилиш натижасида инсон ведавий маросим ва урф-одатлар билан умуман қизиқмай кўйишига Худонинг буюк содиқ хизматкорлари ҳаётидан жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Ҳақиқатан ҳам Кришнани ва ўзининг У билан бўлган мангу муносабатларини ҳақиқатан англаб етган киши, ҳатто тажрибали браҳман бўлса ҳам, кармали фаолият билан боғлиқ бўлган ҳар хил урф-одатларга умуман эътиборсиз бўлиб қолади. Буюк ачарйа-вайшнава, Шри Мадхавендра Пури шундай дейди:

*сандхйя-вандана бхадрам асту бхавато
бҳоҳ снана тубхйам намो
бхо девах питараш ча тарпана-видхау
нахам кшамаҳ кишамйатам
йатра квапи нишадйя йадава-
кулоттамасйа камса-двйшаҳ
смарам смарам агхам харами
тад алам манйе ким анйена ме*

"Эҳ менинг ҳар куни қиладиган илтижоларим, сизларга шон-шарафлар бўлсин. Эҳ, ҳар кунги эрталабки сувда чўмилишларим, сизларга таъзим қиламан. Ҳой фаришталар, эй аждодларим, сизларга ҳурмат билан таъзим қилишни тарк этганим учун мени кечиринглар. Энди, мен қаерда бўлсам ҳам, ҳамиша фақат Ядавалар хонадонининг буюк вакили(Кришна)ни, Камсанинг душманини эслаб юраман, шу билан барча гуноҳларим оқибатидан халос бўламан. Менга шунинг ўзи бемалол кифоя деб ўйлайман".

Эрта туриб ювиниш, кунига уч марта Худога сажда қилиб, илтижо қилиш, аждодларни хотирлаш сингари Ведавий маросим ва урф-одатлар - руҳий юксалиш йўлига энди кирган тажрибасиз одамлар мунтазам бажариши шарт бўлган удумлардир. Лекин, қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган ва Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб юрган кишининг бу қоидаларга амал қилиб юришга ҳеч қандай зарурат қолмайди, чунки у аллақачон руҳий баркамолликка эришган бўлади. Агар инсон

Парвардигор Кришнага хизмат қилиш орқали мукамал илмга эга бўлса, унинг Ведаларда тавсия қилинган сон-саноксиз курбонлик маросимларини ўтказиб юришининг, ҳар хил тавба-тазаррулар қилиб юришининг ҳожати йўқ. Ведаларнинг мақсади - Кришнани англаш эканини тушунмайдиган ва фақат ведавий маросимларни ўтказиш билан шуғулланиб юрган киши вақтини бекорга сарфлайди. Кришна онгига эга бўлган кишилар *шабда-браҳмадан*, яъни, Веда ва Упанишадаларнинг кўрсатмаларидан устун турадилар.

53. *шрути-випратипанна те
йада стхасйати нишчала
самадхав ачала буддхис
тада йогам авансйаси*

Қачон Ведаларнинг жимжимадор гаплари ақлингни безовта қилишни бас қилса ва қачон сен ҳақиқий "Мен"ингни англаб, ҳамиша рухий жаваба(транс) ҳолатида ўзгармай қоладиган бўлсанг, шунда сен илоҳий онгга эга бўласан.

Изоҳ: *Самадҳи* ҳолатида бўлиш - қалбида Кришна онгини тўла равожлантириш, яъни, бошқача қилиб айтганда, Браҳман, Параматма ва Бҳагаванни англаб етиш демақдир. Ўзликни англашнинг мана шу олий поғонасига кўтарилиб, инсон аслида ўзи Кришнанинг мангу хизматкори эканини ва унинг ягона вазифаси - Кришна онгида ўз бурчини бажариш эканини англаб етади. Ўз ихтиёрини Худога бутунлай топширган ана шундай одамни Ведаларнинг чиройли гаплари қизиқтирмайди, шу боис у жаннат сайёраларига эришиш имконини берадиган кармали фаолият билан шуғулланмайди. Кришна онгига эга бўлиб, тирик мавжудот Парвардигор билан бевосита мулоқот қила бошлайди ва ана шундай рухий поғонада туриб Унинг ҳамма кўрсатмаларини тушуниб етишга қодир бўлади. Кармали фаолият ёрдамида бундай мукамал илмга эга бўлишнинг иложи йўқ. Мукамал илмга эга бўлиш учун Кришнанинг ёки Унинг вакили, рухий устознинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш лозим.

54. *арджуна увача
стхита-праджнасья ка бхаша
самадхи-стхасйа кешава
стхита-дхиқ ким прабхашета
ким асита враджета ким*

Аржун деди: О Кришна, ана шундай илоҳий онг соҳиби бўлган кишини қандай таниб олиш мумкин? У нималар ҳақида гапиради, ўз фикрини қандай ифодалайди? Унинг ўтириштириши қандай бўлади?

Изоҳ: Одамнинг жамиятда қандай мартабага эга эканини унинг баъзи бир белгиларига қараб билиш мумкин бўлгани сингари, Кришна онгига эга кишини ҳам гапираётган гапларига, ўтириштиришига, фикрларига ва бошқа белгиларига қараб билиб олиш мумкин. Ўзига хос белгилар бадавлат кишини камбағалдан, бемор кишини соғ-саломат кишидан, билимдон кишини ғофил одамдан ажратиб туради, худди шундай илоҳий онгга, яъни Кришна онгига эга бўлган кишини ҳам, унинг ҳар хил шароитларда ўзини қандай тутишига қараб билиб олса бўлади. Бу белгилар «Бҳагавад-гита»нинг кейинги шеърларида келтирилган. Ҳар қандай одамни, шунингдек, Кришна онгидаги одамни ҳам бошқалардан ажратиб турадиган асосий хусусият - унинг гапларидир. Айтадиларки, башанг кийиниб олган аҳмоқ одам то гапира бошламагунча унинг ким эканини билиб бўлмайди, лекин, у оғзини очиб гапира бошлаган заҳоти унинг ким экани дарров маълум бўлади. Кришна онгига эга бўлган кишининг асосий белгиси - у фақат Кришна ҳақида ёки фақат Кришна билан боғлиқ бўлган нарсалар ҳақида гапиради. Унинг бошқа барча хусусиятлари ана шу асосий белги билан бирга бўлади.

55. *шри бхагаван увача
праджсахати йада каман
сарван партха мано-гатан
атманй эватмана тушитақ
стхита-праджнас тадоҷйате*

Парвардигор деди: О Партха, ақлини сезгиларининг талабларидан келиб чиқадиган барча истаклардан поклаган, фақат ўзининг ҳақиқий "Мен"(ўзлик)идан лаззат олиб юрадиган кишини пок, илоҳий онг соҳиби деб атайдилар.

Изоҳ: "Шримад Бҳагаватам"да айтилган-ки, қалбида Кришна онгини тўлиқ ривожлантирган ва Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ўзида буюк донишмандларга хос бўлган барча эзгу фазилатларни тўлиқ ривожлантирган бўлади, ҳали илоҳий поғонага кўтарилмаган кишида эса, ҳеч қандай эзгу фазилат йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас, чунки у ҳар қандай ҳолатда ҳам адашган ақлининг ҳукмига бўйсунди. Шунинг учун ҳам бу ерда ақлда макон топган, ҳиссий лаззатлар билан боғлиқ бўлган истакларнинг барчасидан халос бўлиш керак, деб айтилган. Бу истакларни шунчаки тўхтатиб туриб бўлмайди. Лекин, агар инсон Кришна онгидаги фаолият билан шуғулланиб юрса, бундай истаклар ҳеч қандай ортиқча уринишларсиз, ўзидан-ўзи йўқолиб кетади. Шунинг учун, инсон қатъий қарор билан ўзини Кришна онгидаги фаолиятга бағишлаши лозим, шунда Худога садоқат билан қилаётган хизматимиз жуда қисқа вақт ичида қалбимизда илоҳий онг ривожлантиришимизга ёрдам беради.

Рухий баркамолликка эришган киши Худонинг мангу хизматкори эканини англаган ҳолда ҳамиша ўзининг қалбида мамнуният ҳосил қилиб юради. Ундай инсон дунёвий одамларга тақлид қилиб юрмайди ва сезгиларининг ҳар хил бемаъни талабларини қондиришга уринмайди. Парвардигорнинг мангу хизматкори сифатида ўзининг табиий ҳолатини эгаллаб, у ҳамиша бахтиёр ва ҳаётдан мамнун бўлиб юради.

56. *дужкхешив анудвига-манаҳ
сукхешу вигата-сприхаҳ
вита-рага-бхайа-кродхаҳ
стхита-дхир мунир учйате*

Уч турли азоб-уқубатларга чидам билан сабр-тоқат қилиб, ўзгармасдан ҳамиша хотиржам юрадиган, бахт кулиб бокқанда қаттиқ қувониб кетмайдиган ҳамда боғланишлардан, қўрқув ва ғазаб туйғусидан халос бўлган кишини "ақлини жиловлаб олган донишманд" деб айтадилар.

Изоҳ: Нотинч ақли ҳар хил фикрларга берилиб юрадиган, лекин якуний хулосага кела олмайдиган файласуфни *муни* деб атайдилар. Айтадиларки, ҳар бир *муни* бошқаларникидан фарқ қиладиган ўзининг шахсий фикрига эга бўлиши керак, акс ҳолда уни том маънода *муни* деб бўлмайди. *Насав ришир йасйя матам на бхиннам*(Маҳобҳорат. Вана-парва.313.117). Лекин, Парвардигор бу ерда айтаётган *стхита-дхир муни*, яъни “ақлини жиловлаб олган донишманд” оддий мунилардан фарқ қилади. Ундай донишманд ақлининг бемаъни фикрлашларига чек қўйган ва ҳамиша Кришна онги билан яшайди. Уни *прашанта-нихшеша-mano-ратхантара* - "мамнуният ҳосил қилган ва барча истаклардан озод бўлган донишманд" деб атайдилар(Стотра-ратна. 43). У – самарасиз фалсафий фикрлашлардан юкори кўтарилган ва Шри Кришна, Васудева - ҳамма нарсанинг моҳияти, асоси деган хулосага келган инсондир(*васудеваҳ сарвам ити са махатма судурлабхаҳ*). Мукамал Кришна онгига эга бўлган шундай инсонни уч турли мусибатларнинг намоён бўлиши безовта қилмайди: у ўзини, аслида аввал қилган гуноҳлари сабабли бундан ҳам баттарроқ мусибатларга лойиқ деб ҳисоблаб, бошига тушган барча мусибатларни “Худонинг марҳамати” деб мамнуният билан қабул қилади. Бундан ташқари, унинг ишончи комилки, ҳар бир тирик мавжудотга меҳрибон бўлган Парвардигор унинг барча мусибатларини энг осон ҳолга келтириб қўяди. Бахт кулиб бокқанда эса, у буни Парвардигорнинг унга кўрсатаётган бесабаб мукофоти ўрнида қабул қилиб, ўзини бундай мукофотга лойиқ эмас деб ҳисоблайди; у фақат Парвардигорнинг чексиз марҳамати билангина шундай ажойиб шароитга тушиб қолганини яхши тушунади ва барча имкониятидан Худога яна ҳам

яхшироқ хизмат қилиш учун фойдаланади. Худога хизмат қилар экан, у қатъий қарор ва шижоат билан ҳаракат қилади, боғланиш ва нафратланиш таъсирларига берилмайди. Боғланиш - бирор нарсани ҳиссий лаззатланиш учун ишлатишга интилишдир; нафратланиш эса - ана шундай боғланиш туйғусининг акси. Кришнани англаш йўлида мустаҳкам турган киши, ҳар қандай боғланиш ва нафратланишлардан озод инсондир, чунки унинг бутун ҳаёти Худога садоқат билан холис хизмат қилишга бағишланган. Шу боис, ҳатто қилаётган уринишлари ҳеч қандай натижа бермаса ҳам, Кришна онгига эга бўлган киши ғазабланмайди. На мағлубият, на муваффақият унинг Худога садоқат билан хизмат қилишга бўлган қатъий қарорини сусайтира олмайди.

57. *йаҳ сарватранабхиснехас тат
тат пратйа иубхашубхам
набхинандати на дवेशти
тасйя праджна пратиштхита*

Моддий оламда яшаётган бўлса ҳам дунёвий боғланишлардан озод бўлган, бирор яхшилик келса қаттиқ қувониб кетмайдиган ва бирор қор-ҳол рўй берганда ғазабланмайдиган киши мукамал илмга эга инсондир.

Изоҳ: Моддий оламда яхшими-ёмонми, ҳамиша қандайдир ходисалар рўй бериб туради. Шуни тушуниб олиш керак-ки, дунёда бўлиб турган воқеа-ходисалар безовта қилмайдиган, яхшиликка ҳам, ёмонликка ҳам бирдай муносабатда бўладиган киши ҳақиқатан ҳам қалбида Кришна онгини ривожлантирган инсондир. Токи биз бу моддий оламда яшар эканмиз, истаган пайтда бирор яхши ёки ёмон ходиса рўй бериши мумкин, чунки моддий олам - қарама-қаршиликлар олами. Лекин, қарама-қаршиликларнинг намоён бўлаётган бундай кўринишлари Кришна онгига эга бўлган кишини безовта қилмайди, чунки унинг бутун фикру-хаёли ҳамиша Кришнада, ҳаммага саодат келтирувчи мутлақ Парвардигорда мужассам бўлиб юради. Онги бутунлай Кришнада мужассам бўлган киши руҳий баркамолликнинг санскрит тилида *самадҳи* деб аталадиган энг олий поғонасига кўтарилади.

58. *йада самхарате чайам
курмо “нганива сарвашаҳ
индрийаниндрийартхебхйас
тасйя праджна пратиштхита*

Оёқлари ва қалласини косаси ичига тортиб оладиган тошбақага ўхшаб, ўзининг сезги аъзоларини уларга таъсир қиладиган нарсалардан тортиб юришга қодир киши мустаҳкам илоҳий тафаккур соҳиби бўлган инсондир.

Изоҳ: Комил йогни, Худонинг содиқ хизматкорини ёки руҳий ўзлигини англаб етган зотни ўз сезгиларини жиловлаб ола билиш қобилятидан таниб олиш мумкин. Бу дунёдаги одамларнинг аксарият кўпчилигидан фарқли равишда, ундай инсон ўз сезгиларининг қули эмас ва уларнинг талабини қондириб юрмайди. "Ҳақиқий йог ўзини қандай тутати?" - деган саволга Кришна шундай жавоб берган. Сезгиларни захарли илонларга ўхшатадилар. Улар ҳамиша эркин ҳолда, ҳеч қандай қаршиликка учрамай ҳаракат қилишга интиладилар. Шунинг учун йог ёки Худонинг содиқ хизматкори, худди илон ўргатувчи сингари, сезгиларини ўзига бўйсундира олиши учун жуда катта қудратга эга бўлиши керак. У ҳеч қачон сезгиларининг ўз амрига бўйсунмасдан мустақил ҳаракат қилишига йўл қўймайди. *Шастралар*да қандай амаллар қилиш лозим ва қайси ишларни қилмаслик кераклиги тўғрисида хилма-хил кўрсатмалар берилган. Токи инсон, ҳиссий лаззатларни чеклаб қўядиган ана шу кўрсатмаларга қатъий амал қилишни ўрганмас экан, у Кришна онгига эга бўла олмайди. Бу борада тошбақа жуда аниқ мисол қилиб кўрсатилган. Тошбақа истаган вақтида калласи ва оёқларини косаси ичига тортиб олиб, керак пайтда яна чиқара олади. Худди шундай, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳам, ўз сезгиларидан фақат Кришнага хизмат қилиш учун фойдаланади ва уларни ҳиссий лаззат берадиган нарсалардан тўсиб юради. Бу ерда Кришна Аржунга сезгиларидан ўзи лаззатланиш учун эмас, балки Худога садоқат билан хизмат қилиш учун фойдаланишни буюряпти. Худога хизмат қилиш билан банд бўлган сезгилар худди тошбақанинг косаси ичига тортиб қўйилган оёқларига ўхшайди.

59. *вишайа винивартанте
нирахарасйа дехинаҳ
раса-варджем расо "ни асйа
парам дриштва нивартате*

Ҳатто ҳиссий лаззатлардан ўзини тутиб юрса ҳам, танада мужассам бўлган руҳ аввалгидай уларнинг мазасини қўмсайверади. Лекин, улардан юксакроқ лаззатни англаб етгандан кейин у лаззат келтирадиган моддий нарсаларга интилмай қўяди ва мустаҳкам руҳий онгга эга бўлади.

Изоҳ: Инсон то руҳий поғонага кўтарилмагунча ҳиссий лаззатлардан биратўла воз кеча олмайди. Муқаддас китобларнинг ҳиссий лаззатларни чеклайдиган кўрсатмаларини худди баъзи бир нарсаларни истемол қилишни чеклаб қўядиган парҳез қоидаларига ўхшатиш мумкин. Лекин, бундай чеклашлар беморга хуш келади ёки унда таъқиқланган нарсаларга ўзидан ўзи қизиқиш йўқолади, деб ўйламаслик керак. Худди шундай, шастралар юксак илмдан маҳрум бўлган

кишиларга, саккиз поғона - *яма, нияма, асана, пранаяма, пратйахара, дхарана, дхйана ва самадхидан* иборат *аштанга-йога* сингари руҳий машғулотлар ёрдамида сезгиларининг фаолиятини чеклаб қўйишни тавсия қилади. Лекин, қалбида Кришна онгини ривожлантириб, Парвардигорнинг гўзаллигини англаб етган киши бу дунёдаги ўлик, моддий нарсаларга умуман бефарқ бўлиб қолади. Шундай қилиб, шастраларнинг кўрсатмалари чуқур тафаккурга эга бўлмаган, руҳий юксалишнинг куйи поғоналарида юрган кишилар учун мўлжалланган. Улар инсон то Кришна онгининг ҳақиқий мазасини ҳис қилиб кўргунга қадар керак бўлади, холос. Ҳақиқатан ҳам Кришна онгига эга бўлган кишининг қалбида бемаъни дунёвий лаззатларга бўлган интилиш табиий равишда йўқолиб кетади.

60. *йатато хй апи каунтейа
пурушасйа випашчитаҳ
индрийани праматхини
харанти прасабхам манаҳ*

О Аржун, сезгилар шу қадар қудратли ва шиддатлики, улар ҳатто руҳий илмга эга бўлган ва уларни жиловлаб олишга ҳаракат қилаётган зукко кишининг ақлини ҳам куч билан ўзига эргаштириб кетишга қодир.

Изоҳ: Кўплаб донишмандлар, файласуфлар ва йоглар ўз сезгиларини жиловлаб олишга интиладилар, лекин, шунча уринишларига қарамай, ҳатто уларнинг энг буюклари ҳам баъзан ақлини жиловлай олмай, сезгиларининг қурбони бўладилар ва яна дунёвий лаззатларга берилиб кетадилар. Масалан, буюк донишманд, баркамолликка эришган сеҳргар-йог Вишвамित्रа, гарчи, муроқаба ва қаттиқ риёзатга берилиб, сезгиларини жиловлаб олишга жиддий ҳаракат қилган бўлса ҳам, Менака*нинг жилваларига учган эди. Инсоният тарихида бундай мисоллар жуда кўп бўлган. Албатта, Кришна онгига эга бўлмаган кишига ўзининг ақли ва сезгиларини жиловлаб олиш жуда мушкул. Инсоннинг ақли Кришнада мужассам бўлмаса, уни дунёвий ўйлардан тўсиб қўйишнинг иложи йўқ. Бу ҳақиқатни Худонинг буюк содиғи, авлиё инсон Шри Ямуначарйа шундай тасдиқлайди:

*йад-авадхи мама четаҳ кришна-падаравинде
нава-нава-раса-дхаманй удйатам рантум асмит
тад-авадхи бата нари-сангаме смарйамане
бхавати мукха-викараҳ суитху ништҳиванам ча*

"Ақлу-хаёлим Кришнанинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш билан машғул бўлгандан бери мен тобора кучайиб борадиган чексиз илоҳий лаззат ҳис қилиб яшайман. Шундан бери аёл киши билан жинсий алоқа қилиш ҳақидаги фикр хаёлимга келган заҳоти афтим буришиб кетади ва жирканиб, туфуриб ташлайман".

Кришна онги билан яшаш инсонга шу қадар юксак руҳий лаззат келтирадики, бу лаззат олдида дунёвий лаззатлар ёқимсиз, ҳатто, жирканч бўлиб кўрина бошлайди. Кришна онгига эга бўлган киши худди ширин ва мазали таомлар еб қорнини тўйғазётган кишига ўхшайди. Шунчаки, ақлу-хаёли Кришна онгига бутунлай ғарқ бўлгани туфайли Амбариша Махараж буюк йог Дурваса Мунидан устун келган эди(*са ваи манаҳ кришна-падаравиндайор вачамси ванкунтха-гунануварнане*).

*_-----

Менака – жаннатдаги машҳур раққоса пари.

61. *тани сарвани самйамйа
йукта асита мат-параҳ
ваше хи йаендриийани
тасйа праджна пратиштхита*

Сезгиларини моддий нарсалардан тортиб, ўзига бўйсундириб олган ва ақлини ҳамиша Менда мужассам қилиб юрган кишини мустаҳкам тафаккур соҳиби деб айтадилар.

Изоҳ: Бу ерда йоганинг энг олий мукамал ҳолати Кришнани англаш экани ва Кришна онгига эга бўлмай туриб, сезгиларни жиловлаб бўлмаслиги тушунтирилади. Бир куни буюк донишманд Дурваса Мунининг Махаража Амбариша билан жанжаллашиб қолгани ҳақида айтиб ўтган эдик. Мағрурлигидан жуда гердайиб кетган Дурваса муни ҳеч қандай сабабсиз, ўзидан-ўзи ғазабга миниб, сезгиларини жиловлай олмай қолганди. Аксинча, Худонинг содиқ хизматкори бўлган шоҳ Амбариша, донишманд Дурваса сингари қудратли йог бўлмаса ҳам, Худонинг содиқ хизматкори бўлган шоҳ донишманднинг ноҳақ ҳақоратларини жим тинглаб турди ва охир-оқибатда ундан устун келди. Шоҳ сезгиларини ўзига тўла бўйсундириб олган эди, чунки у, "Шримад Бҳагаватам"(9.4.18-20)да ёзилганидай, ҳамиша куйидаги ишлар билан машғул эди:

*са ваи манаҳ кришна-падаравиндайор
вачамси ваикунтха-гунануварнане
карау харер мандира-марджанадишу
ирутим чакарачйута-сат-катходайе
мукунда-лингалайя-даршане дришау
тад-бхритйя-гатра-спарие "нга-сангамам
гхранам ча тат-пада-сароджа-саурабхе
иримат-туласйа расанам тад-арпите
падау харех кшетра-паданусарпане
широ хришикеша-падабхивандане
камам ча дасйе на ту кама-камйайа
йатхоттамашлока-джанаширайа ратих*

"Шоҳ Амбариша бутун фикру-хаёлини Парвардигор Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам қилган, нутки эса Унинг илоҳий даргоҳини таърифлаш билан банд эди; кўллари билан у Парвардигорнинг эҳромларини тозаларди,

кулоғи Парвардигорнинг эрмаклари ҳақидаги ҳикояларни тингларди; кўзлари Парвардигорнинг жамолини томоша қилар, танаси Худонинг бошқа содиқ хизматкорларининг танасига тегар, бурни Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига тақдим этилган гуллар ҳидини ҳидларди; тили билан Парвардигорга тақдим этилган туласи барглариининг таъмини ҳис қилар, оёқлари уни Парвардигорнинг эҳромлари жойлашган муқаддас зиёратгоҳларга олиб борар, боши Парвардигор олдида саждага эгилар, унинг бутун орзу-истаклари эса, Парвардигорнинг истаклари билан боғлиқ эди".

Бу таърифлар шундан гувоҳ бериб турибдики, Махаража Амбариша *мат-пара* даражасига эришган содиқ эди. «Бҳагавад-гита»нинг биз таҳлил қилаётган мазкур шеърда ишлатилган *мат-пара*("Мен билан боғланган") иборасига алоҳида эътибор бериш лозим. Махараджа Амбарининг турмуш тарзи қандай қилиб *мат-пара* содиқ бўлиш мумкинлигига мисол бўла олади. Буюк олим ва устозлар силсиласида турган руҳий устоз Шрила Баладева Видйабхушана мазкур шеърни изоҳлар экан, шундай деб ёзади: *мад-бҳакти-прабхавена сарвендриийя-виджайя-пурвика сватма-дриштих сулабхети бхаваҳ* - "Фақат Кришнага садоқат билан хизмат қилиш билангина сезгиларни тўла жиловлаб олиш мумкин". Баъзан бунга оловни мисол келтирадилар: худди олов хонадаги ҳамма нарсани ёқиб кул қилиб юборишга қодир бўлгани сингари, йогнинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигор Вишну ҳам ундаги ҳамма моддий иллатларни ёқиб юборади. "Йога-сутра"да йог муроқаба жараёнида ақлини бўшлиқда эмас, балки Парвардигор Вишнунинг қиёфасида мужассам қилиши лозим деб маслаҳат берилган. Ақлини Парвардигор Вишнуда эмас, бошқа бирор нарсада мужассам қилишга уриниб юрган сохта йоглар сароб нарсаларга интилиб, вақтини бекорга сарфлайдилар. Биз Кришна онгига эга бўлишимиз, яъни, бошқача қилиб айтганда ўз ихтиёримизни бутунлай Худо Шахсига топширишимиз лозим. Ҳақиқий йогнинг мақсади шундан иборат.

62. *дхйайато вишайан пумсаҳ
сангас тешупаджайате
сангат санджайате камах
камат кродхо "бхиджайате*

Сезгиларга лаззат берадиган нарсаларни томоша қилиш билан инсон ўзида уларга боғланиш туйғусини ривожлантиради, боғланишдан эҳтирос(хирс) пайдо бўлади, хирсдан эса, ғазаб юзага келади.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлмаган киши ҳиссий лаззат келтирадиган нарсаларга диққат билан қараганда, дарров қалбида дунёвий истаклар пайдо бўлади. Сезгилар ҳамиша ўзига бирор эрмак

излаб юрадилар, агар улар Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда машғул бўлмасалар, албатта ўзларига бирор моддий эрмак топиб оладилар. Моддий оламда ҳар бир тирик мавжудот - жаннатий сайёралардаги бошқа фаришталар эмас, ҳатто маъбуд Браҳма ва Шива ҳам ўзларида ҳиссий лаззат келтирадиган нарсаларнинг таъсирини ҳис қиладилар. Моддий ҳаёт чигалликларидан халос бўлишнинг ягона йўли - Кришна онгига эга бўлишдир. Маъбуд Шива муруқабага берилиб ўтирган эди, лекин Парвати унинг лаззатланиш туйғуларини уйғота бошлаганида, ҳиссий лаззатларга берилиб кетди, натижада уларнинг фарзанди Картиккея дунёга келди. Худонинг буюк содиғи Харидас Тхакурни ҳам йўлдан оздиришга уринганлар: ҳали ёш йигит пайтида, унинг олдида Майя-девининг тимсоли келиб, синаб кўрмоқчи бўлган. Лекин, Харидас Тхакур бу синовдан осонлик билан ўтди, чунки у ўз ихтиёрини бутунлай Парвардигор Кришнага топширган эди. Шри Ямуначарьянинг юқорида келтирилган шеърида айтилганидай, ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган самимий содиқ Парвардигор билан ўзаро мулоқотда бўлиб, олий лаззат олаётгани туфайли ҳар қандай дунёвий алдовларга бардош бера олади. Руҳий юксалишда муваффақият қозонишнинг сири шундай. Кришна онгига эга бўлмаган киши қанчалик қудратли бўлмасин, сезгиларининг фаолиятини тўхтатишга қанчалик уринмасин, охир-оқибатда барибир мағлуб бўлиши муқаррар, чунки ҳиссий лаззат ҳақидаги ҳар қандай фикр унинг ақлини уйғотиб юборади ва ўзининг истагини бажаришга уни мажбур қилади.

63. *кродхад бхавати саммохах
саммохат смрити-вибхрамах
смрити-бхрамшад буддхи-нашо
буддхи-нашат пранашияти*

Ғазаб кишини бутунлай йўлдан адаштиради, адашган кишининг хотираси йўқолади. Хотираси йўқолган киши ақл-идрокидан айрилади(соғлом фикрлай олмайди), шунда инсон, ақлидан айрилиб, яна моддий ҳаёт гирдобига тушиб қолади.

Изоҳ: Шрила Рупа Госвами "Бҳакти-расамрита-синдху"(1.2.256) асарида шундай насихат берган:
*прананчикатайа буддхйа
хари-самбандхи-вастунах
мумукиубхих паритйаго
ваирагйам пхалгу катхйате*

Қалбида Кришна онгини ривожлантира бориб, инсон тушуна бошлайдики: атрофини ўраб турган ҳамма нарсдан Худога хизмат қилишда фойдаланиш мумкин. Кришна онги ҳақида ҳеч нарса билмайдиган ва моддий тутқунликдан озод бўлишга интилиб, шунчаки дунёвий нарсаларни тарк этишга уриниб юрган киши таркидунёлик

қилишда баркамолликка эриша олмайди. Уларнинг таркидунёлигини *пхалгу*, яъни "мукамал бўлмаган таркидунёлик" деб атайдилар. Аксинча, Кришна онгига эга бўлган киши қандай қилиб ҳамма нарсани Худога хизмат қилишда ишлатиш мумкинлигини яхши билади, шунинг учун ҳеч қачон моддий онг тузоғига тушиб қолмайди. Имперсоналист одам, Парвардигор ёки Мутлақ Ҳақиқат шахс сифатига эга бўлмагани сабабли овқат емайди, деб ўйлайди. Шу боис имперсоналист киши ширин таомлардан воз кечади. Лекин, содиқ хизматкор Кришна - олий лаззатланувчи эканини ва муҳаббат ва садоқат билан тақдим этилган ҳамма нарсани истемол қилишини билади. Шунинг учун Парвардигорга ширин-ширин таомлар таклиф қилиб, *прасадам* деб аталадиган ана шу таом қолдиқларидан ўзи ҳам ейди. Шундай қилиб ҳамма моддий нарсаларни руҳий сифатга айлантириш ва тубанликка юз тутиш хавфидан кўркмаслик мумкин. Кришна онгига эга бўлган содиқ *прасадам* қабул қилади, таркидунёликка интилаётган, лекин Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган киши қандайдир моддий нарса деб, бу таомдан юз ўгиради. Сунъий равишда ҳамма нарсдан воз кечиб, имперсоналист ҳаётдан лаззатланиш имкониятидан маҳрум бўлади, шу боис ақлининг озгина уйғониши ҳам уни яна дунёвий ҳаёт гирдобига ғарқ қилиши мумкин. Шастраларда айтилганки, шундай руҳ Худога садоқат билан хизмат қилмагани сабабли, ҳатто моддий тутқунликдан озодликка эришгандан кейин ҳам, яна моддий оламга қайтади.

64. *рага-двеша-вимуктайс ту
вишайан индрийайи чаран
атма-ваийайр видхейатма
прасадам адхигагчхати*

Лекин, шастра(муқаддас китоб)ларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, боғланиш ва нафрат туйғуларидан халос бўлган ҳамда сезгиларини жиловлаб олган киши Худонинг марҳаматига тўлиқ эриша олади.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, сезгилар фаолиятини сунъий йўллар билан тўхтатиб, уларни жиловлаб олишга истаганча уриниш мумкин, лекин, агар сезгилар Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда машғул бўлмасалар, ундай киши истаган пайтда тубанликка юз тутиш хавфи остида бўлади. Аксинча, Кришна онгига эга бўлган киши сезгиларининг амрига бўйсуниб ҳаракат қилаётгандай кўриниши мумкин, лекин аслида, у сезгиларининг фаолиятига боғланиб қолмаган, чунки у бутунлай Кришна онгига ғарқ бўлган. Шундай инсон бошқа ҳеч нарсани ўйламасдан, фақат қандай қилиб Кришнани мамнун қилиш ҳақида ўйлаб юради. Шунинг учун у дунёвий боғланиш ва нафрат тушунчаларидан устун

туради. Агар Кришна истаса, содиқ ҳар қандай ишни, ҳатто ўзи истамаган ишни ҳам қилиши мумкин; лекин у, агар бу иш Кришнага ёқмаса, одатда ўзи ёқтирадиган ишни ҳам қилмайди. Бошқача қилиб айтганда, содиқнинг ҳаракатлари ташқи сабабларга боғлиқ эмас, чунки у фақат Кришнанинг кўрсатмаси билан ҳаракат қилади. Ана шундай онг Парвардигорнинг бесабаб марҳаматининг натижасидир, содиқ хизматкор, ҳатто ҳали унда сезгиларининг фаолиятига боғланиш туйғуси сақланиб қолган бўлса ҳам, ана шундай марҳаматга эриша олади.

65. *прасаде сарва-дужханам
ханир асйонаджайате
прасанна-четасо хй ашу
буддхих парйаватиштхате*

Шу йўлдан бориб, (Кришна онгида)мамнуният ҳосил қилган кишига уч турли мусибатлар таъсир қилмай қўяди. Ана шундай мамнуният туфайли инсоннинг тафаккури тезда мустаҳкам ҳолга келади.

66. *насти буддхир айуктасйа
на чайуктасйа бхавана
на чабхаваятаҳ шантир
ашантасйа кутаҳ сукхам*

(Кришна онгида)Парвардигор билан алоқа ўрната олмаган киши тафаккурини руҳий поғонага кўтаришга ва ақлини хотиржам қилишга қодир бўлолмайди. Ақли нотинч киши мамнуният нималигини билмайди, мамнуният ҳосил қилмаган киши қандай қилиб бахтли бўла олади?

Изоҳ: Кришна онгидан маҳрум бўлган киши мамнуният нималигини билмайди. «Бҳагавад-гита»(29)нинг бешинчи бобида айтилганки, инсон қурбонлик қилинган нарсаларнинг ҳаммасидан вариёзатларнинг барча меваларидан Кришна лаззатланишини, У – коинотдаги барча сайёраларнинг олий ҳукмдори ва барча тирик мавжудотларнинг ҳақиқий дўсти эканини тушуниб етгандагина ҳақиқий мамнуният ҳосил қилади. Агар инсон Кришна онгига эга бўлмаса, унинг ақли ҳеч қандай якуний хулосага келмасдан бемақсад дайдиб юради. Ақлда пайдо бўладиган ташвишларнинг ҳаммаси якуний хулосага келишга интилиш билан боғлиқ, ниҳоят инсон Кришна – олий лаззатланувчи, бутун борлиқнинг ҳукмдори ва ҳар кимнинг дўсти эканини тушунганида, ақли хотиржам бўлади ва ўзи мамнуният ҳосил қилади. Шунинг учун ҳам фаолияти Кришна билан боғлиқ бўлмаган киши, нима билан машғул бўлса ҳам ва ўзини бошқаларга руҳий фаолият билан шуғулланиб юрган ва ҳаётдан мамнун қилиб кўрсатишга қанчалик уринмасин, ҳамиша ташвиш-хавотирда юради. Кришна онгида бўлиш – табиий

осойишталик ҳолатидир, бунга фақат Кришна билан бевосита алоқа ўрнатиш орқали эришиш мумкин.

67. *индриёанам хи чаратам
йан мано “нувидхийате
тад асйа харати праджнам
вайур навам ивамбхаси*

Худди, кучли шамол бўш қайиқни олиб кетгани сингари, инсоннинг бутун ақли мужассам бўлган, биргина адашиб юрган эркин сезгиси ҳам унинг тафаккурини изидан эргаштириб кета олади.

Изоҳ: Содиқнинг барча сезгилари Худога хизмат қилишда машғул бўлмас экан, унинг дунёвий лаззат излаб юрган биргина сезгиси ҳам уни руҳий юксалиш йўлидан чиқиб кетишга мажбур қилиши мумкин. Юқорида келтирилган, Махараж Амбариша мисолдан кўриниб турибдики, инсон ҳамма сезги аъзоларини Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиш лозим, зеро, ақлни жиловлаб олишнинг ягона тўғри йўли мана шудир.

68. *тасмад йасйа маха-бахо
нигрехитани сарвашаҳ
индриёаниндрйартхеххйас
тасйа прагйа пратиштхита*

Шунинг учун, эй билаги кучли Аржун, ҳеч шубҳа йўқки, сезгиларини уларга лаззат келтирадиган нарсалардан ажратиб қўйган киши мустаҳкам тафаккур соҳибидир.

Изоҳ: Ҳиссий лаззатланишга интилиш туйғусини фақат Кришна онгидаги фаолият билан шуғулланиш – ҳамма сезги аъзоларини Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда машғул қилиш ёрдамида енгиш мумкин. Душман устидан ғалаба қозониш учун ундан кучлироқ бўлиш лозим, худди шундай, сезгиларни жиловлаб олиш учун инсоннинг фақат ўзининг уринишлари камлик қилади: уларни Худога хизмат қилиш билан узлуксиз банд қилиб қўйиш керак. Мустаҳкам руҳий онгга фақат Кришнани англаш ёрдамида эришиш мумкинлигини ва бундай фаолиятни ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида бажариш лозимлигини тушунган кишини *садхака*, яъни, моддий тутқунликдан озодликка чиқишга муносиб инсон деб атайдилар.

69. *йа ниша сарва-бхутанам
тасйам джагартти самйами
йасйам джаграти бхутани
са ниша пашйато мунех*

Барча мавжудотлар учун тун бўлган вақт ўзини жиловлаб олган киши учун зийраклик вақтидир; ҳамма мавжудотлар сергак бўлганда

эса, назари қалбига қаратилган донишманд учун тун кириб келади.

Изоҳ: Чуқур тафаккурга эга одамлар икки тоифа бўлади. Биринчи тоифага ҳиссий лаззатланиш учун ўзининг чуқур тафаккуридан дунёвий фаолиятда муваффақият билан фойдаланадиган одамлар, иккинчи тоифага эса, тафаккури ўзининг ички дунёсига қаратилган, ҳақиқий "мен"ини англашга интиладиган кишилар киради. Тафаккури руҳий ўзлигига қаратилган донишманд, мутафаккир кишининг қилаётган ишлари - дунёвий ишлар билан машғул бўлиб юрган кишилар учун қоронғу тунга ўхшайди. Руҳий илм ҳақида ҳеч нарса билмасдан, дунёвий одамлар ғафлат уйқусига ғарқ бўлиб юрадилар, лекин, назари ички дунёсига қаратилган донишманд учун уларнинг туни - зийраклик вақтидир. Руҳий юксалиш йўлидан борар экан, донишманд киши илоҳий лаззатга ғарқ бўлади, аксинча, руҳий илмдан беҳабар кишилар эса, тушларида баъзида уларга бахт, баъзида мусибат келтирадиган ҳар хил ҳиссий лаззатларни кўрадилар. Руҳий ўзлигини англаб етган донишманд киши ҳар хил дунёвий лаззат ва мусибатлардан устун туради. У ташқи шароитларга эътибор бермасдан руҳий ривожланиш йўлидан боришда адашмай давом этаверади.

70. *апурйамаманам ачала-пратиштхам
самудрам апаҳ правишанти йадват
тадват кама йам правишанти сарве
са шантим апноти на кама-ками*

Бетиним орзу-истаклар оқими безовта қилмайдиган киши, худди кўплаб дарёлар қуйилиб турса ҳам, ҳеч қачон қирғоғидан чиқиб кетмайдиган уммонга ўхшайди. Ўзининг орзу-истакларини амалга оширишга интилиб юрган киши эмас, балки фақат ана шундай инсон қалбида мамнуният ҳосил қила олади.

Изоҳ: Гарчи океан ҳамиша сувга тўла бўлса ҳам, унга кўплаб дарёлар орқали, айниқса ёмғир палласида, жуда кўп сувлар қуюлиб туради. Лекин, шунга қарамай, океан ҳеч қачон қирғоқларидан чиқиб кетмайди.

Кришна онгида бўлган киши ҳақида ҳам шундай фикр юритиш мумкин. Токи бизнинг моддий танамиз бор экан, сезгиларимиз лаззатланишга интилади. Лекин, Худонинг содиқ хизматкорини тананинг бундай талаблари ташвишга солмайди, чунки у ҳамиша қалбида, руҳий ўзлигидан лаззатланиб юрган бўлади. Кришна онгида бўлган одам ҳаётда ҳеч нарсага эҳтиёж сезмайди, бирор нарсага муҳтож бўлмайди, чунки Парвардигор унинг ҳамма моддий эҳтиёжларини етарлича таъминлаб туради. Худди бепоён океан сингари, ундай одам ҳамиша

ўзига тўқ, қалби хотиржам, ҳеч нарсага муҳтож эмас. Худди океанга қуйилаётган дарёларга ўхшаб, унинг ақлида ҳар хил истаклар пайдо бўлиши мумкин, лекин бу истаклар уни ташвишга солмайди: у ҳиссий лаззатлар алдовига учмайди, ўз иши билан шуғулланишда давом этаверади. Мана шулар - қалбида Кришна онгини ривожлантирган кишининг белгиларидир: гарчи ҳаёлида ҳар хил истаклар пайдо бўлса ҳам, содиқ уларни амалга оширишга интилмайди, чунки уни ўткинчи ҳиссий лаззатлар қизиқтирмайди. У Парвардигорга садоқат билан хизмат қилишдан илоҳий лаззат олади, шунинг учун қалби ҳаво сокин пайтдаги океан сингари ҳамиша хотиржам, осойишта ҳолатда бўлади. Қалбидаги орзу-истакларини амалга ошириш учун, яъни дунёвий ҳаётда зафар қозониш ёки ҳатто руҳий озодликка чиқиш учун ҳаракат қилиб юрган одамлар эса - ҳамиша хавотирда, тинчини йўқотган бўладилар. Ўз меҳнатининг натижаларига интилаётган кармилар, руҳий озодликка чиқишга интилиб юрган гйанилар, сеҳр қудратига эга бўлишга интилиб юрган йоглар - буларнинг ҳаммаси ҳаётда бахтсиз одамлардир, чунки уларнинг истак-орзулари ҳамиша амалга ошмай қолаверади. Лекин, Кришнани англаб етган, Кришна онгида бўлган киши, Худога садоқат билан хизмат қилаётганидан бахтиёр, чунки унинг ҳаётида Худога хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаган биронта истаги қолмаган. У ҳатто моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқишга ҳам интилмайди. Бир сўз билан айтганда, Кришнанинг содиқ хизматкорининг ҳаётда ҳеч қандай орзу-истаги қолмаган, у ҳамиша хотиржам, осойишта яшайди.

71. *вихайа каман йаҳ сарван
пумами чарати нихсприха
нирмамо нираханкараҳ
са шантим адхигаччхати*

Ҳиссий лаззатланишга интилишни бутунлай тарк этган, ҳар қандай орзу-истаклардан озод, ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайдиган ва сохта ўзлиги таъсиридан халос бўлган кишигина ҳақиқий осойишталикка эришади.

Изоҳ: Орзу-истаклардан халос бўлиш - ҳиссий лаззатларга интилишдан халос бўлиш демакдир. Бошқача қилиб айтганда, агар инсон Кришна онгига эришишга интилаётган бўлса, демак у - барча дунёвий истаклардан халос бўлган. Кришнани англашда фақат ўзининг ҳақиқий ҳолатини - Кришнанинг мангу хизматкори эканини англаб етган, моддий танасини ўзига қиёслашни тарк этган ва бирор нарсага эгалик қилиш туйғусидан озод бўлган кишигина камолотга эриша олади. Шундай одам биладики, ҳамма нарса Кришнаники бўлгани учун уларни

фақат Кришнага хизмат қилишда ишлатиш лозим. Аржун ўз истакларини амалга ошириш ниятида жанг қилишдан юз ўгирди, лекин Кришна онгига эришгандан кейин, у жанг қилишга киришди, чунки Кришна ундан шуни кутаётган эди. У ўзи учун жанг қилишни истамай турганди, лекин Кришна учун жонини ҳам беришга тайёр бўлиб, жангда иштирок этди. Истаклардан ҳақиқий озод бўлиш - истакларни сунъий равишда бостириш эмас, аксинча ҳамиша Худони, Кришнани мамнун қилишни орзу қилиб яшашдир. Тирик мавжудот ҳеч қачон истаксиз ёки ҳеч нарса сезмасдан яшай олмайди, у фақат ўз истакларининг сифатини, мазмунини ўзгартириши лозим. Моддий истаклардан халос бўлган киши дунёдаги ҳамма нарса Кришнаники эканига аниқ ишонади (*ишавасйам идам сарвам*), шунинг учун у ҳеч қачон ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайди. Ана шу илоҳий илм - ҳар бир тирик мавжудот Кришнанинг ажралмас бир бўлаги бўлган мангу руҳий заррача эканига, шу сабабли у ҳеч қачон Кришнага тенг ёки Ундан буюк бўла олмаслигига асосланган. Кришнани англаш илмини ана шундай нуқтаи-назарда тушунмай туриб, ҳақиқий осойишталикка эришишнинг иложи йўқ.

72. *эша брахми стхитиҳ партха
найнам пратйа вимухйати
стхитвасйам анта-кале "ни
браҳма-нирванам риччхати*

Худога бағишланган руҳий ҳаёт йўли ана шундай. Инсон бу йўлга киргандан кейин алданиш чангалидан озод бўлади ва агар ҳатто у ана шундай илоҳий онгга ажали етган пайтда эришса ҳам, Худонинг даргоҳига кириш ҳуқуқига эга бўлади.

Изоҳ: Кимдир Кришна онгига, яъни илоҳий онгга бир лаҳзада эришиши мумкин, кимгадир бунинг учун миллионлаб йиллар керак бўлади. Бу инсоннинг ўзи ҳақиқатни қанчалик тан олиши ва тушуна билишига боғлиқ. Махараж Кхатванга Кришнага ўз ихтиёрини топшириб, ажали келган пайтда бир лаҳзада шу даражага эришган. *Нирвана* - "моддий тирикчиликнинг, моддий ҳаётнинг тугаши" деганидир. Буддизм фалсафасига кўра моддий тирикчилик тугагандан кейин биз фақат бўшлиққа, йўқликка равона бўламиз, аммо «Бҳагавад-гита» бунинг тескарисини тасдиқлайди. Моддий ҳаёт тугагандан кейин ҳақиқий руҳий ҳаёт бошланади. Моддий ҳаётни тугатиш лозимлиги ҳақидаги илм ашаддий материалистларни қаноатлантиради, аммо руҳий баркамолликка эришган киши биладики, моддий ҳаёт тугагандан кейин янги ҳаёт бошланади. Агар инсон бахти келиб, ҳозирги ҳаётидаёқ Кришна онгига эга бўлса, у шу заҳотиёқ *браҳма-нирвана* ҳолатига эришади. Худонинг даргоҳи билан

Худога садоқат билан холис хизмат қилиш орасида ҳеч қандай фарқ йўқ.

Униси ҳам, буниси ҳам мутлақ табиатга эга ҳолат, шунинг учун Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб юрган киши руҳий даргоҳда юрган инсон ҳисобланади. Моддий оламда ҳар бир одам ўзининг ҳиссиётини қаноатлантириш учун ҳаракат қилса, руҳий оламда яшайдиганлар Кришна онгида ҳаракат қиладилар. Кришна онгида бўла туриб, инсон ҳозирги ҳаётидаёқ браҳман даражасига кўтарилади. Кришна онги билан ҳаракат қилиб, Худо учун холис фаолият кўрсатаётган киши ҳеч шубҳасиз Худонинг даргоҳида юрган бўлади.

Браҳман - модданинг акси. Шунинг учун, *браҳми стхити* ибораси "моддий фаолиятдан ташқарида" деган маънони англатади. «Бҳагавад-гита»(14.26)да Худога садоқат билан хизмат қилиш озодликка эришишга тенглаштирилган (*са гунан саматитйаитан Браҳма-бхуйайа калпате*). Демак, *браҳми стхити* - моддий тутқунликдан озод бўлишдир.

Шрила Бҳактивинода Тхакур ёзадики, «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи боби бу буюк асар мазмунининг қисқача баёнидир. «Бҳагавад-гита»нинг асосий мавзулари - *карма-йога*, *гйана-йога* ҳамда *бҳакти-йога*. «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида *карма-йога* ва *гйана-йога* батафсил тушунтирилган, *бҳакти-йога* ҳақида баъзи тушунчалар берилган, шулар бутун асарнинг қисқача мазмунини ташкил этади.

Бҳагавад-гита»нинг қисқача баёни" деб аталадиган "Шримад Бҳагавад-гита"нинг иккинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Учинчи боб. Карма-йога

1. *арджуна увача
джйайаси чет карманас те
мата буддхир джанардана
тат ким кармани гхоре мам
нийоджйаси кешава*

Аржун деди: Эй Жанардана, эй Кешава, агар Сен тафаккурнинг фаолияти бирор натижа кўзлаб кўрсатиладиган фаолиятдан афзал деб ҳисобласанг, нимага мени бу даҳшатли жангда иштирок этишга ундаяпсан?

Изоҳ: Яқин дўсти Аржунни дунёвий мусибат уммонидан чиқариб олиш учун Шри Кришна

аввалги бобда руҳнинг табиатини батафсил тушунтириб берган эди. Шунингдек, У Аржунга руҳий ўзликни англаш йўлини: *буддхи-йога*, яъни Кришнани англашнинг фикрлаш(тафаккур), мураккаб йўлини ҳам кўрсатганди. Баъзилар Кришна онги билан яшаш йўлини нотўғри тушуниб, уни “руҳий юксалишнинг султ усули” деб айтадилар ва Худонинг муқаддас номларини узлатда зикр қилиш орқали Кришнани англаб етишга ҳаракат қиладилар. Аммо ҳали Кришнани англаш фалсафасини тўлиқ тушунмаган кишига Худонинг муқаддас номларини хилват жойда зикр қилиш тавсия қилинмайди, чунки бу унга ғофил одамлар орасида сохта обрў қозонишдан бошқа бирор фойда келтирмайди. Аржун ҳам, Кришнани англаш жараёни билан шуғулланиш(*буддхи-йога*), яъни чуқур фикрлаш ёрдамида руҳий илм эгаллаш - дунёвий фаолиятни тарк этиб, хилват жойда риёзатга берилиб яшашдан иборат деб ўйлаган эди. Бошқача қилиб айтганда, у Кришнани англаш йўли билан шуғулланишни баҳона қилиб, жанг қилишдан бош тортмоқчи эди. Лекин, жиддий ва самимий шогирд бўлгани учун, ўз фикрини руҳий устози Кришнага очиқ айтиб, Ундан қандай иш тутса яхшироқ бўлишини сўраяпти. Аржунга жавоб бера туриб, Кришнаунга *карма-йога*, яъни Кришнани англаш жараёнида кўрсатиладиган амалий фаолиятни батафсил тушунтириб беради. Мазкур боб ана шу мавзуга бағишланган.

2. *вйамширенева вакйена
буддхим мохайасива ме
тад экам вада нишчитйа
ена шрейо “хам анпуйам*

Сенинг бир-бирига зид кўрсатмаларинг мени ақлдан адаштирди. илтимос, аниқ айт-чи, бу йўлларнинг қайси бири менга ҳақиқий бахт келтиради?

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг кириш қисми ҳисобланган аввалги бобда руҳий юксалишнинг ҳар хил йўл ва усуллари таърифланган эди: *Санкхйя-йога*, *буддхи-йога*, тафаккур ёрдамида ҳиссиётни жиловлаш ва Худога садоқат билан холис хизмат қилиш йўллари, шунингдек, руҳий юксалиш йўлига энди кирган содиқнинг ҳолати ҳам тушунтирилган эди. Лекин, булар ҳаммаси маълум бир тартиб билан батафсил баён этилмади. Аммо одамлар бу муҳим илмни тўлиқ эгаллаб олиши ва ҳаётда унга амал қилиб яшай олиши учун уни тартиб билан, навбатма-навбат батафсил баён этиш лозим. Шунинг учун Аржун, оддий одамлар ҳам Кришнанинг айтган гапларини асл ҳолида тўғри тушуниб олишлари ва уларнинг маъносини ўзгартириб, нотўғри қабул қилмасликлари учун, унинг зиддиятли бўлиб кўринган жойларини аниқлаб олмоқчи бўляпти. Гарчи Кришна ҳар хил маъноли гаплар билан Аржуннинг ақлини адаштиришга ҳаракат қилмаса

ҳам, Аржун Кришнани англаш усулини узлатда, яъни султ ҳолатда ва фаол хизмат қилишда қандай қўллаш кераклигини охиригача тушуна олмаган. Бошқача қилиб айтганда, Кришнага бундай саволларни бериш билан Аржун Кришнани англаш йўлини, «Бҳагавад-гита»нинг сирли мазмунини ҳақиқатан ҳам англаб олишга самимий интилаётган ҳар бир одам учун тушунарли, осон қилиб қўймоқчи бўляпти.

3. *ири бхагаван увача
локе “смин дви-видха нишитха
пура прокта майанагха
джнана-йогена санкхйанам
карма-йогена йогинам*

Худонинг Олий Шахси деди: Эй бегуноҳ Аржун, аввал айтганимдай, ҳақиқий "мен"ни англашга интиладиган одамлар икки тоифа бўлади. Улардан бири ўзини бутунлай фалсафий изланишларга бағишлайдилар, бошқалари эса Худога садоқат билан холис хизмат қиладилар.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида(39) Парвардигор руҳий ўзликни англашнинг икки йўлини айтади: *санкхйя-йога* ва *карма-йога*, яъни *буддхи-йога*. Энди Кришна шу йўллар ҳақида батафсилроқ гапириб берапти: чуқур фикрлашни ёқтирадиган ва ўзини ўраб турган оламни сезгилари ёрдамида тажриба ўтказиш ва фалсафий фикрлашлар орқали ўрганишга интиладиган кишилар *санкхйя-йога* билан, яъни модда ва руҳнинг табиатини назарий жиҳатдан ўрганиш билан шуғулланадилар. Иккинчи тоифадаги илоҳиёт одамлари эса, иккинчи бобнинг олтмиш биринчи шеърида таърифланган Кришнани англаш йўлидан борадилар. Иккинчи бобнинг ўттиз тўққизинчи шеърида ҳам Кришна *буддхи-йога*, яъни Худони англаш йўлидан бориб инсон ўз фаолияти ва унинг оқибатларидан иборат бўлган моддий ҳаёт чангалидан озод бўлади деб, қирқинчи шеърда эса, ана шу йўлнинг ҳар қандай нуқсонлардан холи йўл эканини айтган эди. Бу ҳақда иккинчи бобнинг олтмиш биринчи шеърида яна ҳам батафсилроқ айтилган: *буддхи-йога* билан шуғулланиш - ўз ихтиёрини Худога(Кришнага) бутунлай топширишдан иборат; шу йўл билан инсон ҳеч қийналмасдан ўз сезгиларини жиловлай олади. Аслида бу икки йўл ҳам, худди дин ва фалсафа сингари, бир-бири билан узвий боғланган. Фалсафий асосдан маҳрум бўлган дин ақидапарастликка айланиб қолади, динсиз, яъни амалда қўлланилмайдиган фалсафа эса, курук сафсата бўлиб қолаверади. (Фалсафаси бўлмаган дин - ақидапарастлик, амалсиз фалсафа - курук сафсатабозликдир).

Барча илоҳиёт одамларининг олий мақсади - Кришна. Мутлақ Ҳақиқатни самимий ва жиддий излаб юрган файласуфлар ҳам охир-оқибатда

Кришна онгига эришадилар. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»да айтилган(7.19): ўзликни англашнинг мақсади - руҳнинг Олий Руҳга нисбатан ҳақиқий, азалий ҳолатини тушуниб олишдан иборат. Гьяни-файласуфлар бораётган йўл - узоқ йўл: бу йўл ҳам кишини Кришнани англашга олиб келиши мумкин, лекин бирданига эмас, жуда кўп замонлардан кейин. Иккинчи усул - бевосита Кришна онги билан кўрсатиладиган фаолият ҳисобланади. Бу икки йўлдан Кришна онги билан фаолият кўрсатиш йўли афзал ҳисобланади, чунки бунда фалсафий фикрлаш усули ёрдамида сезгиларни поклаб юришнинг ҳам ҳожати йўқ. Кришна онгидаги фаолиятнинг ўзи одамни барча моддий иллатлардан поклайди. Худога бевосита хизмат қилиш бўлгани учун бу усул бир вақтнинг ўзида ҳам осон, ҳам улуғвор усул ҳисобланади.

4. *на карманам анарамбхан
наишкармйам пурушо "инуте
на ча саннийасанад эва
сиддхим самадхигаччхати*

Шунчаки фаолият кўрсатишни тарк этиш билан инсон карма тузоғидан халос бўлмайди. Фақат таркидунё қилиб яшашга қасам ичишнинг ўзи инсоннинг руҳий баркамолликка эришишига ёрдам бермайди.

Изоҳ: Муқаддас китобларда белгиланган ўз бурчини холис бажариб яшаш ёрдамида моддий иллатлардан қалби покланган кишигина таркидунё қилиб яшашга қодир бўлади. Ведаларда белгиланган ҳар хил бурч ва вазифалар энг аввало моддийлик иллатига ботган одамларнинг қалбини поклаш учун мўлжалланган. Агар кимдир ҳали қалби тўла покланмай туриб, *саннийаси* турмуш тарзига ўтиб яшашга шошилса, у руҳий баркамолликка эриша олмайди. Маявади-файласуфларнинг фикрича, инсон *саннийаси* бўлиб олса, яъни кармали фаолиятни тарк этса бас, у дарров *Нарайана* билан тенглашади. Аммо, Кришна бундай фикрни инкор этяпти. Агар қалби нопок киши *саннийаси* турмуш тарзини қабул қилса, у жамиятдаги бошқа одамларга фақат ташвиш келтиради, холос. Аксинча, агар одам ўз бурчини бажаришни тарк этиб, илоҳий муҳаббат билан Худога холис хизмат қилиш йўлига - *буддхияога* йўлига кирса, ҳатто унинг қилаётган иши арзимас даражада оз бўлса ҳам, Парвардигор унинг шу озгина хизматини ҳам албатта қабул қилади. *Св-алтам апи асйа дхармасйа трайате махато бхайат*. Худони мамнун қилиш учун қилинган озгина ҳаракат ҳам инсонга ҳаётда энг катта қийинчиликларни енгиб ўтишда ёрдам беради.

5. *на хи каишчит кишанам апи
джату тиштхатй акарма-крит
карийате хй аваших карма
сарвах пракрити-джаййр гунаих*

Барча тирик мавжудотлар табиат олдида ноиллож бўлиб, моддий гуналар таъсирида ўзлари эга бўлган сифатларига мос равишда ҳаракат қилишга мажбурдирлар. Шу боис ҳеч ким бир лаҳза ҳам ҳаракат қилишдан тўхтаб туролмайди.

Изоҳ: Ҳамиша фаол ҳаракатда бўлиш моддий тананинг хусусияти эмас, бу хусусият руҳнинг азалий табиатидир. Агар ичида руҳ бўлмаса, моддий тана ҳатто ўрнидан ҳам кимирлай олмайди. Ҳамиша фаол, ҳатто бир лаҳза ҳам тинчимайдиган мангу руҳ ҳаракатга келтириб турган тана - аслида жонсиз, ўлик жисмдир. Шунинг учун, агар руҳ ўзи учун ёқимли, ўзининг асл табиатига мос бўлган Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлмаса, у алдамчи қувватнинг амрига бўйсуниб ҳаракат қила бошлайди. Моддий қувват билан аралашган руҳ моддий иллатлар билан булғанади. Улардан покланиш учун инсон ҳаётда муқаддас китобларда белгиланган ўз бурчини холис бажариб яшаш керак. Лекин, агар руҳ ўзининг азалий, табиий фаолияти бўлган Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлса, қилаётган ҳар бир иши унга фақат бахт-саодат келтиради. Бу ҳақиқат "Шримад Бҳагаватам"да ҳам тасдиқланади: (1.5.17):

*тйактва сва-дхармам чаранамбуджам харер
бхаджанн апакво "тха патет тато йади
йатра ква вабхадрам абхуд амушйа ким
ко вартха апто "бхаджатам сва-дхарматах*

"Кришна онгида, Худога садоқат билан холис хизмат қилиб юрган киши, ҳатто шастраларда кўрсатилган ўз бурчини бажармаса ҳам, ҳатто у Худога садоқат билан хизмат қилишда баъзи хатоларга йўл қўйса ёки бу йўлдан адашиб кетса ҳам, барибир ҳеч нарса йўқотмайди, бирор гуноҳ қилмаган бўлади. Аксинча, шастралардаги барча покланиш маросимларини изчиллик билан адо этиб юрган, лекин Кришна онгига эришмаган, Худони англаб етмаган киши ҳаётда нимага ҳам эришарди?"

Демак, Ведаларда кўрсатилган покланиш маросимлари бизга қалбимизда Кришна онгини ривожлантириш, Худони англаб етиш учун керак. Шунинг учун, *саннийаси* турмуш тарзи ҳам, покланиш учун мўлжалланган бошқа амаллар сингари инсонни ҳаётда олий мақсадга - Худони, Кришнани англашга олиб келиши керак. Кришнани, Худони англамай қилинган ҳар қандай фаолият ҳеч қандай маънога эга бўлмайди.

6. *кармендрийани самйамйа
йа асте манаса смаран
индрийартхан вимудхатма
митхйачарах са учйате*

Сезги аъзоларининг ташқи ҳаракатини

тўхтатиб қўйган, лекин айни пайтда ҳамиша лаззат келтирадиган нарсалар ҳақида ўйлайдиган киши ўзини ўзи алдайди ва фирибгар деб аталади.

Изоҳ: Кришна онги билан қилинадиган фаолиятдан юз ўгирадиган, лекин аслида фикру-хаёли ҳиссий лаззатланиш ҳақидаги ўйлар билан банд бўлишига қарамай, ўзини бошқаларга илоҳий мууроқабга билан машғул кишидай кўрсатадиган иккиюзламачи, муғомбир одамлар жуда кўп. Баъзан ана шундай фирибгар одам ўзининг "ақлли" издошларига кўзбўямачилик қилиш учун, сохта фалсафий мавзуларда узок вақт сафсатабозлик қилади. Лекин, юқоридаги шеърдан маълумки, ундай одам - ҳақиқий фирибгар, қаллобнинг ўзгинаси. Агар одам ҳиссий лаззатланишга интилаётган бўлса, жамиятда ўз ўрнида қолиб, шастраларда белгиланган барча кўрсатмаларга амал қилиб, ҳалол яшайверсин - шунда у ҳам аста-секин моддий иллатлардан покланади. Аммо, қалбида моддий лаззатларга интила туриб, бошқаларга ўзини йог, авлиё инсон қилиб кўрсатмоқчи бўлаётган одамни, гарчи у баъзан фалсафий мавзуларда фикр юритиб чиройли гаплар гапирса ҳам, энг мунофик, қаллоб одам деб ҳисоблаш керак. Бундай гуноҳкор мунофикнинг эгаллаган илми сариқ чақага ҳам арзимаёди, чунки унинг барча изланишларининг натижасини Парвардигорнинг алдамчи қуввати ўғирлаб қўйган бўлади. Ундай иккиюзламачининг ақли ҳамиша булғанган, нопок бўлиб қолаверади, шунинг учун *йога* усулида қилаётган барча мууроқабалари унга ҳеч қандай фойда бермайди.

7. *йас тв индрийани манаса
нийамйарабхате "рджуна
кармендрийайх карма-йогам
асактах са вишишияте*

Лекин, ақли ёрдамида сезгиларини жиловлаб олишга самимий интилаётган, дунёвий боғланишларни тарк этиб, (Кришна онгида) карма-йога билан жиддий шуғуллана бошлаган киши ундан анча устун туради.

Изоҳ: Муғомбирлик билан бошқаларга ўзини йог, авлиё одам қилиб кўрсатиш орқали ҳиссий лаззатларга берилиб, беташвиш ҳаёт кечиришдан умид қилгандан кўра, ҳаётда ўз бурчини ҳалол бажаришни давом эттириш, ҳаётнинг олий мақсадига - моддий туткунликдан халос бўлишга, Худонинг даргоҳига эришишга интилиб яшаш керак. Ҳар бир инсон учун ҳаётда энг олий мақсад (*сварга-гати*), энг буюк бахт - **ягона Парвардигорни**, Парвардигор Вишнунинг **англаб етишдир**. *Варна-аирама* тизимининг барча қоидалари ҳар бир инсоннинг ана шу олий мақсадга эришишига ёрдам бериш учун мўлжалланган. Агар шастраларнинг кўрсат-

маларига амал қилиб, Кришна онгида фаолият кўрсатиб яшаса, ҳатто оилали одам ҳам олий мақсадга - Худонинг мангу даргоҳига эриша олади. Ўзининг руҳий табиатини англаб етиш учун инсон шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаши, қилган меҳнатининг натижаларига боғланмасдан Парвардигор олдидаги ўз бурчини ҳалол бажариб яшаши лозим - мана шу унинг руҳий юксалишига ёрдам беради. Шу тарзда кун кечираётган софдил, қалби пок инсон ғофил одамларни алдаш ниятида ўзини руҳий фаолият билан машғул кишидай кўрсатиб юрган муғомбир фирибгарлардан анча устун туради. Фақат тирикчилигини таъминлаш учунгина мууроқабга қилиш билан машғул бўлиб юрган сохта авлиё-фирибгардан, ўз бурчини холис бажараётган ҳалол фаррош минг марта афзал.

8. *нийатам куру карма твам
карма джйао хй акарманах
шарира-йатрати ча те
на прасиддхйед акарманах*

Ўз бурчинини ҳалол бажариб яша, чунки ҳеч иш қилмай ўтиргандан кўра шундай яшаган афзал. Ишламайдиган одам ҳатто танасининг энг муҳим эҳтиёжларини ҳам қондира олмайди.

Изоҳ: Ўзларини олий насабли хонадон вакиллари қилиб кўрсатишга, шунингдек, жамоа олдида муқаддас китобларни чиройли қироат қилиш эвазига кун кўрадиган жуда кўп сохта-йоглар баъзида муғомбирлик билан руҳий ҳаёт кечириш учун ҳамма нарсдан воз кечганликка даъво қиладилар. Кришна Аржун ҳам ана шундай иккиюзламачиларнинг бири бўлишини истамапти. У Аржуннинг жангчи-кшатрий сифатида ўз бурчини холис бажариб яшашини истади. Аржун оилали одам, ҳарбий саркарда, шу боис у жамиятда ўз ўрнида қолиб, кшатрий ҳамда грихастхалар учун белгиланган ўз бурчини ҳалол бажариб яшагани яхши. Шундай ҳалол фаолият аста-секин бу дунёда яшаётган одамнинг қалбини моддий иллатлардан поклайди. На Парвардигорнинг Ўзи, на муқаддас китобларнинг бирортаси тирикчилик қилиш учун мол-дунё тўплаш ниятида ўзини бошқаларга таркидунё қилган кишига ўхшатиб кўрсатишни қўллаб-қувватламайди. Охир-оқибатда ҳар бир инсон танасида жонини сақлаб туриш, яъни тирикчилик қилиш учун бирор иш билан машғул бўлиши керак. Ҳали моддий истаклардан биратўла покланмай туриб, ҳеч ким ҳалол меҳнат қилиб яшашдан бош тортмаслиги керак. Бу дунёдаги ҳар бир инсоннинг қалби моддий табиатга ҳукмронлик қилиш ёки бошқача қилиб айтганда, сезги аъзолари ёрдамида ҳиссий лаззатланиш истаги билан булғанган. Шу боис шастраларда кўрсатилган бурчини холис бажариш билан одам шундай истаклардан бутунлай халос бўлиши

керак. Бунга эришмаган киши дунёвий ишларни тарк этмаслиги ва йог бўлишга уринмаслиги керак, акс ҳолда у бировларнинг ҳисобига яшаш билан одамларни алдайди, ҳолос.

9. *йаджнартхат кармано "нйатра
локо "йам карма-бандханаҳ
тад-артхам карма каунтейа
мукта-сангах самачара*

Инсон ўзининг ҳар қандай бурчини Вишну(Худо)га қурбонлик сифатида бажариши лозим, акс ҳолда қилаётган ишлари уни моддий оламга боғлаб қўяди. Шу боис эй Кунтининг ўғли, сен ўз бурчингни фақат Худони мамнун қилиш учун бажар, шунда моддий тутқунликдан бутунлай озод бўласан.

Изоҳ: Ҳар бир инсон ҳаётда ҳеч бўлмаса танасининг эҳтиёжларини қондириш учун меҳнат қилиши керак. Ҳар бир инсоннинг жамиятда тутган ўрни ва табиий хусусиятларига қараб, шастраларда ҳар хил бурч ва вазифалар белгилаб қўйилган. *Йаджна* ибораси қурбонлик маросимини ҳам, Парвардигор Вишнунини ҳам ифодалаши мумкин. Барча қурбонлик маросимлари Парвардигор Вишнунини мамнун қилиш учун мўлжалланган. Ведаларда шундай дейилган: *йаджно ваи вишнух*. Бошқача қилиб айтганда, ведавий қурбонлик маросимлари ҳам, Худога бевосита хизмат қилиш ҳам инсонни ягона мақсадга олиб келади. Шундай қилиб, Кришна онгида қилинган фаолият ҳам, «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърида айтилгани сингари *ягйа*, яъни "қурбонлик" ҳисобланади. Жамиятнинг *варнашрама* тизими ҳам Парвардигор Вишнунини мамнун қилиш учун мўлжалланган. *варнашрамачаравата пурушена параҳ пуман вишнур арадхйате* (Вишну-пурана, 3.8.8.).

Шундай қилиб ҳар бир инсон ҳаётда ягона Парвардигор Вишнунини мамнун қилишга интилиб яшаш лозим. Моддий оламдаги шундан бошқа ҳар қандай фаолият инсонни бу дунёда тутқун бўлиб қолишга маҳкум этади, чунки ҳар қандай савоб ёки гуноҳ ишлар албатта турли хил оқибатларга олиб келади, бу оқибатлар эса инсонни моддий оламга боғлаб қўяди. Шу боис инсон Худони рози қилиш учун фақат Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб яшаш керак. Шундай илоҳий фаолият билан шуғулланиб юрган киши моддий тутқунликдан аллақачон ҳалос бўлган инсон ҳисобланади. Бундай фаолият - буюк санъатдир, бу нодир санъатни эгаллаш учун авваламбор тажрибали руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳаракат қилиш лозим. Шунинг учун биз Кришнанинг содиқ хизматкорининг ёки бевосита Кришнанинг ўзининг кўрсатмаларига қатъий риоя қилиб яшашимиз лозим. Ҳар қандай фаолиятдан мақсад - лаззатланиш эмас, балки Худони, Кришнани мамнун қилиш бўлиши лозим.

Ҳамиша шундай фаолият билан машғул бўлиб яшаш бизни карма оқибатларидан ҳалос қилибгина қолмасдан, аста-секин Худога илоҳий муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилишимизга ҳам ёрдам беради. Бу эса - Парвардигорнинг салтанатига олиб борувчи ягона йўлдир.

10. *саха-йаджнаҳ праджаҳ сриштва
пуровача праджапатих
анена прасавишйадхвам
эша во "ств ишта-кама-дхук*

Барча тирик мавжудотларнинг Ҳукмдори оламни яратган пайтда Вишну шарафига ўтказиладиган қурбонлик маросимлари билан бирга одамлар ва фаришталарни яратиб, уларни шундай дуо қилган: "Қурбонлик маросими(ягйа) ўтказиш билан бахтли яшанглар, чунки қурбонлик маросими сизлар беташвиш яшашингиз, охир-оқибатда озодликка эриша олишингиз учун сиз истаган нарсаларнинг ҳаммасини муҳайё қилади".

Изоҳ: Барча тирик мавжудотларнинг Ҳукмдори(Вишну) моддий оламни шартланган руҳларга Худонинг даргоҳига қайтиш имконини бериш ниятида яратган. Бу дунёдаги тирик мавжудотларнинг барчаси моддий табиат ҳукми остида яшайди, чунки улар ўзларининг Парвардигор Вишну ёки Худонинг Олий Шаҳси билан бўлган мангу муносабатини эсидан чиқариб қўйган зотлардир. Ведалар бизга ана шу мангу муносабатларни англаб етишда ёрдам бериш мақсадида яратилган. «Бҳагавад-гита»(15.15)да Худо Шаҳси шундай дейди: *ведаиш ча сарваир ахам эва ведйах*. Ведаларни ўрганишдан мақсад - Худо Шаҳсини, Кришнани англашдир. Ведавий мантраларда ҳам шундай дейилган: *патим виш-васйатмешварам*. Бу, барча тирик мавжудотларнинг ҳукмдори - ягона Парвардигор Вишну эканини тасдиқлайди. "Шримад Бҳагаватам"да Шрила Шукадева Госвами Парвардигорни такрор ва такрор *пати* ибораси билан ифодалайди:(2.4.20) *ирийах патир йаджна-патиҳ праджа-патир дхийам патир лока-патир дхара-патиҳ патир гатиши чандхака-вришни-сатватим прасидатам ме бхагаван сатам патих праджа-пати* - Парвардигор Вишну, У - барча тирик мавжудотларнинг, бутун оламнинг ва барча ғаройиботларнинг Ҳукмдори, ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳимоячиси. Тирик мавжудотлар Парвардигор Вишнунини мамнун қилиш ниятида *ягйа*(қурбонлик маросими) ўтказишни ўрганишлари учун Парвардигор моддий оламни яратган. Ягйа, яъни қурбонлик маросими инсонларнинг бу дунёда ҳеч қандай муҳтожлик ва ташвишларсиз бахтиёр яшаш, умрининг охирида эса моддий танасини тарк этиб, Худонинг даргоҳига эришишлари учун имкон яратади. Барча тирик

мавжудотларни бахтиёр қилиш ниятида Парвардигорнинг Ўзи белгилаб қўйган тадбир шундан иборат. Қурбонлик маросимларини ўтказиш билан одамлар аста-секин руҳий жиҳатдан юксалиб, қалбида Кришна онгини ривожлантирадилар ва ҳаётда ҳар тарафлама пок, такводор бўлиб яшайдилар. Ведавий муқаддас битикларда ҳозирги Кали-юга даврида *санкиртана-яғйа*, яъни "Худонинг муқаддас номларини биргаликда қуйлаш" маросимини ўтказиш тавсия қилинган. Ҳозирги даврда яшаётган бутун инсониятни озодликка чиқариш мақсадида бу илоҳий усулни Ер юзига Парвардигор Чатанья олиб келган. *Санкиртана-яғйа* билан Кришна онгидаги фаолият бир-бирини тўлдириб туради. "Шримад Бҳагаватам"да бу дунёга содиқ хизматкор киёфасида келган Парвардигор Кришна(Чатанья Махапрабху) *санкиртана-яғйа* билан биргаликда эслатиб ўтилган.(11.5.32). Унда шундай дейилган:

*кришна-варнам твишакришнам
сангонангастра-паршадам
йаджнаиҳ санкиртана-прайаир
йаджанти хи су-медхасаҳ*

"Кали-юга даврида яшайдиган фаросатли одамлар Ўзининг яқин ҳамроҳлари билан бирга Ер сайёрасига ташриф буюрган Парвардигорга сажда қилиб, санкиртана-яғйа маросимини ўтказадилар".

Кали-югада бошқа ведавий қурбонлик маросимларини ўтказиш жуда қийин, лекин *санкиртана-яғйа* - ҳар қандай мақсадга эришишда ёрдам берадиган энг осон ва улғувор усулдир; «Бҳагавад-гита» ҳам шу усулни тавсия этади(9.14).

11. *деван бхавайатанена
те дева бхавайанту ваҳ
параспарам бхавайантаҳ
ирейаҳ парам авапсийатха*

"Қилган эҳсонларингизни қабул қилган фаришталар сизлардан ҳам мамнун бўладилар. Фаришталар билан инсонларнинг ўзаро шундай ҳамкорлиги туфайли бутун оламда фаровон ҳаёт ҳукм суради".

Изоҳ: Фаришталар моддий оламни бошқариб турадиган қудратли ҳукмдорлардир. Бутун борлиқнинг ҳамма жойида мавжуд бўлган Парвардигорнинг бу сон-саноксиз ёрдамчилари ҳар бир тирик мавжудотни ҳаёт учун зарур бўлган ҳаво, ёруғлик, сув, ва бошқа нарсалар билан таъминлаб турадилар. Уларнинг одамлардан рози бўлиш ёки бўлмаслиги одамларнинг ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказиш ёки ўтказмаслигига боғлиқ. Қурбонлик маросимларининг баъзи бир турлари айнан у ёки бу фариштани мамнун қилиш учун мўлжалланган. Лекин, қурбонлик маросими ўтказиш орқали фаришталарни мамнун қилишга интилаётган одам ҳам аслида Парвардигор Вишнуга сиғинаётган

бўлади, чунки қурбонлик маросимида эҳсон қилинган нарсалардан биринчи бўлиб Парвардигор Вишну лаззатланади. «Бҳагавад-гита»да ҳам, барча қурбонлик маросимларидан Парвардигор Кришнанинг Ўзи лаззатланади, деб кўрсатилган: *бхоктарам йаджна-тапасйам*. Шундай қилиб ҳар қандай қурбонлик маросимининг асосий мақсади - ягона Парвардигорни, "*яғйа-пати*"ни мамнун қилишдан иборат. Одамлар барча қонун-қоидаларга амал қилиб, қурбонлик маросими - яғйа ўтказганларида, тирик мавжудотларни ҳаёт учун зарур нарсалар билан таъминлаб турувчи фаришталар табиий равишда улардан мамнун бўладилар, натижада бутун оламда фаровонлик юзага келади. Қурбонлик маросими ўтказиш билан одамлар ҳар хил бахт-саодатга эришадилар, охир-оқибатда моддий тутқунликдан бутунлай озод бўладилар. Қурбонлик маросими шарофати билан инсон ҳаётда ўзининг барча ҳаракатларини поклайди. Ведаларда шундай кўрсатма бор: *ахара-шуддхау саттва-шуддхиҳ саттва-шуддхау дхрува смритиҳ смрити-ламбхе сарва-грантхинам випрамокишаҳ*. Яғйа, қурбонлик маросими ўтказиш жараёнида инсон ўзи тановул қиладиган таомини поклайди, ҳалол, пок таомдан ейиш билан унинг ўзи ҳам покланади. Поklangан таом миянинг нозик ҳужайраларини поклайди, бу эса ўз навбатида инсонни руҳий озодликка чиқиш йўлларини излашга ундайди. Охир-оқибатда буларнинг барчаси инсонни Кришнани англаш йўлига олиб келади. Ҳозирги даврда бутун жаҳонда турли мусибатлар сабабли изтироб чекиб юрган бегуноҳ ғофил одамларга ана шундай саодат келтирадиган Кришнани англаш илмини ўргатиш қанчалик зарурлиги яққол сезилиб турибди.

12. *иштан бхоган хи во дева
дасйанте йаджна-бхавитаҳ
таир даттан апрадайаибхйо
йо бхункте стена эва саҳ*

"Бу оламнинг барча бойликларига ҳукмрон бўлган фаришталар ўтказган қурбонлик маросимларингиз эвазига сизларга ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарсени инъом этадилар. Лекин, ана шу инъомлардан фаришталарга эҳсон қилмасдан, фақат ўзи лаззатланиб юрган киши шубҳасиз ўғри одамдир".

Изоҳ: Фаришталар Парвардигор Вишнунинг вакиллари дир. Уларга бу оламда барча тирик мавжудотларни ҳаёт учун зарур бўлган нарсалар билан таъминлаб туриш вазифаси юклатилган. Шунинг учун Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиш билан фаришталарни мамнун қилиш одамларнинг муқаддас бурчидир. Фаришталарни мамнун қилиш учун Ведалар ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказишни тавсия қиладди, аммо оқибат-натижада қурбонлик

маросимларининг барчаси ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси учун мўлжалланган. Парвардигорнинг улуғвор ҳолатини англаб етишга қодир бўлмаган одамларга Ведалар фаришталар учун қурбонлик маросими ўтказишни тавсия қилади. Муқаддас китобларда ҳар кимнинг табиатига мос равишда ҳар хил фаришталарга сиғиниш учун ҳар турли қурбонлик маросимлари ўтказиш тавсия қилинган. Масалан, гўшт истеъмол қиладиган одамлар учун Ведаларда моддий табиатнинг тимсоли бўлган, кўриниши кишини даҳшатга соладиган фаришта Калига сажда қилиш, унга ҳайвонларни қурбон қилиб таклиф этиш тавсия қилинган. Эзгулик гунасида бўлган одамларга эса, илоҳий Парвардигор Вишнуга сиғиниш тавсия қилинган. Лекин, охири-оқибатда барча қурбонлик маросимлари одамларнинг руҳий поғонага кўтарилишига ёрдам бериш учун мўлжалланган. Оддий одамлар ҳеч бўлмаса *панча-маха-яғйа* деб аталадиган беш турли қурбонлик маросимини ўтказишлари лозим.

Инсоннинг ҳаётдаги барча эҳтиёжларини Парвардигорнинг вакиллари бўлган фаришталар таъминлаб туришини ҳамиша эсда тутиш лозим. Одамлар ўзларича, мустақил ҳолда бирор нарса яратишга қодир эмаслар. Масалан, озиқ-овқатни олайлик: ғалла, сабзавот ва мевалар, сут, шакар, умуман эзгулик гунасидаги одамлар озиқланадиган ҳамма нарса, шунингдек, вегетариан эмас одамлар истеъмол қиладиган гўшт - буларнинг бирортасини одам ўзи ярата олмайди. Бунга бошқа мисол ҳам келтириш мумкин: ҳар бир тирик мавжудот учун зарур бўлган иссиқлик, ёруғлик, сув, ҳавони олайлик. Биз уларнинг бирортасини ярата оламизми? Худонинг қудрати бўлмаса қуёш ва ойнинг нури, ёмғир, шамол сингари инсон ҳаёти учун зарур бўлган бирор нарсани яратиш бўлмайди. Бизнинг ҳаётимиз ана шу нарсаларни яратиш бўлган Парвардигорнинг марҳаматига боғлиқ экани яққол кўриниб турибди. Ҳатто одамлар бунёд қилиб қўйган завод-фабрикалар учун ҳам темир, олтингургурт, симоб, марганец, кўмир ва нефт сингари ҳар хил табиий ёқилғи ва хом ашёлар керак. Биз шу инъомлардан ҳаётда тўғри фойдаланиб соғлом яшашимиз, руҳий ўзлгимизни англай олишимиз, кейин эса, инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришиш, яъни моддий дунёдаги тирикчилик учун курашга биратўла яқун ясай олишимиз учун ана шу инъомларнинг барчаси билан бизларни Парвардигорнинг бу дунёдаги вакиллари бўлган фаришталар таъминлаб турибди. Инсон ҳаётининг олий мақсадига қурбонлик маросими ўтказиш билан эришиш мумкин. Агар биз инсон ҳаётининг асосий мақсади нимадан иборат эканини эсимиздан чиқарсак, моддий ҳаёт тўрларига баттарроқ ўралашиб, (оламни яратишдан кўзланган мақсадга зид равишда) фаришталар бериб қўйган инъомлардан фақат хиссий

лаззатланиш учун ўзимиз фойдаланиб юраверсак, бизлар ҳақиқий ўғриларга айланиб қоламиз, шунда табиат қонунлари бизни қаттиқ жазолайди. Ўғрилардан иборат жамиятда эса, ҳеч қачон бахт бўлмайди, чунки ўғри одам ҳаётда нима учун, қандай мақсадни кўзлаб яшаш лозимлигини билмайди. Ашаддий материалист ўғрилар ҳаётда олий мақсадсиз яшайдилар. Улар фақат хиссий лаззатланишга интиладилар ва ҳатто қандай қилиб қурбонлик маросими ўтказиш кераклигини ҳам билмайдилар.

Парвардигор Чаитанья одамларга энг оддий қурбонлик маросими - санкиртана-яғйани бериб кетган. Бундай қурбонлик маросимини муқаддас китоблардаги Кришнани англаш қоидаларини тан олган ҳар қандай одам ўтказиши мумкин.

13. *йаджна-шишташинаҳ санто
мучйанте сарва-килбишайҳ
бхунджате те тв агхам папа
йе пачантй атма-каранат*

"Худонинг содиқлари ҳар қандай гуноҳдан озод бўладилар, чунки улар аввал Парвардигорга эҳсон қилинган таом билан овқатланиб яшайдилар. Фақат ўзи лаззатланиш учун овқат пиширадиган одамлар эса, аслида фақат гуноҳ иш қилаётган бўладилар".

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкорларини, яъни Кришна онгида бўлган зотларни *санта* деб атайдилар. Уларнинг қалби ҳамиша Парвардигорга нисбатан илоҳий муҳаббат туйғуси билан тўла. Бу ҳақда "Брахма-самхита"да шундай дейилган(5.38): *преманджана-ччхурита-бҳактивилочанена сантаҳ садаива хридайешу вилокайанти*. Қалбидаги Худонинг Олий Шахси, *Муқунда*(озодликка чиқарувчи) ва *Кришна* (барчани ўзига махлиё этувчи Зот) деб аталадиган *Говинда*(барча лаззатлар манбаи)га бўлган муҳаббати содиқ(*санта*)ларнинг аввал Парвардигорга таклиф этилмаган бирор таомдан татиб кўришига йўл қўймайди. Шу боис улар Парвардигорни мамнун қилиш учун Худога садоқат билан хизмат қилишнинг ҳар хил турлари - *шраванам, киртанам, смаранам, арчанам* ва ҳоказолар - кўринишида ҳамиша қурбонлик маросими ўтказиб юрадилар. Бундай қурбонлик маросимлари уларни моддий оламда ҳар хил гуноҳ ишлар қилишдан сақлайди. Фақат ўзлари лаззатланиш учун овқат тайёрлайдиган одамлар эса, шунчаки ўғри бўлиб қолмасдан, бунинг устига оғир гуноҳ ҳам содир қилиб юрган бўладилар. Ўғри ва гуноҳкор одам ҳаётда бахтиёр бўла оладими? Албатта, йўқ! Бу оламда одамларни ҳақиқатан ҳам бахтиёр қилиш учун уларга Кришна онги билан яшаш имконини берадиган *санкиртана-яғйа* усулини ўргатиш керак. Акс ҳолда Ер юзидаги халқлар учун тинчлик ва бахт-саодатга эришиш – эришиб бўлмайдиган орзу

бўлиб қолаверади.

14. *аннад бхаванти бхутани
парджанйад анна-самбхавах
йаджнад бхавати парджанйо
йаджнах карма-самудбхавах*

Барча мавжудотларнинг таналари ёмғир ёғиши натижасида униб чиқадиган дон маҳсулотлари билан озиқланади. Ёмғир - одамлар ўтказган қурбонлик маросимлари эвазига ёғади, қурбонлик маросими эса - одамларнинг Ведаларда белгиланган муқаддас бурчини холис бажаришидир.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг буюк шархловчиси Шрила Баладева Видйабхушана шундай деб ёзади: *йе индрадй-ангатайавастхитам йаджнам сарвешварам вишнум абхйарчйа тач-чхешам ашанти тена тад деха-йатрам сампадайанти, те сантах сарвешварасйа йаджна-пурушасйа бхактах сарва-килбишаир анадй-кала-вивриддхаир атманубхава-пратибандхакаир никшилаиҳ папаит вимучйанте.* Худди тананинг ҳар бир алоҳида аъзоси бутун танага хизмат қилгани сингари *Ягйа-пуруша* деб аталадиган Парвардигор Вишну Ўзига хизмат қиладиган барча фаришталарнинг Ҳукмдоридир. Индра, Чандра, Варуна сингари фаришталарга моддий борлиқнинг турли соҳаларини бошқариш вазифаси юклатилган. Фаришталар ўсимликлар ўсиши учун етарли миқдорда ҳаво, ёруғлик ва сув билан таъминлаб туришлари учун қурбонлик маросими ўтказиш Ведаларда инсонларнинг бурчи сифатида белгилаб қўйилган. Лекин, Худонинг Олий Шахси Кришнага сиғиниш билан биз, бир вақтнинг ўзида Унинг танасининг ҳар хил қисмлари бўлган барча фаришталарга ҳам сиғинаётган бўламиз, шу боис фаришталарга алоҳида сиғиниб юришнинг ҳожати йўқ. Айнан шу сабабли Кришнани англаб етган Худонинг содиқ хизматкорлари овқатланишдан олдин таомни Парвардигорга тақдим этадилар. Бундай таом уларнинг танасини руҳий қувват билан тўлдиради. Натижада ўзларининг аввал қилган гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб қолмасдан, уларнинг таналари бу дунёдаги ҳар хил моддий иллатлар билан булганмайдиган ҳам бўлади. Худди юқумли касаллик (эпидемия) тарқалган пайтда қилинган прививка (олдини олиш чораси) одамни юқумли касалликка чалинишдан асраб қолгани сингари, аввал Парвардигор Вишнуга тақлиф қилинган таом - *прасад* ҳам бизни бу дунёдаги ҳар хил иллатлардан асраб юради ва шундай таом билан овқатланиб юрган кишиларни “Худонинг содиқ хизматкори” деб атайдилар. Шундай қилиб, ҳаётда Кришна онги билан яшаб, фақат аввал Кришнага тақдим этилган таом билан овқатланиб юрган киши ўзининг аввалги ҳаётида қилган гуноҳлари оқибатида келадиган, руҳий юксалиши йўлида ғов бўлиб

турган барча моддий иллатлардан бутунлай поклана олади. Бу қоидага амал қилмай фақат ўзи овқатланиб юрган одам эса, гуноҳ қилишда давом этаверади, қилган гуноҳлари учун эса, келажакда албатта жавоб беради: кейинги ҳаётида ит ёки чўчка танасида туғилиб, қилган гуноҳларининг азобини тортади. Моддий олам иллатларга тўла, аммо фақат *прасад* билан овқатланиб юрган одамга ҳеч қандай иллат юкмайди. У моддий иллатлардан ишончли ҳимояланган бўлади, аксинча ўғирланган маҳсулотлардан пиширилган ҳаром овқатни еб юрган одам эса, кун сайин гуноҳга ботиб бораверади.

Ҳар қандай овқатнинг асосини дон ва бошқа ўсимликлар ташкил этади. Одам дон маҳсулотлари, сабзавот ва мевалар билан, уй ҳайвонлари эса - шу маҳсулотларнинг қолдиқлари ҳамда бошқа ўсимликлар билан озиқланади. Овқатга гўшт ишлатадиган одамлар ҳам барибир ҳайвонлар озиқланадиган ўсимликларга боғлиқ. Шунинг учун бизлар ҳаммамиз завод-фабрикаларнинг ишига эмас, балки биринчи навбатда она табиат, она Ер берадиган неъматларга боғланганмиз. Ғалланинг ҳосили эса, осмондан ёғадиган ёмғирларга боғлиқ. Ёмғир ёғишини Индра, Қуёш фариштаси ва Ой фариштаси сингари Худонинг содиқ хизматкори бўлган қудратли фаришталар бошқариб туради. Худони рози қилиш учун ҳамиша қурбонлик маросими ўтказиб юриш лозим, акс ҳолда барчамиз муҳтожликда яшашга мажбур бўламиз - табиат қонуни шундай. Шунинг учун, ҳеч бўлмаса ўзимизни очликдан сақлаб қолиш учун мунтазам равишда қурбонлик маросими ўтказиб юришимиз, айниқса муқаддас китобларда айнан биз яшаётган Кали-юга даврининг одамларига тавсия қилинган *санкиртана-йагйа* (Худонинг муқаддас номларини содиқлар билан биргаликда қуйлаш) маросимини ўтказиб юришимиз лозим.

15. *карма брахмодбхавам виддхи
браҳмакиора-самудбхавам
тасмат сарва-гатам Браҳма
нитйам йаджне пратиштхитам*

Одамларнинг қандай фаолият юритишини белгилайдиган қонун-қоидалар Ведаларда кўрсатилган; Ведаларни бевосита Худонинг Олий Шахси нозил қилган. Шу боис, ҳамма жойда мавжуд бўлган мангу Илоҳийлик барча қурбонлик маросимларида албатта иштирок этаётган бўлади.

Изоҳ: Бу ерда *ягйартха-карма*, яъни Кришнани рози қилиш учун қилинадиган фаолиятнинг қанчалик зарур эканлиги яна ҳам равшанроқ таъкидланган. *Ягйа-пурушани*, Парвардигор Вишнунинг мамнун қилиш учун инсон илоҳий Ведалар (*Брахма*) да кўрсатилган руҳий фаолиятни тартибга соладиган қонун-қоидаларга риоя қилиб

яшаши лозим. Ведалар - инсоният учун нозил қилинган муқаддас қонун-қоидалар мажмуасидир. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган ҳар қандай ҳаракат *викарма*, таъқиқланган ҳаракат, ёки "гуноҳ" деб аталади. Қилаётган ишларимизнинг ёмон оқибатлари сабабли кейинги ҳаётимизда азоб чекмаслигимиз учун биз ҳамиша Ведаларнинг, муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашимиз лозим. Одатда қундалик ҳаётда одамлар давлат қонунларига бўйсундилар, худди шунингдек, биз умуман ҳаётда тепасида Парвардигорнинг Ўзи турган буюк ҳокимият қонунларига бўйсуниб яшашимиз лозим. Ведаларда ёзилган қонун-қоидалар Худонинг Олий Шахсининг нафасидан пайдо бўлган. Шастраларда шундай дейилган: *асйа махато бхутасйа нишаваситам этад йад риг-ведо йаджур-ведах сама-ведо"тхарвангирасаҳ* - "Тўрт веда: "Риг-", "Яджур-", "Сама-" ва "Атхарва-Ведалар - қудратли Парвардигорнинг нафас олишидан пайдо бўлди"(Брихад-аранйака-упанишад.4.5.11). Ҳар нарсага қодир бўлган Парвардигор нафаси билан ҳам гапира олади. "Брахма-самхита"да Унинг ҳар бир аъзоси бошқа барча аъзоларининг вазифасини мукамал бажара олиши тасдиқланган. Масалан, Парвардигор нафаси билан гапиришга, нигоҳи билан уруғлантиришга қодир. Шастраларда айтилганки, моддий табиатга нигоҳ ташлаш билан Парвардигор унинг ичига барча тирик мавжудотларни жойлади. Оламни яратиб, моддий табиат ичига тирик мавжудотларни жойлаб қўйгандан сўнг, уларга яна ортга - Худонинг даргоҳига қайтиш йўлини кўрсатиш мақсадида Парвардигор бизга Ведалар кўринишида ҳар хил қонун-қоидаларни нозил қилиб қўйган. Шуни эсдан чиқармаслик керакки, бу дунёда барча тирик мавжудотлар моддий сезгилари орқали лаззатланиш чорасини излаб юрадилар. Лекин, Ведаларнинг кўрсатмалари шундай тузилганки, уларга амал қилиб юрган одам ўзининг ана шундай нопок истакларини амалга ошириб юриб, моддий оламдаги бундай сохта лаззатлар жонига теккандан сўнг, Худонинг даргоҳига қайтиши мумкин. Шу тарзда тирик мавжудотлар моддий тутқунликдан руҳий озодликка чиқиш имкониятига эга бўладилар. Шунинг учун улар қалбида Кришна онгини ривожлантириб, мунтазам равишда қурбонлик маросими ўтказиб яшашга интилишлари лозим. Ҳатто ҳеч қачон Ведаларнинг кўрсатмаларига амал қилмаган одам ҳам Кришнани англаш йўлига кириши мумкин, шунда унинг қилаётган амаллари барча ведавий қурбонлик маросимларидан ёки кармали фаолиятлардан ҳам афзал бўлади.

16. *эвам правартитам*

*чакрам нанувартайатиха йаҳ
агхайур индрийарамо
могхам партха са дживати*

Эй Аржун, инсон танасига эга бўла туриб, Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказмай юрган киши, шубҳасиз, гуноҳларга тўла ҳаёт кечириётган бўлади. Фақат ҳиссий лаззатларга интилиб яшаш билан ундай киши ўз умрини хазон қилади.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор аввалига оғир меҳнат қилишга, ундан кейин эса ҳаёт лаззатини суришга ундайдиган шайтон малайларининг фалсафасини қаттиқ қоралайди. Ҳаётда дунёвий лаззат излаб юрган киши, бу ерда айтилганидай, муқаддас китобларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиб яшаши керак. Агар одам муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид амаллар қилса, тубанликка юз тутиб ўзини оғир мусибатларга дучор қилади. Табиат қонунларига кўра, инсон ҳаёти тирик мавжудотга биринчи навбатда руҳий ўзлигини англаб етиши учун берилади. Ўз ҳаётида муқаддас китобларда тавсия қилинган уч йўл: *карма-йога, гйана-йога* ёки *бҳакти-йога* йўлларида бирортасини танлаб, умрини бевосита ана шу олий мақсадга эришишга бағишлаган киши учун ведавий қурбонлик маросимларини ўтказиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, чунки ундай одамлар аллақачон "гуноҳ" ва "савоб" тушунчаларидан юқори поғонага кўтарилган бўлади. Аммо, дунёвий лаззатларга боғланиб қолган кишилар юқорида кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиш орқали ҳаётини поклаб юришлари лозим.

Фаолиятнинг ҳар хил турлари мавжуд. Кришна онгига эга бўлмаган одамлар ҳаётда фақат лаззатланишга интиладилар, шунинг учун улар мунтазам равишда савоб ишлар қилиб юришлари лозим. Қурбонлик маросимларини ўтказиш тизими шундай тузилганки, дунёвий ҳаёт лаззатидан роҳатланиб яшашни истаган одамлар мунтазам равишда қурбонлик маросими ўтказиб туриш орқали бу дунёда гуноҳга ботмасдан, яъни карма тузоғига илинмасдан лаззатланиб яшай оладилар. Оламнинг фаровонлиги бизларнинг уриниш, ҳаракатларимиз натижасида эмас, балки Худонинг амру-иродаси, Унинг хоҳиши билан таъминланиб турилади, Унинг амрини эса фаришталар амалга оширадилар. Шунинг учун қурбонлик маросимлари Ведаларда кўрсатилган у ёки бу фаришталарга бағишлаб ўтказилади. Гарчи, бу йўл энг яқин йўл бўлмаса ҳам, барибир охири-оқибатда одамларнинг Парвардигорни тан олишига, Кришнани англаб етишига олиб келади, чунки қурбонлик маросимларини холис ўтказиш жараёни инсон қалбида Худони, Кришнани англаш истагини уйғотади. Агар инсон қурбонлик маросими ўтказа туриб Кришнани англашга интилмаса, у амал қилаётган қонун-қоидаларнинг барчаси шунчаки ахлоқ-одоб қоидалари, урф-одатлар ёки ҳеч қандай маъносиз ақидалар, шунчаки оддий жисмоний ҳаракатлар бўлиб

колаверади. Шу сабабли фақат ахлоқ-одоб қоидаларига риоя қилиб яшаш билан қаноатланиб, одам ўзининг руҳий юксалишини тўхтатиб қўймаслиги керак; биз қилаётган ҳар бир ишимизнинг маъносини тушуниб олишимиз, Худони англаб, Кришна онгига эга бўлишимиз лозим.

17. *йас тв атма-ратир эва сйад
атма-трипташ ча манавах
атманй эва ча сантуштас
тасйа карйам на видйате*

Аммо, лаззатни руҳий ўзлигидан олиб юрган, ўз ҳаётидан мамнун, умрини ҳақиқий "мен"ини англашга бағишлаган, бошқа ҳеч нарса истамайдиган кишининг бу дунёда ҳеч қандай бурчи қолмайди.

Изоҳ: Ҳамиша Кришна онгида кун кечириётган, шундай онг билан яшаб, ҳамиша ҳаётдан мамнун бўлиб юрган одамнинг ҳаётда қилиши зарур бўлган бурчи, вазифаси қолмайди. Кришна онгига эга бўлган одам бир пасда барча моддий иллатлардан биратўла покланади, аксинча, бошқа одамлар эса, гуноҳлари оқибатидан покланиш учун минглаб қурбонлик маросимлари ўтказишлари керак бўлади. Шу тарзда онгини поклаб, инсон Парвардигор билан ўзаро мангу муносабатини тўла англаб етади. Худонинг марҳамати билан унга Парвардигор олдидаги бурчи аниқ аён бўлади, шундан сўнг унинг ведавий битикларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиб юришига ҳам ҳожат қолмайди. Шундай илоҳий даражага эришган инсонни дунёвий фаолият умуман қизиқтирмай қўяди: аёллар, маст қилувчи нарсалар ва шу сингари бу дунёнинг ўткинчи, алдамчи лаззатлари уни ўзига жалб қила олмайди.

18. *наива тасйа критенартхо
накритенеха каишчана
на часйа сарва-бхутешу
каишчид артха-вйапашрайах*

Ҳақиқий "мен"(ўзлиги)ини англаб етган киши Ведаларда кўрсатилган ўз бурчини бажарар экан ҳеч қандай мақсадга интилмайди, лекин унинг ўз бурчини бажармасликка ҳам ҳеч қандай асос йўқ. Бу дунёда яшар экан у бирор тирик мавжудотга қарам бўлмайди.

Изоҳ: Ўзининг мангу руҳ эканини тўла англаб етган кишининг ҳаётда Кришна онгида ҳаракат қилишдан бошқа бажариши шарт бўлган ҳеч қандай бурчи қолмайди. Худони, Кришнани англаш деганда ҳаётда ҳар қандай фаолиятдан воз кечишни тушунмаслик керак, бу кейинги шеърлардан яна ҳам аниқроқ маълум бўлади. Кришна онгига эга бўлган киши на одамларнинг, на фаришталарнинг ҳомийлигига муҳтож эмас.

Бутунлай Кришна онгида ҳаракат қилиш билан у ҳамиша ўз бурчини бажариб юрган бўлади.

19. *тасмад асактах сататам
карйам карма самачара
асакто хй ачаран карма
парам апноти пурушах*

Шу боис инсон ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмасдан, шунчаки бурч юзасидан ҳаракат қилиши керак, шунда у Парвардигорга эришади.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкорлари учун Худо - Худонинг Олий Шахси, имперсоналистлар учун эса Худо - озодликка эришишдир. Кришна учун меҳнат қилиб юрган, яъни ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Кришна онгидаги бирор фаолият билан машғул бўлиб, ўз меҳнатининг натижаларига боғланмаган киши, албатта ҳаётда энг олий мақсадга эришади. Кришна Аржунга айтяптики, Курукшетрада у Кришна учун жанг қилиши лозим, чунки бу - Худонинг Олий Шахсининг, Парвардигор Кришнанинг хоҳиши. Аржуннинг такводор бўлиб яшашга, зўравонлик қилмасликка интилиши - аслида у ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолганидан далолат беради, аммо Худо учун ҳолис хизмат қилиш - ўз меҳнатининг натижаларидан бутунлай воз кечиш демакдир. Шундай фаолият - энг олий даражадаги мукамал фаолият ҳисобланади, Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси бизни ана шундай фидойиликка чақиради.

Одамлар қурбонлик маросими сингари ҳар хил ведавий удумларни ҳиссий лаззатланиш билан боғлиқ бўлган гуноҳ ишларининг ёқимсиз оқибатларидан ҳалос бўлиш мақсадида ўтказадилар. Лекин, ҳар қандай савоб ёки гуноҳ ишлардан фарқли равишда, Кришна онгида қилинган фаолиятнинг ҳеч қандай карма оқибатлари бўлмайди. Ҳаётда Кришна онги билан яшаётган киши ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган эмас - у фақат Кришнани мамнун қилиш учун ҳаракат қилади. У ҳаётда ҳар хил фаолият турлари билан машғул бўлиши мумкин, лекин у ҳамиша таркидунёлик ҳолатида, ҳеч нарсага боғланмай қолаверади.

20. *карманайва хи самсиддхим
астхита джанакадайах
лока-санграхам эвапи
сампайан картум архаси*

Джанака сингари шоҳлар фақат ўз бурчини бажариш шарофати билан руҳий баркамолликка эришганлар. Шундай экан, сен ҳам, ҳеч бўлмаса бошқаларга ўрнак кўрсатиш учун ўз бурчингни бажаришинг лозим.

Изоҳ: Джанака сингари шоҳлар руҳий ўзлигини

англаб етган зотлардир, шу боис уларнинг Ведавий муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаши шарт эмас. Шунга қарамай оддий одамларга ўрнатилган кўрсатиш учун, улар муқаддас китобларнинг барча қонун-қоидаларига қатъий амал қилиб яшаганлар. Шоҳ Жанака Ситадевнинг отаси, Шри Раманинг қайнотаси бўлган. Худонинг буюк содиғи сифатида у ҳар қандай қонун-қоидалардан устун турарди, аммо Митхила* шоҳи сифатида у ўз фуқароларига шастраларда кўрсатилган қонун-қоидаларга қандай амал қилиши лозимлигини ўргатиши лозим эди. Кришна билан Унинг мангу дўсти Аржуннинг ҳам Курукшетрадаги жангда иштирок этишларига ҳеч қандай зарурат йўқ, аммо улар, адолатга эришиш йўлида тинчлик омиллари натижа бермай қолганда албатта зўравонлик ишлатиш лозимлигини амалда кўрсатиш учун жангда иштирок этиптилар. Курукшетрада жанг бошланишидан олдин Пандузодалар билан биргаликда Кришнанинг Ўзи, урушнинг олдини олиш учун мавжуд бўлган ҳамма чораларни қўллаб кўрдилар, лекин рақиблар ҳеч бир шартга кўнмадилар. Ана шундай ҳолатларда адолат қонунларини тиклаш учун жангга кириш ва зўравонлик билан куч ишлатиб адолат ўрнатиш зарур бўлади. Гарчи Кришна онгига эришган одам учун бу дунёда ҳеч нарса керак бўлмаса ҳам, у бошқа одамларга ҳаётда қандай яшаш лозимлигини кўрсатиш учун, барибир меҳнат қилишда давом этаверади. Кришна онгига эга бўлган тажрибали содиқлар ўзларининг изидан бошқа одамларни эргаштириш учун ҳаётда қандай яшаш кераклигини яхши биладилар. Кейинги шеърда шу ҳақда айтилади.

21. *йад йад ачарати шреитхас
тат тад эветаро джанах
са йат праманам куруте
локас тад анувартаме*

Буюк инсон нима иш қилса, оддий одамлар ундан ўрнатилган оладилар. У ўзининг одоб-ахлоқи билан қандай урф-одат ўрнатса, бутун олам аҳли шунга амал қилади.

Изоҳ: Оддий одамлар ҳаётда тўғри яшашлари учун уларга ўзининг қилаётган ишлари билан ўрнатилган кўрсатма оладиган йўлбошчи керак. Ўзи тамаки чекадиган одам бошқаларни бундай бемаъни одатни ташлашга ўргата олмайди. Парвардигор Чаитанья айтган эдики, бошқа бировни бирор ишга ўргатишдан аввал, инсон ўзи шу ишни бошқаларга ўрнатилган бўладиган даражада яхши ўрганиб олиши лозим. Шогирдларига шу тарзда илм ўргатадиган устоз *ачарйа*, “ҳақиқий устоз” деб аталади. Бошқаларга қандай яшашни ўргатмоқчи бўлган одамнинг ўзи муқаддас китобларнинг барча кўрсатмаларига қатъий риоя қилиб яшаши лозим. У бутун инсоният учун

қонунлар мажмуаси бўлган "Ману-самхита" сингари муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид келадиган қонунларни ўйлаб чиқармаслиги керак. Шунинг учун жамият раҳбарларининг кўрсатмалари албатта муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига асосланган бўлиши лозим. Баркамолликка эришишни ният қилган киши энг аввало буюк алломалар, донишмандлар, буюк устозлар амал қилган қонун-қоидаларга риоя қилиб яшаши лозим. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, ҳаётда ҳар бир инсон буюк содиқлар изидан бориши лозим - фақат шу йўл билан руҳий баркамолликка эришиш мумкин. Шоҳ ёки давлат раҳбари, ота ёки мактаб ўқитувчиси жамиятда эгаллаб турган лавозимига кўра бошқаларга устоз ҳисобланадилар. Қўл остидагиларнинг тақдири учун уларнинг ҳар бирига жуда катта масъулият юклатилган, шу сабабли улар одоб-ахлоқ ва руҳий ҳаёт қонунлари ёзилган асосий муқаддас китобларни яхши билишлари шарт.

*Хиндистоннинг Бихар штатидаги вилоят

22. *на ме партхастии картавйам
тришу локешу кинчана
нанаваттам аваттавйам
варта эва ча кармани*

Эй Притханинг ўғли, бутун уч оламда Мен қилишим шарт бўлган бирор иш йўқ. Мен ҳеч нарсага муҳтож эмасман, ҳеч нарсага интилмаيمان, лекин барибир Мен ҳаминша Ўз бурчимни бажариб юрман.

Изоҳ: Ведаларда Парвардигор шундай таърифланган:
*там ишваранам парамам махешварам
там деватанам парамам ча даиватам
патим патинам парамам парастад
видама девам бхуванешам идийам
на тасйа карйам каранам ча видйате
на тат-самаш чабхйадхикаш ча дришйате
парасйа шактир вивидхаива шруйате
свабхавики джнана-бала-крийа ча*
"Парвардигор, Худо Шаҳси - барча ҳукмдорлар Ҳукмдори, барча сайёраларнинг ҳукмдорлари орасида энг буюғи. Ҳар бир тирик мавжудот Унга бўйсунди. Тирик мавжудотлар қандай қудратга эга бўлсалар ҳам, ўз қудратини Парвардигордан оладилар. Уларнинг ҳеч бири мустакил ҳукмдор бўлолмайди. Барча фаришталар сажда қиладиган Парвардигор - Олий Ҳукмдордир, бошқа барча ҳукмдорлар Унга бўйсундилар. У бу оламнинг барча ҳукмдорларидан устун туради ва ҳаммининг сифинишига лойиқ бўлган ягона Зотдир. Барча сабабларнинг олий сабабчиси бўлган Парвардигордан ҳеч ким устун бўлолмайди.

Парвардигорнинг танаси оддий тирик мавжудотларнинг танасига ўхшамайди. Парвардигорнинг танаси Унинг руҳидан фарқ

қилмайди. У - мутлақ шахс, Унинг барча сезгилари, хиссиёти руҳий табиатга эга. Унинг ҳар бир сезги аъзоси бошқа барча сезги аъзосининг вазифасини ҳам бажара олади. Шунинг учун бутун оламда Унга тенг бўлган ёки Ундан буюк бўлган бирор Зот йўқ. Унинг қудрати чексиз ва хилма-хил, шу боис Унинг барча ишлари табиий равишда, ўзидан-ўзи амалга ошаверади". (Шветашватара-упанишад, 6.7-8).

Парвардигор, Мутлақ Ҳақиқат бўлган Худо Шахси барча мукамалликлар соҳибидир, шу сабабли Унинг ҳеч қандай вазифаси йўқ. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган киши ҳаётда маълум бир вазифаларни бажариши лозим, лекин ҳеч нарса истамаётган, ҳатто бутун уч оламда бирор нарсага интилмайдиган Зотнинг ҳеч қандай вазифаси ҳам бўлмайди. Шунга қарамай Кришна кшатрийлар раҳбари сифатида Курукшетрадаги жангда иштирок этяпти, чунки кшатрийларнинг бурчи - бошига мусибат тушганларни зулмдан ҳимоя қилишдан иборат. Гарчи Парвардигор шастраларнинг барча кўрсатмаларидан устун турса ҳам, Унинг Ўзи ҳеч қачон шу кўрсатмаларга зид иш қилмайди.

23. *йади хй ахам на вартейам
джату карманй атандритаҳ
мама вартманувартанте
манушйаҳ партха сарвашаҳ*

Эй Партха, агар Мен Ўз бурчимни мукамал бажаришни тарк этсам, одамлар албатта Мендан ўрناق ола бошлайдилар.

Изоҳ: Жамиятда одамларнинг руҳий юксалишига имкон берадиган тартиб-интизом, тинчлик-осойишталик бўлиб туриши учун азалдан келаётган оилавий урф-одатлар мавжуд бўлиши, ҳар бир маданиятли киши шу урф-одатларга қатъий амал қилиб яшаши лозим. Гарчи бу урф-одатларнинг барчаси Парвардигор учун эмас, балки оддий шартланган руҳлар учун яратилган бўлса-да, Кришна ҳам уларга тўлиқ амал қиларди, чунки У бу оламга диний урф-одатларни қайта тиклаш учун ташриф буюради. Агар Парвардигорнинг Ўзи шу қоидаларга амал қилмаса, оддий одамлар Ундан ўрناق ола бошлардилар, чунки оддий одамлар учун У - энг олий устоз. "Шримад Бҳагаватам"дан биламизки, Кришна уйида ҳам, жамиятда ҳам намунали оилавий инсон бўлиб, ҳамиша барча диний урф-одатларга тўла амал қилиб яшаган.

24. *утсидейур име лока
на курйам карма чед ахам
санкарасйа ча карта сйам
упаханийам имаҳ праджаҳ*

Агар Мен Ўз бурчимни бажармай қўйсам, бутун олам ҳалокатга юз тутган бўларди. Мен

бетайин авлоднинг дунёга келишига, бунинг оқибатида барча тирик мавжудотларнинг тинчи бузилишига сабабчи бўлган бўлардим.

Изоҳ: Барчага ташвиш келтириб, жамият қонунларини бузиб юрадиган жиноятчи одамлар - *варна-санкара* деб аталади. Жамиятда тартиб бўлиши учун одамлар шастраларда, муқаддас китобларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиб яшашлари лозим, шунда улар тинч, осойишта яшаб, руҳий жиҳатдан юксалишлари мумкин. Кришна бу дунёга ташриф буюрганида, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиш қанчалик муҳим эканини одамларга кўрсатиш мақсадида Ўзи шу қоидаларнинг барчасига бекаму-кўст амал қилиб яшаган. Парвардигор - барча тирик мавжудотларнинг отаси, агар тирик мавжудотлар тўғри йўлдан адашсалар, Парвардигор ҳам бунинг учун қандайдир даражада жавобгар бўлади. Шунинг учун одамлар мангу дин қонунларини буза бошлаганида, ҳақиқий дин қонунларини тиклаш учун Парвардигорнинг Ўзи бу дунёга келади. Лекин, шуни англаб олиш керакки, гарчи биз Парвардигордан ўрناق олишимиз лозим бўлса ҳам, ҳеч қачон Унга кўр-кўрона тақлид қилмаслигимиз керак. Ўрناق олиш ва тақлид қилиш ҳамиша бир-бирига тўғри келадиган тушунчалар эмас. Биз Кришнага тақлид қилиб Говардхана тоғини кўтара олмаймиз, Кришна уни ҳали ёш бола пайтидаёқ кўтарган эди. Бошқа бирор одам бунга қодир эмас. Биз Парвардигорнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашимиз лозим, ҳеч қачон Унинг қилган ишларини қилиб, Унга тақлид қилмаслигимиз керак. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилади:(10.33.30-31).

*наинат самачаредж джату
манасати хй анишвараҳ
винашйатй ачаран маудхйад
йатха "рудро "бдхи-джам вишам
ишваранам вачаҳ сатйам
татхаивачаритам кваचित
тешам йат сва-вачо-йуктам
буддхимамс тат самачарет*

"Инсон ҳаётда Парвардигорнинг ва Унинг алоҳида қудрат ато этилган хизматкорларининг кўрсатмаларига сўзсиз амал қилиб яшаши лозим. Уларнинг кўрсатмалари инсонга бахт-саодат келтиради. Ҳар қандай фаросатли инсон Парвардигор ва Унинг ҳақиқий вакиллари айтган насихатларнинг ҳаммасига бенуқсон риоя қилади. Лекин, айни пайтда Парвардигор ва Унинг яқин ҳамроҳларига тақлид қилишдан эҳтиёт бўлиш лозим. Тангри Шивага тақлид қилиб, бир уммон заҳар ичишга уринмаслик керак".

Ишваралар, яъни Қуёш ва Ойнинг ҳаракатини бошқариб турган зотлар оддий инсонларга қараганда анча қудратли эканини яхши тушуниб

олиш керак. Шундай қудратга эга бўлмай туриб, бизлар буюк ишвараларга тақлид қила олмаймиз. Тангри Шива бутун бир океан заҳарни ичиб юборган, аммо агар оддий одам шу заҳардан атиги бир томчи ичишга уринса ҳалок бўлиши муқаррар. Ўзларини “Тангри Шиванинг издошлари” деб ҳисоблайдиган одамлар *ганджа*(марихуана) ва бошқа гиёҳванд моддалар истеъмол қиладилар, лекин улар Тангри Шивага нодонларча тақлид қилиш билан фақат ўз ажалини тезлаштираётганини тушунмайдилар. Худди шундай, Кришнанинг баъзи бир "содик"лари ҳам Унинг *раса-лила*, яъни ишқий ўйинларига тақлид қилишни ёқтирадилар, лекин айна пайтда улар ўзларида Говардхана тоғини кўтаришга қодир қудрат йўқлигини эсдан чиқариб қўядилар. Шунинг учун бунга ҳеч қандай ҳаққи бўлмаган ҳолда қудратли шахслар ўрнини эгаллашга уриниб, уларга тақлид қилиш ўрнига, камтарин ҳолда уларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш керак. Ҳозир жуда кўп одамлар ўзларини *аватара*, “Худонинг экспансияси”, “Худо” деб эълон қиляптилар, лекин ундай одамларнинг бирортаси Парвардигордай чексиз қудратга эга эмас.

25. *сактаҳ карманй авидвамсо
йатха курванти бхарата
курйад видвамс татхасакташ
чикиришур лока-санграхам*

Ғофил одамлар ўз бурчини қилаётган ишининг натижасига интилган ҳолда бажарадилар, мукамал илмга эга киши эса, ўз бурчини бирор манфаат кўриш учун эмас, балки фақат одамларни тўғри йўлга бошлаш учун бажариши лозим.

Изоҳ: Кришна онги билан яшаётган одам билан Кришнани англаб етмаган одам бир-биридан фақат ўз нияти, истаклари билан фарқ қилади.

Ҳаётда Кришна онги билан яшайдиган одам ҳеч қачон ўзининг руҳий юксалишига халақит берадиган ишга қўл урмайди. Ҳаётда у ҳам моддий фаолиятга қаттиқ боғланиб қолган ғофил одам қилаётган ишлар билан машғул бўлиб юриши мумкин, аммо бу икки тоифадаги одамнинг биттаси ўзининг шахсий истакларини амалга ошириш учун ҳаракат қилади, иккинчиси яъни Худонинг содиқ хизматкори эса, айнан шу ишни Кришнани мамнун қилиш учун қилади. Шунинг учун Кришна онгида бўлган киши бошқаларга ҳаётда қандай яшаш, ўз меҳнатининг натижаларини қандай қилиб Худо йўлида ишлатиш, Кришна онгини кенг тарқатишда улардан қандай фойдаланиш лозимлигини амалда кўрсатиб, бошқаларга ўрнак бўлиши лозим.

26. *на буддхи-бхедам джанайед
аджнанам карма-сангинам
джошайет сарва-кармани*

видван йуктаҳ самачаран

Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган ғофил одамларнинг ақлини безовта қилмаслик учун, донишманд киши уларни ҳар қандай фаолиятни тарк этишга ундамаслиги керак. Аксинча, (улар ҳам аста-секин Худони англаб етишлари учун) уларни ҳар хил фаолият билан машғул қилиши лозим.

Изоҳ: *Ведаши ча сарваир ахам эва ведйаҳ* - барча ведавий урф-одатларнинг олий мақсади шундан иборат. Барча урф-одатлар, барча курбонлик маросимлари, Ведаларнинг барча кўрсатмалари, шу жумладан улардаги дунёвий фаолиятга тааллуқли кўрсатмалар ҳам, инсон аста-секин Худони англаб етиши учун мўлжалланган, чунки инсоннинг ҳаётдаги ягона, яқуний олий мақсади шундан иборат. Аммо шартланган руҳлар ҳаётда фақат лаззатланишга интилиб яшаётгани сабабли, одатда Ведаларни ҳам фақат ана шу лаззатларга эришиш, улардан роҳатланиш учун ўрганадилар. Лекин, ҳаётда кармали фаолият билан машғул бўлиш билан бирга, дунёвий истакларини фақат Ведавий кўрсатмалар асосида амалга ошириш билан, инсон аста-секин Худони англаш даражасига кўтарилади. Шу боис, ўзи Кришнани англаб етган киши, бошқаларнинг қилиб юрган ишлари бемаъни ишлар эканини ёки уларнинг ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари ногўғри эканини айтиб, уларни безовта қилмаслиги керак. У ҳаётда ҳар қандай фаолиятнинг натижасини ҳам Худо йўлида ишлатиш мумкинлигини ўзининг ҳаёти мисолида кўрсатиб, бошқаларга ўрнак бўлиб яшаши лозим. Кришнани англаш илмини мукамал эгаллаган одам ҳаётда шундай яшаши лозимки, лаззатланишга интилиб меҳнат қилиб юрган ғофил одамлар ундан ҳаётда аниқ, энг саодатли олий мақсадга интилиб яшашни ўргансинлар. Ғофил одамларнинг ҳаётда ўз бурчини бажариб яшашига халақит бермаслик керак, аммо Кришнани англаш йўлига кирган одамни, унинг Ведаларда кўрсатилган барча қонун-қоидаларга амал қилиб юришини кутиб ўтирмасдан, дарров Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул қилиш лозим. Шундай бахтли одам учун муқаддас китоблардаги барча қоидаларга амал қилиб ўтиришнинг мутлақо ҳожати йўқ: ҳаётда Кришна онги билан яшар экан, у шастрларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиш натижасида эришиладиган барча бахт-саодатларга ўзидан-ўзи эришади.

27. *пракритеҳ крийаманани
гунайх кармани сарвашаҳ
аханкара-вимудхатма
картахам ити манйате*

Сохта ўзлиги адаштириб қўйган шартланган рух ўзини ҳаракат қилаётган деб ҳисоблайди,

аслида ҳар қандай ҳаракатни моддий табиатнинг уч гунаси амалга оширади.

Изоҳ: Биттаси Кришна онгида бўлган, бошқа бири моддий онг таъсири остида бўлган икки одам бир хил иш билан машғул бўлганида, сиртдан қараганда уларнинг ҳолати бир хилдай бўлиб туюлиши мумкин, аммо уларнинг орасида жуда катта фарқ бор. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган киши сохта ўзлик таъсири остида бўлади, барча ишларни "мен ўзим қиялпман" деб ўйлайди. У ўзининг танаси - моддий табиат яратган ва Парвардигорнинг назорати остида ҳаракат қилаётган қурилма эканини англай олмайди, ўзи ҳам ҳамиша Кришнанинг ҳукми остида эканини тушунмайди. Сохта ўзлик таъсири остидаги бундай одам ҳар бир ишни мустақил равишда ўзим қиялпман деб ўйлайди, бу фақат унинг ғофиллигидан далолат беради, холос. Ўзининг нафис ва кўпол моддий танасини Худонинг Олий Шахсининг амри билан моддий табиат яратиб қўйганини, шу боис уларни Худо учун ишлатиш, яъни ҳамиша Кришна онги билан, Худонинг хоҳишига мос келадиган фаолият билан машғул бўлиш лозимлигини билмайди. Бундай ғофил одамлар Парвардигорнинг *Хришикеша*, яъни "моддий тана сезгиларининг Ҳукмдори" деб аталишини эсидан чиқариб қўйганлар. Ундай одам лаззатланиш истагида, ўз сезгиларидан узоқ вақт давомида нотўғри фойдаланиб келгани сабабли сохта ўзлиги таъсири остига тушиб қолган, сохта ўзлиги эса, уни Кришна билан ўзаро мангу муносабатларини унутишга мажбур қилади.

28. *таттва-вит ту маха-бахо
гуна-карма-вибхагайоҳ
гуна гунешу вартанта
ити матва на саджджате*

Эй билаги кучли зот, Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган киши ҳеч қачон ўз ҳиссиёти(сезгилари)нинг кули бўлмайди ва ҳиссий лаззат изламайди, чунки у Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш билан бирор манфаат кўзлаб кўрсатиладиган фаолият орасидаги фарқни яхши билади.

Изоҳ: Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган киши моддий дунёга тушиб қолган руҳнинг ҳолати қанчалик ғайритабиий эканини англаб етади. Ундай одам асл табиатига кўра, ўзи - мангу, илм ва лаззатга тўла Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг кичик бир заррачаси эканини, бу моддий оламнинг бир бўлаги эмаслигини яхши билади. У ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввур тузоғига тушиб қолганини, онги покланган, ҳаёт ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлган тирик мавжудотнинг ҳақиқий вазифаси - ҳамиша Кришнага муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш эканини тушунади. Шу боис, у ҳаётда Кришна онги билан фаолият

кўрсата бошлайди, унинг ҳиссий лаззатланиш ниятида кўрсатиладиган ўткинчи, сохта фаолиятга бўлган қизиқиши ўзидан-ўзи камая боради. У моддий оламда яшаётган бўлса ҳам, барибир Парвардигорнинг ҳукми остида эканини тушунади, шунинг учун ҳеч қандай дунёвий мусибатлар унинг мустаҳкам, ўзгармас хотиржамлигини буза олмайди, ҳаётда учрайдиган ҳар қандай мусибатни у "Худонинг марҳамати" деб қабул қилади. "Шримад Бҳагаватам"га асосан, Мутлақ Ҳақиқатнинг уч аспекти: Браҳман, Параматма ва Бҳагаванни англаб етган кишини *таттва-вит* деб айтадилар, чунки ундай инсон ўзининг Парвардигор билан бўлган ўзаро мангу муносабатини ҳам англаб етган бўлади.

29. *пракритер гуна-саммудхаҳ
саджджанте гуна-кармасу
тан акритсна-видо мандан
критсна-вин на вичалает*

Табиат гуналари адаштириб қўйган ғофил одамлар моддий фаолиятга фарқ бўлиб, унга боғланиб қоладилар. Лекин донишманд киши ғофил одамлар илмсизлиги сабабли паст даражали фаолият билан машғул эканини тушунса ҳам, уларни безовта қилмаслиги лозим.

Изоҳ: Ғофил одамлар адашиб, ўзларини моддий танага қиёслайдилар, натижада ўзларини ҳар хил моддий атамалар билан боғлаб ташлайдилар. Бизнинг танамиз - моддий табиат яратган қурилма. Онги бутунлай танасида мужассам бўлган кишини "мангу руҳнинг табиатини тушунмайдиган дангаса одам" яъни "манда" деб атайдилар. Моддий танасини "мен ўзим" деб ҳисоблаб, ғофил одамлар танаси билан боғлиқ бўлган одамларни "қариндошларим" деб, танаси туғилган жойни "муқаддас она ватан" деб, диний урф-одат ва ақидаларга амал қилишни эса - "инсон ҳаётининг мазмуни" деб биладилар. Ундай одамлар ўзларича "жамият, халқ ва инсоният равнақи учун меҳнат қилаяпмиз" деб ўйлайдилар. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлиб, улар бутун умрини дунёвий ишларга сарфлайдилар, руҳий ҳаёт улар учун афсона бўлиб кўринади, шу боис улар руҳий ҳаёт билан умуман қизиқмайдилар. Руҳий илмга эга бўлган донишманд киши шундай ашаддий материалистларни безовта қилгандан кўра, ҳеч кимга халақит бермасдан ўзи жимгина руҳий ҳаёт билан яшаб юргани маъқул. Адашган, ғофил, содда одамлар ҳам поклана олиши учун уларга зулм қилмаслик, савоб ишлар қилиш сингари оддий одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб яшашни ўргатиш керак.

Ғофил одамлар Кришна онгида кўрсатиладиган фаолиятнинг аҳамиятини муносиб қадрлай олмайдилар, шунинг учун Кришна бизга уларни безовта қилиб, қимматли вақтимизни

бекорга сарфламасликни маслаҳат беради. Аммо, Худонинг содиқ хизматкорлари Худонинг Ўзидан ҳам олийҳимматроқ. Содиклар Парвардигорнинг ниятини яхши биладилар, шунинг учун улар ўз ҳаётини хавф остига қўйиб бўлса ҳам, ҳатто ғафлат ботқоғига ботган ашаддий материалистлар билан ҳам руҳий мавзуларда суҳбатлашишга тайёр, чунки уларни ҳам ҳар бир тирик мавжудот учун мутлақо зарур бўлган Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилишни истайдилар.

30. *майи сарвани кармани
саннийасйадхйатма-четаса
нирашир нирмамо бхутва
йудхйасва вигата-дждвараҳ*

Эй Аржун, шу боис барча амалларингни Менга бағишла, Мени тўлиқ англаб ол! Шахсий манфаатга интилишни бас қил, эгалик қилишга бўлган ҳар қандай истаклардан халос бўлиб, адашишни тарк эт ва жангга кир!

Изоҳ: Бу ерда «Бҳагавад-гита»нинг мақсади аниқ-равшан баён этилган. Парвардигор айтяптики, ҳар бир инсон ўзида Кришна онгини тўла ривожлантириши лозим, худди ҳарбий хизматда юргандагидай, ҳар ким Парвардигор олдидаги бурчини беминнат, холис бажариши керак. Парвардигорнинг бу кўрсатмасини бажариш осон эмас, шунга қарамай, биз ҳамиша Худога таваккал қилган ҳолда ҳаракат қилишимиз лозим, чунки тирик мавжудотнинг ҳақиқий вазифаси айнан шундан иборат. Тирик мавжудот Парвардигордан ажралган ҳолда, У билан ҳамкорлик қилмай туриб, мустақил равишда ҳеч қачон бахтли бўлолмайди, чунки ўзининг асл табиатига кўра у ҳамиша Парвардигорнинг ҳукми остида бўлиб, Унинг амрини бажаришга мажбур. Шунинг учун Шри Кришна Аржунга худди унинг хўжайинидай бўлиб буйруқ бериб турибди. Инсон Худо йўлида ўзининг бор бисотини қурбон қилиши лозим, айна пайтда бирор нарсага эгалик қилишни тарк этиб, ҳаётда ўз бурчини холис бажариб яшаши керак. Аржун Худонинг буйруғини таҳлил қилиб, ўйланиб турмаслиги керак эди - у Парвардигорнинг амрини ҳеч иккиланмасдан дарров бажариши лозим. Парвардигор барча руҳларнинг Олий Руҳи, шунинг учун ҳар қандай шахсий истакларини четга қўйиб, ўз ихтиёрини бутунлай Олий Руҳга топширган, бошқача қилиб айтганда қалбида Кришна онгини тўлиқ ривожлантирган кишини *адхйатма-четаса* ("Олий руҳ илмини англаб етган зот") деб айтадилар. *Нирашиҳ* ибораси биз ўз Ҳукмдоримизнинг амрини бажаришимиз лозимлигини, лекин ўз меҳнатимиз натижасидан лаззатланишга интилмаслигимиз кераклигини англатади. Банқда ишлайдиган ҳазиначи хўжайинининг буйруғини бажариб, ҳар куни миллион-миллион сўм пул ишлатади, лекин ўзининг чўнтагига бир тийин ҳам солмайди.

Худди шундай биз ҳам бу дунёдаги бирор нарса бизга тегишли эмаслигини яхши англаб етишимиз лозим: бу ердаги ҳамма нарса Парвардигорнинг мулки. *Майи*, яъни "Менга" иборасининг ҳақиқий маъноси шундан иборат. Ҳаётда ана шундай тушунча билан яшайдиган киши ҳар қандай сохта даъво, талаблардан халос бўлган қалби пок инсондир. Шундай кишининг онги *нирмама* ("ҳеч нарса меники эмас") ибораси билан ифодаланади. Агар қалбимиздаги қариндошлик ришталарига умуман эътибор бермайдиган Парвардигорнинг ана шу жиддий буйруғини бажаришга қодир бўлмасак, ҳеч бўлмаса бундай бемаъни кайфиятни, сохта боғланишларни тарк этишимиз лозим; шундагина биз *вигата-дждвара*, яъни адашишни тарк эта оламиз. Шахсий сифатлари ва жамиятдаги тутган ўрнига мос равишда ҳар бир одамнинг ҳаётда маълум вазифалари бор, уларнинг ҳаммасини аввал айтиб ўтганимиздай Кришна онги билан бажариш мумкин. Озодликка олиб чиқадиган йўл ана шундан иборат.

31. *йе ме матам идам нитйам
анутишитхантти манаваҳ
шраддхаванто "насуянто
мучйанте те "ни кармабхиҳ*

Ўз бурчини Менинг кўрсатмаларим бўйича бажарадиган, Менинг муқаддас қонунларимни чуқур эҳтиром билан ҳурмат қиладиган, ҳеч кимга душманлик қилмайдиган кишилар карма(тақдир) тутқунлигидан озод бўладилар.

Изоҳ: Кришнанинг насиҳатлари ўзида бутун Ведалар илмининг мазмун-моҳиятини мужассам қилган, шунинг учун улар ҳеч қачон ўз аҳамиятини йўқотмайдиган мангу, ўзгармас ҳақиқатдир. Худди Ведалар сингари, Ҳақиқат илми, яъни Парвардигор Кришнани англаш илми ҳам мангу илм. Биз бу насиҳатларни сўзсиз қабул қилишимиз ва Парвардигорга нисбатан душманлик кайфиятида бўлмаслигимиз керак. Ўзлари Худога ишонмайдиган, лекин «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзадиган жуда кўп иймонсиз файласуфлар бор. Ундай одамлар ҳеч қачон карма тузоғидан қутула олмайдилар. Лекин, Парвардигорнинг мангу насиҳатларига чуқур иймон билан самимий ишонадиган содда, софдил одам, гарчи ҳаётда бу кўрсатмаларнинг барчасига тўлиқ амал қилиб яшай олмаса ҳам, барибир карма қонунлари чангалидан халос бўла олади. Кришнани англашга ҳаракат қиладиган одам аввалига Парвардигорнинг ҳамма кўрсатмаларига тўлиқ амал қила олмаслиги мумкин, аммо у Худонинг кўрсатмаларини рад этмагани, уларга аниқ ишонгани ва ҳар қандай қийинчиликларга, омадсизликларга қарамай, самимий интилаётгани учун, вақти келиб албатта соф Кришна онгига эга бўлади.

32. *йе тв этад абхйасуйанто
нанутиштханти ме матам
сарва-дженана-вимудхамс тан
виддхи наштан ачетасаҳ*

Ғазаб ва ҳасад билан Менинг кўрсатмаларимни инкор этадиган кишилар эса, ҳар қандай илмдан маҳрум, бутунлай йўлдан адашган нодон одамлардир. Уларнинг баркамолликка эришиш йўлидаги барча уринишлари бекор кетаверади.

Изоҳ: Кришнани англаб етмаслик, Кришна онгининг етишмаслиги қандай оқибатга олиб келиши бу ерда очиқ айтилган. Ҳукуматга ишонмайдиган одамлар давлат қонунлари асосида жазолангани сингари, Худонинг амрини бажармайдиган одамлар ҳам Худонинг қонунлари асосида албатта муносиб жазоланадилар. Қанчалик қудратли бўлмасин бу бузғунчи, жиноятчилар ўзларининг руҳий табиати ҳақида, Олий Брахман, Параматма ва Парвардигор ҳақида ҳеч нарса билмайдилар, чунки уларнинг қалб кўзлари кўр. Шунинг учун, улар ҳеч қачон руҳий баркамолликка эриша олмайдилар.

33. *садришам чештате свасйаҳ
пракритеер дженанаван апи
пракритим йанти бхутани
ниграхаҳ ким карийшати*

Ҳатто илмли киши ҳам ҳаётда ўз табиатига мос равишда ҳаракат қилади, чунки барча тирик мавжудотлар табиатнинг уч гунаси ато этган сифатларига мос равишда ҳаракат қилишга мажбур. Шундай экан, ўз табиатига қаршилик қилишнинг бирор маъноси борми?

Изоҳ: То инсон руҳий, Кришна онги билан яшаш поғонасига кўтарилмас экан, у моддий табиат гуналари таъсиридан қутула олмайди. Парвардигор бунинг еттинчи бобда тасдиқлайди(14). Шунинг учун ҳатто бу дунёдаги энг билимдон кишилар ҳам фақат ўзларининг назарий билимлари(гйана) ёрдамида ёки руҳ билан танани ажратишга уриниш(йога) ёрдамида *майя* чангалидан қутула олмайдилар. Гарчи ўзлари *майя* чангалида, моддий гуналар ҳукми остида бўлиб, уларнинг таъсиридан қутулолмай юрсалар ҳам, ўзларини руҳий илм билимдонлари қилиб кўрсатадиган жуда кўп сохта руҳий устозлар бор. Ҳатто яхши таълим-тарбия олган одам ҳам, узоқ вақтлардан бери моддий табиат ичида яшаб келгани сабабли, унинг қули бўлиб қолади. Гарчи содиқлар жамиятда тутган ўрнига мос равишда, ўзларининг Ведаларда кўрсатилган бурчини бажаришда давом этаётган бўлсалар ҳам, Кришнани англаш усули уларга моддий тутқунлик асоратидан қутулишга ёрдам беради. Шу боис то қалбида Кришна онгини тўла ривожлантир-

магунча киши ўзининг қундалик вазибаларини холис адо этишни тарк этмаслиги керак. Ҳеч ким жамият олдидagi ўз бурчини бажаришни тарк этиб, сохта йог бўлиб олмаслиги керак. Ҳар ким жамиятдаги ўз ўрнида қолиши, тажрибали устоз раҳбарлиги остида қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим. Шунда биз Кришнанинг алдамчи қуввати, *майя* чангалидан қутула оламиз.

34. *индрийасйенрийасйартхе
рага-двешу вйавастхитау
тайор на ваишам агаччхет
тау хй асйа парипантхинуа*

Сезгиларнинг ташқи нарсалар билан ўзаро бирикиши натижасида юзага келадиган боғланиш ва нафрат туйғуларини маълум қоидаларга риоя қилиш ёрдамида тартибга солиш мумкин. Боғланиш ва нафрат туйғуларининг қули бўлиб қолмаслик керак, чунки улар инсоннинг руҳий юксалишига тўсқинлик қиладилар.

Изоҳ: Ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган кишиларда табиий равишда дунёвий, ўткинчи ҳиссий лаззатларга нисбатан бефарқлик туйғуси ўзидан-ўзи ривожлана боради. Лекин, ҳали қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирмаган кишилар шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, сезгиларининг фаолиятини чеклаши, тартибга солиши лозим. Бетартиб равишда ҳиссий лаззатларга берилиш одамнинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишига сабаб бўлади, лекин, шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб юрган киши лаззат келтирадиган нарсаларга нисбатан лоқайд бўлиб қолади. Масалан, шартланган руҳ ўзида жинсий алоқадан лаззатланишга эҳтиёж сезади, шу боис муқаддас китобларда фақат никоҳ қонунлари доирасида жинсий алоқадан лаззатланишга руҳсат берилган. Шастраларнинг кўрсатмасига биноан эркак киши фақат ўз хотини билан жинсий алоқа қилиши мумкин, лекин бошқа ҳар қандай аёлни у ўз онасидай ҳурмат қилиши лозим. Аммо, муқаддас китобларнинг қонуни шундай бўлишига қарамай, одамлар барибир бошқа аёллар билан ҳам яқинлик қилишга интилаверадилар. Бундай истакларни тарк этиш, жиловлаб олиш керак, акс ҳола бу истаклар руҳий ўзликни англаш йўлида катта ғов бўлади. Токи моддий танамиз бор экан, унинг эҳтиёжларини қондириш руҳсат этилади, лекин бунда албатта шастраларнинг кўрсатмаларига риоя қилиш лозим. Ҳатто бу қонунларга ҳам биратўла таваккал қилавермаслик керак. **“Рухсат берилган-ку!”** - деб қонун-қоидаларга асосланган лаззатларга ҳам боғланиб қолмасдан, шижоат билан руҳий юксалиш йўлидан бориш лозим, чунки ҳатто чекланган ҳиссий лаззатлар ҳам кишини тўғри йўлдан адаштириши мумкин - ҳатто текис ва равон йўлда ҳам ҳалокат рўй беради. Биз ҳатто энг

яхши йўлда ҳам ҳалокатдан тўла ҳимояланган эмасмиз. Моддий тана ичида яшаётганимиз учун, ҳиссий лаззатларга интилиш истаги қадимдан бизнинг қалбимиз тўрида яшайди. Шу боис, агар Худонинг қонун-қоидаларига амал қилган ҳолда ҳиссиётимиз талабларини қондиришда давом этаверсак, руҳий юксалиш йўлидан адашиш хавфи ҳамиша бизга раҳна солиб тураверади. Шунинг учун ҳар қандай ҳиссий лаззатларга, ҳатто Худонинг қонунларида руҳсат берилган лаззатларга боғланишдан ҳам халос бўлишга жиддий ҳаракат қилиб яшаш керак. Кришна онгидаги фаолиятга, Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга боғланиш ўткинчи ҳиссий лаззатларга боғланиш туйғусидан халос бўлишда ёрдам беради. Шунинг учун умрининг қайси босқичида бўлишдан қатъий назар, озгина фаросати бўлган киши Кришнани англаш йўлидаги фаолиятни рад этмаслиги керак. Ҳар қандай ҳиссий лаззатларни тарк этишдан мақсад - охир-оқибатда энг олий руҳий лаззат келтирадиган Кришна онгидаги фаолиятга боғланишдан, яъни Кришна онгига эга бўлишдан иборат.

35. *шрейан сва-дхармо вигунаҳ
пара-дхармат св-ануштхитат
сва-дхарме нидханам шрейаҳ
пара-дхармо бхайавахаҳ*

Инсон бошқа бировнинг бурчини бенуқсон бажаргандан кўра, мукаммал бўлмаса ҳам ўз бурчини бажариб яшагани маъқул. Бировнинг ишини бажаришга урингандан кўра, ўз бурчинини бажариш йўлида ўлганинг яхши, чунки бегона йўлдан бориш жуда хатарли.

Изоҳ: Бошқа бировнинг ишига қўл урмасдан қалбида Кришна онгини ривожлантиришга ҳаракат қилиб, ҳар бир инсон ҳаётда ўз бурчини бажариб яшаши лозим. Моддий оламдаги шартланган руҳлар учун шастраларда, яъни муқаддас китобларда уларнинг моддий табиат ато этган жисмоний ва ақлий хусусиятларга мос равишда аниқ вазифалар белгилаб қўйилган. Инсоннинг ҳаётдаги руҳий вазифаларини руҳий устоз белгилайди ва бу вазифалар унинг Кришнага илоҳий хизмат қилиши билан боғлиқ бўлади. Фаросатли инсон ўзининг ҳам руҳий, ҳам моддий бурчини ҳаётининг охиригача ҳолис бажариши ва ўзгаларнинг ишини ўзининг бурчи қилиб олмаслиги керак. Бизнинг дунёвий ва руҳий вазифаларимиз бир-биридан фарқ қилиши мумкин, аммо уларни тажрибали руҳий устоз раҳбарлиги остида бажариб яшаш орқали биз ҳеч нарса йўқотмаймиз, аксинча фақат ютуққа эга бўламиз. Моддий табиат гуналари таъсирида бўлган киши бошқаларга тақлид қилиб юрмасдан ўз табақаси ёки турмуш тарзи учун белгиланган бурчини ҳолис бажариши лозим. Масалан, эзулик

гунасидаги *браҳман* бировларга зўравонлик, зулм қилмаслиги керак, лекин эҳтирос гунаси таъсирида яшайдиган *кшатрий* учун зулм ишлатиш мумкин. Шунинг учун зулм ишлатмаслик қондасига амал қилувчи браҳманга тақлид қилиб яшагандан кўра, кшатрий ўз бурчини бажариб, ҳалол жангда ўз ажалини муносиб қарши олгани маъқул. Ҳар бир инсон қалбини поклаши лозим, лекин бу иш бирданига эмас, аста-секинлик билан амалга ошади. Аммо, моддий гуналар таъсирдан халос бўлган ва қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши, руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳар қандай ишни амалга ошириши мумкин. Кришна онгида бўлган кшатрий браҳман сифатида, аксинча Кришна онгида бўлган браҳман - кшатрий сифатида ҳаракат қилиши мумкин. Руҳий фаолият дунёвий фаолиятдан бутунлай фарқ қилади. Масалан, келиб чиқишига кўра кшатрий бўлган Вишвамитра *браҳман* вазифасини бажарган, браҳманлар табақасига мансуб Парашурама эса, *кшатрий* сифатида ҳаракат қилган. Иккови ҳам руҳий поғонада бўлгани учун улар бундай иш тутишга қодир бўлганлар. Аммо руҳий юксалишда ҳали бундай илоҳий поғонага кўтарилмаган киши ўзига таъсир қилаётган табиат гуналарига мос равишда ўзи учун белгиланган бурчини бажариб яшаши керак. Шу билан бирга у Кришна онгининг моҳиятини англаб етиши лозим.

36. *арджуна увача
атха кена прайукто “йам
папам чарати пурӯшаҳ
аниччханн апи варшнейя
балад ива нийоджитаҳ*

Аржуна деди: Эй Вришни авлоди, қандай куч инсонни, ҳатто ўзи истамаса ҳам, гуноҳ ишга қўл уришга мажбур қилади?

Изоҳ: Парвардигорнинг бир заррачаси сифатида тирик мавжудот азалдан руҳий табиатга эга, моддий иллатлардан пок ва озод. Моддий оламдаги барча тирик мавжудотлар сингари, у асл табиатига кўра гуноҳ иш қилишга мойил эмас. Лекин, моддий қувват таъсири остида тирик мавжудот ўйлаб ўтирмасдан, баъзан ҳатто ўз иродасига қарши бўлса ҳам гуноҳ ишга қўл уради. Бу ерда тирик мавжудот аслида гуноҳ иш қилишни истамаслиги ҳақида Аржун жуда ўринли савол берган. Тирик мавжудот гарчи гуноҳ қилишни истамаса ҳам, баъзан шундай қилишга ўзидан-ўзи мажбур бўлади. Лекин, унинг қилаётган гуноҳ ишларига қалбида мавжуд бўлган Олий Рух эмас, балки Унинг бошқа бир қуввати сабабчи, бу ҳақда навбатдаги шеърда гапирилади.

37. *шри бхагаван увача
кама эша кродха эша
радждо-гуна-самудбхаваҳ*

*маха шано маха-папма
виддхй энам иха вайринам*

Худонинг Олий Шахси деди: Эй Аржун, бу куч хирс(шахвоний эхтирос)дан бошқа ҳеч нарса эмас. У эхтирос гунаси таъсирида юзага келади, кейин ғазабга айланади. Хирс(шахвоний эхтирос) - бу дунёдаги барча мавжудотларнинг очофат, гуноҳкор душманидир.

Изоҳ: Тирик мавжудот моддий оламга тушиб қолганида, унинг Кришнага бўлган мангу муҳаббати эхтирос гунаси таъсири остида хирсга айланади. Буни ачитқи кўшилганда сутнинг қатикқа айланишига ўхшатиш мумкин. Қониқтирилмаган хирс туйғуси ғазабга айланади, ғазаб эса ақли адаштиради, адашган ақли тирик мавжудотни моддий ҳаёт тутқунлигида ушлаб туради. Шу сабабли хирс(шахвоний эхтирос) - тирик мавжудотнинг ашаддий душманидир; айнан хирс(шахват) табиатан пок бўлган тирик мавжудотни моддий олам чангалида тутқун қилиб кўяди. Ғазаб - ғафлат гунасининг намоён бўлишидир, унинг барча оқибатлари ҳам ана шу гуна таъсирида юзага келади. Агар инсон шастраларнинг кўрсатмалари асосида яшаш билан ўзига таъсир қилаётган эхтирос гунасининг ғафлат гунасига айланиб кетишига йўл қўймасдан, аксинча, эзгулик гунасига кўтарилса, қалбида рухий кадриятларга боғланиш туйғусини ривожлантиради, шунда у ўзини ғазаб балосидан ва унинг даҳшатли оқибатларидан халос этган бўлади.

Ягона Парвардигор хамиша кучайиб борадиган рухий лаззат олиш ниятида Ўзини сон-саноксиз қиёфаларда намоён этган, тирик мавжудотлар уларнинг ажралмас заррачаларидир. Тирик мавжудотлар арзимас даражада оз мустақилликка эга, лекин улар ўзининг ана шу мустақиллигидан нотўғри фойдалана бошлаганида, қалбидаги Парвардигорга холис хизмат қилиш истаги ўз ҳиссиётининг талабини қондириш истагига айланади, натижада улар хирс, эхтирос чангалига тушиб қоладилар. Парвардигор шартланган руҳларга ўз хирсини қондиришга, ҳиссий лаззатланиш натижасида **бахтли бўлишга уриниб кўриш имконини бериш учун** моддий оламни яратган; аммо барча уринишлари бекорга кетаётганини англаб етганида, тирик мавжудот ўзининг асл табиати қандай экани ҳақида ўйлай бошлайди.

"Веданта-сутра" худди ана шу саволдан бошланади: *атхато браҳма джиджнаса* - "Худо ҳақида савол бериш вақти келди". Худонинг ким экани "Шримад Бҳагаватам"да айтилган: *джанмадй асйа йато "нйавад итараташ ча* - "Олий Браҳман бутун борлиқнинг манбаидир". Агар қалбимиздаги хирс туйғусини Худога бўлган муҳаббатга, Кришна онгига айлантира олсак, барча истакларимизни ягона Парвардигор Кришна

билан боғлай олсак, биз хирс(шахват)имизни ҳам, ғазабимизни ҳам рухий поғонага кўтарган бўламиз. Парвардигор Рамачандранинг буюк хизматкори Хануман ғазаби келганда иблис Раваннинг олтидан қурилган шахрини ёндириб юборган эди, лекин бундай ғазаби билан у Худонинг буюк содиғи сифатида шон-шухрат қозонди. Худди шундай, «Бҳагавад-гита»да Кришна Аржунга Худони мамнун қилиш учун ўзининг бутун ғазабини душманларига қаратишни буюряпти. Агар биз хирс ва ғазабимизни Кришнага хизмат қилишда ишлата бошласак, ҳатто ана шу ашаддий душманларимиз ҳам бизнинг ҳақиқий дўстларимизга айланади.

38. *дхуменаврийате вахнир
йатхадаришо малена ча
йатхолбенаврито гарбхас
татха тенедам авритам*

Худди олов тутун билан, ойна - чанг билан, аёл қорнидаги ҳомила парда билан тўсилгани сингари, тирик мавжудотларнинг онги ҳам, ҳар хил даражада хирс билан қопланган бўлади.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг пок онгини ўраб турган қатлам уч хил қалинликда бўлиши мумкин. Ана шу қатлам - хирс қатламидир. Хирс бу дунёда тирик мавжудотни ҳар хил даражада - оловни ўраган тутун, ойна юзидаги чанг ва гўдакни қоплаган парда сингари ўраб олган бўлади. Хирсни тутунга ўхшатганида, хали моддий танада тирик(рухий) учқун мавжудлиги сезилиб туради. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудот ўзининг қалбида Кришна онгининг порлоқ ёғдусини сеза бошлаганида уни тутун қоплаган оловга ўхшатиш мумкин. Гарчи оловсиз тутун бўлмаса ҳам, олов энди туташаётганида алангани кўриб бўлмайди. Бу ҳолатни инсон қалбида Кришна онгининг уйғонаётган даври билан қиёслаш мумкин. Ойнани қоплаган чанг - ақл ойнасини рухий юксалишнинг ҳар хил усуллари ёрдамида тозалаш жараёнининг тимсолидир. Ақл ойнасини тозалашнинг энг самарали усули – Парвардигорнинг муқаддас номларини зикр қилиш. Руҳнинг ҳолатини она қорнидаги чакалоққа ўхшатиш - бизнинг ҳаётда қанчалик ноилож, ночор ҳолатда эканимизни билдиради: она қорнидаги чакалоқ шу қадар ночор-ки, у ҳатто ўрнидан кўзгала олмайди. Бу ҳолат дарахт танасидаги тирик мавжудотларнинг ҳолатини эслатади. Дарахтлар - хирс пардаси билан шу қадар қалин қопланган тирик мавжудотларки, улар онгини деярли бутунлай йўқотиб қўйган, шунинг учун моддий табиат уларни шунга муносиб шароитга жойлаб қўйган. Чанг қоплаган ойна - қушлар ва ҳайвонларнинг онгини белгилайди, тутун билан ўралган олов эса - инсон танасидаги тирик мавжудотнинг онгини билдиради. Фақат инсон танасига эга бўлган омадли тирик мавжудотгина

Ўзининг қалбида Кришна онгини уйғота олади, агар шу онг яхши ривожланса, руҳий ҳаёт олови ёрқин нур сочиб порлай бошлайди. Биз тутун қоплаган алангани эҳтиёткорлик билан туташтириб, ловуллаб ёндириб юборишимиз лозим. Шу боис, инсон танасида яшаш тирик мавжудотга моддий олам тутқунлигидан халос бўлиш имконини беради. Агар инсон танасига эга бўлган тирик мавжудот тажрибали руҳий устоз раҳбарлиги остида қалбида Кришна онгини ривожлантирса, у ўзининг ашаддий душмани бўлган хирсени мағлуб қилиб, руҳий баркамолликка эришади.

39. *авритам джнанама этена
джнанино нитйа-вайрина
кама-рупена каунтейа
душтуренаналена ча*

Шу тарзда, азалдан мукамал илмга эга бўлган тирик мавжудотнинг пок онги унинг мангу душмани - очофат ва ҳамиша оловдай ловуллаб турадиган хирсининг ҳукми остига тушиб қолади.

Изоҳ: "Ману-смрити"да айтилганки, худди ёниб турган оловни ўтин ташлаб тўйдириб бўлмагани сингари, хирс оловини ҳам ҳеч қачон ҳиссий лаззатлар билан тўйдириб бўлмайди. Моддий оламда бутун инсониятнинг фаолияти жинсий ҳаётдан лаззатланиш истаги атрофида мужассам бўлган, шу боис моддий оламни *майтхунья-агара*, яъни "жинсий ҳаёт зиндони" деб атайдилар. Зиндонда маҳбусларни кишанлаб кўядилар, шунга ўхшаб Худонинг қонунларини бузган жиноятчи тирик мавжудотлар ҳам моддий оламда жинсий алоқа қилиш истаги билан маҳкам кишанлаб кўйилган. Ҳиссий лаззат олишга асосланган моддий тараққиёт тирик мавжудотни моддий оламда қолиб, азоб-укубатлар ичида яшашга мубтало этади. Хирс - бизни моддий оламда асир қилиб турган ғофиллик тимсоли ҳисобланади. Ҳиссий лаззатларга берилиб, биз қандайдир бахтга ўхшаган нарсани ҳис қилган бўламиз, лекин аслида ана шу ўткинчи, алдамчи лаззат, бахтиёрлик туйғуси - тирик мавжудотнинг энг ашаддий душманидир.

40. *индријани мано буддхир
асйадхитханама учйате
этаир вимохайатй эша
джнанама авритйа дехинама*

Ҳиссиёт(сезгилар), ақл ва тафаккур – хирс макон топган жойлардир. Улар ёрдамида хирс тирик мавжудотнинг ҳақиқий илмини қоплаб олиб, уни адаштириб кўяди.

Изоҳ: Шартланган руҳнинг ашаддий душмани унинг моддий танасининг энг муҳим қисмларини

эгаллаб олган, шу сабабли Кришна ўзининг ашаддий душманини енгишга интилаётган кишига уни қаердан излаш кераклигини кўрсатяпти. Ҳар қандай фаолиятнинг маркази - ақл ҳисобланади. Сизги аъзоларига лаззат берадиган бирор нарса ҳақида эшитганда ёки кўрганда ақлимиз дарров ҳиссий лаззатланиш ҳақидаги ўйлар билан тўлади, натижада ақл ва сезгилар хирс маконига айланади. Улардан кейин тафаккур ҳам хирс(нафс) домига тушиб қолади. Тафаккур - руҳнинг энг яқин кўшнисидир. Ҳирсга тўлган тафаккур руҳни сохта ўзлик таъсирига берилишга, тана, яъни ақл ва ҳиссиётини "мен" деб ҳисоблашга мажбур этади. Шу тарзда моддий лаззатни ҳақиқий бахт деб ўйлаб, мангу руҳ ўткинчи моддий лаззатларга боғланиб қолади. Руҳ ўзини ана шундай сохта англаши "Шримад Бҳагаватам"да келтирилган(10.84.13):

*йасйатма-буддхих кунате три-дхатуке
сва-дхих калатрадишу бхаума иджйа-дхих
йат-тиртха-буддхих салиле на кархичидж
жанешив абхиджнешеу са эва го-кхарах*

"Уч моддий унсурдан таркиб топган танани "ўзим" деб ўйлайдиган киши тана билан боғлиқ зотларни "қариндошларим" деб ҳисоблайди, ўзи туғилган жойни - сажда қилишга муносиб муқаддас даргоҳ деб билади; у муқаддас саждагоҳларга руҳий илмга эга бўлган кишилар билан суҳбатлашиш учун эмас, балки фақат шу ердаги муқаддас сувда чўмилиш учун боради. Шундай одамнинг эшак ёки сигирдан фарқи йўқ".

41. *тасмат твам индријанй адау
нийамйа бхаратаршабха
папманама праджахи хй энам
джнана-виджнана-нашанама*

Эй Бхаратлар аълоси, шу боис энг аввало гуноҳ ва иллатларнинг мана шу асосий илдизи(хирс туйғуси)ни юлиб ташла! Сезгиларингни ўзингга бўйсундириб, илоҳий илм ва руҳий юксалишнинг бу ҳалокатли душманини яқсон қил!

Изоҳ: Парвардигор Аржунга энг аввало сезгиларини жиловлаб олишни маслаҳат беради, бу унга ўзининг ашаддий душмани - хирсени енгишида ёрдам беради. Хирс инсонни гуноҳ ишлар қилишга мажбур этиб, унинг руҳий ўзлигини англаб олишига тўсқинлик қилади, руҳ ҳақида илм ўрганишга бўлган интилишини сўндиради. *Гйана* - ҳақиқий ўзлик ҳақидаги, сохта ўзликдан фарқ қиладиган ҳақиқий ўзлик, "мен", яъни мангу руҳнинг танадан фарқ қилиши ҳақидаги илмдир. Руҳнинг азалий ҳолатини, унинг Олий руҳ билан ўзаро муносабатини тушуниб етиш *вигйана* деб аталади. "Шримад Бҳагаватам"да бу ҳақда шундай дейилган:(2.9.31) *жнанама парамо-гухйам ме йад виджнана-*

саманвитам

са-рахасйам тад-ангам ча грихано гадитам майа
"Рух ва Олий Рух ҳақидаги илм олий даражадаги махфий, сирли илмдир, лекин, агар бу илмни Парвардигорнинг Ўзи бизга ҳар тарафлама ошкор этса, уни осон англаб етиш ҳамда амалда қўллаш мумкин".

«Бҳагавад-гита»да рух ҳақида ҳам назарий, ҳам амалий илм баён этилган. Тирик мавжудотлар - Парвардигорнинг ажралмас заррачаларидир, шу сабабли уларнинг ягона вазифаси - Унга хизмат қилиш. Ана шу ҳақиқатни англаб етиш - Кришнани англаш деб аталади. Қалбида Кришна онгини ривожлантириш ва ҳаётда ҳамиша шундай онг билан яшаш учун инсон ўз умрининг аввал бошиданок ана шу мукамал илмга эга бўлиши керак.

Ҳирс туйғуси - ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Худога бўлган табиий муҳаббатнинг моддий оламдаги бузилган аксидир. Агар одам ёшлигиданок Кришнани англаш илмига эга бўлса, унинг Худога бўлган табиий муҳаббати ҳирсга айланиб кетмайди. Лекин, Худога бўлган муҳаббат аллақачон ҳирс туйғусига айланиб кетган бўлса, тирик мавжудотнинг ўзининг асл ҳолатига қайтиши жуда қийин бўлади. Лекин, Кришнани англаш усули шу қадар қудратлики, агар мунтазам равишда Худога садоқат билан холис хизмат қилиш қоидаларига амал қилиб юрса, ҳатто уни ўз ҳаётида жуда кечикиб қўллай бошлаган киши ҳам қалбидаги Худога бўлган илоҳий муҳаббат туйғусини уйғота олади. Бошқача қилиб айтганда, инсон ўз умрининг истаган босқичида ҳиссиётини жиловлашни ўргана олади. Фақат у бу иш ҳар бир инсон учун жуда муҳим ва зарур эканини чуқур англаб етиши, Кришнани англашга, яъни Худога холис хизмат қилишга ўзини бутунлай бағишлаши керак. Шу тарзда қалбидаги кўпол моддий ҳирс туйғусини Худога нисбатан илоҳий муҳаббатга айлантириб, инсон ҳаётда энг олий мақсадга эришади.

42. *индрийани парани ахур
индриебхйах парам манах
манасас ту пара буддхир
йо буддхех паратас ту сах*

Сезгилар жонсиз моддий танадан устун туради, ақл - сезгилардан устун, тафаккур - ақлдан устун, рух эса - тафаккурдан ҳам устун туради.

Изоҳ: Сезги аъзолари - ҳирснинг қўлидаги куроллардир. Ҳирс инсон танасида тўпланиб, ўзини сезги аъзолари орқали намоён этади. Шунинг учун сезги аъзолари моддий танадан устун туради. Тирик мавжудот олий онгга, яъни Кришна онгига эга бўлганида, ҳирс унинг сезги аъзоларидан фойдалана олмай қолади. Кришна онгида рух бевосита Худонинг Олий Шахси билан боғланган бўлади, шунинг учун юқорида ёзилган

устунлик поғонасининг энг юқорисида Олий Рух туради. Тананинг фаолияти - сезги аъзолари (ҳиссиёт)нинг фаолиятидир, сезгиларнинг фаолиятини тўхтатиш - тананинг фаолиятини тўхтатиш демакдир. Лекин, ақл ҳамиша фаол бўлгани сабабли, ҳатто тана дам олаётган пайтда ҳам, масалан, ҳатто тана ухлаганда, ақл ҳаракат қилишда давом этаверади, буни биз одатда “туш кўриш” деб атаймиз. Ақлни эса, тананинг ҳаракатларини бошқариб турувчи тафаккур бошқариб туради, тафаккурни - рух бошқаради. Шунинг учун агар рух бевосита Худонинг амри билан ҳаракат қилаётган бўлса, унинг ҳукми остидаги тафаккур, ақл ва сезгилар ҳам табиий равишда шу ҳаракатга қўшиладилар. "Катхупанишад"да айтилганки, сезгиларимиз сезадиган нарсалар сезгилардан устун туради, аммо ақл шу нарсалардан ҳам устун туради. Агар ақл ҳамиша Худога хизмат қилиш билан банд бўлса, ҳиссиётнинг бошқа бирор иш билан шуғулланишга имкони қолмайди. Ақлнинг ана шундай ҳолати ҳақида аввалги шеърларда айтилган эди. *Парам дриштва нивартате.* Ақл Худога илоҳий хизмат қилиш билан машғул бўлганда, унда ўзининг паст даражадаги жирканч интилишларини қондиришга имкони қолмайди. "Катхупанишад"да рух - *махан*, яъни "буюк" деб аталган, чунки у сезиладиган нарсалардан, ҳиссиётдан, ақл ҳамда тафаккурдан устун туради. Шундай экан, рухнинг табиатини ўрганиш билан биз ҳаётда ҳар қандай муаммони ҳал қила оламиз.

Ҳар бир инсон ўз тафаккури ёрдамида рухнинг ҳақиқий ҳолатини, асл табиатини англаб етиши ва ақлини ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиб қўйиши керак. Ҳаётда барча муаммоларни ҳал қилишнинг калити мана шу бўлади. Рухий юксалиш йўлига энди кирган кишига одатда сезгиларга лаззат берадиган нарсалар билан алоқа қилишни тарк этиш тавсия қилинади. Аммо, шу билан бирга тафаккур ёрдамида ақлни ҳам жиловлаб олиш керак. Агар тафаккурдан фойдаланиб, ақлимизни Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиб, ўз ихтиёримизни бутунлай Худонинг Олий Шахсига топширсак, ақлимиз ҳам табиий равишда рухий қудратга эга бўлади ва шунда, илонларга ўхшаган сезгиларимиз қанчалик кучли ва ёвуз бўлмасин, худди захарли тишлари олиб ташланган илонлардай хавфсиз бўлиб қолади ва бизга ҳеч қандай зарар етказа олмайди. Гарчи рух тафаккурдан, ақл ва сезгилардан устун турса ҳам, то Кришна онгида Парвардигор билан ўзаро муносабатларда етарли рухий қудратга эга бўлмагунча, тирик мавжудот жиловланмаган ақлнинг ўлжасига айланиб, рухий юксалиш йўлидан адашиб кетиш эҳтимоли сақланиб қолаверади.

43. *эвам буддхех парам
буддхва самстабхйатманам атмана*

*джахи шатрум маха-бахо
кама-рупам дурасадам*

Тўртинчи боб. Илоҳий илм

Эй билаги кучли Аржун, ўзининг моддий сезгилардан, ақл ва тафаккурдан устун туришини англаб етган инсон илоҳий поғонага кўтарилган (Кришна онгига ғарқ бўлган) тафаккури ёрдамида ақлини тўлиқ жиловлаб олиши, шу тарзда руҳий кудрат ёрдамида ўзининг енгилмас душмани бўлган ҳирс туйғусини мағлуб қилиши лозим.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг учинчи бобида Кришнани англаш, Кришна онгига эга бўлиш йўли кўрсатилган. Аслида ўзи Худонинг мангу хизматкори эканини англаб етган, ҳаётда яшашдан мақсади бўшлиқ, йўқлик деб ҳисоблашни тарк этган киши Кришна онгига эга бўла олади. Моддий ҳаётда биз ҳирсининг ва моддий табиатга ҳукмронлик қилиш истагининг қулларимиз. Ҳукмронлик қилишга, ҳиссий лаззатларга интилиш туйғуси - шартланган руҳнинг энг ашаддий душманларидир, аммо Кришнани англаш усули ёрдамида биз моддий сезгиларни, ақл ва тафаккурни жиловлай оламиз. Бунда ҳар қандай фаолиятни тарк этишнинг ва ҳаётда ўз бурчини бажаришдан бирданига воз кечишнинг ҳам ҳожати йўқ; қалбимизда аста-секин Кришна онгини ривожлантириш билан биз руҳий поғонага кўтариламиз ҳамда моддий сезгиларимиз ва ақлимиз ҳукмронлиги остидан озодликка чиқамиз. Бунга фақат ҳамиша руҳий ўзликка, пок "мен"га интилувчи тафаккур ёрдамида эришиш мумкин. Бу бобнинг асосий мазмуни шундан иборат. Инсон то руҳий баркамолликка эришмагунча ҳар хил фалсафий изланишларга берилиб юради ёки йога усули ёрдамида ҳиссиётини сунъий равишда жиловлаб олишга уринади. Лекин, буларнинг бирортаси унинг руҳий юксалишига ёрдам бермайди. Олий тафаккурдан фойдаланиб, инсон ўзининг қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим.

*«Бҳагавад-гита»нинг "Карма-йога", ёки
"Муқаддас китобларда белгиланган вазифаларни
бажаришдан иборат фаолият" деб аталган
учинчи бобига Бҳактиведантининг изоҳлари
шундай яқунланади.*

- 1. шри бҳагаван увача
имам вивасвате йогам
проктаван ахам авйайам
вивасван манаве праха
манур икшвакаве "бравит*

Худонинг Олий Шахси деди: Мен бу мангу йога илмини Қуёш маъбудди Вивасванга ўргатган эдим, Вивасван уни инсониятнинг бобокалони Мануга ўргатган, ўз навбатида Ману уни Икшвакуга гапириб берган.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор «Бҳагавад-гита»нинг келиб чиқиш тарихини баён этапти. Бу асар бизга жуда қадим замонлардан авлодлар оша етиб келган. Бу илоҳий илм аввало Қуёш фариштасига ва коинотдаги бошқа сайёраларни бошқараётган ҳукмдор шахсларга баён этилган. Коинотдаги барча ҳукмдорларнинг асосий вазифаси - қўл остидигиларни зулмдан ҳимоя қилишдан иборат. Давлатни муносиб равишда бошқаришни, фуқароларини эҳтирос ва нафсининг қули бўлиб қолишдан қандай ҳимоя қилишни билиш учун ҳукмдорлар албатта «Бҳагавад-гита» илмини ўрганишлари керак. **Инсон танаси бизга руҳий илм ўрганиш, Худонинг Олий Шахси билан ўзаро мангу муносабатимизни қайта тиклаш учун берилади,** шу сабабли давлат раҳбарлари, коинотдаги сайёраларнинг барча ҳукмдорлари маданият, маърифат ва дин қуролларидан фойдаланиб жамиятнинг барча фуқароларига Худони англаш илмини ўргатишлари лозим. Бошқача қилиб айтганда, Ер юзидаги барча одамлар ҳаётда инсон танаси берадиган нодир имкониятдан фойдаланиб руҳий баркамолликка эриша олишлари учун энг аввало давлат раҳбарлари Кришнани англаш илми бўлган мана шу "Бҳагавад-гита" таълимотини халққа кенг тарқатишда ёрдам беришлари лозим. Қуёш сайёрасини ҳозирги даврда бошқариб турган фариштанни *Вивасван* деб атайдилар. Қуёш - коинотдаги барча сайёраларни ҳаракатга келтириб турадиган қувват манбаидир. "Брахма-самхита"да (5.52) Тангри Брахма шундай дейди:

*йач-чакиур эша савита сакала-граханам
раджа саммаста-сура-муртир ашеша-теджаҳ
йасйаджнайа бхрамати самбхрита-кала-чакро
говиндам ади-пурушам там ахам бхаджами*
"Мен Худонинг Олий Шахси Говиндага сажда қиламан. У - азалий, бошланғич Зот, Унинг амри билан барча сайёраларнинг ҳукмдори бўлган Қуёш бутун оламга туганмас ёғду ва иссиқлик таратиб туради. "Худо Шахсининг кўзи" деб аталадиган Қуёш Унинг амри билан ўз орбитасидан чикмай айланиб юради".

Қуёш сайёраси барча моддий сайёраларни

ёруғлик ва иссиқлик билан таъминлаб, уларнинг ҳаракатини бошқариб туради. Ана шу сайёрани *Вивасван* исмли фаришта бошқариб туради. Кришнанинг амри билан Қуёш ўз орбитасида айланиб юради. Айнан Қуёш фариштаси Вивасванни Кришна бир пайтлар Ўзининг биринчи шогирди қилиб олган ва унга «Бҳагавад-гита» илмини ўргатган. Демак, «Бҳагавад-гита» бир ҳовуч дунёвий олимларнигина қизиқтира-диган оддий фалсафий асар эмас, аксинча бизга мозийдан етиб келган азалий, илоҳий илм баён этилган ишонарли, юксак мартабали муқаддас китобдир.

"Маҳобҳорат"да (Шанти парва, 348. 51-52) «Бҳагавад-гита»нинг келиб чиқиши тўғрисида шундай дейилган:

трета-йугадау ча тато вивасван манаве дадау мануш ча лока-бхрити-артхам сутайекивакаве дадаукишвакуна ча катхито вйапйа локан авастхитах

"Трета-юганинг бошида *Вивасван* тирик мавжудот билан Парвардигорнинг ўзаро муносабатлари ҳақидаги илоҳий илми инсоният бобокалони Мануга ўргатган. Ману бу илми ўғли, Ер сайёрасининг шоҳи - Махараж Икшвакуга ўргатган. Икшваку - Рагху сулоласига асос солган шоҳ бўлиб, Парвардигор Рамачандра ҳам шу сулолада дунёга келган эди".

Демак, инсонлар биринчи бор «Бҳагавад-гита» илмини Махараж Икшваку даврида ўрганганлар.

Ҳозир, жами 432.000 йил давом этадиган Калиюга даврининг беш минг йили ўтди. Ундан олдин Двапара-юга бўлиб, у 800.000 йил давом этган. Ундан аввал Трета-юга эди, у 1.200.000 йил давом этган. Демак, Ману «Бҳагавад-гита» илмини шогирди ва ўғли, Ер сайёрасининг шоҳи - Махараж Икшвакуга тахминан 2.005.000 йил аввал ўргатган. Ҳозирги Ману ҳукмронлик қиладиган давр 305.300.000 йил, шундан ҳали 120.400.000 йили ўтди. Агар Кришна «Бҳагавад-гита»ни Қуёш фариштасига ҳозирги Ману туғилмасдан аввал айтган бўлса, биринчи бор «Бҳагавад-гита» илми тахминан, камида 120.400.000 йил аввал ошкор этилган. Ҳозирги инсониятга эса, бу илм камида икки миллион йилдан бери маълум. Беш минг йил аввал, Парвардигор уни Аржунга такроран айтиб берган. «Бҳагавад-гита»нинг ҳамда унинг муаллифи бўлган Шри Кришнанинг маълумотларига кўра, «Бҳагавад-гита»нинг нозил бўлиш тарихи ана шундай.

"Бҳагавад-гита" кшатрийлар табақасига мансуб бўлган Қуёш фариштаси Вивасванга баён этилган. Бунинг устига Вивасван кшатрийларнинг асосий сулоласи бўлган *сурья-вамши* сулоласига асос солган буюк шаҳаншоҳ эди. Худонинг Олий Шахсининг Ўзи баён этган «Бҳагавад-гита» муқаддас Ведалардан фарқ қилмайди. Шу сабабли ундаги илм ҳам *анаурушея*, яъни "ғайритабиий, илоҳий" илм ҳисобланади. Ведалар илмига ҳар ким ўзича изоҳ беришга уринмасдан, у қандай нозил қилинган бўлса шундайлигича қабул қилиш лозим,

«Бҳагавад-гита» илмини ҳам худди шундай қабул қилиш керак. Иймон-эътиқодсиз дунёвий олимлар «Бҳагавад-гита» таълимотини ўзи истаган томонга ўзгартириб талқин қиладилар. Уларнинг ана шундай нотўғри, мазмуни ўзгартирилган "Бҳагавад-гита"ларини ҳақиқий «Бҳагавад-гита» деб бўлмайди. "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"да баён этилган илоҳий таълимотни биз унинг бошланғич ҳолатида, руҳий устозлар силсиласи орқали бизга қандай етиб келган бўлса, шундайлигича қабул қилишимиз лозим. Бу ерда ана шу силсила кўрсатилган: аввалига Кришна «Бҳагавад-гита» илмини Қуёш фариштасига ўргатган, у бу илми ўғли Мануга ўргатган, Ману ўз навбатида ўғли Икшвакуга ўргатган.

*2. эвам парампара-праптам
имам раджаршайо видуҳ
са каленеха махата
його наштах парантана*

Бу буюк илм шу тарзда руҳий устозлар силсиласи орқали устоздан шогирдга ўтиб келган ва уни тақводор шоҳлар ўрганганлар. Лекин, вақт ўтиши билан устозлар силсиласи узилиб, бу илмнинг асл мазмуни ўзгариб кетган.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, «Бҳагавад-гита» биринчи навбатда тақводор шоҳлар учун мўлжалланган, чунки улар ўз фуқароларига раҳбарлик қилиб, Парвардигор томонидан инсоният олдига «Бҳагавад-гита»да қўйилган мақсадларни амалга оширишлари лозим. Албатта, «Бҳагавад-гита» иблисифат шоҳлар учун мўлжалланмаган. Улар «Бҳагавад-гита»нинг моҳиятини ўзгартириб, уни ўзлари истаганча изоҳлаб, ҳеч кимга бирор фойда келтира олмаган бўлардилар. Лекин, инсоният тарихида барибир шундай ҳолат юз берган. «Бҳагавад-гита»нинг дастлабки ҳақиқий мазмуни, мақсади, шахсий манфаат кўзлайдиган виждонсиз шарҳловчилар томонидан ўзгартирилган. Шу боис руҳий устозлар силсиласини қайта тиклаш зарурати туғилган. Беш минг йил олдин Парвардигорнинг Ўзи устозлар силсиласи узилиб қолганини англади ва "одамлар «Бҳагавад-гита»нинг аҳамиятини эсидан чиқардилар" деб эълон қилди. Биз яшаётган ҳозирги даврда ҳам ана шундай ҳолат юз бериб турибди: ҳозир, айниқса инглиз тилида, «Бҳагавад-гита»нинг жуда кўп нашрлари мавжуд, лекин уларнинг деярли барчаси амалда «Бҳагавад-гита»нинг руҳий устозлар орқали берилиб келаётган асл мазмунига тўғри келмайди. «Бҳагавад-гита»га жуда кўп дунёвий олимлар изоҳ ёзганлар, аммо, гарчи Шри Кришнанинг бу муқаддас каломни уларга шунча даромад келтираётган бўлса ҳам, уларнинг деярли бирортаси Кришна Худонинг Олий Шахси эканини тан олмайди. Ўзлари Худога ишонмай туриб, Унинг мулкидан уялмасдан фойдалана-

диган виждонсиз иблисларгина шундай ишларга кодир бўладилар. «Бҳагавад-гита»ни инглиз тилида рухий устозлар силсиласи бўйича берилиб келаётган кўринишда нашр қилиш зарурати туғилгани сабабли биз бу ишга қўл урдик. «Бҳагавад-гита» илмини асл ҳолида, "кундалик турмушда унга албатта риоя қилиб яшаш зарур" деб тан олган кишилар ҳаётда буюк саодатга эришадилар, аксинча, уни шунчаки, оддий фалсафий асарларнинг биттаси, деб биладиган имонсиз одамлар эса, уни ўрганиш билан фақат вақтини зое кетказадилар.

*3. са эвайам майа те "дйа
йогах проктаҳ пуратанаҳ
бхакто "си ме сакха чети
рахасйам хй этад уттамам*

Бугун Мен сенга тирик мавжудот билан Парвардигорнинг ўзаро муносабатлари ҳақидаги бу қадимий илмни ошкор этаман, чунки сен Менинг содиқ хизматкорим ва дўстимсан, шунинг учун бу илоҳий илм сирини англай оласан.

Изоҳ: Ҳаётда икки тоифа одамлар бор: Худонинг содиқлари ва иймонсиз иблислар. Аржун Худонинг содиқ хизматкори бўлгани учун бу буюк илмни ўргатиш учун Кришна айнан уни танлаган. Иблиссифат одамлар «Бҳагавад-гита»нинг илоҳий сирини англаб етишга қодир эмаслар. Жаҳонда бу буюк асарнинг жуда кўп нашрлари мавжуд. Уларнинг баъзиларига Худонинг содиқлари изоҳ ёзган, баъзиларига иймонсиз иблислар. Худонинг содиқ хизматкорлари ўзларининг ёзган изоҳларида одамларга «Бҳагавад-гита»нинг асл маъносини тушунтириб берадилар, иблисларнинг ёзган изоҳлари эса, сохта ва фойдасиз изоҳлардир. Аржун Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олди. Ҳаётда Аржундан ўртак олиб яшаётган одамлар «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзсалар бу буюк илмга ҳақиқий садоқат билан хизмат қилган бўладилар. Иблислар эса, Кришнанинг аслида ким эканини тан олгилари келмайди. Бунинг ўрнига улар ёзган изоҳларида Кришна тўғрисида ҳар хил уйдирмалар келтириб, ўқувчиларнинг ҳаётда Кришнанинг насиҳатларига амал қилиб яшашларига халақит берадилар. Бу ерда Кришна бизни огоҳлантириб, шундай изоҳлардан эҳтиёт бўлишни маслаҳат беради. Биз Аржундан бошланадиган рухий устозлар силсиласига мансуб бўлган устозлар изидан боришга ҳаракат қилишимиз лозим, фақат шундагина бу ажойиб муқаддас китоб - «Бҳагавад-гита»нинг буюк сирли илми бизга ҳақиқий бахт-саодат келтиради.

*4. арджуна увача
апарам бхавато джанма*

*парам джанма вивасватаҳ
катхам этад виджанийам
твам адау проктаван ити*

Аржун деди: Қуёш маъбуди Вивасван Сендан анча олдин туғилган. Сенинг "Мен бу илмни унга олам яратилган пайтда ўргатганман" деган гапингни қандай тушуниш керак?

Изоҳ: Аржун - Худонинг буюк содиғи. Қандай қилиб у Кришнанинг айтганларига ишонмай, гумонсираяпти? Аслида Аржун ўзи учун эмас, Худога ишонмайдиган одамлар, яъни Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олмайдиган иймонсиз одамларнинг манфаатини ўйлаб шундай савол берапти. Фақат улар учун Аржун ўзини худди Кришна ҳақида ҳеч нарса билмайдиган одамдай кўрсатиб, Унга шу саволни берапти. Кришна - Худонинг Олий Шахси, бутун борлиқнинг манбаи ва Мутлақ Ҳақиқатнинг энг олий кўриниши эканини Аржун жуда яхши билади. Лекин, Кришна Ер юзиде ўзини "Девакининг эркатойи" кўринишида намоён этгани ҳам аниқ эди. Кришна бир вақтнинг ўзиде ҳам Девакининг ўғли, ҳам мангу ва ўзгармас Худонинг Олий Шахси бўла олишини англаб етиш оддий одамлар учун жуда мушкул. Шунга аниқлик киритиш учун Аржун савол бериб, Кришнанинг ўзидан ишонарли жавоб олишга қарор қилди. Иймонсиз иблислардан бошқа бутун жаҳон аҳли қадим замонлардан бери Кришна энг ишонарли, олий мартабали Зот эканини яхши билади. Шу боис Аржун, Кришнанинг қиёфасини, илоҳий ҳолатини ҳамиша бузиб кўрсатишга уринадиган иблислар Кришнани ўзларининг ва издошларининг шахсий тасаввурларига мос қилиб таърифлашини кутиб ўтирмасдан, ўзи ҳақида Кришнанинг шахсан ўзи гапириб беришини истаб, Унга шу саволни берапти. Шу боис, Кришна ўзи ҳақида ўзи гапириб берганда, Унинг гаплари бутун олам аҳлига бахт-саодат келтиради. Кришнанинг гаплари иблисларга ғалати бўлиб туюлиши мумкин, чунки улар Кришна шахсига ўзларининг дунёвий тасаввурлари асосида қарайдилар, лекин Худонинг содиқлари Унинг айтаётган гапларини хурсанд бўлиб қабул қиладилар. Содиқлар Кришнанинг барча кўрсатмаларига қувончли, айна пайтда эҳтиром аралаш ҳаяжон билан амал қиладилар, чунки улар ҳамиша Кришна ҳақида иложи борича кўпроқ маълумот билиб олишга интиладилар. Кришнани оддий инсон деб ҳисоблайдиган имонсиз даҳрийлар эса, Унинг гапларини тинглаб, Кришна - оддий инсон эмас, мангулик, лаззат ва илм тимсоли бўлган *саччид-ананда-виграҳа* эканини, бутунлай рухий табиатга эга бўлган ҳолда, У моддий табиат гуналарининг таъсирига берилмайдиган, замон ва макон чегараларидан ташқарида, улардан устун турадиган илоҳий Зот эканини билиб олишлари мумкин. Аржун сингари содиқлар Кришна илоҳий

табиатга эга эканига ҳеч қачон шубҳа қилмайдилар. Бу саволни бериш билан Аржун "Кришна - моддий табиат гуналари таъсири остидаги оддий одам" деб ҳисоблайдиган имонсиз дахрийларнинг гаплари ёлғон эканини Унинг Ўзи тасдиқлашини истаяпти.

5. *ири бхагаван увача
бахуни ме вйатитани
джанмани тава чарджуна
тани ахам веда сарвани
на твам веттха парантапа*

Худонинг Олий Шахси деди: Сен ҳам, Мен ҳам жуда кўп туғилишлар орқали ўтганмиз. Шу ҳаётларнинг ҳаммаси Менинг эсимда, сен эса эй душманлар ғолиби, уларнинг бирортасини ҳам эслай олмайсан.

Изоҳ: "Брахма-Самхита"да(5.33;39) Парвардигорнинг сон-саноксиз қиёфалари ҳақида айтилган:

*адвайтам ачйутам анадим ананта-рупам
адйам пурана-пурушам нава-йауванам ча
ведешу дурлабхам адурлабхам атма-бхактау
говиндам ади пурушам там ахам бхаджами*

"Мен азалий мангу Говинда(Кришна)га, мутлак, бегуноҳ ҳамда бошланиши ва охири бўлмаган ягона Парвардигорга сажда қиламан. Сон-саноксиз қиёфаларда кўринса ҳам Парвардигор барибир ўша азалий, энг қадимий, энг навқирон шахслигича қолаверади. Парвардигорнинг илм ва лаззатга тўла сон-саноксиз мангу қиёфалари ҳатто Ведаларни мукамал биладиган билимдонлар учун ҳам жумбоқ бўлиб қолаверади, аммо ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган Худонинг содиқ хизматкорлари ҳамиша уларни бемалол кўра оладилар".

*рамади-муртишу кала-нийамена тиштхан
нанаватарам акарад бхуванешу кинту
кришнаҳ свайам самабхават парамаҳ пуманйо
говиндам ади пурушам там ахам бхаджами*

"Мен Парвардигор Говиндага(Кришнага) сажда қиламан. У ўзгармаган ҳолда *Рама, Нрисимха* сингари турли хил тўлиқ қиёфаларда ва кўплаб тўлиқ бўлмаган қиёфаларда Ўзини намоён этади, айна пайтда ҳамиша азалий Худо Шахси бўлиб қолаверади, У баъзан бу оламга Ўзининг мангу азалий қиёфаси - Кришна кўринишида ҳам келади".

Ведаларда ҳам "гарчи Парвардигор ягона бўлса ҳам, Ўзини турли қиёфаларда намоён этади" деб ёзилган. У худди ҳамма вақт ўзининг рангини ўзгартириб турадиган, лекин ҳамиша ягона тошлигича қоладиган сеҳрли *вайдурйа* гавҳартошига ўхшайди. Парвардигорнинг сон-саноксиз, турли кўринишдаги қиёфаларини Ведаларни ўрганиш билан чекланиб қолган файласуфлар(*ведешу дурлабхам адурлабхам атма-бхактау*) эмас, балки фақат Унга чексиз содиқ

бўлган хизматкорларгина англай оладилар. Аржун сингари содиқлар Парвардигорнинг мангу ҳамроҳларидир: ҳар гал, Парвардигор Ўзини моддий оламда намоён этганида Унга қандайдир йўл билан хизмат қилиш учун улар Парвардигор билан бирга бу дунёга келадилар. Аржун - ана шундай хизматкорлардан бири, биз бу шеърдан билиб оламизки, миллион йиллар илгари Кришна «Бҳагавад-гита»ни Куёш фариштасига ўргатган, шунда Аржун ҳам бошқа қиёфада Унинг ёнида бўлган. Кришна билан Аржуннинг бир-биридан фарқи шундаки, Кришна ҳамма нарсани билади, Аржун эса ҳамма нарсани унутиб юборган. Мана шу сифати Парвардигорни Унинг ажралмас алоҳида заррачалари бўлган барча тирик мавжудотлардан ажратиб туради. Гарчи Аржун бу ерда "буюк қаҳрамон", "душманлар ғолиби" деб аталган бўлса ҳам, у ўзининг олдинги ҳаётларини эслай олмайди. Бошқача қилиб айтганда, алоҳида тирик мавжудотлар моддий жиҳатдан қанчалик буюк бўлмасин, ҳеч қачон Худо Шахсига тенглаша олмайдилар. "Брахма-самхита"да Парвардигор "бегуноҳ", *ачйута* деб аталган; демак У ҳатто моддий оламга ташриф буюрганида ҳам Ўзининг асл ҳолатини эсидан чиқармайди, аксинча, оддий тирик мавжудотлар моддий унсурлар билан аралашиб, ўзининг аввалги ҳаётларини унутиб юборадилар. Шунинг учун ҳатто тирик мавжудот Аржун сингари озодликка эришган буюк зот бўлса ҳам, барибир Парвардигорга тенг бўлмайди. Аржун Худонинг содиқ хизматкори бўлса ҳам, баъзида у Парвардигорнинг чексиз улуғвор ҳолатини эсидан чиқариб қўяди. Лекин, иймонли солиҳ инсон Худонинг марҳамати билан бир лаҳзада Парвардигорнинг буюк, бегуноҳ эканини англаб етади, аксинча, Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган одамлар, яъни иймонсиз иблислар Унинг илоҳий табиатини ҳеч қачон англай олмайдилар. Шу сабабли иблисларга хос фикрлайдиган одамлар «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърини ҳам, ундаги бошқа шеърларнинг мазмунини ҳам тўғри тушуна олмайдилар. Кришна миллион йиллар аввал нима иш қилганини билади, гарчи ўз табиатига кўра улар иккови ҳам мангу мавжуд зотлар бўлса ҳам, Аржун ҳеч нарсани эслай олмайди. Яна шуни айтиш лозимки, тирик мавжудотлар ҳамма нарсани унутиб юборадилар, чунки улар таналарини алмаштиришга мажбур, Парвардигор эса ҳеч нарсани унутмайди, чунки Унинг танаси *сач-чид-ананда*, мангу ва ўзгармас. У *адвайта*: Унинг танаси ва Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. У билан ўзаро қандайдир муносабат билан боғланган нарсалар ҳам руҳий табиатга эга бўлади. Аммо, тирик мавжудотнинг танаси моддий ва унинг ўзидан фарқ қилади. Парвардигорнинг руҳий танаси Ўзидан фарқ қилмагани сабабли, ҳатто моддий оламга ташриф буюрганда ҳам У шартланган руҳлардан фарқ қиладиган Ўзининг илоҳий ҳолатини сақлаб

колаверади. Кейинги шеърда ёзилганидай, иблисифат одамлар ҳатто Парвардигорнинг Ўзи таърифлаб берса ҳам Унинг илоҳий ҳолатини англай олмайдилар.

6. аджо "ни санн авйайатма
бхутанам шиваро "ни санн
пракритим свам адхиштхайа
самбхавамй атма-майайа

Гарчи Мен туғилмаган, илоҳий танаси ўзгармас, барча тирик мавжудотларнинг ягона Ҳукмдори бўлсам ҳам, ички қувватим кучи билан ҳар замонда Ўзимнинг азалий руҳий киёфамда бу оламга келиб тураман.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор Ўзининг бу моддий дунёга келишининг алоҳида хусусияти ҳақида гапиради: худди оддий одамларга ўхшаб туғилса ҳам, Парвардигор барибир аввалги "туғилиш"-ларида Ўзининг қилган ҳамма ишларини эслаб қолади, аксинча, алоҳида тирик мавжудотлар ҳатто бир неча соат илгари нима билан машғул бўлганини эслай олмайдилар. Агар биров биздан кеча шу маҳалда нима иш билан машғул бўлганимизни сўраса, дарров жавоб беришга қийналамиз. Оддий одам кеча шу пайтда нима иш қилганини эшлаш учун анча бош қотириши керак бўлади. Шунга қарамай ўзларини "Худо" ёки "Қришна" деб эълон қиладиган одамлар ҳам учраб туради. Шундай нодонларнинг бемаъни даъволари бизни йўлдан адаштирмаслиги керак.

Бу ерда Парвардигор Ўзининг *пракрити* киёфаси ҳақида ҳам гапиради. *Пракрити* ибораси "табиат" ёки "алоҳида кўриниши" деб таржима қилиниши мумкин. Парвардигор бу дунёга Ўзининг азалий киёфасида келишини айтяпти. У оддий тирик мавжудотларга ўхшаб танасини алмаштирмайди. Алоҳида тирик мавжудотнинг ҳозирги ҳаётида бир танаси бўлса, кейинги ҳаётида у бутунлай бошқа танага эга бўлади. Моддий оламда тирик мавжудотнинг мангу танаси йўқ: у ҳамиша бир танадан иккинчи танага ўтиб юришга мажбур. Лекин, Парвардигор бундай ўзгаришларга маҳкум эмас. Ҳар гал У моддий оламда пайдо бўлганида Ўзининг азалий руҳий киёфасида ташриф буюради; буни У Ўзининг ички қувватининг кучи билан амалга оширади. Бошқача қилиб айтганда, Қришна бу оламга Ўзининг қўлида най ушлаб турган икки қўлли илоҳий киёфасида келади. У моддий оламга модда билан булганмайдиган Ўзининг мангу танасида ташриф буюради. Гарчи Парвардигор моддий оламга руҳий танада келса ҳам, ташқаридан қараганда, У худди оддий одамлар сингари дунёга келгандай кўринади. Гарчи Қришнанинг ўзгармас руҳий танаси моддий таналарга ўхшамаса ҳам, ўсаётгандай бўлади: аввал ёш бола, кейин ўсмир, кейин йигит бўлади. Лекин, шуниси хайратланарлики, у ҳамиша ёш йигит бўлиб

колаверади. Курукшеграда жанг бошланаётган пайтга келиб Қришнанинг жуда кўп неваралари бор эди, бошқача қилиб айтганда, моддий тасаввурларга кўра У аллақачон кекса чол бўлиши керак эди. Шунга қарамай У йигирма-йигирма беш ёшлар атрофидаги ёш йигитлардай кўринади. Биз ҳеч қачон Қришнанинг кекса чол кўринишида тасвирланган суратни кўрмаганмиз, чунки бизлардан фарқли равишда Парвардигор ҳамиша - ўтмишда ҳам, ҳозир ҳам, келажакда ҳам мавжуд бўлган, энг кекса мавжудот бўлишига қарамай ҳеч қачон қаримайди. Унинг танаси ва тафаккури қаримайди ҳам, ўзгармайди ҳам. Нима сабабдан ҳатто моддий оламга келганда ҳам Парвардигор туғилмас бўлиб қолаверишини, нимага Унинг тафаккури, илм ва лаззатга тўла мангу илоҳий танаси "ўзгармас" деб аталишини шундан тушуниб оламиз.

Парвардигорнинг пайдо бўлиши ва яна қайтиб кетиши, худди эрталаб келиб, биров биз билан бўлиб, яна ботиб кетадиган Қуёшнинг ҳаракатига ўхшайди. Қуёш кўздан йўқолганида биз уни "ботди" деб ўйлаймиз, у яна кўз олдимизда пайдо бўлганда "қуёш чикди" деб ҳисоблаймиз. Аслида қуёш ҳамиша осмонда қолаверади, лекин бизнинг сезги аъзоларимиз мукамал бўлмагани сабабли, биз қуёш - гоҳ пайдо бўлади, гоҳида йўқолади, деб ўйлаймиз. Қришнанинг келиши, кетиши оддий тирик мавжудотларнинг туғилиши ва ўлишига умуман ўхшамайди. Ички қувватининг қудрати билан У ҳамиша мангу, илм ва лаззатга тўла бўлиб қолаверади, моддийлик иллоти Унга ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди. Ведаларда айтилганки, гарчи Парвардигор туғилмас бўлса ҳам, У худди ҳар хил киёфаларда туғилаётгандай бўлиб кўринади. Ведаларни тўлдирувчи муқаддас китобларда ёзилишига кўра, Парвардигор ҳатто моддий оламда пайдо бўлганда ҳам Ўз танасини алмаштирмайди. "Шримад Бҳагаватам"дан биз биламизки, У онасининг олдида аввалига барча мукамалликларга эга бўлган тўрт қўлли Нарайана киёфасида пайдо бўлди. Моддий оламга Ўзининг азалий, мангу киёфасида кела туриб, Парвардигор тирик мавжудотларга Ўзининг энг буюқ, бесабаб марҳаматини кўрсатади: Унинг марҳамати билан содиқлар ўзларининг фикру-ҳаёлини имперсоналистлар ўйлаб чиқарган қандайдир мавҳум киёфаларда эмас, балки Парвардигорнинг ҳақиқий киёфасида мужассам қила оладилар. "Вишва-коша" луғатига асосан *майа*, ёки *атма-майа* сўзи Парвардигорнинг бесабаб марҳаматини ифодалайди. Парвардигор Ўзининг аввалги барча келиб-кетишларини эсида сақлайди, оддий тирик мавжудот эса, янги тана олгандан кейин ўзининг аввалги ҳаётини дарров эсидан чиқариб юборади. Парвардигор барча тирик мавжудотларнинг ягона Ҳукмдори, чунки Ер юзига келганида У ҳар хил ғайритабиий мўъжизаларни, кароматларни намоён этади. Шундай қилиб, Парвардигор ҳамиша ўзгармас

Мутлақ Ҳақиқат бўлиб қолаверади, Унинг танаси ва Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Шундай савол туғилиши мумкин: нима сабабдан Парвардигор бу оламга келиб-кетади? Бунга жавоб кейинги шеърда берилган.

7. *йада йада хи дхармасйа
гланир бхавати бхарата
абхйуттханамадхармасйа
тадатманам сриджамй ахам*

Ҳар гал ҳақиқий дин қонунлари таназулга юз тутиб, ер юзида худо(имон)сизлик ҳукм сура бошлаганда Мен бу дунёда Ўзимни намоён қиламан, эй Бхарата авлоди.

Изоҳ: Бу ерда *сриджамй*, яъни "намоён қиламан" ибораси муҳим аҳамиятга эга. У "яратаман" деган маънони англатиши мумкин эмас, чунки аввалги шеърдан биламизки, Парвардигорнинг танаси ҳеч қачон яратилган эмас. Унинг барча қиёфалари мангу мавжуд. Шунинг учун *сриджамй* ибораси Парвардигор Ўзининг ҳақиқий қиёфасини намоён қилишини ифодалайди. Гарчи Парвардигор моддий оламга маълум вақтда келса ҳам (Брахманинг ҳар бир кунида, еттинчи Ману ҳукмронлик қилаётган пайтда, йигирма саккизинчи даврнинг Двапара-югаси охирида), У бу белгиланган қоидага аниқ амал қилиши шарт эмас, чунки у ҳамиша Ўзининг хоҳиш-иродаси билан мустақил иш кўради. Ҳар гал моддий оламда ҳақиқий дин қонунлари поймол бўлиб, иймонсизлик тантана қила бошлаганида, У Ўз хоҳиши билан моддий оламга келади. Ҳақиқий дин қонунлари Ведаларда нозил қилинган, шу қонунларни бузадиган одамлар иймонсиз одамларга айланиб қоладилар. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, **ҳақиқий дин - ягона Парвардигорнинг қонунлари бўлиб, уларни фақат Худо Шахсининг Ўзи ўрната олади.** Маълумки, Ведалар илмини аввал бошда Парвардигорнинг Ўзи Тангри Браҳманинг қалбида туриб унга ўргатган. Шундай қилиб ҳақиқий дин, *дхарма* қонунлари бевосита Парвардигорнинг кўрсатмаларидир (*дхармама ту сакшад бхагават-пранитам*). Бу кўрсатмаларнинг ҳаммаси «Бҳагавад-гита»да аниқ-равшан баён этилган.

Ведаларнинг мақсади Парвардигорнинг амри билан ҳақиқий дин қонунларини ўрнатишдан иборат. «Бҳагавад-гита»нинг якунида Парвардигор тўғридан-тўғри: "Ҳақиқий диннинг энг юксак қонуни ҳамма нарсалардан воз кечиб, ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширишдан иборат" - деб эълон қилади. Ведаларнинг кўрсатмалари инсонни ягона Парвардигорга таваккал қилишга ундайди, иблислар шу қонунни буза бошлаганида Парвардигорнинг Ўзи моддий оламга ташриф буюради. "Шримад Бҳагаватам"-дан биламизки, Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларидан бири - Будда Ер юзига материализмнинг энг ривожланган пайтида келган, ўша даврда одамлар ўзларининг гуноҳларини, зулм ва зўравонлигини Ведалар кўрсатмалари асосида оқлай бошлаган эдилар. Гарчи Ведалар ҳайвонларни қурбонлик қилишни қатъий равишда чеклаб қўйган бўлса ҳам, ўша даврда ҳаёт ҳақида иблисларга хос моддий тасаввурга эга бўлган одамлар Ведаларнинг кўрсатмаларига зид равишда кўплаб ҳайвонларни қурбон қила бошлаган эдилар. Будда бу дунёга ана шу қонунбузарликни бартараф этиш, Ведалар таълимоти асосида зулм қилмаслик қонунини ўрнатиш учун келди. Парвардигорнинг ҳар бир аватара (бу дунёда намоён бўлган қиёфа)си моддий оламга маълум бир мақсад билан келади ва ана шу аватараларнинг барчаси шастраларда аниқ башорат этилган. Демак, шастраларда кўрсатилмаган тирик мавжудотни "Худонинг аватараси" деб ҳисоблаш мумкин эмас.

Парвардигор ҳамиша фақат Ҳиндистонда Ўзини намоён қилади, деб ўйламаслик керак. У хоҳлаган жойида, хоҳлаган пайтида намоён бўлиши мумкин. Парвардигорнинг ҳар бир аватараси одамларнинг яшаш шароитига, онгининг ривожланиш даражасига қараб, дин қонунлари ҳақида улар қабул қила оладиган даражадагина илм бериб кетади. Парвардигорнинг барча аватараларининг мақсади битта: одамларни Худонинг қонунларига амал қилиб яшашга ўргатиш, Худони англаб етишларида уларга ёрдам бериш. Баъзан Парвардигорнинг Шахсан Ўзи моддий оламга келади, баъзан эса, ўғли ёки хизматкори сифатида Ўз вакиллари юборади, баъзида яширин *аватара* бўлиб келади.

Парвардигор «Бҳагавад-гита» илмини Аржунга, айни пайтда бошқа буюк руҳларга ўргатди, чунки Аржун ўзининг ривожланган онги билан жаҳоннинг бошқа жойларидаги барча тирик мавжудотлардан анча устун турарди. Иккига иккини кўшсак бошланғич мактабда ҳам, олий илм масканида ҳам тўрт бўлади. Лекин, арифметикадан устунроқ турадиган олий математика фани ҳам бор. Худди шунга ўхшаб, Парвардигорнинг ҳар хил аватаралари одамларни ягона қонун ва кўрсатмаларга ўргатади, лекин шароитга, замонга, маконга қараб бу кўрсатмалар ташки кўринишидан, шаклан бир-биридан фарқ қилиши мумкин. Худонинг қонунлари инсонлар жамиятини тўрт табақа ва тўрт ашрамга бўлишдан бошланади, бу ҳақда кейинги шеърларда айтилади. Парвардигорнинг барча қиёфаларининг бу дунёга келишидан мақсад битта - жаҳонда одамлар орасида Кришнани англаш илмини тарғибот қилиш. Ана шундай илоҳий онг шароитга қараб, жамият ҳаётида баъзан намоён бўлган, баъзида намоён бўлмаган ҳолатда ҳамиша мавжуд бўлади.

8. *паритранайа садхунама
винашайа ча душкритам
дхарма-самстхапанартхайа*

самбхавами йуге йуге

Такводор инсонларни озодликка чиқариш, иймонсиз зolimларни яксон қилиш, шунингдек, ҳақиқий дин қонунларини қайта тиклаш учун Мен бу ерга ҳар замон, ҳар замонда келиб тураман.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита» таълимотига асосан *садху*(такводор, авлиё одам) дегани Кришнани англаб етган одамдир. Ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган кишини, ҳатто у ташқаридан караганда унчалик такводор бўлиб кўринмаса ҳам *садху*(авлиё, мусулмон, иймонли киши) деб ҳисоблаш керак. *Душкритам* сўзи эса, Кришнани англаш билан қизиқмайдиган, Худони тан олмайдиган кишиларни, яъни иймонсиз кофирларни билдиради. Шундай нопок, иймонсиз одамлар ҳатто дунёвий жиҳатдан жуда билимдон, зиёли кишилар бўлса ҳам, барибир нодон ва одамлар ичида энг пасткаши бўлиб қолаверадилар. Аксинча, Худони англаб, ҳаётда Кришна онги билан кун кечириб юрган киши, сиртдан караганда унчалик маданиятли ва зиёли кўринмаса ҳам барибир *садху*, авлиё инсон ҳисобланади. Худосизларга келсак, уларни яксон қилиш учун Раван ва Камсани ўлдиргани сингари, Парвардигор шахсан Ўзи Ер юзига келиб юришининг ҳожати йўқ. Бундай ишларни амалга оширишга қодир бўлган Унинг қудратли ёрдамчилари кўп. Парвардигор Ер юзига биринчи навбатда иблислар тазйиқи остида ноилож қолиб, безовта бўлиб юрган Ўзининг содиқ хизматкорларига ёрдам бериш учун келади. Иймонсиз иблислар одатда, ҳатто ўзларининг яқин қариндоши бўлса ҳам, такводор одамларни таъқиб қилиб, уларга тинчлик бермай, безовта қилиб юрадилар. Масалан, Прахлад Махараж Хираньякашипунинг ўғли бўлса ҳам, иблис отаси уни жуда кўп азоб-укубатларга дучор этган. Кришнанинг онаси Деваки Камсанинг синглиси эди, аммо шунга қарамай Камса поччаси Васудева билан ўз синглисини зиндонга ташлаб қўйди, чунки Кришна уларнинг ўғли бўлиб туғилиши керак эди. Гарчи Кришна бир вақтнинг ўзида ҳар икки ишни амалга оширган бўлса ҳам, У биринчи навбатда бу дунёга иблис Камсани ўлдириш учун эмас, балки Девакини қутқариш учун келган. Шунинг учун бу ерда Парвардигор моддий оламга ҳар хил киёфаларда такводорларни ҳимоя қилиш ва иблисларни яксон қилиш учун келади, дейилган.

"Чаитанья-чаритамрита"(Мадхья,20.263-264)да Кришнадаас Кавираж Парвардигорнинг аватараларини шундай таърифлайди:

сришти-хету йеи мурти прапанче аватаре сеи шивара-мурти "аватара" нама дхаре майатита паравйоме сабара авастхана вишве аватари" дхаре "аватара" нама

"Моддий оламда Ўзини намоён қилиш учун

Парвардигор бу дунёга рухий даргоҳидан ташриф буюради. Парвардигорнинг моддий оламда намоён бўладиган кўринишини Унинг киёфаси, аватараси деб атайдилар. Бу аватараларнинг барчаси рухий оламда, Худонинг даргоҳида азалдан мавжуд бўлиб, моддий оламга келганида уларни аватаралар деб атайдилар".

Аватараларнинг ҳар хил турлари бор: *пуруша-аватара*, *гуна-аватара*, *лила-аватара*, *шактиавеша-аватара*, *манвантара-аватара* ва *юга-аватаралар*. Уларнинг ҳаммаси коинотнинг турли сайёраларида аниқ белгиланган вақтда намоён бўладилар. Аммо Парвардигор Кришна, азалий Худо Шахси - барча аватараларнинг манбаидир. Шри Кришна моддий оламга Парвардигорнинг жамолини ва Унинг Вриндавандаги тенгсиз эрмакларини кўришни истаётган асл содиқларини қувонтириш учун келади. Демак, Кришнанинг аватараларининг бу дунёга келишининг асосий мақсади – асл содиқларнинг истақларини рўёбга чиқаришдан иборат.

Худо Шахси: "моддий оламга ҳар замонда келиб тураман" деб айтяпти. Демак, у Кали-юга даврида ҳам намоён бўлади. "Шримад Бҳагаватам"да айтилиши бўйича, Кали-югада Парвардигор Ер юзига Шри Чаитанья Махапрабху киёфасида келади. Парвардигор Чаитанья одамларга *санкиртана*(Худонинг муқаддас номларини биргаликда куйлаш) усулини бериб, уларни Кришнага сифинишга даъват қилган, Ўзи бутун Ҳиндистон бўйлаб Кришнани англаш илмини тарғибот қилган. Унинг Ўзи - *санкиртана* ҳаракатининг шаҳардан-шаҳарга, қишлоқдан-қишлоққа ўтиб, бутун Ер юзига тарқалишини башорат қилиб кетган. Кришнанинг аватараси, Парвардигор Чаитанья киёфасида келадиган Парвардигор Упанишадлар, "Шримад Бҳагаватам", "Маҳобҳорат" сингари муқаддас китобларнинг энг сирли жойларида, очикдан-очик эмас, балки ўхшатишлар орқали ишора қилиб кўрсатилган. Парвардигор Чаитаньянинг *санкиртана* ҳаракати Кришнанинг барча содиқларини ўзига жалб этади. Парвардигорнинг бу аватараси иблисларни ўлдирмайди, аксинча уларни Ўзининг бесабаб марҳамати билан рухий озодликка чиқаради.

9. *джанма карма ча ме дивйам эвам йо ветти таттватах тйактва дехам пунар джанма найти мам эти со "рджуна*

Менинг бу дунёга келишим ва кўрсатган кароматларимнинг илоҳий табиатини англаб етган киши моддий оламда бошқа ҳеч қачон туғилмайди. Танасини тарк этгандан кейин, у Менинг мангу даргоҳимга қайтиб келади, эй Аржун.

Изоҳ: Олтинчи шеърда Парвардигор Ўзининг

рухий даргоҳидан моддий оламга қандай ташриф буюриши таърифланган эди. Унинг намоён бўлишининг ҳақиқий табиатини англаб етган киши моддий олам тутқунлигидан озодликка чиққан зот ҳисобланади. Шу сабабли у ҳозирги моддий танасини тарк этгандан кейин Худонинг мангу даргоҳига қайтиб боради. Моддий олам тутқунлигидан халос бўлиш жуда мушкул иш. Имперсоналист ва йоглар қаттиқ риёзат ва машаққатлар эвазига, шунда ҳам жуда кўп умрлардан кейин рухий озодликка эриша оладилар. Уларнинг Парвардигорнинг *Брахма-джейоти* нурига ғарқ бўлиб эришадиган озодлигини ҳам мукамал озодлик деб бўлмайди, чунки уларнинг яна моддий оламга қайтиб келиш эҳтимоли сақланиб қолади. Лекин, Парвардигорнинг рухий танасининг ва кўрсатган кароматларининг илоҳий табиатини англаб етган содиқ ҳозирги танасини тарк этгандан кейин Худонинг мангу даргоҳига эришади ва бошқа ҳеч қачон моддий оламга қайтиб келмайди. "Брахма-самхита"да(5.33) айтилганки, Парвардигорнинг ҳар хил экспансиялари ва аватаралари мавжуд: *адваитам ачйутам анадим ананта-рупам*. Аммо, Парвардигорнинг жуда кўп илоҳий қиёфалари бўлишига карамай, уларнинг барчаси ягона Парвардигорнинг, Худонинг Олий Шахсининг Ўзидир. Бу ҳақиқатни дунёвий олим ва файласуфлар англай олмадилар. Лекин, содиқлар буни тўла англаб олишлари лозим. Ведаларда("Пуруша-бодхини-упанишад") шундай дейилган:

*эко дево нитйа-лилануракто
бхакта-вйати хриди антар-атма*

"Ягона Парвардигор ҳар хил илоҳий қиёфаларга кириб, Ўзининг асл содиқлари билан мулоқотда бўлади, уларнинг ўзаро муносабатлари мангу давом этади".

Бу ҳақиқатни Парвардигорнинг Ўзи «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърида тасдиқлаб турибди. Худонинг Олий Шахсининг ва Ведаларнинг обрўсига ишониб мана шу ҳақиқатни тан олган, ҳар хил фалсафий изланишларга вақтини бекорга сарфлаб ўтирмайдиган киши моддий олам тутқунлигидан халос бўлади ва рухий баркамолликнинг энг олий чўққисига эришади. Рухий озодликка эришиш учун мана шу ҳақиқатга ишонишнинг ўзи кифоя. Айнан мана шу ҳақиқат - Ведалардаги *тат твам аси*("Сен - Ўшасан") деган афоризмнинг ҳақиқий маъносини очиб беради. Кришна - ягона Парвардигор эканини англаб етган ва Унга чуқур иймон билан мурожаат қилиб: "Сен - Ўша, мен сизиниб юрган ягона Мутлақ Ҳақиқат, Олий Брахман, Худонинг Олий Шахсисан!" - деб айта олган киши тез орада рухий озодликка эришади ва келажакда шубҳасиз Парвардигор билан илоҳий мулоқотда бўлади. Бошқача қилиб айтганда, ана шундай чуқур иймонга эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори баркамоллик чўққисига эришади. Бу ҳақиқат Ведаларда ҳам тасдиқланган.(Шветашватара-упанишад.3.8)

*там эва видитвати мритйум эти
нанйах пантха видйате йанайа*

"Туғилиб-ўлишлар чархпалагидан бутунлай ва биратўла озодликка чиқиш учун Парвардигорни, Худонинг Олий Шахсини англаб етиш лозим. Рухий баркамолликка эришишнинг бошқа йўли йўқ".

"Бошқа йўли йўқ" деган гапни қуйидагича тушуниш лозим: агар инсон Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англаб етмаса, у шубҳасиз ғафлат гунаси таъсири остида бўлади, шу сабабли ўзининг дунёвий илмига ишониб, «Бҳагавад-гита»нинг маъносини тушуниб олишга қанчалик уринмасин, у ҳеч қачон озодликка эриша олмайдди. Уни асал солинган идишнинг сиртини ялаб юрган одамга ўхшатиш мумкин. Ундай билимдон файласуфлар ҳозирги ҳаётида, бу дунёда ўзига ўхшаган ғофил одамлар орасида катта обрўга, шон-шухратга эга бўлиши мумкин. Лекин, бу унинг рухий озодликка эришишига қафолот беролмайди. Ана шундай дунёвий сафсатабоз олимларнинг ягона йўли - Худонинг содиқ хизматкорининг бе-сабаб марҳаматига эришишдир. Шундай қилиб, ҳар бир инсон ўзининг чуқур иймонига ва илмига таяниб, қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим - шунда биз ҳаётда рухий баркамоллика эришамиз.

10. *вита-рага-бхайа-қродха
ман-майа мам упаиритах
бахаво джнана-тапаса
пута мад-бхавам агатах*

Ҳар қадай боғланишдан, қўрқув ва ғазабдан бутунлай озод бўлиб, ақлини Менда жамлаб, Мендан паноҳ топиб, қадимда жуда кўп инсонлар Мени англаб етганлар. Шу тарзда улар моддий иллатлардан покланганлар ва қалбида Менга нисбатан илоҳий муҳаббат уйғотганлар.

Изоҳ: Аввал айтиб ўтилганидай, моддий нарсаларга қаттиқ боғланиб қолган одамнинг Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс эканини англай олиши жуда қийин. Одатда ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларга боғланиб қолган одамлар материализм ботқоғига шу қадар ботиб кетадиларки, амалда Парвардигор шахс бўлиши мумкинлигини умуман тасаввур қила олмадилар. Ундай материалистлар илм ва лаззатга тўла, мангу рухий тана бўлиши мумкинлигини тасаввурига сиғдира олмадилар. Моддий тана - ўткинчи, ғафлат ботқоғига ботган ва чексиз азоб-укубатларга маҳкум. Шунинг учун Парвардигор рухий танага эга шахс эканини эшитиб, дунёвий одамлар Уни ўзларининг моддий танаси ҳақидаги тасаввурлари нуқтаи-назаридан тушунмокчи бўладилар. Дунёвий одамлар учун Худо - чексиз моддий Коинот, шунинг учун улар "Худо шахс эмас" деб ўйлайдилар. Уларнинг онги моддий нарсаларда мужассам бўлгани сабабли, "озодликка

эришгандан кейин руҳ ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаб қолади” деган фикрнинг ўзи уларни даҳшатга солади. Улар руҳий оламда ҳам тирик мавжудотлар алоҳида шахс бўлиб қолаверишини тасаввурига сиғдира олмайдилар. Келажакда яна шахс бўлиб қолиш улар учун даҳшат, чунки улар шахссиз бўшлиққа кўшилиб, бутунлай йўқ бўлиб кетишга интиладилар. Шундай одамлар одатда тирик мавжудотларни баъзида Океан сувининг юзида пайдо бўлиб, кейин яна йўқолиб кетадиган пуфакчаларга ўхшатадилар. Уларнинг фикрича йўқлик - алоҳида шахс сифатида мавжуд бўлишдан халос бўлгандан кейин эришиш мумкин бўлган руҳий мавжудликнинг энг олий кўринишидир. Бундай тахминлар кўрқув оқибатида пайдо бўлган ва ҳеч қандай руҳий мавжудлик ҳақидаги илмга асосланмаган. Кўпчилик одамлар умуман руҳий мавжудликнинг ҳақиқатан ҳам мавжуд эканига ишонмайдилар. Бир-бирига зид бўлган ҳар хил фалсафий қараш ва таълимотларнинг кўплиги сабабли адашиб қолган шундай одамлар ғазаб ва аламидан, “мавжудликнинг олий сабаби мавжуд эмас, аслида ҳамма нарса шунчаки йўқликдир” деган аҳмоқона хулосага келадилар. Шундай хулосага келадиган одамлар ҳаётда адашган, ҳафсаласи пир бўлган руҳий хаста инсонлардир. Шундай қилиб, баъзилар моддий нарсаларга қаттиқ боғланиб қолгани сабабли руҳий ҳаёт билан умуман қизиқмайдилар, бошқа бировлар олий руҳий борликқа кўшилиб кетишдан умид қиладилар, яна бировлар эса, ҳар хил сохта руҳий таълимотларнинг таъсиридан ҳафсаласи пир бўлиб, ҳаётда умуман ҳеч нарсага ишонмай кўядилар ва ҳаётини ҳеч қандай умидсиз, бирор аниқ мақсадга интилмай яшайдилар. Шундай одамлар маст қилувчи ичимликлардан ёки гиёҳванд моддалардан нажот топишга уринадилар, ана шу моддалар таъсирида юзага келадиган эйфория - ғалати мастлик, сархушлик ҳолатини "ҳақиқий руҳий манзара" деб қабул қиладилар.

Моддий оламга боғланишнинг ҳар уч туридан ҳам халос бўлиш лозим: 1) руҳий ҳаётни тан олмаслик; 2) алоҳида руҳий шахс бўлишдан кўркиш; 3) ҳаётдан совиганлик натижасида бўшлиқ фалсафасига интилишнинг юзага келиши. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурларнинг мана шу уч кўринишидан халос бўлиш учун инсон Худога садоқат билан хизмат қилиш қоидаларига қатъий амал қилиб, ҳақиқий руҳий устоз кўрсатмаларига риоя қилган ҳолда, Худога ўз ихтиёрини бутунлай топшириб яшаши лозим. Худога садоқат билан холис хизмат қилишнинг энг олий поғонаси *бхава*, яъни Парвардигорга нисбатан илоҳий муҳаббат поғонасидир. Худога садоқат билан хизмат қилиш илмининг асосий асари бўлган "Бҳакти-расамриту синдху"да шундай дейилган:

адау шраддха татаҳ садху-санго
"тха бхаджана-крийа
тато "нартха-нивриттих

сйат тато ништха ручис татаҳ
атхасактис тато бхавас
татаҳ премабхйуданчати
садхаканам айам премнаҳ
прадурбхаве бхавет крамах

"Аввалига одамда ҳақиқий ўзлиги(мени)ни англашга интилиш пайдо бўлиши керак. Шу интилиш уни юксак руҳий даражага эришган одамлар даврасини излашга ундайди. Кейин, бу йўлга энди кирган содиқ улугвор руҳий устоздан фотиҳа олади, унинг кўрсатмаларига амал қилиб, Худога садоқат билан холис хизмат қила бошлайди. Руҳий устоз раҳбарлиги остида Худога хизмат қилиш билан машғул бўлиб, у барча моддий боғланишлардан халос бўлиб, руҳий фаолият билан мунтазам равишда жиддий шуғуллана бошлайди. Кейинроқ содиқ Мутлақ Худо Шахси, Шри Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглашдан чуқур лаззат ҳис қила бошлайди. Ана шу лаззат содиқнинг қалбида Кришна онгига қаттиқроқ боғланиш туйғуси ривожланишига ёрдам беради. Бу боғланиш кучайиб бхавага, Парвардигорга бўлган илоҳий муҳаббатнинг бошланғич ҳолатига айланади. Худо Шахсига бўлган ҳақиқий муҳаббат *према* деб аталади ва у инсон баркамоллигининг энг олий чўққисидир. *Према* поғонасида содиқ Худога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилишда узлуксиз машғул бўлади. Шундай қилиб Худога хизмат қилишнинг бир поғонасидан иккинчи поғонасига кўтарилиб, ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳаракат қилиб, содиқ барча моддий боғланишлардан, алоҳида руҳий шахс бўлишдан кўркишдан, руҳни бўшлиқ фалсафасидан нажот излашга мажбур этадиган алам, ўкинч, пушаймонлик туйғуларидан халос бўлади ва руҳий баркамолликнинг олий поғонасига эришади. Шунда у ниҳоят Худонинг даргоҳига кириш ҳуқуқига эга бўлади".

11. *йе йатха мам прападйанте*
тамс татхайва бхаджамй ахам
мама вартманувартанте
манушйах партха сарвашаҳ

Инсон қай даражада ўзини Менга топширса, шу даражада Мен унга марҳамат кўрсатаман. Ҳар ким ҳар қандай фаолиятда Менинг йўлимдан юради, эй Притхининг ўғли.

Изоҳ: Ҳар бир одам аслида Парвардигорнинг ҳар хил кўринишларида ва намоён бўлган қиёфаларида фақат Кришнани излайди. Парвардигорнинг шахсиятсиз ёғдусини - Брахмаджйотини, ёки ҳар бир нарсада, ҳар бир атомда мавжуд бўлган Олий Руҳ қиёфасини англаб етиш билан Худонинг Олий Шахси Кришнани қисман англаб етиш мумкин. Аммо, фақат Худонинг асл содиқ хизматкорларигина Кришнани тўлиқ англай оладилар. Шундай қилиб Кришна - ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳаётда

тинмай интилаётган, аммо эриша олмай юрган орзусидир, У ҳар кимнинг ниятига мос равишда ҳар бир инсонга Ўзи билан турли муносабатда бўлиш имконини беради. Руҳий оламда ҳам Кришна Ўзининг асл содиқларига уларнинг илоҳий туйғуларига мос равишда муомала қилади, содиқлар Ундан қандай муносабат кутса, Кришна шундай муносабатда улар билан алоқа қилади. Уларнинг бировлари Кришнани Олий Ҳукмдор сифатида кўришни истайдилар, бошқалар Уни яқин дўсти сифатида, учинчи бирлари ўғли сифатида, тўртинчи бирлари - севгилиси сифатида. Парвардигор ҳар бирининг муҳаббатининг кучи ва самимийлигига мос равишда уларнинг барчасини мукофотлайди. Ана шундай муносабатлар моддий оламда ҳам мавжуд.

Бу дунёда Парвардигор Ўзига сиғинаётган содиқларининг сиғиниш шаклларига мос равишда уларнинг ҳис-туйғуларига жавоб беради. Асл содиқлар моддий оламда ҳам, руҳий оламда ҳам Парвардигор билан бевосита шахсий муносабатда бўладилар, шу боис улар чексиз илоҳий лаззат олиб, Унга муҳаббат ва садоқат билан шахсан хизмат қилиш имкониятига эга бўладилар. Ўзларининг шахс сифатидан биратўла қутулишга, бу билан ўзларига руҳий суиқасд қилишга интилаётган имперсоналистларга эса, Кришна Ўзининг илоҳий нурига сингиб кетиш имконини бериб, уларнинг истакларини ҳам рўёбга чиқаради. Парвардигорнинг илм ва лаззатга тўла мангу руҳий танаси мавжудлигини тан олишни рад этиб, ўзларининг алоҳида шахс сифатини қурбон қилгани сабабли имперсоналистлар Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишнинг ширин лаззатидан тотиш имкониятидан маҳрум бўладилар. Уларнинг орасида ҳатто ўзининг шахсиятсиз нур ҳолатига ҳам тўлиқ ишончи бўлмаганлари эса, қалбининг тўрида мудраб ётган фаоллик истагини амалга ошириш учун яна моддий оламга қайтиб келадилар. Руҳий оламдаги бирор сайёрага эриша олмасдан, улар яна моддий оламда фаолият кўрсатиш имкониятига эга бўладилар.

Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган одамларни Парвардигор Ўзининг *Ягйешвара* киёфасида ведавий қонун-қоидалар асосида, қандай ният билан қурбонлик маросими ўтказганларига мос равишда мукофотлайди. Сехр қудратига эга бўлишга интилаётган йоглар ҳам эришган ҳар хил илоҳий қудратларини ягона Парвардигордан оладилар. Бошқача қилиб айтганда, **ҳар бир инсоннинг муваффақияти ягона Парвардигорнинг унга кўрсатадиган марҳаматига**, яъни Худонинг хоҳишига боғлиқ бўлади. Руҳий юксалиш йўлидаги бундай усулларнинг барчаси - ягона йўлнинг ҳар хил босқичлари, холос. Шунинг учун токи инсон баркамоллик йўлининг энг олий поғонасига - фақат Кришна онги билан яшаш поғонасига эришмагунча, унинг бу йўлдаги интилишлари

тугамайди. "Шримад Бҳагаватам"да (2.3.10.) шундай дейилган:

акамаҳ- сарва-камо ва мокша-кама удара-дхиҳ тиврена бҳакти-йогена йаджета пурушам парам
"Инсон(Худонинг содиқ хизматкори сифатида) барча дунёвий истаклардан озодми, ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишни истайдими ёки руҳий озодликка чиқишга интиляптими - ҳар қандай ҳолатда ҳам у Худонинг Олий Шахсига сиғиниши лозим, чунки фақат шу йўл билангина Кришнани англаш мумкин".

12. *канкшантаҳ карманам сиддхим
йаджанта иха деватаҳ
кишпран хи мануше локе
сиддхир бхавати карма-джа*

Бу дунёдаги одамлар кармали фаолиятда зафар қозониш учун фаришталарга сиғинадилар, албатта, қилган меҳнатлари эвазига улар дарров мукофот оладилар.

Изоҳ: Фаришталарнинг моддий оламдаги вазифалари тўғрисида одамлар умуман нотўғри тасаввурга эга: аслида илмсиз, аммо ўзларини "муқаддас китоблар билимдони" деб ҳисоблайдиган одамлар аксарият ҳолларда фаришталарни Парвардигорнинг намоён бўлган киёфалари деб биладилар. Фаришталар - Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган киёфалари эмас, балки Унинг ажралмас бўлаклари, зарраларидир. Парвардигор битта, лекин Унинг руҳий заррачалари сон-саноксиз. Ведаларда айтилганки, *нитйо нитйанам* - Парвардигор бир. *Ишвараҳ парамах кришнаҳ*, - "Парвардигор бир ва ягона, У - Кришна". Моддий оламни бошқариш учун фаришталарни илоҳий қудрат билан таъминлаб турган Зот - ана шу ягона Парвардигор, Кришна. Фаришталарнинг барчаси - оддий тирик мавжудотлардир(*нитйанам*), уларга ҳар хил даражада моддий қудрат ато этилган, холос. Улар ҳеч қачон ягона Парвардигорга - Нараянага, Вишнуга яъни Кришнага тенг бўла олмайдилар. Парвардигор билан фаришталарни бир-бирига тенг деб ҳисоблайдиган одамлар *пашанди* - имонсиз, даҳрий деб аталадилар. Ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси билан ҳатто Брахма, Шива сингари буюк фаришталарни ҳам тенглаштириш мумкин эмас. Бунинг устига Брахма ва Шива ҳам шу ягона Парвардигорга сиғинадилар(*шива-виринчи-нутам*). Лекин шунга қарамай, одамларнинг аксарият кўпчилиги антро-морфизмга ўхшаган нотўғри ғояларга асосланиб, фаришталарга ёки жамиятнинг вақтинчалик йўлбошчиларига сиғиниб яшайдилар.

Иха деватиҳ ибораси моддий оламдаги қудратли одамларни ёки фаришталарни ифодалайди. Лекин Нараяна(Вишну), яъни Худонинг Олий Шахси Кришна моддий оламга мансуб эмас. Бутунлай руҳий Зот бўлган ҳолда У моддий оламдан

ташқарида. Ҳатто, имперсоналистларнинг йўлбошчиси бўлган буюк ачарйа Шрипада Шанкарачарйанинг ўзи ҳам: "Нараяна (Кришна) - бу моддий оламдан эмас" - деб айтган. Шунга қарамай ғофил одамлар (*хрита-дженана*) ўткинчи мукофотларга, арзимас натижаларга эришиш учун фаришталарга сиғинадилар. Бундай натижалар ўткинчи, арзимас нарса эканини, унга фақат узоқни кўра олмайдиган калтафаҳм одамларгина интилишини англамай, ғофил одамлар шундай натижага эришадилар. Ҳақиқий чуқур тафаккур эгаси - Кришнани англаб етган, ҳамиша ягона Парвардигор Кришна онги билан яшайдиган инсондир. Уни ўткинчи нарсалар умуман қизиқтирмайди, у ҳеч қачон бундай ўткинчи нарсаларга интилиб, ўзи сингари ўлимга маҳкум бўлган фаришталарга сиғиниб юрмайди. Бу оламдаги фаришталар охир замон келганда ўзларига сиғиниб юрган одамлари билан биргаликда яқсон бўлишга маҳкум. Одамларнинг фаришталардан оладиган мукофотлари эса, вақтинчалик моддий нарсалардир. Моддий олам ва унда яшайдиган барча тирик мавжудотлар, фаришталар ва уларга сиғинадиганлар билан биргаликда, худди денгиз сувининг устидаги пуфакчаларга ўхшайди. Лекин барибир, одамлар бу дунёда худди ақлдан озгандай бойлик, ер, оила ва ҳар хил қулайликларга интилиб, ана шу ўткинчи нарсаларга эришиш ниятида тиним билмай меҳнат қиладилар. Шу нарсаларга эришиш учун улар фаришталарга ёки жамиятда ҳукмрон бўлиб турган одамларга сиғинадилар. Агар одам бирор сиёсий арбоб олдида лаганбардорлик қилиб сиғиниши эвазига қандайдир вазирлик лавозимини эгалласа, шуни ўзи учун энг катта ютуқ деб билади. Шу боис, одамлар шундай арзимас нарсаларга эришиш ниятида бу оламнинг қудратли зотлари олдида сиғиниб, албатта ўткинчи мақсадларига эришадилар. Ундай одамлар Кришнани англаш илми билан умуман қизиқмайдилар, моддий ҳаёт билан боғлиқ бўлган азоб-уқубатлардан бирагўла, узил-кесил кутулишни истамайдилар. Уларни ҳиссий лаззат келтирадиган турли хил нарсаларнинг жилваси ўзига маҳлиё этади, шуларга интилиб, фаришталар деб аталадиган қудратли зотларга сиғинадилар. Бу шеърдан маълум бўладики, **камдан-кам одам Кришнани англаш илмига қизиқади**. Одамларнинг аксарият кўпчилигини одатда ўткинчи моддий нарсалар қизиқтиради, шунинг учун улар бу дунёнинг қайсидир бир қудратли зотига сиғинишни афзал биладилар.

13. *чатур-варнийам майа сриштам
гуна-карма-вибхагашах
тасйа картарам апи мам
виддхи акартарам авйайам*

Моддий табиатнинг уч гунаси ҳамда улар билан боғлиқ фаолиятга қараб, Мен жамиятдаги одамларни тўрт табақага бўлиб қўйганман. Ле-

кин билиб қўй, гарчи бу тизимнинг яратувчиси Ўзим бўлсам ҳам, мангу ва ўзгармас бўлган ҳолда, Мен ҳеч қандай фаолиятга дахлдор эмасман.

Изоҳ: Парвардигор - бутун борлиқни яратувчи Зот. Ҳамма нарса Ундан чиқади, ҳамма нарсанинг мавжудлигини Унинг Ўзи таъминлаб туради, моддий олам емирилганда ҳамма нарса яна Унинг ўзига қайтиб боради. Демак, жамиятнинг тўрт табақасини яратган ҳам Унинг ўзи. Биринчи табақа - чуқур тафаккурга эга бўлган, ҳамиша эзгулик гунасида юрадиган инсонлар бўлиб улар *браҳманлар* деб аталади. Улардан кейин санскрит тилида *кишатрий* деб аталадиган ҳукмдорлар табақаси бўлиб, улар эҳтирос гунаси таъсири остида яшайдилар. *Вайшьялар* деб аталадиган савдогарлар ва ер эгалари аралаш - эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида яшайдилар. *Шудралар*, яъни ишчи-хунармандлар эса - ғафлат гунаси таъсири остида бўладилар. Гарчи Кришна бу тизимнинг яратувчиси бўлса ҳам, Унинг Ўзи бирор табақага мансуб эмас, чунки У моддий оламдаги оддий одамлар сингари шартланган руҳларнинг бири эмас. Инсонлар жамияти ҳам, тирик жонзотлар сифатида бир турга мансуб бўлган бошқа ҳайвонлар жамиятидан фарқ қилмайди, аммо жамиятда одамларни ҳайвонлардай ҳаёт кечиришдан юқорироқ поғонага кўтариш учун Парвардигор инсонлар жамиятини юқорида санаб ўтилган тўрт табақага бўлган. Бу табақаларнинг вазифаси - одамларга аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантириш имкониятини беришдан иборат. Одамнинг ҳаётда қандай иш билан машғул бўлишга интилиши - унинг қайси гуна таъсири остида яшаётгани билан аниқланади. Ҳар хил гуналар таъсири остида яшаётган турли хил одамларнинг сифатлари ва белгилари «Бҳагавад-гита»нинг ўн саккизинчи бобида баён этилган. Аммо Кришна онгида бўлган киши ҳатто браҳманлардан ҳам устун туради. Гарчи ҳақиқий браҳманлар жамиятда тугган ўрни, мартабасига мос равишда Браҳман, Олий Мутлақ Ҳақиқат ҳақида мукамал илмга эга бўлишлари лозим бўлса ҳам, уларнинг аксарият кўпчилиги ягона Парвардигор Кришнанинг шахсиятсиз кўриниши ҳақидаги тушунчадан юқори кўтарила олмайдилар. Лекин, Парвардигор ҳақидаги илми шахсиятсиз Браҳман ҳақидаги чекланган илмга қараганда чуқурроқ ва кенгроқ бўлган одам Худонинг Олий Шахсини, Парвардигор Шри Кришнани англаб ета олади ва шу тарзда Кришна онгига эга бўлади. Бошқача қилиб айтганда, шундай одам *вайшнава* бўлади. Кришнани англаш - Унинг Рама, Нрисимха, Вараха сингари тўлиқ намоён бўлган қиёфаларини ҳам англашни ўз ичига олади. Кришнани англаб етган одам ҳам худди Кришнанинг Ўзи сингари жамиятдаги барча одамлардан, ҳар хил ижтимоий гуруҳ, табақа ёки

миллатлардан устун туради.

14. *на мам кармани лимпант
на ме карма-пхале сприха
ити мам йо "бхиджанати
кармабхир на са бадхйате*

Бирор фаолият Мени булғай олмайди, Мен бирор фаолият натижасига ҳам интирмайман. Ким мана шу ҳақиқатни англаб етган бўлса, у ҳам Мен сингари, ҳеч қачон қилган ишларининг оқибатига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Моддий оламда шундай қонун бор: шох ҳамиша ҳақ; уни давлат қонунлари асосида айблаб бўлмайди. Худди шундай Парвардигор ҳам, гарчи Ўзи бу оламни яратиб қўйган бўлса ҳам, Ўзи ундаги бўлаётган жараёнлар таъсирига берилмайди. Моддий коинотни яратса ҳам, Парвардигор Ўзи ундан четда туради. Шартланган тирик мавжудот эса, моддий табиат устидан ҳукмронлик қилишга интилаётгани сабабли, ўз фаолиятининг натижаларига боғланиб қолади. Бирор корхонанинг эгаси корхона ишчиларининг яхши ёки ёмон ҳаракатлари учун жавоб бермайди - ҳар ким қилган иши учун ўзи жавоб беради. Тирик мавжудотларни моддий фаолият билан машғул бўлишга Парвардигор эмас, уларнинг ҳиссий лаззатланишга бўлган интилиши, нафси мажбур этади. Ҳиссий лаззатланиш учун кўпроқ имкониятга эришиш мақсадида тирик мавжудотлар бу дунёда оғир меҳнат қиладилар, ўлгандан кейин жаннатда лаззатланишни орзу қиладилар. Аммо, ҳамиша Ўзига тўла бутун бўлган Парвардигорни жаннатдаги лаззатлар қизиқтирмайди. Жаннатдаги фаришталар - Унинг содиқ хизматкорларидир. Ҳақиқий хўжайин ҳеч қачон ўз хизматкорлари интилиб юрган паст даражадаги арзимас лаззатларга интирмайди. Парвардигор одамларнинг дунёвий фаолиятига аралашмайди, унинг оқибатларига жавоб бермайди. Худди шундай, гарчи ёмғир бўлмаса бирор ўсимлик ўсмайди, лекин ёмғир Ер юзидаги ўсимликларнинг ўсишига бевосита сабабчи бўлолмайди. Смрити-шастрада шундай дейилган:

*нимитта-матрам эвасау
сриджейанам сарга-кармани
прадхана-карани-бхута
йато ваи сриджейа-шактайах*

"Парвардигор - моддий оламда мавжуд бўлган ҳамма нарсаларнинг пайдо бўлишининг олий сабабчисидир. Бевосита сабабчи эса - шу коинотларни яратувчи моддий табиатдир".

Тирик мавжудотларнинг ҳар хил турлари мавжуд: фаришталар, одамлар, ҳайвонлар. Уларнинг ҳаммаси ўзларининг аввал қилган яхши ёки ёмон ишларининг натижаларига боғланиб қолган. Парвардигор эса, уларни фаолият кўрсатиш учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб, моддий табиат гуналари ёрдамида

уларнинг фаолиятини тартибга солиб туради. Аммо Парвардигорнинг Ўзи тирик мавжудотларнинг аввал ёки ҳозирги қилаётган ишларининг бирортасига жавобгар эмас. "Веданта-сутра"да (2.1.14) шундай дейилган: *ваишамйя-наиргхринйе на сапекшатват* - Парвардигор ҳеч кимга боғланиб қолмаган, У ҳаммага бир хил муносабатда бўлади. Қилаётган ишига ҳар бир тирик мавжудотнинг ўзи жавоб беради. Парвардигор фақат, Ўзининг ташқи қуввати бўлган моддий табиат орқали уларнинг фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради. *Карма*(фаолият ва унинг оқибатлари) қонунларининг қандай ишлашини яхши билиб олган киши ўз фаолиятининг натижаларига боғланиб, адашиб қолмайди. Бошқача қилиб айтганда, Парвардигорнинг илоҳий табиатини англаб етган, ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган кишига карма қонунлари таъсир қилмайди. Аксинча, Парвардигорнинг илоҳий табиатини англаб етмай, Парвардигор ҳам оддий одамларга ўхшаб Ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишни истайди, деб ўйлайдиган одамлар қилаётган ишларининг оқибатига боғланмай қололмайдилар. Лекин, олий Ҳақиқатни англаб етган киши, моддий олам тутқунлигидан озод бўлиб, Кришна онгига эга бўлади.

15. *эвам джнатва критам карма
пурваир апи мумукиубхих
куру кармаива тасмат твам
пурваих пурватарам критам*

Қадимда барча озод руҳлар Менинг илоҳий табиатим ҳақидаги илмга эга бўлиб, ана шу илм асосида ҳаёт кечирганлар. Сен ҳам улардан ўрнак олиб, ўз бурчингни бажаришинг керак.

Изоҳ: Одамларнинг икки тоифаси бор: қалби моддий истаклар билан булганган одамлар, ҳамда қалби моддий истаклардан пок одамлар. Худони англаб, ҳаётда Кришна онги билан яшаш ҳар икки тоифадаги одамларга ҳам саодат келтиради. Моддий иллатга булганган одамлар Худога садоқат билан хизмат қилиш қоидаларига амал қилиш орқали аста-секин покланиш учун Кришнани англаш усулидан фойдаланишлари мумкин. Моддий иллатлардан покланган одамлар эса, одатда бошқаларга ўрнак бўлиш, шу билан уларга ҳақиқий бахт-саодат келтириш учун ҳақиқий дин қоидаларига амал қилишда давом этадилар. Гофил одамлар, шунингдек Кришнани англаш йўлига энди кирган тажрибасиз кишилар баъзан руҳий юксалишга интилиб, ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этишга ҳаракат қиладилар. Лекин Кришна Аржуннинг жанг қилишдан бош тортиб, риёзат чекиш учун ўрмонга кетиш қарорини маъқулламаяпти. Инсон ҳаётда тўғри яшашни ўрганиши керак. Кришна онги

билан кўрсатиладиган фаолиятни бутунлай тарк этишнинг, хилватга бориб, бошқаларга ўзини Худога эришган одамдай қилиб кўрсатиб, риёзатга берилиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Бундай иккиюзламачиликдан Худога садоқат билан холис хизмат қилиш устун туради. Бу ерда Кришна Аржунга Ўзининг қадимда ўтган Куёш фариштаси Вивасван сингари шогирдлари изидан бориб, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб яшашни насиҳат беряпти. Парвардигор Ўзининг аввал қилган ҳамма ишларини, содиқ хизматкорларининг қилган ишларининг ҳаммасини яхши билади.

Шунинг учун У Аржунга, Ўзи бир неча миллион йил олдин Кришна онгида фаолият кўрсатиш усулини ўргатган Куёш фариштасидан ўрнак олишни маслаҳат беряпти. Кришнанинг шундай содиқлари бу ерда "озод руҳлар" деб аталган, чунки уларнинг барчаси ҳаётда Кришна буюрган топшириқларни сўзсиз амалга ошириб яшаганлар.

16. *ким карма ким акармети
кавайо "ни атра мохитаҳ
тат те карма правакийами
йадж джнатва мокийасе "шубхат*

Ҳатто чуқур мулоҳазали инсонлар ҳам фаолият нима-ю, фаолиятсизлик нима эканини аниқлашда қийналиб қоладилар. Ҳозир Мен сенга фаолият кўрсатиш нима эканини тушунтириб бераман. Бу илмни эгаллаб, сен ҳаётда ўзингни барча мусибатлардан асраб қоласан.

Изоҳ: Кришна онги билан ҳаракат қилиб яшаш учун аввал ўтган буюк содиқлардан ўрнак олиш керак. Бундай насиҳат ўн бешинчи шеърда берилган эди. Нима учун мустақил ҳолда ҳаракат қилмаслик кераклиги кейинги шеърда тушунтирилади.

Бу бобнинг бошида айтилганидай, Кришна онгидаги фаолият билан руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган ишонарли устозлар раҳбарлиги остида шуғулланиш лозим. Кришнани англаш илми биринчи бор Куёш фариштасига ўргатилган эди, Куёш фариштаси уни ўғли Икшвакуга ўргатган. Қадим замонлардан бери Ер юзидаги одамлар бу илоҳий илмдан шу йўл орқали хабардор бўлиб келяптилар. Аввал ўтган устозлар силсиласида турган буюк ачарйалардан ўрнак олиб яшаш жуда муҳим аҳамиятга эга. Акс ҳолда ҳатто энг билимдон, ақлли киши ҳам ҳаётда қандай қилиб Кришна онги билан яшаш лозимлигини тушуна олмайди. Шунинг учун Аржунга Кришнани англаш илмини Парвардигорнинг шахсан Ўзи ўргатишга қарор қилган. Аржун бу илмни бевосита Парвардигорнинг Ўзидан олгани учун, Аржундан ўрнак олиб, унинг изидан бораётган одамлар ҳам

ҳеч қачон йўлдан адашмайдилар.

Мукаммал бўлмаган тажриба ўтказишлар йўли ёрдамида ҳақиқий дин йўлини топишнинг иложи йўқ. Ҳақиқий дин қонунларини фақат Парвардигорнинг Ўзи ўрнатади. *Дхармам ту сакшад бхагават-пранитам*(Ш.Б. 6.3.19). Мукаммал бўлмаган тафаккурига ишониб, ҳеч бир инсон ўз хоҳиши билан ҳақиқий дин қонунларини ярата олмайди. Шунинг учун бизлар Брахма, Шива, Нарада, Ману, Кумарлар, Капила, Прахлада, Бҳишма, Шукадева Госвами, Ямараджа, Джанака ва Махараж Бали сингари буюк содиқлар изидан боришимиз лозим. Инсон қанчалик ақлли, заковатли бўлмасин, ўзи ёлғиз ҳолда ҳақиқий дин нима-ю, ўзликни англашнинг маъноси нима эканини аниқлашга қодир эмас. Шу боис, содиқ хизматкорларига чексиз марҳамат кўрсатиб, Парвардигорнинг Ўзи Аржунга фаолият нима, фаолиятсизлик нима эканини тушунтириб беряпти, фақат Кришна онгида фаолият кўрсатиб яшаш шарофати билан инсон моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқа олади.

17. *карmano хй апи боддхавйам
боддхавйам ча викарманнаҳ
акарманаш ча боддхавйам
гахана карmano гатиҳ*

Турли-туман фаолиятнинг чигал тугунини тушуниш жуда мушкул. Шу боис фаолият нима, таъқиқланган фаолият нима ва фаолиятсизлик нима эканини яхши билиб олиш керак.

Изоҳ: Моддий олам тутқунлигидан руҳий озодликка чиқишга жиддий интилаётган киши муқаддас бурч бўлган **фаолият, фаолиятсизлик ва таъқиқланган фаолият** орасидаги фарқни яхши тушуниб олиши керак. У фаолият ва унинг оқибатининг табиатини, шунингдек таъқиқланган фаолиятнинг табиатини жиддий таҳлил қилиб, чуқур ўрганиши керак, чунки бу жуда қийин масала. Кришнани англаш илмини ўрганиш ва фаолиятнинг ҳар хил турларини бир-биридан ажрата билиш учун инсон аввало Парвардигор билан ўзининг ўзаро муносабатларини англаб олиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, мукаммал илмга эга бўлган киши ҳар бир тирик мавжудот аслида Парвардигорнинг мангу хизматкори эканини, Кришна онгида ҳаракат қилиш - ҳар кимнинг бурчи эканини тушунади. «Бҳагавад-гита» таълимоти бизни ана шундай хулосага олиб келади. Мана шу ҳақиқатга зид бўлган ҳар қандай далил ва хулосалар, уларга асосланган амаллар - *викарма*, таъқиқланган фаолият, яъни "гуноҳ ишлар" тоифасига киради. Фаолиятнинг барча турларининг сирларини ўргатишга қодир бўлган, ўзи ҳаммаша Кришна онги билан яшаётган ишонарли руҳий устоз билан ҳамсуҳбат бўлиш натижасида буларнинг ҳаммасини тушуниб олиш мумкин. Бу илмни шундай ҳақиқий устозлардан

ўрганиш - уни Парвардигорнинг бевосита Ўзидан ўрганиш билан баробар. Акс ҳолда ҳатто энг зукко киши ҳам ҳаётда адашиб, алданиб қолади.

18. *карманй акарма йаҳ паийед
акармани ча карма йаҳ
са буддхиман манушийешу
са йуктаҳ критсна-карма-крит*

Фаолиятда фаолиятсизликни ва фаолиятсизликда фаолиятни кўра билган киши одамлар орасида энг зукко донишманд инсон ҳисобланади ва ҳар хил фаолият билан банд бўлиб юрганига қарамай, у илоҳий поғонага кўтарилган инсон ҳисобланади.

Изоҳ: Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши табиий равишда ўзининг аввалги фаолиятининг барча оқибатларидан халос бўлади. Унинг ҳар бир ҳаракати Кришнага бағишланган бўлади, шунинг учун у ўз фаолиятининг натижаларидан лаззатланмайди, қилмишлари оқибатида азоб ҳам чекмайди. Шу сабабли уни одамлар орасида энг заковатли донишманд деб атайдилар. Гарчи ҳар турли ишлар билан машғул бўлиб юрган бўлса ҳам, у ҳар бир ишини Кришна учун қилади. *Акарма* - карма оқибатларини келтириб чиқармайдиган фаолият. Фаолиятининг оқибати ўзининг руҳий юксалишига тўсқинлик қилишидан кўрқиб, имперсоналистлар ҳар қандай фаолиятни инкор этадилар, персоналистлар эса, аксинча, ўзини Худонинг мангу хизматкори деб билган ҳолда, ўзининг ҳақиқий ҳолатини, ҳаётда ўз ўрнини тўғри тушунадилар. Шунинг учун улар ҳамиша Кришна онгида, яъни Худонинг хоҳиш-иродасига мос бўлган фаолият билан машғул бўладилар. Қилаётган ҳар бир иши Худога бағишлангани сабабли улар ўз фаолиятдан ҳамиша руҳий лаззат олиб юрадилар. Ундай одамлар ҳиссий лаззатланишга интилмайдилар. Улар аслида Кришнанинг мангу хизматкори эканини англайдилар, шунинг учун уларнинг қилаётган бирор иши уларга карма, оқибат келтирмайди.

19. *йасйа сарве самарамбхаҳ
кама-санкалта-варджитаҳ
джнанагни-дагдха-карманам
там ахуҳ пандитам будхаҳ*

Ўз меҳнатининг натижасидан лаззатланишга интилмасдан фаолият кўрсатиб юрган киши ҳақиқий илмга тўлиқ эга бўлган инсондир. Донишмандлар шундай инсон тўғрисида "унинг қилган ишларининг барча оқибатлари мукамал илм оловида ёниб кетган" деб айтадилар.

Изоҳ: Фақат мукамал илмга эга бўлган кишигина қалбида Кришна онгини ривожлантирган кишининг қилаётган ишларини тушуна олади. Кришна онгига эга бўлган киши

ҳиссий лаззатланишга интилмагани сабабли, у тўғрисида донишмандлар: "у ўз фаолиятининг барча оқибатларини мукамал илм оловида ёкиб юрган" деб айтадилар. Мукамал илм - аслида инсон, тирик мавжудот ўзининг асл табиатига кўра Худонинг мангу хизматкори экани ҳақидаги илмдир. Ана шу буюк ҳақиқатни тушуниб етган одамгина ҳақиқий илмга эга инсон бўлади. Бу илм худди авж олиб, барча қилмишларимиз оқибатини ёкиб кул қилиб юборадиган оловга ўхшайди.

20. *тйактва карма-пхаласангам
нитйа-трипто нираишрайаҳ
карманй абхиправритто "ни
наива кинчит кароти саҳ*

Гарчи бетиним меҳнат қилиб юрган бўлса ҳам, ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан, ҳаётдан ҳамиша мамнун бўлиб, эркин, мустақил ҳаёт кечирар экан, у (карма)оқибат келтирадиган бирор иш қилмайди.

Изоҳ: Ҳаётда ҳамиша Кришна онги билан яшаб юрган ва ўзининг барча ишларини Худога бағишлаган инсонгина кармали фаолият чангалидан қутула олади. Кришна онги билан яшаётган киши қалбидаги пок муҳаббати туфайли Худога холис хизмат қилади, шу боис у ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмаган. У ҳатто ўз танасининг эҳтиёжларини қондиришга ҳам боғланиб қолмаган, чунки у ҳар бир ишда фақат Кришнага таваккал қилади. Шундай инсон бирор нарсага эга бўлишга ёки ўзининг бирор бойлигини сақлаб қолишга интилмайди. У ҳаётда ўз бурчини иложи борича виждонан ҳалол бажаришга ҳаракат қилади, қолган ҳамма нарсада эса, Худога таваккал қилиб яшайди. Дунёвий боғланишлардан озод бўлган шундай инсоннинг фаолияти, гўё у ҳеч қачон бирор иш қилмагандай, унга ҳеч қандай яхши ёки ёмон оқибат келтирмайди. Шундай фаолият *акарма* деб аталади, бу - карма оқибатларига эга бўлмаган фаолиятдир. Аксинча, Кришна онгида бажарилмаган ҳар қандай фаолият ўзининг оқибатлари билан инсонни бу дунёга боғлаб қўяди, аввал айтганимиздай бундай фаолият *викарма*, яъни *гуноҳ* ишлар тоифасига киради.

21. *нираишр йата-читтатма
тйакта-сарва-париграхаҳ
шарирам кевалам карма
курван напноти килбишам*

Шундай донишманд инсон ақл ва тафаккурини жиловлаб олган бўлади, ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайди. У танасининг фақат энг зарур эҳтиёжларини қондиришиб яшайди. Шу тарзда кун кечирар экан, у ҳеч қачон бирор гуноҳ иш қилмайди.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ўз фаолиятдан на яхши, на ёмон натижалар кутиб ўтирмайди. У ўзининг акли ва тафаккурини тўла жиловлаб олган бўлади. У биладик, Парвардигорнинг ажралмас бир заррачаси сифатида тўла бутун Зотнинг бир қисми бўлгани сабабли ҳаётда ўзи мустақил ҳолда эмас, балки фақат Парвардигорнинг қўлидаги қурол бўлиб ҳаракат қилади. Масалан, қўл ўзидан-ўзи эмас, булки бутун тананинг хоҳиш-иродаси билан ҳаракат қилади. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган одам ҳам, ҳамиша Худонинг хоҳиш иродасига бўйсуниб ҳаракат қилади, чунки бутуннинг бир бўлаги бўлгани сабабли у ўз ҳаётида Худодан ажралган ҳолда, алоҳида лаззатланишни истамайди. Унинг ҳаракатлари машинага тегишли кичкина деталнинг ҳаракатига ўхшайди. Детал бутун машина таркибида ҳамиша ишга яроқли бўлиб, ўз вазифасини бажара олиши учун уни мойлаб, тозалаб турадилар. Кришнани англаб етган инсон ҳам ҳаётда фақат Худога муҳаббат билан холис хизмат қилишга яроқли бўлиш учунгина ўз танасининг эҳтиёжларини етарлича қондиришга ҳаракат қилади. Шунинг учун унинг бу ҳаракатлари карма оқибатларига олиб келмайди. Худди уй ҳайвони сингари, ундай инсон ҳатто танасини ҳам ўзиники деб билмайди. Золим хўжайин уйидаги ҳайвонни ўлдириши ҳам мумкин, итоаткор, садоқатли ҳайвон эса, бунга ҳеч қаршилиқ қилмасдан танасини тарк этади. Бунинг устига уй ҳайвони ҳеч қачон ўзи истаган ишни қилолмайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳаётда бутунлай руҳий фаолият билан машғул бўлади, ортиқча моддий нарсалар учун меҳнат қилишга унинг вақти ҳам бўлмайди. Жонини танасида сақлаб туриш учун унинг ҳар хил нопок йўллар билан пул ишлаб топишининг ҳам ҳожати йўқ. Шу сабабли у ўз ҳаётини жирканч, оқибати ёмон бўлган гуноҳ ишлар билан булғамайди, қилаётган ишлари унга ҳеч қандай кармали оқибат келтирмайди.

22. *йадриччха-лабха-сантушито
двандватито виматсараҳ
самаҳ сиддхав асиддхау ча
критвати на нибадхйате*

Ўзидан-ўзи келадиган нарсалар билан қаноатланиб яшайдиган, ҳеч кимга ҳасад қилмайдиган, бу дунёда қарама-қаршиликларнинг намоён бўлган ҳар хил кўринишларига эътибор бермайдиган ҳамда муваффақият ва омадсизликларни бирдай қабул қиладиган киши қандайдир фаолият кўрсатар экан, ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатига қул бўлиб қолмайди.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ҳатто танасининг эҳтиёжларини қондиришга ҳам унчалик эътибор бермайди. У ўзидан-ўзи

келадиган нарсалар билангина қаноатланиб яшайди. У ҳеч қачон бировдан қарз ёки ёрдам сўрамайди, ёки тиланчилик қилмайди, лекин имконияти ва қудрати етгунча ҳалол меҳнат қилади, ҳалол меҳнати билан топган нарсаларига қаноат қилиб, эркин яшайди. Шунинг учун у ҳаётда ҳеч кимга қарам эмас. Агар Кришна онгида яшашга, яъни Худога хизмат қилишга ҳалақит берадиган бўлса, у бирор одамнинг хизматини қилмайди. Лекин Худога хизмат қилиш йўлида у иссиқ-совуқ, бахт-мусибат сингари, бу дунёдаги ҳар хил қарама-қаршилиқларга эътибор бермасдан, ҳар қандай ишни бажаришдан бош тортмайди. Кришна онгига эга бўлган киши моддий оламнинг қарама-қаршилиқларидан устун туради, чунки у Кришнани мамнун қилиш учун зарур бўлган ҳар қандай ишни бажаришга тайёр бўлади. Шу боис у муваффақиятни ҳам, омадсизликни ҳам бирдай қабул қилади. Шундай сифатлари кишининг Кришна онги билан яшаётганидан далолат беради.

23. *гата-сангасйа муктасйа
джнанавастхита-четасаҳ
йаджнайачаратаҳ карма
самаграм правилийате*

Моддий табиат гуналари таъсиридан бутунлай озод бўлган, ҳамиша руҳий илм асосида ҳаракат қиладиган, фақат Мен учун меҳнат қилиб юрган кишининг бутун фаолияти руҳий табиатга эга бўлади, унинг барча оқибатлари Мутлақ Ҳақиқатга сингиб кетади.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши ҳаётда қарама-қаршилиқларнинг намоён бўлган ҳар қандай кўринишларидан юқори кўтарилиб, моддий табиат гуналарининг иллатли таъсири доирасидан ташқарида бўлади. Шундай инсон озодликка эришади, чунки у ўзининг руҳий табиатини, Кришна билан ўзаро муносабатини англаб етади, шу сабабли унинг акли ҳамиша Кришна онгига ғарқ бўлиб юради. Натижада унинг қилаётган ҳар бир иши ягона Парвардигорга, азалий Вишнуга, яъни Кришнага бағишланган бўлади.

Шундай инсоннинг қилаётган ҳар бир иши “қурбонлик” деб ҳисобланади, чунки ҳар қандай қурбонлик маросимининг мақсади - Худонинг Олий Шахсини, Вишнунини, яъни Кришнани мамнун қилишдан иборат. Бундай фаолиятнинг оқибатлари бутунлай Мутлақ Ҳақиқатга сингиб кетади ва кишига ҳеч қандай моддий мусибат келтирмайди.

24. *браҳмарпанам браҳма хавир
браҳмагнау браҳмана хутам
браҳмайва тена гантавайам
браҳма-карма-самадхина*

Ҳамиша Мен ҳақимдаги ўйларга ғарқ бўлиб юрган киши албатта илоҳий салтанатга эришади, чунки у ўзини бутунлай руҳий фаолиятга бағишлаган бўлади. Руҳий фаолиятда эса, ҳамма нарса - қурбонлик олови ҳам, эҳсон қилинадиган нарсалар ҳам - Мутлақ Ҳақиқат сингари, илоҳий табиатга эга бўлади.

Изоҳ: Бу ерда Кришна онги билан қилинган фаолият қандай қилиб инсонни руҳий баркамолликка олиб келиши айтилган. Кришна онгида кўрсатиладиган фаолиятнинг турлари кўп, улар кейинги шеърларда келтирилади. Бу ерда Кришна онгидаги фаолиятнинг қондаси таърифланган. Моддий унсурлар билан аралашган шартланган руҳ моддий оламда ҳам фаолият кўрсатишга мажбур бўлади. Лекин, у моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқиши лозим. Бунга Кришнани англаш усули ёрдамида эришиш мумкин. Кўпроқ сут ичиб, ошқозони касалланган беморни сутдан қилинган дори, яъни қатик билан даволайдилар. Худди шундай, моддий фаолиятга боғланиб бу дунёда тутқун бўлиб қолган шартланган руҳни ҳам «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиб(яъни, фаолият касалини фаолият билан) даволаш мумкин. Бу усулни одатда *яғйа*(қурбонлик маросими) деб атайдилар. Ягона мақсади Худони, Кришнани мамнун қилиш бўлган ҳар қандай фаолият қурбонлик маросими ҳисобланади. Моддий оламда қанча кўп одам Худони, Вишнуни рози қилиш учун ҳаракат қилиб яшаса, яъни қанча кўп одам Худого садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлса, уларнинг Кришна онги билан яшаётгани шарофати билан бутун жаҳондаги одамларнинг яшаш шароити ҳам шунчалик юқори поғонага, руҳий даражага кўтарилади.

Брахма(Брахман) ибораси"руҳий" деган маънони англатади. Парвардигор руҳий табиатга эга, шунинг учун Унинг илоҳий танасидан чиқаётган ёғду - *брахма-жйоти*, Унинг "руҳий ёғдуси" деб аталади. Бутун борлик ана шу брахмайотида жойлашган, *майа*(алданиш), яъни ҳиссий лаззатланиш истаги(эҳтирос) билан қопланиб қолган ана шу *жйоти* - "моддий табиат" деб аталади. Бу моддий қобикни Кришнани англаш усули ёрдамида бутунлай тарқатиб юбориш мумкин. Кришнани англаш оловига эҳсон қилинган ҳар бир нарса - қурбонлик оловининг ўзи ҳам, қурбонлик қабул қилувчи зот ҳам, қабул қилиш жараёни ҳам, қурбонлик, яъни эҳсон қилган киши ҳам, бу ишларнинг натижаси ҳам - барчаси биргалликда Браҳман, ёки Мутлақ Ҳақиқат ҳисобланади. *Майа* билан қопланган Мутлақ Ҳақиқат "модда" деб аталади. Лекин, азалий Мутлақ Ҳақиқатга хизмат қилиш учун ишлатилаётган моддий нарса ўзининг азалий руҳий ҳолатига қайтади. Кришнани англаш усули, Кришна онгидаги фаолият - "алдамчи онгни

Брахманга, Мутлақ Ҳақиқатга айлантириш" усулидир. Бутунлай Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлган ақл *самадхи*, транс ҳолатида бўлади. Ана шундай руҳий онг билан қилинган ҳар қандай фаолият - *яғйа*, яъни Мутлақ Ҳақиқатни мамнун қилиш учун ўтказилган "қурбонлик маросими" деб аталади. Руҳий онг шарофати билан эҳсон қилувчи ҳам, эҳсоннинг ўзи ҳам, эҳсонни қабул қилаётган руҳоний ёки маросим ўтказётган одам ҳам, шунингдек, қурбонлик маросимининг натижаси ҳам - ҳаммаси Мутлақ Ҳақиқат, Олий Браҳман билан бир хил руҳий табиатга эга бўлиб кетади. Кришнани англаш усулининг моҳияти шундан иборат.

25. *дайвам эвапаре йаджнам
йогинаҳ парйупасате
браҳмагнав апаре
йаджнам йаджненайвопаджухвати*

Баъзи йоглар маъбудлар шарафига ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказиб, уларга сиғинадилар, бошқалари эса, Олий Браҳман оловига қурбонлик эҳсон қиладилар.

Изоҳ: Бутунлай Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган кишини "комил сеҳргар йог" деб аташ мумкин. Лекин, бошқа тоифадаги йоглар ҳам бор: фаришталарга қурбонлик эҳсон қилиб сиғинадиганлар ҳам, Олий Браҳманга, Парвардигорнинг шахсиятсиз кўринишига қурбонлик қиладиганлар ҳам бор. Шундай қилиб, қурбонлик маросимининг ҳар хил одамларга мўлжалланган турли кўринишлари мавжуд. Одамларнинг қандай қурбонлик маросими ўтказётганига қараб қурбонлик маросимларининг ҳар хил турларга бўлиниши юзаки бўлиниш ҳисобланади, чунки, аслида қурбонлик маросими - *Яғйа* деб аталадиган ягона Парвардигорни, Вишнуни мамнун қилиш мақсадида бажариладиган фаолиятдир. Барча қурбонлик маросимларини икки тоифага бўлиш мумкин: 1) моддий нарсаларни қурбон қилиш маросими, 2) руҳий илмга эга бўлиш ниятида қилинадиган қурбонлик маросими. Кришна онгига эга бўлган одамлар ўзларининг моддий нарсаларини Худого қурбон қиладилар, ўткинчи моддий нарсаларга эришишга интилаётган одамлар эса, фаришталарни - Индрани, Куёш фариштасини ва шунга ўхшаган бошқа фаришталарни мамнун қилиш учун қурбонлик қиладилар. Фаришталар - қудратли тирик мавжудотлар бўлиб, Парвардигор моддий оламни иссиқлик, ёруғлик, сув ва бошқа зарур нарсалар билан таъминлаб, уларни назорат қилиб, бошқариб туриш вазифасини уларнинг зиммасига юклаб қўйган. Моддий фаровонликка интилиб юрган одамлар Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиш билан фаришталарга сиғинадилар. Шундай одамларни *баху-шиваравада*, яъни "кўп худоларнинг мавжудлигига

ишонадиган одамлар" деб атайдилар. Яна бир тоифа одамлар - Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз кўриниши бўлган Брахманга сиғинадилар ва фаришталарни "вақтинча мавжуд бўлган жонзотлардир" деб ҳисоблайдилар. Улар ўзларининг шахс сифатини Мутлақ Ҳақиқат оловига қурбон қиладилар, Парвардигорнинг руҳий борлиғига сингиб кетиб, алоҳида шахс сифатида ҳар қандай фаолиятни тарк этадилар. Шундай имперсоналистлар Парвардигорнинг руҳий табиатини англаб етиш ниятида ўз вақтини фалсафий изланишларга қурбон қиладилар. Шундай қилиб, кармилар дунёвий лаззат келтирувчи нарсаларга интилиб ўзларининг моддий нарсаларини қурбон қиладилар, имперсоналистлар эса, Худонинг борлиғига қўшилиб кетиш учун ўзларининг сохта ўзлигини қурбон қиладилар. Имперсоналист учун қурбонлик эҳроми - Олий Брахман, қурбон қилинадиган эҳсон эса, - Брахман оловида ёниб кетадиган ўзининг алоҳида шахс сифатидир. Лекин, Аржун сингари Кришнани англаб етган инсон Кришнани мамнун қилиш учун ҳамма нарчасини қурбон қилади. Натижада унинг моддий мулки ҳам, унинг ўзи ҳам - ҳамма нарса Кришна учун эҳсон сифатида қурбон қилинади. Худонинг содиқ хизматкори шу тарзда ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаган ҳолда комил йог бўлади.

26. *шротрадининдрийани аниё
самйамагнишу джухвати
шабдадин вишайан аниё
индрийагнишу джухвати*

Бировлар(намунали брахмачарийлар) эшитиш ва бошқа сезгиларини ақлни жиловлаш оловига қурбон қиладилар, бошқалар (Худонинг қонунлари асосида оилавий турмуш кечираётган грихастхалар) эса, товуш ва бошқа сезиладиган нарсаларни сезгилар оловига қурбон қиладилар.

Изоҳ: Жамиятдаги барча тўрт ашрам вакиллари: брахмачарилар, грихастхалар, ванапрастхалар ва саннийасилар комил йог даражасига кўтарилишлари лозим. Тирик мавжудотга инсон танаси ҳайвонларга ўхшаб фақат ҳиссий лаззатларга берилиб яшаш учун ато этилган эмас. Шунинг учун барча тирик мавжудотлар орасида фақат инсонлар жамияти ҳар бир инсонни руҳий юксалиш йўлида баркамолликка эриштириш мақсадида тўрт ижтимоий табақа(*ашрам*)га, ҳар бир инсон ҳаёти эса - тўрт руҳий юксалиш поғонасига бўлинган. Ҳақиқий руҳий устознинг насиҳатларига амал қилиб юрган шогирд ёки Брахмачарилар ҳиссий лаззатлардан ўзини тийиб, ақлини жиловлашни ўрганадилар. Брахмачарилар фақат Кришна онги билан боғлиқ нарсаларнигина тинглайдилар. Тинглаш жараёни Ҳақиқатни

англашнинг асосини ташкил қилади, шу боис ҳақиқий *брахмачари* ҳаммиша *харер наману киртанам* билан машғул: у бошқаларнинг Худони шарафлашларини тинглайди, ўзи ҳам Худони шарафлаб куйлайди. У ўзини моддий товушлардан ҳимоя қилишга ҳаракат қилиб яшайди, шу боис унинг қулоғи фақат илоҳий товушларни тинглаш билан банд: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Худди шунингдек, ҳиссий лаззатланишга бўлган эҳтиёжларини маълум даражада қондириш рухсат этилган *грихастхалар* ҳам ҳаётда фақат шастраларнинг қонун-қоидаларига қатъий амал қилган ҳолдагина лаззатланадилар. Жинсий алоқага, маст қилувчи ичимликларга ва гўшт ейишга интилиш жуда кўп одамларга хос бўлган табиий хусусият, лекин шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб юрган киши ўзининг шундай интилишларини Худонинг қонун-қоидалари билан чеклаб қўяди. Айнан шунинг учун ҳам, ҳар бир маданиятли жамиятда диний қонунларга асосланган никоҳ маросими мавжуд, никоҳнинг вазифаси - жинсий ҳаётни Худонинг қонун-қоидалари асосида чеклашдан иборат. Ана шу қонун-қоидаларга риоя қилиб, чекланган жинсий ҳаёт билан яшаб юрган, унга боғланиб қолмаган киши ҳаётда қурбонлик маросими ўтказиб яшаётган бўлади: у юксакроқ мақсад, руҳий юксалиш йўлида ўзининг ҳиссий лаззатга интилишини қурбон қилган бўлади.

27. *сарваниндрийа-кармани
прана-кармани чапаре
атма-самйама-йогагнау
джухвати гйана-дипите*

Ақли ва сезгиларини жиловлаш йўли билан ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини англашга интилаётган кишилар эса, барча сезги аъзоларининг фаолиятини ҳам, ҳаёт нафасини ҳам жиловлаб олинган ақли оловига қурбон қиладилар.

Изоҳ: Бу ерда Патанжали яратган йога тизими ҳақида гап борапти. Унинг "Йога-сутра"сида алоҳида руҳ, яъни жон *пратйаг-атма* ва *параг-атма* деб аталган. Ҳиссий лаззатга интилаётган руҳ *параг-атма* деб аталади. Лекин руҳ, ўткинчи ҳиссий лаззатларга лоқайд, бепарво бўлиб қолганида - *пратйаг-атма* деб аталади. Рухни танада ўн турли ҳаво оқими ушлаб туради. Нафас олиш жараёнини бошқаришни ўрганиб, буни яққол ҳис қилиш мумкин. Патанжалининг йога тизими одамга танадаги ҳаво оқимларини бошқариш усулларини ўргатади. Ана шу усуллар ёрдамида руҳ моддий боғланишлардан халос бўлиши мумкин. Бу йога тизимида охириги мақсад - *пратйаг-атма*, яъни руҳнинг моддий фаолиятни бутунлай тарк этиш даражасидир. Сезги аъзолари ҳаммиша сезиладиган нарсалар билан ўзаро муно-

сабатда бўлади: кулок - товушларни эшитади, кўз - нарсаларни кўради, бурун - хидларни хидлайди, тил - турли неъматларнинг мазасини тотлади, қўл - нарсаларни ушлайди. Шундай қилиб, ҳар бир сезги аъзоси руҳ билан умуман боғлиқ бўлмаган қандайдир фаолият билан машғул. Бу ишларнинг барчаси - *прана-ваю* деб аталади. *Апана-ваю* - пастга қараб ҳаракат қилади, *вйана-ваю* - қисилиш ва кенгайиш вазифаларини бажаради, *самана-ваю* - мувозанатни сақлаб туради, *удана-ваю* эса юқорига интилади. Мана шу йога усулини ўрганиб олган киши танасидаги ҳаво оқимларидан ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини англаб олиш йўлида фойдаланади.

28. *дравйа-йаджнас тапо-йаджна
йога-йаджнас татханапре
свадхйайа-джнана-йаджнаш ча
йатайах самишта-вратах*

Бировлар мол-мулкани қурбон қилиш орқали, бошқалар риёзат чекиш, саккиз поғонали сеҳрли-йога билан шуғулланиш ёки руҳий илм ўрганиш учун Ведаларни ўрганиш орқали руҳий юксалишга эришадилар. Уларнинг барчаси муқаддас қасамларига қатъий риоя қиладилар.

Изоҳ: Қурбонлик маросимларини бир неча тоифага бўлиш мумкин. Бировлар хайрли ишлар билан шуғулланиб, мол-мулкани эзгу ишларга қурбон қиладилар. Ҳиндистонда бадавлат савдогарлар, шоҳ хонадонига мансуб обрўли кишилар ҳар хил хайрия муассасаларини очиб қўйганлар: *дхармашала, анна-киштра, атитхи-шала, анатхалайя, видйа-питха*. (мос равишда: зиёратчилар учун меҳмонхона, текин таом тарқатиш жойи, ётоқхона, етимлар уйи, мактаб). Бошқа давлатларда ҳам бепул овқат ва таълим берадиган жуда кўп касалхоналар, қариялар уйи ва бошқа кўллаб хайрия муассасалари бор. Ана шундай хайрия фаолиятлар *дравьямайя-ягйа* деб аталади.

Шунингдек, кейинги ҳаётида яхшироқ яшаш шароитига эришиш ниятида, масалан, жаннатий сайёраларга эришиш учун *чандраяна* ва *чатурмасйа* сингари каттиқ риёзатларга бериладиган одамлар ҳам бор. Масалан, *чатурмасья* қоидаси билан риёзат чекишга қасам ичган киши йилнинг тўрт ойи мобайнида соч-соқолини олмаслиги, баъзи бир таом турларини емаслиги, кунига бир марта овқатланиши, уйдан ташқарига чикмаслиги керак. Турмушдаги мавжуд қулайликлардан ўз хоҳиши билан воз кечган одам *тапомайя-ягья* маросимини ўтказган бўлади. Бошқа тоифадаги одамлар ҳар хил сеҳрли йога турлари билан шуғулланадилар: Мутлақ Ҳақиқатнинг руҳий борлиғига ғарқ бўлиш учун Патанжали йога тизими билан, баъзи бир сеҳр қудратига эга бўлиш имконини берадиган *хатхя-йога* билан ёки *аштанга-йога* билан шуғулла-

надилар. Кимлардир мунтазам равишда муқаддас саждагоҳларни зиёрат қилиб юрадилар. Ана шундай фаолият турлари *йога-йагйа*, яъни "моддий ҳаётда ҳар хил мукамалликларга эришиш учун қилинадиган қурбонлик маросимлари" деб ном олган. Баъзи бировлар Ведаларни, асосан Упанишадлар ва "Веданта-сутра"ни ўрганадилар ёки *санкхья* фалсафасини ўрганадилар. Фаолиятнинг ана шундай турлари *свадхйайя-йога*, яъни "муқаддас китобларни ўрганишдан иборат қурбонлик маросими" деб аталади.

Бу йогларнинг барчаси мавжудликнинг юқорироқ даражасига кўтарилиш ниятида каттиқ риёзат чекиб, ҳар хил қурбонлик маросимларини ўтказадилар. Лекин Кришнани англаш жараёнида кўрсатиладиган руҳий фаолият жуда ажойиб, чунки у инсонга бирданига энг олий руҳий фаолият билан машғул бўлиш, яъни Худо Шахсига, ягона Парвардигорга бевосита хизмат қилиш имконини беради. Юқорида кўрсатилган қурбонлик маросимларининг бирортаси инсонга Кришна онгига эга бўлиш, Худони англаб етиш имконини беролмайди - бунга фақат Худонинг ва Унинг асл содиқларининг марҳамати билан эришиш мумкин. Демак, Кришнани англаш усулидаги фаолият ўзликни англашнинг бошқа барча усулларидан устун туради.

29. *апане джухвати пранам
пране "панам татханапре
пранапана-гати руддхва пранайама-парайанах
апаре нийатахарах пранам пранешу джухвати.*

Бировлар илоҳий жазава(транс) ҳолатига эришиш учун чиқараётган нафасини олаётган нафасига, олаётган нафасини эса, чиқараётган нафасига қурбон қилиб, нафас олиш жараёнини бошқаришни ўрганадилар; охир-оқибатда улар нафас олишни бутунлай тарк этиб транс(жазава) ҳолатига ғарқ бўладилар. Бошқа бировлар овқат ейишни чеклаб, чиқараётган нафасини унинг ўзига қурбон қиладилар.

Изоҳ: Нафас олишни бошқариш имкониятини берадиган йога усули *пранаяма* деб аталади: йоганинг бу тури билан ҳар хил ўтириш ҳолатларини ўрганиб олгандан сўнг, *хатхя-йога* поғонасида шуғуллана бошлайдилар. Одамлар ўз сезгиларини жиловлаш, руҳий табиатини англаб етиш мақсадида йоганинг мана шу усуллари билан шуғулланадилар. *Пранаяма-йога* усули билан шуғулланиш инсонга танасидаги ҳаво оқимларининг йўналишини ўзгартириб, уларни бошқариш имконини беради. *Апана* - пастга йўналган ҳаво оқими, *прана* - юқорига кўтарилаётган ҳаво оқими. *пранаяма* билан шуғулланаётган йог то шу оқимлар мувозанат ҳолати(*пурака*)га келгунча, ҳаво оқимларини қарама-қарши томонга ўзгартириб, уларни бошқаришни ўрганади. Чиқарган ҳавони

кираётган ҳавога қурбон қилиш *речака* деб аталади. Икки оқимдаги ҳаво ҳам ҳаракатдан тўхтаганида йог *кумбхака*-йога ҳолатига эришади. *Кумбхака-йога* билан шуғулланиш инсонга руҳий ўзлигини англашда ёрдам бериб, унинг умрини узайтиради. Фаросатли йог кейинги ҳаётини кутиб ўтирмасдан, ҳозирги ҳаётининг ўзидаёқ руҳий юксалишда баркамолликка эришишга интилади, *кумбхака-йога* билан шуғулланиб у умрини анча узайтириш имкониятига эга бўлади. Лекин, Кришна онгига эга бўлган, ҳамиша илоҳий муҳаббат билан Худога холис хизмат қилиб юрган киши бирор кўшимча ҳаракат қилиб юрмасданок ўзининг бутун ҳиссиётини жиловлаб олган бўлади. Ҳамиша Кришнага хизмат қилиш билан банд бўлгани боис унинг ҳиссиёти бошқа қандайдир фаолият билан шуғулланиш имкониятидан маҳрум. Умрининг охирида содиқ Худонинг даргоҳига эришади, шу сабабли унга умрини узайтириб юришнинг ҳам ҳожати йўқ. «Бҳагавад-гита»да айтилганидай, у дарров озодликка эришади:(14.26)

*мам ча йо "вйабхичарена
бҳакти-йогена севате*

*са гунан саматитйаитан
Брахма-бхуйайа калтате*

"Худога соф садоқат билан хизмат қилиб юрган киши моддий табиат гуналари ҳукмронлигидан озод бўлиб, дарров руҳий поғонага кўтарилади".

Ҳаётда Кришна онги билан яшаётган киши аллақачон руҳий поғонага эришган инсондир. У ҳамма вақт Кришна онгида юради ва ҳеч қачон бу ҳолатдан чикиб кетмайди, умрининг охирида эса дарҳол Худонинг даргоҳига эришади.

Агар инсон ҳамиша *кришна-прасад* - аввал Кришнага таклиф этилган табаррук таомдан еб юрса, у ўздан-ўзи кам овқат ейдиган бўлиб қолади. Овқатланишни камайтириш сезгиларни жиловлаб олишга ёрдам беради: сезгиларини жиловлай олмаган инсон ҳеч қачон моддий олам тутқунлигидан халос бўлолмайди.

30. *сарве "ни эте йагйа-видо*

йаджна-кшатита-калмашаҳ

йаджна-ишिताмрита-бхуджо

йанти браҳма санатанам

Мана шу қурбонликларнинг асл мақсадини биладиган бу инсонларнинг ҳар бири гуноҳлари оқибатидан покландилар ва қурбонликнинг лаззатли таъмидан татиб, мангу руҳий даргоҳга эришадилар.

Изоҳ: Юқорида кўрсатилгандай моддий бойликларни қурбон қилиш, Ведаларни ёки фалсафий таълимотларни ўрганиш ва йога билан шуғулланиш каби фаолиятлардан иборат ҳар хил қурбонлик маросимлари шундан далолат берадики, барча қурбонлик маросимлари ягона

мақсадда - сезгиларни жиловлаб олиш учун ўтказилади. Ҳиссий лаззатланишга интилиш - тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишининг асосий сабабидир, шунинг учун инсон то дунёвий лаззатларга интилишни тарк этмас экан, у ҳеч қачон мукамал илмга, чексиз лаззатга тўла мангу ҳаёт ҳукм сураётган илоҳий даргоҳга эриша олмайди. Ана шу мангу даргоҳ Браҳман салтанати, Парвардигорнинг мангу даргоҳидир. Юқорида кўрсатилган барча қурбонлик маросимлари инсонга моддий оламда қилган гуноҳлари оқибатидан покланишга ёрдам беради. Қурбонлик маросими ўтказиб юрган киши фақат ҳозирги ҳаётида бойлик ва бахтга эришиб қолмасдан, охир-оқибатда Худонинг мангу даргоҳига эришади: шахсиятсиз Браҳман борлиғига сингиб кетади ёки мангу руҳий сайёраларда Худонинг Олий Шахси, Кришна билан бевосита мулоқот қилиш имконига эришади.

31. *найам локо "сти айджнасйа*

куто "нйаҳ куру-саттама

Эй Қурулар аълоси, қурбонлик эҳсон қилмайдиган киши ҳеч қачон бу сайёрадаги ҳозирги ҳаётида бахтга эриша олмайди. Шундай экан, унинг кейинги ҳаёти ҳақида нима дейиш мумкин?

Изоҳ: Ҳаётнинг қандай шаклида яшашидан қатъий назар тирик мавжудот моддий оламда ўзининг ҳақиқий руҳий табиатидан беҳабар ҳолда, ҳамиша ғафлатда қолаверади. Бошқача қилиб айтганда, бу дунёда тутқун бўлиб қолишимизнинг асосий сабабчиси – ўзларимиз содир қилган сон-саноксиз гуноҳларимизнинг турли хил оқибатларидир. Гуноҳлар эса ғофиллик туфайли содир бўлади. Гуноҳ ишлар қилиб юрганимиз сабабли биз моддий оламда тутқун бўлиб қоламиз. Инсон танасидаги ҳаёт бизга мана шу тутқунликдан қутулиб кетиш учун берилган ягона имконият ҳисобланади. Ведавий муқаддас китоблар бизга моддий тутқунликдан қутулиб кетиш йўлларини ўргатади: улар диний маросимларни қандай ўтказиш, тирикчилик учун қандай йўл билан халол пул топиш кераклигини ўргатади, моддий лаззатларни чеклаб қўяди, моддий мусибатлардан биратўла қутулиш имконини берадиган йўлни кўрсатадилар. Ҳақиқий дин қонунларига риоя қилиб яшаш, яъни юқорида айтилган қурбонлик маросимларини ўтказиб юриш ёрдамида одамлар бир вақтнинг ўзида ўзларининг дунёвий, иқтисодий муаммоларини ҳам ҳал этадилар. Қурбонлик маросими ўтказиш шарофати билан, ҳатто Ер юзининг аҳолиси кўпайиб кетган шароитда ҳам, одамлар ўзларини етарли миқдорда дон, сут ва бошқа нарсалар билан таъминлай оладилар. Танасининг энг зарур эҳтиёжлари қондирилгандан

кейин инсон табиий равишда ҳиссий лаззатланишга интила бошлайди. Шу сабабли Ведаларда маданиятли инсонга муқаддас никоҳ маросими ўтказиб уйланиш тавсия қилинган. Инсон оилавий турмуш кечирар экан, Ведавий муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини бузмаган ҳолда ўз сезгиларининг эҳтиёжларини тўла қондириб яшаши мумкин. Инсон шу тарзда аста-секин моддий олам тутқунлигидан кутула боради, руҳий озодликнинг энг олий поғонасига кўтарилиб, Парвардигор билан бевосита мулоқот қилиш имкониятига эга бўлади. Шундай қилиб, инсон ҳаётда руҳий баркамолликка эришиш учун аввал айтилганидай яғйа, қурбонлик маросими ўтказиб яшаши лозим. Агар инсон Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказишни истамаса, кейинги ҳаётида юксакроқ тана олиб, жаннатга эришиш у ёқда турсин, ҳали ҳатто ўзининг ҳозирги ҳаётида ҳам бахтли бўлишдан қандай умидвор бўлиши мумкин? Жаннатий сайёраларнинг ҳар бирида моддий фаровонлик турли даражада таъминланган бўлади, аммо қурбонлик маросими ўтказиб юрган одамлар барибир жаннатга эришиб, у ерда жаннатий лаззатларга берилиш учун чексиз имкониятга эга бўладилар. Лекин ҳақиқий, олий даражадаги руҳий лаззат қандай бўлишини фақат қалбида Кришна онгини ривожлантириш ёрдамида руҳий оламдаги сайёралардан бирига эришган киши билади. Шунинг учун Кришнани англаб етиш - бу дунёдаги ҳаётнинг барча муаммоларини узил-кесил ва биратўла ечишнинг калити ҳисобланади.

32. *эвам баху-видха йаджна
вита Браҳмано мукхе
карма-джан виддхи тан сарван
эвам джнатва вимокийасе*

Бу қурбонлик маросимларининг ҳаммаси Ведаларда белгилаб қўйилган ва уларнинг ҳар бири маълум бир фаолият туридан келиб чиқади. Шуларни билиб олсанг сен озодликка эришасан.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, ҳар хил тоифадаги одамларга Ведаларда турли хил қурбонлик маросимлари тавсия қилинади. Одамлар руҳни қоплаб олган танани “мен” деб юргани сабабли ведавий қурбонлик маросимлари инсоннинг ё танасини, ё ақлини, ё тафаккурини эзгулик гунасидаги фаолият билан машғул қилиш учун мўлжалланган. Аммо аслида, барча қурбонлик маросимлари инсоннинг моддий тана тутқунлигидан бутунлай халос бўлишига ёрдам бериш учун мўлжалланган. Парвардигорнинг Ўзи бу ерда шуни тасдиқлайди.

33. *ирейан дравйа-майад
йаджнадждж джнана-йаджнах парантана
сарвам кармакхилам*

партха джнана парисаманйате

Эй душманлар ғолиби, шунчаки моддий бойлик эҳсон қилишдан илм асосида эҳсон қилинган қурбонлик устун туради. Аммо, охир-оқибатда барча қурбонлик маросимлари инсонни илоҳий илм эгаллашга олиб келади, эй Притхининг ўғли.

Изоҳ: Барча қурбонлик маросимлари инсоннинг мукамал илмга эга бўлишига, моддий ҳаёт мусибатларидан кутулишига, охир-оқибатда Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиш имкониятига эга бўлишида (Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлишда) ёрдам бериш учун мўлжалланган. Лекин барча қурбонлик маросимларида бир сир бор, ана шу сирни англаб олишга ҳаракат қилиш лозим. Қурбонлик маросимлари уларни ўтказаетган кишининг ишончига, эътиқодига яраша, ҳар хил кўринишда бўлиши мумкин. Агар инсоннинг ишончи, эътиқоди, иймони руҳий илмга асосланган бўлса ундай инсон шунчаки ўз мол-мулкани қурбон қилаётган илмсиз кишидан анча устун туради: агар қурбонлик маросими ўтказаетган одам ҳақиқий илмга эга бўлмаса, унинг қилаётган ишлари, бутун фаолияти шунчаки моддий, дунёвий фаолият ҳисобланади ва унинг ўзига ҳеч қандай руҳий фойда келтирмайди. Ҳақиқий илмнинг энг юқори поғонаси Худо Шахсини англаб етишдир. Кришна онгига эга бўлиш руҳий илмнинг олий поғонаси ҳисобланади. **Ҳақиқий илмга эга бўлмай туриб қурбонлик маросими ўтказаетган киши моддий фаолият кўрсатаётган киши** ҳисобланади. Инсон қачон руҳий илмга эга бўлиб, ана шу илми асосида қурбонлик маросими ўтказа бошласагина унинг фаолияти руҳий поғонага кўтарилади. Қандай онг билан қурбонлик маросими ўтказаетганига қараб, одамларнинг фаолияти ёки *карма-канда* (натижаси учун қилинадиган фаолият) ёки *гьяна-канда* (ҳақиқатни фалсафий йўл билан излаш учун қилинадиган фаолият) га мансуб фаолият тоифасига киради. Ҳар ҳолда, ҳар қандай қурбонлик маросимидан, ҳар қандай фаолиятдан кўзланган мақсад ва натижа - илоҳий илм бўлгани афзал.

34. *тад виддхи пранипатена
парипрашнена севайа
упадешийанти те джнана
джнанинас таттва-даршинах*

Ҳақиқат илмини ўрганиш учун ўзингни руҳий устозга топшир. Унинг хизматини қил ва камтарин ҳолда унга саволлар бер. Ҳақиқий ўзлигини англаб етган руҳлар сенга илм ўргата оладилар, чунки улар Ҳақиқатни кўрадилар.

Изоҳ: Руҳий ўзликни англаш йўли шубҳасиз, жуда

мушкул йўл. Шунинг учун Парвардигор бизга Худо Шахсининг Ўзидан бошланадиган руҳий устозлар силсиласида турган ҳақиқий руҳий устоз топишни маслаҳат берапти. Ана шундай силсилада бўлмаган кишини ҳақиқий руҳий устоз деб бўлмайди. Биринчи руҳий устоз ягона Парвардигорнинг Ўзи ҳисобланади, руҳий устозлар силсиласи орқали шу илмга эга бўлган киши шогирдига уни ўзгартирмаган ҳолда етказа олади. Ғофил одамлар сингари, ҳар ким ўз ҳолича, ўзлари ўйлаб топган усуллар ёрдамида руҳнинг табиатини англаб ета олмайди. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилган(6.3.19): *дҳармам ту сакшад бҳагават-пранитам* яъни, ҳақиқий дин йўлини одамларга Парвардигорнинг Ўзи кўрсатади. Демак, ҳар хил фалсафий фикрлашлар ва бемаъни сафсатабозликлар инсонни тўғри йўлга олиб келишга қодир эмас. Муқаддас китобларни мустақил ўрганиш орқали ҳам руҳий баркамолликка эришиб бўлмайди. Ҳақиқий илмга эга бўлиш учун ҳақиқий руҳий устоз топиш керак. Шогирд устозининг барча кўрсатмаларини сўзсиз бажариши лозим, манманлигини, ғурурини четга қўйиб, ҳатто қийин, ўзига ёқимсиз бўлган ишлардан ҳам бош тортмай унга холис хизмат қилиши керак. **Руҳий ҳаётда муваффақиятга эришишнинг сири - руҳий ўзлигини англаб етган ҳақиқий руҳий устозни мамнун қила билишда.** Тиришқоқлик ва камтарлик - руҳий илмни эгаллашда баробар зарур бўладиган сифатлардир. Токи биз ҳақиқий руҳий устознинг итоаткор хизматкори, кули бўлмас эканмиз, унга бераётган саволларимиз биз кутган натижани бермай қолаверади. Ҳар бир шогирд албатта руҳий устозининг синовидан ўтиши керак, устоз шогирдининг самимийлигига аниқ ишонч ҳосил қилган заҳоти, унга ўзининг чексиз марҳаматини кўрсатиб, ҳақиқий руҳий илм сирларини очади. Бу ерда Парвардигор руҳий устозга кўр-кўрона тақлид қилишни ҳам, бемаъни саволлар билан унга мурожаат қилишни ҳам қоралайди. Шунчаки камтаринлик билан руҳий устознинг гапларини тинглабгина қолмасдан, унинг итоаткор хизматкори бўлиб, камтарин ҳолда саволлар бериб, руҳий илм ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш лозим. Ҳақиқий руҳий устоз шогирдига нисбатан ҳамиша меҳрибон, ҳамдард, шунинг учун, агар шогирд итоаткор, камтарин бўлса, устозига муносиб ҳурмат-эҳтиром кўрсатиб самимий хизмат қилиб юрган бўлса, ундан ўзининг ҳамма саволларига аниқ жавоб олади ва натижада мукамал руҳий илмга эга бўлади.

35. *йадж джнатва на пунар мохам
эвам йасйаси пандава
йена бхутанй ашешани
дракийасй атмани атхо майи*

Ўзлигини англаб етган руҳдан ҳақиқий илм ўрганиб, сен ҳеч қачон адашмайсан, чунки бу

илм сенинг "барча тирик мавжудотлар Парвардигорнинг ажралмас заррачалари" эканини, бошқача қилиб айтганда, уларнинг барчаси Менда мужассам эканини англаб етишингга ёрдам беради.

Изоҳ: Ўзини англаб етган яъни, ҳаётни тўғри тушунган руҳдан илм ўрганиб, инсон барча тирик мавжудотлар Худонинг Олий Шахси, Шри Кришнанинг ажралмас руҳий заррачалари эканини тушуниб етади. Руҳнинг Кришнадан ажралган ҳолати *майа* ("ҳақиқий эмас") деб аталади. Баъзи одамлар "Кришна билан бизнинг ҳеч қандай алоқамиз йўқ, Кришна - шунчаки буюк тарихий шахс, Мутлақ Ҳақиқат эса - шахсиятсиз Брахман" - деб ўйлайдилар. Аслида эса «Бҳагавад-гита»да айтилганидай, шахсиятсиз Брахман - Кришнанинг танасидан чиқиб турган илоҳий нур. Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда Кришна бутун борлиқнинг бошланғич сабабчисидир. "Брахма-самхита"да аниқ айтилганки, Кришна - Худонинг Олий Шахси, барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси, Худо Шахсининг миллионлаб қиёфалари - Унинг ҳар хил намоён бўлган кўринишларидир. Тирик мавжудотлар ҳам Кришнанинг намоён бўлган кўринишлари. Буни маявади-файласуфлар нотўғри тушуниб, "Кришна шунча кўп бўлақларга бўлиниб, Ўзи алоҳида шахс сифатида мавжуд бўлмай қолди" - деб ўйлайдилар. Бундай тушунча аслида моддий тасаввурга асосланган тушунчадир. Моддий оламда узок вақтдан бери яшаганимиз сабабли биз ўз тажрибамиздан биламизки, бўлақларга бўлинган нарса ўзининг аввалги азалий ҳолатни йўқотади. Лекин, маявади-файласуфлар мутлақ даражада бирга бирни кўшсак ҳам, бирдан бирни айирсак ҳам натижа ҳамиша бирга тенг бўлишини тушунмайдилар. Мутлақ оламнинг табиати ана шундай.

Мутлақ илмдан маҳрум бўлган ҳолда биз ҳозир алданиш, сароб таъсири остида яшаб юрибмиз, шу боис ўзимизни Кришнадан ажралган деб ўйлаймиз. Гарчи биз Кришнанинг алоҳида заррачаси бўлсак ҳам, аслида ҳеч қачон Кришнадан ажралган эмасмиз. Тирик мавжудотларнинг таналари орасидаги фарқ сароб, яъни ҳақиқий эмас. Фақат алданиш, *майа* таъсири остида Аржун қариндошлари билан ўзини вақтинчалик боғлаб турган моддий боғланишлар ўзининг Кришна билан ўзаро мангу руҳий муносабатларидан муҳимроқ деб ўйлаётган эди. «Бҳагавад-гита» таълимотининг мазмуни шундан иборатки, Кришнанинг мангу хизматкори бўлган ҳолда тирик мавжудот Ундан ҳеч қачон биратўла ажралиб кетолмайди, у ўзини Кришнадан ажралгандай сезиши эса *майа*, алданиш деб аталади. Парвардигорнинг ажралмас бўлаги сифатида ҳар бир тирик мавжудотнинг фақат ўзига хос бўлган алоҳида вазифаси бор. Ўзининг мангу вазифасини эсан чикариб, улар қадим

замонлардан бери ҳар хил: инсон танасида, фаришта танасида, ҳайвон танасида ва ҳоказо моддий таналарда яшаб келадилар. Бунинг сабаби шундан иборатки, улар ўз бурчини, Парвардигорга илоҳий хизмат қилишни эсидан чиқариб қўйганлар. Лекин, агар инсон Худога холис хизмат қилиш билан қалбида Кришна онгини ривожлантирса, у ана шу алданишдан, адашишдан халос бўла олади. Фақат руҳий устозгина инсонга ана шу пок илмни ўргатиши, уни ҳаёт ҳақидаги: "оддий тирик мавжудот билан Кришна бир-бирига тенг" деб ҳисоблайдиган нотўғри тасаввурлардан халос этиши мумкин. Мукамал илмга эга бўлган киши тушуниб етадики, Олий Рух, Кришна барча тирик мавжудотлар мангу нажот топадиган энг Олий Макон, ана шу маконни тарк этиб, улар алдамчи, моддий қувватнинг ҳукмронлиги остига тушиб қолганлар ҳамда ўзларини "Кришнадан ажралган" деб ҳисоблаб юрибдилар. Шу тарзда ўзларини ҳар хил моддий таналарга қиёслаб, тирик мавжудотлар Кришнани бутунлай эсдан чиқариб юборганлар. Аммо, шу тарзда адашиб юрган тирик мавжудот Кришнани англаш йўлига қадам қўйса, "Шримад Бҳагаватам"(2.10.6)да айтилганидай, унинг олдида руҳий озодликка чиқиш дарвозалари кенг очилади: *муктир хитванйатхарупам сварупена вйавастхитиҳ*. Озодликка эришиш - ўзининг табиий ҳолатига эришиш, яъни Кришнанинг мангу хизматкори бўлиш, Кришна онги билан яшаш демакдир.

36. *ати чед аси патебхйаҳ сарвебхйаҳ
папа-крит-тамаҳ
сарвам джнана-плавенайва
вридждинам сантарийшаси*

Агар сен ҳатто барча гуноҳкорлар ичида энг гуноҳкор осий бўлсанг ҳам, руҳий илм кемасига чиқиб, мусибатлар уммонини бемалол кечиб ўта оласан.

Изоҳ: Кришна билан ўзаро муносабатларидаги ўз бурчини тўғри тушуниб олиш инсонга чексиз бахт келтиради. Ғафлат уммонига ботган одамларнинг барчаси тирикчилик учун машаққатли кураш олиб боришга маҳкум этилган. Кришна билан ўзаро муносабатларини қайта тиклаш ҳар бир инсонга тирикчилик учун кураш жараёнини биратўла тарк этиш имконини беради. Моддий оламни баъзан "Ғафлат уммони"га, баъзан эса "ўт кетган ўрмон"га ўхшатадилар. Океаннинг ўртасига тушиб қолган одам ҳатто энг моҳир сузувчи бўлса ҳам, узоқ вақт сув юзида тура олмайди. Аммо, кемада ёрдамга келиб уни қутқариб олган киши унга бебаҳо хизмат кўрсатган бўлади. Худонинг Олий Шахсидан олинadиган мукамал илм - ана шундай ягона нажот йўлидир. Кришнани англаш кемасида сузиш жуда осон, айна пайтда бу энг улғувор усулдир.

37. *йатхайдхамси самиддхо "гнир
бҳасма-сам куруте "рджуна
джнанагних сарва-кармани
бҳасма-сам куруте татха*

Эй Аржун, худди гулхан олови ўтинларни ёндириб кулга айлантиргани каби ҳақиқий илм олови ҳам моддий фаолиятнинг барча оқибатларини ёндириб кул қилиб юборади.

Изоҳ: Рух, Олий Рух ва уларнинг ўзаро муносабати ҳақидаги мукамал илм бу ерда оловга тенглаштирилган. Шу олов нафақат барча гуноҳ ишларнинг оқибатларини, ҳатто савоб ишларнинг натижаларини ҳам ёндириб, кул қилиб юборади. Карма оқибатларининг бир неча тури бор: 1) пишиб етилаётган; 2) мева бераётган; 3) меваси олиб бўлинган; 4) ҳали уйғонмаган. Аммо, тирик мавжудотнинг руҳий табиати ҳақидаги илм бу оқибатларнинг барчасини ёндириб кул қилиб юборади. Инсон мукамал илмга эга бўлганида унинг барча намоён бўлган, намоён бўлмаган карма оқибатлари йўқ бўлиб кетади. Ведаларда(Брихад-араньяка-упанишада, 4.4.22) шундай дейилган: *убхе ухаиваиша эте арати амритаҳ садхв-асадхуни* - "У ўзининг савоб ишларининг ҳам, гуноҳ ишларининг ҳам барча оқибатларидан халос бўлади".

38. *на хи джнанена садришам
павитрам иха видйате
тат свайам йога-самсиддхиҳ
каленатмани виндати*

Бу дунёда руҳий илмдан ҳам покроқ ва улғуворроқ бирор нарса йўқ. (Бу илм - барча йога машғулотларининг пишган меваси). Вақти келганда бу илм Худога садоқат билан холис хизмат қилишда баркамолликка эришган кишининг қалбида албатта намоён бўлади.

Изоҳ: "Рухий илм" деганда тирик мавжудот ўзининг руҳий табиатини англаб етишини тушунализ. Шунинг учун бу дунёда инсон учун руҳий илмдан ҳам покроқ ва улғуворроқ бахт мавжуд эмас. Ғофиллик бизларни моддий оламда кул қилиб қўяди, руҳий илм эса - бизга руҳий озодликка чиқиш дарвозаларини кенг очиб беради. Бу илм - Худога садоқат билан хизмат қилишнинг пишган меваси, уни эгаллаб олган киши қалбининг осойишталигини, хотиржамликни ташқаридан излаб юришининг ҳожати йўқ, у қалбининг осойишталигини руҳий ўзлигидан, ўз қалбидан топади. Бошқача қилиб айтганда, инсоннинг илм олишга ва осойишталикка бўлган барча интилишларининг энг олий поғонаси Худо шахсини, Кришнани англаб етишдир. «Бҳагавад-гита»нинг чиқарадиган хулосаси ана шундай.

39. *ираддхавал лабхате джнанама
тат-парах самйатендриях
джнанама лабдхва парам
шантим ачиренадхигаччхати*

Ҳиссиётини жиловлаб олган ҳамда тиришқоқлик билан руҳий илм излаб юрган чуқур иймонли киши мана шу илоҳий илмни эгаллашга муносиб инсондир. Бу илмни эгаллаган захоти у энг юксак осойишталикка эришади.

Изоҳ: Фақат ягона Парвардигорга, Худонинг Олий Шахси Кришнага чин қалби билан ишонадиган киши илоҳий илмни эгаллай олади, шундай инсон ҳаётда Кришна онги билан яшайди. Кришнага ишонч, **иймон деганда - ҳаётда Кришна онги билан яшаш, Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида руҳий баркамолликнинг энг олий поғонасига эришиш мумкин эканига шубҳасиз, қатъий ишонишни тушуниш керак.** Инсон ўзининг қалбида ана шундай қатъий ишонч, чуқур имон ривожлантириш учун Худога садоқат билан хизмат қилиши, инсон қалбини моддий иллатлардан поклайдиган қуйидаги маха-мантрани мунтазам зикр қилиб юриши лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бундан ташқари, инсон ҳиссиётини, ақлини назорат қилишни, нафсини жиловлаб олишни ўрганиши керак. Қалбида Кришнага аниқ ишонч ҳосил қилган, ҳиссиётини жиловлаб олган киши тез орада ҳеч қийналмасдан Кришнани англаш илмини мукамал эгаллаб олади.

40. *аджнаш чаираддадханаш ча
самшайатма винашйати
найам локо "сти на паро
на сукхам самшайатманах*

Аммо, муқаддас китобларнинг гапларига ишонмайдиган ғофил ва иймонсиз одамлар Худони англашга қодир эмаслар. Улар тобора тубанликка юз тутиб бораверадилар. Қалбида гумони бор киши на бу дунёда, на у дунёда бахтга эриша олмайди.

Изоҳ: Барча ишонарли муқаддас китоблар ичида энг буюғи «Бҳагавад-гита» ҳисобланади. Фақат умрини ҳайвонлар сингари бемаъни ўтказиб юрган ғофил одамларгина муқаддас китобларда нималар ҳақида гап боришини билмайдилар, уларга ишонмайдилар. Шундай одамлар ҳам борки, ҳатто муқаддас китоблардаги гапларни ўқиган, уларни бошқаларга гапириб юрган бўлсалар ҳам, аслида ўзлари уларда ёзилган гапларга ишонмайдилар. «Бҳагавад-гита» сингари муқаддас китобларда ёзилган гапларга ишонадиган одамлар орасида эса, Худо Шахси Кришнанинг мавжудлигига ишонмайдиган, Унга сиғинмайдиган одамлар ҳам

кўп. Шундай одамлар Кришнани англаш илмига, Кришна онгини эгаллашга ҳатто яқинлаша олмайдилар, улар шубҳасиз адашишга, тубанликка маҳкум одамлардир. Турли тоифадаги одамлар орасида иймонсиз скептик(ҳар нарсага гумон билан қарайдиган)лар руҳий юксалиш имкониятидан маҳрум бўлган омадсиз одамлардир. Худога ва Унинг гапларига ишонмайдиган одамлар на бу дунёда, на бошқа дунёда бирор саодат кўролмайдилар. Улар ҳатто инсонларга хос бўлган ҳақиқий бахт нима эканини ҳам билмайдилар. Шу боис, ҳар бир фаросатли инсон руҳий илмга эга бўлиш учун ҳаётда муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига чуқур иймон ва ишонч билан амал қилиб яшаши лозим. Фақат шундагина биз моддий тасаввурлар чегарасидан юқори кўтарилиб, руҳнинг ҳақиқий табиатини англай оламиз. Шундай қилиб, ҳаётда ҳар нарсага гумон билан қарайдиган одамлар руҳий юксалиш йўлидан бора олмайдилар. Шундай экан, биз руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган буюқ ачарйаларнинг изидан боришимиз лозим, шунда ҳаётда албатта муваффақиятга эришамиз.

41. *йога-саннийаста-карманам
джнана-санчхинна-самшайам
атмавантам на кармани
нибадхнанти дхананджайа*

Ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган, илоҳий илм ёрдамида барча гумонлардан халос бўлган киши ҳақиқатан ҳам ўзининг ҳақиқий "мен"ини англаб етган инсондир. Эй бойлик эгалловчи зот, шу боис ундай инсон ҳеч қачон ўз фаолиятининг қули бўлиб қолмайди.

Изоҳ: Ҳаётда «Бҳагавад-гита»да берилган кўрсатмаларга амал қилиб юрган киши илоҳий илмга эга бўлади, натижада қалбидаги барча гумон ва шубҳалардан бутунлай халос бўлади. Шундай инсон ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини англаб етган бўлади, яъни у ўзи аслида Худонинг ажралмас заррачаси эканини тўла англаб етади. У ҳамиша Кришна онгида бўлиб, ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

42. *тасмад аджнйана-самбхутам
хрит-стхам джнана-синатманах
чхиттвайнам самшайам
йогам атиштхоттиштх бхарата*

Эй Бхарата, шунинг учун ғофиллигинг сабабли қалбингда пайдо бўлган гумонлар тугунини илм шамшири билан чопиб ташла. Йога билан қуролланиб, қаддингни ростла ва дадил жангга кир!

Изоҳ: Бу бобда ёритилган йога тизими *санатана-*

йога, яъни "тирик мавжудотнинг мангу фаолияти" деб аталади. Бу йогада икки хил қурбонлик маросими назарда тутилади: 1) моддий бойликни қурбон қилиш; 2) ҳақиқий ўзлик ҳақида илмга эга бўлиш. Иккинчи қурбонлик маросими соф руҳий фаолият ҳисобланади. Агар Худо йўлида моддий бойлик қурбон қила туриб, инсон ўзининг руҳий ўзлигини англаб етишга интилмаसा, унинг ўтказган қурбонлик маросими шунчаки моддий фаолият бўлиб қолаверади. Лекин, инсон ўзининг руҳий ўзлигини англаб олиш ниятида, яъни Худога садоқат билан холис хизмат қилиш учун моддий бойлигини қурбон қилса, унинг қурбонлиги мукамал қурбонлик бўлади. Руҳий фаолият ҳам икки қисмдан иборат бўлади: 1) ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини, ўзининг азалий руҳий табиатини англаб етиш; 2) Худонинг Олий Шахсини англаб етиш. «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган йўлдан адашмай бораётган киши руҳий илмнинг ана шу икки муҳим бўлимини ҳам осонлик билан эгаллаб олади. Шундай инсоннинг алоҳида руҳ Парвардигорнинг ажралмас заррачаси эканини тушуниб олиши, шу тарзда мукамал илмга эга бўлиши қийин эмас. Бу бобнинг бошида Парвардигор ўзининг илоҳий қароматлари ҳақида гапириб берган эди. «Бҳагавад-гита»нинг кўрсатмаларини тўғри тушуниб етмаган киши ҳақиқий иймон-этиқодга, ишончга эга бўлолмайди. Ундай киши ҳаётда унга Парвардигор ато этиб қўйган мустақиллигини, ўзининг эркин танлаш ҳуқуқини суистеъмол қилиб юрган одам ҳисобланади. Шунча насиҳатларни тинглагандан кейин ҳам инсон Парвардигорнинг "мангу, илм ва лаззатга тўла Олий Шахс" бўлган ҳақиқий табиатини тушуна олмас, демак у тузалмайдиган аҳмоқ, энг ғофил, нодон кимсадир. Ғофиллик иллатидан халос бўлиш учун инсон аста-секин Кришнани англаш қонун-қоидаларини ўрганиши лозим. Мана шу йога усуллари билан фаришталарга ва Олий Браҳманга қилинган қурбонликлар; браҳмачариларнинг ёки оилали одамларнинг қилган қурбонликлари; сезгиларини жиловлаб юрган, сеҳрли йога билан шуғулланаётган кишиларнинг, риёзат чекаётганларнинг, шунингдек, моддий бойликлардан воз кечиб, таркидунё қилиб юрган одамларнинг, Ведаларни ўрганиб юрган ва *варна-ашрама* тизимида ўз бурчини бажариб юрган кишиларнинг қилган қурбонлик маросимлари инсон қалбида Кришна онгининг уйғонишига ёрдам беради. Лекин, барча қурбонлик маросимларининг ягона, якуний мақсади ҳақиқий ўзликни англаш бўлиши керак. Шундай олий мақсадга интилиб юрган киши «Бҳагавад-гита» илмини тўғри тушуниб етган бўлади, Кришнанинг гапларига ишонмайдиган одамлар эса, барибир яна моддий фаолиятга қайтадилар. Шу боис Парвардигор бизга «Бҳагавад-гита»ни ёки ҳар қандай муқаддас китобларни ҳақиқий руҳий устознинг хизматини қилиб, итоаткорлик ва камтарлик билан унинг

рахбарлиги остида ўрганишни тавсия қилади. Ҳақиқий руҳий устоз азалдан мавжуд бўлган руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлади, у ягона Парвардигорнинг кўрсатмала-ридан бир қадам ҳам четга чиқмайди. Бу илм миллион йиллар аввал Қуёш фариштасига баён этилган, Қуёш фариштаси «Бҳагавад-гита» илмини Ер сайёрасида яшайдиган одамларга ўргатган. Шунинг учун, ҳар биримиз «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган Ҳақиқат йўлидан адашмай боришимиз, одамларни тўғри йўлдан адаштиришга уринаётган ҳар хил таъмагир ва манман одамлардан эҳтиёт бўлишимиз лозим. Ҳеч қандай шубҳа йўқки, Парвардигор - Олий Шахсдир, Унинг барча қароматлари илоҳий табиатга эга. Шунини тушуниб етган одам, гарчи у «Бҳагавад-гита»ни эндигина ўргана бошлаган бўлса ҳам руҳий озодликка эришган инсон ҳисобланади.

«Бҳагавад-гита»нинг "Илоҳий илм" деб аталган тўртинчи бобига Бҳактиведантининг изоҳлари шундай якунланади.

Бешинчи боб. Карма-йога – Худога хизмат қилиш

1. *арджуна увача*
саннийасам карманам кришна
пунар йогам ча шамсаси
йач чхрейя этайор экам
тан ме брухи су-нишчитам

Аржун деди: Эй Кришна, аввал Сен менга ҳар қандай фаолиятни тарқ этишни буюрдинг, кейин эса, Худога садоқат билан хизмат қилишни маслаҳат бердинг. Илтимос, қандай йўл тутганим мен учун яхши эканини аниқ айт!

Изоҳ: Парвардигор «Бҳагавад-гита»нинг бешинчи бобида Худога садоқат билан хизмат қилиш фалсафий фикр юритишдан афзал эканини исботлайди. Фалсафий фикрлаш ёрдамида Мутлак Ҳақиқатни излашдан кўра Худога садоқат билан хизмат қилиш анча осон, чунки Худога хизмат қилиш жараёни руҳий табиатга эга бўлган ҳолда ҳеч қандай моддий оқибат келтирмайди. «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида Парвардигор Аржунга руҳнинг табиати ҳақида, ҳозир у моддий тананинг ичига қамалган ҳолатда эканини айтиб, руҳий илмнинг энг муҳим сирларини унга ошкор этган эди. Шартланган руҳнинг *буддхи-йога*, яъни "Худога садоқат билан хизмат қилиш" ёрдамида моддий тана тутқунлигидан халос бўла олиши мумкинлиги ҳам кўрсатилган эди. Учинчи бобда

Парвардигор Аржунга ҳақиқий илмга эга бўлган киши бу дунёда ҳар қандай бурч ва вазифалардан озод бўлиши ҳақида, тўртинчи бобда эса, ҳар хил қурбонлик маросимларини ўтказиш орқали инсон ҳақиқий илмга эга бўлиши ҳақида гапирган эди. Аммо тўртинчи бобнинг охирида Кришна Аржунга алданиб юришни тарк этиб, мукамал рухий илм билан қуролланиб жангга киришни буюрди. Бир вақтнинг ўзида ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш, ҳам мукамал илмга асосланиб дунёвий фаолиятдан воз кечиш зарурлигини айтиб, Кришна Аржуннинг ақлини чалкаштириб юборган эди. Аржун “мукамал рухий илм асосида таркидунёлик қилиш” деганда сезги аъзолари ёрдамида қилинадиган барча ҳаракатларни тарк этишни тушунади. Лекин, агар инсон Худога садоқат билан хизмат қилиб яшамоқчи бўлса, у қандай қилиб ҳаракат қилишни тарк этиши мумкин? Бошқача қилиб айтганда, таркидунёлик қила туриб, яна қандайдир фаолият билан машғул бўлиш - бир-бирига зид нарсалар бўлиб кўрингани учун Аржун, *саннийаси*, яъни мукамал илмга асосланган таркидунёлик турмуш тарзи - ҳар қандай фаолиятни умуман тарк этишдан иборат, деб ўйлайди. Бу ерда у ўзини, худди ҳақиқий илм асосида қилинган фаолият ҳеч қандай оқибат келтирмаслигини, демак, ҳеч қандай иш қилмаган билан баробар эканини билмайдиган кишидай тутяпти. Шунинг учун у Кришнадан нима қилса ўзи учун фойдали бўлишини сўраяпти: ҳар қандай фаолиятдан воз кечсинми ёки мукамал илмга эга бўлиб, шу илм асосида ҳаракат қилсинми?

*2. ири бхагаван увача
саннийасаҳ карма-йогоши ча
нихирейаса-карав убхау
тайос ту карма-саннийасат
карма-його вишишйа*

Худонинг Олий Шахси деди: Фаолиятни тарк этиш ҳам, Худога садоқат билан хизмат қилиш ҳам инсонни озодликка чиқаради. Лекин, Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш фаолият кўрсатишни тарк этишдан афзал.

Изоҳ: Кармали фаолият билан шуғулланиш, яъни ҳиссий лаззатланишга интилиш тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлиб юришининг асосий сабабчисидир. Токи тирик мавжудот ўзининг моддий танасига ҳар хил қулайликлар яратиш учун тинмай меҳнат қилишда давом этар экан, у бир танадан иккинчи танага ўтиб, ўзини моддий оламда мангу асир бўлишга маҳкум қилиб юраверади. "Шримад Бҳагаватам"(5.5.4-6)да шундай дейилган:
*нунам праматтах қуруте викарма
йад индрийа-притайа априности
на садха мание йата атmano "йам
асанн апи клшеа-да асадехах*

*парибхавас тавад абодхаджато
йаван на джиджснасата атма- таттвам
йават крийас тавад идам мано ваи
карматмакам йена шарира-бандхах
эвам манах карма-вашам
прайункте авидйайатманй упадхийамане
притир на йаван майи васудеве
на мучйате деха-йогена тават*

"Ҳиссий лаззатланишга муккасидан кетган ғофил одамлар ҳозир ўзларига шунча мусибат келтираётган моддий танаси - аввалги ҳаётида қилган гуноҳ ишларининг натижаси эканини билмайдилар. Гарчи тана ўткинчи бўлса ҳам, у тирик мавжудотга жуда кўп ташвиш ва ноқулайлик олиб келади. Шунинг учун, ҳиссий лаззатланишга интилиб елиб-югуриш ҳеч кимга фойда бермайди. Аслида ўзининг ким экани ҳақида ўйлаб кўрмайдиган киши умрини бекорга хазон қилиб юрган бўлади. Ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англаб етмаган киши сезгиларининг талабларини қондириш учун ҳар хил оқибат келтирадиган кармали фаолият билан машғул бўлишга мажбур, ҳиссий лаззатланиш истаги билан булганган онги уни бир моддий танасини иккинчи моддий танага кетма-кет алмаштириб юришга мажбур қилади. Шу боис, ақли кармали фаолиятга ғарқ бўлиб, ғафлат ботқоғига ботган киши моддий тана тутқунлигидан халос бўлиш учун қалбида Парвардигор Васудевага нисбатан муҳаббат туйғусини ривожлантириши лозим. Фақат шундагина унда моддий асирликдан озодликка чиқиш имконияти пайдо бўлади".

Шундай қилиб фақат *гйана*, яъни "мен моддий тана эмасман, мангу руҳман" деган илмнинг ўзи рухий озодликка эришиш учун етарли эмас. Инсон мангу руҳ, тирик жон сифатида руҳнинг табиатига хос бўлган ишлар қилиб яшаши лозим, акс ҳолда у моддий тутқунликдан озодликка чиқа олмайди. Кришна онгидаги фаолият билан кармали фаолият бир хил табиатга эга эмас. Кришна онгида қилинган фаолият инсоннинг рухий юксалишига ёрдам беради, чунки бундай фаолият ҳақиқий ва мукамал илмга асосланган. Шартланган руҳ қалбини моддий иллатлардан бутунлай поклаши учун кармали фаолиятни тарк этишнинг ўзи кифоя қилмайди - бунинг учун инсон Худони англаб, ҳаётда Кришна онги билан яшаши керак. Токи қалбимиз нопок экан, биз кармали фаолият билан машғул бўлишга мажбурмиз. Аммо Кришна онгида қилинган фаолият инсонни карма оқибатларидан, демак, моддий онг асосида фаолият кўрсатишдан ҳам поклайди. Шу сабабли, Кришна онгида қилинган фаолият рухий юксалиш йўлидан адашиш эҳтимоли ҳаммиша мавжуд бўлган таркидунёликдан, ҳар қандай фаолиятни тарк этиб яшашдан устун туради. Агар ҳали Кришна онгига эга бўлмаган киши таркидунё қилса, унинг таркидунёлиги тўлиқ таркидунёлик бўлмайди. Буни Шрила Рупа Госвами "Бҳакти-расамрита-синдху" асарида шундай тасдиқлайди:(1.2.256.)

*прапанчикатайа буддхйа
хари-самбандхи-вастунах
мумукшибхих паритйаго
ваирагйам пхалгу катхйате*

"Агар озодликка чиқишга интилаётган одамлар Худонинг Олий Шахси билан боғлиқ бўлган нарсаларни моддий нарсалар деб ҳисоблаб улардан воз кечса, уларнинг таркидунёлиги мукаммал бўлмайди".

Агар таркидунёлик "бу дунёдаги ҳамма нарса Худоники экани ва ҳеч ким бирор нарсага эгалик қилишга ҳаққи йўқ" деган тушунчага асосланган бўлсагина уни ҳақиқий таркидунёлик деб аташ мумкин. Аслида бу дунёдаги ҳеч нарса бизники эмаслигини чуқур англаб етиш керак. Шундай экан биз нимадан воз кечамиз, нимани тарк эта-миз? Ҳамма нарса Кришнанинг мулки эканини англаб етган киши ҳамиша таркидунё қилиб яша-ётган бўлади. Ҳамма нарса Худоники, Кришнани-ки экан, демак, ҳамма нарсани Кришнага хизмат қилиш учун ишлатиш керак. Ана шундай онг би-лан, яъни Кришна онги билан қилинган ҳар қандай фаолият мукаммал фаолиятдир, маявади-саннийасиларнинг таркидунё қилишга уриниб, че-каётган машаққатларини ҳеч қачон бунга тен-глаштириб бўлмайди.

*3. джнейах са нитйа-саннийаси
йо на дवेशти на канкишати
нирвандво хи маха-бахо
сукхам бандхат прамучйате*

Ўз меҳнатининг натижаларидан нафратлан-майдиған, айна пайтда уларга интилмайдиған кишини "таркидунё қилиб яшаётган инсон" деб ҳисоблайдилар. Эй билаги кучли Аржун, шундай инсон қарама-қаршиликлар таъсирини енгиб, осонлик билан моддий тутқунлик ки-шанларидан халос бўлади ва мукаммал озод-ликка эришади.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган одам ҳамиша таркидунё қилиб юрган бўлади, чунки у ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмаган, улардан нафратланмайди ҳам. Ҳаётини Худога илоҳий муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган ана шундай киши ҳақиқий илмга эга инсондир, чунки у Кришна билан ўзаро мангу муносабатидаги ўз бурчини яхши билади. У Кришна - тўла бутун, у эса - Кришнанинг бир бўлаги, ажралмас заррачаси эканини тўлиқ англаб етган бўлади. Ана шундай илм мукаммал илмдир, чунки Парвардигор билан тирик мавжудотнинг сифат жиҳатидан бир хил, лекин миқдор жиҳатидан бир-биридан фарқ қилишини тўғри тушунтириб беради. "Тирик мавжудот Кришна билан ҳар томонлама тенг" деган ғояни тасдиқлайдиган таълимот эса нотўғри, чунки бўлак ҳеч қачон бутунга тенг бўла олмайди. Тирик

мавжудотнинг Парвардигор билан сифат жиҳатидан бир хил, аммо миқдор жиҳатидан бир-биридан фарқ қилиши ҳақидаги таълимот Ҳақиқатни тўғри тушунтириб беради. Айна пайтда бу илм илоҳий, трансцендент илм, бу илм инсоннинг ҳар хил истак ва мусибатлардан халос бўлиб, ҳаётда осойишта, хотиржам яшашига ёрдам беради. Шундай инсоннинг ақли ҳар хил қарама-қаршиликлардан пок бўлади, чунки унинг бутун фаолияти Кришнага бағишланган. Шу тарзда қарама-қаршиликлар таъсирини енгиб, инсон ҳатто моддий оламда ҳам бутунлай озод яшайди.

*4. санкхйа-йогау притхаг балах
праваданти на пандитах
экам апй астхитах самйаг
убхайор виндате пхалам*

Фақат ғофил одамлар Худога садоқат билан хизмат қилиш(карма-йога) моддий оламни назарий жиҳатдан ўрганиш(санкхйа)дан фарқ қилади, деб айтишлари мумкин. Ҳақиқий донишмандлар тасдиқлайдиларки, бу икки йўлнинг бирортасидан адашмай бораётган киши иккала йўлнинг ҳам ягона натижасига эришади.

Изоҳ: Моддий оламни назарий жиҳатдан ўрганишнинг мақсади - бутун борлиқнинг ягона руҳини, асосини аниқлашдан иборат. Моддий оламнинг руҳи - Вишну, Олий Рухдир. Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши, айна пайтда, Олий Рухга ҳам хизмат қилаётган бўлади. Бу ерда айтиб ўтилган усуллардан бири - дарахтнинг илдизини излаб топишдан, иккинчиси эса - ана шу илдизга сув қуйишдан иборат. Ҳақиқий *санкхйа* фалсафасига амал қилиб юрган одам охир-оқибатда моддий оламнинг илдизини - Вишнунини албатта англаб етади, кейин шу мукаммал илмга асосланган ҳолда Худога хизмат қила бошлайди. Шу боис, бу икки йўл аслида бир-биридан фарқ қилмайди, чунки иккисининг ҳам мақсади - ягона Парвардигор Вишну. Санкхйа ва карма-йоганинг охирги мақсади нима эканидан беҳабар одамлар "улар ҳар хил мақсадларга олиб келади" деб ўйлайдилар, аммо ҳақиқатан ҳам мукаммал илмга эга бўлган киши уларнинг мақсади бир эканини яхши билади.

*5. йат санкхйах пранйате
стханама тад йогайр апи гамйате
экам санкхйам ча йогама ча
йах пашйати са пашйати*

Худога садоқат билан хизмат қилиш орқали инсон санкхйа йўлининг мақсадига ҳам эриша олишини биладиған, оламни назарий жиҳатдан ўрганиш билан Худога садоқат билан хизмат қилиш - аслида бир йўл эканини тушунган киши ҳақиқатни кўрадиган инсондир.

Изоҳ: Фалсафий изланишларнинг ҳақиқий мақсади - инсон ҳаётининг олий мақсадини аниқлашдан иборат. Ҳаётнинг энг олий мақсади - ўзининг ким эканини, ҳақиқий "мен"ини аниқлаш бўлгани учун бу ерда кўрсатилган икки усул ҳам инсонни ягона хулосага олиб келади. Санкхйа фалсафасини ўрганиш орқали инсон "тирик мавжудот бу моддий оламда бегона, аслида у - рухий табиатли, олий, тўла бутуннинг бир заррачаси экан" деган хулосага келади. Демак, мангу руҳнинг моддий оламга ҳеч қандай алоқаси йўқ, унинг бу ердаги фаолияти қандайдир йўл, усул ёрдамида албатта Парвардигор билан боғланган бўлиши керак. Алоҳида руҳ Кришна онги билан ҳаракат қила бошлаганида, ўзининг табиий ҳолатига эришган бўлади. "Санкхйа-йога усули" деганда инсоннинг моддий нарсаларга боғланишдан халос бўлиши тушунилади, Худога садоқат билан хизмат қилиш йогаси эса, Кришна онгидаги фаолиятга боғланишни ривожлантириш имконини беради. Гарчи биттаси таркидунёликни, иккинчиси боғланишни назарда тутаётган бўлса ҳам, аслида бу икки усул бир-биридан фарқ қилмайди. Моддий нарсаларни тарк этиш ва Кришнага боғланиш - аслида бир маънони билдиради. Шуни англаб етган киши ҳақиқатни тўғри тушуниб етган бўлади.

*6. саннийасас ту маха-бахо
духкхам аптум айогатах
йога-йукто мунир Браҳма
на чиренадхигаччхати*

Агар Худога садоқат билан холис хизмат қилиш бўлмаса, фақат таркидунё қилишнинг ўзи ҳеч кимга бахт келтира олмайди. Аммо ўзини Худога холис хизмат қилишга бағишлаган мулоҳазали инсон дарров Худога эриша олади.

Изоҳ: Саннийаси, яъни таркидунё қилган одамлар икки тоифа бўлади. Саннийаси-майвадилар *санкхйа* фалсафасини ўрганиш билан шуғулланадилар, саннийаси-вайшнавлар эса "Шримад Бҳагаватам"ни, "Веданта-сутра"га ёзилган ишонарли изоҳларни ўрганадилар. Саннийаси-маявадилар ҳам "Веданта-сутра"ни ўрганадилар, аммо улар бунинг учун Шанкарачарйанинг "Шарирака-бхашья" деб аталадиган изоҳидан фойдаланадилар. Бҳагаваталарнинг издошлари "Панчаратрика" асосида Худога хизмат қилиш билан шуғулланадилар, шу сабабли ҳаётда ҳар хил вазифаларни бажариб яшайдилар. Моддий фаолиятни биратўла тарк этган ҳолда вайшнав-саннийасилар Худога садоқат билан хизмат қилиш доирасида ҳар хил фаолият билан машғул бўлиб яшайдилар. *Санкхйа* фалсафасини ва Веданталарни ўрганаётган саннийаси-маявадилар эса,

Худога хизмат қилиш лаззатидан маҳрум. Баъзан Брахман ҳақидаги фикрлашлардан чарчаб, гарчи бу асар ҳақида етарли тасаввурга эга бўлмасалар ҳам, улар "Шримад Бҳагаватам"га мурожаат қиладилар. Шу сабабли "Шримад Бҳагаватам"ни ўрганиш жараёнида улар жуда кўп қийинчиликларга учрайдилар, мавҳум фалсафий фикрлашлар ва "Шримад Бҳагаватам"га имперсонализм руҳида ёзилган нотўғри изоҳлар саннийаси-маявадиларга ҳеч қандай фойда келтирмайди. Улардан фаркли равишда саннийаси-вайшнавлар Худога садоқат билан холис хизмат қилишдаги ўзларининг илоҳий вазифаларини бажариб юришдан ўзларини ҳамиша бахтиёр сезадилар, умрининг охирида эса, албатта Худонинг мангу даргоҳига эришадилар. Саннийаси-маявадилар кўпинча рухий юксалиш йўлидан адашиб, табиатан моддий, ҳар хил натижа келтирадиган дунёвий хайрия ишлари билан шуғуллана бошлайдилар.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, гарчи булар ҳам бир неча умрлардан кейин барибир Кришнани англаб етсалар ҳам, қайси нарса Брахман, қайси нарса Брахман эмаслигини ўйлаб ҳамиша чуқур фалсафий фикрлашлар билан машғул бўлиб юрган саннийасиларга қараганда Кришна онги билан яшаб юрган содиқлар анча устун турадилар.

*7. йога-йукто вишуддхатма
виджитатма джитендриях
сарва-бхутатма-бхутатма
курванн апи на липйате*

Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган, қалби пок, сезгилари ва ақлини жиловлаб олган киши ҳаммага бирдай қадрли, ҳамма унинг учун азиз. Гарчи шундай инсон ҳамиша турли фаолият билан машғул бўлиб юрса ҳам, у ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Кришна онги билан яшаб, озодликка эришишга интилиб юрган киши ҳар бир тирик мавжудот учун азиз, унга ҳам ҳар бир мавжудот жуда қадрли. Бунга сабаб унинг ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрганидир. Худди шоҳа ва барглар дарахтнинг ўзидан ажралмагани сингари, тирик мавжудотлар ҳам Кришнадан ажралмаган эканини у яхши билади. Дарахтнинг илдизига сув куйганда дарахтнинг шоҳа ва барглари ҳам озикланишини, ошқозонга овқат солиш ёрдамида биз бутун танани зарур кувват билан таъминлашимиз мумкин эканини у яхши тушунади. Кришна онгида ҳаракат қилаётган киши шу тарзда ҳаммага хизмат қилиб юргани туфайли ҳар бир тирик мавжудот учун азиз, қадрли бўлади. Кўрсатаётган фаолиятдан ҳамма мамнун бўлгани учун унинг онги ҳамиша поклигича қолаверади. Покланган онги унга

аклини назорат қилиш имкониятини беради, аклини жиловлаш ёрдамида эса, у ҳиссиётини, сезгиларини ҳам ўзига бўйсунган ҳолда ушлаб юради. Шундай инсоннинг акли ҳамиша Кришнада мужассам бўлади, шу сабабли у ҳеч қачон Худони эсидан чиқармайди, унинг сезги аъзолари Кришнага хизмат қилишдан бошқа бирор иш билан машғул бўлмайди. Ҳеч қачон у Кришна билан боғлиқ бўлмаган гапларни эшитгиси келмайди, Кришнага таклиф қилинмаган таомдан емайди, агар Кришнага хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаса, у бирор жойга бормайди. Шу тариқа унинг бутун ҳиссиёти ҳамиша ўзига бўйсунган бўлади. Ҳиссиётини жиловлаб олган киши ҳаётда ҳеч қачон, ҳеч кимга, ҳеч қандай зиён етказмай яшайди. "Нимага Аржун жангда иштирок этиб, шунча одамни ўлдирди? У Кришна онгида эмасми?" - деб сўрашингиз мумкин. Аржуннинг ўз рақибларига берган зарари сиртдан, юзаки қараганда зарардай бўлиб кўринади: жанг майдонида ўлдирилган барча жангчилар алоҳида рух сифатида яшашда давом этаверадилар, чунки рухни ўлдириб бўлмайди. Бу ҳақда иккинчи бобда айтилган эди. Руҳий жиҳатдан олганда Курукшетрадаги жангда ҳеч ким ўлгани йўқ. Жангчилар шу жойда шахсан иштирок этиб турган ягона Парвардигор Кришнанинг амри билан таналарини алмаштирдилар, холос.

Курукшетрада жанг қила туриб, Аржун аслида ҳеч ким билан жанг қилгани йўқ: у фақат Кришна онгида бўлган ҳолда Кришнанинг буйруғини бажарди, холос. Ундай инсон ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

8-9. *найва кинчит каромити
йукто манйета таттва-вит
пашйан шринван спришан джигхранны
ашнан гаччхан свапан швасан
пралапан висриджан грихнанны
унмишан ниммишанн апи
индрияниндриятхешу
вартанта ити дхарайан*

Илоҳий онг соҳиби бўлган киши кўраётганида, эштаётганида, сезаётганида, хидлаётганида, овқатланаётганида, юраётганида, ухлаётганида ёки нафас олаётганида, аслида ўзи ҳеч иш қилмаётганини ҳамиша билиб туради. У суҳбатлашаётганида, ичини бўшатаётганида ёки қорнини тўйгазаётганида, кўзларини очаётганида ёки юмаётганида, фақат унинг сезги аъзолари ташқи нарсалар билан ўзаро ҳаракатда бўлаётганини, лекин, унинг ўзи бу ишларга ҳеч қандай дахлдор эмаслигини яхши билади.

Изоҳ: Ҳаётда Кришна онги билан яшайдиган кишининг қалби пок, шу боис, унинг беш асосий сабаб ҳамда бошқа кўшимча сабаблар келтириб чиқарадиган фаолиятга унинг бевосита алоқаси

йўқ. Беш сабаб: 1) ҳаракат қилувчи; 2) фаолиятнинг ўзи; 3) ташқи шароит; 4) ишлатиладиган куч; 5) тақдир(Худонинг хоҳиши). Худонинг содикларининг қалби ҳамиша пок бўлишига сабаб шуки, улар ҳамиша Кришнага илоҳий хизмат қилиш билан машғул бўладилар. Ташқаридан қараганда танаси ва сезгилари ёрдамида ҳаракат қилиб юргандай туюлса ҳам, у ҳамиша руҳий фаолиятдан иборат бўлган ўзининг ҳақиқий бурчини англаб яшайди. Моддий онгга эга бўлган киши ўз сезгиларидан моддий лаззатланиш учун фойдаланади, Кришна онгида бўлган киши эса ўз сезгиларини, танасини Кришнани мамнун қилиш учун, Кришнага лаззат келтириш учун ишлатади. Шу сабабли, гарчи сезги аъзоларидан фойдаланиб юрган бўлса ҳам, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳамиша озод рух ҳисобланади. Кўриш ва эшитиш - билувчи аъзоларнинг вазифаси, ҳаракат, нутқ, қоринни бўшатиш ва ҳоказолар эса - ҳаракатланадиган аъзоларнинг иши. Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қачон тана аъзоларининг фаолияти таъсирига тушиб қолмайди. У Худога хизмат қилишдан бошқа бирор иш билан шуғулланмайди, чунки у Кришнанинг мангу хизматкори эканини яхши билади.

10. *браҳмани адхайа кармани
сангам тйактва кароти йаҳ
липйате на са папена
падма-патрам ивамбхаса*

Худди сув ҳеч қачон нилуфар баргини намлай олмагани сингари, қилаётган ишларининг натижасига боғланмасдан, уларни Худога бағишлаб, ўз бурчини холис бажариб юрган киши ҳам ҳеч қачон гуноҳ иш қилмайди.

Изоҳ: Бу ерда *браҳмани* ибораси "Кришна онгида" деган маънони англатади. Моддий олам - моддий табиатнинг уч гунасининг намоён бўлган кўринишидир, у санскрит тилида *прадхана* деб аталади. Ведавий мадҳияларда шундай дейилган: *сарвам хи этад браҳма*(Мандукья-упанишад. 2), *тасмад этад браҳма нама рупам аннам ча джайате*(Мундака-упанишад, 1.2.10). «Бҳагавад-гита»(14.3)да ҳам шундай дейилган: *мама йонир махад браҳма*. Бошқача қилиб айтганда, моддий оламдаги ҳамма нарса Браҳманнинг намоён бўлган кўринишидир, гарчи ҳамиша ҳар хил кўринишларга эга бўлса ҳам, аслида натижа - шу натижани келтириб чиқарган сабабдан фарқ қилмайди. "Ишопанишад"да айтилганки, ҳамма нарса Олий Браҳман - Кришна билан боғланган, ҳамма нарса шу ягона Зотнинг мулкидир. Ҳамма нарса Кришнаники эканини тўлиқ англаб етган, Парвардигор - ҳамма нарсанинг эгаси, шу боис ҳамма нарсадан Унга хизмат қилиш учун фойдаланиш лозимлигини тўлиқ англаб етган киши ҳеч қачон ўзининг гуноҳ ёки савоб ишларининг нати-

жаларига боғланиб қолмайди. Ҳатто, Парвардигор тирик мавжудотга бирор фаолият кўрсатиш учун бериб қўйган моддий танани ҳам Кришна онгида Худога хизмат қилиш учун ишлатиш керак. Шунда у, сувга ботиб турса ҳам, ҳеч қачон намланмайдиган нилуфар гулининг барги сингари, ҳеч қандай гуноҳ ишлар оқибатига булғаниб қолмайди. «Бҳагавад-гита»(3.3)да Кришна шундай дейди: *майи сарвани кармани саннйасйа* - "Таркидунё қилиб, бутун фаолиятингни фақат Менга бағишла!" Шундай қилиб, Кришнани англаб етмаган киши моддий танасини ва сезги аъзоларини "ўзим" деб билган ҳолда ҳаракат қилади, Кришна онгида бўлган киши эса, танаси Кришнанинг мулки эканини, уни Кришнага хизмат қилишда ишлатиш кераклигини билиб, шу илмига асосан ҳаракат қилади.

*11. кайена манаса буддхйа
кевалаир индрийаир апи
йогинаҳ карма курванти
сангам тйактваатма-шуддхае*

Ҳар қандай боғланишларни тарк этиб, йоғлар ўзининг танасидан, ақлидан, тафакқуридан, ҳатто сезгиларидан ҳам фақат покланиш мақсадида фойдаланадилар.

Изоҳ: Инсон Кришна онгида бўла туриб, Кришнани мамнун қилиш учун ҳаракат қилганида, унинг танасининг, ақлининг, тафакқурининг ёки ҳатто сезгиларининг ҳаракатлари ҳам моддий иллатларга булганмаган пок ҳисобланади. Кришна онгига эга кишининг фаолияти унинг ўзига ҳеч қандай моддий оқибат келтирмайди. Шунинг учун ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб, биз ҳеч қийналмасдан ҳаётимизни *сад-ачара* деб аталадиган пок руҳий фаолиятга бағишлай оламиз. Шри Рупа Госвами ўзининг "Бҳакти-расамрита-синдху" асарида (1.2.187) бу ҳақда шундай дейди:

*иха йасйа харер дасйе
кармана манаса гира
никхиласв апи авастхасу
дживан-муктаҳ са учйате*

"Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган, яъни Кришнага танаси, ақли, тафакқури ва нутқи билан холис хизмат қилиб юрган киши, ҳатто моддий оламда яшаб, ҳар хил ишлар билан машғул бўлиб юргандай кўринса ҳам, барибир озодликка чиққан руҳ ҳисобланади".

Шундай инсон сохта ўзлик таъсирдан озодликка чиққан руҳдир, чунки у моддий танасини ўзига қиёсламайди, ўзини унинг эгаси деб ҳисобламайди. У ўзи моддий танасидан фарқ қилишини, аслида тана унга тегишли эмаслигини яхши билади. Унинг танаси ҳам, унинг ўзи сингари Кришнаники. Содик ўзининг ҳамма нарсасидан - танаси, ақли, тафакқури, нутқи, ҳаёт кучи, молдунёсидан фақат Кришнага хизмат қилиш учун фойдалана бошлаган заҳоти Кришна билан ўзаро

муносабатини қайта тиклайди. Кришна билан алоқасини қайта тиклаш билан бирга у ўзини моддий танага қиёслашга мажбур қиладиган сохта ўзлик таъсирдан халос бўлади. Мана шу унинг қалбидаги Кришна онгининг комил ҳолатидир.

*12. йуктаҳ карма-пхалам тйактва
шантим апноти найштхиким
айуктаҳ кама-карена
пхале сакто нибадхйате*

Чуқур иймон билан ўзини Менга топширган киши ҳақиқий тинчлик ва осойишталикка эришади, чунки у ўз меҳнатининг барча натижаларини Менга бағишлайди. Парвардигор билан боғланмаган, ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш ниятида юрган киши эса, ўз нафсининг қули бўлиб қолаверади.

Изоҳ: Кришна онги билан яшаб юрган киши билан моддий онг эгаси бўлган одам орасидаги фарқ шундан иборатки, уларнинг биттаси Кришнага боғланган, бошқаси эса қилаётган ишларининг натижаларига боғланган. Кришнага боғланган, фақат Худони мамнун қилиш учун меҳнат қиладиган киши шубҳасиз руҳий озодликка эришган руҳдир, у ўз фаолиятининг натижаси қандай бўлишидан хавотирга тушиб ташвишланмайди.

"Шримад Бҳагаватам"да айтилганидай, инсон ҳар хил қарама-қаршиликлар таъсири остида, яъни Мутлақ Ҳақиқат илмидан беҳабар бўлгандагина ўз меҳнатининг натижаларига боғланган бўлади. Кришна - Мутлақ Ҳақиқат, Худонинг Олий Шаҳси. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши учун ҳаётда ҳеч қандай қарама-қаршилик мавжуд эмас. Бутун борлиқ Кришнанинг қувватидан яралган, Кришна эса, барчага саодат келтирувчи Зотдир. Кришна онгида қилинган фаолият мутлақ табиатга эга; у бутунлай руҳий фаолият, ҳеч қачон моддий оқибатлар келтирмайди. Шунинг учун Кришна онгида ҳаракат қилаётган киши, ҳамиша ҳиссий лаззатланиш ниятида ўзи бажараётган ҳар бир ишдан бирор фойда ундиришга интилиб юрган одамларга умуман бегона бўлган, ўзгармас ором ва осойишталик ҳолатида юрган бўлади. Кришна онгидаги фаолиятнинг сирини ана шундай: бутун оламда Кришна билан боғлиқ бўлмаган нарсанинг ўзи йўқлигини англаб етиш - инсонга ўзгармас осойишталик, хотиржамлик келтиради ва уни ҳар қандай кўрқувлардан халос этади.

*13. сарва-кармани манаса
саннйасйасте сукхам ваши
нава-дваре пуре дехи
наива курван на карайан*

Танада мужассам бўлган тирик мавжудот

ўзини бошқаришни ўрганиб ақл сатҳида ҳар қандай фаолиятни тарк этса, ҳеч қандай ҳаракат қилмасдан, ҳеч қандай ҳаракатга сабабчи бўлмасдан тўққиз дарвозали шаҳар(моддий тана) ичида бахтиёр яшайди.

Изоҳ: Шартланган руҳ моддий тана, яъни "тўққиз дарвозали шаҳар" ичида яшайди. Тана моддий табиат гуналарига бўйсуниб ҳаракат қилади ва ҳамиша уларнинг таъсири остида бўлади. Шартланган руҳ эса, ўз танасининг ҳолатига боғлиқ бўлади, аммо агар истаса у ана шу боғланишдан озод бўлиши мумкин. У ўзининг руҳий табиатини эсидан чиқариб, моддий танасини "ўзим" деб алданиб юргани сабабли ҳаётда азоб чекиб юрибди. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган руҳ ўзининг табиий ҳолатига қайтиб, тана ичига қамалиб юришдан халос бўлади. Кришна онгига эга бўлган киши моддий тананинг фаолиятидан бутунлай халос бўлади. Ўзининг сезгиларини жиловлаб олган ва ҳаёт ҳақидаги нотўғри фикрини ўзгартирган ана шундай руҳ тўққиз дарвозали шаҳарда бахтиёр яшайди.

*нава-дваре пуре дехи хамсо лелайате бахиҳ
ваший сарвасйа локасийа стхаварасйа чарасйа ча*
"Алоҳида жон билан бирга моддий тана ичида яшайдиган Парвардигор коинотдаги барча тирик мавжудотларнинг ягона Ҳукмдоридир. Моддий танада тўққиз дарвоза мавжуд(икки кўз, буруннинг икки тешиги, икки қулоқ, оғиз, ахлат чиқариш аъзоси ва жинсий аъзолар). Тирик мавжудот шартланган ҳолатда бўлганида моддий танасини ўзига қиёслайди, аммо қалбидаги Парвардигор билан ўзи бир хил табиатга эга эканини англаб етгандан кейин, ҳатто моддий тана ичида юрган бўлса ҳам, у худди Парвардигор сингари озод бўлади"(Шветашватара-упанишад, 3.18).

Шундай қилиб, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши моддий танасининг ташқи ва ички фаолиятидан озод бўлади.

14. *на картритвам на кармани
локасийа сриджати прабхух
на карма-пхала-самйогам
свабхавас ту правартате*

Тана-шаҳарнинг хўжайини, моддий танада мужассам бўлган руҳ аслида ҳаракат қилмайди, бошқаларни фаолиятга ундамайди ва уларнинг натижасини яратмайди. Буларнинг ҳаммасини моддий табиат гуналари амалга оширади.

Изоҳ: Еттинчи бобдан билиб оламизки. тирик мавжудот Парвардигорнинг қувватларидан бирига мансуб; бу қувват(табиат) Парвардигорнинг қуйи қуввати(табиати) бўлган моддадан фарқ қилади. Олий қувватга мансуб бўлган тирик мавжудот қандайдир сабаблар билан қадим замонлардан

бери моддий табиат билан аралашиб юрибди. Тирик мавжудот яшаётган ўткинчи моддий тана ҳар хил фаолиятнинг ҳамда улар келтирадиган оқибатларнинг сабабчисидир. Аслида тирик мавжудот азалдан пок, аммо шартланган ҳолатда бўлгани ва ғофиллиги сабабли танасини "ўзим" деб ўйлагани учун, танаси амалга оширган фаолият оқибатларидан азоб чекади. Моддий тана ичидаги барча мусибатларимизнинг ягона сабабчиси - қадим замонлардан бери тирик мавжудотни қоплаб келаётган ғофиллик пардасидир. Тирик мавжудот тана фаолиятидан халос бўлганида, шу фаолиятнинг оқибатларидан ҳам халос бўлади. Шаҳар-тана ичида яшар экан, гарчи руҳ моддий тананинг эгаси бўлмаса, унинг ҳаракатларини бошқармаса, оқибатларини яратмаса ҳам, унинг хўжайинидай туюлади. У шунчаки моддий ҳаёт уммонида тирикчилик учун кураш олиб боради. Тўлқинлар уни у ёқдан бу ёққа олиб юради, уларга қаршилик қилишга эса тирик мавжудотнинг кучи етмайди. Унинг учун ягона нажот йўли - Кришнани англашнинг илоҳий усули ёрдамида ана шу уммондан озодликка чиқишдир. Тирик мавжудот учун бу дунёда ягона нажот йўли шундан иборат.

15. *надатте касйачит папам
на чайва сукритам вибхух
аджнаненаврिताм джнанам
тена мухйаннти джантавах*

Парвардигор тирик мавжудотларнинг гуноҳ ва савоб ишлари учун жавоб бермайди. Танада мужассам бўлган мавжудотлар алданиш(сароб, майя) чангалига тушиб қолган, чунки уларнинг ҳақиқий илми ғафлат пардаси билан қопланган.

Изоҳ: Санскрит тилидаги *вибху* иборасининг мазмуни "чексиз илм, чексиз бойлик, чексиз қудрат, тенгсиз шон-шухрат, бекиёс гўзаллик ва боғланмаслик(эркинлик) эгаси бўлган Худо Шахси" деганни билдиради. Ҳамиша Ўзига тўла, Ўзидан мамнун бўлган ҳолда Унинг тирик мавжудотларнинг гуноҳ ёки савоб ишларига бевосита алоқаси йўқ. Тирик мавжудотларни у ёки бу шароитга солиб қўйган Парвардигор эмас. Тирик мавжудотларнинг ўзлари ғофиллиги ва адашганлиги сабабли маълум бир шароитда яшашни истайдилар, шунда уларнинг фаолияти ва фаолиятининг оқибатлари занжири бошланади. Парвардигорнинг руҳий қувватига мансуб бўлган тирик мавжудот асл табиатига кўра илмга тўла. Шунга қарамай, қуввати чекланганлиги сабабли алоҳида руҳ ғафлат гунасининг таъсири остига тушиб қолади. Тирик мавжудотдан фарқли равишда, Парвардигор ҳамма нарсага кодир, қудрати чексиз. Парвардигор - *вибху* ҳамма нарсани билувчи, чексиз даражада буюк; тирик мавжудот эса - *ану*, яъни чексиз даражада кичик руҳий заррача. Руҳий

учкун, заррача бўлгани боис тирик мавжудот ҳам мустақил ирода ва иташ қобилиятига эга. Аммо, унинг истакларини фақат қудратли Парвардигор амалга ошира олади. Тирик мавжудотни ҳар хил дунёвий орзу-истаклар қийнай бошлаганида Парвардигор унга ўз истакларини амалга ошириш имконини беради, аммо У тирик мавжудотнинг ўзи танлаган шароитга мос равишда кўрсатаётган фаолияти ва уларнинг оқибатлари учун жавоб бермайди. Ақлдан адашган тирик мавжудот ўткинчи танасини "ўзим" деб билиб, ўткинчи табиатга эга бўлган ҳар хил қувонч ва мусибатлардан қийналиб яшайди. Парвардигор Параматма, яъни Олий Рух кўринишида ҳамиша алоҳида руҳнинг ёнида бўлади, худди гулнинг ёнида туриб унинг ҳидини билганимиз сингари, Парвардигор алоҳида руҳнинг барча истакларини яхши билади. Истак тирик мавжудотнинг шартланган ҳолатининг нозик, нафис кўринишидир. Парвардигор тирик мавжудотнинг истакларини у лойиқ бўлган даражада амалга оширади: инсоннинг нияти Парвардигорнинг хоҳишига тўғри келсагина амалга ошади. Шундай қилиб, алоҳида тирик мавжудот ўз истакларини мустақил ҳолда ўзи амалга ошира олмайди. Аммо Парвардигор унинг барча истакларини амалга ошира олади. Ҳеч нарсага боғланмаган ҳолда Парвардигор чексиз кичик, чекланган мустақилликка эга бўлган тирик мавжудотнинг ўз истагини амалга оширишга уриниб кўришига халақит бермайди. Лекин, тирик мавжудотнинг истаги, мақсади - Худо Шахсининг Ўзи, Кришна бўлганида, Парвардигор унга алоҳида марҳамат кўрсата бошлайди ва унинг истакларини назорат қилиб, унинг Худони таниб, мангу бахтга эришишига ёрдам беради. Ведавий мадҳияларда шундай дейилган: *эша у хй эва садху карма карайати там йам эбхйо локебхйа уннинишате, эша у эвасадху карма карайати йам адхо нинишате* - **"Тирик мавжудотлар руҳий юксалишга эриша олиши учун Парвардигор уларга хайрли ишлар қилиш имконини беради. Улар дўзахга тушишлари учун Парвардигор уларга гуноҳ ишлар қилиш имконини беради"**(Каушитаки-упанишад, 3.8).

*аджно джантур анишо "йам
атманаҳ сукха-духкхайоҳ
ишвара-прерито гаччхет
сваргам вашв абхрам эва ча*

"Тирик мавжудотнинг бахтли ёки бахтсиз бўлиши Парвардигорнинг амрига боғлиқ. Худди шамол ҳар тарафга олиб юрадиган булутлар каби, шартланган руҳ Худонинг амри билан ё жаннатга, ё дўзахга тушиши мумкин".

Шундай қилиб, қадим замонлардан бери Кришнани англашдан қочиб юрган тирик мавжудотнинг ғофиллигига унинг ўзи сабабчи. Гарчи ўзининг асл табиатига кўра тирик мавжудот мангу, илм ва лаззатга тўла бўлса ҳам, чексиз кичик заррача бўлгани сабабли, Худога хизмат қилиб яшаши лозимлигини эсидан чиқаради ва ғофиллик

чангалига тушиб қолади. Ана шу ғофиллиги уни ҳозирги шартланган ҳолатга тушиб қолгани учун Парвардигорни айблашга мажбур қилади. "Веданта-сутра"да (2.1.34) шундай дейилган: *ваишамйанайрхринйе на сапекшатват татха хи даршайати* - **"Гарчи бир қарашда бундай туюлмаса ҳам, Парвардигор ҳеч кимга нисбатан нафрат ҳам, муҳаббат ҳам ҳис қилмайди"**.

16. *дженанена ту тад аджнанам
йешам нашитам атманаҳ
тешам адитйа-вадэж
дженанам пракашайати тат парам*

Аммо, тирик мавжудот мукаммал илмга эга бўлганида, худди уфқда кўтарилган Қуёш нури атрофдаги ҳамма жойни ёруғ қилгани сингари, илм ёғдуси ғофиллик зулматини тарқатиб юбориб, унга ҳамма нарсанинг ҳақиқий табиатини очиб ташлайди.

Изоҳ: Кришнани унутган тирик мавжудотлар алданиш чангалига тушишдан қочиб қутула олмайдилар, лекин Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қачон алданиш таъсирига берилмайди. «Бҳагавад-гита»(4.36-38)да шундай дейилган: *сарвам дженана-плавена, дженананих сарва-кармани ва на хи дженанена садришам*. Илм - бебаҳо неъмат. Илм нима ўзи? Кришнага ўз ихтиёрини топширган киши мукаммал илмга эга инсондир: *бахунам джанманам анте дженанаван мам прападйате* (БГ.7.19). Бу дунёда жуда кўп умрлар яшагандан кейин инсон ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширса, уни "мукаммал илмга эга инсон" деб тушуниш керак: бошқача қилиб айтганда, худди Қуёш нури ҳамма жойни ёруғ қилгани сингари, Кришна онгига эга бўлган кишига ҳамма нарса аниқ-равшан аён бўлади. Инсоннинг ақлини адаштирадиган ғафлат, алданиш, *майя* ҳар хил кўринишда бўлади. Масалан, тирик мавжудот ғофиллиги сабабли ўзини "Худо" деб эълон қилганида, у майянинг энг охирги тузоғига илинган бўлади. Агар тирик мавжудот Худо бўлса, қандай қилиб ҳозир у алданиш, *майя* таъсири остига тушиб қолди? Ҳамма нарсага қодир бўлган Худо ҳам шайтон васвасасига, майянинг чангалига илинадими? Агар ундай бўлса шайтон, *майя* - Худодан қудратлироқ бўлиб чиқади-ку?

Фақат Кришна онгини тўлиқ эгаллаган кишидан ҳақиқий, мукаммал илм ўрганиш мумкин. Шунинг учун, ҳақиқий руҳий устоз излаб топиш ва унинг раҳбарлиги остида Кришнани англаш илмини эгаллаш лозим, чунки худди қуёш нурлари тун зулматини ёритиб юборгани сингари, Кришнани англаб етиш ҳам инсон қалбидан ғофиллик пардасини кўтариб юборади. Ҳатто ўзи моддий танадан фарқ қилишини, ўзининг асл руҳий табиатини англаб етган киши ҳам руҳ билан Олий Рух орасидаги фарқни билмаслиги мумкин. Аммо, агар у Кришна онгида бўлган ҳақиқий руҳий устознинг

паноҳига кирса, мана шу илоҳий илм унга аён бўлади. Тирик мавжудот фақат Худонинг вакили ёрдамида Парвардигорни ҳамда Парвардигор билан ўзининг ўзаро мангу муносабатини англаб етиши мумкин. Гарчи, Парвардигор ҳақида мукамал илмга эга бўлгани учун Унинг вакилини Парвардигор билан тенг даражада эъзоласалар ҳам, у ҳеч қачон ўзини “мен Худоман” деб эълон қилмайди. Оддий тирик мавжудот Худо Шахсидан фарқ қилишини ҳар бир одам аниқ англаб олиши лозим. «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида(2.12) Парвардигор айтадики, барча тирик мавжудотлар Парвардигорнинг Ўзи сингари алоҳида шахслардир. Улар ўтмишда ҳам алоҳида шахс бўлган, ҳозир ҳам алоҳида шахс, келажақда, озодликка эришгандан кейин ҳам алоҳида шахс бўлиб қолаверадилар. Тун қоронғулигида ҳамма нарса бир хилдай бўлиб кўринади, аммо Қуёш чиққандан кейин биз ҳамма нарсани яққол кўриб, уларни бир-биридан ажрата оламиз. Рухий ҳолатда ҳам тирик мавжудот ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаб қолишини тушуниб етиш ҳақиқий илмдир.

17. *тад-буддхаяс тад-атманас
тан-ништхас тат-парайанах
гаччхантис апунар-авриттим
джнана-нирдхута-калмашах*

Ақли, тафаккури, ишончи ва бутун умиди тўлалигича ягона Парвардигорга қаратилганида, мукамал илми шарофати билан инсон барча гуноҳлари иллатидан бутунлай халос бўлади, шунда унинг олдида озодликка эришиш йўли очилади.

Изоҳ: Олий илоҳий Ҳақиқат - ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси Шри Кришна. «Бҳагавад-гита»нинг асосий мазмуни Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тасдиқлашдан иборат. Буни барча ведавий муқаддас китоблар тасдиқлайди. *Пара-таттва* - "Олий ҳақиқат" дегани бўлиб, уни Парвардигорнинг барча уч кўринишини: Браҳман, Параматма ва Бҳагаванни англаб етган киши англай олади. Бҳагаван, яъни Худонинг Олий Шахси - Мутлақ Ҳақиқатнинг энг олий кўринишидир. Ундан буюкроқ ҳеч нарса мавжуд эмас. Буни Парвардигорнинг Ўзи тасдиқлайди: *маттаҳ парамананйат кинчид асти дхананджайа*(БГ.7.7). Ҳатто, шахс сифатига эга бўлмаган Браҳман ҳам Кришнада мужассам: *браҳmano хи пратиштхам*. Шу сабабли қайси жиҳатдан қаралса ҳам Кришна - Олий Ҳақиқат. Бутун ақли, тафаккури, иймони ва умиди Кришнага қаратилган, Унга ўз ихтиёрини бутунлай топширган киши, бошқача қилиб айтганда, қалбида Кришна онгини тўлиқ ривожлантирган киши шубҳасиз барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб, илоҳий борлиқнинг барча кўринишларини англаб етган буюк зотдир. Кришна онгига эга бўлган киши “бир вақтнинг

ўзида бирлик ва фарқ қилиш” таълимотини ўз ичига олган ягона Парвардигор Кришна ҳақидаги илмни яхши тушунади. Шундай илоҳий илм билан қуролланган ҳолда у озодликка элтувчи йўлдан адашмай олға бораверади.

18. *видйа-винайа-сампанне
браҳмане гави хастини
шуни чайва шва-паке ча
пандитах сама-даршинах*

Ҳақиқий илмга эга бўлган камтарин донишмандлар олимга ва олий насабли браҳманга, сигирга, филга, итга ва ит гўшти ейдиган ҳароми одамга бир хил назар билан қарайдилар.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ҳаётнинг турли шаклларидаги таналарга эга бўлган тирик мавжудотларни ҳам, жамиятнинг ҳар хил табақаларига мансуб бўлган одамларни ҳам бир-биридан ажратмайди. Ижтимоий ривожланиш зинапоясининг ҳар хил поғоналарида турган браҳманми ёки ҳароми, ғофил одамми, ёки ҳаётнинг ҳар хил турларига мансуб сигир, ит ёки филми - Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган донишманд учун уларнинг таналари орасидаги фарқ ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Донишманд киши Парвардигор Ўзининг тўлиқ экспансияси бўлган Параматма кўринишида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлгани сабабли, ҳамма тирик мавжудотлар Парвардигор билан боғланган эканини тушунади. Парвардигорни ана шундай тушуниш - ҳақиқий, мукамал илмдир.

Қайси ҳаёт шаклига ва жамиятдаги қайси табақага мансублигидан қатъий назар Парвардигор ҳар бир тирик мавжудот учун жуда меҳрибон ва марҳаматли. Парвардигор Уларнинг ҳар бирини Ўзининг дўсти деб ҳисоблайди, тирик мавжудот қандай шароитга тушиб қолса ҳам Параматма киёфасида Парвардигор ҳамиша унга ҳамроҳ бўлиб юради. Таналари ҳар хил бўлишига қарамай Парвардигор ҳароми одамнинг ҳам, браҳманнинг ҳам қалбида жойлашган. Тана - моддий табиат гуналари келтириб чиқарган қурилма, аммо тана ичидаги руҳ ва Олий руҳ бир хил руҳий табиатга эга. Лекин, сифат жиҳатдан бир хиллиги уларни микдор жиҳатдан ҳам бир хил қилолмайди, чунки алоҳида руҳ фақат битта тана ичида мавжуд бўла олади, Параматма эса - ҳамма таналарда мавжуд. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши буни яхши тушунади, шунинг учун у ҳақиқий илмга эга ва барча тирик мавжудотларга бир хил муносабатда бўлади. Алоҳида руҳ билан Параматмани бирлаштириб турган ягона нарса шундан иборатки, улар иккиси ҳам мангу, лаззатга тўла ва онгли мавжудотлардир. Лекин, алоҳида тирик мавжудотнинг онги фақат ўз танаси билан чекланган, Олий Рухнинг онги эса, барча таналарни қамраб олган. Тирик мавжудот қайси

хаёт турига мансуб бўлишидан қатъий назар, Олий Рух ҳар бир тирик мавжудотнинг танасида мавжуд.

19. *ихаива таир джитаҳ сарго
йешам самйе стихатам манаҳ
нирдошам хи самам Браҳма
тасмад Браҳмани те стхитаҳ*

Ҳамиша ақли мувозанатда ва боғланишсиз яшайдиган кишилар аллақачон туғилиш ва ўлишлар жараёнидан юқори кўтарилган бўладилар. Улар Браҳман сингари бегуноҳ бўлиб, ҳамиша Браҳманда бўладилар.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, ақли ҳамиша мувозанатда бўлиб, хотиржам юриши инсоннинг ҳақиқий ўзлигини англаб етганидан далолат беради. Рухий юксалишда ҳақиқатан ҳам ана шундай поғонага эришган киши моддий тутқунликдан халос бўлган, яъни туғилиш ва ўлишни енган инсон ҳисобланади. Токи инсон моддий танасини “ўзим” деб ҳисоблар экан, у шартланган ҳолатда бўлади, аммо, ўзининг руҳий табиатини англаб, ҳамиша осойишта ҳолатда бўлиб, у шартланган хаёт тутқунлигидан озодликка чиқади. У энди ҳеч қачон моддий оламда қайта туғилмайди, ўлганидан кейин руҳий даргоҳга эришади. Парвардигорни “бегуноҳ” деб атайдилар, чунки У ҳеч кимга алоҳида қаттиқ боғланиб ҳам қолмаган, ҳеч кимдан қаттиқ нафратланмайди ҳам. Боғланиш ва нафрат туйғуларидан покланганида тирик мавжудот ҳам бегуноҳлик даражасига эришиб, руҳий салтанатга киришга муносиб зот бўлади. Шундай инсонни “озод руҳ” деб ҳисоблаш керак ва уларни кейинги шеърда кўрсатилган белгиларига қараб бошқалардан ажратиш олиш мумкин.

20. *на прахришийет приям
прайя нодвиджет прайя чаприям
стхира-буддхир асаммудхо
браҳма-вид браҳмани стхитаҳ*

Омади келганда қувониб яйраб кетмайдиган ва ёқимсиз ҳолатларда тушқунликка тушмайдиган, ўзгармас тафаккурга эга, алданиш таъсирига берилмайдиган ва Худонинг илмини биладиган киши илоҳий поғонага кўтарилган инсондир.

Изоҳ: Бу ерда ўзининг руҳий табиатини англаб етган одамни бошқалардан ажратиш турадиган аломатлар санаб ўтилган. Энг аввало ундай одам алданиш таъсирига берилмаган, чунки у ўзини моддий тана билан қиёслашни тарк этган бўлади. У ўзининг моддий танадан фарқ қилишини, Парвардигорнинг бир зарраси эканини яхши билади. Шунинг учун у тана билан боғлиқ бирор нарсага эришганида қувониб кетмайди ва бирор

нарсадан маҳрум бўлганида афсусланиб, қийналмайди. Ҳамиша хотиржам, осойишта юрадиган ана шундай одамни *стхира-буддхи*, яъни "ўзгармас тафаккурга эга" инсон деб айтадилар. Ундай киши ҳеч қачон моддий танани руҳ билан адаштириб ўтирмайди, танасини “ўзим” деб ҳисоблаб, руҳнинг мавжудлигини инкор этмайди. Шундай илмга эга бўла туриб, у Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги илмни мукаммал эгаллашга, яъни унинг уч аспекти: Браҳман, Параматма ва Бҳагаванни англаб етишга қодир бўлади. У ўзининг ҳақиқий ҳолатини тушунади ва Худо билан тенглашишга интилиб беҳудага уриниб юрмайди. Шундай одам Браҳманни англаган, демек ўзининг руҳий табиатини англаб етган бўлади. Ана шундай ўзгармас, мустаҳкам онг - "Кришна онги" деб аталади.

21. *бахйа-спаршешв асактатма
виндати атмани йат сукхам
са браҳма-йога-йуктатма
сукхам акшайам ашнута*

Дунёвий боғланишлардан озод бўлган ана шундай инсонни моддий, ҳиссий лаззатлар жалб этмайди: у ҳамиша илоҳий жазава (транс)га ғарқ бўлиб, ўзининг қалбидан лаззат олиб юради. Ҳақиқий "мен"ини англаб етган ва фикру-хаёли ҳамиша Парвардигорда мужассам бўлган инсон ҳамиша чексиз бахтдан лаззатланиб яшайди.

Изоҳ: Кришнанинг буюк содиғи Шри Ямуначарйя шундай деган эди:

*йад-авадхи мама четаҳ кришина-падаравинде
нава-нава-раса-дхаманй удйатам рантум асит
тад-авадхи бата нари-сангаме смарйамане
бхавати мукха-викараҳ суштху ништҳиванам ча
"Ақлу-хаёлим Кришнанинг нилуфар
қадамлари пойига хизмат қилиш билан
машғул бўлгандан бери мен хаётда тобора
кучайиб борадиган руҳий лаззат ҳис қилиб
яшайман. Шундан бери бу дунёдаги энг олий
лаззат ҳисобланган жинсий алоқа ҳақидаги
фикр хаёлимга келган захоти жирканиб
кетаман, афтим буришиб туфуриб ташлайман".*

Рухий юксалиш йўлида *браҳма-йога*, яъни Кришнани тўла англаш поғонасига кўтарилган киши Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга шунчалик берилиб кетган бўладики, унинг ҳар қандай ҳиссий лаззатларга умуман қизиқиши қолмайди. Моддий хаётда энг чуқур, энг юксак лаззат - жинсий алоқадан олинадиган лаззат ҳисобланади. Бутун олам аҳли ана шу лаззат атрофида айланиб, унинг чангалида асир бўлиб қолган. Агар ана шу лаззат бўлмаса бу дунёдаги иймонсиз, материалист одамлар бирор иш билан шуғулланмаган, кеча-кундуз тинмасдан оғир меҳнат қилиб юрмаган бўлардилар. Аммо, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши

жинсий алоқадан лаззатланишга интилмасдан, аксинча, иложи борича ундан узоқлашишга ҳаракат қилиб, зўр иштиёқ билан бетиним меҳнат қила олади. Ана шу аломатга қараб кишининг руҳий жиҳатдан қанчалик юксалганини аниқлаш мумкин. Руҳий юксалиш ва жинсий алоқадан лаззатланиш истаги бир-бирига мутлақо зид бўлган нарсалардир. Кришна онгига эга бўлган кишини ҳеч қандай ҳиссий лаззатлар ўзига маҳлиё қилиб, боғлаб қўя олмайди, чунки у бундай боғланишлардан бутунлай озод эркин руҳдир.

22. *йе хи самспарша-джа бхога
духкха-йонайя эва те
адй-антавантаҳ каунтейя
на тешу рамате будхаҳ*

Фаросатли инсон моддий сезгиларнинг уларга таъсир қиладиган нарсалар билан ўзаро боғланиши натижасида юзага келадиган лаззатлардан ўзини тийиб юради, чунки, аслида бундай лаззатлар азоб-уқубатлар манбаидир. Эй Кунтининг ўғли, барча моддий лаззатларнинг боши ва охири бор, шунинг учун донишманд киши улар билан қизиқмайди.

Изоҳ: Моддий лаззатлар сезги аъзоларининг улар сезадиган нарсалар билан ўзаро бирикишидан келиб чиқади. Ундай лаззатлар ўткинчи, чунки моддий тананинг ўзи ҳам вақтинчалик нарса. Озодликка эришган кишини ўткинчи нарсалар қизиқтирмайди. Олий, руҳий лаззатни татиб кўрган киши вақтинчалик, сохта лаззатлар билан қаноатлана оладими? "Падма-пурана"да шунда дейилган:

*раманте йогино "нанте сатйананде чид-атмани
ити рама-падена сау парам Браҳмабхидхийате*
"Йоғлар учун Мутлақ Ҳақиқат чексиз руҳий лаззат манбаидир. Шу сабабли Олий Мутлақ Ҳақиқат, Худо Шахсини "Рама" деб атайдилар".

"Шримад Бҳагаватам"(5.5.1)да бу ҳақда шундай дейилган:

*найам дехо деха-бхаджам нр-локе
каштан каман архате вид-бхуджам йе
тапо дивйам путрака йена саттвам
шуддхйед йасмад Браҳма-саукхйам тв анантам*
"Эй азиз ўғилларим, инсон танасига эга бўлган тирик мавжудот ҳиссий лаззатга эришиш учун оғир меҳнат қилишининг умуман ҳожати йўқ, - чунки, ҳатто ахлат билан озиқланиб тирикчилик қиладиган энг пасткаш ҳайвон(чўчқа)лар ҳам бундай лаззатдан бахраманд бўлиб юрибдилар-ку! Моддий иллатлардан бутунлай покланиш ва чексиз руҳий лаззатни татиб кўриш учун сизлар ўз умрингизни риёзат чекишга бағишлашингиз лозим".

Шундай қилиб, ҳақиқий йог ва донишмандлар тирик мавжудотни моддий оламга боғлаб, шу ерда тутқун қилиб қўядиган ҳиссий лаззатларга интилмайдилар. Биз моддий лаззатларга қанчалик

боғланган бўлсак ҳаётда шунчалик кўп мусибатларга дучор бўлаверамиз.

23. *шакнотихаива йаҳ содхум
прак шарира-вимокшанат
кама-кродходбхавам вегам
са йуктаҳ са сукхи нараҳ*

Агар инсон ўзининг ҳозирги танасида моддий сезгилар хуружини тўхтатиб туришни, ғазаб ва истакларини жиловлашни ўрганган бўлса, демак, у - бу дунёда ҳақиқий бахтга эришган баркамол инсондир.

Изоҳ: Руҳий ўзликни англаш йўлидан адашмасдан юксала боришни истайдиган киши ҳиссиёт(сезгилар)ининг гапиришга, ғазабланишга бўлган ҳар қандай хуружини, шунингдек ақлининг, қорнининг, жинсий аъзоларининг ва тилининг хуружларини тўхтатиб туришни ўрганиши керак. Сезгиларини ва ақлини жиловлаб олган кишини *госвами* ёки *свами* деб атайдилар. *Госвами* ҳаётда ўз сезгиларини тўла назорат қилиб, ҳамиша қонун-қоидалар асосида тартибли турмуш кечиради. Талаби қондирилиб қаноат ҳосил қилмаган моддий ҳиссиётлар кишини ғазаблантиради, натижада унинг ақли безовта бўлиб, осойишталигини йўқотади, кўзлари қонга тўлади ва оғир-оғир нафас ола бошлайди. Шунинг учун, моддий танасини тарк этишдан олдин инсон ўз ҳиссиёт(сезгилар)ини жиловлашни ўрганиши лозим. Ана шундай қобилиятга эга бўлган киши ўзининг руҳий табиатини англаб етган, илоҳий бахтга эришган киши ҳисобланади. Руҳий юксалиш йўлидан бораётган ҳар бир одам ўз истакларини ва ғазабини жиловлаб олиш учун бор кучини ишга солиб ҳаракат қилиши лозим.

24. *йо "нтаҳ-сукхо "нтар-арамас
татхантар-джейотир эва йаҳ
са йоги браҳма-нирванам
браҳма-бхуто "дхигаҷххати*

Бахт, лаззат ва руҳий кўтаринкиликни ўз қалбидан топа олган, нигоҳи ҳамиша қалбига, ички дунёсига қаратилган киши ҳақиқатан ҳам комил йог-сехргардир. У озодликка чиқиб, охир-оқибатда Парвардигорга эришади.

Изоҳ: Токи инсон, шодлик ва лаззатлар манбаини ўзининг қалбидан топмас экан, у бахтга, лаззатга ўхшаган алдамчи туйғуни келтириб чиқарадиган ташқи фаолиятдан воз кеча олмайди. Озодликка эришган зот ҳақиқий бахт нашъасини суриб ҳаётдан лаззатланиб яшайди, шу боис у қалбида руҳий ҳаётдан лаззат олиб, хоҳлаган жойда жим ўтираверади. Ундай инсон ҳеч қандай ташқи нарсалар келтирадиган лаззатга интилмайди. Мана шу - *браҳма-бхута* поғонасидир, унга эришган киши албатта ўзининг мангу уйига, Худонинг

даргоҳига қайтади.

*25. лабханте Браҳма-нирванам
ришайах кишина-калмашах
чхинна-двайдха йататманах
сарва-бхута-хите ратах*

Шубҳаю-гумонлар юзага келтирадиган қарама-қаршиликлар таъсиридан ҳалос бўлган, ақл назарини руҳий ўзлиги("мен"и)га қаратган, гуноҳлари иллатидан покланган ва ҳамиша барча тирик мавжудотларнинг бахтини ўйлаб иш қиладиган киши руҳий озодликка эришиб, Олий Ҳақиқатни англаб етади.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантира олган кишигина барча тирик мавжудотларга бахт келтирадиган эзгу фаолият билан шуғуллана олади. Худони эсидан чиқарганлари, Кришна - Олий лаззатланувчи, Олий Ҳукмдор ва ҳар бир жонзотнинг энг яқин дўсти эканини тушунмагани сабабли одамлар бу дунёда ҳар хил азоб-уқубатларга дучор бўлиб юрибдилар. Кришна бутун борлиқнинг манбаи эканини ҳақиқатан ҳам тушуниб етган, ҳамиша ана шундай онг билан ҳаракат қиладиган киши ўз фаолияти билан ҳар бир тирик мавжудотга бахт келтиради. Шу боис, одамларда ана шундай мукамал онгни уйғотишга ҳаракат қилиб юрган киши энг олий даражадаги эзгу иш қилиб, инсониятга энг буюк яхшилик қилаётган бўлади. Фақат руҳий озодликка эришган ва Олий Ҳақиқатни англаб етган инсонгина шундай улўғвор ишларга қодир бўлади. Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қачон ягона Парвардигорнинг улўғворлигига шубҳа қилмайди, чунки у барча гуноҳлардан бутунлай покланган бўлади. Илоҳий муҳаббатнинг табиати ана шундай.

Жамиятнинг фақат моддий фаровонлигини ўйлаб юрган киши аслида ҳеч кимга ёрдам беришга қодир эмас. Унинг одамларнинг танасига, ақлига келтираётган вақтинчалик фойдаси ҳеч қачон одамларни тўла қаноатлантира олмайди. Инсоннинг бу дунёда тирикчилик учун курашда дуч келадиган муаммоларининг асосий сабаби унинг Парвардигор билан ўзаро муносабатини эсдан чиқариб қўйганидир. Кришна билан ўзаро муносабатини тўлиқ англаб етган киши ҳатто ҳозир моддий танада юрган бўлса ҳам, барибир руҳий озодликка эришади.

*26. кама-кродха-вимуктанам
йатинам йата-четасам
абхито Браҳма-нирванам
вартате видитатманам*

Ғазаб туйғусидан ва барча моддий истаклардан ҳалос бўлган, ҳақиқий "мен"ини англаб етган, ақлини жиловлаб олган ва изчиллик билан руҳий баркамолликка интилаётган зотлар жуда

тез вақт ичида Олий Ҳақиқатни англаб, озодликка эришадилар.

Изоҳ: Кришнани англаш йўлидан бораётган киши руҳий озодликка интилаётган барча илоҳиёт одамлари ичида энг аълосидир. Буни "Шримад Бҳагаватам"да Кришна ҳам тасдиқлайди (4.22.39): *йат-пада-панкаджа-палаша-виласа-бхактия кармашайам гратхитам удгратхайанти сантах тадван на рикта-матайо йатайо "ни руддха-срото-ганас там аранам бҳаджа васудевам* "Муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб, Парвардигор Васудевага сажда қил. Ҳатто буюк донишмандлар ҳам, Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига садоқат билан хизмат қилиб илоҳий лаззатга эришган, шу тўғрисида қалбида чуқур ўрнашиб олган моддий лаззат берадиган дунёвий фаолиятга интилиш туйғусидан бутунлай ҳалос бўлган одамчалик, қалбидаги моддий истаклар хуружини енга олишга қодир эмаслар".

Тирик мавжудотнинг қалбида ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш истаги шунчалик чуқур илдиз отиб кетганки, бор кучини ишга солиб уринишларига қарамай, ҳатто буюк донишмандлар ҳам уни жиловлаб ололмайдилар. Аммо, ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган, ўзининг руҳий табиатини тўла англаб етган Худонинг содиқ хизматкори жуда тез вақт ичида озодликка чиқади ва илоҳий ҳолатга, Парвардигорга эришади. Ўзликни англаш илмини мукамал эгаллаб, у ҳамиша илоҳий жазава ҳолатида юради. Буни қуйидаги шеърдан тушуниб олиш мумкин:

*даршана-дхйана-самспаришаир
матсйа-курма-вихангамах
сванй апатйани пушнанти
татхазам апи падма-джа*

"Балиқ шунчаки нигоҳини ташлаб қўйиш билан, тошбақа ҳамиша ўйлаб юриш билан, қушлар шунчаки танасини теккизиб қўйиш билан ўз зурёдларини парваришлаб ўстирадилар. Мен ҳам худди шундай қиламан, о Падмажа".

Балиқ ўзининг зурёдини шунчаки нигоҳини ташлаб қўйиш билан ўстиради. Тошбақа эса зурёди ҳақида ўйлаб юриш билан насл қолдиради. У қирғоқда бирор жойга тухум қўяди, ўзи сувга тушиб бўлажак зурёди ҳақида ўйлаб юради. Худди шундай, Кришнанинг содиқ хизматкори ҳам, гарчи ҳозирча Худонинг даргоҳидан узоқда бўлса ҳам, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб, ҳамиша Парвардигор ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлиб юрса, албатта Унга эриша олади. Ана шундай содиқ моддий муносабатларга умуман эътибор бермай қўяди. *Браҳма-нирвана* деб аталадиган ана шундай ҳолатга эришган киши ҳеч қандай моддий азоб-уқубатларни сезмайди, чунки у ҳамиша Парвардигор ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлиб юради.

27-28. *спариан критва бахир бахйами
 чакшуш чайвантаре бхрувах
 пранапанау самау критва
 насабхйантара-чаринау
 йатендрийа-mano-буддхир
 мунир мокша-парайанах
 вигатеччха-бхайа-кродхо
 йах сада мукта эва сах*

Сезгиларга таъсир қиладиган нарсалардан бутунлай юз ўгириб, нигоҳини қошлари ўртасига жамлаб, бурун тешикларида нафас олиш ва нафас чиқариш жараёнини мувозанатга келтириб, нафас олишдан тўхтаб, озодликка интилаётган йог шу тарзда ақлини, ҳиссиёт(сезги аъзолар)ини ва тафаккурини тўлиқ жиловлаб олади ва барча истаклардан, қўрқув ва ғазаб туйғусидан халос бўлади. Ҳамиша ана шундай ҳолатда бўлган киши, шубҳасиз, озод рухдир.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини ривожлантириб, инсон дарров ўзининг руҳий ўзлиги - "мен"ини англаб етади ва садоқат билан хизмат қилиш жараёнида Парвардигорга эришади. Худога садоқат билан хизмат қилишда баркамолликка эришиб у руҳий поғонада мустаҳкам ўрнашиб олади, ўзининг ҳар бир ҳаракатида Парвардигор ҳамиша ўзининг ёнида эканини ҳис қилиб юришга кодир бўлади.

Ана шундай ҳолат руҳий озодликнинг энг олий поғонаси деб аталади. Аржунга озодликнинг ана шундай поғонаси ҳақида гапириб, Парвардигор бундай поғонага аштанга-йоганинг саккиз поғонаси: *яма, нияма, асана, пранаяма, пратйахара, дхарана, дхйана* ва *самадхи* орқали қандай эришиш мумкинлигини тушунтиради. Бу йога жараёни «Бҳагавад-гита»нинг олтинчи бобида батафсил таърифланган, бу ерда - бешинчи бобнинг охирида, бу жараён ҳақида бошланғич маълумотлар берилган. *Пратйахара* поғонасида йог товуш, сезиладиган нарсалар - шакл, ҳид ва таъм сингари ташқи нарсалардан сезги аъзоларини биратўла тийиши, кейин кўзларини чала юмган ҳолда нигоҳини қошлари ўртасига ёки бурнининг учига қаратиши лозим. Бунда кўзни биратўла юмиб олмаслик керак, акс ҳолда ухлаб қолиш мумкин. Бошқа нарсаларга чалғимаслиги учун кўзларни катта очишнинг ҳам ҳожати йўқ. Юқорига кўтарилаётган ва пастга тушаётган ҳаво оқимларини мувозанатга келтириб, йог нафасини бурнида ушлаб туради. Ана шундай йога билан шуғулланиб юрган киши ҳиссиёт(сезги аъзолар)ини жиловлаб олади, уларни ташқи нарсалардан тийиб юради, шу тарзда ўзини руҳий озодликка эришишга ва Олий Ҳақиқатни англаб олишга тайёрлайди.

Бу йога машғулоти инсоннинг қўрқув ва ғазабнинг ҳар қандай кўринишидан бутунлай халос бўлишига, руҳий поғонага кўтарилишига,

ҳамиша Олий Рухни ёнида ҳис қилиб юришига ёрдам беради. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, демак, барча йога тизимлари ичида энг яхшиси - Кришнани англаш усулидир. Бу ҳақда кейинги бобда батафсил маълумот берилади. Бу ерда шуни айтиб ўтиш лозимки, Кришна онгига эга бўлган ва ҳамиша Худога садоқат билан холис хизмат қилиб юрган киши ҳеч қачон ҳиссиёти ўзининг назорати остидан чиқиб кетишидан хавотирланмайди, уларнинг бошқа бемаъни нарсалар билан шуғулланишига ҳам йўл қўймайди. Бу усул одамга аштанга-йогага қараганда анча қулайроқ йўл билан ўз ҳиссиётини бошқариш имконини беради.

29. *бхоктарам джнайа-тапасам
 сарва-лока-махешварам
 сукхридам сарва-бхутанам
 джнатва мам шантим риччхати*

Барча қурбонлик маросимлари ва риёзатлар натижасидан лаззатланадиган ягона Зот - Мен эканимни, Мен барча сайёралар ва фаришталарнинг Олий Ҳукмдори, шунингдек барча мавжудотларнинг энг яқин дўсти ва саодатманди эканимни тўлиқ англаб етган киши моддий азоб-уқубатлардан халос бўлади ва тўла осойишталикка эришади.

Изоҳ: Алдамчи қувват чангалига тушган шартланган руҳлар моддий оламда тинчликка, осойишталикка эришишга интилиб яшайдилар. Лекин, улар мустаҳкам тинчликка эришишнинг «Бҳагавад-гита»нинг ушбу шеърида айтилган ишонарли дастурини, формуласини билмайдилар. Бу формула жуда содда: бизнинг қилаётган барча амалларимиз натижасидан фақат Кришна лаззатланади. Ўзимизда мавжуд нарсаларнинг ҳаммасини Парвардигорга илоҳий хизмат қилиш йўлида ишлатишимиз керак, чунки У - барча сайёраларнинг, уларга ҳукмронлик қиладиган фаришталарнинг ягона Ҳукмдоридир. Парвардигордан буюкроқ зот йўқ. У хатто энг буюк фаришталар - Тангри Браҳма ва Тангри Шивадан ҳам буюк. Бу ҳақиқат Ведаларда кўрсатилган: *там ишваранам парамам махешварам* (Шветашватараупанишад, 6.7). Ҳаётда адашиб юрган тирик мавжудотлар гарчи ўзлари Парвардигорнинг алдамчи қувватининг ҳукми остида бўлсалар ҳам, оламга ҳукмронлик қилишга интиладилар. Парвардигор - моддий табиатнинг Ҳукмдори, шартланган руҳлар эса - моддий табиатнинг бешафқат қонунлари ҳукми остида яшайдилар. Одамлар токи мана шу оддий ҳақиқатни тушуниб етмас экан, улар на якка ҳолда, на барчаси биргаликда бўлиб ҳеч қачон тинчлик ва осойишталикка эриша олмайдилар. Кришнани англашнинг маъноси шундан иборат: Кришна-олий ҳукмдор, барча тирик мавжудотлар, шу жумладан барча буюк фаришталар ҳам Унинг

ҳукми остидаги хизматкорлардир. Тўла Кришна онгига эга бўлган зотларгина ҳаётда ҳақиқий осойишталикка эришадилар.

Бешинчи бобда Кришнани англаш илмининг *карма-йога* деб аталадиган усули ҳақида гапирилди. Бу бобда: "Қандай қилиб *карма-йога* усули ёрдамида озодликка эришиш мумкин?" - деган саволга жавоб берилди. Кришна онгида фаолият кўрсатиш - ҳамиша Кришнанинг ҳукми остида эканини англаган ҳолда ҳаракат қилиш демакдир. Ана шундай фаолият руҳий илм билан бир қаторда туради. *Бҳакти-йога* - Кришна онги билан кўрсатиладиган фаолият, *гйана-йога* - бҳакти-йогага олиб борадиган йўл. Кришна онгига эга бўлиш - ҳаётда Олий Мутлақ Ҳақиқат билан ўзаро муносабатини бир лаҳза ҳам унутмасдан ҳаракат қилиб яшаш демакдир. Кришна онгининг энг юқори поғонаси эса - Кришнани, Худонинг Олий Шахсини тўлиқ англаб етиш. Пок рух, Парвардигорнинг чексиз кичик заррачаси Унинг мангу хизматкори ҳисобланади. *Майя* устидан ҳукмронлик қилишга уриниб, тирик мавжудот алданиш салтанатига тушиб қолади ва ўзини сон-саноксиз мусибатларга, адо бўлмас азоб-уқубатларга мубтало қилади. Токи тирик мавжудот моддий оламда яшар экан, у моддий танасининг эҳтиёжларини кондириш учун ҳаракат қилишга мажбур бўлади. Аммо Кришнани англаш усули ҳатто моддий қувват ҳукми остида юрган одамни ҳам руҳий ҳаёт кечириш поғонасига кўтаради, чунки бу усул ёрдамида у қалбидаги руҳий табиатли онгни уйғотишга қодир бўлади. Инсон бу йўлда қанча тез юксала борса, моддий табиат таъсиридан шунча тез озод бўла боради. Парвардигор ҳеч нарсага боғланмаган. Руҳий юксалиш йўлидаги муваффақиятимиз ҳар кимнинг ўзига, Кришна онгида ўз бурчимизни қанчалик иштиёқ билан самимий бажараётганимизга боғлиқ. Кришна онгида кўрсатилаётган фаолият ҳиссиётимизни жиловлаб олишга ҳамда қалбимиздаги истак ва ғазаблар хуружини енгишга ёрдам беради. Кришна онгида мустаҳкам турган, ҳиссиётини, истак ва ғазабини жиловлаб олган киши руҳий поғонага, *Брахма-нирвана* поғонасига кўтарилган бўлади. Кришна онгида ҳаракат қилиш саккиз поғонали сеҳрли йога билан шуғулланиш билан баробар, чунки бу йўл ҳам инсонни ана шу йоганинг мақсадига олиб келади. *Яма, нияма, асана, пранаяма, пратйахара, дхарана, дхйана* ва *самадхи* - булар онгнинг аста-секин эволюцион ривожланиш поғоналаридир. Лекин, аслида буларнинг ҳаммаси Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида эришиладиган руҳий баркамоллик чўққисига борадиган зинапоясининг алоҳида-алоҳида поғоналаридир, чунки фақат Худога садоқат билан хизмат қилишгина инсонга ҳақиқий мангу тинчлик ва осойишталик олиб келади. Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш - руҳий баркамолликнинг энг

юқори поғонасидир.

«Бҳагавад-гита»нинг "Карма-йога - ҳаётда Кришна онги билан яшаш" деб аталадиган бешинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Олтинчи боб. Дхйана - йога

*1. ири бхагаван увача
анаиритаҳ карма-пхалам
карйам карма кроти йаҳ
са саннийаси ча йоги ча
на нирагнир на чакрийаҳ*

Худонинг Олий Шахси деди: Ўз меҳнатининг натижасига боғланиб қолмаган, лекин ҳамиша ўз бурчига содиқ қолган ҳолда ҳаракат қилиб юрган киши ҳақиқий таркидунё қилган инсондир. Муқаддас олов ёқмайдиган ва ўз бурчини бажармай юрган киши эмас, балки айнан ана шундай инсон ҳақиқий йогдир.

Изоҳ: Бу бобда Парвардигор ақл ва сезгиларни жиловлаш имконини берадиган саккиз поғонали йога усулини таърифлаб беради. Лекин, оддий одамларнинг, айниқса биз яшаётган Кали-юга даврида, йоганинг бу тури билан шуғулланиши жуда қийин. Бу бобда саккиз поғонали йога усулини тавсия қилар экан, Парвардигор барибир *карма-йога*, яъни Кришна онгидаги фаолият билан шуғулланиш усули бундан афзалроқ эканини айтади. Ҳар бир инсон оиласини боқиш учун меҳнат қилади: ҳеч ким, ўз сезгиларининг талабларини бевосита ёки билвосита кондиришга таъма қилмасдан ҳолис меҳнат қилолмайди. Аммо, руҳий баркамолликка эришган киши, Кришна онгида ҳаракат қилиб, ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш, бирор манфаат кўриш учун эмас, балки Кришнани мамнун қилиш учун меҳнат қилади. Кришна онгида ҳаракат қилиш - ҳар бир тирик мавжудотнинг Парвардигор олдидаги муқаддас бурчидир, чунки асл табиатимизга кўра ҳар биримиз Парвардигорнинг ажралмас заррачаларимиз. Тананинг айрим қисмлари бутун тана учун хизмат қилади. Тананинг ҳар хил аъзолари ўзлари мустақил ҳолда лаззатланиш учун эмас, балки бутун тананинг эҳтиёжини кондириш учун хизмат қиладилар. Худди шундай, фақат ўзи учун эмас тўла бутун - Парвардигорни мамнун қилиш учун меҳнат қиладиган киши ҳақиқий *саннийаси*, комил йогдир.

Баъзи саннийасилар "биз моддий дунёдаги тирикчилик қилиш билан боғлиқ бўлган барча

вазифалардан озодмиз" деб, ҳатто *агнихотра-яғйа*, курбонлик маросими ўтказишни ҳам тарк этадилар. Аслида улар шахсиятсиз Браҳманга кўшилишга интилиш билан ўзларининг шахсий манфаатларини кўзлайдилар, албатта бундай истак ҳар қандай майда, кўпол моддий истаклардан устун туради, лекин, барибир ундай йог холис эмас, балки таъмагирлик билан ҳаракат қиляпти. Худди шундай, сеҳргар-йог ҳам ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этиб, кўзларини ярим юмган ҳолда, ўзининг шахсий манфаати учун ҳаракат қилаётган бўлади. Лекин, Кришна онги билан фаолият кўрсатаётган одам, яъни Худонинг содиқ хизматкори, ўзи учун ҳеч қандай манфаат кўзламасдан фақат Олий Бутун, ягона Парвардигорни рози қилиш учун хизмат қилади. Кришна онгига эга бўлган киши ўз сезгиларининг талабларини қондиришга интилмайди. Унинг мақсади - Кришнани мамнун қилиш, шунинг учун уни ҳақиқий *саннйаси*, "комил йог" деб айтадилар. Мукамал таркидунёлик намунасини кўрсатиб кетган Парвардигор Чаитанйа Худого қилган илтижоларида шундай дейди:

*на дханам на джанам на сундарим
кавитам ва джагад-иша камайе
мама джанмани джанманишваре
бхаватад бҳактир ахаитуки твайи*

"Эй қудратли Парвардигор, Мен бой-бадавлат бўлишни ҳам, чиройли аёлларга эга бўлишни ҳам, кўплаган издошларим бўлишни ҳам исамайман. Менинг ягона истагим - Сенинг бесабаб марҳаматинг билан умрлар оша Сенга соф садоқат билан холис хизмат қилиб яшашдан иборат".

*2. йам саннйасам ити прахур
йогам там виддхи пандава
на хи асаннйаста-санкалпо
йоги бхавати каишчана*

Эй Пандунинг ўғли, билиб қўй: аслида таркидунёликнинг асл моҳияти - йога, яъни Парвардигор билан боғланишдир, чунки инсон фақат ҳиссий лаззатланишга интилиш туйғусидан халос бўлгандан кейингина ҳақиқий йог бўла олади.

Изоҳ: Ҳақиқий *саннйаса-йога*, яъни *бҳакти-йога* билан шуғулланиш - тирик мавжудотнинг асл, табиий ҳолатини билиб олиш ва ана шу илм асосида яшашдан иборат. Тирик мавжудот ўзининг асл табиатига кўра тўла мустақил эмас. У Парвардигорнинг оралиқ қувватига мансуб бўлган зот. Моддий қувват таъсири остига тушганида у шартланиб қолади, Кришна онгига эга бўлганида, яъни руҳий қувватнинг ҳаракат қилиш қонун-қоидаларини тушуниб етганида эса, - у ўзининг азалий асл ҳолатига қайтади. Шунинг учун, мукамал илмга эга бўлган киши ҳиссий лаззатларга интилиш туйғусидан воз кечиб, бу

дунёдаги ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этади. Йоглар сезги аъзоларининг моддий нарсалар билан алоқа қилишига йўл қўймасдан ана шу мақсадга эришишга интиладилар. Лекин, Кришна онгига эга бўлган кишида сезгиларини Кришнага хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаган моддий фаолият билан машғул қилишга умуман вақт қолмайди. Шу боис, у бир вақтнинг ўзида ҳам *йог*, ҳам *саннйаси* ҳисобланади. Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши бир вақтнинг ўзида табиий равишда ҳам гйаниларнинг, ҳам йогларнинг мақсадига эришади, яъни руҳий илмга ҳам эга бўлади, сезгиларини ҳам жиловлаб олади. Агар инсон ўзининг шахсий интилишларидан воз кеча олмаса, унинг гйана-йога ёки сеҳрли-йога билан шуғулланишидан нима фойда? Ҳар бир инсоннинг асл мақсади - фақат сезгиларининг талабларини қондиришга интилиб яшашни тарк этиш ҳамда қалбида Парвардигорни мамнун қилиш учун яшаш истагини ривожлантиришдан иборат. Кришна онгига эга бўлган киши ҳиссий лаззатланишга интилмайди, ҳамиша Парвардигорни мамнун қилиш учун ҳаракат қилиб яшайди. Аксинча, ягона Парвардигор ҳақида илмга эга бўлмаган ғофил одам сезгиларини лаззатлантириш учун ҳаракат қилишга мажбур, чунки тирик мавжудот ҳаракат қилмай туролмайди. Ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб яшаш билан инсон ўзининг барча мақсадларига эришади.

*3. арурукишор мунер йогам
карма каранам учйате
йогарудхасйа тасйаива
шамаҳ каранам учйате*

Саккиз поғонали йога билан шуғулланишни энди бошлаган киши учун мақсадга эришиш воситаси - фаолият, баркамолликка эришган инсон учун эса, моддий фаолиятни бутунлай тарк этиш восита бўлади, дейилган.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг Парвардигор билан боғланиш жараёни "йога" деб аталади. Йога фаолиятини руҳий ўзликни англаш чўққисига олиб борадиган зинапоёга ўхшатиш мумкин. Шартланган тирик мавжудотлар бу зинапояннинг пастки поғоналарида юрган бўладилар, руҳий юксалишнинг юқори поғонасига эришган тирик мавжудот моддий иллатлардан бутунлай покланади ва ўзининг руҳий табиатини англаб этади. Руҳий юксалишнинг ҳар хил даражаларига мос келадиган бу зинапояннинг поғоналари ҳар хил номлар билан аталади. Умуман зинапояннинг ўзи "йога" деб аталади, уни асосан учга бўладилар: 1) гйана-йога; 2) дхйана-йога; 3) бҳакти-йога. Зинапояннинг пастки поғонасида турган кишини *йогарурукиша* деб, юқори поғонасида турган кишини эса - *йогарудха* деб атайдилар.

Саккиз поғонали йога билан шуғулланиш учун инсон ўз ҳаётини тартибга соладиган маълум

қонун-қоидаларга амал қила бошлаши, муруқаба ҳолатига киришга ёрдам берадиган ҳар хил *асана*(жисмоний машқ)лар бажариши лозим. Бу амаллар моддий фаолият тоифасига киради. Улар ақлни мувозанатга келтиришда, ҳиссиётни жиловлаб олишда ёрдам беради. Ёғ муруқабада камолотга эришганида ҳар қандай моддий фаолиятни бутунлай тарк этади.

Кришна онгига эга бўлган киши эса, ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юргани сабабли аллақачон муруқабага фарқ бўлган ёғ ҳисобланади. Ҳамиша Кришнага хизмат қилиб, илоҳий фаолият билан банд бўлиб юргани учун у ҳар қандай дунёвий фаолиятни тарк этган бўлади.

*4. йада хи нендрийартхешу
на кармасв анушаджджате
сарва-санкалпа-саннийаси
йогарудхас тадочийате*

Яна айтадиларки, ёғ моддий истаклардан бутунлай халос бўлиб, ҳиссий лаззат излашни ҳамда моддий фаолият билан шуғулланишни биратўла тарк этганида баркамолликка эришади.

Изоҳ: Инсон Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга бутун ҳаётини бағишлаганида қалбининг тўла осойишталигига эришади. Шу боис у бу дунёда сезгиларига лаззат излашни ва кармали(дунёвий) фаолият билан шуғулланишни тарк этади. Аммо, Худога хизмат қилмайдиган киши сезгилар(нафс, ҳиссиёт)нинг талабларини қондиришга интилишга, шу ниятини амалга ошириш учун меҳнат қилишга мажбур бўлади, чунки тирик мавжудот ҳеч қачон ҳаракатсиз тура олмайди. Кришна онгидан маҳрум бўлган киши ҳамиша, албатта ё ўзининг, ё яқинларининг, ё қариндошларининг манфаатини кўзлаб меҳнат қилади. Лекин, Кришна онгига эга бўлган киши ўзининг ҳар бир ҳаракати билан Кришнани мамнун қилишга интилади, шу боис у ҳеч қачон ўз манфаатини кўзлаб меҳнат қилмайди. Кришнани англаш жараёнидаги фаолият билан таниш бўлмаган ёғ, руҳий юксалиш зинапоясининг юқори поғонасига кўтарилишдан аввал, ўзининг дунёвий истакларини жисмоний йўл билан тўхтатиб туришга мажбур бўлади.

*5. уддхаред атманатманам
натманам авасадайт
атмаива хй атмано бандхур
атмаива рипур атманах*

Инсон ўз ақлидан ҳаётнинг пастки турларига қулаб, тубанликка юз тутиш учун эмас, аксинча, моддий тутқунликдан озодликка чиқиш учун фойдаланиши лозим. Ақл - шартланган руҳнинг дўсти ҳам бўлиши мумкин, душмани ҳам.

Изоҳ: Қаерда ишлатилишига қараб "*атма*" ибораси ҳар хил маъноларни англатади: тана, ақл ва руҳ. Ёғга тизимида ақл ва шартланган руҳ энг муҳим нарсалардир. Ёғга билан шуғулланганда фаолият маркази ақл бўлгани учун *атма* ибораси бу ерда "ақл" деган маънони англатади. Ёғнинг мақсади - ақлни жиловлаб олиш, уни сезгиларига лаззат берадиган нарсаларга бўлган боғланишлардан озод қилишдан иборат. Бу ерда алоҳида таъкидлаб айтилган: ақлни шундай ҳаракат қилишга ўргатиш керакки, токи у шартланган руҳни ғафлат ботқоғидан олиб чиқишга қодир бўлсин. Моддий оламда яшаётган тирик мавжудот ақли ва сезгиларининг ҳукми остида бўлади. Аслини олганда, ақли моддий табиатга ҳукмронлик қилишга интилаётган сохта ўзлигининг таъсири остига тушиб қолгани сабабли, пок руҳ бу дунёда тутқун бўлиб юради. Шунинг учун, ақлни моддий табиатнинг алдашларига қаршилик қилишга, унинг ўткинчи неъматларига учмасликка ўргатиш керак, шундагина ақл шартланган руҳни моддий тутқунликдан қутқариб олишга қодир бўлади. Тирик мавжудот ҳиссий лаззат келтирадиган нарсаларга боғланиб қолиш билан тубанликка юз тутмаслиги керак. Тирик мавжудот уларга қанчалик кучли боғланган бўлса, моддий ҳаёт чангалига шунчалик чуқур ботган бўлади. Моддий боғланишлардан халос бўлишнинг энг осон йўли - ақлни ҳамиша Кришна онги билан ҳаракат қилишга мажбур қилишдан иборат. Буни алоҳида таъкидлаш учун Кришна *хи* иборасини ишлатган: инсон албатта шундай қилиши керак. Ведаларда шундай дейилган:

*мана эва манушийанам
каранам бандха-моқшайох
бандхайа вишайасанго
муктйаи нирвишайам манах*

"Ақл тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлишига ҳам, руҳий озодликка чиқишига ҳам сабаб бўлади. Ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалар ҳақида ўйлаш билан ақл одамни моддий оламга боғлаб, уни шу ерда асир қилиб қўяди, лекин, агар у шу нарсалардан юз ўгирса, ақл инсонни руҳий озодликка олиб чиқади"(Амрита-биндупанишад.2). Шундай қилиб, ҳамиша Кришна онги билан фаолият кўрсатиб юрадиган ақл инсоннинг озодликнинг энг юқори поғонасига кўтарилишига ёрдам беради.

*б. бандхур атматманас тасйа
енатмаиватмана джиттах
анатманас ту шатрутве
вартетатмаива шатру-ват*

Ақлни жиловлаб олган киши учун ақл унинг энг яқин дўсти бўлади, бунинг уддасидан чиқолмаган киши учун эса, ақл энг ашаддий душман бўлиб қолаверади.

Изоҳ: Саккиз поғонали йога тизимининг мақсади - ақлини жиловлаб олиш ва уни ҳаётнинг олий мақсадига эришишда инсоннинг яқин дўстига айлантиришдан иборат. Токи инсон ақлини жиловлаб олмас экан, унинг йога билан шуғулланиб юриши шунчаки вақтини бекорга сарфлаш бўлиб қолаверади. Ақлини жиловлай олмаган киши энг ашаддий душмани билан ёнма-ён яшаётган бўлади, шу сабабли у ҳеч қандай мақсадга эриша олмай, нодир инсон умрини хазон қилади. Ҳар бир тирик мавжудот асл табиатига кўра, юқоридан белгиланган маълум бир вазифани бажариш учун бу дунёга келган. Токи ақл жиловланмаган асов душманмиз бўлиб қолар экан биз хирс, ғазаб, очкўзлик, алданиш сингари ёвуз кучларнинг амрига бўйсунушга мажбурмиз. Агар ақлимизни жиловлаб олсак, у ўз хоҳиши билан ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Параматма қиёфасида мавжуд бўлган Парвардигорнинг амрини бажаришга рози бўлади. Шунда, Кришнани англашга интилиб яшаётгани боис, унинг учун Парвардигорнинг барча кўрсатмаларига амал қилиб яшаш мутлақо табиий ҳол бўлиб қолади.

*7. джитатманах пращантасйя
параматма самахитах
шитошина-сукха-духкхешу
татха манапаманайох*

Ақлини жиловлаб олган киши Олий Рухни англаб етган бўлади, чунки у осойишталикка эришган. Шундай инсон учун бахт ва мусибат, иссиқ ва совук, обрў ва шармандалик орасида фарқ қолмайди.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг вазифаси - ҳар кимнинг қалбида Параматма қиёфасида мавжуд бўлган Парвардигорнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашдан иборат. Тирик мавжудотнинг ақли алдамчи қувват билан булғанганида у моддий фаолият чангалига тушиб қолади. Шу боис агар инсон йога усулларининг бирортаси ёрдамида ақлини жиловлаб олса, уни "мақсадга эришган киши" деб ҳисоблаш керак. Тирик мавжудотнинг ақли Олий табиатда мужассам бўлганида, унинг Худонинг амрини бажаришдан бошқа иложи қолмайди. Ақл ҳамиша юқоридан келган фармонга бўйсунуши лозим. Ақлини жиловлаб олган киши табиий равишда Параматманинг, яъни Олий Рухнинг кўрсатмаларини бажара бошлайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган содиқ дарров руҳий поғонага кўтарилгани сабабли, у моддий оламнинг бахт ва мусибат, иссиқ ва совук сингари қарама-қаршиликларидан устун туради. Шу тарзда у *самадхи* ҳолатига киради, яъни Парвардигор ҳақидаги ўйларга бутунлай ғарқ бўлади.

*8. джнана-виджнана-трипатма
кута-стхо виджитендриях
йукта итй учйате йоги
сама-лоштирашма-канчанах*

Ҳақиқий илмга эга бўлган ва уни амалда қўллаб тўла осойишталикка эришган кишини "ўзининг "мен"ини англаб етган инсон" деб ҳисоблайдилар ва "йог" ёки "сеҳргар" деб атайдилар. Шундай инсон руҳий(илоҳий) поғонага кўтарилган бўлади ва ҳамиша хотиржам қолади. У харсанг, шағал ва олтин орасида фарқ кўрмайди.

Изоҳ: Китоблардан олинган, аммо, Олий Ҳақиқатни англаш билан тасдиқланмаган билим - фойдасиз, сохта билимдир. "Бҳакти-расамрита-синдху"да (1.2.234) шундай дейилади:

*атах ири-кришна-намади
набхавед грахйам индриях
севонмукхе хи джихвадау
свайам эва спхуратй адах*

"Сезгилари дунёвий истаклар билан булғанган нопок киши Шри Кришнанинг муқаддас номини, қиёфасини, сифатларини ва эрмакларини англай олмайди. Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида сезгиларини руҳий даражага кўтаргандан кейингина унга бу сирлар очилади".

«Бҳагавад-гита»да баён этилган Кришнани англаш илмини дунёвий маълумотлар асосида англаб бўлмайди. Онги покланган инсонни учратиб, у билан ҳамсухбат бўлиш бахтига муяссар бўлган кишигагина бу илм сирлари очилиши мумкин. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши руҳий илмни амалда қўллашни яхши билади, чунки у Худога хизмат қилишдан чуқур лаззат олиб яшаётган бўлади. Руҳий илмни амалда қўллаш ёрдамида инсон руҳий баркамолликка эришади. Бу илм унинг ишончини, иймонини кучайтиради. Руҳий илмнинг назарий таълимоти билан танишиб, уни амалда қўлламай юрган кишини эса, бири-бирига зид бўлиб кўринадиган нарсалар дарров йўлдан адаштириб қўяди. Фақат руҳий илмни кундалик турмушда қўллай оладиган кишигагина ҳамиша хотиржам, осойишта яшайди, чунки у ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган бўлади. Дунёвий илмларга бепарво бўлиб, у бу дунёдан ташқарида яшаётган бўлади. Бировлар олтинга тенглаб юрган дунёвий билимларнинг унинг учун майда шағал ёки харсанг тошчалик қадри бўлмай қолади.

*9. сукрин-митрари-удасина-
мадхйастха-двешйа-бандхушу
садхушв апи ча папешу
сама-буддхир вишишияте*

Самимий хайрихоҳ инсонларми, эзгулик қилувчи меҳрибонларми, четдан қараб

турадиганларми, ўзи ва душманлари орасидаги одамларми, ҳасадгўйларми, дўсти ёки душманими, тақводор ёки гуноҳкорми - барчасига бир хил муносабатда бўладиган киши шундай инсондан ҳам устун туради.

*10. йоги йунджита сататам
атманам рахаси стхитах
эаки йата-читтатам
нирашир апариграхах*

Йогнинг танаси, ақли ва руҳи ҳамиша Парвардигор билан боғлиқ фаолиятда машғул бўлиши лозим. У ёлғиз ўзи хилват жойда яшаши, ақлини ҳамиша ўзига бўйсундириши, дунёвий истаклардан, эгалик қилиш туйғусидан пок бўлиши керак.

Изоҳ: Одамлар Парвардигорни ҳар хил кўринишларда англайдилар: Браҳман, Параматма ва Олий Шахс. Кришна онгига эга бўлиш - ҳамиша муҳаббат билан Худо Шахсига хизмат қилишда машғул бўлиб яшаш демакдир. Худонинг шахсиятсиз Браҳман кўринишини англашга интилиб юрган имперсоналистлар ҳам, мақсади - қалбидаги Параматмани, яъни Худонинг ҳар бир тирик мавжудот қалбида намоён бўлган кўринишини англашдан иборат бўлган сеҳргар-йоглар ҳам қандайдир даражада Кришна онгига эга зотлар ҳисобланади, чунки шахсиятсиз Браҳман - Кришнанинг руҳий ёғдуси, Олий Руҳ, Параматма эса - Кришнанинг ҳамма жойга сингиб кетган қудратли қиёфасидир. Аммо, бевосита Кришнага, Худонинг Олий Шахсига хизмат қилиб юрган киши йогларнинг энг аълоси ҳисобланади, чунки у Браҳман, Параматма аслида нима эканини ҳам мукамал билади. Унинг Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги илми мукамал илм ҳисобланади, аксинча, имперсоналистлар ва сеҳргар-йогларнинг Кришна ҳақидаги илми мукамал эмас.

Шунга қарамай бу ерда Кришна барча йогларни ҳеч иккиланмасдан кўзлаётган мақсадига интилишга чақиради - шунда эртами-кечми, улар ҳам руҳий баркамолликнинг энг юқори чўққисига албатта эришадилар. Йоглар учун энг асосийси - ақлини ҳамиша Кришнада мужассам қилиб юриш. У ҳамиша Кришнани эслаб юриши, ҳатто бир лаҳза ҳам Худони эсдан чиқармаслиги лозим. Ақлини Парвардигорда мужассам қилган киши *самадхи*, яъни транс(илоҳий жазав) ҳолатига эришган бўлади. Ақлини ҳамиша Парвардигорда мужассам қилиб юриш учун дунёвий муносабатлардан келиб чиқадиган ҳар хил ташвишлардан холи бўлиб, ҳамиша хилват жойда яшаш керак. Йог фақат руҳий юксалишга ёрдам берадиган нарсалар билан машғул бўлиши, бу йўлда тўсиқ бўладиган нарсалардан бутунлай юз ўгириши лозим. Шунингдек, у ортиқча нарсаларга эга бўлишга интилиш истагидан ҳам кескин воз кечиши лозим. Бундай истаклар фақат унинг сохта

эгалик туйғусини кучайтириб, ортиқча ташвиш келтиради, холос.

Бевосита Кришнани англаш доирасида ҳаракат қилиб юрган киши ана шу талабларнинг барчасини табиий равишда энг аъло даражада бажаради, чунки Кришнага садоқат билан хизмат қилиш - ҳар қандай шахсий интилишларни тарк этиб, фақат Худони мамнун қиладиган ишлар билан машғул бўладиган таркидунёликдир. Шрила Рупа Госвами Кришнани англаш жараёнидаги фаолиятни куйидагича тушунтиради:

*анасактасйа вишайан
йатхархам упайунджатах
нирбандхах кришна-самбандхе
йуктам вайрагйам учйате
парпанчикатайа буддхйа
хари-самбандхи-вастунах
мумукишубхих паритйаго
вайрагйам пхалгу катхйате*

Ҳаётда ҳеч нарсага боғланиб қолмаган, лекин ҳамма нарсани Парвардигор Кришнага хизмат қилишда ишлатадиган киши ҳақиқатан ҳам бирор нарсага эгалик қилиш туйғусидан озод инсондир. Аксинча, агар одам ҳамма нарса Кришна билан боғлиқ эканини билмасдан, бу дунёдаги ҳамма нарсани тарк этса, унинг таркидунёлигини мукамал таркидунёлик деб бўлмайди" (Бҳакти-расамрита-синдху, 1.2.255-256).

Кришна онгига эга бўлган киши аслида ҳамма нарса Кришнаники эканини тушунади, у ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайди. Шу боис, у шахсан ўзи учун ҳеч нарса қилгиси келмайди. У фақат қалбида Кришна онгини ривожлантиришда ёрдам берадиган нарсаларни қабул қилади, бунга салбий таъсир қиладиган нарсаларни тарк этади. Ҳамиша руҳий борлиққа ғарқ бўлиб юрган ҳолда, у барча моддий нарсалардан воз кечиб, Кришна онгига эга бўлмаган одамлар билан ҳамсуҳбат бўлишни истамай, ҳамиша ёлғиз ўзи танҳо юради. Шу боис қалбида Кришна онгини ривожлантирган кишини "қомил йог" деб ҳисоблайдилар.

*11-12. шучау деше пратиштханйа
стхирам асанам атманах
нати-уччхритам нати-ничам
чайладжина-кушоттарам
татрайкаграм манах критва
йата-читтендрийа-криях
упавишийасане йундждйад
йогам атма-вишуддхайе*

Йога билан шуғулланиш учун покиза, хилват жой топиш, ерга куша майсасидан тўқилган шолча тўшаб, унинг устидан кийик териси ёки юмшоқ мато ташлаш керак. Ўриндиқ жуда баланд ҳам, жуда паст ҳам бўлмаслиги керак. Қулай ўрнашиб ўтириб, йога билан

шуғулланишни бошлаш мумкин. Ақли ва сезгиларини жиловлаб, танасининг фаолиятини назорат қилиб, тафаккурини бир нуқтада жамлаб, йог қалбини моддий иллатлардан поклаши лозим.

Изоҳ: Бу ерда "покиза жой" деганда муқаддас зиёратгоҳ бўлган жой назарда тутилади. Ҳиндистонда йоглар уйларини тарк этиб Праяг, Матхура, Вриндаван, Хришикеш ва Хардвар сингари муқаддас жойларда жойлашадилар. Улар Ганга ва Ямуна сингари муқаддас дарёлар бўйида ўтириб, хилватда йога билан шуғулланадилар. Аммо кўпинча, айниқса Ҳиндистондан бошқа жойларда яшайдиган одамларда бундай имконият бўлмайди. Катта шаҳарлардаги йога жамиятлари уларни ташкил этган одамларгагина катта даромад келтириши мумкин, лекин ҳақиқий йога билан шуғулланишни истаган одамларга бу жамиятлар ҳеч қандай фойда бермайди. Ўз сезгиларини, ақлини жиловлаб, уларни бошқаришни ўрганмаган киши муроқабани билан шуғуллана олмайди. Шунинг учун "Брихад-нарадия-пурана"да айтилганки, одамлар жуда кам умр кўрадиган, рухий юксалиш йўлидан жуда секин борадиган, ҳамиша ташвиш ва хавотирда юрадиган Кали-юга даврида рухий юксалишнинг энг самарали усули - Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ҳисобланади: *харер нама харер нама харер намаива кевалам калау настй эва настй эва настй эва гатир аниятха*

"Ҳозирги иккиюзламачилик ва қарама-қаршиликлар даврида рухий озодликка чиқишнинг ягона йўли Худонинг муқаддас номларини зикр қилишдан, зикр қилишдан, зикр қилишдан иборат. Бунинг бошқа йўли йўқ. Бошқа йўл йўқ. Бошқа йўл йўқ."

13-14. *самам кайа-широ-гривам
дхарайанн ачалам стхирах
сампрекийя насикаграм свам
дишаш чанавалокайан
прашантатма вигата-бхир
браҳмачари-врате стхитах
манах самйамйа мач-читто
йукта асита мат-парах*

Йог гавдасини, бўйнини ва калласини бир чизикда тик тутиб, нигоҳини бурнининг учиди жамлаши керак. Ақлини хотиржам қилиб ва жиловлаб, кўрқувдан халос бўлиб, жинсий ҳаётни бутунлай тарк этиб, тафаккур назарини қалбидаги Менинг қиёфамга қаратиши ва Мени Ўзининг олий мақсади қилиб олиши керак.

Изоҳ: Инсон бўлиб яшашнинг энг олий мақсади - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Ўзини Параматма, яъни тўрт қўлли Вишну қиёфасида намоён этадиган ягона Парвардигорни англаб

етишдан иборат. Инсон бошқа бир мақсадни кўзлаб эмас, балки қалбида Парвардигор Вишнунинг ана шу қиёфасини топиб, Унинг жамолига маҳлиё бўлиш мақсадида йога билан шуғулланади. Ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган *Вишну-мурти* - Кришнанинг тўлиқ намоён бўлган кўринишидир. Йога билан шуғулланганда ана шу Вишну-муртини англаб етишга интилмайдиган киши - ўзини алдаб, вақтини бекор кетказиб юрган одам ҳисобланади. Инсон ҳаётининг энг олий мақсади - Кришна, йогнинг мақсади эса - қалбидаги Вишну муртига эришиш. Бунинг учун жинсий ҳаётни бутунлай тарк этиш лозим, шунинг учун йог уйини тарк этиши ва юқорида кўрсатилгандай, йога билан шуғулланиб хилват жойда яшаши лозим. Уйда ёки бошқа бирор жойда ҳар хил ҳиссий лаззатларга берилиб юриб, баъзида эса, бирор йога жамиятининг машғулотида қатнашиб, йога билан шуғулланиб бўлмайди. Йог ақлини жиловлашни ва барча ҳиссий лаззатлардан ўзини тийишни ўрганиши лозим. Ҳиссий лаззатларнинг энг асосийси - жинсий алоқа қилишдан келадиган лаззат ҳисобланади. Жинсий алоқани бутунлай тарк этиб яшайдиган зотлар учун ёзилган қоидаларда, буюк донишманд Ягйавалка шундай деб ёзади:

*кармана манаса вача
сарвавастхасу сарвада
сарватра маитхуна-тйаго
браҳмачарйам праचाкишате*

"**Браҳмачарийнинг жинсий алоқадан сакланишга берган ваъдасининг мақсади - инсоннинг ҳаракат, нутқ ва ақл сатҳида жинсий ҳаётни бутунлай тарк этишига, шу қоидага ҳамиша, ҳамма ерда ва ҳар қандай шароитда амал қилиб яшашига ёрдам беришдан иборат**".

Жинсий алоқа ва ҳақиқий йога - бир-бирига бутунлай қарама-қарши бўлган амаллардир. Шунинг учун одамни жуда ёшлигидан, у ҳали жинсий ҳаёт нималигини билмайдиган пайтдан бошлаб браҳмачарий турмуш тарзининг қонунларига ўргатадилар. Беш ёшга тўлган ўғил болани *гурукула* - рухий устознинг мактабига жўнатадилар. Рухий устоз уларга қатъий қоидалар асосида таълим бериб, уни ҳақиқий браҳмачарий қилиб тарбиялайди. Ана шундай таълим-тарбия орқали ўтмаган киши йоганинг ҳеч бир турида - хоҳ у *гйана-йога*, *дхйана-йога* ёки *бҳакти-йога* бўлсин - баркамолликка эриша олмайди. Шунини айтиб ўтиш лозимки, оилавий ҳаётни тартибга соладиган ведавий қонунларга амал қилиб яшайдиган, фақат ўз никоҳидаги қонуний хотини билан жинсий алоқа қилиб яшайдиган одамлар ҳам браҳмачарийлар ҳисобланади. Шундай *грехастха-браҳмачарйа* ҳам *бҳакти-йога* билан шуғулланиши мумкин, аммо *гйана*- ва *дхйана*-йога билан шуғулланиш қонунлари ҳатто шундай *грехастха-браҳмачарий*ларни ҳам инкор этиб, жинсий алоқани бутунлай, биратўла тарк этишни

тақозо этади. *Бҳакти-йога* усули грихастха-браҳмачаряларга чекланган микдорда жинсий алоқа билан шуғулланишга рухсат беради, чунки *бҳакти-йога* усули шу қадар қудратлики, бу йога билан шуғулланаётган киши табиий равишда, ўз-ўзидан жинсий алоқа билан лаззатланишдан совиб кетади ва ундан анча улуғвор, юксакроқ лаззат келтирадиган фаолият - бевосита Парвардигорга хизмат қилишда машғул бўлади. «Бҳагавад-гита»да шундай дейилади:

*вишайа винивартанте
нирахарасйа дехинаҳ
раса-варджем расо "ни асйа
парам дриштва нивартате*

"Ҳатто ҳиссий лаззатлардан ўзини тийиб юрганда ҳам танадаги руҳ бундай лаззатлар мазасини эслаб қолади. Лекин, улардан юксакроқ лаззатни татиб кўргандан кейин, ҳиссий лаззат келтирадиган моддий нарсалардан совиб кетади ва руҳий онгда мустаҳкам ўрнашиб олади".

Йоганинг бошқа турлари билан шуғулланиб юрган одамлар ҳиссий лаззатдан ўзларини зўрлаб тийиб юрсалар, Худонинг содиқ хизматкори улардан табиий равишда, ўзидан-ўзи юз ўгиради, чунки у қалбида бундан ҳам юксакроқ лаззатни татиб кўрган ва шу лаззатга интилиб яшаётган бўлади. Ана шу илоҳий лаззатнинг мазаси ҳақиқий содиқлардан бошқа ҳеч кимга маълум эмас.

Вигата-бхиҳ ибораси "фақат Кришна онгига тўла эга бўлган кишигина ҳар қандай кўркүвдан халос бўла олади" деганни билдиради. Шартланган руҳ Кришна билан ўзаро мангу муносабатини эсидан чиқаргани сабабли ҳамиша кўркүв остида яшайди. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилган(11.2.37): *бхайам дweitийабхинивешатаҳ сйад ишад апетасйа випарйайо "смритиҳ*. Фақат Кришна онгига тўлиқ эга бўлиш билан инсон ҳаётда барча кўркүв, хавотирлардан халос бўлади. Шунинг учун, фақат Кришна онгига эга бўлган кишигина йога жараёнида баркамолликка эриша олади. Йоганинг охириги мақсади қалбида мавжуд бўлган Парвардигорнинг жамолини кўришдан иборат бўлгани учун, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши йоглар ичида энг аълоси ҳисобланади. Бу ерда таърифланган йога усули, ҳозирги пайтда кенг тарқалган йога жамиятларида тарғибот қилинаётган йога усулларидан бутунлай фарқ қилади.

*15. йунджанн эвам садатманам
йоги нийата-манасаҳ
шантим нирвана-парамам
мат-самстхам адхигаччхати*

Танаси ва ақлининг фаолиятини узлуксиз ўз назорати остида ушлаб, сеҳргар-йог ақлини ўзига биратўла бўйсундириб олади ва моддий тирикликни тарк этиб, Худонинг даргоҳига

эришади.

Изоҳ: Бу ерда йога билан шуғулланишнинг охириги мақсади аниқ айтилган. Йога билан қандайдир дунёвий мақсадга эришиш учун шуғулланмай-дилар, аксинча моддий тирикликдан узил-кесил ва биратўла қутулиш мақсадида йога билан шуғулланадилар. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра, саломатлигини яхшилаш ёки бошқа бирор моддий мақсадга эришиш учун йога билан шуғулланиб юрган одамлар ҳақиқий йоглар эмас. Бунинг устига дунёвий ҳаётни тарк этиш деганда қандайдир сирли бўшлиқда йўқолиб кетишни тушунмаслик керак. Парвардигор яратиб кўйган оламда умуман бўшлиқ мавжуд эмас. Моддий тирикликни тарк этиш - Худонинг даргоҳига, руҳий оламга кириш демакдир. «Бҳагавад-гита»да айтилганки, Худонинг даргоҳида на қуёш, на ой ва на электр қувватига ҳожат йўқ. Руҳий оламдаги ҳар бир сайёра худди моддий оламдаги қуёш сингари ўзидан нур таратиб туради. Охир-оқибатда бутун борлик Парвардигорнинг салтанати ҳисобланади, лекин руҳий осмон ва руҳий сайёралар *парам дхама*, яъни "олий даргоҳ" деб аталади.

Парвардигорнинг гапига қараганда, йогада баркамолликка эришган, Кришнани англаб етган киши(*мат-читтаҳ, мат-параҳ, мат-самстхам*) ҳақиқий осойишталикка эришади ва умрининг охирида Унинг олий даргоҳига, *Голока Вриндавана* деб ҳам аталадиган Кришналока сайёрасига эришади. "Брахма-самхита"(5.37)да аниқ айтилганки: *голока эва нивасатй акхилатма-бхутаҳ*. Гарчи Парвардигор ўзининг мангу даргоҳи, Голокани ҳеч қачон тарк этмаса ҳам, айни пайтда У - бутун борликни қамраб олган Брахман ҳамда ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Параматма кўринишида намоён бўлади. Унинг олий, руҳий қувватининг илоҳий қудрати ана шундай. Кришнани ва Вишну(Унинг тўлиқ қиёфаси)ни тўла англаб етмай туриб, бирор тирик мавжудот руҳий осмон(Вайкунтха)га эриша олмайди ёки Парвардигорнинг мангу даргоҳи(Голока Вриндавана)га қира олмайди. Шундай қилиб, ҳаётда Кришна онги билан фаолият кўрсатаётган киши комил йог ҳисобланади, чунки унинг ақли ҳамиша Кришнанинг кўрсатган кароматлари ҳақидаги ўй-хаёллар билан банд(*са ваи манаҳ кришна-падаравиндайох*). Ведаларда (Шветашватара-упанишад, 3.8) айтилганки, *там эва видитвати мритйум эти* - "Фақат Худонинг Олий Шахсини, Кришнани англаб етиш шарофати билан қайта-туғилишлар занжирини узиш мумкин". Бошқача қилиб айтганда, йогада баркамолликка эришиш - онги паст одамларни ҳайрон қолдириш мақсадида қандайдир сирли ибораларни чиройли қироат қилиш ёки ғайритабиий жисмоний машқларни бажаришни ўрганиш эмас, балки моддий олам тутқунлигидан бутунлай озодликка чиқиш демакдир.

16. *натй-ашнатас ту його "сти
на чаикантам анашнатах
на чати свапна-шиласйа
джаграто наива чарджуна*

Эй Аржун, агар одам жуда кўп ёки жуда кам овқатланадиган, жуда кўп ухлайдиган ёки етарлича ухламайдиган бўлса, у ҳеч қачон йог бўла олмайди.

Изоҳ: Бу ерда Кришна йогларга овқатланиш ва уйқуни тартибга солишни маслаҳат берапти. Жуда кўп овқат истеъмол қилиш - тананинг соғлом ҳолатини таъминлаб туришга етарли бўлганидан кўпроқ овқат ейиш демакдир. Ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг гўштини ейишга ҳеч қандай зарурат йўқ, чунки табиат инсон учун озиқ-овқат сифатида етарлича дон маҳсулотлари, мева, сабзавот ва сут маҳсулотларини яратиб қўйибди. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра мана шу оддий маҳсулотлар эзгулик гунасидаги озиқ-овқатлар ҳисобланади. Гўшт маҳсулотлари эса, ғафлат гунасидаги маҳсулот ҳисобланади. Гўшт маҳсулотлари билан овқатланадиган, маст қилувчи ичимликлар ичадиган, тамаки чекадиган, аввал Кришнага таклиф қилинмаган нарсаларни истеъмол қилиб юрган одамлар бу қилган гуноҳлари учун кейин албатта азоб чекадилар, чунки улар еб юрган овқатларнинг ҳаммаси ҳаром, нопок ҳисобланади. *Бхунджете те тв агхам папа йе пачантй атма-каранат*(Бг.3.13).

Нафсини тия олмайдиган ва фақат ўзи лаззатланиш учун овқат пиширадиган одам, аввал Кришнага таклиф қилинмаган овқатлардан ейиш билан фақат гуноҳга ботади. Ана шундай ҳаром овқатлар билан тирикчилик қилиб юрган, нафсини тийишга кучи етмайдиган одам йога билан шуғуллана олмайди. Аввал ягона Парвардигор Кришнага тақдим қилинган таом билан овқатланиш керак. Кришна онгига эга бўлган содиқ хизматкор ҳеч қачон аввал Кришнага тақдим этилмаган овқатдан емайди. Фақат шундай одамгина йогада баркамолликка эриша олади. Ўзича қандайдир овқатланиш қоидаларини ўйлаб топиб, сунъий равишда кам овқатланиб юрган одам ҳам йога билан шуғуллана олмайди. Кришна онгига эга бўлган киши муқаддас китобларда кўрсатилган қоидалар асосида рўза тутати. У ўзини очлик билан кийноққа ҳам солмайди, керагидан ортиқ овқатланмайди ҳам. Шунинг учун, у бемалол йога билан шуғуллана олади. Кўп овқат еган киши уйқусида ҳар хил тушлар кўради, натижада яхши дам ололмасдан керагидан кўп ухлайди. Суткасига олти соатдан кўп ухлалмаслик керак. Олти соатдан кўп ухлайдиган киши шубҳасиз, ғафлат гунаси таъсири остида яшаётган бўлади. Ғафлат гунаси таъсирига берилган киши кўп ухлайди, ҳамиша дангаса, ланж бўлиб юради. Албатта, ундай одам йога билан шуғуллана олмайди.

17. *йуктахара-вихарасйа
йукта-чештасйа кармасу
йукта-свапнавабодхасйа
його бхавати дуккха-ха*

Меъёрида овқатланиб, ухлаб, меҳнат қилиб ва дам олиб юрган киши йога билан шуғулланиш ёрдамида барча моддий азоб-уқубатларидан халос бўла олади.

Изоҳ: Овқатланиш, ухлаш, жинсий ҳаёт ва ўзини муҳофаза қилишга, бир сўз билан айтганда, танасининг эҳтиёжларини қондиришга керагидан ортиқча эътибор бериш йога билан шуғулланиб юрган кишининг руҳий юксалиши йўлида катта ғов бўлиши мумкин. Фақат *кришна-прасад*, яъни фақат Кришнага таклиф этилган, руҳий табиатга эга бўлган таомлардан еб юриш билан овқатланишни тартибга солиш мумкин. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра Кришнага сут, сабзавот, мева, дон ва бошқа ўсимликлар таклиф қилиш мумкин. Шу тарзда овқатланиб, Кришнани англаш йўлидан бораётган киши фақат эзгулик гунасидаги, яъни фақат инсон учун мўлжалланган ҳалол озиқ-овқатлар билан тирикчилик қилишга ўрганади. Худонинг содиқ хизматкори иложи борица кўпроқ вақтини Кришна онгига фаолиятга бағишлашга ҳаракат қилади, шу сабабли ухлаш учун ортиқча вақт ажратиш унинг учун жуда қиммат туради. *Авиартха-калатвам*: Кришна онгига эга бўлган киши умрининг ҳар бир дақиқасини Худога хизмат қилиш билан машғул бўлиб ўтказишга интилади. Шу сабабли у уйқуга иложи борица кам вақт ажратади. Худонинг содиқ хизматкорлари Шрила Рупа Госвамидан ўрناк олиши мумкин: у ҳамиша Кришнага садоқат билан хизмат қилишда банд бўлиб суткасига икки соат, баъзан ундан ҳам камроқ ухларди. Худонинг буюк содиқ хизматкори Харидас Тхакур эса, ҳар куни то Худонинг муқаддас номларини уч юз минг марта(196 доира) зикр қилмагунча ухлалмас, овқат ҳам емас эди. Кришна онгига эга бўлган содиқ хизматкор ҳеч қачон, Кришнага хизмат қилишдан бошқа ишлар билан шуғулланмайди. Шу боис, унинг фаолияти ҳамиша тартибга солинган, ўз ҳиссиётининг талабларини қондириш истаги билан булганмаган. Ҳиссий лаззатланишга интилиш истагидан пок бўлган ҳолда у дунёвий ишларга, моддий орзу-ҳавасларга бир дақиқа ҳам вақтини сарфламайди. Унинг нутқи, фаолияти, уйқуси, сергаклик вақти ва танасининг бошқа эҳтиёжлари тартибга солингани сабабли у моддий азоб-уқубатларга дучор бўлмайди.

18. *йада винийатам читтам
атмани эваватиштхате
нисприхаҳ сарва-камебхйо
йукта итй учйате тада*

Йог ақлининг фаолиятини тартибга солганида

ва моддий истаклардан халос бўлиб, соф руҳий ҳаёт даражасига эришганида уни "йогада мустаҳкам турган инсон" деб атайдилар.

Изоҳ: Оддий одамлардан фарқли равишда йог энг асосийси жинсий алоқа лаззати бўлган моддий лаззатларга интилмади. Комил йог ақлини тўлиқ жиловлаб олган бўлади, шунинг учун унга ҳеч қандай моддий истаклар ташвиш келтирмайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши табиий равишда руҳий баркамолликнинг ана шундай поғонасига эришади.

"Шримад Бҳагаватам"да (9.4.18-20) шундай дейилган:

*са ваи манах кришина-падаравиндайор
вачамси ваикунтха-гунануварнане
карау харер мандира-марджанадишу
ирутим чакарачйута-сат-катходайе
мукунда-лингалайя-даршане дришау
тад-бхритйя-гатра-спарше "нга-сангамам
гхранам ча тат-пада-сароджа-саурабхе
шримат-туласйя расанам тад-арпите
падау харех кшетра-паданусарпане
широ хришикеша-падабхивандане
камам ча дасйе на ту кама-камйайя
йатхоттамашлока-джанаширайя ратих*

"Шоҳ Амбариша бутун фикру-хаёлини Парвардигор Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам қилган, нутқи эса Худонинг илоҳий даргоҳини таърифлаш билан банд эди; кўллари билан у Парвардигорнинг эҳромларини тозалар, қулоғи билан Парвардигорнинг илоҳий эрмаклари ҳақида ҳикоялар тингларди; у кўзлари билан Парвардигорнинг қиёфасини томоша қилар, танаси Худонинг бошқа содиқлари танасига тегар, бурни билан Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига тақдим этилган гуллар ҳидини хидларди; тили билан Парвардигорга тақдим этилган туласи барглари билан таъмидан лаззатланар, оёқлари эса уни Парвардигорнинг эҳромлари жойлашган муқаддас зиёратгоҳларга олиб борарди, бошини Парвардигор олдида эгар, бутун орзу-истаклари Худога садоқат билан хизмат қилиш билан боғлиқ эди".

Имперсонализм фалсафасининг издошлари учун руҳий мавжудлик англаб, эришиб бўлмайдиган ҳолат бўлиб туюлиши мумкин, аммо Кришна онгига эга бўлган содиқ бундай ҳолатга осонлик билан эришади. Махараж Амбаришанинг турмуш фаолиятини тасвирловчи юқоридаги сингари шеърлар бундан тўла исботлайди. Ҳамиша Парвардигорни эслаб юрган, ақли ҳамиша Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойида мужассам бўлган кишигина руҳий поғонада фаолият кўрсата олади. Парвардигорга хизмат қилишнинг Махараж Амбариша машғул бўлган ҳар хил турлари *арчана* деб аталади, у инсонга сезги аъзоларининг барчасини Худога хизмат қилиш жараёнида машғул қилиш имконини беради. сезгилар ва ақл ҳеч қачон ҳаракатсиз тура олмайди, шу сабабли ҳар қандай фаолиятни шунчаки тарк этиш би-

лан йог баркамолликка эриша олмайди. Кўпчилик одамлар учун, айниқса таркидунё қилмай яшаётган одамлар учун юқоридаги шеърда тасвирланган, ақл ва сезгилар учун мўлжалланган руҳий фаолият билан машғул бўлиш - «Бҳагавад-гита»да *йукта* ибораси билан ифодаланган олий руҳий поғонага эришишнинг энг осон йўлидир.

*19. йатха дипо нивата-стхо
ненгате сопама смрита
йогино йата-читтасйя
йунджатто йогам атманах*

Худди шамчироқ сокин жойда бир маромда ёнгани сингари, ақлини жиловлаб олган йог ҳам ички нигоҳини ҳақиқий ўзлиги - "мен"ига қаратиб, ҳамиша муруқабда юрган бўлади.

Изоҳ: Ҳақиқатан ҳам Кришна онгига эришган киши ҳамиша руҳий ҳолатда яшаётган бўлади, чунки у ҳамиша ўзининг севимли Парвардигори ҳақида ўйлаб юради. Шундай кишининг ақли сокин жойда ёнаётган шамчироқнинг шуъласи сингари ҳамиша бир маромда, хотиржам ва осойишта бўлади.

*20-23. йатропарамате читтам
нируддхам йога-севайя
йатра чайватманатманам
пашйанн атмани тушййати
сукхам атйантикам йат
тад буддхи-грахйам атиндриям
ветти йатра на чаивайам
стхитаиш чалати татватах
йам лабдхва чапарам лабхам
манйате надхикам татах
йасмин стхито на духкхена
гурунапи вичалйате
там видйад духкха-самйога-
вийогам йога-самджджитам*

Йог руҳий баркамолликнинг транс(руҳий жазава), яъни самадхи деб аталадиган ана шундай поғонасига эришганида, унинг ақли моддий фаолиятдан бутунлай четланади. Ақли пок бўлгани учун у ўзининг ҳақиқий ўзлигини - "мен"ини кўра олиш қобилиятига эга бўлади. Ҳақиқий ўзлиги унинг учун қувонч ва бахт манбаига айланади. Осойишталикка эришган йог ўзининг руҳий сезгилари ёрдамида чексиз илоҳий лаззат ҳис қила бошлайди. Ҳақиқатни англаб, у ҳеч қачон Уни эсидан чиқармайди ва ундан юксакроқ бахт йўқ деб ҳисоблайди. Шундай инсон, ҳатто энг оғир қийинчиликларга дуч келганда ҳам ўзини йўқотиб қўймайди. Моддий оламда яшаётганимиз сабабли юзага келадиган ҳар қандай мусибатлардан ҳақиқий озод бўлиш мана шундай бўлади.

Изоҳ: Йога билан шуғулланиш шарофати билан инсон аста-секин ҳаёт ҳақидаги нотўғри моддий тасаввурлардан халос бўлади. Мана шу - йоганинг асосий қонуни ҳисобланади. Натижада йог транс, яъни *самадхи* ҳолатига киради, руҳий табиатга эга бўлган акли ва тафаккури ёрдамида Олий Рухга эришади, лекин ўзини Унга тенг ёки "ўзим Олий Рухман" деб ўйламайди. Йога билан амалда шуғулланиш жараёни Патанжали таълимотига асосланган. Баъзи бир ғофил билимдонлар бу таълимотни "алоҳида рух - Олий Рухга тенг" деб изоҳлайдилар, монистлар эса, шундай тенгликни англаб етишни "озодликка эришиш" деб ҳисоблайдилар. Улар Патанжали йога тизимининг ҳақиқий мақсади нимадан иборат эканини билмайдилар.

Патанжали руҳий лаззат мавжудлигини тан олади, монистлар эса, бу ғоя уларнинг ягоналик ("бутун олам ягона, чексиз, шахсиятсиз Парвардигордан иборат" деб биладиган) фалсафасига тўғри келмагани учун, Патанжалининг бу фикрини инкор этадилар. Монистлар "сезиладиган нарса"лар билан "сезадиган зот" орасидаги фарқни тан олмайдилар. Аммо, бу шеърдан яққол маълум бўляптики, руҳий лаззат мавжуд ва уни фақат руҳий сезгилар билан ҳис қилиш мумкин. Бу ҳақиқатни йога тизимининг асосчиси Патанжали Мунининг ўзи ҳам тасдиқлайди. Ўзининг "Йога-сутра"(3.34) асарида буюк донишманд шундай дейди:

пурушартха-шуньянам гунанам пратипрасаваҳ каивалйам сварупа-праптиштха ва чити-шактир ити. Чит-шакти, яъни ички қувват руҳий табиатга эга. *Пурушартха* тушунчаси дунёвий диндорликни, моддий фаровонликка ва ҳиссий лаззатларга интилишни, охир-оқибатда Парвардигор билан қўшилиб кетишни ҳам ўз ичига олади. Монистлар Парвардигор билан ана шундай қўшилиб кетишни *каивалйа* деб атайдилар. Аммо, Патанжалининг фикрига кўра *каивалйа* - ички, яъни руҳий қувват, у тирик мавжудотга ўзининг руҳий ўзлигини англаш имконини беради. Парвардигор Чаитанья бу жараённи *чето-дарпанамарджанам*, яъни "ақл ойнасини тозалаш" деб атаган. Ана шундай покланиш - моддий олам тутқунлигидан ҳақиқатан ҳам озодликка чиқиш ҳисобланади (*бхава-маха-давагни-нирвапанам*).

нирвана тушунчаси ҳам ана шу ҳолатга тўғри келади, у фақат ҳақиқий озодликка чиқишдан олдинги поғона ҳисобланади. "Шримад Бҳагаватам" (2.10.6)да бу поғона *сварупена вйавастхитиҳ* деб аталган. Бу «Бҳагавад-гита»нинг юқоридаги шеърда ҳам тасдиқланган.

Дунёвий фаолиятни тарк этиш поғонаси бўлган нирванадан кейин руҳий фаолият поғонаси - Кришна онгидаги фаолият, яъни Худо Шахсига илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилиш бошланади. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганидай, тирик мавжудотнинг ҳақиқий ҳолати хизмат қилишдан иборат (*сварупена вйавастхитиҳ*). *Майа*, яъни "иллюзия" деб моддий иллат билан

қопланган руҳий мавжудликни айтадилар. Ана шу иллатдан покланиш тирик мавжудотнинг мангу, азалий ҳолатига умуман зид келмайди. Патанжали ҳам буни тўлиқ тан олади: *каивалйам сварупа-праптиштха ва чити-шактир ити. Чити-шакти*, яъни руҳий лаззат - ҳақиқий ҳаётдир. Буни "Веданта-сутра" ҳам тасдиқлайди (1.1.12): *ананда-майо "бхйасат*. Тирик мавжудотнинг ўзининг асл табиий ҳолатига эришиши - йога жараёнининг охирги, якуний натижасидир. Ана шундай ҳолатга фақат *бҳакти-йога*, яъни "Худо Шахсига садоқат билан хизмат қилиш" ёрдамида эришиш мумкин. *Бҳакти-йога* усули «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобида батафсил тушунтирилади.

Бу бобда таърифланган йога тизимида самадхининг икки тури назарда тутилади: *сампрағйата-самадхи* ва *асампрағйата-самадхи*. *Сампрағйата-самадхи* - фалсафий изланишлар ёрдамида эришиладиган руҳий жазова, транс ҳолати. *Асампрағйата-самадхи* поғонасида эса, инсон моддий лаззатлардан бутунлай воз кечади, чунки манбаи моддий сезги аъзолари бўлган лаззат уни умуман қизиқтирмай қўяди. Ана шундай илоҳий ҳолатга эришган йог ҳеч қачон ўзининг азалий, табиий руҳий ҳолатини йўқотмайди. Бундай поғонага эриша олмаган киши ҳали йога билан шуғулланишнинг олий мақсадига эриша олмаган ҳисобланади. Ҳар хил кўринишдаги ҳиссий лаззатлар билан лаззатланишга руҳсат берадиган ҳозирги йога тизимлари мана шу қоидага амал қилмайдилар. Жинсий алоқадан ва маст қилувчи нарсалардан воз кечмаган йогнинг қилаётган ҳаракатлари – шунчаки, йога тизимини масҳара қилиш, холос. Ҳатто, *сиддхи*(сеҳр қудрати)га эришиш ниятида йога билан шуғулланиб юрган одамни ҳам "комил йог" деб бўлмайди. Йога жараёнининг қўшимча, иккиламчи натижалари билан алданиб қолган кишилар бу шеърда кўрсатилган баркамоллик чўққисига эриша олмайдилар. Шунинг учун ҳар хил жисмоний машқлар ва сеҳр қудратлари билан ғофил одамларни ҳайрон қолдиришга интилиб юрган одамлар ҳақиқий йога усулининг асосий мақсадини эсдан чиқариб қўйганини билиб олишлари керак.

Ҳозирги даврда йоганинг энг яхши тури - Кришна онги билан яшашдан иборат, шундай фаолият билан кун кечириб юрган киши ҳеч қачон, ҳеч нарсадан пушаймон бўлмайди. Кришна онгида ҳаракат қила туриб, инсон бу фаолиятдан чексиз қувонч, бахтиёрлик ҳис қилади-ки, унга ҳаётда бошқа бирор нарсанинг кераги бўлмай қолади. *Хатха-йога*, *дхйана-йога* ва *гйана-йога* билан шуғулланиб юрган одамлар, айниқса ҳозирги Кали-юга - иккиозламачилик ва ўзаро душманлик авж олган даврда руҳий юксалиш йўлида жуда кўп қийинчиликларга дуч келадилар. *Карма-йога*, яъни *бҳакти-йога* билан шуғулланиб юрганлар эса, бундай қийинчиликлардан устун турадилар.

Токи моддий танамиз мавжуд экан биз унинг

овқатланиш, ухлаш, ўзини муҳофаза қилиш ва жинсий алоқага бўлган эҳтиёжларини қондиришга мажбурмиз. Аммо, соф *бҳакти-йога*, яъни Кришнани англаш йўлидан бораётган киши ҳеч қачон ўз нафсининг, ҳиссиётининг қулига айланиб қолмайди. У тирикчилиги учун энг зарур бўлган нарсаларнигина қабул қилади, яъни ўзи тушиб қолган ҳозирги ноқулай шароитдан иложи борича кўпроқ руҳий фойда олишга интилиб яшайди ва Кришна онгида ҳаракат қилиб, ҳаётда руҳий лаззатланиб яшайди. У тақдирида учрайдиган бахтсиз ходиса, касаллик, муҳтожлик ёки ҳатто яқин одамнинг ҳалокатга учраши сингари ҳодисаларни ҳам хотиржамлик билан кутиб олади, айна пайтда ўзининг Кришнани англаш йўлидаги вазифаларини иложи борича яхшироқ бажаришга ҳаракат қилади. Ҳаётда учрайдиган баъзи қийинчиликлар унинг Парвардигор олдидаги муқаддас бурчини бажариб яшашига ҳалақит беролмайди. *агамапай-ино "нитйас тамс титикшасва бхарата* (Б-г. 2.14). У тақдиридаги барча қийинчиликларга чидам билан сабр қилади, чунки улар ўткинчи эканини, руҳий юксалиш йўлида ғов бўла олмаслигини билади. Шу тарзда у йоганинг олий поғонасига эришади.

*24. са нишчайена йоктавайо йога
"нирвинна-четаса
санкалта прабхаван камамс
тйактва сарван аиешатах
манасаивендрийа-грамам
винийамйа самантатах*

Инсон йога билан қатъият ва ишонч билан, ўзи танлаган йўлдан ҳеч қачон ортга қайтмасдан шуғулланиши лозим. Ақлида пайдо бўладиган барча моддий истаклардан ҳалос бўлиши ва ақли ёрдамида бутун ҳиссиётини ўзига тўла бўйсундириб олиши лозим.

Изоҳ: Йога билан шуғулланиб юрган киши қатъий ишончга эга бўлиши, ўзи танлаган йўлдан адашмай, руҳий ҳаётнинг барча қонун-қоидаларига сабр-тоқат билан амал қилишда давом этиши лозим. У охир-оқибатда албатта муваффақият қозонишига қатъий ишониши керак, бирор сабабларга кўра истаган натижасига дарров эришолмаса, тушкунликка тушиб пушаймон бўлмасдан, ғайрат-шижоат билан руҳий юксалиш йўлидан боришда давом этавериши лозим. Агар йог тиришқоқ ва қатъиятли бўлса кўзлаган мақсадига албатта эришади. Рупа госвами шундай дейди:

*утсахан нишчайад дхаирйат
тат-тат-карма-павартанат
санга-тйагат сато вриттех
шадбхир бҳактих прасидхйати*

"Худога садоқат билан хизмат қилиш доирасидаги ўз бурчини сўнмас шижоат, тиришқоқлик ва қатъият билан бажариб

юрган, Худонинг содиқлари билан мунтазам ҳамсухбат бўлиб, фақат эзгулик гунасидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган киши бҳакти-йога йўлида албатта муваффақиятга эришади" (Упадешамрита,3).

Қатъият, шижоат билан мақсадга интилиш борасида содиқ тухумини йўқотиб қўйган чумчукдан ўрнак олиши лозим. Чумчуқ океан қирғоғига тухум қўяди, аммо океан тўлқинлари унинг тухумини олиб кетади. Мусибатга тушган чумчуқ океандан тухумини қайтариб беришни илтимос қила бошлайди. Аммо, Океан унинг илтижоларига парво ҳам қилмайди. Шунда чумчуқ Океан сувини қуритиб ташлашга қарор қилади ва сўнмас шижоат билан ўзининг кичкина тумшуги билан Океан сувини бир томчидан олиб, четга ташлай бошлайди. Чумчуқнинг бундай шижоатини кўрган бошқа қушлар унинг устидан кула бошлайдилар. Бу гаплар чор атрофга тарқалиб, елкасида Парвардигор Вишнунини олиб юрадиган баҳайбат илоҳий қуш - Гаруданинг қулоғига бориб етади. Ўзининг кичик сингисига раҳми келган Гаруда дарров Океан қирғоғига етиб келади. Ўз мақсадига эришиш учун чумчуқнинг кўрсатаётган шижоатига қойил қолиб, Гаруда унга ёрдам беришга шошилади. У Океанга чумчуқнинг тухумини ҳозироқ қайтариб беришни буюради, акс ҳолда ўзи унинг сувини қуритишини айтиб, Океанга пўписа қилади. Кўрқиб кетган Океан дарров чумчуқнинг тухумини қайтариб беради. Шундай қилиб, чумчуқ Гаруданинг марҳамати билан ўз ниятига эришади. Шунга ўхшаб, йога билан, айниқса, *бҳакти-йога* билан шуғулланиш аввалига жуда қийиндай туюлиши мумкин. Аммо, агар чуқур иймон ва ишонч билан *бҳакти-йога* қонун-қоидаларига қатъий амал қилиб юрган кишига Парвардигор албатта ёрдамга келади, чунки ўзига ёрдам беришга интилаётган кишига Худо ҳам албатта ёрдам беради.

*25. шанаих шанайр упарамед
буддхйа дхрити-грихитайя
атма-самстхам манах критва
на кинчид апи чинтайет*

Йог қатъий ишончга таянган тафаккур ёрдамида аста-секин, поғонама-поғона транс(жазава) ҳолатига кириши ва бошқа ҳеч нарсани ўйламасдан, ақлини руҳ(ҳақиқий "мен")ида мужассам қилиши лозим.

Изоҳ: Қатъий ишонч ва чуқур тафаккури ёрдамида йог аста-секин сезгиларининг ҳар қандай фаолиятини тарк этиши керак. Ана шу поғона *пратйахара* деб аталади. Сезги аъзоларини ташқи нарсалардан тортиб олиб, қатъий ишонч ва мууроқабат ёрдамида ақлини жиловлаб, йог илоҳий жазава, яъни *самадхи* ҳолатига киради. Шунда у яна ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлар чангалига тушиб қолиш хавфидан биратўла ҳалос бўлади.

Токи йог моддий тана ичида экан, у моддий нарсалар билан алоқа қилишга мажбур, лекин у сезгиларининг талабларини қондириш ҳақида ўйламаслиги керак. У фақат Олий Рухни мамнун қилишни ўйлаши лозим. Агар одам Кришна онгида ҳамиша Худога хизмат қилиб юрса, бундай поғонага кўтарилиш қийин эмас.

26. *йато йато нишчалами
манаи чанчалам астхирам
татас тато нийамйаитад
атмани эва вашам найет*

Табиатан нотинч ва ўзгарувчан бўлган ақли қабққа чалғиб кетса ҳам йог дарров уни ўзининг ҳақиқий "мен"и ҳукмига қайтариши лозим.

Изоҳ: Ақл ўзининг табиатига кўра ўзгарувчан ва нотинч. Аммо, ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини англаб олган йог ақлининг ҳукми остида юрмасдан, аксинча, энди унинг хўжайини бўлиши керак. Ақлини, демак сезгиларини ҳам ўзига бўйсундира олган кишини *госвами*, *свами* деб айтадилар. Ақлининг ҳукми остидан чиқолмай, ақли ва сезгиларининг кули бўлиб юрган кишини - *го-даса*, яъни "сезгиларининг кули" деб атайдилар. Госвами ҳақиқий ҳиссий лаззат нима эканини билади. Рухий сезгилари орқали лаззатланиб юрган кишининг барча сезгилари ҳамиша Хришикешага, барча сезгилар Ҳукмдори бўлган Кришнага хизмат қилишда банд бўлади. Сезгиларини поклаб, уларни Худога хизмат қилишда машғул қилиб юрган киши бу дунёда Кришна онги билан яшаб юрган бўлади. Фақат шундай йўл билангина инсон ўз сезгиларининг ҳақиқий хўжайинига айланиши ва йоганинг энг юқори поғонасига кўтарилиши мумкин.

27. *прашанта-манасам хй энам
йогинам сукхам уттамам
упаити шанта-раджасам
браҳма-бхутам акалмашам*

Ақлини Менда мужассам қилган йог рухий лаззат чўққисига эришади. Эҳтирос гунаси таъсиридан халос бўлиб, у сифат жиҳатидан ўзининг Мутлақ Ҳақиқат билан бир эканини англаб етади ва шу тарзда ўзининг аввал қилган ишлари оқибатидан бутунлай халос бўлади.

Изоҳ: *Браҳма-бхута* - йогнинг барча моддий иллатлардан бутунлай покланиб, Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга эришган поғонасидир. *Мад-бхакта лабхате парам* (БГ.18.54). Ақли Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойида мужассам бўлган киши Браҳманни, Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз кўринишини англаш поғонасида узоқ вақт қолиб

кета олмайди. *Са ваи манаҳ кришна-падаравин-дайох*. Агар инсон ҳамиша муҳаббат билан Парвардигорга хизмат қилиб, яъни ҳамиша Кришна онги билан яшаб юрган бўлса, демак, у ҳақиқатан ҳам эҳтирос гунаси таъсири остидан чиққан ва моддий иллатлардан бутунлай покланган бўлади.

28. *йунджанн эвам садатманам
йоги вигата-калмашах
сукхена браҳма-самспаршам
атйантам сукхам ашнуте*

Шундай қилиб, ақли ва ҳиссиётини жиловлаш ҳамда йога билан бетиним шуғулланиш орқали инсон моддий иллатлардан бутунлай покланади ва Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда олий, мукамал бахтга эга бўлади.

Изоҳ: Ҳақиқий ўзлиги, "мен"ини англаб етиш - Парвардигорга нисбатан ўзининг азалий, мангу асл ҳолатини англаб етиш демакдир. Алоҳида рух Парвардигорнинг ажралмас заррачаси бўлиб унинг вазифаси - Парвардигорга муҳаббат билан хизмат қилишдан иборат. Худога ана шундай илоҳий муҳаббат билан боғланиш бу ерда *браҳма-спарша* ибораси билан ифодаланган.

29. *сарва-бхута-стхам атманам
сарва-бхутани чатмани
иқиате йога йуктатма
сарватра сама-даршанах*

Комил йог Менинг ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд эканини, барча тирик мавжудотлар эса, Менда мужассам эканини кўради. Ҳақиқатан ҳам, ўзини англаб етган рух Мени, ягона Парвардигорни ҳамма жойда кўриб юради.

Изоҳ: Кришна онгида бўлган йог ҳамма нарсанинг мукамал, асл ҳолатини кўра олади, чунки у Олий Рух(Параматма) сифатида Кришна ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд эканини кўради. *Ишварах сарва-бхутанам хрид-деше "рджуна тиштхати*. Параматма қиёфасида Парвардигор итнинг қалбида ҳам, браҳманнинг қалбида ҳам мавжуд. Комил йог Парвардигор ҳамиша моддий қувватдан устун эканини, У ҳатто ит ёки браҳманнинг қалбида мавжуд бўлса ҳам, моддий қувват таъсирига тушиб қолмаслигини билади. Парвардигор - бирор нарсага энг олий даражада дахлсиз, бетараф, эркин, тўла мустақил Зот. Алоҳида рух ҳам тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган, лекин у ҳамма тирик мавжудотнинг қалбида жойлаша олмайди. Алоҳида рух билан Олий Рухнинг бир-биридан фарқи шундан иборат. Ҳақиқий йога билан шуғулланмаган одам бу фарқни етарли даражада яққол кўра олмайди. Ам-

мо, Кришнани англаб етган киши иймонсиз дахрийнинг қалбида ҳам, Худонинг такводор содиқ хизматкорининг қалбида ҳам Кришнани кўра олади. Смритиларда шундай дейилган: *ата-татвач ча матритвач ча атма хи парамо хариш* - "Барча мавжудотларнинг манбаи бўлган ҳолда, Парвардигор уларга худди онасидай ғамхўрлик қилади". Худди онаси барча фарзандларига бир хил муносабатда бўлгани сингари, олий ота(ёки она) ҳам барча тирик мавжудотларга бир хилда ғамхўрлик қилади. Шунинг учун Олий Рух албатта ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида жойлашган бўлади.

Тирик мавжудот ташқаридан ҳам Худонинг қуввати билан ўралган. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобидан билиб оламизки, Худонинг қуввати икки асосий турга бўлинади: руҳий(олий) қувват ва моддий(қуйи) қувват. Гарчи тирик мавжудот аслида олий қувватга мансуб бўлса ҳам, у Парвардигорнинг қуйи қуввати таъсири остига тушиб қолиши мумкин. Қандай ҳолатда бўлишидан қатъий назар, тирик мавжудот ҳамиша Парвардигорнинг ана шу икки қувватидан бирининг таъсири остида бўлади, демак, тирик мавжудот ҳамиша Парвардигорнинг назорати остида, яъни ҳамиша У билан бирга бўлади.

Йог ҳар бир тирик мавжудотга бир хил муносабатда бўлади, чунки у биладика, тирик мавжудот аввалги қилган ишларининг оқибатларига яраша ҳозир ҳар хил шароитга, ҳар хил тана ичига тушиб қолган бўлса ҳам, барибир у ҳамиша Парвардигорнинг мангу хизматкори бўлиб қолаверади. Моддий қувватнинг ҳукми остида бўлган тирик мавжудот ўзининг моддий сезгиларига хизмат қилади, руҳий қувват ҳукми остида эса, у бевосита Худои Шахсининг Ўзига хизмат қилади. Тирик мавжудот ҳар икки ҳолатда ҳам Худонинг хизматкори бўлиб қолаверади. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳаёт ҳақида ана шундай мукамал нуқтаи-назарга эга бўлади.

*30. йо мам паийати сарватра
сарвам ча майи паийати
тасйахам на пранаийами
са ча ме на пранаийати*

Мени ҳамма нарсада, ҳамма нарсани эса, Менда кўриб юрган киши учун Мен ҳеч қачон Мени йўқолмайман, у ҳам ҳеч қачон Мен учун йўқолмайди.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши Парвардигор ҳамма ерда мавжуд эканини, ҳамма нарса Унда эканини кўра олади. Шундай инсон моддий оламда намоён бўлган ҳар хил мавжудот ва воқеа-ҳодисаларни кўриб юради, аммо ҳамиша Кришна онгида бўлиб, у буларнинг барчаси ягона Парвардигорнинг, Худонинг Олий Шахсининг ҳар хил қувватларининг бу оламда намоён бўлган кўринишлари эканини тушунади. Кришнадан

ажралган, бутунлай мустақил ҳолда мавжуд бўлган бирор нарса йўқ, Кришна - бутун борлиқнинг Ҳукмдори: Кришна онгида бўлишнинг асосий қонуни мана шундан иборат. Кришнани англаш усули инсонга қалбида Кришнага нисбатан муҳаббат уйғотишга ва шундай қилиб, ҳатто моддий олам тутқунлигидан руҳий озодликка чиқиш поғонасидан ҳам юқорироқ поғонага кўтарилишда ёрдам беради. Қалбида Кришна онгини ривожлантиришнинг - руҳий ўзлигини, ҳақиқий "мен"ини англаб етишдан кейин келадиган ана шу босқичида Худонинг содиқ хизматкори ўзининг Кришна билан бир хил табиатга эга эканини англаб етади, яъни Кришна унинг бутун борлиғига айланади, шунда у Кришнага нисбатан илоҳий муҳаббатга бутунлай ғарқ бўлади. Шунда Кришна билан содиқ хизматкори орасида ўзаро энг яқин муносабатлар қайта тикланади. Шундай содиқ энди ҳеч қачон Парвардигордан ажралмайди, Парвардигор ҳам ҳеч қачон ундан йироқ бўлмайди. Кришна билан кўшилиб кетиш - руҳий жиҳатдан ўз жонига қасд қилиш деб аталади. Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон бунга рози бўлмайди. "Брахма-самхита"да шундай дейилган:

*преманджана-ччхурита-бҳакти-вилочанена
сантаҳ садаива хридайешу вилокайанти
йам шйамасундарам ачинтия-гуна-сварупам
говиндам ади-пурушам там ахам бҳаджами*

"Мен азалий Парвардигорга, Говиндага сажда қиламан. Кўзларига Худога муҳаббат малҳами сурилган содиқлар Парвардигорнинг жамолини ҳамма жойда кўра оладилар. Шундай содиқлар ўзининг қалбида мавжуд бўлган Парвардигорни мангу Шйамасундара қиёфасида ҳамиша кўриб юрадилар".

Кришна ҳеч қачон ана шундай содиқларнинг кўз олдидан кетмайди. Қалбида Параматма қиёфасидаги Парвардигорни кўриб юрадиган йог ҳам шундай бўлади. Шундай йог Худонинг асл содиқ хизматкори бўлади, у Парвардигорни кўрмасдан бир лаҳза ҳам яшай олмайди.

*31. сарва-бхута-стхитам йо мам
бҳаджати катвам астхитаҳ
сарватха вартамано "ни са
йоги майи вартате*

Мен билан Олий Рух аслида бир Зот эканини билиб, у Олий Рухга сажда қилиб сиғинади ва хизмат қилади. Шундай йог ҳамиша, ҳар қандай вазиятда ҳам Менда бўлиб қолаверади.

Изоҳ: Олий Рухнинг жамолини кўриб, томоша қиладиган йог ўз қалбида Кришнанинг қудратли экспансиясини - қўлларида сур, халқа, гурзи ва нилуфар гулини ушлаб турган Парвардигор Вишнунинг кўради. Йог Парвардигор Вишнунинг Кришнадан фарқ қилмаслигини яхши билиши керак. Кришна Олий Рух қиёфасида ҳар бир тирик

жонзотнинг қалбида мавжуд. Бунинг устига, сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг қалбларида мавжуд бўлган Параматмалар бир-биридан фарқ қилмайди. Худди шундай, қалбида Кришна онгини ривожлантириб, Парвардигорга муҳаббат билан хизмат қилиб юрган содиқ билан ҳамиша ўз қалбида Олий Рух жамолини томоша қилиб юрган комил йог орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Кришна онгига эга бўлган йог моддий оламда яшар экан, ҳар хил фаолият билан машғул бўлиши мумкин, лекин у барибир, ҳамиша Кришна онгида юрган бўлади. Бунинг Шрила Рупа Госвами "Бҳакти-расамрита-синдху" асарида шундай тасдиқлайди: (1.2.187) *никхиласв апй авастхасу дживан-муктаҳ са учйате*. Ҳамиша Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган Худонинг содиқ хизматкори табиий равишда руҳий озодликка эришади. "Нарада-панчаратра"да бу ҳақда шундай дейилган:

*дик-каладй-анаваччхинне
кришине чето видхайа ча
тан-майо бхавати киширам
дживо браҳмани йоджайет*

"Инсон диққат эътиборини ҳамма жойда мавжуд, замон ва макон чегарасидан ташқарида бўлган Кришнанинг илохий қиёфасида мужассам қилиб, ҳамиша Кришна ҳақидаги фикр-хаёлларга бутунлай ғарқ бўлиб юради ва Парвардигор билан бевосита мулоқот қилиш бахтига муяссар бўлади".

Ҳамиша Кришна онги билан яшаш - йогада транс(жазава) ҳолатида бўлишнинг энг юксак поғонасидир. Кришна ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд эканини англаб етган йог руҳий баркамолликка эришади. Ведалар(Гопала-тапани-упанишад,1.21)да Парвардигорнинг англаб бўлмас қудрати ҳақида шундай дейилган: *эко "ни сан бахудха йо "вабхати - "Гарчи Парвардигор ягона бўлса ҳам, У сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг қалбида ҳам мавжуд"*. Смирити шастраларда ҳам шундай дейилган:

*эка эва паро вишнух сарва-вйапи на самшайах
ашиварйад рупам экам ча сурйа-ват бахдхейате*
"Вишну - ягона, аммо У - шубҳасиз ҳамма жойда мавжуд. Ягона бўлса ҳам ҳамма жойда пайдо бўладиган Куёш сингари, У ўзининг англаб бўлмас қувватининг қудрати билан ҳамма жойда мавжуд".

32. *атмаупамйена сарватра
самам паийати йо "рджуна
сукхам ва йади ва духкхам
са йоги парамо матах*

Эй Аржун, ҳар кимни ўзи билан таққослаб, бахтли ёки бахтсизлигидан қатъий назар, барча тирик мавжудотларнинг ҳақиқий тенглигини кўра билган кишини "комил йог" деб айтадилар.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши "комил йог" ҳисобланади: у ўз тажрибасидан биладики, бу дунёдаги ҳар бир тирик мавжудот мусибат ичида яшайди, шунга қарамай уларнинг ҳар бири ўзича "мен бахтлиман" деб ўйлайди. Парвардигор билан ўзаро мангу муносабатимизни эсдан чиқариб қўйганимиз сабабли биз ҳаётда азоб чекиб яшаймиз. Фақат, Кришна - олий лаззатланувчи бўлгани сабабли, фаолиятимизнинг ҳамма натижалари аслида Кришнаники эканини англаб етган, шунингдек, Парвардигор барча олам ва сайёраларнинг ягона Хукмдори, ҳар бир тирик мавжудотнинг энг яқин дўсти эканини тушунган кишигина ҳақиқий бахт нима эканини билади. Комил йог, моддий табиатнинг уч гунасига асир бўлиб юрган тирик мавжудот Кришна билан ўзаро муносабатларини эсдан чиқаргани сабабли уч турли азоб-укубатларга дучор бўлиб юрганини яхши тушунади. Кришнани англаб етган киши, ўзи ҳақиқий бахтга эришгани учун ана шундай бахтни, яъни Кришна ҳақидаги илмни жаҳоннинг ҳар бир бурчагидаги одамларга етказишга интилади. Комил йог Кришнани, Парвардигорни англаб етиш, Худо ҳақида илмга эга бўлиш - бахтиёр яшаш учун энг муҳим шарт эканига одамларни ишонтиришга ҳаракат қилади, шунинг учун у ҳар бир инсоннинг энг яқин дўсти ва Парвардигорнинг энг яқин, энг азиз хизматкори ҳисобланади.

На ча тасман манушйешй кашчин ме прийа-криттамах(БГ.18-69). Бошқача қилиб айтганда, Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша барча тирик мавжудотларнинг манфаатини, бахт-саодатини кўзлаб иш қилади, шу боис ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳақиқий дўсти ҳисобланади. У йогларнинг энг аълоси ҳисобланади, чунки у фақат ўз манфаатини кўзлаб эмас, балки бошқаларнинг бахт-саодати учун ҳаракат қилади. У ҳеч қачон бошқа тирик мавжудотларга, яъни, ўзининг руҳий қариндошларига душманлик қилмайди.

Худонинг содиқ хизматкори билан фақат ўз манфаатини ўйлаб юрган йог орасидаги фарқ ана шундан иборат. Мувоқабат қилиш учун қулай шароит излаб хилват жойларга кетадиган йог ҳеч қачон иложи борича ҳар бир одамни Кришнани англаб яшашга жалб қилиб, уларга чексиз бахт ато этишга интилаётган Худонинг содиқ хизматкори сингари улуғвор бўлолмайди.

33. *арджуна увача
йо "йам йогас твайа проктах
самйена мадхусудана
этасйахам на паийами
чанчалатват стхитим стхирам*

Аржун деди: О Мадхусудана, Сен таърифлаган йога усули билан шуғулланишга менинг кучим етмаса керак, чунки менинг ақлим ҳамиша безовта ва нотинч.

Изоҳ: Бу ерда Аржун Кришна таърифлаган сеҳрли йога усулини рад этипти (*шучау деше* иборасидан *йоги парамас* иборасигача), чунки у "бунинг иложи йўқ" деб ўйлайди. Кали юга даврида ҳеч ким йога билан шуғулланиш учун уйини ташлаб ўрмонга ёки тоққа чиқиб кета олмайди. Бу даврда яшайдиган одамларнинг умри қисқа, улар умрининг деярли ҳамма вақтини тирикчилик қилиш учун бешафқат курашга сарфлайдилар. Улар ҳатто энг осон руҳий амалларни ҳам бажаришни истамайдилар, шундай экан, ким ҳам ҳозирги замонда маҳсус шарт-шароитни, турмуш тарзини, мувоқабат қилиш учун талаб қилинган ҳолатда ўтиришни, маълум жой танлашни, ақлни моддий фаолиятдан умуман тўхтатишни талаб қиладиган машаққатли йога билан шуғулланишга рози бўларди? Аржун, гарчи ўзи жуда кўп эзгу фазилатларга эга бўлса ҳам, амалиётчи, тадбиркор инсон бўлгани сабабли, бу йога усулига амал қилиш кўлидан келмаслигини очиқ айтди. У жуда узоқ умр кўрган, шоҳ хонадонига мансуб, кўплаб эзгу фазилатлар эгаси бўлиш билан бирга, буюк жангчи сифатида шўҳрат қозонган, энг асосийси - Парвардигор Кришнанинг энг яқин дўсти эди. Ҳозирги даврдаги одамларга қараганда беш минг йил аввалги Аржуннинг афзалликлари жуда кўп эди, лекин шунга қарамай, у сеҳрли йога билан шуғулланиш ёрдамида ўзликни англаш йўлини инкор этипти. Биз унинг бундай йога билан шуғуллангани ҳақидаги маълумотни ҳеч қаерда учратолмаймиз. Шу боис Кали-югада яшаётган одамларнинг аксарият кўпчилиги учун йоганинг бу усули мақсадга мувофиқ эмас деб ҳисоблаш керак. Албатта, баъзи бировлар йоганинг бу тури билан шуғулланиши мумкин, аммо одамларнинг аксарият кўпчилигига бу усул тўғри келмайди. Ҳали беш минг йил олдин шундай бўлган бўлса, ҳозир бу ҳақда нима дейиш мумкин? Ҳар хил йога жамиятлари ёки йога мактабларига қатнаб, йога билан шуғулланиб, йогларга тақлид қилиб юрган одамлар, гарчи "баъзи натижаларга эришдик" деб ҳисобласалар ҳам, аслида вақтини бекорга кетказиб юрган одамлардир. Улар йоганинг ҳақиқий мақсади ҳақида ҳеч нарса билмайдилар.

*34. чанчалам хи манаҳ кришна
праматхи балавад дридхам
тасйахам ниграхам мание
вайор ива су-душкарам*

Ақл асов, тиниб-тинчимас, ўжар ва жуда кучли, эй Кришна, уни жиловлаш ҳатто шамолни тўхтатишдан ҳам қийинроқ бўлса керак, деб ўйлайман.

Изоҳ: Ақл(нафс) шу қадар кучли ва ўжарки, аслида ўзи тафаккурнинг назорати остида бўлиши лозимлигига қарамай, баъзида у тафаккурни ўзига

бугунлай бўйсундириб олади. Кундалик турмушда инсон ҳар хил қийинчиликларга дуч келади, шу боис унга ўз ақлини ҳамшиша назорат қилиб юриш жуда қийин бўлади. Оддий одам дўст ва душманларига бир хил муносабатда бўлишга ҳаракат қилиши мумкин, аммо, охир-оқибатда, ҳамшиша шундай қилиб яшаш унинг кўлидан келмайди, чунки ақлни жиловлаш - кучли бўронни жиловлашдан ҳам қийинроқ. Ведаларда (Катха-упанишад, 1.3.3-4) шундай дейилган:

*атманам ратхинам виддхи
шарирам ратхам эва ча
буддхим ту саратхим виддхи
манах праграхам эва ча
индрийани хайан ахур вишайамс
тешу го-чаран
атмендрийа-mano-йуктам
бхоктетй ахур манишинаҳ*

"Алоҳида руҳ моддий тана аравасида ўтиради. Аравани жиловдор - тафаккур бошқаради. Ақл - жиловдорнинг кўлидаги тизгинлар, ҳиссиёт(сезгилар) эса - асов отлардир. Ақл ва сезгилар таъсири остида тирик мавжудот гоҳида қувонади, гоҳида азобланади. Буюк донишмандлар шундай деб айтадилар".

Тафаккур ақлни бошқариш учун яратилган, лекин ақл шунчалик кучли ва ўжарки, худди оғир юқумли касаллик баъзан энг кучли доридан ҳам устун келгани сингари, ақл ҳам баъзан тафаккурни ўзига бутунлай бўйсундириб олади. Йога билан шуғулланиш ёрдамида ақлни жиловлаш мумкин, аммо моддий оламда оилавий турмуш кечириётган Аржун учун бу иш жуда қийин эди. Шундай экан ҳозирги одамлар нима қила оларди? Бу ерда Аржун жуда ўринли ўхшатиш ишлатган: ҳеч ким шамолни тўхтата олмайди. Нотинч ақлни жиловлаш эса, ундан ҳам қийин. Ақлни жиловлашнинг энг осон усулини бизга Парвардигор Чаитанья бериб кетган. У одамларни руҳий озодликка чиқарувчи буюк "Харе Кришна" мантрасини камтарин ҳолатда зикр қилишни буюрган. *Са ваи манаҳ кришна-падаравиндайох:* ҳамшиша Кришна ҳақида ўйлаш керак. Фақат шундагина ақл ором олади ва бошқа ҳеч нарса уни ана шу осойишталик ҳолатидан чиқара олмайди.

*35. шри бхагаван увача
асамишайам маха-бахо мано
дурниграхам чалам
абхйасена ту каунтейа
ваирагйена чагрхйате*

Худонинг Олий Шахси деди: Эй Кунтининг билагини кучли ўғли, албатта нотинч, безовта ақлни жиловлаш жуда қийин. Лекин, дунёвий лаззатлардан воз кечиш ва маълум амалиёт билан шуғулланиш ёрдамида бунга эришса бўлади.

Изоҳ: Аржуннинг гапларини тинглаб туриб,

Парвардигор нотинч, асов ақлни жиловлаш жуда мушкул эканини тан олди. Лекин, барибир У айтяптики, маълум машқлар билан шуғулланиш ва ҳиссий лаззатларни тарк этиш ёрдамида бунга эришса бўлади. Улар қандай машқлар экан? Ҳозирги даврда одамлар йоганинг барча қоидаларига амал қилишга қодир эмаслар: муқаддас зиёратгоҳда ўтириш, ҳамиша Олий Рух ҳақида чуқур мулоҳаза юритиш, ақл ва сезгиларни жиловлаб олиш, уйланмаслик қасамига амал қилиш, хилват жойда яшаш ва ҳоказо. Аммо, Кришнани англаш йўлини танлаган ҳар қандай одам ҳам тўққиз турли фаолият доирасида Худога садоқат билан хизмат қила олади. Уларнинг биринчиси ва энг муҳими *шраванам* - Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаш. Тинглаш - ақлни бутунлай поклаш ва жиловлаб олиш имконини берадиган жуда қудратли руҳий жараён. Инсон Кришна ҳақида қанча кўп тингласа, Кришна ҳақидаги илми шунчалик кўп англаб етади, шунда у ўзидан-ўзи ақлини Кришна ҳақидаги ўйлардан чалғитадиган нарсалардан юз ўгира бошлайди. Худога хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаган нарсаларнинг барчасидан юз ўгириш натижасида Худонинг содиқ хизматкори дарров *вайрагья* илмини эгаллаб олади. *Вайрагья* қонун-қоидаларига амал қилиб у моддий фаолиятни бутунлай тарк этади, ақлини фақат руҳий фаолият билан машғул қилади. Имперсоналистлар интилиб юрган руҳий таркидунёликка эришиш - ақли Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилишга қараганда анча мушкулроқ. Кришнани англаш йўли амалда жуда осон, чунки инсон Кришна ҳақида тинглаганда унинг қалбида табиий равишда олий, азалий руҳий нарсаларга боғланиш туйғуси кучайиб боради. Ана шундай боғланишни *парешанубхава*, яъни "руҳий мамнуният", "руҳий ҳаловат" деб атайдилар. Бундай мамнуниятни худди қорни оч одамнинг овқатланиш жараёнида аста-секин қорни тўяётганидан мамнун бўлаётганига ўхшатиш мумкин. Оғзига солаётган ҳар бир лўқмаси билан унинг мамнунияти, лаззати ҳам ошиб боради ва вужуди куч-қувватга тўлаётганини ўзи яққол ҳис қилади. Худди шундай, Худога садоқат билан хизмат қилар экан, инсон ўзининг қалбида руҳий мамнуният, хузур-ҳаловат ҳис қила бошлайди, унинг ақли сезгиларига лаззат келтирадиган моддий нарсалардан аста-секин узоқлаша боради. Бу жараённи тажрибали врачнинг назорати остида қатъий парҳез тутиб юрган беморнинг аста-секин соғайишига ўхшатиш мумкин. Кришнанинг илоҳий қароматлари ҳақидаги ҳикояларни тинглаш - адашган ақлни даволаш учун энг яхши самара берадиган дори, Кришнага таклиф этилган таом эса - моддийлик касалига учраган бемор учун парҳез таом ҳисобланади. Моддий оламда адашиб юрган одамлар онгини Кришнани англаш усули ёрдамида даволаш жараёни ана шундан иборат.

36. *асамйататмана його*
душпрапа ити ме матих
вашиятмана ту йатата
шако "ваптум упайатах"

Ақли жиловланмаган киши учун руҳий ўзлигини англаш - жуда қийин. Аммо, ақлини жиловлаб олган ва мақсад сари тўғри йўлдан бораётган киши албатта муваффақиятга эришади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Парвардигор бу ерда айтяптики, агар биз ақлни даволашнинг юқорида кўрсатилган, уни дунёвий фаолиятдан четлаштириш усулидан фойдаланмасак, ўзликни англаш йўлида муваффақиятга эриша олмаймиз. Бир вақтнинг ўзида ҳам йога билан шуғулланиб, ҳам дунёвий моддий лаззатланишда давом этиб юрган одам, худди бир вақтнинг ўзида оловга бир томондан ўтин ташлаб турган, бир томондан эса, сув куйиб уни ўчиришга уринаётган кишига ўхшайди. Ақли жиловланмаган киши учун йога билан шуғулланиш - бекорга вақт сарфлашдан бошқа нарса эмас. Йога билан бундай сохта шуғулланиш кишига фақат моддий манфаат олиб келиши мумкин, лекин руҳий ўзликни англашга ҳеч қандай ёрдам бермайди. Биз Худога узлуксиз илоҳий хизмат қилиш ёрдамида ақлимизни жиловлаб олишимиз лозим. Агар биз ҳаётда Кришна онги билан яшамасак, ақлимизни жиловлаб, уни ҳамиша назорат қилиб юролмаймиз. Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қандай қийинчиликларсиз йога машғулотининг олий мақсадига эришади, оддий йог эса, қалбида Кришна онгини ривожлантирмай туриб, руҳий баркамолликка эриша олмайди.

37. *арджуна увача*
айатиҳ шраддхайопето
йогач чалита-манасах
апрагья йога-самсиддхим
кам гатим кришна гаччхати

Аржун деди: О Кришна, аввалига руҳий ўзлигини англаш йўлидан ишонч билан борган, лекин кейинчалик дунёвий лаззатларга алданиб, бу йўлни ташлаб кетиб руҳий баркамолликка эришолмай қолган омадсиз йогнинг тақдири нима бўлади?

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»да ўзликни англаш йўли таърифланган. Ўзликни англашнинг асоси - тирик мавжудот моддий танадан фарқ қилишини, у фақат илм ва лаззатга тўла мангу ҳаёт ҳукм сурадиган шароитдагина тўла бахтиёр бўла олишини англаб етишдан иборат. Мана шу - тана ва ақлдан устун турувчи руҳий ҳолат, ҳаёт ҳақидаги ҳақиқий, руҳий тасаввурдир. Инсон ўзининг руҳий табиатини *гйана-йога*, саккиз поғонали йога ёки *бҳакти-йога* усули ёрдамида

англаб етиши мумкин. Шу уч йўлдан бирига амал қилиб юрган киши тирик мавжудотнинг азалий ҳолатини, унинг Парвардигор билан ўзаро муносабатини, шунингдек, ана шу муносабатни қандай қилиб қайта тиклаш йўлларини ва руҳий баркамолликнинг олий чўққисига эришиш - Кришна онги билан яшаш эканини билиб олиши лозим. Бу уч йўлнинг ҳар бири эртами-кечми инсонни албатта энг олий мақсадга олиб келади. Кришна бу ҳақда «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида айтиб ўтган эди: руҳий юксалиш йўлида қилинган озгина ҳаракат ҳам одамнинг охири-оқибатда руҳий озодликка чиқишига кафолат беради. Йоганинг мана шу уч тури ичида *бҳакти-йога* ҳозирги замон одамларига жуда мос келади, чунки бу усул - энг осон ва Худонинг даргоҳига эришишнинг, Худони англашнинг энг яқин йўлидир. Бунга яна бир бор амин бўлиш учун Аржун Кришнадан аввалги айтган гапини тасдиқлашини илтимос қиляпти. Инсон руҳий ўзлигини англашга самимий интилаётган бўлиши мумкин, аммо ҳозирги замонда *гйана-йога* ёки саккиз поғонали йога билан шуғулланиш жуда мушкул. Шунинг учун, ҳатто у бунга самимий интилиб юрса ҳам, руҳий юксалиш йўлида жуда кўп қийинчиликларга дуч келади. Уларнинг энг асосийси - танланган йўлдан оғишмай бориш учун қатъият ва шижоатнинг етишмаслигидир. Аслини олганда ўзликни англаш йўлига кириш - ҳаётда алданиб яшашга, майяга қарши уруш эълон қилиш демакдир. Ҳар гал тирик мавжудот *майя* чангалидан қутулишга ҳаракат қилганида Парвардигорнинг алдамчи қуввати турли йўллар билан уни ўз чангалида ушлаб қолишга ҳаракат қилади. Шартланган руҳ моддий табиат гуналари чангалига тушиб қолган, лекин ҳозир у руҳий фаолият билан шуғулланиб юрган пайтида ҳам истаган вақтда яна шу қувват чангалига тушиб қолиши мумкин. Бу ерда ана шу ҳолат *йогач чалита-манасаҳ* ("руҳий юксалиш йўлини тарк этиш") ибораси билан ифодаланган. Аржун руҳий юксалиш йўлидан адашган кишининг тақдири нима бўлишини билишни истаяпти.

38. *каччин нобхайа-вибхрашташ
чхиннабхрам ива наийати
апратиштхо маха-бахо
вимудхо браҳманаҳ патхи*

Эй қўллари қудратли Кришна, ахир йога йўлидан адашган одам, худди ажралиб қолган бир парча булутга ўхшаб, бирор жойдан паноҳ тополмай, эришган дунёвий ва руҳий ютуқларидан махрум бўлиб қолмайдими?

Изоҳ: Юксалиш икки хил бўлади: руҳий ёки дунёвий. Дунёвий одамларни ҳеч қандай руҳий қадриятлар қизиқтирмайди - уларни бу дунёнинг моддий ютуқлари: мол-дунё тўплаш, қурбонлик маросимлари ўтказиб жаннатга эришиш кўпроқ

қизиқтиради. Руҳий юксалиш йўлига кирган киши ҳар қандай дунёвий фаолиятни тарк этиши ва ўткинчи, моддий бахтнинг ҳар хил кўринишларига интилишдан воз кечиши лозим. Агар руҳий юксалиш йўлига энди кирган киши йўлдан адашса, у гўё моддий жиҳатдан ҳам, руҳий жиҳатдан ҳам ютқазгандай бўлиб кўринади, яъни руҳий баркамолликка ҳам, дунёвий бахтга ҳам эриша олмайдигандай, худди ажралган бир парча булут сингари, ҳеч қаердан паноҳ топа олмайдигандай туюлади. Баъзан осмонда катта булутдан кичкина булут парчаси ажралиб чиқади. Агар у яна катта булутга бориб қўшилмаса, шамолда парчаланиб, осмонда йўқолиб кетади.

Браҳманаҳ патха - руҳий ўзликни англаш йўли бўлиб, унга амал қилиш ёрдамида инсон ўзи аслида руҳий табиатга эга эканини, Ўзини Браҳман, Параматма ва Бҳагаван кўринишида намоён қиладиган ягона Парвардигорнинг ажралмас заррачаси эканини англаб етади. Шри Кришна - Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг тўлик намоён бўлган кўринишидир, шунинг учун Унга ўз ихтиёрини топширган киши комил йог ҳисобланади. Ана шу мақсадга Браҳманни ёки Параматмани англаш ёрдамида эришиш учун жуда кўп умрлар керак бўлади (*бахунам джанманам анте*). Шундай қилиб, руҳий ўзликни англашнинг энг яхши усули - *бҳакти-йога*, яъни Кришнани англаш йўли, Мутлақ Ҳақиқатни бевосита англаш йўлидир.

39. *этан ме самшайам кришна
чхеттум архаси ашешатаҳ
твад-анйаҳ самшайасйасйа
чхетта на хй упанадйате*

Эй Кришна, ана шундай гумонлар мени ташвишга соляпти, шу боис, мен Сендан уларни тарқатиб юборишни илтимос қиламан. Мени бундай гумонлардан фақат Сен халос эта оласан.

Изоҳ: Кришнага ҳамма нарса аён: ўтмиш ҳам, ҳозир ҳам, келажак ҳам. «Бҳагавад-гита»нинг бошида Парвардигор айтган эдики, барча тирик мавжудотлар ўтмишда ҳам алоҳида шахс бўлган, ҳозир ҳам алоҳида шахс, келажакда, ҳатто руҳий озодликка эришгандан кейин ҳам алоҳида шахс бўлиб қолаверадилар. Бу билан У алоҳида шахснинг, яъни тирик мавжудотнинг келажаги ҳақидаги саволга жавоб берган эди. Энди Аржун омадсиз йогнинг тақдири нима бўлишини билишни истаяпти. Моддий табиат ҳукми остида бўлган бирор тирик мавжудот, ҳатто буюк донишманд ва файласуфлар ҳам Кришнага тенг ёки бирор соҳада Ундан устун бўла олмайди. Шу сабабли Кришнанинг айтган гаплари ҳар кимнинг қалбида пайдо бўладиган ҳар қандай гумонларни тарқатиб юборадиган аниқ ва мукамал жавоблардан иборат. Кришна ўтмишни, ҳозирни ва келажакни билади, лекин Унинг Ўзини ҳеч ким билмайди. Фақат

Кришнанинг ўзи ва Кришна онгига эга бўлган Унинг содиқ хизматкорларигина ҳамма нарсани аниқ биладилар.

40. *шри бхагаван увача*
партха наивеха намутра
винашас тасйа видйате
на хи калйана-крит кашчид
дургатим атат гаччхати

Худонинг Олий Шахси деди: Эй Притхнинг ўғли, эзгу ишлар қилиб юрган йог на ҳозирги ҳаётида, на кейинги ҳаётида ҳалокатга учрамайди. Эй дўстим, эзгу иш қилиб юрган инсонни ҳеч қачон ёмонлик мағлуб қила олмайди.

Изоҳ: "Шримад Бҳагаватам"(1.5.17)да Шри Нарада Муни Вйасадевага шундай насиҳат беради:

тйактва сва-дхармам чаранамбуджам харер
бхаджанн апакво "тха патет тато йади
йатра ква вабхадрам абхуд амушйа ким
ко вартха апто "бхаджатам сва-дхарматах

"Дунёвий, моддий орзу-истаклардан юз ўгириб ўз ихтиёрини бутунлай Парвардигорга топширган киши ҳаётда ҳеч нарса йўқотмайди. Аммо Худога ишонмайдиган, ўз ихтиёрини Унга топширмаган киши, ҳатто муқаддас китобларда кўрсатилган барча вазифаларини бенуксон бажариб юрган бўлса ҳам, ҳаётда ҳеч нарсага эриша олмаган бўлади".

Моддий орзу-истакларга эришишда инсонга ёрдам берадиган ҳар хил дунёвий ва диний амаллар бор. Рухий баркамолликка эришиш, Кришна онгига эга бўлиш учун йог моддий фаолиятнинг ҳар қандай туридан воз кечиши лозим. Бунга кимдир эътироз билдириши мумкин: фақат қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши баркамоллик чўққисига эришади, акс ҳолда инсон на моддий, на рухий соҳада ҳеч нарсага эришолмайди. Шастраларда айтилган-ки, Ведаларда белгиланган муқаддас ўз бурчини бажармай юрган киши жазоланади, демак, рухий фаолият билан машғул бўлиш ниятида ўз бурчини бажармаган, лекин кейинчалик рухий фаолиятни ҳам тарк этган киши албатта жазоланади. Лекин, "Шримад Бҳагаватам" ана шундай омадсиз йогни ишонтириб айтадики, бундан хавотирга тушишнинг мутлақо ҳожати йўқ. Ҳатто, у ўзининг муқаддас бурчини бажармагани сабабли жазоланса ҳам, барибир ҳеч нарса йўқотмайди, чунки унинг Худони англаш йўлида эгаллаган илми ҳеч қачон йўқолиб кетмайди, у ўзининг бу машғулотини кейинги ҳаётида, ҳатто жамиятнинг паст табақасида туғилган тақдирда ҳам, албатта давом эттиради. Аксинча, муқаддас бурчини бенуксон бажариб юрган одам агар Кришнани англаб етмаган бўлса, қилаётган ишларидан ўзи кутган натижага эриша олмайди.

Одамлар икки тоифага бўлинадилар: муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қиладиган такводор инсонлар ва муқаддас китобларни тан олмайдиган иблисифат, иймонсиз кишилар. Биринчи тоифа одамлар Парвардигор олдидаги ўз бурчини бенуксон бажарадилар, кейинги тоифа одамлар эса, ҳайвонлар сингари, кейинги ҳаётида ўзларини нима кутаётганидан, моддий олам тутқунлигидан қандай қутулиш мумкинлигидан беҳабар ҳолда, ўз нафсининг кули бўлиб кун кечирадилар. Ундай одамлар - маданиятлими ёки ибтидоий колоқми, маълумотсиз ёки билимдон олимми, кучли ёки кучсизми - ким бўлишидан қатъий назар, ҳаётда фақат ҳайвонларга хос бўлган пасткаш интилишларга, инстинктларга бўйсуниб яшайдилар. Шундай фаолияти ҳеч қачон уларга бахт-саодат келтирмайди, чунки улар ҳаётда ўзларининг ҳайвонларга хос бўлган - еб-ичиш, ухлаш, ўзини муҳофаза қилиш ва жинсий ҳаёт сингари пасткаш эҳтиёжларини қондириш билан ҳамиша азоб-уқубатларга тўла моддий оламда тутқун бўлиб қолаверадилар. Шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, қалбида Кришна онгини ривожлантириб юрган одамлар эса, рухий юксалиш йўлидан бориб, албатта рухий баркамолликка эришадилар.

Бахт-саодат келтирувчи рухий юксалиш йўлидан бораётган одамларни уч тоифага ажратиш мумкин: 1) шастраларнинг кўрсатмаларига дунёвий бахт-саодатга эришиш ниятида амал қиладиганлар; 2) моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқишга интилаётганлар; 3) Кришна онги билан фаолият кўрсатаётган Худонинг содиқ хизматкорлари. Шастраларнинг дунёвий бахт-саодатга эришиш имконини берадиган кўрсатмаларига амал қилиб яшайдиганларни ҳам икки тоифага ажратиш мумкин: 1) ўз меҳнатининг натижасидан лаззатланишга интиладиганлар; 2) ўз меҳнатининг натижасига боғланмаганлар. Биринчи тоифа одамлар кейинги ҳаётида тирикликнинг юксакроқ шароитига ёки жаннатга кўтарилиши мумкин, аммо, барибир моддий табиат асирлигида қолаётгани сабабли, уларнинг йўлини "ҳақиқий саодат келтирадиган йўл" деб бўлмайди. Ҳақиқий саодат келтирадиган йўл - шартланган руҳни мангу озодликка олиб чиқадиган йўл бўлиши лозим. Охир-оқибатда рухий ўзликни англашга ёки ҳаёт ҳақидаги нотўғри, моддий тасаввурлардан халос бўлишга олиб келмайдиган фаолиятни "ҳақиқий бахт-саодат келтирадиган фаолият" деб бўлмайди. Инсонга ҳақиқий бахт-саодат келтирадиган фаолият - Кришна онгига асосланган фаолиятдир, қалбида Кришна онгини ривожлантириш учун ўз хоҳиши билан риёзатга берилган кишини "комил йог" ёки "ҳақиқий риёзатчи" деб айтиш мумкин. Саккиз поғонали йоганинг олий мақсади - Кришна онгига эга бўлишдан иборат, Худони англаб етиш йўли бўлгани учун, йоганинг бу тури билан шуғулланаётган киши ҳам албатта саодатга

эришади, у ҳам адашишдан хавотирланмаслиги мумкин.

*41. прапйа пунйа-критам локан
ушитва шаиватиҳ самах
шучинам шриматам гехе
йога-бхраито "бхиджайате*

Рухий баркамолликка эриша олмаган йог ўлганидан кейин такводор зотлар яшайдиган сайёраларда узоқ вақт лаззатланиб яшайди, кейин такводор зотлар ёки обрўли ва бадавлат кишилар хонадонида туғилади.

Изоҳ: Омадсиз йоглар икки тоифага бўлинадилар: йога билан шуғулланишни бошлаб, орадан кўп ўтмай бу йўлни ташлаб кетган киши ҳамда йога билан шуғулланиб, рухий жиҳатдан сезиларли даражада юксалишга эришгандан кейин йўлдан адашган йог. Биринчи тоифага мансуб йоглар одатда такводор зотлар яшайдиган сайёраларга жўнатилади. Шу жойда узоқ вақт лаззатланиб яшагандан кейин улар яна ерга қайтиб тушадилар ва такводор браҳман-вайшнавлар хонадонида ёки бадавлат савдогарлар хонадонида туғилдилар. Бу бобнинг охириги шеърида айтилганидай, йога билан шуғулланишнинг якуний мақсади Кришнани англашнинг энг юқори поғонасига кўтарилишдан иборат. Аммо, дунёвий лаззатлар жилвасига учиб, ана шу мақсадга эришолмаган йогларга Худонинг марҳамати билан ўзининг дунёвий истакларини тўла амалга ошириш имкони берилади. Кейин эса, улар яна такводор, обрўли хонадонларда дунёга келиб, қалбида Кришна онгини ривожлантиришни давом эттириш учун барча имкониятларга эга бўладилар.

*42. атха ва йогинам эва
куле бхавати дхиматам
этад дхи дурлабхатарам
локе джанма йад идришам*

Ёки (агар у рухий жиҳатдан анча юксалгандан кейин адашган бўлса), у рухий илмни чуқур эгаллаган табаррук инсонлар хонадонида дунёга келади. Лекин, бундай нодир омадга бу дунёда камдан-кам инсон муяссар бўлади.

Изоҳ: Бу ерда айтилганки, рухий илмни чуқур эгаллаган донишманд кишилар хонадонида дунёга келиш - камдан-кам кишига насиб қиладиган нодир омад, чунки бундай хонадонда одамлар ўз фарзандини умрининг биринчи кунлариданоқ рухий фаолиятга жалб этадилар. Айниқса ачарйа ва госвамилар хонадонида шундай урф-одатларга изчил амал қилинади. Ана шундай оилалар авлод-аждодларнинг маънавий урф-одатларни эҳтиёткорлик билан авайлаб-асраб, фарзандларига ҳам шу руҳда муносиб тарбия бериб келадилар. Улар одатда рухий илмни чуқур эгаллаб,

Худонинг содиқ хизматкорлари бўлиб етишадилар ва шу боис бошқаларга рухий устоз бўла оладилар. Ҳиндистонда шундай ачарйаларнинг жуда кўп оилалари яшайди, аммо ҳозирги пайтга келиб, рухий таълим-тарбиянинг етишмаслиги сабабли, деярли уларнинг ҳаммаси таназзулга юз тутган. Аммо барибир, Худонинг марҳамати билан, авлодлар оша Худонинг буюк содиқ хизматкорларини етиштириб келаётган оилалар ҳалигача сақланиб қолган. Бахтимизга менинг рухий устозим Ом Вишнупада Шри Шримад Бҳактисиддханта Сарасвати Госвами Махараж ҳам, сизнинг камтарин қулингиз ҳам Худонинг марҳамати билан ана шундай табаррук хонадонларда дунёга келганлар. Бу оилаларда ҳаётимизнинг биринчи кунлариданоқ бизларни Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга ўргатганлар. Кейинчалик, Парвардигорнинг хоши-иродаси билан бизлар бир-биримиз билан учрашдик.

*43. татра там буддхи-самйогам
лабхате паурва-дехикам
йатате ча тато бхуйах
самсиддхау куру-нандана*

Эй Куру авлоди, унда аввалги ҳаётларида шаклланиб келган илоҳий онги қайтадан уйғонади ва у рухий баркамолликка эришишга интилиб яна йога билан шуғуллана бошлайди.

Изоҳ: Аввалги ҳаётларида ривожланган илоҳий онги қалбида қайтадан уйғонган кишиларга шоҳ Бхаратанинг ҳаёти мисол бўла олади: ўзининг бу дунёга учинчи бор келишида у муносиб браҳман хонадонида туғилди. Қачонлардир шоҳ Бхарата бутун жаҳоннинг буюк императори бўлиб ўтган эди. Шундан бери фаришталар бу сайёрани "Бхарата-варша" деб атаб бошлаган, аввал бу сайёра "Илаврита-варша" деб аталарди. Ҳали ёшлигиданоқ шоҳ Бхарата рухий баркамолликка эришиш ниятида таркидунё қилиб, риёзат чекиш учун ўрмонга кетади, аммо шу ҳаётида олий мақсадга эриша олмай қолади. Кейинроқ у ҳақиқий браҳман хонадонида туғилади, унга "Жада Бхарата" деб исм қўядилар, у ҳеч ким билан бирга яшашни истамай, ҳамиша танҳоликка интилиб юрарди. Кейинроқ шоҳ Рахугана Жада Бхаратанинг буюк йог эканини пайқаб қолади. Унинг ҳаёти мисолида кўриниб турибдики, йогнинг рухий юксалиш йўлида қилган ҳаракатлари ҳеч қачон натижасиз йўқолиб кетмайди. Худонинг марҳамати билан у албатта яна қалбида Кришна онгини ривожлантириш имконига эга бўлади.

*44. пурвабхйасена тенайва
хрийате хй авашио "ни сах
джиджнасур апи йогасйа
шабда-браҳмативартате*

Ана шундай илоҳий онг шарофати билан унинг қалбида ўзидан-ўзи йога машғулотларига интилиш туйғуси юзага келади. Рухий илмга интилаётган шундай йогни ведавий ақида ва маросимлар қизиқтирмайди.

Изоҳ: Юксак рухий даражага эришган йогларни турли диний маросимлар ва ҳар хил урф-одатлар қизиқтирмайди, аммо қалбида Кришна онгини тўла ривожлантиришга, яъни баркамол йог бўлишга ёрдам берадиган йога машғулоти табиий равишда уларни ўзига жалб қила бошлайди. "Шримад Бҳагаватам"(3.33.37)да нимага ундай йоглар ведавий урф-одатларга эътибор бермаслиги тушунтирилган:

*ахо бата шва-пачо "то гарийан
йадж-джихвагре вартате нама тубхйам
тепус тапас те джухувух саснур ария
брахманучур нама гринанти йе те*

"Эй Парвардигор, хатто ит гўшти ейдиган ҳаромилар хонадонидан чиққан бўлса ҳам, Сенинг муқаддас номларингни зикр қилиб юрган киши рухий ўзликни англашнинг энг юқори поғонасига кўтарилган зот ҳисобланади. Ўтган ҳаётида у шубҳасиз, Ведаларда қўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказган, барча риёзатлар орқали ўтган, барча муқаддас саждагоҳлардаги муқаддас сувларда ювиниб покланган ва жуда кўп марта ведавий асарларни ўрганган бўлади. Шундай кишини "арийларнинг энг аълоси" деб ҳисоблаш керак".

Ана шундай одамларга Харидас Тхакур ёрқин мисол бўла олади. Уни Парвардигор Чаитанья ўзининг асосий шогирдларидан бири қилиб олган. Гарчи Харидас Тхакур мусулмон оиласида ўсган бўлса ҳам, Парвардигор Чаитанья уни *нама-ачарйа*(Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш бўйича рухий устоз-ачарйа)унвонини олишга муносиб зот деб топди, чунки Харидас Тхакур Худонинг муқаддас номларини (Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре) ҳар куни уч юз минг марта зикр қилишга қасам ичган бўлиб, ўзининг шу қасамига қатъий амал қилиб яшарди. У ҳамиша муқаддас номларни зикр қилиб юрарди, демак, у аввалги ҳаётларида барча ведавий маросимларни бажариб ўтган. Бошқача қилиб айтганда, токи инсон дунёвий иллатлардан бутунлай покланмас экан у Кришнани англаш йўлига кира олмайди ва Худонинг муқаддас номларини, Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишни бошлай олмайди.

*45. прайатад йатаманас ту
йоги самшуддха-килбишах
анека-джанма-самсиддхас
тато йати парам гатим*

У йога машғулоти билан жиддий шуғуллана

бошлайди ва охир-оқибатда жуда кўп умрлардан кейин моддий иллатлардан бутунлай покланади ва рухий баркамолликка, олий мақсадга эришади.

Изоҳ: Аввал йўлдан адашган йог бой-бадавлат, обрўли, такводор инсонлар ёки улуғвор содиклар хонадонидан дунёга келгандан кейин, йога билан шуғулланиш учун ҳамма имкониятларга эга эканини англаб етади. Шунда у ўзининг охирига етказилмай қолган рухий машғулоти давом эттира бошлайди ва аста-секин барча моддий иллатлардан покланади.

Бутунлай покланиб, у охир-оқибатда рухий баркамоллик чўққисига эришади - Кришна онгига эга бўлади. Кришнани англаш - покланиш жараёнининг энг олий поғонасидир. Бу «Бҳагавад-гита»да шундай тасдиқланган (7.28):

*йешам тв анта-гатам папам
джнанама пунйа-карманам
те двандва-моха-нирмуқта
бхаджанте мам дридха вратах*

"Эзгу ишлар қилишга бағишланган жуда кўп умрлардан кейин инсон моддий иллатлардан бутунлай халос бўлади ва алдамчи қарама-қаршиликлар таъсиридан қутулади. Шунда у чуқур иймон билан ўз ҳаётини Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга бағишлайди".

*46. тапасвибхйо "дхико йоги
джнанибхо "ни мато "дхиках
кармибхйаш чадхико йоги
тасмад йоги бхаварджуно*

Йог риёзатчидан, файласуфдан ва ўз меҳнатининг натижаларига интилиб юрган дунёвий одамдан анча устун туради. Шунинг учун, эй Аржун, сен ҳам ҳеч иккиланмасдан йог бўл!

Изоҳ: Йога деганда биз онгимизнинг Олий Мутлак Ҳақиқат билан боғланиш жараёнини назарда тутамиз. Одамлар бу жараённи ўзлари танлаган рухий ўзликни англаш усулига қараб ҳар хил номлар билан атайдилар. Ана шундай жараённинг асосини кармали фаолият ташкил этганида, бу жараённи "карма-йога" деб, Худо билан боғланиш жараёни фалсафий изланишлардан иборат бўлганда "гйана-йога" деб, Худога садоқат билан холис хизмат қилишга асосланган бўлса - "бҳакти-йога" деб аталади. Кейинги шеърдан маълум бўладиги, *бҳакти-йога*, яъни Кришнани англаш усули - барча йогалар ичида энг мукамал йога жараёни ҳисобланади. *Бҳакти-йога* инсонга тўлиқ рухий илм беради, шунинг учун бу йўл "энг юксак йўл" деб аталади. Агар инсон ўзининг рухий табиатини англаб етмай туриб, риёзат чекиш билан машғул бўлса, унинг риёзати - мукамал эмас, худди шунингдек, Парвардигорга нисбатан чуқур иймон-ишончга, садоқатга асосланмаган

фалсафий изланишлар ҳам мукамал бўлолмайди. Кришна онгида бўлмай туриб, кармали фаолият билан шуғулланиб юрган киши ҳам вақтини бекорга сарфлаб юрган бўлади. Шунинг учун ҳам барча йога тизимлари ичида энг яхшиси *бҳакти-йога* ҳисобланади. Бу ҳақда кейинги шеърда батафсил ҳикоя қилинади.

47. *йогинам апи сарвешам
мад-гатенантар-атмана
шраддхаван бҳаджате йо мам
са ме йуктатамо матаҳ*

Ҳамиша қалбида мавжуд бўлган Мен ҳақимдаги ўйларга бутунлай гарқ бўлган ҳамда қатъий ишонч ва муҳаббат билан Менга сизиниб, хизмат қилиб юрган киши, барча йоглар ичида Мен билан энг қалин ришталар билан боғлангани ва руҳий баркамолликнинг энг юқори поғонасига эришгани бўлади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Бу ерда *бҳаджате* сўзи алоҳида эътиборга эга. Бу сўз *бҳадж* негизидан ясалган. *Бҳадж* ибораси "хизмат қилиш" ғоясини англатади. "Сажда қилиш" сўзи *бҳадж* иборасининг маъносини тўлиқ ифодалай олмайди. **Сажда қилиш - ҳурмат-эҳтиром кўрсатишни билдиради.** Муҳаббат ва ишонч билан хизмат қилиш ғоясини ифодаладиган *бҳадж* ибораси фақат Худонинг Олий Шахсига нисбатан ишлатилади. Қандайдир фариштага ёки обрўли кишига ҳурмат-эҳтиром кўрсатишдан бош тортган одам ғофилликда айбланиши мумкин, аммо Худого хизмат қилишдан бош тортган одам ўзини ачинарли тубан шароитда яшашга мубтало қилади. Ҳар бир тирик мавжудот - Парвардигорнинг ажралмас бир заррачаси бўлиб, ўзининг асл табиатига кўра Унга хизмат қилиши шарт. Ана шу вазифасини бажаришдан бош тортса у моддий оламнинг энг қуйи жойларига равона бўлади. Бу "Шримад Бҳагаватам" (11.5.3)да тасдиқланган:

*йа эшам турушам сакшад
атма-прабхавам ишварам
на бҳаджантй аваджананти
стханад бхраштаҳ патантй адхаҳ*

"Барча тирик мавжудотларнинг манбаи бўлган ягона Парвардигорга хизмат қилишни истамайдиган, Унинг олдида ўзининг муқаддас бурчинни бажармайдиган киши, албатта ўзининг табиий ҳолатидан маҳрум бўлади ва дўзахий ҳаёт чангалига тушиб қолади".

"Шримад Бҳагаватам"дан олинган бу шеърда ҳам *бҳаджанти* ибораси ишлатилган. Бу - *бҳаджанти* ибораси "Худого хизмат қилиш"ни ифодалашини яна бир бор тасдиқлайди. Аксинча, "сажда қилиш" сўзи эса, фаришталарга нисбатан ҳам, оддий одамларга нисбатан ҳам ишлатилиши мумкин. Бу шеърда алоҳида эътибор бериш лозим бўлган яна бир ибора бор: *аваджананти* - бу сўз

«Бҳагавад-гита»да ҳам учрайди(9.11) *аваджананти мам мудхаҳ*: "Фақат нодон ва ярамасларгина Худонинг Олий Шахси Кришнани масҳара қилмоқчи бўладилар". Ана шундай нодонлар, гарчи ўзлари Худого хизмат қилишни истамасалар ҳам баъзан «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзишга қўл урадилар. Натижада улар *бҳаджанти* иборасининг ҳақиқий мазмуни билан сажда қилиш орасидаги фарқни тушунмайдилар.

Йога зинапоясининг энг юқори поғонаси *бҳакти-йога* ҳисобланади. Йоганинг бошқа барча турлари *бҳакти* поғонасига эришиш воситаларидир, холос. Аниқроқ қилиб айтганда, *йога* ибораси айнан *бҳакти-йогани* англатади, йоганинг бошқа барча тизимлари эса, *бҳакти-йогага* эришиш поғоналаридир. Карма-йогадан *бҳакти-йоганинг* чўққисигача бўлган ораликда ўзликни англаш жараёнининг узундан-узоқ зинапояси ётади. Бу зинапоя натижасига боғланмасдан амалга ошириладиган фаолиятдан бошланади. *Карма-йога* билан шуғулланаётган киши руҳий илмга эга бўлиб, дунёвий лаззатларга боғланишдан халос бўлганида *гйана-йога* поғонасига кўтарилади. *Гйана-йога* жараёнига ҳар хил жисмоний ва нафас олиш машқларини, Олий руҳга интилиш ниятида мурукаба қилиш жараёни кўшилганида, *йога* билан шуғулланаётган киши *аштанга-йога* поғонасига кўтарилади. Аштанга-йогадан юқори кўтарилиб, инсон Худо Шахси Кришнага садоқат билан хизмат қилиш поғонасига кўтарилади, ана шу - *бҳакти-йога*, *йога* зинапоясининг энг юқори чўққиси бўлади. Аслида *бҳакти-йоганинг* ўзи энг олий мақсаддир, аммо ана шу илмга эга бўлиш учун қолган бошқа барча *йога* усулларининг моҳиятини яхши тушуниб олиш керак. Энг олий мақсадга интилаётган *йог*, мангу бахтга олиб борадиган тўғри йўлдан бораётган бўлади. Йоганинг маълум поғонасига етгандан кейин, унда тўхтаб қолган кишини мос равишда "*карма-йог*", "*гйана-йог*", "*дхйана-йог*", "*раджа-йог*", "*хатха-йог*" сингари ҳар хил атамалар билан атайдилар. Бирданига *бҳакти-йога* йўлига кириш бахтига муяссар бўлган кишини "йоганинг бошқа барча поғоналаридан юқори кўтарилган киши" деб ҳисоблаш керак. Бошқача қилиб айтганда, ҳаётда Кришна онги билан яшаш - йоганинг энг олий поғонаси ҳисобланади. Худди шундай, Ҳимолай - жаҳондаги энг баланд тоғ ва унинг энг баланд чўққиси - Эверест.

Ҳаётда энг омадли, энг буюк бахтга сазовор бўлган одамларгина *бҳакти-йога* йўлига кира оладилар ва Ведаларнинг кўрсатмаларига амал қилиб Кришна онгига эга бўладилар. Комил йоглар аклини Кришнада, танаси қора булут рангида, нилуфарсимон сиймоси куёшдай порлаб турган Шйамасундарада мужассам қиладилар. Парвардигорнинг либослари қимматбаҳо тошларга тўла, кўксини эса, чиройли гулчамбар беаб турибди. Унинг танасидан таралаётган, *Брахмадждйоти* деб аталадиган, кўзни камаштирувчи ёғду бутун олам-

ни ёритиб турибди. У бу оламга Рама, Нрисимха, Вараха ва Худонинг Олий Шахсининг Ўзи бўлган Кришна сингари ҳар хил қиёфаларда ташриф буюради. Ер юзидан инсон қиёфасида намоён бўлиб, У Яшода онанинг ўғли бўлади, Уни "Кришна", "Говинда" ва "Васудева" деб атайдилар. У - намунали фарзанд, намунали эр, садоқатли дўст ва ғамхўр ҳукмдор, У барча мукамал ва илоҳий фазилатлар соҳиби. Худо Шахсининг ана шу хусусиятларини тўла англаб етган кишини "йогларнинг аълоси" деб айтадилар.

Рухий баркамолликнинг ана шундай олий поғонасига фақат *бҳакти-йога* йўлидан бориш ёрдамида эришиш мумкин. Ведавий битиклар ҳам шуни тасдиқлайди.

йасйа деве пара бҳактир

йатха деве татха гурау

тасйаите катхита хй артхах

пракашанте махатманах

"Ведавий илмларнинг асл маъноси Фақат Худо Шахсига ва рухий устозига чуқур иймон билан ишонадиган буюк руҳларгагина тўлиқ аён бўлади" (Шветашватара-упанишад, 6.23).

Бҳактир асйа бҳаджанам тад ихамутропада-наирасйенамушмин манах-калпанам, этад эва на-ишкармйам - "Бҳакти - ҳозирги ва кейинги ҳаёти учун бирор манфаат кўзламасдан Худога садоқат билан холис хизмат қилишдир. Дунёвий нарсаларга интилишдан бутунлай халос бўлиб, инсон ақлини Парвардигорда мужассам қилиши лозим. *Наишкармйа* иборасининг мазмуни шундан иборат"(Гопала-тапани-упанишад, 1.15).

Йогада баркамолликка эришишнинг энг олий поғонаси бўлган Кришна онгига эга бўлиш имконини берадиган бҳакти-йоганинг баъзи қонунқоидалари ана шулардан иборат.

«Бҳагавад-гита»нинг "Дхйана - йога" деб аталадиган олтинчи бобига Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Еттинчи боб.

Мутлақ Ҳақиқатни англаш

1. *шри бхагаван увача*

майй асакта-манах партха

йогам йунджан мад-аирайах

асамшайам самаграм мам

йатха джнасйасй тач чхрину

Худонинг Олий Шахси деди: Эй Партха, энди Мендан қандай қилиб ўз ихтиёрингни бутунлай Менга топшириб, ақлу-хаёлингни Менда жамлаб, барча шубҳаю-гумонлардан халос

бўлиб, йога йўлидан бориб, Мени тўла англаб етишинг мумкинлиги ҳақида эшит.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг мазкур бобида Кришна онгининг табиати батафсил таърифлаб берилади. Кришна барча комил фазилатлар соҳиби, бу бобда У Ўзининг ана шу фазилатларини бу дунёда қандай намоён қилиши ҳақида маълумот беради. Бундан ташқари, Кришнага мурожаат қиладиган тўрт тоифа омадли одамлар ҳамда ҳеч қачон Кришнага эриша олмайдиган тўрт тоифа иймонсиз, омадсиз одамлар ҳақида гап боради.

«Бҳагавад-гита»нинг биринчи олти бобида аслида **тирик мавжудот - модда эмас мангу рух** экани, ҳар хил йога усуллари ёрдамида у ўзининг рухий табиатини англай олиши мумкинлиги ҳақида айтилган эди. Олтинчи бобнинг охирида аниқ айтилган эдики, ақли ҳамиша Кришнада мужассам бўлган, бошқача қилиб айтганда, Кришна онгига эга бўлган киши йога зинапоясининг энг юқори поғонасига кўтарилган бўлади. Фақат ақлимизни Кришнада мужассам қилиш ёрдамида биз Мутлақ Ҳақиқатни тўлиқ англай оламиз, бунинг бошқа йўли йўқ. Шахсиятсиз *Брахмаджйоти* ёки ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Параматмани англаб етган киши ҳали Мутлақ Ҳақиқат ҳақида тўлиқ илмга эга бўлмайди: унинг Парвардигор ҳақидаги илми ҳали мукамал эмас. Мутлақ Ҳақиқатни тўла англаб етиш - Худо Шахсини, Кришнани англаб етишдир, чунки фақат Кришнани англаб етган кишига рухий илмнинг барча сирлари очилади. Кришнани англашда баркамолликка эришиб, инсон барча шубҳаю-гумонлардан халос бўлади ва **билиш лозим бўлган нарсаларнинг ичида энг муҳими - Кришна** эканига тўлиқ ишонч ҳосил қилади. Йоганинг ҳар хил турлари - Кришнани англаш зинапоясининг ҳар хил поғоналари, холос. Кришнани англаш йўлидан бораётган киши табиий равишда *Брахмаджйоти* ва Параматма ҳақида ҳам мукамал илмга эга бўлади. Кришнани англаш йогаси билан машғул бўлиб, инсон Мутлақ Ҳақиқатни, тирик мавжудотларни ва ҳар хил кўринишда намоён бўладиган моддий табиатни, умуман ҳамма нарсани мукамал билиб олади.

Йога билан «Бҳагавад-гита»нинг олтинчи бобида тавсия қилинган усулда шуғулланиш лозим. Фақат Кришнага садоқат билан хизмат қилиш ёрдамидагина инсон ўзининг бутун ақлу-хаёлини Кришнада мужассам қила олади. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури бор. Уларнинг биринчиси ва энг муҳими - *шраванам*, яъни тинглаш. Шунинг учун Парвардигор бу ерда Аржунга *тач чхрину* - "Мени...тингла!" - деб айтяпти. Кришнадан ҳам буюкроқ насихатчи рухий устоз йўқ, шу боис Унинг гапларини тинглаган киши Кришна онгига тўла эга бўлишдек нодир имкониятга эга бўлади. Рухий илмни олий маълумоти билан гердаиб юрган дунёвий олимлардан эмас, Кришнанинг Ўзидан ёки Унинг асл содиқ хизмат-

коридан ўрганиш керак.

Мутлак Ҳақиқатни, Худонинг Олий Шахси Кришнани англаш жараёни "Шримад Бхагаватам"нинг биринчи қўшиқ иккинчи бобида таърифланган:

*иринватам сва-катхаҳ кришинаҳ
пунйа-шравана-киртан
хридий антаҳ-стхо хй абхадрани
видхуноти сухрит стам
нашта-прайешив абхадрешу
нитйам бхагавата-севайа
бхагаватй уттама-шлоке
бҳактир бхавати ниитхики
тада раджас тамо-бхаваҳ
кама-лобхадайаши ча йе
чета этаир анавиддхам
стхитам саттве прасидати
эвам прасанна-манасо
бхагавад-бҳакти-йогатаҳ
бхагава-таттва-виджнана
мукта-сангасйа джайате
бхидйате хридайа-грантхиш
чхидйанте сарва-самшйаҳ
кишиянте часйа
кармани дриштаэватманишваре*

"Ведавий битикларда келтирилган Кришна ҳақидаги ҳикояларни ёки «Бхагавад-гита»да Кришнанинг ўзи айтган гапларни тинглаш тақводорлик ҳисобланади. Ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни мунтазам тинглаб юрган содиқ хизматкорининг қалбида туриб, Кришна энг яқин содиқ дўсти сифатида унинг қалбини моддий иллатлардан поклайди. Шунда содиқнинг қалбида табиий равишда, ўзидан-ўзи рухий илм намоён бўлади. Содиқлардан Кришна ҳақидаги гапларни тинглаш ва "Шримад Бхагаватам"ни мунтазам ўқиб юриш шарофати билан инсон аста-секин Худога хизмат қилиш йўлида мустаҳкам туриб олади. Худога хизмат қилишда юксала бориб, у эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсиридан қутулади ва шу тарзда эҳтирос, очкўзлик, қизғаниш иллатларидан бутунлай халос бўлади. Ана шу иллатлардан покланиб, у соф эзгулик даражасига қўтарилади ва Худога садоқат билан хизмат қилишдан чексиз лаззат олиб, Худо ҳақидаги илмни ҳар тарафлама англаб етади. Шу тарзда *бҳакти-йога* инсон қалбидаги моддий боғланишларнинг чигал тугунини чопиб ташлайди, шунда инсон ўзининг қалбидаги барча шубҳаю-гумонлардан биратўла халос бўлади (*асамшйам самаграм*) ва Олий Мутлак Ҳақиқатга, Худо Шахсига эришади. (Ш.б.1.2.17-21).

Шундай қилиб, фақат Кришнанинг ёки Унинг содиқ хизматкорининг гапларини тинглаш орқали Кришна ҳақида мукамал илмга эга бўлиш мумкин.

2. *джнана те "хам са-виджнана
идам вакийамй ашешатаҳ
йадж джнатва неха бхуйо
"нйадж джнатовйам авашишйате*

Ҳозир Мен сенга моддий ҳамда рухий олам ҳақидаги илмни тўла ошкор этаман. Бу илмни эгаллаб олсанг, бу дунёда сен билмаган бирор илм қолмайди.

Изоҳ: Мукамал илм - моддий табиат, ундан устун турадиган рухий табиат ҳамда шу икки табиатнинг манбаи ҳақидаги илмдир. Бу илм - трансцендент, "илоҳий илм" деб аталади. Парвардигор шу илмни Аржунга ошкор этмоқчи бўляпти, чунки Аржун - Унинг содиқ хизматкори ва энг яқин дўсти. Парвардигор бу ҳақда тўртинчи бобнинг бошида айтган эди, бу ерда У яна бир бор тасдиқлаптики, фақат Худо Шахсининг ўзидан бошланадиган рухий устозлар силсиласига мансуб бўлган содиқ хизматкоргина мукамал илмга эга бўла олади. Шу боис, биз ўз тафаккуримиздан фойдаланиб бутун илмлар манбаи бўлган ягона Парвардигор Кришнани англашга ҳаракат қилишимиз лозим; Кришна барча сабабларнинг сабабчиси; барча йога тизимларида Унинг шахсий киёфасига муроқаб қиладилар. Барча сабабларнинг бошланғич сабабчисини билган инсон мукамал илмга эга бўлади, ҳаётда у билмаган бирор нарса қолмайди. Ведаларда (Мундака упанишад, 1.1.3) ҳам бу ҳақиқат тасдиқланади: *касмин ну бхагаво виджнате сарвам идам виджнатам бхаватити.*

3. *манушйанам сахасрешу
кашчид йатати сиддхайе
йататам апи сиддханам
кашчин мам ветти таттватаҳ*

Минглаб одамлар орасида биргина киши рухий баркамолликка интилиши мумкин, рухий баркамолликка эришган кишилар орасида эса, биргина инсон ҳақиқатан ҳам Мени англаб етиши мумкин.

Изоҳ: Ҳар хил ҳаёт шароитида яшаётган кўп минглаб одамлар орасида биргина киши ҳақиқий ўзлигини англаш билан жиддий қизиқиши ва руҳ билан тананинг табиати қандайлигини, Мутлак Ҳақиқат нима эканини билишга интилиши мумкин. Аксарият одамлар ҳаётда фақат ўзларининг ҳайвонларга хос бўлган эҳтиёжлари: еб-ичиш, ухлаш, ҳаётини муҳофаза қилиш ва жинсий ҳаёт ҳақидаги ташвишлари билан чекланиб, шу билан қаноатланиб яшайдилар. Трансцендент, рухий илм бу дунёда деярли ҳеч кимни қизиқтирмайди. «Бхагавад-гита»нинг биринчи олти боби илоҳий илмни ўрганишга интиляётганлар учун, яъни *гйана-йога, дхйана-йога* ёрдамида руҳнинг ва Олий руҳнинг

табиатини англаб олишга, ҳақиқий ўзлиги, "мен"ини моддий танадан ажратишга интилаётганлар учун мўлжалланган, аммо улардан бирортаси ҳам Кришнани, Худонинг Олий Шахсини англай олмадилар. Фақат Кришна он-гига эга бўлган одамларгина Парвардигор Кришнани англай оладилар. Мутлақ Ҳақиқатни излаётган бошқа одамлар фақат шахсиятсиз Браҳманни англаб етишлари мумкин, чунки бу Кришнани англашдан анча осонроқ. Аммо Кришна - Худонинг Олий Шахси, Уни англаб етиш учун шахсиятсиз Браҳман ва Параматма ҳақида илмга эга бўлишнинг ўзи камлик қилади. Йог ва ғянилларнинг Кришнани англашга интилишлари одатда ҳеч қандай натижа бермайди. Имперсоналистларнинг энг буюк устози Шрипада Шанкарачарйа ўзининг «Бҳагавад-гита»га ёзган изоҳида Кришнани Худонинг Олий Шахси деб тан олганига қарамасдан унинг издошлари Кришнани шундай қабул қилишдан бош тортадилар. Бу шундан далолат берадики, ҳатто руҳий поғонага, шахсиятсиз Браҳманни англаш даражасига эришган киши ҳам Кришнанинг ҳақиқий табиатини англаб етиши жуда мушкул.

Кришна - Худонинг Олий Шахси, барча сабаблар сабабчиси, азалий Парвардигор Говинда. *ишвараҳ парамаҳ кришнаҳ сач-чид-ананда-виграҳаҳ анадир адир говиндах сарва-карана-каранам*. Худого ишонмайдиган имонсиз кишиларнинг буни англаб етиши жуда қийин. Гарчи улар *бҳакти* йўли, яъни Худого садоқат билан хизмат қилиш йўли жуда осон, деб гапирсалар ҳам, ўзлари шунга амал қилишга қодир эмаслар. Агар материалистлар айтганидай Худони англаб етишда *бҳакти* йўли жуда осон бўлса, нимага улар осон йўл туриб, бошқа қийин йўлни танлайдилар? Аслини олганда *бҳакти-йога* йўлидан бориш осон эмас. Ҳақиқий илмга эга бўлмай, ўзларини "Худонинг содиқ хизматкори" деб юрган ғофил одамларнинг бораётган йўли сиртдан қараганда одамларга осондай туюлиши мумкин, аммо ҳақиқий илмга эга бўлган ғяна-йоглар, шастраларда кўрсатилган қонун-қоидаларга тўла риоя қилиб бу йўлдан боришга уринсалар, дарров адашиб кетадилар. "Бҳакти-расамрита-синдху"да (1.2.101) Шрила Рупа Госвами шундай деб ёзади:

шрути-смрити-пуранадипанчаратра-видхим вина

ашкантики харер бҳактир утпатайаива калпате

"Упанишадаларда, Пураналарда, "Нарадапанчаратра" ва бошқа ишонарли ведавий битикларда берилган кўрсатмаларга риоя қилмасдан Худого хизмат қилишга ҳаракат қилаётган илмсиз киши жамиятдаги бошқа одамларга ташвиш келтиради, холос".

Шахсиятсиз Браҳманни англаб етган имперсоналист ёки Параматмани англаб етган йог Яшоданинг ўғли, Аржуннинг жиловдори бўлган Парвардигор Шри Кришнани англаб етишга қодир эмас.

Кришнанинг ҳатти-ҳаракатларини кўриб, ҳатто буюк фаришталар ҳам хайратга тушадилар (*мухйантти йат сурайаҳ*). *Мам ту веда на кашчана*: "Менинг қандай эканимни ҳеч ким билмайди" - дейди Кришна. Кришнани англаб етган буюк руҳ ҳаётда жуда кам учрайди (*са махатма сурдурлабхаҳ*). Агар инсон ҳатто буюк олим ва файласуф бўлса ҳам, то у Худого садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирмагунча Кришнанинг ҳақиқий табиати қандай эканини англаб ета олмайд (*таттвататаҳ*). Фақат Худонинг асл содиқ хизматкорларигина барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси бўлган Кришнанинг англаб бўлмас илоҳий фазилатларини, сифатларини - Унинг чексиз қудратини ва ажойблигини, Унинг бойлигини, шон-шуҳратини, кучини, гўзаллигини, илми ва дахлсизлигини маълум даражада англаб етишлари мумкин, чунки Кришна Ўзининг содиқларига алоҳида марҳамат кўрсатиб, уларга Ўзини намоён этади. Кришнани англаш - Худони, Браҳманни англашнинг энг юқори поғонасидир, Уни фақат содиқларигина ҳақиқатан ҳам англай оладилар.

атаҳ шри кришна-намади на бхавед грахйам индрийаиҳ

севонмукхе хи джихвадау

свайам эва спхуратй адаҳ

"Кришнани қўпол моддий сезги аъзолари ёрдамида англаб етишнинг иложи йўқ. Аммо содиқларнинг меҳр-муҳаббат билан кўрсатаётган илоҳий хизматларидан мамнун бўлган Кришна уларга Ўзини намоён этади".(Бҳакти расамрита синдху. 1.2.234)

4. *бхумир апо "нало вайуҳ кхам*

mano буддхир эва ча

аханкара итийам ме

бхинна пракритир аштадха

Ер(тупроқ), сув, олов, ҳаво, эфир, ақл, тафаккур ва сохта ўзлик - мана шу саккиз унсур Менинг ажралган моддий қувватимнинг таркибий қисмларидир.

Изоҳ: Худо ҳақидаги илм - Худо Шахсининг ва Унинг ҳар хил қувватларининг табиати ҳақидаги маълумотлардан иборат. Моддий табиат *пракрити*, яъни Парвардигорнинг "қуввати" деб аталади. Парвардигор Ўзининг бу табиатини пуруша-аватаралари орқали намоён этади. "Сатвата-тантра"да шундай дейилган:

вишнос ту трини рупани

пурушакхйанй атхо видуҳ

экам ту махатаҳ сраштри

витийам тв анда-самстхитам

тритийам сарва-бхута-стхам

тани джнатва вимучйате

"Моддий оламни яратиш учун Кришнанинг тўлиқ экспансияси бўлган Вишну уч қиёфага киради. Улардан биринчиси - Маха-Вишну, у "махат-таттва" деб аталадиган моддий ун-

сурлар мажмуасини яратади. Иккинчи қиёфаси - Гарбходакашайи-Вишну ҳар бир коинотга кириб, унда турли-туман ҳаёт шаклларини яратади. Учинчи, Кширодакашайи-Вишну ҳар ерда мавжуд Олий Рух, Параматма кўринишида барча коинотлар ичига киради. У ҳамма ерда, ҳатто ҳар бир атомнинг ичида ҳам мавжуд. Ана шу уч Вишнунинг табиатини англаб етган киши моддий олам тутқунлигидан халос бўла олади."

Моддий олам - Парвардигорнинг қувватларидан бирининг вақтинчалик намоён бўлган кўринишидир. Бу дунёдаги барча жараёнларни, Парвардигор Кришнанинг экспансиялари бўлган уч Вишну бошқариб туради. Улар "пуруша-аватаралар" деб аталади. Ягона Парвардигор Кришна ҳақидаги илмдан маҳрум бўлган кишилар "моддий олам - тирик мавжудотлар ўз ҳиссиётининг лаззатланишга бўлган талабларини кондириши учун яратилган, тирик мавжудотларнинг ўзлари *пуруша*, яъни моддий оламнинг манбаи ва унинг тўла хўжайинидир" деб ҳисоблайдилар. «Бҳагавад-гита» таълимоти бундай дахрийона(худобехабар) дунёқарашни нотўғри деб ҳисоблайди. Мазкур шеърда бутун моддий оламнинг пайдо бўлишининг биринчи, бошланғич сабабчиси - Худо Шахси, Кришна деб кўрсатилган. Бу ҳақиқат "Шримад Бҳагаватам"да ҳам тасдиқланган. Моддий коинотнинг ҳар хил унсурлари Парвардигорнинг айрим қувватларининг таркибий қисмларидир. Ҳатто, имперсоналистлар интилаётган олий мақсад *Брахмаджейоти* ҳам - рухий осмонда намоён бўлиб турган рухий қувватдан бошқа нарса эмас. Браҳмаджейотида, Вайкунтҳа сайёраларидаги сингари рухий рангбаранглик мавжуд эмас, шунга карамай имперсоналистлар Браҳмаджейотини инсон ҳаётининг олий мақсади, "мангу даргоҳ" деб ҳисоблайдилар. Ҳар ерда мавжуд бўлган Параматма Кширодакашайи-Вишнунинг вақтинчалик намоён бўлишидир. Параматма мангу эмас, чунки Парвардигорнинг моддий дунёда намоён бўлган бу қиёфаси рухий оламда мавжуд эмас. Шундай қилиб Мутлак Ҳақиқатнинг намоён бўлган энг олий кўриниши - Худонинг Олий Шахси, Кришна. У - барча қувватларнинг бошланғич манбаи ва барча қувватлар - ажралган қувватлар ҳам, ички қувват ҳам Унинг ҳукми остида.

Аввал айтганимиздек, моддий қувват саккиз унсурдан таркиб топган. Улардан биринчи беш унсур - ер, сув, олов, ҳаво ва эфир - "кўпол унсурлар" деб аталади. Уларнинг ичида сезиладиган беш нарса мужассам бўлган: моддий товуш, тери орқали сезиладиган унсур, шакл, таъм ва ҳид. Моддий илм-фан фақат мана шу ўн(10) унсурни ўрганиш билан чекланади ва уч(3) асосий унсур: ақл, тафаккур ва сохта ўзликни четлаб ўтади. Ҳар хил рухий(психик) жараёнларни ўрганадиган олимлар ҳам мукамал илмга эга эмас, чунки улар бутун борлиқнинг манбаи бўлган Зот, Худо Шахси

Кришна ҳақидаги илмдан маҳрум. "Мен" ва "меники" деган тушунчаларда намоён бўладиган "сохта ўзлик" моддий ҳаётнинг асосини ташкил этади, шунингдек, моддий фаолиятда иштирок этадиган тананинг ўн(10) аъзосини ҳам ўз ичига олади. *Буддхи*(тафаккур) ибораси ҳам моддий борлиқнинг *махат-таттва* деб аталадиган унсурлар мажмуаси(1)ни билдиради. Шундай қилиб Худо Шахсининг айрим қувватини ташкил этувчи саккиз унсурдан йигирма тўрт(10+10+3+1) унсур пайдо бўлади. Бутун моддий олам ана шу унсурлардан таркиб топган ва дахрийлик *санкхйя* фалсафаси шу унсурларни ўрганади; бу унсурларнинг барчаси - Кришнанинг азалдан бу дунёда намоён бўлган қувватининг таркибий қисмларидир. Аммо дахрийлик *санкхйя* фалсафаси тарафдорлари "Кришна - барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси" эканини билмайдилар. *Санкхйя* фалсафаси фақат «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган, Кришнанинг ташқи қувватининг ҳар хил намоён бўлган кўринишларини ўрганиш билан чекланади.

*5. апарейам итас тв аниам
пракритим виддхи ме парам
джива-бхутам маха-бахо
йайедам дхарйате джагат*

Эй билаги кучли Аржун, бу қуйи қувватдан ташқари Менинг, қуйи моддий қувватим яратган нарсалардан фойдаланадиган тирик мавжудотлардан таркиб топган олий қувватим ҳам бор.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, тирик мавжудотлар Парвардигорнинг олий табиатига, яъни олий қувватига мансуб бўлган зотлардир. Қуйи қувват - ўзини ҳар хил кўринишларда намоён этадиган моддий қувват: ер, сув, олов, ҳаво, эфир, ақл, тафаккур ва сохта ўзликдан иборат. Моддий унсурларнинг икки тоифаси, яъни кўпол(ер, сув, ҳаво, олов ва эфир) ва нафис(ақл, тафаккур ва сохта ўзлик) унсурлар ҳам Парвардигорнинг қуйи қувватининг намоён бўлган кўринишларидир. Қуйи қувват яратган турли-туман моддий нарсалардан ўз манфаати учун фойдаланадиган тирик мавжудотлар Парвардигорнинг олий қувватига мансуб, айнан шу олий қувват туфайли бутун моддий олам мавжуд бўлиб, ҳаракатга келиб туради. Токи олий қувват, яъни тирик мавжудотлар ҳаракатга келтирмас экан, моддий Коинот ўз ҳолича ҳаракат қилишга қодир эмас. Қувват ҳамиша ўзининг манбаига бўйсунди, шу боис тирик мавжудотлар ҳамиша Парвардигорнинг ҳукми остида бўлади; ўз фаолиятида улар бутунлай мустақил эмас. Баъзи бир узокни кўра олмайдиган калтафаҳм одамлар ўйлагандай, алоҳида тирик мавжудот бўлган инсон ҳеч қачон худди Парвардигордай ҳар нарсага қодир, қудратли бўла олмайди. Тирик мавжудот ва Парвардигор орасидаги фарқ

"Шримад Бҳагаватам"да шундай тушунтирилади:
(10.87.30)

*апаримита дхрувас тану-бхрито
йади сарва-гатас
тархи на шасйатети нийамо
дхрува нетаратха
аджани ча йан-майам тад
авимучйа нийантри бхавет
самам ануджанатам
йад аматам мата-дуитатайа*

"Эй мангу Парвардигор, агар танада мужассам бўлган тирик мавжудотлар Сенга ўхшаб ўзгармас, айна пайтда ҳамма жойда мавжуд бўлсалар, улар Сенинг ҳукминг остида бўлмас эдилар. Аммо, агар тирик мавжудотлар Сенинг қувватингнинг бир заррачалари эканини тан оладиган бўлсак, улар ҳаммиша Сенинг ҳукминг остида экани дарров равшан бўлади. Шу боис, ҳақиқий озодликка эришиш учун тирик мавжудотлар ҳаммиша Сенинг ҳукминг остида эканини тан олишлари керак - шунда улар ҳақиқий бахтга эришадилар. Шундагина улар ўзларининг азалий, табиий ҳолатига қайтиб, чексиз қудратга эга бўладилар. "Тирик мавжудот ҳар жиҳатдан Парвардигор билан бир хил" деб даъво қиладиган монизм таълимотининг узокни кўра олмайдиган калтафаҳм издошлари, аслида ҳаёт ҳақида нотўғри нуқтаи-назарга эга".

Кришна - ягона Ҳукмдор, бошқа барча тирик мавжудотлар Унга бўйсундилар. Тирик мавжудотлар Парвардигорнинг олий қувватига мансуб, чунки сифат жиҳатдан улар Парвардигордан фарқ қилмайдилар, аммо улар ҳеч қачон миқдор жиҳатидан, яъни ўз қудрати жиҳатдан Парвардигор билан тенглаша олмайдилар. Қуйи қувватнинг кўпол ва нафис унсурларидан ўз ҳиссиётининг эҳтиёжини қондириш учун фойдаланиб, олий қувватнинг заррачалари(тирик мавжудотлар) ўзларининг ҳақиқий, аслида руҳий табиатли бўлган ақл ва тафаккуридан маҳрум бўладилар. Бу ҳол моддий қувват таъсири остида юзага келади. Лекин, тирик мавжудот алдамчи моддий қувватнинг таъсиридан халос бўлганида *мукти*, яъни руҳий озодликка эришади. Моддий оламда алданиш таъсири остида тирик мавжудот сохта ўзлигининг ҳукмига бўйсуниб яшайди. Сохта ўзлик тирик мавжудотни моддий танасини "мен", "ўзим" деб, ҳар хил дунёвий нарсаларни эса, - "меники" деб ўйлашга мажбур қилади. Ўзининг руҳий табиатини англаб етиш учун тирик мавжудот аввало ҳаёт ҳақидаги ана шундай нотўғри моддий тасаввурлардан, шунингдек, "ҳар жиҳатдан Худога тенг бўла оламан" деган аҳмоқона фикрлардан пок бўлиши керак. Шундай қилиб, «Бҳагавад-гита» тасдиқлаб айтадики, тирик мавжудот - Кришнанинг қувватининг намоён бўлган сон-саноксиз кўринишларидан бири ва у моддий иллатлардан бутунлай покланганида Кришна онгига эга бўлади, яъни ҳақиқий озодликка эришади.

*6. этад-йонини бхутани
сарванитй упадхарайа
ахам критснасиа джагатах
прабхавах пралайас татха*

Оламда мавжуд нарсаларнинг ҳаммаси ана шу икки табиатдан барпо бўлган. Билиб қўйки, аслида модда билан руҳнинг бирикмасидан иборат бўлган бу оламдаги ҳамма нарсанинг аввали ҳам, охири ҳам Мен бўламан.

Изоҳ: Бутун борлиқдаги ҳамма нарса модда ва руҳнинг бирикмасидан пайдо бўлган. Руҳ - оламнинг асоси, модда эса - руҳ яратган мавжудот. "Руҳ моддий унсурнинг ривожланиш жараёнида маълум бир босқичда пайдо бўлади" деб ўйламаслик керак. Аксинча бутун моддий олам фақат руҳий қувватдан юзага келган. Аслида ичида мангу тирик руҳ мавжуд бўлгани учун моддий танамиз туғилади, ўсиб улғаяди, яшайди. Ёш бола улғайиб, ўспирин бўлади, кейин йигит бўлади, чунки тананинг ичида олий қувват, руҳ бор. Худди шундай, бутун коинот ҳам ичида Олий Руҳ, Вишну мавжуд бўлгани туфайлигина пайдо бўлиб, ҳаракатга келиб турибди. Бирга қўшилиб катта коинотни юзага келтирадиган руҳ билан модда, аслида биринчи навбатда Парвардигорнинг икки хил қувватидир; шунинг учун Парвардигор бутун борлиқнинг бошланғич сабабчиси ҳисобланади. Парвардигорнинг айрим заррачаси бўлган алоҳида руҳ осмонўпар иморат, катта завод ёки бутун бир шаҳарни барпо қилиши мумкин, аммо у бутун коинотни яратишга қодир эмас. Баҳайбат коинотнинг пайдо бўлишига сабаб - баҳайбат Руҳ, яъни Олий Руҳдир. Кришна, Худонинг Олий Шаҳси эса, Олий Руҳнинг ҳам, алоҳида руҳнинг ҳам ягона манбаи. Шу боис, Уни "барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси" деб айтадилар. Бу "Катха-упанишад"(2.2.13)да тасдиқланган: *нитйо нитйанам четанаши четананам.*

*7. маттах паратарам нанйат
кинчид асти дхананджайа
майи сарвам идам пратам
сутре мани-гана ива*

Эй бойлик эгалловчи зот, Мендан буюк Ҳақиқат йўқ. Худди ипга тизилган маржонлар сингари, бутун олам Менда мужассам.

Изоҳ: Қадим замонлардан бери олимлар "Мутлақ Ҳақиқат шахси, ё шахс эмасми?" деган мавзуда тинмай баҳслашиб келадилар. «Бҳагавад-гита»да бир неча бор айтилганки, Мутлақ Ҳақиқат - Шаҳс, Худонинг Олий Шаҳси, Шри Кришна. Мазкур шеърда ҳам Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс экани таъкидланяпти. Худо Шаҳси, яъни Парвардигор - Олий Мутлақ Ҳақиқат эканининг исботини

"Брахма-самхита"да ҳам кўришимиз мумкин: *ишвараҳ парамаҳ кришнаҳ сач-чид-ананда-виграҳаҳ* - "Олий Мутлак Ҳақиқат, Худо Шахс - азалий Парвардигор Кришна. У - туганмас лаззат манбаи, Говинда, Унинг илоҳий танаси илм ва лаззатга тўла, мангу". Мана шу ишонарли муқаддас китоблар бизда Мутлак Ҳақиқат - барча сабабларнинг сабабчиси бўлган Парвардигор, Олий Шахс эканига заррача шубҳа қолдирмайди. Аммо имперсоналистлар Ведаларнинг ҳар хил шеърларини рўқач қилиб, буни инкор этмоқчи бўладилар. Масалан, улар "Шветашватара-упанишад"да келтирилган мана бу шеърни келтирадилар:

*тато йад уттаратарам
тад арупам аннамайам
йа этад видур амритас те бхаванти
атхетаре духкхам эвапийанти*

"Моддий оламдаги фаришталар, одамлар ва ҳайвонлар ичида коинотдаги биринчи тирик мавжудот Тангри Браҳма - энг буюк зот ҳисобланади. Лекин, моддий қиёфага эга бўлмаган ва моддий қувват билан бўлмаган илоҳий Зот Браҳмадан ҳам устун туради. Уни англаб етган киши илоҳий даражага қўтарилади, Уни англаб етмаганлар эса моддий оламда мусибат чекиб юраверадилар".

Имперсоналистлар бу ерда ишлатилган *арупам* иборасига катта эътибор берадилар. Лекин, бу ибора "шахсиятсиз мавжудлик" дегани эмас. У илм ва лаззатга тўла мангу руҳий танани билдиради, буни "Брахма-самхита"дан келтирилган шеър ҳам тасдиқлайди. Буни "Шветашватара-упанишад"дан олинган бошқа шеърлар ҳам тасдиқлайди(3.8-9):

*ведахам этам нурушам махантам
адитйа-варнам тамасаҳ парастат
там эва видитвати мритйум эти
нанйаҳ пантха видйате "йанайа
йасмат парам напарам асти кинчид
йасман нанйио но джйайо "сти кинчид
врикиша ива стабдхо диви тиштхатй экас
тенедам пурнам нурушена сарвам*

"Аминманки, ғофиллик таъсирида пайдо бўладиган барча моддий тасаввурлардан устун турадиган Олий Шахс, Парвардигор албатта мавжуд. Фақат Уни англаб етган кишигина туғилиб-ўлишлар чархпалагидан қутула олади. Озодликка эришишнинг бошқа йўли йўқ. Олий Шахсдан устунроқ бўлган Ҳақиқат мавжуд эмас, чунки Парвардигор ҳамма нарсадан буюк. У энг кичик заррадан кичик, айни пайтда энг катта нарсадан ҳам каттароқдир. У руҳий осмонни ёритиб, худди дарахтга ўхшаб қўзғалмай туради, ҳар тарафга илдиз отадиган дарахт сингари, Парвардигор ҳам Ўзининг қувватлари билан чексиз борлиққа сингиб, уни қамраб олган".

Бу шеърлардан кўриниб турибдики, Олий Мутлак Ҳақиқат - Худонинг Олий Шахсидир, У

Ўзининг ҳар хил, руҳий ва моддий қувватлари билан бутун борлиқ ичига сингиб, уни қамраб олган.

8. *расо "хам апсу каунтейа
прабхасми шаши-сурйайоҳ
пранавах сарва-ведешу
шабдах кхе паурушам нришу*

Эй Кунтининг ўғли, сувнинг таъми, Қуёш ва Ойнинг нури - Менман, ведавий мантралардаги муқаддас "ОУМ" бўғини - Менман. Мен - эфирдаги товушман, инсондаги иқтидор ҳам - Менман.

Изоҳ: Биз бу шеърдан қандай қилиб Парвардигор Ўзининг қувватлари билан бутун борлиққа сингиб кетганини билиб оламиз. Руҳий юксалиш йўлининг бошида инсон Худо Шахсини Унинг ҳар хил қувватлари кўринишида, яъни шахсиятсиз зот кўринишда англаб етади. Масалан, шахс сифатига эга бўлган Қуёш фариштасининг мавжудлигини, унинг ҳар ерга сингиб кетган қуввати бўлган қуёш нури орқали англаб етиш мумкин. Худди шундай, ҳамини Ўзининг мангу даргоҳида мавжуд бўлган ягона Парвардигорни ҳам Унинг бутун борлиққа сингиб кетган қувватлари орқали билиб олиш мумкин.

Таъм - сувнинг ажралмас хусусияти. Бизга денгизнинг сувини ичиш ёқмайди, чунки унда сувнинг асл таъмига тузнинг шўр таъми қўшилган. Ўзининг соф таъмида бўлган зилол сув бизга кўпроқ ёқади, ана шу соф таъм - Худо Шахсининг қувватидир. Имперсоналист ҳам, персоналист ҳам сувнинг таъми орқали Худо Шахсининг, Парвардигорнинг мавжудлигини сезади, лекин персоналист чанқоғини қондириш учун шундай ширин таъмли зилол сув бериб қўйгани учун Парвардигорга ҳамду-санолар айтади. Уларнинг иккиси ҳам Худонинг борлигини ҳис қиладилар. Аслида имперсоналистлар билан персоналистлар Худонинг мавжудлигини тан олишда бир-бирига қарши эмаслар. Худони тўла англаб етган киши бутун борлиқда Худонинг шахс сифатига эга бўлган ҳамда шахс сифатига эга бўлмаган кўринишлари бир вақтнинг ўзида мавжуд эканини, бунинг ҳеч қандай зиддиятли жойи йўқлигини англаб етади. Ана шундай тушунчага асосланиб Парвардигор Чаитанья одамларга *ачинтйа-бхеда-* ва *абхеда-таттва*, яъни "бир вақтнинг ўзида бирлик ва фарқ қилиш" фалсафасини бериб кетган.

Қуёш ва ойнинг нури ҳам Худо Шахсининг қуввати, чунки уларнинг азалий манбаи *Брахмаджйоти*, яъни Худо Шахсидан таралиб турган шахсиятсиз нур, ёғду. *Пранава*, яъни *омкара*, илоҳий товуш "оум" бўғини эса, Худо Шахсига мурожаат қилишнинг бир кўриниши бўлиб ҳар бир ведавий мадҳия, Парвардигорга қаратилган ҳамду-сано, илтижо ана шу илоҳий товушдан бошланади. Имперсоналистлар Худо Шахсининг сон-саноксиз номларидан бирини айтиб, Кришнага

бевосита мурожаат қилишдан кўрқадилар, шу сабабли улар фақат "оум" бўғинини талаффуз қилишни афзал биладилар. Лекин, улар аслида "оум" бўғини - Кришнанинг товуш кўринишидаги кийёфаси эканини билмайдилар. Кришнанинг онги ўзида ҳамма нарсани мужассам қилган, **Кришнани англаш илмини эгаллаган киши жаҳонда энг омадли, энг бахтли инсондир.** Худо Шахсини, Парвардигор Кришнани танимайдиган кишилар ҳаётда алданиб, адашиб юрибдилар; Кришна ҳақида илмга эга бўлиш - озодликка чиқиш, Кришнани унутиш эса, моддий оламда тутқун бўлиб қолиш демакдир.

9. *пунйо гандхаҳ притхивйам ча
теджаши часми вибхавасау
дживанам сарва-бхутешу
тапаши часми тапасвишу*

Ернинг бошланғич хиди - Менман, оловнинг тафти - Менман. Барча тирик мавжудотларнинг ҳаёти, риёзатчиларнинг риёзати - Менман.

Изоҳ: *Пуня* ибораси азалий(оригинал), ўзгармай қоладиган асл сифатни билдиради. Моддий оламда ҳар бир нарса ўзининг азалий асл хидига эга: гул, ер, сув, ҳаво ва хоказо. Бутун борлиққа сингиб кетган, бошланғич соф хид - Кришна. Худди шундай, бу дунёда ҳар бир нарсанинг ўзига хос бўлган азалий, бетакрор таъми бор, ана шу таъм ҳар хил таъмли нарсалар кўшилгани сабабли ўзгариб кетади. Демак, ҳар бир нарса албатта қандайдир бошланғич асл таъмга, асл хидига эга.

Вибхавасу - "олов" деганидир. Агар олов бўлмаса завод фабрикалар тўхтаб қоларди, олов бўлмаса овқат пишира олмаган бўлардик, олов ҳам - Кришна. Аниқроғи Кришна - оловнинг тафти, ҳарорати. Ведавий тиббиёт илмига асосан ошқозонда ҳарорат пасайиши натижасида танада модда алмашинуви сусайиб кетади. Демак, ҳатто овқат ҳазм қилиш учун ҳам олов зарур экан. Кришна онгига эга бўлган киши шуни англаб етадики ер, сув, олов, ҳаво - барча химиявий ва биологик унсурлар ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятлари фақат Кришнанинг марҳамати билан мавжуд бўлиб турибди. Ҳаётимиз ҳам, қанча умр кўришимиз ҳам Кришнага боғлиқ. Кришнанинг, Худонинг марҳамати билан инсоннинг умри қисқариши ёки узайиши мумкин. Шундай қилиб, ҳаётнинг ҳар бир соҳасига Кришна онги нуқтаи-назаридан ёндошиш мумкин.

10. *биджам мам сарва-бхутанам
виддхи партха санатанам
буддхир буддхиматам асми
теджас теджасвинам ахам*

Эй Притхининг ўғли, билиб қўй, барча тирик мавжудотларнинг бошланғич уруғи Менман,

заковатли инсонларнинг тафаккури ва қудратли зотлардаги куч - Менман.

Изоҳ: *биджам* ибораси "уруғ" маъносини англатади. Кришна - барча тирик мавжудотларнинг бошланғич уруғидир. Бутун борлиқда ҳар хил кўзғалувчан ва кўзғалмас тирик мавжудотларнинг сон-саногии йўқ. Қушлар, ҳайвонлар, одамлар ва бошқа кўплаб тирик мавжудотлар - "кўзғалувчан тирик мавжудотлар" тоифасига, дарахтлар ва ҳамиша бир жойда турадиган бошқа ўсимликлар - "кўзғалмас тирик мавжудотлар" тоифасига киради. Ҳар бир тирик мавжудот 8.400.000 ҳаёт турининг бирортасига мансуб бўлади. Улардан баъзилари ҳаракатланиш қобилиятига эга, баъзилари кўзғалмас. Лекин, Кришна уларнинг барчасининг бошланғич уруғидир. Ведаларда айтилганки Брахман, яъни Олий Мутлақ Ҳақиқат - бутун борлиқнинг манбаи. Кришна - Парабрахман, Олий Рух. Брахман шахсиятсиз, Парабрахман эса - шахс. Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс сифатига эга бўлган кўриниши шахсиятсиз Брахманни ҳам ўз ичига олади, бу ҳақда «Бҳагавад-гита»да айтилган. Шу боис бутун борлиқнинг бошланғич манбаи, илдизи - Кришна. Худди илдиз бутун дарахтни озуқа билан таъминлаб тургани сингари, Кришна ҳам бутун борлиқнинг илдизи бўлиб, бутун моддий оламнинг мавжудлигини таъминлаб туради. Бу ҳам Ведаларда тасдиқланган:(Катха-упанишад,2.2.13) *нитйо нитйанам четанаш четананам эко бахунам йо видадхати каман*

У - барча мангу зотлар ичида энг асосийси. Барча тирик мавжудотлар ичида У - Олий Мавжудот. У - бир Ўзи бутун борлиқни таъминлаб туради".

Агар ақлимиз, тафаккуримиз бўлмаса биз ҳаракат қила олмаган бўлардик. Кришна айтадики, "Мен - тафаккурнинг манбаиман". Тафаккуридан, фикрлаш қобилиятидан маҳрум киши Худонинг Олий Шахсини, Кришнани англашга қодир эмас.

11. *балам балаватам чахам
кама-рага-виварджитам
дхармавируддхо бхутешу
камо "сми бхаратаршабха*

Эҳтирос ва истаклардан пок инсонларнинг кучи - Менман. Эй Бхаратлар сардори, ҳақиқий дин қонунларига зид бўлмаган жинсий ҳаёт ҳам - Менман.

Изоҳ: Кучли одам ўз кучидан бировларга зўравонлиқ, тажовуз қилиш учун эмас, аксинча ожизларни ҳимоя қилиш учун фойдаланиши лозим. Ҳақиқий дин қонунларига асосан жинсий алоқа фақат тақводор фарзанд, ҳалол инсонни дунёга келтириш учун мўлжалланган. Бошқа бирор ният билан жинсий алоқа қилиш мумкин эмас. Ҳар бир ота-она ўз фарзандларини Худони, Кришнани танийдиган қилиб тарбиялаш учун

масъул.

12. *йе чайва саттвика бхава
раджасас тамасаи ча йе
матта евети тан виддхи
на тв ахам тешу те майи*

Билиб қўй-ки, хоҳ эзгулик, хоҳ эҳтирос ёки ғафлат гунасида бўлсин - тирикликнинг ҳар қандай ҳолатини Менинг қувватим яратиб қўйган. Ҳамма нарса Ўзимман, лекин айни пайтда Мен ҳамма нарсадан ташқаридаман. Мен табиат гуналарига тобе эмасман - улар Менга бўйсундилар.

Изоҳ: Моддий оламдаги ҳар қандай фаолият табиатнинг уч гунаси таъсири остида бўлади. Аммо Худо Шахси, Кришна табиат гуналари таъсирига берилмайди, чунки Унинг Ўзи шу гуналар манбаидир. Масалан, шоҳнинг чиқараётган қонунлари шоҳнинг ўзига эмас, фақат унинг фуқароларига таъсир қилади. Худди шундай, моддий табиатнинг эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гуналари Парвардигордан чиқади, аммо Парвардигорнинг Ўзи моддий табиат қонунларига бўйсунмайди. Шунинг учун Уни *ниргуна*, “гуналар таъсиридан озод” деб айтадилар. Бу - фақат Бҳагаван, Худонинг Олий Шахсига хос бўлган хусусиятлардан биридир.

13. *трибхир гуна-майаир бхавайр
эбхиҳ сарвам идам джагат
мохитам набхиджанати мам
эбхйаҳ парам авйайам*

Табиатнинг уч(эзгулик, эҳтирос ва ғафлат) гунаси алдаб, адаштириб қўйган бутун олам аҳли Мени - гуналардан устун турувчи, туганмас буюк Зотни билмайди.

Изоҳ: Бутун жаҳон аҳли моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида адашиб юрибди. Уларнинг таъсирига тушиб қолган киши Худо Шахси, Кришна моддий оламдан ташқарида эканини тушунмайди.

Моддий табиатнинг ҳукми остида бўлган ҳар бир тирик мавжудот ўзининг фаолиятини, ўзига хос хусусиятини белгилайдиган маълум бир тана турига, руҳий ва жисмоний хусусиятларга эга. Табиатнинг уч гунаси таъсири остида ҳаракат қилиб яшайдиган одамлар тўрт тоифага бўлинадилар. Эзгулик гунаси таъсирида бўлган одамларни *браҳман* деб атайдилар, эҳтирос гунаси таъсири остида бўлганлар эса - *кшатрий*, эҳтирос ва ғафлат гуналарининг аралаш таъсири остида бўлганлар - *вайшйя*, бутунлай ғафлат гунаси остида бўлган одамлар эса - “*шудра*” деб аталади. Улардан пастда ҳайвонлар ва ҳайвонларга ўхшаб яшаётган иймонсиз, маданиятсиз, бефаросат одамлар туради. Лекин, ҳар қандай одамнинг бу

тоифаларга мансуб бўлиши унинг мангу ҳолати эмас. Ким бўлишимдан қатъий назар - браҳманми, кшатрийми, вайшйями ёки шудрами - менинг ҳозирги ҳолатим, ҳозирги ҳаётим мангу эмас. Ҳозирги умримиз ўткинчи, вақтинчалик бўлишига қарамай, эртага, кейинги ҳаётимизда ким бўлишимизни билмай туриб, алдамчи моддий қувват таъсири остида адашиб, алданиб ўткинчи танамизни “мен” деб ҳисоблаб: “америкаликман”, “ҳиндистонликман”, “русман” ёки “браҳманман”, “мусулмонман” ва ҳоказо деб ҳисоблаймиз. Моддий табиат гуналари чангалига тушиб, табиат гуналаридан устун турадиган Зот - Худо Шахсини, ягона Парвардигорни эсдан чиқариб қўямиз. Шунинг учун Кришна айтяптики, табиатнинг уч гунаси адаштириб қўйган тирик мавжудотлар бутун моддий оламдан ташқарида уни бошқариб турадиган Худонинг Олий Шахсини тушунмайдилар. Тирик мавжудотларнинг тури жуда кўп: одамлар, фаришталар, ҳайвонлар, ўсимликлар ва ҳоказо. Уларнинг барчаси моддий табиат гуналарининг ҳукми остида ва ҳаммаси илоҳий табиатга эга бўлган Худо Шахсини эсдан чиқарган. Эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида юрган одамлар, ҳатто эзгулик гунасида юрганлар ҳам, одатда Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз Браҳман кўриниши(аспекти)ни тушунишдан юқори кўтарила олмайдилар. Улар Парвардигор чексиз гўзалликка, бойликка, илмга, кучга, шон-шухратга ва боғланмасликка эга бўлган Шахс эканини эшитганларида ҳайрон бўладилар. Ҳатто, эзгулик гунасида бўлганлар ҳам Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс кўринишини тушуна олмаса, эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида юрганлар ҳақида нима дейиш мумкин? Кришна онги моддий табиат гуналари таъсиридан устун туради, Кришна онгига эга бўлган киши шубҳасиз руҳий озодликка эришган руҳдир.

14. *дайви хй эша гуна-майи
мама майа дуратйайя
мам эва йе прападианте
майам этам таранти те*

Моддий табиатнинг уч гунасида таркиб топган Менинг илоҳий қувватим таъсирини енгиш жуда қийин. Аммо, ўз ихтиёрини Менга топширган киши, осонлик билан унинг ҳукми остидан чиқади.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсининг қувватлари сон-саноксиз турларга бўлинади, уларнинг ҳаммаси илоҳий табиатга эга. Худо Шахсининг илоҳий қувватининг бир заррачаси бўлган ҳолда тирик мавжудотлар ҳам илоҳий табиатга эга, лекин улар модда билан аралашганида уларнинг азалий, олий онгини моддий қувват тўсиб қўяди. Моддий қувват пардаси билан тўсилган тирик мавжудот унинг ҳукми остидан чиқиб кета олмайди. Аввал айтганимиздай, моддий қувват ҳам, руҳий қувват

ҳам Худонинг Олий Шахсидан чиқади, шунинг учун улар ҳам мангу. Тирик мавжудотлар Худо Шахсининг олий, мангу қувватиға мансуб, аммо улар Парвардигорнинг куйи, моддий қуввати билан аралашиб булғаниб, қадим замонлардан бери алданиб юрибдилар. Ана шундай руҳларни *нитйа-баддха*, яъни "мангу шартланган" деб атайдилар. Алоҳида руҳнинг шартланган ҳолатға қачон ўтганини ҳеч ким аниқлай олмайди. Гарчи моддий табиат Парвардигорнинг куйи қуввати бўлса ҳам, тирик мавжудот унинг ҳукми остидан чикиб кетиши жуда мушкул, чунки моддий табиат Парвардигорнинг ҳукми остида ҳаракат қилади. Парвардигорнинг ҳукмиға, амриға, эса ҳеч ким қарши чиқолмайди. Куйи, моддий қувват бу ерда "илоҳий" деб аталишиға сабаб шуки, у Парвардигор билан боғланган ва Унинг ҳукми остида ҳаракат қилади, қудратли Парвардигорнинг амриға бўйсунган ҳолда ҳаракат қилиб моддий табиат моддий оламни яратиб, яксон қилиб, ҳақиқатан ҳам мўъжизавий фаолият кўрсатади. Ведаларда бу шундай тасдиқланади: *майам ту пракритим видйан майинам ту махешварам* - "**майя**(алданиш) ўз ҳолича ҳақиқат эмас, чунки у мангу эмас, аммо ғаройиб сеҳргар "Парвардигор", "Махешвара", "Олий Ҳукмдор" деб аталадиган Худо Шахси уни бошқариб туради"(Шветашватара-упанишад, 4.10.)

Гуна иборасининг яна бир маъноси - "арқон". Бу шундан далолат берадики, шартланган руҳ алдамчи қувват арқонлари билан маҳкам боғланган. Оёқ-қўли маҳкам боғлаб қўйилган кишининг ўзи озодликка чиқолмайди - у озод бўлган кишининг ёрдамиға муҳтож. Унга оёқ-қўли боғланган бошқа биров ёрдам бера олмайди: унга фақат бутунлай озод бўлган кишигина ёрдам бериши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, руҳни моддий олам тутқунлигидан фақат Парвардигорнинг Ўзи ёки Унинг вакили, яъни ҳақиқий руҳий устоз қутқара олади. Уларнинг ёрдамисиз шартланган руҳ ҳеч қачон моддий тутқунлик чангалидан халос бўла олмайди. Моддий тутқунликдан халос бўлишда бизға Худоға садоқат билан хизмат қилиш, яъни Кришнани англаш усули ёрдам беради. Кришна - энгилмас моддий қувватнинг Ҳукмдори, шу боис У моддий қувватға шартланган руҳни озод қилишға буйруқ беришға қодир. Шундай буйруқ бериш билан У ўз ихтиёрини бутунлай Худоға топширган содиқ хизматкорига бесабаб марҳамат кўрсатган бўлади. Парвардигор Ўзининг севимли фарзандлари бўлган тирик мавжудотларға нисбатан ҳаммиша оталарча меҳрибонлик қилади. Шундай қилиб моддий табиатнинг бешафқат қонунлари чангалидан қутулишнинг ягона йўли - ўз ихтиёрини бутунлай Худоға топшириш ва Унинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилишдан иборат.

Бу ерда ишлатилган "*мам эва*" ибораси ҳам

муҳим аҳамиятға эга. *Мам* - "Менга" ибораси Брахма ёки Шиваға дегани эмас, балки фақат Кришнаға, Вишнуға деган маънони англатади. Гарчи Брахма ва Шива Парвардигор Вишну билан деярли бир қаторда турадиган ғайритабиий улуғвор зотлар бўлса ҳам, *радждо-гуна* ва *тамо-гуналарнинг* ҳукмдорлари бўлган ҳолда, улар *майя* таъсири остида бўладилар, шу сабабли улар шартланган руҳни гуналар чангалидан озодликка чиқара олмайди. Фақат Парвардигор Вишну, алдамчи қувватнинг Ҳукмдоригина шартланган руҳларни унинг чангалидан халос эта олади. Бу ҳақиқат Ведаларда тасдиқланган, "Шветашватара-упанишад" (3.8) *там эва видитва* - фақат Кришнани англаш билан озодликка эришиш мумкин. Фақат Вишнунинг марҳамати билан озодликка чиқиш мумкин эканини ҳатто буюк фаришта Шива ҳам тасдиқлайди: *мукти-прадата сарвешам вишнур эва на самийайах* - "Ҳеч қандай шубҳа йўқки, ҳар бир тирик мавжудотға фақат Вишну(Кришна) руҳий озодлик ҳада этади".

15. *на мам душкритино мудхаҳ
прападйанте нарадхамаҳ
майайапахрита-дженана
асурам бхавам ашритах*

Ғофил ва нодон гуноҳкорлар, одамлар орасида энг пасткашлари, шунингдек, илмини майя, алдамчи қувват ўғирлаб қўйган одамлар ва иймонсиз иблислар ҳеч қачон ўз ихтиёрини Менга топшира олмайдилар.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»да айтилганки, Худонинг Олий Шахси Кришнаға бутунлай ўз ихтиёрини топшириш ва Унинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш ёрдамида моддий табиатнинг бешафқат қонунлари ҳукми остидан озод бўлиш мумкин. Шундай савол туғилиши мумкин: нима сабабдан файласуфлар, олимлар, тadbиркорлар, амалдорлар ва жамият раҳбарлари қудратли Парвардигор Шри Кришнаниннг нилуфар қадамлари пойига сажда қилмайдилар? Улар озодликка эришиш, яъни табиат қонунларини энгиш учун йиллар оша, авлодлар оша ҳар хил режалар тузиб, беҳудаға шунча ҳаракат қилиб келадилар. Аммо, шундай мақсадларға Худоға ўз ихтиёрини топшириш орқали осонгина эришиш мумкин бўлса, нима сабабдан жамият фаровонлиги учун "жон куйдириб" юрган шундай "донишманд"лар ана шу осон йўлдан фойдаланмайдилар?

«Бҳагавад-гита» бу саволға тўғридан-тўғри жавоб беради. Инсонлар жамиятидаги ҳақиқий донишманд зотлар бўлган Брахма, Шива, Капила, Кумарлар, Ману, Вйаса, Девала, Асита, Жанака, Прахлада, Бали, кейинги даврларда эса Мадхвачарйа, Рамануджачарйа, Шри Читанйа ва инсониятнинг уларға ўхшаган ҳақиқий дохийлари - ҳақиқий донишманд файласуфлар, пок виждонли

сиёсатчилар, ҳақиқий устозлар, ҳақиқий билимдон олимлар ўз ихтиёрини қудратли Парвардигорга топшириб Унинг нилуфар қадамлари пойидан нажот топганлар. Асл мақсади моддий бойлик орттириш бўлган, лекин, халқ оммасига ўзларини файласуф, олим, устоз ва жамият раҳбарлари қилиб кўрсатиб юрган, Худонинг амрига бўйсунмайдиган ва Унинг йўлидан юз ўгирадиган жамиятнинг иккиюзламачи, иймонсиз одамлари аслида "раҳбар", "йўлбошчи" деб аталишга муносиб эмаслар. Олий Хукмдор, Парвардигор ҳақида ҳеч нарса билмаган ҳолда, улар ўзларича ҳар хил дунёвий режалар тузадилар ва ҳаёт муаммоларини ҳал этишга уринадилар, натижада муаммоларни баттар чигаллаштирадилар, ҳолос. Чексиз қудратга эга бўлган моддий табиат бундай иймонсиз худобехабарларнинг барча режаларини чиппакака чиқаради, шу сабабли ҳар хил кўмиталарнинг режалаштириш бўйича ўтказган барча тадбирлари шунчаки сафсатабозлик бўлиб, қоғозда қолиб кетаверади.

Ҳар хил режалар тузиб юрган иймонсиз одамлар бу ерда *душкритина*, "гуноҳкорлар" деб аталган. *Крити* - эзгу ишлар қилиб яшайдиган киши. Иймонсиз даҳрий одамларнинг ичида баъзан чуқур мулоҳазали ва виждонли одамлар ҳам учраб қолади, чунки ҳар қандай режани амалга ошириш учун, хоҳ у яхши иш бўлсин, хоҳ ёмон иш бўлсин - ўткир тафаккур билан чуқур мулоҳаза юритиш керак бўлади. Лекин, ўз тафаккуридан нотўғри фойдаланаётгани сабабли, уларни *душкрити* деб атайдилар; демак уларнинг барча уринишлари ва фикрлари нотўғри йўналишда ишлатилияпти.

«Бҳагавад-гита»да, моддий қувват Худонинг амрига бўйсуниб ҳаракат қилиши айтилган. Моддий қувват мустақил эмас, у худди бировнинг изига эргашиб юрган сояга ўхшайди. Шунга қарамай, моддий қувват жуда қудратли, Худони тан олмайдиган иймонсиз даҳрийлар Худонинг режаларини ҳам, моддий табиатнинг режаларини ҳам тушуниб ета олмайдилар. Эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсирида алданиб юргани сабабли уларнинг барча режалари барбод бўлаверади. Гарчи дунёвий жиҳатдан қараганда буюк олим, файласуф, ҳукмдор ва устоз бўлишларига қарамай, Хираньякашипу ва Равананинг тақдири ҳам шундай бўлган эди. Ундай *душкрити*, яъни гуноҳкорлар тўрт тоифага бўлинади. Бу ҳақда кейинроқ гапирамыз.

Ҳайвонлар сингари кеча-кундуз тер тўкиб оғир меҳнат қиладиган тузалмас аҳмоқларни *мудха* деб атайдилар. Улар ўз меҳнати натижасидан фақат ўзлари лаззатланишга интиладилар, уни бировга беришни истамайдилар. Ана шундай одамларга эшакнинг ҳаёти мисол бўла олади. Эгаси бу итоаткор жониворни ҳолдан тойгунча тер тўкиб ишлашга мажбур қилади, эшак эса, ҳатто ким учун кеча-кундуз тер тўкиб ишлаётганини ҳам билмайди. Эшак бир тутам хашакка қаноат қилиб,

эгасининг тепкисидан кўрқиб, ҳамиша хавотирда юради, жуда кам ухлайди, ахён-ахёнда урғочи эшакнинг оғрикли тепкиларига зўрға чидаб, жинсий алоқадан лаззат олади. Баъзида эшак "фалсафий ва лирик" кўшиқлар куйлайди, лекин унинг кўшиғи атрофдаги одамларни безовта қилади, ҳолос. Ўз меҳнатининг натижаларини кимга тақдим этиш кераклигини билмайдиган нодон *карми*(ҳаёт ҳақида нотўғри моддий тасаввурга эга одам) ҳам шундай эшакка ўхшайди. У ғофиллиги сабабли, инсон ўзининг ҳар қандай фаолиятини Худого қурбонлик сифатида ҳолис, беминнат амалга ошириши лозимлигини билмайди.

Шундай одамлар ўзлари ўйлаб чиқарган ҳар хил бурч ва вазифаларини бажариш учун кеча-кундуз тинмасдан ҳаракат қиладилар. Уларга руҳнинг, яъни унинг асл ўзлигининг, тирик мавжудотнинг мангу табиатга эга экани ҳақида гапирмоқчи бўлсангиз, одатда улар "вақтимиз йўк" деб, сизнинг гапингизга қулоқ солишдан бош тортадилар. Гарчи ўз меҳнатининг жуда арзимаган қисмига эга бўлаётган бўлсалар ҳам, *мудха* деб аталадиган зотлар учун ҳаётининг мазмуни ва мақсади ўткинчи моддий нарсалар бўлиб қолаверади. Баъзан ана шундай нодон мудхалар кўпроқ пул топиш учун кечалари ухламайдилар, вақтида овқатланмайдилар, натижада ошқозон касалига дучор бўладилар; улар ўзларининг ўткинчи, алдамчи хўжайинининг нафсини қондириш учун тинмасдан оғир меҳнат қиладилар. Ўзларининг ҳақиқий хўжайини ким эканини билмасдан, бундай ғофил хизматкорлар ўз нафсининг қули бўлиб, ўзининг нодир, қимматли умрини хазон қиладилар. Бахтга қарши улар ҳеч қачон Парвардигорга, барча ҳукмдорларнинг ҳукмдорига ўз ихтиёрини топширмайдилар ва ишонарли манбалардан Худо ҳақида бирор нарса билиб олишга ҳатто озгина бўлса ҳам вақт ажратмайдилар. Ҳар хил ахлатлар билан овқатланишга ўрганиб қолган чўчка шакар ва сариеғдан қилинган ширин таомдан юз ўгиради. Худди шундай, ўткинчи дунёвий янгиликларни тинглаш, улардан лаззатланиш ҳеч қачон ғофил одамларнинг жонига тегиб кетмайди, аммо бутун оламни ҳаракатга келтириб турган мангу руҳ ҳақида, ўзларининг ҳақиқий ўзлиги ҳақида тинглашга эса, уларнинг ҳеч қачон вақти бўлмайди.

Душкритиларнинг, яъни гуноҳкорларнинг яна бир тоифаси - *нарадхама*, яъни одамлар орасида энг пасткашлари. *Нара* дегани "одам", *адхама* ибораси эса - "энг ёмони, энг пасткаши" деган маънони билдиради. Мавжуд 8.400.000 ҳаёт туридан 400.000 тури инсон танасидаги ҳаёт ҳисобланади. Уларнинг орасида жуда кўп "одам-симон ҳайвон"лар бор - уларнинг аксарият кўпчилиги маданиятсиз одамлардир. Ижтимоий, сиёсий ва диний ҳаёт-фаолияти муқаддас китобларнинг қонунлари асосида тузилган одамлар "ма-

даниятли одамлар” деб аталади. Ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан ривожланган жамиятда яшайдиган, аммо муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайди-ган одамлар “нарадхама” деб аталади. Бундан ташқари, **Худосиз дин - ҳақиқий дин эмас**, чунки аслида инсон ўзини, Мутлақ Ҳақиқатни ва ўзининг Мутлақ Ҳақиқат билан ўзаро муносабатини англаб, уни қайта тиклаш учун қандайдир дин қонунларига амал қилади. «Бҳагавад-гита»да Парвардигор аниқ айтяптики, У ҳеч кимга бўйсунмайди, Унинг Ўзи Олий Мутлақ Ҳақиқат. Маданиятли инсонларга хос бўлган турмуш тарзи билан яшаш шарофати билан одамлар тирик мавжудотнинг эсидан чиқиб кетган Мутлақ Ҳақиқат, яъни Шри Кришна билан ўзаро муносабатини қайта тиклаш имкониятига эга бўладилар. Ана шундай нодир имкониятни бой бериб, умрини хазон қилаётган одамлар нарадхамалар тоифасига киради. Муқаддас китобларда айтилганки, инсон онасининг қорнида ётган пайтида қаттиқ изтироб чекади, шунда у Худога илтижо қилиб, дунёга келгандан кейин, албатта Худога сажда қилиб сиғинишга, Унинг қонунларига бўйсуниб яшашга қасам ичади. Одатда бирор қийинчилик ёки мусибатга дучор бўлганда Худога илтижо қилиш ҳар бир тирик мавжудот учун табиий ҳол, чунки у Парвардигор билан мангу боғланган. Лекин, афсуски дунёга келган заҳоти чақалоқ алдамчи қувват, *майя* таъсири остида бошидан кечирган шунча азобларини ҳам, ўзини шу азоблардан қутқарган меҳрибон Зот - Парвардигорни ҳам эсидан чиқариб юборади. Ҳар бир ота-онанинг бурчи - фарзандларининг қалбида мудраб ётган ана шу илоҳий онгни уйғотишдан иборат. "Ману-смрити"да инсонга *варнашрама* тизимидаги жамиятда яшаш, қалбида Худони англаб олишга ёрдам берадиган ўн турли покланиш маросими ўтказиш кўрсатилган. Аммо афсуски, ҳозирги пайтда бундай маросимлар умуман ўтказилмайди, шу сабабли жаҳоннинг деярли бутун аҳолиси иймонсиз нарадхамалардан иборат бўлиб кетган.

Жаҳондаги ҳамма одамлар нарадхамаларга айланганда, қудратли моддий табиат уларнинг сохта маълумотларини бутунлай йўққа чиқаради. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра олим брахманни, итни, сигирни, фил ва ит гўшти ейдиган ҳаромини бир-биридан ажратмай, уларнинг ягона руҳ эканини тушуниб етган кишигина ҳақиқий билимдон донишманд деб аталади. Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкори ҳаётга ана шундай назар билан қарайди.

Ер юзида намоён бўлиб, илоҳий устоз вазифасини бажарган Нитйананда Прабху *нарадхама* тоифасига мансуб бўлган икки оғайни - Жагай ва Мадхайни алданиш иллатидан халос этган, шу билан Худонинг содиқ хизматкори ҳатто жамиятнинг энг пасткаш нарадхамаларига ҳам чуқур ҳамдардлик туйғуси билан марҳамат кўрсатиши лозимлигини барчага ўрнак қилиб кўрсатган эди. Худодан юз ўгирган омадсиз нарадхама фақат Ху-

донинг содиқ хизматкорининг марҳамати билан ўзининг руҳий онгини қайта тиклаб олиши мумкин.

Шри Чаитанйа Махапрабху жамиятда *бҳагавата-дҳарма* қонун-қоидаларини ўрнатар экан, одамларни камтарин ҳолда Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашга чақирди. Ана шу кўрсатмаларнинг асосий мазмуни муқаддас «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган. Агар ҳаётда камтарин ҳолда Парвардигорнинг насихатларига, кўрсатмаларига амал қилиб юрсалар, ҳатто нарадхамалар ҳам руҳий озодликка эришадилар, аммо бахтга қарши, улар ҳатто шу қонун-қоидаларга риоя қилишни ҳам истамайдилар. Ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширишни-ку айтмаса ҳам бўлади. Нарадхамалар ҳар бир инсоннинг ҳаётда биринчи навбатда бажариши лозим бўлган энг муҳим бурчини тан олгилари келмайди.

Душкритиларнинг учинчи тоифасига *майянапахрита-дженанах* - ҳақиқий илмини моддий қувват ўғирлаган одамлар киради. «Бҳагавад-гита»да аниқ айтилганки, Шри Кришна - Худонинг Олий Шаҳси ва Унга тенг ёки Ундан буюкроқ бирор Зот мавжуд эмас. Инсониятнинг ҳамда, қайси ҳаёт турига мансуб бўлишидан қатъий назар бошқа барча тирик мавжудотларнинг бобокалони бўлган Брахмани ҳам Шри Кришна яратган. Бунинг устига Шри Кришна - фақат Брахманинг отаси бўлибгина қолмасдан, шахсиятсиз Брахманнинг ҳам, ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган Параматманинг ҳам, Ўзининг тўла намоён бўлган қиёфасининг ҳам манбаи ҳисобланади. Шри Кришна - бутун борлиқнинг асоси, шунинг учун ҳар бир инсон албатта Унинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилиши лозим. Ана шундай аниқ кўрсатмаларга қарамай, *майянапахрита-дженанах* тоифасига кирадиган иймонсиз одамлар Парвардигорни оддий инсонлар қаторида кўриб, Уни ҳақорат қилдилар. Улар бизга шундай ажойиб фазилатларни, бошқа турдаги тирик мавжудотларга нисбатан чексиз катта имкониятни берадиган инсон танаси Парвардигорнинг мангу, руҳий танасига ўхшатиб яратилганини тушунмайдилар (“Биз сизларни Ўзимизга ўхшатиб яратдик”).

Устозлар силсиласига кирмаган, *майянапахрита-дженанах* тоифасига мансуб одамлар томонидан «Бҳагавад-гита»га ёзилган жуда кўп нотўғри изоҳлар одамларнинг руҳий илмини тўғри тушуниб олишига халақит беради, холос. Алданиш домига тушиб қолган ана шундай олимлар Кришнага ўз ихтиёрини топширмайдилар, бошқаларни ҳам бунга ўргатмай, аксинча уларни тўғри йўлдан адаштирадилар.

Душкритиларнинг охириги тоифаси - *асурам бхавам аириртах*, яъни иблис табиатли одамлардир. Улар ҳақиқий иймонсиз, худобезорилардир.

Уларнинг кўплари "Худо Шаҳси ҳеч қачон моддий оламга келмайди" деб айтадилар, аммо ўзларининг

фикрини тасдиқлаш учун бирор далил келтира олмайдилар. Бошқа бирлари эса, гарчи «Бҳагавад-гита»нинг маълумотларига мутлақо зид бўлса ҳам, "Кришна - шахсиятсиз Брахман яратган қиёфа" деб ҳисоблайдилар. Худо Шахсига нисбатан нафрат туйғуси остида даҳрийлар ўзлари учун ҳар хил алдамчи Худоларни ўйлаб топадилар. Умрини Парвардигорга қарши ишларга бағишлаган ана шундай одамлар ҳеч қачон ўз ихтиёрини Кришнага топширишга қодир эмаслар.

Жанубий Ҳиндистонда яшаб ўтган буюк содиқ Шри Ямуначарйа Алабандара шундай деган эди: "Эй Худойим, Сен Ўзингнинг ажойиб сифатларинг ва ғаройиб кароматларинг билан машҳурсан. Барча муқаддас китоблар, эзгулик гунасидаги, рухий илмни чуқур эгаллаган, илоҳий фазилатларга эга бўлган буюк донишмандлар ҳамиша Сени олқишлайдилар. Лекин, шунга қарамай, иймонсиз, худобезори, калтафаҳм одамлар учун Сен ҳамиша англаб бўлмас илоҳий Зот бўлиб қолаверасан".

Шундай қилиб, буюк донишмандлар ва муқаддас китобларнинг шунча кўрсатмаларига қарамай, бу ерда кўрсатилган тўрт тоифа одамлар - 1)ғофил нодонлар; 2)пасткаш одамлар; 3)алданган, Худонинг алдамчи қуввати адаштирган олимлар; 4)имонсиз ашаддий даҳрийлар - ҳеч қачон ўз ихтиёрини Худога топшира олмайдилар.

16. *чатур-виддха бхаджанте мам
джанаҳ сукритино "рджуна
арто джиджнасур артхартхи
джнани ча бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар аълоси, такводор инсонларнинг тўрт тоифаси Менга садоқат билан хизмат қилиш йўлига қирадилар: 1) бошига мусибат тушганлар; 2) бойлик излаётганлар; 3) қизиқувчанлар ва 4) Мутлақ Ҳақиқатни англашга интилаётган донишмандлар.

Изоҳ: Иймонсиз-гуноҳкорлардан фарқли равишда бу ерда кўрсатилган одамлар ҳаётда муқаддас китобларнинг қонунларига амал қилиб яшайдилар. Улар *сукритинаҳ*, яъни "такводор одамлар" деб аталадилар, чунки улар муқаддас китобларни ҳурмат қиладилар, одоб-ахлоқ қоидаларига, ҳукумат қонунларига амал қилиб яшайдилар, қайсидир даражада Худога ишонадилар. Ана шундай такводор одамлар тўрт тоифага бўлинади: 1)бошига мусибат тушганлар; 2)пулга муҳтожлар; 3)қизиқувчанлар; 4)Мутлақ Ҳақиқатга интилаётганлар. Бундай одамлар илтижо билан Парвардигорга мурожаат қиладилар ва ҳар хил мақсадларни кўзлаб Худога хизмат қилиб яшайдилар. Улар Худога ўз мақсадларига эришиш ниятида хизмат қилиб юргани сабабли, уларни "асл содиқлар" деб бўлмайди. Асл содиқ Парвардигорга қандайдир шахсий ёки моддий манфаат кўзлаб хизмат қилмайди. Асл содиқнинг таърифи "Бҳакти-расамрита-синдху"да

келтирилган (1.1.11):

*анйабхилашита-шунйам
джнана-кармадй-анавритам
анукулйена кришнану-шиланам
бҳактир уттама*

"Моддий манфаатга интилишдан ёки кармали фаолиятда, фалсафий изланишларда бирор муваффақиятга эришиш ниятидан бутунлай пок бўлган ҳолда Худога самимий, пок муҳаббат билан ҳолис хизмат қилиб юрган киши Худога илоҳий садоқат билан хизмат қилаётган бўлади. Шундай садоқат билан қилинадиган хизмат "соф садоқат билан қилинадиган ҳолис хизмат" деб аталади."

Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириб, асл содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиб, юқоридаги тўрт тоифа такводор одамлар ҳам моддий иллатлардан бутунлай покланиб, Худонинг асл содиқ хизматкорига айланадилар. Нопок одамларнинг Худога садоқат билан хизмат қилишлари жуда мушкул, чунки ҳасис, қизганч, очкўз одамлар ҳаётда муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига риоя қилмайдилар ва ҳеч қандай рухий мақсадга интилмайдилар. Аммо, агар уларнинг омади келиб, ҳаёт йўлида Худонинг асл содиғини учратиш бахтига муяссар бўлиб, у билан ҳамсуҳбат бўлсалар, ҳатто ана шундай ғофил одамлар ҳам Худонинг асл содиқларига айланиши мумкин.

Дунёвий фаолиятга ғарқ бўлган одамлар ҳаётда бирор қийинчиликка дуч келганда ёки бошига бирор мусибат тушгандагина Худога мурожаат қиладилар, асл содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиб уларнинг ўзлари ҳам Худонинг асл содиқларига айланадилар. Турмушда қийналиб, умидсизликка тушган, ҳафсаласи пир бўлган одам ҳам баъзан асл содиқлар олдига келиб, улардан Худо ҳақида бирор маълумот олишга ҳаракат қилади. Худди шундай, файласуф-ғйанилар ҳам, илм-фаннинг ҳар хил соҳаларида узоқ изланиб, ҳақиқатга эришолмай, ниҳоят Худони англашга уринадилар ва Унга садоқат билан хизмат қила бошлайдилар. Худога садоқат билан хизмат қилиб, улар шахсиятсиз Брахманни ва ҳар бир тирик мавжудот қалбида намоён бўлган Параматмани англаш даражасидан юқори кўтариладилар, Худонинг ёки Унинг содиқ хизматкорининг марҳамати билан Парвардигор аслида Олий Шахс эканини англаб етадилар. Шундай қилиб мусибат чекаётган, қизиқувчан, илмга интилаётган ва бойлик излаётган одамлар моддий бойлик ҳамда дунёвий саодатлар рухий юксалиш йўлида ёрдам бера олмаслигига, улар инсонни моддий истак-орзулардан ҳалос этиб, ҳаётда бахтиёр қила олмаслигига ишончлари комил бўлганида Худонинг асл содиғи даражасига кўтариладилар. Токи содиқнинг қалби бутунлай покланмас экан, унинг Худога қилаётган хизмати кармали фаолият, дунёвий илмга интилиш сингари моддий нарсалар билан булганган бўлади. Худога

соф садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилиш учун ана шу иллатларнинг барчасидан бутунлай покланиш лозим.

17. *тешам джнани нитйа-йукта
эка-бхактир вишишийте
прийо хи джнанино "тйартхам
ахам са ча мама приях*

Мукамал илмга эга бўлиб, ўзининг бутун борлиғини Менга соф садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган донишманд улар ичида аълосидир. Шундай содиқ учун Мен жуда азизман, у ҳам Мен учун азиз.

Изоҳ: Мусибат чекаётган, қизиқувчан, бир тийинсиз қолган ва мукамал илм эгаллашга интилаётган такводор одамларнинг қалби моддий истаклардан бутунлай покланганида улар Худонинг асл содиқлари даражасига эришадилар. Уларнинг ичида барча моддий истаклардан покланиб, Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган донишманд "Худонинг асл содиғи" даражасига кўтарилади. Парвардигорнинг Ўзи айтишига кўра, мукамал илмга эга бўлиб, Унга хизмат қилаётган киши энг аъло содиқдир. Руҳий илмни ўрганиш давомида инсон аввало ўзи, яни ҳақиқий "мен"и моддий танасидан фарқ қилишини, кейин, шахсиятсиз Браҳманни ва Параматмани англаб етади. Моддий иллатлардан, моддий тасаввурлардан биратўла покланиб, у ўзининг асл ҳолатини - Худонинг мангу хизматкори эканини тўлиқ англаб етади. Шу тариқа асл содиқлар билан ҳамсухбат бўлиб, тўрт тоифа такводор кишилар ҳам моддий иллатлардан покланадилар. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг пастки поғоналарида турган такводорлар ичида Худо ҳақида тўлиқ илмга эга бўлган киши Парвардигор учун жуда азиз. У Худонинг Олий Шахсининг илоҳий табиатини англаб етган ва ўзини Худога садоқат билан хизмат қилишга бутунлай бахшида этган бўлади, шу боис у моддий иллатларга булғанишдан ҳамиша ишончли равишда ҳимояланган бўлади.

18. *удараҳ сарва эваите джнани
тв атмаива ме матам
астхитаҳ са хи йуктамма
мам эвануттамам гатим*

Шубҳа йўқки, бу содиқларнинг ҳаммаси улуғвор руҳлардир, лекин улардан Мени англаб етган донишмандни Мен ҳар жихатдан Ўзимга ўхшаган деб ҳисоблайман. Менга илоҳий муҳаббат билан хизмат қила туриб, у албатта Менга - энг олий ва эзгу мақсадга эришади.

Изоҳ: Парвардигор ҳақида мукамал илмга эга бўлмаган содиқлар Худога азиз эмас деб

ўйламаслик керак. Парвардигор айтяптики, уларнинг барчаси буюк, улуғвор руҳлардир. Қандай ният билан мурожаат қилишидан қатъий назар, Худога мурожаат қиладиган зотларни *махатма*, яъни "буюк руҳ" деб атайдилар. Парвардигор ҳатто Унга бирор моддий манфаат кўзлаб сиғинаётган одамлардан ҳам юз ўгирмайди, чунки У албатта ҳар бир тирик мавжудотнинг изҳор этган туйғусига муносиб равишда жавоб беради. Парвардигорга нисбатан эзгу ҳис-туйғулар оғушида бўлиб, улар Худодан қандайдир дунёвий нарсаларни сўрайдилар, ниятига етганида эса Худога шукрона айтадилар, Унга ҳамду-санолар айтиб олқишлаб, аста-секин Худога садоқат билан хизмат қилишда юксала борадилар. Лекин, мукамал илмга эга бўлган содиқ хизматкор Парвардигор учун жуда азиз, чунки унинг ягона мақсади - Худога муҳаббат ва садоқат билан холис хизмат қилиш. Шундай содиқ Парвардигорга хизмат қилмасдан бир дақиқа ҳам тура олмайди, Парвардигор ҳам уни жуда севади ва ҳеч қачон ундан ажралмайди.

"Шримад Бҳагаватам"да (9.4.68) шундай дейилади:

*садхаво хридайам махйам
садхунам хридайам тв ахам
мад-анийат те на джананти
нахам тебхйо манаг апи*

"Содиқ хизматкорим ҳамиша Менинг қалбимда бўлади, Мен эса - унинг қалбидаман. Содиқ хизматкорим фақат Мени ўйлайди, Мен ҳам уни ҳеч қачон унутмайман".

Парвардигор ва Унинг асл содиқлари бири-бирига ўзаро жуда қалин ришталар билан боғланган бўладилар. Мукамал илмга эга бўлган асл содиқлар ҳамиша руҳий қувват ҳимояси остида бўладилар ва улар Парвардигорга жуда азиздилар.

19. *бахунам джанманам анте
джнанаван мам прападйате
васудеваҳ сарвам ити
са махатма су-дурлабхаҳ*

Кўплаб туғилиш ва ўлишлар орқали ўтиб, мукамал илмга эга бўлган киши ўзини Менга топширади, чунки у барча сабабларнинг сабабчиси ва ҳамма нарса аслида Мен Ўзим эканини тушуниб етди. Шундай буюк руҳ жуда кам учрайди.

Изоҳ: Руҳий юксалиш жараёнига ва Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишланган жуда кўп умрлардан кейин, тирик мавжудот соф трансцендент(илоҳий) илмга эга бўлади ва руҳий ўзликни англаш йўлининг охириги мақсади - Худонинг Олий Шахси эканини тушуниб етади. Руҳий юксалишнинг биринчи босқичида инсон моддий иллатлардан халос бўлишга ҳаракат қилаётганида, одатда ўзининг қалбида

имперсоналистик тасаввурларга мойиллик ҳис қилади, аммо руҳий юксалишнинг юкорирок поғонасига кўтарилгандан кейин Худога садоқат билан хизмат қилиш доирасида аслида руҳий ҳаёт кечириш хилма-хил лаззат келтирадиган фаолият эканини тушуниб етади. Шуни англаб етгандан кейин содиқнинг қалбида Худо Шахсига боғланиш кучаяди, натижада у ўз ихтиёрини Парвардигорга бутунлай топширади. Шунда у **Парвардигор Кришнанинг марҳаматига эришиш - энг буюк бахт** эканини англаб етади. У "Кришна - барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси" эканини, моддий олам бутунлай Унинг ҳукми остида эканини тушуниб етади. Шунингдек, у моддий олам аслида руҳий оламдаги бетақроп илоҳий ранг-барангликнинг бузилган акси эканини, бу ердаги ҳар бир нарса Парвардигор билан боғлиқ эканини англаб етади. Натижада у теваракатрофидаги ҳамма нарсани Васудева, Шри Кришна билан боғлиқ ҳолда кўра бошлайди. Ҳаётга нисбатан ана шундай муносабатда бўлиш - инсон қалбида ўз ихтиёрини ягона Парвардигорга, руҳий юксалишнинг охириги мақсади бўлган Шри Кришнага бутунлай топшириш истагини уйғотади. Ўз ихтиёрини Худога бутунлай топширган ана шундай буюк руҳ ҳаётда жуда кам учрайди.

Бу шеърнинг мазмуни "Шветашватараупанишад"да жуда ажойиб тушунтирилган(3.14-15):

*сахасра-ширша пурушаҳ
сахасракшаҳ сахасра-пат
са бхумим вишвато вритва
атй-атишхтад дашангулам
пуруша эведам сарвам
йад бхутам йач ча бхавйам
утамритатвасйешано
йад анненатирохати*

"Парвардигор Вишнунинг минглаб қаллалари, минглаб кўзлари, минглаб оёқлари бор. Ўзида бутун оламни мужассам қилган ҳолда У олам чегарасидан ўн бармоқ қалинлигида ташқари чиқади. У **вират-пуруша**, бутун борлиқнинг мазмун-моҳиятидир. У - мангулик Султони. У озикланиб яшайдиган ҳар бир тирик мавжудотнинг ягона Ҳукмдоридир".

"Чхандогйа-упанишад"(5.1.15)да айтилганки, *на ваи вачо на чакшумиши на шротрани на манамсити ачақшате прана ити эвачақшате прано хй эваитани сарвани бхаванти* - "Тирик мавжудотнинг тириклигининг энг асосий кўрсаткичи - гапириш, кўриш, эшитиш ва фикрлаш қобилияти эмас, балки ундаги ҳаётий кучдир".

Шунга ўхшаб бутун борлиқни ҳаракатга келтириб турган куч - Парвардигор Васудева, Шри Кришна. Бизнинг танамиз гапириш, кўриш, эшитиш, фикрлаш ва бошқа қобилиятларига эга, лекин агар Парвардигор билан боғлиқ бўлмаса, бу қобилиятларнинг бирортаси ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмайди. "Васудева ҳамма жойда мавжуд бўлиб, Ўзида бутун борлиқни мужассам қилиб ол-

гани сабабли мукамал илмга эга бўлган содиқ ўз ихтиёрини биратўла Унга топширади" (Бг.7.17; 11.40).

20. *камаис таис таир хрита-
джнанаҳ прападийанте "ниа-деватаҳ
там там нийамам астхайа
пракритйа нийатаҳ свайа*

Ақлини моддий истаклар олиб қўйган кишилар эса, фаришталар паноҳига қирадилар ва Ведалардаги ўзларининг табиатига мос келадиган қонун-қоидаларга риоя қилиб фаришталарга сиғинадилар.

Изоҳ: Моддий иллатлардан бутунлай покланган киши ўз ихтиёрини Парвардигорга топшириб, Унга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилади. Токи тирик мавжудотнинг қалбида моддий истаклар илллати қолар экан, Худога садоқат билан хизмат қилиш - унга ғайритабиий, ёқимсиз амал бўлиб туюлади. Аммо, агар инсон қалбидаги моддий истакларга эътибор бермасдан Худонинг паноҳига кириб, ишонч билан Унга хизмат қилишда давом этаверса, унинг моддий табиатга бўлган боғланиши ўзидан-ўзи йўқолиб кетади; ҳақиқий мақсадни танлаш билан у моддий лаззатланиш истагидан тезда халос бўлади. "Шримад Бҳагаватам" (2.3.10)да шундай дейилган:

*акамаҳ сарва-камо ва
мокша-кама удара-дхих
тиврена бҳакти-йогена
йаджета пурушам парам*

"**Ҳар бир инсон - қалби ҳар қандай моддий истаклардан покланган асл содиқ хизматкор ҳам, қалби моддий истакларга тўла дунёвий одам ҳам, моддий иллатлардан покланишга интилаётган киши ҳам ягона Парвардигор Васудевага сиғиниши лозим**".

Ақлдан адашган ва ўзининг руҳий табиатини эсидан чиқариб қўйган одамлар ўзининг дунёвий истакларини амалга ошириш учун фаришталардан паноҳ излайдилар. Одатда ундай одамлар Худонинг Олий Шахсига мурожаат қилмайдилар, чунки улар моддий табиатнинг қуйи гуналари(эхтирос ва ғафлат) таъсири остида бўладилар. Ведаларнинг барча қонун-қоидаларига риоя қилиб фаришталарга сиғиниш шарофати билан улар истаган ниятларига дарров эришадилар. Вақтинчалик неъматларга алданиб қолган бундай одамлар олий мақсадга қандай эришишни билмайдилар. Аммо, Худонинг содиқ хизматкори тўғри йўлдан бораётган бўлади. Ведаларда муайян бир мақсадга эришиш учун маълум бир фариштага сиғиниш тавсия қилингани сабабли(масалан, саломатликни яхшилаш учун Қуёш фариштасига сиғиниш), Парвардигорга содиқ бўлмаганлар баъзан: "Худонинг Ўзига сиғингандан кўра фаришталарга сиғинган яхши" - деб ҳисоблайдилар. Лекин, асл содиқ шуни била-

дики, Кришна - барча тирик мавжудотларнинг Олий Хукмдори. "Чайтанья-Чаритамрита" (Ади,5.142)да айтилганки: *экале ишвара кришна, ара саба бхритйа* - "Фақат ягона хўжайин бор, У - Кришна, Худонинг Олий Шахси, бошқа ҳар қандай мавжудот Унинг хизматкоридир". Шу боис асл содиқ ўзининг дунёвий эҳтиёжларини кондириш учун ҳеч қачон фаришталарга мурожаат қилмайди. У ҳамма нарсада ягона Парвардигорга, Худо Шахсига таваккал қилади ва Унинг берган неъматларига шукр қилиб яшайди.

21. *йо йо йам йам танум*

бхактаҳ шраддхайарчитум иччхати

тасйа тасйачалам шраддхам

там эва видадхами ахам

Мен Олий Рух сифатида ҳар кимнинг қалбида мавжудман. Инсон у ёки бу фариштага сиғинишни истаганида, у ўз ихтиёрини унга топшира олиши учун, Мен унинг шу фариштага бўлган ишончини кучайтираман.

Изоҳ: Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга маълум даражада эркинлик бериб қўйган, шунинг учун агар инсон ўзи интилаётган дунёвий лаззатларга фаришталар орқали эришишни истаса, моддий оламнинг Хукмдори, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Рух кўринишида мавжуд бўлган Парвардигор унинг шу ниятига эришишига ёрдам беради. Барча тирик мавжудотларнинг Олий Отаси сифатида Парвардигор уларнинг мустақил ҳаракат қилишига ҳалақит бермайди, аксинча дунёвий истакларини амалга оширишда уларга ҳар томонлама ёрдам беради. Шундай савол туғилиши мумкин: нимага ҳар нарсага қодир Парвардигор тирик мавжудотларга моддий оламда ҳам лаззатланиш имконини бера туриб, уларнинг алдамчи қувват таъсири остига тушиб қолишига йўл қўяди? Жавоб шундай: агар Параматма қиёфасида Парвардигор тирик мавжудотларга шундай имконият бермаса, уларнинг эркинлиги "ҳақиқий эркинлик" бўлмайди. Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга ўз хохиши билан иш тутиш имконини беради, аммо шу билан бирга «Бҳагавад-гита»да уларга энг олий саодат келтирувчи кўрсатма беради: "Барча дунёвий ниятларингни, ишларингни тарк этиб, ихтиёрингни бутунлай Менга топшир!" Фақат шунда тирик мавжудот ҳақиқий бахтга эришади.

Одамлар ҳам, фаришталар ҳам Парвардигорнинг амрига бўйсуниб яшайдилар, шу боис агар Худо хоҳламаса ҳеч ким бирор фариштага сиғина олмайди, худди шунингдек, Худонинг розилигисиз бирор фаришта ўзига сажда қилаётган кишига бирор саодат бағишлай олмайди. "Агар Худонинг амри бўлмаса, ҳатто дарахт барги ҳам қимирламайди" дейилган Инжилда. Ведалар одатда моддий жиҳатдан

қийналаётган одамларга фаришталарга сиғинишни тавсия қилади. Бирор мақсадга эришиш учун аниқ белгиланган фариштага сажда қилиш керак. Масалан, бемор кишига саломатлигини тиклаш учун Куёш фариштасига сиғиниш тавсия қилинади, билимдон олим сифатида шуҳрат қозонишга интилаётган киши илм-фан фариштаси Сарасватига сиғиниши, чиройли аёлга уйланишни ният қилган киши Тангри Шиванинг рафиқаси - фаришта Умага сиғиниши лозим. Шундай қилиб шастраларда ҳар хил фаришталарга сиғиниш билан боғлиқ кўрсатмалар берилган. Инсон қайсидир дунёвий нарсага эришишни истаганида Парвардигор уни маълум фариштага сиғинишга ундайди, шу тарзда у истаган нарсасига эришади. Маълум бир фариштага бўлган ишонч туйғусини унинг қалбида Парвардигорнинг Ўзи уйғотади. Фаришталар ўзига сиғинаётган одамлар қалбида ишонч, интилиш туйғусини уйғотишга қодир эмаслар, буни фақат Кришна, ҳар кимнинг қалбида Олий Рух қиёфасида мавжуд бўлган ягона Парвардигор амалга оширади. Фаришталар ягона Парвардигорнинг рухий танасининг айрим қисмларидир, шу сабабли улар ҳар жиҳатдан Парвардигорга боғланган. Ведаларда айтилганки: "Худонинг Олий Шахси Олий Рух кўринишида ҳар бир фариштанинг қалбида ҳам мавжуд бўлиб, уни одамларнинг истагини бажаришга ундайди. Фаришта ҳам, одамлар ҳам ягона Парвардигорнинг амрига бўйсунадилар. Улар ўз фаолиятида тўла мустақил эмас".

22. *са тайа шраддхайа йуктас*

тасйарадханам ихате

лабхате ча татаҳ каман

майаива вихитан хи тан

Шундай ишонч билан инсон мазкур фариштага сиғинади ва истаган ниятига эришади. Лекин аслида, у эришаётган неъматларнинг барчасини унга Мен Ўзим ато этаман.

Изоҳ: Парвардигор руҳсат бермаса фаришталар ўзига сиғинаётган одамларга бирор неъмат беришга қодир эмас. Инсон аслида ўзи ҳам Худонинг мулки эканини эсидан чиқариши мумкин, лекин фаришталар ҳамини буни эсида сақлайдилар. Шундай қилиб, фаришталарга сиғиниш жараёни ҳам, шу сиғинишнинг натижаси ҳам фаришталарга эмас, Парвардигорнинг Ўзига боғлиқ. Гофил одамлар буни тушунмай, ҳаётда ўз мақсадига эришиш учун фаришталарга сиғинадилар. Улардан фаркли равишда Худонинг асл содиғи ҳар қандай вазиятда ҳам бевосита Парвардигорнинг Ўзига сиғинади. Лекин, асл содиқ ҳеч қачон моддий нарсалар тилаб Худога илтижо қилмайди. Одатда одамлар ўз нафс(эҳтирос)ининг талабларини кондиришини тилаб фаришталарга сиғинадилар. Лекин, одамнинг бундай нопок ниятларини Парвардигор

амалга оширмайди. "Чаитанйя-Чаритамрита"да айтилганки, Худога сиғиниб юрган, аммо айна пайтда дунёвий лаззатларга интиладиган киши аслида ўзини ўзи алдаб юрган бўлади. Худога садоқат билан хизмат қилиш ва фаришталарга сиғиниш - умуман бошқа-бошқа амаллардир, чунки фаришталарга сиғиниш - дунёвий фаолият, Парвардигорга садоқат билан хизмат қилиш эса бутунлай руҳий, илоҳий фаолиятдир.

Ҳар хил дунёвий истаклар Худонинг мангу даргоҳига интилаётган кишининг руҳий юксалиш йўлида катта қийинчиликларни юзага келтиради. Шунинг учун, Парвардигорнинг асл содиғи баъзи бировлар ўйлаганидай, ҳеч қачон бирор кишининг моддий неъматларга эришишини тилаб дуои-фотиҳа қилмайди. Шу боис, қалби дунёвий орзу-истакларга тўла одамлар Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилишдан кўра моддий олам ишларини бошқариб турган кудратли фаришталарга сиғинишни афзал биладилар.

*23. антават ту пхалам тешам
тад бхавати алпа-медхасам
деван дева-йаджо йанти
мад-бхакта йанти мам апи*

Калтафаҳм одамлар фаришталарга сиғинадилар, аммо бундай сиғиниш орқали улар эришадиган натижалар ўткинчи ва арзимас нарсалардир. Фаришталарга сиғиниб юрган одамлар фаришталарнинг сайёраларига эришадилар, лекин ўз ихтиёрини Менга топширган одамлар умрининг охирида Менинг олий даргоҳимга эришадилар.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзган баъзи "билимдон"ларнинг фикрига кўра фаришталарга сиғиниш орқали ҳам инсон Худонинг олий даргоҳига эриша олармиш. Лекин, бу ерда аниқ айтилганки, фаришталарга сиғинадиган одамлар фаришталарнинг даргоҳига борадилар: Куёш фариштасига сиғинадиганлар Куёшга, Ой фариштасига сиғинадиганлар - Ойга, Индрага сиғинадиганлар - Индранинг сайёрасига борадилар. "Фаришталарга сиғиниш орқали ҳам Парвардигорнинг мангу даргоҳига эришиш мумкин" деб ўйлаш нотўғри. Бу ерда Кришна бундай фикрларни очиқдан-очиқ инкор этяпти: фаришталарга сиғинадиганлар уларнинг моддий оламдаги даргоҳига эришадилар, Худонинг содиқлари эса, Парвардигорнинг ўзи яшайдиган олий даргоҳга эришадилар.

Бизга эътироз билдириб айтишлари мумкинки, фаришталар Парвардигорнинг руҳий танасининг ажралмас бир қисми бўлгани сабабли, фаришталарга сиғинадиганлар ҳам Худонинг асл содиқлари эришган натижага эришадилар. Бунга эътироз билдирувчилар аслида ўзларининг кимлигини кўрсатиб турибдилар: улар ҳатто тананинг қайси аъзосини озиклантириш

кераклигини англай олмайдилар. Уларнинг баъзилари шу қадар ақлсизки, овқатни тананинг ҳар бир аъзоси орқали қабул қилса бўлади, деб ўйлайдилар. Бундай ғояларни тўғри деб бўлмайди. Қайси одам қулоғи ёки кўзлари билан овқат ейди?

Шундай калтафаҳм одамлар аслида фаришталар Парвардигорнинг фазовий қиёфасининг айрим бўлаклари эканини билмайдилар, ғофиллиги сабабли улар ҳар бир фаришта мустақил равишда Худонинг Ўзи билан тенг деб ўйлайдилар. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, браҳманлар - Худо Шахсининг калласи, кшатрийлар - Унинг қўллари, вайшйалар - қорни, шудралар эса, - оёқлари бўлиб уларнинг ҳар қайси ҳар хил вазифаларни бажаради. Лекин, ким бўлишидан қатъий назар, агар инсон фаришталар ҳам, унинг ўзи ҳам аслида Худо Шахсининг илоҳий танасининг айрим қисмлари эканини тушуниб етса, мукамал илмга эга бўлади. Шуни тушуниб етмаган одам фаришталарнинг сайёраларига эришади, Худонинг содиқлари эса, улардан фарқли равишда, инсон ҳаётининг олий мақсадига эришадилар.

Фаришталарга сиғинишнинг натижаси ўткинчи, чунки моддий оламдаги фаришталар ҳам, уларга сиғинадиган одамлар ҳам, ҳатто барча сайёралар ҳам, қачон бўлмасин охир-оқибатда барибир яқсон бўлишга маҳкум. Шу боис, бу ерда аниқ айтилганки, фаришталарга фақат ақлдан адашган кишилар сиғинадилар. Аммо Кришна онгига эга бўлган асл содиқ умуман бошқа натижага эришади: Худога холис хизмат қилиш билан шуғулланиб, у илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришади. Парвардигор чексиз, Унинг марҳамати ҳам чексиз. Ўзининг асл содиқларига Парвардигорнинг кўрсатадиган қарами чексиз.

*24. авйактам вйактим апаннам
манйанте мам абуддхайах
парам бхавам аджананто
мамавйайам ануттамам*

Ақл-идрокидан маҳрум бўлган ва аслида Менинг ким эканимни билмайдиган одамлар Мени - Худонинг Олий Шахси Кришна аввал шахс бўлган эмас, энди шахс бўлди, деб ўйлайдилар. Илми саёзлиги сабабли улар Менинг олий, мутлақ ва ўзгармас табиатга эга Зот эканимни тушунмайдилар.

Изоҳ: Фаришталарга сиғинадиган одамларда теран фикрлаш қобилияти етишмаслиги айтилган эди, бу ерда имперсоналистлар ҳақида ҳам шундай дейилган. Кришна Ўзининг шахсий қиёфасида Аржуннинг олдида турибди, у билан суҳбатлашяпти, шунга қарамай ғофил имперсоналистлар "Парвардигор Ўзининг олий кўринишида бирор қиёфага, шакл-шамойилга эга эмас" деб даъво қилаверадилар. Бу ҳақда Рамануджа-ачарйя сампрадаёси(сулуги)га мансуб

бўлган Худонинг буюк содиқ хизматкори,
Ямуначарйа ажойиб бир шеър ёзган:

*твaм шила-рупа-чаритаиҳ
парама-пракришитаиҳ
саттвена саттвикатайя прабалаиш
ча шастраиҳ
пракхйата-даива-парамартха
-видам матаиш ча
наивасура-пракритайах
прабхаванти боддхум*

"Эй Парвардигор, Вйасадева ва Нарада сингари содиқлар Сен - Худонинг Олий Шахси эканингни биладилар. Ведавий муқаддас китобларни ўрганиш туфайли Сенинг сифатларинг, киёфаларинг ва кароматларингни билиб олиш, шу тариқа Сен - Худонинг Олий Шахси эканингни англаб етиш мумкин. Аммо, эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида юрган иймонсиз иблислар ҳеч қачон Сени англаб ета олмайдилар. Улар бунга муносиб эмаслар. Упанишадалар, "Веданта" ва бошқа муқаддас китоблардаги илмни қанчалик моҳирлик билан муҳокама қилмасинлар, улар ҳеч қачон Худонинг Олий Шахсини англаб ета олмайдилар"(Стотраратна,12).

"Брахма-самхита"да ҳам айтилганки, шунчаки Ведаларни ўрганиш билан ягона Парвардигорни, Худонинг Олий Шахсини англаб бўлмайди. Инсон фақат Худонинг марҳамати билангина бунга эришиши мумкин. Шунинг учун «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърида фақат фаришталарга сиғинадиганлар эмас, ҳатто Ведаларни ўрганиб юрган, Ведалар ҳақида ҳар хил мулоҳаза юритадиган, лекин ўзлари аслида иймонсиз даҳрий бўлган олимлар ҳам "чуқур мулоҳазага эга бўлмаган ақлсиз одамлар" деб аталган. Қалбида Кришна онгидан асар ҳам йўқлиги сабабли улар Парвардигорнинг шахсий табиатини англаб етишга қодир эмаслар. "Мутлақ Ҳақиқат шахс сифатига эга эмас" деб ҳисоблайдиган одамлар бу ерда *абуддхайах*("ақлини йўқотган") деб аталган, чунки улар Мутлақ Ҳақиқатнинг олий кўриниши(аспекти) ҳақида ҳеч нарса билмайдилар. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, Парвардигорни англаш шахсиятсиз Браҳманни англашдан бошланади, Худони англашнинг ундан кейинги поғонаси - ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Олий Рух - Параматмани англаб етиш, ундан кейин Мутлақ Ҳақиқатнинг олий аспекти - Худонинг Олий Шахсини, Кришнани англаб етиш мумкин.

Ҳозирги даврдаги имперсоналистлар ҳам Кришна айтган ўша одамлардан ақли эмас: улар ҳатто ўзларининг буюк дохийлари Шанкарачар-йанинг гапларини ҳам инкор этадилар. У: "Кришна - Худонинг Олий Шахси" - деб айтган эди. Олий Ҳақиқат ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлмаган холда, имперсоналистлар Кришнани "оддий бир шахзода", "Васудева билан Девакининг ўғли" деб, ёки "ўз даврининг буюк қахрамони бўлган кудратли тарихий шахс" деб

ҳисоблайдилар. Ана шундай фикрлар ҳам «Бҳагавад-гита»да инкор этилган: *аваджананти ма мудха манушим танум ашритам* - "Фақат аҳмоқлар Мени "оддий инсон" деб ҳисоблашлари мумкин".

Бу гапларнинг маъноси шундан иборатки, инсон ўз қалбида Кришна онгини ривожлан-тирмай, Унга садоқат билан хизмат қилмай туриб ҳеч қачон Кришнани англай олмайди. "Шримад Бҳагаватам"(10.14.29) буни шундай тасдиқлайди:

*атхати те дева падамбўджа-двайа
прасада-лешанугрихита эва
джанати таттвaм бҳагаван махимно
на чанйа эко "ни чирам вичинван*

"Эй Парвардигор, муқаддас нилуфар қадамларинг пойининг атиги бир томчи марҳаматига сазовор бўлган киши Сенинг ҳақиқий улўғворлигингни англаб етади. Аммо, фақат ўз тафаккурининг кучига ишониб Худонинг Олий Шахсини англашга интиляётган киши ҳатто узоқ йиллар давомида Ведаларни ўрганиш билан машғул бўлса ҳам Сени англай олмайди".

Парвардигор Кришнани, Унинг киёфасини, сифатларини ва номини англаб етиш учун фақат Ведаларни ўрганишнинг ёки фалсафий фикр юритишнинг ўзи камлик қилади. Бунинг учун Парвардигорга муҳаббат ва садоқат билан бевоқиф хизмат қилиш керак. Худонинг Олий Шахсини фақат Кришна онгидаги фаолият билан бутунлай машғул бўлиб юрган киши англай олади. Кришна онгидаги фаолият энг аввало қуйидаги буюк мантрани зикр қилиб юришдан бошланади:

*Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна,
Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре,
Ҳаре Рама, Ҳаре Рама,
Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.*

Иймонсиз имперсоналистлар "Кришнанинг танаси моддий унсурлардан таркиб топган" деб айтадилар, улар: "Кришнанинг кароматлари, киёфаси ва У билан боғлиқ бўлган нарсаларнинг барчаси - *майя*, яъни алданиш келтириб чиқарган уйдирма" - деб ҳисоблайдилар. Ана шундай имперсоналистларни "маявадилар" деб атайдилар. Уларга Олий Ҳақиқат маълум эмас.

Шу бобнинг йигирманчи шеърида аниқ айтилганки, *камаис таис таир хрита-джнанах пра-падйанте "нйа-деватах* - "Эҳтирос домига тушиб алданиб қолган одамлар ўз ихтиёрини фаришталарга топширадилар". Маълумки Худонинг Олий Шахсининг ҳукми остида жуда кўп фаришталар бўлиб, улар коинотнинг ҳар хил сайёраларини бошқариб турадилар. Парвардигор-нинг ҳам Ўз сайёраси бор. Йигирма учинчи шеърда Кришна шундай дейди: *деван-дева-йаджо йанти мад-бхакта йанти мам апи*. Фаришталарга сиғинадиганлар ана шу фариштанинг сайёрасига борадилар, Кришнанинг содиқлари эса, Кришна-лока сайёрасига эришадилар. Мана шу аниқ маълумотларга қарамай, ғофил имперсоналистлар:

"Парвардигор шакл-шамоилга эга эмас, Унинг киёфалари сароб, алдамчи киёфалардир" - деб хисоблашда давом этаверадилар. Лекин, «Бҳагавад-гита»ни диққат билан ўргана туриб, "фаришталар шахс эмас, уларнинг даргоҳлари эса ҳеч қандай шаклга эга эмас" - деган хулоса чиқаришнинг иложи борми? Бизлар учун аниқ равшанки Кришна, Худонинг Олий Шахси ҳам, фаришталар ҳам, шахсиятсиз эмас; Уларнинг ҳар бири - алоҳида шахс: Кришна - Худонинг Олий Шахси, Унинг алоҳида Ўз сайёраси, фаришталарнинг ҳам ўз сайёралари бор.

Шундай қилиб монистларнинг ҳаёт ҳақидаги: "олий ҳақиқат ҳеч қандай шаклга эга эмас, ҳар қандай шакл - алданиш натижаси, хом-хаёлдир" - деган тасаввурлари умуман ҳақиқатга тўғри келмайди. Мана шу шеърлардан аниқ-равшан кўриниб турибдики, шакллар, киёфалар ҳечам алданиш натижаси эмас. «Бҳагавад-гита»дан биз биламизки, фаришталарнинг киёфалари ҳам, Кришнанинг илоҳий киёфаси ҳам бир вақтнинг ўзида мавжуд: Кришнанинг танаси - *сач-чид-ананда*, илм ва лаззатга тўла ва мангу. Ведаларда яна айтилганки, Олий Мутлақ Ҳақиқат ўзининг табиатига кўра лаззатга тўла (*ананда-майо "бхйасат"*) ҳамда сон-саноксиз илоҳий сифатларга эга. «Бҳагавад-гита»нинг бошқа бир шеърда Парвардигор айтадики, гарчи У *аджа* (туғилмаган) бўлса ҳам барибир "туғилади", дунёга келади. «Бҳагавад-гита»ни ўрганиш давомида биз англаб етишимиз лозим бўлган ҳақиқатлар мана шулардан иборат. «Бҳагавад-гита»ни ўргана туриб, "Худо - шахс эмас" деган хулосага келишнинг иложи йўқ. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра, имперсоналистлар амал қилаётган монизм фалсафаси - нотўғри таълимот. Олий Мутлақ Ҳақиқат, Кришнанинг киёфаси мавжудлиги ва Унинг Ўзи шахс эканига ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас.

25. *нахам пракашаҳ сарвасйа
йога-майа-самавритаҳ
мудхо "йам набхиджанати
локо мам аджам авйайам*

Мен ҳеч қачон нодон ва ғофил одамларга Ўзимни намоён қилмайман. Мени улардан ички қувватим яшириб туради, шу боис улар Менинг туғилмас ва туганмас Зот эканимни билмайдилар.

Изоҳ: Кимдир савол бериши мумкин: Кришна Ер юзида юрган пайтда Уни ҳамма кўра олган, нимага У: "Мен Ўзимни ҳаммага бирдай ошкор этавермайман!" - деб айтяпти? Аслини олганда Кришна шу вақтда ҳам Ўзини барчага бирдай ошкор этмаган. Ер юзида юрган пайтларида Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини камданкам одам билган. Курулар мажлисида Шишупала гапга чиқиб, мажлисда энг ҳурматли жойга Кришна ўтирганига норозилик билдирганида,

Бҳишмадева Кришнанинг ёнини олиб, У - ягона Парвардигор, Худо Шахси эканини эълон қилган. Кришна Худонинг Олий Шахси эканини фақат Пандузодалар ва яна бир неча одамлар билган, холос. Бу ҳақиқатни ҳамма билган эмас. Парвардигор ўшанда ҳам Ўзини оддий, ғофил ва иймонсиз одамларга ошкор этмаган. Шунинг учун «Бҳагавад-гита»да Кришна айтадики, асл содиқлардан бошқа барча одамлар Уни "оддий инсон" деб ўйлайдилар. У фақат Ўзининг содиқларигагина "туганмас лаззат манбаи" сифатида Ўзини намоён этган. Бошқа одамлардан эса, айниқса ғофил, иймонсиз одамлардан ички қуввати Уни яшириб туради.

"Шримад Бҳагаватам"(1.8.19)да малика Кунти ўз илтижоларида: "**Парвардигор йога-майя пардаси билан Ўзини одамлар кўзидан тўсиб қўйган, шу сабабли оддий одамлар Уни англай олмайдилар**" - дейди. Йога-майянинг мана шу пардаси ҳақида "Ишопанишад"(15)да ҳам айтилган, унда содиқ Парвардигорга илтижо қилиб шундай дейди:

*хиранмайена патрена
сатйасйапихитам мукхам
тат твам пушанн апаврину
сатйа-дхармайа дриштайе*

"Эй Парвардигор, Сен - бутун оламнинг эгасисан, Сенга садоқат билан хизмат қилиш - энг олий фаолият, энг олий дин. Шу боис Сендан илтижо қиламан: мени ҳам Ўз паноҳингда асра! Сенинг илоҳий киёфанг ички қувватинг - йога-майя пардаси билан тўсилган. Ана шу парда - Браҳмадэйти. Менга Сенинг сад-чит-ананда-виграҳа - илм ва лаззатга тўла киёфангни кўриш имконини бермаётган, илоҳий нур сочиб турган ана шу пардани олиб ташла!"

Парвардигор Ўзининг руҳий, илм ва лаззатга тўла мангу киёфасида биздан *Браҳмадэйти*, яъни Ўзининг ички қуввати ёрдамида тўсилган, шу сабабли ғофил имперсоналистлар Парвардигорни яққол кўришга қодир эмаслар.

"Шримад Бҳагаватам"(10.14.7)да Тангри Браҳма Кришнага шундай илтижо қилади: "Эй Худонинг Олий Шахси, эй Олий Рух, эй барча сеҳр қудратининг Хукмдори, бу дунёда ким ҳам Сенинг қудратингни ва эрмақларингни англай оларди? Сенинг ички қувватинг тинмасдан кучайиб боради, шу сабабли Сени ҳеч ким англай олмайди. Буюк олимлар коинотдаги барча атомларни санаб чиқишлари мумкин, аммо улар Сенинг сон-саноксиз илоҳий сифатларингни санаб охирига ета олмайдилар, Сенинг қувватинг қудратини ўлчашга ҳеч ким қодир эмас". Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна нафақат туғилмаган, У - *авйайа*, туганмас ҳамдир. Унинг мангу киёфаси илм ва лаззатга тўла, Унинг қуввати эса, ҳақиқатан ҳам туганмас, чексиз.

26. *ведахам саматитани*

*вартаманани чарджуна
бхавишйани ча бхутани
мам ту веда на кашчана*

Эй Аржун, Худонинг Олий Шахси сифатида Мен аввал бўлиб ўтган, ҳозир бўлаётган ва келажакда рўй берадиган ҳамма нарсани биламан. Шунингдек, Мен барча тирик мавжудотларни биламан, Мени эса, ҳеч ким билмайди.

Изоҳ: Бу ерда Мутлак Ҳақиқатнинг шахс ёки шахс эмаслиги яна ҳам аниқроқ таърифлаб берилган. Агар, Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг танаси имперсоналистлар айтганидай алданиш, яъни моддий унсурлардан таркиб топган бўлса, У ҳам оддий тирик мавжудотлар сингари бир танадан иккинчи танага ўтиб юрган бўлар, аввалги танасида қандай воқеалар рўй берганини эсидан чиқарган, ҳозирги ҳаёти нима билан тугашини ҳам, кейинги ҳаёти қандай бўлишини ҳам билмаган бўларди. Бошқача қилиб айтганда, оддий тирик мавжудот на ўтмишини, на ҳозирини ва на келажagini билишга қодир эмас. Бундай илмга фақат моддий иллатлардан бутунлай покланган илоҳий зот эга бўлади.

Кришна аниқ айтяптики, оддий инсонлардан фарқли равишда У аввал бўлиб ўтган, ҳозир бўлаётган ва келажакда бўладиган ҳамма нарсани билади. Тўртинчи бобда Парвардигор айтган эдики, У бир неча миллион йиллар аввал Куёш фариштаси Вивасванга йога илмини ўргатганини билади. Кришна ҳар бир тирик мавжудотни билади, чунки У Олий Рух сифатида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд. Лекин, гарчи У - ҳар кимнинг қалбида мавжуд Олий Рух, Худонинг Олий Шахси бўлса ҳам, ақли заиф одамлар шахсиятсиз Браҳманни англай оладилар-у, мана шу буюк ҳақиқатни англаб ега олмайдилар.

Кришнанинг трансцендент, илоҳий танаси ўзгармас. Парвардигор куёшга, *майя* эса - булутга ўхшайди. Баъзида булут бизнинг кўзимиздан куёшни, ойни ва юлдузларни анча вақтгача тўсиб қўйиши мумкин. Лекин, аслида бизнинг кўриш қобилиятимиз мукамал бўлмагани сабабли шундай ҳолат рўй беради. Аслида куёш, ой ва юлдузлар умуман тўсилмаган. Худди шундай, ҳеч қачон *майя* Парвардигорни бутунлай тўсиб қўя олмайди. У ғофил одамларга Ўзини аён этмаслик учун ички қувватидан фойдаланади. Бу бобнинг учинчи шеърида тушунтирилганидай, **миллионлаб одамлар орасида фақат биргина киши руҳий баркамолликка интилади, баркамолликка эришган минглаб одамлар ичидан эса, биргина киши Кришнани ҳақиқатан ҳам англаб етиши мумкин.** Ҳатто шахсиятсиз Браҳманни ёки ҳар кимнинг қалбида мавжуд Параматмани англаб етишда баркамолликка эришган киши ҳам, агар қалбида Кришна онгини ривожлантирмаса, Худонинг Олий Шахсини, Кришнани англай олмайди.

*27. иччха-двеша-самуттхена
двандва-мохена бхарата
сарва-бхутани саммохам
сарге йанти парантапа*

Эй Бхарат авлоди, эй душманлар ғолиби, барча тирик мавжудотлар бу дунёга келиб, истак ва нафрат туйғусидан келиб чиқадиган алдамчи қарама-қаршиликлар таъсири остига тушиб қоладилар.

Изоҳ: Ўзининг асл табиатида кўра тирик мавжудот ҳамиша пок, мукамал илмини Ўзида мужассам қилган Парвардигорнинг ҳукми остида бўлади. Тирик мавжудот қалбидаги пок илмини тўсиб қўядиган алданиш(*майя*) таъсири остига тушиб қолганида алдамчи қувватнинг қулига айланади ва Худони англай олмайдиган бўлиб қолади. Алдамчи қувват бу дунёда ўзини турли қарама-қаршиликлар, яъни истак ва нафрат туйғулари кўринишида намоён этади. Истак ва нафрат ҳукмронлиги остида ғофил одамлар ягона Парвардигор билан тенглашмоқчи бўладилар, улар ҳатто "Кришна - Худонинг Олий Шахси" деган фикрдан ҳам нафратланадилар. Алданиш ҳукмидан озод бўлган, истак ва нафрат туйғуларидан покланган асл содиқлар шуни биладиларки, Кришна бу оламга Ўзининг ички қувватининг қудрати ёрдамида ташриф буюради. Аммо ғафлат ва қарама-қаршиликлар таъсирида кўзлари ҳеч нарсани кўрмайдиган калтафаҳм одамлар Худонинг Олий Шахсини "моддий қувват яратган зот" деб ҳисоблайдилар. Уларнинг бахтсизлиги ҳам мана шунда. Алданиш натижасида шундай одамлар шон-шуҳрат ва шармандалик, бахт ва мусибат, яхшилик ва ёмонлик сингари қарама-қарши тушунчалар доирасидагина фикр юрита оладилар. Биров ўзини "эркак" деб билади, биров эса "аёл" деб. "Бу менинг уйим, бу менинг хотиним. Мен уйимда хўжайинман. Мен шу аёлнинг эриман" - деб ўйлайди улар. Қарама-қарши тушунчалар олами ана шундай. Алдамчи қарама-қаршиликлар адаштириб қўйган тирик мавжудотлар тўғри фикр юритиш қобилиятидан маҳрум бўлиб, Худонинг Олий Шахсини англай олмайдилар.

*28. йешам тв анта-гатам папам
джананам пунйа-карманам
те двандва-моха-нирмукта
бхаджанте мам дридха-вратах*

Аввалги ва ҳозирги ҳаётида эзгу ишлар қилиб юрган, гуноҳ ишларни биратўла тарк этган киши ҳаётнинг алдамчи қарама-қаршиликлари таъсиридан халос бўлади ва қатъият билан ўзини Менга садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди.

Изоҳ: Бу ерда қандай инсон илоҳий поғонага кўтарила олиши мумкинлиги тушунтирилган. Гуноҳкорлар, иймонсиз даҳрийлар, ғофил нодонлар ҳамда иккиюзламачи одамларнинг қарама-қаршилиқлар чангалидан қутулиши, яъни қалбини камраб олган истак ва нафрат туйғуларидан халос бўлиши жуда қийин. Фақат жуда кўп умрлар давомида ҳақиқий дин қоидаларига риоя қилиб, эзгу ишлар қилиб юрган ва барча гуноҳ ишлари оқибатидан бутунлай халос бўлган кишигина Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириши ва аста-секин Худонинг Олий Шахси ҳақида мукаммал, пок илмга эга бўлиши мумкин. Вақт ўтиши билан ана шундай одамлар Парвардигор ҳақидаги фикр-мулоҳазаларга бутунлай ғарқ бўладилар ва транс, яъни илоҳий жазаво ҳолатига эришадилар. Шу тарзда улар руҳий поғонага кўтариладилар. Бундай поғонага Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиш, асл содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиш натижасида кўтарилиш мумкин, чунки ана шундай суҳбатлар инсонни алданиш чангалидан халос этади.

"Шримад Бҳагаватам"(5.5.2)да айтилганки, ҳақиқатан ҳам моддий олам тутқунлигидан қутулишни истаган киши Худонинг содиқ хизматкорларига хизмат қилиши лозим(*махат-севам дварам ахур вимуктех*); аксинча ҳамиша иймонсиз материалист одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиб юрган одамлар ўзларига келажакда моддий оламнинг энг қоронғи дўзахларидан жой тайёрлайдилар(*тамо-дварам йошита санги-сангам*). Худонинг содиқ хизматкорлари ягона мақсадни кўзлаб жаҳон бўйлаб саёҳат қилиб юрадилар: уларнинг мақсади - шартланган руҳларни мана шу алданиш чангалидан озодликка чиқариш. Ўзларининг ҳақиқий табиатини унутиб қўйган тирик мавжудотлар ягона Парвардигорнинг, Худо Шахсининг ҳукми остида эканини тан олгилари келмайди, шу сабабли Худонинг қонунларига зид равишда ҳар хил оғир гуноҳ ишлар қилиб юрганини имперсоналистлар тушунмайдилар. Фақат ўзининг азалий, ҳақиқий ҳолатини эслаш, англаб етиш натижасидагина тирик мавжудот Худонинг Олий Шахсини англай олади ва қатъий ишонч билан умрини Худога илоҳий хизмат қилишга бағишлайди.

29. *джара-марана-мокишайа*
мам аирийтиа йатанти йе
те браҳма тад видуҳ критснам
адхйатмам карма чакхилам

Кексалик ва ажал тутқунлигидан озод бўлишга интилаётган ана шундай чуқур тафаккурли инсонлар Мендан паноҳ топадилар ва муҳаббат билан Менга хизмат қиладилар. Аслини олганда улар аллақачон Браҳмандалар, чунки улар - руҳий фаолият қонунларини мукаммал англаб етганлар.

Изоҳ: Туғилиш, ўлиш, кексалик ва касалликлар моддий тана билан боғлиқ жараёнлардир, уларнинг руҳий танага ҳеч қандай алоқаси йўқ. Руҳий тана туғилмайди, ўлмайди, қаримайди ва касал бўлмайди. Шу боис, Парвардигорнинг яқин хизматкорларидан бири бўлиб, руҳий танага эга бўлган, Унга садоқат билан мангу хизмат қилиш имкониятига эга бўлган киши ҳақиқий озодликка эришган бўлади. *Ахам браҳмаасми*. "Мен - асл табиатимга кўра руҳман". Шастраларда айтилганки, тирик мавжудот ўзининг *браҳман*, яъни мангу руҳ эканини англаб олиши лозим. Аслида ўзининг *браҳман* эканини англаб етиш ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнининг таркибий қисмидир. Асл содиқлар ҳамиша илоҳий, руҳий поғонада, яъни Браҳман поғонасида бўладилар ва руҳий фаолиятнинг барча қонунларини яхши биладилар.

Парвардигорга илоҳий хизмат қилиш йўлига кириб, қалбида моддий истаклари бўлган такводор зотларнинг тўрт тоифаси истаган ниятига етадилар. Худонинг марҳамати билан моддий истаклардан покланиб, Кришна онгига эга бўлганида, уларга Парвардигор билан ҳамсуҳбат бўлиб, руҳий лаззатдан роҳатланиб яшаш ҳуқуқи берилади. Фаришталарга сиғинадиганлар эса, ҳеч қачон Парвардигорнинг сайёрасига эришиб, У билан бевосита ҳамсуҳбат бўла олмайдилар. Ҳатто шахсиятсиз Браҳманни англашга интилиб юргани сабабли "ақли паст" деб ҳисобланадиган зотларга ҳам Кришнанинг олий сайёрасига - Кришналокага, Голока Вриндаванага кириш ман қилинган. Аслини олганда "Браҳманни англаб етган зот" деб, фақат Кришна онги билан фаолият кўрсатиб юрган кишини айтиш мумкин(*мам аирийтиа*), чунки у Кришнанинг олий даргоҳига эришишга интилади. Шундай содиқ Кришнанинг илоҳий ҳолати ҳақида ҳеч қандай гумонларга бормайди, шу сабабли у аллақачон Браҳман даражасига кўтарилган бўлади.

Ҳатто, Парвардигорга Унинг *арча(Илоҳ)* қиёфаси орқали сиғиниб юрган ёки моддий тутқунликдан қутулиш учунгина Унинг қиёфасига муроқабба қилиш билан шуғулланиб юрган одам ҳам Худонинг марҳамати билан Браҳман ва моддий олам(*адхйабхута*) ҳақида мукаммал илмга эга бўлади. Бу ҳақда Парвардигор кейинги шеърда айтади.

30. *садхйабхутаадхйаивам мам*
садхйаджнам ча йе видуҳ
прайана-кале "ни ча мам
те видур йукта-четасах

Ҳамиша Мени ўйлаб юрадиган, Мен, яъни Парвардигор - моддий коинотнинг ҳукмдори, барча фаришталар ва қурбонлик маросимларининг эгаси эканимни тушуниб етган киши ҳатто ўлим тўшагида ётганида ҳам

Мени, Худонинг Олий Шахсини англай олади.

Изоҳ: Кришна онги билан яшайдиган киши Худонинг Олий Шахсини англашга, ҳамиша Худони эслаб юришга олиб борадиган йўлни ҳеч қачон тарк этмайди. Кришна онгига эга бўлган содиқлар билан ҳамсухбат бўлиб инсон, Парвардигор - бутун моддий оламнинг ва фаришталарнинг ягона Эгаси ва Хукмдори эканини тушуниб етади. Ана шундай илоҳий суҳбатлар шарофати билан у аста-секин қалбида Худонинг Олий Шахсига нисбатан чуқур ишонч, иймон ҳосил қила бошлайди. Шундай инсон қалбида Кришна онгини ривожлантириб ҳеч қачон, ҳатто ўлим тўшагида ётиб ҳам, Кришнани эсидан чиқармайди. Танасини тарк этганидан кейин эса, Худонинг мангу даргоҳига, Голока Вриндаванага эришади.

«Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобида инсон қандай қилиб ўзининг қалбида Кришна онгини тўлиқ ривожлантира олиши тушунтирилган. Бунинг учун энг аввало Кришна онгига эга бўлган одамлар билан тез-тез ҳамсухбат бўлиб юриш керак. Шундай суҳбатлар руҳий поғонада бўлади ва инсонга бевосита Кришна билан боғланиш имконини беради. Шунда Парвардигорнинг марҳамати билан инсон Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англаб етади. Айни пайтда у тирик мавжудотнинг мангу руҳий табиати ҳақидаги илмга эга бўлади ва Кришнани унутгани сабабли тирик мавжудот ҳозир моддий фаолият чангалига тушиб, қийналиб юрганини билиб олади. Содиқлар билан ҳамсухбат бўлиш натижасида инсон аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантира боради ва Кришнани эсидан чиқариб, ўзи ҳозир моддий табиат қонунлари ҳукми остига тушиб қолганини тушуниб етади. У яна шуни билиб оладики, фақат инсон танасидаги ҳаётгина унга қалбида Кришна онгини қайта тиклаш имконини беради. Инсон Парвардигорнинг марҳаматига эришиш учун ана шу нодир имкониятни қўлдан бой бермаслиги лозим.

Бу бобда жуда кўп саволлар муҳокама қилинди: ҳаётда қийналиб юрган одамлар, қизиқувчанлар, моддий муҳтожликка учраганлар, Брахман ва Параматмани англаш, туғилиш, ўлиш ва касалликлар асирлигидан озодликка чиқиш, Худога сиғиниш ва ҳоказо. Ҳақиқатан ҳам Кришна онгига эга бўлган кишини руҳий ўзликни англашнинг бошқа усуллари қизиқтирмайди. У ҳаётда фақат Кришна онги билан яшайди, шу тарзда ўзининг асл ҳолатига, Кришнанинг мангу хизматкори ҳолатига эришади. Ўзининг бутун умрини Худога соф садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган киши Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни тинглаганида, Уни шарафлаб куйлаётганида чексиз руҳий лаззат олади. Ҳаётда шундай яшаш шарофати билан у ўзи интилаётган орзуларининг ҳаммасига эриша олишига аниқ ишонади. Ана шундай қатъий ишонччи *дридха-врата* деб атай-

дилар, ана шу ишонч бҳакти-йоганинг, Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилишнинг асосини ташкил этади. Барча муқаддас китоблар инсонни ана шундай хулосага олиб келади. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобидаги илм инсон қалбида ана шундай қатъий ишонч, чуқур иймонни шакллантиради.

«Бҳагавад-гита»нинг "Мутлақ Ҳақиқат илми" деб аталадиган еттинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Саккизинчи боб.

Худонинг даргоҳига эришиш

1. арджуна увача

*ким тад Брахма ким адхйатмам
ким карма пурушоттама
адхибхутам ча ким проктам
адхидаивам ким учйате*

Аржун деди: Эй Парвардигор, эй Олий Шахс, Брахман дегани нима? Алоҳида рух, "Мен" дегани нима? Оқибат келтирадиган фаолият деб нимани айтадилар? Моддий олам ўзи нима? Фаришталар кимлар? Илтимос, шулар ҳақида гапириб бер.

Изоҳ: Бу бобда Кришна Аржуннинг: “Брахман деган ким?” - деган саволидан бошлаб барча саволларига жавоб бера бошлайди. Шунингдек, У кармали фаолият ҳақида, Худога хизмат қилишнинг сеҳрли йога билан аралаш усули ҳақида, Худога соф садоқат билан холис хизмат қилиш ҳақида гапириб беради. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг уч кўриниши мавжуд: *Брахман, Параматма* ва *Бхагаван*. Тирик мавжудотни, яъни алоҳида руҳни ҳам “Брахман” деб атайдилар. Бундан ташқари Аржун Кришнадан *атма* ҳақида сўраяпти, бу ибора руҳни, танани ва ақлни ифодалаш мумкин. Ведавий луғатга кўра *атма* ибораси бир неча маънони англатади: ақл, рух, тана ва сезгилар.

Аржун бу ерда Кришнани Пурушоттама, яъни “Олий Шахс” деб атаяпти. Бу шундан далолат берадики, бундай саволлар билан у оддий одамга, яъни, шунчаки ўзининг дўстига эмас, балки ҳар қандай саволга жавоб беришга қодир бўлган Худонинг Олий Шахсининг Ўзига мурожаат қилаяпти.

2. *адхйаджнах катхам ко “тра
дехе “смин мадхусудана
прайана-кале ча катхам*

джнейо "си нийататмабхиҳ

Эй Мадхусудана, "қурбонликлар эгаси" деб кимни айтадилар, қандай қилиб У мана шу тана ичида мавжуд бўлади? Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган одам ажали етганда қандай қилиб Сени эслай олади?

Изоҳ: "Қурбонликлар эгаси" деб Вишнуни ҳам, Индрани ҳам айтадилар. Вишну асосий фаришталарнинг, шу жумладан Браҳма ва Шиванинг ҳам ҳукмдори, Индра эса, моддий оламнинг ҳар хил соҳаларини бошқариб турган фаришталарнинг ҳукмдори. Одамлар Вишнуга ҳам, Индрага ҳам яғйа, қурбонлик маросими ўтказиш билан сиғинадилар. Аммо, бу ерда Аржун қурбонликларнинг ҳақиқий эгаси кимлигини, қандай қилиб Парвардигор тирик мавжудотнинг танаси ичида мавжуд бўлишини сўраяпти.

Аржун бу ерда Парвардигорни *Мадхусудана* деб атаяпти, чунки бир куни Кришна *Мадху* деган иблисни ўлдирган эди. Аслини олганда Аржуннинг бераётган саволлари кишида шубҳа уйғотади. Аржуннинг хаёлида бундай саволларнинг пайдо бўлиши мумкин эмасди, чунки у Кришна онгига тўлиқ эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори. Инсон қалбида пайдо бўладиган ҳар хил шубҳа, гумонлар ҳам худди иблисларга ўхшайди, Кришна иблисларни мохирлик билан яқсон қилишни яхши билгани учун Аржун Уни *Мадхусудана* деб, Ундан ўзининг қалбида пайдо бўлган "гуноҳ" иблисини ҳам ўлдиришни илтимос қиляпти.

Бу ерда ишлатилган *прайана-кале* ибораси муҳим аҳамиятга эга: **биз бутун ҳаётимиз давомида нимага эришган бўлсак, ҳаммаси ажалимиз етганда ошкор бўлади.** Аржун ҳаётда ҳамиша Кришна онги билан ҳаракат қилиб яшаган киши умрининг охирида қандай натижага эришишини билгиси келяпти. Шундай одамлар ажали етганда ҳар бир инсон албатта ўтадиган энг охирги синовдан қандай ўтадилар? Одамнинг ажали етганда тананинг бутун фаолияти ишдан чиқади, ақл қаттиқ ташвишга тушади. Шундай ҳолатга тушган кишининг Худони бутунлай эсидан чиқариб юбориши ҳеч гап эмас. Худонинг буюк содиқ хизматкори Махараж Кулашекхара ўзининг илтижоларида шундай деганди: "Эй Худойим, мен ҳозирнинг ўзидаёқ - аъзои-баданам соппа-соғ, ақлим оққуши Сенинг нилуфар қадамларинг пойига йўл топган пайтда ўлишни истайман". Оққушлар одатда сув юзида нилуфар гуллари билан ўйнаб юрадилар. Бундай эрмаклар уларга жуда ёқади. Ана шу ўхшатишдан фойдаланиб, Махараж Кулашекхара Худога шундай илтижо қилади: "Ҳозир мен соппа-соғман, ақлим жойида. Агар мен ҳозирнинг ўзида, Сенинг нилуфар қадамларинг пойини эслаб ўлсам, албатта Худога садоқат билан хизмат қилишнинг олий мақсадига эришсам керак. Агар мен табиий

ажалим келишини кутиб юрсам, умрим охирида қандай аҳволга тушиб қолишимни билмайман. Чунки қариганда танам ишдан чиқади, нафасим қисилади, Сенинг муқаддас номингни тилга олишимга кўзим етмайди. Шу боис, менинг ҳозироқ ўлишимга рухсат бер!" «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърида ҳам Аржун, инсон ажали етганда қандай қилиб ақлини Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам қилиши мумкинлиги ҳақида сўраяпти.

3. *ири бхагаван увача*
акшарам Браҳма парамам
свабхаво "дхйатмам учъйате
бхута-бхаводбхаво-каро
висаргаҳ карма-самдженитаҳ

Худонинг Олий Шахси деди: Бузилмас илоҳий тирик мавжудотни "Браҳман" деб атайдилар, алоҳида руҳ(адхйатма), "мен" эса, унинг мангу табиатидир. Тирик мавжудотнинг келгуси ҳаёти учун ўзига моддий тана яратиш жараёни - карма, яъни "оқибат келтирадиган фаолият" деб аталади.

Изоҳ: Браҳман ҳеч қачон йўқолмайди, у мангу мавжуд ва ҳеч қачон ўз табиатини ўзгартирмайди. Браҳмандан юқорида Парабраҳман туради. Браҳман - алоҳида руҳ, яъни тирик мавжудот, Парабраҳман - Худонинг Олий Шахси. Тирик мавжудотнинг асл ҳолати унинг моддий оламдаги ҳолатидан фарқ қилади. Моддий онгга эга бўлган тирик мавжудот модда устидан ҳукмронлик қилмоқчи бўлади. Тирик мавжудот руҳий онгга, яъни Кришна онгига эга бўлганда Кришнага хизмат қилади. Моддий онг таъсири остига тушиб қолган тирик мавжудот бу дунёда бир моддий танадан иккинчи моддий танага ўтиб юришга мажбур бўлади. Унинг фаолияти *карма*, яъни "моддий онг таъсири остида келажак ҳаёти учун моддий таналар яратиш" деб аталади.

Ведаларда алоҳида тирик мавжудот баъзида *дживатма*, баъзида *Браҳман* деб аталган, лекин ҳеч қачон у Парабраҳман деб аталмаган. *живатма* ҳар хил ҳолатда бўлиши мумкин: баъзан моддий табиат ҳукми остига тушиб ўзини моддага қийёслайди, баъзан эса, ўзини олий, руҳий табиатга мансуб деб ҳисоблайди. Шу боис *живатма* Парвардигорнинг "оралиқ қуввати" деб аталади. Ўзини қайси табиатга - руҳий табиатга ёки моддий табиатга мансуб деб ҳисоблашига қараб, тирик мавжудот руҳий ёки моддий танага эга бўлади. Моддий оламда яшар экан у ҳар хил таналарга эга бўлади. Моддий таналар ҳар хил шаклда бўлиб, 8.400.000 турга бўлинади. Лекин, руҳий оламда тирик мавжудотнинг фақат битта, ўзгармас руҳий танаси мавжуд. Моддий оламда ўзининг кармасига қараб тирик мавжудот инсон танасида, фаришта танасида, қуш, ҳайвон ва ҳоказо таналарда мужассам бўлиши мумкин. Моддий оламда жойлашган

жаннатий сайёраларга эришиб, чуқур ҳиссий лаззатларга берилиш учун инсон аҳён-аҳёнда ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказади. Аммо қилган савоб ишларининг натижалари ниҳоясига етганида, у яна Ер сайёрасига қайтиб, инсон танасида туғилади. Карма қонуни моддий оламда ана шундай ҳаракат қилади.

Ведавий қурбонлик маросимлари "Чхандогйя-упанишада" асарида таърифланган. Қурбонлик меҳробига беш турли эҳсон қўйилиб, уларнинг ҳар бирига алоҳида олов ёқилади, ана шу беш гулхан - жаннат, булут, ер, эркак ва аёл тимсоли, садақа қилинадиган беш эҳсон эса - эътиқод, ой сайёрасида олинадиган лаззат, ёмғир, ғалла ва уруғ тимсолидир. Тирик мавжудот маълум бир қурбонлик маросими ўтказиш ёрдамида муайян жаннатий сайёрага эришади. Ўтказган қурбонлик маросимларининг натижалари тугаганида, тирик мавжудот ёмғир сувига қўшилиб яна ер юзига қайтиб тушади ва дон ичига киради. Ғалладан тайёрланган овқат таркибида эркак кишининг ошқозонига тушади ва унинг жинсий уруғлигига қўшилади. Уруғлик билан бирга эркакдан аёлга ўтиб, тирик мавжудот яна инсон танасига эга бўлади. У яна қурбонлик маросими ўтказиши, яна жаннатга қўтарилади... шу босқичлар яна такрорланаверади. Шу тариқа тирик мавжудот бу дунёда кетма-кет туғилиш ва ўлиш жараёнларидан ўтиб, тинимсиз айланиб юраверади. Аммо, Кришна онгига эга бўлган киши бундай қурбонлик маросимларини ўтказиб юрмайди. У Кришна онги доирасидаги фаолият билан машғул бўлиб яшайди ва шу тарзда ўзини келажакда Худонинг мангу руҳий даргоҳига қўтарилишга тайёрлайди.

«Бҳагавад-гита»га ёзган изоҳларида имперсоналистлар ҳеч қандай асоссиз равишда: "Олий Брахман моддий оламга келганида алоҳида руҳга айланади" - деб даъво қиладилар. Бунда улар "Бҳагавад-гитанин" ўн бешинчи бобидаги еттинчи шеърни рўқач қиладилар. Лекин, у ерда Парвардигор тирик мавжудотларни Ўзининг мангу заррачалари деб айтган. Парвардигорнинг ана шу кичкина заррачалари, яъни алоҳида руҳлар моддий оламга тушиб қолишлари мумкин, аммо Худо Шахси, *Ачйута* учун ҳеч қачон бундай ҳолат юзага келмайди. Шу сабабли, "Олий Брахман ҳам алоҳида руҳ, яъни, *жива* бўлиб қолади", деган фикрга қўшилиб бўлмайди. Ҳамиша шуни эсда сақлаш лозимки, Ведаларда *Брахман*(алоҳида тирик мавжудот) ва *Парабраҳман*(Парвардигор) алоҳида ажратиш қўрсатилади.

4. *адхибхутам кшаро бхавах
пурушаш чадхидаватам
адхийаджно "хам эватра
дехе дехе-бхритам вара*

Эй танада мужассам бўлган зотлар аълоси, ҳамиша ўзгариб турадиган моддий табиатни адхибхута, яъни "моддий олам" деб атайдилар.

Қуёш фариштаси, Ой фариштаси ва бошқа фаришталарни ўз ичига олган Парвардигорнинг фазовий қиёфасини адхидайва деб атайдилар. Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Руҳ кўринишида мавжуд бўлган Мени, яъни Парвардигорни эса адхийагйя, "қурбонликлар эгаси" деб атайдилар.

Изоҳ: Моддий олам ҳамиша ўзгариб туради. Барча моддий таналар ривожланиш жараёнида олти босқичдан ўтади: 1)пайдо бўлади; 2)ўсади; 3)бироз вақт мавжуд бўлиб туради; 4)зурёд қолдиради; 5)сўлади; 6)ўлади. Моддий табиатни *адхибхута* деб атайдилар. У маълум бир вақтда яратилади, белгиланган вақтда яқсон қилинади. Барча фаришталар ва уларнинг сайёраларидан таркиб топган ҳолда тасаввур қилинадиган Парвардигорнинг фазовий қиёфаси *адхидайвата* деган ном олган. Моддий танада алоҳида руҳ билан бирга Кришнанинг қудратли экспансияси бўлган Олий Руҳ ҳам мавжуд, У Параматма ёки *адхийагйя* деб аталади. У тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган. Бу ерда *эва* ибораси жуда муҳим аҳамиятга эга: бу билан Кришна аслида Параматма, Олий Руҳ Ўздан фарқ қилмаслигини таъкидлаб айтяпти. Олий Руҳ, Худонинг Олий Шахси ҳамиша алоҳида руҳ билан бирга, унинг ҳамма ҳаракатларига гувоҳ бўлиб юради. У тирик мавжудотни муайян онг билан таъминлайди. Олий руҳ тирик мавжудотнинг эркин ҳаракат қилишига имкон бериб, унинг фаолиятини кузатиб туради.

Кришна онгига эга бўлиб Худого илохий хизмат қилиш билан машғул бўлиб юрган содик Парвардигорнинг ҳар хил экспансиялари қандай вазифаларни бажаришини яхши билади. Руҳий юксалиш йўлига энди кирган тажрибасиз йоглар Парвардигорнинг баҳайбат фазовий қиёфаси, танаси(*адхидайвата*)га мувожаба қиладилар. Ҳали Парвардигорни Олий Руҳ кўринишида англаб етмаганлари сабабли, уларга хаёлида Парвардигорнинг фазовий қиёфаси(*вират-пуруша*)ни тасаввур қилиб мувожаба қилиш тавсия қилинади. Унинг оёқлари - қуйи сайёралар, кўзлари - Ой ва Қуёш, калласи - олий(жаннатий) сайёралардир.

5. *анта-кале ча мам ева
смаран муктва калеварам
йаҳ прайати са мад-бхавам
йати настии атра самийаҳ*

Умрининг охирида танасини тарк этаётиб фақат Мени эслаган киши шу заҳотиёқ Менинг табиатимга эга бўлади. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ.

Изоҳ: Бу ерда ҳаётда Кришна онги билан яшашнинг қанчалик муҳимлиги таъкидланяпти. Танасини Кришна онгида тарк этган ҳар қандай инсон шу заҳотиёқ Парвардигорнинг илохий табиатига эришади. Парвардигор, Худо Шахси –

барча пок зотлар ичида энг пок Зотдир, шу боис хамиша Кришна онги билан яшаб юрган кишининг қалби мутлақо пок бўлади. Бу борада *смаран*("эслаб") ибораси муҳим аҳамиятга эга. Модда билан аралашиб онги булганган рух, Кришна онги доирасида ҳаракат қилиб юрмаса, хамиша Кришнани эслаб юришга қодир бўлмайди. Шу боис инсон ёшлигиданоқ қалбида Кришна онгини ривожлантириб бориши лозим. Ўзининг ҳозирги танасидаги умри муваффақият билан тугашини истайдиган фаросатли инсон ҳаётининг ҳар бир лаҳзасида Худо Шахсини, Кришнани эслаб юришни ўрганиши лозим. Бунинг учун эса хамиша тинмасдан куйидаги буюк мантра, махамантрани зикр қилиб юриш керак: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Парвардигор Чаитанья Махапрабху содиқларга дарахтдан ҳам чидамлироқ бўлишни маслаҳат берган(*тарор апи сахинуна*). Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишга жазм қилган киши жуда кўп қийинчиликларга дуч келиши мумкин. Лекин, умрининг охирида Кришнани англаш илмининг барча саодатларига эришиш учун у чидам билан турмушдаги барча қийинчиликларга бардош бериб, Худонинг муқаддас номларини зикр қилишда давом этиши лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре\Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*б. йам йам вапи смаран бхамам
тўйаджати анте калеварам
там там эвайти каунтейа
сада тад-бхава-бхавитаҳ*

Эй Кунтининг ўгли, танасини тарк этаётиб инсон ҳаёлида ҳаётнинг қайси шаклини эсласа, кейинги ҳаётида ана шундай ҳолатга эришади.

Изоҳ: Бу ерда ажал етганда руҳнинг моддий оламдаги ҳаёти бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиши ҳақида гап боряпти. Умрининг охирида танасини тарк этаётиб Кришна ҳақида ўйлаган киши Парвардигорнинг илоҳий табиатига эришади. Умрининг охирида Кришна ҳақида эмас, бошқа нарсалар ҳақида ўйлаган киши ҳам барибир шундай ҳолатга эришади, деб ўйламаслик керак. Бунга диққат билан, жиддий ёндошиш лозим. Қандай қилиб инсон умрининг охирида ақлини керакли, ўзи учун фойдали ўйлар билан машғул қила олиши мумкин? Бу тўғрида Махараж Бхарата тушиб қолган ҳолат жуда ибратли. У аввало Худонинг буюк содиқларидан бири эди, аммо ажали етганида кийик боласи ҳақида ўйлади, натижада кейинги ҳаётида кийик танасида туғилди. Ўлганидан кейин у ўзининг аввалги ҳаётини тўла эслаш қобилиятига эга бўлди, лекин шунга қарамай, барибир ҳайвон танасида туғилишга мажбур бўлганди. Албатта, бутун умри давомида инсон ўзининг ақлида шакллантириб

келган ўйлар, фикрлар ажали етганда унинг қандай ўйлар билан банд бўлишини белгилайди; бизнинг келгуси ҳаётимиз қандай бўлиши ҳозир яшаётган ҳаётимиз давомида шаклланади. Бутун умри давомида эзгулик гунасида яшаб, хамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрган инсонгина умрининг охириги лаҳзаларида Худони, Парвардигор Кришнани эслашга қодир бўлади. Бу унга Кришнанинг илоҳий табиатига эришиш имконини беради. Агар инсон бутун умри давомида Кришнага хизмат қилиш билан банд бўлиб юрса, унинг кейинги танаси илоҳий, яъни, моддий эмас, албатта руҳий тана бўлади. Шу боис умримизнинг охирида энг олий ҳаёт турига эриша олишимиз учун ҳозирданоқ хамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юришга одатланишимиз лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре\Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*7. тасмат сарвешу калешу
мам анусмара йудхйа ча
май арпита-mano-буддхир
мам эвашийаси асамшайаҳ*

Эй Аржун, шу боис сен хамиша Кришна қиёфасида Мен ҳақимда ўйлаб юришинг, аини пайтда ўз бурчингни бажариб жанг қилишинг керак. Барча ишларингни Менга бағишлаб, ақл ва тафаккурингни хамиша Менда мужассам қилиб, сен албатта Менинг даргоҳимга эришасан.

Изоҳ: Бу ерда Кришнанинг Аржунга бераётган насихатлари дунёвий ишлар билан машғул бўлиб юрган ҳар бир инсон учун жуда муҳим аҳамиятга эга. Парвардигор бу ерда Аржунга “инсон барча дунёвий ишларни тарк этиб, ўз бурчини бажаришдан бош тортиши керак” деб айтаётгани йўқ. Инсон ўз бурчини бажаришда давом этиши, аини пайтда Ҳаре Кришна мантрасини, Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ёрдамида хамиша Кришна ҳақида ўйлаб юриши лозим. Бу жараён унга моддий иллатлардан покланишга ва бутун ақли, тафаккурини Кришнада мужассам қилишга ёрдам беради. Кришнанинг муқаддас номларини зикр қилиб юрган киши умрининг охирида албатта Унинг олий сайёрасига, Кришналокага эришади.

*8. абхйаса-йога-йуктена
четаса нанйа-гамина
парамам пурушам дивйам
йати партханучинтайан*

Эй Партха, хамиша Худонинг Олий Шахсини, яъни Мени эслаб юрган, бошқа бирор нарсага чалғимасдан хамиша Мен ҳақимда чуқур фикр-мулоҳазаларга берилиб юрадиган киши, шубҳасиз, Менинг даргоҳимга келади.

Изоҳ: Бу ерда Кришна ҳамиша Уни эслаб юриш қанчалик муҳим эканини алоҳида таъкидлаб айтяпти. Кришнани ҳеч қачон эсдан чиқармаслик учун содиқ ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юришга одатланиш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре\Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Парвардигорнинг муқаддас номларини зикр қилиб, уларнинг илоҳий товушини тинглаб юриш билан биз қулоғимизни, тилимизни ва ақлимизни Худога хизмат қилиш билан машғул қилган бўламиз. Мана шу осонгина муроқаба усули умримизнинг охирида албатта Худонинг даргоҳига эришишимизга кафолат беради.

Пурушам дегани "лаззатланувчи" деган маънони англатади. Гарчи шартланган руҳлар Парвардигорнинг оралиқ қувватига мансуб бўлсалар ҳам, улар ҳозир бу дунёда моддий унсурлар билан булғанган ҳолатдалар. Улар ўзларини "лаззатланувчи" деб ҳисоблайдилар, лекин ўзларининг "олий лаззатланувчи" эмаслигини унутиб қўйдилар. Бу ерда аниқ айтилганки, олий лаззатланувчи - Парвардигор, яъни Ўзини Нараяна, Васудева ва бошқа қиёфаларда тўлиқ намоён қиладиган Олий Шахс.

Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш туфайли содиқ ўзи сиғинадиган Зот, Парвардигорни, Унинг Нараяна, Кришна, Рама ва ҳоказо қиёфаларидан бирини ўйлаб юриши мумкин. Ҳамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юриш шарофати билан унинг қалби моддий иллатлардан покланади ва умрининг охирида Худонинг мангу салтанатига киради. Йоглар ҳаёлан қалбидаги Олий Рухни кўришга ҳаракат қиладилар, содиқ хизматкор эса Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб, ақлини ҳамиша Парвардигорда мужассам қилиб юради. Ақл ўзининг табиатига кўра нотинч ва тек турмас, шунинг учун уни ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юришга мажбур қилиш керак. Бунга мисол бўладиган бир ибратли масални эслатиб ўтиш мумкин: қурт пилланинг ичида ҳамиша капалак бўлишни ўйлаб ётади, натижада кейинги ҳаётида албатта капалакка айланади. Худди шунингдек, агар биз ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрсак, умримизнинг охирида, албатта Кришнанинг танасига ўхшаган, барча илоҳий сифатларга эга бўлган руҳий танага эга бўламиз.

*9. кавим пуранам анушаситарам
анор анийамсам анусмаред йаҳ
сарвасйа дхатарам ачинтйа-рупам
адитйа-варнам тамасаҳ парастат*

Мени - ҳамма нарсани билувчи азалий Худонинг Олий Шахси сифатида, бутун борлиқнинг Эгаси, энг кичик нарсдан кичик, бутун борлиқнинг мавжудлигини таъминлаб турадиган Зот деб эсла; ҳаёт ҳақидаги барча моддий тасавурлардан устун турадиган,

англаб бўлмайдиган, ҳамиша шахс бўлиб қолаверадиган Зот деб эсла; қуёшдай порлаб турадиган, моддий оламдан ташқарида бўлган Зот деб эсла.

Изоҳ: Бу ерда қандай қилиб ҳамиша Худони эслаб юриш тўғрисида айтилган. Парвардигорнинг мавҳум бўшлиқ эмаслиги, шахсиятсиз эмаслиги жуда муҳим. Шахс сифатига эга бўлмаган бўшлиқ ҳақида ўйлашнинг ҳеч қандай илоҳи йўқ. Шунга уринаётган киши бу борада катта қийинчиликларга дуч келади. Бу ерда айтилганидай, Худо Шахси Кришна ҳақида ўйлаш ҳеч қандай қийинчилик туғдирмайди. Энг аввало Парвардигор - *пуруша*, шахс, биз Рама ва Кришнани шахс деб билган ҳолда ўйлашимиз лозим. Бу ерда ҳоҳ Рама бўлсин, ҳоҳ Кришна бўлсин - Олий Шахснинг сифатлари таърифланган. Парвардигорни *кави* деб атайдилар: Унга ўтмиш, ҳозир ва келажак аён, шунинг учун У ҳамиша ҳамма жойда мавжуд. Парвардигор азалий мавжудот, чунки У бутун борлиқнинг манбаи; ҳамма нарса Ундан чиққан. Бундан ташқари У - бутун оламнинг Олий Ҳукмдори, посбони ва бутун инсониятнинг Рухий Устози. У энг кичик нарсдан кичик. Алоҳида руҳнинг ўлчами майда соч толаси учининг ўн мингдан бир бўлагича келади, аммо Парвардигор шу қадар кичикки, ҳатто ана шу заррачанинг ичида ҳам мавжуд. Парвардигор бўлган ҳолда У ҳатто ҳар бир атомнинг ҳам ичига кирган. Кичкина заррача, Олий Рух қиёфасида тирик мавжудотнинг юрагида бўлган ҳолда унинг барча ҳаракатларини бошқариб туради. Шунчалик кичик ўлчамга эга бўла туриб, У айна пайтда бутун борлиқнинг ҳамма жойида мавжуд бўлган посбони ҳамдир. Айнан Унинг Ўзи барча сайёраларни жой-жойида ушлаб туради. Шунча катта сайёралар қандай қилиб коинотда муаллақ ҳолда турганини кўриб биз ҳайратга тушамиз. Бу ерда аниқ айтилганки, Ўзининг англаб бўлмас қуввати ёрдамида Парвардигор галактикадаги коинотларда барча сайёраларни жой-жойида тутиб туради. Бу ерда келтирилган *ачинтйа*, яъни "англаб бўлмас" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Ҳеч ким Парвардигорнинг қудратини ақлига сиғдира олмайди, шу сабабли Унинг қувватини "англаб бўлмас" - *ачинтйа* деб атайдилар. Ким ҳам бу ҳақда баҳслаша оларди? Бутун моддий оламга сингиб кетган ҳолда Парвардигор айна пайтда ундан ташқарида ҳам мавжуд. Моддий олам руҳий оламга нисбатан жуда кичик, биз эса, ҳатто моддий оламнинг қандай тузилганини ҳам яхши билмаймиз, шундай экан, унинг ташқарисида ётган руҳий оламни қандай англай олардик? *Ачинтйа* ибораси "моддий оламдан ташқарида ётган, фалсафий фикрлаш ва мантиққа асосланиб тушунишнинг илоҳи бўлмаган Зот" деганни билдиради. Шу сабабли фаросатли одамлар ҳар хил бефойда баҳс-мунозараларга бекорга вақт кетказиб ўтирмасдан муқаддас китобларда ёзилган ҳақиқатни ишонч

билан қабул қилиб, Ведаларда - «Бҳагавад-гита», "Шримад Бҳагаватам" сингари асарларда берилган кўрсатмаларга амал қилиб яшашлари лозим. Шунда улар ҳақиқий илмга эга бўла оладилар.

*10. прайана-кале манасачалена
бхактия йукто йога-балена чаива
бхрувор мадхйе пранам авешийа самйак
са там парам пурушам упаити дивйам*

Ажали етганида ҳаёт нафасини қошлари ўртасида жамлай олган, йога машғулоти ёрдамида ақлини жиловлаб, муҳаббат ва садоқат билан Худо Шахсини ўйлаб, ақлини бутунлай Парвардигорда мужассам қилган киши албатта Худонинг Олий Шахсининг даргоҳига эришади.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, ажали етганда инсон ақлини Худо Шахсида жамлаши, Парвардигор ҳақида муҳаббат ва садоқат билан ўйлаши лозим. Йога билан шуғулланиб юрган одамларга ҳаёт нафасини қошлари ўртасига, *ағйа-чакра*га кўтариш тавсия этилган. Бу ерда Парвардигор *шат-чакра-йога* усули ҳақида гапиряпти, бундай муроқабба усули ёрдамида инсон ҳаёт нафасини танасидаги олти *чакра* орқали олиб ўтиб, калласига кўтариши мумкин. Асл содиқ учун бундай йога билан шуғулланиб ўтиришнинг мутлақо ҳожати йўқ: у ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юргани туфайли танасини тарк этар экан, Худонинг марҳамати билан албатта Парвардигорни эслай олади. Бу ҳақда ўн тўртинчи шеърда айтилади.

Бу ерда *йога-балена* ибораси муҳим аҳамиятга эга: *йога(шат-чакра-йога ёки бҳакти-йога)* билан шуғулланмай туриб, ажал етганда руҳий поғонага кўтарилишнинг иложи йўқ. Ажали етган пайтда ҳеч ким ўзидан-ўзи, табиий равишда Худони эслай олмайди: бунинг учун инсон бутун умри давомида йога билан, айниқса бҳакти-йога билан шуғулланиб юриши керак. Ажал етганда одамнинг ақли қаттиқ ташвишга тушган ҳолатда бўлади, шу боис бундай фавқуллодда вазиятда руҳий поғонага кўтарилса олиш учун инсон бутун умри давомида йога билан шуғулланиб юриши лозим.

*11. йад акшарам веда-видо ваданти
вишанти йад йатайо вита-рагаҳ
йад иччханто Браҳмачарйам чаранти
тат те падам санграхена правакшийе*

Ведалар илмини эгаллаган, таркидунё қилган ва *омкара(оум бўғини)*ни талаффуз қиладиган буюк донишмандлар *Брахманга* қирадилар. Ана шундай баркамолликка интилайтган киши жинсий поклигини сақлаши лозим. Ҳозир Мен сенга моддий олам тутқунлигидан озод бўлиш имконини берадиган *йога* жараёнини қисқача

таърифлаб бераман.

Изоҳ: Аввалги шеърда Кришна Аржунга *шат-чакра-йога* усулини тавсия қилган эди. Бу усул билан шуғулланиб, инсон ҳаёт нафасини қошлари ўртасида жамлайди. Аржун бу *йога* усулини билмаслиги мумкинлигини эътиборга олиб, Парвардигор кейинги шеърларда уни батафсил таърифлаб бермоқчи бўляпти. Парвардигор айтяптики, гарчи *Брахман* ягона бўлса ҳам, Унинг намоён бўлган ҳар хил қиёфалари бор. Имперсоналистлар одатда *Брахманни акшара*, яъни *омкара*("оум" бўғини) билан бир, деб биладилар. Бу ерда Кришна таркидунё қилган донишмандлар эришадиган шахсиятсиз *Брахман* ҳақида гапиряпти.

Ведавий таълим-тарбия тизимида болаларга ёшлигиданок "оум" бўғинини талаффуз қилишни ўргатадилар. Шогирдлар руҳий устознинг ашрамида *Брахмачарий* турмуш тарзи билан яшаб шахсиятсиз *Брахман* ҳақида илмга эга бўладилар. Шу тарзда улар *Брахманнинг* икки аспектини англаб оладилар. Бу усул шогирднинг руҳий юксалиши учун жуда муҳим, лекин, ҳозирги даврда *Брахмачарий* турмуш тарзи билан яшаш, яъни, жинсий ҳаётни бутунлай тарк этишнинг деярли иложи йўқ. Ҳозирги даврда жамият тизими жуда ўзгариб кетган, одамлар маънавий тубанликка юз тутган, ҳақиқий инсонларга муносиб бўлган маданият чуқур инкирозга учраган, ёш ўспиринларнинг уйланмасдан, жинсий алоқа қилмасдан яшаши жуда мушкул. Жаҳонда ҳар хил мактаблар бор, аммо ёшларга *Брахмачарий* ҳаётининг қонун-қоидаларини ўргатадиган бирон мактаб йўқ. Жинсий ҳаётни тарк этмаган кишининг руҳий юксалиш йўлидан бориши жуда мушкул. Шу сабабли Парвардигор Чаитанья Махапрабху айтиб кетганки, шастраларнинг кўрсатмасига асосан Кали-юга даврида Худони англашнинг ягона йўли - Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юришдан иборат: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*12. сарва-дварани самйамйа
mano хриди-нирудхйа ча
мурдхнй адхайатманаҳ пранам
астхито його-дхаранам*

Йог сезги аъзоларининг фаолиятини бутунлай тўхтатиши керак. Тана эшикларининг ҳаммасини бекитиб, ақлини қалбида мужассам қилиб, ҳаёт нафасини калласининг юқори қисмига кўтариб, у транс(жазава) ҳолатига кириши лозим.

Изоҳ: Бу ерда кўрсатилган *йога* турлари билан шуғулланиш учун энг аввало ҳиссиётни, яъни сезги аъзоларини ҳар қандай лаззатланишдан тийиш керак. Ана шу поғона *пратйахара* яъни,

"сезги аъзоларини уларга лаззат берадиган нарсалардан тўсиш" деб аталади. Йог билиш аъзолари - кўзлар, кулоқлар, бурун, тил ва тери фаолиятини бошқаришни ўрганиши, уларнинг лаззатланиш учун ҳаракат қилишига йўл қўймаслиги лозим. Шунда у ақлини юрагидаги Олий Рухда мужассам қилиб, ҳаёт нафасини калласининг юкори қисмига кўтара олади. Бу йога усули олтинчи бобда батафсил тушунтирилган эди. Аммо аввал айтилганидек, бу йога билан ҳозирги даврда шуғулланишнинг иложи йўқ. Ҳозир биз яшаётган даврда ақлни жиловлашнинг энг самарали йўли Кришнани англаш усулидир. Агар Кришнага садоқат билан хизмат қила туриб, инсон ақлини ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд қилиб юра олса, у табиий равишда руҳий транс(*самадхи*) ҳолатига киради ва ҳамиша шундай ҳолатда юрган бўлади.

*13. ом ити экакишарам браҳма
вйахаран мам анусмаран
йаҳ прайати тйаджан дехам
са йати парамам гатим*

Агар мана шу йога усули билан шуғулланиб, илоҳий товушлар бирикмаси бўлган муқаддас "оум" бўғинини талаффуз қилиб юрган киши танасини тарк этаётганида Худонинг Олий Шахсини, яъни Мени эсласа, албатта руҳий олам салтанатидаги сайёраларга эришади.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, "оум", Браҳман ва Кришна бир-биридан фарқ қилмайди. "оум" бўғини Кришнанинг шахсиятсиз, товуш шаклидаги тимсолидир, у Ҳаре Кришна мантрасининг таркибида ҳам бор. Шастраларда айтилишича, ҳозирги даврда одамлар руҳий юксалиш учун Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юришлари лозим. Агар танасини тарк этаётиб, инсон Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре деб, Худонинг муқаддас номларини тилга олса, бутун ҳаёти давомида қайси йўл билан Худога сиғинаётганига мос равишда, албатта руҳий оламдаги сайёралардан бирига эришади. Кришнанинг содиқлари Кришнанинг сайёрасига, Голока Вриндаванага борадилар. Парвардигорнинг намоён бўлган бошқа қиёфаларига сиғиниб юрганлар эса, руҳий осмондаги сон-саноксиз Вайкунтха сайёраларидан бирига борадилар, имперсоналистар эса - фақат Браҳмаджйотига эриша оладилар.

*14. ананйя четах сататам
йо мам смарати нитйашах
тасйахам сулабхах партха
нитйа-йуктасйа йогинах*

Эй Партха, ҳамиша Мени узлуксиз эслаб юрган киши осонлик билан Менинг даргоҳимга келади, чунки у ҳамиша Менга хизмат қилиб

юрган бўлади.

Изоҳ: Бу ерда *бҳакти-йога* билан шуғулланиб юрган, яъни Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилиб юрган асл содиқлар эришадиган мақсад кўрсатилган. Аввалги шеърларда содиқларнинг тўрт тоифаси ҳақида айтилган эди: мусибат чекаётганлар, қизиқувчанлар, моддий бойлик излаб юрганлар ва гйани-файласуфлар. Шунингдек, инсонни озодликка чиқарувчи ҳар хил йўллар айтилган эди: *карма-йога*, *гйана-йога* ва *хатха-йога*. Бу йога тизимлари таркибида бҳакти-йоганинг баъзи бир қисмлари ҳам мавжуд, лекин бу ерда *гйана*, *карма* ва *хатха* усуллари аралашмаган соф *бҳакти-йога* ҳақида гап борапти. *Ананйя-четах* сўзи *бҳакти-йога* билан машғул кишининг ҳаётдаги барча орзу-истаклари Кришнада мужассам бўлганини билдиради. Асл содиқ жаннатий сайёраларга боришга ёки Браҳмаджйотига фарқ бўлиб, моддий олам тутқунлигидан халос бўлишга интилмайди. Унинг ҳеч қандай шахсий истақлари йўқ. "Чаитанйя-Чаритамрита"да асл содиқ *нишкама* ибораси билан ифодаланган: бу демак, унинг ўзи ҳеч нарса истамайди. Фақат шундай содиқ хизматкоргина, шахсий манфаат кўзлаб юрган таъмагир одамлар ҳеч қачон эриша олмайдиган ҳақиқий осойишталикка эриша олади. Гйана-йоглар, карма-йоглар ва хатха-йоглар йога билан шахсий манфаат кўзлаб шуғулланадилар, аммо асл содиқнинг, руҳий баркамолликка эришган инсоннинг қалбида биттагина истаги бўлади: ўз хизмати билан Парвардигорни мамнун қилиш. Шу сабабли Кришна ваъда бериб айтяптики, Парвардигорга чексиз садоқат билан хизмат қилиб юрган киши осонлик билан Унинг даргоҳига эришади.

Асл содиқ Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларидан бирига садоқат билан хизмат қилиб яшайди. Кришнанинг Рама, Нрисимха сингари жуда кўп экспансия ва қиёфалари мавжуд. Содиқ муҳаббат ва садоқат билан Парвардигорга хизмат қилиб яшар экан, ўз хоҳишига қараб ақлини Парвардигорнинг илоҳий қиёфаларидан бирида мужассам қилиб юриши мумкин. Шундай содиқ ҳаётда бошқа йоглар дуч келадиган қийинчиликларга учрамайди. *Бҳакти-йога* йўли жуда пок, бу йўлдан бориш жуда осон. *Бҳакти-йога* билан шуғулланишни маха-мантрани мунтазам зикр қилиб юришдан бошлаш мумкин: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга жуда меҳрибон, лекин бутун ҳаётини Унга садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган одамларга У ўзининг алоҳида марҳаматини кўрсатади. Шундай содиқларга Парвардигор ҳамиша ёрдам беришга тайёр. Ведаларда шундай дейилган: (Катха-упанишад, 1.2.23). *йам эваиша вринуте тена лабхйас тасйаиша атма вивринуте танум свам,*

яъни "Фақат ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган, Унга садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Уни тўла англай олади". «Бҳагавад-гита»(10.10)да Кришна айтадики, содиқ хизматкори Ўзининг даргоҳига осон эриша олиши учун Парвардигор унга етарли тафаккур, заковат ато этади(*дадами буддхи-йогам там*).

Асл содиқнинг алоҳида фазилати шундан иборатки, у ҳамиша, ҳар қандай вазиятда ҳам Кришна ҳақида ўйлаб юради, ҳеч қачон Кришнани, Худони эсидан чиқармайди. Қаерда бўлишидан қатъий назар, асл содиқ ҳеч қандай кийинчиликка учрамайди. Баъзи бировлар Худонинг содиқ хизматкори Вриндавандан, ёки бу дунёдаги Парвардигор Ўзини намоён этган бошқа бирор муқаддас жойдан чиқмай яшаши лозим, деб ўйлайдилар. Лекин, аслида асл содиқ Худога хизмат қилиб ўзи яшаётган жойда Вриндаван муҳитини яратиб, истаган жойида ҳам яшайвериши мумкин. Шри Адвайта бир куни Шри Чаитанья Махапрабхуга шундай деган эди: "Эй Парвардигор, Сен қаерда бўлсанг - шу жой Вриндаван". Бу ерда келтирилган *саматам* ва *нитийаяшаҳ* (ҳамиша, ҳар куни, мунтазам) иборалари асл содиқ ҳамиша Кришнани эслаб юришини, бутун фикру-хаёли ҳамиша фақат Уни ўйлаш билан банд бўлишини билдиради. Худонинг даргоҳига осон эриша оладиган асл содиқнинг сифатлари ана шундай.

«Бҳагавад-гита»да Парвардигорнинг Ўзи "бошқа йога усуллариға нисбатан афзалроқ" деб тасдиқлайдиган йўл - *бҳакти-йога*. Бҳакти-йоглар асосан беш тоифаға бўлинади: 1) Шанта-бҳакталар - Парвардигор билан ўзаро дахлсиз, нейтрал муносабатда бўлган содиқлар; 2) Дасйа-бҳакталар - Парвардигор билан ўзаро хизматкор ва хўжайин муносабатида бўлган содиқлар; 3) Сакхйа-бҳакталар - Парвардигор билан ўзаро дўстлик муносабатида бўлган содиқлар; 4) Ватсалйа-бҳакталар - Парвардигор билан ўзаро ота-она ва фарзанд муносабатида бўлган содиқлар; 5) Мадхурйа-бҳакталар - Парвардигорға ошиқ сифатида муносабатда бўлган содиқлар. Қайси тоифаға мансуб бўлишидан қатъий назар, асл содиқ хизматкор Парвардигорға ҳамиша илоҳий муҳаббат билан хизмат қилади ва ҳеч қачон уни эсидан чиқармайди, шу сабабли у кейинги ҳаётида ҳеч қийналмасдан Худонинг даргоҳига эришади. Асл содиқ ҳеч қачон Худони эсидан чиқармагани сингари, Парвардигор ҳам Ўзининг содиқ хизматкорини бир дақиқа ҳам эсидан чиқармайди. Мана шу - Кришнани англаш йўлидан бориб, Худонинг муқаддас номларини бетиним зикр қилиб юрадиган содиқлар муяссар бўладиган Парвардигорнинг энг буюк марҳаматидир: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

15. *мам упетйа пунар джанма
духхалайам ашаиватам*

*напнуванти махатманаҳ
самсиддхим парамам гатаҳ*

Буюк руҳлар, содиқ-йоглар Менинг даргоҳимға келгач, мусибатларға тўла бу ўткинчи оламға ҳеч қачон қайтиб келмайдилар, чунки улар баркамолликнинг олий чўққисига эришган зотлардир.

Изоҳ: Бу ўткинчи моддий олам - туғилиш, ўлиш, кексалик ва касалликлар билан боғлиқ бўлган азоб-укубатлар макони ҳисобланади, шу сабабли баркамоллик чўққисига эришиб, Худонинг мангу даргоҳига, Кришналока сайёрасига, яъни Голока Вриндаванага эришган киши яна бу дунёға қайтиб келишни истамайди. Ведаларда Парвардигорнинг сайёраси *авйакта*, *акишара* ва *парама гати* деб аталган: уни моддий кўзлар билан кўриб ёки моддий сўзлар билан таърифлаб бўлмайди, аммо ана шу сайёра - *махатма*, яъни буюк зотлар ҳамиша интилиб юрган энг олий мақсаддир. Махатмалар илоҳий илм сирларини руҳий ўзлигини англаб етган буюк содиқлардан ўрганадилар; шу боис улар аста-секин Кришнаға садоқат билан хизмат қилишда юксала борадилар, улар бу жараёнға шунчалик шўнғиб кетадиларки, моддий ва ҳатто руҳий оламдаги бошқа бирор сайёраға интилмай қўядилар. Уларнинг ҳаётдаги ягона истаги, қалбидаги ягона орзуси - ҳамиша Кришна билан бирга бўлиб, бевосита Унинг хизматини қилиб яшашдан иборат. Мана шу - инсон эришиши лозим бўлган энг юксак баркамоллик чўққисидир. Мазкур шеърда Кришна Худо Шахсининг содиқ хизматкорлари бўлган персоналист-йоглар тўғрисида айтяпти. Кришна онгига эга бўлган шундай содиқлар олий баркамолликка эришадилар. Улар энг буюк руҳлардир.

*16. а-браҳма-бхуванал локаҳ
пунар авартино "рджуна
мам упетйа ту каунтейа
пунар джанма на видйате*

Моддий оламдаги, энг юксак сайёра(Брахма-алокадан то энг қуйи сайёрагача, ҳаммаси ҳар бир тирик мавжудот такрор ва такрор туғилиб-ўлишға мажбур бўлган чексиз мусибатлар уммонидир. Аммо, эй Кунтининг ўғли, Менинг даргоҳимға эришган киши ҳеч қачон бу дунёда туғилмайди.

Изоҳ: Барча йоглар: карма-йоглар, гйана-йоглар, хатха-йоглар ва ҳоказолар охир-оқибатда *бҳакти-йога*, яъни Кришнани англаш, ҳаётда Кришна онги билан яшаш йўлиға кириши ва Худоға садоқат билан хизмат қилишда баркамолликка эришишлари лозим. Шунда улар Кришнанинги мангу руҳий даргоҳига борадилар ва бошқа ҳеч қачон моддий оламға қайтиб келмайдилар. Моддий оламнинг олий сайёраларига, яъни, фаришталар яшайдиган

жаннатий сайёраларга кўтарилган киши ҳам барибир туғилиб-ўлишда давом этаверади. Худди Ердаги одамлар юқори жаннат сайёраларига кўтарилгани сингари, юқори сайёраларнинг - Браҳмалока, Индралока ва Чандралока сайёраларидаги зотлар ҳам Ер сайёрасига қайтиб тушадилар. "Чхандогйя-упанишад"да таърифланган *панчагни-видйа* қурбонлик маросимини ўтказиш ёрдамида инсон Браҳмалокага эришиши мумкин, аммо агар у жойда қалбида Кришна онгини ривожлантира олмаса, у яна Ер сайёрасига қайтиб келишга мажбур бўлади. Жаннат сайёраларида Кришнани англашда юксалиб бораётган зотлар аста-секин ундан ҳам юксакроқ сайёраларга эришадилар ва ниҳоят коинот бутунлай яксон бўлганда мангу руҳий салтанатга эришадилар. Шридҳара Свами «Бҳагавад-гита»га ёзган изоҳида қуйидаги шеърни келтирган:

*браҳмана саха те сарве
сампрапте пратисанчаре
парасйанте критатмаманах
правишанти парам падам*

"Моддий олам яксон бўлганда, ҳаётда ҳамиша Кришна онги билан фаолият кўрсатиб юрган Браҳма ва унинг содиқлари руҳий оламдаги ўзлари истаган сайёраларга эришадилар".

17. *сахасра-йуга-парйантам
ахар йад Браҳmano видух
ратрим йуга-сахасрантам те
"хо-ратра-видо джанах"*

Браҳманинг бир куни инсонлар ҳисоби бўйича минг даврга тенг, унинг туни ҳам шунча узоқ давом этади.

Изоҳ: Моддий олам *калта* билан ўлчанадиган маълум вақт оралиғида мавжуд бўлиб туради. *Калта* - Тангри Браҳманинг бир куни. У - минг даврдан иборат. Ҳар бир давр, цикл - Сатйа, Трета, Двапара ва Кали югадан иборат. Сатйа-юга - эзгулик, донишмандлик ва такводорлик даври бўлиб, унда одамлар ҳаётида ҳеч қандай гуноҳ, ғофиллик аломатлари бўлмайди. Сатйа-юга 1.728.000 йил давом этади. Трета-югада биринчи гуноҳ ишлар юзага кела бошлайди, бу давр 1.296.000 йил давом этади. Такводорлик ва эзгулик тобора камайиб, гуноҳ ишлар кўпайиб борадиган Двапара-юга 864.000 йил давом этади. Ниҳоят, беш минг йил аввал бошланган - қарама-қаршилиқлар, ғофиллик, иймонсизлик ва гуноҳ ишлар авж оладиган Кали-юга - 432.000 йил давом этади. Кали-югада гуноҳ ишлар шу қадар авж олиб кетадики, унинг охирида имонсиз иблисларни яксон қилиш, Ўз содиқларини руҳий озодликка чиқариш ҳамда такводорлик даври бўлган Сатйа-юга даврини қайтадан бошлаб бериш учун Худо Шахсининг Ўзи *Калки-аватара* киёфасида ташриф буюради. Кейин бутун цикл яна қайтадан такрорланади. Ҳар бири ана шундай тўрт югадан иборат минг давр

Браҳманинг бир кунини ташкил этади, унинг туни ҳам шунчалик узоқ давом этади. Шундай ҳисоб билан Браҳма юз йил яшайди, унинг умри Ер сайёрасидаги вақт ўлчами бўйича - 311 триллион 40 миллиард йилга тенг. Бизларга Браҳманинг умри афсонавий даражада узоқдай туюлиши мумкин, лекин, мангуликка нисбатан бу вақт худди, осмонда чакмоқ чакнаган бир лаҳза сингари қисқа бўлади. Сабаблар уммонида худди Атлантика океани юзидаги кўпиклар сингари, сон-саноксиз Браҳмалар пайдо бўлиб, яксон бўлиб туради. Браҳма ҳам, у яратган Коинот ҳам моддий оламнинг кичкина бир бўлаги бўлгани сабабли ҳамиша ўзгариб туради.

Моддий оламда ҳатто Браҳма ҳам туғилади, кексаёди, касал бўлади ва ўлади. Аммо, бутун Коинотни бошқариш билан Парвардигорга холис хизмат қилиб юргани сабабли, Браҳма ўлгандан кейин руҳий озодликка эришади. Улуғвор санниясилар ўлганларидан кейин Браҳманинг сайёраси - Браҳмалокага эришадилар. Бу сайёра моддий оламдаги энг асосий, энг олий сайёра ҳисобланади. У ҳатто юқори сайёралар туркумига кирадиган барча жаннат сайёралари яксон бўлганда ҳам ўзгармай қолаверади. Лекин, Браҳмалока сайёрасига эришишни барибир руҳий баркамоллик чўққиси деб бўлмайди, чунки табиат қонунларига кўра, маълум вақтдан кейин Браҳма ва унинг сайёраси ҳам, унда яшаётганлар билан бирга яксон бўлади.

18. *авйактад вйактайах сарвах
прабхаванти ахар-агаме
ратри-агаме пралийанте
татраивавйакта-самджнаке*

Браҳманинг кундузи бошланганда намоён бўлмаган мавжудотлар намоён бўлган ҳолатга ўтадилар, кейин, Браҳманинг туни кирганида улар яна намоён бўлмаган мавҳум ҳолатга ўтадилар.

19. *бхута-грамаҳ са эвайам
бхутва бхутва пралийате
ратри-агаме "вашах партха
прабхавати ахар-агаме*

Ҳар гал Браҳманинг кундузи кирганида барча мавжудотлар дунёга келадилар, унинг туни кириши билан эса, улар яна мавҳумлик ҳолатига ўтишга мажбур бўладилар.

Изоҳ: Моддий оламда қолишга интилаётган калтафаҳм тирик мавжудотлар олий сайёраларга кўтарилишлари мумкин, лекин барибир кейинчалик улар яна Ер сайёрасига қайтиб келишга мажбур бўладилар. Браҳманинг бир куни давомида улар олий ва қуйи сайёраларда ҳар хил фаолият билан машғул бўлиб юрадилар, аммо Браҳманинг туни кирганида уларнинг барчаси

яксон бўладилар. Кундузи тирик мавжудотлар ҳар хил таналарга эга бўлиб, шу таналари ёрдамида ҳар хил фаолият билан машғул бўлиш имкониётига эга бўладилар, Брахманинг туни кирганида эса, улар моддий танасидан маҳрум бўлиб, Вишнунинг танасига кирадилар. Брахманинг янги куни бошланганида эса, тирик мавжудотлар яна дунёга келдилар. Брахманинг куни давомида улар намоён бўлган ҳолатда бўладилар, тунида эса, мавҳум ҳолатга ўтадилар (*бхутва бхутва пралийате*). Охир-оқибатда, Брахманинг умри тугаганида барча тирик мавжудотлар мавҳумликка ғарқ бўлиб, намоён бўлмаган ҳолатда узоқ вақт, миллион калпалар давомида қолиб кетадилар. Кейинги даврда янги Брахма дунёга келганида, тирик мавжудотлар яна дунёга келдилар. Шу тарзда улар моддий оламда асир бўлиб юраверадилар. Лекин, фаросатли мавжудотлар қалбида Кришна онгини ривожлантиришга интиладилар ва инсон танасига эга бўлганларидан кейин, умрини Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишлаб, Унинг муқаддас номларини зикр қила бошлайдилар: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Шунда улар ҳозирги ҳаётининг охиридаёқ Кришнанинг сайёрасига кўтарилиб, илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришиб, бошқа ҳеч қачон моддий оламда туғилмайдилар.

20. *парас тасмат ту бхаво "нйо
"вйакто "вйактат санатанах
йах са сарвешу бхутешу
нашйатсу на винашйати*

Аммо, бундан бошқа мангу, намоён бўлмаган табиат(олам) ҳам мавжуд. У - гоҳ намоён бўлиб, гоҳ йўқолиб кетадиган моддий оламдан ташқарида жойлашган. Ана шу олий табиат ҳеч қачон емирилмайди. Моддий оламдаги ҳамма нарса яксон бўлганда ҳам у ўзгармай қолаверади.

Изоҳ: Кришнанинг олий, руҳий қуввати илоҳий ва мангу табиатга эга. У ҳеч қачон ўзгармайди. Моддий олам эса, Брахманинг куни келиши билан намоён бўлади, туни кирганда яксон бўлиб, ҳамиша ўзгариб туради. Ўз табиатига кўра Кришнанинг олий қуввати моддий қувватга қарама-қарши табиатга эга. Олий ва қуйи қувватлар ҳақида еттинчи бобда айtilган эди.

21. *авйакто "кишара итй уктас
там ахуҳ парамам гатим
йам прапйа на нивартанте
тад дхама парамам мама*

Ведантистлар "намоён бўлмаган" ва "ўзгармас" деб, "олий мақсад", "эришган одам ҳеч қачон моддий оламга қайтиб келмайдиган

жой" деб атайдиган даргоҳ - Менинг олий даргоҳимдир.

Изоҳ: "Брахма-самхита"да Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг олий даргоҳи *чинтамани-дхама*, яъни "барча орзу-истаклар амалга ошадиган даргоҳ" деб аталган. Ана шу даргоҳ - Голока Вриндаванада фалсафа тошидан қурилган жуда кўп саройлар бор. У жойда "истаклар дарахти" деб аталадиган дарахтлар ўсади, истаган миқдорда сут берадиган *сурабхи* деган сигирлар ўтлаб юради. Бу даргоҳда барча сабабларнинг сабабчиси, "Говинда" деб аталадиган азалий, ягона Парвардигорга минглаб раванқ фаришталари (Лакшмилар) хизмат қиладилар. У даргоҳда Кришна ҳамиша най чалиб, лаззатланиб юради (*венум кванантам*). Унинг илоҳий сиймоси, келишган чиройли қомади бутун уч оламини Ўзига маҳлиё этади: Унинг кўзлари нилуфар гулининг гулбаргларига ўхшайди, илоҳий танаси қорамтир булут рангида. Унинг жамолининг гўзаллиги минглаб муҳаббат фаришталарининг гўзаллигини сўндириб қўяди. У сариқ шаффоф рангли либос кийиб олган, бўйнига янги гуллардан ясалган гулчамбар осилган, сочларига чиройли товус пати кистирилган.

«Бҳагавад-гита»да Кришна Ўзининг даргоҳи, руҳий оламнинг энг асосий сайёраси Голока Вриндавана ҳақида жуда кам маълумот берган. Бу сайёранинг батафсил таърифи "Брахма-самхита"да келтирилган. Ведаларда (Катха-упанишад, 1.3.11) айtilганки, Парвардигорнинг даргоҳи барча оламлардан устун туради ва унга эришиш - ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳаётдаги энг олий мақсади ҳисобланади (*пурушан на парам кинчит са каитха парама гатих*). Унга эришган киши ҳеч қачон моддий оламга қайтиб келмайди. Кришнанинг олий даргоҳи ва Кришнанинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди, чунки улар иккиси ҳам бир хил табиатга эга. Ана шу Голока Вриндавана Ер сайёрасида Вриндаван қишлоғи кўринишида намоён бўлган. Бу қишлоқ Ҳиндистоннинг Матхура вилоятида, Дехлидан юз қирқ чақирим жанубий шарқда жойлашган. Ер сайёрасига келиб, Кришна Ўзининг илоҳий эрмаklarини муқаддас Вриндаван заминида намоён этган. Унинг майдони икки юз ўн беш квадрат километр.

22. *пурушах са парах партха
бхактйа лабхйас тв ананйайа
йасйантах-стхани бхутани
йена сарвам идам татам*

Эй Притхининг ўғли, фақат Худога соф садоқат билан узлуксиз хизмат қилиш орқали тенги йўқ Худо Шахсининг олий даргоҳига эришиш мумкин. Парвардигор ҳамиша Ўзининг олий даргоҳида яшайди, аини пайтда У ҳамма жойда мавжуд ва бутун борлиқ Унда мужассам.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, эришган одам ҳеч қачон моддий оламга қайтиб келмайдиган даргоҳ - Кришнанинг, Худонинг Олий Шахсининг даргоҳидир. "Брахма-самхита"да бу даргоҳ *ананда-чинмайа-раса*, яъни "ҳамма нарса рухий лаззатга тўла бўлган жой" деб ҳам аталган. У ерда ҳамма нарса ранг-баранг ва лаззатга тўла. Худонинг даргоҳида моддий табиатга эга бўлган бирор нарса йўқ. Ана шу ранг-баранглик Парвардигорнинг рухий табиатининг намоён бўлишидир: Худонинг даргоҳидаги ҳамма нарса етгинчи бобда таърифланган рухий қувватдан пайдо бўлган. Гарчи Парвардигор Ўзининг олий даргоҳида мангу яшаса ҳам, У айни пайтда моддий оламни Ўзининг бутун борлиққа сингиб кетадиган қуввати билан қамраб олган ҳолда ҳамма жойда мавжуддир. Шундай қилиб Ўзининг моддий ва рухий қувватлари ёрдамида Парвардигор ҳамма жойда - ҳам рухий, ҳам моддий коинотларда - ҳаммиша мавжуд. *Йасйантаҳ-стхани* ибораси, "Унда бутун борлиқ мужассам" деган маънони билдиради: ҳамма нарса Парвардигорнинг рухий ёки моддий қувватининг бир бўлаги ҳисобланади. Шу тарзда Парвардигор ҳамма жойда мавжуд.

Фақат *бҳакти* йўлидан, яъни Худога садоқат билан холис хизмат қилиш йўлидан бориш орқалигина Кришнанинг олий даргоҳига ёки сон-саноксиз Вайкунтҳа сайёраларидан бирига эришиш мумкин. Мазкур шеърда ишлатилган *бҳактиа* ибораси шуни таъкидлайди. Рухий юксалишда бошқа усулларнинг бирортаси бизга Парвардигорнинг олий даргоҳига эришиш имконини беролмайди. Ведаларда (Гопала-тапани-упанишад, 1.21) Худонинг Олий Шахсининг даргоҳи ҳақида бошқа маълумотлар ҳам берилган. *Эко ваши сарва-гаҳ кришнах*, яъни "бу даргоҳ - ягона Парвардигор - Кришнанинг даргоҳидир. У - энг олий марҳамат тимсолидир"; Ўзи ягона Шахс бўлган ҳолда, У Ўзини миллионлаб тўла экспансия (кўриниш)ларда намоён этади. Ведалар Парвардигорни дарахтга қиёслайдилар, дарахт бир ерда туриб, қийғос гуллайди, мўл-кўл мева ҳосили беради, вақти-вақти билан баргларини алмашлаб туради. Парвардигорнинг Вайкунтҳа сайёраларига ҳукмронлик қиладиган тўлиқ экспансиялари тўрт қўллик қиёфага эга ва ҳар хил номлар билан аталади: Пурушоттама, Тривикрама, Кешава, Мадхава, Анируддха, Хришикеша, Санкаршана, Прадйумна, Шридхара, Васудева, Дамодара, Жанардана, Нарайана, Вamana, Падманабха ва ҳоказо.

"Брахма-самхита" асарида Худонинг Олий Шахси, ягона Парвардигор ҳеч қачон Ўзининг олий даргоҳини, Голока Вриндаванни тарк этмаслиги тасдиқланади, лекин У Ўзининг илоҳий қувватлари билан бутун оламни қамраб олган, шу сабабли бутун олам қурилмаси(механизми) бенуқсон ҳаракат қилиб турибди(*голока эва нивасатий акхилатма-бхутах*). Ведаларда

(Шветашватара-упанишад-6.8). шундай дейилади: *парасйа шактир вивидхави шруйате свабхавики джнана-балакрийа ча*. Парвардигорнинг ҳар хил қувватлари ҳамма жойга сингиб кетган, гарчи Парвардигор бу оламдан ташқарида бўлса ҳам, Унинг шу қувватларининг назорати остида моддий оламдаги ҳамма нарса маълум қонун асосида тартиб билан ҳаракат қилади.

23. *йатра кале тв анавриттим авриттим чаива йогинаҳ прайата йанти там калам вакиъями бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар аълоси, ҳозир Мен сенга йоглар танасини тарк этадиган вақтлар ҳақида гапириб бераман. Йогнинг бу дунёга қайтиш ёки қайтмаслиги унинг қайси пайтда танасини тарк этишига боғлиқ бўлади.

Изоҳ: Ўз ихтиёрини Худога бутунлай топширган асл содиқлар қачон ва қаерда танасини тарк этиш ҳақида ташвишланмайдилар. Улар ҳар бир ишда ягона Парвардигорга таваккал қиладилар, шу сабабли улар умрининг охирида осонлик билан қалблари қувончга тўлиб, ўзларининг мангу уйига - Худонинг даргоҳига қайтиб борадилар. Худонинг асл содиқлари бўлмаган, *карма-йога*, *гйана-йога* ёки *хатха-йога* йўлидан бораётган одамлар эса, таналарини аниқ белгиланган пайтда тарк этишлари лозим. Чунки, уларнинг бу туғилиб-ўлишлар оламига қайтиш ёки қайтмаслиги шунга боғлиқ бўлади.

Баркамолликка эришган йог моддий оламни қачон тарк этишини ўзи белгилаши мумкин. Ҳали яхши тажрибага эга бўлмаган йог эса, фақат бахтли тасодиф билан, маълум бир шарофатли вақт оралиғида танасини тарк этсагина ўз мақсадига эришади, яъни, бу оламни биратўла тарк эта олади. Танани тарк этиш учун қайси вақтлар шарофатли эканини Парвардигор кейинги шеърларда таърифлаб беради. Рухий устоз Баладева Видйабхушананинг айтишига қараганда, мазкур шеърдаги *кала* ибораси вақтни бошқариб турган фариштани билдиради.

24. *агнир джйотир ахаҳ шуклаҳ шан-маса уттарайанам татра прайата гаччханти браҳма браҳма-видо джсанах*

Олий Браҳманни англаб етган йог агар кундуз кунни, олов ва ёруғлик фариштаси таъсир кўрсатаётган пайтда, Ой тўлишаётган икки ҳафта ичида, Қуёш шимолий ярим шар бўйлаб ҳаракат қиладиган олти ой давомида танасини тарк этса, Браҳманга кира олади.

Изоҳ: Олов, ёруғлик, кундуз кунни ва ойнинг ўзгариш фазалари ҳақида гапирар экан, Кришна

уларни маълум фаришталар бошқариб туришини назарда тутди. Танасини тарк этган йогнинг кейинги тақдири ана шу фаришталарнинг таъсирига боғлиқ бўлади. Ўлаётган пайтда тирик мавжудотнинг акли уни янги танага олиб ўтади. Аммо, агар йога билан шуғулланиб юрган киши тасодифан ёки атайлаб онгли равишда мана шу жойда ёзилган шарофатли вақт ичида танасини тарк этса, у шахсиятсиз Брахмажйотига ғарқ бўла олади. Баркамолликка эришган йоглар қаерда ва қачон танасини тарк этишни ўзлари белгилайдилар, лекин бошқалар бундай қилишга қодир эмас. Агар тасодифан ана шундай шарофатли вақт оралиғида танасини тарк этсалар, улар ҳам озодликка эришиб, туғилиб-ўлишлар чархпалагидан кутуладилар. Акс ҳолда, улар барибир яна бу моддий оламга қайтиб келишга мажбур бўладилар. Аммо Худонинг асл содиқ хизматкори, яъни соф Кришна онгига эга бўлган содиқ хизматкор танасини атайлабми, тасодифанми, шарофатли ёки шарофатсиз вақтдами - қандай ҳолатда этишидан қатъий назар, ҳеч қачон бу моддий оламга қайтиб келмайди.

*25. дхумо ратис татха кришнаҳ
шан-маса дакшинайанам
татра чандрамасам джйотир
йоги прапйа нивартате*

Тунда, тутун фариштаси ҳукмрон бўлган вақтда, Ой камайиб бораётган икки ҳафта ичида, Қуёш жанубий ярим шар бўйлаб ҳаракат қилаётган олти ой давомида танасини тарк этган йог Ой сайёрасига боради, аммо кейин яна Ерга қайтиб келади.

Изоҳ: "Шримад Бҳагаватам"нинг учинчи кўшиғида Капила Муни айтадики, кармали фаолиятда баркамолликка эришганлар ҳамда зарур бўлган барча қурбонлик маросимларини ўтказган кишилар ўлганларидан кейин Ой сайёрасига эришадилар. У жойда мазкур руҳлар ўн минг йил умр кўрадилар ва жаннатий *сома-раса* ичимлигидан ичиб лаззатланиб яшайдилар. Кейин улар яна Ер сайёрасига қайтиб келадилар. Мазкур шеърдан маълум бўладики, Ой сайёрасида онги юкори даражада ривожланган тирик мавжудотлар яшайди. Ҳозирги замон олимлари механик курилмалар ёрдамида Ойга боришга уриняптилар, лекин бунинг умуман иложи йўқ, шу сабабли, уларнинг барча уринишлари барбод бўлаверади.

*26. шукла-кришне гати хй эте
джагатаҳ шашивате мате
экайа йати анавриттим
анийаавартате пунаҳ*

Ведаларда бу оламдан кетишнинг икки йўли кўрсатилган: ёруғликда ва қоронғуда. Ёруғ йўл билан кетган йог бу дунёга бошқа қайтиб

келмайди, қоронғи йўл билан кетган йог эса, бу дунёга яна қайтиб келишга мажбур бўлади.

Изоҳ: Мазкур шеърда ёзган изоҳида Шри Баладева Видйабхушана "Чхандогйа-упанишад"(5.10.3-5)дан бир мисол келтиради. Унда тирик мавжудотнинг кетиши ва келиши таърифланган. Қадим замонлардан бери кармали фаолият ва фалсафий изланишлар билан машғул бўлиб юрган зотлар ҳамиша бир сайёрадан бошқа сайёрага кўчиб юришга мажбур. Улар токи ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширмагунча, моддий олам тутқунлигидан биратўла кутулиб кета олмайдилар.

*27. наите срिति партха джанан
йоги мухйати каишчана
тасмат сарвешу калешу
йога-йукто бхаварджуна*

Эй Аржун, Менга ўзини топширган кишилар бу икки йўлни яхши биладилар, аммо бу уларни ташвишга солмайди. Шу боис сен Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бор.

Изоҳ: Кришна Аржунга бу дунёни қандай тарк этиш яхши экани ҳақида қайғурмасликни маслаҳат берапти. Худонинг содиқ хизматкори танасини ўз истаги биланми ёки тасодифанми - қандай тарк этиши ҳақида умуман ўйламаслиги керак. Ундан талаб қилинадиган ягона нарса - ҳамиша Кришна онгида бўлиш ва Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш орқали ҳамиша Парвардигорни эслаб юришдан иборат. Худонинг содиқ хизматкори шуни тушуниб олиши лозимки, бу ерда кўрсатилган ҳар икки йўлда - ёруғ йўлда ҳам, қоронғи йўлда ҳам инсон жуда кўп қийинчиликларга дуч келади. Яхшиси - Кришна ҳақидаги ўйларга бутунлай ғарқ бўлиш ва ҳамиша Унга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб яшаш керак. Мана шу - руҳий салтанатга олиб борадиган энг ишончли ва энг яқин йўл.

Бу шеърда *йога-йукта* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу оламни биратўла тарк этиш учун йог Кришна онгида мустақкам турган бўлиши керак, бунинг учун эса, у бутун ҳаётини Кришна билан боғлиқ бўлган фаолият билан машғул қилиб яшаши лозим. Шри Рупа Госвами шундай насиҳат қилади: *анасактасйа вишайан йатхархам упайунджатаҳ*. Моддий фаолиятга бўлган боғланишлардан бутунлай халос бўлиб, ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб яшаш лозим. Юкта-вайрагйанинг мана шу қонунига амал қилиб, инсон баркамоллик чўққисига эришади.

Шу сабабли Худонинг содиқ хизматкорини танани тарк этишнинг ҳар хил йўллари безовта қилолмайди: у Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бориб, албатта Худонинг даргоҳига эришишини аниқ билади, унинг бунга ишончи комил.

28. *ведешу йаджнешу тапаҳсу чаива
данешу йат пунйа-пхалам прадиштам
атийети тат сарвам идам видитва
йоги парам стханама упаити чадйам*

Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирган киши Ведаларни ўрганиш, риёзат чекиш, қурбонлик маросими ўтказиш, хайр-садақа бериш, фалсафий изланиш ҳамда савоб ишлар қилиб, кармали фаолият билан шуғулланиш натижасида эришиладиган саодатлардан маҳрум бўлиб қолмайди. Худога садоқат билан хизмат қилиш шарофати билан у ўзидан-ўзи ана шу фаолиятлар келтирадиган барча натижаларга эришади ва умрининг охирида Худонинг мангу даргоҳига киради.

Изоҳ: Бу шеър билан Парвардигор «Бҳагавад-гита»нинг Худога садоқат билан хизмат қилиш, яъни Кришнани англаш йўли таърифланган еттинчи ва саккизинчи бобида берилган насиҳатларига яқун ясайди. Шастраларга асосан, рухий юксалиш йўлининг бошида, инсон рухий устознинг ашрамида яшаши, унинг раҳбарлиги остида муқаддас китобларни, Ведаларни ўрганиши ва ҳар хил кийинчиликларга бардош бериб, рухий ҳаёт кечириш учун чиниқиши лозим. Шогирд-браҳмачарий рухий устознинг уйида яшар экан, унинг хизматкори вазифасини бажаради, уйма-уй юриб одамлардан садақа сўрайди, тўплаган нарсаларини устозига олиб келади. У фақат рухий устозининг рухсати билан овқатланади, агар бирор сабаб билан рухий устози уни овқатга таклиф қилмаса, браҳмачарий шу куни рўза тутиб, оч юради. Ведаларда кўрсатилган браҳмачарий ҳаётига оид қоидаларнинг баъзилари шундан иборат.

Шогирд беш ёшдан йигирма ёшгача рухий устоз раҳбарлиги остида Ведаларни ўрганиши лозим, натижада унинг қалбида барча эзгу фазилятлар ривожланиб тўлиқ шаклланади. Бошқача қилиб айтганда, Ведаларни ўрганиш натижасида одамлар ношуд билимдон кишилар бўлиб эмас, балки жамиятнинг энг илғор, намунали аъзолари бўлиб етишишлари лозим. Шогирд-браҳмачарий ана шундай тайёргарликдан ўтгандан кейин уйланиб оилавий ҳаёт кечиришга рухий устозидан рухсат олади. Рухий юксалиш йўлини давом эттириш учун оилавий турмуш кечираётган киши жуда кўп қурбонлик маросимлари ўтказиб яшаши лозим. Бундан ташқари оилали одам замон ва макон шароитларига қараб, эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гуналарида бўлган хайр-саҳоват турларини яхши билган ҳолда бошқаларга садақа улашиши, бошқа хайрия ишларини амалга ошириб яшаши лозим. Инсон оилавий турмуш билан яшаш поғонасидан ўтгандан кейин *ванапрастха* турмуш тарзига ўтади. Бунда у ўрмонга кетиб, қаттиқ риёзатларга берилиши лозим: танасини дарахт пўстлоқлари

билан тўсиб юриши, соч-соқолини олмаслиги ва ҳоказо. Инсон Браҳмачарий, оилавий турмуш- (грихастха), ванапрастха ва ниҳоят *саннийаси* (таркидунёлик) турмуш тарзлари орқали ўтиб умр йўлининг охириги мақсадига эришади. Кимдир жаннат сайёраларига кўтарилади, рухий юксалишнинг юқорироқ поғонасида турган одам эса, моддий олам тутқунлигидан биратўла қутулиб, рухий оламга: шахсиятсиз Браҳмажйотига ёки Вайкунтха сайёраларидан бирига ёки Кришналокага эришиши мумкин. Ведаларда кўрсатилган рухий юксалиш йўли ана шундан иборат.

Аммо, Кришнани англаш усулининг алоҳида бир афзаллиги бор: Худога садоқат билан хизмат қила туриб инсон бирданига барча турмуш тарзи учун кўрсатилган қонун-қоидалардан, урф-одатлардан устун турадиган илоҳий поғонага кўтарила олади.

Мазкур шеърдаги *идам видитва* ибораси Кришнанинг «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи ва саккизинчи бобларида берган насиҳатларининг мазмунини англаб етиш зарурлигини кўрсатади. Бунда бизга дунёвий, моддий маълумотимиз ёки ўзимизнинг шахсий мулоҳазаларимиз ёрдам беролмайди: бу бобларнинг аниқ мазмунини англаб етиш учун уларни Худонинг содиқ хизматкори оғзидан тинглаш керак. Еттинчи бобдан ўн иккинчи бобгача бўлган шеърларда «Бҳагавад-гита» мазмунининг асл моҳияти баён этилган. Биринчи ва охириги олти боблар «Бҳагавад-гита»нинг мана шу алоҳида ҳимояланган олти бобини ўраб турган муқоваларга ўхшайди. Агар инсон Худонинг содиқ хизматкорлари билан бўлган суҳбатда мана шу олти бобнинг мазмун-моҳиятини англаб етса, унинг инсон танасида кечирган ҳаёти муваффақият билан тугаши кафолатланади. Шундай инсон ҳаётда барча риёзатчилар, қурбонлик маросими ўтказиб юрган одамлар, хайр-саҳоват кўрсатиб юрганлар, фалсафий изланиб юрган кишилар эришиладиган натижалардан ҳам устун бўлган энг олий мақсадга эришади, чунки содиқ Кришна онгида ҳаракат қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юргани шарофати билан бундай ишларнинг натижалари унга ўзидан ўзи келади.

Қалбида «Бҳагавад-гита»да айтилган гапларга озгина ишончи бўлган киши, бу илмни Худонинг содиқ хизматкори раҳбарлиги остида жиддий ўрганиши лозим, чунки тўртинчи бобнинг бошида айтилганидай, «Бҳагавад-гита»нинг ҳақиқий мазмунини фақат Худонинг содиқ хизматкори тўғри тушуна олади, бошқа бирор одам бунга қодир эмас. Шу боис «Бҳагавад-гита»ни даҳрий файласуфларнинг ўз фикрини баён этган изоҳлари орқали эмас, Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкори ёзган изоҳлар асосида ўрганиш лозим. «Бҳагавад-гита»ни ана шундай тартибда ўрганиш - инсоннинг чуқур иймон-этиқодга эга эканидан

далолат беради. Инсон Худонинг содиқ хизматкорларини учратиб, улар билан ҳамсухбат бўла бошлаганида, унда «Бҳагавад-гита»ни ўрганиш ва унинг ҳақиқий мазмунини тушуниш имконияти пайдо бўлади. Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсухбат бўлишда давом этиб, унинг ўзи ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига киради, Худога садоқат билан хизмат қила бошлаши билан Парвардигор ҳақидаги, Унинг кароматлари, киёфаси, эрмаклари, номи ва бошқалар ҳақидаги барча гумонларидан бутунлай покланади. Ҳар қандай шубҳа ва гумонлардан бутунлай покланиб, инсон «Бҳагавад-гита»ни ўрганишда давом этади ва бошқа ҳеч нарсага диққатини чалғитмай кўяди. Ана шу поғонада «Бҳагавад-гита»ни ўрганиш унга чинакам руҳий лаззат бера бошлайди ва у ҳамиша, ҳамма жойда фақат Кришна ҳақида ўйлаб яшайдиган бўлади. Ана шундай даражага эришганида, у қалбида юзага келган Кришнага бўлган илоҳий муҳаббат уммонига ғарқ бўлади. Шу тарзда руҳий баркамолликнинг юқори поғонасига кўтарилиб, Худонинг содиқ хизматкори умрининг охирида Кришнанинг руҳий даргоҳига, Голока Вриндаванага йўл олади ва мангу бахтга эришади.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Худонинг даргоҳига эришиш" деб аталадиган саккизинчи бобида Бҳактиведантинг изоҳлари шундай яқунланади.

Тўққизинчи боб. Энг нодир илм

*1. шри бхагаван увача
идам ту те гухйатамам
правакшиями анасуйаве
дженанам видженана-сахитам
йадж джнатва мокшиасе "шубхат"*

Худонинг Олий Шахси деди: Азизим Аржун, сен ҳеч қачон Менга ҳасад қилмаганинг учун Мен сенга энг нодир донишмандлик илмини ўргатаман. Бу илмни эгаллаб, сен барча моддий мусибатлардан халос бўла оласан.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахси ҳақидаги хикояларни мунтазам тинглаб юриш билан Худонинг содиқ хизматкори аста-секин руҳий илмга эга бўлади. Тинглаш усули "Шримад Бҳагаватам"да тавсия қилинган: "**Парвардигорнинг сўзлари ғайритабиий илоҳий қудратга эга. Унинг бу қудратини Худонинг Олий Шахси**

ҳақидаги хикояларни фақат Худонинг содиқлари орасида тинглаш ва муҳокама қилиш жараёнида ҳис қилиш мумкин". Уларнинг сири, мазмуни ҳеч қачон иймонсиз дунёвий файласуфлар ёки назариётчи олимлар даврасида очилмайди, чунки руҳий илмга - фақат руҳий тажриба, амалий руҳий жараён орқали эришиш мумкин.

Худонинг содиқ хизматкорлари ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қиладилар. Ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган ҳар бир кишининг қалбидаги ниятини, унинг қанчалик самимий эканини Парвардигор яхши билади, шу боис у содиқлар билан ҳамсухбат бўлиб, Кришна ҳақидаги илмни тўлиқ эгаллаб олиши учун Кришна унга етарли даражада тафаккур, заковат ато этади. Кришна ҳақидаги суҳбатлар жуда қудратли таъсир кучига эга, шу хикояларни бирор марта тинглаш бахтига муяссар бўлган киши бу нодир илмни тушуниб олишга самимий интилса, вақт ўтиши билан у албатта руҳий ҳаёт тажрибасига эга бўлади. Аржунни Худога садоқат билан хизмат қилишнинг ана шу қудратли жараёнига бутунлай жалб қилиш учун, Кришна «Бҳагавад-гита»нинг тўққизинчи бобида унга шу пайтгача айтган илмларидан ҳам махфийроқ бўлган илм ҳақида гапириб беради.

«Бҳагавад-гита»нинг биринчи боби бутун асарга кириш вазифасини бажаради. Иккинчи ва учинчи бобларда махфий сирли ҳисобланган руҳий илм ҳақида гапирилади. Еттинчи ва саккизинчи бобларда муҳокама қилинадиган мавзулар Худога садоқат билан хизмат қилишга бевосита боғлиқ бўлган мавзулардир, Кришна онгининг илоҳий нуруни таратаётгани сабабли, бу мавзулар руҳий илмнинг яна ҳам махфийроқ қисмлари ҳисобланади. Лекин, «Бҳагавад-гита»нинг тўққизинчи бобида Худога бенуксон, энг соф садоқат билан хизмат қилиш ҳақида гапирилади. Шу сабабли бу бобда "энг нодир илм" баён этилган ҳисобланади. Кришна ҳақидаги энг нодир илмга эга бўлган киши табиий равишда, ўзидан-ўзи моддий қувват таъсиридан халос бўлади ва ҳатто бу дунёда яшашда давом этаётган бўлса ҳам, барча моддий мусибатлардан халос бўлади. "Бҳакти-расамрита-синдху"да айтилганки, Парвардигорга садоқат билан хизмат қилишга самимий интилаётган кишини, гарчи у моддий олам шароитида яшаётган бўлса ҳам, "озодликка эришган инсон" деб ҳисоблаш керак. «Бҳагавад-гита»нинг ўнинчи бобида ҳам айтилганки, Парвардигорга хизмат қилиб юрган ҳар бир инсон моддий олам тутқунлигидан албатта озодликка чиқади.

Тўққизинчи бобни бошлаб берадиган бу шеър чуқур маънога эга. *Идам дженанам* ("бу илм") Худога соф садоқат билан хизмат қилишни назарда тутди. Бу фаолиятнинг тўққиз тури бор: 1. Худонинг муқаддас номлари товушини ва Худонинг Олий Шахси олқишланадиган, шарафлаб қуйланадиган хикояларни тинглаш; 2. Парвардигорни ша-

рафлаб куйлаш; 3. Парвардигорни эслаб юриш; 4. Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш; 5. Илоҳларга сажда қилиб сиғиниш; 6. Парвардигорга хурмат-эҳтиром кўрсатиш; 7. Парвардигорнинг хизматкори сифатида ҳаракат қилиш; 8. Парвардигорга дўстона муносабатда бўлиш; 9. Парвардигорга бутунлай ўз ихтиёрини топшириш. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг ана шу турлари билан мунтазам шуғулланиб юриш орқали инсон руҳий онгга, Кришна онгига эга бўлади. Шундай фаолият натижасида унинг қалби моддий иллатлардан покланганида у Худонинг Олий Шахси Кришна ҳақидаги бу нодир илмни эгаллашга қодир бўлади. Баркамолликка эришиш учун тирик мавжудот ўзи аслида моддий нарса, яъни тана эмас, балки мангу руҳ эканини тушунишнинг ўзи кифоя қилмайди. Бу ҳали руҳий юксалиш йўлининг энг бошланғич поғонаси, холос. Ҳақиқий инсон **моддий тана** фаолияти билан аслида тана эмаслигини **англаб етган кишининг** фаолияти орасидаги фарқни тушуниб олиши керак.

Еттинчи бобда биз Парвардигорнинг намоён бўлган қиёфаларининг улуғворлиги, Унинг ҳар хил қувватлари, олий ва қуйи табиати, умуман моддий коинот ҳақида гапирган эдик. Тўққизинчи бобда эса, Парвардигорнинг улуғворлиги ҳақида ҳикоя қилинади.

Бу ерда ишлатилган *анасуйаве* ибораси ҳам муҳим аҳамиятга эга. «Бҳагавад-гита»га изох ёзишга қўл урган кишилар, гарчи ўзлари машҳур олим бўлсалар ҳам одатда Кришнага, Худонинг Олий Шахсига ҳасад қиладилар. Ҳатто энг заковатли олимлар ҳам ўзларининг изохларида «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини бузиб кўрсатадилар. Кришнага ҳасад қилаётгани сабабли уларнинг ёзган изохлари ҳеч кимга ҳеч қандай руҳий манфаат келтирмайди. Фақат Худонинг содиқ хизматкорлари ёзган изохларгина ишонарли, эътиборга лойиқ илоҳий асарлар бўла олади. Қалбида ҳасад туйғуси бўлган киши ҳеч қачон бошқаларга «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини очиб бера олмайди, яъни ундай одам бошқаларга Кришна ҳақидаги илоҳий илм сирини очишга қодир эмас. Кришнани билмай туриб, Унинг табиатидан бирор нуқсон излаётган киши шунчаки аҳмоқ, нодондир. Шу сабабли ундай изохлардан иложи борича узоқроқ бўлиш керак. Лекин, пок ва руҳий Зот Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англаб етган кишига бу бобдаги илм ҳақиқий бахт келтириши аниқ.

*2. раджа-видйа раджа-гухйам
навитрам идам уттамам
пратйакшавагамам дхармйам
су-сукхам картум авйайам*

Бу илм - барча илмлар шоҳи, барча сирларнинг энг маҳфий сир. Бу - энг пок илм, инсонга ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ининг асл табиатини

англаб, яққол ҳис этиш имконини бергани учун у энг мукамал (диний)аъмолдир. Бу - мангу илм, уни ўрганиш инсонга қувонч бағишлайди.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг бу бобидаги илм - "илмлар шоҳи" деб аталган, чунки унда шу пайтгача айтилган барча фалсафий таълимотларнинг асосий мазмуни, мағзи баён этилган. Ҳинд фалсафасининг асосий йўналишлари Гаутама, Канада, Капила, Ягйавалка, Шандиля ва Вайшванара асарларида тўлиқ баён этилган. Дошишмандларнинг бу сулоласи "Веданта-сутра"ларнинг муаллифи Вйасадева билан тугайди. Шундай қилиб, фалсафий ҳамда руҳий илмнинг ҳеч қандай нуқсони ва камчилиги қолмаган. Лекин, бу ерда Парвардигор «Бҳагавад-гита»нинг тўққизинчи бобини илмлар шоҳи ва барча Ведавий фалсафий таълимотларнинг асосий мазмуни деб айтяпти. Бу ҳақиқатан ҳам энг маҳфий, нодир илм, чунки маҳфий, яъни илоҳий илм - руҳ билан моддий тана орасидаги фарқни ўргатади, ана шу сирли илмнинг гултожи эса, - Худо Шахсига садоқат билан хизмат қилиш илмидир.

Одамларнинг аксарият кўпчилиги мана шу сирли илмдан беҳабар: уларнинг ҳаётда ўрганиб юрган барча "илм"лари ташқи, ўткинчи моддий оламга тегишли билимлардир. Дунёвий таълим тизимида одамлар ҳар хил фанларни ўрганадилар: сиёсат, ижтимоий фанлар, физика, химия, математика, биология, астрономия, техник фанлар ва ҳоказо. Жаҳонда ҳар хил фанларни ўрганадиган жуда кўп университетлар бор, лекин руҳ ҳақидаги илмни ўргатадиган бирорта илм даргоҳи йўқ. Айни пайтда руҳ - танада мавжуд бўлган энг муҳим, энг асосий нарса: руҳдан ажралган тананинг ҳеч қандай кадр-қиймати қолмайди. Жонсиз гавда кераксиз лошга айланади. Шунга қарамай одамлар руҳни, жонни эътибордан четда қолдириб бутун кучини, вақтини, ақл-фаросатини фақат тананинг эҳтиёжларини қондириш учун сарфлашга уриниб яшайдилар.

Иккинчи бобдан бошлаб, «Бҳагавад-гита»нинг ҳамма жойида руҳнинг алоҳида аҳамияти ҳақида мунтазам таъкидланяпти. Иккинчи бобнинг бошида Парвардигор айтадики, тана ўткинчи, руҳ, жон эса, - мангу(*антаванта име деха нитйасйоктаҳ шариринах*). Мангу руҳнинг ўткинчи моддий танадан фарқ қилиши, унинг ўзгармас, емирилмас ва мангу экани ҳақидаги илмнинг ўзиёқ сирли илм ҳисобланади. Лекин, бу илм ҳали руҳнинг ҳақиқий табиатини тўла тушунтириб бермайди. Баъзиларнинг фикрига кўра руҳ танадан фарқ қилади, тана ўлгандан кейин ёки моддий танани тарк этгандан кейин руҳ мавҳумликка тушиб, ўзининг шахс сифатини йўқотади. Аслида эса, бундай эмас. Тана ичида шунча фаол ҳаракат қилаётган руҳ тана ичидан озодликка чиққандан кейин қандай қилиб суут, мавҳум бўлиб қолиши мумкин?

Руҳ ҳамиша фаол ҳаракатда бўлади. Руҳ мангу экан - унинг ҳаракати, фаолияти ҳам албатта мангу

бўлади. Рухнинг рухий оламдаги фаолияти ҳақидаги илм - илоҳий илмнинг энг нодир, маҳфий сирли қисми ҳисобланади. Шу сабабли бу ерда мангу рухнинг фаолияти ҳақидаги илм - барча илмларнинг энг маҳфий қисми, "илмлар шоҳи" деб аталган.

Ведаларда айтилишича, бу илм барча фаолиятлар ичида энг пок фаолият ҳақидаги илмдир. "Падма-пурана"да гуноҳ ишлар тоифасига кирадиган ҳар хил фаолият турлари ҳақида гапирилган. Унда айтилишича, ҳар қандай гуноҳ иш албатта яна бир гуноҳ ишга сабаб бўлади. Кармали фаолият билан машғул кишилар аввалги гуноҳларининг ҳар хил босқич ва турли даражадаги оқибатларига ўраллашиб қолган одамлардир. Агар дарахт эксангиз, у бир пасда ўсиб кетмайди: бунинг учун анча вақт керак. Аввалига кичкина ниҳол пайдо бўлади, кейин у аста-секин улғайиб катта дарахтга айланади, гуллаб ҳосил бера бошлайди, дарахт кучга кирганида уни ўтказган одамлар шу дарахтнинг гулларидан, меваларидан лаззатланиши мумкин. Худди шунингдек, бирор гуноҳ иш қилганда одам гўё ерга уруғ ташлаган бўлади - ана шу уруғ вақт ўтиши билан албатта ўсиб чиқиб, мева бера бошлайди.

Гуноҳ ишларнинг оқибатлари бир неча босқичларда пишиб етилади. Инсон аллақачон гуноҳ ишлар қилишни тарк этган бўлса-да, аввал содир этган гуноҳларининг оқибатларига ҳали энди дуч келаётган бўлиши мумкин. Баъзи гуноҳларнинг оқибати ҳали уруғ шаклида, бошқалари эса, пишиб етилган бўлиб, унинг ҳозирги ҳаётида ҳар хил азоб-укубатлар кўринишида ўз меваларини бераётган бўлади.

Еттинчи бобнинг йигирма саккизинчи шеърида айтилганидай, гуноҳлари оқибатидан халос бўлган ва бутун ҳаётини фақат эзгу ишларга бағишлаган, моддий оламнинг қарама-қаршиликлари таъсиридан озод бўлган киши Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилиш йўлига кира олади. Бошқача қилиб айтганда, ҳақиқатан ҳам Парвардигорга садоқат билан хизмат қилиб юрган киши аввал содир қилган барча гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлган инсондир. "Падма-пурана"да ҳам шу ҳақиқат тасдиқланади:

*апрарабдха-пхалам папам
кутам биджам пхалонмукхам
краменаива пралийате
вишну-бҳакти-рататманам*

"Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилиб юрган киши аста-секин аввал қилган гуноҳларининг етилиб пишган оқибатидан, энди содир этилган, ҳали қалбида уруғлик сифатида сакланиб турган барча оқибатларидан бутунлай халос бўлади".

Худога садоқат билан хизмат қилиш жуда кучли поклаш қудратига эга, шу сабабли уни *навитрам уттамам*, "энг пок" деб атайдилар. *Уттама* ибораси трансцендент, "илоҳий" деган маънони англатади. *Тамас* - бу моддий олам, яъни зулмат,

ғафлат, қоронғилик салтанати, *уттама* деган сифат эса, ана шу зулмат ташқарисида, моддий фаолият чегарасидан ташқарида деган маънони англатади. Гарчи Худонинг содиқ хизматкори қилаётган ишлар оддий одамларнинг ишларидан фарқ қилмаса ҳам, Худога хизмат қилишни ҳеч қачон дунёвий фаолият деб ҳисобламаслик керак. Ҳақиқий рухий назарга эга бўлган ва Худога хизмат қилиш илмидан озгина хабари бўлган киши Худонинг содиқ хизматкорларининг ишлари моддий фаолият эмаслигини яхши биладилар. Уларнинг барча ҳаракатлари рухий табиатга эга бўлиб, ягона Парвардигорга бағишланган, шу боис моддий гуналар билан булганмаган бўлади.

Бу ерда айтилганки, Худога хизмат қилиш доирасидаги фаолият шу қадар мукамалки, инсоннинг натижаларини бевосита ўзи ҳис қила олади. Бу ҳақиқатан ҳам шундай. Биз ҳаёт тажрибамиздан амин бўлганмизки, Кришнанинг муқаддас номларини (Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре) ҳақоратларсиз зикр қилиб юрган киши ўзининг қалбида ифодалаб бўлмайдиган рухий лаззат ҳис қила бошлайди, қалби моддий иллатлардан жуда тез поклана бошлайди. Буни амалда ҳар ким ўзи синаб кўриши мумкин. Бундан ташқари, фақат муқаддас номларни зикр қилиш ва уларни тинглаш билан чекланиб қолмасдан Худога хизмат қилиш илмини бошқаларга ўргатишга интилаётган ёки Худони, Кришнани англаш ҳаракатининг ривожланишини имкони борича ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб юрган киши ўзининг рухий жихатдан қанчалик тез ривожланаётганини дарров ҳис қилади. Унинг рухий юксалиш йўлида ривожланиши аввалги маълумотига ёки бошқа бирор моддий сифатларига боғлиқ эмас. Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнининг ўзи шу қадар қудратлики, шунчаки бу фаолият билан мунтазам шуғулланиб юриш натижасида биз моддий иллатлардан бутунлай покланамиз.

"Веданта-сутра"да бу ҳақда шундай дейилади: *пракашаш ча кармани абхйасат* - **"Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни шу қадар қудратлики, у билан шуғулланган киши ўз-ўзидан рухий илмга эга бўлади"**. Бунга оддий чўри аёлнинг ўғли бўлиб туғилган Нарада Мунининг аввалги ҳаёти яққол мисол бўла олади. У обрўли хонадонда туғилмаган, яхши таълим-тарбия ҳам олмаган эди. Лекин, унинг онаси Худонинг буюк содиқларига хизмат қилиб юрганида Нарада унга ёрдам берар, онаси йўқлигида ўзи Худонинг содиқ хизматкорларига бевосита хизмат қиларди. Бу ҳақда Нарада Мунининг ўзи шундай дейди:

*уччхишта-лепан аномодито двиджаих
сакрит сма бхундже тад-апаста-килбишах
эвам правриттасйа вишуддха-четасас
тад-дхарма эватма-ручих праджайате*

"Шримад Бҳагаватам"(1.5.25)нинг бу шеърида Нарада Муни шогирди Вйасадевага ўзининг аввалги

хаётида бўлиб ўтган воқеаларни гапириб берапти. У айтадики, тўрт ой давомида, Худонинг асл содиқ хизматкорлари унинг уйида меҳмон бўлиб турган пайтда уларга хизмат қилган, улар билан ҳамсухбат бўлган. Уларнинг идиш-товокларини юваётиб, овқат қолдиқларини кўрган ва ундан татиб кўргиси келган. Донишмандлардан рухсат сўраб, улардан қолган табаррук таомдан тоғгани сабабли, аввалги гуноҳларининг барча оқибатларидан халос бўлиб қалби покланган. Донишмандлардан қолган таомдан татиб, Нарада Муни ҳам худди шу донишмандлар сингари, Худонинг қалби пок содиқ хизматкори бўлган. Ҳамиша Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни бири-бирига гапириб, тинглаб, бу буюк содиқлар Худога садоқат билан хизмат қилишдан чексиз руҳий лаззат олардилар. Худди шундай чуқур руҳий лаззат туйғуси вақти келиб Нарада Мунида ҳам пайдо бўлган. Кейин, Нарада Муни яна давом этади:

*патранвахам кришна-катхах прагайатам
ануграхенаширинавам манохарах
таҳ шраддхайа ме "нупадам вишириватах
пришаивасаса анга мамабхавад ручих*

Донишмандлар билан ҳамсухбат бўлиб, Нарада Парвардигорнинг улуғворлиги ҳақидаги ҳикояларни тинглаш ва гапириб беришга кизиқиб қолади, унинг қалбида ўзидан-ўзи Худога садоқат билан хизмат қилиш истаги пайдо бўлади. "Веданта-сутра"да шундай дейилган: *пракашаи ча кармани абхйасат* - **Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ўз-ўзидан илмга эга бўлади ҳамда ҳақиқат илмини англаб етишга қодир бўлади.** *Пратйакша* ("бевосита қабул қилиш") иборасининг мазмуни шундан иборат.

Дхармйам - "дин йўли" деганидир. Нарада Муни оддий чўри аёлнинг ўғли эди. Унинг мактабга бориш имконияти йўқ эди. У Худонинг содиқ хизматкорларига хизмат қилиш бахтига муяссар бўлган онасига ёрдамлашарди, холос. Шу тарика кичкина Нарада ҳам Худонинг содиқ хизматкорларига хизмат қилиш имкониятига эга бўлди, улар билан суҳбатлашиш унга руҳий фаолиятнинг энг юқори поғонасига кўтарилиш имконини берди. "Шримад Бҳагаватам"да таъкидланганки, руҳий фаолиятнинг энг олий поғонаси Худога садоқат билан хизмат қилиш ҳисобланади (*са ваи пумсам паро дхармо йато бҳактир адхокшадже*). Оддий одамларнинг аксарият кўпчилиги руҳий фаолиятнинг энг олий поғонаси - Худога садоқат билан хизмат қилиш эканини билмайдилар. Саккизинчи бобнинг охириги шеърини изоҳлаётганда айтиб ўтганимиздай, (*ведешу йаджнешу тапахсу чаива*), инсон ўзининг руҳий табиатини англаб олиши учун Ведалар илмини, муқаддас китобларни ўрганиши лозим. Лекин, бу ерда биз кўряпмизки, ҳеч қачон руҳий устоз ашраида таълим олмаган, Ведалар илмини ўрганмаган Нарада Муни, Ведаларни ўрганиб юрган донишмандларнинг энг олий мақсади бўлган юксак руҳий поғонага кўтарилган. Худога садоқат билан хизмат қилиш шу қадар

қудратли кучга эгаки, инсон ҳатто руҳий ҳаётнинг барча қоидаларга амал қилмай туриб ҳам руҳий баркамолликнинг энг юқори поғонасига кўтарилса олади. Қандай қилиб бундай бўлиши мумкин? Ведаларда бу ҳолат шундай тушунтирилади: *ачарйиван пурушо веда*. Ҳатто ҳеч қачон Ведаларни ўрганмаган ва маълумотсиз одам ҳам, шунчаки буюк ачарйалар билан ҳамсухбат бўлиб Ҳақиқатни англаш учун етарли бўлган илоҳий илмга эга бўлади.

Худога садоқат билан хизмат қилиш инсонга ғайритабиий қувонч бағишлайди. Нимага? Худога садоқат билан хизмат қилиш *шраванам киртанам вишноҳдан* иборат, бошқача қилиб айтганда руҳий илмга эга бўлиш учун Парвардигорни шарафловчи ҳикояларни ёки руҳий илмни муҳокама қилаётган ҳақиқий ачарйаларнинг фалсафий суҳбатларини тинглашнинг ўзи кифоя. Ана шундай суҳбатларда иштирок этиш билан инсон руҳий илмга эга бўлади; шунингдек, у Парвардигорга таклиф этилган ширин таомлардан тоғиши мумкин. Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидаги ҳар қандай амал инсонга чексиз қувонч бағишлайди. Бундай фаолият билан ҳатто энг ночор аҳволда яшаётган камбағал одам ҳам бемалол шуғуллана олади. Парвардигор: *патрам пуштам пхалам тойам* - дейди. У содиқ хизматкоридан ҳар қандай арзимас эҳсонни қабул қилишга тайёр. Ҳар қандай одам ҳам, жамиятда тутган ўрнига мутлақо боғлиқ бўлмаган ҳолда, Худога ҳеч бўлмаса барг, гул, озгина мева ёки сув таклиф қилишга қодир. Бу нарсалар дунёнинг ҳамма жойида мавжуд, агар муҳаббат ва садоқат билан таклиф қилинса, Парвардигор ҳар қандай эҳсонни албатта қабул қилади ва ўзининг содиқ хизматкоридан мамнун бўлади. Тарихда бунга мисоллар жуда кўп бўлган. Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига таклиф этилган туласи баргларининг хушбўй ҳидини ҳидлаган Санат-кумар ва унинг укалари сингари буюк донишмандлар Худонинг буюк содиқ хизматкорларига айландилар. Демак, Худога садоқат билан хизмат қилиш инсонга қувонч, шодлик келтиради. Худо Шахси, Парвардигор биз Унга таклиф қилаётган нарсалардан фақат қалбимиздаги ихлосимизни, самимий муҳаббатимизни қабул қилади. Бу ерда Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни "мангу мавжуд" деб аталган. Бу - майавади-файласуфларнинг таълимотига умуман зид бўлиб, уни инкор этадиган ҳақиқатдир. Баъзан майавадилар ҳам ўзларича гўё Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўладилар, аммо улар Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни фақат руҳий озодликка эришгунча керак бўлади, деб биладилар, чунки уларнинг фикрича, моддий олам тутқунлигидан халос бўлгандан кейин уларнинг ўзи Худо бўладилар. Худога бундай ўткинчи, вақт билан чекланган хизмат қилишни пок руҳий фаолият деб бўлмайди. Худога ҳақиқий хизмат қилиш жараёни озодликка эришгандан кейин ҳам давом этаверади. Руҳий оламга, Худонинг

даргоҳига қайтиб боргандан кейин содиқ хизматкор ўзи Худо бўлиб олишга интилмайди, аксинча, у жойда ҳам Худога садоқат билан хизмат қилишда давом этаверади.

Кейинги боблардан маълум бўладики, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг ҳақиқий жараёни тирик мавжудот моддий тутқунликдан руҳий озодликка эришгандан кейин бошланади. Тирик мавжудот руҳий озодликка эришиб, Брахман(*брахма-бхута*) поғонасига кўтарилгандан кейин Худога садоқат билан хизмат қила бошлайди(*самаҳ сарвешу бхутешу мад-бҳактим лабхате парам*). Шунчаки *карма-йога, гйана-йога, аштанга-йога* ёки йоганинг бошқа бирор тури билан шуғулланиб Худонинг Олий Шахсини англаб бўлмайди. Йоганинг ана шу турларининг барчаси инсоннинг *бҳакти-йога* поғонасига кўтарилишига ёрдам беради, аммо Парвардигорни фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнидагина англаб етиш мумкин. "Шримад-Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнида, айниқса "Шримад Бҳагаватам" ёки «Бҳагавад-гита»ни руҳий ўзлигини англаб етган зотлар оғзидан тинглаш натижасида қалби покланган инсонгина Кришна ҳақидаги, ягона Парвардигор ҳақидаги илоҳий илмга эга бўлади. *Эвам-прасанна-манасо бҳагавад-бҳакти-йогатах*. Қалби моддий иллатлардан покланганида инсон Парвардигор аслида ким эканини англай олиш қобилиятига эга бўлади. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш, Кришнани англаш усули - билим олишнинг барча усуллариининг аълоси, маҳфий илмлар шоҳи, руҳий фаолиятнинг энг пок усулидир. Бундай фаолият билан шуғулланиш жуда осон ва қувончли. Шу сабабли Худога садоқат билан хизмат қилиш барчага баробар тавсия қилинади.

3. *ашрададдханах пуруша
дхармасйасйа парантана
апрайя мам нивартанте
мритйу-самсара-вартмани*

Эй душманлар золиби, чуқур иймон-эътиқодга эга бўлмасдан Худога хизмат қилиб юрган киши ҳеч қачон Менга эриша олмайди. Шу боис у яна моддий оламга қайтиб, самсара чархпалагида такрор ва такрор тугилиб-ўлиб юраверади.

Изоҳ: Ишончсиз, иймон-эътиқодсиз одам Худога хизмат қилишда ҳеч қачон муваффақиятга эриша олмайди - мазкур шеърнинг мазмуни шундан иборат. Инсон фақат Худонинг содиқ хизматкорлари билан ҳамсухбат бўлиш жараёнида қатъий ишончга, чуқур иймонга эга бўлиши мумкин. Гарчи Ведаларда берилган ҳақиқат илмини буюк содиқлар оғзидан тинглаб юрган бўлса ҳам, қалбида Худога ишонч, иймон-эътиқод уйғонмаган кишидан ҳам бахтиқаро, ундан ҳам омадсиз одам бутун оламда топилмаса керак.

Ҳамиша қандайдир шубҳа-ю гумонлар остида юргани сабабли улар ҳеч қачон Худога садоқат билан хизмат қила олмайдилар. Шундай қилиб, ишонч - Кришнани англаш учун албатта зарур бўлган энг асосий шартлардан бири ҳисобланади. "Чайтанйа-Чаритамрита"да айтилганки, **ҳақиқий иймон - Худога, Шри Кришнага садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида руҳий баркамолликка эришиш мумкинлигига бўлган қатъий ишончдир.** Ана шундай қатъий ишонч "иймон" деб аталади. "Шримад Бҳагаватам"(4.31.14)да шундай дейилган:

*йатха тарор мула-нишечанена
трипйанти тат-скандха-бхуджопашакхах
пранопахарач ча йатхендриёанам
татхаива сарварханам ачйутеджйа*

"Дарахтнинг илдизига сув қуйиш билан унинг шоха ва барглариини ҳам озиклантирган бўламиз, қорнимизни овқатга тўйғазиш билан эса танамизнинг барча аъзолариини озиклантирган бўламиз. Худди шундай, Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб юрган киши ҳеч қийналмасдан барча фаришталарни ва бошқа барча тирик мавжудотларни мамнун қилган бўлади".

Шунинг учун етарли фаросатга эга киши «Бҳагавад-гита»ни ўқиб чикқандан кейин, унинг энг асосий хулосасини қабул қилиши лозим: инсон бошқа барча амалларни тарк этиб, ҳаётини Шри Кришнага, ягона Парвардигорга садоқат билан хизмат қилишга бағишлаши керак. Мана шу ҳаёт фалсафасига тўлиқ ишонган кишининг иймони - "**комил иймон**" ҳисобланади.

Инсон қалбида ана шундай иймон-эътиқодни ривожлантириш Кришнани англаш усулининг асосий мазмунини ташкил этади. Кришнани англаш йўлида юрган кишилар уч тоифага бўлинади. Учинчи, паст тоифадаги одамлар Худога ҳали чуқур ишончи бўлмаган одамлардир. Гарчи улар бошқа одамларга таклид қилиб, Худога юзаки садоқат билан хизмат қилиб юрган бўлсалар ҳам, барибир баркамоллик чўққисига эриша олмайдилар. Одатда бундай одамлар бироз вақт ўтгандан кейин бу йўлни ташлаб кетадилар. Улар анча вақт Кришна онги доирасида маълум бир фаолият билан машғул бўладилар лекин, қалбида қатъий ишонч бўлмагани сабабли, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан охиригача бориш улар учун жуда мушкул. Биз фаолиятимиз давомида Кришнани англаш ҳаракатига қандайдир яширин ниятлар билан қўшилиб олган баъзи одамларни учратиб тураимиз. Улар бироз вақт жамиятимиз ишларида фаол катнашиб юрадилар, аммо ўзининг иқтисодий аҳволини анча яхшилаб олгандан кейин руҳий фаолиятни бутунлай тарк этиб, ўзларининг аввалги фаолиятига, аввалги турмуш тарзига қайтиб кетадилар. Фақат қатъий ишончга, чуқур иймонга эга бўлган одамларгина Кришнани англашда баркамоллик чўққисига эриша оладилар. Муқаддас китобларни чуқур

ўрганиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш илмини мукаммал англаб етган, қатъий ишончга эга кишини биринчи тоифадаги содиқ деб атайдилар. Муқаддас китобларнинг мазмунини ҳали охиригача англаб етмаган, лекин *кришна-бҳакти* йўли, яъни Кришнага садоқат билан хизмат қилиш йўли - Худога эришишнинг энг тўғри йўли эканига қатъий ишонадиган ва шу йўлдан оғишмай бораётган киши содиқларнинг иккинчи тоифасига киради. Бундай содиқлар муқаддас китобларни билмайдиган, ҳали ишончи қатъий бўлмаган, аммо шунчаки соддадиллиги ва содиқлар билан яқин муносабатда бўлгани сабаблигина Кришнани англаш қоидаларига амал қилиб юрган учинчи тоифа содиқлардан устун туради. Учинчи тоифага мансуб содиқлар вақти келиб йўлдан адашишлари мумкин, иккинчи тоифадаги содиқлар одатда ҳеч қачон адашмайдилар, биринчи тоифадаги содиқлар эса, йўлдан адашиши умуман мумкин эмас. Биринчи тоифадаги содиқ токи баркамолликка, охириги олий мақсадга эришгунча ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишда юксалиб бораверади. Учинчи тоифа содиқлар Кришнага садоқат билан хизмат қилиш инсонга чексиз бахт-саодат келтиришига ишонсалар ҳам, улар Худо Шахси Шри Кришна ҳақида «Бҳагавад-гита», "Шримад Бҳагаватам" сингари муқаддас китобларда баён қилинган мукаммал илмга эга эмаслар. Учинчи тоифага мансуб содиқлар баъзан қалбида *карма-йога* ва *гйана-йога* билан шуғулланишга нисбатан мойиллик сезадилар, баъзида ҳар хил дунёвий ташвишлар билан овора бўлиб қоладилар, лекин ана шундай иллатлардан поклансалар, улар ҳам иккинчи ёки биринчи тоифадаги асл содиқлар даражасига кўтариладилар. Худога бўлган ишонч ҳам уч тоифага бўлинади, бу ҳақда "Шримад Бҳагаватам"да айтилган. "Шримад Бҳагаватам"нинг ўн биринчи кўшиғида биринчи, иккинчи ва учинчи тоифадаги боғланишлар ҳам таърифланган. Кришна ҳақида, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг улуғворлиги тўғрисида шунча гапларни тинглагандан кейин ҳам қалбида уларга ишонч уйғонмаган, бу гапларни шунчаки сафсата, хаёлий гаплар деб ҳисоблайдиган кишининг, ҳатто у Худога хизмат қилиб юрган бўлса ҳам, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан охиригача бориши жуда мушкул. Уларнинг руҳий баркамолликка эришиш имконияти деярли йўқ ҳисоб. Худога садоқат билан хизмат қилишда ишонч, иймон жуда муҳим аҳамиятга эга.

*4. майа татам идам сарвам
джагад авйакта-муртина
мат-стхани сарва-бхутани
на чахам тешв авастхитах*

Намоён бўлмаган қиёфамда Мен бутун борлиқни қамраб олганман. Барча тирик мав-

жудотлар Менда мужассам, аммо Мен - уларнинг ичида эмасман.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсини кўпол моддий сезгилар ёрдамида ҳис қилиб бўлмайди. "Бҳакти-расамрита-синдху"(1.2.234)да шундай дейилган:

*атах ири-кришна-намади
набхавед грахйам индрийаих
севонмукхе хи джихвадау
свайам эва спхуратй адах*

"Сезгилари моддий унсурлар билан булганган одам Кришнанинг муқаддас номини, қиёфасини, сифатларини ва эрмакларини англай олмайди. Парвардигорга садоқат билан хизмат қилиб, сезгиларини руҳий даражага кўтаргандан кейингина унга бу сирлар очилади".

Кришнанинг муқаддас номини, Унинг шуҳратини, эрмакларини моддий табиатга эга бўлган сезгилар ёрдамида англашнинг иложи йўқ. Парвардигор ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Худога соф садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқларгагина Ўзини намоён этади. "Бҳакти-расамрита-синдху"(5.38)да шундай дейилган: *пре-манджана-ччхурита-бҳакти-вилочанена сантах садаива хридайешу вилокайанти*. Қалбида Худога нисбатан илоҳий муҳаббат уйғонган кишигина ўзининг қалбида ҳам, ташқарида ҳам Худонинг Олий Шахсини, Говиндани ҳамиша кўриб юра олади. **Парвардигор оддий одамларнинг кўзидан бекиниб олган.** Бу ерда айтилганки, гарчи Парвардигор ҳамма жойда мавжуд бўлса ҳам, Уни моддий сезгилар билан сезишнинг иложи йўқ. *Авйакта-муртини* ибораси шуни билдиради. Лекин, биз Парвардигорни кўрмасак ҳам барибир бутун борлиқ Унда мужассам. Еттинчи бобда ай-тилганидай, бутун моддий коинот Парвардигорнинг икки қуввати - олий(руҳий) ва қуйи(моддий) қувватининг бирикмасидан иборат. Парвардигорнинг қуввати коинотни ёритиб турган куёш нурлари сингари бутун борлиққа сингиб кетган, бутун борлиқ Унда жойлашган.

Лекин, Парвардигор ҳамма ерда мавжуд бўлгани сабабли, бир вақтнинг ўзида У шахс сифатида ҳам мавжуд бўла олмайди, деб ўйламаслик керак. Бундай нотўғри фикрларни инкор этиш учун Парвардигор шундай дейди: "Мен ҳамма жойда мавжудман, бутун борлиқ Менда жойлашган, лекин Мен Ўзим ҳамма нарсдан ташқаридаман". Масалан, шох ўз қувватининг намоён бўлишига ўхшайдиган ҳукуматни бошқаради; ҳар хил вазирликлар ва идоралар - шох қувватининг намоён бўлган кўринишларидир, уларнинг ҳар бири шохнинг амри-фармони асосида фаолият кўрсатади. Лекин, ҳар бир идоранинг, вазирликнинг ичида шохнинг ўзи ўтиради, деб ўйламаслик керак. Бу шунчаки кўпол ўхшатиш бўлди. Худди шундай, биз кўриб турган нарсаларнинг ҳаммаси, моддий ва руҳий оламдаги мавжуд ҳамма нарса Худонинг Олий Шахсининг қуввати

ичида жойлашган. Парвардигор Ўзининг сон-саноксиз қувватларини намоён этиб, бутун борлиқни яратади. «Бҳагавад-гита»да айтилганидай, *виштабхйахам идам критснам* - "Унинг Ўзи Олий Руҳ кўринишида ҳамма жойда мавжуд".

5. *на ча мат-стхани бхутани
пашйа ме йогам айшварам
бхута-бхрин на ча бхута-стхо
маматма бхута-бхаванаҳ*

Айни пайтда, яралган бутун борлиқ Мендан ташқарида жойлашган. Менинг сеҳр қудратимни кўр! Барча тирик мавжудотларнинг таянчи бўлган ҳолда Мен ҳамма жойда мавжудман, Мен моддий оламнинг бир қисми эмасман, чунки Мен Ўзим яралиш манбаиман.

Изоҳ: Парвардигор бутун борлиқ Менда мужассам бўлган деб айтяпти (*мат-стхани сарва-бхутани*). Унинг гапини тўғри тушуниб олиш керак. Парвардигорнинг Ўзи моддий оламнинг мавжудлигини таъминлашда иштирок этмайди. Баъзи жойларда елкасида Ер шарини кўтариб турган Атлантнинг тасвирини учратиш мумкин; Ернинг оғирлиги остида у букилиб, зўриқиб турибди. Кришнани ҳам худди шундай, коинотнинг мавжудлигини таъминлашдан зўриқиб турган ҳолда тасаввур қилмаслик керак. У айтяптики, гарчи бутун борлиқ Унинг қуввати ичида мавжуд бўлса ҳам, Унинг Ўзи моддий борлиқдан ташқарида. Сайёралар тизими Худонинг қуввати бўлган фазода жойлашган. Лекин, Худо Шахсининг Ўзи космик фазодан фарқ қилади. Парвардигорнинг ҳолати бутунлай бошқача. Шунинг учун Парвардигор айтяптики: "Гарчи бутун борлиқ Менинг қувватимда жойлашган бўлса ҳам Мен, Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда, ундан ташқаридаман". Парвардигорнинг англаб бўлмас сеҳрли қудрати ана шундай.

"Нирукти" ведавий луғатида шундай дейилган: *йуджйате "нена дурхатешу карйешу* - "Парвардигор Ўзининг қуввати ёрдамида англаб бўлмас, хайратли кароматларни намоён этилади". Парвардигор ҳар хил қудратли қувватлар соҳиби, Унинг истаган амри шу заҳотиёқ амалга ошади. Парвардигорнинг илоҳий табиатини ана шундай тушуниш лозим. Агар биз бирор ишни ният қилсак, уни амалга ошириш учун анча қийинчиликларга дуч келамиз - кўпинча ниятимиз амалга ошмай қолади. Лекин агар Кришна бирор нарсани истаса, Унинг шу хоҳишининг ўзи кифоя - ҳамма нарса ўзидан-ўзи энг комил ҳолатда амалга ошади. Парвардигор буни шундай тушунтиради: гарчи бутун борлиқ Унда жойлашган бўлса ҳам, Унинг Ўзи моддий коинотга аралашмайди. Бутун борлиқ Унинг олий амри билан яратилади, Унинг амри билан мавжуд бўлиб туради, охир-оқибатда Унинг амри билан емирилади. Парвардигор мутлақо рухий табиатга

эга бўлгани учун Унинг ақли ва Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Парвардигор бир вақтнинг ўзида ҳамма жойда мавжуд, лекин оддий одам қандай қилиб бир вақтнинг ўзида Парвардигор ҳамма жойда шахсан мавжуд бўлишини тушуна олмайди. У моддий оламдан ташқарида, айни пайтда бутун борлиқ Унда жойлашган. Бу шеърда келтирилган *йогам ишварам* - "Худонинг Олий Шахсининг сеҳрли қудрати шундан иборат" деган ибора шуни билдиради.

6. *йатхакаша-стхито нитйам
вайуҳ сарватра-го махан
татха сарвани бхутани
мат-стханитй упадхарайа*

Билсанг, худди ҳар ерда эсиб турадиган қудратли шамол ҳамиша осмон ичида қолавергани сингари, мавжуд барча мавжудотлар ҳамиша Менда мужассамдир.

Изоҳ: Оддий инсон шунчалик бепоён моддий олам қандай қилиб Парвардигорнинг ичида жойлашишини тушунмайди. Лекин, Парвардигор бу ерда шуни тушуниб олишга ёрдам берадиган бир мисол келтиради. Бизга маълум бўлган нарсалар ичида осмон энг бепоён нарса бўлса керак. Осмондаги шамол ёки ҳаво - моддий оламдаги энг катта унсур. Ҳавонинг ҳаракати бутун борлиқнинг ҳаракатини белгилайди. Лекин, шунчалик қудратли бўлишига қарамай ҳаво, шамол осмондан ташқарига чиқиб кетолмайди, унинг чегараси билан чекланган. Худди шундай, бу ранг-баранг моддий олам ҳам Парвардигорнинг амри билан яратилган, ундаги ҳамма нарса Парвардигорнинг ҳукми остида: **Худонинг хоҳиши бўлмаса, ҳатто дарахтнинг барги ҳам қимирламайди.** Ҳамма нарса Худонинг амри билан рўй беради: Унинг амри билан яратилади, Унинг амри билан мавжуд бўлиб туради ва Унинг амри билан яқсон қилинади. Аммо, худди шамолнинг қилаётган ишларига осмон аралашмагани сингари, Худонинг Ўзи бу жараёнлардан четда туради.

Упанишадларда шундай дейилади: *йад-бхиша ватаҳ павате* - "Парвардигордан кўрканидан шамол эсади" (Гайттирия-упанишад, 2.8.1). "Брихад-аранйака-упанишад"(3.8.9)да шундай дейилган: *этакйа ва акшарасйа праишасане гарги сурйа-чандра-масау видхитау тиштхата этакйа ва акшарасйа праишасане гарги дйав-апритхивйау видхритау тиштхатаҳ* - "Ой, куёш ва бошқа сайёралар Парвардигорнинг олий амрига бўйсуниб ҳаракат қиладилар". "Брахма-самхита"(5.52)да ҳам шундай дейилган:

*йач-чакишур эша савита сакала-граханам
раджа самаста-сура-муртир ашеша-теджаҳ
йасйаджнайа бхрамати самбхрита-кала-чакро
говиндам ади-пурушам там ахам бхаджами*
Бу ерда куёшнинг ҳаракати таърифланган. Куёшни "Парвардигорнинг кўзи" деб атайдилар. У коинот

бўйлаб чексиз миқдорда ҳарорат ва нур таратиб туради. Шунга қарамай, куёш Парвардигор Говинданинг амрига бўйсуниб, Унинг олий режаси бўйича ўз орбитасидан чиқмай ҳаракат қилади. Шундай қилиб, биз Ведаларда моддий оламдаги улуғвор ва баҳайбат нарсаларнинг барчаси Худо Шахсининг тўла ҳукми остида эканини билиб оламиз. Бу ҳақда тўққизинчи бобнинг кейинги шеърларида батафсил маълумот берилади.

*7. сарва-бхутани каунтейа
пракритим йантти мамикам
калпа-кишае пунас тани
калпадау висриджам ахам*

Эй Кунтининг ўгли, ҳар бир калпа охирида бутун моддий олам Менинг табиатимга қиради, кейинги калпа бошланганда эса Мен Ўз қувватим билан уни қайтадан яратаман.

Изоҳ: Моддий оламнинг пайдо бўлиши, мавжуд бўлиб туриши ва емирилиши Худо Шахсининг олий амрига боғлиқ. *Калпа* охирида дегани "Брахманинг умри тугганида" деган маънони билдиради. Браҳма юз йил яшайди, унинг бир куни Ердаги вақт ҳисоби билан 4.320.000.000 йилга тенг. Унинг туни ҳам шунча вақт давом этади. Браҳманинг бир оyi ана шундай ўттиз кун ва ўттиз тундан, бир йили эса - ўн икки ойдан иборат. Юз йил ўтгандан кейин, Браҳма ўлганида бутун коинот яксон бўлади, яъни Парвардигор намоён этган моддий қувват яна Унинг Ўзига қайтиб келади. Кейин, моддий оламни яратиш зарурати туғилганида Парвардигорнинг амри билан яна моддий коинот яратилади. *Баху сйам*: "Мен ягонаман, лекин кўпаяман". Бу афоризм Ведалардан олинган: ("Чхандогйа-упанишад" 6.2.3). Парвардигор Ўзини бу дунёда моддий қувват кўринишида намоён этиб тарқатади, шунда яна моддий олам пайдо бўлади.

*8. пракритим свам аваштабхйа
висриджам пунах пунах
бхута-грамам имам критснам
авашам пракритер вашат*

Бутун борлиқ Менинг ҳукмим остида. Менинг амрим билан у такрор ва такрор пайдо бўлади, ҳар калпа охирида эса, у Менинг хоҳишим билан яксон бўлади.

Изоҳ: Моддий олам Худонинг Олий Шахсининг куйи қувватининг намоён бўлган кўринишидир. Бу ҳақда бир неча бор таъкидлаган эдик. Уни яратиш жараёнида моддий қувват Парвардигордан *махат-таттва* кўринишида ажралиб чиқади, Пуруша(Худо Шахси)нинг биринчи кўриниши бўлган Маха-Вишну киёфасида унинг ичига қиради. У сабаблар океани сувларида ётади, нафас олганида ичидан сон-саноксиз коинотларни

чиқаради, Парвардигор Ўзининг Гарбходакашайи-Вишну киёфасида шу коинотларнинг ҳар бирининг ичига қиради. Моддий коинотлар шу тарзда пайдо бўлади. Кейин Парвардигор Ўзини Кширодакашайи-Вишну кўринишида намоён этади ва ҳар бир мавжудот, ҳар бир атомнинг ичига кириб, бутун борлиққа сингиб кетади. Мазкур шеърда шу ҳақда айтиляпти: У бутун борлиққа сингиб кетган.

Тирик мавжудотлар эса, моддий табиат ичига кириб, бу ерда ўзларининг аввалги кармаларига асосан ҳар хил шароитларда яшай бошлайдилар. Моддий оламнинг фаолияти ана шундай бошланади. Ҳар турли таналарга эга бўлган тирик мавжудотлар моддий коинот яратилгандан бошлаб ҳаракатга келади. Ҳар хил ҳаёт турлари модданинг эволюцион ривожланиши жараёнида пайдо бўлади, деб ўйламаслик керак. Бу бутунлай ногўгри тахмин. Тирик мавжудотлар бир вақтнинг ўзида, моддий олам билан бирга яратилади. Одамлар, ҳайвонлар ва қушлар - барчаси бир вақтда пайдо бўлади, чунки тирик мавжудотнинг қандай танага эга бўлиши - унинг аввалги коинот яксон қилинганда сакланиб қолган истакларига, кармасига асосан белгиланади. Бу ерда ишлатилган *авашам* ибораси аниқ кўрсатиб турибдики, тирик мавжудотларнинг ўзлари бунга бевосита боғлиқ эмас. Тирик мавжудот аввалги коинотда қандай ҳолатда яшаган бўлса, коинот янгидан яратилганида ҳам худди шундай ҳолатда яна пайдо бўлади - бу Худонинг амри билан амалга ошади. Парвардигорнинг англаб бўлмас илоҳий қудрати ана шундай. Лекин, ҳар турли ҳаёт шакллари яратиш билан бирга Парвардигор тирик мавжудотларга етарли даражада эркинлик ҳам бериб қўйган. Моддий олам тирик мавжудотларга ўз истакларини амалга оширишга уриниб кўриш имконини бериш учун яратилган, шу сабабли Парвардигор уларнинг тақдирига аралашмайди.

*9. на ча мам тани кармани
нибадхнантти дхананджайа
удасина-вад асинам
асактам тешу кармасу*

О Дхананжайа, лекин Мен бу ишларга боғланиб қолмайман. Мен бу моддий фаолиятдан четда, худди унга дахлдор эмасдай бўлиб тураман.

Изоҳ: Бу ерда айtilган гаплардан, Худонинг Олий Шахси, Парвардигор ҳеч қандай иш қилмайди деган хулоса чиқармаслик керак. Рухий оламдаги даргоҳида Парвардигор ҳамиша лаззатга тўла бўлган турли илоҳий эрмаклар билан машғул. "Брахма-самхита"да(5.6) шундай дейилади: *атмарамасйа тасйастти пракритйа на самагамах* - "У ҳамиша мангу, лаззатга тўла рухий фаолият билан машғул, аммо моддий фаолият

билан мутлақо боғланган эмас". Моддий фаолият билан Парвардигорнинг ҳар хил қувватлари шуғулланадилар. Парвардигорнинг Ўзи моддий оламдаги моддий фаолиятга ҳеч қандай дахлдор эмас. Унинг моддий фаолиятга алоқадор эмаслиги бу ерда *удасина-ват* ибораси билан ифодаланган. Ҳатто энг арзимас моддий фаолиятни бошқара туриб ҳам Парвардигор унга умуман алоқадор бўлмай қолаверади. Худо Шахси худди судяга, яъни ҳукм чиқарадиган қозига ўхшайди. Унинг буйруғи билан бировларни осадилар, бировларни қамоққа ташлайдилар, кимгадир катта бойлик берадилар, лекин қозининг ўзи бу ишларга умуман бетараф бўлиб, боғланмай қолаверади. Бу ердаги олиш-беришлар, фойда-зарарлар Унга умуман таъсир қилмайди. Гарчи, ҳар қандай фаолиятда ҳам Унинг хоҳиши сезилиб турса ҳам, Худо Шахси уларга нисбатан бетараф бўлиб қолаверади. "Веданта-сутра"(2.1.34)да шундай дейилган: *вашиамйя-наиргхринйе на* - "У моддий оламнинг қарама-каршиликларидан ташқарида ва нисбийликнинг намоён бўлган ҳар қандай кўринишларига нисбатан трансцендент, илохий ҳолатда бўлган Зотдир". Шунингдек, у моддий оламнинг яралиш ва яксон бўлиш жараёнларига ҳам боғланмаган. Тирик мавжудотлар аввалги ҳаётида қилган ишларига қараб, ҳаётнинг турли хил шаклларида дунёга келадилар. Аммо, Парвардигорнинг Ўзи бунга аралашмайди.

*10. майадхйакшена пракритих
суйате са-чарачарам
хетунанена каунтейя
джагад випаривартате*

Эй Кунтининг ўғли, Менинг қувватларимдан бири бўлган ҳолда, моддий табиат қўзғалмас ва қўзғалувчан мавжудотларни яратиб, Менинг назоратим остида ҳаракат қилади. Унинг фаолияти натижасида бутун олам такрор ва такрор пайдо бўлиб, кейин эса, яксон бўлиб туради.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, гарчи Парвардигор моддий оламдаги фаолиятдан четда турса ҳам, барибир, У Олий Ҳукмдор бўлиб қолаверади. Парвардигор олий ирода, олий фармон тимсоли бўлган ҳолда моддий табиат ҳукми остида фаолият кўрсатаётган моддий оламнинг таянчи ҳисобланади. «Бҳагавад-гита»да Парвардигор "ҳар хил тур ва шакллардаги барча тирик мавжудотларнинг Отасиман" деб айтган. Худди онанинг қорнига ота уруғлик кўйиши натижасида фарзанд дунёга келгани сингари, Парвардигор ҳам Ўзининг бир нигоҳи билан моддий табиат ичига барча тирик мавжудотлар уруғини жойлаб қўяди. Шунда тирик мавжудотлар аввалги ҳаётларидан қолган истакларига ва аввалги фаолиятига мос равишда, ҳар хил ҳаёт турларида бу дунёга қайтиб келадилар. Гарчи Парвардигорнинг назорати остида туғилсалар ҳам,

барча тирик мавжудотлар ўзларининг аввалги фаолияти ва истакларига мос равишда ҳар хил моддий таналарга эга бўладилар. Шундай қилиб, Худо Шахсининг Ўзи моддий олам билан бевосита боғланган эмас. У моддий табиатга шунчаки нигоҳини ташлаб қўяди, натижада моддий табиат ҳаракатга келади ва ҳаётнинг турли шакллари ярата бошлайди. Албатта, моддий табиатга Ўз нигоҳини ташлаш билан Парвардигор ҳаракат қилади, аммо Унинг Ўзи моддий оламни яратишда бевосита иштирок этмайди. Смритиларда шундай мисол келтирилган: агар бировнинг ёнида анвойи ҳид таратаётган гул ўсиб турган бўлса, гулнинг ҳиди унга бориб етади, лекин гулнинг ўзи ҳам, унинг ҳидини сезган киши ҳам бир-биридан узокда қолаверадилар. Худди шундай алоқа моддий олам билан Худонинг Олий Шахси орасида ҳам мавжуд: Парвардигор моддий олам билан бевосита боғлиқ эмас, аммо Ўзининг нигоҳи билан У моддий оламни яратади, уни бошқариб туради. Бир сўз билан айтганда, Худонинг Олий Шахсининг амри бўлмаса моддий табиат ўзи мустақил равишда ҳеч нарсага қодир эмас. Лекин, Парвардигор ҳар қандай моддий фаолиятга нисбатан бетараф бўлиб қолаверади.

*11. аваджананти мам мудха
манушим танум ашритам
парам бхавам аджананто
мама бхута-махешварам*

Моддий оламга инсон қиёфасида келганимда нодон одамлар Менинг устимдан куладилар. Улар Мен бутун борлиқнинг ягона Ҳукмдори сифатида илохий табиатга эга эканимни билмайдилар.

Изоҳ: Аввалги шеърларда айтилган гаплардан маълум бўладики, гарчи инсон қиёфасида намоён бўлса ҳам, Парвардигор оддий инсон эмас. Моддий оламнинг яратилиши, мавжудлиги ва яксон бўлишини бошқариб турадиган қудратли Парвардигор оддий инсон бўлиши мумкин эмас. Лекин, "Кришна - шунчаки қудратли инсон, бошқа ҳеч нарса эмас!" - деб ҳисоблайдиган жуда кўп аҳмоқлар бор. Аслида эса, Кришна - азалий Олий Шахс. Буни "Брахма-самхита" ҳам тасдиқлайди - *ишварах парамах кришнах*. У - ягона Парвардигорнинг Ўзи. Жаҳонда ҳар хил даражадаги ҳокимликка эга бўлган ҳукмдорлар, ишваралар кўп. Ҳукуматнинг бошқарув тизимида ҳар хил лавозимларда ишлайдиган раҳбарлар бор: директорлар, юқори лавозимдаги бошлиқларга бўйсунадиган раҳбарлар; улар ўз навбатида вазирларга, вазирлар эса - президентга бўйсунадилар. Уларнинг ҳар бири раҳбар, *ишвара*, лекин улар ўзидан бошқа яна кимгадир бўйсунадилар. "Брахма-самхита"да айтилганки, Кришна - Олий Ҳукмдор; шубҳасиз руҳий оламда ҳам, моддий оламда ҳам ҳукмдорлар жуда кўп,

лекин Кришна - олий ҳукмдор (*ишварах парамах кришнах*), Унинг танаси моддий эмас, *сач-чид-ананда виграҳа*.

Моддий табиат аввалги шеърларда таърифланган мўъжизаларни яратишга қодир эмас. Парвардигорнинг мангу танаси илм ва лаззатга тўла. Гарчи У оддий одамлардан бўлмаса ҳам, ғофил, нодон одамлар Унинг устидан қулиб: "Кришна - оддий инсон!" - деб ўйлайдилар. Парвардигорнинг танаси бу ерда *манушим* деб аталган, чунки У Аржуннинг дўсти, Курукшетрадаги жангда иштирок этувчи жангчи, дипломат сифатида оддий инсон бажарадиган вазифаларни бажариб юрибди. Кўп ҳолларда У Ўзини оддий одамлардай тутяпти, лекин барибир, У - оддий инсон эмас, Унинг танаси - мангу лаззат ва мутлақ илм тимсолидир (*сач-чид-ананда-виграҳа*). Буни бошқа ведавий битиклар ҳам тасдиқлайдилар. *Сач-чид-ананда-рупайя кришнайна*: "Мен чуқур эҳтиром билан илм, лаззат ва мангулик тимсоли бўлган Худонинг Олий Шахси Кришна олдида сажда қиламан" ("Гопала-тапана-упанишад" 1.1). Ведаларда буни тасдиқловчи бошқа маълумотлар ҳам келтирилган. *Там экам говиндам*: "Сен - сигирлар ва хиссиётларга лаззат келтирувчи Говиндасан". *Сач-чид-ананда-виграҳам*: "Сенинг тананг рухий, мангу, илм ва лаззатга тўла" ("Гопала-тапана-упанишад" 1.35.).

Гарчи Парвардигорнинг танаси илоҳий, илм ва лаззатга тўла бўлса ҳам, «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзган кўпчилик чаласавод олимлар Уни "оддий тарихий шахс" деб, Унинг буюклигини камситмоқчи бўладилар. Аввалги ҳаётларида қилган савоб ишлари туфайли ана шундай билимдонлар ҳозир ўткир қобилятга эга бўлганлар, лекин Кришна ҳақидаги нотўғри тасавурда бўлиши, ҳали улар эгаллаган рухий илм анча саёз эканидан далолат бериб турибди. Улар Парвардигорнинг, ўз кўзлари билан кўришга қодир бўлмаган турли кароматларидан, Унинг ҳар хил қувватларидан беҳабар бўлгани сабабли Кришнани оддий инсон деб ўйлайдилар. Улар Кришна - мутлақ илм ва лаззат тимсоли эканини, У ҳар кимни рухий озодликка чиқаришга қодир бўлган ягона Зот, бутун борлиқнинг ягона Эгаси эканини билмайдилар. Кришнанинг сон-саноксиз рухий сифатларини билмай туриб, улар Унинг устидан куладилар. Худонинг Олий Шахсининг моддий оламга келиши аслида Кришнанинг ички қувватининг намоён бўлиши эканини улар билмайдилар. Бир неча бор тушунтирганимиздай, Парвардигор айтяптики, (*мама майа дуратйайя*) шунча қудратли бўлган моддий қувват, моддий табиат ҳам Унга бўйсунди, ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган киши моддий қувват таъсиридан халос бўла олади. Агар, ўз ихтиёрини Худога топширган алоҳида руҳ моддий қувват ҳукмидан озод бўладиган бўлса, қандай қилиб Кришна - моддий оламни яратиб, мавжудлигини

таъминлаб, уни яқсон қилиб турадиган қудратли Зот бизникига ўхшаган моддий танага эга бўлиши мумкин? Ҳаёт ҳақидаги бундай тасавурлар шунчаки ғофиллик натижаси бўлиб, ҳеч қандай асосга эга эмас. Лекин, фикри заиф кишилар қандай қилиб Парвардигор, оддий одамларга ўхшаб юрган Шри Кришна, чексиз коинотдаги барча атомларга ҳукмронлик қилишини тушуна олмайдилар. Ундай одамлар энг катта нарсаларни ҳам, энг кичик нарсаларни ҳам бирдай тушуна олмайдилар, шу сабабли улар инсон қиёфасидаги тирик мавжудот бир вақтнинг ўзида чексиз кичик нарсаларни ҳам, чексиз катта нарсаларни ҳам назорат қилиб туришини тасаввур қилолмайдилар. Аслида эса, ҳатто чекланган ва чексиз оламни бошқара туриб ҳам Парвардигорнинг Ўзи улардан четда туради. Унинг *йогам ишварам* - чексиз катта ва чексиз кичик оламларни бошқариш билан бир вақтнинг ўзида уларнинг барчасидан ташқарида қолиш имконини берадиган, англаш қийин бўлган илоҳий, сирли қуввати ана шундай. Гарчи, нодон одамлар бу дунёда оддий одам қиёфасида намоён бўладиган Парвардигор Кришнанинг чексиз катта ва чексиз кичик оламларни қандай назорат қилиб тура олишини тасаввур қилолмасалар ҳам, Худонинг содиқ хизматкорлари буни оддий ишлардай қабул қилдилар, чунки улар Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини яхши биладилар. Шу сабабли содиқлар ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириб, ҳаётини Кришна онгидаги фаолиятга, Унга садоқат билан хизмат қилишга бағишлайдилар.

Парвардигорнинг инсон шаклидаги қиёфаси ҳақида персоналистлар билан имперсоналистлар орасидаги баҳс ҳеч қачон адо бўлмайди. Лекин, «Бҳагавад-гита»га ва "Шримад Бҳагаватам"га, Кришна ҳақидаги илм баён этилган ишонарли муқаддас китобларга мурожаат қилиб биз шуни англаб оламизки, Кришна - Худонинг Олий Шахси. Ер юзига оддий инсон қиёфасида келгани билан, аслида Унинг Ўзи оддий инсон эмас. "Шримад Бҳагаватам"нинг биринчи кўшиқ, биринчи бобида Шаунака бошлиқ донишмандлар Кришнанинг кароматлари ҳақида савол бера туриб, шундай дейдилар:

критаван кила кармани саха рамена кешавах ати-мартйани бхагаван гудхаҳ капата-манушаҳ
"Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси Балорама билан бирга бу дунёга ташриф буюриб, худди оддий инсонлардай Ўз бурчларини сидқидилдан бажариб яшадилар. Ана шу қиёфаларида улар жуда кўп ғайритабиий кароматлар кўрсатдилар. (Ш.Б.1.1.20).

Парвардигорнинг инсон қиёфасида пайдо бўлиши ғофил одамларни бутунлай ақлдан адаштириб қўяди. Кришна инсон қиёфасида Ерга ташриф буюрган пайтида кўрсатган кароматларини бу дунёда бирор инсон зоти тақрорлай олмайди. Аввало У ота-онаси Васудева билан Девакининг олдида тўрт қўлли илоҳий қиёфада пайдо бўлди, кейин уларнинг илтимоси билан оддий чақалок

киёфасида намоён бўлди. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилган:(10.3.46), *ббхува пракритах шшшух* - "У оддий чақалоққа айланди". Мазкур шеърда ҳам, Парвардигорнинг инсон киёфасига кира олиш қобиляти - Унинг илохий танасининг ўзига хос хусусиятларидан бири экани кўрсатилган. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»нинг ўн биринчи бобида ҳам айтилган, унда Аржун Кришнадан Ўзининг тўрт қўлли киёфасини кўрсатишни илтимос қилади(*тенаива рупена чатур-бхуджена*). Аржуннинг олдида шундай киёфада намоён бўлиб, Кришна унинг илтимоси билан яна азалий инсон кўринишидаги киёфасига киради(*манушам рупам*). Бундай кароматлар оддий одамнинг қўлидан келмайди.

Кришнадан нафратланадиган, онги *майавада* фалсафаси билан захарланган баъзи ғофил одамлар Кришна шунчаки оддий инсон эканини исботлаш мақсадида "Шримад Бҳагаватам"дан куйидаги шеърни рўқач қилдилар:(3.29.21) *ахам сарвешу бхутешу бхутатмавастхитах сада* - "Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд". Кришнанинг устидан кулишга уринаётган ана шундай худобехабар, чаласавод билимдонларнинг асоссиз изоҳларини ўқигандан кўра, Жива Госвами ва Вишванатха Чакраварти Тхакур сингари буюк содиқларнинг, ачарйа-вайшнавларнинг ёзган нуфузли, ишончли изоҳларини ўрганиш керак. Мазкур шеърни изоҳлар экан Жива Госвами шундай дейди: "Кришна Ўзининг тўлиқ экспансияси, Параматма яъни Олий Рух киёфасида барча кўзгалувчан ва кўзгалмас тирик мавжудотлар танасида мавжуд. Шу боис бошқа тирик мавжудотларни ҳурмат қилмайдиган, аммо Парвардигорнинг эҳромдаги *арча-мурти* киёфасига сажда қилишга одатланган тажрибасиз содиқ ўзининг бу сиғинишларидан ҳеч қандай натижага эришмайди". Содиқлар уч тоифа бўлади, тажрибасиз содиқлар - энг паст тоифадаги содиқлардир. Шундай тажрибасиз содиқ бошқа содиқлардан кўра эҳромдаги Илоҳларга кўпроқ эътибор беради. Вишванатха Чакраварти Тхакур шундай содиқларга ҳаёт ҳақидаги бундай нотўғри тасаввурини ўзгартиришни тавсия қилади. Худонинг содиқ хизматкори шуни яхши тушуниб олиши керакки, Кришна Олий Рух, Параматма киёфасида барча тирик мавжудотларнинг қалбида ҳам мавжуд, демак, ҳар бир тирик мавжудотнинг танаси - Парвардигорнинг эҳроми ҳисобланади. Эҳромга қандай муносабатда бўлсак, бошқа тирик мавжудотларнинг таналарига ҳам шундай муносабатда бўлишимиз лозим, чунки Парвардигор Олий Рух киёфасида уларнинг қалбида ҳам мавжуд. Шу сабабли ҳар бир тирик мавжудотни бирдай эъзозлашимиз лозим.

Кўпчилик имперсоналистлар эҳромдаги сиғиниш маросимларини ҳам танқид қилмоқчи бўладилар. Улар айтадиларки: "Худо ҳамма жойда бор, нимага энди биз фақат эҳромда сиғиниш би-

лан чекланиб қолишимиз лозим?" Аммо, Парвардигор ҳамма жойда мавжуд бўлса, нимага энди У эҳромда ёки Илоҳнинг ичида ҳам бўлиши мумкин эмас? Имперсоналистлар билан персоналистлар орасидаги баҳслар ҳеч қачон адо бўлмайди, лекин Кришна онгига эга бўлган содиқ шуни яхши билдики, Кришна Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда, айна пайтда ҳамма жойда ҳам мавжуд бўла олади, буни "Брахма-самхита" ҳам тасдиқлайди. Гарчи У ҳамisha Ўзининг руҳий даргоҳида, Голока Вриндаванада бўлса ҳам, ҳар хил қувватлари ва тўла намоён бўлган экспансиялари кўринишида ҳамма жойда, моддий ва руҳий оламнинг ҳар бир бурчагида мавжуд.

*12. мoгxашa мoгxа-карманo
мoгxа-дженaнa вичетасaх
рaкшасим асурим чаивa
пракритим мoхиним шритах*

Алданган ва адашган ҳолда улар ҳаётда иблиссифат, худобехабар тасаввурларга асосланиб яшайдилар, шу боис уларнинг озодликка чиқиш ниятлари ҳеч қачон амалга ошмайди, муваффақият қозонишга ва илм олишга бўлган барча уринишлари беҳуда кетаверади.

Изоҳ: Жуда кўп одамлар ўзларича: "Кришнани англаб етдик, биз ҳаётда Кришна онги билан яшайпмиз ва садоқат билан Худога хизмат қилиб юрибмиз" - деб ўйлайдилар, лекин аслида Худонинг Олий Шахси Кришна - Мутлақ Ҳақиқат эканини тан олмайдилар. Шундай одамлар ҳеч қачон Худога хизмат қилиш лаззатидан баҳраманд бўлолмайдилар ва олий мақсадга - ўзларининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига эриша олмайдилар. Худди шундай, умрининг охирида моддий тутқунликдан озодликка чиқиш ниятида ҳар хил хайрли ишлар қилиб, кармали фаолият билан шуғулланиб юрган одамлар ҳам, агар Худонинг Олий Шахси Кришнани тан олмай, Унинг илохий ҳолатини камситиб юрсалар, ҳеч қачон ўз мақсадига эриша олмайдилар. Бошқача қилиб айтганда, Кришнани тан олмайдиган, Унинг устидан куладиган одамлар аслида ҳақиқий иблислар, яъни иймонсиз даҳрийлардир. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобида айтилганки, шундай иблис-даҳрийлар ҳеч қачон ўз ихтиёрини Кришнага топшира олмайдилар. Шу сабабли Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги фалсафий изланишлари уларни "тирик мавжудотлар Кришнадан фарқ қилмайди" деган нотўғри хулосага олиб келаверади. Ана шундай адашиш уларни "инсон танаси моддий қувватдан иборат парда, моддий танадан қутулгандан кейин инсон яна Худо билан тенг бўлиб қолади, Унга қўшилиб кетади" - деб ўйлашга мажбур қилади. Уларнинг Худо билан қўшилиб кетишга бўлган бундай ниятлари ҳеч қачон амалга ошмайди, чунки бундай интилишлар

нотуғри хулосага асосланган. Даҳрий ва иблисларнинг руҳий илм олишга бўлган интилишлари ҳамиша беҳуда кетаверади. Мазкур шеърнинг мазмуни шундан иборат. Гарчи, "Веданта-сутра", Упанишадлар сингари Ведавий муқаддас китобларни ўрганиб юрган бўлсалар ҳам, бундай одамлар барибир умрини бекорга хазон қилиб юрган кишилар ҳисобланади.

Шу боис Кришнани, Худонинг Олий Шахсини - оддий инсон деб биладиган ҳар қандай одам - энг осий, иймонсиз гуноҳкор одам ҳисобланади. Ундай одам шубҳасиз ғафлат уммонига ботган, адашган одамдир, шу боис у Кришнанинг мангу илоҳий қиёфасини англашга қодир эмас. "Брихад-Вишну-смрити"да аниқ кўрсатилганки:

*йо ветти бхаутикам дехам
кришнасяа параматманах
са сарвасмад бахиш-карийах
иравута-смарта-видханатах
мукхам тасйавалокийани
са-челах снанам ачарет*

"Кришнанинг танасини "моддий" деб ҳисоблайдиган имонсиз кишини *шрути* ва смритиларда кўрсатилган қурбонлик ва бошқа диний маросимларда иштирок этишга ҳатто яқин йўлатмаслик керак. Бехосдан унинг юзига кўзи тушган иймонли киши шу заҳотиёқ муқаддас Ганга сувида ювиниб покланиши лозим".

Ғофил, иймонсиз одамлар Кришнанинг устидан куладилар, чунки улар Парвардигорга ҳасад қиладилар. Шундай одамлар моддий оламда, иблис ва имонсиз даҳрийлар хонадониди такрор ва такрор туғилиб-ўлишга маҳқум этиладилар. Уларнинг қалбида мудраб ётган ҳақиқий илм алданиш пардаси билан мангу тўсилган ҳолда қолаверади, натижада улар аста-секин моддий оламнинг энг қуйи жойларига, энг тубан дўзахий сайёраларга тушадилар.

*13. махатманас ту мам партха
дайвим пракритим ашритах
бхаджанти ананйя манасо
гйатва бхутадим авйайам*

Эй Притхнинг ўғли, адашишдан пок буюк руҳлар эса, ҳамиша илоҳий табиат ҳимоясида бўладилар. Улар Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қиладилар, чунки улар Менинг азалий ва ўзгармас Худонинг Олий Шахси эканимни биладилар.

Изоҳ: Бу ерда махатмалар, яъни буюк инсонлар таърифланган. Махатманинг асосий белгиси шундан иборатки, у ҳамиша илоҳий табиат, руҳий қувват ҳимояси остида бўлади. Моддий табиат унга ҳеч қандай таъсир кўрсата олмайди. Ана шундай ҳолатга қандай эришиш мумкин? Бу ҳақда еттинчи бобда айтилган: Худонинг Олий Шахсига, Шри Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топширган

киши шу заҳотиёқ моддий қувват таъсири остидан чиқади. Асосий шарт шундан иборат. Моддий табиат ҳукмронлиги остидан кутулиш учун шартланган руҳ Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим. Бу биринчи қадам. Тирик мавжудот Парвардигорнинг оралиқ қувватига мансуб бўлгани сабабли, ўз ихтиёрини Худога топширганида у моддий қувват ҳукми остидан чиқиб руҳий қувват ҳимоясига қиради. Тирик мавжудотни ўз ҳимояси остига оладиган руҳий қувватни *дайви-пракрити*, "илоҳий табиат" деб атайдилар. Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини топшириб, руҳий даражага эришган кишини буюк зот, *махатма* деб атайдилар.

Махатманинг бутун диққат-эътибори Кришнага қаратилган, чунки у Кришна - Худонинг Олий Шахси, барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси эканини охиригача тўлиқ англаб етган бўлади. Бунга унинг қалбида ҳеч қандай шубҳа қолмаган. Фақат махатмалар билан, Худонинг ана шундай асл содиқ хизматкорлари билан ҳамсуҳбат бўлиш шарофати билангина инсон *махатма* даражасига кўтарилиши мумкин. Худонинг асл содиқларини Кришнанинг бошқа қиёфалари, масалан, тўрт қўлли Маха-вишну сингари қиёфалар ўзига жалб этолмайди. Махатмаларнинг бутун ақлу-ҳаёли Кришнанинг икки қўлли қиёфасида мужассам бўлади. Улар қандайдир одамлар ёки фаришталар у ёқда турсин, ҳатто Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган бошқа кўринишлари билан ҳам қизиқмайдилар. Кришнани тўла англаб олиб, улар ўзларининг бутун фикр-ўйларини фақат Кришнада мужассам қиладилар. Улар ҳамиша Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан беминнат хизмат қиладилар ва ҳеч қачон Худога хизмат қилиш йўлидан адашмайдилар.

*14. сататам киртайанто мам
йатанташ ча дридха-вратах
намасйанташ ча мам бхактйа
нитйа-йукта упасате*

Чарчамасдан Мени олқишлаб, Менга қатъий ишонч билан хизмат қилиб, олдимда узала тушган ҳолда сажда қилиб, бу буюк руҳлар ҳамиша Менга муҳаббат ва садоқат билан сиғиниб юрадилар.

Изоҳ: Шунчаки *махатма* деб исм қўйиш ёки бирор белги осиб қўйиш билан оддий инсонни *махатма* даражасига кўтариб бўлмайди. Ҳақиқий *махатма* маълум бир сифатларга, ўзига хос фазилатларга эга бўлиши керак. Шу фазилатлар мана шу шеърда кўрсатилган: *махатма* тинмасдан Худони, Шри Кришнани шарафлаб, олқишлаб юради. Унинг шундан бошқа қиладиган бирор иши йўқ. У ҳамиша Парвардигорни шарафлаш билан машғул бўлиб юради. Бошқача қилиб айтганда, *махатма* Парвардигорни тан

олмайдиган имперсоналист бўлиши мумкин эмас. "Шарафлаш" деганда Парвардигорни, Унинг муқаддас номини, Унинг мангу қиёфасини, руҳий сифатларини ва мўъжизавий қароматларини олқишлаш, шарафлаш тушунилади. Парвардигорни шарафлаганда Унинг шахсий табиати намоён этган ана шу хусусиятларини олқишлаш керак. Демак, *махатма* ҳамиша Худонинг Олий Шахсига боғланган бўлади.

«Бҳагавад-гита» Парвардигорнинг шахсиятсиз кўринишига, Браҳмадждйотига боғланган одамларни махатмалар тоифасига киритмайди. Имперсоналистлар кейинги шеърда таърифланган, лекин, Кришна уларни махатмалар деб айтмайди. *Махатма* ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишнинг "Шримад Бҳагаватам"да кўрсатилган тўққиз турли фаолиятдан бирортаси билан машғул бўлиб яшайди: у қандайдир инсон ёки бирор фаришта ҳақида эмас, фақат ягона Парвардигор Вишну, Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглайди, уларни бошқаларга гапириб юради. Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли шундай: *шраванам киртанам вишноҳ ва смаранам*, яъни ҳамиша Парвардигорни эслаб юриш. Ана шундай *махатма* ҳаётда қандай қилиб бўлса ҳам умрининг охирида Худо Шахси билан беш турли муносабатларнинг бири доирасида ҳамсухбат бўлиш имкониятига эришишга интилиб яшайди. Шундай олий мақсадга эришиш учун у танаси, ақли ва нутқи, бутун вужуди билан Парвардигор Шри Кришнага садоқат билан хизмат қилади. Мана шу Кришнани англашнинг энг комил ҳолатидир.

Худога садоқат билан хизмат қилишда белгиланган қонун-қоидалар мавжуд: маълум кунларда, масалан ҳар ойда Ой тўлишаётган ёки Ой камаёган ўн биринчи кун - *экадаши* кунларида, Парвардигорнинг бу дунёга келган кунлари шарафига рўза тутиб, оч юриш. Бу қонун-қоидаларни, Парвардигор билан бирга руҳий оламда мангу яшашга самимий интилаётган кишилар учун буюк устоз-ачарйалар кўрсатиб кетганлар. Махатмалар ана шу қоидаларга қатъий риоя қилиб яшайдилар, шу сабабли улар умрининг охирида истаган ниятларига албатта эришадилар.

Бу бобнинг иккинчи шеърида айтилган эдики, Худога хизмат қилиш билан шуғулланиш шунчаки осон бўлиб қолмасдан, айна пайтда кишига чексиз қувонч бағишлайди. Инсон руҳий поғонага кўтарилиш учун қаттиқ риёзат чекиб юришининг хожати йўқ. Инсон қаерда ва ким бўлишидан қатъий назар - оилалими, Браҳмачарийми ёки саннийасими, тажрибали руҳий устоз раҳбарлиги остида Худога хизмат қилиб яшаши мумкин. Ҳақиқий инсон ҳамма жойда, ҳамиша, ҳар қандай вазиятда Худонинг Олий Шахсига хизмат қилиб яшашга, шу тариқа *махатма*, яъни ҳақиқий "буюк инсон" даражасига кўтарилишга қодир.

15. *дженана-йадженена чапи анйе
йаджанто мам упасате*

*экатвена притхактвена
бахудха вишвато-муххам*

Қиладиган эҳсони илм ўрганиш бўлган бошқа бировлар эса, Худога ягона ва бўлинмас, Ўзини кўплаб қиёфаларда намоён этадиган, фазовий қиёфага эга бўлган Зот сифатида сиғинадилар.

Изоҳ: Мазкур шеър аввал айтилган гапларга яқун ясайди. Парвардигор Аржунга айтяптики, фикру-хаёли фақат Кришнада бўлган Худонинг содиқ хизматкорларини *махатма* деб атайдилар; улар билан бир қаторда *махатма* деб аталишга муносиб бўлмаган, лекин, ўзларича барибир Кришнага сиғиниб юрган одамлар ҳам бор. Улардан баъзилари ҳақида аввал айтиб ўтган эдик: улар - бошига мусибат тушганда, мухтожликда, кизиқувчанлиги сабабли ва илм ўрганиш ниятида Худога мурожаат қиладиган одамлар. Лекин, улардан ҳам пастрок даражада бўлган одамлар ҳам бор: уларни уч тоифага ажратиш мумкин: 1. Ўзини Худо деб билиб, Худо сифатида фақат ўзига сиғинадиганлар; 2. Хаёлида қандайдир Худонинг қиёфасини ўйлаб топиб, ана шу қиёфага сиғинадиган (бутпараст)лар; 3. Парвардигорнинг фазовий қиёфасига, вишварупага сиғинадиганлар. Буларнинг орасида энг паст тоифага мансуб зотлар, яъни ўзларини монистлар деб атаб, Худо сифатида ўзига сиғинадиганлар кўпчиликни ташкил этади. Ўзларини Худо билан бир деб ҳисоблаб, улар фақат ўзига сиғинадилар. Бу ҳам Худога сиғинишнинг ўзига хос бир тури, чунки улар ўзларини моддий тана деб ҳисобламайдилар, улар ўзлари аслида мангу руҳ эканини биладилар. Улар, ўзини моддий тана деб, ҳаётда **иймон-этиқодсиз, ўзидан бошқа бирор Зотни тан олмасдан, Худога сиғинмасдан, хайвонлардай яшайдиган одамлардан** яхшироқ. Одатда имперсоналистлар Худога айнан шундай тасаввурлар билан сиғинадилар. Фаришталарга сиғинадиганлар иккинчи тоифага киради. Улар ҳар қандай қиёфани - Парвардигорнинг қиёфаси деб ўйлайдилар. Ҳаёт ҳақидаги тасаввури моддий олам чегараларидан юқори кўтарила олмайдиган ғофил одамлар учинчи тоифага кирадилар. Улар моддий оламни, коинотни "мукамал тўла-бутун зот" деб билиб, унга сиғинадилар. Коинот ҳам Парвардигорнинг намоён бўлган кўринишларидан биридир.

16. *ахам кратур ахам йаджнах
свадхахам ахам аушадхам
мантро "хам ахам эваджейам
ахам агнир ахам хутам*

Лекин аслида, ведавий урф-одат, қурбонлик маросими, аждодларга аталган эҳсон, доривор гиёҳ ва илоҳий мадҳия(хамду-санолар) - буларнинг ҳаммаси - Мен Ўзимман. Қурбонлик олови, оловга қуйиладиган сарийғ, муқаддас

оловга эҳсон қилинадиган қурбонлик ҳам - Менман.

Изоҳ: *Джйотишитома* деб аталадиган Ведавий маросим ҳам смритиларда ёзилган *маха-ягйа* сингари - Кришнанинг тимсоли. Питрилокада яшайдиган аждодларга қилинган эҳсон, яъни Питрилока аҳолисини мамнун қилиш учун ўтказиладиган қурбонлик сарийёғ кўринишидаги ўзига хос дармон ҳисобланади - бу ҳам Кришна. Қурбонлик маросими пайтида ўқиладиган мантралар ҳам, қурбонлик пайтида эҳсон қилинадиган сут ва сут маҳсулотларидан қилинган ҳар хил ҳалол, пок таомлар ҳам - Кришна. Қурбонлик олови ҳам Кришна, чунки олов беш моддий унсурнинг бири бўлиб, Кришнанинг ажралган қуввати ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, Ведаларнинг *карма-канда* бўлимида кўрсатилган ведавий қурбонлик маросимлари ҳам аслида Кришнанинг Ўзи ҳисобланади. Шу сабабли, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказган ҳисобланади, дейилган.

*17. питахам асйа джагато
мата дхата питамаха
ведйам навитрам омкара
рик сама йаджур эва ча*

Бу коинотнинг отаси ҳам, онаси ҳам, унинг таянчи ва бобокалони ҳам - Менман. Билишдан мақсад, покловчи восита ва "оум" бўғини ҳам - Мен, шунингдек, "Риг-веда", "Сама-веда", "Яджур-веда" ҳам - Менман.

Изоҳ: Бутун моддий олам, барча қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотлар Кришнанинг қувватларининг ҳар хил фаолияти натижасида пайдо бўлади. Моддий оламда биз ҳар хил тирик мавжудотлар билан алоқа қиламиз, улар ҳам аслида Кришнанинг оралиқ қувватидан бошқа нарса эмас. Пракритининг яратиш фаолияти натижасида уларнинг баъзилари бизларга ота ва она, ака ва ука ёки яна кимдир бўлиши мумкин, лекин аслида уларнинг ҳаммаси - Кришнанинг ажралмас заррачаларидир. Яъни биз "ота", "она" ва бошқа қариндош деб юрган зотлар аслида Кришнадан бошқа нарса эмас. Бу ерда ишлатилган *дхата* ибораси "яратувчи" деган маънони англатади. Бизларни дунёга келтирган ота-онамиздан ташқари, ота-оналаримизнинг ота-оналари, коинотни яратган зот ҳам - Кришна. Аслида ҳар бир тирик мавжудот Кришнанинг ажралмас бир зарраси бўлган ҳолда, Кришнадан фарқ қилмайди. Шу боис бутун Ведалар илми, барча муқаддас китоблар бизни Кришна билан боғланишга ундайди. Ведаларда, муқаддас китобларда нозил қилинган илм аста-секин бизни Кришнани англаб олиш сари етаклайди. Кришнанинг содиқлари даврасида

илоҳий кудратга эга суҳбатларни тинглаш орқали ўзимизнинг руҳ эканимизни, Кришнанинг бир зарраси эканимизни англаб етадиган ҳикоялар ҳам албатта - Кришна. Шунга ўхшаб, ведавий илм эгаллашга интилаётган тирик мавжудот ҳам Кришнанинг бир бўлаги, демак Кришнанинг Ўзи. Барча ведавий мантралар таркибига қирадиган, *пранава* деб аталадиган "оум" бўғини, трансцендент, илоҳий товуш ҳам - Кришна. Пранава, яъни омкара, тўрт веда - Сама, Яджур, Риг, Атхарва - Ведаларнинг таркибига киргани сабабли, уларни ҳам Кришна деб ҳисоблаш керак.

*18. гатир бхарта прабхух сакши
нивасах шаранам сухрит
прабхавах пралайах стханам
нидханам биджам авйайам*

Мақсад ҳам, ҳимоячи посбон ҳам, ҳукмдор ҳам, гувоҳ ҳам, паноҳ ҳам, даргоҳ ҳам, энг яқин дўст ҳам - Менман. Яралиш ва емирилиш ҳам, бутун борлиқнинг асоси, нажот макони ва мангу уруғлик ҳам - Менман.

Изоҳ: *Гати* ибораси инсоннинг ҳаётда интилиб юрган мақсадини билдиради. Ҳаётда энг олий мақсад - Кришнага, ягона Парвардигорга эришиш ҳисобланади, лекин бахтга қарши ҳозирги одамлар буни ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмайдилар. Парвардигор ҳақида, Кришна ҳақида ҳеч нарса билмайдиган одамлар ҳаётда нотўғри йўлдан боряптилар, уларнинг барча интилишлари, ҳаракатлари чекланган ёки шунчаки хом-хаёлдан иборат. Жуда кўп одамлар у ёки бу фаришталарнинг сайёраларига эришишга интиладилар, улар Ведаларда кўрсатилган қонун-қоидаларга тўла амал қилиб Индралока ёки Сурйалокага, Чандралокага, Махарлокага ва бошқа бирор жаннатий сайёрага эришадилар. Аммо, бу *лока*, яъни сайёраларнинг барчаси Кришна яратган оламнинг бир бўлаги бўлиб, бир вақтнинг ўзида ҳам Кришна билан бир, ҳам Кришнадан фарқ қилади. Кришнанинг қувватидан яралгани сабабли улар Кришнадан фарқ қилмайди, лекин аслида, улар Кришнага эришиш йўлидаги оралиқ поғоналардир. Кришнанинг ҳар хил қувватлари билан боғланиш - Кришна билан боғланиш ҳисобланади, лекин бу бевосита боғланиш бўлмайди. Яхшиси Парвардигор билан, Худонинг Олий Шахси Шри Кришна билан бевосита боғланган маъқул, чунки бу бизнинг шунча вақтимизни, куч-қувватимизни асраб қолади. Агар кўп қаватли иморатнинг охириги қаватига лифт ёрдамида кўтарилиш имкони бўлса, бирма-бир поғона босиб, зинапоя орқали кўтарилиб юришнинг нима ҳожати бор? Ҳамма нарса Кришнанинг қувватида жойлашган, шу сабабли бирор нарса Кришнадан ташқарида мавжуд бўлиши мумкин эмас. Кришна - Олий Ҳукмдор, чунки бутун борлиқ Уники ва Унинг

қувватининг ёрдами билан мавжуд бўлиб турибди. Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида намоён бўлган ҳолда Кришна Олий Гувоҳ ҳамдир. Бизнинг яшаб турган уйимиз ҳам, ватанимиз ҳам, сайёрамиз ҳам - ҳаммаси Кришна. Кришна - энг олий мақсад ва олий паноҳ, шу боис ҳар хил ҳавф-хатардан ўзини ҳимоя қилиш ва азоб-укубатлардан халос бўлиш учун инсон ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириши лозим. Ким қандай ҳимояга муҳтож бўлишидан қатъий назар, ҳамшиша шуни эсида сақлаши лозимки, бизни фақат қудратли тирик куч, Кришна ҳимоя қилишга қодир. Кришна - энг Олий Тирик Мавжудот. У бизнинг дунёга келишимизнинг олий сабабчиси, энг чуқур маънода ҳақиқий отамиз бўлгани сабабли, ҳаётда **биз учун Кришнадан ҳам яқинроқ, Парвардигордан ҳам яхшироқ дўст бўлиши мумкин эмас.** Кришна - оламнинг азалий бошланғич манбаи ва қиёмат-қойим бўлганда бутун олам паноҳ топадиган нажот макони. Шу сабабли Кришна барча сабабларнинг мангу, бошланғич сабабчисидир.

*19. тапам ахам ахам варшам
нигрхнами утсриджами ча
амритам чайва мритйуш ча
сад асач чахам арджуна*

Эй Аржун, харорат берадиган ҳам, ёмғир юборадиган ва уни тўхтатадиган ҳам - Менман. Ўлмас мангулик ҳам, ажал тимсоли ҳам - Менман. Модда ҳам, рух ҳам Менда мужассам.

Изоҳ: Куёш нури ва электр қуввати сингари Ўзининг ҳар хил қувватлари ёрдамида Кришна бутун оламни ёритиб туради. Ана шу Кришна ёзда ёмғирни тўхтатиб, куз палласида ёмғир билан ерларни суғоради. Умримизни узайтириб, ҳаётимизни таъминлаб турадиган қувват ҳам Кришна, умримизнинг охирида кўз олдимизда ажал қиёфасида пайдо бўладиган Зот ҳам Кришна. Кришнанинг ҳар хил қувватларини ўрганиб шундай хулосага келамизки, Кришна учун модда билан рух орасида ҳеч қандай фарқ йўқ, яъни Кришна - ҳам модда, ҳам рух. Худди шундай, қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши ҳам атрофидаги нарсаларни бир-бирдан ажратмайди, ҳамма нарсага бир хил назар билан қарайди. У ҳамма ерда фақат ягона Парвардигорни, Кришнани кўради.

Кришна - ҳам модда, ҳам рух бўлгани сабабли, бутун борлиқдан иборат баҳайбат фазовий қиёфа ҳам - Кришна, икки қўлли ажойиб Шйамасундара кўринишида Унинг Вриндаванда намоён этган эрмаклари эса - ягона Парвардигорнинг илоҳий эрмакларидир.

*20. траи-видйа мам сома-наҳ пута-папа
йаджнайр иштва свар-гатим прартхайанте
те пунйам асатйа сурендра локам*

ашнанти дивйан диви дева-бхоган

Жаннатий сайёраларга эришиш ниятида Ведаларни ўрганиб, сома шарбатидан ичиб юрганлар ҳам ўзларича Менга сиғинадилар. Аввал қилган гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб, улар Индранинг жаннатий сайёрасида туғиладилар ва фақат фаришталар учун мўлжалланган неъматлар билан лаззатланиб яшайдилар.

Изоҳ: *Траи-видйах* - ибораси уч ведани - Сама-, Яджур- ва Риг-ведани билдиради. Ана шу уч Ведани ўрганган браҳманни *три-веди* деб атайдилар. Ведаларда берилган илми эъзозлайдиган ва уларга қатъий риоя қилиб яшайдиган кишини ҳамма ҳурмат қилади. Афсуски, кўпчилик буюк олимлар ва Веда билимдонлари Ведаларнинг якуний мақсадини тушунмайдилар. Шу боис, бу ерда Кришна Ўзини “уч Веданинг ҳам олий мақсади” деб эълон қиляпти. Ҳақиқий три-ведилар Кришнанинг нилуфар пойқадамлари паноҳига кириб, Парвардигорни мамнун қилиш ниятида Унга садоқат билан хизмат қиладилар. **Садоқат билан Худога хизмат қилиш "Ҳаре Кришна" махамантрасини зикр қилишдан, Кришнанинг табиатини англашга интилишдан бошланади.** Бахтга қарши Ведаларни юзаки ўрганиб юрган одамлар бундай ишлардан кўра Индра, Чандра сингари фаришталарга атаб қурбонлик маросимлари ўтказишни афзал биладилар. Албатта, бундай фаолият ҳам уларнинг аста-секин покланишига, моддий табиатнинг қуйи гуналари таъсиридан халос бўлиб Махарлока, Тапалока, Жаналока сингари олий жаннатий сайёралар тизимига кўтарилишига ёрдам беради. Коинотнинг олий сайёраларига тушган одамлар ҳиссиётини лаззатлантириш учун Ер сайёрасидагига қараганда чексиз даражада катта имкониятларга эга бўладилар.

*21. те там бхуктва сварга-локам вишалам
кише пунйе мартйа-локам вишанти
эвам трайи-дхармам анупрапанна
гатагатам кама-кама лобханте*

Жаннатдаги ноз-неъматлардан лаззатланиб яшаб, савоб ишларининг натижаси тамом бўлгандан кейин улар яна ер сайёрасига қайтиб келадилар. Шундай қилиб, сезгиларининг талабини қондириш ниятида уч Веда қонунларига амал қилиб юрган кишилар мукофот сифатида фақат кетма-кет туғилиб-ўлишларга эга бўладилар, холос.

Изоҳ: Олий сайёраларга эришган инсон ердагига нисбатан анча узоқ умр кўради, лаззатланиш учун жуда кўп имкониятларга эга бўлади, лекин ҳеч ким у жойда мангу қололмайди. Хайрли, савоб ишларининг натижаси тугагандан кейин мангу рух яна ер сайёрасига қайтишга мажбур бўлади. Ҳаёт

ҳақидаги "Веданта-сутра"да *джанмади асйа йатаҳ* деб кўрсатилган мукамал илмга эга бўлмаган киши, бошқача қилиб айтганда, барча сабаблар сабабчиси бўлган Парвардигор Кришнани англаб етмаган инсон ҳаётнинг олий мақсадига эришиш имкониятидан маҳрум бўлади. Шу боис, у моддий оламнинг туғилиб-ўлишлар чархпалагида айланиб юраверишга мажбур: худди каруселда ўтиргандай, гоҳида юкори сайёраларга кўтарилиб лаззатланади, гоҳида қуйи, дўзахий сайёраларга тушиб азоб чекади. Инсон танасидаги ҳаёт берадиган нодир имкониятдан фойдаланиб, эришган одам ҳеч қачон қайтиб бу дунёга келмайдиган руҳий оламга интилиш ўрнига, тирик мавжудот моддий оламнинг у сайёрасидан бу сайёрасига ўтиб, туғилиб-ўлишлар чархпалагида айланиб юраверади. Шу боис, **инсоннинг ҳаётда қилиши лозим бўлган энг буюк, энг фойдали иши** - руҳий оламга кўтарилиб илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришиш, азоб-укубатларга тўла бу моддий оламга ҳеч-қачон қайтиб келмаслик учун садоқат билан Худога хизмат қилиш йўлига қиришдан иборат.

*22. ананйаш чинтайанто мам
йе джанаҳ парйупасате
тешам нитйабхийуктанам
йога-кшемам вахами ахам*

Лекин Мен, ақлини Менинг руҳий қиёфамда мужассам қилиб, ўзгармас садоқат билан ҳамиша Менга сажда қилиб юрган инсонларнинг бор бойлигини асраб юраман, уларни зарур нарсалар билан таъминлаб тураман.

Изоҳ: Ҳаётини Кришна онгидаги фаолиятдан ташқарида тасаввур қила олмайдиган содиқлар ҳамиша, кечаю-кундуз Худони эслаб юрадилар. Ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб, улар Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглайдилар, Кришна ҳақида бошқаларга гапириб берадилар, ҳамиша Уни эслаб юрадилар, Унга сажда қилиб, илтижо билан Унинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қиладилар, Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб, қалбида Унга нисбатан дўстлик туйғуларини равожлантириб, ўз ихтиёрини бутунлай Унга топширадилар. Саодатли ва руҳий қувватга тўла бўлган ана шундай фаолият билан машғул бўлиб юрган Худонинг содиқ хизматкорининг қалбида ягона орзу - Худонинг Олий Шахси билан ҳамиша бирга, бевосита мулоқотда бўлиш истаги бўлиб қолганида, Парвардигор унинг ўзликни англашнинг энг олий поғонасига кўтарилишига ёрдам беради. Худонинг ана шундай садоқатли хизматкори умрининг охирида ҳеч қийналмасдан Парвардигорнинг мангу даргоҳига эришади. Мана шу йўл - "йога" деб аталади. Худонинг марҳамати билан шундай содиқ ҳеч қачон бу моддий оламга

қайтиб келмайди. *Кшема* ибораси "ҳаммага меҳрибон Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкорини ҳамиша ҳимоя қилади" деган маънони билдиради. Йога воситасида Парвардигор содиқнинг Кришна онгига эга бўлишига ёрдам беради, содиқ Кришна онгига тўла эга бўлганида эса, Парвардигор уни руҳий юксалиш йўлидан адашишдан ва бу мусибатли моддий тирикчилик гирдобига яна тушиб қолишдан асрайди.

*23. йе "ни анйа-девата-бхакта
йаджанте шраддхайанвитаҳ
те "ни мам эва каунтейа
йаджантй авидхи-пурвакам*

Ишонч билан фаришталарга сиғиниб юрган одамлар ҳам аслида Менга сиғинадилар, эй Кунтининг ўғли, лекин улар буни нотўғри қиладилар.

Изоҳ: "Гарчи фаришталарга сиғиниб юрганлар ҳам аслида барибир Менга сиғинаётган бўлсалар ҳам, улар унчалик тўғри йўлда эмас" - дейди Кришна. Агар одам дарахтнинг шоха ва баргларини суғорса-ю, илдизини қуруқ қолдирса, демак, у етарли илмга эга эмас ёки у кўрсатилган қоидаларга амал қилмаётган бўлади. Худди шундай, тананинг ҳар хил аъзоларини таъминлаш учун фақат қоринни тўйғазиш керак. Фаришталар - Парвардигор ҳукумати таркибидаги вазир ва амалдорлар, холос. Инсон ҳар хил идораларни бошқарадиган амалдорларнинг гапларига учмасдан, ҳукумат белгилаб қўйган қонун-қоидаларга риоя қилиб яшаши керак. Худди шундай, бизлар ҳам бошқа ҳеч кимга эмас, фақат ягона Парвардигорга сиғинишимиз керак. Шунда Парвардигорнинг ҳукумати таркибидаги барча амалдор ва вазирлар ҳам биздан мамнун бўладилар. Ҳар хил лавозимдаги амалдорлар ҳукумат номидан ҳаракат қиладилар, лекин уларга пора бериб, уларни ҳукумат қонунларига қарши иш қилишга ундаш қонунбузарлик ҳисобланади. *Авидхи-пурвакам* ибораси ана шуни кўрсатади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна фаришталарга бемаъни сиғинишни қўллаб-қувватламайди.

*24. ахам хй сарва-йаджнанам
бхокта ча прабхур эва ча
на ту мам абхиджананти
таттвенаташ чйаванти те*

Барча эҳсонларнинг ҳақиқий эгаси ва улардан лаззатланадиган ягона Зот - Менман. Шу боис Менинг ҳақиқий руҳий табиатимни англаб етмаган кишилар руҳий юксалиш йўлидан адашишга маҳкумдирлар.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, Ведаларда белгиланган барча қурбонлик маросимлари аслида Парвардигорни, Худо Шахсини мамнун қилиш

учун мўлжалланган. *Яғйа* - "Вишну" деганидир. «Бҳагавад-гита»нинг учинчи бобида очик-ойдин шундай дейилган: **инсон ҳаётда Яғйани, яъни Вишнуни мамнун қилиш, Худони рози қилиш учун меҳнат қилиб яшаши лозим.** *Варнашрама-дхарма* деб аталадиган энг мукамал жамият тизимининг асосий вазифаси ҳам, жамиятнинг мақсади ҳам фақат Вишнуни мамнун қилиш, яъни ягона Парвардигорни рози қилишдан иборат. Шу боис, мазкур шеърда Парвардигор Кришна: "Барча қурбонликлар билан фақат Мен Ўзим лаззатланаман, чунки ҳамма нарса Меники" - деб яйтяпти. Лекин, шуни билмаган ҳолда ғофил одамлар ўткинчи нарсаларга эришиш ниятида фаришталарга сиғинадилар. Шу сабабли, улар ҳаётда олий мақсадга эриша олмайдилар ва моддий оламда мусибатга тўла кун кечириб юраверадилар. Мабодо содиқнинг қалбида қандайдир моддий истаклар қолган бўлса, уларни амалга ошириш учун ҳам, Парвардигорнинг бевосита Ўзига мурожаат қилган маъқул, шунда у барча ниятларига эришади.

*25. йанти дева-врата деван
питрин йанти питри-вратах
бхутани йанти бхутеджйа
йанти мад-йаджино "пи мам*

Фаришталарга сиғинадиганлар фаришталар орасида туғиладилар; ўтган аждодларига сиғинадиганлар аждодларининг олдига борадилар; ажина ва арвоҳларга сиғинадиганлар шундай қиёфаларда дунёга келадилар; Менга сиғиниб юрганлар эса, Мен билан яшайдилар.

Изоҳ: Ойга, Қуёшга ва ҳар қандай бошқа сайёрага боришни истаган киши ўз мақсадига эришиш учун Ведаларнинг кўрсатмаларига қатъий амал қилиб яшаши лозим, Ведаларда бу усул *даршанаурнамасйи* деб аталади. Бу қоидаларнинг барчаси Ведаларнинг *карма-канда* деб аталадиган қисмида - ҳар хил жаннатий сайёраларда яшайдиган фаришталарга сиғиниш қоидалари ёзилган бўлимида батафсил ёритилган. Худди шунингдек, маълум қурбонлик маросими ўтказиш орқали инсон аждодлари(питалар)нинг сайёрасига, арвоҳлар сайёрасига кўтарилиши ёки рақшас, ажина танасига эга бўлиши мумкин. Ажиналарга сиғиниш йўлини "жодугарлик" деб атайдилар. Жодугарлик билан шуғулланадиган одамлар ҳам ўзларининг фаолиятини "руҳий фаолият" деб ҳисоблайдилар, аслида эса, бу - мутлақо дунёвий, моддий фаолиятдир. Фақат Худонинг Олий Шахсига сиғиниб юрган Худонинг асл содиқ хизматкоригина Вайкунтхадаги энг олий сайёрага, Кришналокага эришади, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас. Бу - мазмуни жуда муҳим бўлган шеър. Агар фаришталарга сиғиниш ёрдамида инсон жаннатга эришадиган бўлса,

аждодларининг арвоҳларига сиғиниб юрганлар аждодларининг олдига борадиган бўлса, жодугарлик билан шуғулланадиганлар жин-арвоҳларнинг сайёраларига эришадиган бўлса, нимага Худонинг асл содиқ хизматкори Кришнанин, яъни Парвардигор Вишнунинг сайёрасига эришмас экан? Афсуски, одамларнинг аксарият кўпчилиги Парвардигор Кришна, Вишну яшайдиган ана шу руҳий сайёралар ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга эмаслар. Шундай нодир илмдан маҳрум бўлгани сабабли улар моддий оламда мусибатга тўла ҳаёт кечириб юрибдилар. Ҳатто Брахмаджйотига эришган имперсоналистлар ҳам ўзлари учун тайёрлаб қўйилган шу тақдирдан қочиб кутула олмайдилар. Шу боис, **жаҳондаги ҳар бир одам илоҳий қудратга эга бўлган Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш ёрдамида ҳозирги ҳаётининг ўзидаёқ руҳий баркамоллик чўққисига эришиб, ўзининг ҳақиқий уйига, руҳий оламга, Парвардигорнинг мангу даргоҳига эриша олиши учун Кришнани англаш ҳаракати мана шу нодир илмни Ер сайёрасида яшаётган ҳамма халқларга етказишга ҳаракат қилади: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.**

*26. патрам пуштам пхалам тойам
йо ме бхактия прайаччхати
тад ахам бхакти-упахритам
ашнами прайатат манах*

Агар инсон Менга муҳаббат ва садоқат билан барг, гул, мева ҳамда бироз сув таклиф этса, Мен унинг эҳсонини албатта қабул қиламан.

Изоҳ: Етарли ақл-заковатга эга инсон ҳеч қачон адо бўлмайдиган мангу лаззатга тўла ҳаёт ҳукм сурадиган даргоҳга, туганмас ҳақиқий бахтга эришиш учун Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб, қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим. Ана шундай ажойиб натижага эришиш имконини берадиган илоҳий усул жуда осон. Бу усул билан ҳатто ҳеч қандай бойлиги бўлмаган, энг кашшоқ одам ҳам шуғуллана олади. Бу усул билан шуғулланиш учун зарур бўлган ягона шарт - Худонинг содиқ хизматкори бўлиш. Сизнинг жамиятда қандай обрў, мартаба, қандай лавозим эгаллаб турганингизнинг мутлақо аҳамияти йўқ. Худога хизмат қилиш усули шу қадар оддий ва соддаки, инсон Парвардигорга ҳатто барг, гул, мева ёки озгина сув таклиф қилса ҳам, агар шу эҳсонларни чин ихлос билан таклиф қилаётган бўлса, Парвардигор жуда мамнун бўлади ва унинг эҳсонини албатта қабул қилади. Кришнани англашнинг бу усули жуда осон ва ҳаммабоплиги билан ҳар қандай инсонни ўзига жалб этади - бу усулдан ҳар қандай инсон ҳам фойдаланиши мумкин. **Энг ғофил,**

калтафаҳм, аҳмоқ одамлардан бошқа ким ҳам, ҳаётда инсон эришиши мумкин бўлган энг олий мақсадга - илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга мана шу оддий усулдан фойдаланиб эришиш имкониятидан бош тортиши мумкин? Парвардигор Кришнага фақат бизнинг муҳаббат ва садоқатимиз, самимий ихлосимиз керак, холос. Биздан Унга бошқа ҳеч нарса керак эмас. Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкоридан биргина баргни ҳам қабул қилади, аммо Ўзига содиқ бўлмаган иймонсиз, қалби нопок одамдан У ҳеч нарсани, ҳатто энг катта бойликни ҳам қабул қилмайди. Худога ҳеч кимдан, ҳеч нарсанинг кераги йўқ, чунки У Ўзига тўла бутун Зот, лекин шунга қарамай, У Ўзининг содиқ хизматкорининг муҳаббатидан, садоқатидан миннатдор бўлиб, у таклиф этган эҳсонни, унинг хизматини қабул қилади. **Кришна онгига эга бўлиш - ҳаётда энг олий, руҳий баркамолликка эришиш демакдир.** *Бҳакти*, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш - Кришнага, Худога яқинлашишнинг ягона йўли эканини алоҳида таъкидлаш мақсадида *бҳакти* ибораси бу ерда икки бор такрорланган. Парвардигор Кришнани қандайдир билимдон-олим эмас, брахман эмас, бой-бадавлат киши эмас, буюк файласуф эмас - айнан *бҳакта*, яъни Худонинг асл содиқ хизматкори ўзининг садоқати, соф муҳаббати билан ўзи таклиф этаётган эҳсонини қабул қилишга мажбур қила олади. Агар қалбида ана шу асосий нарса - бҳакти, яъни садоқат бўлмаса, ҳеч ким Парвардигорни бирор эҳсон қабул қилишга мажбур қилолмайди. Инсоннинг қалбидаги ана шу *бҳакти*, садоқат ҳеч нарсага боғлиқ бўлмаган, мангу барҳаёт туйғудир. Бҳакти - Худонинг Олий Шахсига, Мутлақ Ҳақиқатга садоқат ва муҳаббат билан холис хизмат қилишда намоён бўлади.

Ўтказиладиган ҳар қандай қурбонлик маросимининг натижасидан ягона лаззатланувчи Зот, азалий, бошланғич Парвардигор - Мен Ўзимман, деб эълон қилиш билан Кришна бу дунёдаги одамлардан қандай эҳсон кутишини ҳам айтиб қўйяпти. Қалбини поклаб, инсон ҳаётининг олий мақсади - Худога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилиш даражасига эришиш ниятида Худога хизмат қилиш йўлига кираётган киши биринчи навбатда Парвардигор ундан нима истаётганини яхши билиб олиши лозим. Парвардигорни севадиган киши ҳамиша Парвардигорга Унинг Ўзи севадиган нарсаларни эҳсон қилади, Кришна истамайдиган, Унинг Ўзи сўрамаган, кутмаган нарсаларни ҳеч қачон таклиф қилмайди. Кришнага ҳеч қачон гўшт, балиқ ва тухум таклиф қилиш мумкин эмас. Агар Парвардигор шундай нарсаларни истаётган бўлса, бу ҳақда Унинг Ўзи албатта айтган бўларди. Парвардигор одамлардан Ўзига барг, гул, мева ва сув таклиф қилишни сўраб, бундай эҳсонларни албатта қабул қилишини айтяпти. Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, Парвардигор биздан ҳеч қачон гўшт, тухум, балиқдан

тайёрланган нопок нарсаларни қабул қилмайди. Парвардигор сабзавот, дон, мева-чева, сув ва сут маҳсулотларини одамлар учун ризқ сифатида аниқ белгилаб қўйгани муқаддас китобларда айтилган. Шулардан бошқа бирор озик-овқат турларини Худога таклиф қилмаслик керак, Кришна уларни умуман қабул қилмайди. Бундай ҳаром, нопок нарсаларни Парвардигорга эҳсон сифатида таклиф қилиш билан биз Уни ҳақорат қилган, Унинг хоҳишига қарши иш қилган бўламиз. Бундай амаллар Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш даражасидаги ишлар бўлолмайди.

Учинчи бобнинг ўн учинчи шеърида Шри Кришна айтадики, "моддий олам тутқунлигидан қутулишга, руҳий юксалиш йўлидан боришга жиддий интилаётган киши фақат қурбонлик маросимида Худога таклиф этилган эҳсон қолдиқлари(прасад) билан озикланиб яшаши лозим. Аввало Худо Шахсига таклиф қилинмаган нарсалар билан озикланадиган киши фақат гуноҳга ботади". Бошқача қилиб айтганда, оғзига олган ҳар бир ҳаром лукма билан инсон моддий табиат чангалига баттар ўралиб, гуноҳга ботиб бораверади. Аммо оддий ва ширин вегетариан таомларни тайёрлаб, аввал уларни Кришна олдига қўйиб, эҳтиром билан бош эгиб, Парвардигордан ўзининг ана шу арзимас эҳсонини қабул қилишни садоқат билан самимий илтимос қиладиган кишининг руҳий юксалиш йўлида муваффақиятга эришиши, танасининг поклиги ва фикрининг тиниклиги кафолатланган бўлади. Бундай улуғвор фазилатлар инсоннинг ҳамиша ҳалол-пок таомлар билан овқатланиб юриши натижасида, миясининг нозик ҳужайралари яхши ривожланиши туфайли юзага келади. Энг муҳими эҳсон Парвардигорга муҳаббат билан таклиф этилиши лозим. Бутун борлиқнинг ягона Эгаси, Хукмдори бўлган ҳолда Кришна ҳеч қандай овқатга, бирор эҳсонга муҳтож эмас, лекин барибир, У шу тарзда Ўзини мамнун қилишга интилаётган содиқ хизматкорига чексиз марҳамат кўрсатиб, ундан бу эҳсонни албатта қабул қилади. Таом тайёрлашда, уни Худога эҳсон қилишда ва тарқатишда энг муҳими - ҳамиша Кришнага нисбатан муҳаббат туйғуси билан ҳаракат қилиш керак.

"Мутлақ Ҳақиқатнинг сезги аъзолари йўқ" деб қатъий даъво қилаётган имперсоналист-файласуфлар «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърини тушунишга қодир эмаслар. Улар учун бу шеър ё шунчаки ўхшатиш, ёки «Бҳагавад-гита»ни баён этган Кришнаниннг оддий инсон эканига яна бир далил бўлиб қолаверади. Лекин, аслида муқаддас китобларда айтилганидай, Худонинг Олий Шахси Шри Кришнаниннг ҳар нарсага қодир бўлган илоҳий, руҳий табиатга эга бўлган сезги аъзолари бор. Бошқача қилиб айтганда, Парвардигорнинг ҳар бир сезги аъзоси бошқа ҳар қандай аъзосининг вазифасини ҳам бажара олади. Кришнаниннг мутлақ табиати ҳақида гапирилганда, Унинг айнан мана шу сифати назарда тутилади. Агар Худо

Шахсининг сезги аъзолари бўлмаса, Уни “мукамал Зот” деб бўлмасди. Еттинчи бобда Кришна шунчаки, нигоҳини ташлаб қўйиш билан моддий табиат ичига тирик мавжудотларнинг уруғини жойлаб қўйишини айтган эди. Худди шунингдек, бу ерда ҳам содиқ хизматкори таом таклиф қилаётганида, унинг Ўзига изҳор этаётган муҳаббат тўла илиқ сўзларини тинглар экан, шунчаки нигоҳини ташлаш билан Кришна таомни албатта қабул қилади, унинг таъмини ҳам сезади. Бунини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим: Шри Кришна, Худо Шахси Мутлақ табиатга эга бўлгани учун, У содиқ хизматкорининг илтижоларини тинглаб, таомдан татиб, ундан ейди. Парвардигорни ҳеч қандай уйдирмаларсиз, ўзидан ҳеч нарса ўйлаб чиқармасдан, Кришнанинг Ўзи нима деса шундайлигича қабул қиладиган содиқ хизматкоргина Худонинг Олий Шахси овқат ейиши ва ундан лаззатланиши мумкинлигини тушуна олади.

27. *йат кароши йад ашнаси
йадж джухоши дадаси йат
йат тапасйаси каунтейа
тат курушва мад-арпанам*

Эй Кунтининг ўғли, нима билан машғул бўлсанг ҳам, нима есанг, нима эҳсон қилсанг ҳам, нима берсанг ва қандай риёзат чексанг ҳам, уларнинг ҳаммасини Мен учун қил!

Изоҳ: Ҳар бир инсоннинг ҳаётдаги асосий бурчи - ўз турмушини ҳар қандай вазиятда ҳам ҳамиша Худони, Кришнани эслаб юрадиган қилиб ташкил қилишдан иборат. Жонимизни танада сақлаб туриш, яъни тирикчилик учун биз ҳаммамиз албатта меҳнат қилишга мажбурмиз, шунинг учун мазкур шеърда Кришна бизга ҳар бир ишни албатта Худога бағишлаб қилишни тавсия қиляпти. Ҳеч ким овқатланмасдан яшай олмайди, аммо иймонли киши аввал Кришнага таклиф қилинган таом билан овқатланиши керак. Ҳар қандай маданиятли, иймон-эътиқодли киши бирор дин йўли билан Худога сиғиниб яшайди, қандайдир ақидаларга, урф-одатларга риюя қилади: шунинг учун ягона Парвардигор Кришна: "Ҳар бир ишингни Мен учун қил!" - деб айтяпти. Ҳаётда ана шундай яшаш *арчана* деб аталади. Ҳар бир инсон ўзининг қалбида табиий равишда бошқаларга қандайдир яхшилик қилишга, ҳайр-эҳсон қилишга мойиллик сезади, Кришна: "Мен учун эҳсон қил!" - деб айтяпти. Демак, биз эҳтиёжимиздан ортган барча бойлигимизни Худога, яъни жамиятда Кришнани англаш ҳаракатини ривожлантириш, ҳар бир одамнинг Худони англаб етишига ёрдам бериш йўлида сарфлашимиз лозим. Ҳозир жуда кўп одамлар муруқабачи билан шуғулланишга интиладилар, лекин ҳозирги даврда бу усулга амал қилиш жуда қийин. Аммо, тасбеҳда Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб, ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан

банд бўлиб юрган киши «Бҳагавад-гита»нинг олтинчи бобида Кришнанинг Ўзи таъкидлаганидай, энг буюк йог ва сеҳргар ҳисобланади.

28. *шубхашубха-пхалаир эвам
мокийасе карма-бандханаиш
саннийаса-йога-йуктама
вимукто мам упашийаси*

Шунда сен кармали фаолият чангалидан, унинг яхши ва ёмон оқибатларидан бутунлай озод бўласан. Таркидунёликнинг мана шу йўлидан адашмай борсанг, сен озодликка эришасан ва Менинг даргоҳимга қайтасан.

Изоҳ: Энг олий ишонарли Зот раҳбарлиги остида ҳаракат қилаётган кишини *йукта* деб атайдилар. Муқаддас китобларда *йукта-вайрагйа* ибораси кўп учрайди. Рупа Госвами бу иборани шундай тушунтирган:

*анасактасйа вишайан йатхархам упайунджатаҳ
нирбандҳаҳ кришна-самбандхе йуктама вайрагйам
учйате*

"Ҳаётда ҳеч нарсага боғланиб қолмаган, лекин ҳамма нарсани Кришнага хизмат қилишда ишлатадиган киши ҳақиқатан ҳам бирор нарсага ҳўжайинлик қилиш туйғусидан озод кишидир" (Бҳакти-расамрита-синдху, 1.2.255).

Рупа Госвами айтяптики, моддий оламда яшар эканмиз, биз барибир ҳаракат қилишга, ишлашга мажбурмиз. Ҳеч ким ҳаракат қилмасдан тура олмайди. Агар биз қандайдир фаолият билан машғул бўла туриб унинг натижаларини Кришнага бағишласак, шундай кайфият, шундай тушунча билан яшаш - *юкта-вайрагйа* деб аталади. Ҳақиқий таркидунёлик руҳи билан суғорилган ана шундай фаолият кишининг ақл ойнасини тозалайди, бундай фаолият билан машғул бўлган киши, руҳий юксалиш йўлидан бориб, ҳаётда бутунлай Худонинг хоҳиш-иродасига бўйсуниб яшай бошлайди. Шундай қилиб у охир-оқибатда ҳақиқий озодликка эришади. Бу озодлик Брахмадждйотига қўшилиб кетадиган озодлик эмас. Худонинг содиқ хизматкори Парвардигорнинг мангу даргоҳига эришади. Бу ерда аниқ айтилган: *мам упашийаси* - "у Менинг олдимга келади", яъни ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига эришади. Озодликка эришишнинг беш тури мавжуд, лекин бу ерда аниқ қилиб айтилганки, ҳозирги ҳаётда Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб юрган киши умрининг охирида танасини тарк этиб, албатта ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига боради ва Худонинг Олий Шахси билан бевосита мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлади.

Ҳаётини бутунлай Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган киши ҳақиқий *саннийаси* ҳисобланади. Шундай одам ўзини Худонинг мангу хизматкори деб ҳисоблайди ва ҳамма нарсада фақат Унга таваккал қилади. Шу

боис, **Парвардигор** учун қилинадиган ҳар қандай ишни "Худога хизмат қилиш" деб ҳисоблайди. У муқаддас китобларда кармали фаолиятни тартибга солиш учун мўлжалланган қонун-қоидаларга жиддий эътибор бермайди. Жамиятда яшаётган одамлар муқаддас китобларда кўрсатилган қонун-қоидаларга (шариат қонунларига) амал қилиб яшашлари лозим. Ҳаётини бутунлай Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган содиқ хизматкор, гарчи баъзан унинг қилаётган ишлари бошқаларга ғалати туюлса ҳам, аслида Ведаларнинг қонун-қоидаларига тўлиқ амал қилиб юрган бўлади.

Шу боис буюк устозлар, ачарйа-вайшнавлар айтадиларки, ҳатто энг фаросатли киши ҳам Худонинг асл содигининг фикрларини ва қилаётган ишларини тўғри баҳолай олишга қодир эмас. *Танра вакйа, крийа, мудра виджнеха на буджхайа* (Чайтанйа-Чаритамрита, Мадхйа, 23.39) Ҳамиша Худога хизмат қилиб юрган, бутун фикру-хаёли Худога хизмат қилиш билан боғлиқ нарсаларда мужассам бўлган кишини "руҳий озодликка эришган зот" деб ҳисоблаш керак. Вақти келиб у албатта ўз уйига, Худонинг даргоҳига қайтади. Ҳозирги ҳаётида эса, у ҳам худди Худонинг Олий Шахси Шри Кришнадай бегуноҳ зот ҳисобланади ва имонсиз ғофил даҳрийларнинг ҳар қандай танқидий фикрларидан устун туради.

*29. само "хам сарва-бхутешу
на ме двешийо "сти на прийах
йе бхаджанте ту мам бхактия
майи те тешу чай ахам*

Мен ҳеч кимдан нафратланмайман, ҳеч кимга боғланиб қолмаганман. Мен ҳаммага бир хил муносабатдаман. Лекин, ким Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилаётган бўлса, у - Менинг дўстим. У ҳамиша Менинг қалбимда, Мен ҳам унинг дўстиман.

Изоҳ: Шундай савол туғилиши мумкин: агар Кришна барчага баробар муносабатда бўлса, ҳеч кимни "дўст" ёки "душман" деб бир-бирдан ажратмаса, нимага у ҳамиша ўзига садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқларига алоҳида ғамхўрлик қилади? Бу ўздан-ўзи келиб чиқадиган табиий ҳол, бунда Парвардигорни адолатсизликда айблашга мутлақо ўрин йўқ. Моддий оламда яшаётган ҳар бир одам бошқаларни севиши, уларга ғамхўрлик қилиши мумкин, лекин, барибир у ўз фарзандларига ҳамиша алоҳида меҳр билан қарайди. Парвардигор айтяптики, қайси ҳаёт турига мансуб бўлмасин, барча тирик мавжудотлар Унинг фарзандларидир, шу боис У тирик мавжудотларнинг ҳар бирини ҳаёт учун зарур бўлган нарсалар билан тўла таъминлаб қўйибди. Парвардигор худди ҳамма ерга - тоғларга ҳам, денгизга ҳам, ҳосилдор ерларга ҳам бирдай

ёмғир қуйиб ўтадиган булутга ўхшайди. Лекин, Ўзининг содиқларига У алоҳида ғамхўрлик қилади. Бу ерда айнан шу ҳақда гап борапти: улар ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб, Кришна билан бевосита боғланган руҳий ҳолатда қоладилар. "Кришна онги" деган иборанинг ўзи - шундай онгга эга кишилар ҳамиша Кришна билан бирга, Унинг ичида, қалбида яшаётганини назарда тутати. Кришна аниқ айтяптики: *майи те* - "Улар ҳамиша Менда". Ана шу ҳолатнинг табиий натижаси сифатида Парвардигор ҳам уларнинг қалбида бўлади. Тирик мавжудотнинг Парвардигор билан муносабати ўзаро самимий ҳамкорликка асосланган. Парвардигор шундай дейди: *йе йатха мам прападйанте тамс татхаива бхаджами ахам* - **"Инсон қай даражада ўз ихтиёрини Менга топширса, шу даражада Мен унга ғамхўрлик қиламан"**. Парвардигор билан Унинг содиқ хизматкорини боғлаб турадиган ўзаро мангу муносабатлар бор, чунки Парвардигор ҳам, содиқ хизматкор ҳам онгли мавжудотлардир. Олтин узукка қўйилган биллур қош яна ҳам гўзалроқ кўринади. Бриллиант олтинни, олтин эса, бриллиантни безаб туради.

Худо Шахси ва тирик мавжудотлар ҳамиша ўздан нур таратиб турадилар, лекин тирик мавжудотнинг қалбида Худога садоқат билан хизмат қилиш истаги пайдо бўлганида, у худди олтинга ўхшаб ярқирай бошлайди. Парвардигор эса, бриллиантга ўхшайди, уларнинг бирга бўлиши эса, ҳақиқий гўзаллик тимсолига айланади. Беғубор пок руҳий онгга эга бўлган тирик мавжудотларни "Худонинг содиқ хизматкори" деб атайдилар. Парвардигор ҳам Ўзининг асл содиқларининг хизматкорига айланади. Агар содиқ билан Парвардигорнинг муносабатлари ўзаро ҳамкорликка асосланган бўлмаса, персонализм фалсафаси ҳам юзага келмаган бўларди. Персонализм - Парвардигор билан тирик мавжудот ўзаро шахсий муносабатларда бўлишини назарда тутати, имперсонализм эса, бундай муносабатларни инкор этади.

Парвардигорни кўпинча истаклар дарахтига ўхшатадилар: У Ўзига сиғинаётган одамларни уларнинг истакларига мос равишда муқофотлайди. Бу ерда шу ҳолат тўла таърифлаб кўрсатилган. Бу ерда Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкорларини алоҳида ажратиб, уларга алоҳида марҳамат кўрсатишини айтяпти. Парвардигорнинг Ўз содиқларига кўрсатаётган марҳаматини карма оқибати, карма қонунининг амалда намоён бўлиши, деб ҳисобламаслик керак. Бу марҳамат - илоҳий табиатга эга бўлган, фақат Худонинг Олий Шахси ва Унинг содиқ хизматкори орасидагина мавжуд бўладиган алоҳида марҳамат тимсолидир. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг моддий фаолият билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни - мукамал илм ҳамда чексиз лаззат мангу ҳукмрон бўлган руҳий оламнинг бир бўлагидир.

30. *ати чет су-дурачаро*

*бҳаджате мам ананйя-бҳак
садхур эва са мантавайаҳ
самйаг вйавасито хи сах*

Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ҳатто энг жирканч иш қилиб қўйса ҳам барибир уни "тақводор, авлиё инсон" деб ҳисоблаш керак, чунки у тўғри йўлдан боришга қатъий қарор қилган инсон.

Изоҳ: Бу ерда келтирилган *су-дурачара* ибораси жуда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унинг маъносини тўғри тушуниш керак. Шартланган ҳолатида тирик мавжудот икки турдаги фаолият билан машғул бўлади: ташқи моддий фаолият ҳамда ўзининг асл онгига, табиатига лойиқ бўлган ички, руҳий фаолият. Танасининг эҳтиёжини кондириш, яъни моддий тирикчилик қилиш учун Худонинг содиқ хизматкори ҳам моддий оламда жамият ва давлат қонунларига бўйсуниб, ҳар хил дунёвий фаолият билан машғул бўлишга мажбур. Унинг мазкур фаолияти шартланган фаолият тоифасига киради. Бундан ташқари, ўзининг руҳий табиатини тўла англаб етган инсон Кришна онги доирасида ҳам, яъни Худога садоқат билан хизмат қилишда ҳам машғул бўлади. Шундай фаолият "руҳий фаолият" деб аталади. Бу фаолият инсоннинг ички табиатига мансуб бўлади ва Худога садоқат билан хизмат қилиш тоифасига киради. Худонинг содиқ хизматкори шартланган ҳолатда бўлганида унинг Худога хизмат қилиш фаолияти ва шартланган фаолияти биргаликда амалга ошади, баъзида эса, ҳатто улар бир-бирига зид бўлиб, содиқ ҳаётда ҳар хил қарама-қаршиликларга дуч келади. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилиб, ўзининг шаънига иснод келтирадиган гуноҳ ишлардан иложи борича йироқ бўлишга ҳаракат қилади. У ўзининг қилаётган ҳар бир иши қалбида Кришна онгининг ривожланиш даражасига мос бўлишини яхши билади. Лекин, баъзида Кришна онгига эга бўлган киши ижтимоий ва сиёсий нуқтаи-назардан қараганда номаъқул бўлган ишларни ҳам қилиб қўйиши мумкин. Аммо, бундай адашиш вақтинчалик ҳол бўлиб, содиқни эришган руҳий натижаларидан маҳрум қилмайди. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, агар инсон бирор гуноҳ иш қилиб қўйса, лекин унинг қалби ҳамиша Худога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга бағишланган бўлса, унинг қалбида турган Парвардигор унинг қалбини поклаб, гуноҳини кечириб юборади. Моддий табиатнинг инсонни гуноҳ ишларга ундовчи таъсири шунчалик кучлики, баъзан ҳатто ҳаётини Худога хизмат қилишга бутунлай бағишлаган йог, содиқ хизматкор, авлиё инсон ҳам унинг қурбони бўлиши мумкин. Аммо, қалбидаги Кришна онгининг қудрати билан у бундай адашиш ботқоғидан

тезда покланиб олади. Шу боис, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли ҳамиша муқаррар муваффақият билан тугайди. Худонинг содиқ хизматкорини руҳий юксалиш йўлидан адашишга мажбур қилган, унинг тасодифан қилиб қўйган бундай номаъқул ишини ҳеч ким қораламаслиги керак. Чунки, кейинги шеърда айтилганидай, вақти келиб содиқ қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирганида бундай адашиш ҳоллари ўзидан-ўзи биратўла йўқолиб кетади.

Шу боис, ҳатто тасодифан бирор гуноҳ иш қилиб қўйган бўлса ҳам, ҳамиша қатъий ишонч билан Кришна онги доирасидаги фаолият билан машғул бўлиб, илоҳий товушлардан иборат буюк: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре маха-мантрани мунтазам зикр қилиб юрган кишини "илоҳий даражага эришган одам" деб ҳисоблаш керак. Шри Кришна *садхур эва* (у авлиё одам) иборасини алоҳида таъкидлаб айтяпти. Худонинг Олий Шахси бу билан худобехабар оддий одамларни жиддий огоҳлантириб қўйяпти: билмасдан адашиб, гуноҳ иш қилиб қўйган Худонинг содиқ хизматкорини ҳеч қачон танқид қилманг, ҳақоратланманг, масхаралаб унинг устидан кулманг! Аксинча, ҳатто руҳий ҳаёт йўлидан адашган содиқни ҳам *садху*, авлиё инсон деб ҳисоблаш керак. *Мантавайаҳ* ибораси бу фикрни яна ҳам кучлироқ тасдиқлайди. Мана шу огоҳлантиришга эътибор бермай, Худонинг содиқ хизматкорининг устидан куладиган одамлар Парвардигорнинг жиддий кўрсатмасига, амрига зид иш қилаётган бўладилар. Худонинг содиқ хизматкоридан талаб қилинадиган ягона сифат - бутун вужудини, ҳаётини Худога бағишлаб Унга садоқат билан хизмат қилишдан иборат. "Нрисимха-пурана"да шундай дейилади:

*бҳагавати ча харав ананйя-чета
бхриша-малино "ни вираджате манушаҳ
на хи шаша-калуша-ччхабиҳ кадаचित
тимира-парабхаватам упаити чандраҳ*

Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, агар ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши, баъзан бирор ноҳўя иш қилиб қўйса, бундай ишларни, худди Ойнинг юзидаги қуён шаклига ўхшаган доғга ўхшатиб қабул қилиш керак. Бу доғ Ой нурунинг ерга тушишига умуман ҳалақит бермайди. Худди шунингдек, содиқнинг Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан тасодифан адашиб кетиши уни гуноҳкорлар қаторига қўшиб қўймайди.

Аксинча, бу ерда келтирилган гапларни бошқача талқин қилиб, "Худога хизмат қилиб юрган киши ҳар қандай гуноҳ ишлар билан машғул бўлиши мумкин" деб хулоса чиқармаслик керак: бу ерда гап чуқур моддий боғланишлардан келиб чиқадиган, тасодифан бўладиган гуноҳ ишлар ҳақида боряпти. Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирган киши аслида Парвардигорнинг алдамчи қуввати(шайтон)га қарши уруш

эълон қилган бўлади. Токи қалбида унинг хужумларини бартараф қилишга қодир бўлган рухий куч, илоҳий қудрат тўпламас экан, тасодифий адашишлардан ҳеч ким қочиб кутула олмайди. Лекин, содиқ рухий юксалиш йўлида етарли қудратга эга бўлганида бундай адашишлар ўз-ўзидан йўқолиб кетади. Ўзини Худонинг содиқ хизматкори деб ҳисоблайдиган ҳеч бир инсон Худога хизмат қилиб юрганини пеш қилиб, мазкур шеърни ниқоб қилиб, ўзининг бемаъни гуноҳ ишларини оқлашга уринмаслиги керак. Худога садоқат билан хизмат қилиб яшар экан, содиқ ўзининг бемаъни одатларидан, дунёвий орзу-истакларидан иложи борица тезроқ халос бўлишга интилмаса, Худога хизмат қилишнинг пастки поғоналарида қолиб кетаверади.

*31. киширам бхавати дхарматма
шаивач-чхантим нигаччхати
каунтейа пратиджанихи
на ме бхактаҳ пранашияти*

У тез орада фақат эзгу ишлар қилиб яшайдиган инсон бўлиб, мангу хотиржамликка эришади. Эй Кунтининг ўғли, ҳаммага дадил эълон қил: Менинг содиқ хизматкорим ҳеч қачон ҳалок бўлмайди!

Изоҳ: Бу шеърнинг маъносини тўғри тушуниш керак. Еттинчи бобда Парвардигор айтган эдики, **гуноҳ ишлар қилиб юрган киши ҳеч қачон ўз ихтиёрини Худога топшириб, Унга хизмат қила олмайди.** Худога таваккал қилмайдиган, ўз ихтиёрини Унга топширмаган иймон-этикодсиз киши бирор эзгу иш қилишга, бировга яхшилик қилишга қодир бўлолмайди. Лекин, қандай қилиб тасодифан ёки атайлаб гуноҳ ишлар қиладиган киши ҳам Худонинг асл содиқ хизматкори бўлиши мумкин? Бу ҳақиқатан ҳам жуда муҳим савол. Еттинчи бобда айтилганидай, гуноҳкорлар ҳеч қачон Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига киролмайдилар, бу "Шримад Бҳагаватам"да ҳам тасдиқланади.

Одатда, Худога хизмат қилишнинг тўққиз тури билан шуғулланиб, инсон ўз қалбини барча моддий иллатлардан поклайди. У қалбида ҳамиша Олий Худони эъзозлаб юради, шунда барча гуноҳ иллатлари ўз-ўзидан унинг қалбини тарк этади. Парвардигор ҳақида тинмасдан ўйлаб юриш содиқни ўзининг азалий пок рухий ҳолатига қайтаради. Агар рухий поғонага кўтарилган киши бирор гуноҳ иш қилиб қўйса, Ведаларда унинг оқибатидан покланиш учун махсус покланиш маросими ўтказиш тавсия қилинган. Аммо, Худонинг содиқ хизматкори учун бундай покланиш маросими ўтказиб юришнинг ҳожати йўқ, чунки ҳамиша Парвардигор ҳақидаги ўйлар билан машғул бўлиб юриши натижасида, унинг қалби ўз-ўзидан покланади. Шунинг учун, ҳамиша Худонинг мукаддас номларини зикр қилиб

юришга ҳаракат қилиш керак: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бу бизни ҳар қандай тасодифий адашишлардан, гуноҳ иш қилиб қўйишдан сақлайди ва ҳар қандай моддий иллатлар билан булғанишдан ҳимоя қилади.

*32. мам хи партха вйапашритйа
йе "ни сйух папа-йонайаҳ
стрийо вайшйас татха шудрас
те "ни йанти парам гатим*

Эй Притхининг ўғли, ўзини Менга топширсалар, ҳатто жамиятнинг қуйи табақаларига мансуб одамлар - аёллар, вайшя(савдогар)лар ва шудра(ишчи)лар ҳам олий даргоҳга эриша оладилар.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор аниқ айтяптики, Худога хизмат қилишда одамларни олий ва қуйи табақаларга ажратишга ҳеч қандай зарурат йўқ. Бундай ажратишлар ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган иймон-этикодсиз ғофил одамларнинг иши. Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб юрган одамнинг бундай ажратишларга умуман алоқаси йўқ. Худога садоқат билан хизмат қилиш шарофати билан ҳар қандай инсон ҳам инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эриша олади. "Шримад Бҳагаватам" (9.4.18)да айтилганки, ҳатто энг паст табақага мансуб бўлган ҳароми *чандала*(ит гўшти ейдиган) ҳам Худонинг асл содиқлари билан ҳамсуҳбат бўлиб, моддий иллатлардан поклана олади. Худога хизмат қилиш жараёни ҳамда Худонинг асл содиқ хизматкорининг кўрсатмалари шу қадар кучли илоҳий қудратга эгаки, қайси табақага мансуб бўлишидан қатъий назар, улар ҳар қандай инсоннинг қалбини барча иллатлардан поклай олади. Худонинг асл содиқ хизматкорининг паноҳига кириб, унинг кўрсатмаларига амал қилиб, энг оддий одам ҳам покланиши мумкин. Қайси табиат гуналари таъсири остида яшаётганига қараб, одамлар бир неча табақага бўлинадилар: брахманлар - эзгулик гунаси таъсири остида бўлган одамлар; *киштрий*, ҳукмдорлар - эҳтирос гунаси таъсири остидаги одамлар; *вайшйа*, савдогарлар - эҳтирос ва ғафлат гуналарининг аралаш таъсири остидаги одамлар; *шудра*, оддий ишчи-хунармандлар - ғафлат гунасидаги одамлар. Гуноҳкорлар оиласида дунёга келган чандаллар бундан ҳам пастроқ табақага мансуб одамлар ҳисобланади. Одатда олий табақа одамлари бундай одамлардан ҳазар қилиб, ўзини улардан четга олиб юрадилар. Аммо, Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни шу қадар қудратлики, Худонинг содиқ хизматкори ҳар қандай табақадаги одамларнинг ҳам рухий баркамолликка, инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришишига ёрдам бера олади. Ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширган

кишигина ана шундай илоҳий кудратга эга бўлади. Бу ерда ишлатилган *вйапаирийтиа* ибораси содиқ ўз ихтиёрини Парвардигорга бутунлай топшириши лозимлигини кўрсатади. Шунда у ҳатто энг буюк гйани ва йоглардан ҳам юқори бўлган руҳий даражага эришади.

33. *ким пунар браҳманаҳ пунйа
бхакта раджаршайас татха
анитйам асукхам локам
имам пратйа бхаджасва мам*

Шундай экан, пок виждонли браҳманлар, Худонинг содиқлари ва такводор шоҳлар ҳақида нима дейиш мумкин? Шу боис, мусибат тўла бу ўткинчи дунёга келиб қолган экансан, ўзингни бутунлай Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга бағишла!

Изоҳ: Моддий оламда ҳар хил табақа ва тоифага мансуб одамлар бор, лекин охир-оқибатда бу дунёдагиларнинг барчаси мусибатларга тўла ҳаёт кечирадидилар. Мазкур шеърда Парвардигор аниқ айтяпти: *анитйам асукхам локам*. Ўткинчи, **мусибатга тўла бу дунё - маданиятли, ақл-заковатли инсон учун муносиб жой эмас**. Худонинг Олий Шаҳси бу дунёни “ўткинчи”, “мусибатга тўла” деб айтяпти. Баъзи файласуфлар, айниқса файласуф-майвадилар бу оламни алдамчи, сароб деб айтадилар, аммо «Бҳагавад-гита»дан биз биламизки, моддий олам мавҳум эмас, у фақат ўткинчи. Алдамчи деган билан “ўткинчи” деган тушунчалар бир-биридан кескин фарқ қилади. Бу олам ўткинчи, лекин ундан бошқа мангу мавжуд олам ҳам бор. Мусибатларга тўла, ўткинчи бўлган моддий оламдан фарқли равишда, руҳий олам - мангу, лаззатга тўла.

Аржун такводор шоҳ хонадониди дунёга келган. Лекин, Парвардигор ҳатто унга ҳам айтяптики: "Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кир, тезроқ ўзингнинг ҳақиқий уйинга, Худонинг даргоҳига қайт!" Мусибатлар, азоб-укубат ва кўз ёшлар уммони бўлган бу дунёда ҳеч ким, ҳатто шоҳлар ҳам, узоқ вақт қолиб кетмаслиги керак. Мангу, туганмас бахтга эришиш учун Худонинг Олий Шаҳсининг паноҳи остига кириш керак. Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли - жамиятнинг барча табақа ва тоифаларига мансуб кишиларнинг ҳаётдаги барча муаммоларини биратўла ҳал қилиш имконини берадиган ягона йўлдир. Шунинг учун етарли фаросатга эга бўлган ҳар бир инсон Кришнани англаш йўлига кириши ва шу тариқа комил инсон даражасига етиши лозим.

34. *мам-мана бхава мад-бхакто
мад-йаджи мам намаскуру
мам эвашиyasi йуктвайвам
атманам мат-парайанаҳ*

Ҳамиша Мен ҳақимда ўйла, Менинг содиқ

хизматкорим бўл, олдимда узала тушиб сажда қил ва Менга сиғин! Қалбингни бутунлай Менда жамлаш билан сен албатта Менга эришасан.

Изоҳ: Бу ерда моддий қувват асирлигидан озодликка чиқишнинг ягона йўли - Кришнани англаш, ҳаётда ҳамиша Кришна онги билан яшаш усули экани аниқ айтилган. Мана шу шеърнинг яққол кўриниб турган мазмунини баъзи бир виждонсиз билимдонлар нотўғри талқин қилиб изоҳлайдилар. Бу ерда фақат Худонинг Олий Шаҳсига, Кришнага садоқат билан хизмат қилиш кераклиги айтилган. Бахтга қарши, «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзадиган баъзи виждонсиз чаласавод одамлар ўзларининг нотўғри ғоялари билан ғофил одамларни тўғри йўлдан адаштирадидилар. Кришнанинг ақли билан Кришнанинг Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқлигини улар тушунмайдилар. Кришнани "оддий инсон" деб ҳисобламаслик керак; У - Мутлақ Ҳақиқат. Унинг танаси, ақли ва Унинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди, мутлақ табиатга эга. Бҳактисиддханта Сарасвати Госвами "Чайтанйа-Чаритамрита"(Ади-лила.5.41-48)га изоҳ сифатида "*Анубхашйа*" деган асар ёзган ва унда "Курма-пурана"дан қуйидаги шеърни келтиради: *деха-дехи-вибхедо йам нешваре видйате квачит*, яъни Парвардигор, Кришнанинг Ўзи, Унинг танаси бир-биридан фарқ қилмайди. Аммо, «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзадиган баъзи чаласавод олимларнинг Кришна ҳақидаги ҳақиқий илмдан умуман хабари йўқ. Улар Кришнани одамлардан яширишни истайдилар, Уни ақлидан ва танасидан ажратиб кўрсатмоқчи бўладилар. Буларнинг барчаси шундан далолат берадики, улар Кришна ҳақидаги илмни умуман билмайдилар. Шунга қарамай, улар ўзларига ўхшаган ғофил одамларни йўлдан адаштириб, китоблар ёзиб шунча мол-дунё орттирадидилар.

Баъзи иблиссифат одамлар ҳам гоҳида Кришна ҳақида фикр-мулоҳаза юритадилар, лекин улар шоҳ Камсага ўхшаб Кришнани нафрат билан эслайдилар. Кришнага тоға бўлган Камса ҳам ҳамиша Кришна ҳақида ўйларди, лекин у Кришнани ҳамиша ўзининг ашаддий душмани деб билган. "Кришна қачон келиб мени ўлдирар экан?" - деб, Камса ҳамиша Кришнани ўйлаб юрарди. Худо ҳақида бундай кайфиятда ўйлаб юриш яхшиликка олиб келмайди. Биз Кришна ҳақида қалбимизда Унга нисбатан муҳаббат ва садоқат туйғуси билан ўйлашимиз керак. Бҳактининг, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг моҳияти шундан иборат. Бунинг учун Худонинг Олий Шаҳси Шри Кришна ҳақидаги илмимизни мунтазам ошириб боришимиз, яъни ҳақиқий руҳий устоздан мунтазам равишда Кришна ҳақидаги мукамал илмни ўрганиб боришимиз лозим. Кришна - Худонинг Олий Шаҳси, бир неча бор айтиб ўтганимиздай, Унинг танаси моддий эмас, у мангу, илм ва лаззатга тўла. Кришна ҳақидаги илоҳий суҳбатларда иштирок этиш орқали биз Унинг содиқ хизматкори даража-

сига кўтариламиз. Кришна ҳақида ишончсиз, номаълум манбадан олинган илм бизга ҳеч қандай манфаат келтирмайди, сохта илм ҳеч қачон бирор натижа бермайди.

Шу сабабли, содиқ ўзининг ақлини Кришнанинг бошланғич азалий қиёфасида жамлаб, қалбида Кришна - Худонинг Олий Шахси эканига қатъий ишонч билан Унга сажда қилиши, сифиниши, хизмат қилиши керак. Ҳиндистонда юз минглаб эҳромлар мавжуд бўлиб, уларда одамлар Худога садоқат билан хизмат қилиб Кришнага сиғинадилар. Шу тарзда Худога хизмат қилиб юрган киши ҳамиша Кришнага хурмат-эҳтиром кўрсатиши лозим. Ягона Парвардигорнинг Илоҳи олдида сажда қилиб, инсон ўзининг танаси, ақли ва қилаётган барча ишлари билан Худога сиғиниши лозим. Шу тарзда у ҳеч нарсага чалғимасдан ҳамиша Худонинг Олий Шахси Кришна, ягона Парвардигор ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиб юрган бўлади ва умрининг охирида албатта Худонинг мангу даргоҳига, Кришналокага эришади. Баъзи бир виждонсиз, ғофил одамларнинг «Бҳагавад-гита»га нотўғри изоҳ ёзиб, бизни алдаб, тўғри йўлдан адаштиришига умуман йўл қўймаслигимиз керак. Аксинча, ҳамиша Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаш ва бошқаларга гапириб беришдан бошланадиган Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури билан машғул бўлиб яшашимиз лозим. Худога соф садоқат билан хизмат қилиш - руҳий юксалиш йўлида инсон эриша оладиган энг юксак, олий поғонадир.

«Бҳагавад-гита»нинг еттинчи ва саккизинчи бобларида Худога - ҳар хил фалсафий фикр юриштишлар, сеҳрли йога, кармали фаолият қўшилмаган, мутлақо пок, соф садоқат билан хизмат қилиш ҳақида гап борганди. Онги ҳали бутунлай покланмаган содиқларни Парвардигорнинг *Брахмаджейоти* ёки ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Параматма сингари бошқа аспектилари ўзига жалб қилиши мумкин, аммо Худонинг асл содиқ хизматкори фақат ягона Парвардигорга, бевосита Худо Шахсининг Ўзига хизмат қилади.

Кришна ҳақидаги ажойиб бир шеърда айтилганки, фаришталарга сиғинадиган одамлар ўзларини Кришнанинг уларга инъом этмоқчи бўлиб турган энг олий туҳфасидан маҳрум қиладилар. Худога хизмат қилиш йўлига энди кирган тажрибасиз содиқнинг ишлари, ҳаракатлари Худога соф садоқат билан хизмат қилишдан фарқ қилиши мумкин, лекин шунга карамай, барибир у барча йог ва файласуфлардан устун туради. Ҳамиша Кришна онги доирасидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган кишини авлиё, табаррук инсон деб ҳисоблаш керак. У ҳар хил гуноҳ ишларни тобора камроқ қиладиган бўлади ва тез вақт ичида албатта руҳий баркамоллик чўққисига эришади. Худонинг асл содиқ хизматкорлари тасодифан гуноҳ иш қилиб қўйиш им-

кониятига эга эмаслар, чунки Парварди-горнинг Ўзи уларни ҳамиша авайлаб, ҳар қандай гуноҳ ишлардан асраб юради. Шу боис, етарли фаросатга, заковатга эга бўлган ҳар бир инсон Кришнани англаш йўлига кириб, моддий оламда бахтиёр яшashi лозим. Вақти келиб у албатта энг олий мукофотга - Кришна билан бевосита мулоқот қилиш даражасига эришади.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Энг нодир илм" деб аталадиган тўққизинчи бобига Бҳактиведантининг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўнинчи боб. Мутлақ Ҳақиқатнинг ғаройиблиги

1. *ири бхагаван увача
бхуйа эва маха-бахо
ири ну ме парамам вачах
йат те "хам прияманайа
вакшйами хита-камйайа*

Худонинг Олий Шахси деди: Эй билаги кучли Аржун, қулоқ сол. Энг яқин дўстим бўлганинг учун, сенинг бахтингни ўйлаб гапиришда давом этаман ва сенга аввал айтганимдан ҳам устун турадиган илмни ошкор этаман.

Изоҳ: Парашара Мунининг таърифига кўра Бхагаван, яъни, Худонинг Олий Шахси деб қуйидаги олти мукамал сифатга тўлиқ эга бўлган Зотни айтадилар: 1) куч, 2) шон-шухрат, 3) бойлик, 4) илм, 5) гўзаллик ва 6) боғланмаслик. Ер сайёрасида бўлган пайтида Шри Кришна ана шу мукамал сифатларнинг барчасини тўла намоён этган. Шу боис Парашара Муни сингари донишмандлар Кришна - ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси эканини тан олганлар. Ўнинчи бобда Кришна Аржунга Ўзининг кароматлари ва мўъжизалари ҳақида яна ҳам маҳфийроқ бўлган сирли илмларни ошкор этмоқчи бўляпти. Еттинчи бобдан бошлаб шу пайтгача Парвардигор Ўзининг ҳар хил қувватлари ва уларнинг қандай ҳаракат қилиши ҳақида гапириб берган эди. Бу бобда эса, У Аржунга Ўзининг ғайритабиий, ғаройиб (*вибхути*) илоҳий сифатларини таърифлаб беради. Худога садоқат билан хизмат қилиш зарурлигини исботлаш ва қалбимизда Унга нисбатан ишонч уйғотиш учун аввалги бобда Парвардигор Ўзининг ҳар хил қувватларини таърифлаб берган эди. Бу бобда эса, У Аржунга Ўзининг сон-саноксиз кўринишлари ва

ғаройиботларини таърифлаб беради.

Инсон Худо ҳақида қанчалик кўп тингласа, унинг қалбида Худога хизмат қилиш истаги шунчалик тез кучаяди. Шунинг учун ҳамиша Худонинг содиқ хизматкорлари даврасида Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни тинглаб юришга интилиш керак. Шунда Худога бўлган садоқатимиз, Унга қилаётган хизматимиз тобора мукаммаллашиб боради. Ана шундай суҳбатларда фақат Кришнани англашга самимий, жиддий интилаётган кишилар иштирок этишлари мумкин. Бошқа одамлар бундай суҳбатларда иштирок эта олмайдилар. Кришна Аржунга очик айтяптики, фақат унинг бахтини ўйлаб бу сирли илми унга ошкор этипти, чунки Аржун Унинг учун жуда азиз: бошқача қилиб айтганда, содиқлар даврасида бўладиган бундай суҳбатлар биринчи навбатда содиқларнинг ўзларига бахт-саодат келтиради.

*2. на ме видух сура-ганах
прабхавам на махаршайах
ахам адир хи деванам
махаршинам ча сарвашах*

На шунча фаришталар, на буюк донишмандлар Менинг бойликларимни билмайдилар, чунки Мен - барча фаришталар ва донишмандларнинг бошланғич манбаиман.

Изоҳ: "Брахма-самхита"да айтилганки, Кришна - Худонинг Олий Шахсининг Ўзи. Бутун оламда Ундан буюкроқ зот йўқ. У - барча сабаблар сабабчиси. Бу ерда Парвардигорнинг Ўзи айтяптики, У - барча фаришталар ва буюк донишмандларнинг бошланғич манбаи. Ҳатто фаришталар ва буюк донишмандлар ҳам Кришнани англай олмайдилар, ҳатто улар ҳам Кришнани, Унинг муқаддас номи ва сифатларини англашга қодир бўлмаса, мана шу кичкина бир сайёрада яшаётган "дунёвий олимча"лар ҳақида нима дейиш мумкин? Парвардигорнинг қандай қилиб Ер юзига инсон қиёфасида келиб Ўзининг ғаройиб, оддий одамлар англаши қийин бўлган сирли кароматларини намоён этишини ҳеч ким тушуна олмайди. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, ҳеч қандай илмий унвонлар инсонга Кришнани англаб етиш имконини беролмайди. Ҳатто ўзларининг тафаккур кучига ишониб Кришнани англашга уриниб кўрган фаришталар ва буюк донишмандлар ҳам бирор натижага эриша олмаганлар. "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, Худонинг Олий Шахсини ҳатто фаришталар ҳам англай олмайдилар. Ўзларининг мукаммал бўлмаган сезгиларининг чекланган имкониятлари доирасидан чиқа олмай, улар ўзининг фалсафий изланишлари жараёнида фақат имперсонализм фалсафасининг асосини ташкил этувчи, моддий оламнинг ранг-баранглигини инкор этадиган хулосага келишлари ва моддий табиатнинг уч гунаси намоён этмаган "қандайдир Зот" ҳақида гапиришлари ёки

ўзларича хаёлига келтирган тахминий тасаввурлари билан чекланишлари, қаноатланишлари мумкин. Лекин, бундай аҳмоқона тахмин ва мулоҳазалар ҳеч кимнинг Парвардигор Кришнани англаб етишига ёрдам бермайди.

Ҳақиқатан ҳам Мутлақ Ҳақиқатни англашга интилиб юрганлар учун Парвардигор бу ерда гўё: "Мен - ягона Парвардигорман. Худонинг Олий Шахси - Менман" деб айтаётгандай бўляпти. Буни яхши тушуниш, англаб етиш керак. Англаб бўлмас Парвардигорни биз англай олмасак ҳам, Унинг мавжудлигини сеза олмасак ҳам, барибир ягона Парвардигор ҳақиқатан ҳам мавжуд. Унинг «Бҳагавад-гита» ва "Шримад Бҳагаватам"да ёзилган гапларини ўрганиш ёрдамида мукаммал илм ва лаззатга тўла, ягона, мангу Парвардигорни, Худонинг Олий Шахси Кришнани ҳақиқатан ҳам таниш, англаб етиш мумкин. Худонинг қуйи қувватининг таъсири остида бўлган одамлар Худони "қандайдир қудратли куч", "англаб бўлмас қувват" сифатида англашга, яъни Парвардигорнинг Браҳман аспекти тушуниб етишга қодир бўладилар, лекин фақат юксак руҳий даражага эришган буюк зотларгина Парвардигорни Олий Шахс сифатида англай оладилар.

Аксарият одамлар Кришнанинг ҳақиқий табиатини англай олмагани сабабли, ана шундай файласуфларга Ўзининг бесабаб марҳаматини кўрсатиш мақсадида Парвардигор моддий оламга шахсан Ўзи ташриф буюради. Аммо, гарчи Парвардигор бу ерга келиб Ўзининг ғаройиб илоҳий кароматларини намойиш этса ҳам, моддий қувват таъсирида алданган бу файласуфлар Парвардигорнинг шахсиятсиз Браҳман кўринишини "Худо" деб даъво қилишда давом этаверадилар. Ўз ихтиёрини Худога бутунлай топширган содиқ хизматкоргина Худонинг марҳамати билан ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси - Шри Кришна эканини англай олади. Парвардигорни шахсиятсиз Браҳман кўринишида тасаввур қилиш Худонинг содиқ хизматкорларини умуман қизиқтирмайди: қалбидаги ишонч ва муҳаббат туйғуси уларни дарров ўз ихтиёрини Худога топширишга мажбур қилади, шунда Кришнанинг бесабаб марҳамати билан улар Парвардигорни тўлиқ англаб етишга қодир бўладилар. Бошқа бирор зот бунга қодир эмас. Шу боис ҳатто буюк донишмандлар ҳам: "Атма(руҳ) нима ўзи? Худо дегани ким?"- деган саволга фақат: "Бу - биз сиғинишимиз лозим бўлган Зот" - деб айта оладилар, холос.

*3. йо мам аджам анадим ча
ветти лока-махешварам
асаммудхах са мартйешу
сарва-папах прамучйате*

Одамлар орасида фақат Мен - барча оламларнинг туғилмаган ва бошланиши йўқ ягона Олий Ҳукмдори эканимни биладиган

киши алданиш таъсирига берилмайдиган ва барча гуноҳлардан пок инсондир.

Изоҳ: Еттинчи бобда айтилганидай(7.3), *манушийанам сахашрешу кашчид йатати сиддхайе:* руҳнинг табиатини англаб етишга интилаётган ҳар қандай одам оддий инсон эмас; улар руҳий илмдан маҳрум бўлган миллионлаб оддий одамлардан анча устун турадилар. Лекин, ўзининг руҳий табиатини англашга жиддий интилаётган кишилар орасида Кришна - Олий Худо Шахси, бутун борликнинг туғилмаган, ҳамиша барҳаёт Ҳукмдори эканини англаб етган киши энг юқори поғонага кўтарилган буюк инсон бўлади. Фақат ана шундай даражага эришган ва Кришнани Олий Ҳукмдор сифатида тўлиқ англаб етган кишигина ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлади.

Парвардигор бу ерда *аджа*, яъни "туғилмаган" деб аталган, лекин У иккинчи бобдаги *аджа* деб аталган оддий тирик мавжудотларга асло ўхшамайди. Моддий оламга боғланиб қолгани сабабли туғилиш ва ўлишга маҳкум этилган оддий тирик мавжудотлардан Кришна бутунлай фарқ қилади. Шартланган руҳлар ҳамиша тана алмашлаб юрадилар, Парвардигорнинг руҳий танаси эса, ҳамиша ўзгармай қолаверади. Ҳатто моддий оламга келганида ҳам У туғилмас Зот бўлиб қолаверади, шу боис тўртинчи бобда айтилганки, моддий оламда пайдо бўлганда Парвардигор ҳеч қачон қуйи моддий қувват таъсири остига тушиб қолмайди, У ўзининг ички, олий қуввати доирасида қолаверади.

Бу ерда *ветти-лока-махешварам* деб аталган Кришна - бутун борлиқдаги барча сайёраларнинг Олий Ҳукмдори, ҳақиқий эгаси эканини ҳар бир инсон яхши билиб олиши лозим. У олам яралмасдан аввал ҳам мавжуд бўлган ва ўзи яратган оламдан фарқ қилади. Барча фаришталар моддий оламда дунёга келган, аммо Кришна яратилган зотлар қаторига кирмайди, дейилган. Шу сабабли Кришна ҳатто Браҳма, Шива сингари буюк фаришталардан ҳам фарқ қилади. Кришна - Браҳма, Шива ва бошқа фаришталарни яратган бошланғич Зот бўлгани сабабли Уни барча сайёраларнинг Олий Ҳукмдори деб атайдилар.

Шундай қилиб Кришна - яратилган, мавжуд бўлган бутун борлиқдан фарқ қилади. Худони шундай таний олган киши ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан шу заҳотиёқ покланади. Худони таниш, Уни англаб етиш - гуноҳ саналадиган ҳар қандай одатлардан пок бўлиш демакдир. «Бҳагавад-гита»да айтилганидай, Худони фақат Унга садоқат билан хизмат қилиш оркали англаб етиш мумкин, бунинг бошқа йўли йўқ.

Кришнани оддий инсон деб қабул қилмаслик керак. Аввал айтилганидек, фақат аҳмоқ, ғофил одамларгина шундай ўйлашлари мумкин. Ана шу фикр бошқачароқ қилиб бу ерда ҳам

таъкидланяпти. Ғофиллик иллатидан покланган, Худони англаб етишга ақли етадиган фаросатли киши гуноҳ ишлар қандай оқибатларга олиб келишини яхши билади ва улардан узоқроқ юради.

Содиклар "Девакининг эркатой ўғли" - *Девакинандана* деб чақирадиган Кришна қандай қилиб туғилмаган бўлиши мумкин? Бу ҳолат "Шримад Бҳагаватам"да тушунтирилган: Васудева ва Девакининг хонадонида пайдо бўлган Парвардигор оддий чақалоқдай бўлиб туғилмаган: У ота-онасининг олдида ўзининг азалий руҳий қиёфасида пайдо бўлган, кейин уларнинг илтимоси билан оддий чақалоқ қиёфасига кирган.

Кришнанинг кўрсатмаси билан бўладиган ҳар қандай иш руҳий табиатга эга бўлиб, ҳеч қандай яхши ёки ёмон оқибатларга олиб келмайди. "Яхши", "ёмон" деган тушунча ва тасаввурлар фақат моддий оламда мавжуд, улар ўйлаб топилган нисбий сифатлардир, чунки аслида моддий оламда ҳеч қандай яхши нарсанинг ўзи йўқ. Бу дунёда ҳамма нарса ёмонликка, ноқулайликка олиб келади, чунки моддий табиатнинг ўзи ноқулай, яъни руҳ учун ғайритабиий ҳолат ҳисобланади. Бизлар "яхши" деб ўйлаб юрган нарсалар фақат бизнинг ғофиллигимиз туфайли, мукаммал бўлмаган тасаввуримиздагина яхши. Бу дунёда фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш руҳи билан тўлган, Кришна онги билан кўрсатиладиган фаолиятгина ҳақиқатан яхши, инсонга ҳақиқий саодат келтирадиган фаолиятдир. Шунинг учун, агар бу дунёдаги фаолиятимиз ўзимизга ҳақиқий бахт келтиришини истасак, ҳамиша Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашимиз лозим. Бундай кўрсатмаларни биз «Бҳагавад-гита», "Шримад Бҳагаватам" сингари ишончли муқаддас китоблардан ёки ҳақиқий руҳий устоздан олишимиз мумкин. Руҳий устоз Парвардигорнинг ишончли вакили бўлгани сабабли, унинг бизга берган кўрсатмалари - Парвардигорнинг ўзи берган кўрсатмалардан фарқ қилмайди. Руҳий устоз(гуру), табаррук авлиё зот(садху)лар ва муқаддас китоб(шастра)ларнинг барчаси инсонни ягона мақсадга йўллайдилар. Уларнинг кўрсатмалари бир-бирига зид бўлиши асло мумкин эмас. Уларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш натижасида биз моддий оламдаги ҳар қандай фаолиятни ташкил этувчи гуноҳ ва савоб ишлар оқибатидан халос бўламиз. Худонинг содиқ хизматкори ўз фаолиятига - ҳақиқий таркидунё қилган кишидай муносабатда бўлади, ҳаётда ана шундай онг билан яшашни *саннийаси* турмуш тарзи деб айтадилар. «Бҳагавад-гита»нинг олтинчи боб, биринчи шеърида айтилганидай, агар инсон Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб, бу дунёда ўз бурчини холис бажариб, қилган ишларининг натижасига боғланмай юрган бўлса, у ҳақиқатан ҳам таркидунё қилган одам бўлади(*анаширтаҳ карма-пхалам*). Саннийаси ва йоглар - шунчаки бошқача кийим кийиб, ташқи қиёфасини

ўзгартириб олган одамлар эмас; ҳаётда ҳамиша Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб юрган кишигина - ҳақиқий саннийаси, ҳақиқий йог хисобланади.

4-5. *буддхир джнанама асаммохаҳ
кшама сатйам дамах шамах
сукхам духхам бхаво "бхаво
бхайам чабхайам эва ча
ахимса самата туштис
тапо данам йашо "йашаҳ
бхаванти бхаво бхутанам
матта эва притхаг-видхаҳ*

Тафаккур, илм, шубҳа-гумонлардан озодлик, кўнгилчанлик, ростгўйлик, ақли ва сезгиларини жиловлай олиш қобилияти, бахт, мусибат, туғилиш ва ўлиш, кўрқув ва жасорат, беозорлик, шукроналик(қаноат), мамнуният, риёзат, саховат, шон-шухрат ва шармандалик - тирик мавжудотлардаги мана шу сифатларнинг ҳаммасини Мен яратганман.

Изоҳ: Бу ерда кўрсатилган, тирик мавжудотлардаги яхши ва ёмон сифатларнинг барчасини Кришна яратган.

Оламда мавжуд нарсаларнинг, воқеа-ҳодисаларнинг ҳақиқий табиатини тушуна олиш қобилияти "тафаккур" деб, руҳ билан модданинг асл табиатини тушуниш эса - "илм" деб аталади. Ҳозирги замонда одамларнинг ҳар хил олий ўқув юртларда ўрганиб юрган илми фақат моддий нарсалар билан чегараланган, шу сабабли бундай илм ҳақиқий илм бўлолмайди. Замонавий таълим-тарбия тизими одамларга руҳ ҳақида ҳеч қандай илм бермайди, фақат моддий унсурлар устида ҳар хил тажрибалар ўтказиб, ўқувчиларга ўзларининг жисмоний, яъни моддий тана эҳтиёжларини қондириш йўллари ўргатади, холос. Шу сабабли ҳозирги дунёвий моддий илм-фанни ҳақиқий илм деб бўлмайди.

Асаммоха ибораси "ҳар хил гумон ва адашишлардан озод бўлиш" деган маънони билдиради. Илоҳий, руҳий фалсафани тушуниб, унга тўла ишонч ҳосил қилган киши шундай ҳолатга эришади. Фаросатли инсон руҳий юксалиш йўлидан бориб ҳаётда аста-секин алданиш ва адашишлардан покланиши мумкин. Бирор илмни кўр-кўрона қабул қилмаслик, ҳар қандай маълумотни ҳам ҳар томонлама фикр юритиб таҳлил қилиб, маъносига тушуниб қабул қилиш керак. Инсон ўзида сабр қилиш, чидамли бўлиш, кечиримли бўлиш(*кшама*) сифатини ривожлантириши лозим. Бошқаларнинг арзимас хато ишларига эътибор бермасликни, уларнинг ўзига кўрсатаётган салбий таъсирларга чидам билан сабр-тоқат қилишни ўрганиш керак. *Сатйам*, яъни ростгўйлик - бошқаларнинг манфаати учун ҳамиша ростгўй бўлишни билдиради. Ҳеч қачон ҳақиқатни бузиб

кўрсатмаслик керак. Ҳозирги замонда бетайин, иймонсиз одамларнинг ахлоқ-одоб қондасида шундай нақл бор: "Ҳақиқатни ҳам фақат ҳамсухбатингга ёқадиган бўлсагина айтиш керак!" Аммо, ростгўй одам ҳеч қачон ундай қилмайди. Одамлар ўзлари учун муҳим бўлган Ҳақиқат нималигини билиб олишлари учун уларга Ҳақиқат илмини очикдан-очик айтиш керак. Ростгўй одам бошқаларни огоҳлантириш учун тўғридан-тўғри: "Мана бу одам ўғри!" - деб айтади. Ҳеч иккиланмасдан одамларга аччиқ ҳақиқатни айтиш керак. Ростгўйлик - бошқаларнинг манфаати учун бор гапни қандай бўлса шундайлигича айтиш демакдир. Ростгўйликнинг маъноси, мазмуни шундан иборат.

"Сезгиларни жиловлаб олиш" деганда сезгилардан фақат лаззат олиш учун фойдаланмасликни тушуниш керак. Тананинг эҳтиёжларини зарур бўлган миқдорда қондириш ман қилинмайди, аммо сезгиларнинг ҳар қандай ортиқча, аслида кераксиз бўлган талабларини ҳам қондиравериш руҳий юксалиш йўлида катта ғов бўлади. Шу боис инсон ўз сезгиларидан заруратсиз фойдаланмасликни ўрганиши лозим. Худди шунингдек, ақлнинг ҳар хил бемаъни фикрларни ўйлайверишига ҳам йўл қўймаслик керак: мана шу қобилият - *шама* деб аталади. "Тирикчилик учун қандай қилиб пул топсам экан" деб, ҳар хил ўй-фикрлар устида бош қотириб, нодир инсон умрини бекорга хазон қилмаслик керак. Бундай ўйлар билан ақлимизнинг кучини, қувватини бекорга сарфлаган бўламиз. Ақлдан фақат инсоннинг энг зарур эҳтиёжларини қондириш йўлида фойдаланиш, ишончли руҳий устознинг кўрсатмаларига қатъий амал қилиб яшаш керак. Муқаддас китобларни яхши биладиган авлиё инсонлар ва руҳий устозлар билан мунтазам равишда ҳамсухбат бўлиб юриб, инсон ўзининг фикрлаш қобилиятини ривожлантириши лозим. *Сукхам*: биз учун руҳий илм ўрганиш, Кришна онги билан яшашга ёрдам берадиган нарсаларгина ҳақиқий бахт манбаи бўлиши керак. Ягона Парвардигор Кришна ҳақидаги илмимизни, чуқурлаштиришга, онгимизни юксалтиришга халақит берадиган ҳар қандай амал ва нарсага "азоб ва мусибатлар манбаи" деб қарашимиз лозим. Худо Шахси Кришнани чуқурроқ англашга ёрдам берадиган ҳамма нарсани қабул қилишимиз ва бунга халақит берадиган ҳамма нарсдан юз ўгиришимиз лозим.

Бхаво, яъни туғилиш - моддий тана билан боғлиқ бўлган иш. Руҳ эса, «Бҳагавад-гита»нинг бошида айтилганидай, ҳеч қачон туғилмайди ва ҳеч қачон ўлмайди. Туғилиш ва ўлиш фақат моддий оламдаги шартланган руҳларда бўладиган сифатлардир. Келажак ҳақида қайғуриш - қалбимизда пайдо бўладиган кўрқув туйғусининг манбаи ҳисобланади. Кришна онги билан яшаб юрган киши ҳеч нарсдан кўрқмайди, чунки унинг ҳозирги фаолияти унга руҳий оламга, ўзининг

мангу уйига, Худонинг даргоҳига қайтиш имконини беради. Унинг келажаги порлоқ. Аммо, бошқа одамларнинг ҳаммаси келажақда ўзларини қандай келажақ кутиб турганини, келгуси ҳаёти қандай бўлишини билмайдилар. Шу боис улар ҳамиша хавотирда яшайдилар; улар осойишталик, хотиржамлик, тинчлик нима эканини билмайдилар. Агар биз ҳаёт ташвишларидан биратўла қутулишни истасак, Кришнани англаб етишимиз, ҳамиша Кришна онги билан ҳаракат қилиб яшашимиз лозим. Шунда биз ҳар қандай ташвиш ва хавотирлардан, келажақ учун кўрқувлардан бутунлай озод бўламиз. "Шримад Бҳагаватам" (11.2.37)да шундай дейилган: *бхайам дweitийабхинивешатаҳ сйат*. Алдамчи қувватга боғланиб қолиш - кўрқув туйғусининг манбаидир. Аммо, моддий қувват таъсиридан халос бўлган, моддий танасини ўзим деб билмайдиган, ўзи аслида Парвардигорнинг руҳий заррачаси эканини англаб етган ва ҳаёт ҳақида шундай тасаввур билан Худога илоҳий хизмат қилиб юрган киши учун ҳеч қандай кўрқув, хавотир, ташвиш қолмайди. Ундай инсонларни порлоқ келажақ кутяпти. Шундай қилиб, кўрқув - Кришна онгидан маҳрум бўлган ғофил кишилар онгида бўладиган бемаъни, асоссиз туйғу. Ҳаётда жасорат, хотиржамлик, *абхайам* фақат Кришна онгига эга бўлган кишиларда бўлади.

Ахимса, яъни беозорлик - бошқаларга озор ва ташвиш келтиришни бас қилишни билдиради. Кўпчилик сиёсатчилар, жамоат арбоблари ва бошқаларнинг ваъда қилаётган моддий тараққиёти ҳеч кимга, ҳеч қачон ҳақиқий бахт-саодат келтирмайди, чунки аслида бу сиёсатчи ва жамият пешволари ҳаётга ҳақиқий илм нуқтаи-назаридан, яъни илоҳий назар билан қарашга қодир эмаслар, яъни улар Ҳақиқатни кўра олмайдилар; жамият учун, одамлар учун ҳақиқий бахт нима эканини уларнинг ўзлари ҳам билмайдилар. *Ахимса* дегани шуни билдирадики, одамлар инсон танаси берадиган имкониятдан тўлиқ фойдалана олиш имконини берадиган даражада яшашга интилишлари лозим. **Ҳаёт инсонга фақат руҳий ўзлигини англаш учун берилади**, ана шу олий мақсадга эришишга ёрдам бермайдиган ҳар қандай ижтимоий ҳаракат ва сиёсий партия одамларга фақат зиён етказиб, уларга зулм қилаётган бўлади. Аксинча, инсоннинг руҳий ўзлигини танишга, руҳий илм ўрганиб, илоҳий бахтга эришишда ёрдам берадиган ҳар қандай ишлар *ахимса* тоифасига киради.

Самата - хотиржамлик, мамнуният - ҳар хил боғланиш ва нафратланишдан озод бўлишни билдиради. Қаттиқ боғланиш ҳам, қаттиқ нафратланиш ҳам инсон учун бирдай ёмон хусусият. Моддий олам қалбимизда ҳеч қандай боғланиш ҳам, нафратланиш ҳам уйғотмаслиги керак. Кришна онгида фаолият кўрсатишга ёрдам берадиган нарсаларни қабул қилиш, ўзлимизни, Кришнани англашга халақит берадиган

нарсаларни рад этиш лозим. Бу дунёда ҳаётга ана шундай муносабатда бўлиш "хотиржамлик" деб аталади. Кришна онги билан яшаб юрган кишига: "нимани қабул қилсам, нимани тарк этсам экан?" - деб бош қотириб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Содик учун бирор нарса ёки ишни танлашда ягона мезон унинг Кришна учун хизмат қилишда фойдаси бор ёки йўқлигидир.

Тушти, қаноат - янгидан-янги моддий нарсаларга эга бўлиш ниятида куч ва маблағ сарфлашга интилмасликни билдиради. Парвардигор чексиз марҳамат кўрсатиб бериб қўйган нарсаларига шукроналик билан қаноат қилиб яшашга ўрганиш лозим, мана шу "қаноат" деб аталади. *Танас* - риёзат ва тавба-тазарру деган маънони билдиради. Бу тоифага жуда кўп ведавий қонун ва кўрсатмалар киради. Масалан, ҳар бир маданиятли инсон эрта туриб, танасининг ҳамма жойини сув билан ювиб покланиши лозим. Баъзи бировлар учун эрта туриш жуда оғир иш. Руҳий юксалиш мақсадида инсоннинг ўз хоҳиши билан ўзи учун ҳар хил чеклашлар, қоидалар қабул қилиши - риёзат деб аталади. Бундан ташқари Ведаларда ойнинг маълум кунларида оч юриб рўза тутиш тавсия қилинган. Ҳатто одам оч юришни ёқтирмаса ҳам Кришнани англаш илмини эгаллашга самимий интилаётганини амалда исботлаши учун у муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, белгиланган кунларда рўза тутиб, риёзат чекиши лозим. Лекин, ҳеч қандай эҳтиёжсиз, ведавий кўрсатмаларга зид равишда оч юриш ман қилинади. Қандайдир сиёсий мақсадлар билан қилинадиган риёзат(очлик, голодовка)ларда иштирок этиш мутлақо бемаънилик ҳисобланади. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра, бундай риёзатлар ғафлат ёки эҳтирос гунасидаги риёзатларга киради ва руҳий юксалиш йўлида фақат тўсик бўлади. Руҳий жиҳатдан ривожланиш учун фақат эзгулик гунасида ҳаракат қилиш лозим, шу боис Ведаларда кўрсатилган маълум кунларда оч юриб, рўза тутиш инсонга руҳий илмни чуқурроқ эгаллашда ёрдам беради.

Хайр-саховатга келсак, инсон ўзининг ҳалол меҳнати билан топган даромадининг ярмисини эзгу, хайрли ишларга сарфлаши керак. Қандай ишлар ана шундай эзгу ишлар ҳисобланади? **Инсонга руҳий ўзлигини, Худони англашда ёрдам берадиган ишлар эзгу, савоб ишлар ҳисобланади.** Бундай ишлар шунчаки эзгу ишлар бўлиб қолмасдан, энг олий даражадаги хайрли, савоб ишлардир. Парвардигорнинг Ўзи ҳаммага бахт-саодат ато этувчи Зот бўлгани учун, Унинг яратиб қўйган қонунлари бўйича амалга ошириладиган ишлар ҳам барчага албатта бахт-саодат келтиради. Шу боис ҳар қандай садақа, эҳсонни Худони англаш йўлида юрган, Худонинг содик хизматкорларига бериш керак. Ведавий қонунларга кўра хайр-садақа фақат браҳманларга берилиши лозим. Гарчи бошқа қонунларга амал қилинмаса ҳам, Ҳиндистонда ҳалигача шу қонунга ҳамма

бирдай амал қиладилар. Нимага муқаддас китобларда хайр-эхсон фақат браҳманларга берилиши лозим деб кўрсатилган? Чунки браҳманлар бутун ҳаётини олий руҳий илм ўрганишга бағишлаган инсонлардир. Браҳман ўз умрини Парвардигорни, Браҳманни англашга бағишлаб яшаши лозим. *Браҳма джанатити браҳманах:* Браҳманни англаб етган кишини “браҳман” деб атайдилар. Шундай қилиб, хайр-садакани браҳманларга бериш керак, чунки ҳамиша руҳий фаолият билан машғул бўлгани сабабли, тирикчилик учун меҳнат қилишга уларнинг вақти бўлмайди. Ведаларда хайр-эхсонларни саннийасиларга бериш ҳам кўрсатилган. Саннийасилар садақа йиғиш учун эмас, аксинча, одамларга Худонинг илмини, руҳий илми ўргатиш учун эшикма-эшик юрадилар. Улар оилали одамларни ғафлат уйқусидан уйғотиш мақсадида шундай қиладилар. Оила ташвишлари билан машғул бўлиб, уй эгалари **инсон ҳаётининг асосий мақсади - руҳий ўзлигини, Худони англаш** эканини унутиб қўядилар. Шу боис, садақа сўраш баҳонасида *саннийаси* (қаландар-зоҳид)лар уларга Худони англаш йўлини кўрсатадилар. Ведаларда таъкидланганидек, **инсон ғафлат уйқусидан уйғониши, унга нима мақсадда бу дунёга инсон танасида келиш имкони берилган бўлса, ҳамиша шу мақсадга интилиб яшаши лозим.** Саннийасилар ғофил одамларга руҳий илм ўргатадилар ва уларни ўзликни англаш йўлига олиб чиқадилар, шу сабабли садақа ва эҳсонларни дуч келган одамга беравермасдан, энг аввало *саннийаси* ва браҳманларга бериш ёки одамларга руҳий илм ўргатиш имконини берадиган қандайдир бошқа ишларга сарфлаш керак.

Йашас, яъни шон-шуҳрат ҳақида Шри Чаитанья Махапрабху айтган эдики, инсон Худонинг буюк содиқ хизматкори бўлиб етишганда у ҳақиқий шон-шуҳратга эришади. Мана шу ҳақиқий шон-шуҳрат ҳисобланади. Худони англашда эришган ютуқлари билан шуҳрат қозонган киши ҳақиқий шон-шуҳратга эришган инсон ҳисобланади, бошқа ҳар қандай шон-шуҳратлар, муваффақиятлар сохта ва ўткинчидир.

Бундай сифатларни бутун жаҳон бўйлаб одамлар орасида ҳам, фаришталар орасида ҳам учратиш мумкин. Коинотнинг турли сайёраларида юқорида санаб ўтилган сифатларга эга бўлган ҳар хил тоифадаги одамлар яшайди. Ана шу сифатларнинг ҳаммасини Кришна яратиб қўйган, қалбида Кришна онгини ривожлантиришга интилаётган киши албатта бундай фазилатларни ўзида ривожлантириши лозим. Худонинг марҳамати билан, Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган кишида мана шу эзгу фазилатлар ўзидан-ўзи табиий равишда ривожлана боради.

Бутун борлиқда мавжуд бўлган барча яхши ва ёмон нарсаларнинг манбаи - Кришна. Кришнада намоён бўлмаган бирор нарса мавжуд эмас.

Ҳақиқий илмнинг мазмуни шундан иборат: бу оламнинг сифатлари қанчалик ривожланмасин, уларнинг барчаси Кришнадан чиқади.

*6. махаршайах сапта пурве
чатваро манаваас татха
мад-бхава манаса джата
ешам лока имах праджах*

Етти буюк донишманд, улардан аввалги яна тўрт донишманд, шунингдек, Ману(инсониятнинг бобокалони) ақлимда пайдо бўлиб, Мендан дунёга келганлар. Турли сайёраларда яшаётган тирик мавжудотларнинг ҳаммаси улардан тарқалган.

Изоҳ: Парвардигор бу ерда коинотда яшаётган тирик мавжудотларнинг келиб чиқиш жараёнини қисқача таърифлаб ўтган. Коинотдаги биринчи тирик мавжудот Браҳма, Парвардигорнинг *Хиранийагарбха* деб аталадиган қувватидан пайдо бўлган. Ўз навбатида Браҳма етти донишмандни, улардан аввал эса, тўрт донишманд - Санака, Сананда, Санатана ва Санат-кумарни ва ўн тўрт Мануни яратган. Мана шу йигирма беш буюк донишманд коинотдаги барча тирик мавжудотларнинг бобокалони ҳисобланади. Оламда сонсаноксиз коинотлар мавжуд, уларнинг ҳар бирида сонсаноксиз сайёралар бор ва сайёраларнинг ҳар бирида турли-туман тирик мавжудотлар яшайди. Шу тирик мавжудотларнинг барчаси ана шу йигирма беш буюк донишмандлардан бошланиб, кейинчалик бутун коинот бўйлаб тарқалиб кетган. Оламни қандай яратишни тушуниб олиш мақсадида Тангри Браҳма, Кришнанинг марҳамати билан, фаришталар ҳисоби бўйича минг йил давомида қаттиқ риёзатга берилди. Шундан кейин Браҳма тўрт донишманд - Санака, Сананда, Санатана ва Санат-кумарни яратди, кейин Рудрани, ундан кейин етти буюк донишмандни дунёга келтирди. Шу тарзда Парвардигорнинг қувватидан пайдо бўлган барча браҳман ва кшатрийлар дунёга келдилар. Тангри Браҳмани - *Питамаха*, “бобо” деб атайдилар, Кришнани эса - *Парапитамаха*, “бобонинг отаси”, “бобокалон” деб айтадилар. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»нинг ўн биринчи бобида айтилган(39).

*7. этам вибхутим йогам ча
мама йо ветти таттватах
со “викалтена йогена
йуджйате натра самшайах*

Менинг улуғворлигимни ва сеҳр қудратимни ҳақиқатан англаб етган киши ўзини бутунлай Менга соф садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ ва бўлиши мумкин эмас.

Изоҳ: Руҳий баркамолликнинг олий даражасига

эришиш - Худонинг Олий Шахсини англаб етиш демакдир. Токи инсон Парвардигор чексиз руҳий ва моддий бойликлар эгаси эканига тўлиқ ишонч ҳосил қилмас экан, у Худога садоқат билан хизмат қила олмайди. Одатда одамлар "Худо, Парвардигор - буюк Зот" - деб айтадилар, аммо Унинг қай даражада буюклигини билмайдилар, ҳатто тасаввур ҳам қила олмайдилар. Бу ерда келтирилган шеърлардан Парвардигорнинг буюклиги ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш мумкин. Парвардигорнинг улуғворлигини ҳақиқа-тан ҳам англаб етган киши шу заҳотиёқ ўз ихтиёрини бутунлай Унга топширади ва бутун умрини Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди. Парвардигорнинг улуғворлиги аён бўлган киши ўз ихтиёрини Унга топширишдан бошқа иложи қолмайди. "Шримад Бҳагаватам" ва «Бҳагавад-гита» сингари ишонарли муқаддас китобларни ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлигида ўрганиш орқали мана шу сирли илоҳий илмга эга бўлиш мумкин.

Коинотдаги ҳар хил сайёраларда моддий оламни бошқариб турадиган жуда кўп фаришталар бор. Уларнинг асосийлари Брахма, Шива, тўрт буюк Кумарлар ва ҳоказо. Коинотдаги тирик мавжудотларнинг авлод-аждодлари кўп, аммо уларнинг барчаси Парвардигор Кришнадан бошланган. Худонинг Олий Шахси Кришна барча аждодларнинг бошланғич бобокалонидир.

Парвардигорнинг баъзи фазилатлари, бойликлари шулардан иборат. Парвардигорнинг ана шу сифатларига қатъий ишонган киши Кришнага чуқур иймон билан ишонади, ҳамда ҳар қандай шубҳа-ю гумонлардан халос бўлиб, умрини садоқат билан Кришнага хизмат қилишга бағишлайди. Илоҳий илмларнинг барчаси инсонни Худога садоқат билан хизмат қилишга жалб этиш учун яратилган. Биз Кришнанинг буюклиги ҳақидаги илмни инкор этмаслигимиз лозим. Чунки, Худонинг қай даражада буюк эканини англаб олсаккина қатъий ишонч билан умримизни Унга садоқат ва муҳаббат билан хизмат қилишга бағишлай оламиз.

8. *ахам сарвасйа прабхаво
маттаҳ сарвам правартате
ити матва бхаджанте мам
будха бхава-саманвитаҳ*

Барча руҳий ва моддий оламлар манбаи - Менман. Бутун мавжудот Мендан тарқалган. Мана шу ҳақиқатни англаб етган донишмандлар бутун қалби билан Менга сиғиниб, хизмат қиладилар.

Изоҳ: Ведаларни, яъни барча муқаддас китобларни мукамал ўрганган ва Чаитанья Махапрабху сингари ишончли руҳий устозлардан таълим олиб, ҳаётда шу илм асосида яшаётган билимдон киши Кришна - моддий ва руҳий оламлардаги барча мавжудотларнинг манбаи

эканини англашга қодир бўлади. Шуни тўлиқ англаб, у Худога бетиним, беминнат хизмат қила бошлайди. Ҳар хил нодон, калтафаҳм одамлар ва уларнинг муқаддас китобларга ёзган изоҳлари чуқур иймон-эътиқодга эга бўлган шундай инсонни ҳеч қачон бу йўлдан чиқиб кетишга мажбур қила олмайди. Барча Ведавий битиклар, шастралар бир овоздан Кришнани Брахма, Шива ва бошқа фаришталарнинг манбаи деб тан оладилар. "Атхарва-веда"да ("Гопала-тапана-упанишад" 1.24) шундай дейилган: *йо Брахманам видадхати пурвам йо ваи ведами ча гапайати сма кришнаҳ* - **"Олам яралишининг бошида Кришнанинг Ўзи Брахмага Ведалар илмини берган ва бу илмни аввал Унинг Ўзи тарқатган"**. "Нараяна-упанишад"(1)да шундай дейилади: *атха пурушо ха ваи нарайано "камайата праджаҳ срджейети* - "Шунда, Парвардигор Нарайана тирик мавжудотларни яратишга қарор қилди". Бу манбада яна шундай сўзлар бор: *нарайанад Брахма джайате, нарайанад праджапатих праджайате, нарайанад индро джайате, нарайанад аштау васаво джайанте, нарайанад экадаша рудра джайанте, нарайанад двадашадитйаҳ* - "Нарайанадан Брахма ва инсониятнинг барча бобокалонлари туғилди. Нарайанадан Индра дунёга келди, Ундан саккиз Васу, ўн бир Рудра ва ўн икки Адитйалар дунёга келдилар". Нарайананинг Ўзи эса - Парвардигор Кришнанинг намоён бўлган қиёфасидир.

Ведаларда айтилганки, *Брахманйо देवाки-путраҳ* - "Девакининг ўғли, Кришна - Худонинг Олий Шахси"(Нараяна-упанишад, 4). Шу манбада яна айтилганки: *эко ваи нарайана асин на Брахма на ишано напо нагни-самау неме дйав-апритхиви на накшатрани на сурйаҳ* - "Яратилган аввал фақат Олий Шахс, Нарайана мавжуд эди. Шунда Брахма ҳам, Шива ҳам, олов ҳам, ой ҳам, осмондаги юлдузлар ҳам, қуёш ҳам йўқ эди"(Маха-упанишад, 1). "Маха-упанишад"да, "Тангри Шива Парвардигорнинг пешонасидан дунёга келди" деб айтилган. Шундай қилиб, Ведаларнинг тасдиқлашига кўра, Брахма ва Шивани яратган Худонинг Олий Шахси, Кришна - сиғинишга лойиқ бўлган ягона Зот, ягона Парвардигордир.

"Мокша-Дҳарма"да Кришна шундай дейди:
*праджапатим ча рудрам чапи
ахам эва сриджами ваи*

тау хи мам на виджанито

мама майа-вимохитау

"Гарчи Менинг алдамчи қувватим таъсирида адашиб юргани сабабли ўзлари буни билмасалар ҳам буюк бобокалонларни, Шива ва бошқаларни Мен Ўзим яратганман".

"Вараха-пурана"да шундай дейилган:

нарайанаҳ паро девас

тасмадж джатаи чатурмуқхаҳ

тасмад рудро "бхавад девах

са ча сарва-дженатам гатаҳ

"Нарайана - Худонинг Олий Шахсидир. У

Брахмани яратди, ундан эса - Шива туғилди".

Кришна бутун борлиқнинг манбаи, Уни олам яралишининг энг фаол сабабчиси деб атайдилар. "Ҳамма нарса Мендан яралгани учун - дейди Кришна - Мен бутун борлиқнинг бошланғич манбаиман. Бутун борлиқ Менга бўйсунган. Бутун оламда Мендан буюкроқ зот йўқ". Олий Ҳукмдор фақат битта - Кришна. Ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига амал қилиб, ведавий муқаддас китобларга таяниб, Кришнани ана шундай англаб етган киши бутун куч-қувватини ҳаётда фақат Кришна онги билан ҳаракат қилиб яшашга ишлатади ва ҳақиқий донишманд бўлиб етишади. Ҳали Кришнани англаб етмаган бошқа одамларнинг барчаси - шунчаки ғофил, калтафаҳм одамлардир. Фақат калтафаҳм, нодон одамлар Кришнани оддий инсон деб ҳисоблаши мумкин. Кришна онгига эга бўлган киши ҳар хил нодон ва ғофил одамлар орасида яшар экан, уларнинг таъсиридан алданиб, тўғри йўлдан адашиб Худодан узоқлашиб кетмаслиги керак: у «Бҳагавад-гита»нинг ҳар хил нотўғри талқинларидан четда юриб, Кришнани англаш йўлидан адашмай боришда давом этиши лозим.

*9. мач-читта мад-гата-прана
бодхайантаҳ параспарам
катхайанташ ча мам нитйам
тушйанти ча раманти ча*

Менинг асл содиқларимнинг фикру-хаёли ҳамиша Мен билан банд, улар бутун ҳаётини Менга бағишлаганлар. Улар ҳамиша бир-бирига илм ўргатишдан, Мен ҳақимда ўзаро суҳбатлашишдан чексиз лаззат ва ором олиб яшайдилар.

Изоҳ: Бу ерда таърифланганидай, Худонинг асл содиқлари бутун вужуди билан Худога хизмат қилиб яшайдилар. Уларнинг ақли ҳамиша Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам, улар фақат руҳий мавзуларда суҳбатлашадилар. Бу ерда асл содиқларга хос бўлган фазилатлар келтирилган. Шундай содиқлар куну-тун Парвардигорнинг сифатларини, кароматларини олқишлайдилар. Уларнинг юраги ва қалби ҳамиша Кришнага ғарқ бўлган, бошқа содиқлар билан Кришна ҳақида суҳбатлашиб, улар чексиз руҳий лаззатдан роҳатланиб яшайдилар.

Худога садоқат билан хизмат қилиш фаолиятининг бошланғич даврида Худога хизмат қилишнинг ўзиёқ улар учун илоҳий лаззат манбаи бўлади, руҳий баркамолликка эришганда эса, уларнинг қалбида Кришнага нисбатан чуқур илоҳий муҳаббат туйғуси қарор топади. Ана шундай илоҳий поғонага кўтарилиб, улар Худонинг даргоҳидаги олий руҳий лаззатдан бахраманд бўла бошлайдилар. Чаянтаня Махапрабху Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнини тирик мавжудотнинг қалбига

ташланган муҳаббат уруғига ўхшатади. Бутун коинот бўйлаб бир сайёрадан бошқа сайёрага ўтиб, сон-саноксиз тирик мавжудотлар сарсон бўлиб, мусибат чекиб юрибдилар, улар орасида камдан-кам одам ҳаёт йўлида Худога садоқат билан хизмат қилиш сирларини ошкор этишга қодир бўлган Худонинг асл содиқ хизматкорини учратиши мумкин. Худога садоқат билан хизмат қилиш инсоннинг қалбига ташланадиган уруғликка ўхшайди. Агар ҳаётида шундай нодир бахтга дуч келган киши ҳамиша мана шу буюк мантра - илоҳий товушлардан иборат бўлган махамантрани зикр қилиб, уни диққат билан тинглаб юрса, худди сув қуйиб турганда униб чиқадиган дарахт уруғи сингари, унинг қалбидаги Худога муҳаббат ниҳолининг уруғи ҳам аста-секин ривожлана бошлайди:

*Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна,
Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре,
Ҳаре Рама, Ҳаре Рама,
Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.*

Худога садоқат билан хизмат қилишнинг руҳий табиатга эга бўлган нав-ниҳоли аста-секин ўсиб, улғая боради ва моддий оламнинг барча қобиклари орқали ўтиб, руҳий осмондаги Браҳмадждйотига эришади. Ўсиб ривожланишда давом этавериб, Худога садоқат билан хизмат қилиш дарахти руҳий оламнинг энг буюк сайёраси - Голока Вриндаванага, Кришнанинг олий даргоҳига бориб етади. Голока Вриндаванада у Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топади ва Унга боғланиб, шу ерда мангу қолиб кетади. Худди оддий дарахт ниҳоли сингари, агар содиқ уни Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш(*қиртанам*) ва тинглаш(*шраванам*) суви билан мунтазам суғориб турса, Худога садоқат билан хизмат қилиш ниҳоли албатта ўсиб-улғайиб, гуллаб мева бера бошлайди. Худога садоқат билан хизмат қилиш дарахтининг тўлиқ таърифи "Чаянтаня-Чаритамрита" (Мадхйа-лила,19) асарида келтирилган. Унда айтилганки, Худога садоқат билан хизмат қилиш ниҳоли Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топганида содиқнинг қалби Худога муҳаббат туйғуси билан лиммо-лим тўлади, шунда, худди сувсиз яшай олмайдиган балиқ сингари, содиқ хизматкор ҳаётда Кришнасиз бир лаҳза ҳам яшай олмай қолади. Ана шундай ҳолатда Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна билан бевосита учрашган содиқ барча илоҳий фазилатларга эга бўлади.

"Шримад Бҳагаватам"да Худонинг Олий Шахси билан Унинг асл содиқлари орасидаги яқин муносабатлар ҳақида жуда кўп ҳикоялар келтирилган, шунинг учун "Шримад Бҳагаватам" содиқлар учун жуда азиз муқаддас китоб ҳисобланади. "Шримад Бҳагаватам" (12.13.18)нинг ўзида айтилганидай, *шримад-бҳагаватам пуранам амалам йад ваишнаванам приям*. Бу асарда моддий фаолият, иқтисодий раванк, ҳиссий лаззатлар ёки руҳий озодликка эришиш ҳақида ҳеч нарса ёзилмаган.

"Шримад Бҳагаватам" Худонинг Олий Шахси ва Унинг содиқларининг илоҳий табиати батафсил таърифлаб берилган ягона муқаддас асардир. Шунинг учун худди ёш йигит билан қиз ўзаро суҳбатлашишдан лаззат олгани сингари, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳам ана шу илоҳий ҳикояларни тинглашдан чексиз руҳий лаззат олади.

10. *тешам сатата-йуктанам
бҳаджатам прити-пурвакам
дадами буддхи-йогам там
йена мам упайанти те*

Менга ҳамиша муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқларимга Мен уларнинг Менинг даргоҳимга эришишига ёрдам берадиган чуқур тафаккур ато этаман.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *буддхи-йогам* ибораси муҳим аҳамиятга эга. «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида Парвардигор Аржунга насиҳат бера туриб, унга кўп нарса айтган ва сенга *буддхи-йога* ҳақида гапириб бераман, деб ваъда берган эди. Ҳозир У ана шу ваъдасининг устидан чиқяпти. *Буддхи-йога* - Кришна онги билан кўрсатиладиган фаолият бўлиб, тафаккурнинг энг олий даражада намоён бўлишидир. *Буддхи* ибораси "тафаккур" деган маънони, "йога" эса - руҳий юксалиш йўлини билдиради. Инсон ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига қайтишга интилаётганида, Худога садоқат билан хизмат қилиб, бутунлай Кришна онгига ғарқ бўлиб юганида унинг фаолияти *буддхи-йога* деб аталади. Бошқача қилиб айтганда, *буддхи-йога* - руҳни моддий олам тутқунлигидан озодликка олиб чиқадиган йўлдир. Руҳий юксалишнинг энг олий мақсади - Кришна, Худонинг Олий Шахси, лекин, одамлар буни билмайдилар, шу боис улар учун Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсуҳбат бўлиб, ўзларига ҳақиқий руҳий устоз топиш ҳаётда энг муҳим иш ҳисобланади. Ҳар бир инсон ҳаётнинг энг олий мақсади - Кришна, Парвардигор эканини билиб олиши керак. Агар инсон қатъий қарор билан ўз олдига ҳеч қачон ўзгармайдиган, мана шу аниқ мақсадни қўя олган бўлса, унга эришиш йўлида аста-секин бўлса ҳам, қатъий ишонч ва шижоат билан олға бораверади.

Агар инсон ҳаётда ўзининг олий мақсади нима эканини билса-ю, лекин қилаётган меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган бўлса, унинг фаолияти *карма-йога* деб аталади. Агар у инсон бўлиб яшашдан олий мақсад - Кришна эканини билса, аммо уни Кришнага эришиш ҳақидаги фалсафий фикрлашлар кўпроқ кизиқтирадиган бўлса, у *гйана-йога* билан шуғулланиб юрган бўлади. Агар инсон ҳаётда яшашдан олий мақсадни билса, шу мақсадга Кришнани англаш жараёни, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш орқали интилиб юрган бўлса, у *бҳакти-йога* яъни, йоганинг мукамал

тизими бўлган, руҳий баркамолликнинг олий поғонасига кўтарилиш имконини берадиган *буддхи-йога* йўлида юрган бўлади.

Агар инсон ҳақиқий руҳий устоздан фотиҳа олган ва бирор руҳий ташкилотга аъзо бўлган бўлса-ю, лекин, шунга қарамай руҳий баркамолликка эришишга ақли етишмаса, Кришна унинг қалбида туриб унга Худога эришиш учун етарли даражада ақл-идрок ато этади. Шу боис, ҳаётда ҳамиша Кришна онги билан ҳаракат қилиш ҳамда имкони борича, ҳар хил йўллар билан Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишда давом этавериш керак. Агар Худонинг содиқ хизматкори руҳий юксалиш йўлидан бориш учун етарли тафаккурга эга бўлмаса, лекин, самимий равишда ўз ихтиёрини Худога бутунлай топширган бўлса, Парвардигорнинг Ўзи унинг руҳий баркамолликка эришишига ва охир-оқибатда Худонинг мангу даргоҳига қайтиб боришига ёрдам беради.

11. *тешам эванукампартам
ахам аджнана-джем тамаҳ
нашайамй атма-бхава-стхо
гъйана-дипена бхасвата*

Уларга алоҳида марҳамат кўрсатиш учун Мен уларнинг юрагида туриб, ундаги ғофиллик зулматини илоҳий илм нури билан ёритаман.

Изоҳ: Чаитанья Махапрабху Банорас шаҳрининг кўчаларида Ҳаре Кришна мантрасини куйлаб юрарди: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Шунда Уни тинглашга минглаб одамлар тўпланарди. Ўша вақтларда Банорасда яшайдиган Пракашананда Сарасвати деган жуда машхур ва обрўли билимдон донишманд Чаитанья Махапрабхуни ғофилликда, ақидапарастликда айблаб масхара қила бошлади. Баъзан файласуфлар содиқларни ғофилликда ва ақидапарастликда айблаб танқид қилдилар. Лекин, аслида бундай эмас. Бҳакти фалсафасини баён этган зотлар ичида буюк файласуфлар ҳам бор. Оддий вайшнав-содиқ ана шу файласуфларнинг ёзган асарларини ўқимаса, ҳатто руҳий устозидан ҳам ёрдам сўрамаса, лекин Худога садоқат билан самимий хизмат қилиб юрган бўлса, унинг қалбида мавжуд бўлган Кришнанинг Ўзи унинг илм олишига ёрдам беради. Шу боис, ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган самимий содиқ ҳеч қачон ғофиллик зулматида қолиб кетмайди. Ғофиллик ботқоғидан бутунлай халос бўлиш учун кундалик турмушда Кришна онги билан ҳаракат қилиб, ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб юришнинг ўзи кифоя.

Парвардигор Аржунга айтяптики, Олий Мутлақ Ҳақиқатни, Худонинг Олий Шахсини фалсафий изланишлар ёрдамида тўлиқ англаб бўлмайди, чунки Олий Ҳақиқат шу қадар буюк ва чексизки, Уни ақлга сиғдириб ёки фикрлаш

ёрдамида англаб бўлмади. Инсон миллион йиллар давомида фалсафий изланишлар билан машғул бўлиши мумкин, аммо, унинг қалбида Олий Ҳақиқатга нисбатан муҳаббат, садоқат бўлмаса, у ҳеч қачон Худо Шахсини, Кришнани англай олмайди. Содиқ хизматкор ўзининг муҳаббат ва садоқат тўла хизмати билан Худони мамнун қила олганида, Парвардигор Ўзининг англаб бўлмас қуввати ёрдамида асл содиқнинг пок қалбида Ўзини намоён этади. Асл содиқ ҳамиша Кришнани ўзининг қалбида олиб юради, ҳамиша қуёшдай порлаб турадиган Кришна унинг қалбида бўлгани учун, ундаги ғофиллик зулмати ўзидан-ўзи ғойиб бўлади. Мана шу - Ўзининг асл содиқ хизматкорига Парвардигор Кришнанинг кўрсатган алоҳида марҳаматидир.

Моддий оламда юрганимиз сабабли, миллионлаб умрлардан бери тўпланиб келаётган моддийлик иллатлари қалин парда бўлиб қалбимизни қоплаб олган, аммо, агар ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб Худога садоқат билан хизмат қила бошласак, қалбимиз тез орада барча иллатлардан покланади, шунда биз соф руҳий илмга эга бўламиз. **Фақат Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ва Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида олий мақсадга - Вишнуга, Парвардигор Кришнага эришиш мумкин.** Бунга фалсафий фикр юритишлар ёки баҳс-мунозаралар билан эришишнинг иложи йўқ. Худонинг содиқ хизматкори тирикчилиги учун зарур бўлган эҳтиёжлари ҳақида ўйлаб, ташвишга тушиб юришининг умуман ҳожати йўқ, чунки, қалби ғофиллик иллатидан бутунлай покланганида, унинг қилаётган хизматидан мамнун бўлган Парвардигор унинг тирикчилиги учун зарур бўлган барча нарсалар билан уни Ўзи таъминлаб туради. «Бҳагавад-гита» таълимотининг мазмун-моҳияти шундан иборат. «Бҳагавад-гита»ни ўрганиб, инсон ўз ихтиёрини бутунлай Худога топшириши, умрини Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга бағишлаши мумкин. Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкорига тўла ғамхўрлик қила бошлаганида, содиқ барча моддий истак-орзулардан бутунлай халос бўлади.

12-13. *аржуна увача*

*парам Браҳма парам дхама
навитрам парамам бхаван
пурушам шашиватам дивьяам
ади-девам аджам вибхум
ахус твам ришайах сарве
деваршир нарадас татха
асито девало вйасах
свайам чаива бравиши ме*

Аржун деди: Сен - Худонинг Олий Шахси, олий даргоҳ, энг пок Зот ва Мутлақ Ҳақиқатсан. Сен - мангу, илоҳий, туғилмаган ва энг буюк бошланғич Шахссан. Нарада,

Асита, Девала ва Вйаса сингари барча буюк донишмандлар бу ҳақиқатни тасдиқлаганлар, энди Ўзинг ҳам менга шуни айтяпсан.

Изоҳ: Бу икки шеърда Аржун файласуф-майвадиларга Парвардигор алоҳида руҳлардан фарқ қилишини тушуниш имкониятини берган. «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини тушунтирадиган тўрт шеърни тинглаб, Аржун барча гумонларидан халос бўлиб, Кришна - Худонинг Олий Шахси эканлигини тан олди. У дарҳол, ҳеч иккиланмай шундай деди: "Сен - *парам браҳма*, Худонинг Олий Шахсисан". Аввал Кришна унга бутун борлиқнинг манбаи - Ўзи эканини айтган эди. Ҳар бир фаришта, ҳар бир одам Худонинг, Кришнанинг ҳукми остида. Фақат ғофиллиги туфайли фаришталар ва одамлар ўзларини мустақил деб ўйлайдилар. Ана шу ғофиллик зулматини фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида ёритиш мумкин. Бу ҳақда аввалги шеърда Парвардигорнинг Ўзи айтган эди. Энди, Унинг марҳамати билан Аржун Уни Олий Мутлақ Ҳақиқат деб тан оляпти, бу Ведаларнинг, барча муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига мос келади. Кришна Аржуннинг дўсти бўлгани учун у Кришнани мактаб, шундай деб айтяпти, деб ўйламаслик керак. Мазкур икки шеърда Аржун айтаётган гапларнинг барчаси Ведаларда тўла тасдиқланади. Ведаларнинг тасдиқлашига кўра, **Парвардигорни фақат Унга садоқат билан хизмат қилиш орқали англаб етиш мумкин**, бунинг бошқа йўли йўқ. Аржуннинг бу ерда айтган ҳар бир гапи Ведаларда тасдиқланган.

"Кена-упанишад"да айтилганки, Олий Браҳман - бутун борлиқнинг таянчи; Кришна ҳам бутун борлиқ Унинг Ўзида мужассамлигини айтган эди. "Мундака-упанишад"да айтилганки, **Парвардигорни фақат ҳамиша Уни ўйлаб юрган киши англай олади.** Мунтазам равишда Кришна ҳақида ўйлаб юриш - *смаранам* деб аталади ва Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз туридан бири ҳисобланади. Фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш шарофати билангина инсон ўзининг ҳақиқий руҳий табиатини англаб етиши ва моддий тана тутқунлигидан халос бўлиши мумкин.

Ведаларда Парвардигор - пок зотлар ичида энг пок Зот, деб аталган. Шу ҳақиқатни англаб етган киши ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлади. Худога ўз ихтиёрини топширмай туриб, гуноҳлар иллатидан бутунлай покланишнинг иложи йўқ. Аржуннинг - "Кришна - пок зотлар ичида энг пок" - деган гапи Ведаларда ҳам, Нарада бошлиқ буюк донишмандларнинг фикрларида ҳам тасдиқланади.

Кришна - Худонинг Олий Шахси, шу боис биз ҳамиша У ҳақда ўйлаб юришимиз лозим. Шу тарзда биз Худо Шахси, Парвардигор билан бўладиган руҳий муносабат лаззатидан баҳраманд бўламиз. Кришна бутун борлиқнинг энг Олий Тимсолидир. У моддий тана эҳтиёжларидан

бугунлай пок, туғилиш-у ўлишлар унга умуман таъсир қилмайди. Буни нафақат Аржун, балки барча ведавий муқаддас китоблар ҳам тасдиқлайди. Шастраларнинг ҳаммаси Кришнани худди шундай таърифлайдилар, «Бҳагавад-гита»нинг тўртинчи бобида Худо Шахсининг Ўзи шундай дейди: **"Гарчи Мен туғилмаган бўлсам ҳам, ҳақиқий дин қонунларини қайта тиклаш учун ҳар замон ҳар замонда Ерга таширф буюраман"**. У - бутун борлиқнинг бошланғич манбаи; Унинг дунёга келишига ҳеч қандай сабаб йўқ, чунки Унинг Ўзи барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси, ҳамма нарса Ундан тарқалган. Ана шундай мукамал илмга фақат Худонинг марҳамати билангина эришиш мумкин.

Кришнанинг марҳамати билан бу ерда Аржун Унга ўз туйғуларини изҳор этяпти. Агар биз «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини тушунишни истасак, мана шу икки шеърда айtilган гапларнинг барчасини комил ишонч билан қабул қилишимиз лозим. Мана шу *парампара*, "шогирдлар силсиласи" деб аталади. Киши шогирдлар силсиласига мансуб бўлмай туриб, «Бҳагавад-гита»ни тушуна олмайди. Фақат ўз фикрига, ўзининг қобилятига, дунёвий маълумотига таяниб «Бҳагавад-гита»нинг асл маъносини тушуниб олишнинг иложи йўқ. Минг афеуски, ўзларининг ҳар хил илмий унвонлари билан гердаядиган калтафаҳм олимлар, Ведаларнинг шунча кўрсатмаларига қарамай, ўжарлик билан Кришнани оддий инсон деб ҳисоблашда давом этавердилар.

14. *сарвам этад ритам мане
йан мам вадаси кешава
на хи те бхагаван вйактим
видур дева на данавах*

О Кришна, Сен айтган гапларнинг ҳаммасини мен айни ҳақиқат деб қабул қиламан. Эй Парвардигор, на фаришталар, на иблислар Сени англашга қодир эмаслар.

Изоҳ: Бу ерда Аржун иймонсиз иблис ва даҳрийларнинг Кришнани англашга қодир эмаслигини тасдиқляпти. Замонавий кўримсиз, ғофил, калтафаҳм олимлар у ёқда турсин, ҳатто фаришталар ҳам Парвардигорни тўлиқ англаб ета олмайдилар. Парвардигорнинг марҳамати билан Аржун Олий Мутлақ Ҳақиқат - ҳар томонлама мукамал бўлган Худо Шахси, Кришна эканини англаб етди. Бизларнинг ҳар биримиз «Бҳагавад-гита» илми ўргатилаётган шогирдлар силсиласида биринчи халқа бўлиб турган Аржундан ўрнак олишимиз керак. Тўртинчи бобда айtilганидай, *парампара*, яъни «Бҳагавад-гита» илмини ўрганиб келаётган устозлар силсиласининг занжири узилиб қолган эди. Шу сабабли, Ўзининг дўсти ва буюк содиғи сифатида Аржунни *парампара* занжирининг биринчи халқаси қилиб, Парвардигор шогирдлар силсиласини қайта

тиклади. "Гитопанишад"га ёзилган кириш сўзида айtilган эдики, «Бҳагавад-гита» илми албатта устозлар силсиласи, яъни *парампара* орқали олинган бўлиши керак. *Парампара* занжири узилиб қолгани сабабли Аржун унинг давомчиси сифатида танланган. Аржундан ўрнак олиб, биз ҳам Кришна айтган гапларни ҳеч иккиланмасдан "ҳақиқат" деб қабул қилишимиз лозим, шунда биз «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини тўғри тушуна оламиз, фақат шундагина Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англай олишга қодир бўламиз.

15. *свайам эватманатманам
веттха твам пурушоттама
бхута-бхавана бхутеша
дева-дева джагат-пате*

Эй Олий Шахс, ҳақиқатан ҳам, ҳамма нарсанинг манбаи, барча тирик мавжудотларнинг ҳукмдори, барча маъбудларнинг Худоси ва бутун оламнинг Хўжайини бўлган ҳолда Ўзингни ички қувватинг ёрдамида фақат Сен Ўзинг тўлиқ англашга қодирсан.

Изоҳ: Аржун ва унинг издошлари сингари, Худога садоқат билан хизмат қилиш орқали Кришнага бевосита боғланган одамларгина Парвардигорни англай оладилар. Иблис ва даҳрийлар ҳеч қачон Худони тўлиқ англаб етишга қодир эмаслар. Инсонни Худодан узоқлаштирадиган фалсафий сафсаталар энг оғир гуноҳ ҳисобланади, шу сабабли Кришнани танимаган иймонсиз кишилар «Бҳагавад-гита»га ҳеч қандай изоҳ ёзмасликлари керак. «Бҳагавад-гита» - Кришнанинг бевосита Ўзи баён этган, ягона Парвардигор, Худо Шахси Кришна ҳақидаги илоҳий илм бўлгани учун, бу сирли илми, худди Аржун сингари, фақат Кришнанинг Ўзидан ўрганиш орқалигина англаб етиш мумкин. Бу илми имонсиз даҳрийлар орқали ўрганишнинг иложи йўқ. "Шримад Бҳагаватам" (1.2.11.) да шундай дейилади:

*ваданти тат таттва-видас
таттвам йадж джнанам адвайам
брахмети параматмети
бхагаван ити шабдйате*

"Олий Ҳақиқатни уч кўринишда англаб оладилар: 1. Шахсиятсиз Браҳман кўринишида; 2. Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Параматма кўринишида; 3. Бхагаван - Худонинг Олий Шахси кўринишида".

Шундай қилиб, Худонинг Олий Шахсини англаб етиш Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг охириги, энг юқори босқичи ҳисобланади. Оддий инсон, ҳатто озодликка эришиб, шахсиятсиз Браҳманни ёки ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган Параматмани англаб етган киши ҳам Парвардигорнинг шахс эканини албатта

англаб етавермайди. Худонинг Олий Шахсини англаб етиш учун ундай одамлар ана шу Олий Шахс - Кришнанинг Ўзи айтган «Бхагавад-гита»ни ўқиб-ўрганишлари лозим. Баъзи имперсоналистлар Кришнани «Бхагаван» деб, Унинг обрўсини, мартабасини, шон-шухратини тан оладилар, аммо озодликка эришган зотларнинг ҳаммаси ҳам Кришна - *Пурушоттама*, Олий Шахс эканини тушуниб етишга қодир бўлавермайди. Ҳатто, шуни тушунгандан кейин ҳам Кришна - барча тирик мавжудотларнинг отаси эканини англаш жуда қийин бўлади. Шу сабабли Аржун Уни - *бхуто-бхавана* (бутун борлиқнинг манбаи) деб атаяпти. Ҳатто Кришна - барча тирик мавжудотларнинг отаси эканини англаган киши ҳам Унинг олий ҳукмдор эканини англаб етавермайди. Шу сабабли Кришнага мурожаат қилар экан, Аржун Уни *Бхутеша*, яъни «Олий Ҳукмдор» деб атаяпти. Аммо, Кришна барча тирик мавжудотларнинг Олий Ҳукмдори эканини англаб етган одамлар ҳам, Кришна барча фаришталарнинг бошланғич манбаи эканини тушуна олмайдилар, шу боис Аржун Уни *Девадева*, яъни "барча фаришталарнинг Худоси" деб атаяпти. Ниҳоят Кришна - ҳатто барча фаришталар ҳам сиғинадиган ягона Парвардигор эканини билган одамлар ҳам, У - бутун борлиқнинг ягона Эгаси эканини тушунмайдилар, шу боис Аржун Уни *Жагатпати* яъни, "бутун борлиқнинг ягона Эгаси" деб атаяпти. Кришна ҳақидаги Ҳақиқат илмини англаб етган Аржун бу ерда мана шу буюк Ҳақиқатни очик эълон қиляпти, ундан ўрнак олиб, биз ҳам Кришна аслида қандай бўлса шундайлигича, асл ҳолида англай оламиз.

16. *вактум архасй ашешена
дивйа хй атма-вибхутайах
йабхир вибхутибхир локан
имамс твам вйатйа тиштхаси*

Илтимос, менга Ўзингнинг барча оламларни камраб оладиган илоҳий бойлик(мўъжиза)-ларингни батафсил таърифлаб бер!

Изоҳ: Бу шеърдан маълум бўладики, Аржун Худонинг Олий Шахси ҳақида Кришна ошкор этган илмдан тўла қаноатланган. Аржун Кришнанинг марҳамати билан илоҳий руҳий тажрибага, чуқур тафаккурга, илмга, улар ёрдамида эришиладиган ҳамма нарсага эга бўлиб, Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тушуниб етганди. Унинг қалбида бунга ҳеч қандай шубҳа қолмаган, шунга қарамай, у Кришнадан қандай қилиб У бутун борлиққа сингиб, уни камраб олишини таърифлаб беришни илтимос қиляпти. Одатда одамлар, айниқса имперсоналистлар Парвардигорнинг ҳар ерда мавжуд бўладиган кўриниши билан кўпроқ қизиқадилар. Шу боис, Аржун Кришнадан қандай қилиб Унинг ҳар хил қувватлари Парвардигорни ҳамма жойда

намоён қила олишини тушунтириб беришни сўраяпти. Бу ерда Аржун шу саволни оддий одамлар тилидан бераётганини тушуниш керак.

17. *катхам видьйам ахам йогимс
твам сада паричинтайан
кешу кешу ча бхавешу
чинтйо "си бхагаван майа*

Эй Кришна, эй олий сеҳргар, мен қандай қилиб Сени ҳамиша эслаб юришни, Сени англаб етишни ўрганишим мумкин? Эй Худонинг Олий Шахси, мен Сени намоён этган шунча қиёфаларингдан қайси бирида эслаб юришим керак?

Изоҳ: Аввалги боблардан бирида айтилганидай, Худонинг Олий Шахси бизларнинг кўзимиздан *йога-майа* пардаси ёрдамида яшириниб олган. Парвардигорни фақат Унга ўз ихтиёрини бутунлай топширган итоаткор руҳлар, Унинг содиқ хизматкорлари кўра оладилар. Ўзининг яқин дўсти Кришна - Худонинг Олий Шахси эканига Аржун ҳеч қандай гумон қилмайди, аммо, у бошқа оддий одамлар ҳамма жойда мавжуд бўлган Парвардигорни қандай англай олиши мумкинлигини билишни истаяпти. *Йога-майа* воситасида яшириниб олган Парвардигорни оддий одамлар, шу жумладан, иймонсиз даҳрийлар ва иблислар ҳам англай олмайдилар. Шу сабабли, Аржун шундай одамларнинг ҳам манфаатини кўзлаб Кришнага бу саволларни берапти. **Улуғвор содиқ** Худони, Кришнани фақат ўзи англаб етишга интилмади, аксинча, у иложи борича **бу дунёдаги ҳар бир инсон Худони англаб яшаши ҳақида ўйлайди.** Ҳар бир ҳақиқий *вайшнав* сингари, бошқаларга ғайритабиий равишда меҳрибон, ҳамдард бўлган Аржун ҳам, дунёдаги барча одамларга Парвардигор қандай қилиб бутун борлиқнинг ҳамма жойида мавжуд бўлиши ҳақидаги илмни ошкор этмоқчи бўляпти. У Кришна *йога-майанинг* Ҳукмдори эканини назарда тутиб, Уни *йогини* деб атаяпти. Парвардигорни оддий одамлар кўзидан яшириб турган *Йога-майа* Кришнанинг амри билан Парвардигорни шу одамларга намоён этиши ҳам мумкин. Қалбида Худого, Кришнага нисбатан муҳаббат туйғуси бўлмаган оддий инсон ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юра олмайди, шу боис у Кришнани моддий нарсалар воситасида эслаб юришга мажбур. Шунинг учун Аржун бу ерда Кришнага, ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган оддий одамларнинг фикрлаш қобилятини назарда тутган ҳолда савол берапти. *Кешу кешу ча бхавешу* сўзлари моддий табиатни билдиради (*бхава* - "моддий нарсалар" дегани). Материалист одамлар Кришнанинг руҳий табиатини англаб ета олмагани сабабли, уларга моддий нарсалар орқали муроқаба қилиб, уларда ҳам Худо мавжуд эканлигини англаб етишга ҳаракат қилиш тавсия қилинади.

18. *вистаренатмано йогам
вибхутим ча джанардана
бхуйах катхайа триптир хи
шринвата насти ме "мритам*

О Жанардана, Сендан яна бир бор илтимос қиламан, менга Ўзининг сеҳр қудратингни, бойликларингни иложи борича батафсилроқ таърифлаб бер! Мен ҳеч қачон Сен ҳақингда тинглашдан чарчамайман, чунки Сенинг гапларингни тинглаган сайин, уларнинг шарбатидан яна лаззатлангим келаверади.

Изоҳ: *Наймишаранйя* ўрмонида тўпланган Шаунака риши бошлиқ донишмандлар ҳам Сута Госвамига айнан шундай гапларни айтган эдилар:

*вайам ту на витрипийама
уттама-шлока-викраме
йач чхринватам раса-джданам
сваду сваду паде паде*

"Ғаройиб илтижоларда олқишланадиган Кришнанинг илоҳий эрмакларини мунтазам тинглаб юрган киши ҳеч қачон уларни тинглашдан зерикмайди. Шри Кришна билан руҳий муносабатларини қайта тиклаган кишилар Парвардигорнинг мана шу эрмакларини тинглаб, такрор ва такрор илоҳий лаззат уммонига ғарқ бўлаверадилар"(Ш.Б. 1.1.19)

Шу боис Аржун яна бир марта Кришна ҳақида тинглашни истаяпти, энди уни, қандай қилиб Кришна ҳамма жойда мавжуд бўла олиши кизиқтиряпти.

Амритам яъни "лаззатли шарбат" иборасига келсак, Шри Кришна ҳақидаги ҳар қандай сўз ёки ҳикоя лаззатли шарбатга ўхшайди. Ана шу лаззатдан ҳар бир инсон баҳраманд бўла олади. Ҳадемай кишининг жонига тегиб кетадиган дунёвий ҳикоя ва романлардан фарқли равишда, Парвардигор Шри Кришнанинг илоҳий эрмаклари ҳақидаги ҳикояларни тинимсиз тинглайвериш мумкин. Шунинг учун, коинот тарихи ёзилган асарларда Парвардигорнинг бу дунёда намоён этган турли қиёфалари кўрсатган илоҳий кароматлар ҳақидаги ҳикояларнинг сон-саногии йўқ. Масалан, Пураналар қадим ўтган замонлардаги воқеа-ҳодисалар ҳақида гапириб, Парвардигорнинг кўплаб қиёфалари ҳақида ҳикоя қилади. Шу боис, одамлар уларни қанча ўқимасин, ҳеч қачон бундан зерикмайдилар.

19. *шри бхагаван увача
ханта те катхайишйаами
дивйа хй атма-вибхутайах
прадханйатах куру-шрештха
настй анто вистарасйа ме*

Худонинг Олий Шахси деди: Хўп, Мен сенга Ўзимнинг бойлигим ва сеҳрли қудратим ҳақида гапириб бераман, лекин фақат

уларнинг энг асосийларини таърифлайман, чунки Менинг буюклигим ҳақиқатан ҳам чексиз, эй Курулар аьлоси.

Изоҳ: Кришна ва Унинг мўъжизавий қудратини охиригача англаб етишнинг иложи йўқ. Алоҳида руҳнинг чекланган сезги аъзолари унга Парвардигор Кришнанинг кароматларини охиригача англаб етиш имконини беролмайди. Шунга қарамай, содиқлар барибир Кришнани англашга интиладилар. Лекин, улар ҳеч қачон ўз олдига бирор маълум вақтда ёки умрининг бирор маълум босқичида Худони албатта тўла англаб олишни мақсад қилиб қўймайдилар. Шри Кришна ҳақидаги ҳикояларнинг ўзи уларга шунчалик қувонч олиб келадики, улар ҳақиқатан ҳам худди тенгсиз, туганмас лаззатга ўхшайди. Шунинг учун Худонинг содиқ хизматкорлари бундай ҳикояларни тинглашдан чексиз лаззат оладилар. Кришнанинг фазилатлари ва Унинг ҳар хил қувватлари ҳақида гапириб, Худонинг асл содиқлари бундан руҳий лаззат оладилар, шу боис уларни такрор ва такрор гапираверишни ёки тинглайверишни истайдилар. Тирик мавжудотлар Парвардигорнинг буюклигини тасаввурига сиғдира олмаслигини Кришна яхши билади, шунинг учун У Аржунга Ўзининг ҳар хил қувватларининг фақат асосий кўринишлари ҳақида гапириб беришга рози бўлди. Бу ерда ишлатилган *прадханйатах*, яъни "асосий" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Демак, биз Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган асосий кўринишларинигина билиб олишимиз мумкин, чунки унинг кўринишлари чексиз. Уларнинг ҳаммасини билишнинг умуман иложи йўқ. Бу ерда ишлатилган *вибхути* сўзи эса, Парвардигорнинг оламини бошқариб турадиган қудратини билдиради. "Амара-коша" луғати бўйича *вибхути* ибораси - "алоҳида ғаройибот" деганни билдиради.

Имперсоналистлар ва пантеистлар Парвардигорнинг ғаройиблигини ва Унинг илоҳий қувватлари қандай ҳаракат қилишини тушунолмайдилар. Ана шу қувватлар руҳий ва моддий оламдаги ҳамма нарсаларга сингиб кетган. Энди Кришна Ўзининг оддий одамлар англаб олишга қодир бўлган ғаройиботлари ва ҳар хил қувватларини қисман таърифлаб бермоқчи бўляпти.

20. *ахам атма гудакеша
сарва-бхутамайя-стхитах
ахам адити ча мадхйам ча
бхутанам анта эва ча*

Эй Аржун, эй Гудакеша, Мен - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбидаги Олий Руҳман. Мен - мавжуд ҳамма нарсанинг аввали, ўртаси ва охириман.

Изоҳ: Бу ерда Кришна Аржунни *Гудакеша*, яъни

"Ғофиллигини ва уйқусини енгган зот" деб атаган. Ғафлат ботқоғига ботиб ухлаб ётган одам Худонинг Олий Шахсининг руҳий ва моддий оламда намоён этган ҳар хил кўринишларини англашга қодир эмас. Шу боис, бу ерда Кришнанинг Аржунга мурожаат қилаётган исмлари чуқур маънога эга. Аржун ўзининг ғофиллигини енга олгани учун Парвардигор унга ўзининг ҳар хил ғаройиб бойликлари ҳақида гапириб беришга рози бўлди.

Энг аввало Кришна Аржунга ўзининг биринчи намоён бўлишида У бутун моддий оламнинг руҳи, жони эканини айтяпти. Моддий оламни яратишдан аввал Парвардигор ўзининг тўлиқ намоён бўлган кўриниши - *пуруша-аватара* қиёфасига киради ва бутун борлиқнинг яралишини бошлаб беради. Шу сабабли У - махат-таттванинг *атма*(жон)си, яъни моддий олам таркиб топадиган "моддий қувват бирикмаси"нинг жони, руҳидир. Моддий қувват бирикмасининг ўзи олам яралишининг сабабчиси бўлмайди, унинг сабабчиси - махат-таттванинг, яъни моддий қувват бирикмасининг ичига кирадиган Маха-Вишнудир. Кришна - махат-таттванинг руҳи. Маха-Вишну аввалига намоён бўлган коинотлар ичига жон, рух бўлиб киради, кейин ўзини ҳар бир тирик мавжудот ичида намоён этади. Биз биламизки, ҳар бир тирик мавжудотнинг моддий танасининг ичида руҳий заррача мавжуд бўлгани сабаблигина у тирик бўлади. Агар жон бўлмаса, тана ўсиб ривожлана олмаган бўларди. Худди шундай, моддий олам ҳам, агар унинг ичига Олий Рух, Кришна кирмаса, ўсиб ривожланмаган бўларди. "Субала-упанишад"да шундай деб айтилган: *пракритйадисарва-бхутантар-йамаи сарва-шеши ча нарайанаҳ* - "Олий Рух кўринишида Худонинг Олий Шахси барча намоён бўлган коинотларда мавжуд".

"Шримад Бҳагаватам"да, шунингдек "Сатвата-тантра"да уч *пуруша-аватара* таърифланган. *Вишнос ту трини рупани пурушахйани атхо видух:* Моддий оламда Худонинг Олий Шахси, ягона Парвардигор ўзини уч қиёфада намоён этади - Каранодакашайи Вишну, Гарбходакашайи-Вишну ва Кширодакашайи-Вишну. Маха-Вишну ёки Каранодакашайи-Вишну ҳақида "Брахма - самхита"(5.47)да ёзилган: *йах каранарнава-джале бхаджати сма йога-нидрам:* Парвардигор Шри Кришна ўзининг барча сабаблар сабабчиси бўлган Маха-Вишну қиёфасида фазовий уммонда ястаниб ётади. Шу боис Худонинг Олий Шахсини бу оламнинг бошланғич манбаи, бутун борлиқнинг посбони ва моддий қувватнинг намоён бўлган барча кўринишларининг охири деб атайдилар.

21. *адитйанам ахам вишнур
джйоттишам равир амишуман
маричир марутам асми
накшатранам ахам шаши*

Адитйалардан Мен - Вишнуман, ёритгичлардан - порлоқ Қуёшман, Марутлардан - Маричиман, юлдузлар орасида Мен - Ойман.

Изоҳ: Ўн икки Адитйа ичида асосийси - Вишну, Кришна. Осмонда ярқираб турган ёритгичлардан асосийси - Қуёш, "Брахма-самхита"да "Қуёш - Худо Шахсининг порлаб турган кўзи" деб аталган. Космик фазода эллик турли шамол эсиб туради, уларнинг ҳаракатини бошқариб турган фаришта Маричи - Кришнанинг тимсоли.

Тунда осмонда ярқираб турган барча юлдузлар орасида энг ёруғи Ой ҳисобланади, шу боис, Ой ҳам Кришнанинг тимсоли. Бу шеърдан маълум бўладики, Ой юлдузлар туркумига кирадиган сайёра. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкин: осмонда ярқираб турган юлдузлар ҳам Қуёш нуруни акс эттиради. Ведалар таълимоти бир коинотда бир неча Қуёш борлигини инкор этади. Қуёш битта, барча юлдузлар, шу жумладан Ой ҳам, Қуёш нуруни акс эттириб турадилар. «Бҳагавад-гита»нинг бу шеърида Ой юлдузлар тоифасига киритилган экан, демак, осмонда ярқираган юлдузларнинг ҳар бири алоҳида ёритгич эмас, балки улар худди Ойга ўхшаб, фақат Қуёш нуруни акс эттирадилар, холос.

22. *веданам сама-ведо "смин
деванам асми васаваҳ
индрийанам манаи часми
бхутанам асми четана*

Ведалардан Мен - "Сама-веда"ман, фаришталардан - осмон шоҳи Индраман, сезгилар орасида - ақлман, тирик мавжудотлардаги ҳаёт кучи, онги - Менман.

Изоҳ: Модда билан рух орасидаги фарқ шундан иборатки, тирик мавжудотдан фарқли равишда, жонсиз, ўлик модданинг онги йўқ. Шу боис, мангу онг - бирламчи, бошланғич зотдир. Моддий унсурларнинг қандайдир йўллар билан ўзаро бирикиши натижасида онг пайдо бўлиши мутлақо мумкин эмас.

23. *рудранам шанкараи часми
виттешо йакша-ракшасам
васунам павакаи часми
мерух шикхаринам ахам*

Рудралардан маъбуд Шива - Менман, якша ва ракшаслардан Мен - фаришталар ҳазиначиси Кувераман, Васулардан Мен - Агни(олов маъбуд)ман, тоғлар орасида эса, Мен - Меруман.

Изоҳ: Моддий оламда ўн бир Рудра мавжуд бўлиб, уларнинг энг асосийси - Шанкара, яъни Тангри Шива. У - Парвардигорнинг моддий оламда намоён бўлиб ғафлат гунасини бошқариб

турадиган қиёфасидир. Якша ва рақшасларнинг ҳукмдори - фаришталарнинг хазинабони Кувера ҳисобланади, у ҳам Парвардигор тимсолидир. Меру - ўзининг табиий бойликлари билан машҳур бўлган буюк тоғ.

24. *пуродхасам ча мукхйам мам
виддхи партха брихаспатим
сенанинам ахам скандаҳ
сарасам асми сагараҳ*

Эй Аржун, билсанг, руҳонийлар орасида бош руҳоний Брихаспати - Менман. Саркардалардан - Карттикея Менман, сув ҳавзаларидан Океан - Менман.

Изоҳ: Жаннатий сайёраларда яшайдиган фаришталарнинг ҳукмдори - осмон шоҳи Индра бўлади. У бошқараётган сайёра *Индралока* деб аталади. *Брихаспати* - Индранинг руҳий устози, бош руҳоний. *Индра* фаришталарнинг сардори бўлгани учун, *Брихаспати* ҳам руҳонийларнинг энг буюги ҳисобланади. Индра - фаришталар шоҳи бўлгани сингари, *Сканда*, яъни *Парвати* билан Тангри Шиванинг ўғли бўлган *Карттикея* ҳам - барча лашкарбошиларнинг сардори ҳисобланади. Барча сув ҳавзалари ичида энг каттаси - Океан ҳисобланади. Буларнинг барчаси орқали Худонинг Олий Шаҳси бўлган Парвардигор Кришнанинг улуғворлиги, буюклиги ҳақида қандайдир тасаввурга эга бўлиш мумкин.

25. *махаршинам бхригур ахам
гирам асмй экам акшарам
йаджнанам джапа-йаджо
“сми стхаваранам хималайаҳ*

Буюк донишмандлардан - Бхригу Менман, товушлардан муқаддас "оум" бўғини Менман. Қурбонликлардан Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш, "жапа" - Менман, кўзгалмас зотлардан эса, Ҳимолай тоғи - Менман.

Изоҳ: Коинотдаги биринчи тирик мавжудот бўлган Тангри Браҳма бир неча ўғил фарзандларни дунёга келтирган бўлиб, улар коинотда ҳар хил ҳаёт турларини, таналарини яратдилар. Унинг донишманд-ўғиллари орасида энг қудратлиси - *Бхригу*. Барча руҳий, илоҳий товушлар ичида "оум" бўғини, яъни *омкара* - Кришнанинг тимсолидир. Барча қурбонлик маросимлари ичида эса, Кришнанинг Ўзидан фарқ қилмайдиган Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш Кришнанинг тимсолидир: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Баъзи Ведавий муқаддас китобларда ҳайвонларни қурбонлик қилиш маросимлари тавсия қилинган, аммо, Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишдан

иборат бўлган қурбонлик маросимида ҳеч қандай зулмга ўрин йўқ. **Жана, яъни зикр - барча қурбонлик маросимлари ичида энг осон ва энг пок қурбонлик маросими** ҳисобланади. Борлиқдаги барча буюк, улуғвор нарсаларнинг ҳаммаси Кришнанинг тимсолидир. Шу боис, Ер юзидаги тоғлар ичида энг буюги Ҳимолай ҳам Кришнанинг тимсолидир. Аввалги шеърда Меру тоғи ҳақида гапирилган эди, аммо Меру баъзан ўрнидан кўзгалади, Ҳимолай эса, ҳамиша ўз ўрнида кўзгалмай қолади. Шу жиҳати билан Ҳимолай Мерудан устун туради.

26. *ашваттхаҳ сарва-врикшанам
деваршинам ча нарадаҳ
гандхарванам читраратхаҳ
сиддханам капило муниҳ*

Дарахтлардан Мен банийан дарахтиман, фаришталар орасидаги донишмандлардан Нарада - Менман. Гандхарвалардан - Читраратха, комил зотлар орасида эса, донишманд Капила - Менман.

Изоҳ: *Банийан* дарахти(*ашваттха*) - энг баланд ва энг чиройли дарахт, кўпчилик ҳиндистонликлар ҳар куни эрталаб унга сажда қилиб сиғинадилар. Ҳиндистонликлар фаришталар билан бир қаторда Худонинг энг буюк содиқ хизматкори Нарада Мунига ҳам сажда қиладилар. Шу боис, Нарада Муни ҳам содиқлар орасида Кришнанинг тимсоли ҳисобланади. Гандхарвалар яшайдиган сайёрада асосан моҳир машшоқ ва кўшиқчи зотлар яшайди, уларнинг энг яхшиси *Читраратха* ҳисобланади. Баркамолликка эришган тирик мавжудотлар орасида Девахутининг ўғли Капила Кришнанинг тимсолидир. Уни "Кришнанинг намоён бўлган қиёфаси" деб ҳисоблайдилар, Унинг таълимоти "Шримад Бҳагаватам"да келтирилган. Кейинроқ бошқа бир Капила ҳам дунёга келиб, даҳрийлик таълимотини тарғибот қилиш билан шуҳрат қозонди. Бу ерда келтирилган Девахутанинг ўғли Капила билан даҳрий Капиланинг бир-бирига ҳеч қандай алоқаси йўқ.

27. *уччайхишравасам ашванам
виддхи мам амритодбхавам
айраватам гаджендранам
наранам ча нарадхипам*

Учқур отлардан Мен - океанни чайганда дунёга келган Уччайхишраваман. Қудратли филлардан Айравата - Менман, одамлар орасида шаҳаншоҳ - Менман.

Изоҳ: Бир пайтлар фаришталар(Худонинг содиқ хизматкорлари) билан иблислар сут уммонини чайишга қарор қилган эдилар. Океанни чайиш натижасида мангулик шарбати ва заҳар пайдо бўлди. Заҳарни Тангри Шива ичди, шарбатдан эса ҳар

хил тирик мавжудотлар дунёга келди. Улар орасида *Уччайхишрава* деган от ва *Айравата* деган фил ҳам бор эди. Улар мангулик шарбатидан дунёга келгани сабабли оддий тирик мавжудотлар эмас, шу боис улар ҳам Худонинг Олий Шахси Кришнанинг тимсоли ҳисобланади.

Одамлар орасида шоҳ Кришнанинг тимсолидир, чунки Кришна бутун оламнинг саодатини ўйлайди, ўзларининг тақводорлиги билан шоҳлик мартабасига кўтарилган инсонлар ҳам, кўл остидаги фуқароларнинг бахт-саодати ҳақида қайғурардилар. Махараж Юдхиштхира, Махараж Парикшит ва Парвардигор Рама сингари ҳукмдорлар ўз фуқароларининг саодатини ўйлайдиган олий даражадаги тақводор шоҳлар эдилар. Ведаларда “шоҳ - Худонинг ердаги вакили” деб кўрсатилган. Ҳозирги даврда ҳақиқий дин қонунлари унутилиб кетгани сабабли, монархия(шоҳлик тизими) ҳам заволят топиб, бекор қилинган. Аммо, тарихдан маълумки, тақводор шоҳлар ҳукмронлик қилган даврда яшаган фуқаролар ҳаётда ҳозиргига қараганда анча бахтлироқ турмуш кечирганлар.

28. айудханама ахам ваджрама
дхенунама асми камадхук
праджанаши часми кандарпа
сарпанам асми васуки

Қуроллардан Мен - яшинман, сигирлардан Мен - сурабхима. Янги авлодни дунёга келтирадиган сабаблардан муҳаббат фариштаси Кандарпа - Менман, илонлар орасида Мен - Васукиман.

Изоҳ: Яшин ҳақиқатан ҳам жуда қудратли қурол, у Кришнанинг илоҳий қудратининг тимсолидир. Рухий оламдаги Кришналоқа сайёрасида *сурабхи* деб аталадиган сигирлар яшайди, уларни хоҳлаган пайтда соғиб, хоҳлаган микдорда сут олиш мумкин. Албатта, моддий оламда ундай сигирлар мавжуд эмас, лекин Кришналоқада шундай сигирлар бор. Кришнанинг бундай сигирлари кўп. Севги фариштаси Кандарпа жинсларнинг бири-бирига интилиш тимсолидир, шу интилиш натижасида тақводор фарзандлар дунёга келади. Шу сабабли Кандарпа - Кришнанинг вакили ҳисобланади. Фақат ҳиссий лаззат олиш ниятида жинсларнинг бири-бирига интилишининг Кришнага ҳеч қандай алоқаси йўқ. Аммо, тақводор фарзандларни дунёга келтириш ниятида амалга ошириладиган жинсий алоқа Кандарпа деб аталади ва Кришнанинг тимсоли ҳисобланади.

29. ананташи часми наганам
варуна йадасам ахам
питринама айама часми
йамаха самйаматама ахам

Кўп бошли нага(аждар)лар орасида Мен - Анантаман, сувда яшовчилар орасида - фариш-

та Варуна Менман. Аждодлар ичида Мен - Айрамаман, адолат билан ҳукм чиқарувчи зотлар орасида эса, Мен - ажал фариштаси Яма(Азроил)ман.

Изоҳ: Кўп бошли аждарлар орасида энг буюги *Ананта* ҳисобланади, сувда яшовчилар орасида энг буюги - сув фариштаси *Варуна*. Улар иккиси ҳам Кришнанинг вакили. Гуноҳкорларни жазолайдиган жуда кўп тирик мавжудотлар мавжуд, уларнинг ичида энг асосийси - ажал фариштаси *Яма*, Азроил. У Ер сайёрасидан унча узоқ бўлмаган сайёрада яшайди. Ўлгандан кейин гуноҳкор одамларни ана шу сайёрага олиб борадилар, Азроил эса, уларни қилмишларига яраша жазолаб, ҳар хил азоб-уқубатлар белгилайди.

30. прахладаши часми даитйанам
калаха калайатама ахам
мриганам ча мригендро “хам
ваинатейаш ча пакишнам

Иблис Дайтйалар орасида содиқ Прахлада - Менман, яксон қилувчи кучлар орасида Мен - Замон(вақт)ман, ҳайвонлардан Мен - арслонман, қушлардан эса Гаруда - Менман.

Изоҳ: *Дити* ва *Адити* - опа-сингиллар эди. Адитининг ўғилларини “*Адитйа*”лар деб, Дитининг ўғилларини эса - “*Дайтйа*”лар деб атайдилар. Адитйаларнинг барчаси Худонинг содиқ хизматкорлари, Дайтйаларнинг ҳаммаси - иймонсиз иблислар ҳисобланади. Гарчи, Дайтйалар хонадониде дунёга келган бўлса ҳам, Прахлад Махараж болалигиданоқ Худонинг буюк содиқ хизматкори эди. У Худога садоқат билан хизмат қилгани ва илоҳий фазилатларга эга бўлгани учун уни Кришнанинг вакили деб ҳисоблайдилар.

Моддий оламда емирувчи, яксон қилувчи кучлар жуда кўп, аммо замон(вақт) моддий оламдаги ҳамма нарсани емириб яксон қилади, шу сабабли замон Кришнанинг вакили ҳисобланади. Ҳайвонлар орасида энг кучлиси ва даҳшатлиси - арслон, миллионлаб қушлар ичида эса, энг каттаси - Парвардигор Вишнуни елкасида олиб юрадиган баҳайбат қуш Гаруда.

31. паванаха паватама асми
рамаха шастра-бхритам ахам
дэжашианам макараши часми
сротасам асми дэжахнави

Покловчи кучлар орасида Мен - шамолман, қурол оскан зотлар орасида Мен - Рамаман, балиқлар орасида Акула - Менман, тошқин дарёлар орасида - муқаддас Ганга Менман.

Изоҳ: Балиқлар ичида энг каттаси ва инсон учун энг хавфлиси - шубҳасиз акула ҳисобланади. Шу

боис, у Кришнанинг тимсоли ҳисобланади.

32. *сарганам адир анташ ча
мадхйам чаивахам арджуна
адхйатма-видйа видйанам
вадаҳ правадатам ахам*

Эй Аржун, бутун борлиқнинг аввали, ўртаси ва охири - Менман. Илмнинг барча турлари орасида руҳ ҳақидаги илоҳий илм - Менман, мантиқий мулоҳаза юритадиган зотлар учун эса, ҳақиқатга олиб келувчи яқуний хулоса - Менман.

Изоҳ: Олам яралишининг биринчи босқичи - моддий қувват бирикмаси(махат-таттва)ни, моддий унсурларни яратиш ҳисобланади. Аввал айтганимиздай, моддий оламини Маха-Вишну, Гарбходакашайи-Вишну ва Кширодакашайи-Вишну яратиб, унинг мавжудлигини таъминлаб туради, кейин уни Тангри Шива яксон қилади. Брахма - иккиламчи яратувчи. Оламини яратадиган, мавжудлигини таъминлаб турадиган ва яксон қиладиган зотларнинг барчаси Парвардигорнинг моддий қувватининг намоён бўлишидир. Шунинг учун Парвардигорни "олам яралишининг боши, ўртаси ва охири" деб атайдилар.

Одамларга илм олишда ёрдам берадиган жуда кўп китоблар мавжуд: тўрт Веда, уларга қўшимча қилиб ёзилган олти китоб, "Веданта-сутра", мантиқ ҳақидаги асарлар, дхарма-шастралар ва Пураналар. Ҳаммаси бўлиб инсонга ҳақиқий илм берадиган ўн тўрт китоб мавжуд. Уларнинг ичида руҳий илм(*адхйатма-видйа*) ёритилган китоб, яъни, "Веданта-сутра" Кришнанинг тимсолидир.

Мантиқ илмини эгаллаган файласуфлар ўзаро баҳсларда бир-бирига ҳар хил далиллар келтирадидилар. Рақибининг келтирган далиллари билан ўзининг ҳақ эканини исботлаш *джалта* деб аталади. Ҳар қандай йўл билан рақибининг далилларини инкор этиш *витанда* деб аталади. Аммо, баҳс асосида ҳақиқатни юзага чиқаришга уриниш *вада* деб аталади. Ана шундай баҳс Кришнанинг тимсолидир.

33. *акшаранам а-каро "сми
двандваҳ самасикасйа ча
ахам эвакшайаҳ кало
дхатахам вишивато-мукхаҳ*

Ҳарфлардан биринчи "А" ҳарфи Менман, сўзлардан Мен - қўшма сўзман. Мангу замон ҳам - Менман, яратувчи зотлар орасида қудратли Брахма - Менман.

Изоҳ: *А-кара*(санскрит алифбесининг биринчи ҳарфи) Ведаларнинг боши ҳисобланади. *А-карасиз* бирор товушни талаффуз қилиб бўлмайди. Шу сабабли *А-карани* ҳар қандай товушнинг боши деб атайдилар. Санскрит тилида ҳам ҳар хил қўшма

сўзлар бор, уларнинг ичида *рама-кришна* сингари қўшма сўзлар *двандва* деб аталади. Бу тоифага мансуб қўшма сўзларда ҳар бир сўз, масалан, *рама* ва *кришна* тенг даражадаги сўзлардир, шу сабабли улар "қўшма сўзлар" деб аталади.

Яксон қилувчилар ичида энг асосийси - замон(вакт) ҳисобланади, у бутун борлиқни йўққа чиқаришга қодир куч. Вақт, яъни Замон - Кришнанинг вакили, чунки белгиланган вақтда буюк қиёмат оловида бутун борлиқ яксон бўлади.

Яратиш фаолияти билан машғул бўлган тирик мавжудотлар орасида энг буюги - коинотни яратган зот, тўрт каллали фаришта Тангри Брахма ҳисобланади, у ҳам Кришнанинг тимсоли, вакили ҳисобланади.

34. *мритйух сарва-хараиш чахам
удбхаваиш ча бхавишйатам
киртих ирир вак ча наринам
смритир медха дхритих кшама*

Дунёга келишга маҳкум бўлган барча мавжудотларни яратувчи бошланғич сабаб ҳам, уларга ҳалокат келтирадиган ажал ҳам - Менман. Аёллардаги - Шухрат, Омад, Ширин сўз, Хотира, Тафаккур, Шижоат ва Сабр - ҳам Менман.*

Изоҳ: Инсон аслида дунёга келган кундан бошлаб ўлишни бошлайди. Ҳар бир ўтган лаҳза умримизнинг бир қисмини олиб кетади, аммо аслида "ҳақиқий ўлим" деб замоннинг тирик мавжудотга қарши қилган охирги ҳамласи бўлган ажални айтадилар. Ана шу ажал - Кришна. Бу дунёдаги ҳаёти давомида барча тирик мавжудотлар олти тур ўзгаришлар орқали ўтадилар. Улар: 1)дунёга келадилар, 2)ўсадилар, 3)бироз вақт ўзгармай қоладилар, 4)зурёд қолдирадидилар, 5)сўла бошлайдилар ва ниҳоят 6) ҳалок бўладилар. Мана шу олти хил ўзгаришдан биринчиси - она қорнидан дунёга келиш Кришнанинг тимсолидир. Туғилиш - ҳар қандай моддий фаолиятнинг аввали, боши.

Бу ерда келтирилган етти хил фазилят: шухрат, омад, ширин сўз, хотира, идрок, шижоат ва сабр - аёллардан бошланадиган сифатлардир. Ана шу сифатларнинг барчасига ёки бир нечтасига эга бўлиш - инсонни яхшиликка, эзгу ишларга ундайди, бу дунёда унга шон-шухрат келтиради. Эзгу ишлар қилиб юрган инсон жамиятда албатта шон-шухрат қозонади. *Санскрит* - ҳар тарафлама мукамал тил, у шуниси билан машҳур. Урганган нарсаларини тез ўзлаштириб, хотирасида узоқ сақлаб қолиш қобилятига эга бўлган киши *смрити*, яъни хотираси кучлилиги билан шухрат қозонади. Илмнинг турли соҳаларига оид асарларни ўқиб, уларнинг мазмунини тушуниш, керак пайтда шу илмлардан амалда фойдалана билиш ақл-идрок яъни, *медха* деб аталади ва инсондаги етти эзгу фазилятдан бири

ҳисобланади. Ҳаётда учрайдиган ҳар хил кийинчиликларга бардош бериб, кўзланган мақсад сари интилишда қатъий давом этиш - *дхрити*, шижоат, қатъият деб аталади. Ана шу фазилатларнинг барчасига эга бўлган ҳолда, инсон камтар ва мулойим, мусибат ва шодликларга нисбатан ҳамиша бир хил муносабатда бўлса, унинг бу фазилати сабрлилик, *киама* деб аталади.

*Шу сифатлар тимсоли бўлган фаришта аёллар шундай номлар билан аталади: Шри, Кирти, Дхрити ва хоказо.

35. *брихат-сама татха самнам
гайатри чхандасам ахам
масанам марга-ширшо "хам
ритунам кусумакараҳ*

"Сама-веда"нинг мадҳияларидан "Брихат-сама" - Менман, шеърӣй ўлчамлардан гаятри - Менман. Ойлар ичида Маргаширша(ноябрь-декабрь) - Менман, фасллар ичида яшнаган баҳор - Менман.

Изоҳ: Кришна "Ведалар ичида - "Сама-веда" Менман" деб айтган эди. "Сама-веда"да фаришталар қуйлайдиган жуда кўп чиройли мадҳиялар келтирилган. Ана шу қўшиқлардан бири "Брихат-сама" ўзининг оҳанги билан машҳур бўлиб, у ярим тунда ижро этилади. Санскрит тилида шеър ёзишнинг маълум қоидалари мавжуд; унда шеърнинг рифми ва ўлчамлари ҳозирги замон шеъриятидагидай бетартиб эмас. Шеър ёзишнинг мумтоз шакллари ичида энг машҳури *гаятри* мантриси ҳисобланади, уни барча ҳақиқий браҳманлар мунтазам равишда тиловат қилиб юрадилар. *Гаятри-мантра* "Шримад Бҳагаватам"да ҳам эслатиб ўтилган. *Гаятри* Худони англаш учун махсус белгиланган мантра бўлгани сабабли, у бу дунёда Парвардигорнинг вакили ҳисобланади. *Гаятри* мантриси руҳий юксалишнинг етарли даражада юқори поғонасига кўтаришга кишига берилади, уни маълум тартибда такрорлаб юрган киши руҳий поғонага кўтарилиб, Худони англаб етади. *Гаятри* мантрасини такрорлашни бошлашдан олдин инсон ҳақиқатан ҳам браҳманларга хос сифатларига, эзгу фазилатларга эга бўлиши керак. Моддий табиат қонунларига биноан бутунлай эзгулик гунасида яшайдиган кишиларга хос бўлган фазилатлар - браҳманларнинг фазилатларидир. *Гаятри* мантриси инсонлар жамиятида жуда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, Браҳманнинг товуш шаклидаги кўринишидир. Биринчи бўлиб уни Тангри Браҳма олган ва ундан бошлаб *гаятри-мантра* узилмас руҳий силсила орқали устоздан шогирдга ўтиб келяпти.

Ноябрь-декабрь ойларига тўғри келадиган йил фасли барча фасллар ичида энг яхшиси ҳисобланади, чунки Ҳиндистонда бу пайт айни йиғим-терим палласи бўлиб, одамларга чексиз қувонч ва бахт келтиради. Албатта, баҳор -

йилнинг ҳамма бирдай яхши кўрадиган ажойиб фасли, чунки баҳорда ҳаво ёқимли - жуда совуқ ҳам эмас, жуда иссиқ ҳам эмас, бу паллада ҳамма дараклар гуллайди, ҳар хил гуллар қийғос очила бошлайди. Кришнанинг илоҳий эрмакларига бағишлаб ўтказиладиган байрамларнинг кўпчилиги баҳор фаслига тўғри келади, шу боис бу фаслни йилнинг энг қувончли фасли деб атайдилар. Баҳор - Худо Шахси Кришнанинг тимсолидир.

36. *дйутйам чхалайатам асми
теджас тежасвинам ахам
джайо "сми вйавасайо "сми
саттвам саттваватам ахам*

Барча қаллобликлар ичида қимор ўйини - Менман. Фаройиблиги билан ўзига жалб этиб, кишини ҳайратга соладиган ҳар қандай нарсанинг жилоси - Менман. Мен - ғалабаман, саргузашт ҳам, кучлилар билагидаги куч ҳам - Менман.

Изоҳ: Жаҳонда ҳар хил тоифага мансуб қаллоблар бор. Қаллобликнинг барча турлари ичида қимор ўйини энг ашаддий қаллоблик ҳисобланади, шу боис, у ҳам Кришнанинг тимсолидир. Ҳар нарсага қодир қудратли Парвардигор бўлгани учун Кришна ҳар қандай маккор одамга фириб бериб, алдаб қўйишга ҳам қодир. Агар Кришна кимнидир алдамоқчи бўлса, У буни ҳаммадан яхшироқ уддалайди. Унинг улуғворлиги, буюклиги ҳеч қандай чегара билан чекланмаган, У ҳар тарафлама мукамал, буюк Зот - ҳатто қаллобликда ҳам ҳеч ким Унга тенглаша олмайди.

Ғалабага эришганлар ичида ғалабанинг ўзи - Кришна. Ҳар қандай ярқираган нарсанинг жилоси ҳам Кришна. Ишбилармон ва меҳнатсеварлар одамлар ичида энг тиришқоғи - Кришна, барча кучлилар ичида энг кучлиси ҳам - Унинг Ўзи. Кришна Ер юзиде бўлган пайтда ҳеч ким кучкуват бобида Унга тенг келолмаган. У ҳали болалик пайтидаёқ Говардхана тепалигини бир ҳафта давомида кичкина бармоғи билан қийналмасдан кўтариб турган эди. Кришна жуда алдоқчи, ҳеч ким Унинг улуғворлигини тўса олмайди, Уни ҳеч ким, ҳеч қачон енга олмайди, куч-қудратда, тадбиркорликда ҳеч ким Ундан устун бўлолмайди.

37. *вришнинам васудева "сми
пандаванам дхананджайаҳ
мунинам апи ахам вйасаҳ
кавинам ушана кавиҳ*

Вришни авлодидан Мен - Васудеваман, Пандузодалардан Аржун - Менман. Донишмандлардан Мен - Вйасаман, буюк мутафаккирлардан - Ушана Менман.

Изоҳ: Кришна - азалий, бошланғич Худонинг Олий Шахси, Баладева эса - Унинг биринчи экспансияси. Кришна ҳам, Баладева ҳам Ер юзида Васудеванинг ўғиллари сифатида дунёга келган эдилар. Шу боис Уларнинг икковини ҳам "Васудева" деб аташ мумкин. Бир томондан Кришна ҳеч қачон Вриндаванни тарк этмайди, шу боис Вриндавандан ташқарида намоён бўладиган Унинг барча кўринишларини "Кришнанинг экспансиялари" деб ҳисоблаш керак. Васудева - Кришнанинг бевосита Ўзи намоён бўлган қиёфа, шу сабабли У Кришнадан фарқ қилмайди. Шуни айтиш жоизки, «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърида айтилган Васудева - Баладева, яъни Балорамдир. У барча экспансияларнинг бошланғич манбаи бўлган ҳолда Васудеванинг ягона манбаидир. Парвардигорнинг бирламчи экспансияларини *свамша*(шахсий экспансиялар) деб атайдилар; улар билан бир қаторда Парвардигорнинг *вибхиннамиши* тоифасига кирадиган, яъни ажралган экспансиялари ҳам мавжуд.

Пандузодалар ичида Аржунни *Дхананжайа* деб атайдилар. У инсонлар аълоси ва шу боис Кришнанинг вакили ҳисобланади. Ведаларни биладиган донишмандлар, яъни *мунилар* ичида энг буюк зот Вйаса ҳисобланади. У Ведалар илмини Кали-юга даврининг содда одамлари ҳам бемалол тушуна оладиган шаклда осон қилиб баён этган. Бундан ташқари Вйасани Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларидан бири деб атайдилар, шунинг учун Вйаса ҳам Кришнанинг вакилидир. *Кави* ибораси "ҳар бир нарсанинг моҳиятини чуқур тушуна оладиган донишманд" деган маънони англатади. Ана шундай кавилардан бири Ушана, Шу-крачарйа бўлиб, у иблисларнинг руҳий устози ва ғайритабиий равишда заковатли, жуда узоқни кўзлайдиган донишманддир. Шундай қилиб, Шу-крачарйа ҳам Кришнанинг илоҳий фазилятларидан бирининг тимсолидир.

38. *дандо дамайатам асми
нитир асми джигишатам
маунам чайвасми гухйанам
джнанама джнанаватам ахам*

Қонунбузарликка қарши курашда Мен - жазо-ман. Ғалабага интилувчилар ичида Мен - одоб, пок виждон(ҳалоллик)ман. Сир сақлашдаги сукут ва донишмандлардаги донолик илми - Менман.

Изоҳ: Қонунбузарликка қарши курашда жиноий фаолиятни тўсишга қаратилган чоралар муҳим аҳамиятга эга. Жиноятчига қўлланадиган жазо - Кришнанинг вакилидир. Инсонга ҳар бир ишда ғалаба келтирадиган энг ишончли омил - одоб-ахлоқ, ҳалоллик, виждон поклигидир. Барча сирли фаолиятлар ичида сукут - энг муҳим фаолият ҳисобланади, чунки у инсоннинг руҳий юксалишида ёрдам беради. Модда билан руҳнинг бир-

бирдан фарқ қилишини билладиган кишини "донишманд" деб атайдилар. Яъни, донишманд киши Худо Шахсининг олий қуввати Унинг куйи қувватидан фарқ қилишини яхши билиши лозим. Ана шу илм - Кришнанинг Ўзидир.

39. *йач чаи сарва-бхутанам
биджам тад ахам арджуна
на тад асти вина йат сйан
майа бхутам чарачарам*

Эй Аржун, ҳаётнинг илдизи(уруғи) Мен бўламан. Қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотлар Менсиз мавжуд бўлолмайди.

Изоҳ: Ҳар бир мавжудотнинг бошланғич сабаби бўлади, ана шу сабаб, яъни моддий оламнинг уруғи - Кришна. Барча мавжудотлар Кришнанинг қувватида мужассам, шу сабабли Уни "ҳар нарсага қодир, қудратли Зот" деб атайдилар. Унинг қудратли қувватларисиз бирорта қўзғалувчан ёки қўзғалмас тирик мавжудот мавжуд бўлиб тура олмайди. Кришнанинг қуввати билан боғланмаган ҳамма нарса - *майа*, яъни "аслида йўқ нарса" деб аталади.

40. *нанто "сти мама дивйанам
вибхутинам парантапа
эша туддешатаҳ прокто
вибхутер вистаро майа*

Эй қудратли жангчи, эй душманлар ғолиби, Менинг намоён бўлган илоҳий қудратим ҳақиқатан ҳам чексиз. Сенга айтганларим - Менда мужассам бўлган чексиз ғаройиботнинг бир зарраси, холос.

Изоҳ: Ведаларда айтилганидек, гарчи Парвардигорнинг сифат ва қувватларини турлича тасаввур қилиш мумкин бўлса ҳам, Унинг ғаройиб қудрати чексиз, бепоён. Шу сабабли бу ерда Кришна уларнинг фақат энг асосийларини айтиб ўтди. Аржуннинг қизиқишини қаноатлантириш учун Кришна унга фақат баъзи бир мисолларни келтирди, холос.

41. *йад йад вибхутимат саттвам
иримад урджитам эва ва
тад тад эвавагачча твам
мама теджо-"миша-самбхавам*

Билсанг, бу дунёдаги барча ғаройиб, мўъжизавий ва улуғвор нарсалар - Менда мужассам бўлган ғаройиботнинг бир зарраси, холос.

Изоҳ: Бу оламдаги барча улуғвор, ғаройиб воқеа ва ҳодисалар аслида Кришнанинг ғаройиб қувватининг намоён бўлган кўринишларидан бошқа ҳеч нарса эмас. Ғаройиблиги билан кишини

хайратга соладиган ҳар қандай нарсани, воқеа-ходисани Кришнанинг каромати деб билиш керак.

42. *атха ва бахунаитена
ким джнатена таварджуна
виштабхйахам идам критснам
экамиена стхито джагат*

Эй Аржун, булар ҳақида кўп гапиришнинг ҳожати борми? Мен Ўзимнинг кичкина бир заррачам билан бутун коинотни қамраб олиб, унинг мавжудлигини таъминлаб тураман.

Изоҳ: Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Рух кўринишида намоён бўлган ҳолда Парвардигор барча моддий коинотларга сингиб, бутун оламни қамраб олган. Бу ерда Кришна Аржунга айтяптики, бу оламнинг алоҳида воқеа-ходисаларининг гўзаллиги ва ғаройиблигини таърифлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Борлиқдаги барча мавжудотлар уларнинг ичида Олий Рух кўринишида Кришна мавжуд бўлгани туфайлигина тирик ва мавжуд эканини англаб олишнинг ўзи кифоя. Энг катта тирик мавжудот Тангри Браҳмадан тортиб, то энг кичик хашаротгача бўлган барча тирик мавжудотлар уларнинг танасининг тириклигини таъминлаб турадиган Олий Рух, Парвардигор бўлгани учунгина мавжуд, тирик.

Ўзларини "руҳий ташкилот" деб атаган қандайдир одамларнинг фикрига кўра, фаришталарнинг хоҳлаган бирига сиғиниш натижасида инсон Худонинг Олий Шахсига, яъни инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришармиш. Аммо, бу ерда Кришна фаришталарга сиғинишни бутунлай инкор этяпти, чунки ҳатто фаришталарнинг энг буюги бўлган Тангри Браҳма ҳам Парвардигор Кришнанинг ғаройиб қувватининг арзимас бир зарраси, холос. Парвардигор, Худонинг Олий Шахси - бутун борлиқнинг манбаи, ҳеч ким Ундан устун бўлолмайди. У - *асамаурдхва*; бу демак, бутун оламда Унга тенг келадиган ёки Ундан улўғроқ бирор зот йўқ. "Падма-пурана"да айтилганки, Парвардигор Кришнани, Худонинг Олий Шахсини ҳатто энг буюк фаришталар бўлган Браҳма ва Шива билан бир қаторда қўядиган киши ҳам шу заҳотиёқ иймонсиз даҳрийга, Парвардигорнинг ягоналигига шак келтирган ғофил, шаккок кишига айланади. Кришнанинг ғаройиботларини ва Унинг қувватларининг намоён бўлган ҳар хил кўринишларини чуқур ўрганган киши эса, ҳеч қандай шубҳа-гумонларга берилмасдан Шри Кришнанинг ҳақиқий ҳолатини англаб етади ва ҳамиша садоқат билан фақат Унга хизмат қилиб юради. Парвардигорни ҳамма жойда мавжуд деб атайдилар, чунки Унинг бир қисмининг бўлаклари Олий Рух кўринишида бутун борлиққа сингиб кетган. Шуни билган ҳолда Худонинг асл содиқлари Унга садоқат билан хизмат қилиб,

ақлини ҳамиша Кришнада мужассам қиладилар ва шу сабабли улар ҳамиша руҳий ҳолатда юрадилар. Бу бобнинг саккизинчидан ўн биринчигача бўлган шеърларида Худога садоқат билан хизмат қилиш, Кришнага сиғиниш ҳақида тўғридан-тўғри кўрсатмалар берилган. Унда Худога соф садоқат билан хизмат қилиш жараёни таърифланган. Бу бобда Худога садоқат билан хизмат қилишда энг юқори поғонага қандай кўтарилиш, Худонинг Олий Шахси билан бевосита мулоқот қилишга қандай эришиш мумкинлиги батафсил тушунтирилган. Кришнадан бошланадиган устозлар силсиласига мансуб бўлган буюк ачарйа Шрила Баладева Видйабхушана «Бҳагавад-гита»нинг ўнинчи бобини изоҳлашни куйидаги сўзлар билан яқунлайди:

*йач-чхакти-лешиит сурйадйа
бхаванти атий-узгра-теджасаҳ
йад-амиена дхритам вишвам
са кришно дашама "рчйате*

"Ҳатто қудратли Қуёш ҳам ўз кучини Парвардигор Кришнанинг чексиз қудратидан олади, Ўзининг тўлиқ бўлмаган кўринишида Кришна бутун борлиқнинг мавжудлигини таъминлаб туради".

Шу боис, «Бҳагавад-гита»нинг ўнинчи бобида Худонинг Олий Шахси, ягона Парвардигор Шри Кришнага сиғиниш лозимлиги айтилган.

*"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Мутлақ
Ҳақиқатнинг ғаройиблиги" деб аталадиган ўнинчи
бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай
яқунланади.*

Ўн биринчи боб. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси

1. *арджуна увача
мад-ануграхайа парамам
гухйам адхйатма-самдджнитам
йат твайоктам вачас
тена мохо "йам вигато мама*

Аржун деди: Сен менга марҳамат кўрсатиб баён этган илоҳий илмнинг энг маҳфий сирларини тинглаб, мен барча шубҳа-ю гумонлардан халос бўлдим.

Изоҳ: Бу бобда Кришна "барча сабаблар сабабчиси" сифатида таърифланади. У ҳатто, тана терисининг тешикларидан сон-саноксиз моддий коинотлар пайдо бўладиган Маха-Вишнунинг ҳам бошланғич сабабчисидир. Кришна ягона Парвардигорнинг бу дунёда намоён этган

кайсидир киёфаси эмас, аксинча, Кришна - Худонинг Олий Шахси, Парвардигорнинг намоён этган барча киёфаларининг бошланғич манбаи, ўша ягона Парвардигорнинг Ўзи. Буларнинг ҳаммаси аввалги бобда батафсил тушунтирилган эди.

Шундай қилиб, бу ерда Аржун Кришнага алданиш таъсиридан халос бўлганини айтяпти. Демак, у энди Кришнани оддий инсон, ўзининг тенгқур дўсти деб ҳисобламайди, аксинча, у Кришнани "бутун борлиқнинг манбаи" сифатида тан олди. Энди Аржуннинг қалби покляниб, ўзи илохий даражага кўтарилди ва Кришнадай улуғвор Зот ўзининг яқин дўсти эканидан қалби чексиз қувончга тўлди. Лекин, у ўзини эмас, балки бошқаларни - Кришна бутун борлиқнинг манбаи эканига ишонмайдиган, иймон-эътиқодсиз ғофил одамларни қайғуряпти. Кришна илохий табиатга эга бўлган Олий Зот эканини ҳаммага исботлаб бериш учун Аржун Кришнадан Ўзининг фазовий киёфасини намоён этишни илтимос қилади. Кришнанинг фазовий киёфасини яққол кўрган ҳар қандай одам, Аржунга ўхшаб қаттиқ ҳаяжонланиб даҳшатга тушмай туролмайди, лекин Кришна жуда меҳрибон, Ўзининг даҳшатли баҳайбат киёфасини намоён этгандан сўнг, У дарров яна Ўзининг азалий икки қўлли киёфасига киради. Кришнанинг бир неча бор: "Мен фақат сенинг бахтинг учун сен билан суҳбатлашиб турибман!" - деб айтган гапларига Аржун бутунлай ишонади. Шу боис, ўзида мужассам бўлган яхши фазилатларнинг барчаси фақат Кришнанинг марҳамати билангина мавжуд бўлиб турганини тан олади. Ҳозир у Кришна - барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси, Олий Рух кўринишида ҳар бир тирик мавжудот қалбида ҳам мавжуд эканига аниқ ишонади.

2. *бхаватйайау хи бхутанам
ирутау вистарашо майа
тваттаҳ камала-патракиша
махатмйам апи чавйайам*

Эй нилуфар кўзли Зот, барча тирик мавжудотларнинг дунёга келиши ва кетиши ҳақида айтган гапларингни тинглаб, Сенинг буюклигинг ҳақиқатан ҳам чексиз эканини англаб етдим.

Изоҳ: Аржун қувонганидан Кришнани "нилуфар кўзли Зот" деб мурожаат қиляпти (Кришнанинг кўзлари нилуфар гулбаргига ўхшайди), чунки аввалги бобда Кришна: *ахам критснасия джагатаҳ прабхавах пралайас татха*, яъни "бутун моддий оламнинг яралишига ва яқсон бўлишига сабабчи - Менман" - деб уни ишонтирган эди. Аржун бу ҳақда Парвардигор Кришнанинг бевосита Ўзидан билиб олди. Аржун яна шуни биладики, моддий оламнинг яралиши ва яқсон бўлишининг сабабчиси бўлган ҳолда

Кришна, барибир ундан четда туради. Лекин, У ҳеч қачон Ўзининг алоҳида шахс сифатини йўқотмайди. Шундай қилиб, тўққизинчи бобда Парвардигор айтадики, У бу дунёда ҳамма жойда мавжуд бўлган ҳолда бирор жойда шахсан Ўзи иштирок этмайди. Мана шу Кришнанинг англаб бўлмас мўъжизавий қудратидир, бу маҳфий сир ҳайратли даражада осонлик билан Аржунга аён бўлди. Буни Аржуннинг ўзи тан оляпти.

3. *эвам этад йатхаттха твам
атманам парамешвара
драштум иччхами те рупам
айшварам пурушоттама*

Эй Пурушоттама(буюк шахс), эй Парвардигор, гарчи ҳозир Сени бошланғич азалий киёфангда кўриб турган бўлсам ҳам, мен Сенинг бу моддий оламни қандай қамраб олганингни кўришни истайман. Мен Ўзинг таърифлаб берган ана шу ғаройиб мўъжизавий киёфангни кўргим келяпти.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга айтган эдики, У Ўзининг намоён бўлган шахсий киёфаларида моддий оламнинг ичига киргани туфайлигина моддий олам намоён бўлди ва ҳозир мавжуд бўлиб турибди. Кришнанинг азалий, инсонниқига ўхшаган киёфаси Аржун учун чексиз қувонч ва лаззат манбаи эди, лекин келажакда Кришнани оддий инсон деб ўйлаши мумкин бўлган одамларнинг қалбида Худога ишонч ҳосил қилиш учун, Аржун Парвардигорнинг фазовий киёфасини кўришни ҳамда Парвардигор, Ўзи моддий оламдан четда қолган ҳолда, бу моддий оламда қандай ҳаракат қилишини тушуниб олишни истаяпти. Аржуннинг Кришнани *Пурушоттама* деб аташи ҳам чуқур маънога эга. Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда, Парвардигор Аржуннинг қалбида ҳам мавжуд, шунинг учун У Аржуннинг истагини яхши билади. Аржун шунчаки ўзининг қизиқувчанлиги сабабли Парвардигорнинг фазовий киёфасини кўришни истамаётганини Кришна яхши билади, чунки Аржун Кришнани ҳозир кўз олдида турган киёфада кўришдан тўла мамнун эди. Бошқа одамлар ҳам қалбида Кришнага тўлиқ ишонч ҳосил қилишлари учун Аржун Ундан фазовий киёфасини кўрсатишни илтимос қилиб турганини Парвардигор тушунади. Аржуннинг ўзига ҳеч қандай далил, исботнинг кераги йўқ. Кришна яна шуни тушунадики, Аржун Худонинг ҳақиқий-лигини аниқлашда зарур бўладиган ҳақиқат мезонини белгилаш мақсадида Унинг фазовий киёфасини кўрмоқчи бўляпти, чунки келажакда, ўзларини "Худонинг бу дунёда намоён бўлган киёфаси", "Худо" деб эълон қиладиган ярамас кимсалар чиқиб қолиши мумкин. Лекин, фаросатли одамлар уларнинг гапларига ишонмас-ликлари керак: ўзини Кришна, Худо деб

таништираётган ҳар бир одам, ҳақиқатан ҳам Худо эканини исботлаш учун, худди Кришнага ўхшаб, ўзининг фазовий қиёфасини кўрсатишга қодир бўлиши керак.

*4. манйасе йади тач чхакйам
майа драштум ити прабхо
йогешвара тато ме твам
даршайатманам авйайам*

Эй Парвардигор, эй бутун сеҳр қудратининг Ҳукмдори, агар мени Сенинг фазовий қиёфангни кўришга қодир деб ўйласанг, илтимос, менга Ўзингнинг чексиз фазовий қиёфангни намоён эт!

Изоҳ: Муқаддас китобларда айтилганки, Худонинг Олий Шахси Кришнани моддий сезги аъзолари ёрдамида кўриш, тинглаш, англаш ёки ҳис қилишнинг илоҳи йўқ. Лекин, Худога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилиб, тилидан бошлаб ўзининг барча сезги аъзоларини Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул қилиб юрган киши Парвардигорни бевосита кўриш қобилиятига эга бўлади - шунда Парвардигор унга Ўзини ошкор этади. Ҳар бир тирик мавжудот жуда кичик руҳий заррача, учқун ҳисобланади, шу боис у Худо Шахсини кўриш ёки англаб етишга қодир эмас. Кришнанинг содиқ хизматкори бўлган ҳолда Аржун ўз ақлининг кучига ишонмаяпти. Аксинча, у бир томондан - тирик мавжудотнинг чекланганлигини, иккинчидан - Кришнанинг чексиз илоҳий қудратга эга эканини тан оляпти. Чекланган тирик мавжудот чексиз бепоён Зотни камраб ололмаслигини Аржун яхши тушунади. Чексиз Зотнинг табиатини фақат чексиз Зотнинг марҳамати билан, У Ўзини Ўзи ошкор этсагина англаб етиш мумкин. Бу ерда *йогешвара* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора Парвардигорнинг англаб бўлмас қудратга эга эканини билдиради. Гарчи Унинг Ўзи чексиз бўлса ҳам, агар истаса, У марҳамат кўрсатиб, истаган кишига Ўзини ошкор этиши мумкин. Шунинг учун Аржун Кришнадан Ўзининг англаб бўлмас чексиз марҳаматини намоён этишини илтимос қиляпти. У зинҳор Кришнага буйруқ бериб тургани йўқ. Кришна ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширмаган, Кришна онги билан Худога беминнат хизмат қилиб юрмаган одамга Ўзини ошкора намоён этишга мажбур эмас, бу Унинг вазифасига кирмайди. Шу боис фақат ўз ақлининг кучига ишонадиган кишилар ҳеч қачон Кришнани кўра олмайдилар.

*5. шри бхагаван увача
паййа ме партха рупани
шаташо "тха сахасрашах
нана-видхани дивйани
нана-варнакритини ча*

Худонинг Олий Шахси деди: Азизим Аржун, эй Притхининг ўгли, Менинг юз минглаб илоҳий ва ранг-баранг қиёфаларимда намоён бўлган чексиз улугворлигимни кўр!

Изоҳ: Аржун Кришнани Унинг фазовий қиёфасида кўришни истади. Гарчи бу қиёфа илоҳий бўлса ҳам, фақат космик фазода намоён бўлади ва шу боис у моддий оламда ўткинчи Замон(вақт) ҳукми остида бўлади. Моддий табиат сингари Кришнанинг фазовий қиёфаси ҳам намоён бўлган ва намоён бўлмаган ҳолатларда бўлади. Кришнанинг бошқа қиёфаларидан фарқли равишда бу қиёфа ўткинчи ва унинг руҳий оламда мангу ўрни йўқ. Худонинг содиқ хизматкорлари Кришнани фазовий қиёфада кўришга интилмайдилар, аммо Аржуннинг ўзи шу қиёфани кўришни истаётгани учун Кришна унга Ўзининг бу қиёфасини намоён этипти. Кришнанинг фазовий қиёфаси оддий одамларнинг кўзидан яширинган. Уни кўриш учун инсонга Кришна алоҳида илоҳий назар ато этиши керак.

*6. паййадитйан васун рудран
ашвинау марутас татха
бахуни адришта-пурвани
паййашчарйани бхарата*

Эй Бхаратлар аълоси, Адитьяларни, Васуларни, Рудраларни, Ашвини-кумарлар ва бошқа фаришталарни кўриб ол! Сенинг кўз олдинда ҳали шу пайтгача ҳеч ким кўрмаган, ҳеч ким эшитмаган жуда кўп ғаройиб мўъжизалар намоён бўлади.

Изоҳ: Аржун Кришнанинг яқин дўсти бўлгани учун билимдонлиги билан бошқа оддий одамлардан анча устун бўлишига қарамай, ҳатто у ҳам Кришнани тўлалигича англаб етган эмас. Бу ерда айтилганки, ҳозир Аржунга Кришна намоён қиладиган кўринишлар ҳақида аввал ҳеч ким эшитмаган, билмаган.

*7. ихайка-стхам джагат
критснам паййадйа са-чарачарам
мама дехе гудакеша йач
чанйад драштум иччхаси*

Эй Аржун, Менинг ана шу ғаройиб танамда сен ўзинг истаган ҳамма нарсани кўра оласан! Фазовий қиёфам сен ҳозир кўришни истаётган, келажакда кўрмоқчи бўлган нарсаларнинг барчасини кўз олдинда намоён этади. Барча кўзгалувчан ва кўзгалмас мавжудотлар шу ерда тўпланган.

Изоҳ: Бир жойда турган ҳолда бутун коинотни кўришнинг илоҳи йўқ. Ҳатто энг буюк олим ҳам бошқа сайёраларда бўлиб турган нарсаларни кўришга қодир эмас. Аммо Аржун сингари

Худонинг содиқ хизматкори бир жойда туриб коинотнинг ҳар бир бурчагида бўлаётган воқеа-ҳодисаларни кўришга қодир. Кришна унга ҳозир, ўтмиш ва келажакда нимани истаса шуни кўра олиш қобилиятини ато этяпти. Шундай қилиб, Худонинг марҳамати билан Аржуннинг кўз олдида бутун оламдаги барча мавжуд нарсалар намоён бўлди.

8. *на ту мам шакйасе драштум
аненайва сва-чакшуша
дивйам дадами те чакшух
пашйа ме йогам ашшварам*

Лекин, сен Мени ҳозирги кўзларинг билан кўра олмайсан. Шу боис Мен сенга илоҳий назар ато этаман. Менинг мўъжизавий сеҳр қудратимни кўр!

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори Кришнани Унинг икки қўллик қиёфасидан бошқа бирор кўринишда кўришни истамайди. Содиқ Худонинг фазовий қиёфасини фақат Кришнанинг марҳамати билангина кўра олиши мумкин, лекин бу қиёфани у ўзининг хаёлида тасаввур қилиб эмас, балки илоҳий кўзлари билан бевосита кўради. Кришна айтганидай, фазовий қиёфани кўриш учун онгни эмас, балки фақат назарни ўзгартириш керак, холос. Кейинги шеърлардан маълум бўладики, Кришнанинг фазовий қиёфаси унчалик муҳим аҳамиятга эга эмас. Шунга қарамай, Аржун ўзи шуни истаётгани учун Парвардигор унга шундай имконият берадиган илоҳий назар ато этди.

Кришна билан ўзаро руҳий муносабатларининг моҳиятини тўғри тушуниб етган содиқларни Кришна моддий оламда намоён этадиган ғаройиботлар жилваси эмас, Парвардигорнинг ажойиб шахсий фазилатлари маҳлиё этади. Кришнанинг дўстлари, ёки бирга ўйнайдиган ўртоқлари ёки ота-онаси ҳеч қачон Ундан Ўзининг бойлигини, ғаройиблигини, улуғворлигини намоён этишни илтимос қилмайди. Кришнага нисбатан самимий, чексиз илоҳий муҳаббатга ғарқ бўлиб, улар ҳатто Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини ҳам бутунлай эсидан чиқариб юбордилар. Кришнанинг бесабаб муҳаббати эвазига ўзларининг беғубор соф меҳр-муҳаббатини изҳор этар экан, улар олдида қудратли Парвардигорнинг шахсан Ўзи турганини ҳам умуман эсидан чиқариб юбордилар. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, Кришна билан бирга ўйнаб юрган подачи болалар - аввал жуда кўп умрларини эзгу ишларга бағишлаб, Кришна билан бирга ўйнаш имкониятига эришган энг буюк такводор зотлардир. Улар Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини билмайдилар. Улар учун Кришна - шунчаки оддий дўст. Шу боис Шукадева Госвами шундай дейди:

иттхам сатам Брахма-сукханубхутйа

*дасйам гатанам пара-даиватена
майашританам нара-даракена
сакам виджахрух крита-пунйя-пунджах*

"Олдимизда қудратли Парвардигорнинг Шахсан Ўзи турибди, Уни буюк донишмандлар - "шахсиятсиз Брахман" деб, содиқлар - "Худонинг Олий Шахси" деб, оддий одамлар эса - "моддий табиат яратган буюк Зот" деб ҳисоблайдилар. Ўзларининг аввалги ҳаётларида жуда кўп эзгу ишлар қилган мана бу болалар эса, ҳозир бевосита ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси билан бирга ўйнаб юрибдилар"(Шб. 12.11).

Содиқлар одатда Худонинг фазовий қиёфасини, яъни вишва-рупани кўришга интилмайдилар, лекин Кришнанинг айтган гапларини тасдиқлаш, келажак авлодга Кришна Ўзининг ҳақиқатан ҳам Худонинг Олий Шахси эканини фақат фалсафий, назарий жиҳатдан эмас, ҳатто амалда ҳам исботлаб, унинг кўзи олдида фазовий қиёфасини яққол намоён қилганини тасдиқлаш учун Аржун Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўришни истаяпти. Аржун Кришнанинг айтган гаплари шу тарзда тўла тасдиқланишини ўз кўзи билан кўриши керак эди, чунки у шогирдлар силсиласида турган биринчи шогирд, *парампара* занжиридаги биринчи халқа эди. Худонинг Олий Шахси Кришнани англаб етмоқчи бўлган ва Аржуннинг изидан бораётган содиқларнинг ҳаммаси яхши тушуниб олишлари лозимки, Кришна Ўзини фақат назарий жиҳатдан "Худо Шахси", "ягона Парвардигор" деб эълон қилиб қолмасдан, Аржунга Ўзини бутун борликни қамраб олган фазовий кўринишда намоёиш этиб, Ўзининг айтганларини амалда тасдиқлаб, тўла исботлаб берди.

Гарчи Кришна Аржуннинг ўзи бунга интилмаётганини билса ҳам, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўра олиши учун унга илоҳий назар ато этди.

9. *санджайа увача
эвам укта тато раджан
маха-йогешваро харих
даршайам аса партхайа
парамам рупам айшварам*

Санжай деди: Эй шаҳаншоҳ, шу гапларни айтиб, сеҳр қудратининг ҳукмдори, Худонинг Олий Шахси Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этди.

10-11. *анека-вактра-найанам
анекадбхута-даршанам
анека-дивйабхаранам
дивйанекодйатайудхам
дивйа-малйамбара-дхарам
дивйа-гандханулепанам
сарвашарйа-майам девам
анантам вишивато-муххам*

Аржун фазовий қиёфада сон-саноксиз оғизларни, кўзларни ва ғаройиб нарсаларни кўрди. Ажойиб илоҳий либослар ва такинчоқлар билан безанган Парвардигор сон-саноксиз қуролларни баланд кўтариб турарди. Унинг илоҳий танаси сон-саноксиз гулчамбарлар билан безанган, муаттар хид таратиб турган турли илоҳий атир-мойлар суртилган эди. Аржуннинг кўзи олдида мўъжизавий, яркираган, бепоён ва бутун борликни қамраб олган фазовий кўриниш намоён бўлган эди.

Изоҳ: Бу икки шеърда бир неча бор такрорланган *анека*, яъни, "кўплаб" ибораси Аржун сон-саноксиз қўллар, оғизлар, оёқлар ва бошқа нарсаларни кўрганини билдиради. Унинг кўзи олдида намоён бўлган манзара бутун оламни қамраб олган эди. Аржун Худонинг марҳамати билан бир ерда туриб бутун коинотни кўриб турарди. Бунга у фақат Кришнанинг англаб бўлмас қудрати ёрдамида қодир бўлди.

12. *диви сурйа-сахасрасйа
бхавед йугапад уттхита
йади бхаҳ садриши са сйад
бхасас тасйа махатманаҳ*

Агар осмонда бирданига юз минглаб қуёш пайдо бўлса, уларнинг ёғдуси Парвардигорнинг мана шу фазовий қиёфасидан таралаётган кучли ёғдуга ўхшаган бўларди.

Изоҳ: Аржуннинг кўзи олдида намоён бўлган ғаройиб мўъжизани тасаввур қилишга ақл, таърифлашга - тил ожизлик қиларди, лекин, шунга қарамай Санжай ана шу ғаройиботни Дхритараштрага таърифлаб беришга уриняпти. Санжай ҳам, Дхритараштра ҳам бу суҳбат бўлиб турган жойдан олисда, аммо Санжай ҳам авлиё Вйасадеванинг марҳамати билан илоҳий назарга эга бўлиб, оламда бўлиб турган ҳамма нарсани кўриш қудратига эга бўлган эди. Шу боис, Аржуннинг кўзига кўринган бу манзарани Дхритараштрага тушунарли қилиб тасвирлаш учун у бу ғаройиботни осмонда бирданига чарақлаган минглаб қуёшларнинг ёғдусига қиёслаб таърифляпти.

13. *татраика-стхам джагат
критснам правибхактам анекадха
апашйад дева-девасйа
шарире пандавас тада*

Аржун Парвардигор намоён қилган баҳайбат фазовий қиёфада бир жойга тўпланган ва айна пайтда сон-саноксиз бўлақларга бўлинган коинотнинг чексиз сарҳадларини кўриб турарди.

Изоҳ: Бу ерда келтирилган *татра*, яъни "у ерда" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Аржун Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриб турганида Кришна билан бирга жанг аравасида ўтирган эди. Жанг майдонидаги бошқа жангчилар Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўролмасдилар, чунки бундай қобилиятни Кришна фақат Аржунга ато этган эди. Кришнанинг баҳайбат танасида Аржун минг-минглаб сайёраларни кўрди. Ведавий муқаддас китоблардан маълумки, моддий оламда сон-саноксиз коинотлар, уларнинг таркибида эса, сон-саноксиз сайёралар мавжуд. Бу сайёраларнинг баъзилари тупроқ(ер)дан, баъзилари олтиндан, яна бирлари қимматбаҳо тошлардан яралган; бир сайёралар катта, бошқалари кичикроқ ва ҳоказо. Аржун буларнинг барчасини жанг аравасида ўтирган жойида кўриб турарди. Аммо, Кришна билан Аржун орасида нималар бўлиб турганини улардан бошқа ҳеч ким билмасди.

14. *татаҳ са висмайавишито
хришта-рома дхананджайаҳ
пранамйа шираса девам
кританджалир абхашата*

Таажжуб ва саросимага тушганидан танасидаги туклари хурпайиб кетган Аржун, кўрқинчли ҳаяжон билан бошини эгиб, қўлларини қовуштириб, Парвардигорга илтижо қила бошлади.

Изоҳ: Кўз олдида шундай ғаройиб манзара намоён бўлган заҳоти Кришна билан Аржун орасидаги муносабат дарров ўзгарди. Аввал у Кришнани ўзининг тенгқур дўсти деб ҳисобларди, энди Унинг баҳайбат фазовий қиёфасини кўргандан кейин, Аржун Кришнанинг олдида кўрқинчли ҳаяжон билан бош эгди ва қўлларини қовуштириб Унга илтижо қила бошлади. Ўзининг шу илтижоларида Аржун Кришнанинг фазовий қиёфасини олқишлайди. Шундай қилиб, Кришна билан Аржуннинг ўзаро муносабатларидаги дўстлик ришталари вақтинча ўзгариб, хайрат, таажжуб туйғусига айланди. Буюк содиқлар Худонинг Олий Шаҳси Кришнани барча муносабат(*раса*)ларнинг туганмас манбаи деб биладилар. Муқаддас китобларда ўзаро муносабатларнинг асосий ўн икки тури кўрсатилган, ана шу муносабатларнинг барчаси мукамал равишда Кришнада мужассам. Кришнани "ўзаро муносабатлар уммони" деб атайдилар. Шу боис, У тирик мавжудотларни, фаришталарни бир-бири билан ёки Худонинг содиқларини Парвардигор билан ҳар хил муносабатлар воситасида ўзаро боғлаб туради.

Айни пайтда Аржун каттиқ хайратланиб, таажжубга тушиб турибди, одатда чуқур мулоҳазали, хотиржам ва ҳамшиша зийрак бўлган Аржун ҳозир таажжуб туйғуси таъсирига берилиб,

жазава ҳолатига тушиб қолди: унинг танасидаги туқлари тикка бўлиб кетди. Аржун қўл қовуштириб, Парвардигор олдида эҳтиром билан сажда қила бошлади. Албатта, у Кришна олдида ҳеч қандай қўрқув туйғусини ҳис қилмасди, аммо ҳозир Парвардигорнинг унга кўрсатган мўъжизаси таъсир қилиб, у қаттиқ ҳаяжонга тушяпти. Аржуннинг вужудини қамраб олган ҳаяжон уни Кришна билан мангу боғлаб турган яқин дўстлик туйғусини вақтинча тўсиб қўйди ва уни ўзини шундай тутишга мажбур қилди.

15. арджуна увача
 пашийами девамс тава дева дехе
 сарвамс татха бхута-вишеша -сангхан
 Браҳманам ишам камаласана-стхам
 ришимми ча сарван урагамми ча дивйан

Аржун деди: Эй Худойим, мен Сенинг танангда барча фаришталарни, бошқа кўплаб тирик мавжудотларни кўряпман. Мен нилуфар гулининг устида ўтирган маъбуд Браҳмани, маъбуд Шивани, барча буюк донишмандлар ва илохий аждарларни кўряпман.

Изоҳ: Аржуннинг кўзи олдида бутун коинот намоён бўлди: у коинотдаги биринчи тирик мавжудот - Браҳмани ва коинотнинг пастки қисмида ястаниб ётган илохий аждар Гарбходакашайи-Вишнуни кўрди. Бу аждарни Васуки деб атайдилар. Шундай аталадиган бошқа илонлар ҳам бор. Аржун бутун оламни - Гарбходакашайи-Вишнудан тортиб оламдаги энг юксак сайёра, тирик мавжудотлар ичида биринчи тирик мавжудот бўлган Тангри Браҳма яшайдиган, нилуфар гули шаклидаги сайёрагача бўлган бутун моддий оламни кўриб турарди. Демак, Аржун ўзининг жанг аравасидан тушмай туриб бутун коинотни, моддий оламни яққол кўриб турарди. Фақат Парвардигорнинг, Худонинг Олий Шахси Кришнанинг марҳамати билангина шундай бўлиши мумкин.

16. анека-бахудара-вактра-нетрам
 пашийами твам сарвата "нанта-рупам
 нантам на мадхйам на пунас тавадим
 пашийами вишвешвара вишва-рупа

Эй бутун олам Парвардигори, мен Сенинг танангда сон-саноксиз қўлларни, қоринларни, оғиз ва кўзларни кўряпман. Улар ҳамма жойда жойлашган ва уларнинг адоси йўқ. Эй фазовий қиёфада намоён бўлган Парвардигор, ҳақиқатан ҳам Сенинг бошланишинг ҳам, ўртанг ҳам, охириг ҳам йўқ.

Изоҳ: Кришна - Худонинг Олий Шахси. У бепоён, шунинг учун ҳам Унда бутун борлиқни кўриш мумкин.

17. киритинам гадинам чакринам ча
 тежджо-рашим сарвата диптимантам
 пашийами твам дурнирикийам самантад
 дипта-аларка-дйутим апрамейам

Сендан таралаётган, кўзни қамаштиргудай кучли ёғду ловуллаб ёнаётган оловга, қуёшнинг порлоқ нурига ўхшайди; бутун атрофни нурга тўлдириб, у Сени кўришимга ҳалақит беряпти. Лекин, барибир, қаерга қарасам ҳам мен Сенинг тож кийган, қўлларига гурзи ва халқа ушлаган порлоқ қиёфангни кўряпман.

18. твам акшарам парамам ведитавйам
 твам асйа вишвасйа парам нидханам
 твам авйайаҳ шашивата-дхарма-гопта
 санатанас твам пурӯшо мато ме

Илм ўрганшнинг олий мақсади - Сенсан. Бутун борлиқ Сенда мужассам. Сен туганмас ва энг қадимий Зотсан. Мангу дин(ий қонунлар) по-сбони, Худонинг Олий Шахси - Сенсан. Менинг фикрим шундай.

19. анадид-мадхйантам ананта-вирйам
 ананта-б хум шашви-сурйа-нетрам
 пашийами твам дипта-хуташи-вактрам
 сва-таджаса вишвам идам тапантам

Сенинг на бошланишинг, на ўртанг ва на охириг мавжуд эмас. Сенинг улуғворлигинг чексиз. Сенинг сон-саноксиз қўлларинг бор, Қуёш ва Ой - Сенинг кўзларингдир. Мен Сенинг оғзингдан уфураётган даҳшатли оловнинг ўзингдан таралаётган ёғду ёритиб турган бутун борлиқни ёндириб юбораётганини кўряпман.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсининг олти соҳадаги баркамоллиги ҳақиқатан ҳам бениҳоя. Бу ерда Аржун биз аввал ҳам бир неча бор эшитган гапларни такрорляпти, аммо муқаддас китобларнинг тасдиқлашича, Кришнани таърифлашдаги такрор-такрор келадиган сифатларни ҳеч қачон муқаддас асарнинг камчилиги деб қабул қилмаслик керак. Айтишларига қараганда ҳайратга, таажжубга тушган ёки бирор нарсадан жуда қувониб кетган киши ҳаяжонланиб, бир гапни бир неча бор такрорлайди. Буни асло хатолик деб қабул қилмаслик керак.

20. дйав а-притхивйор идам антарам хи
 вйаптам твайайикена дишаш ча сарваҳ
 дриштвадбхутам рупам уграм таведам
 лока-трайам прайатхитам махатман

Сен биттасан, аммо ўзинг билан бутун осмону-фалақни, сайёраларни ва улар орасидаги

бўшлиқни тўлдириб турибсан. Эй буюк Зот, бу мўъжизавий ва даҳшатли қиёфани кўриб, бутун олам аҳли саросимага тушяпти.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *дйав а-притхивйох*, яъни "Ерни жаннат сайёраларидан ажратиб турадиган фазо", *лока-трайам*, яъни "уч олам" сўзлари муҳим аҳамиятга эга. Улар шундан далолат берадики, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини фақат Аржун эмас, бошқа сайёраларнинг аҳолиси ҳам кўриб турган. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси Аржуннинг хаёлида пайдо бўлган сароб ёки алдамчи кўриниш эмасди. Парвардигор кимга илоҳий назар ато этган бўлса, уларнинг барчаси жанг майдонида Кришна намён этган Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриб, томоша қилиб турарди.

21. *ами хи твам сура-сангха вишанти
кечид бхитах пранджалайо гринанти
свастити укта махарши-сиддха-сангхах
стуванти твам стутибхиш пушкалабхиш*

Минг-минглаган фаришталар Сенинг олдинда бош эгиб, ичингга кириб кетяптилар. Улардан баъзилари рўй бераётган воқеа-ҳодисалардан қўрққанидан қўл қовуштириб Сенга илтижо қиляптилар. Минглаб буюк донишмандлар ва баркамолликка эришган зотлар: "Тинчлик бўлсин!" - дея хитоб қилиб, ведавий мадҳияларни куйлаб, Сенга ялиняптилар.

Изоҳ: Парвардигорнинг фазовий қиёфасини ва Унинг порлаган ёғдусини кўриб, жаннатий сайёраларда яшаётган барча фаришталар даҳшатга тушиб, ҳимоя истаб Парвардигорга илтижо қила бошладилар.

22. *рудрадитйа васаво йе ча садхйа
вишве "швинау марутаи чошмапаш ча
гандхарва-йакиасура-сиддха-сангха
викшанте твам висмитаи чаива сарве*

Маъбуд Шиванинг барча кўринишлари, шунингдек, Адитйалар, Васулар, Садхйалар, Вишвадевалар, Ашвиниларнинг иккаласи, Марутлар, питалар, гандхарвалар, ракшаслар, асурлар ва баркамолликка эришган фаришталар Сенга хайрат билан кўз тикиб турибдилар.

23. *рупам махат те баху-вактра-нетрам
маха-бахо баху-бахуру-падам
бахударам баху-дамитра-каралам
дриштва локах правйатхитас татхахам*

Эй қўллари қудратли Зот, Сенинг баҳайбат қиёфангни, Унинг сон-саноксиз юзларини, кўзларини, қўлларини, оёқларини, сонларини, қоринларини ва даҳшатли тишларини кўриб,

барча сайёралар ва уларда яшайдиган фаришталар саросимага тушяптилар. Улар билан бирга мени ҳам даҳшатли қўрқув қамраб оляпти.

24. *набхах-спришам диптам анека-варнам
вйаттананам дипта-вишала-нетрам
дриштва хи твам правйатхитантар-атма
дхритим навиндами шамам ча вишно*

Эй, ҳамма жойни қамраб олган Вишну, Сенинг турли рангларда жилоланиб кўзни қамаштираётган, бошлари осмонга тегиб турган қиёфангга қараб туриб, очик оғизларингни ва порлаб турган катта-катта кўзларингни кўриб мен ўзимни йўқотиб, даҳшатдан титраб кетяпман.

25. *дамитра-каралани ча те мукхани
дриштвайива каланала-саннибхани
дишо на джане на лабхе ча шарма
прасида девеша джаган-ниваса*

Эй худолар Худоси, эй Олампаҳо, менга раҳм-шафқат қил! Сенинг ёрқин нур таратиб турган ҳалокатли юзларингни ва қўрқинчли тишларингни кўриб саросимага тушяпман. Мен қаёққа қарасам ҳам ақлим безовта бўлиб, ўзимни кўярга жой тополмай қоляпман.

26-27. *ами ча твам дхритараиштрайсйа путрах
сарве сахайавани-пала-сангхаиш
бхисмо дронах сута-путрас татхасау
сахасмадийаир апи йодха-мукхйаиш
вактрани те тварамана вишанти
дамитра-каралани бхайанакани
кечид вилагна дашанантарешу
сандришийанте чурнитаир уттамангаиш*

Мен, Дхритараштранинг барча ўғиллари ва улар тарафда турган шохларнинг барчаси - Бҳишма, Дрона, Карна, ҳатто бизнинг лашкарбошиларимиз ҳам, гуруҳ-гуруҳ бўлиб, Сенинг очик турган даҳшатли оғизларингга интиляётганини, уларнинг баъзиларининг калалари янчилиб, тишларинг орасига тикилиб қоляётганини кўряпман.

Изоҳ: Аввал Парвардигор Аржунга уни хайратга туширадиган ғаройиб илоҳий манзара кўрсатишни ваъда берган эди. Мана энди Аржун душман лашкарбошиларининг ҳалокатини, шунингдек, душман томондаги ҳамда ўз кўшинидаги жангчиларнинг гуруҳ-гуруҳ бўлиб ҳалок бўляётганини кўриб турибди. Бу манзара Курукшетра жанггоҳида тўпланган барча жангчилар ҳалокатга учрашидан, Аржуннинг муқаррар ғалабасидан дарак бериб турарди. Бу ерда шу гап ҳам айтилганки, "ҳеч қачон енгилмас" деб ном олган Бҳишма ҳам жанг майдонида ҳалок

бўлади. Карнанинг қисмати ҳам шундай. Бўлажак жангда, нафақат Курулар тарафида туриб жанг қилаётган буюк жангчилар, ҳатто Аржуннинг кўшинидаги баъзи буюк саркардаларнинг тақдирига ҳам жанг майдонида ҳалок бўлиш ёзилган эди.

28. *йатха надинам бахаво “мбу-вегах
самудрам эвабхимукха драванти
татха тавами нара-лока-вира
вишанти вактранй абхивиджваланти*

Худди Океанга бориб кўшиладиган дарёлар сувига ўхшаб, барча буюк жангчилар Сенинг ловуллаб ёниб турган оғизларингда йўқолиб кетяптилар.

29. *йатха прадиптам джаваланам
патанга вишанти нашайа самриддха-вегах
татхаива нашайа вишанти локас
тавати вактрани самриддха-вегах*

Худди ўзларини оловга ураётган парвоналарга ўхшаб, одамларнинг ҳаммаси шиддат билан Сенинг очиқ оғизларингга кириб бораётганини кўряпман.

30. *лелихйасе грасаманах самантал
локан самагран ваданаир джваладбхи
теджобхир апурйа джагат самаграм
бхасас тавограх пратапанти вишно*

О Вишну, Сенинг ҳар тарафдан олов уфуриб турган оғизларингга кириб йўқолиб кетаётган одамларни ютиб юбораётганингни кўряпман. Бутун борлиқни порлоқ нурларинг билан билан ёритиб, Сен ҳар тарафга қўрқинчли, куйдирувчи ёғду таратиб турибсан.

31. *акхйахи ме ко бхаван угра-рупо
намо “сту те дева-вара прасида
виджнатум иччхами бхавантам
адйам на хи праджанами тава правриттим*

Эй ҳайбати билан кишини даҳшатга соладиган худолар Худоси, менга айт - Сен Кимсан? Олдингда бош эгиб сажда қилаётган менга раҳм-шафқат қил! Сен азалий Парвардигорсан, мен Сенинг кимлигингни, бу дунёга нима мақсадда келганингни билишни истайман.

32. *шри бхагаван увача
кало “сми лока-кшайа-крит правриддхо
локан самахартум иха правриттах
рите “ни твам на бхавишийанти сарве
йе “вастхитах пратйаникешу йодхах*

Худонинг Олий Шахси деди: Мен - оламларни яксон қилувчи, барча тирик мавжудотларга ҳалокат келтирувчи буюк Замонман. Бу икки

кўшин сафида турган жангчиларнинг сиз(Пандузода)лардан бошқа барчаси урушда ҳалок бўладилар.

Изоҳ: Гарчи Аржун Кришна - ўзининг дўсти ва Худонинг Олий Шахси эканини билса ҳам, Унинг сон-саноксиз киёфаларини кўргандан кейин барибир қаттиқ ҳайратга тушганди. Шунинг учун у Кришнадан бу ҳалокат келтирувчи мўъжизавий кучнинг, илоҳий қудратнинг ҳақиқий вазифаси нимадан иборат эканини сўраяпти. Ведаларда айтилганки, Олий Ҳақиқат ҳатто браҳманларга ҳам раҳм қилмасдан бутун борлиқни яксон қилади. "Катха-упанишад" (1.2.25):

*йасйа Браҳма ча кшатрим ча
бхе бхавата оданах
мритйур йасйопасечанам
ка иттха веда йатра сах*

“Вақти келиб браҳманлар, кшатрийлар ва бошқаларни Парвардигор Ўз домига ютиб юборади. Парвардигорнинг тўймас фазовий киёфаси бу дунёдаги ҳамма нарсани ютиб юборадиган баҳайбат махлукка ўхшайди”.

Кришна бу ерда Ўзини барча тирик мавжудотларга ҳалокат келтирувчи Замон деб атайди. Бир неча пандузодалардан бошқа жанг майдонида тўпланганларнинг ҳаммаси Унинг тўймас оғизларига кириб яксон бўладилар.

Аржун бу урушни истамаган ва уруш оқибатида келиши муқаррар бўлган оғир мусибатдан қочиб, жангда қатнашишдан бош тортишга уринган эди. Бунга жавобан Парвардигор айтяптики, агар ҳатто у жангда қатнашмаса ҳам, барибир бу ерга тўпланган жангчиларнинг ҳаммаси ҳалок бўладилар, чунки Унинг хоҳиш-иродаси шундай. Агар уларни Аржун ўлдирмаса, албатта бошқа биров ўлдиради. Ҳатто жанг қилишдан бош тортса ҳам Аржун уларни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қололмайди. Аслини олганда уларнинг барчаси аллақачон ўлиб бўлган. Замон - ҳамма нарсани яксон қилувчи энг буюк қудратдир, Худонинг хоҳиши билан бутун борлиқ вақти келиб эртами-кечми барибир емирилиб, яксон бўлади. Бу ўткинчи дунёда табиат қонуни шундай.

33. *тасмат твам уттиштха йашо лабхасва
джитва шатрун бхункшва
раджйам самриддхам
майаиваите нихатах пурвам эва
нимитта-матрам бхава савйя-сачин*

Қадингни ростла, эй Аржун! Жангга ҳозирлан ва шон-шуҳрат қозон! Душманинг устидан ғалаба қозониб, гуллаб-яшнаётган салтанатга ҳукмрон бўлиб, шоҳона ҳаёт лаззатини сур! Мен уларнинг ҳаммасини аллақачон ўлимга маҳкум этганман, эй Савйя-сачи, бу жангда сен шунчаки Менинг қўлимда қурол бўласан!

Изоҳ: *Савйя-сачин* ибораси "Камон ишлатишни мукамал биладиган зот" деган маънони англатади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна Аржунга камонидан отилган пайконлар ҳамиша душманига беҳато бориб тегадиган моҳир жангчи сифатида мурожаат қиляпти. *Нимитта-матрам:* "Менинг кўлимда шунчаки қурол бўл!" Бу сўзлар ҳам жуда чуқур маънога эга. Оламдаги ҳамма воқеа-ҳодисалар Парвардигорнинг амри билан рўй беради. Фақат нодон ва ғофил одамларгина "оламдаги воқеалар ўз-ўзидан, тасодифан рўй беради", "оламда ҳамма нарса ўз-ўзидан тасодифан пайдо бўлган" деб ўйлаши мумкин. Ўзларини "олим" деб ҳисоблайдиган жуда кўп калтафаҳм одамлар оламнинг яралишини тушунтиришга уриниб, ҳар хил тахмин ва гипотезалар ўйлаб топадилар. Аммо, табиатда ҳеч қандай тахминларга мутлақо ўрин йўқ. Моддий оламда рўй бериб турган ҳамма воқеа-ҳодисалар маълум қонун, маълум бир аниқ режа асосида рўй беради. Бунини қандай тушуниш керак? **Моддий олам шартланган рухларнинг ўз уйига, Худонинг даргоҳига қайтиб боришига имкон бериш мақсадида яратилган.** Токи тирик мавжудотнинг қалбида, уни моддий лаззатларга интилишга мажбур қиладиган атрофидагиларга ҳукмронлик қилиш истаги сақланиб қолар экан, у мана шу шартланган ҳолатда қолишга маҳкумдир. Аммо, Худонинг хоҳиш-иродасини тушуниб етган, қалбида Кришна онгини ривожлантиришга эришган омадли киши одамлар орасида энг доно инсон ҳисобланади. Моддий олам Парвардигорнинг хоҳиш-иродаси билан, Унинг назорати остида яратилади ва яқсон қилинади. Курукшетрадаги жанг ҳам Парвардигорнинг режаларининг бир қисми, ҳолос. Аржун бу жангда иштирок этишни истамаётган эди, лекин Парвардигор унга албатта жанг қилиши лозимлигини, Унинг хоҳиши, иродаси шундай эканини айтяпти. Шундагина Аржун бахтиёр бўлиши мумкин. Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган ва ҳаётини Худога хизмат қилишга бутунлай бағишлаган киши албатта руҳий баркамолликка эришади.

34. *дронам ча "бхишмам ча джайадратхам ча карнам татханйан апи йодха-виран майа хатамс твам джахи ма вйатхиштха йудхйасва джетаси ране сапатнан*

Дрона, Бҳишма, Жайадратха, Карна ва бошқа буюк жангчиларни Мен аллақачон яқсон қилганман. Шу боис уларни ўлдир ва ҳеч нарсадан ташвишланма. Жанг қил, сен жангда барча рақибларингни мағлуб қиласан.

Изоҳ: Ҳар қандай режани Парвардигорнинг Ўзи амалга оширади, аммо У Ўзининг содиқ хизматкорларига жуда меҳрибон бўлгани учун бу дунёдаги ҳар қандай шон-шухрат ва олқишлар Худонинг хоҳиш-иродасини амалга ошириб, Унинг режаларини ижро этадиган Худонинг содиқ

хизматкорларига бўлишини истайди. Шунинг учун бизларнинг ҳар биримиз ҳозирги ҳаётимизда ҳамиша Кришнани эслаб, руҳий устоз ёрдамида Худонинг Олий Шахсини, Унинг бу дунёдаги хоҳиш-иродасини чуқурроқ англаб олишга интилиб яшашимиз лозим. Парвардигорнинг режаларини фақат Унинг Ўзининг марҳамати билангина билиб олиш мумкин, аммо Худонинг содиқ хизматкорларининг режалари Парвардигорнинг режаларидан фарқ қилмайди. Шунинг учун ҳар биримиз ана шу режаларни амалга оширишга ҳаракат қилишимиз, шу тарзда ҳақиқий илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришиш учун курашда ғалаба қозонишимиз лозим.

35. *санджайа увача*

этач чхрутва вачанам кешавасйя кританджалир вепаманаҳ кирити намаскритва бхуйа эваха кришнам са-гадгадам бхита-бхитах пранамйа

Санджай деди: Эй шаҳаншоҳ, Кришнанинг бу гапларини эшитиб, Аржун даҳшатдан вужуди титраб, кўлларини қовуштириб, илтижо билан Парвардигорга такрор ва такрор сажда қила бошлади. У овози бўғилиб гапира бошлади.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, Худонинг Олий Шахсининг фазовий қиёфасини кўриб Аржун ҳайратга тушиб кўрқиб кетган эди. У такрор ва такрор Парвардигорга сажда қилиб, ҳаяжондан титраган овоз билан илтижо қила бошлади. Энди у Кришнага оддий дўст бўлиб эмас, балки Парвардигорнинг буюклигидан ҳайратга тушган содиқ хизматкор сифатида мурожаат қиляпти.

36. *арджуна увача*

стхане хришикеша тава пракиртйа джагат прахришийатй анураджайате ча ракшамси бхитани дишо драванти сарве намасйанти ча сиддха-сангхах

Аржун деди: Эй сезгилар ҳукмдори, Сенинг номинг товушини эшитганда бутун олам яйраб кетади, унинг товушлари бутун олам аҳлини Сенга қаратади. Улар орасида баркамолликка эришган зотлар Сенинг олдинда чуқур эҳтиром билан бош эгадилар, фақат иблисларгина даҳшатга тушиб ҳар тарафга қочиб кетадилар. Аслида, шундай бўлиши керак.

Изоҳ: Кришнадан бўлажак жанг натижасини эшитган Аржуннинг кўзлари очилди, Худонинг Олий Шахсининг буюк содиғи ва яқин дўсти бўла туриб, у Кришна қилаётган ишларнинг барчаси адолатдан, деб айтяпти. Кришна содиқлар учун табаррук Зот, ишончли посбон, нопок одамлар учун эса - даҳшат манбаи эканини у ҳам тасдиқляпти. Худонинг ишлари ҳар икки

тоифадаги одамлар учун ҳам бахт-саодат келтиради. Курукшетрадаги жангда Парвардигор Кришнанинг Ўзи иштирок этаётгани сабабли, жанг пайтида жуда кўп фаришталар, сиддхилар ва коинотнинг ҳар хил сайёраларида яшайдиган олий даражада баркамолликка эришган тирик мавжудотлар жанг тафсилотларини кузатиб турганини Аржун тушунди. Аржун Парвардигорнинг фазовий қиёфасини томоша қилаётганида бу ғаройиб манзарани фаришталар ҳам томоша қилиб тургандилар. Лекин, содиқларнинг ҳамду-санолар айтиб, Парвардигорни олқишлашларига иблис ва даҳрийлар чидаб туролмайдилар. Улар ҳар бир тирик мавжудотга ҳалокат олиб келувчи Замон қиёфасидаги Парвардигорнинг олдида даҳшатга тушиб, ҳар тарафга қочиб кетадилар. Шунинг учун бу ерда Аржун содиқларнинг ва имонсиз даҳрийларнинг Кришна билан ўзаро муносабатини олқишляпти. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша Парвардигорни олқишлайди, чунки Худонинг қилаётган ҳар бир иши, албатта ҳаммага яхшилик, бахт-саодат келтиришини аниқ билади.

*37. касмач ча те на намеран махатман
гарийасе Браҳmano “пй ади-картре
ананта девеша джаган-ниваса твам
акшарам сад-асат тат-парам йат*

Улуғворликда ҳатто Браҳмадан ҳам устун бўлган эй буюк Зот, азалий яратувчи - Сенсан. Нега энди улар Сенинг олдинда бош эгмасинлар? Эй бепоён Зот, эй худолар Худоси, эй Олампадох! Сен - туганмас манба, барча сабаблар сабабчиси, моддий оламдан ташқарида, унга мансуб бўлмаган илоҳий Зотсан!

Изоҳ: Кришнанинг олдида бош эгиб турган ҳолда Аржун айтяптики, **Кришна - ҳамма сиғиниши лозим бўлган ягона Парвардигор**, Худонинг Олий Шахси. У - ҳамма жойда мавжуд, У - барча руҳларнинг Олий Руҳи. Аржун Кришна энг Олий Руҳ эканини, айна пайтда, Унинг чексиз улуғворлигини назарда тутиб, Уни *махатма* деб атапти. *ананта* ибораси шуни билдирадики, Парвардигорнинг ҳукми ҳамма жойда ўз кучини бирдай намоён этади, *девеша* ибораси эса У - барча фаришталарнинг Ҳукмдори эканини, уларнинг барчасидан ҳам устун туришини билдиради. У - бутун борлиқни Ўзида мужассам қилган макон, олампадох. Баркамолликка эришган барча тирик мавжудотларнинг, ҳатто қудратли фаришталарнинг Кришнага эҳтиром билан сажда қилишларини ҳам Аржун адолатдан деб топди, чунки бутун борлиқда ягона Парвардигордан, Худонинг Олий Шахси Кришнадан қудратлироқ зот мавжуд эмас. Аржун, Кришна ҳатто Тангри Браҳмадан ҳам буюк эканини алоҳида таъкидлаб, Кришна Браҳманинг яратувчиси эканини айтиб ўтади. Браҳма Кришнанинг тўлиқ намоён бўлган

қиёфаларидан бири бўлган Гарбходакашайи-Вишнунинг киндигидан ўсиб чиққан нилуфар гулидан дунёга келган. Шу боис Тангри Браҳма ҳам, ундан пайдо бўлган Тангри Шива ва бошқа фаришталар ҳам Парвардигор Кришнага сиғинишлари лозим. "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, Худо Шахси Кришнага Тангри Браҳма, Шива ва бошқа фаришталар сиғинадилар. Бу ерда ишлатилган *акшарам* ибораси ҳам муҳим аҳамиятга эга: у моддий олам яксон бўлишга маҳкум эканини ва Парвардигор ундан ташқарида эканини кўрсатади. У - барча сабаблар сабабчиси, шунинг учун моддий оламдаги барча шартланган руҳлардан, ҳатто моддий оламнинг ўзидан ҳам устун туради. Шу боис Кришна - ҳар нарсага қодир бўлган қудратли, ягона Парвардигордир.

*38. твам ади-девах пурушах пуранас
твам асйа вишвасйа парам нидханам
веттаси ведйам ча парам ча дхама
твайя татам вишвам аната-рупа*

Сен - энг қадимий, бутун борлиқнинг охириги макони бўлган азалий Парвардигорсан. Сен ҳамма нарсани мукаммал биласан ва ҳамма Сени англашга интилади. Сен - моддий сифатлардан устун турадиган Олий Даргоҳсан. Эй бепоён Зот! Сен намоён бўлган бутун борлиққа сингиб, уни қамраб олгансан!

Изоҳ: Бутун борлиқ Худонинг Олий Шахсида мужассам, шу боис Парвардигор бутун борлиқнинг нажот макони, Олампадохдир. *Нидханам* ибораси Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна бутун борлиқнинг, ҳатто Браҳмадан таралаётган руҳий нур - Браҳмадждйотининг ҳам манбаи, асоси эканини билдиради. У оламда бўлаётган ҳар бир воқеа-ҳодисани билади, агар илмнинг қандайдир чегараси бўлса, ана шу чегара - Парвардигор, Кришна. Шунинг учун У - ҳам ўрганилган, ҳам ўрганилаётган Зотдир. У - ўрганиш керак бўлган Зот, чунки ҳамма жойда намоён, руҳий олам мавжудлигининг сабабчиси бўлган ҳолда, У - илоҳий(трансцендент) табиатли ва бу моддий оламга мансуб эмас. Бунинг устига У руҳий оламнинг ягона Ҳукмдоридир.

*39. вайур йамо “гнир варунах шашанках
праджанатис твам праритамахаши ча
намо намас те “сту сахасра-критвах
пунаш ча бхуйо “пи намо намас те*

Ҳаво ҳам, Олий Ҳукмдор ҳам - Ўзингсан! Олов ҳам, сув ҳам, Ой ҳам - Сенсан! Коинотдаги биринчи мавжудот Браҳма - Сенсан, Сен - барча мавжудотларнинг бобокалонисан. Шу боис мен Сенинг олдинда такрор ва такрор, чексиз ва бегиним сажда қиламан!

Изоҳ: Аржун бу ерда Парвардигорни "ҳаво" деб

тан олади, чунки ҳамма жойда мавжуд бўлган ҳаво бу оламда энг асосий унсур бўлиб, уни энг асосий фаришта бошқариб туради. Аржун Кришнани "бобокалон" деб атаяпти, чунки У - коинотдаги биринчи тирик мавжудот бўлган Тангри Брахманинг отаси.

*40. намаҳ пурастад атха приштхатас
те намо "сту те сарвата эва сарва
ананта-вирийамита-викрамас твам
сарвам самапноши тато "си сарвах*

Мен Сенга ҳам олдиндан, ҳам орқангдан - ҳар тарафдан сажда қиламан! Эй чексиз қудрат ҳукмдори, эй энгилмас Куч! Сен ҳамма жойни қамраб олгансан, шу боис ҳамма нарса - Сен Ўзингсан!

Изоҳ: Кришнага нисбатан қалбида пайдо бўлган жазавали илоҳий муҳаббат таъсири остида Аржун Унга ҳар тарафдан таъзим қиляпти. Аржун Кришнанинг барча қудратларнинг қудратли Ҳукмдори эканини ва шу боис жанг майдонида тўпланган барча жангчилардан анча қудратли эканини тан оляпти. "Вишну-пурана"да (1.9.69) шундай дейилган:

*йо "йам тавагато дева
самипам девата-ганаҳ
са твам эва джагат-срашта
йатаҳ сарва-гато бхаван*

"Эй Худонинг Олий Шахси, Сенинг қаршингда турган ҳар бир тирик мавжудотни, ҳатто у фаришта бўлса ҳам, Сенинг Ўзинг яратгансан!"

*41-42. сакхети матва прасабхам йад уктам
хе кришина хе йадава хе сакхети
аджаната махиманам таведам
майо прамадат пранайена вапи
йач чавахасартхам асат-крито "си
вихара-шаййасана-бходжанешу
эко "тха вапй ачйута тат-самакшам
тат кшамайе твам ахам апрамейам*

Сени ўзимнинг дўстим деб ўйлаб, бунчалик улуғворлигингни билмай, авваллари Сени менсимасдан: "Ҳой Кришна!" "Ҳой Йадава!" "Ҳой дўстим!" - деб чақирардим. Илтимос, Сени севганимдан қилган бундай ноҳўя ишларимнинг ҳаммаси учун мени кечир. Бўш вақтларда бирга ўтирганимизда ёки бирга овқатланганимизда, баъзан ёлғиз, баъзан дўстларимиз даврасида мен ҳазиллашиб Сенга бир неча марта ҳурматсизлик қилганман. Эй беғуноҳ Зот, ана шу ўзбошимчаликларим учун мен Сендан узр сўрайман.

Изоҳ: Кришна Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этган бўлишига қарамай, Аржун уларни боғлаб турган аввалги дўстлик ришталарини эслаб қолган, шунинг учун Унга

нисбатан авваллари қилган ҳар хил ноҳўя муносабатлари учун Ундан кечирим сўрапти. Гарчи, авваллари Кришна яқин дўсти сифатида Аржунга Ўзининг фазовий қиёфаси ҳақида гапирган бўлса ҳам, Аржун Унинг ҳақиқатан ҳам фазовий қиёфага кира олишини тасаввур ҳам қилмаганини тан оляпти. Аржун Кришнанинг қанчалик буюк эканини билмасдан, ҳатто неча марта Унга: "Ҳой дўстим!" "Ҳой Йадава!" "Ҳой Кришна!" - деб мурожаат қилганини ҳам билмайди. Лекин, Кришна шу қадар меҳрибон ва кечиримлики, Ўзи чексиз буюк бўлса ҳам, Аржуннинг бундай одатларига эътибор бермай, уни Ўзининг энг яқин дўсти деб билади. Парвардигор билан Унинг содиқ хизматкорларини боғлаб турадиган мангу руҳий, илоҳий муҳаббат ришталари ана шундай. Тирик мавжудотни Парвардигор билан мангу илиқ муносабатлар риштаси боғлаб туради, уларни ҳеч қачон бутунлай унутиб бўлмайди, буни Аржун билан Кришна мисолида ҳам кўриш мумкин. Аржунга Кришнанинг фазовий қиёфасининг улуғворлиги намоён бўлганда ҳам у ўзининг Кришна билан бўлган азалий мангу муносабатларини унутиб юборгани йўқ.

*43. питаси локасия чарачарасйа
твам асия пуджйаш ча гурур гарийан
на твам-само "стй абхйадхикаҳ кутто "нйо
лока-трайе "нй апратима-прабхава*

Сен - бутун моддий оламнинг, барча кўзгалувчан ва кўзгалмас тирик мавжудотларнинг отасисан. Сен улар учун - муқаддас саждагоҳ ва ҳукмдор, раҳбар ва руҳий устозсан. Ҳеч бир тирик мавжудот Сенга тенглаша олмайди ёки Сенинг ўрнингни эгаллай олмайди. Эй чексиз қудрат соҳиби, бутун уч оламда Сендан буюкроқ Зот борми?

Изоҳ: Худонинг Олий Шахси Кришнани, худди фарзанд отасини ҳурмат қилгандай эъзозлаш керак. У азалий бошланғич руҳий устоз, чунки яратиш аввалида Тангри Брахмага Ведавий донишмандлик илмини Унинг Ўзи аён этган эди, ҳозир эса, У Аржунга «Бҳагавад-гита» илмини ошкор этяпти. Шунинг учун Кришна азалий, бошланғич руҳий устоз, гуру. Ҳозирги даврда ҳам ҳақиқий руҳий устоз, албатта Кришнанинг Ўзидан бошланган ана шу руҳий устозлар силсиласида турган бўлиши лозим. Кришнанинг вакили бўлмай туриб руҳий устоз бўлиш ва бошқаларга илоҳий илмдан дарс бериш асло мумкин эмас.

Тирик мавжудотлар чуқур эҳтиром билан Парвардигорга сажда қиладилар. Парвардигорнинг улуғворлиги чексиз. Бутун борликда Худонинг Олий Шахси Кришнадан улуғроқ, буюкроқ зот йўқ, чунки на моддий оламда, на руҳий оламда Кришнадан устун бўлиш у ёқда турсин, ҳатто У билан тенглаша оладиган бирор

тирик жонзот мавжуд эмас. Барча тирик мавжудотлар Унга бўйсундилар, ҳеч қачон Ундан буюкроқ бўла олмадилар. Бу ҳақда "Шветашватара-упанишад"да шундай дейилган:(6.8)

*на тасйа карйам каранам ча видйате
на тат-самаш чабхйадхикаш ча дришйате*

Парвардигорнинг ҳам, оддий одамларники сингари танаси ва сезгилари бор, лекин Унинг сезгилари, Унинг танаси, Унинг ақли ва Унинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди. Кришнанинг буюклигини тушунмайдиган нодонлар "Кришна Ўзининг руҳидан, ақлидан, қалбидан, бошқа нарсаларидан фарқ қилади" деб биладилар. Кришна мутлақ табиатга эга, шунинг учун Унинг кароматлари ва Унинг қувватлари бу оламдаги ҳамма нарсадан устун туради. Яна муқаддас китобларда айтилганки, гарчи Унинг сезгилари бизларникидан фарқ қилса ҳам, У барча сезиш қобилиятларига мукамал даражада эга, Унинг сезгилари ҳеч қандай чегара билмайди ва мукамал. Унга тенг келадиган ва Ундан буюкроқ бўлган зот йўқ - барча тирик мавжудотлар Ундан пастда.

Парвардигорнинг илми, қудрати ва кароматлари бутунлай руҳий табиатга эга. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»да шундай дейилган(4.9):

*джанма карма ча ме дивйам
эвам йо ветти таттватаҳ
тйактва дехам пунар джанма
найти мам эти со "рджуна*

"Менинг бу дунёга келишим ва бу ерда кўрсатган кароматларимнинг илоҳий табиатини англаб етган киши бошқа ҳеч қачон моддий оламда туғилмайди. Танасини тарк этгандан кейин, у Менинг мангу даргоҳимга қайтиб келади, эй Аржун".

Шу боис, Кришнанинг кароматлари оддий одамнинг қилаётган ишларига нисбатан бутунлай бошқача бўлган руҳий, илоҳий табиатга эга эканини ҳамиша эсда тутиш керак. Яхшиси - ҳамиша Кришнанинг кўрсатмаларига амал қилиб юриш лозим: бу бизнинг руҳий баркамолликка эришишимиз гарови бўлади. Яна айтилганки, Кришнанинг хўжайини, эгаси йўқ, Унинг Ўзи ягона Ҳукмдор ва барча тирик мавжудотлар Унинг хизматкорларидир. Бу фикр "Чаитанйя-Чаритам-рита"да шундай тасдиқланган (Ади.5.142): *экале шивара кришна, ара сабабхритйа*. Фақат Кришна - ягона Парвардигор, қолган барча тирик мавжудотлар Унинг хизматкорларидир. Ҳамма Унинг амрига бўйсунди, ҳеч ким Унинг иродасига қарши чиқолмайди. Ҳар бир тирик мавжудот Парвардигор яратиб қўйган маълум шарт-шароитга мос равишда ҳаракат қилади, чунки бутунлай Унинг ҳукми остида бўлади. "Брахма-самхита"да айтилганидай, У - барча сабабларнинг бошланғич сабабчисидир.

44. *тасмат пранамйа пранидхайа кайам*

*прасадайе твам ахам ишам идйам
питева путрасьяа сакхева сакхйух
прийаҳ прийайархаси देва содхум*

Сен - ҳамма сиғиниши лозим бўлган ягона Парвардигорсан. Шу боис мен Сенинг олдинда узала тушиб, раҳм-шафқат қилишингни тилаб Сенга илтижо қиламан. Отаси ўғлининг эркаликларига, дўст - дўстининг ҳурматсизлигига, эри - суюкли хотинининг инжиқликларига сабр билан чидагани сингари, Сен ҳам барча хато ва ҳақоратларим учун мени кечир!

Изоҳ: Кришнани Унинг содиқлари билан ҳар хил илоҳий муносабатлар боғлаб туради: бировлар Унга ўзининг ўғлидай боғланади, яна бировлар Унинг севгилиси сифатида, бировлар дўсти ёки хўжайини сифатида Кришна билан ўзаро муносабатда бўладилар. Кришна билан Аржунни қалин дўстлик ришталари боғлаб турибди. Худди отаси ўғлига нисбатан, эри - суюкли хотинига нисбатан, хўжайин - хизматкорига нисбатан кечиримли бўлгани сингари, Кришна ҳам Ўзининг содиқларига нисбатан ҳамиша марҳаматли, меҳрибон.

45. *адришта-пурвам хришито "сми дриштва
бхайена ча правьяатхитам маноме
тад эва ме даршайа देва рупам
прасида девеша-джаган-ниваса*

Аввал ҳеч қачон кўрмаган фазовий қиёфангни кўриб, қалбим қувончга тўлди, аммо ақлимни кўрқув қамраб олган. Шу боис, эй ҳукмдорлар Ҳукмдори, эй Олампадох, илтимос менга яна Ўзининг азалий Худо Шахси кўринишидаги қиёфангни намоён эт!

Изоҳ: Аржун - Кришнанинг дўсти бўлгани учун, дўст ҳамиша дўстининг бойлигидан, қудратидан мағрурланганидай, Аржун ҳам бу ерда ўзининг яқин дўсти Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси эканидан, унга Ўзининг ғаройиб фазовий қиёфасини намоён эта олганидан хурсанд бўляпти. Лекин, айна пайтда фазовий қиёфанинг кўриниши уни даҳшатга соляпти, шунинг учун у ўзининг Кришнага бўлган муҳаббати туфайли, авваллари Уни оддий дўсти сифатида кўп ҳақорат қилиб қўйганини эслаяпти. Шундан ҳозир унинг ақли бироз хавотирда. Гарчи даҳшатга тушиш учун ҳеч қандай сабаб бўлмаса ҳам, у кўрқиб кетяпти. Шунинг учун Аржун Кришнадан тўрт қўлли Нарайана қиёфасида намоён бўлишини илтимос қиляпти, чунки у Кришнанинг ҳар қандай қиёфага кира олишини яхши билади. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси ҳам бу моддий олам сингари моддий табиатга эга ва ўткинчи. Лекин, Вайкунтха сайёраларида Шри Кришна Ўзининг руҳий қиёфаларида - тўрт қўлли Нарайана кўринишида мангу яшайди. Кришна Ўзининг ҳар хил номлар билан аталади-

ган тўла намоён бўлган турли қиёфаларида рухий оламнинг сон-саноксиз сайёраларида яшайди. Шундай қилиб, Аржун Кришнани Унинг рухий оламда мавжуд бўлган мангу қиёфаларидан бирида кўришни истаяпти. Парвардигор тўрт қўлли Нарайана қиёфасида рухий оламнинг ҳар бир сайёрасида яшайди, аммо бу қиёфалар Унинг тўрт қўлига ушлаган нарсаларининг - сур, гурзи, нилуфар гули ва халқанинг жойлашиш тартиби билан бир-биридан фарқ қилади. Нарайананинг қўлларида ана шу нарсаларнинг жойлашиш тартибига қараб, Уни ҳар хил номлар билан атайдилар. Бу қиёфаларнинг барчаси Кришнадан фарқ қилмайди, шунинг учун Аржун Кришнадан тўрт қўлли Вишну қиёфасида намоён бўлишни илтимос қиляпти.

46. киритинам гадинам чакра-хастам
иччхами твам драштум ахам татхаива
тенаива рупена чатур-бхуджсена
сахасра-бахо бхава вишва-мурте

Эй фазовий қиёфадаги Зот, эй минг қўлли Парвардигор, мен Сени бошига тож кийган, қўлларига гурзи, халқа, сур ва нилуфар гули ушлаган тўрт қўлли қиёфада кўришни истайман. Мен Сени яна шу қиёфада кўришга муштоқман.

Изоҳ: "Брахма-самхита"да (5.39) шундай дейилган: *рамади-муртишу кала-нийамена тиштхан*. Парвардигор юзлаб, минглаб мангу кўринишларда мавжуд, уларнинг энг асосийлари Рама, Нрисимха, Нарайана ва ҳоказо. Бундай қиёфаларнинг сон-саногии йўқ. Аржун билардики, Кришна - вақтинча фазовий қиёфага кирган азалий Худо Шахси, ягона Парвардигор. Лекин, ҳозир Аржун Ундан яна Ўзининг рухий қиёфасида, Нарайана кўринишида намоён бўлишни илтимос қиляпти. Бу шеър "Шримад Бҳагаватам"да айтилган куйидаги ҳақиқатни тўла тасдиқлайди ва фаросатли инсоннинг қалбида ҳеч қандай шубҳа қолдирмайди: "Кришна - азалий Худо Шахси ва Парвардигорнинг бошқа барча қиёфаларининг манбаидир". Ўзининг тўлиқ намоён бўлган қиёфаларидан фарқ қилмаган ҳолда, У Ўзининг сон-саноксиз барча қиёфаларида ҳам ягона Парвардигор бўлиб қолаверади. Шу қиёфаларнинг барчасида У - чиройли ўспирин кўринишида. Мана шу Парвардигорнинг мангу ўзгармас қиёфасидир. Кришнани тўла англаб етган киши шу захотийёқ моддий оламнинг барча иллатларидан бутунлай покланади.

47. шри бхагаван увача
майа прасаннена таварджунедам
рупам парам дариштам атма-йогат
теджо-майам вишвам анантам адйам
йан ме твад-анийена на дришта-пурвам

Худонинг Олий Шахси деди: - Эй Аржун, Мен ички қувватим ёрдамида сенга мана шу улугвор, фазовий қиёфамни намоён этганимдан хурсандман. Мен моддий оламда мана шу қиёфада намоён бўламан. Сендан аввал ҳеч ким, ҳеч қачон Менинг порлоқ ёғду таратиб турган бу қадимий, бепоён фазовий қиёфамни кўрган эмас.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори Аржун Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўришни истади. Аржунга марҳамати чексиз бўлганидан Кришна унга Ўзининг порлоқ ва улугвор фазовий қиёфасини намоён этди. Парвардигорнинг Қуёшдай порлаб турган бу қиёфаси Ўзининг ҳар хил сиймоларини шиддат билан ўзгартириб турарди. Фақат дўстининг истагини бажариш учунгина Кришна бу қиёфани унга намоён этганди. Шри Кришна бу қиёфани Ўзининг инсон тафаккури англаб ета олмайдиган ички қуввати ёрдамида намоён этди. Аржунгача ҳеч ким, ҳеч қачон Парвардигорнинг мана шу фазовий қиёфасини кўрган эмас, лекин Кришна Аржунга бу қиёфани намоён этганида, уни Парвардигорнинг жаннатий сайёраларда ва коинотнинг бошқа олий сайёраларида яшайдиган содиқлари ҳам кўришга муяссар бўлдилар. Аржуннинг шарофати билан улар ҳам аввал ҳеч ким кўрмаган бу ғаройиботни томоша қилишга муваффақ бўлдилар. Бошқача қилиб айтганда, Кришна марҳамат қилиб Аржунга кўрсатган бу фазовий қиёфани шогирдлар силсиласида турган содиқларнинг барчаси кўришга муяссар бўлдилар. «Бҳагавад-гита»га ёзилган изоҳларнинг бирида айтилишича, Кришна Ўзининг ана шундай фазовий қиёфасини тинчлик элчиси бўлиб борганида Дурйодхоннинг кўзи олдида ҳам намоён қилган. Бахтга қарши Дурйодхон Кришнанинг тинчлик ўрнатиш мақсадида ўртага ташлаган таклифларини қабул қилмади, шунда Кришна унга Ўзининг бир неча фазовий қиёфасини намоёиш этди. Аммо, бу қиёфалар ҳозир Унинг Аржунга намоён этган қиёфасидан фарқ қилади. Бу ерда аниқ айтилганки, мазкур қиёфани Аржунгача ҳеч ким, ҳеч қачон кўрган эмас.

48. на веда-йаджнадхйайанаир на данаир
на ча крийабхир на тапобхир уграиҳ
эвам-рупах шакйа ахам нри-локе
драштум твад-анийена куру-правира

Эй Куру жангчилари аълоси, аввал ҳеч ким, ҳеч қачон бу қиёфани кўрган эмас, чунки Менинг моддий оламда намоён бўлиб турган бу қиёфамни Ведаларни ўрганиш, қурбонлик маросимлари ўтказиш, садақа улашиш, эзгу ишлар қилиш ёки қаттиқ риёзатга берилиш ёрдамида кўришнинг иложи йўқ.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор илоҳий назарга эга бўлиш қандай бўлишини тушунтиряпти. Ким ана шундай назарга эга бўлади? "Илоҳий" назар - илоҳларникидай, фаришталарникидай назар деганни билдиради. Демак, токи инсон илоҳларнинг, фаришталарнинг сифатларига эга бўлмас экан, унинг илоҳий назари очилмайди. Фаришталар кимлар? Ведавий муқаддас китобларда Парвардигор Вишнунинг содиқлари "фаришталар" деб аталган (*вишну-бхактаҳ смрита деваҳ*). Худонинг, Вишнунинг ҳақиқатан ҳам мавжудлигига ишонмайдиган ёки Кришнанинг шахсиятсиз Браҳман кўринишини Худо деб ҳисоблайдиган худосизлар ва иймонсиз даҳрийлар илоҳий назарга эга бўлиш ҳуқуқидан маҳрум, чунки Худога ширк келтирадиган, Кришнани ҳақорат қиладиган зотлар илоҳий назарга эга бўлолмайдилар. Инсон фақат ўзида илоҳий фазилатларни ривожлантириш орқалигина илоҳий назарга эга бўлиши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, илоҳий назар инсонга теварак-атрофни, моддий оламни, худди Аржун сингари, илоҳий кўз билан кўра олиш имконини беради.

«Бҳагавад-гита»да Парвардигорнинг фазовий қиёфасининг таърифи келтирилган. Аржун шу қиёфани кўргунга қадар одамлар бу қиёфа ҳақида ҳеч нарса билмас эдилар, энди эса, одамлар Кришнанинг *вишва-рупа қиёфаси* ҳақида қандайдир тасаввурга эга бўла оладилар. Илоҳий сифатларга ҳақиқатан ҳам эга бўлган киши вишварупани, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини бевосита, яққол кўра олади. Инсон фақат Кришнанинг содиқ хизматкори бўлсагина илоҳий фазилатларга эга бўлиши мумкин. Лекин, ҳақиқатан ҳам илоҳий фазилатларга эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон Кришнанинг фазовий қиёфасини кўришга интилмайди. Аввалги шеърда айтилганидай, Аржун Кришнани тўрт қўлли қиёфада - яъни Парвардигор Вишну қиёфасида кўришни истади, аксинча, Кришнанинг фазовий қиёфаси уни даҳшатга солган эди.

Мазкур шеърда муҳим аҳамиятга эга бўлган бир неча ибора ишлатилган. Масалан, *веда-йаджнадхйайанаиҳ* сўзи. Бу сўз "Ведавий қонунларни ва қурбонлик маросими ўтказиш қоидаларини ўрганиш" деган маънони билдиради. Тўрт асосий Веда, ўн саккиз Пурана, Упанишадалар ва "Веданта-сутра" - Ведавий муқаддас китобларни ташкил этади. Уларни уйда ёки бошқа бирор жойда ўрганиш мумкин. Улардан ташқари сутралар ҳам бор: "Калпа-сутра" ва "Мимамса-сутра". Уларда қурбонлик маросими ўтказиш қоидалари кўрсатилган. *Данаиҳ* ибораси "муносиб одамга берилган садақа" деган маънони англатади. *Данаиҳ* - Худонинг содиқ хизматкорига, яъни браҳманга ёки вайшнавага берилган садақа, хайр-эхсон. Хайрли ишлар тоифасига эса, олов ёкиб ўтказиладиган қурбонлик маросими ва *варнашрама* жамияти тизимида ўз бурчини холис бажариш билан боғлиқ бўлган фаолият киради. Инсон

руҳий жиҳатдан юксалиш ниятида ўз хоҳиши билан танасига қандайдир азиятлар, чеклашлар, азобларни қабул қилиши риёзат, *тапасйа* деб аталади. Инсон ҳаётда буларнинг барчасини мукамал бажариши мумкин: риёзат чекиши, садақа бериши, қурбонлик маросими ўтказиши, Ведаларни ўрганиши мумкин, аммо, агар у Аржун сингари Худонинг содиқ хизматкори даражасига кўтарилмаса, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўра олмайди. Имперсоналистлар ҳам баъзан: "фазовий қиёфани кўряпман" - деб даъво қиладилар, аммо «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра, Худонинг содиқ хизматкори бўлмагани учун улар Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўришга қодир эмаслар.

Ўзларича Парвардигорнинг намоён бўлган ҳар хил кўринишларини ўйлаб чиқарадиган одамлар кўп. Улар оддий одамларни ҳам "Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган қиёфаси" деб эълон қиладилар, лекин бу иши уларнинг қанчалик ғофил эканидан далолат беради, холос.

Биз «Бҳагавад-гита»да кўрсатилган қонунқоидаларга қатъий риоя қилиб яшашимиз лозим, акс ҳолда мукамал руҳий илмга эга бўлишнинг иложи йўқ. Гарчи, «Бҳагавад-гита»ни ўрганиш - Худо ҳақидаги илмни ўрганишнинг биринчи босқичи" деб атасалар ҳам, бу илм шунчалик мукамалки, инсонга ҳаётга бутунлай бошқача кўз билан қараш, ҳаётнинг ҳақиқий табиатини кўра олиш имконини беради. Худонинг сохта қиёфаларининг издошлари ҳам Парвардигорнинг илоҳий қиёфаларини кўргани ҳақида даъво қилишлари мумкин, аммо уларнинг бундай бемаъни даъволарига ишонмаслик керак. Чунки, бу ерда аниқ айтилганки, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини ўз ихтиёрини бутунлай Парвардигор Кришнага топширган содиқларгина кўра олади. Энг аввало биз Кришнанинг асл содиқ хизматкори бўлишимиз лозим; фақат шундан кейингина "Парвардигор бизга Ўзининг фазовий қиёфасини кўрсатиши мумкин" деб, ёки "Худони кўрдик" деб даъво қилишимиз мумкин. Кришнанинг ҳақиқий содиқлари Худонинг сохта қиёфаларини ҳам, уларнинг ғофил издошларини ҳам тан олмайдилар.

*49. ма те вйатха ма ча вимудха-бхаво
дриштва рупам гхорам идрин мамедам
вйанета-бхиҳ прита-манаҳ пунас твам
тад эва ме рупам идам прапашйа*

Менинг бу кўрқинчли қиёфам сени саросимага тушириб, даҳшатга солиб қўйди. Майли, шуни-си етар. Кўркув туйғуси энди қалбингни бутунлай тарк этсин, ақлинг хотиржам бўлсин! Мени ўзинг истаётган қиёфада бемалол томоша қил!

Изоҳ: «Бҳагавад-гита» Аржуннинг саросимага тушиб қолганини таърифлашдан бошланади; авваллари ўзи эҳтиром билан эъзозлаб юрган

бобоси Бҳишмани, руҳий устози Дронани ўлдириши кераклигини ўйлаб, у эсанкираб қолган эди. Лекин, Кришна унга: “Бундан ташвиш тортмасанг ҳам бўлади!” - деди. Дхритараштранинг ўғиллари Драупадини бутун сарой аҳли олдида ечинтиришга уринганларида Бҳишма ҳам, Дрона ҳам уларга қарши оғиз очиб бирор гап айтмадилар. Бу билан улар ўз бурчини бажармай, ўз шаънига иснод келтирган эдилар, шунинг учун улар албатта жазоланиб, ҳалок бўлишлари шарт эди. Кришна бу одамлар қилган гуноҳлари учун аллақачон жазоланиб, ўлимга маҳкум бўлганини кўрсатиш мақсадида Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этди. Аржун мана шу манзарани яққол кўриши ва тўла ишонч ҳосил қилиши учун Кришна унга Ўзининг *вишва-рупа* қиёфасини намоён этган эди, чунки содиқлар табиатан жуда раҳмдил бўладилар, ҳеч қачон ноҳақ қон тўкилишига йўл қўймадилар. Кришна Аржун кўришни истаган ва у кўриши лозим бўлган нарсаларни кўрсатиб бўлди, энди у Парвардигорнинг тўрт қўллик қиёфасини кўришни истаяпти, Кришна унинг истагини амалга оширади. Худонинг содиқ хизматкорларини Парвардигорнинг фазовий қиёфаси унчалик қизиқтирмайди, чунки бу қиёфа уларга ўзларининг Худога бўлган муҳаббатини изҳор этиш, Парвардигорнинг ўзларига бўлган шахсий муносабатини бевосита ҳис қилиш имконини бермайди. Содиқ хизматкор Худога илиқ ҳаяжон ва эҳтиром билан шахсан, бевосита сажда қилишни истайди, Худонинг Олий Шахсига муҳаббат билан хизмат қила олиши учун содиқ хизматкор икки қўлли Кришнани кўришни истайди.

50. санджайа увача

*итий арджунам васудевас татхоктва
свакам рупам даршайам аса бхуйах
ашвасайам аса ча бхитам энам бхутва
пунах саумйа-ванур махатма*

Санджай деди: Шу гапларни айтиб, Кришна Аржуннинг олдида тўрт қўлли Вишну қиёфасида намоён бўлди, кейин эса, қўрқиб кетган Аржунга далда бериш учун яна Ўзининг икки қўлли қиёфасини намоён этди.

Изоҳ: Ер сайёрасида Васудева ва Девакининг ўғли кўринишида дунёга келганида Кришна аввалига уларнинг олдида тўрт қўлли Нарайана қиёфасида намоён бўлган, кейин ота-онасининг илтижоларини қабул қилиб, уларнинг илтимоси билан оддий чақалоққа айланган эди. Шунга ўхшаб, Аржун аслида Уни тўрт қўлли қиёфада кўриш ниятида эмаслигини биларди, шундай бўлса ҳам, Аржун илтимос қилгани учун унинг олдида тўрт қўлли Нарайана қиёфасида кўриниб, кейин яна Ўзининг азалий икки қўлли мангу қиёфасига кирди. Бу ерда ишлатилган *саумйа-*

ванур ибораси муҳим аҳамиятга эга. *Саумйа-ванур* - гўзалликка тўла қиёфа; у Кришнанинг, Худо Шахсининг энг гўзал, жозибатор қиёфаси ҳисобланади. Кришна Ер сайёрасида яшаган вақтда ҳамма Унинг беқиёс гўзал сиймосига махлиё бўлиб қолган эди, Кришна бутун борликнинг Ҳукмдори бўлгани сабабли, у осонлик билан содиқ хизматкори Аржунни ҳамма кўркувлардан бирпасда халос этди, унинг олдида Ўзининг энг гўзал кўринишида, Шри Кришна қиёфасида намоён бўлди. "Брахма-самхита"(5.38)да шундай дейилган: *преманджана-чхурита-бҳакти-вилочанена*. Фақат кўзларига илоҳий муҳаббат малҳами суртилган содиқларгина Шри Кришнанинг беқиёс гўзал қиёфасини кўра оладилар.

51. арджуна увача

*дриштведам манушам рупам
тава саумйам джанардана
иданим асми самвриттах
са-четах пракритим гатах*

Аржун деди: О Жанардана, Сени яна инсон шаклидаги чексиз гўзал қиёфада кўрганимда, ақлим хотиржам бўлди, энди мен бутунлай ўзим келдим.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *манушам рупам* ибораси Парвардигорнинг, Худонинг Олий Шахсининг азалий, бошланғич қиёфаси икки қўлли эканини аниқ-равшан кўрсатиб турибди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, Кришнани оддий инсон деб ҳисоблаб, Унинг устидан куладиган ғофил, калтафаҳм нодонлар аслида Унинг илоҳий табиати ҳақида ҳеч нарса билмайдилар. Агар Кришна оддий инсон бўлганида Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини, кейин тўрт қўлли Нарайана қиёфасини кўрсата олармиди? Шундай қилиб, «Бҳагавад-гита»нинг ўзидан маълум бўладики, Кришнани оддий инсон деб ҳисоблайдиган, аслида «Бҳагавад-гита»да Кришнанинг тилидан шахсиятсиз Браҳман гапириб турибди, деб бошқаларни йўлдан урадиган имперсоналист билимдонлар мутлақо ноҳақ ва нотўғри йўлдаги одамлардир. Кришна Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини, кейин тўрт қўлли Нарайана қиёфасини намоён этди. Қандай қилиб Уни оддий инсон деб ҳисоблаш мумкин? «Бҳагавад-гита»га ёзилган бундай нотўғри изоҳлар Худонинг асл содиқ хизматкорини тўғри йўлдан адаштира олмайди, чунки ҳақиқий содиқ ундай изоҳларнинг ҳам, изоҳ ёзган одамларнинг ҳам қадри неча пуллик эканини яхши билади. «Бҳагавад-гита»да айтилган гапларнинг мазмуни ҳар кимга кундай равшан. Улар худди куёшдай порлаб турибди, уларни тушуниб олиш учун “куёшни ёритиш”га уринаётган ғофил имперсоналист ёки даҳрий олимларнинг изоҳларини ўрганишнинг мутлақо ҳожати йўқ.

52. *шри бхагаван увача*
су-дурдаршам идам рупам
дриштаван аси йан мама
дева апй асйа рупасйа
нитйам даршана-канкишинах

Худонинг Олий Шахси деди: Азизим Аржун, Мени ҳозир сен кўриб турган мана шу қиёфада кўриш жуда кийин. Ҳатто маъбудлар ҳам хамиша муштоқ бўлиб, Мени ўзларига жуда азиз бўлган мана шу қиёфада кўришга интиладилар.

Изоҳ: Бу бобнинг қирқ саккизинчи шеърда айтилганки, Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этиб, Кришна Аржунга Унинг бу қиёфасини ҳатто жуда кўп эзгу ишлар қилган, қурбонлик маросимлари ўтказган ва бошқа риёзатлар чеккан одамлар ҳам кўришга қодир эмаслигини билдирди. Лекин, бу ерда *са дурдаршам* ибораси ишлатилган, бу ибора Кришнанинг икки кўлли қиёфасини кўриш ундан ҳам мушкулроқ эканини кўрсатади. Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриш учун риёзат чекаётганимизда, Ведаларни ўрганаётганимизда ёки Мутлақ Ҳақиқатнинг табиати ҳақида фалсафий изланишлар олиб бораётганда қилаётган ишларимизга албатта Худога садоқат билан хизмат қилишнинг баъзи турларидан киритишимиз лозим. Аввалги шеърларда айтилганидай, ана шундай хайрли ишлар билан биргаликда маълум даражада *бҳакти* фаолияти ҳам, яъни Кришна онги билан қилинган фаолият ҳам бўлса, Парвардигорни фазовий қиёфада томоша қилиш учун кифоя эди. Аммо, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриш қанчалик мушкул бўлса, Кришнанинг икки кўллик қиёфасини кўриш, ҳатто Тангри Браҳма ва Шива каби буюк фаришталар учун ҳам, бундан ҳам анча мушкулроқ. "Шримад Бхагаватам"да айтилганидай, улар Кришнани кўришга муштоқ: Кришна бўлгуси онаси Девакининг қорнида эканини билган фаришталар бу ғаройиб мўъжизани кўриш учун Деваки ётган зиндонга тўпландилар. Улар ҳатто Парвардигор уларнинг кўзларига кўринмай турган бўлса ҳам, ҳали Девакининг қорнида ётган Кришнага ажойиб илтижолар қила бошлагандилар. Уларнинг барчаси Парвардигорнинг бу дунёга келишини муштоқ бўлиб кутиб юрардилар. Нодон, иймонсиз ғофил одамлар Кришнани оддий инсон деб, Унинг устидан қулишлари ва одамларни Унга эмас, Унинг ичида мавжуд бўлган қандайдир "шахсиятсиз бир Зот"га сиғинишга ундашлари мумкин, аммо бундай аҳмоқона гаплари билан уларнинг ўзлари бошқаларга масҳара бўладилар, холос. Шунга қарамай, ҳатто Тангри Браҳма ва Шива сингари қудратли фаришталар Шри Кришнани Унинг икки кўллик қиёфасида кўришга муштоқ бўлиб юрадилар.

«Бхагавад-гита»(9.11)да шундай дейилган:

аваджананти мам мудха манушим танум аиритах. КришнаЎзининг устидан қуладиган иймонсиз ғофил одамлар кўзидан бекиниб олган. Тангри Браҳма "Браҳма-самхита"да таърифлагандай, шунингдек, Шри Кришнанинг Ўзи «Бхагавад-гита»да айтганидай, Кришнанинг танаси мутлақо руҳий, илм ва лаззатга тўла. Унинг танаси сифат жиҳатидан бизларнинг моддий таналаримизга умуман ўхшамайди. Аммо, фақат «Бхагавад-гита» ва бошқа Ведавий асарларни ўқиш ёрдамида Кришнани ўрганишни, Уни кўришни истаётган одамлар учун У хамиша жумбоқ бўлиб қолаверади. Оламни ўрганишнинг моддий усуллари билан билим олишга интилиб юрган одамлар Кришнани "буюк тарихий шахс", "буюк файласуф" деб ҳисоблайдилар, шунчалик қудратли бўлишига қарамай, улар учун Кришна барибир моддий тана олишга мажбур бўлган оддий инсон бўлиб қолаверади. Охир-оқибатда шундай материалист файласуфлар "Мутлақ Ҳақиқат шахсиятсиз кўринишга эга ва шу Мутлақ Ҳақиқат моддий табиат билан боғлиқ бўлган шахс сифатига, инсон қиёфасига кирган" деган хулосага келадилар. Мана шу - Парвардигор ҳақида моддий тасаввурларга асосланган ғоя, концепциядир. Мутлақ Ҳақиқатнинг фалсафий фикрлашлар натижасида юзага келган бошқа бир концепцияси ҳам бор. Моддий илм ўрганиш йўлидан бораётган одамлар ҳам Кришна ҳақида қандайдир фикрга эга. Улар учун Кришна Парвардигорнинг фазовий кўринишига қараганда аҳамиятсизроқ бўлиб кўринадилар. Уларнинг фикрига кўра, Кришна Аржунга намоён этган Парвардигорнинг фазовий кўриниши, Унинг шахс сифатидаги икки кўлли қиёфасидан муҳимроқ. Уларнинг фикрига кўра Парвардигорнинг шахс қиёфаси фақат бизларнинг ҳаёлимиздагина мавжуд бўлган қиёфадир. Улар Мутлақ Ҳақиқат охир-оқибатда ҳеч қачон шахс сифатига эга бўлиши мумкин эмаслигига қаттиқ ишонадилар. «Бхагавад-гита»нинг тўртинчи бобида Кришнани англаб етишнинг илоҳий усули таърифланган: Кришнани англаб етиш учун Кришна ҳақида мукамал илмга эга бўлган содиқларнинг, яъни вайшнавларнинг гапирган гапларини тинглаш керак. Кришнани англаб етиш учун Ведаларда мана шу усул тавсия этилган ва ведавий урф-одатларга, ведавий қонунларга амал қилиб яшайдиган одамлар Худо ҳақидаги илмни мукамал эгаллаган ишонарли зотлардан такрор ва такрор Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглайдилар, натижада Шри Кришна уларга кундан-кунга азизроқ бўлиб бораверади. Аввал бир неча бор такрорлаганимиздай, Кришна бизнинг кўзимиздан *йога-майя* қуввати ёрдамида бекиниб олган. У дуч келган одамга Ўзини намоён қилавермайди. Кришна кимга Ўзини намоён этса, фақат шу кишиларгина Уни кўриш бахтига муяссар бўладилар. Буни барча ведавий муқаддас китоблар тасдиқлайди: Мутлақ Ҳақиқатни фақат ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган

кишиларгина англай оладилар. Кришна онгига эга бўлиб, Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқ хизматкорда ўзидан-ўзи илоҳий назар ривожлана боради ва у Кришнани ҳамма жойда яққол кўришга қодир бўлади. Ана шундай ўткир илоҳий назар ҳатто фаришталарда ҳам мавжуд эмас, шунинг учун ҳатто фаришталар ҳам Парвардигор Кришнани англай олмайдилар, уларнинг энг буюклари ҳамиша Кришнани икки қўлли қиёфада кўришга муштоқ бўлиб юрадилар. Шундай қилиб, Кришнанинг фазовий қиёфасини кўриш жуда қийин ва бунга эришиш ҳар кимнинг ҳам кўлидан келавермайдиган бўлса, Шри Кришнани икки қўлли Шйамасундара қиёфасида кўриш ундан ҳам мушкулроқдир.

*53. нахам ведаир на тапаса
на данена на чеджйайа
шакйа эвам-видхо драштум
дриштаван аси мам йатха*

Сен ҳозир илоҳий кўзларинг билан кўриб турган Менинг бу қиёфамни Ведаларни ўрганиш, риёзат чекиш, хайр-эхсонлар улашиш ёки сиғиниш маросимлари ўтказиш ёрдамида англаб бўлмайди. Бундай йўллар билан Менинг ҳақиқий табиатимни англашга эришиб бўлмайди.

Изоҳ: Кришна аввалига ота-онаси Деваки ва Васудеванинг олдида тўрт қўлли Вишну қиёфасида пайдо бўлди, кейин икки қўлли қиёфага кирди. Даҳрийлар ва Худога садоқат билан хизмат қилишдан йироқ бўлган одамлар бу сирни англаб ета олмайдилар. Фақат ўзларининг грамматик ва дунёвий билимларига ишониб ведавий асарларни ўрганишга бел боғлаган олимлар ҳеч қачон Кришнани англай олмайдилар. Эҳромга бориб Худога сиғинишни шунчаки бир урф-одат, ақида деб биладиган кишилар ҳам бунга эриша олмайдилар. Ундай одамлар гарчи мунтазам равишда эҳромларга бориб, Худога сиғиниб юрсалар ҳам, Кришнанинг ҳақиқий илоҳий табиатини англай олмайдилар. Парвардигор Кришнани фақат Унга садоқат билан самимий, холис хизмат қилиш орқали тўла англаб етиш мумкин. Бу ҳақда Кришнанинг Ўзи кейинги шеърда айтади.

*54. бхактйа тв ананйайа шакйа
ахам эвам-видхо "рджуна
джнатум драштум ча таттвена
правештум ча парантана*

Азизим Аржун, фақат Менга соф садоқат билан хизмат қилиш орқали Мени, ҳозир сен кўриб турган мана шу илоҳий қиёфада, яққол кўриш ва Мени ҳақиқатан ҳам англаб етиш мумкин. Фақат шу йўл билан Менинг илоҳий табиатим сирини англаб етиш мумкин.

Изоҳ: Фақат соф садоқат билан Худога хизмат қилиш жараёнида Кришнани англаб етиш мумкин. Ўзларининг мукамал бўлмаган ақл-заковатига ишониб «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзишга уринаётган, «Бҳагавад-гита»ни тўлиқ тушуниб оламан" деб юрган ўзбошимча олимлар бекорга вақтларини сарфлаётганларини яхши билиб олишлари учун, бу ерда Кришна Уни қандай англаш мумкинлигини аниқ-равшан айтяпти. Кришнани ёки қандай қилиб У ота-онаси олдида аввалига тўрт қўлли қиёфада пайдо бўлганини, кейин икки қўллик чақалоқ қиёфасига кирганини ҳеч ким англай олмайди. Фақат Ведаларни ўрганиш билан ёки фалсафий изланиш йўли билан Худони англашга уриниб юрган одамлар буни ҳеч қачон тушуна олмайдилар. Бу ерда аниқ айтилган: Парвардигорни кўришга ёки Уни инсонлар кўзидан яшириб турган сирларини англаб олишга ҳеч ким қодир эмас. Лекин, Ведаларни чуқур ўрганган кишилар Парвардигор ҳақида жуда кўп маълумотларга эга бўлиши мумкин. Ведаларда жуда кўп қоида ва кўрсатмалар тўпланган, Кришнани ҳақиқатан ҳам англаб етишга интилаётган киши ҳаётда ана шу ишонарли муқаддас китобларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиб яшаши лозим. У ана шу кўрсатмаларга амал қилиб риёзатга берилиб яшаши керак. Масалан, Жанмаштами, яъни Кришна туғилган кунда ва ҳар ойнинг *экадаши* кунларида бутунлай оч юришга қасам ичиш мумкин. Хайр-эхсонларга келсак, муқаддас китобларда аниқ айтилганки, **садақа ва эхсонлар Худонинг содиқ хизматкорларига, Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган, умрини Худони англаш илмини бутун дунёга тарқатишга бағишлаган одамларга берилиши керак.** Рупа Госвами Чаитанйа Махапрабхуни "Парвардигорнинг чексиз саховатининг тимсоли" деб атаган эди, чунки У эришиш жуда мушкул бўлган илоҳий муҳаббат - Худога бўлган илоҳий муҳаббатни барчага саховат билан улашиб кетган эди. Шунинг учун Худони англаш илмини одамларга тушунтиришга ҳаракат қилиб юрган Худонинг содиқ хизматкорларига моддий жиҳатдан ёрдам берган киши дунёда **энг саховатли иш** қилган бўлади. Муқаддас китобларнинг қоидаларига риоя қилиб, эҳромларда ўрнатилган Парвардигорнинг тасвир ёки арча-виграҳаларига сиғинадиган одамлар Худога сиғиниш, Унга эҳтиром кўрсатиш натижасида руҳий жиҳатдан юксалиш имкониятига эга бўладилар. Руҳий юксалиш йўлига энди кирган одамлар учун эҳромда Парвардигорнинг тасвирига сиғиниш, сажда қилиш зарурий шарт ҳисобланади, чунки барча ведавий муқаддас китоблар шуни талаб қилади, масалан, "Шветашватара-упанишад" 6.23да шундай дейилган:

*йасйа деве пара бҳактир
йатха деве татха гурау*

*масйайте катхита хй артхаҳ
пракашанте махатманаҳ*

"Ведавий илмларнинг сирли мазмуни фақат Худога, ҳамда руҳий устозига чуқур иймон билан ишонадиган буюк руҳларга аён бўлади".

Шунчаки ҳамиша Худо ҳақида ўйлаб юриш билан Кришнани англаб бўлмайди. Ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида махсус тайёргарликдан ўтмаган киши Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига ҳатто яқин ҳам кела олмайди. Бу ерда *ту* ибораси, Кришнани англаш учун бошқа усулларнинг ҳеч бири ёрдам беролмаслигини алоҳида таъкидлаш учун ишлатилган: Кришнани англаш учун бошқа усулларни тавсия қилиб бўлмайди, чунки улар ҳеч қачон руҳий юксалиш йўлида муваффақият олиб келмайди.

Кришнанинг икки ва тўрт қўлли қиёфалари Унинг Аржунга намоён этган ўткинчи фазовий қиёфасидан кескин фарқ қилади. Нарайананинг тўрт қўлли, Кришнанинг икки қўлли қиёфалари Аржун кўрган фазовий қиёфадан фарқли равишда мангу ва руҳий табиатга эга. *Су-дурдаршам* ибораси Парвардигорнинг бу фазовий қиёфасини аввал ҳеч ким, ҳеч қачон кўрмаганини билдиради. Бу ибора яна шундан далолат берадики, Ўзининг фазовий қиёфасини Кришна ҳар бир содиқ хизматкорига кўрсатавериши шарт эмас. Одамлар келажакда ўзларини "Худо" деб эълон қиладиган виждонсиз, қаллобларни синаб кўриш имкониятига эга бўлишлари учун, Аржуннинг илтимоси билан Кришна унга Ўзининг фазовий қиёфасини намоёиш этди.

Аввалги шеърда бир неча бор ишлатилган *на* ибораси шуни англатадики, инсон Ведалар илмини назарий жиҳатдан чуқур билиши билан мағрурланмаслиги керак. Ундай билимдон киши энг аввало Кришнага садоқат билан хизмат қилиб яшаши лозим. Фақат шундагина у «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзишга уриниб кўриши мумкин.

Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этиб, Кришна бу қиёфасини Нарайананинг тўрт қўлли қиёфасига айлангирди, кейин эса, Аржуннинг олдида яна Ўзининг икки қўлли қиёфасида пайдо бўлди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, Нарайананинг тўрт қўллик қиёфаси ҳам, Парвардигорнинг Ведаларда келтирилган бошқа барча қиёфалари сингари, Кришнанинг азалий, бошланғич икки қўлли қиёфасидан тарқалган. Кришна - бутун борлиқнинг ягона манбаи. Кришна Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз Брахман кўринишидан ва ҳатто Мутлақ Ҳақиқатнинг ана шу шахс кўринишидаги қиёфаларидан ҳам устун туради. Кришнанинг тўрт қўлли Нарайана кўринишидаги қиёфаларга келсак, муқаддас китобларда аниқ айтилганки, ҳатто Кришнага энг яқин турадиган тўрт қўллик қиёфа(Космик океанда ястаниб ётган ҳолда ҳар нафас олганида сон-саноксиз коинотларни дунёга келтириб, яқсон қилиб турадиган Каранадокашайи, яъни Маха-

Вишну)ҳам, ягона Парвардигор Кришнадан тарқалган. "Брахма-самхита"(5.48)да айтилганки; *йасйайка-нишвасита-калам-атхаваламбйа дживанти*

*лома-вила-джа джагад-анда-натхаҳ
вишнур махан са иха йасйа кала-вишешо
говиндам ади-пурушам там ахам бхаджами*

"Ҳар бир нафас олганида, нафас чиқарганида яна қайтиб чиқиш учун танасига сон-саноксиз коинотлар кириб турадиган Маха-Вишну - Кришнанинг тўлиқ намоён бўлган экспансиясидир. Шу сабабли, мен Говинда олдида - барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси бўлган Кришна олдида эхтиром билан сажда қиламан".

Шундай қилиб, ҳамма сиғиниши лозим бўлган мангу Зот - илм ва лаззатга тўла мангу Парвардигор, Худонинг Олий Шахси, икки қўлли Шйамасундара кўринишидаги Шри Кришна. Кришна Вишнунинг барча қиёфаларининг, Худонинг бу дунёдаги барча аватараларининг манбаи ва айни пайтда, «Бҳагавад-гита»да таъкидланганидай Худонинг Олий Шахси ҳисобланади.

Ведавий муқаддас китобларда шундай шеър ҳам бор: "Гопала-тапана-упанишад" - 1.1.

*сач-чид-ананта-рупайа
кришнайаклишта-карине
намо веданта-ведйайа*

гураве буддхи-сакшине

"Мен чуқур эхтиром билан Кришна олдида сажда қиламан, Унинг мангу руҳий танаси илм ва лаззатга тўла. Мен Унга чуқур эхтиром кўрсатаман, чунки Уни англаш - Ведаларни англаб етиш демакдир, шу боис Уни "олий руҳий устоз" деб атайдилар".

Шу ерда яна айтилганки, *кришно ваи парамам даиватам* - "Кришна - Худонинг Олий Шахсидир"(Гопала-тапана-упанишад 1.3). *эко ваши сарва-гаҳ кришна идйаҳ*: "Мана шу Кришна - Худонинг Олий Шахси ва барча сиғиниши лозим бўлган Зот". *Эко "пи сан бахӯдха йо "вабхати*: "Кришна - ягона, аммо У Ўзини сон-саноксиз қиёфаларда ва шу қиёфаларининг экспансияларида намоён этади". (Гопала-тапана-упанишад. 1.21).

"Брахма-самхита" да шундай дейилган(5.1): *ишвараҳ парамас кришнаҳ сач-чид-ананда-виграҳаҳ
анадир адир говиндах сарва-карана-каранам*

"Кўплар Бҳагаван сифатига эга, аммо Кришна уларнинг ҳаммасидан устун, чунки ҳеч ким Уни тўсиб қўёлмайди. У - Олий Шахс, Унинг мангу танаси эса илм ва лаззатга тўла. У - азалий Парвардигор, барча сабабларнинг ягона сабабчиси".

Яна бир муқаддас китобда шундай дейилган: *йатраватирнам кришнакхам парам Брахма на-ракти* - "Олий Мутлақ Ҳақиқат - шахс, Унинг номи Кришна, вақти-вақти билан У ерга тушиб туради". "Шримад Бҳагаватам"да ҳам шундай

дейилган. "Шримад Бҳагаватам"да Худонинг Олий Шахсининг намоён бўлган жуда кўп қиёфалари келтирилган, ана шу қиёфалар орасида Кришна ҳам кўрсатилган. Лекин, кейин таъкидлаб айтилганки, Кришна - Парвардигорнинг намоён бўлган қиёфаси ҳисобланмайди, Кришна - ягона Парвардигорнинг Ўзи, Худонинг Олий Шахси (*эте чамша-калаҳпумсаҳ кришинас ту бхагаван свайам*).

Бундан ташқари «Бҳагавад-гита»да Парвардигор айтадики, *маттаҳ паратарам нанйат* - "Сенинг олдинда Кришна кўринишида турган Мендан ҳам буюкроқ бўлган бирор зот мавжуд эмас". «Бҳагавад-гита»нинг бошқа бир шеърида Парвардигор айтадики, *ахам адир хи деванам* - "Мен барча фаришталарнинг манбаиман". «Бҳагавад-гита»ни Парвардигорнинг бевосита Ўзидан эшитган ва шу боис унинг мазмунини тўла англаб етган Аржун эса, бу тўғрида шундай деб айтяпти: *парам Браҳма парам дхама навитрам парамам бхаван* - "Сен - Худонинг Олий Шахси, Мутлақ Ҳақиқат ва бутун борлиқнинг нажот макони эканингни тўла англаб етдим". Шундай қилиб, Кришна Аржунга намоён этган ўткинчи фазовий қиёфа Парвардигорнинг азалий кўриниши эмас. Худога нисбатан калбида ҳеч қандай муҳаббат туйғуси бўлмаган одамларни ҳам Ўзига жалб этиш учунгина Кришна Аржунга Ўзининг минглаб калла, кўл, оёқларга эга бўлган баҳайбат фазовий қиёфасини намоён этди. Бу қиёфа Унинг азалий, бошланғич қиёфаси бўлиши мумкин эмас.

Парвардигорнинг фазовий қиёфаси Худонинг асл содиқларини ўзига жалб этмайди, чунки уларнинг Худога бўлган муҳаббати Парвардигор билан ўзаро, ҳар хил руҳий муносабатларга асосланган. Парвардигор Ўзининг содиқлари билан азалий Шйамасундара, Шри Кришна кўринишида ўзаро муҳаббат ва меҳр тўла муносабатда бўлади. Шу боис, Кришна билан ўзаро илоҳий дўстлик ришталари билан боғланган Аржунга Парвардигорнинг фазовий қиёфасини томоша қилиш ҳеч қандай лаззат келтирмади, аксинча, у бундан даҳшатга тушиб, кўрқиб кетди. Кришнанинг мангу ҳамроҳи бўлган ҳолда, Аржун албатта руҳий назарга эга эди; у оддий инсонлардан бири эмас. Шунинг учун Парвардигорнинг фазовий қиёфаси уни ўзига маҳлиё қилолмади. Бу қиёфа кармали фаолият билан машғул бўлиб юрган одамларни ўзига жалб қилиши мумкин, аммо Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бораётган содиқлар учун уларнинг ҳаммасидан Шри Кришнанинг икки кўллик Шйамасундара кўриниши азизроқ.

55. *мат-карма-крин мат-парамо
мад-бхактаҳ санга-варджджитаҳ
нирваираҳ сарва-бхутешу
йаҳ са мам эти пандава*

Азизим Аржун, кармали фаолиятга ва фалсафий изланишларга интилиш иллати

билан булганмаган соф садоқат билан Менга хизмат қилиб юрган, ўз меҳнатини Менга бағишлаб, Мени ҳаётининг олий мақсади деб ҳисоблайдиган ва ҳар бир тирик мавжудотга дўстона муносабатда бўлган киши албатта Менинг олдимга келади.

Изоҳ: Руҳий оламнинг энг юксак сайёраси бўлган Кришналокада мангу яшайдиган Парвардигорни англаб етишга ва Худонинг Олий Шахси Кришна билан ўзаро муносабат ўрнатишга интилаётган ҳар бир инсон ҳаётда Парвардигорнинг шахсан Ўзи айтаётган мана шу насиҳатларга амал қилиб яшаши лозим. Мазкур шеър бутун «Бҳагавад-гита»нинг мағзи ҳисобланади. «Бҳагавад-гита» - бу дунёда моддий табиатга ҳукмронлик қилишга уринаётган ва руҳий, ҳақиқий ҳаёт ҳақида ҳеч қандай илмга эга бўлмаган шартланган руҳлар учун мўлжалланган муқаддас китоб. «Бҳагавад-гита» бу дунёдаги тирик мавжудотларнинг руҳий табиатини, олий руҳий шахс билан ўзларининг мангу муносабатларини англаб олишларига ёрдам бериш ва ўзларининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига қайтиш йўлини кўрсатиш учун нозил қилинган. Мазкур шеърда руҳий баркамоллик чўққисига - Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига эришиш имконини берадиган усул батафсил таърифланган.

Кундалик фаолиятимизга келсак, бутун куч-қудратимизни Кришнага хизмат қилиш йўлида сарфлашимиз лозим. "Бҳакти-расамрита-синдху" (2.255)да шундай дейилади:

*анасактасйа вишайан йатхархам упайунджджатаҳ
нирбандхаҳ кришна-самбандхе йуктам ваирагйам
учйате*

Ҳар қандай фаолият Кришна билан боғланган бўлиши лозим. Шундай фаолиятни *кришна-карма* деб атайдилар. Биз кундалик турмушда ҳар хил ишлар билан машғул бўлишимиз мумкин, лекин қилаётган ишларимизнинг натижасига боғланиб қолмаслигимиз лозим: қилаётган ҳар бир ишимизни Кришна учун холис бажаришимиз керак. Масалан, ишбилармон киши ҳам, агар ўзининг ишларини Кришна учун амалга оширсин, Кришна онгида фаолият кўрсата олади. Агар бирор ишнинг эгаси Кришна бўлса, ундан келадиган даромадни ҳам албатта Кришна олиши керак. Ҳисоб рақамида минглаб пуллари бўлган ишбилармон, агар зарур бўлса бу пулларнинг ҳаммасини Кришнага бериши мумкин. Кришна учун хизмат қилиш дегани шундай бўлади. Шунчаки ўзининг роҳатланиб яшаши учун катта иморат солгандан кўра, ишбилармон киши Кришна учун чиройли эҳром қуриши, у ерда Кришнанинг Илоҳий қиёфасини ўрнатиб, ишонарли муқаддас китобларда берилган қонун-қоидалар асосида Худога сиғиниш маросимларини ўтказишни ташкил этиши мумкин. Ана шундай ишларнинг барчаси *кришна-карма* бўлади. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмасдан,

инсон уларнинг барчасини Кришнага тақдим этиши, ўзи эса, Кришнага тақлиф қилинган таом қолдиғи - *кришна-прасад* билан қаноатланиб яшаши лозим. Кришна учун катта эҳром қурган кишининг ўзи ҳам шу ерда яшаши мумкин, лекин бу иморат Кришнаники эканини у ҳеч қачон эсидан чиқармаслиги керак. Мана шу - ҳаётда Кришна онги билан яшаш, Кришнани англаш деб аталади. Кришна учун эҳром қуришга қодир бўлмаган киши Кришнанинг эҳромларини тозалашга ёрдам бериши мумкин: бу ҳам *кришна-карма* бўлади.

Шунингдек, эҳром боғида ишлаш мумкин. Бироз ер майдони бўлган киши эса, шу ерга гул экиб, уларни ҳар куни Кришнага тақдим этиши мумкин. Шу ерга муқаддас *туласи* гулидан ўтказиш мумкин, чунки Кришнага сиғиниш маросимида ҳамиша *туласи* барглари керак бўлади, бу ҳақда «Бҳагавад-гита»да Кришнанинг Ўзи айтган: *патрам пуштам пхалам тойам*. Кришна аяптики, содиқ хизматкори Унга барг, гул, мева ва озгина сув тақлиф қилиши мумкин, шунда Кришна унинг бу эҳсонидан мамнун бўлади. Бу ерда Кришна энг аввало муқаддас *туласи* баргларини назарда тутати. Шунинг учун ҳар бир инсон уйда муқаддас *туласи* дарахтини ўтказиб уни парваришлаши мумкин. Шу тариқа, ҳатто энг қашшоқ одам ҳам Худога хизмат қилиб, Уни мамнун қилиши мумкин. Булар қандай қилиб Кришна учун меҳнат қилиш мумкинлиги ҳақидаги баъзи бир мисоллар эди.

*Мат-парама*х деган ибора ҳаётининг олий мақсадини "Худонинг олий даргоҳида Шри Кришна билан бевосита мулоқотда бўлишдан иборат" деб белгилаган инсонни назарда тутати. Ундай инсон Ой, Қуёш, жаннатий сайёралар ва ҳатто моддий оламдаги энг олий сайёра бўлган Браҳмалокага эришишга ҳам интилмайти. Буларнинг ҳеч бири уни қизиқтирмайти. Ҳаётда унинг биргина мақсади қолган, у ҳам бўлса - руҳий оламга эришиш. Ҳатто руҳий оламга эришгандан кейин ҳам у Браҳмадждйотининг нурларига ғарқ бўлиб кетишни истамайти, чунки унинг ягона мақсади - руҳий оламнинг энг юксак сайёрасига - Кришналокага, Голока Вриндаванага эришишдан иборат. У бу сайёра ҳақида барча маълумотларга эга, уни бундан бошқа бирор нарса қизиқтирмайти. *Мад-бҳакта*х ибораси унинг ҳаётда ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб юрганини билдиради. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури мавжуд: тинглаш, Уни шарафлаш, эслаш, сажда қилиш, Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш, илтижо қилиш, Парвардигорнинг кўрсатмаларини бажариш, Унга дўст бўлиш ва ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириш. Худонинг содиқ хизматкори мана шу хизмат турларининг ҳаммаси билан, ёки саккиз, ёки етти тури билан, ёки ҳатто биргина тури билан машғул бўлиб яшаши мумкин, шунинг ўзи

содикнинг руҳий баркамолликка эришиши учун етарли бўлади.

Бу ерда ишлатилган *санга-вардждита*х ибораси жуда муҳим. Биз Худога садоқат билан хизмат қилиб юриб, Кришнани тан олмайдиган имонсиз одамлар билан ҳамсуҳбат бўлмаслигимиз лозим. Бундай одамлар тоифасига нафақат даҳрийлар, ҳатто фалсафий изланишларга ва кармали фаолиятга муккасидан кетган одамлар ҳам киради. Шу боис Худога соф садоқат билан хизмат қилиш жараёни "Бҳакти-расамрита-синдху"да шундай таърифланади.

анийабхилашита-шунйам джнана-кармадй-анавритам анукулиена кришнану-шилланам бҳактир уттама

"Моддий манфаатларга интилишдан ёки кармали фаолиятда, фалсафий изланишларда бирор муваффақиятга эришиш ниятидан бутунлай пок бўлган ҳолда Худога муҳаббат билан хизмат қилиб юрган киши Худога илоҳий садоқат билан хизмат қилаётган бўлади. Ана шундай хизмат "Худога соф садоқат билан хизмат қилиш" деб аталади."

Бу ерда Шрила Рупа Госвами Худога соф садоқат билан хизмат қилиш поғонасига кўтарилишни истаган киши барча моддий иллатлардан покланиши лозимлигини айтган. Ундай киши моддий фаолиятга ва қуруқ фалсафий фикрлашларга муккасидан кетган кишилар билан ҳамсуҳбат бўлмаслиги керак. Шу тарзда инсон ягона Парвардигор Кришнани тан олмайдиган иймонсиз одамлар билан ҳамсуҳбат бўлишни тарк этиб, барча моддий, ўткинчи истаклардан покланганида, ўзининг Кришна ҳақидаги илмини чуқурлаштириб, қалбида Кришнага бўлган илоҳий муҳаббатини ривожлантира боради. Ана шу - "Худога соф садоқат билан хизмат қилиш" деб аталади. *Анукулиясйа санкалтах пратикულიасйа варджданам*(Хари-бҳакта-виласа, 11.676). Инсон Кришнани нафрат билан эмас, балки меҳр-муҳаббат билан эслаши, Унга садоқат билан хизмат қилиб яшаши керак. Масалан, Камса Кришнанинг душмани эди. Кришна дунёга келган пайтдан бошлаб Камса ҳамиша Уни ўлдиришга ҳаракат қилиб юрди, барча уринишлари натижа бермай барбод бўлавергани сабабли, у ҳамиша Кришнани эслаб, тинмасдан Уни ўйлаб юрарди. У қилаётган ҳар бир ишида - овқатланганида, ухлаганида, ишлаганида - ҳамиша Кришна онги билан яшарди, аммо у Кришнани салбий жиҳатдан англади, онги салбий даражада эди. Шунинг учун, гарчи кеча-ю кундуз Кришна ҳақида ўйлаб юрган бўлса ҳам, барибир у иймонсиз иблис эди, охири-оқибатда Кришнанинг Ўзи уни ўлдирди. Албатта, Кришнанинг қўлида ажали етган ҳар бир тирик мавжудот шу заҳотиёқ руҳий озодликка эришади, аммо Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкори ўз олдига ҳаётда бошқача мақсад қўяди. У ҳатто озодликка чиқиш ҳақида ўйлаб ҳам ўтирмайти. У ҳатто, руҳий оламнинг энг олий сайёраси - Кришналокага, Голока Вриндаванага ҳам

интилмайди. Содиқнинг ягона мақсади қаерда бўлса ҳам, ҳамиша Кришнага садоқат билан хизмат қилиб яшашдан, Уни мамнун қилишдан иборат.

Кришнанинг содиқ хизматкори барча тирик мавжудотларга нисбатан дўстона муносабатда бўлади. Шунинг учун бу ерда "унинг душмани йўқ" деб айтилган (*нирваирах*). Бу нимани билдиради? Кришна онгига эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори шуни биладики, фақат Худога садоқат билан хизмат қилишгина унинг ҳаётдаги барча муаммоларини ҳал қила олади. У бунга ўзининг ҳаёти тажрибасида тўла амин бўлган. Шунинг учун, у Кришнани, Худони англашнинг саховатли, ҳаммага бахт келтирадиган усулини барча одамлар орасида кенг тарқатишга интилади. Инсоният тарихида Худонинг содиқ хизматкорлари ҳатто ўз ҳаётини ҳавф остига қўйиб бўлса ҳам Худо ҳақидаги илоҳий илмни тарғибот қилгани ҳақида жуда кўп маълумотлар бор. Масалан, Иисус Христос (Исо пайғамбар) тарихи ҳаммага маълум. У Худони англаш илмини тарғибот қилишга жонини фидо қилган ва дахрийлар томонидан ўлдирилган эди. Албатта, фақат ғофил одамлар кўзига гўё душманлари Исо пайғамбарни ўлдиргандай бўлиб кўриниши мумкин. Ҳиндистонда ҳам бунга ўхшаш мисоллар кўп бўлган. Харидас Тхакур ёки Прахлад Махаражни эслаш мумкин. Нима мақсадда улар ўзларининг ҳаётини шунчалик ҳавф остига қўйганлар? - Ғофил одамлар орасида Худони англаш илмини тарғибот қилиш учун! Албатта бу осон иш эмас. Худони англаб етган киши шуни аниқ биладики, одамларнинг бу дунёда тортаётган барча азоб-уқубатларининг асосий сабаби - уларнинг Кришна билан ўзаро мангу муносабатларини эсидан чиқариб қўйганларида. Шу боис ҳақиқий инсоннинг, Худонинг содиқ хизматкорининг одамларга қила олиши мумкин бўлган энг катта яхшилиги - уларни, айниқса яқинларини бу моддий ҳаёт мусибатларидан биратўла халос қилишдан иборат. Худонинг содиқ хизматкори шу тариқа Худога хизмат қилади, Парвардигор эса, Ўзининг ана шундай содиқ хизматкори орқали ҳатто энг содда одамларга ҳам чексиз марҳамат кўрсатади. **Кришнани мамнун қилиш учун, ҳатто ҳаётини ҳавф остига қўйиб бўлса ҳам, одамларга Худо ҳақидаги илмни ўргатишга интилиб юрган содиқларга Кришна қанчалик марҳамат кўрсатаётганини тасаввур ҳам қилиб бўлмайди.** Шунинг учун ундай содиқлар умрининг охирида танасини тарк этаётиб, албатта рухий оламнинг энг олий сайёрасига, Худонинг даргоҳига борадилар.

Бу бобга яқун ясаб шуни айтиш мумкинки, Кришна Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини, шунингдек, ҳамма нарсани емириб яқсон қилувчи Замон қиёфасидаги кўринишини, ҳатто тўрт кўллик Вишну қиёфасини кўрсатди. Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, бу қиёфалар

Кришнанинг манбаи эмас, аксинча Кришна - барча қиёфаларнинг манбаидир. Кришнани вишварупанинг намоён бўлган кўриниши ёки Вишнунинг аватараларидан бири деб ҳисобламаслик керак. Кришна - Худонинг намоён бўлган барча кўриниш ва аватараларининг ягона манбаи. Вишнунинг юзлаб ва минглаб қиёфалари мавжуд, аммо, Худонинг содиқ хизматкорига бошқа қиёфаларнинг бирортаси Кришнанинг икки кўллик қиёфаси бўлган Шйамасундара сингари азиз эмас. "Брахма-самхита"да айтилганки, бутун муҳаббат ва садоқатини Шйамасундара қиёфасидаги Кришнага бағишлаган киши ҳамиша ўзининг қалбида Унинг жамолидан лаззатланиб юради ва унинг кўзига бу дунёда бошқа ҳеч нарса кўринмай қолади. Шунинг учун Худонинг энг олий кўриниши Кришна эканини англаб етиш жуда муҳим. Ўн биринчи бобнинг мазмун моҳияти шундан иборат.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Парвардигорнинг фазовий қиёфаси" деб аталадиган ўн биринчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн иккинчи боб.

Худога садоқат билан хизмат қилиш

*1. арджуна увача
эвам сатата йукта йе
бхактас твам парйупасате
йе чапй акшарам авйактам
тешам ке йога-виттамах*

Аржун деди: Кимлар йогада кўпроқ муваффақиятга эришадилар - Шахсан Сенинг Ўзингга садоқат билан хизмат қилиб юрганларми ёки намоён бўлмаган, сезгиларимиз сеза олмайдиган, емирилмас, шахсиятсиз Браҳманга сиғиниб юрганларми?

Изоҳ: Кришна Аржунга Парвардигорнинг шахс сифатига эга бўлган ҳамда Уннинг шахсиятсиз фазовий қиёфалари ҳақида, шунингдек, Худонинг содиқ хизматкори ва йогларнинг ҳар хил тоифалари ҳақида гапириб берган эди. Одатда рухий онг билан яшаб юрган киши (трансценденталист)ларни икки тоифа бўладилар: имперсоналистлар ва персоналистлар. Персоналист-содиқлар бутун куч-қувватини бевосита Худо Шахсига хизмат қилишга сарфлайдилар. Имперсоналистлар ҳам рухий фаолият билан шуғулланадилар, аммо улар Худо Шахси Кришнага бевосита хизмат қилиш ўрнига, Унинг

намоён бўлмаган шахсиятсиз Брахман кўринишига мувоқабат қиладилар. Биз бу бобдан Мутлақ Ҳақиқатни англаш усуллари орасида энг яхшиси *бҳакти-йога*, яъни Худо Шахсига садоқат билан хизмат қилиш эканини билиб оламиз. Кришнани англашга, Худонинг даргоҳига эришишга жиддий интилаётган киши, албатта Худо Шахсига садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириши лозим. Бошқача қилиб айтганда, садоқат билан хизмат қилиш орқали бевосита Худо Шахсига сиғинадиган кишилар "персоналистлар", Парвардигорнинг шахсиятсиз Брахман кўринишига мувоқабат қиладиганлар эса - "имперсоналистлар" деб аталади. Мазкур шеърда Аржун Кришнадан шу икки йўлнинг қайси бири тўғри йўл эканини сўраяпти. Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг ҳар хил йўллари бор, лекин, бу бобда Кришна шу йўлларнинг энг яхшиси *бҳакти-йога*, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш эканини айтади. Мана шу йўл Худо билан бевосита боғланишнинг энг тўғри ва осон йўлидир.

«Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида Парвардигор тушунтирган эдики, тирик мавжудот - моддий тана эмас, балки Мутлақ Ҳақиқатнинг ажралмас бўлаги бўлган руҳий зарра, алоҳида жондир. Еттинчи бобда У тирик мавжудот тўла бутуннинг ажралмас бир бўлаги эканини айтиб, тирик мавжудотларни бутун диккат-эътиборини тўла бутун бўлган Мутлақ Ҳақиқатда мужассам қилишга чақирган эди. Кейин саккизинчи бобда яна такрор айтган эдики, агар инсон умрининг охирида танасини тарк этаётиб Кришна ҳақида, яъни Худо Шахси ҳақида ўйласа, у шу заҳотиёқ руҳий оламга, Худонинг даргоҳига кўтарилади. Олтинчи бобнинг охирида Парвардигор аниқ айтган эдики, ҳамиша қалбида Кришна ҳақида ўйлаб, ҳамиша Уни эслаб юрган киши йогларнинг энг яхшиси ҳисобланади. Шундай қилиб, Кришна ҳар бобнинг охирида хулоса қилиб айтганки, тирик мавжудот ақлини ҳамиша Парвардигорнинг шахс қиёфасида мужассам қилиши лозим, чунки мана шу - руҳий ўзликни англашнинг энг юқори поғонасидир.

Лекин, шундай инсонлар ҳам борки, уларни Парвардигорнинг шахсий қиёфаси қизиқтирмайди. Улар ўз фикрига шунчалик қатъий ишонадиларки, ҳатто «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзиб, одамларнинг диққатини Худо Шахси Кришнадан чалғитиб, уларнинг садоқатини шахсиятсиз Брахмадживотиға каратишга зўр бериб ҳаракат қиладилар. Улар Мутлақ Ҳақиқатнинг моддий сезгилар сеза олмайдиган, намоён бўлмаган шахсиятсиз қиёфасига мувоқабат қилишни Худога садоқат билан хизмат қилишдан афзал деб биладилар.

Шундай қилиб, руҳий фаолият билан шуғулланиб юрган одамлар икки тоифа бўладилар. Аржун ана шу икки тоифанинг қайси бири устун туришини, бу йўлларнинг қайси бири осон ёки тўғри эканини билмоқчи бўляпти. Айни пайтда у ўзининг ҳозирги ҳолатини ҳам аниқлаб

олмоқчи, чунки унинг ўзи шахсиятсиз Брахманга эмас, Парвардигорнинг шахс қиёфасига, Кришнага бевосита боғланган. У ўзининг тутган йўли, ҳозирги ҳолати қанчалик тўғри ва мустаҳкам эканини аниқлаб олмоқчи. Парвардигорнинг шахсиятсиз қиёфасига мувоқабат қилиш бу оламда ҳам, руҳий оламда ҳам жуда мушкул иш. Аслини олганда, ҳеч ким Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз қиёфасини тўғри тасаввур қилишга қодир эмас. Шунинг учун бу саволни бера туриб Аржун: "Бекорга вақт сарфлашнинг нима кераги бор?" - деб айтаётгандай бўляпти. «Бҳагавад-гита»нинг ўн биринчи бобида Аржун Парвардигорнинг шахсий қиёфасига боғланиш афзал эканига ишонч ҳосил қилган эди. Ана шу боғланиши унга Кришнанинг бошқа барча қиёфаларини кўриш имконини берганди, лекин, бу билан унинг Кришнага бўлган муносабати, муҳаббати ҳечам ўзгармади. Аржун Кришнага жуда муҳим савол берапти. Бу саволга Кришнанинг берадиган жавоби бизга Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсий ва шахсиятсиз қиёфаси орасидаги фарқни тушуниб олишда ёрдам беради.

*2. ири бҳагаван увача
майй авешйа мано йе мам
нитйа-йукта упасате
ираддхайа парайопетас
те ме йуктатама матаҳ*

Худонинг Олий Шахси деди: Мен, ақлини Менинг шахсий қиёфамда жамлаб, комил илоҳий иймон билан ҳамиша Менга сиғиниб юрган одамларни "йогада баркамолликнинг энг юқори поғонасига эришган зотлар" деб ҳисоблайман.

Изоҳ: Аржуннинг саволига жавоб бера туриб, Кришна аниқ айтяптики, ақлини Унинг шахсий қиёфасида жамлаб, чуқур иймон ва садоқат билан Унга сажда қилиб юрган кишини "энг комил йог" деб ҳисоблаш керак. Кришнани тўла англаб етган кишининг ҳар қандай фаолияти моддий фаолият эмас, чунки у қандай иш билан машғул бўлса ҳам, барчасини Кришна учун қиладди. Худонинг содиқ хизматкори одатда ҳамиша бирор иш билан банд бўлиб юради. У ё Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юрган, ёки Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаётган, ёки Кришна ҳақида китоб ўқиётган, ё Кришна учун овқат пишираётган, ёки Кришнага бирор нарса сотиб олиш учун бозорга бораётган, ё эҳромни ёки Кришнанинг идиш-товоқларини юваётган бўлади - унинг қилаётган ҳар бир иши, умрининг ҳар бир дақиқаси Кришнага бағишланган. Шундай ишлар билан машғул бўлиб, асл содиқ ҳамиша илоҳий *самадҳи* ҳолатида юради.

*3-4. йе тв акшарам анирдешиям
авйактам парйупасате
сарватра-гам ачинтйам ча*

*кута-стхам ачалам дхрувам
саннийамйендрийа-грамам
сарватра сама-буддхайах
те прапнуванти мам эва
сарва-бхута-хите ратах*

Сезгиларини жиловлаб, барча тирик мавжудотларга бир хил муносабатда бўлиб, ҳамиша бутун инсониятнинг бахт-саодатини ўйлаб юрадиган, ўзини бутунлай Мутлақ Ҳақиқатнинг намоён бўлмаган, номаълум, сезгилар сеза олмайдиган, ҳамма жойни қамраб олган, англаб бўлмас, мангу ва қўзғалмас шахсиятсиз кўринишига сизинишга бағишлаган кишилар ҳам охир-оқибатда Менга эришадилар.

Изоҳ: Бевосита Парвардигорнинг Ўзига, Шри Кришнага сиғинмасдан бу мақсадга бошқа йўл билан эришмоқчи бўлганлар ҳам охир-оқибатда барибир Кришнага эришадилар. "Кўплаб умрлар давомида илм ўрганиб, Мендан паноҳ топган ҳақиқий донишманд инсон охир-оқибатда Васудева(Кришна) ҳамма нарсанинг, бутун борлиқнинг асоси эканини англаб етади"(БГ-7.19). Жуда кўп умрлар давомида илм ўрганиб, ҳақиқатан ҳам мукамал илмга эга бўлган киши ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширади. Мана шу йўл билан Худога эришишга аҳд қилган киши сезгиларини жиловлаб олиши, ҳар бир тирик мавжудотга хизмат қилиши, ҳамманинг бахт-саодатини ўйлаб яшаши лозим. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, агар инсон ўз ихтиёрини Кришнага топширмаган бўлса, унинг илми ҳали мукамал эмас. Одатда, Худога ўз ихтиёрини бутунлай топшириш даражасига эришиш учун инсон жуда кўп синов ва қийинчиликлар орқали ўтиши керак бўлади.

Қалбида Олий Руҳнинг мавжудлигини ҳис қилиш учун инсон моддий сезги аъзоларининг фаолиятини бутунлай тўхтатиб, кўриш, эшитиш, сезиш, таъм билиш ва сезиш сингари амалларни бутунлай тарк этиши лозим. Фақат шундагина инсон Олий Руҳ ҳамма жойда мавжуд эканини ҳис қила олади. Шуни англаб етгандан кейин у ҳаётда бирор нарса ёки ҳодисадан нафратланишни тарк этади: у ҳамма тирик мавжудотларга - ҳоҳ у инсон ёки ҳайвон бўлсин, бир хил муносабатда бўла бошлайди, чунки энди у ташқи танани эмас, тана ичидаги руҳни кўра бошлайди. Лекин, оддий инсонлар учун Мутлақ Ҳақиқатнинг бу аспектини англаб етиш усули жуда қийин.

5. клешо "дхикатарас тешам
авйактасакта-четасам
авйакта хи гатир духкхам
дехавадбхир авапйате

Ақли Парвардигорнинг намоён бўлмаган, шахсиятсиз кўринишида мужассам бўлган кишиларга руҳий юксалиш йўлидан бориш жуда

қийин бўлади. Танада мужассам бўлган тирик мавжудот бу йўлдан борар экан, ҳар қадамда жуда катта қийинчиликларга дуч келади.

Изоҳ: Парвардигорнинг намоён бўлмаган, англаб бўлмас, шахсиятсиз кўриниш(аспект)ини англашга интилиб юрган илоҳиётчи одамларни гйана-йоглар деб айтадилар, ҳамиша Кришна онгида юрадиган ва Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган кишиларни эса, бҳакти-йоглар деб атайдилар. Мазкур шеърда улар орасидаги фарқ аниқ кўрсатилган. Гарчи *гйана-йога* йўли ҳам инсонни охир-оқибатда *бҳакти-йог* эришадиган олий мақсадга олиб келса ҳам, Худога эришишнинг *гйана-йога* йўли жуда оғир бўлиб, ҳар хил қийинчилик ва машаққатларга тўла. *Бҳакти-йога*, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли эса, танада мужассам бўлган руҳ учун анча осон ва табиийроқ. Шартланган руҳ бу моддий оламда жуда қадим замонлардан бери яшайди, шу боис, ҳатто назарий жиҳатдан ҳам асл ўзлиги танасидан фарқ қилишини англаши унинг учун жуда мушкул. Шунинг учун бҳакти-йоглар Илоҳга, яъни Кришнанинг илоҳий қиёфасига сиғинадилар, айни пайтда ақлида мустаҳкам ўрнашиб қолган ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввуридан ҳам Худога хизмат қилишда фойдаланадилар. Албатта, эҳромда ўрнатилган *арча-виграҳага*, яъни Парвардигор-нинг илоҳий қиёфаларига сиғинишнинг қандайдир бут, санамларга сиғинишга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ведаларда икки хил сиғиниш усули кўрсатилган: *сагуна* ва *ниргуна*. Худога Унинг биз сеза оладиган сифатларга эга бўлган(*сагуна*) қиёфаси воситасида ёки шундай сифатларга эга бўлмаган(*ниргуна*) қиёфаси воситасида сиғиниш мумкин.

Эҳромда Илоҳларга сиғиниш *сагуна* тоифасига қиради, чунки Парвардигорнинг эҳромдаги қиёфалари моддий унсурлардан ясалган. Лекин, Парвардигорнинг моддий сифатларга эга бўлган тошда, дарахтда ёки бўёқларда тасвирланган қиёфалари моддий эмас, руҳий табиатга эга. Парвардигорнинг Мутлақ табиати шундай.

Буни тушунтириш учун анча кўпол бўлса ҳам бир мисол келтириш мумкин. Агар кўчада осилган почта қутиларидан истаган бирига хат ташла сангиз, у керакли манзилга бориб етади. Худди шунга ўхшаган, лекин почта идорасига алоқаси бўлмаган бошқа бир қутига солинган хат эса, ҳеч қаерга бормайди. Худди шундай *арча-виграҳа*, эҳромда ўрнатилган Илоҳ Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган муқаддас қиёфаси, Унинг вакили ҳисобланади. *Арча-виграҳа* Парвардигорнинг илоҳий қиёфасидир. Бизнинг хизматимизни қабул қилиш учун Парвардигор ана шундай қиёфада Ўзини намоён қилади. Чексиз қудратли, ҳар нарсага қодир Парвардигор шартланган руҳлар осон сиғина олиши учун *арча-виграҳа* қиёфасида намоён бўлиб, уларнинг хизматини қабул қилади.

Шундай қилиб, Худонинг содиқ хизматкори

учун бевосита Парвардигорга мурожаат қилишнинг ҳеч қандай қийинчилиги йўқ, аммо шахсиятсиз Мутлак Ҳақиқатни англашга интилаётганлар учун руҳий ўзликни англаш йўли жуда машаққатли. Парвардигорнинг намоён бўлмаган аспектини англаб етиш учун улар Упанишадлар сингари ведавий муқаддас китобларни ўрганишлари, бу битиклар тилининг энг нозик томонларини таҳлил қилишлари ва уларни мукамал эгаллаб олиши лозим. Оддий инсон учун бу жуда мушкул иш. Аммо, ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳар куни Илоҳларга сажда қилиб, Парвардигорнинг улуғворлиги ҳақидаги ҳикояларни тинглаб, Унга таклиф қилинган таомлардан татиб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ҳеч қийналмасдан қалбида Кришна онгини ривожлантиради ва Худонинг Олий Шахсини англаб етади. Имперсоналистлар ўзлари танлаган йўлдан бориб, шубҳасиз жуда кўп қийинчиликларга дуч келадилар, айти пайтда Мутлак Ҳақиқатни англаб етишлари ҳам гумон. Лекин, Мутлак Ҳақиқатнинг шахс қиёфасига сиғиниб юрганлар ҳеч қандай қийинчиликка учрамай, тўғри ва осон йўлдан бориб Худога эришадилар. Бу "Шримад Бҳагаватам"да ҳам тасдиқланган. Унда айтилишича, инсон охиروқибатда, барибир Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини топшириши лозим(мана шу *бҳакти* деб аталади). Лекин, бунинг ўрнига у "қайси нарса Браҳман, қайси Браҳман эмас"лигини таҳлил қилиш орқали Худони англаб етишга уриниб, бунга бутун умрини сарфласа ҳам, охируқибатда фақат қийинчиликлардан бошқа ҳеч нарсага эришмайди. Шу боис бу шеърда Шри Кришна дўсти Аржунга бундай қийин йўлни тавсия қилмаяпти, чунки ундан бораётган киши охириги натижага, олий мақсадга эришишдан тўлиқ умидвор бўлолмайди.

Тирик мавжудот ҳамиша алоҳида руҳ, шахс бўлиб қолаверади. Руҳий тўла бутун билан қўшилиб кетишга интилаётган одамлар, ўзининг азалий табиатининг мангулик ва илмга тўла сифатларини англаб етишлари мумкин, аммо улар шахсий руҳнинг лаззатга тўла аспектини англай олмайдилар. Худонинг содиқ хизматкорининг марҳамати билан гйана-йогада баркамолликка эришган илоҳиётчи инсон ҳам вақти келиб *бҳакти-йога* билан шуғуллана бошлаши мумкин. Лекин шунда ҳам, Мутлак Ҳақиқатнинг шахсиятсиз кўринишини узоқ йиллар давомида излагани унга анча халақит беради, чунки ўзининг Парвардигор ҳақидаги аввалги тасаввуридан бирданига юз ўгириши, имперсонализм ғоясидан воз кечиши жуда қийин бўлади. Шундай қилиб, намоён бўлмаган Парвардигорни англаб етиш шартланган руҳ учун ҳамиша - изланиш жараёнида ҳам, амал қилиш жараёнида ҳам, юксалиш жараёнида ҳам - қийинчиликлар манбаи бўлиб қолаверади. Ҳар бир тирик мавжудот маълум даражада мустақилликка эга. Шунинг учун, лаззатга тўла руҳий заррача

бўлган тирик мавжудот учун намоён бўлмаган Зотни англаб етиш ғайритабиий, яъни, унинг табиатига мос келмайдиган иш эканини англаб етишга ҳар бир инсон ўзи ҳаракат қилиши лозим. Фаросатли инсон бу йўлни танламаслиги керак. Руҳий ўзликни англашнинг энг осон йўли - инсонни Худога садоқат билан хизмат қилишда бутунлай машғул бўлиб яшашга олиб келадиган Кришнани англаш йўли, Кришна онги билан яшаш усулидир. Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлини инкор этадиган иймонсиз одамлар дахрийлар қаторига қўшилиб қоладилар. Шундай қилиб, мазкур шеърдан маълум бўладики, одамларнинг ўз ақл-идроқини Парвардигорнинг намоён бўлмаган, англаб бўлмайдиган ва сезгилар сеза олмайдиган кўринишини англашда мужассам қилиб, бекорга овора бўлиб юришига ҳожат йўқ. Бу қонун ҳаётда ҳамиша бехато амал қилиб келган, айниқса биз яшаётган ҳозирги давр учун жуда ўринли. Кришнанинг Ўзи ҳам бу йўлдан боришни тавсия қилмаяпти.

*6-7. йе ту сарвани кармани
майи саннийасйа мат-параҳ
ананйенайва йогена мам
дхйайанта упасате
тешам ахам самуддхарта
мритйу-самсара-сагарат
бхавами на чират партха
майи авешита-четасам*

Аммо, эй Притхининг ўғли, ўзини бутунлай Менга топшириб, бутун фаолиятини Менга бағишлаб Менга сажда қилиб юрган, Менга садоқат билан хизмат қилиб юрган, ақлини Менда мужассам қилиб, ҳамиша Мен ҳақимда ўйлаб юрган инсонларни туғилиш ва ўлишлар уммонидан Мен Ўзим тезда қутқариб оламан.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, Худонинг содиқ хизматкорлари жуда омадли инсонлардир, чунки Парвардигорнинг Ўзи уларни тез вақт ичида ўткинчи моддий ҳаёт исқанжасидан халос этади. Худога садоқат билан хизмат қилиб юриш натижасида инсон Парвардигорнинг қанчалик улуғвор эканини, тирик мавжудот ҳамиша Унинг ҳукми остида эканини англаб етади. Тирик мавжудотнинг вазифаси, ҳаётдаги муқаддас бурчи Худога садоқат билан хизмат қилишдан иборат, агар у бундан бош тортса майяга, шайтонга, яъни ўткинчи танасига хизмат қилишга мажбур бўлади.

Аввал айтганимиздай, фақат садоқат билан хизмат қилиш жараёнидагина Худо Шахсини англаб етиш мумкин. Шунинг учун инсон ўз ихтиёрини бутунлай Худога топшириши керак. Худога эришиш учун инсон ўз ақлини бутунлай Унда мужассам қилиб яшаши лозим. Қилаётган ҳар бир ишимизни Кришнага бағишлашимиз лозим. Нима иш қилаётганимиз унчалик аҳамиятга эга эмас, муҳими - ҳар бир ишни фақат Худо учун

килиш керак. Худонинг содиқ хизматкорининг ягона истаги - Худони рози қилиш, ўз хизмати билан Уни мамнун қилиб яшашдан иборат. Содикнинг ҳаётдаги олий, асосий мақсади Кришнани мамнун қилиш, бунинг учун у Курукшетрадаги Аржун сингари, ҳаётда ҳамма нарсадан воз кечиши мумкин. Бундай йўлдан бориш жуда осон: бунинг учун ҳаётда ҳар бир қилган ишимизни Кришнага бағишлаб, ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юрсак бас: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бу мантранинг илоҳий товушлари инсонни Худонинг Олий Шахсига боғлаб кўяди.

Мазкур шеърда Парвардигор ўз ҳаётини бутунлай Унга садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган кишини тезда моддий ҳаёт уммонидан Ўзи кутқариб олишга ваъда берган. Буюк сеҳргар йоглар йога усули ёрдамида ўз истаги билан руҳини истаган сайёрасига олиб бора оладилар. Яна бировлар бунинг учун бошқа усуллардан фойдаланадилар. Лекин бу ерда айтилганидай, Худонинг содиқ хизматкорини Парвардигорнинг Шахсан Ўзи моддий олам тутқунлигидан кутқариб олади. Худонинг содиқ хизматкори ўзини руҳий оламга олиб чиқишга кодир бўладиган руҳий қувват тўплашга уриниб юришининг мутлақо ҳожати йўқ.

"Вараха-пурана"да шундай шеър бор:

*найами парамам стханам
арчир-ади-гатим вина
гаруда-скандхам аропйа
йатхеччхам аниваитах*

Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, Худонинг содиқ хизматкорининг руҳий сайёраларга кўтарилиш учун *аитанга-йога* билан шуғулланиб юришига ҳожат йўқ. Парвардигорнинг шахсан Ўзи бунинг иложини қилади. Бу ерда Кришна аниқ-равшан айтяптики, содиқ хизматкорини Унинг Ўзи кутқариб олади. Фарзандининг ҳамма эҳтиёжини ота-онаси ўз зиммасига олиб, ғамхўрлик қилиб юради, шунинг учун ёш бола ота-онасининг ғамхўрлиги остида ўзини мутлақо беташвиш ҳис қилади. Худди шунингдек, Худонинг содиқ хизматкори ҳам йога усуллари ёрдамида бошқа сайёраларга боришга уриниб, ташвишга тушиб юришининг мутлақо ҳожати йўқ. Худо Шахсининг Ўзи буюк марҳамат кўрсатиб, Гаруданинг елкасида содиқ хизматкорининг изидан келиб, уни моддий олам тутқунлигидан халос этиб, Ўзининг мангу даргоҳига олиб кетади. Океан ўртасида сувга чўкиб бораётган одам бор кучи билан ҳаёт учун кураш олиб бориши мумкин, лекин у қанчалик мохир сузувчи бўлмасин, барибир ўз кучи билан уммон чангалидан қутула олмайди. Лекин, бошқа биров кемада келиб уни бу ҳалокатдан кутқариб, сувдан чиқариб олса, у ҳеч қийналмасдан озодликка эришади. Худди шунингдек, Парвардигор ҳам содиқни моддий олам

уммонидан кутқариб олади. Бунинг учун биз қилишимиз лозим бўлган ягона иш - Кришнани англашнинг ҳеч қийин бўлмаган усулидан фойдаланиб, ҳаётимизни Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишлашдан иборат. Ҳар қандай фаросатли инсон ўзликни англашнинг бошқа усулларидан Худога садоқат билан хизмат қилиш усулини афзал деб билади. "Нарайания"да бу қуйидагича тасдиқланади:

*йа ваи садхана-сампаттих
пурушартха-чатуштайе
тайа вина тад апноти
наро нарайанаширайах*

Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, ҳақиқатни кармали фаолият билан ёки фалсафий фикрлаш ёрдамида излашнинг ҳеч қандай фойдаси йўқ, чунки ўз ихтиёрини Худонинг Олий Шахсига топширган киши йоганинг бошқа турлари(руҳнинг табиати ҳақида фикр юритиш, ведавий урф-одатларга амал қилиш, қурбонлик маросимлари ўтказиш, хайр эҳсон қилиш ва ҳок.) билан шуғулланиш орқали эришиладиган барча натижаларга ўзидан-ўзи эришади. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг бошқа йогалардан афзаллиги ҳам шунда.

Кришнанинг муқаддас номларидан иборат бўлган Ҳаре Кришна мантрасини ҳамиша зикр қилиб юриш шарофати билан содиқ шод-хуррамлик билан инсон ҳаётининг энг олий мақсадига - Худонинг даргоҳига осонгина эришади: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Руҳий ўзликни англашнинг бошқа йўлларида бораётган кишилар учун бундай юксак мақсад эришиб бўлмас орзу бўлиб қолаверади.

«Бҳагавад-гита»да айтилган гапларнинг барчасига яқун ясаб, ўн саккизинчи бобнинг охирида Кришна шундай дейди:

*сарва дхарман паритйаджа
мам экам шаранам враджа
ахам твам сарва-папехйю
мокшайишйами ма шучах*

Кришна бизни ўзликни англашнинг бошқа барча йўллари тарк этиб, ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириб, Унга садоқат билан хизмат қилишга чақиряпти. Фақат шундагина биз руҳий баркамоллик чўққисига эриша оламиз. Аввал қилган гуноҳларимиз оқибатидан кўркиб ўтиришнинг асло ҳожати йўқ, чунки содиқ хизматкорига ғамхўрлик қилишга Худо Шахсининг Ўзи ваъда беряпти. Шунинг учун ўзликни англашнинг у ёки бу усулидан фойдаланиб, моддий олам тутқунлигидан қутулишга уриниб, бекорга вақт кетказиб овора бўлиб юришга ҳожат йўқ. Ҳар бир инсон олий ва қудратли, ҳар нарсага кодир бўлган ягона Парвардигор, Худо Шахси Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топсин. Ана шу - руҳий

баркамолликнинг энг юксак чўққиси ва инсон ҳаётининг энг олий мақсадидир.

*8. майй эва мана адхатсва
майи буддхим нивешайя
нивасишйаси майи эва
ата урдхвам на самшайах*

Ҳамиша ақлу-хаёлинг Менда, Худонинг Олий Шахсида бўлсин, тафаккурингни бутунлай Менда мужассам қил. Шунда сен ҳамиша Менда яшайсан, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас.

Изоҳ: Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Парвардигор билан ҳамиша бевосита боғланган, шунинг учун у аввал бошиданок илохий, руҳий ҳолатга эришган бўлади. Худонинг содиқ хизматкори аслида бу дунёда яшаётгани йўқ, у Кришнада, руҳий оламда яшайди. Парвардигор ва Унинг муқаддас номи бири-биридан фарқ қилмайди, шунинг учун содиқ Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилганида Кришна ва Унинг ички қуввати унинг тилида рақс тушаётган бўлади. Содиқ Кришнага овқат таклиф қилганида Парвардигорнинг Ўзи унинг эҳсонини қабул қилади, кейин шу таом қолдиқларидан татиб, содиқнинг бутун вужуди аста-секин Кришна онги билан тўлиша боради. Гарчи буларнинг ҳаммасини «Бҳагавад-гита» ва бошқа муқаддас китоблардан ўқиб олиш мумкин бўлса ҳам, Худого садоқат билан хизмат қилиш нималигини билмаган киши бу ишларнинг қандай содир бўлиши мумкинлигини тушуниб етиши жуда қийин.

*9. атха читтам самадхатум
на шакноши майи стхирам
абхйаса-йогена тато мам
иччхатум дхананджайя*

Эй Аржун, эй бойлик эгалловчи зот, агар сен ақлингни ҳамиша Менда мужассам қилиб юролмасанг, бҳакти-йога қонун-қоидаларига амал қилиб яша. Шунда сен қалбингда Менга эришиш истагини ривожлантирасан.

Изоҳ: Бу ерда бҳакти-йоганинг икки тури ҳақида гап боради. Бҳакти-йоганинг биринчи тури билан Худонинг Олий Шахси Кришнага илохий муҳаббат билан руҳий боғланган киши шуғулланади. Иккинчи тури эса, ҳали қалбида Худонинг Олий Шахси Кришнага нисбатан муҳаббат билан руҳий боғланиш туйғуси ривожланмаган одамлар учун мўлжалланган. Иккинчи тоифадаги содиқлар учун ҳар хил қонун ва қоидалар мавжуд, қалбида Кришнага нисбатан боғланиш, муҳаббат туйғусини ривожлантириш учун инсон ана шу қоидаларга қатъий амал қилиб яшаши лозим.

Бҳакти-йога - сезгиларни поклаш йўлидир. Ҳозир биз моддий оламда яшяпмиз, шу боис моддий лаззатларга боғланиб қолган сезгиларимиз нопок, булганган. *Бҳакти-йога* усули ёрдамида ана шу нопок сезгиларимизни поклашимиз мумкин. Шунда сезгиларимиз Парвардигор билан бевосита муносабатда бўла бошлайдилар. Моддий оламда мен қандайдир хўжайинга хизмат қилишим мумкин, лекин унга муҳаббат юзасидан эмас, балки у менга хизмат ҳақи тўлагани учун хизмат қиламан. Хўжайин ҳам мени севмайди, у менинг хизматимдан фойдаланади, бунинг учун менга ҳақ тўлайди. Бундай муносабатлар ўзаро муҳаббатга асосланган муносабатлар эмас. Лекин, руҳий ҳаётда ҳар кимдан Худого нисбатан пок муҳаббат талаб қилинади. Бундай даражага эса, ўзимизнинг ҳозирча нопок бўлган сезгиларимизни ҳам Худого садоқат билан хизмат қилишда машғул қилиш орқали эриша оламиз.

Худого муҳаббат туйғуси ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мудраб ётибди. Аммо, ана шу муҳаббат моддий оламда моддий табиат таъсири остида нопок, булганган ҳолда ўзини ҳар хил кўринишларда намоён этади. Шунинг учун инсон ўз қалбини моддий иллатлардан поклаши, унда Кришнага нисбатан мудраб ётган соф муҳаббат туйғусини уйғотиши керак. Бҳакти-йоганинг мазмуни ҳам, мақсади ҳам ана шундан иборат.

Бҳакти-йоганинг барча қонун-қоидаларига амал қилиб яшаш учун тажрибали руҳий устоз қабул қилиб, унинг раҳбарлиги остида маълум қоидаларга риоя қилиб яшаш лозим: эрта туриш, сувда ювиниб покланиш, эҳромга келиш, Худого илтижо қилиш, Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш, Илоҳларга гул такдим этиш, Уларга ширин таомлар таёрлаш, кришна-прасадамдан тоттиш ва ҳоказо. Содиқ амал қилиши лозим бўлган жуда кўп қоидалар бор. У мунтазам равишда Худонинг содиқ хизматкори оғзидан «Бҳагавад-гита» ва "Шримад Бҳагаватам" асарларини тинглаб юриши лозим. Ана шундай амалларни мунтазам бажариб юриш қалбимизда Кришнага нисбатан муҳаббат туйғусини ривожлантиради. Шунда олдимизда Худонинг даргоҳига олиб борувчи равон йўлнинг эшиклари кенг очилади. Руҳий устоз раҳбарлиги остида *бҳакти-йога* қонун-қоидаларига қатъий амал қилиб юрган кишининг қалбида Кришнага нисбатан илохий муҳаббат туйғуси албатта уйғонади.

*10. абхйасе "ни асамартхо "си
мат-карма-парамо бхава
мад-артхам апи кармани
курван сиддхим авапсйаси*

Агар сен бҳакти-йога қонун-қоидаларига амал қилиб яшай олмасанг - шунчаки Мен учун ишла, чунки, сен Менинг ишим билан машғул бўлиб юрсанг ҳам баркамолликка эришасан.

Изоҳ: Агар Худо учун холис, беминнат меҳнат қилиб юрсалар, руҳий устоз раҳбарлиги остида *бҳакти-йога* қонун қоидаларига риоя қилиш кўлидан келмайдиган кишилар ҳам руҳий баркамолликка эриша оладилар. Худо учун меҳнат қилиш йўли қандай эканлиги ўн биринчи бобнинг охирида тушунтирилган эди. Инсон Кришнани англаш йўлини, Худога хизмат қилиш илмини ғофил одамлар орасида кенгроқ тарқатиш ишларига имкони борича ёрдам бериши керак. Жуда кўп содиқлар Кришнани англаш илмини ғофил одамларга ўргатиш билан шуғулланадилар, улар бундай машаққатли ишда хамиша ёрдамга муҳтож. Шунинг учун *бҳакти-йога* қоидаларига риоя қилиб яшай олмайдиган кишилар ана шундай фидойи содиқларнинг эзгу ишларига ҳар томонлама ёрдам беришлари лозим. Ҳар қандай иш билан жиддий шуғулланиш учун албатта бошланғич моддий маблағ, ер майдони, ишчи кучи ва ташкилий ишлар зарур бўлади. Худди ишбилармон учун иш хонаси, пул, ишчи кучи ва ўз фаолиятини кенгайтиришда ёрдам берадиган бирор ташкилот зарур бўлгани сингари, Кришнага хизмат қилиш учун ҳам худди шундай нарсалар керак бўлади. Уларнинг бир-биридан фарқи шундан иборатки, дунёвий одам бу нарсаларнинг ҳаммасини фақат ўз нафси учун, ўзи лаззатланиш учун ишлатади. Агар шу ишларнинг барчаси Кришнани мамнун қилиш учун ишлатилса, у бутунлай руҳий фаолиятга айланади. Етарлича пули, бойлиги бўлган иймонли киши бошқаларга Худо ҳақидаги илмни ўргатишда фойдаланиш учун эҳром қуриши ёки бирор иморат топишда ёрдам бериши, ёки китобларни нашр қилишда моддий маблағ билан кўмаклашиши мумкин. Худога хизмат қилиш йўлида меҳнат қилиш имкониятлари жуда кенг ва ҳар бир фаросатли, иймонли инсон ана шундай фаолиятда кўлидан келганча иштирок этишга ҳаракат қилиши лозим. Агар инсон ўз меҳнатининг ҳамма натижаларини Худо йўлига сарфлай олмаса, ўзининг бироз вақтини бошқаларга Кришна ҳақида гапиришга сарфлаши мумкин. Кришнани англаш илмини бошқаларга ўргатишда ўз хоҳиши билан қилинган ишларнинг ҳаммаси инсон қалбида бора-бора Худога нисбатан муҳаббат туйғусининг уйғонишига олиб келади. Шу тарзда у аста-секин руҳий баркамоллик даражасига кўтарилиб, инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришади.

*11. атхатад апй ашакто "иш
картум мад-йогам ашритаҳ
сарва-карма-пхала-тйагам
татах куру йататмаван*

Агар Мен учун холис меҳнат қилиш ҳам кўлингдан келмаса, унда ўз меҳнатинг натижаларига боғланмасдан, улардан воз кечиб, қалбинг(руҳий ўзлигинг)да қаноат ҳосил қилиб яшашга ҳаракат қил.

Изоҳ: Баъзан шундай ҳолатлар бўлиб турадики, қандайдир ижтимоий, оилавий, диний ва бошқа сабаблар туфайли инсон ҳатто Кришна онгидаги фаолиятни қўллаб-қувватлаш ниятини ҳам амалга ошириш имкониятига эга бўлмай қолади. Ҳаётини Кришна онгидаги фаолиятга бағишлашга ҳаракат қилаётган киши оила аъзоларининг, теварак атрофдагиларнинг қаршилигига ёки бошқа қийинчиликларга дуч келиши мумкин. Кришна, шундай вазиятга тушиб қолган одамларга ишлаб топган пулларини қандайдир эзгу, савоб ишларга сарфлашни тавсия қиляпти. Ана шундай хайрли ишларни қилиш қоидалари ведавий муқаддас китобларнинг қурбонлик маросимлари ўтказиш, хайрли ишлар қилиш қоидалари ҳамда бойликни қайси ишларга сарфлаш мумкинлиги ҳақида кўрсатмалар берилган *карма-канда* бўлимида таърифланган. Кришна онги билан кўрсатиладиган фаолият билан қизиқмайдиган ғофил одам ўзининг оғир меҳнати эвазига топган мол-дунёсини шифохоналарга ёки бошқа қандайдир хайр-саҳоват кўрсатадиган ташкилотларга берганида, у ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган бўлади. Бу ерда Кришна айнан шуни тавсия қиляпти, чунки инсон ўз меҳнатининг натижаларига боғланмагани туфайли аста-секин ақлини поклай бошлайди. Покланган ақли ёрдамида у вақти келиб, қачон бўлса ҳам Кришнани англаб етишга қодир бўлади. Албатта, Кришнани англаш жараёни руҳий фаолиятнинг бошқа турларига мутлақо боғлиқ эмас. Кришна онги билан кўрсатилган фаолиятнинг ўзи инсон ақлини ҳар қандай иллатлардан поклаш учун етарли бўлган қудратли кучга эга. Лекин, агар инсоннинг ўзи Кришнани англаш доирасидаги ишлар билан шуғулланишга қодир бўлмаса, озгина бўлса-да у ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиши керак. Бунинг учун у эзгу ишлар билан шуғулланиши - яқинларига ёрдам бериши, ўзи яшаётган давлат, жамият, халқ равнағи йўлида беминнат, холис хизмат қилиши лозим. Буларнинг ҳаммаси унинг келажақда Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилишида ёрдам беради. «Бҳагавад-гита»да(18.46) шундай дейилган: *йатаҳ праевриттир бхутанам*. Агар инсон ҳатто ўзи ҳам билмасдан энг олий мақсад - Кришна учун бирор нарсасини қурбон қилса, кўрсатган ана шу саҳоватининг шарофати билан вақти келиб, охири-оқибатда бу дунёда шунча замонлардан бери излаб, орзу қилиб юрган барча интилишларининг ягона мақсади ягона Парвардигор, Кришна эканини албатта англаб етади.

*12. шрейо хи джнанама абхйасадж
джнанад дхйанам вишишйате
дхйанат карма-пхала-тйагас
тйагач чхантйир анантарам*

Агар бундай қилиш ҳам кўлингдан келмаса,

илм ўрганишга ҳаракат қил. Лекин, илм ўрганишдан мууроқабани қилиш афзалроқ, ўз меҳнатининг натижаларига боғланмаслик эса, мууроқабани қилишдан ҳам устун туради, чунки ўз меҳнатининг натижасига боғланмаган киши ҳамиша хотиржам, осойишта яшайди.

Изоҳ: Аввалги шеърларда айтиб ўтилганидай, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг икки тури бор: *бҳакти-йога* қонун-қоидаларга қатъий риоя қилиб яшаш ва содиқнинг қалбида Кришнага табиий, ўз-ўзидан пайдо бўладиган муҳаббат билан хизмат қилиш. "Кришнани англаш усули" ҳисобланган бҳакти-йоганинг қонун-қоидаларига риоя қилиб яшашга қодир бўлмаган киши руҳий илм эгаллашга интилиши лозим, чунки бундай илм унга ўзининг ҳақиқий табиати аслида "руҳ" эканини чуқурроқ англаб етишда ёрдам беради. Руҳий илм асосида у руҳий жиҳатдан аста-секин юксалиб мууроқабани қилиш даражасига эришади, мууроқабани билан шуғулланиб, вақт ўтиши билан Худонинг Олий Шахсини англаб етишга эришади. Руҳий ўзликни англаш усуллариининг баъзи бирлари инсонни: "Мен ўзим Худоман!" - деган нотўғри хулосага олиб келиши мумкин. Худога садоқат билан хизмат қилишга қодир бўлмаган кишилар ўзликни англашнинг ана шундай усуллари билан шуғулланишни афзал биладилар. Ҳатто ана шундай мууроқабани усули билан ҳам шуғуллана олмайдиган одамлар учун эса Ведавий мукаддас китоблар *варнаширама* қонунлари асосида тузилган жамиятда ўз бурчини холис бажариш билан шуғулланишни тавсия этадилар: бу вазифалар браҳманларнинг, кшатрийларнинг, вайшьяларнинг ёки шудраларнинг вазифаси бўлиши мумкин. Бу қоидалар «Бҳагавад-гита»нинг охири бобида келтирилган. Лекин, жамиятдаги бурчи қандай бўлишидан қатъий назар, инсон ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиши керак, яъни у ўз фаолиятининг натижаларини фақат эзгу ишларга сарфлаши лозим. Шундай қилиб олий мақсадга - Худонинг Олий Шахсига - олиб борадиган икки йўл бор: 1) Худони англашда аста-секин юксалиб борадиган йўл; 2) тўғридан-тўғри Худонинг даргоҳига олиб борадиган, энг яқин йўл. Кришна онги билан Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли - энг яқин йўлдир, Худога эришишнинг бошқа усуллари инсонни ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасликка, таркидун-ёликка ўргатади. Таркидунёлик, боғланмаслик инсонга илм ўрганиш имконини беради, эгаллаган руҳий илми эса инсонга мууроқабани билан шуғулланиш, кейин қалбидаги Олий Руҳни англаш ва аста-секин Худонинг Олий Шахсини англаб етиш имконини беради. Инсон ўз хоҳиши билан ана шу босқичлар орқали эришиладиган узун йўлни ёки Худога садоқат билан хизмат қилиш орқали Парвардигор билан бевосита боғланадиган Кришнани англаш йўлини, яъни ҳаётда Кришна онги билан яшаш йўлини танлаши мумкин. Ҳар

хил одамларнинг ҳаммаси бирданга Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кира олмагани сабабли Худони англашнинг иккинчи йўли ҳам мавжуд. Лекин, шунга эътибор бериш керакки, Парвардигор дўсти Аржунга мана шу узоқ йўлни танлашни маслаҳат бермапти, чунки Аржун Парвардигорга садоқат билан хизмат қилиб юрибди. Худога аста-секин, поғонама-поғона эришиш имконини берадиган йўл ҳали руҳий юксалишда Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига эришмаган кишилар учун мўлжалланган. Ундай инсонлар аста-секин аввал таркидунёликни ўрганиши, кейин илмга эга бўлиши, мууроқабани билан шуғулланиб, Олий Руҳ ва шахсиятсиз Браҳманни англаб етишлари лозим. Лекин, «Бҳагавад-гита»да Кришна асосий эътиборни руҳий ўзликни англашнинг тўғридан-тўғри йўлига, яъни садоқат билан Худога бевосита хизмат қилиш йўлига қаратган. У ҳар бир инсонни мана шу йўлга киришга ва ўз ихтиёрини Худонинг Олий Шахси Кришнага топширишга чақиради.

*13-14 адвешта сарва-бхутанам
маитрах каруна эва ча
нирмамо нираханкарах
сама-духкха-суккхях кишам
сантуштаҳ сататам йоги
йататма дридха-нишчайох
майй-арпита-mano-буддхир
йо мад-бхактаҳ са ме приях*

Ҳеч кимга ҳасад қилмайдиган ва барча тирик мавжудотларга дўстона муносабатда бўладиган, бирор нарсага эга бўлиш тўғриси ва сохта ўзлик таъсиридан халос бўлган, қувончли кунларда ҳам, бошига мусибат тушганда ҳам ҳаловати бузилмай хотиржам қоладиган, сабр-тоқатли ва ҳаётдан ҳамиша мамнун, ҳиссиётини жиловлаб, ақлу-идроқини Менда мужассам қилиб, қатъий қарор билан ўзини Менга садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган инсон Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Соф садоқат билан хизмат қилишнинг сифатларини таърифлашга қайтиб, Парвардигор бу икки шеърда ўзининг асл содиқ хизматкорининг илоҳий сифатларини санаб ўтади. Шундай содиқ ҳар қандай вазиятда, ҳар қандай шароитда ҳам хотиржам ва осойишта қолаверади. У ҳеч кимга ҳасад ёки душманлик қилмайди. Бировларнинг ёмонлигига ёмонлик билан жавоб бериш ўрнига Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша ўзини айбдор деб билади: "Аввалги ҳаётимда қилган гуноҳларим сабабли бу одам ҳозир менга ёмонлик қиляпти. Шунинг учун мен унинг бераётган азобларига чидам билан сабр қилишим керак". "Шримад Бҳагаватам"(10.14.8)да айтилганки, *тат те "нукамтам сусамикшамано бхундджана эватма-критам вивакам*. Ҳаётда қандайдир мусибатга ёки бирор қийинчиликка дуч

келганда, содиқ уларни “Худонинг марҳамати” сифатида қабул қилади. "Аввалги ҳаётимда қилган гуноҳларим сабабли мен аслида бундан ҳам баттарроқ мусибатга дучор бўлишим керак эди. Фақат Парвардигорнинг чексиз меҳрибонлиги туфайли ҳозир менга мана шу озгина жазо берилляпти. Бунинг учун мен Худодан чексиз миннатдор бўлишим керак". Шунинг учун содиқ ҳамиша хотиржам ва осойишта юради, мамнунлик билан ҳар қандай мусибатларга сабр-тоқат қилади. Худонинг содиқ хизматкори барча тирик мавжудотларга, ҳатто ўз душманларига ҳам бир хилда меҳрибон, раҳмдил. *Нирмама*: у ўзининг моддий танаси келтирадиган азоб-уқубатларига жиддий эътибор бермайди, чунки ўзи аслида тана эмаслигини яхши билади. Худонинг содиқ хизматкори моддий танасини “мен ўзим” деб ҳисобламагани учун сохта ўзлик таъсирига берилмайди, ҳаётда дуч келадиган бахтга ҳам, мусибатга ҳам бир хил муносабатда бўлади. У сабр-тоқатли, Худонинг марҳамати билан тақдирида учраган нарсаларга шукроналик билан каноат қилиб яшайди.

Ҳаётда эришиш қийин бўлган ҳар хил катта мақсадларни орзу қилмасдан, содиқ хизматкор ҳамиша ўз ҳаётдан, ҳозирги ҳолатидан мамнун бўлиб яшайди. Рухий устозининг кўрсатмаларига қатъий риоя қилиб, содиқ “комил йог” бўлиб етишади, сезгиларини, нафсини жиловлаб олгани туфайли у ҳаётда ўзгармас қатъий қарор қабул қилишга қодир бўлади. Ҳаётидаги сохта, ўткинчи нарсалар уни ҳеч қачон олий мақсадга интилиш йўлидан чалғита олмайди, чунки унинг Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаш қарорини ҳеч ким ўзгартира олмайди. Кришна - Худонинг Олий Шахси, мангу, ягона Парвардигор эканига у чуқур иймон билан аниқ ишонади, у мана шу Ҳақиқатни тўла англаб етган, шунинг учун бу йўлдан уни ҳеч ким қайтара олмайди. Ана шу сифатларнинг барчаси унга ўзининг бутун ақл-идроқини, тафаккурини Худода мужассам қилишда ёрдам беради. Албатта, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг бундай юқори даражасига кўтарилиш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди, лекин Худога садоқат билан хизмат қилиш қонун-қоидаларига қатъий риоя қилиб юрган ҳар бир инсон ана шундай юксак илоҳий даражага кўтарила олади. Бунинг устига Парвардигор Кришна: "Шундай содиқ Мен учун жуда азиз!" - дейди. Шундай содиқнинг Кришна онгида қилаётган ҳар бир ишидан Парвардигор ҳамиша мамнун бўлади. Бу эса энг буюк бахтдир.

*15. йасман нодвиджате локо
локан нодвиджате ча йаҳ
харшамарша-бхайодвегаир
мукто йаҳ са ча ме прийаҳ*

Ҳеч кимга бирор ташвиш келтирмайдиган, ўзи ҳам ташвишга тушмай ҳамиша хотиржам юра-

диган, қувончли дамларда ҳам, бошига мусибат тушганда ҳам безовта бўлмай ҳаловатда яшайдиган, кўрқинч, хавотир нималигини билмайдиган киши - Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Бу ерда Худонинг содиқларининг яна бир неча фазилатлари санаб ўтилган. Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон бошқа бировни қийин аҳволга солиб қўймайди, ҳеч қачон бошқаларнинг ташвишланишига, кўркувига ёки норозиликларига сабаб бўладиган иш қилмайди. Ҳар бир тирик мавжудотга фақат яхшилик истаган ҳолда, содиқ ҳеч қачон бошқаларга озор бермайди, уларга бирор ташвиш келтирмайди. Айни пайтда, бошқалар унга озор берсалар ёки ташвишлан-тирсалар ҳам, у чидам билан сабр қилиб, хотиржам ҳолида қолаверади. Ҳар қандай ҳолатда, ҳатто энг оғир вазиятларда ҳам хотиржам қолишни у Худонинг марҳамати билан ўрганади. Содиқ ҳамиша Кришна онгига ғарқ бўлиб юргани, Худога садоқат билан хизмат қилишда мунтазам банд бўлгани сабабли, ташқи моддий оламнинг ҳар хил ташвиш ва таъсирлари унинг мустаҳкам осойишталигини бузолмайди. Моддий оламда аксарият одамлар сезгиларига лаззат берадиган бирор нарсага эришсалар қаттиқ қувониб кетадилар, лекин ўзи эришолмаган нарсалар билан бошқалар лаззатланаётганини кўрганда уларга ҳасад қилиб қийналадилар. Душманининг ўч олишидан кўрқиб дунёвий одамлар ҳамиша кўркув остида яшайдилар, ҳаётда учрайдиган омадсизликлардан нолиб қийналадилар, тушкунликка тушадилар. Ана шундай ўткинчи дунёвий ташвишлардан халос бўлган содиқ хизматкор Кришна учун жуда азиз.

*16. анапекшаҳ шуҷир дакша
удасино гата-вйатхаҳ
сарварамбха-паритийаги
йо мад-бхактаҳ са ме прийаҳ*

Ташқи муҳит таъсирига берилмайдиган, ҳамиша озода, пок юрадиган, эпчил, хотиржам, беташвиш, ўз меҳнатининг натижасига интилмайдиган содиқ хизматкорим Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори Худо йўлида ишлатиш учун бошқалардан эҳсон олиши мумкин, лекин у бошқалардан пул олишга интилиб, қаттиқ ҳаракат қилмаслиги лозим. Агар Худонинг марҳамати билан ўз-ўзидан бирор бойлик келса ҳам, у бундай бойликка боғланмасдан хотиржам қолаверади. Содиқ ҳар куни камида икки марта бутун танасини ювиб покланади, Худога хизмат қилиш учун тонг отишидан аввал уйқудан уйғонади. Шу боис у танасини ҳам, руҳини ҳам ҳамиша пок тутати. Ҳар қандай фаолиятнинг маъносини, моҳиятини аниқ кўра олгани сабабли, у ҳаётнинг мазмунини тўғри тушунади, у

мукаддас китобларга чуқур иймон билан ишонади. Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон бировнинг тарафини олмайди, шунинг учун ҳаётда ҳамиша хотиржам, осойишта яшайди. У ҳеч қачон азоб-укубатлардан қийналмайди, чунки моддий танасини "ўзим" деб ҳисобламайди. У танаси - шунчаки сиртқи либос эканини яхши билади, шунинг учун танаси бирор оғриқ сезганида қаттиқ қийналиб ўтирмайди. Асл содиқ ҳеч қачон Худога садоқат билан хизмат қилиш қонун-қоидаларига зид бўлган ишларни қилишга интилмайдди. Масалан, ҳашаматли иморат қуриш кишидан катта маблағ ва вақт сарфлашни талаб қилади. Агар Худога садоқат билан хизмат қилишга ёрдам бермайдиган бўлса, содиқ ҳеч қачон бундай машаққатли ишга қўл урмайди. У Худо учун ҳашаматли эҳром қуришга қўл уриши, бундаги ҳар қандай кийинчиликларни қувонч билан қабул қилиши мумкин, аммо ҳеч қачон ўзи ва қариндошлари учун катта иморат қуришга интилмайдди.

17. *йо на хришийати на дवेशти
на шочати на канкшати
шубхашубха-паритйаги
бхактиман йаҳ са ме приях*

Ҳеч қачон қувончдан яйраб кетмайдиган, ғам-ғуссага қаттиқ берилиб кетмайдиган, ҳеч нарсага ачинмайдиган, бирор орзу-истаги қолмаган, воқеа-ҳодисаларни "яхши" - "ёмон"га ажратмайдиган содиқ хизматкорим Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Худонинг асл содиқ хизматкори ҳеч қачон моддий нарсаларга эришишдан қувониб кетмайди ёки бирор нарсдан маҳрум бўлганда қаттиқ қийналмайди. Фарзанди туғилганда ёки янги шогирдларга эга бўлганда қаттиқ қувониб кетмайди ёки улардан айрилганида қаттиқ мусибатга тушмайди. Ўзи учун ҳаётда жуда азиз бўлган нарсдан ёки яқин одамидан айрилганида ҳам қаттиқ қийналмайди, интилиб юрган орзусига эришолмай қолганида тушқунликка тушмайди. У ҳаётда яхши ёки ёмон, савоб ёки гуноҳ ишларга дуч келганда, қандай аҳволга тушиб қолса ҳам ҳамиша ўзининг трансцендент, илохий ҳолатида қолаверади. Парвардигорни ўзининг соф садоқат билан қилаётган хизмати билан мамнун қилиш учун у ҳаётда ҳар қандай жудоликка тайёр туради. Ҳаётда ҳеч нарса унинг Худога садоқат билан хизмат қилишига халақит беролмайди. Ана шундай содиқ Худо учун, Кришна учун жуда азиз.

18-19. *самаҳ шатрау ча митре ча
татха манапаманайох
шиттошна-сухкха-духкхешу
самах санга-виварджитох
тулйа-нинда-стутир мауни
сантушто ена кеначит
аникетах стхира-матир*

бхактиман ме прийо нараҳ

Дўст ва душманларига бир хил муносабатда бўладиган, обрў-эътибор ва беобрўликни, иссиқ ва совуқни, бахт ва мусибатни, шон-шухрат ва шармандаликни бир хилда қабул қиладиган, онгини булғайдиган нарсалардан ҳамиша четда юрадиган, ҳамиша сукут сақлаб, мамнун яшайдиган, ўзига бошпана излаб ташвишга тушмайдиган, мукамал илмга эга бўлиб, Менга садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқ хизматкорим Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Содиқ ҳаётда бемаъни, бемақсад яшаб юрган ғофил одамлар даврасидан узоқ юради. Кундалик ҳаётда бизни гоҳида мақтайдилар, гоҳида танқид қиладилар; бу дунёдаги ҳаёт ўзи шундай. Лекин, Худонинг содиқ хизматкори ўткинчи дунёнинг бундай алдамчи бахт ва мусибатларига, шон-шухрат ва шармандаликларига эътибор бермай бир хилда хотиржам яшайди. У ҳеч қачон Кришна билан боғлиқ бўлмаган нарсаларни гапириб, бекорга вақтини кетказиб юрмайди, шунинг учун бошқалар уни "ҳамиша сукут сақлайди" деб айтадилар. "Сукут сақлаш" деганда "Худонинг содиғи умуман гапирмай қўйиши керак" деб ўйламаслик керак, содиқ бемаъни, бемақсад, турли хил фиску-фасод гапларни, ҳар қандай сафсатани тарк этиши лозим. Нутқ, гапириш қобилияти бизга ҳаётнинг энг муҳим мавзулари ҳақида гапириш, ўзаро фикр алмашиш учун берилган. Содиқ хизматкор учун ҳаётда энг муҳим мавзу - ягона Парвардигор, Шри Кришна. Худонинг содиқ хизматкори ҳар қандай ҳолатда ҳам бахтиёр қолаверади; баъзан уни ширин таомлар билан меҳмон қиладилар, баъзида эса, у бутунлай оч қолиб кетиши мумкин, лекин у ҳамиша ўз тақдиридан мамнун бўлиб юраверади. У ҳатто ўзи учун бирор бошпана ҳақида ҳам қайғурмайди. Баъзан унга бирор дарахт сояси, баъзида эса шоҳона сарой бошпана бўлиши мумкин - содиқ уларнинг ҳар иккаласига ҳам баробар боғланмай қолаверади. Худонинг содиқ хизматкорини "қарори қатъий, илми мустаҳкам инсон" деб айтадилар, содиқнинг сифатларини таърифлашда баъзан такрор келадиган сифатларни учратиш мумкин. Бундан мақсад - шу сифатларнинг муҳимлигини, содиқ ана шундай сифатларни ўзида албатта ривожлантириши лозимлигини таъкидлашдан иборат. Шундай сифатларга эга бўлмай туриб инсон Худога соф садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарила олмайди. *Харав абхактасйа кутто махад-гунаҳ:* Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган киши эзгу фазилатларга, яхши сифатларга эга бўлмайди. Худонинг содиқ хизматкори бўлишга даъво қилаётган ҳар бир инсон ўзида албатта ана шундай улуғвор фазилатларни ривожлантириши лозим. Албатта, у бирор фазилатга эришиш учун алоҳида ҳаракат қилиб ўтирмайди. Ҳаётда Кришна онги

билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юришнинг ўзи унда табиий равишда ана шундай эзгу фазилатларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Шундай эзгу фазилатларга эга бўлган содиқ Кришна учун жуда азиз бўлади.

*20. йе ту дхармамритам идам
йатхоктам парйупасате
шраддадхана мат-парама
бхактас те "твива ме прийах"*

Мени ҳаётининг олий мақсади деб билган ҳолда, Менга садоқат билан хизмат қилиш(ҳақиқий дин)нинг мангу йўлидан комил ишонч, чуқур иймон билан бораётган содиқларим Мен учун жуда, жуда азиз.

Изоҳ: Бу бобда иккинчи шеърдан бошлаб, (*майй авешйа мано йе мам, яъни "ақлингни Менда жамлаб"*) то охиригача(*йе ту дхармамритам идам, яъни "бу мангу хизмат қилиш дини"*) Кришна инсонга Худонинг даргоҳига эришиш имконини берадиган илоҳий хизмат қилиш турлари ҳақида гапириб берган. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг барча турлари Парвардигор учун жуда азиз ва Ўзига хизмат қилишга интилаётган ҳар бир инсонни Парвардигор албатта қабул қилади. Аржуннинг: “ўзликни англашнинг икки йўли бўлган шахсиятсиз Браҳманни англаб олишга интилиш ҳамда Худога бевосита хизмат қилиш йўлларидан қайси бири афзал?” - деган саволига жавоб бера туриб, Парвардигор аниқ айтаяптики, шубҳасиз, **Худога садоқат билан хизмат қилиш - руҳий ўзликни англаш усуллари ичида, энг яхшисидир.** Бошқача қилиб айтганда, бу бобда шундай хулосага келинган: Худонинг содиқ хизматкори билан бўлган мулоқот шарофати билан инсоннинг қалбида Худога соф садоқат билан хизмат қилишга қизиқиш пайдо бўлади, ана шу қизиқиш уни ҳақиқий руҳий устоз излаб, ундан руҳий илм ўрганишга мажбур қилади. Ҳақиқий руҳий устоз, гуру раҳбарлиги остида содиқ чуқур иймон-ишонч, иштиёқ ва садоқат билан *бҳакти-йога* конун-қоидаларига амал қилиб, Худонинг муқаддас номларини зикр қила бошлайди, шу тариқа у Худога илоҳий хизмат қилиш йўлига қиради. Мазкур бобда Парвардигор одамларга айнан мана шу йўлни тавсия қилапти. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш - ҳар бир инсонга Худонинг Олий Шахсига эришиш имконини берадиган ягона, ҳаммабоп усулдир. Мутлақ Ҳақиқат ҳақида шахсиятсиз Браҳман кўринишидаги тасаввурга эга бўлиш инсонга руҳий юксалиш йўлида, токи у ўз ихтиёрини Худога топшириб, умрини руҳий ўзлигини англашга бағишлагунга қадар ёрдам беради. Бошқача қилиб айтганда, Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги ҳар хил тасаввурлар инсонга то у Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсухбат

бўлиш имконига эга бўлгунга қадар бироз ёрдам бериши мумкин.

Мутлақ Ҳақиқатни шахсиятсиз Браҳман кўринишида англашга интилиб, инсон ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан, муҳофаза билан шуғулланади, фалсафий изланишлар ёрдамида руҳ ва модда орасидаги фарқни тушуниб олишга ҳаракат қилади. Буларнинг ҳаммаси токи инсон Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсухбат бўла бошлагунга қадар зарур бўлган босқичлардир. Аммо, қалбида бирданига Кришна онгига эга бўлиш ҳамда Худога садоқат билан хизмат қилиш истаги пайдо бўлган омадли киши учун руҳий ўзликни англашнинг бу поғоналарини бирма-бир босиб ўтишнинг ҳожати йўқ. «Бҳагавад-гита»нинг ўртасида жойлашган олти бобда батафсил таърифланган Худога садоқат билан хизмат қилиш усули тирик мавжудотнинг азалий асл табиатига тўла мос келади. Худонинг содиқ хизматкори тирикчилик ғамини еб қаттиқ ташвишга тушмаслиги керак. Худонинг марҳамати билан унга ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса ўзидан-ўзи келаверади.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Худога садоқат билан хизмат қилиш" деб аталган ўн иккинчи бобига Бҳактиведантининг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн учинчи боб.

Табиат, лаззатланувчи ва онг

1-2. *арджуна увача
пракритим пурушам чаива
киетрам киетра-джнам эва ча
этад ведитум иччхами
дженнам джнейам ча кешава
шири бхагаван увача
идам шарирам каунтейа
киетрам итй абхидхийате
этад йо ветти там праху
киетра-джна ити тад-видах*

Аржун деди: О Кришна, мен пракрити(табиат), пуруша(лаззатланувчи), майдон ва майдонни билувчи ҳақида, илм ва ўрганиладиган нарса нималигини билишни истайман.

Худонинг Олий Шахси деди: Эй Кунтининг ўғли, бу тана "майдон" деб аталади, танани билладиган зотни эса "майдонни билувчи" дейдилар.

Изоҳ: Аржун Кришнадан *пракрити*(табиат), *пуруша*(лаззатланувчи), *киетра*(майдон) ва *киетра-гйа*(майдонни билувчи) ҳақида, ҳамда илм ва ўрганиладиган нарса ҳақида гапириб

беришни илтимос қилди. Унга жавобан Кришна айтяптики, моддий тана “майдон” деб аталади, шу майдонни билладиган зот эса, - “майдонни билувчи” деб аталади. Шартланган рух учун моддий тана "фаолият майдони" ҳисобланади. Моддий ҳаёт чангалида ўраллашиб қолган шартланган рух моддий табиатни ўзига бўйсундиришга ҳаракат қилади, бунга қанчалик уринаётганига қараб, у муайян кўринишдаги фаолият майдонига эга бўлади. Ана шу майдон моддий тана ҳисобланади. Моддий тана дегани нима? Тана сезги аъзоларидан иборат. Шартланган рух лаззатланишга интилади, ўзининг лаззатланиш қобилиятига қараб муайян кўринишдаги танага, яъни фаолият майдони - кшетрага эга бўлади. Танадан умуман фарқ қиладиган рухнинг ўзини эса, *кшетра-гйа*, яъни "майдонни билувчи" деб атайдилар. "Майдон" билан "майдонни билувчи" орасидаги фарқни тушуниб олиш қийин эмас. Ҳар бир инсон ўзининг ҳаёт тажрибасидан яхши биладик, умри давомида унинг танаси ёш бола кўринишидан то кекса чол кўринишигача жуда кўп ўзгаришлар орқали ўтади, лекин шунга қарамай, унинг ҳақиқий "ўзи" ўзгармай, ҳамиша бир шахс бўлиб қолаверади. Бошқача қилиб айтганда, “майдонни билувчи зот” “майдон”дан фарқ қилади. Шу тарзда тирик мавжудот ўзининг моддий танадан фарқ қилишини билиб олиши мумкин. «Бҳагавад-гита»нинг бошида айтилган эдики, тирик мавжудот тана ичига қамалган (*дехино смин*), тана ўзгариб, аввал ёш бола кўринишига, кейин ўсмир, кейин йигит ва ниҳоят кекса чол кўринишига эга бўлади. Тананинг эгаси эса, танада бўлаётган ўзгаришларни билади. Демак, тананинг эгаси танадан фарқ қилади, у *кшетра-гйа* ҳисобланади. Баъзан биз: "Мен бахтлиман" ёки: "Мен - эркакман", "Мен - аёлман", "Мен - итман", "Мен - мушукман" деб ўйлаймиз. Шу тарзда, аслида ўзи умуман бошқа зот бўлса ҳам, “танани билувчи зот” ўзини танасига қиёслайди. Биз ҳаётда жуда кўп нарсалардан фойдаланамиз, масалан, ҳар хил кийимлардан, лекин ҳеч қачон ўзимизни уларга қиёсламаймиз-ку. Шунга ўхшаб, озгина фикр юритсак, ўзимиз, ҳақиқий ўзлимиз (“мен”) ва моддий танамиз бири-биридан фарқ қилишини билиб оламиз. Мен, сиз ва моддий танага эга бўлган бошқа ҳар қандай тирик мавжудот фаолият майдонини билувчи - *кшетра-гйа*, тананинг ўзи эса - фаолият майдони, *кшетра* ҳисобланади.

«Бҳагавад-гита»нинг биринчи олти бобида танани билувчи, яъни, тирик мавжудот ҳақида, қандай қилиб у Худонинг Олий Шахсини англаб олиши мумкинлиги ҳақида гапирилган эди. Кейинги олти бобда Худо ҳақида ва алоҳида рух билан Олий Рухнинг садоқат билан хизмат қилиш орқали боғланган ўзаро муносабатлари ҳақида гапирилди. Бу бобларда Худонинг Олий Шахси асосий, устивор ҳолатда экани, алоҳида рух эса, ҳамиша Унинг ҳукми остида бўлиб, Унинг мангу хизматкори экани аниқ-равшан тушунтирилган

эди. Тирик мавжудотлар ҳамиша, ҳар қандай ша-роитда ҳам Худога бўйсунган ҳолатда, Унинг ҳукми остида бўладилар, лекин ўзининг ана шу ҳолатини эсидан чиқарганида улар моддий оламда қийналиб ҳар хил мусибатларга дучор бўладилар. Шундай тирик мавжудотлардан баъзилари, яъни етарли даражада такводор бўлганлари, ҳар хил ниятлар билан Худога мурожаат қиладилар: мусибатга тушганида, муҳтожликда, ўзини қизиқтирган саволларига жавоб олиш ниятида ёки ҳақиқат илмини чуқурроқ билмоқчи бўлганида. Бу ҳақда аввалги бобларда айтилган эди. Ўн учинчи бобдан бошлаб, кейинги бобларда биз тирик мавжудот қандай қилиб моддий табиат салтанатига тушиб қолиши ва кармали урф-одатлар ҳақида, ҳақиқатни фалсафий излаш, Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида Парвардигор унга мана шу тутқунлик-дан озодликка эришиш имконини яратиб бериши ҳақида билиб оламиз. Гарчи тирик мавжудот моддий танадан бутунлай бошқача табиатга эга бўлса ҳам, улар орасида маълум алоқа, муносабат бор, бу ҳақда ҳам кейинги бобларда гапирилади.

3. *кшетра-дждам чапи мам
виддхи сарва-кшетрешу бхарата
кшетра-кшетраджнайор джнанам
йат тадж джнанам матам мама*

Эй Бхарат авлоди, билиб қўйки, ҳар бир танада мавжуд бўлган ҳолда, Мен ҳам уларни биламан. "Тана"нинг ҳамда “танани билувчи зот”нинг табиатини тушуниш “илм” деб аталади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Танани ва танани билувчи(рух ва Олий Рух)ни ўрганишга киришар эканмиз, биз бу дунёда ўрганадиган уч нарса мавжудлигини кўрамиз: Парвардигор, тирик мавжудот ва модда. Ҳар бир фаолият майдонида, яъни, ҳар бир танада икки рух: алоҳида рух ва Олий Рух мавжуд. Олий Рух Кришнанинг, Худонинг Олий Шахсининг тўла намоён бўлган кўриниши(экспансияси) бўлгани учун, Кришна шундай дейди: "Мен фақат бир танани эмас, балки барча таналарни биламан. Мен уларнинг ҳар бирида Олий Рух сифатида мавжудман".

Фаолият майдонининг табиатини яхши билган ва майдонни «Бҳагавад-гита»да таърифлангандай ўрганган киши ҳақиқий илмга эга инсон бўлади.

Парвардигор шундай дейди: "Ҳар бир алоҳида танадаги фаолият майдони Менга маълум". Тирик мавжудот ҳам ўз танасини билади, лекин у бошқа таналарни билмайди. Олий Рух кўринишида барча танада мавжуд бўлган Худонинг Олий Шахси ҳар бир танани билади. Таналар ҳар хил шакл ва кўринишларга эга бўлишига қарамай Парвардигор ҳамма таналарни билади. Худди шундай, ҳар бир фуқаро фақат ўз томорқасини билиши мумкин, лекин шох фақат саройдагина эмас, балки бутун

салтанатда, ҳар бир фуқаронинг томорқасида бўлаётган ишларни билади. Шунга ўхшаб тирик мавжудот фақат битта тананинг эгаси, Парвардигор эса, барча таналарнинг эгасидир. Шоҳ - давлатдаги барча ерларнинг асосий эгаси ҳисобланади, унинг фуқаролари эса, шунчаки ердан вақтинча фойдаланадиган ижарачилар, холос. Худди шунингдек, Парвардигор барча таналарнинг ҳақиқий эгаси ҳисобланади.

Моддий тана сезги аъзоларидан таркиб топган. Парвардигорни *Хришикеша*, яъни "сезгилар эгаси" деб атайдилар. Худди шоҳ мамлакатдаги барча ерларнинг ҳақиқий эгаси бўлгани каби, Парвардигор ҳам бизнинг сезгиларимизнинг ҳақиқий эгасидир. Томорқага эгалик қилаётган фуқароларнинг эгалиги иккинчи даражали эгалик ҳисобланади. "Мен ҳам майдонни биламан" - дейди Парвардигор. Демак, Унга барча таналар маълум, тирик мавжудот эса, фақат ўз танасини билади. Ведаларда шундай дейилган:

*киштрани хи шарирани
биджам чапи шубхашубхе
тани ветти са йогатма
татаҳ киштра-джна учйате*

Моддий танани *киштра* деб атайдилар, тананинг ичида тананинг эгаси билан бирга танани ҳам, унинг эгасини ҳам билувчи Парвардигор мавжуд. Шунинг учун Парвардигорни "ҳар бир фаолият майдонини билувчи Зот" деб атайдилар. Фаолият майдони, шу майдонни билувчи зот, ҳамда ҳар бир фаолият майдонини билувчи Зот орасидаги фарқ куйидагича. Тананинг, алоҳида руҳнинг ва Олий Руҳнинг табиатини мукаммал билиш Ведаларда *гйана*, яъни "илм" деб аталади. Кришнанинг фикри шундай. Олий Руҳ билан алоҳида руҳнинг бир хил табиатга эга эканини ҳамда улар орасидаги фарқни тушуниб етган киши ҳақиқий илмга эга инсон бўлади. Агар инсон фаолият майдонининг, майдонни билувчининг ва Олий Хукмдорнинг табиатини тушунмаса, унинг илми мукаммал ҳисобланмайди. Энг аввало *пракрити* (табиат)нинг, *пуруша*(лаззатланувчи)нинг ва *шивара*(майдонни билувчини ҳам, табиатни ҳам, алоҳида руҳни ҳам бошқариб турган Хукмдор)нинг ҳолатини тушуниб олиш керак. Биз уларни бир-бири билан асло адаштириб юбормаслигимиз керак. Худди биз рассомнинг, қаламнинг ва қоғознинг алоҳида вазифаларини билганимиз сингари, уларнинг ҳар бирининг вазифасини яхши билиб олишимиз лозим. Фаолият майдони бўлган моддий олам - табиат; табиатдан лаззатланувчи зот - тирик мавжудот, уларнинг устида эса, Олий Хукмдор - Парвардигор туради. Ведаларда шундай дейилган ("Шветашватара-упанишад" 1.12.): *бхокта бхогйам преритарам ча матва/сарвам проктам три-видхам браҳмам этат*. Браҳманнинг намоён бўлган уч кўриниши мавжуд. *Пракрити* - фаолият майдони кўринишидаги Браҳман; моддий табиатга хукмронлик қилишга уринаётган *жива*(алоҳида

руҳ) ҳам Браҳманнинг бир кўриниши; уларга хукмронлик қилувчи Зот ҳам Браҳман, фақат У - ҳақиқий Хукмдор ҳисобланади.

Бу бобдан биз яна шуни билиб оламизки, майдонни билувчилардан биттаси адашишга маҳкум, иккинчиси эса, - бегуноҳ, ҳеч қачон адашмайди. Майдонни билувчиларнинг иккови ҳам ҳар жиҳатдан бир-бирига тенг, деб ҳисоблайдиган киши Парвардигорнинг гапларини нотўғри тушунган бўлади. Чунки, Кришна мазкур шеърда аниқ, равшан қилиб шундай дейди: "Мен ҳам фаолият майдонини биламан". Фақат илмсиз, ғофил одамгина арқонни илон деб қабул қилиши мумкин. Ҳар турли таналар уларнинг ҳар хил эгаларига мансуб ҳисобланади. Ҳар хил руҳлар моддий табиатга турли даражада хукмронлик қилишга кодир бўлгани сабабли, турли хил таналарга эга бўладилар, лекин уларнинг ҳар бирининг ичида, тирик мавжудотнинг ҳаракатини бошқариб турадиган Парвардигор мавжуд. Бу ерда ишлатилган *ча* ибораси барча моддий таналар мажмуини ифода қилади. Шрила Видйабхушананинг фикри шундай. Кришна - ҳар бир танада алоҳида руҳ билан бирга мавжуд бўлган Олий Руҳдир. Олий Руҳ фаолият майдонини ҳам, ана шу майдондан лаззатланувчини, чекланган мустақил(эркин)ликка эга бўлган тирик мавжудотни ҳам бошқариб туришини билиш - ҳақиқий, мукаммал илм ҳисобланади.

4. *тат киштрам йач ча йадрик ча
йад-викари йаташ ча йат
са ча йо йат-прабхаваш ча
тат самасена ме шрину*

Мен ҳозир сенга "фаолият майдони" ва унинг таркиби ҳақида, унинг қаердан пайдо бўлиши, ундаги ўзгаришлар ҳақида, майдонни билувчи ким экани, у майдонга қандай таъсир кўрсатиши ҳақида қисқача гапириб бераман.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга фаолият майдони ва майдонни билувчи ҳақида гапириб беришга ҳозирланяпти. Ҳар бир инсон ўзининг танаси нима эканини, унинг қандай унсурлардан таркиб топганини, унинг фаолиятини ким бошқариб туришини, у қандай ўзгаришларга учрашини, бу ўзгаришларнинг сабаби, асоси нимада эканини, алоҳида руҳнинг бу дунёдаги мавжудлигининг охирги мақсади нимадан иборат ва руҳнинг ҳақиқий қиёфаси, ҳақиқий табиати қандайлигини билиб олиши керак. Шунингдек, алоҳида руҳ билан Олий Руҳ орасидаги фарқни, уларнинг фаолият майдонига қандай таъсир кўрсатишини, уларнинг ҳар бирининг имкониятларини шунингдек, бошқа нарсаларни ҳам тушуниб олиш керак. Агар биз «Бҳагавад-гита»ни Худо Шахсининг Ўзи қандай айтиб берган бўлса, шундайлигича қабул қилсак, буларнинг ҳаммаси бизга маълум бўлади. Лекин, биз ҳеч қачон ҳар бир танада мавжуд бўлган Парвардигорни алоҳида руҳ, *жива* билан

адаштириб юбормаслигимиз лозим. Бу худди ҳар нарсага кодир, қудрати чексиз Зотни ҳеч нарсага кодир бўлмаган кичик заррача билан, қудратли катта машинани кичкина винт билан тенглаштиргандай бўлади.

5. *ришибхир бахудха гитам*
чхандобхир вивидхаиҳ притхак
браҳма-сутра-падаиши чаива
хетумадбхир винишчитаиҳ

Кўпчилик донишмандлар ҳар хил Ведавий шастраларда “фаолият майдони” ва “майдонни билувчи”ни таърифлаб берганлар. Айниқса, "Веданта-сутра"да улар ҳақида барча сабаб ва оқибатларининг тафсилоти билан тўлиқ маълумот берилган.

Изоҳ: Бу илмни ўрганишда энг ишонарли манба - Худонинг Олий Шахси, Кришна. Лекин, буюк донишмандлар ва ҳамма тан оладиган табаррук зотлар ҳам табиий равишда ҳамиша ўзларидан аввалги ишончли манбаларга асосланиб гапирадилар. Олий Рух билан алоҳида руҳнинг “бирлиги ва бир-биридан фарқ қилиши” ҳамиша катта баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келган, шунинг учун Кришна бу ерда улар ҳақида маълумот бера туриб "Веданта-сутра"га асослан-япти, чунки "Веданта-сутра" - ҳамма тан оладиган обрўли муқаддас китоб ҳисобланади. У мазкур шеърни "кўпчилик донишмандларнинг фикрига кўра..." деб бошлайди. Парвардигорнинг Ўзидан ташқари, буюк донишмандлар қаторига "Веданта-сутра"нинг муаллифи Вйасадева ҳам қиради. "Веданта-сутра"да алоҳида руҳ ва Олий Рухнинг орасидаги фарқ батафсил тушунтирилган. Вйасадеванинг отаси, Парашара Муни ҳам буюк донишманд ҳисобланади. У ўз асарида шундай деб ёзади: *ахам твам ча татхание...* "Бизлар барчамиз: сен, мен ва бошқа тирик мавжудотлар - гарчи моддий таналарга қамалган бўлсак ҳам, асл табиатимизга кўра руҳий табиатга эга бўлган алоҳида заррача(жон)лармиз. Ҳозир бизлар аввал қилган гуноҳларимиз, яъни, кармаимиз оқибатида моддий табиат гуналари таъсири остига тушиб қолганмиз. Шу боис, баъзи бир тирик мавжудотлар олий ҳаёт турларига, баъзи бирлари эса, қуйи ҳаёт турларига мансуб. Алоҳида руҳнинг сон-саноксиз кўриниш ва турларга мансуб таналарда намоён бўладиган ҳаётнинг олий ёки қуйи шароитига тушиб қолишига ягона сабаб - унинг ғофиллигидир. Лекин, уч гунадан таркиб топган моддий табиатнинг шартланган руҳни йўлдан адаштирадиган қуввати илоҳий ва бегуноҳ бўлган Олий Рухга таъсир қилмайди". Худди шундай, бошланғич Ведаларда, "Катха-упанишад"да ҳам тана, алоҳида руҳ ва Олий Рух орасидаги фарқ аниқ кўрсатилган. Бу ҳақда жуда кўп донишмандлар гапириб ўтган, уларнинг ичида энг ишончлиси Парашара Муни ҳисобланади.

Чхандобхиҳ ибораси ҳар хил ведавий муқаддас китобларни билдиради. Масалан, табиат, тирик мавжудот ва Худонинг Олий Шахси ҳақида "Яджур-веда"нинг бир қисми бўлган "Тайттирия-упанишад"да маълумот берилган.

Аввал айтилганидай, *киштра* - фаолият майдони, *кшетра-гйанинг* икки тоифаси эса, - алоҳида руҳ билан Олий тирик Мавжудот ҳисобланади. "Тайттирия-упанишад"да(2.5) шундай дейилган: *Брахма пуччхам пратиштха*. Парвардигорнинг қуввати аввало *анна-майя*, яъни тирик мавжудотнинг озукага боғлиқлиги билан намоён бўлади. Бу - Парвардигорни бутунлай моддий кўринишда тасаввур қилишдир. Ундан кейин *прана-майя* намоён бўлади: Олий Мутлақ Ҳақиқатни озука кўринишида англаган тирик мавжудот кейин Уни ҳаёт аломатлари сифатида, яъни ҳаётнинг ҳар хил намоён бўлган кўринишларида англай бошлайди. *Гйана-майя* поғонасида тирик мавжудот ҳаётнинг ҳар хил кўринишларини англаш билан бирга фикрлаш, сезиш ва исташ қобилиятига эга бўлади. Кейин у Браҳманни англаб етади(*вигйана-майя*), яъни энди у ўзини ақли ва танасидаги ҳаёт аломатлари билан қиёсламайдиган бўлади. Ўзликни англашнинг кейинги, олий поғонаси *ананда-майя* ҳисобланади. *Ананда-майя* - тирик мавжудотнинг лаззатга тўла Браҳманни англаб етишидир. Шундай қилиб, Браҳманни англашнинг беш поғонаси мавжуд, улар *Брахмапуччхам* деб аталади. Улардан биринчи уч поғона: *анна-майя*, *прана-майя* ва *гйана-майя* - тирик мавжудотларнинг фаолият майдонига мансуб. *Ананда-майя* деб аталадиган Парвардигор эса, барча фаолият майдонларига нисбатан илоҳий табиатга эга. "Веданта-сутра" ҳам Парвардигорни куйидагича таърифлайди: *ананда-майя "бхйасат* - "Худо Шахси асл табиатига кўра лаззатга тўла". Илоҳий лаззатдан роҳатланиш учун У Ўз қувватини *вигйана-майя*, *прана-майя*, *гйана-майя* ва *анна-майя* сифатида намоён этади. Тирик мавжудот фаолият майдони билан лаззатланади, аммо *ананда-майя* тирик мавжудотдан фарқ қилади. Бу демак, агар тирик мавжудот ўз истакларини ананда-майянинг истаклари билан мос қилиб лаззатланишни истаса, у баркамолликка эришган бўлади. Барча фаолият майдонларини биладиган Парвардигорнинг, фақат ўз фаолият майдонини биладиган ва Парвардигорнинг ҳукми остида бўлган тирик мавжудотнинг ҳамда умумий фаолият майдони бўлган моддий табиатнинг ҳақиқий ҳолатлари ана шундан иборат. Ана шу ҳақиқатларнинг барчаси "Брахма-сутра" деб ҳам аталадиган "Веданта-сутра"да таърифланган.

Бу ерда айтилганки, "Брахма-сутра" - бир-бири билан сабаб ва оқибатлар қондаси асосида боғланган афоризмлар тизимидан иборат асар. Масалан, *на вийад аирутех*(2.3.2), *натма ирутех*(2.3.18) ва *парат ту тач-чхрутех*(2.3.40). Биринчи афоризмда фаолият майдони ҳақида, иккинчисида - тирик мавжудот ҳақида, учинчисида -

Парвардигор, яъни, барча мавжуд тирик мавжудотлар ичидаги энг Олий Ҳақиқат ҳақида гапирилади.

6-7. *маха-бхутани аханкаро
буддхир авйактам эва ча
индрийани дашаикам ча
панча чендрийа-гочараҳ
иччха двешаҳ сукхам духкхам
сангхаташ четана дхритих
эат киетрам самасена
са-викарам удахритам*

Беш кўпол моддий унсур: сохта ўзлик, тафаккур, намоён бўлмаган зот, ўнта сезги аъзоси ва ақл, сезгиларга таъсир қиладиган беш нарса, шунингдек, истак, нафрат, бахт ва мусибат, барча моддий унсурлар бирикмаси, ҳаёт аломатлари ва қатъият - буларнинг ҳаммаси биргаликда "фаолият майдони" ва унда рўй берадиган ўзгаришларни ташкил этади.

Изоҳ: Барча ишонарли манбалар: буюк донишмандлар, ведавий мадҳиялар ва "Веданта-сутра"нинг афоризмлари моддий оламнинг қуйида кўрсатилган унсурлардан таркиб топганини таъкидлайдилар. Энг аввало - ер, сув, олов, ҳаво ва эфир - кўпол моддий унсурлар (*маха-бхута*); ундан кейин сохта ўзлик, тафаккур ва моддий табиатнинг намоён бўлмаган кўринишдаги уч гунаси. Шунингдек, беш турли сезиш(билиш) аъзолари мавжуд: кўзлар, кулоқлар, бурун, тил ва тери. Яна бешта ҳаракат аъзолари бор: нутқ, оёқлар, қўллар, жинсий аъзо ва ахлат чиқариш аъзоси. Сезги аъзоларини ақл бошқариб туради. Ақл тананинг ичида жойлашгани учун уни "ички (туйғу)сезги" деб аташ мумкин. Шундай қилиб, ақл билан бирга ўн битта сезги, яъни ўн бир турдаги ҳиссиёт мавжуд. Кейин сезгиларга таъсир қиладиган, яъни сезиладиган беш хил объект, унсур мавжуд: хид, таъм, шакл, товуш ва тери сезадиган нарсалар. Мана шу йигирма тўрт моддий унсур биргаликда "фаолият майдони" деб аталадиган зотни билдиради. Ана шу йигирма тўрт унсурни таҳлилий ўрганиш ёрдамида биз фаолият майдони ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўламиз. Улардан кейин беш кўпол моддий унсурнинг ўзаро ҳаракати натижасида юзага келадиган ва моддий оламда ана шу беш унсурнинг тимсоли бўлган истак, нафрат, бахт ва мусибатлар туради. Онг ва қатъият билан намоён бўладиган ҳаёт аломатлари эса, - ақл, тафаккур ва сохта ўзликдан таркиб топган нафис тананинг намоён бўлишидир. Нафис унсурлар ҳам фаолият майдонининг таркибий қисмига киради.

Беш унсур - сохта ўзлик (*аханкара*)нинг кўпол кўринишда намоён бўлишидир. Улар сохта ўзлик ривожланишининг биринчи поғонаси ҳисобланади ва *тамаси-буддха*, яъни "гафлат гунасидаги та-

факкур" деб аталади ва ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурни белгилайди.

Аханкара эса, моддий табиатнинг уч гунасининг намоён бўлмаган кўринишидир. Гуналарнинг намоён бўлмаган ҳолати *прадхана* деб аталади.

Ана шу йигирма тўрт унсур ва уларнинг ўзаро ҳаракатлари ҳақида чуқур маълумотга эга бўлишни истаган киши Ведалар фалсафасини чуқур ўрганиши лозим. «Бҳагавад-гита»да улар ҳақида фақат энг муҳим бўлган умумий тушунчалар берилган.

Мана шу унсурларнинг ҳаммаси биргаликда моддий танани ташкил этади. Моддий тана ўзининг ривожланиш давомида олти поғонадан ўтади: туғилади, ўсади, биров вақт яшайди, насл қолдиради, сўла бошлайди ва ҳалок бўлади. Шундай қилиб, фаолият майдони ўзининг табиатига кўра моддий бўлиб, ўткинчи, вақтинча мавжуд нарсасидир. *Киетра-гйа*, фаолият майдонини билувчи ва унинг эгаси бўлган руҳ эса - мангу табиатга эга.

8-12. *аманитвам адамбхитвам
ахимса киантир ардживам
ачарйопасанам шаучам
стхаирйам атма-виниграхах
индрийартхешу ваирагйам
анаханкара эва ча
джанма-мритйу-джара-
вйадхи-духкха-дошанударшанам
асактир анабхишвангах
путра-дара-гривадишу
нитйам ча сама-читтатвам
шитанишитопапаттишу
майи чананйа-йогена
бхактир авйабхичарини
вивикта-деша-севитвам
аратир джана-самсади
адхйатма-джнана-нитйатвам
таттва-дженанартха-даршанам
этадж джнанам ити проктам
аджнанам йад ато "нийатха*

Камтарлик(тақдирга тан бериш), итоаткорлик, беозорлик, сабр-тоқат, соддалик; ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилиш; поклик, ўзгармаслик, ўзини тута билиш(одоблилик); ҳиссий лаззат берадиган нарсалардан юз ўгириш; сохта ўзлик таъсирига берилмаслик; туғилиш, кексайиш, касаллик ва ўлим - мусибат эканини тушуниш; бола-чақа, хотин, мол-дунё сингари ўткинчи нарсаларга боғланиб қолмаслик; бахт ва мусибат келганда бирдай хотиржам қолиш; Менга нисбатан чуқур иймон ва ўзгармас садоқат; хилват жойда яшашга интилиш, дунёвий одамлардан четлашиш, руҳий ўзликни англаш муҳим эканини тан олиш, Мутлақ Ҳақиқатни фалсафий излашга интилиш - мана шуларни Мен "илм" деб эълон қиламан, бошқа

хамма нарса ғофилликдир.

Изоҳ: Чуқур мулоҳазага эга бўлмаган кишилар кўпинча бу ерда таърифланган илм олиш жараёнини фаолият майдонидан келиб чиққан деб ҳисоблайдилар. Лекин, бу ерда илм олишнинг ҳақиқий йўли таърифланган. Ана шу йўлга кирган кишида Мутлақ Ҳақиқатни англаб етиш имконияти пайдо бўлади. Илм олишнинг бу жараёни юқорида санаб ўтилган йигирма тўрт моддий унсурнинг ўзаро ҳаракатлари натижасида юзага келмайди. Аксинча, улар ёрдамида тирик мавжудот шу унсурлар тутқунлигидан озодликка эришади. Тирик мавжудот шу йигирма тўрт унсурдан таркиб топган моддий тана кўринишидаги қафас ичида қамалиб юрибди. Мазкур шеърларда келтирилган илм унга шу тутқунликдан озодликка чиқиш йўлини кўрсатади. Илм олишнинг барча таркибий қисмлари ичида энг муҳими ва асосийси ўн биринчи шеърнинг биринчи қаторида келтирилган: *майи чананья-йогена бхактир авйабхичарини* - **"Илм олишнинг охирги якуний мақсади - Худога садоқат билан хизмат қилишдан иборат"**. Шунинг учун агар инсон Худога илоҳий хизмат қилиш поғонасига кўтарилишни истамаса ёки шу поғонага кўтарила олмаса, илм олишнинг қолган барча таркибий қисмлари амалда ҳеч қандай маънога эга бўлмай, қадрсиз бўлиб қолаверади. Аммо, ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган кишида қолган барча сифатлар ўз-ўзидан ривожланади. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки(5.18.12): *йасйастхи бҳактир бхагавай акинчана сарваир гунаи татра самасате сураҳ*: - **"Ўз ихтиёрини Худога бутунлай топширган киши фаришталарнинг барча эзгу фазилатларига эга бўлади"**. Бу эса, инсоннинг ҳақиқий илмга эга эканидан далолат беради. Бунда, саккизинчи шеърда эслатиб ўтилганидай, руҳий устоз қабул қилиш муҳим аҳамиятга эга. Ҳатто, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бораётган киши ҳам албатта руҳий устоз қабул қилиши лозим. **Инсоннинг ҳақиқий ҳаёти ҳақиқий руҳий устоз қабул қилган кундан бошланади.** Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси, бу ерда аниқ-равшан айтаяптики, У таърифлаб берган илм олиш йўли - ягона тўғри йўлдир. Руҳий ўзликни англашнинг бошқа барча усуллари, шунчаки, бекорчи ақлнинг ўйлаб топган бемаъни хом-хаёлларидир, холос.

Бу ерда санаб ўтилган руҳий илмнинг таркибий қисмларига келсак, уларни қуйидагича таҳлил қилиш мумкин. Шон-шухрат, обрў-эътиборга интилмайдиган кишини *аманитвам*, тақдирига тан берган камтарин инсон деб ҳисоблайдилар. Ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлари ғофил инсонни бу дунёда шон-шухратга интилишга мажбур этади. Лекин, мукамал илмга эга бўлиб, ҳақиқий ўзлиги, яъни "мен" деб юргани аслида моддий танасидан фарқ қилишини англаб

етган киши учун ўткинчи моддий танага тегишли бўлган обрў-эътибор ва ҳурматсизлик сингари нарсалар ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Ўзини англаб етган фаросатли инсон алдамчи обрў-эътибор изидан қувиб юрмаслиги керак. Аслида ўзлари Худонинг қонунлари ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга бўлмай туриб такводор инсон сифатида шухрат қозониш ниятида юрган баъзи бир одамлар, аъзолари ҳеч қайси диний қонунларга тўлиқ риоя қилмайдиган ҳар хил сохта диний оқимларга қўшиладилар ва ўзларини "руҳий устоз" деб эълон қиладилар. Инсоннинг руҳий илм эгаллашда қанчалик муваффақиятга эришганини аниқлаш учун қандайдир мезон бўлиши керак. Юқорида санаб ўтилган сифатлар ана шундай мезон ҳисобланади.

Одатда одамлар *ахимса*, беозорлик деганда бировларнинг жонига қасд қилмаслик ва бошқаларга оғир жароҳат етказмасликни тушунадилар, лекин аслида беозорлик, зулм қилмаслик - бошқаларга ҳеч қандай озор бермаслик, бирор ташвиш келтирмасликни билдиради. Одамларнинг кўпчилиги ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлиб, ғафлат уммонига ботиб яшайдилар, натижада ҳаётда кетма-кет мусибатларга, азоб-уқубатларга дучор бўладилар. Шунинг учун, **одамларнинг руҳий илм олишларига ёрдам бермайдиган ёки уларнинг илм олишларига тўсқинлик қиладиган киши уларга зулм қилаётган ҳақиқий золим одам бўлади.** Биз ғофил одамларга ҳақиқий илм ўргатиб, руҳий таълим бериш, уларга моддий ҳаёт тутқунлигидан халос бўлишда ёрдам бериш учун қўлимиздан келганча ҳаракат қилишимиз лозим. Беозорлик, зулм қилмаслик деганда шуни тушуниш керак.

Сабр қилиш, *киантах* - ҳар қандай ҳақорат ва шармандаликка чидам билан сабр-тоқат қилишдир. Ҳақиқий руҳий илм эгаллашга интилаётган киши, албатта атрофидаги одамларнинг қаттиқ қаршиликларига учрайди, чунки моддий оламнинг табиати ўзи шундай. Ҳатто беш яшар болакай Прахлад Махараж ҳам руҳий фаолият билан шуғуллана бошлаганида жуда қийин аҳволга тушиб қолган эди. Отаси унинг Худога садоқат билан хизмат қилишини истамай, унга жуда кўп азоб берганди. Отаси ҳатто бир неча бор ўғлини ўлдирмоқчи ҳам бўлган эди, лекин у чидам билан отасининг барча азобларига бардош берди. Руҳий илм эгаллашга интилаётган киши ҳаётда жуда кўп қийинчиликларга дуч келади, лекин у толеига ёзилган барча қийинчиликларга сабот билан чидаб, руҳий юксалиш йўлида қатъий ҳаракат қилишда давом этавериши лозим.

Соддалик, *аржавам* деганда шуни тушуниш керак: инсон шу қадар ростгўй бўлиши лозимки, ҳатто ўз душманига ҳам очиқ ҳақиқатни дангал айтишдан кўрқмаслиги керак. Ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилишга келсак, бу - энг муҳим шартлардан биридир, чунки инсон фақат ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш

шарофати билан руҳий илмни эгаллай олади. Инсон руҳий устозга камтарин ҳолда мурожаат қилиб, ундан ўзининг ҳеч нарчасини аямасдан унга садоқат билан холис хизмат қилиши керак. Хизматимиздан мамнун бўлган руҳий устоз бизга руҳий илм олишга фотиҳа беради. Руҳий устоз Кришнанинг вакили ҳисобланади. Шу боис, руҳий устознинг дуосини олган киши, ҳатто руҳий конун-қоидаларнинг барчасига тўлиқ амал қилмай юрган бўлса ҳам руҳий баркамолликка эриша олади. Руҳий устозига садоқат билан самимий хизмат қилиб юрган киши ҳеч қийналмасдан барча конун-қоидаларга ҳам амал қила олади.

Поклик, *шаучам* - руҳий юксалиш учун жуда зарур бўлган муҳим шартлардан бири. Поклик ички ва ташқи покликдан иборат. Ташқи жиҳатдан пок бўлиш учун мунтазам равишда сувда ювиниб юриш керак, ички покликка эга бўлиш учун эса, ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юриш ва Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юриш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бундай ишлар инсонга шунча умрлари давомида ақлида тўпланган моддий иллатлардан покланиш имконини беради. Онгли равишда руҳий баркамолликка эришишга қатъий аҳд қилган, ҳеч қачон шу мақсаддан воз кечмайдиган кишини "ўзгармас инсон" - *стхаирйам* деб айтадилар. Инсонда ана шундай қатъий шижоат бўлмаса руҳий юксалиш йўлида сезиларли натижага эришиш жуда мушкул. Ўзини тута билиш, одоблилик, *атма-виниграҳаҳ* деганда руҳий юксалишга салбий таъсир қиладиган нарсалардан ўзини тия билишни тушуниш керак. Ҳамиша шуни эсда тутиб, руҳий юксалиш йўлида халақит берадиган нарсалардан иложи борича узоқ юриш керак. Мана шу ҳақиқий таркидунёлик ҳисобланади. Сезгилар жуда кучли, тўймас ва ҳамиша лаззатга интиладилар. Лекин, биз уларга эргашиб, уларнинг изидан кетавермаслигимиз, ортиқча лаззатларга берилмаслигимиз лозим. Сезгиларимизнинг талабларини Худо олдидаги руҳий бурчимизни тўла бажаришга етадиган миқдордагина бажариб яшашимиз лозим. Бунинг учун уларнинг эҳтиёжини тананинг саломатлигини таъминлайдиган даражадагина қондиришнинг ўзи кифоя. Сезгилар ичида энг ашаддийси ва очофати тил ҳисобланади. Тилини жиловлай олган киши бошқа сезги аъзоларини, бутун ҳиссиётини ҳам жиловлай олади. Тил икки вазифани бажаради: таъм билади ва гапиради. Шунинг учун, тилни фақат аввал Парвардигорга таклиф қилинган табаррук таом - *кришна-прасадам* билан овқатланишга ва Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишга ўргатиш лозим. Кўзлар эса, фақат Кришнанинг ажойиб киёфаларини томоша қилиши лозим. Бу бизга кўзимизни жиловлаб олишда ёрдам беради. Худди шунингдек, кулоқлар фақат Худо ҳақидаги, Кришна ҳақидаги гапларни тинглаши, бурун

Кришнага тақдим этилган гуллар ҳидини ҳидлаши лозим. *Бҳакти-йога* усули ана шулардан иборат, бу шеърлардан маълум бўладики, «Бҳагавад-гита» инсонга фақат Худога садоқат билан хизмат қилишни ўргатади. Худога садоқат билан хизмат қилиш - «Бҳагавад-гита»нинг асосий ва ягона мавзуси. Баъзи бир чаласавод одамлар «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзиб, одамларнинг ақлини умуман бошқа муаммоларга жалб этадилар, лекин «Бҳагавад-гита»нинг ўзида Худога садоқат билан хизмат қилишдан бошқа ҳеч қандай мавзу муҳокама қилинмайди.

Сохта ўзлик, *аханкара* - инсоннинг ўзини танасига киёслаши, моддий танасини "ўзим" деб ҳисоблашидир. Инсон ўзи моддий танадан фарқ қиладиган руҳ эканини билиб олганида ҳақиқий ўзлигига эга бўлади. Эго - "мен", яъни ўзлик аслида ҳамиша мавжуд, лекин биз ҳақиқий ўзликдан эмас, сохта ўзликдан халос бўлишимиз лозим. Ведавий муқаддас китобларда, "Брихад-аранйакаупанишад"(1.4.10). шундай дейилган: *ахам Брахмасми* - **"Мен - Брахманман, мен руҳман"**. Ана шу "мен", ўзининг алоҳида мавжудлигини ҳис этиш туйғуси ҳатто тирик мавжудот ҳақиқий ўзлигини англаб, моддий тутқунликдан озодликка эришганида ҳам сақланиб қолади. Ўзининг алоҳида мавжуд эканини ҳис қилиш туйғуси - эго, "ўзлик" деб аталади, лекин ана шу тушунча ўткинчи моддий тана билан адаштирилганда "сохта ўзлик"ка айланади. Алоҳида мавжудликни соф руҳ сифатида ҳис қилиш туйғуси "ҳақиқий ўзлик" бўлади. Баъзи файласуфларнинг фикрича, ҳар қандай ўзлик туйғусидан воз кечиш керак, лекин бунинг иложи йўқ, чунки бу бизнинг шахсимиз - "мен"имиздир. Фақат сохта ўзликдан, моддий танани "мен ўзим"- деб ҳисоблашдан, адашишдан воз кечиш керак, холос.

Туғилиш, кексайиш, касалланиш ва ўлиш - аслида ҳаётдаги барча азоб-уқубатларнинг манбаи эканини англаб етиш керак. Тирик мавжудотнинг туғилиши ҳақида жуда кўп муқаддас китобларда айтилган. "Шримад Бҳагаватам"да ҳали туғилмаган чақалокнинг она қорнида қандай яшаши, унинг чекаётган азоблари қанчалик оғир экани таърифланган. Туғилиш аслида жуда оғир изтироблар билан биргаликда кечишини англаб етиш керак. Она қорнида чеккан азобларимизни унутиб юборганимиз туфайли биз ҳозир туғилиб-ўлишлар гирдобидан қутулишга интилмаймиз. Ўлиш, танани тарк этиш жараёни ҳам жуда қаттиқ изтироблар билан кечадиган жараён. Муқаддас китобларда бу ҳақда ҳам маълумотлар берилган. Одамлар мана шу мавзуларни кўпроқ муҳокама қилишлари лозим. Касаллик ва кексаликка келсак, буларнинг қандай бўлишини ҳар ким ўзининг ҳаёт тажрибасида албатта билиб олади. Ҳеч ким касалланишни, кексайишни истамайди, лекин барибир ҳамма албатта касал бўлишга, албатта қариб-кексайишга мажбур. Инсон ҳаётда туғилиш, касалланиш, кексайиш ва ўлиш натижасида ҳар бир инсонга

муқаррар келадиган мусибатларни ҳамиша эслаб, моддий **хаётдан безмагунча**, унга нисбатан пессимистик, салбий нуқтаи назарга эга бўлмагунча унда **руҳий юксалишга интилиш** туйғуси юзага келмайди. Инсон ҳаётга ана шундай ҳақиқат кўзи билан қараш керак.

Хотин, бола-чақа ва уйга боғланмаслик деганда, буни "одамда уларга нисбатан ҳеч қандай ҳис-туйғу бўлмаслиги керак" деб тушунмаслик керак. Бизнинг яқинларимиз - табиий равишда ҳаётда биз севадиган, бизга азиз бўлган кишилардир. Аммо, улар бизнинг руҳий юксалишимизга тўсқинлик қила бошлаганида, уларга бўлган боғланишдан албатта халос бўлиш керак. Кришнани англаш усули оилада руҳий юксалиш учун энг қулай шароит яратишда ёрдам беради. Агар инсон ҳаётда Кришна онги билан яшаётган бўлса, у ўз оиласини жуда бахтиёр қила олади, чунки Кришнани англаш, Кришна онги билан яшаш усули жуда осон ва оддий: Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре, фақат Кришнага таклиф этилган таом билан овқатланиш, «Бҳагавад-гита» ва "Шримад Бҳагаватам" сингари муқаддас китобларни муҳокама қилиш ҳамда уйда ўрнатилган Худонинг қиёфаларига, яъни Илоҳларга сиғиниш. Мана шу тўрт қоида бизни ҳаётда бахтиёр қилади. Биз бунга оила аъзоларимизни ҳам жалб қилишимиз лозим. Эрталаб ва кечкурун оила аъзолари билан биргаликда Худонинг муқаддас номларини куйлаш мумкин: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Агар инсон юқорида кўрсатилган тўрт қоидага амал қилиб, оиласида ҳамиша Кришна онги билан яшаш имконини берадиган шароит ярата олса, унга уйини тарк этишнинг, таркидунё қилишнинг умуман ҳожати йўқ. Лекин, агар оиласидаги муҳит руҳий юксалишга халақит берадиган бўлса, унда оилани тарк этиш лозим. Кришнани англаш ва Унга садоқат билан хизмат қилиш учун инсон худди Аржунга ўхшаб ҳамма нарсдан воз кечиши керак. Аржун аввалига қариндошларини ўлдиришни истамаган эди. Аммо, улар Худони англашига, Худога хизмат қилишига халақит бераётганини тушунганида, Кришнанинг насиҳатларига амал қилиб, улар билан жанг қилишга киришди. Ҳар ҳолда, бизлар оилавий ҳаётнинг ҳар хил ташвишларига, шодлик ва мусибатларига қаттиқ боғланиб қолмаслигимиз керак, чунки моддий оламда бутунлай бахтиёр бўлишнинг ҳам, бутунлай бахтиқаро бўлишнинг ҳам иложи йўқ.

Бахт ва мусибат - моддий дунёдаги ҳаётнинг муқаррар мавжуд бўлган таркибий қисмларидир ва «Бҳагавад-гита»да айтилганидай, уларга сабр қилишни ўрганишимиз лозим. Биз тақдиримизга ёзилган бахтни ҳам, мусибатни ҳам четлаб ўтолмаймиз, шунинг учун дунёвий ҳаёт келтира-

диган бахтга ҳам, мусибатга ҳам эътибор бермай, уларни баробар қабул қилишга, ҳамиша осойишта, хотиржам қолишга ўрганиш керак. Одатда, инсон ўзи истаган нарсасига эришганида жуда қувониб кетади, бошига бирор мусибат тушганида эса, қаттиқ қийналиб азоб чекади. Аммо, руҳий даражага кўтарилган киши ҳамиша хотиржам яшайди. Ана шундай ҳолатга эришиш учун инсон Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлида ўзгармай мустаҳкам қолиши лозим. Бу демак, «Бҳагавад-гита»нинг тўққизинчи боб, охири шеърда айтилганидай, биз ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури билан шуғулланиб юришимиз лозим: Худо ҳақидаги ҳикояларни тинглаш, бошқаларга Худо ҳақида гапириб бериш, Унга сиғиниш ва ҳоказо.

Руҳий ҳаёт қонунлари асосида яшаб юрган кишида табиий равишда дунёвий одамлар билан ҳамсуҳбат бўлишга қизиқиш кундан-кунга пасая боради. Ана шундай бемаъни суҳбатлар унга умуман ёқмай, ўзи учун ғайритабиий туюла бошлайди. Ўзимизнинг руҳий жиҳатдан қанчалик юксалаётганимизни дунёвий одамлар билан ҳамсуҳбат бўлишдан қанчалик безор эканимиздан, ёлғизликка қанчалик интилаётганимиздан билиб олишимиз мумкин. Худонинг содиқ хизматкорида табиий равишда телевизор, спорт, кино, концерт, тўй-томоша сингари, ҳар хил дунёвий ўйин-кулгиларга қизиқиш ўз-ўзидан сусайиб кетади, чунки унинг учун буларнинг барчаси - нодир инсон танасидаги қимматли вақтини бекорга сарфлаб, умрини ҳазон қилишдан бошқа нарса эмас. Ҳозир кўпчилик олимлар жинсий ҳаёт муаммосини ва бошқа ҳар турли муаммоларни ўрганиш билан шуғулланиб юрибдилар. Аммо «Бҳагавад-гита»нинг таъкидлашича, уларнинг бу изланишлари ва турли фалсафий асарларнинг бирортаси ҳеч қандай қадр-қимматга эга бўлмаган бемаъни нарсалардир. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра инсон фалсафий изланишлар ёрдамида руҳнинг табиати ҳақидаги илмни ўрганиши лозим. Бизнинг барча изланишларимиз руҳий ўзлигимизни англашга қаратилган бўлиши лозим. Мазкур шеърларда Кришнанинг бизга бераётган насиҳатлари шундан иборат.

Ўзликни англашга келсак, бу ерда аниқ айтилганки, ўзликни англашнинг энг осон амалий усули - *бҳакти-йога* ҳисобланади. Худога садоқат билан хизмат қилиш - алоҳида руҳ ҳамда Олий Руҳнинг мавжудлиги, уларнинг қандайдир муносабатлар билан ўзаро боғлиқлигини назарда тутати. *Бҳакти*, Худога садоқат билан хизмат қилиш фалсафасига кўра алоҳида руҳ билан Олий Руҳ ҳеч қачон бир-бирига тенг бўлиши мумкин эмас. Мазкур шеърларда таъкидланганидай, алоҳида руҳнинг Олий Руҳга хизмат қилиши, яъни алоҳида руҳ Худонинг хизматкори экани - мангу(*нитйам*), ўзгармайдиган ҳолат. Шундай қилиб *бҳакти*, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш мангу ва биз мана шу ҳақиқий фалсафага,

шу ҳақиқат илмига ишонишимиз лозим.

Бу ҳақда "Шримад Бхагаватам"да ҳам айтилган(1.2.11). *ваданти тат таттва-видавс таттвам йадж джнанам адвайам* - "Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган киши Худони уч поғонада англаш мумкинлигини билади. Уни Браҳман, Параматма ва Бхагаван кўринишида англаб оладилар". Бхагаванни англаб етиш - Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг энг олий поғонасидир. Шунинг учун охир-оқибатда инсон ана шу поғонага кўтарилиши ва Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаши лозим. Шунда у ҳақиқий, мукамал илмга эга бўла олади.

Бу ерда таърифланган илм олиш жараёни аста-секин юқорига олиб чиқадиган зинапояга ўхшайди. Бу зинапоянинг пастдан биринчи поғонаси – камтаринлик(тақдирга тан бериш), охирги поғонаси эса - Мутлақ Ҳақиқатни, Худонинг Олий Шахсини англаб етишдир. Бу зинапоядан жуда кўп одамлар кўтарилдилар: улардан баъзилари иккинчи поғонага кўтарилган, баъзилари учинчи ёки тўртинчи поғонада, лекин, инсон то охирги поғонага кўтарилиб, ягона Парвардигорни, Худонинг Олий Шахси Кришнани англаб етмагунча, у илм олишнинг пастки поғоналарида юрган ҳисобланади. Рухий илм олишга интилаётган, лекин шу билан бирга Худо билан тенг бўлиш орзусини тарк этмаган киши рухий ҳаётда ҳеч қандай юксалишга эриша олмайди. Бу ерда аниқ айтилганки, ҳақиқий мукамал илмга эга бўлиш учун инсон камтарин бўлиши лозим. Ўзини Худо деб ҳисоблаш - манманликнинг энг юқори поғонасидир. Моддий табиатнинг бешафқат қонунлари билан чамбарчас боғланган тирик мавжудот ҳаётда ҳар куни, ҳар томондан қанча тепки еб, азобланиб юрса ҳам, ғофиллиги сабабли ўзини Худо деб ҳисоблашда давом этаверади. Шунинг учун ҳақиқий илм олиш жараёни тақдирга тан бериш(*аманитва*)дан бошланади. Камтарин ҳолда биз ҳамиша Парвардигорнинг ҳукми остида эканимизни, Худонинг мангу хизматкори эканимизни тан олишимиз лозим. Худога қарши бош кўтарганимиз сабабли биз моддий табиатнинг кулларига айланиб қолдик. Ҳар бир фаросатли инсон мана шу ҳақиқатни англаб олиши, унга шакшубҳасиз ишониб, бўйсуниб яшаши лозим.

13. *джнейам йат тат правакийами йадж джнатвамритам ашнуге анадит мат-парам Браҳма на сат тан насад учйате*

Мен ҳозир сенга билиш керак бўлган зот ҳақида гапириб бераман, уни англаб етгандан кейин сен мангулик таъмини татиб кўрасан. Менинг ҳукмим остида бўлган, бошланиши йўқ Браҳман, яъни Рух(жон) моддий оламда ҳукмрон бўлган "сабаб ва оқибатлар қонуни"га бўйсунмайдиган зотдир.

Изоҳ: Кришна Аржунга фаолият майдони ва майдонни билувчи ҳақида гапириб берган эди. У майдонни билувчи зот(руҳ)ни англаб олиш имкониятини берадиган усулни ҳам таърифлаб берди. Энди эса, У Аржунга инсон билиши лозим бўлган нарсалар: аввало руҳ ҳақида, кейин Олий Рух ҳақида гапириб бермоқчи бўляпти. *Кшетра-гйа*(алоҳида руҳ ва Олий Рух)нинг табиатини англаб етган киши мангулик шарбатидан лаззатланиб яшайди. Иккинчи бобда айтилганидай, тирик мавжудот - мангу. Бу ерда ҳам шу ҳақда гап борапти. Ҳеч ким *жива*, яъни тирик мавжудотнинг қачон, қайси куни дунёга келганини ёки қачон унинг Парвардигордан, рухий оламдан ажралганини аниқ айта олмайди. Шунинг учун "руҳнинг бошланиши йўқ" деб ҳисобланади. Ведавий муқаддас китоблар буни тўла тасдиқлайди: *на джайате мрийате ва випаичит*, ("Катха-упанишад" 1.2.18). **"Майдонни биладиган зот ҳеч қачон туғилмайди ва ўлмайди, у илмга тўла".**

Ведаларда ҳам("Шветашватара-упанишад" 6.16.) айтилганки, Худо Шахси Олий Рух сифатида барча таналарни билади ва моддий табиатдаги уч гунанинг ҳукмдори ҳисобланади (*прадхана-кшетраджна патир гунешах*). Смритиларда айтилганки: *даса-бхуто харер эва нанйасваива кадачана: "Тирик мавжудотлар Парвардигорнинг мангу хизматкорларидир"*. Чаянтаня Махапрабху ҳам Ўзининг насихатларида шуни айтиб кетган эди. Шу боис бу ерда Браҳман деганда алоҳида руҳ назарда тутилган. *Браҳман* ибораси алоҳида тирик мавжудотга нисбатан ишлатилганда *вигйана-браҳма* (биладиган руҳ) назарда тутилади. *Ананда-браҳма* эса, - (лаззатланувчи руҳ)Олий Браҳман, Худонинг Олий Шахси.

14. *сарватах пани-падам тат сарвата "киши-широ-мухам сарватах ирутимал локе сарвам авритйа тиштхати*

Унинг қўл ва оёқлари, Унинг кўзлари, каллалари, юзлари ва кулоқлари ҳамма жойда мавжуд. Парвардигор шу тарзда Олий Рух кўринишида бутун борлиқни қамраб олган.

Изоҳ: Олий Рух, Худонинг Олий Шахси нур таратиб турган сон-саноксиз куёшларга ўхшайди. Олий Рух кўринишида Парвардигор ҳамма жойда мавжуд, барча алоҳида руҳлар - биринчи тирик мавжудот бўлган буюқ фаришта Браҳмадан то энг кичик ҳашаротгача Унинг ичида жойлашган. Сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг сон-саноксиз каллалари, кўзлари кулоқлари бурунлари ва қўллари бор. Уларнинг ҳаммаси Олий Рухда мужассам ва Унда жойлашган. Шу боис Олий Рухни "ҳамма жойда мавжуд" деб атайдилар. Аммо, алоҳида руҳ ўзининг қўллари, оёқларини ҳамма жойда мавжуд, деб айта олмайди. Бунинг

иложи йўқ. Агар кимдир, аслида унинг қўллари, оёқлари ҳамма ерда мавжуд, лекин ҳозир у ғофиллиги туфайли буни англамай турганини ва ҳақиқий илмга эга бўлганида буни албатта англаб оламан, деб ўйласа, ўзи ўзига зид фикрлаётган бўлади. Аслида, бундай ҳолатда бўлиш, алоҳида руҳнинг олий тирик мавжудот эмаслигини билдиради, чунки у моддий табиат қонунлари таъсири остига тушиб қоляпти. Парвардигор алоҳида руҳдан бутунлай фарқ қилади. Парвардигор Ўзининг қўлини чексиз даражада узоққа чўзиши мумкин, алоҳида руҳ эса бунга қодир эмас. «Бҳагавад-гита»да Кришна айтадики, агар содиқ хизматкори садоқат ва муҳаббат билан гул, барг, мева ва сув таклиф қилса, У албатта унинг эҳсонини қабул қилади. Қандай қилиб шунча узоқда жойлашган Парвардигор бизнинг эҳсонимизни қабул қила олади? Парвардигор ҳар нарсага қодир; ердан шунча олисдаги Ўзининг даргоҳида жойлашган ҳолда қўлини чўзиб, У биз таклиф қилган эҳсонни қабул қилади. Унинг чексиз қудрати шундай. "Брахма-самхита"(05.37)да шундай дейилган: *голока эва нивасати акхилатма-бхутах*. "Ўзининг илоҳий сайёрасида ҳамиша лаззат оғушида бўлган ҳолда, Парвардигор айни пайтда ҳамма жойда мавжуд". Алоҳида руҳ ўзини ҳамма жойда мавжуд деб айта олмайди. Демак, бу ерда гап алоҳида руҳ ҳақида эмас, балки Олий Руҳ, яъни Худо Шахси ҳақида бораёпти.

15. *сарвендрийа-гунабхасам*
сарвендрийа-виварджитам
асактам сарва-бхрич чайва
ниргунам гуна-бхоктри ча

Гарчи Ўзининг моддий сезгилари бўлмаса ҳам, Олий Руҳ барча сезгиларнинг бошланғич манбаидир. Ҳар бир тирик мавжудотни ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб турган бўлса ҳам, Парвардигор ҳеч нарсага бозглиқ эмас. У моддий табиат гуналарига нисбатан илоҳий(трансцендент) бўлган ҳолда, уларнинг ягона Ҳукмдоридир.

Изоҳ: Гарчи Парвардигор барча тирик мавжудотлардаги сезгиларнинг манбаи бўлса ҳам, Унинг ўзи моддий сезгиларга эга эмас. Аслида тирик мавжудотлар ҳам руҳий табиатли сезги аъзоларига эга, аммо моддий оламда бу сезгиларни моддий унсурлар қоплаб олган, шу сабабли уларнинг фаолияти ҳам моддий фаолият бўлиб қолган. Лекин, Худо Шахсининг сезгилари моддий унсурлар билан қопланмаган. Унинг сезгилари илоҳий табиатга эга, шунинг учун уларни *ниргуна* деб атайдилар. "Гуна" сўзи моддий табиат сифатларига нисбатан айtilган, аммо Парвардигорнинг сезгилари моддий унсурлар билан қопланмаган. Худо Шахсининг сезгилари бизнинг сезгиларимиздан фарқ қилишини

тушуниш керак. Гарчи бизнинг сезги аъзоларимизнинг юзага келишига сабабчи Худо Шахси бўлса ҳам, Унинг Ўзи моддий унсурлар билан булганмаган, Унинг сезгилари руҳий табиатга эга. Бу "Шветашватара-упанишад"(3.19) да батафсил тушунтирилган: *апани-падо джавано грахита*. "Парвардигорнинг моддий қўллари йўқ, аммо Унинг руҳий қўллари бор, шу қўллари билан у биз таклиф қилган эҳсонларни қабул қилади". Мана шуниси билан Олий Руҳ алоҳида руҳдан фарқ қилади. Худонинг моддий кўзлари йўқ, аммо бу Унинг умуман кўзлари йўқ дегани эмас, акс ҳолда У қандай қилиб кўрган бўларди? У ҳамма нарсани кўради: ўтмишни, ҳозирни ва келажакни. Ҳар биримизнинг қалбимизда жойлашган ҳолда, У бизнинг аввал қандай ишлар қилганимизни, ҳозир нима қилаётганимизни ва келажакда бизни нималар кутиб турганини билиб туради. Бу «Бҳагавад-гита»да ҳам тасдиқланади: "Парвардигор ҳаммани билади, лекин Уни ҳеч ким билмайди". Айтилганки, Парвардигорнинг моддий оёқлари йўқ, лекин бутун оламда У руҳий оёқлари билан ҳаракат қилади. Бошқача қилиб айтганда, Худо шахс сифатига эга. Унинг кўзлари, оёқлари, қўллари ва бошқа аъзолари бор, шу боис Унинг ажралмас бўлаклари бўлган ҳолда биз ҳам шундай аъзоларга эгамиз. Лекин, Унинг кўзлари, қулоқлари ва бошқа сезги аъзолари моддий табиат гуналари таъсиридан булганмаган.

«Бҳагавад-гита»да ҳам айтилганки, Парвардигор моддий оламга Ўзининг ички қуввати ёрдамида келади ва одамларга Ўзининг ҳақиқий қиёфасини намоён этади. Моддий қувват Парвардигорга таъсир қилолмайди, чунки У - моддий қувватнинг Ҳукмдоридир. Биз Ведалардан биламизки, Парвардигорнинг танаси бутунлай руҳий табиатга эга. У *сач-чид-ананда-виграха* деб аталадиган мангу, илм ва лаззатга тўла бўлган мукамал танага эга. Парвардигор барча комил сифатларга эга. У - барча бойликлар ва барча қувватлар эгаси. У - энг ақлли Зот ва Унинг илмининг чеғараси йўқ. Худонинг Олий Шахсининг сифатларидан баъзилари шулардан иборат. Парвардигор барча тирик мавжудотларни ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб туради ва уларнинг қилаётган ҳар бир ишининг гувоҳи бўлиб юради. Ведавий муқаддас китоблардан биламизки, Худо Шахси ҳамиша илоҳий ҳолатда бўлади. Ҳозир биз Унинг қалласини, қўл ва оёқларини кўра олмаймиз, лекин Унинг қалласи, қўл оёқлари бор. Руҳий юксалиш йўлида илоҳий даражага эришганимизда биз уларни албатта кўра оламиз. Ҳозир бизнинг кўзларимиз Парвардигорни кўра олмайди, чунки сезги аъзоларимиз моддий унсурлар билан қопланган. Шу сабабли, моддий қувват таъсири остида бўлган имперсоналистлар Худонинг Олий Шахсини англай олмайдилар.

16. *бахир антаи ча бхутанам*
ачарам чарам эва ча

*сухиматват тад авигейам
дура-стхам чантике ча тат*

Олий Ҳақиқат барча кўзгалувчан ва кўзгалмас тирик мавжудотларнинг ҳам ичида, ҳам ташқарисиди мавжуд. Табиатига кўра нафис, жуда нозик бўлгани сабабли Уни кўпол моддий сезги аъзолар ёрдамида англаб етишнинг иложи йўқ. У жуда узоқда ва айни пайтда жуда ҳам яқиндир.

Изоҳ: Ведавий муқаддас китоблардан биламизки Нарайана, Худо Шахси ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳам ичида, ҳам ташқарисиди жойлашган. Парвардигор бир вақтнинг ўзида ҳам руҳий оламда, ҳам моддий оламда мавжуд. Бир вақтнинг ўзида У биздан жуда олисида ва бизга жон томири-миздан ҳам яқин. Бу ҳақда Ведаларда шундай ёзилган: *асино дурам врадждати шайано йати сарватах*. "Катха-упанишад"(1.2.21.)да Парвардигор Ўзининг бойликларидан лаззатланиб, ҳамиша роҳатланиб яшайди, аммо моддий сезги аъзоларимиз ёрдамида биз буни тушунишга, кўришга қодир эмасмиз. Ведаларда айтилганки, моддий ақл ва сезгилар Худони англашга қодир эмас. Лекин, Кришна онги билан яшаш, Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида ақли ва сезгиларини поклаган киши Парвардигорни ҳамиша кўриб юради. Бу ҳақда "Брахма-самхита"да айтилган(11.54): *бхактия тв ананйайа шакйах* - фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида Худо Шахсини кўриш ва англаб етиш мумкин.

17. *авибхактам ча бхутешу
вибхактам ива ча стхитам
бхута-бхартри ча таджд джнейам
грасишну прабхавишну ча*

Гарчи, Олий Рух барча тирик мавжудотлар орасиди парчаланиб кетгандай туюлса ҳам, У - ягона ва бўлинмасдир. У барча тирик мавжудотларнинг ҳаётини таъминлаб туради, лекин шуни билиш керакки, У вақти келганда уларни ичига ютиб юборади ва яна намоён этади.

Изоҳ: Олий Рух кўринишида Парвардигор ҳар бир тирик мавжудот қалбиди намоён бўлган. Демак, У бўлақларга бўлиниб, парчаланиб кетганми? Йўқ. Парвардигор ҳамиша бўлинмас, ягона бўлиб қолаверади. У худди қуёшга ўхшайди. Қуёш осмонда бир жойда туради, лекин агар беш минг километр кенгликдаги ҳар хил одамлардан сўрасангиз, уларнинг ҳар бири "қуёш менинг тепамда турибди" деб айтади. Парвардигор Ўзи бўлинмас Зот бўлишига қарамай, ҳар бир тирик мавжудот қалбиди ҳам мавжуд бўлиб, парчаланиб кетгандай кўринишини тушунтириш учун Ведаларда шундай мисол келтирилган. Ягона Парвардигор Вишну, худди ўзи бир жойда турса ҳам, ер юзиди ҳар бир инсон устига нур сочиб

турган қуёш сингари, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбиди ҳам мавжуд. Бундан ташқари, гарчи Парвардигор барча тирик мавжудотларнинг посбони бўлса ҳам, (охир замон)вақти келиб олам яксон бўлганда барча тирик мавжудотларни ютиб юборади. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»нинг ўн биринчи бобида айтилган эди. Парвардигор бу дунёга Курукшетра жанг майдониди тўпланган барча жангчиларни ютиб юбориш учун келганини Ўзи айтган эди. Парвардигор яна шуни айтган эдики, У Ўзининг бешафқат Замон кўринишида намоён этиб, ҳамма нарсани емириб яксон қилади. У барча тирик мавжудотларга ҳалокат олиб келади. Моддий оламнинг яралиш жараёнида Парвардигор тирик мавжудотларнинг бошланғич ҳолатидан намоён бўлган ҳолатга ўтишига ёрдам беради, оламнинг емирилиш пайти келиб, охир-замон бўлганда эса, уларни Ўз ичига ютиб юборади. Ведавий мадҳияларда ҳам айтилганки, Парвардигор - бутун борлиқнинг манбаи ва нажот маконидир. Моддий оламни яратиб, Парвардигор Ўзининг чексиз қуввати билан унинг мавжудлигини таъминлаб туради, охир-замон вақти келиб, моддий олам ҳалокатга учраганда эса, ҳамма нарса яна Унинг ичига қиради. Бу ҳақда муқаддас китобларда ҳам ёзилган: *йато ва имани бхутани джайанте йена джатани дживанти йат прайанти абхисамвишанти тад Браҳма тад видждиджнасава*. "Тайттирия-упанишад", 3.1.

18. *джйотишам апи таджд
джйотис тамасах парам учйате
джнанам джнейам джнана-гамйам
хриди сарвасйа виштхитам*

У - барча ёритгичлардаги ёруғлик манбаи. Намоён бўлмаган ҳолда У моддий олам зулматидан ташқариди жойлашган. У - илм, билиш лозим бўлган зот ҳамда илм ўрганишдан кўзланган охирги мақсаддир. У ҳар кимнинг қалбиди ҳам мавжуд.

Изоҳ: Қуёш, ой, юлдузлар сингари барча ёритгичларнинг ёруғлик манбаи - Олий Рух, Худонинг Олий Шахсидир. Ведаларда айтилганки, руҳий оламда на қуёшнинг, на оининг ва на бошқа ёритгичларнинг кераги йўқ, чунки у жойда ҳамма нарса Парвардигордан таралаётган ёғду билан равшан. Моддий оламда Парвардигорнинг ёғдуси - *Брахмаджйоти* моддий унсурлар билан, яъни *махат-таттва* билан қопланган, шунинг учун бу ерда ёруғлик манбалари зарур - қуёш, ой ва ҳоказо. Аммо руҳий оламда уларга ҳеч қандай зарурат йўқ. Ведаларда аниқ айтилганки, у жойда ҳамма нарса Парвардигорнинг танасидан таралаётган нур билан ёруғ бўлиб туради. Шундан билиб олиш мумкинки, Парвардигор моддий оламдан ташқариди, биздан жуда узоқда бўлган руҳий оламда жойлашган. Муқаддас китобларда бу ҳам тасдиқланган: *адитйа-варнам тамасах*

парастат ("Шветашватара-упанишад" 3.8). Парвардигор куёшга ўхшаб Ўзидан ҳамиша порлоқ ёғду таратиб туради, аммо У зулмат қоплаб олган моддий оламдан ташқарида жойлашган.

Парвардигор илоҳий илм манбаи. Ведаларда айтилганки, Браҳман барча илоҳий илмлар манбаидир ва руҳий оламга эришишни истаган одам ўзининг қалбида мавжуд бўлган Парвардигордан илоҳий илм ўрганади.

"Шветашватара-упанишад"(6.18.)да шундай дейилган: *там ха देवाम атма-буддхи-пракашам мумукишур ваи шаранам ахам прападйе*, яъни - "Озодликка эришишга интилаётган киши Худонинг Олий Шахсига сиғиниши лозим". Илм олишнинг энг олий мақсади ҳақида Ведаларда шундай дейилган: *там эва видитвати мритйум эти* - "Фақат Уни англаб олиш билангина туғилиб-ўлишлар чархпалагидан қутулиш мумкин"("Шветашватара-упанишад" 3.8).

Парвардигор Олий Хукмдор сифатида ҳар кимнинг қалбида ҳам мавжуд. Унинг қўл, оёқлари ҳар ерда мавжуд, лекин алоҳида тирик мавжудот ҳақида бундай деб бўлмайди. Шунинг учун фаолият майдонини биладиган икки зотнинг - Олий Рух ҳамда алоҳида тирик мавжудотнинг мавжудлигини тан олиш керак. Алоҳида тирик мавжудотнинг оёқ ва қўллари бир жойда жойлашган, Олий Рухнинг қўл-оёқлари эса, ҳамма ерда мавжуд. "Шветашватара-упанишад"(3.17)да айтилганки, *сарвасйа прабхум ишанам сарвасйа шаранам брихат*. Худо Шахси, Олий Рух - Прабху, барча тирик мавжудотларнинг эгаси, хўжайини, шу боис У - уларнинг энг охири нажот маконидир. Шундай қилиб Олий Рух ва алоҳида руҳ бир-биридан ҳамиша фарқ қилишига ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас.

19. *ити киетрам татха джнанам
джнейам чоктам самасатах
мад-бхакта этад виджняйа
мад-бхавайопанадйате*

Шундай қилиб, Мен сенга фаолият майдони(тана), илм ва билиш лозим бўлган Зот ҳақида қисқача гапириб бердим. Буни фақат Менинг содиқларимгина охиригача тушуна оладилар ва шу тарзда Менинг табиатимга эга бўладилар.

Изоҳ: Кришна Аржунга моддий тана, илм ва билиш лозим бўлган нарса ҳақида қисқача гапириб берди. Парвардигор таърифлаб берган илм уч таркибий қисмдан иборат: билувчи, билиш керак бўлган нарса ва билиш жараёни. Буларнинг ҳаммаси биргаликда *вигйана*, яъни "ўрганиш илми" деб аталади. Фақат Худонинг содиқ хизматкорларигина бевосита мукамал илмга эга бўлишлари мумкин. Бошқалар бунга қодир эмас.

Монистларнинг айтишига кўра, илмнинг бу уч таркибий қисми охир-оқибатда бирга қўшилиб кетади, лекин содиқлар буни инкор этадилар. Билим ва билиш жараёни - Кришна онги билан яшаб руҳий ўзликни англаб етишни билдиради. Ҳозир биз ўз фаолиятимизда моддий онг билан ҳаракат қиламиз, лекин биз онгимизни Кришнанинг кароматларида мужассам қилганимизда ва Кришна - бутун борликнинг ўзи, манбаи эканини англаб етганимизда, биз ҳақиқий илмга эга бўламиз. Бошқача қилиб айтганда, билим - Худога садоқат билан хизмат қилиш илмига эга бўлишнинг биринчи поғонасидир. Буларнинг ҳаммаси «Бхагавад-гита»нинг ўн бешинчи бобида батафсил тушунтирилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бу бобнинг олтинчи ва еттинчи шеърларида *маха-бхутани* иборасидан бошлаб, то *четана дхритих* сўзигача Кришна моддий унсурларни ва ҳаётнинг баъзи аломатларини таърифлайди. Уларнинг барчаси биргаликда фаолият майдонини ташкил этади. Саккизинчи шеърдан то ўн иккинчи шеъргача, *аманитвам* иборасидан, то *таттва-дджнанартха-даршанам* сўзигача, фаолият майдонини билувчи икки зот - Олий Рух ва алоҳида руҳни англаб етиш имконини берувчи билиш жараёни таърифланган. Кейин ўн учинчи шеърдан ўн саккизинчи шеъргача, *анади мат-парам* иборасидан то *хриди сарвасйа виштитам* иборасигача руҳ ва Худо Шахси, яъни Олий Рух таърифланган.

Шундай қилиб, бу ерда Кришна уч нарсани таърифлаб берди: фаолият майдони(тана), билиш жараёни ва руҳ билан Олий Рух. Бу ерда алоҳида таъкидлаб ўтилганки, буларнинг ҳаммасини фақат Худонинг асл содиқ хизматкорларигина англай оладилар. Ана шундай содиқлар руҳий юксалиш йўлида «Бхагавад-гита»ни ўрганишдан чексиз манфаат кўрадилар ва ҳаётда олий мақсадга - Худонинг Олий Шахси Кришнанинг табиатига эришадилар. Бошқача қилиб айтганда, фақат Худонинг содиқ хизматкорларигина «Бхагавад-гита»нинг маҳфий сирини тушуниб, ундан фойдаланиб, ўзлари интилаётган натижага эриша оладилар.

20. *пракритим нурушам чайва
виддхй анади убхав апи
викарамми ча гунами чайва
виддхи пракрити-самбхаван*

Билиб қўйки, моддий табиат ва тирик мавжудотларнинг бошланиши йўқ. Бу ердаги барча ўзгаришларнинг сабабчиси ва табиат гуналарининг манбаи - моддий табиатдир.

Изоҳ: Бу бобда нозил қилинаётган илмни эгаллаб биз тана(фаолият майдони)нинг ва танани билувчилар(алоҳида руҳ ва Олий Рух)нинг табиатини тушуниб оламиз. Тана - моддий унсурлардан таркиб топган фаолият майдони.

Танага қамалган ва унинг фаолияти билан лаззатланадиган алоҳида руҳ - *пуруша*, тирик мавжудот, фаолият майдонини билувчи зотлардан бири. Майдонни биладиган яна бир Зот - Олий Руҳ ҳисобланади. Олий Руҳ ҳам, алоҳида тирик мавжудот ҳам Худонинг Олий Шахсининг ҳар хил намоён бўлган кўринишлари эканини тушуниш керак. Тирик мавжудот Парвардигорнинг қувватларидан бири, Олий Руҳ эса - Унинг шахсий экспансияси.

Моддий табиат ҳам, тирик мавжудот ҳам мангу табиатга эга. Демак, улар моддий олам яралмасдан аввал ҳам мавжуд эдилар. Моддий олам ҳам, тирик мавжудотлар сингари Парвардигорнинг қувватидан яралган, лекин тирик мавжудотлар Парвардигорнинг олий қувватига мансуб. Тирик мавжудотлар ҳам, моддий табиат ҳам моддий кои-нот яралмасдан аввал мавжуд эдилар. Моддий табиат Худонинг Олий Шахси, Маха-Вишнунинг танасида жойлашган эди, зарурат пайдо бўлганида у *махат-таттва* ёрдамида намоён бўлди. Тирик мавжудотлар ҳам Маха-Вишнунинг танаси ичида эдилар. Ўзларининг шартланган табиатига кўра, улар Худо Шахсига хизмат қилишни истамаганлар, шу боис руҳий олам сайёраларига кўтарилиш имкониятидан маҳрум бўлган эдилар. Моддий табиат намоён бўлган ҳолатга ўтганида шартланган тирик мавжудотлар руҳий оламга қайтишга тайёрланиш учун яна моддий оламда фаолият кўрсатиш имкониятига эга бўлдилар. Моддий оламни яратиш сири мана шундан иборат. Тирик мавжудот азалдан Парвардигорнинг ажралмас руҳий зарраси ҳисобланади, аммо Унинг амрига қарши чикиб, моддий табиат ҳукмрон бўлган салтанатга тушиб қолади ва шартланган шароитда фаолият кўрсатишга мажбур бўлади. Қандай қилиб Худо Шахсининг ажралмас зарраси бўлган тирик мавжудот моддий табиат билан аралашиб, моддий оламга тушиб қолганини билиш унчалик катта аҳамиятга эга эмас. Лекин, Худонинг Олий Шахсига бу нарса қачон ва нима сабабдан рўй бериши маълум. Муқаддас китобларда Парвардигор айтдики, моддий табиатга маҳлиё бўлиб, тирик мавжудотлар тирикчилик учун қаттиқ кураш олиб бордилар. «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърларидан биз шуни аниқлаб олишимиз лозимки, моддий табиатнинг уч гунаси таъсирида рўй берадиган ўзгаришларнинг барчасига моддий табиатнинг ўзи сабабчи. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудотлар дуч келадиган барча ўзгаришларни ва хилма-хил ҳаёт турларининг барчасини моддий тана келтириб чиқаради. Унинг ичидаги руҳ эса, барча тирик мавжудотларда бир хил илоҳий табиатга эга.

21. *кария-карана-картритве
хетуҳ пракритир учйате
пурушаҳ сукха-дхкханама
бхоктритве хетуру учйате*

Табиат - барча моддий сабаб ва оқибатларнинг бошланғич сабабчиси, тирик мавжудот эса - моддий оламда ўзи дучор бўладиган барча қувонч ва мусибатларнинг сабабчиси ҳисобланади.

Изоҳ: Тирик мавжудотларни ҳар хил тана ва сезги аъзолари билан моддий табиат таъминлаб туради. Моддий оламда ҳаётнинг 8.400.000 шакли, тана тури мавжуд, ана шу ранг-барангликнинг ҳаммасини моддий табиат яратган. Тирик мавжудот моддий лаззатнинг у ёки бу турини татиб кўришга интилади, шунда у ўзининг интилишига мос келадиган таналардан бирига эга бўлади. Ҳар хил кўринишдаги таналарга эга бўлиб, у бу дунёда турли хил лаззат ва азобларни татиб кўради. Моддий оламдаги лаззат ва мусибатларнинг манбаи тирик мавжудотнинг ўзи эмас, унинг моддий танасидир. Ўзининг бошланғич ҳолатида тирик мавжудот бахт ва лаззатга тўла. Бошқача қилиб айтганда, илм ва лаззатга тўла бахтиёр ҳолатда бўлиш - тирик мавжудотнинг табиий, ҳақиқий ҳолатидир. Лекин, моддий табиат устидан ҳукмронлик қилиш истаги уни моддий оламга олиб тушади. Руҳий оламда тирик мавжудот ўзининг бундай истагини амалга ошириш имконига эга эмас. Руҳий олам моддий истақлардан пок, моддий оламда эса, ҳар бир тирик мавжудот иложи борича кўпроқ моддий лаззат олишга интилади. Аниқроқ бўлиши учун таъкидлаб ўтиш мумкинки, тирик мавжудотнинг ҳиссий лаззатланиш истаги унинг шундай лаззатга мос келадиган танасини юзага келтиради, сезги аъзолари эса - тирик мавжудотнинг ўз истагини амалга ошириш учун ишлатадиган қуролларидир. Буларнинг иккисини - танани ҳам, сезги аъзоларини ҳам биз моддий табиатдан оламиз. Кейинги шеърдан маълум бўладики, биз аввалги ҳаётимизда қилган ишларимизга яраша ҳаётнинг яхши ёки ёмон шароитларига тушиб қоламиз. Тирик мавжудотларнинг истақлари ва кармасига қараб моддий табиат уларни маълум турдаги тана билан таъминлайди. Қандай тана олишига тирик мавжудотнинг ўзи сабабчи бўлади ва шу тана ичида юриб, у ўзига тайёрланган лаззат ва мусибатларни бошидан кечиради. Тана олгандан кейин тирик мавжудот моддий табиат ҳукми остида бўлади, чунки тана моддий унсурлардан таркиб топгани учун моддий табиат қонунларига бўйсунди. Тирик мавжудот бу қонунларни ўзгартиришга қодир эмас. Масалан, тирик мавжудот итнинг танасига эга бўлди, дейлик. Шу тана ичида бўла туриб, тирик мавжудот итга ўхшаб ҳаракат қилишга мажбур. У бошқача ҳаракат қила олмайди. Агар тирик мавжудот чўчка танасига эга бўлса, у ҳар хил ахлатлар билан озиқланишга ва чўчкалар қиладиган ҳамма жирканч ишларни қилишга мажбур бўлади. Агар тирик мавжудот фаришта танасига эга бўлса, у фаришталардай ҳаракат қилишга мажбур бўлади.

Табиат қонунлари шундай. Лекин, ҳар қандай ҳолат ва шароитларда ҳам Олий Рух алоҳида рух билан бирга шу моддий тана ичида юраверади. Ведаларда бу ҳақда шундай дейилган(Мундака-упанишад,3.1.1.): *два супарна сайуджа сакхайах*. "Парвардигор тирик мавжудотга шу қадар меҳрибонки У Олий Рух, Параматма қиёфасида ҳамиша, ҳамма жойда унга ҳамроҳ бўлиб юради".

22. *пурушах пракрити-стхо хи
бхункте пракрити-джан гунан
каранам гуна-санго "сйа
сад-асад-йони-джанмасу*

Моддий оламга тушиб қолган тирик мавжудот шу тарзда ҳаёт кечиради ва табиатнинг уч гунасида лаззатланиб яшайди. У модда билан бирикади, натижада ҳаётнинг турли шаклларида яхшилик ва ёмонликларга дучор бўлади.

Изоҳ: Бу жуда муҳим шеър. Ундан биз тирик мавжудотнинг қандай қилиб бир танадан иккинчи танага ўтиб юришини билиб оламиз. «Бҳагавад-гита»нинг иккинчи бобида "худди инсон кийимини алмаштирганидай, тирик мавжудот тана алмаштириб юради" деб айтилган эди. Бунга сабаб унинг моддий ҳаётга боғланиб қолганидир. Токи тирик мавжудот бу ўткинчи дунёда тирикчилик қилишдан безор бўлмас экан, у бир танадан иккинчи танага ўтиб юришга мажбур. У бундай ачинарли ҳолатга моддий табиат устидан ҳукмронлик қилишга интилгани сабабли тушиб қолган. Тирик мавжудотнинг моддий истаклари уни гоҳида фаришта, гоҳида инсон танасида, гоҳида ҳайвон, қуш, чувалчанг, балиқ, ҳашарот, баъзида такводор, баъзида гуноҳкор зотлар танасида туғилишга мажбур қилади. Гарчи, ҳамиша моддий табиат қонунлари ҳукми остида бўлса ҳам, тирик мавжудот ҳар гал дунёга келганида "ўз тақдиримни ўзим яратаман" деб ўйлайди.

Бу ерда қандай қилиб тирик мавжудот ҳар хил таналарга тушиб қолиши тушунтирилган. Бунга сабаб - у моддий табиатнинг ҳар хил гуналари таъсири остида бўлишидир. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, инсон моддий табиат гуналари таъсиридан юқори кўтарилиб илоҳий, руҳий поғонага кўтарилиши лозим. Ана шу Худони англаш, яъни ҳаётда Кришна онги билан яшаш деб аталади. Токи инсон қалбида Кришна онгини ривожлантирмас экан, моддий онг уни бир танадан иккинчи танага кўчиб юришга мажбур қилаверади. У қалбида шунча умрлардан бери сақланиб келаётган моддий истакларига интилиб, моддий табиат ҳукми остида бир танадан иккинчи танага ўтиб юраверади. Тирик мавжудот моддий истакларга тўлиб ётган нопок онгини ўзгартириши керак. Бунга фақат руҳий илмга эга бўлган комил инсонларнинг насихатини тинглаш орқали эри-

шиш мумкин. Аржун бунга яққол мисол бўла олади - у Худо ҳақидаги илмни Кришнанинг Ўзидан эшитган эди. Ишончли манбалардан ҳақиқат илмини тинглаш натижасида инсон аста-секин моддий табиатга ҳукмронлик қилиш истагидан халос бўлади, қалбида шундай истакнинг кучи камая бориши билан у илоҳий табиатли руҳий лаззатнинг мазасини тобора яққолроқ ҳис қила бошлайди. Ведавий мантраларнинг бирида айтилганки, Худонинг Олий Шаҳси билан мулоқотда бўлиш натижасида инсон аста-секин илмга эга бўлиш билан бирга мангу руҳий ҳаёт лаззатидан ҳам тобора кўпроқ баҳраманд бўла боради.

23. *унадраштануманта ча
бхарта бхокта махешварах
параматмети чапи укто
дехе "смин пурушах парах*

Бу тана ичида илоҳий табиатли лаззатланувчи Зот ҳам бор. У - "Олий Рух" деб аталадиган, тирик мавжудотни ҳамиша кузатиб турадиган, унинг барча ҳаракатларига руҳсат берадиган Олий Ҳукмдор, ягона Парвардигордир.

Изоҳ: Бу ерда айтилганки, ҳамиша тирик мавжудотга ҳамроҳ бўлиб юрадиган Олий Рух - Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган кўринишидир. Олий Рухни оддий тирик мавжудот деб ҳисобламаслик керак. Монизм фалсафаси тарафдорлари танани билувчи фақат битта зот бор, деб ҳисоблагани учун улар Олий Рухни тирик мавжудот билан бир деб биладилар. Бунга аниқлик киритиш учун Кришна таъкидлаб айтяптики, У Олий Рух кўринишида ҳар кимнинг танасида мавжуд. У *пара*, илоҳий(трансцендент) табиатга эга ва алоҳида шартланган руҳдан фарқ қилади. Алоҳида шартланган руҳ ўз танасининг фаолиятдан лаззатланади, Параматма кўринишидаги Худо Шаҳси эса, имконияти чекланган лаззатланувчи эмас, У алоҳида тананинг фаолиятига дахлдор ҳам эмас. Олий Рух танада гувоҳ сифатида иштирок этган ҳолда тирик мавжудотнинг ҳар бир ҳаракатини кузатиб, шу ҳаракатларга руҳсат беради. Олий Рухни *атма* деб эмас, *Параматма* деб атайдилар ва У трансцендент, илоҳий табиатга эга. *Параматма* билан *атма* бир-биридан фарқ қилиши яққол кўриниб турибди. Параматманинг оёқ ва қўллари ҳамма ерда мавжуд. Алоҳида тирик мавжудот ҳақида бундай деб бўлмайди. *Параматма* - Худо Шаҳсининг Ўзи бўлгани сабабли, моддий лаззатларга интилиб юрган тирик мавжудотнинг истакларини амалга ошириш мақсадида унинг қалбида ҳам мавжуд. Олий Рухнинг руҳсатсиз тирик мавжудот ҳеч нарсага кодир эмас. Алоҳида тирик мавжудотни *бхукта*, яъни "қарам" деб, Олий Рухни эса - *бхокта*, яъни "ҳукмдор", "ғамхўрлик қилувчи" деб атайдилар. Тирик мавжудотлар сон-саноксиз, Парвардигор энг яқин дўст сифатида уларнинг ҳар бирининг қалбида

мавжуд.

Аслида ҳар бир тирик мавжудот Худонинг мангу ажралмас заррачаси бўлиб, уларни бири-бирига ўзаро бузилмас дўстлик ришталари боғлаб туради. Лекин, тирик мавжудот Худонинг амрини тан олмасдан, ўзи моддий табиатга ҳукмронлик қилиб, мустақил ҳолда ҳаракат қилишга интилади. Ана шундай хусусияти сабабли тирик мавжудотларни Худонинг "оралиқ қуввати" деб атайдилар. Тирик мавжудот ўз хоҳишига қараб ё моддий қувват ҳукм сурадиган, ёки руҳий қувват ҳукм сурадиган оламда бўлиши мумкин. Тирик мавжудот моддий қувват ҳукм сурган моддий оламда юришга мажбур экан, унинг руҳий салтанатга қайтишига ёрдамлашиш ниятида Парвардигор Олий Рух кўринишида ҳамиша у билан бирга ҳамроҳ бўлиб юради. Парвардигор ҳамиша тирик мавжудотларни руҳий оламга, Ўзининг даргоҳига қайтаришга ҳаракат қилади, аммо маълум даражада мустақилликка эга бўлган тирик мавжудот ўжарлик билан руҳий ҳаётдан, ёруғ руҳий оламдан юз ўгираверади. Мустақиллигини ана шундай суистеъмол қилиш натижасида тирик мавжудот моддий оламда тирикчилик қилиш учун азоб-уқубатга тўла кураш олиб боради. Шу боис, Парвардигор унга ҳамиша - ҳам қалбида туриб, ҳам ташқаридан ҳар хил кўрсатмалар бериб туришга ҳаракат қилади. Ташқаридан Парвардигор «Бҳагавад-гита»даги насихатларни беради, қалбида туриб эса, моддий оламдаги ҳеч қандай фаолият унга ҳақиқий бахт келтиролмаслигига тирик мавжудотни ишонтиришга ҳаракат қилади. "Ҳамма ишларингни тарк эт - дейди унга Парвардигор, - Менга ишон, ўз ихтиёрингни Менга топшир. Шунда сен албатта бахтли бўласан!" Шунинг учун Олий Рухга, Параматмага, ягона Парвардигорга ишонган, етарли фаросатга эга бўлган кишилар илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга олиб борадиган ёруғ йўлга қирадилар.

24. *йа эвам ветти пурушам
пракритим ча гунайх саха
сарватха вартамано "пи
на са бхуйо "бхиджсайате*

Моддий табиат, тирик мавжудот ва табиат гуналарининг ўзаро ҳаракатлари ҳақидаги бу илмни эгаллаган киши албатта озодликка эришади. У ҳозир қандай яшаётганидан қатъий назар, моддий оламда бошқа туғилмайди.

Изоҳ: Моддий табиатни, Олий Рухни, алоҳида руҳни ва уларнинг ўзаро муносабатларини тўғри тушуниб етган киши моддий тутқунликдан халос бўлади ва ҳеч қачон бу моддий оламга қайтиб келмаслик учун мангу руҳий оламга эришади. Ҳақиқий илм ўрганишнинг натижаси ана шундай бўлади. Илм олишнинг мақсади - тирик мавжудотнинг қандай қилиб тасодифан бу моддий оламга адашиб тушиб қолганини аниқлашдан,

англаб етишдан иборат. Шунинг учун фаросатли киши ишонарли руҳий устозлар, авлиё одамлар ва гуру билан ҳамсуҳбат бўлиш, ёки "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"ни ўрганиш ёрдамида ўзининг асл ҳолатини билиб олиш ва қалбида ҳақиқий руҳий онгни, яъни Кришна онгини ривожлантириш учун қўлидан келганча фаол ҳаракат қилиши лозим. Шунда у мусибатларга тўла бу моддий оламда қайтиб туғилмайди, илм ва лаззатга тўла мангу ҳаёт ҳукм сурадиган руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эришади.

25. *дхйаненатмани паийантти
кечид атманам атмана
анийе санкхйена йогена
карма-йогена чапаре*

Бировлар мувоқабат билан шуғулланиб, бошқалар - фалсафий изланишлар ёрдамида, яна бировлар - ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан фаолият кўрсатиш ёрдамида қалбидаги Олий Рухни англаб етадилар.

Изоҳ: Кришна Аржунга айтяптики, барча шартланган руҳларни уларнинг руҳий ўзликни англашга бўлган муносабатига қараб икки тоифага бўлиш мумкин. Даҳрийлар, агностик(оламни билиш мумкинлигига ишонмайдиган одам)лар ва скептик(ҳамма нарсага гумон билан қарайдиган одам)лар руҳ ҳақида ҳеч қандай илмга эга эмаслар. Улардан бошқа тоифа одамлар ҳам бор, улар - руҳий ҳаётнинг мавжудлигига аниқ ишонадиган, иймонли, такводор инсонлардир. Мувоқабат билан шуғулланиб юрганлар, руҳни англаб етган файласуфлар ва ўз меҳнатининг натижасига боғланмай, таркидунё қилиб юрган одамлар шулар тоифасига қиради. Монизм фалсафасининг ашаддий издошлари ҳам даҳрий ва агностиклар тоифасига қиради.

Худонинг содиқ хизматкорлари руҳнинг табиатини ҳаммадан ҳам яхши тушунадилар, чунки улар бу моддий оламдан бошқа руҳий оламнинг, Худонинг мавжудлигини, Параматма кўринишида Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд эканини тушуниб етган кишилардир. Албатта, баъзи бир одамлар Худонинг Олий Шахсини фалсафий изланишлар ёрдамида англаб етишга уринадилар. Уларни ҳам "Худонинг мавжудлигига ишонадиган иймонли одамлар тоифасига мансуб" деб ҳисоблаш керак. *Санкхйя* фалсафасининг издошлари моддий оламни таҳлил қилиб, йигирма тўрт унсурни ўрганадилар, алоҳида руҳни эса, "йигирма бешинчи унсур" деб ҳисоблайдилар. Улар ҳам руҳдан устун турадиган, "йигирма олтинчи унсур" деб ҳисобланадиган Парвардигор мавжуд эканини тушуна бошлайдилар. Шу тарзда улар ҳам аста-секин ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтариладилар. Ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиб яшаётган

кишилар ҳам руҳий юксалишнинг тўғри йўлидаги инсонлардир, улар ҳам вақти келиб ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилдилар.

Шундай қилиб, бу ерда муҳофаза қилиш жараёнида қалбидаги Олий Руҳни англаб етишга ҳаракат қилаётган соф руҳий онг эгаси бўлган одамлар ҳақида гап борапти. Шу мақсадга етгандан кейин улар илоҳий даражага эришадилар. Яна бировлар фалсафий фикрлаш ёрдамида Олий Руҳни англаб олишга ҳаракат қиладилар, учинчи тоифа одамлар эса, *хатха-йога* билан шуғулланиб, ўзларининг ёш болаларникидай эрмаклари билан Худонинг Олий Шахсини мамнун қилишга умид боғлайдилар.

26. *анйе тв эвам аджанатах
ирутвангехйа упасате
те "ни чатитаранти эва
мритийум ирути-парайанах*

Шундай одамлар ҳам борки, ўзлари руҳий илмга эга бўлмасалар ҳам, Худо ҳақида бошқалардан эшитиб, Худо Шахсига сиғина бошлайдилар. Ҳақиқий устозларга бўлган қатъий ишончи туфайли улар ҳам туғилиш ва ўлишлар чархпалагидан озодликка чиқадилар.

Изоҳ: Бу ерда айтилган гаплар биринчи навбатда ҳозирги жамиятда яшаётган одамларга тааллуқли, чунки ҳозирги даврда одамлар руҳий илм олиш имкониятидан умуман маҳрум. Ҳатто ўзларини даҳрий, агностик ёки файласуф деб ҳисоблаб юрган кишилар ҳам, фалсафий илм аслида қандай илм эканини билмайдилар. Лекин, агар етарли даражада виждони пок бўлса, ҳатто оддий одамлар ҳам табаррук авлиё инсонлардан Худо ҳақидаги ҳикояларни тинглаш натижасида руҳий илмга эга бўлишлари мумкин. Бу усул жуда муҳим. Биз яшаётган даврда Худони англаш илмини ғофил одамларга ўргатишни кенг миқёсда ташкил қилган Чаитанья Махапрабху "Худо ҳақидаги ҳикояларни тинглаш", *шраванам* усулига жуда катта эътибор берган, чунки фақат тинглаш натижасида, айниқса, агар улар Чаитанья Махапрабху ўргатганидай, ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб, тинглаб юрсалар, оддий инсонлар ҳам руҳий баркамолликка эриша оладилар: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Шунинг учун ҳар бир инсон руҳий ўзлигини англаб етган кишидан албатта руҳий илм сирларини ўрганиб олиши лозим. Шунда вақти келиб унга Парвардигор ҳақида, руҳий олам ҳақида ҳамма нарса аён бўлади. Шунда у табиий равишда Худога чуқур иймон билан сиғиниб, хизмат қила бошлайди. Чаитанья Махапрабху айтиб кетганки, ҳозирги даврда руҳий ўзлигини англаш учун киши жамиятда эгаллаб турган ҳолатини, ишини ўзгартириб юришининг мутлақо

ҳожати йўқ, лекин у Мутлақ Ҳақиқатни фалсафий изланишлар ёрдамида англаб етишга беҳуда интилишни тарк этиши, Худони англаб етган буюк инсонларга хизмат қилиши лозим. Агар инсоннинг омади келиб ҳаёт йўлида Худонинг асл содиқ хизматкорининг паноҳига кириб, ундан ўзликни англаш илмини ўрганиш насиб этса, унинг ўзи ҳам вақти келиб Худонинг асл содиқлари даражасига эришади. Бу ерда Кришна ишончли руҳий устоздан илм ўрганишни қатъий насихат қиляпти, бу жуда муҳим. Гарчи оддий инсонлар ўзларини файласуф деб юрган такаббур кишилар сингари, ўткир қобилиятга эга бўлмасалар ҳам, табаррук авлиё инсонларнинг гапларига чуқур ишонч билан қулоқ солиб, уларнинг насихатларига жиддий амал қилиб юрсалар бас, шунда улар ҳам моддий олам тутқунлигидан озод бўлиб, Худонинг даргоҳига эришадилар.

27. *йават санжайа кинчит
саттвам стхавара-джангамам
киштра-киштраджна-самйогат
тадд виддхи бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар сардори, билиб қўй-ки, бу дунёдаги қўзғалувчан ва қўзғалмас нарсаларнинг ҳаммаси "фаолият майдони" билан "майдонни билувчи"нинг ўзаро бирикмасидан бошқа ҳеч нарса эмас.

Изоҳ: Бу ерда олам яралишидан аввал мавжуд бўлган моддий табиат ва тирик мавжудот ҳақида гап борапти. Бутун борлиқ икки унсурдан: тирик мавжудот ва моддий табиатдан иборат. Оламда қўзғалмас зотлар кўп: дарахтлар, тепаликлар ва тоғлар. Қўзғалувчан тирик мавжудотлар ҳам улардан кам эмас, лекин, уларнинг барчаси тирик мавжудот билан моддий табиатнинг, яъни олий табиат билан қуйи табиатнинг бирикмасидан иборат. Агар олий табиат, яъни тирик мавжудот ҳаракатга келтирмаса, модда ўзидан-ўзи ҳаракат қилишга қодир эмас. Моддий ва олий табиатнинг ўзаро муносабатлари ҳамиша мавжуд бўлиб келган, уни Парвардигорнинг Ўзи ўрнатган. Шунинг учун Худо Шахси олий қувватнинг ҳам, қуйи қувватнинг ҳам Ҳукмдори ҳисобланади. Моддий табиатни яратиб, Парвардигор унинг ичига олий қувватга мансуб бўлган тирик мавжудотларни жойлаб қўяди, натижада моддий оламда сон-саноксиз мавжудотлар юзага келиб, моддий табиатнинг, моддий оламнинг фаолияти бошланади.

28. *самам сарвешу бхутешу
тишитхантам парамешварам
винашийатсйа авинашийантам
йах паийати са паийати*

Олий Руҳ ҳар бир танадаги алоҳида руҳга ҳамиша ҳамроҳ эканини кўра билган,

ҳалокатга маҳкум тана ичида жойлашган бўлишига қарамай, алоҳида руҳ ҳам, Олий Руҳ ҳам ҳеч қачон ҳалок бўлмаслигини тушунган киши ҳаёт ҳақида тўғри тасаввурга эга инсондир.

Изоҳ: Табаррук авлиё инсонлардан, руҳий устозлардан илм ўрганиш натижасида “тирик мавжудот - моддий тана, унинг эгаси бўлган шартланган руҳ ҳамда Олий Руҳнинг бирикмаси” эканини англай олиш қобилиятига эга бўлган киши ҳақиқатан ҳам "илмли инсон" ҳисобланади. Бунга фақат руҳий илмга эга кишилар билан ҳамсухбат бўлиш натижасидагина эришиш мумкин. Ана шундай суҳбатдан маҳрум кишилар ғафлат ботқоғига ботган одамлар ҳисобланади: улар моддий танадан бошқа нарсани кўра олмайдилар ва “тана ҳалок бўлиши билан ҳаёт ҳам тўхтайдир” деб ўйлайдилар. Аслида ундай эмас. Тана ҳалокатга учрагандан кейин алоҳида руҳ билан Олий Руҳ кўзгалувчан ёки кўзгалмас турдаги бошқа яна бир танага ўтиб яшашда давом этаверадилар. Санскритча *парамешвара* иборасини баъзан "алоҳида руҳ" деб таржима қиладилар, чунки руҳ ўзининг танасига ҳукмронлик қилади, танаси ҳалокатга учраганда эса, бошқа танага ўтади. Шу жиҳатдан у тананинг хўжайини ҳисобланади. Лекин, баъзи олимлар *парамешвара* ибораси Олий Руҳни билдиради, деб ҳисоблайдилар. Нима бўлганда ҳам, тана ҳалок бўлгандан кейин руҳ билан Олий Руҳнинг ҳаёти давом этаверади. Улар ҳалок бўлмайдилар. Шунинг англаб етган киши ҳақиқатни тўлиқ англаб етган инсондир.

29. *самам пашйан хи сарватра
самавастхитам ишварам
на хинасти атманатманам
тато йати парам гатим*

Олий Руҳнинг ҳамма жойда, ҳар бир тирик мавжудот танасида бирдай мавжуд эканини кўра билган киши ақлининг руҳий ўзлигини ҳалок қилишига йўл қўймайди. Шундай инсон охир-оқибатда руҳий оламга эришади.

Изоҳ: Моддий оламга келиб, алоҳида руҳ ўзининг руҳий оламдаги табиий ҳолатини йўқотади. Аммо, Худо Шахси Олий Руҳ кўринишида ҳар ерда мавжуд эканини тушунган, яъни Худонинг Олий Шахсини ҳар бир тирик мавжудот қалбида кўра олган киши моддий ақлининг салбий таъсирига берилмайди, вақти келиб албатта руҳий оламга, Худонинг даргоҳига қайтиб, ўзининг аввалги мангу ҳолатини қайта тиклайди. Ақл ҳамиша ҳиссий лаззатланишга интилади, лекин унинг фаолиятини бутунлай Олий Руҳда мужассам қила олсак, биз руҳий юксалишда муваффақиятга эришамиз.

30. *пракритйайива ча кармани
крияманани сарвашах
йах пашйати татхатманам
акартарам са пашйати*

Ҳар қандай ҳаракатни аслида моддий табиат яратган тана амалга ошириб турганини, руҳ эса, ҳаракатсиз эканини кўра билган киши ҳаёт ҳақида мукамал тасаввурга эга инсондир.

Изоҳ: Танамизни Олий Руҳнинг кўрсатмасига биноан моддий табиат яратган, барча ҳаракатларни биз ўзимиз эмас, танамиз бажаради. Қилаётган ишлари қандай натижага олиб келмасин - яхшими, ёмонми - инсон барибир ўзига яратилган шароитга қараб иш тутишга мажбур, чунки унинг танаси шундай тузилган. Аммо руҳ, танасининг қилаётган ишларига мутлақо алоқадор эмас. Тирик мавжудотнинг ҳозирги танасининг шакли унинг аввалги истакларига қараб белгиланади. Тирик мавжудот ўз истакларини амалга ошира олиши учун унинг истакларига мос бўлган муайян тана билан таъминланади. Аслида тана - бизга ўз истакларимизни амалга оширишда ёрдам бериш учун Парвардигор яратиб қўйган қуролдир. Орзу-истакларимиз чангалида юриб биз ўзимиз учун табиий бўлмаган ҳар хил ноқулай шароитларга тушиб қоламиз ва ҳаётда гоҳида лаззатланамиз, гоҳида мусибат чекамиз. Ҳаётни ана шундай назар билан кўра олиш, яъни ўзи ҳозир ғайритабиий, ноқулай ҳолатда эканини тушуниб етиш инсонга тананинг ҳар қандай фаолиятдан четланишга ва ҳамма нарсани Ҳақиқат кўзи билан кўришга ёрдам беради.

31. *йада бхута-притхаг-бхавам
эка-стхам анупашйати
тата эва ча вистарам
браҳма сампадйате тада*

Фаросатли инсон ҳар хил моддий таналарга эга тирик мавжудотларга бир хил назар билан қараб, аслида тирик мавжудотлар ҳамма жойда мавжуд эканини тушуна бошлаганида Брахман ҳолатига эришади.

Изоҳ: Тирик мавжудот мужассам бўлган турли тоифадаги таналар аслида алоҳида руҳнинг ҳар хил орзу-истаклари натижаси эканини, аслида тананинг ҳақиқий эгаси руҳ эмаслигини билган киши ҳақиқатни англаб етган кишидир. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлиш бизни - бир тирик мавжудотни фаришта, бошқа бир тирик мавжудотни инсон, яна бирларини - ит, мушук деб ҳисоблашга мажбур қилади. Бу - ҳаётдаги нарсаларнинг асл табиатига мос келмайдиган, ҳаёт ҳақидаги нотўғри тасаввурдир. Бундай тушунчалар ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурга асосланган нотўғри тушунчалардир. Барча алоҳида руҳлар сифат жиҳатдан бир хил, уларнинг

ҳақиқий сифати моддий тана ҳалок бўлганда намоён бўлади. Фақат моддий табиат билан аралашгани сабаблигина, шартланган руҳ ҳар хил моддий таналарга эга бўлади. Ана шу ҳақиқатни англаб етган киши ҳаётга руҳий назар билан қарайдиган инсон ҳисобланади. Тирик мавжудотларни одамлар ва ҳайвонларга, катта-кичик ва ҳоказо зотларга ажратишни тарк этиб, инсон онгини поклайди, натижада қалбида Кришна онгини ривожлантириш ва ўзининг руҳий табиатини англаш қобилиятига эга бўлади. Шундай киши ҳаётга қандай кўз билан қараши кейинги шеърда таърифланади.

32. *анадитван ниргунатват
параматмайам авйайах
шарира-стхо "ни каунтейа
на кароти на липйате*

Мангуликни кўра билган зотлар ўлмас руҳ - моддий табиат гуналарига бўйсунмайдиган, илоҳий, ўзгармас, мангу зот эканини биладилар. Эй Аржун, ҳатто моддий тана ичига жойланган бўлса ҳам, руҳ ҳаракат қилмайди ва тана фаолиятининг оқибатларига ўралашиб қолмайди.

Изоҳ: Моддий тана туғилгани сабабли, тирик мавжудот яъни, руҳ ҳам туғилгандай бўлиб туюлади. Лекин, аслида тирик мавжудот мангу. У моддий тана ичида бўлгани билан туғилмайди - у илоҳий, мангу табиатга эга. Шунинг учун уни яксон қилишининг иложи йўқ. Ўзининг табиатига кўра тирик мавжудот лаззатга тўла. У ҳеч қачон моддий фаолият билан машғул бўлмайди, шунинг учун моддий тана ичига қамалган билан моддий танаси қилган ишларнинг оқибатлари уни боғлаб қўя олмайди.

33. *йатха сарва-гатам саушимйад
акашам нопалипйате
сарватравастхито дехе
татхатма нопалипйате*

Нафис табиатли бўлган эфир(осмон), гарчи ҳамма ерга сингиб кетган бўлса ҳам, ҳеч нарса билан аралашмайди. Худди шундай руҳ ҳам, тана ичида бўлишига қарамай, моддий тана билан боғланган эмас. Брахманни англаб етган киши буни кўра олади.

Изоҳ: Сувга, ботқоққа, ахлатга ва бошқа нарсаларга сингиб кетгани билан эфир уларга қўшилиб кетмайди. Шунга ўхшаб, тирик мавжудот гарчи ҳар хил таналар ичида бўлса ҳам уларга боғланган эмас, чунки руҳнинг табиати бутунлай бошқача. Шунинг учун моддий кўзлар руҳ тананинг ичида бўлган пайтда ҳам, ажал етганда танадан чиқиб кетаётганида ҳам, тирик мавжудотни кўра олмайди. Буни ҳеч бир олим

тажриба ёрдамида аниқлай олмайди.

34. *йатха пракашайати экаҳ
критснам локам имам равих
кшетрам кшетри татха
критснам пракашайати бхарата*

Эй Бхарат авлоди, худди биргина қуёш бутун коинотни ёритиб тургани сингари, тирик мавжудот(руҳ) ҳам бутун танани онг билан ёритиб туради.

Изоҳ: Онгнинг табиатини таърифлайдиган жуда кўп назариялар, таълимотлар бор. «Бҳагавад-гита»нинг мазкур шеърда Кришна қуёш ва қуёш нуруни мисол келтиради. Бир жойда туриб қуёш бутун коинотни ёритиб тургани сингари, юракда жойлашган кичкина руҳий заррача ҳам бутун танани онг билан ёритиб туради. Шундай қилиб, худди куннинг ёруғлиги қуёш осмонда эканини билдиргани сингари, онг ҳам танада руҳ мавжудлигидан далолат беради. Руҳ танада мавжуд экан, бутун тана онг билан ёритилган бўлади, руҳ танани тарк этган заҳоти танадаги онг ҳам йўқолади. Озгина фаросати бўлган киши буни англай олади. Демак, онг тана келтириб чиқарган нарса эмас, яъни онг модданинг хоссаси эмас. **Онг - тирик мавжудотнинг, руҳнинг ажралмас хусусияти.** Сифат жиҳатдан Олий Онгдан фарқ қилмайдиган тирик мавжудотнинг онги миқдор жиҳатдан Олий Онгга тенг эмас, чунки алоҳида руҳнинг онги фақат битта танага таралади, бошқа таналарга ўта олмайди. Аммо, ҳар бир танада тирик мавжудотнинг дўсти сифатида мавжуд бўлган Олий Руҳ ҳар бир танада бўлиб турган жараёнлардан хабардор. Олий Онг алоҳида тирик мавжудотнинг онгидан фарқ қилади.

35. *кшетра-кшетраджнайор эвам
антарам джнана-чакишуша
бхута-пракрити-могшам ча
йе видур йанти те парам*

Дунёга мукамал илм кўзи билан қарайдиган, "тана" билан "танани биладиган зот" орасидаги фарқни кўра оладиган, ҳамда моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқарадиган йўлни топа оладиган кишилар олий мақсадга эришадилар.

Изоҳ: Ўн учинчи бобнинг асосий мазмуни шундан иборатки, инсон ўзининг танаси, алоҳида руҳ ва Олий Руҳ(Худо) орасидаги фарқни англаб етиши лозим. Ана шу фарқни англаб, у саккизинчи ва ўн иккинчи шеърларда берилган, шартланган руҳни озодликка олиб чиқадиган йўлга кириши лозим. Шундагина инсон энг олий мақсадга эриша олади.

Худого ишонадиган киши ҳаётда энг аввало табаррук авлиё, комил инсонларни излаб топиши лозим. Уларнинг Парвардигор ҳақида айтган гап-

ларини тинглаб, у аста-секин илмга эга бўла боради. Рухий устозга мурожаат қилиб, у рух билан модданинг фарқини англаш қобилиятига эга бўлади, мана шу унинг рухий юксалиш йўлига киришига асос бўлади. Ўзининг шогирдларига ҳар хил насихат ва кўрсатмалар берар экан, рухий устоз уларнинг ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан ҳалос бўлишига ёрдам беради. «Бҳагавад-гита»да Кришна ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан ҳалос бўлишда Аржунга ёрдам бериш учун насихатлар берапти.

Тананинг моддий унсурлардан таркиб топганини кўриш қийин эмас. Таҳлилий ўрганиш ёрдамида танадаги йигирма тўрт унсурни бири-биридан ажратиш мумкин. Қўпол танадан бошқа нафис тана ҳам мавжуд: ақл ва ақлий фаолият. Ҳаёт аломатлари қўпол ва нафис таналарнинг ўзаро биргаликдаги фаолияти натижасида юзага келади. Аммо буларнинг ҳаммасининг устида алоҳида рух туради, алоҳида руҳни эса, Олий Рух бошқариб туради. Алоҳида рух Олий Рухдан фарқ қилади. Рухнинг йигирма тўрт моддий унсур билан ўзаро алоқа қила бошлаши натижасида моддий олам ҳаракатга келади. Бутун моддий олам аслида руҳнинг моддий унсурлар билан бирикмаси эканини кўра билган, шунингдек, Олий Рух қандай ҳолатда эканини тушуна олган киши рухий оламга қайтишга муносиб зот бўлади. Чуқур мулоҳаза юритиб бу ерда келтирилган маълумотларни англаб етиш ва уларнинг ҳақиқат эканига ишонч ҳосил қилиш учун ҳар бир жиддий содиқ рухий устоз ёрдамида бу бобнинг маъносини тўлиқ тушуниб олиши лозим.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Табиат, лаззатланувчи ва онг" деб аталадиган ўн учинчи бобига Бҳактиведантаннинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн тўртинчи боб. Моддий табиатнинг уч гунаси

1. *шри бҳагаван увача
парам бхуйах правакшиями
джнананам джнанам уттамам
йадж джнатва мунайах сарве
парам сиддхим ито гатах*

Худонинг Олий Шахси деди: Мен сенга мана шу олий донишмандлик илмини, энг юксак, улугвор илми яна бир бор баён этаман. Уни билган буюк донишмандларнинг ҳаммаси рухий баркамолликнинг энг юксак поғонасига эришганлар.

Изоҳ: Еттинчи бобдан ўн иккинчи бобгача,

Кришна Аржунга Мутлақ Ҳақиқат, Худонинг Олий Шахси ҳақидаги илоҳий илми баён этган эди. Энди эса, У Аржунга яна ҳам чуқурроқ билим бермоқчи бўляпти. Бу бобни ўрганиб, фалсафий фикрлаш ёрдамида унинг мазмунини англаб етган киши Худога садоқат билан хизмат қилишнинг мазмун-моҳиятини тушуниб олади. Ўн учинчи бобда инсон ўзининг қалбида камтаринликни ривожлантириш ҳамда ҳақиқий илм ўрганиш орқали моддий тутқунликдан озодликка чиқиш имкониятига эга бўлиши ҳақида гапирилган эди. Шунингдек, тирик мавжудотнинг моддий тутқунликка тушиб қолишига сабаб - унинг моддий табиат гуналари билан аралашиши экани ҳам айtilган эди. Бу бобда Парвардигор Аржунга моддий табиат гуналари нима эканини, уларнинг қандай ҳаракат қилишини, улар тирик мавжудотга қандай таъсир қилишини ва озодликка чиқишда унга қандай ёрдам беришини тушунтиради. Парвардигор айтадики, бу бобда унга баён этадиган илми аввал баён этилган илмдан ҳам устун туради. Мана шу илмга эга бўлган буюк донишмандларнинг барчаси баркамоллик чўққисига кўтарилиб, рухий оламга эришганлар. Бу бобда ҳам Парвардигор Аржунга аввалги айтганларини бошқачароқ, яъни аниқроқ қилиб баён этади. Бу илм Парвардигорнинг шу пайтгача Аржунга ўргатган илмларидан анча устун туради, уни эгаллаган одамларнинг кўплари рухий баркамолликка эришган. Шундай қилиб, ўн тўртинчи бобда нозил қилинган илми ҳақиқатан ҳам тўғри тушуниб, англаб етган ҳар қандай инсон рухий баркамолликка эришади.

2. *идам джнанам упаширитйя
мама садхармйам агатах
сарге "ни нопаджайанте
пралайе на вйатханти ча*

Бу илми ҳеч иккиланмасдан мустаҳкам эгаллаб олган киши худди Меникидай илоҳий табиатга эга бўлади. Ундай инсон моддий олам яратилган пайтда қайта туғилмайди, олам яксон бўлган пайтда ҳам қийналмайди.

Изоҳ: Мукамал рухий илмга эга бўлган киши туғилиб-ўлишлар чархпалагидан озодликка чиқиб, сифат жиҳатдан Худонинг Олий Шахси билан бир хил даражага кўтарилади. Лекин, барибир алоҳида рух кўринишида ўз мустақиллигини сақлаб қолаверади. Ведаларда айtilганки, рухий оламнинг илоҳий сайёраларига эришган озод руҳлар ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб, Унинг нилуфар қадамлари пойига маҳлиё бўлиб, лаззатга тўла ҳаёт кечирадилар. Шундай қилиб, ҳатто озодликка эришганидан кейин ҳам содиқлар ўзининг алоҳида шахс хусусиятини, рухий ўзлигини йўқотмайдилар.

Моддий оламда олаётган ҳар қандай илмимиз моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида

булганган бўлади. Уларнинг таъсирдан булганмаган илм - "илоҳий илм" деб аталади. Шундай илмга эга бўлиб, инсон Парвардигорнинг Ўзи билан тенг бўлган илоҳий поғонага кўтарилади. Рухий олам ҳақида илмга эга бўлмаган одамлар "мангу руҳ моддий фаолият билан шуғулланишни тарк этиб, моддий тана қафасидан озодликка чиққанида ўзининг шаклидан ҳам, ўзлигидан ҳам маҳрум бўлади" деб ҳисоблайдилар. Лекин, аслида руҳий оламда ҳам моддий оламдагидай ҳар бир руҳнинг алоҳида шахс эканлигига асосланган ранг-баранглик мавжуд. Шунинг билмайдиган одамлар "руҳий олам мана шу ранг-баранг моддий оламнинг бутунлай тескариси" деб ўйлайдилар. Аслида эса, руҳий оламга эришган тирик мавжудот руҳий қиёфага, руҳий танага эга бўлади. Рухий оламда у руҳий фаолият билан машғул бўлади, унинг руҳий ҳаёти Худога илоҳий муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишдан иборат бўлган ҳақиқий ҳаёт бўлади. Рухий олам моддий табиат гуналари таъсирдан булганмаган, у жойда тирик мавжудотлар сифат жиҳатдан Парвардигорнинг Ўзидан фарқ қилмайдилар. Ана шу илмга эга бўлиш учун инсон ўзида руҳий сифатларни ривожлантириши лозим. Шундай сифатларга эга бўлган киши моддий олам яратилаётганида бу оламда яна туғилмайди, охир-замон келганида эса, бу олам билан бирга яксон бўлмайди.

3. *мама йонир махад-Брахма
тасмин гарбхам дадхамй ахам
самбхаваҳ сарва-бхутанам
тато бхавати бхарата*

Барча моддий унсурлар бирикмаси "Брахман" деб аталади ва у бутун борлиқнинг манбаи ҳисобланади. Эй Бхарат фарзанди, тирик мавжудотларнинг дунёга келишига имкон бериш учун Мен ана шу "Брахман"ни уруғлантираман.

Изоҳ: Бу ерда моддий оламнинг табиати тушунтирилган: ундаги мавжуд ҳамма нарса *кшетра* билан *кшетра-гйанинг*, яъни тана билан мангу руҳнинг бирикмасидан иборат. Моддий табиат билан тирик мавжудотни Парвардигорнинг Ўзи бирлаштиради. *Махат-таттва* - космик оламнинг сабаблар бирикмасидир. Таркибида моддий табиатнинг уч гунаси мавжуд бўлган ана шу моддий сабаблар бирикмасини баъзан "Брахман" деб атайдилар. Моддий қувват бирикмасини уруғлантириб, Парвардигор сон-саноксиз моддий оламларнинг яралишини бошлаб беради. Мана шу моддий қувват бирикмаси, *махат-таттва*, Ведаларда "Брахман" деб кўрсатилган: *тасмад этад Браҳма намарупам аннам ча джайате*(Мундака-упанишад, 1.1.9). Парвардигор ана шу Браҳманни тирик мавжудотларнинг руҳлари билан уруғлантиради.

Ер, сув, олов, ҳаво ва ҳоказолардан иборат бўлган йигирма тўрт унсурнинг ҳаммаси - *махад браҳма*, "буюк Браҳман" деб аталадиган моддий қувват, яъни моддий табиат ҳисобланади. Ундан кейин еттинчи бобда айтилгандай олий қувват, яъни тирик мавжудот туради. Ана шу олий қувват бўлган руҳ Парвардигорнинг амри билан моддий табиатга аралашади, натижада моддий табиат барча шартланган тирик мавжудотларни дунёга келтиради.

Чаёнлар одатда гуручга уруғ ташлайдилар, шунинг учун баъзи одамлар чаёнлар гуручдан пайдо бўлади деб ўйлайдилар. Лекин, чаёнларнинг дунёга келишига гуруч сабабчи эмас. Аслида гуручга урғочи чаён уруғ ташлайди. Худди шундай, тирик мавжудотларнинг дунёга келишининг сабабчиси - моддий табиат деб ҳисобламаслик керак. Тирик мавжудотни моддий табиат дунёга келтирадигандай бўлиб кўринса ҳам, аслида ҳаёт уруғини Парвардигор беради. Шундай қилиб, ҳар бир тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаётида қилган ишлари натижасига қараб, ҳаётда лаззатланиш ёки мусибат чекиш учун моддий табиат яратган таналарнинг бирига эга бўлади. Аммо, моддий оламни тўлдирган барча тирик мавжудотларнинг дунёга келишининг бошланғич сабабчиси Парвардигор, Худо Шахсининг Ўзидир.

4. *сарва йонишу каунтейа
муртайаҳ самбхаванти йаҳ
тасам Браҳма махад йонир
ахам биджа-прадаҳ пита*

Эй Кунтининг ўғли, билиб қўйки, ҳаётнинг ҳамма турларини моддий табиат яратган, Мен эса, - уни уруғлантирувчи Отаман.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, Парвардигор барча тирик мавжудотларнинг бошланғич Отаси. Тирик мавжудотлар руҳий ва моддий қувватлар бирикмасидан иборат. Улар нафақат Ер сайёрасида, балки моддий оламнинг ҳамма жойида, энг қуйи сайёрадан то энг олий сайёра - маъбуд Браҳманинг сайёрасигача бўлган сайёраларнинг барчасида ҳаёт кечирадилар. Тирик мавжудотлар ҳар қандай шароитда: ерда, сувда, ҳатто оловда ҳам яшайдилар. Уларнинг барчасининг онаси - моддий табиат ҳисобланади, Кришна эса, - моддий табиатни уруғлантирувчи Ота. Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, Парвардигор моддий табиат ичига тирик мавжудотларнинг уруғини жойлаб қўяди, улар олам яралиши жараёнида ўзларининг аввалги кармасига асосан ҳар хил таналарда, ҳар хил шароитларда дунёга келадилар.

5. *саттвам раджас тама ити
гунаҳ пракрити-самбхаваҳ
нибадхнанти маха-бахо*

дехе дехинам авйайам

Моддий табиат уч гуна(сифатга эга бўлган куч)дан таркиб топган: эзгулик, эҳтирос ва ғофиллик. Эй билаги кучли Аржун, Мангу тирик мавжудот(рух) моддий табиат билан аралашганда, мана шу гуналар юзага келтирган шароитга мослашиб қолади.

Изоҳ: Рухий табиатга эга бўлган ҳолда, тирик мавжудотнинг моддий табиатга ҳеч қандай дахли йўқ. Лекин, у моддий қувват таъсири остига тушиб қолгани сабабли, моддий табиатнинг уч гунаси амрига бўйсуниб ҳаракат қилишга мажбур бўлади. Маълум хусусиятлар билан чекланган тана ичида бўлгани сабабли, тирик мавжудотлар табиат қонунларига бўйсунушга мажбур. Ҳаётдаги бахт ва мусибатларнинг ранг-баранглигининг сабаби ҳам ана шунда.

*6. татра саттвам нирмалатват
пракшакам анамайам
сукха-сангена бадхнати
джнана-сангена чанагха*

Эй бегуноҳ зот, эзгулик гунаси бошқаларга нисбатан покроқ бўлгани туфайли тирик мавжудотга илм бериб, уни гуноҳлари оқибатидан халос этади. Эзгулик гунаси таъсири остида яшаётган одамлар илм олишга ва бу дунёда бахтиёр яшашга боғланиб қоладилар.

Изоҳ: Моддий табиат шароитига тушиб, шартланиб қолган тирик мавжудотлар бир неча тоифага бўлинадилар. Уларни уч тоифага бўлиш мумкин: бахтиёрлар, интилувчилар ва ночорлар. Ана шу уч рухий ҳолат шартланган тирик мавжудотнинг моддий табиат салтанатидаги ўрнини белгилайди. «Бҳагавад-гита»нинг мазкур бобида тирик мавжудотнинг ҳар хил даражада шартланиб қолган ҳолатда бўлиши тушунтирилади. Кришна эзгулик гунасини таърифлашдан бошлайди. Эзгулик гунаси инсонга уни бошқа одамлардан ажратиб турадиган улуғвор донишмандлик фазилатларини ато этади. Эзгулик гунаси таъсиридаги инсон ўткинчи дунёвий истакларга камроқ берилган бўлади, ундай инсон аксарият ҳолларда дунёвий илмларни ўрганишга интилади. Ундай инсонларга брахманлар мисол бўлади, уларни “соф эзгулик гунасидаги инсонлар” деб атайдилар. Ундай инсонларнинг ҳаётда бахтиёрлик ҳис этишининг боиси шундан иборатки, эзгулик гунасидаги киши ўзининг аввалги гуноҳлари оқибатидан анча-мунча халос бўлаётганини тушуна бошлайди. Муқаддас китобларда айтилганки, бошқа гуналардан фарқли равишда эзгулик гунаси инсонга чуқур илм ато этиб, уни бахтиёр қилади.

Эзгулик гунасидаги инсоннинг ҳаётдаги муаммоси шундан иборатки, у чуқур илмга эга

эканини англаб, ўзини бошқалардан устун қўяди, натижада ўзининг шу ҳолатига боғланиб, шартланиб қолади. Бунга файласуф ва олимлар мисол бўлиши мумкин. Уларнинг ҳаммаси ўзларининг дунёвий илми билан мағрурландилар, кўпчилиги бой-бадавлат яшагани сабабли, маълум даражада моддий жихатдан бахтиёр ҳаёт кечирадилар. Шартланган ҳаёт доирасидаги ана шундай бахтиёрлик уларни эзгулик гунасига боғлаб қўяди. Шу тарзда улар эзгулик гунасидаги ишларга боғланиб қоладилар. Токи қалбида ана шундай боғланиш мавжуд экан, инсон моддий табиат гуналари ҳукми остида ҳар хил таналарни алмашлаб юраверишга мажбур бўлади. Ана шундай ҳолат уларнинг озодликка чиқишига ва мангу рухий оламга қайтишига имкон бермайди. Такрор ва такрор олим, файласуф, шоир бўлиб туғилишга мажбур бўлиб, улар туғилиш ва ўлиш оқибатида келадиган ҳар хил азоб-уқубатларга дучор бўлиб юраверадилар. Шунга қарамай алдамчи моддий қувватнинг таъсири остида улар барибир ҳаётда ўзларини бахтиёр деб ҳисоблайдилар.

*7. раджо рагатмакам виддхи
тришна-санга-самудбхавам
тан нибадхнати каунтейа
карма-сангена дехинам*

Эй Кунтининг ўғли, эҳтирос гунаси чексиз истаклар ва очкўзлик(қизганиш) туйғусидан келиб чиққан бўлиб, у шартланган тирик мавжудотни бирор манфаат кўзлаб қилинадиган моддий фаолият ришталари билан боғлаб қўяди.

Изоҳ: Эҳтирос гунасининг энг асосий белгиси эркак билан аёлнинг бир-бирига интилиши ҳисобланади. Аёл эркакка интилади, эркак эса, - аёлга. Ана шу интилиш “шаҳвоний ҳирс” деб аталади. Унинг таъсири кучайганда инсонда ҳиссий лаззатланишга бўлган интилиш туйғуси кучаяди. Унда ўз нафсини лаззатлантириш, сезгиларнинг талабини қондириш истаги пайдо бўлади. Сезгиларининг талабини қондириш ниятида эҳтирос гунаси таъсирига тушиб қолган киши ҳамманинг эътиборини қозонишни, бахтиёр оилавий ҳаёт кечиришни, чиройли хотини бўлишини, яхши фарзандларга ота бўлишни, ҳашаматли уйи бўлишини орзу қилади. Бундай истакларнинг ҳаммаси - эҳтирос гунасининг таъсири остида юзага келади. Ўзининг шу орзу-истакларига эришиш учун инсон кечаю-кундуз тиним билмай иш-лашга мажбур бўлади. Шунинг учун бу ерда ай-тилганки, ўз меҳнатининг натижаларига боғланганлик уни моддий фаолият кишанлари билан боғлаб қўяди. Хотини, фарзандлари ва яқинларининг эҳтиёжини таъминлаш, жамиятда ўзининг обрўсини сақлаб туриш учун одам тинмай ишлаши керак. Шунинг учун, моддий оламдаги ҳар бир инсон қандайдир даражада эҳтирос гунаси

таъсири остида яшайди. Ҳозирги замонавий маданиятнинг "ривожлана-ётган" деб аталишининг сабаби шундаки, жамият тараққиёти эҳтирос гунаси таъсиридаги ишлар билан ўлчанади. Аввалги замонларда жамиятнинг тараққиёти одамларнинг эзгулик гунасидаги хайрли ишлари билан ўлчанган. Инсонлар яшайдиган жамиятнинг ҳақиқий тараққиёти эзгулик билан ўлчаниши лозим, яъни жамият тараққиёти одамларнинг бойлиги билан эмас, балки уларнинг инсоний фазилатлари, эзгу ишлари, маънавияти билан ўлчаниши лозим. Ҳатто эзгулик гунасидаги одамларнинг моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқиши шунчалик қийин бўлса, эҳтирос гунаси таъсирига берилиб кетган одамлар ҳақида нима дейиш мумкин?

8. *тамас тв аджнана-джем виддхи
моханама сарва-дехинама
прамадаласйа-нидрабхис
тан нибадхнати бхарата*

Эй Бхарат ўғли, билиб қўйки, ғофиллик юзага келтирган ғафлат гунаси танада мужассам бўлган барча тирик мавжудотларни алданиш чангалида ушлаб туради. Унинг таъсири шартланган руҳни қамраб оладиган ақлсизлик, дангасалик ва уйқусираш сингари ҳолатларда намоян бўлади.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *ту* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора шуни англатадики, ғафлат гунаси шартланган руҳни ўзига хос ғайритабиий сифатлар билан таъминлайди. Ҳафлат гунаси эзгулик гунасига нисбатан бутунлай қарама-қарши сифатларга эга. Эзгулик гунасидаги инсон ҳақиқий илмга эга бўлади ва ҳаётга Ҳақиқат нуқтаи-назари билан қарай олади, аксинча, ғафлат гунасидаги одам ҳаёт ҳақида бутунлай ногўгри тасаввурга эга бўлади. Ҳафлат гунасининг таъсири остида тушиб қолган киши ақлини йўқотиб, яхши билан ёмоннинг фарқига бормай қолади. У инсон танасига эга бўлганидан самарали фойдаланиб руҳий юксалишга интилиш ўрнига тубанликка юз тутлади. Ведаларда ғафлат гунаси шундай таърифланган: *васту-йатхатмйа-дженанаваракам випарйайа-дженана-дженанакам тамаҳ* - "Ақлини ғафлат гунаси қоплаб олган одамлар ҳаётга ҳақиқат кўзи билан қараш имкониятидан маҳрум бўладилар". Масалан, ота-боболарининг аллақачон ўлиб кетганини, демак, ўзининг ўлими ҳам муқаррар эканини ҳамма билади: бу дунёда ҳар бир инсон ўлимга маҳкум - ўлим муқаррар. Шунга қарамай, одамлар худди ақлдан озгандай мол-дунё тўплайдилар, кечаю-кундуз тиним билмай оғир меҳнат қиладилар. Ҳеч ким танаси ўлгандан кейин ҳам яшашда давом этаверадиган руҳ ҳақида ўйлагиси келмайди, ўзининг мангу тирик жонини қайғурмайди. Мана шу - ҳақиқий ақлдан озганлик ҳисобланади. Ақлдан озгани сабабли одамлар

мангу руҳнинг, жоннинг табиатини ўргангиси келмайди. Шундай одамлар ҳаётда жуда дангаса бўладилар. Агар руҳ ҳақида илм ўргатмоқчи бўлсангиз улар бу илм билан мутлақо қизиқмайдилар. Улар ҳатто эҳтирос гунасида бўлган одамлар сингари ўткинчи алдамчи ҳаёт билан ҳам қизиқмайдилар. Ҳафлат гунасида ботган одамнинг яна бир белгиси шундан иборатки, у керагидан кўп ухлайди. Кунига олти соат ухлаш инсонга бемалол етарли, лекин ғафлат гунаси таъсиридаги одам ўн, ўн икки соат ҳам ухлайверади. Шундай одам ҳамиша тунд, қийналган, тушқунликка тушган кўринади, у тез-тез маст қилувчи нарсалар(сигарет, ароқ ва хоказо) истеъмол қилади, кўп ухлайди. Ҳафлат гунаси таъсири остида юрган одамларнинг баъзи белгилари шулардан иборат.

9. *саттвама сукхе санджайати
раджаҳ кармани бхарата
дженанам авритйа ту тамаҳ
прамаде санджайати ута*

Эй Бхарат ўғли, эзгулик гунаси тирик мавжудотни бахтиёрлик туйғусига, эҳтирос гунаси - таъмагирлик билан қилинадиган фаолиятга боғлаб қўяди. Ҳафлат гунаси эса, тирик мавжудотнинг илмини қоплаб олиб, уни ақлсизлик кишанлари билан боғлаб қўяди.

Изоҳ: Эзгулик гунасидаги инсон ўз фаолиятидан ёки фалсафий фикр юритишидан лаззатланади; файласуф, шоир ёки олим, ўқитувчи бирор соҳада ишлаб, қилаётган ишларидан ҳаётда тўла мамнуният ҳосил қилиб яшайди. Эҳтирос гунасидаги одам, агар унга эзгулик гунасининг таъсири ҳам қўшилса, дунёвий орзу-истакларини амалга ошириш ниятида таъмагирлик билан моддий фаолиятга бутунлай шўнгиб кетади: у иложи борича кўпроқ мол-дунё тўплашга, уларни эзгу ишларга сарфлашга интилади. Шундай одамлар одатда хайрия шифохоналари очадилар, пулларини хайрия жамғармаларига берадилар ва хоказо. Эҳтирос гунасидаги одамнинг белгилари шундай. Ҳафлат гунаси эса, одамнинг илмини бутунлай қоплаб олади. Ҳафлат гунаси таъсири остидаги киши қандай иш қилмасин, унинг қилаётган ишлари на ўзига, на бошқаларга ҳеч қандай фойда келтирмайди.

10. *раджас тамаи чабхибхуйа
саттвама бхавати бхарата
раджаҳ саттвама тамаи чайва
тамаҳ саттвама раджас татха*

Эй Бхарат ўғли, баъзан, эҳтирос ва ғафлат гуналаридан устун келиб, инсоннинг табиатига эзгулик гунаси кўпроқ таъсир қилади. Баъзида эҳтирос гунаси ғафлат ва эзгуликдан устун келади, баъзида эса, ғафлат гунаси устиворлик

килади. Шу тарзда моддий табиат гуналари орасида ҳамиша устиворлик учун ўзаро кураш бўлиб туради.

Изоҳ: Эҳтирос гунаси таъсири кучайганида эзгулик гунаси ва ғафлат гунаси иккинчи даражали бўлиб қолади. Эзгулик гунаси устивор бўлганида ғафлат ва эҳтирос гунаси четга сурилади. Ғафлат гунаси устун келганда эса, эҳтирос ва эзгулик гунасининг таъсири камаяди. Гуналар орасидаги кураш бир лаҳза ҳам тўхтамайди. Шунинг учун қалбида ҳақиқатан ҳам Кришна онгини ривожлантиришга интилаётган киши барча гуналардан юқори бўлган поғонага кўтарилишга ҳаракат қилиб яшаши лозим. Инсоннинг табиатида у ёки бу гунанинг таъсири унинг бошқалар билан бўлган муносабатларида, ейдиган овқатида ва кундалик турмушдаги бошқа ҳаракатларида намоён бўлади. Буларнинг ҳаммаси ҳақида кейинги бобларда батафсил гапирилади. Лекин, агар истаса инсон ўзида эзгулик гунасига хос бўлган улуғвор сифатларни, эзгу фазилатларни ривожлантириши, шу тарзда эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсирларини енгиши мумкин. Худди шунингдек, инсон ўзида эҳтирос гунасини ривожлантириб, ғафлат ва эзгулик гунасининг таъсирларини енгиши мумкин. Моддий табиат гуналари қанчалик қудратли бўлмасин, руҳий юксалишга қатъий қарор қилган киши албатта моддий эзгулик гунаси даражасига кўтарилиши, шу гуна таъсири остида руҳий илм эгаллаб, соф эзгулик гунасига, яъни *васудева* деб аталадиган илоҳий ҳолатга кўтарилиши мумкин. Ана шу ҳолатда инсон Парвардигор ҳақидаги мукамал илмни эгаллашга қодир бўлади. Инсоннинг қайси гуна таъсири остида яшаётгани унинг қандай фаолият кўрсатаётгани билан аниқланади.

11. *сарва-дварешу дехе “смин пракаша упаджайате джнанама йада тада видйад вивриддхам саттвам ити ута*

Эзгулик гунаси устивор бўлганда тананинг барча дарвозалари илм нури билан нурафшон бўлади.

Изоҳ: Инсон танасининг тўққиз дарвозаси бор: кўзлар, қулоқлар, бурун тешиклари, оғиз, жинсий аъзо ва ахлат чиқариш аъзоси. Тананинг барча дарвозаларида поклик белгилари пайдо бўлганда тирик мавжудот эзгулик гунасида бўлади. Эзгулик гунаси таъсири остида яшаётган кишининг кўзлари, қулоқлари, тили алдамасдан, унга ҳаёт ҳақида тўғри тасаввур беради, шундай инсон ҳаётга ҳақиқат кўзи билан қарайди. Эзгулик гунаси таъсирида яшаётган киши ҳам ичкаридан, ҳам ташқаридан покланади.

Бахтиёрлик ва осойишталик аломатлари унга ўзининг эзгулик гунасида эканини англашга ёрдам

бериб, танасининг барча дарвозаларини безаб туради.

12. *лобхаҳ правриттир араббхаҳ карманам ашамаҳ сприха раджасй этани джайанте вивриддхе бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар сардори, эҳтирос гунасининг таъсири кучайганида инсон ўзида дунёвий ҳаётга қаттиқ боғланиш аломатларини сезади, пул топишга муккасидан кетади, жон-жаҳди билан ўзининг дунёвий мақсадига эришишга интилиб, кучли эҳтирос ва лаззатланишга бўлган тўймас ташналик туйғусини ҳис қилади.

Изоҳ: Эҳтирос гунасидаги одам ҳеч қачон эришган ютуғидан қаноатланмайди, шукронаси йўқ, у ҳамиша яна кўпроқ нарсага эришишга интилиб яшайди. Агар у уй қурмокчи бўлса, гўё унда мангу яшаб қоладигандай мустаҳкам, ҳашаматли қилиб куради. Шундай одамнинг ҳиссий лаззатланишга интилиши ҳам жуда кучли бўлади. Унинг орзу-истакларининг чегараси бўлмайди. У ўз сезгиларининг талабини қондириб, ҳаётдан лаззатланишда давом этиб, оиласи билан ҳамиша уйда қолишни истайди. Эҳтирос гунасининг баъзи белгилари ана шундай.

13. *апракашо “правриттиши ча прамадо моха эва ча тамасй этани джайанте вивриддхе куру-нандана*

Эй Курулар фарзанди, ғафлат гунасининг устивор таъсири остида инсон зофиллик зулматида гарқ бўлади, ҳамиша уйқусираб юради, ақл-идроқини йўқотиб, алданиш домига тушиб қолади.

Изоҳ: Ғафлат гунаси таъсирида зофиллик зулматида ботган киши илмдан маҳрум бўлади. Ғафлат гунасидаги киши ҳаётда ҳеч қандай қонун-қоидаларга риоя қилмайди; улар ҳаётда ўзлари истаганча, ҳеч қандай маъно-мақсадсиз яшайдилар. Гарчи улар меҳнат қилишга қодир бўлсалар ҳам, жон қийнагиси келмайдилар. Мана шу – “алданиш” деб аталади. Уларнинг онги иш-лашда давом этаверади, лекин ўзлари умрини дан-гасалик билан ўтказадилар. Ғафлат гунасининг баъзи аломатлари шундай.

14. *йада саттве правриддхе ту пралайам йати деха-бхрит тадоттама-видам локан амалан пратипадйате*

Эзгулик гунаси таъсири остида танасини тарк этган киши ўлгандан кейин буюк

донишмандлар яшайдиган олий, пок сайёраларга кўтарилади.

Изоҳ: Хиранийагарбхага сиғинадиган одамлар Брахмалока, Джаналока сингари олий сайёраларга эришадилар. У жойларда жаннатий лаззатларга берилиб яшаш мумкин. Бу ерда ишлатилган амалан ибораси муҳим аҳамиятга эга бўлиб "эхтирос ва ғафлат гунаси таъсирига берилмаган" деган маънони англатади. Моддий олам ҳар хил дунёвий иллатларга тўла, аммо эзгулик гунаси моддий оламнинг энг пок гунаси ҳисобланади. Моддий оламда ҳар хил мавжудотлар яшайдиган турли сайёралар мавжуд. Эзгулик гунаси таъсири остида юрган пайтда танасини тарк этган киши буюк содиклар, буюк донишмандлар яшайдиган жаннатий сайёраларга кўтарилади.

15. *раджаси пралайам гатва
карма-сангишу джайате
татха пралинас тамаси
мудха-йонишу джайате*

Эхтирос гунаси таъсири остида танасини тарк этган одам таъмагирлик билан фаолият кўрсатадиган одамлар орасида туғилади, ғафлат гунаси таъсири остида танасини тарк этган киши эса, ҳайвонлар орасида туғилади.

Изоҳ: Баъзи бировларнинг фикрига кўра, бир марта инсон танасига эга бўлган руҳ ҳеч қачон қуйи турга мансуб таналарга эга бўлмайди. Бу нотўғри тушунча. Бу ерда кўрсатилганидай, ғафлат гунаси таъсири остида танасини тарк этган киши ҳайвонлар орасида туғилади. У эволюцион юксалиш зинапоясидан қайтадан кўтарилиб, яна инсон танасини олгунча қуйи ҳаёт турларида бир неча минг марта туғилиб-ўлиши керак бўлади. Шунинг учун, ҳақиқатан ҳам инсон ҳаётининг кадрига ета билган киши, албатта эзгулик гунаси даражасига кўтарилиши, кейин табаррук авлиё инсонлар билан ҳамсухбат бўлиб, улардан руҳий илм сирларини ўрганиб, моддий табиат гуналаридан юкори поғонага кўтарилиши ва охири-оқибатда Кришна онгига эга бўлиши лозим. Инсон бўлиб яшашнинг мазмуни шундан иборат. Тирик мавжудотнинг инсон бўлиб туғилишдан асосий мақсади - руҳий ўзинини англаб, Худонинг даргоҳига эришишдан иборат. Акс ҳолда бизнинг кейинги ҳаётда албатта яна инсон танасида туғилишимизга ҳеч ким кафолат беролмайди.

16. *карманах сукритасйаху
саттвикам нирмалам пхалам
раджасас ту пхалам духкхам
аджнанам тамасах пхалам*

Эзгулик гунасида хайрли ишлар қилиш шарофати билан инсон покланади. Эхтирос гунаси таъсирида қилинган ишлар инсонга

мусибат келтиради, ғафлат гунасидаги фаолият эса, инсонни ақл-идрокидан маҳрум қилади.

Изоҳ: Эзгулик гунасида хос бўлган хайрли ишлар қилиш, тақводор бўлиб яшаш билан инсон қалби покланади. Шунинг учун алданиш тузоғига тушмаган, ҳаёт ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлган донишмандлар ҳамиша бахтиёр яшайдилар. Аксинча, эхтирос гунасида қилинган ишлар инсонга мусибатдан бошқа ҳеч нарса келтирмайди. Моддий оламда ҳақиқий бахтга эришиш ниятида қилинадиган ҳар қандай интилиш ҳеч қандай натижа бермаслиги аввалданок маълум. Агар кимдир осмонўпар иморат қурмоқчи бўлса, албатта буни амалга ошириши мумкин, лекин бунинг учун қанча-қанча одамлар, шунингдек, унинг ўзи анчагина қийналиши керак. Қурилиш ишларини таъминлайдиган киши зарур маблағларни топиш учун тинмай елиб-югуриши лозим, қурувчи-ишчилар эса, кун бўйи оғир меҳнат қилишлари керак бўлади. Буларнинг ҳаммаси бошидан охиригача азоб. Шунинг учун «Бҳагавад-гита»да айтилганки, эхтирос гунасидаги ҳар қандай фаолият чексиз машаққатлар билан амалга оширилади. Инсон шу катта иморатни: "Бу - менинг уйим!" "Бу - менинг пулларим!" - деб ўйлаш билан қандайдир арзимас лаззат олиши мумкин, лекин бу ҳақиқий бахт, ҳақиқий лаззат эмас.

Ғафлат гунасидаги фаолият билан машғул киши эса, ҳеч қандай илмга эга эмас, шунинг учун у ҳатто ҳозирги ҳаётида ҳам қийналиб, азоб-укубатларга тўла турмуш кечиради, ўлгандан кейин эса, қандайдир бир жирканч ҳайвон танасида туғилади. Ҳайвон танасидаги ҳаёт эса, гарчи алдамчи қувват, *майя* таъсири остида ҳайвонларнинг ўзлари буни сезмасалар ҳам, ҳамиша ҳар хил азоб-укубат ва қулайсизликларга тўла. Нафси учун беозор ҳайвонларни бешаққат ўлдирадиган одамлар ҳам ғафлат гунаси таъсири остида юрган одамлардир. Ундай ғофил одамлар ҳозир ўзлари ўлдираётган ҳайвон кейинги ҳаётида ўзини ўлдирган қотилдан қасос олиш учун уларни ўлдириш имконини берадиган танага эга бўлишини билмайдилар. Табиат қонунлари шундай. Инсонлар жамиятида қотил ўлим жазосига ҳукм қилинади. Давлат қонунлари шундай. Ғофиллиги сабабли одамлар Парвардигорнинг ўзи ҳукмронлик қилаётган "бутун олам салтанати"да яшаётганини англашга қодир эмаслар. Ғафлат босган одамлар Олий Ҳукмдор, Парвардигор ҳатто чумолини ўлдирган одамни ҳам жазосиз қўймаслигини билмайдилар. Ҳар қандай жиноятчини албатта муқаррар бўлган жазо кутиб турибди. Шу боис, ўз нафси учун беозор ҳайвонларни ўлдириб юрган одамлар энг ғофил одамлардан ҳам ғофилроқ, пасткаш одамлардир. Одам ўзининг қорнини тўйғазиши учун беозор ҳайвонларни ўлдиришига ҳеч қандай

зарурат йўк, чунки Парвардигор ширин-ширин ўсимлик ва мевалар, ғалла, сут-қатик каби бошқа маҳсулотлар билан одамларнинг ризқини, озик-овқатга бўлган эҳтиёжини тўла таъминлаб қўйибди. Шунга карамай, беозор, ночор ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг гўшти билан овқатланиб юрган одамлар албатта ғафлат гунасидаги кишилардир, уларнинг келажаги эса маъшум, азоб-укубатга тўла зулматдан иборат. Ҳайвонларни ўлдиришнинг энг ваҳший тури - сигирларни ўлдириш ҳисобланади, чунки сигир бутун умри давомида одамларга худди онасидай ғамхўрлик қилиб, уларни ўзининг ширин ва тўйимли сути билан боқади. Шу сифати билан сигир инсонга она сингари азиз, табаррук бўлиши лозим. Сигирларни ўлдиришга энг ғофил, бефаросат, бешафқат, имонсиз ёвуз одамларгина қўл уриши мумкин. Ведаларда айтилганки, (Риг-веда, 9.4.64): *гобхиҳ принита-матсарам* - "Лаззатланиб сигирнинг сутини ичадиган, айна пайтда онасидай сут берган сигирни ўлдиришга қўл урадиган киши ғафлат ботқоғига энг чуқур ботган одамдир". Шастраларда шундай илтижо келтирилади: (Вишну-пурана, 1.19.65).

намо Браҳманйя-девайя го-Браҳмана-хитайя ча джагад-хитайя кришнайя говиндайя намо намах
"Эй Худойим, Сен сигир ва браҳманларга ғамхўрлик қиласан, инсониятнинг ва бутун олам аҳлининг бахт-саодатини ўйлайсан".

Бу илтижода таъкидлаб айтилганки, Парвардигор биринчи навбатда сигирларга, кейин браҳманларга ғамхўрлик қилади. Браҳманлар рухий илм тимсолидир, сигирлар эса инсониятни энг зарур, тўйимли озуқа билан таъминлайдилар, шунинг учун уларни ҳимоя қилиш жамиятнинг иқтисодий ва маънавий ривожланишининг гаровидир. Ҳозирги жамиятда сигирларни ўлдириш қўллаб-қувватланади, рухий илм ўрганишдан эса, одамлар бутунлай юз ўгирган. Демак, инсоният жаҳолат ботқоғига ботиб маънавий таназзулга, тубанликка юз тутиб, шиддат билан зулмат қаърига қараб кетяпти. Фуқароларини тубанлик сари бошлаб бораётган, уларни келажакда ҳайвон танасида туғилишга маҳкум этадиган жамиятни маданиятли, онгли "инсонлар жамияти" деб бўладими? Ҳеч қандай шубҳа йўкки, ҳозирги замонда эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остига тушиб қолган одамлар ҳаётда қаттиқ адашган ва алданган инсонлардир. Ҳозирги кунда инсоният ўз таракқиётида тубсиз жарлик ёқасига келиб қолган, катта ҳавф остида турибди, шунинг учун бутун жаҳон халқлари рухий ўзликни англашнинг энг оддий усулидан, Худони англаш усулидан фойдаланиб, ўзларини ана шу катта фалокатдан, даҳшатли офатдан кутқариб қолишлари керак.

17. *саттват санджайате джнанама
раджасо лобха эва ча
прамада-мохау тамасо*

бхавато "джнанама эва ча

Эзгулик гунасида ҳақиқий илм юзага келади, эҳтирос гунаси очқўзлик туйғусини юзага келтиради, ғафлат гунаси эса, нодонликка, ақлсизликка ва алданишга олиб келади.

Изоҳ: Замонавий жамиятда одамлар ўзларининг на ҳозирги, на кейинги ҳаётида саодатга эришиши ҳақида ўйламай қўйгани сабабли инсониятга рухий юксалишнинг ҳозирги Кали-юга даври учун мўлжалланган Кришнани англаш усули тавсия қилинган. Кришнани англаш йўлига кириш орқали инсонлар жамияти осонлик билан эзгулик гунасига кўтариладилар, шундагина улар ҳаётга Ҳақиқат нуқтаи-назари билан қарай оладилар. Ҳафлат гунаси одамларни ҳайвонлар қаторига қўшиб қўяди ва уларни ҳаётга Ҳақиқат нуқтаи-назари билан қарай олиш имкониятидан маҳрум қилади. Масалан, ғофил одамлар, агар инсон ҳозирги ҳаётида бирор ҳайвонни ўлдирса, шу ҳайвон танасидаги тирик мавжудот келгуси ҳаётида унинг ўзини ўлдиришини билмайдилар. Ҳақиқий илмдан беҳабар бўлган одамлар ҳаётда ҳеч қандай масъулият ҳис қилмай яшайдилар. Одамларнинг жамиятда ана шундай масъулиятсиз, ҳайвонларга ўхшаб бефаросат яшашига чек қўйиш учун уларнинг эзгулик гунасига кўтарилишига ёрдам бериб, уларга ҳақиқат илмини ўргатиш лозим. Эзгулик гунасида олган илмлари уларга ҳаётга Ҳақиқат кўзи билан қараш имконини беради. Шунда улар ҳаётда бахтиёр ва фаровон яшайдилар. Ҳатто кўпчилик одамлар қашшоқликда яшаб, мусибат чекишда давом этаётган бўлса-да, агар жамиятнинг маълум бир қисми ҳаётда Кришна онги билан яшайдиган имон-этиқодли одамлардан иборат бўлса, вақт ўтиши билан ер юзида албатта мустаҳкам тинчлик ва осойишталик, бахт-саодат ўрнатилади, фаровон ҳаёт ҳукм сура бошлайди. Акс ҳолда, эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида яшаётган ғофил одамлар ҳеч қачон бахт ва фаровонлик нималигини билмайдилар. Эҳтирос гунаси одамлар қалбида очқўзлик туйғусини ҳамда ҳиссий лаззатларга кучли интилиш истагини уйғотади. Теварак атрофимизга қараб туриб, ҳатто пули, бойлиги, имконияти етарли даражада бўлган одамлар ҳам бахт, хотиржамлик нималигини, осойишта, фаровон ҳаёт нима эканини билмай қийналиб яшаётганини кўришимиз мумкин. Чунки эҳтирос гунаси таъсири остида яшаётган одам ҳеч қачон ҳаётдан қаноатланмайди, ундай одамнинг нафси ҳеч қачон тўймайди. Одамларни бахтли қиладиган нарса бойлик эмас; бойлик, мол-дунё инсонни бахтиёр қилишга қодир эмас. Чинакам бахтга эришиш учун инсон Худони англаш йўлига кириб, албатта эзгулик гунасига кўтарилиши лозим. **Ҳақат эзгу ишларгина инсонга ҳақиқий бахт келтиради.** Эҳтирос гунасидаги кишининг қалби ҳамиша нотинч, хавотирда бўлибгина

қолмасдан, ҳатто унинг қилаётган ишлари ҳам унга ҳамиша мусибат келтираверади. У ўзининг жамиятдаги обрўсини сақлаб қолиш мақсадида етарлича пул ишлаб топиш учун тинмай бош қотиради. Буларнинг ҳаммаси унинг учун чексиз мусибатлар манбаига айланади. Ғафлат гунаси эса одамларни ақлдан оздиради. Ана шундай ачинарли ҳаёт шароитига тушиб қолган одамлар ароқ ва бошқа маст қилувчи нарсалар истеъмол қила бошлайдилар. Натижада улар ундан ҳам баттар тубан аҳволга тушиб кетадилар. Уларнинг бу ҳаётдаги келажаги ҳам, келгуси ҳаёти ҳам фақат зулмат, ғафлатдан иборат бўлиб қолади.

18. *урдхвам гаччхантти саттва-стха
мадхйе тиштантти раджасах
джагханйа-гуна-вриттти-стха
адхо агччхантти тамасах*

Эзгулик гунасида яшаган одамлар ўлганидан кейин олий, жаннатий сайёраларга кўтариладилар; эхтирос гунасидаги одамлар Ер сайёрасида қоладилар; гуналарнинг энг тубани, жирканч ғафлат гунаси таъсири остида юрган одамлар эса, дўзахий сайёраларга равона бўладилар.

Изоҳ: Бу ерда моддий табиатнинг уч гунаси таъсирида кўрсатиладиган ҳар хил фаолият натижалари ҳақида маълумот берилган. Коинотда жаннатий сайёралардан иборат бўлган олий сайёралар тизими мавжуд. Уларда тақводор зотлар яшайдилар. Қалбида эзгулик гунаси қанчалик ривожланганига қараб тирик мавжудот кейинги ҳаётида ана шу сайёраларнинг бирига боради. Бу сайёраларнинг энг буюги - Сатйа-лока, яъни Браҳмалокадир. Шу жойда моддий коинотни яратган қудратли фаришта, буюк ҳукмдор маъбуд Браҳма яшайди. Аввал айтганимиздай, Браҳма-локада ҳаёт қанчалик гўзал эканини ҳатто тасаввур қилиб ҳам бўлмайди. Эзгулик гунаси таъсири остида ҳаётда ҳамиша эзгу ишлар қилиб яшаш бизга кейинги ҳаётимизда моддий ҳаёт энг юксак даражада ривожланган Браҳма-лока сайёрасига кўтарилиш имконини беради.

Эхтирос гунаси ғафлат ва эзгулик гунасининг ўртасида жойлашган бўлиб, оралиқ ҳолатни белгилайди. Инсон бу дунёда яшар экан, ҳеч қачон фақат битта гуна таъсири остида бўлмайди. Инсон ҳатто соф эзгулик гунаси таъсири остида яшаётган бўлса ҳам, кейинги ҳаётида барибир шоҳ ёки бадавлат инсон бўлиб яна Ер сайёрасида туғилган бўларди. Лекин, гуналар ҳамиша ўзаро курашиб, аралашиб юргани сабабли, бу дунёдаги ҳар бир инсоннинг адашиши, тубанликка юз тутиши, натижада кейинги ҳаётида ҳайвон танасига эга бўлиб қолиш эҳтимоли ҳамиша сақланиб қолаверади. Эхтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида ҳозир Ер сайёрасида яшаётган кишилар ҳеч қачон механик қурилмалар ёрдамида

олий(жаннатий) сайёраларга эриша олмайдилар. Бунинг устига ҳозирги ҳаётида эхтирос гунаси таъсирида яшаётган киши кейинги ҳаётида ақлдан озиши мумкин.

Моддий табиатнинг энг паст сифати ҳисобланган ғафлат гунаси бу ерда "жирканч" деб аталган. Ўзида ғафлат гунасининг сифатларини ривожлантираётган одам жуда хатарли йўлдан бораётган бўлади. Инсон танасидаги ҳаёт шаклидан паст турадиган саккиз миллион турдаги ҳаёт шакли мавжуд: қушлар, ҳайвонлар, судралиб юрувчилар, дарахтлар ва ҳоказо. Ўзларида ғафлат гунаси таъсири қанчалик ривожланганига қараб, инсон кейинги ҳаётида ана шу даҳшатли ҳаёт шаклларининг бирида дунёга келади. Бу ерда ишлатилган *тамасах* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Ҳамиша ғафлат гунасида қоладиган, ҳеч қачон юқори кўтарила олмайдиган тирик мавжудотлар ана шу ибора билан белгиланади. Ундай одамларнинг келажаги қоронғу зулматдан иборат.

Ҳатто эхтирос ва ғафлат гунасидаги одамлар ҳам Кришнани англаш усулидан фойдаланиб эзгулик гунасига кўтарилишлари мумкин. Аммо, ана шу имкониятни қўлдан бой берган киши моддий табиатнинг қуйи гуналари ҳисобланган ғафлат ва эхтирос гунаси таъсири остида қолиб кетаверади, уларни даҳшатли келажак кутяпти.

19. *нанйам гунбхйах картарам
йада драштанупашиятти
гунбхйаш ча парам ветти
мад-бхавам со "дхигаччхати"*

Моддий оламдаги ишларнинг ҳаммасини моддий табиат гуналари амалга ошираётганини кўриб турадиган, шу гуналардан ташқарида турган Парвардигорни биладиган инсон Менинг руҳий табиатимга эришади.

Изоҳ: Ўзлигини англаб етган ишончли зотдан моддий табиат гуналари ҳақидаги илмни ўрганиш ёрдамида инсон уларнинг таъсир қилиш чегарасидан юқори кўтарила олади. Бошланғич, биринчи руҳий устоз - Парвардигор Кришна. У ҳозир Аржунга руҳий илм сирларини ўргатапти. Худди шундай, биз ҳам Кришна онгини тўлиқ эгаллаган инсонлардан моддий табиат гуналарининг фаолияти ҳақидаги илмни ўрганишимиз лозим. Акс ҳолда биз ҳеч қачон инсон ҳаётининг олий мақсадига эриша олмаймиз. Ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига амал қилиб, унинг насихатларига қулоқ солиб, инсон ўзининг руҳий табиати, моддий танаси ва сезгилари ҳақида, қандай қилиб бу моддий ҳаёт чангалга тушиб, моддий табиат гуналари таъсирида алданиб юргани ҳақида билиб олади. Инсон моддий табиат гуналари қуршовида экан, у ҳамиша ночор ҳолатда бўлади, аммо руҳий юксалиш жараёнида ўзининг ҳақиқий ҳолатини англаб етганида, у

руҳий даражага кўтарилиш имкониятига эга бўлади. Тирик мавжудотнинг ўзи ҳеч қандай ҳаракатни амалга оширмайди. У ҳаракат қилишга мажбур, чунки руҳ моддий тана ичида мужассам, унинг танасини эса, моддий табиатнинг у ёки бу гунаси бошқариб туради. Аммо, руҳий илмни яхши ўрганган инсоннинг ёрдамисиз биз ўзимизнинг ҳақиқий, асл ҳолатимизни тушуниб олишга қодир эмасмиз. Фақат ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилиш билангина биз ҳамма нарсани Ҳақиқат кўзи билан кўра оламиз ва ҳаётни фақат ана шундай тушуниш бизга ҳаётда мустаҳкам Кришна онги билан яшаш имконини беради. Кришнани англаб етган киши моддий гуналар алдовига берилмайди. Етгинчи бобда айтилганидай, ўз ихтиёрини Кришнага топширган киши моддий табиат кучлари таъсирдан, унинг ҳукмронлиги остидан озодликка чиқади. Ҳаёт ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлган киши аста-секин моддий табиат гуналарининг таъсирини енгишга қодир бўла бошлайди.

20. *гунан этан атитйа трин
дехи деха-самудбхаван
джанма-мритйу-дждара-духкхаир
вимукто "мритам ашнута"*

Танада мужассам бўлган тирик мавжудот табиатнинг уч гунаси таъсирдан юқори кўтарилганида, туғилиш, кексалик ва ўлиш билан боғлиқ бўлган азоб-уқубатлардан бутунлай халос бўлиб, ҳозирги ҳаётидаёқ мангуликка эришади.

Изоҳ: Бу ерда қандай қилиб инсон, ҳатто моддий тана ичида қолиб ҳам қалбида Кришна онгини ривожлантириши ва табиат гуналарининг таъсирини енгиши мумкинлиги тушунтирилган. Санскрит тилида *дехи* ибораси "танада мужассам бўлган" деган маънони билдиради. Руҳий илмга эга бўлган киши, ҳатто моддий танада туриб ҳам табиат гуналари таъсирдан қутула олади. Ўзининг шу танасида у руҳий ҳаёт лаззатини тотиб яшай олади, танасини тарк этганидан кейин эса, албатта руҳий салтанатга, Худонинг мангу даргоҳига эришади. У ҳатто ўзининг ҳозирги танаси ичида юрганда ҳам ҳақиқий руҳий бахтдан лаззатланиб яшайди. Бошқача қилиб айтганда, ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юриши ундай инсоннинг моддий табиат гуналари таъсирдан аллақачон озод бўлганини билдиради, бу ҳақда ўн саккизинчи бобда айтилган. Инсон моддий табиат гуналари таъсирдан қутулганидан кейин Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига қиради.

21. *арджуна увача
каир лингайс трин гунан этан
атито бхавати прабхо
ким ачараҳ катхам чаитамс*

трин гунан ативартате

Аржун шундай деди: Эй Худойим, моддий табиатнинг уч гунаси таъсирдан озод бўлган кишини қайси аломатларига қараб билиб олса бўлади? У ўзини қандай тутати, гуналар таъсирдан қандай халос бўлади?

Изоҳ: Бу ерда Аржун Кришнага жуда муҳим саволларни берапти. У моддий табиатнинг уч гунаси таъсирини енган кишининг аломатлари қандай бўлишини билиб олмоқчи. Шундай инсоннинг табиат гуналари таъсирдан ҳақиқатан ҳам халос бўлганини қандай билиш мумкин? Аржуннинг иккинчи саволи - ундай инсоннинг қандай яшаши, ўзини қандай тутиши ҳақида. Ундай инсон муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қиладими, йўқми? Кейин у қандай қилиб инсон илоҳий даражага кўтарилса олиши мумкинлигини сўраяпти. Бу жуда муҳим савол. Токи инсон табиат гуналари таъсирдан биратўла қутулиш йўлини билмас экан, у илоҳий инсоннинг белгиларини англай олмайди. Шунинг учун Аржуннинг берган саволлари жуда муҳим саволлардир, энди Кришна уларга жавоб бера бошлайди.

22-25. *ири бхагаван увача
пракашам ча правриттим ча
мохам эва ча пандава
на дवेशти самправриттани
на нивриттани канкшати
удасина-вад асино
гунаир йо на вичалйате
гуна вартанта итй эвам
йо "ватиштхати ненгате
сама-духкха-суккхаҳ свастхаҳ
сама-лошташма-канчанаҳ
тулйа-прийаприйо дхирас
тулйа-ниндатма-самстутих
манапаманайас тулйас
тулйо митрари-пакшайоҳ
сарварамбха-паритйаги
гунатитаҳ са учйате*

Худонинг Олий Шаҳси деди: Эй Пандунинг ўғли, боғланиш ва алданиш туйғулари намоён бўлганида улардан нафратланмайдиган, улар йўқолганида - қайғуриб изтироб чекмайдиган; аслида барча ишларни моддий табиат гуналари бажараётганини билган ҳолда, табиат гуналари кўрсатаётган ҳар қандай таъсирга нисбатан илоҳий ҳолатда ўзгармай хотиржам қоладиган; фикру-ҳаёли ҳамиша қалбида мужассам бўлиб, шодликка ҳам, мусибатга ҳам бир хил қарайдиган; тупроқ, тош ва олтин парчасини бир-бирдан ажратиб қарамайдиган; қутилган ва қутилмаган воқеа-ҳодисаларни бир хилда қабул қиладиган; шон-шуҳрат ва ҳақоратларни, обрў-эътибор ва

хурматсизликни бир хилда қабул қилиб, қалби ҳамиша хотиржам, осойишта юрадиган; дўст ва душманларига бир хил муносабатда бўладиган; моддий фаолиятни бутунлай тарк этган, ҳақиқий руҳий илмга эга кишини моддий табиат гуналаридан юкори кўтарилган "илоҳий инсон" деб айтадилар.

Изоҳ: Аржун Кришнага учта савол берган эди, Кришна энди шу саволларга бирин-кетин жавоб берапти. Бу ерда У энг аввало айтяптики, моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлган киши ҳеч кимга ҳасад қилмайди, ҳаётда ҳеч нарсага интилмайди. Моддий оламда тирик мавжудот ҳамиша қайсидир устивор бир гуна таъсири остида бўлади. У моддий тана чангалидан қутулганида моддий табиат гуналари таъсиридан бутунлай озод бўлади. Аммо, токи тирик мавжудот моддий тана тутқунлигида яшар экан, у ҳамиша ўзининг хотиржам, осойишта ҳолатини сақлашга интилиб яшаши лозим. Бунинг учун инсон садоқат билан Худога хизмат қила бошлаши керак, шунда у ўзини моддий тана билан қиёслашни тарк этади. Токи инсон танасини "мен, ўзим" деб ҳисоблар экан, унинг барча ҳаракатларининг мақсади танасининг, сезгиларининг талабини қондиришдан иборат бўлиб қолаверади. Лекин, қалбида Кришна онгини ривожлантириш натижасида у табиий равишда ўз сезгиларининг бемаъни талабларини қондиришни бас қилади. Алоҳида руҳга моддий тананинг умуман кераги йўқ, шу боис, унинг барча талабларини албатта қондириб ўтириш шарт эмас. Моддий табиат гуналари танада ҳаракат қилишда давом этаверади, аммо ўзининг мангу руҳ эканини англаб етган киши ҳаётда уларга боғланмай, бетараф бўлиб қолаверади. Инсон ўзида қандай қилиб ана шундай боғланмаслик туйғусини ривожлантириши мумкин? Бунинг учун ҳиссий лаззатланишга интилишни ҳам, гуналар таъсиридан ва танадан тезроқ халос бўлиш истагини ҳам тарк этиш керак. Шу тарзда руҳий даражага эришган содиқ хизматкор табиий равишда ҳақиқий озодликка эришади. Моддий табиат гуналари таъсиридан қутулиш учун содиқ атайлаб қандайдир амаллар, махсус ҳаракатлар қилиб юришининг ҳожати йўқ.

Кейинги савол гуналар таъсиридан озод бўлган киши ўзини қандай тутиши ҳақида эди. Бу дунёда одамлар моддий танага кўрсатиладиган обрў-эътиборга интилиб яшайдилар, аксинча танасига нисбатан ҳар қандай хурматсизликни қийналиб қабул қиладилар. Лекин, илоҳий даражага кўтарилган киши ўткинчи обрў-эътиборга ҳам, ҳақоратларга ҳам боғланмай бамайлихотир қолиб, қалби ҳамиша хотиржам юради. У Кришнага садоқат билан хизмат қилишда давом этиб, ўзининг Парвардигор олдидаги бурчини бажараверади, ўзи ҳақида одамларнинг нима дегани билан умуман иши бўлмайди - уни олқишляптиларми, ҳақоратляптиларми - унга барибир. У ҳаётда

фақат Кришнага садоқат билан хизмат қилишга ёрдам берадиган нарсаларнигина қабул қилади, бунинг устига унда ҳеч қандай моддий нарсаларга эҳтиёж қолмайди: унга тошнинг ҳам, олтиннинг ҳам кераги йўқ.

Ҳаётда Кришна онги билан яшаб, ўзининг руҳий вазифаларини бажаришда ёрдам берадиган ҳар бир инсонни у ўзининг дўсти деб билади, у ўзини "душман" деб ҳисоблайдиган ҳасадгўй одамларга ҳам нафрат билан қарамайди. У атрофидаги нарсаларнинг барчасига таркидунёлик кўзи билан қарайди, чунки у шуни аниқ биладики, аслида унинг бу моддий оламга ҳеч қандай дахли йўқ. Сиёсий ва ижтимоий ҳаёт борасидаги янгиликлар унга ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди, чунки ҳаётда рўй бериб турган ҳар қандай воқеа-ҳодисаларнинг ўткинчи эканини у яхши билади. У фақат ўз манфаатини ўйлаб бирор нарсага интилмайди. Кришна учун у ҳар қандай ишни қилишга тайёр, лекин у ўз манфаати учун бирор иш қилмайди. Ҳақиқатан ҳам моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлган киши ҳаётда ўзини шундай тутади.

26. мам ча йо "вйабхичарена
бхакти йогена севате
са гунан саматитйайтан
браҳма-бхуйайа калпате

Ҳар қандай вазиятда ҳам, мана шу улугвор йўлдан четга чиқмай, Худога садоқат билан хизмат қилишга ўзини бутунлай бахшида этган киши моддий табиат гуналари таъсирини енгади ва Браҳман поғонасига кўтарилади.

Изоҳ: Бу ерда Аржуннинг учинчи саволига жавоб берилган: "Инсон қандай қилиб руҳий даражага кўтарилиш мумкин?" Аввал айтганимиздай, бутун моддий олам моддий табиат гуналари ҳукмига бўйсуниб ҳаракат қилади. Моддий табиат гуналарининг фаолияти бизни асло безовта қилмаслиги керак: улар онгимизни қоплаб олмаслиги учун биз бутун аклу-хаёлимизни Худога хизмат қилиш доирасидаги фаолият билан машғул қилишимиз лозим. Ана шундай фаолиятни *бҳакти-йога*, яъни "Кришна учун қилинган фаолият" деб айтадилар. Бунда фақат Кришна эмас, Рама, Нараяна сингари, Парвардигорнинг тўлиқ намоён бўлган кўринишлари ҳам назарда тутилади. Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларининг сон-саногии йўқ. Кришнанинг сон-саноксиз экспансияларидан бирига садоқат билан хизмат қилаётган ҳар бир инсон илоҳий даражага кўтарилган киши ҳисобланади. Яна шуни эсда тутиш лозимки, Кришнанинг барча қиёфалари бутунлай руҳий табиатга эга бўлиб мангу, илм ва лаззатга тўла. Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган шахсий қиёфаларининг ҳар бири - ҳар нарсага қодир, ҳамма нарсани билгувчи ва барча илоҳий сифатларга эга бўлган Зотлардир. Шунинг

учун Кришнага ёки Унинг тўлиқ намоён бўлган шахсий қиёфаларидан бирига чуқур иймон ва садоқат билан хизмат қилаётган киши, аслида энгиш жуда мушкул бўлган моддий табиат гуналарининг таъсирини осонлик билан енга олади. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобида айтилган эди. Ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган киши шу заҳотиёқ моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлади. Ҳаётда Кришна онги билан яшаш ёки **Худога садоқат билан хизмат қилиш - Парвардигор билан бир хил илоҳий ҳолатда бўлиш** демакдир. Парвардигор айтяптики, Ўзининг асл табиатига кўра У - мангу, илм ва лаззатга тўла, тирик мавжудотлар эса, худди олтин заррачалари ҳам олтин конининг бир бўлаги бўлгани сингари, Парвардигорнинг ажралмас руҳий заррачаларидир. Шунинг учун ўзининг соф руҳий ҳолатида тирик мавжудот сифат жиҳатидан Кришнадан фарқ қилмайди. Аммо, барибир тирик мавжудот ўзининг алоҳида шахс ҳолатини сақлаб қолаверади. Акс ҳолда *бҳакти-йога* ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмасди. *Бҳакти-йога* деганда Парвардигор, Унинг содиқ хизматкори ва уларни ўзаро боғлаб турадиган муҳаббатга асосланган фаолият назарда тутилади. Шундай қилиб, Худонинг Олий Шахси ва тирик мавжудот ҳамиша ўзларининг шахс сифатларини сақлаб қоладилар. Акс ҳолда *бҳакти-йога* тушунчасининг ҳеч қандай маъноси қолмаган бўларди. Парвардигорга фақат Унинг Ўзи билан бир хил илоҳий даражада бўлган зотгина хизмат қилишга қодир бўлади. Шохга ҳамроҳ бўлиб юриш учун инсон шундай мартабага муносиб бўлган сифатларга эга бўлиши лозим. Бу ерда "ана шундай сифат" деганда *Брахман* даражасига кўтарилиш назарда тутилади. *Брахман* - моддий иллатлардан пок бўлган илоҳий ҳолатдир. Ведаларда шундай дейилади: *Брахмаива санБрахматй эти*. Олий Браҳманни фақат ўзи ҳам *браҳман* даражасига эришган киши англай олади. *Брахман* даражасига эришгандан кейин тирик мавжудот ўзининг мангу руҳий табиатини, яъни алоҳида руҳий зарра бўлган шахсий табиатини йўқотмайди.

27. *браҳмано хи пратиштхахам
амритасйавйайасйа ча
шашиватасйа ча дхармасйа
сукхасйаикантикасйа ча*

Олий, бошланғич лаззат мужассам бўлган ўлмас, емирилмас ва мангу шахсиятсиз Браҳманнинг асоси - Менман.

Изоҳ: Браҳман ўзининг табиатига кўра ўлмас, емирилмас, мангу ва лаззатга тўла. Браҳманни англаш - руҳий ўзликни англашнинг биринчи поғонаси ҳисобланади. Иккинчи, оралиқ поғона - Параматма, яъни Олий Руҳни англаш ҳисобланади. Мутлақ Ҳақиқатни олий даражада англаш -

Худонинг Олий Шахсини англаб етиш ҳисобланади. Шундай қилиб, Параматма ҳам, шахсиятсиз Браҳман ҳам Худонинг Олий Шахсининг таркибий қисмларидир. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобида айтилган эдики, моддий табиат Парвардигорнинг, яъни Худо Шахсининг қуйи қувватининг намоён бўлишидир. Парвардигор Ўзининг қуйи қуввати бўлган моддий табиатни Ўзининг олий қувватининг заррачалари билан уруғлантиради, моддий табиат шу тарзда руҳий қувват билан аралашганда моддий олам ҳаракатга келади. Руҳий илмни эгаллаш жараёнида шартланган тирик мавжудот аста-секин ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлиб яшаш даражасидан Парвардигорни шахсиятсиз Браҳман кўринишида англаш даражасига кўтарилади. Мана шу - руҳий ўзликни англашнинг биринчи поғонаси бўлади. Ана шу поғонага кўтарилган, яъни шахсиятсиз Браҳманни англаб етган инсон моддий ҳаёт кечириш поғонасидан юқори кўтарилади, аммо у ҳали руҳни англаб олишда олий поғонага кўтарилган эмас. Ўз интилишига қараб, у аста-секин Параматмани англаш, кейин Худонинг Олий Шахсини англаш поғонасига кўтарилиши мумкин. Ведаларда бунга ўхшаш мисоллар жуда кўп. Масалан, тўрт Кумар Мутлақ Ҳақиқатни шахсиятсиз Браҳман кўринишида англаш поғонасида эдилар, лекин кейинчалик аста-секин Худо Шахсига садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилдилар. Шахсиятсиз Браҳманни англашдан юқори кўтарилишга қодир бўлмаган кишининг яна моддий оламга қайтиш эҳтимоли сақланиб қолади. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, агар инсон шахсиятсиз Браҳманни англаш даражасига кўтарилиб, руҳий юксалишда давом этмай қўйса, у Худо Шахсини англаш даражасига кўтарилмайди, бу унинг калтафаҳмлигидан, ақл-идроки ҳали нопоклигидан далолат беради. Шу боис, ҳатто шахсиятсиз Браҳманни англаш даражасига кўтарилган киши ҳам, агар Парвардигорга садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлмаса, яна моддий оламга қайтиб келиши мумкин. Ведаларда яна шундай дейилган: *расо ваи сах расам хй эвайам лабдхвананди бхавати* - **"Инсон мангу лаззат манбаи бўлган Кришнани - Худо Шахсини англаб етганида, унинг қалби илоҳий лаззатга тўлади"**(Тайттирия-упанишад, 2.7.1.).

Парвардигор олти хил фазилатнинг тўлиқ эгасидир, Унга яқинлашган содиқ ҳам ана шу фазилатларга эга бўлади. Шохнинг хизматкори ҳам деярли худди шох сингари салтанатнинг барча қулайликларидан лаззатланиб яшайди. Худди шундай, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган инсон ҳам Парвардигор билан бирдай мукамал илм, туганмас лаззат, бахтга тўла мангу ҳаётга эришади. Демак, Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнининг таркибида шахсиятсиз Браҳманни англаш ҳам, барҳаётлик, яъни

мангулик сифатлари ҳам мавжуд.

Гарчи тирик мавжудот Браҳман табиатига эга бўлса ҳам, барибир унинг қалбида моддий оламга ҳукмронлик қилиш истаги қолган бўлади, шу боис у моддий оламга тушишга мажбур бўлади. Ўзининг табиатига кўра тирик мавжудот моддий табиатнинг уч гунасида устун туради, аммо моддий қувват билан аралашгани сабабли у моддий табиат гуналари - эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунасининг ҳукми остига тушиб қолади. Табиат гуналари таъсир қилиб, унинг қалбида моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагини кучайтиради. Аммо, Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юриш шарофати билан шартланган руҳ шу заҳотиёқ илоҳий даражага кўтарилиб, ўзи учун таъқиқлаб қўйилган "моддий оламга ҳукмронлик қилиш истаги"дан халос бўлади. Шунинг учун Худонинг содиқ хизматкорлари даврасида Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаш инсоннинг руҳий юксалиш йўлида жуда муҳим аҳамиятга эга. Худонинг содиқ хизматкорлари билан бўладиган ўзаро суҳбатлар шарофати билан инсон руҳий устознинг кўрсатмалари ёрдамида моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагидан бутунлай халос бўлиб, Худога илоҳий садоқат билан хизмат қилишда мустаҳкам ўрнашиб олади. Бу бобнинг йигирма иккинчи шеъридан бошлаб то охиригача айнан ана шу йўл таърифланган. Худога садоқат билан хизмат қилиш - жуда оддий усул. **Инсон қандай қилиб бўлса ҳам ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаши лозим** – фақат Парвардигорга таклиф қилинган таомлар билан овқатланиш, Унинг нилуфар кадамлари пойига таклиф этилган гуллар ҳидини ҳидлаш, Парвардигор бу дунёда Ўзининг илоҳий эрмакларини ўтказган жойларни зиёрат қилиш, Унинг илоҳий кароматлари ва Ўзининг содиқлари билан ўзаро муносабатлари ҳақидаги ҳикояларни тинглаш, Унинг муқаддас номларини зикр қилиш: (Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре), *экадаши* кунларида, Худо Шахсининг ва Унинг буюк содиқларининг бу оламга келган, кетган кунларида рўза тутиб, риёзат чекиш. Шундай илоҳий ишлар билан машғул бўлиб юриш шарофати билан инсон дунёвий фаолиятни бутунлай тарк этишга қодир бўлади. Ана шу йўлдан бориб, Браҳмажйотига ёки Браҳманнинг бошқа кўринишларига эришган киши сифат жиҳатдан Худонинг Олий Шахсига тенглашади.

«Бҳагавад-гита»нинг "Моддий табиатнинг уч гунаси" деб аталадиган ўн тўртинчи бобига Бҳактиведантининг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн бешинчи боб.

Пурушоттама-йога - Олий Шахс йогаси

1. ири бхагаван увача

*урдхва-мулам адхаҳ-шаххам
ашваттхам прахур авйайам
чхандамси йасйа парнани
йас там веда са веда-вип*

Худонинг Олий Шахси деди: Муқаддас китобларда мангу банйан дарахти ҳақида ёзилган. Унинг илдизлари юқорига, шохалари пастга қараб ўсган, барглари эса, - ведавий мадҳиялардир. Шу дарахтни ўрганган киши ведавий донишмандлик илмини англаб етади.

Изоҳ: Худога эришиш йўлида бҳакти-йоганинг қанчалик муҳимлигини эшитган кишида табиий равишда шундай савол туғилиши мумкин: "Унда Ведалар, муқаддас китобларнинг нима кераги бор?" Мазкур бобдан билиб оламизки, Ведаларни ўрганишдан мақсад - Кришнани англашдан иборат. Шунинг учун Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Ведалар илмини тўлиқ эгаллаган инсон ҳисобланади.

Моддий оламнинг чигал сўқмоқлари бу ерда банйан дарахтига қиёсланган. Кармали фаолият билан машғул бўлиб юрган киши бир шохадан иккинчи шохга, кейин учинчисига ўтиб, бу дунёда мангу адашиб юравериши мумкин. Моддий олам дарахти ҳақиқатан ҳам бепоён, унга боғланиб қолган кишининг озодликка чиқиш имконияти қолмайди. Тирик мавжудотга руҳий юксалишда ёрдам берадиган ведавий мадҳиялар шу дарахтнинг япроқлари деб аталган. Бу дарахтнинг илдизи осмонга қараган, чунки моддий олам энг юқори сайёра - Браҳмалокадан бошланган. Ана шу мангу алданиш дарахтини англаб етган кишигина уни тарк этиш имконига эга бўлади.

Моддий оламнинг чигал кишанларидан озодликка чиқиш имконини берадиган бу усулни яхши тушуниб олиш керак. Аввалги бобларда "озодликка олиб чиқувчи йўллар кўп" деб айтилган эди. Лекин, то ўн учинчи бобгача Худога эришишнинг барча усуллари ичида Кришнага садоқат билан хизмат қилиш усули энг яхши йўл экани таъкидланган эди. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг асосини моддий фаолиятни тарк этиш билан бир вақтда Худога илоҳий хизмат қилишга боғланиш ташкил этади. Моддий оламга боғланиш туйғусидан халос бўлиш жараёни мазкур бобнинг бошида баён этилган. Мутлақ Ҳақиқат дарахтнинг илдизи юқорида жойлашган. Демак, бу илдиз моддий қувват бирикмаси (*прадхана*)дан бошланади, ундан моддий оламнинг энг олий сайёрасига тушади. Ҳар хил сайёралар тизимидан иборат

бўлган бутун моддий олам ана шу сайёрадан бошланади. Дарахтдаги мевалар - тирик мавжудотларнинг кармали фаолиятининг, яъни дин(*дҳарма*), иктисодий тараққиёт(*артха*), ҳиссий лаззатланиш(*кама*) ва озодликка чиқиш(*мокша*) йўлларида кўрсатаётган фаолиятининг ҳар хил натижаларидир.

Моддий оламда биз илдизи осмонга, шохалари пастга қараб ўсадиган дарахт кўрмаганмиз, лекин шундай дарахтлар бор. Уларни бирор сув ҳавзасининг қирғоғида туриб кўриш мумкин. Сув қирғоғида ўсаётган дарахтларнинг акси сувда кўринади: уларнинг илдизи юқорига, шохалари эса, пастга қараб туради. Бошқача қилиб айтганда, моддий олам дарахти - руҳий оламдаги ҳақиқий ҳаёт дарахтининг акси бўлган вақтинчалик алдамчи ҳаётдан бошқа нарса эмас. Худди, сув бўйидаги ҳақиқий дарахт сувда акс этгани сингари, руҳий оламдаги ҳақиқий ҳаёт дарахти ҳам моддий оламдаги истақларимиз сувида акс этади. Истақлар - бу дунёда руҳий ёғдунинг акс этиб турган, моддий оламда биз кўриб турган ҳамма нарсаларнинг бирламчи сабабчисидир. Моддий тирикчилик тутқунлигидан озодликка чиқишга интилаётган киши моддий олам дарахтини мунтазам равишда жиддий ўрганиши лозим. Фақат шундагина бу дарахт билан ўзини боғлаб турган барча ришталарни бутунлай уза олади.

Ҳақиқий дарахтнинг акси бўлган бу дарахт унинг ҳақиқий нусхаси ҳисобланади. Биз моддий оламда кўриб турган нарсаларнинг ҳаммаси руҳий оламда ҳам мавжуд. Имперсоналистлар моддий олам дарахтининг илдизини Брахман деб ҳисоблайдилар, ундан эса, *санкхья* фалсафасига кўра *пракрити*, *пуруша*, кейин уч гуна, кейин беш кўпол моддий унсур(*панча-маха-бхута*), ўн ҳиссиёт(*дашендрия*) ва ҳоказолар пайдо бўлади. Шу тарзда бутун моддий олам таркиб топган йигирма тўрт унсур юзага келади. Лекин, агар намоён бўлган бутун оламнинг маркази Брахман бўлса, у яратган оламни икки ярим бўлакка бўлиш мумкин. Биринчиси моддий олам, иккинчиси - руҳий олам. Моддий олам ҳақиқий руҳий мавжудликнинг бузилган акси ҳисобланади, демак, руҳий олам ҳам ранг-барангликка тўла бўлиши керак, лекин руҳий олам бу дунёдаги сингари алдамчи ранг-барангликка эмас, аксинча ҳақиқий, ранг-баранг гўзалликдан иборат бўлиши керак. *Пракрити* - Парвардигорнинг ташқи қуввати, *пуруша* - Парвардигорнинг Ўзи. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»да аниқ айтилган. Моддий табиатга эга бўлгани сабабли бу олам мангу эмас. Ҳар қандай акс тасвир, соя гоҳида пайдо бўлади, гоҳида йўқолиб кетади. Аммо шу соянинг манбаи ҳамisha мавжуд. Ҳақиқий руҳий ҳаёт дарахтининг алдамчи акси бўлган моддий олам дарахтини чопиб ташлаш керак. Биров ҳақида “у Ведаларни билади” деганда, унинг моддий боғланишлардан қандай қутулиш йўлини билиши назарда тутилади. Шуни билган киши Ведаларнинг, муқаддас китобларнинг

мазмунини тўла тушуниб етган инсон бўлади. Ведаларда ёзилган ҳар хил курбонлик маросимларини ўрганишга боғланиб қолган киши эса, моддий ҳаёт дарахтининг чиройли япроқларига махлиё бўлиб юрган одам ҳисобланади. Улар Ведаларнинг асосий, ҳақиқий мақсади нимадан иборат эканини билмайдилар. Парвардигорнинг Ўзи айтганидай, Ведаларнинг мақсади - моддий оламда акс этиб турган моддий ҳаёт дарахтини кесиб ташлаб, руҳий оламнинг ҳақиқий дарахтига эришишдан иборат.

*2. адхаиш чордхвам прасритас тасйа шакха
гуна-правриддха вишайа-павалах
адхаиш ча мулани анусантатани
карманубандхини манушйа-локе*

У дарахтнинг шохалари юқорига ва пастга қараб ўсган, уларни моддий табиатнинг уч гунаси озиклантириб туради. Унинг куртаклари - биз сезадиган нарсалардир. Бу дарахтнинг пастга қараб ўсадиган ва одамлар орасида кармали фаолият билан боғланган илдизлари ҳам бор.

Изоҳ: Мазкур шеърда Кришна банйан дарахтини таърифлашда давом этади. Унинг пастки қисмида ҳар хил тур ва қиёфалардаги барча тирик мавжудотлар жойлашган: одамлар, ҳайвонлар, отлар, сигирлар, итлар, мушуклар ва ҳоказо. Уларнинг барчаси банйан дарахтининг пастки шохаларини эгаллаган, унинг юқори шохаларини эса, руҳий жиҳатдан анча юксалган тирик мавжудотлар эгаллаган: фаришталар, гандҳарвалар ва ҳоказо. Худди, оддий дарахт сув билан озиклангани сингари, моддий ҳаёт дарахтини ҳам моддий табиатнинг уч гунаси озиклантириб туради. Сув етишмаганда ер чўлга айланганини, сув сероб бўлганда эса, ҳар хил ўсимликлар ўсиб ётган боғ-бўстонга айланганини кўриш мумкин. Шунга ўхшаб, моддий табиатнинг қайси жойида қайси гуна(сифат)лар ҳукмронлик қилса, ўша жойларда шу гуналарга мос бўлган ҳаёт турлари кўпроқ ривожланади.

Бу дарахтнинг куртаклари сезги аъзоларига лаззат келтирадиган нарсалардир. Моддий табиат гуналари таъсири остида тирик мавжудот ҳар хил сезги аъзоларига эга бўлади. Улар ёрдамида эса, бу дунёдаги ҳар хил лаззат келтирадиган нарсалар билан лаззатланиб яшаши мумкин. Банйан дарахти шохаларининг учлари - ҳар хил лаззат келтирадиган нарсалар билан лаззатланишга интилаётган сезги аъзоларидир: кулок, бурун, кўз ва ҳоказо. Дарахт куртаклари эса, лаззат берадиган нарсалар - товуш, шакл, сезиладиган нарсалар ва ҳоказо. Унинг осмондаги илдизи эса - бизнинг кундалик турмушда дуч келиб юрган мусибат ва лаззатларни келтириб чиқарадиган, боғланиш ва нафрат туйғусининг намоён бўлган ҳар хил кўринишларидир. Савоб ва гуноҳ ишлар қилишга бўлган мойиллик - ҳар тарафга қараб ўсган кўшимча ил-

дизлар ҳисобланади. Дарахтнинг асосий илдизи Брахмалокада, бошқа илдизлари - инсонлар яшайдиган сайёраларда жойлашган. Ўзининг хайрли ишлари натижасида моддий оламнинг юқори сайёраларида анча вақт лаззатланиб яшагандан кейин, тирик мавжудот яна Ер сайёрасига қайтади ва қайтадан юқори сайёраларга кўтарилиш учун кармали фаолият билан машғул бўлади. Шунинг учун, биз яшаётган сайёрани "фаолият майдони" деб атайдилар.

*3-4. на рупам асийеха татхопалабхйате
нанто на чадир на ча сампротиштха
шваттхам энам су-вирудха-мулам
асанга-шастрена дридхена чхиттва
татах падам тат паримаргитавйам
йасмин гата на нивартанти бхуйах
там эва чадйам пурушам прападйе
йатах правриттих прасрита пурани*

Моддий оламда бу дарахтнинг асл қиёфасини кўришнинг иложи йўқ. Унинг бошланиши, охири ва асоси қаерда эканини ҳеч ким билмайди. Аммо биз боғланмасликнинг ўткир болтаси билан қуролланиб, чуқур илдиз отган бу дарахтни бирданига чопиб ташлашимиз керак. Кейин, эришган киши бу моддий оламга ҳеч қачон қайтиб келмайдиган даргоҳни топишимиз ва азалдан бутун борлиқнинг манбаи бўлган ягона Парвардигорга ўзимизни бутунлай топширишимиз лозим.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, банийан дарахтининг ҳақиқий қиёфасини моддий оламда кўришнинг иложи йўқ. Акс-тасвир сифатида унинг илдизлари юқорига қараган, шунинг учун ҳақиқий ҳаёт дарахти бу оламдан ташқарида бошланади. Моддий олам дарахтининг шохаларида адашиб юриб, биз унинг қаердан бошланганини, қанчалик катта эканини тасаввур ҳам қилолмаймиз. Лекин, барибир биз унинг илдизини топиб олишимиз лозим. "Мен - отамнинг ўғлиман, отам - яна бировнинг ўғли ва ҳоказо" - шундай изланиш занжири бизни ниҳоят маъбуд Брахмага олиб келади, уни эса Гарбходакашайи-Вишну яратган. Бизнинг изланишларимиз Худонинг Олий Шахсига бориб етгандагина ниҳоясига етади. Мана шу дарахтнинг илдизини, яъни Худони излашни Худонинг Олий Шахсини англаб етган билимдон инсонлар билан суҳбатлашишдан бошлаш керак. Уларнинг даврасида Парвардигор ҳақида мукамал илмга эга бўлиб, инсон аста-секин ҳақиқатнинг алдамчи акс-тасвирига боғланиш туйғусини тарк этишга кодир бўла боради. Инсоннинг эгаллаган ҳақиқий илми унга бу алдамчи дунё билан бўлган барча алоқаларини тарк этиб, ҳақиқий ҳаёт дарахтига эришишида ёрдам беради.

Бу ерда ишлатилган *асанга* ибораси жуда муҳим аҳамиятга эга, чунки тирик мавжудотда

ҳиссий лаззатларга ва моддий табиатга ҳукмронлик қилиш туйғусига боғланиш жуда кучли бўлади. Шунинг учун биз ҳақиқий илмга эга бўлган инсонлар билан ҳамсуҳбат бўлиб, улар билан биргаликда муқаддас китобларда нозил қилинган илоҳий илми муҳокама қилиб, бу дунёга боғланмасликни ўрганишимиз лозим. Худонинг содиқ хизматкорлари билан бўладиган суҳбатлар, улар билан биргаликда руҳий мавзуларни муҳокама қилиш орқали биз Худонинг Олий Шахсини англаб етишимиз мумкин. Шунда бизнинг ҳаётда биринчи қиладиган ишимиз - ўз ихтиёримизни Худога бутунлай топшириш бўлади. Бу ерда шундай даргоҳ таърифланганки, унга эришгандан сўнг тирик мавжудот бу моддий оламга қайтиб келмайди. Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна - бутун борлиқнинг манбаидир. **Худонинг марҳаматига эришиш учун инсон ҳаётда Унинг амрига бўйсуниб яшаши лозим.** Биз Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлганимизда айнан ана шундай ҳолат юз беради. Худога садоқат билан хизмат қилиш - Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни тинглашдан, Унинг муқаддас номларини зикр қилишдан бошланади: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Парвардигор - моддий олам яралишининг, мавжудлигининг бошланғич сабабчиси. Бу ҳақда Унинг Ўзи айтган. *Ахам сарвасйа прабхавах:* "Мен бутун борлиқнинг манбаиман". Шундай қилиб, моддий оламдаги алдамчи банийан дарахти шохаларида сарсон бўлиб адашиб юришни тарк этиш учун инсон ўз ихтиёрини Парвардигор Кришнага бутунлай топшириши лозим. Ўз ихтиёрини Худога топширган заҳоти инсон табиий равишда бу қудратли дарахтга боғланиш туйғусидан бутунлай халос бўлади.

*5. нирмана-моха джита-санга-доша
адхйатма-нитйа винивритта-камах
двандваир вимуктах сукха-духкха-самджнаир
гаччханти амудхах падам авйайам тат*

Манманликдан халос бўлган, алданиш туйғусидан озод ва сохта боғланишларнинг барчасини тарк этган, мангуликни англаб етган, моддий эҳтирос туйғусидан воз кечган, қарама-қаршиликлар таъсирига берилмай, бошига мусибат тушганда ҳам, бахтга эришганда ҳам хотиржам қоладиган, ўзини Худонинг Олий Шахсига қандай топширишни билладиган инсон ана шу мангу салтанатга эришади.

Изоҳ: Бу ерда қандай қилиб инсон аста-секин ўз ихтиёрини Худога топшириши мумкинлиги жуда аниқ таърифланган. Энг аввало инсонни маст қилиб кўядиган манманлик, мағрурлик туйғусидан қутулиш керак. Ўзини "моддий табиатнинг

хукмдори” деб ҳисоблайдиган шартланган рух ўзининг бундай ҳолати билан жуда мағрурланади, шу боис ундай кишининг ўз ихтиёрини Худога топшириши жуда қийин. Ҳақиқий илмга эга бўлиб, инсон аслида моддий табиатнинг хукмдори ўзи эмас, Парвардигор эканини англаб олиши лозим. Манманликдан келиб чиқадиган алданиш туйғусидан халос бўлиш - инсон ўз ихтиёрини Худога топшира олиши учун албатта бажариши шарт ва зарур бўлган энг биринчи амалдир. Бу моддий оламда обрў-эътибор, шон-шухрат қозонишга интилиб юрган киши ҳеч қачон Худонинг амрига бош эга олмайди. Манманлик туйғуси алданиш натижасида юзага келади: инсон бу дунёга жуда оз вақтга келган, жуда қисқа вақт ичида уни тарк этиб кетади. Лекин, шунга қарамай ғофиллиги, аҳмоқлиги туфайли у ўзини бу оламнинг хўжайини деб ҳисоблайверади. Натижада у ҳаётда ўзи учун ҳар хил қийинчиликлар яратиб, ўз бошига сон-саноксиз мусибатлар келтириб юради. Бутун жаҳон аҳли мана шундай алданиш ботқоғига ботган. Одамлар ўзлари яшаётган жойни ўзларининг мулки деб ҳисоблайдилар, алданиш домига тушиб, уни ўзаро бўлишиб ола бошлайдилар. Инсон энг аввало ҳаёт ҳақидаги "бу олам инсонларники" деган нотўғри тасаввурдан халос бўлиши керак. Инсон ҳақиқий илм ёрдамида ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламаса оиласига, атрофидаги нарсаларга, ватанига боғланиши оқибатида пайдо бўлган алдамчи тасаввурлардан халос бўлади. Шундай алдамчи боғланишлар уни моддий оламда тутқун қилиб қўяди. Ана шу поғонадан юқори кўтарилгандан кейин, инсон руҳий илм ўргана бошлаши лозим. У ҳақиқатан ҳам ўзиники ва ўзиники бўлмаган нарсаларни тушуниб олишга ҳаракат қилиши лозим. Ҳаётга ҳақиқат кўзи билан қарашни ўрганиб, у бу моддий ҳаётнинг алдамчи тасаввурларидан халос бўлади ҳамда бахт ва мусибат, лаззат ва изтироб сингари қарама-қаршиликлар таъсирига берилмай қўяди. Шу тариқа у аста-секин мукамал илмга эга бўлади, шунда унинг қалбида ўз ихтиёрини бутунлай Худонинг Олий Шахсига топшира олиш қобилияти ривожлана боради.

*б. на тад бхасайате сурйо
на шашанко на паваках
йад гатва на нивартанте
тад дхама парамам мама*

Менинг олий даргоҳим на қуёш, на ой, на олов ёки на электр нури билан ёритилмаган. Унга эришган киши моддий оламга бошқа қайтиб келмайди.

Изоҳ: Бу ерда руҳий олам, Худонинг Олий Шахси Шри Кришнанинг “Кришналока”, яъни “Голока Вриндавана” деб аталадиган даргоҳи таърифланган. Руҳий оламда на қуёшга, на ойга, на электр

қувватига зарурат йўқ, чунки у ердаги барча сайёралардан ёруғ нур таралиб туради. Бу моддий коинотда фақат битта шундай сайёра мавжуд, у - Қуёш сайёраси. Руҳий оламда ҳамма сайёралар порлаб, ўзидан нур сочиб туради. Вайкунтха сайёраларининг ёғдусидан бутун руҳий олам нурафшон, шу ёруғликни *Брахмаджйоти* деб атайдилар. Шу ёғдунинг бошланғич манбаи Кришнанинг сайёраси, Голока Вриндавана ҳисобланади. Браҳмажйотининг бир қисми *махат-таттва* билан қопланган, борлиқнинг шу бўлагида моддий олам яралган. Лекин, Браҳмажйотининг, яъни руҳий оламнинг аксарият катта қисмини руҳий сайёралар - Вайкунтха сайёралари эгаллаган, уларнинг ичида энг асосийси - Кришналока, Голока Вриндавана.

Токи тирик мавжудот моддий олам зулматида яшар экан, у шартланган ҳолатда қолаверади. Лекин у, ҳақиқий руҳий ҳаётнинг бузилган акси бўлиб кўриниб турган, бу алдамчи моддий олам дарахти билан бўлган барча алоқаларини узган захоти, озодликка чиқади ва руҳий оламга эришади. Шундан сўнг у моддий оламга қайтиб келмайди. Шартланган ҳолатида тирик мавжудот ўзини "моддий оламнинг хукмдори" деб ҳисоблайди, аммо озодликка чиққандан кейин руҳий олам салтанатига эришиб, Худонинг Олий Шахси билан бевосита мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлади. Руҳий оламда у мукамал илм, чексиз лаззатга тўла ҳаёт кечириб мангу қолиб кетади.

Мана шундай маълумотлар бизнинг қалбимизда ҳақиқий руҳий оламнинг акс тасвири бўлган бу ёлғончи моддий оламдаги азоб-укубатларга тўла тирикчилик чангалидан халос бўлиш, Худонинг мангу даргоҳига интилиш туйғусини уйғотиши лозим. Моддий оламга қаттиқ боғланиб қолган кишининг бу боғланишлардан қутулиши жуда мушкул, аммо Кришнани англаш йўлига кириб, инсон аста-секин бунга эриша олади. Бунинг учун у Худонинг содиқ хизматкорлари, Кришна онги билан яшаб юрган кишилар билан тез-тез мулоқотда бўлиб юриши лозим. Кришна онгига эга бўлган одамларни излаб топиш ва улардан Худога хизмат қилиш йўллари ўрганиш керак. Фақат шундагина моддий олам билан бўлган ҳар хил боғланишлардан қутулиш мумкин. Моддий тирикчиликнинг барча азоб-укубатларидан қутулиш учун таркидунё қилган одамларнинг сариқ либосини кийиб, шунчаки, ташқи кўринишини ўзгартириб олишнинг ўзи кифоя қилмайди. Энг аввало Худога садоқат билан хизмат қилиш фаолиятига боғланиш лозим. Шу боис, **Худога садоқат билан хизмат қилиш** жараёни - бу моддий оламдан, яъни руҳий оламдаги ҳақиқий ҳаётнинг ёлғончи акс-тасвири бўлган **моддий ҳаёт тутқунлигидан озодликка чиқишнинг ягона йўли** эканига жиддий эътибор бериш керак. Бу ҳақда «Бҳагавад-гита»нинг ўн иккинчи бобида тўлиқ маълумот берилган эди. Ўн тўртинчи бобда

моддий фаолиятнинг ҳар хил турлари ва шаклларига моддий табиатнинг салбий таъсири кўрсатиши тушунтирилган, фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнигина бутунлай пок бўлган рухий фаолият экани айтилганди.

Бу ерда ишлатилган *парамам* *мама* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Яралган оламнинг ҳар бир чеккаси Парвардигорнинг мулки ҳисобланади, аммо рухий олам *парамам*, яъни "мукамалликнинг олти сифатига тўла" деб аталади. "Катхупанишад"(2.2.15)да ҳам айтилганки, рухий оламда қуёш нурига ҳам, ой нурига ҳам ҳам зарурат йўқ(*на татра сурйо бхати на чандра-таракам*), чунки у оламда ҳамма нарса Парвардигорнинг ички қувватининг нури билан ёруғ. Ана шу мангу даргоҳга фақат ўз ихтиёрини Худога бутунлай топшириш натижасидагина эришиш мумкин, бунинг бошқа йўли йўқ.

7. *мамаивамшио джива-локе
джива-бхутаҳ санатанаҳ
манаҳ-шаитханинорийани
пракрити-стхани каршати*

Моддий оламдаги тирик мавжудотлар Менинг ажралган мангу заррачаларимдир. Шартланган ҳолатга тушиб қолгани сабабли улар олти сезги аъзоси билан ҳамиша қаттиқ кураш олиб боришга мажбур. Улардан биттаси - ақл.

Изоҳ: Бу ерда тирик мавжудотнинг табиати аниқ-равшан таърифланган. Тирик мавжудот Парвардигорнинг мангу ажралмас бўлаги бўлиб қолаверади. "У фақат шартланган ҳолатидагина алоҳидаликка эга бўлади, озодликка эришгандан кейин эса, Парвардигорнинг борлиғи билан қўшилиб, йўқ бўлиб кетади" деб ўйламаслик керак. У ҳамиша Парвардигорнинг ажралган алоҳида мангу заррачаси бўлиб қолади. Бу ерда аниқ айтилган: *санатанаҳ*. Ведавий муқаддас китоблар таълимотига кўра Парвардигор Ўзини сон-саноксиз экспансияларда намоён этади. Унинг бирламчи экспансиялари вишну-таттвалар деб аталади, иккиламчи экспансиялари эса - тирик мавжудотлардир. Бошқача қилиб айтганда, вишну-таттвалар - Худо Шахсининг шахсий экспансиялари, тирик мавжудотлар эса, - Унинг ажралган экспансияларидир. Парвардигорнинг шахсий экспансияларига Унинг ҳар хил рухий қиёфалари киради, масалан: Рама, Нрисимхадева, Вишнумурти ва Вайкунтҳа сайёраларининг барча ҳукмдорлари. Парвардигорнинг ажралган экспансиялари бўлган тирик мавжудотлар Унинг мангу хизматкорлари ҳисобланадилар. Парвардигорнинг шахсий экспансиялари, яъни Унинг шахсан Ўзи намоён этган қиёфалари мангу мавжуд. Худди шунингдек, Унинг ажралган экспансиялари ҳам, алоҳида руҳ сифатида мангу мавжуд бўлиб қолаверадилар. Парвардигорнинг ажралган заррачалари бўлган ҳолда тирик

мавжудотлар ҳам Унинг барча сифатларига эга. Ана шу сифатлардан бири - мустақиллик. Ҳар бир рухий зарра, тирик мавжудот - алоҳида шахс бўлган ҳолда чекланган даражада мустақилликка, эркинликка эга. Ўзининг ана шу эркинлигини суистеъмол қилганида мангу озод руҳ шартланган ҳолатга тушиб қолади. Шу эркинлигидан тўғри фойдаланганида эса, ўзининг мангу озод ҳолатига эришади. Лекин, барибир алоҳида руҳ худди Парвардигорнинг Ўзи сингари ҳамиша мангу мавжуд бўлиб қолаверади. Ўзининг озод, моддий табиат қонунлари билан шартланмаган ҳолатида тирик мавжудот илоҳий онгга эга бўлиб, Худога садоқат билан хизмат қилади, моддий табиат шароитида - шартланган ҳолатида эса, у моддий табиат гуналари таъсири остида ўзининг аслида Худонинг мангу хизматкори эканини унутиб қўяди. Натижада у моддий оламда тирикчилик қилиш учун қаттиқ кураш олиб боради.

Фақат одамлар эмас, балки барча тирик мавжудотлар - ит ва мушуклар ҳам, ҳатто бу моддий оламнинг буюк ҳукмдорлари бўлган маъбудлар - Браҳма, Шива ва ҳатто Вишну ҳам Парвардигорнинг ажралмас бўлаклари, рухий заррачаларидир. Уларнинг ҳаммаси бу моддий оламда мангу эмас, ўзларига ажратилган қандайдир вақт мобайнида мавжуд бўлиб турадилар. Бу ерда ишлатилган *каршати*, яъни "қаттиқ кураш, жанг" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Шартланган руҳлар худди темир кишанлар билан занжирбанд қилиб кўйилганга ўхшайдилар. Улар сохта ўзлик кишани билан боғланганлар, уларнинг моддий оламдаги ҳаракатларини бошқариб турган асосий куч эса - ақлдир. Инсоннинг ақли эзгулик гунасида бўлганда тирик мавжудотнинг ҳаракатлари ҳамиша унга яхшилик, бахт-саодат келтиради. Эҳтирос гунаси таъсири остида бўлган ақл инсонни ҳар хил ташвиш, азоб-укубат, мусибат келтирадиган ишлар қилишга мажбур қилади. Фафлат гунаси таъсиридаги ақл инсонни тубанликка, ҳаётнинг қуйи шаклларига олиб борадиган йўлга бошлайди. Лекин, мазкур шеърдан кўриниб турибдики, моддий тана, ақл ва сезгилар - шартланган руҳнинг шунчаки қобиклари; руҳ озодликка эришганида моддий қобиклар йўқолиб кетади, лекин унинг рухий танаси аввалгидай ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаб қолаверади. "Мадхйандинайана-шрути"да шундай дейилган: *са ва эша браҳманишитха идам шарирам мартйам атисриджйа браҳмабхисампадйа браҳмана паийати браҳмана ириноти браҳманаиведхам сарвам анубхавати*. Бу ерда айтилганки, моддий олам тутқунлигидан халос бўлган тирик мавжудот рухий оламга эришади. Унинг рухий танаси қайта тикланади, шунда у Худонинг Олий Шахсини яққол кўриш имкониятига эга бўлади. Биз шу ерда Худо Шахсини тинглаш, У билан бевосита ҳамсуҳбат бўлиш, Уни асл қиёфасида яққол кўриш имконига эга бўламиз. Смитилардан биз шуни биламизки,

васанти йатра нурушах сарве ваикунтх-муртайах - рухий сайёраларда яшайдиган зотларнинг барчаси Худонинг Олий Шахсиники сингари қиёфаларга эга, яъни Парвардигорнинг айрим заррачалари бўлган тирик мавжудот билан *вишну-мурти* экспансияларининг рухий тана тузилишлари бир хил кўринишда. Бошқача қилиб айтганда, моддий тутқунликдан халос бўлган тирик мавжудот Худонинг Олий Шахсининг марҳамати билан мангу рухий танага эга бўлади.

Бу ерда *мамаивамшах*(Худо Шахсининг ажралмас заррачалари) сўзи ҳам муҳим аҳамиятга эга. "Парвардигорнинг заррачаси" деган иборани, худди моддий нарсалардан ажратиб олинган бир бўлагига ўхшатиб, бу зарра Парвардигордан бутунлай ажралиб тушган деб тушунмаслик керак. Биз иккинчи бобдан руҳнинг бўлакларга бўлинмаслигини билиб олган эдик. Моддий оламда рухий танага ўхшаш қиёфа йўқ. Руҳ - бўлакларга бўлинадиган, кейин яна қўшиладиган моддадан бутунлай фарқ қилади. Модда тўғрисидаги тасаввурлар руҳнинг табиатига умуман тўғри келмайди. Бу ерда ишлатилган *санатана*(мангу) ибораси шуни кўрсатади. Худонинг ажралган рухий зарраси мангу рухий заррача бўлиб қолаверади. Иккинчи бобнинг бошида ҳам айtilган эдики, ҳар бир моддий танада Парвардигорнинг бир заррачаси мавжуд(*дехино "смин йатха дехе*). Ана шу заррача моддий тутқунликдан озодликка чиққанида ўзининг бошланғич рухий танасига эга бўлади, рухий оламнинг рухий сайёраларидан бирига бориб, у ерда Парвардигор билан мангу ҳамроҳ бўлиш имконига эга бўлади. Лекин, мазкур шеърдан яна шундай хулоса келиб чиқадики, Парвардигорнинг ажралган заррачаси бўлган ҳолда, худди олтиннинг бир зарраси ҳам олтин бўлганидай, тирик мавжудот ҳам Худо билан бир хил сифатга эга.

8. *шарирам йад аванноти
йач чапи уткрамативарах
грхитваитани самйати
вайур гандхан ивашайат*

Худди ҳаво ўзи билан ҳар хил хидларни олиб юргани сингари, тирик мавжудот ҳам моддий оламда ўзининг ҳаёт ҳақидаги тасаввури билан бирга юради. Шу тасаввурига асосан у қандайдир моддий танага эга бўлади, кейин эса, бошқа бир танага эга бўлиш учун ҳозирги танасини ҳам тарк этади.

Изоҳ: Тирик мавжудот бу ерда *ишвара*, яъни "ўз танасининг хўжайини" деб аталган. Ўз хоҳишига қараб у мукамалроқ таналарга эга бўлиши ёки тубанликка юз тутиб, ҳаётнинг қуйи шаклларига кулаши мумкин. Тирик мавжудотга ато этилган озгина мустақиллик унинг ҳаётида ана шундай намоён бўлади. **Кейинги ҳаётда қандай танага**

эга бўлиши тирик мавжудотнинг ўзига боғлиқ. Бутун умри давомида инсоннинг ақлида шаклланган тасаввури, ажали етганида инсонни янги танага олиб ўтади. Агар бутун умри давомида шаклланган онги ит ва мушукларникидан фарқ қилмаса, инсон танасидаги тирик мавжудот кейинги ҳаётида ит ёки мушук танасига эга бўлади. Бутун умри давомида ақлида илоҳий сифатларни ривожлантиришга эришган киши кейинги ҳаётида илоҳий танага эга бўлади, яъни фаришта танасида туғилади. Агар инсон қалбида Кришна онгини ривожлантирган бўлса, кейинги ҳаётида Кришналокага, рухий оламга эришиб, Кришна билан бирга бўлади. Танамиз ҳалокатга учраши билан ҳамма нарса тамом бўлади, ҳаёт умуман тугайди, деган фикр ҳақиқатга тўғри келмайди. Алоҳида руҳ бир танадан иккинчи танага ўтиб юради, унинг танаси ҳамда шу танаси ёрдамида кўрсатаётган фаолияти унинг кейинги ҳаётда қандай тана олишини белгилайди. Тирик мавжудот ўзи содир қилган ишларининг оқибати(кармаси)га қараб маълум кўринишдаги танага эга бўлади, лекин белгиланган вақтда у танасини албатта тарк этиши лозим. Бу ерда айtilганки, тирик мавжудотнинг нафис танасида, яъни онгида шаклланган тасаввур унинг кейинги ҳаётида оладиган танаси қандай бўлишини белгилайди. Шартланган руҳнинг бир танадан иккинчи танага ўтиб юриши, улар ёрдамида моддий ҳаёт учун олиб борадиган кураши бу ерда *каршати*, "ҳаёт учун кураш" деб аталган.

9. *шротрам чакшух спаршанам ча
расанам гхранам эва ча
адхитхайа манаи чайам
вишайан упасевате*

Янги кўпол танага кириб, тирик мавжудот янги қулоқлар, кўзлар, тил, бурун ва тери(сезадиган аъзо)га эга бўлади. Бу сезги аъзоларининг барчаси ақлнинг атрофида тўпланган. Улар ёрдамида тирик мавжудот сезги аъзоларига таъсир қиладиган нарсалардан лаззатланади.

Изоҳ: Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудот онгини шу қадар булғаб, ўзида ит ва мушукларникига ўхшаган қуйи онгни ривожлантирган бўлса, у кейинги ҳаётида ит ёки мушук танасини олиб, моддий оламда ўзининг шу танаси ёрдамида лаззатланиб яшай бошлайди. Тирик мавжудотнинг бошланғич онги - тиниқ сувдай пок, соф онгдир. Аммо, сувга қандайдир бўёқ қўшилса унинг ранги ўзгаради. Шунга ўхшаб, моддий табиатнинг ҳар хил гуналари билан аралашганда тирик мавжудотнинг онги ҳам табиат гуналарининг ҳар хил сифатларига эга бўлади. Ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳақиқий, пок онги - Кришна онгидир. Қалбимизда Кришна онгини ривожлантириш орқали биз пок рухий ҳаётга

қайтамиз. Аммо, онгимиз моддий табиат гуналари таъсирида у ёки бу даражада булганган бўлса, кейинги ҳаётимизда биз шу онгга мос бўлган моддий танага эга бўламиз. Ҳозир инсон танасида бўлганимиз учун кейинги ҳаётда оладиган танамиз албатта инсон танаси бўлади деб ўйламаслик керак. Биз ҳозир қандай онг билан яшаётганимизга мос равишда, ўлгандан кейин эга бўладиган танамиз 8.400.000 турли таналарнинг бири - ит, мушук, фаришта ёки чўчка танаси бўлиши мумкин.

10. *уткрамантам стхитам вапи
бхунджанам ва гунанвитам
вимудха нанупайанти
пайанти джнана-чакиушах*

Нодон одамлар руҳ қандай қилиб ўз танасини тарк этишини, у моддий табиат гуналарига маҳлиё бўлиб, ўз танасидан қандай лаззатланишини тушуна олмайдилар. Лекин, илмга эга бўлиб, онги покланган киши буларнинг ҳаммасини яққол кўра олади.

Изоҳ: Бу ердаги *джнана-чакиушах* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Илмдан маҳрум одамлар тирик мавжудот қандай қилиб танасини тарк этишини ҳам, кейинги ҳаётида қандай танага эга бўлишини ҳам, ҳатто ҳозир моддий тана ичида қандай яшаётганини ҳам тушуна олмайдилар. Буларнинг ҳаммасини тўғри тушуниб олиш учун «Бҳагавад-гита» ва бошқа муқаддас китобларда берилган илоҳий илмни ҳақиқий руҳий устоз оғзидан эшитиш орқали мукамал эгаллаб олиш керак. Ҳаётни ана шундай мукамал илм кўзи билан кўра оладиган киши ўзини ҳаётда “энг бахтиёр инсон” деб ҳисоблаши мумкин. Моддий табиатнинг алдамчи, ранг-баранг кўринишларига маҳлиё бўлиб, ҳаётда алданиб қолган ҳар бир тирик мавжудот танасини маълум шароитда тарк этади, маълум шароитларда яшайди ҳамда маълум шароитларда ҳаётдан лаззатланади - ўзини худди ҳаётдан лаззатланиб яшаётгандай сезади. Ҳар хил орзу-истаклар ва эҳтирос туйғуси бошини айлантириб, ақлини йўқотиб қўйган кишилар нима сабабдан ҳозир шундай танага эга эканини, жон қандай қилиб бир танадан иккинчи танага ўтиб юришини тушуниш қобилиятини тобора йўқотиб бораверадилар. Буни улар тушуна олмайдилар. Лекин, руҳий илмга эга бўлган киши руҳ(жон) танадан фарқ қилишини, у бир танани иккинчи танага алмаштириб, ҳар бир танада турли хил нарсалар билан лаззатланиб юришини тушунади. Мукамал илмга эга бўлган киши нима сабабдан тирик мавжудот моддий оламда азоб-укубатларга дучор бўлиб юришини яхши билади. Шу боис, **Кришнани англашда юксак даражага эришган киши бутун куч-қудратини аямай, ҳаётда ғофиллик ботқоғига ботиб, азоб-укубатда қийналиб яшаётган оддий одамларга мана шу**

илмни етказиш учун қўлидан келган ва келмаган ишларни амалга оширишга интилади. Озгина фаросати бўлган одамлар албатта руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эришиш учун бу шартланган ҳаёт мусибатларидан бутунлай халос бўлиши, Худони англаб, ҳаётда Кришна онги билан яшаши, шу тариқа моддий олам асирлигидан руҳий озодликка чиқишлари лозим.

11. *йатанто йогинаш чаинам
пайанти атманй авастхитам
йатанто “ни акритатмана
наинам пайанти ачетасах*

Ҳақиқат йўлидан адашмай, олий мақсадга интилаётган, руҳий ўзлигини англаб етган илоҳий инсонлар ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввурга эга бўладилар. Лекин, ақли ривожланмаган, хали ўзининг руҳий табиатини англаб етмаган одамлар қанча уринса ҳам барибир бу жараёни тушуна олмайдилар.

Изоҳ: Ўзининг руҳий табиатини англашга интилаётган кўпчилик илоҳиёт одамлари орасида фақат руҳий ўзлигини тўла англаб етган кишигина тирик мавжудотнинг қандай қилиб моддий таналарни алмаштиришини кўра олади. Бу ерда ишлатилган *йогинах* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Ҳозирги пайтда жуда кўп одамлар йога билан шуғулланишни истайдилар, шу мақсадда ҳар хил йога тўғаракларига, жамиятларига қўшиладилар, аммо уларнинг орасида камдан-кам кишининг ўзликни англаш илмидан хабари бор. Одатда улар ўзларининг қоматини тиклаш ёки саломатлигини яхшилаш ниятида қандайдир жисмоний машқларни бажариш билан чекланиб қоладилар. Улар *йога* деганда фақат шуни тушунадилар, холос. Шундай одамларни *йатанто “ни акритатманах*, деб атайдилар. Ўзларича “йога” деб аталадиган жараёнда тиришқоқлик билан шуғулланиш натижасида улар руҳий ўзлигини англаб ета олмайдилар, қандай қилиб руҳ бир танадан иккинчи танага ўтиб юришини тушуна олмайдилар. Ҳақиқий йога билан шуғулланиб, ўзининг руҳий табиатини англаб етган, ўзини ўраб турган моддий оламни, Худони таниган киши - бир сўз билан айтганда, ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худого садоқат билан хизмат қилиб юрган кишигина бу жараёни тўлиқ тушуна олади.

12. *йад адитйа-гатам теджо
джагад бхасайате “кхилам
йач чандраси йач чагнау
там теджо виддхи мамакам*

Бу оламни қоплаб олган қоронғу зулматни ёритиб турган Қуёш нури Мендан таралган, Ойнинг, оловнинг ёғдуси ҳам Мендан чиқади.

Изоҳ: Гофил, нодон одамлар теварак атрофда рўй бериб турган воқеа-ҳодисаларнинг табиатини тушуна олмайдилар. Аммо, Парвардигорнинг мазкур шеърда айтаётган гапларини англаб олиб, биз ҳақиқий илмдан хабардор бўла бошлаймиз. Ҳар биримиз кундалик турмушда куёш, ой ва электр нурини кўриб юрибмиз. Биз куёш ва ой нурининг ҳам, оловнинг ёғдуси ва электр нурининг ҳам ягона манбаи Худонинг Олий Шахси эканини англаб етишимиз лозим. Ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввурга эга бўлиш Худони англаш йўлида кўйилган биринчи қадам бўлади ва у, моддий оламда яшаб турган бўлишига қарамай шартланган руҳга руҳий жиҳатдан юксалиш имконини беради. Тирик мавжудотлар ўзларининг азалий табиатига кўра Парвардигорнинг ажралмас бўлакларидир, бу ерда Парвардигор тирик мавжудотларни ўз уйига, Худонинг даргоҳига олиб борадиган осон йўлни кўрсатяпти.

Мазкур шеърдан яна шу маълум бўладики, куёш бутун коинотни ёритиб туради. Моддий оламда жуда кўп коинотлар, жуда кўп куёшлар, ойлар мавжуд, лекин ушбу шеърдан биламизки, ҳар бир коинотда фақат битта куёш бор. «Бҳагавад-гита»да айтилганки, ой юлдузлар туркумига қиради (*накшатранам ахам шаши*). Куёш нурининг манбаи - Парвардигорнинг руҳий оламда таралган нури, Брахмажйотидир. Куёш чиқиши билан одамларнинг моддий фаолияти бошланади. Улар овқат пишириш учун олов ёқадилар, завод ва фабрикаларни ишга тушириш учун ҳам олов керак. Ҳаётда инсоннинг бирор соҳадаги фаолияти оловнинг иштирокисиз амалга ошмайди. Ой нури билан ўсимликлар ривожланади. Шунинг учун куёш, олов ва ой нури инсон ҳаёти учун жуда зарур. Уларсиз бу дунёда яшашнинг умуман иложи йўқ. Биз куёш ва ойнинг нури, оловнинг тафти Кришнадан, Худонинг Олий Шахсидан чиқаётганини тушуниб етганимизда, қалбимизда Кришна онги ривожлана бошлайди. Шу тарзда биз ҳаётда Кришнанинг марҳамати билангина тирик эканимизни тушуна бошлаймиз: Унинг марҳаматисиз куёш бўлмасди, Унинг марҳаматисиз ой бўлмасди, Унинг марҳаматисиз олов бўлмасди. Куёш, ой ва олов бўлмаса ҳеч ким яшай олмайди. Ана шундай фикрлар инсон қалбида Кришна онгини уйғотишга қодир бўлади.

*13. гам авишйа ча бхутани
дхарайамй ахам оджаса
пушинами чаушадхих сарвах
сомо бхутва расатмаках*

Мен коинотдаги ҳар бир сайёра ичига қираман, Менинг қувватим қўллаб-қувватлаб тургани сабабли улар ўз орбиталаридан чиқиб кетмайдилар. Мен Ой бўлиб, барча ўсимликларни шарбат билан озиқлантираман.

Изоҳ: Мазкур шеърдан маълум бўладики, коинот-

даги барча сайёралар осмонда фақат Парвардигорнинг қуввати билан ўз орбитасидан чиқмай юрадилар. Парвардигор ҳар бир атом, ҳар бир сайёра ва ҳар бир тирик мавжудот ичига кирган. Бу ҳақда "Брахма-самхита"да ҳам айтилган: **"Ўзининг тўлиқ экспансияси бўлган Параматма кўринишида Парвардигор барча сайёраларнинг, коинотларнинг, тирик мавжудотларнинг ва ҳатто атомларнинг ичига қиради"**. Бутун борлиқнинг ичига кириб, айнан Параматма бутун оламни бир маромда тартиб билан ушлаб туради. Масалан, токи руҳ инсон танасида мавжуд экан у сув юзида тура олади, руҳ танани тарк этган заҳоти тана ҳалокатга учраб, сувга чўкиб кетади. Албатта, вақт ўтиши билан бузилиб кетган тана ҳам, худди сомондай, сув юзига қалқиб чиқади, лекин аввалига инсон(жон) танасини тарк этган заҳоти унинг танаси сув тагига чўқади. Шунга ўхшаб сайёралар ҳам фақат уларнинг ичига Парвардигорнинг олий қуввати мавжуд бўлгани туфайлигина осмонда, ўз орбитасида юрадилар. Парвардигор Ўзининг қуввати билан ҳар бир сайёрани, худди бир сиким тупроқдай, осмонда ушлаб туради. Бир сиким тупроқ қўлимизда турганда у ерга тушмай ҳавода туради, лекин биз уни ташлаб юборган заҳоти у ерга тушади. Худди шундай, осмону-фалакда юрган ҳар бир сайёрани ҳам Худонинг фазовий қиёфаси Ўзининг сон-саноксиз қўлларида ушлаб туради. Ўзининг қудрати ва қувватлари билан Парвардигор оламдаги ҳар бир кўзгалувчан ва кўзгалмас мавжудотларни ушлаб, ҳаракатга келтириб туради. Ведавий мадҳияларда ҳам: "фақат Худонинг қудрати билангина куёш ва юлдузлар ўз орбитасидан чиқмай ҳаракат қилади" деб қуйланади. Агар Худонинг қудрати бўлмаса коинотдаги барча сайёралар ҳар томонга сачраб, аллақачон ҳалокатга учраган бўларди. Худди шунингдек, Худонинг шарофати билангина Ой ўсимликларни шарбат билан таъминлайди, шу боис мева ва сабзавотлар ҳар бири ўзига хос ширин таъмга эга бўлади. Ой нури бўлмаса, сабзавотлар ўсмаган бўларди. Бу ерда келтирилган *расатмаках* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Барча мевалар Ўзини Ой нури кўринишида намоён этган Худонинг шарофати билангина ширин таъмга эга бўладилар. Одамлар фақат Худонинг шарофати билангина ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарсага эга бўлиб, ширин таомлар билан лаззатланадилар. Акс ҳолда бу моддий оламда ҳеч ким яшай олмаган бўларди.

*14. ахам вайшванаро бхутва
пранинам дехам ашритах
прананана-самайуктах
пачами аннам чатур-виддхам*

Мен - барча тирик мавжудотлар ичидаги овқат ҳазм қиладиган оловман. Тирик мавжудотларнинг танасига қирадиган ва чиқадиган ҳаво билан биргаликда уларнинг тўрт турли

овқатларни ҳазм қилишига ёрдам бераман.

Изоҳ: "Аюр-веда" таълимотига асосан ошқозонда овқатни ҳазм қиладиган олов мавжуд бўлиб, у инсоннинг барча еган овқатларини ҳазм қилиб туради. Овқат ҳазм қилиш олови пасайган киши очликни ҳис қилмай қўяди, шу олов кучайганида эса, у яна очлик ҳис қила бошлайди. Агар ошқозонидаги оловнинг ҳарорати пасайиб кетса, инсон албатта даволаниши лозим. Ана шу олов Худонинг Олий Шахсининг вакили ҳисобланади. "Брихад-аранйака-упанишад" (5.9.1)да айтилганки, Парвардигор, яъни Брахман, овқат ҳазм қилиш олови сифатида инсон ошқозонида ҳам мавжуд бўлиб, унинг еган овқатини ҳазм қилади: *(айам ангир вашиванаро йо "йам антаҳ пуруше йенедам аннам пачйате)*. Парвардигор инсонга овқат ҳазм қилишда ёрдамлашар экан, демак, инсон ҳатто озикланишда ҳам Худога қарам экан. Худонинг ёрдамисиз тирик мавжудотлар ҳатто овқатланишга ҳам қодир эмаслар. Шундай қилиб, озик-овқат маҳсулотларини етиштирадиган ҳам, уни тирик мавжудот ошқозонида ҳазм қиладиган ҳам Парвардигорнинг Ўзи, демак, бутунлай Худонинг марҳамати билангина биз ҳаётда лаззатланиб яшай оламиз. Бу ҳақиқат "Веданта-сутра"да ҳам тасдиқланади: *шабдадибхйо "нтаҳ пратиштхана ча - "Парвардигор товушда ҳам, тирик мавжудотнинг танасида ҳам, ҳавода ҳам, ҳазм қилиш олови кўринишида ҳатто унинг ошқозонида ҳам мавжуд"*. Биз озикланадиган таом тўрт турли бўлади: чайнамай ичиладиган, чайналадиган, ялаб ейиладиган ва сўриладиган таомлар. Парвардигор ана шу тўрт хилдаги овқатни ошқозонда ҳазм қиладиган олов кўринишида намоён бўлади.

*15. сарвасйа чахам хриди саннивишто
маттаҳ смритир джананам апоханам ча
ведаш ча сарваир ахам эва ведйо
веданта-крид веда-вид эва чахам*

Мен ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжудман, хотира, илм ва унутиш Мендан чиқади. Барча Веда(муқаддас китоб)ларнинг мақсади - Мени англаб етиш. "Веданта"нинг ҳақиқий муаллифи ва барча Ведаларнинг билимдони ҳам - Менман.

Изоҳ: Парвардигор Параматма кўринишида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд бўлиб, айнан Унинг Ўзи ҳар бир тирик мавжудотни турлича фаолият кўрсатишга ундайди. Тирик мавжудот ўзининг ўтган ҳаётини бутунлай унутиб юборади, аммо ҳамиша унинг гувоҳи бўлиб юрган Парвардигор(Параматма)нинг кўрсатмаси билан, аввалги ҳаётида қилган ишларини бу ҳаётида давом эттириш имкониятига эга бўлади. Шунинг учун бу ҳаётида ўзининг аввалги ҳаётида тўплаган кармаси асосида ҳаракат қила бошлайди. Парвардигор бунинг учун унга

етарли хотира ва тафаккур ато этади, аввалги ҳаётини унутиш имконини беради. Шундай қилиб, Парвардигор ҳамма ерда мавжуд бўлибгина қолмасдан, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам намоён бўлиб, уни ўзининг аввалги ҳаётида қилган ишларининг натижасини, оқибатларини бошидан кечиришга мажбур қилади. Худога фақат Брахман, ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд Параматма, Худонинг Олий Шахси сифатида эмас, балки, Ведалар кўринишида ҳам сиғинадилар. Ведалар, яъни муқаддас китоблар одамларга умрининг охирида Худонинг даргоҳига қайтиш учун ҳаётда қандай яшаш лозимлиги борасида тўғри йўл кўрсатадилар. Ведалар бизга Худо Шахси Шри Кришна ҳақида маълумот беради, Кришнанинг Ўзи, Вйасадева қиёфасида "Веданта-сутра"нинг муаллифи ҳисобланади. "Веданта-сутра"га "Шримад Бҳагаватам" кўринишида изох ёзиб, Вйасадева унинг мазмунини тўғри тушунтириб берган. Парвардигор шу қадар улуғворки, шартланган рухларни моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқариш учун Ўзи уларни озик-овқат билан таъминлайди, Ўзи шу овқатларни ҳазм қилишда уларга ёрдамлашади, Ўзи тирик мавжудотларнинг ҳаракатини назорат қилиб туради, Ўзи Ведалар, муқаддас китоблар кўринишида одамларга ҳаёт ҳақида тўғри маълумотлар беради ва Ўзи, Худонинг Олий Шахси Кришна қиёфасида «Бҳагавад-гита»ни бевосита нозил қилиш учун инсонлар орасига ташриф буюради. Ана шуларнинг барчаси Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга чексиз меҳрибон ва раҳмдил эканидан далолат беради. Шунинг учун барча шартланган рухлар албатта ягона Парвардигор Кришнани англаб, Унга сажда қилиб сиғинишлари лозим.

Антаҳ-правиштаҳ шаста джананам. Ўзининг аввалги танасини тарк этиб, тирик мавжудот шу танаси билан боғлиқ бўлган ҳамма нарсани эсидан чиқариб юборади, Парвардигорнинг ундови билан у ўзининг янги танасига мос ҳолда ҳаракат қила бошлайди. Гарчи, тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаёти ҳақида деярли ҳеч нарсани эслай олмаса-да, Парвардигор тирик мавжудотга унинг фаолияти қаерда тўхтаган бўлса, шу жойидан бошлаб давом эттириш учун етарли бўлган ақл-идрок ато этади. Бунинг устига, қалбида ҳам мавжуд бўлган Худонинг амри билан тирик мавжудот моддий оламдаги ҳаётдан лаззатланиб ёки мусибатлардан қийналибгина қолмасдан, Парвардигор ато этган ақл-идрок ёрдамида Худонинг Ўзи нозил қилиб қўйган муқаддас китобларни, Ведаларни англаб етиш имконига эга бўлади. Ведалар илмини эгаллашга жиддий ҳаракат қилаётган, Худони англашга самимий интилаётган кишига Кришна етарли даражада ақл-идрок, тафаккур ато этади. Нимага У одамларга ведавий илмларни беради? Чунки ҳар бир тирик мавжудот албатта Кришнани англаб етиши лозим. Ведаларнинг ўзи бунинг тасдиқлайди: *йо "сау сарва-*

ир ведаир гийате. Азалий тўрт ведадан бошлаб барча муқаддас китоблар, "Веданта-сутра", Упанишадлар, Пураналаргача ягона Парвардигорнинг улуғворлигини шарафлайдилар. Ведавий кўрсатмалар асосида қурбонлик маросими ўтказиб, Ведалар илмини муҳокама қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнида Худога сиғиниб юрган шартланган руҳ умрининг охирида Худонинг даргоҳига қайтишга муносиб бўлади. Шундай қилиб, Ведаларнинг мақсади - Кришнани англаб етишдан иборат. Ведаларда берилган кўрсатмаларга амал қилиб яшаш натижасида биз Кришнани англаб оламиз, Унинг даргоҳига олиб борадиган йўлни кўра оламиз. Охириги мақсад - Худонинг Олий Шахсини англаб етишдир. "Веданта-сутра"(1.1.4)да шундай дейилган: *тат ту саманвайат.* Руҳий юксалиш йўлида одам уч поғонани босиб ўтади. Ведаларни ўрганиш натижасида одам ўзининг Парвардигор билан ўзаро муносабатларини билиб олади. Инсон руҳий юксалиш жараёнидаги ҳар хил руҳий амаллар билан машғул бўлиб Худога яқинлашади, охир-оқибатда ҳаётда энг олий мақсадга - Худонинг Олий Шахсига эришади. Бу шеърда Ведаларнинг вазифаси, ведавий илмни эгаллаш усули, уларнинг охириги мақсади аниқ кўрсатилган.

*16. двав имау пурушау локе
кшараи чакшара эва ча
кшараҳ сарвани бхутани
кута стхо "кшара учйате*

Тирик мавжудотларнинг икки тури бор: ўзгарувчан ва ўзгармас. Моддий оламдаги тирик мавжудотларнинг ҳаммаси ўзгариб турадилар, руҳий оламда яшайдиганлар эса, ҳамиша ўзгармай қоладилар.

Изоҳ: Аввал айтганимиздай Парвардигор Вйасадева қиёфасида намоён бўлиб "Веданта-сутра"ни яратган. Бу ерда Парвардигор "Веданта-сутра"нинг мазмунини қисқача баён этяпти. У айтяптики, сон-саноксиз тирик мавжудотларни икки тоифага бўлиш мумкин: ўзгармас ва ўзгаришларга маҳкум бўлган тирик мавжудотлар. Тирик мавжудотлар ҳамиша Худонинг Олий Шахсининг мангу ажралмас заррачалари бўлиб қолаверадилар. Улардан моддий оламга тушганларини *дживабхута* деб атайдилар, бу шеърда ишлатилган *кшараҳ сарвани бхутани* сўзи уларнинг ўзгарувчан эканини кўрсатади. Лекин, Худонинг Олий Шахси билан бирлигини мустаҳкам сақлаб қоладиган тирик мавжудотлар ўзгармас тирик мавжудотлар тоифасига киради. "Бирлик" деганда алоҳидалиқнинг йўқолиб кетишини эмас, тўла бутундан биратўла ажралиб кетмасликни тушуниш керак. Тирик мавжудотларнинг шу икки тоифаси(шартланган ва озод руҳлар) руҳий ва моддий олам мавжудлигининг қандайдир мақсади борлигини белгилайди. Албатта, руҳий олам ҳақида га-

пирганда "яралиш" деган тушунчани ишлатиб бўлмайди, лекин "Веданта-сутра"да Парвардигорнинг Ўзи: "ҳам руҳий, ҳам моддий борлиқнинг манбаиман" дегани учун биз бу иборани ишлатяпмиз.

Худонинг Олий Шахси, Кришна таъкидлаганидай, тирик мавжудотлар икки тоифага бўлинади. Бу ҳақиқатни Ведалар ҳам тасдиқлайди, демак, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас. Моддий оламда беш сезги аъзоси ва ақли билан кураш олиб борадиган тирик мавжудотлар кетма-кет тана алмашлаб юрадилар. Токи тирик мавжудот шартланган ҳолатда бўлар экан, унинг танаси ҳамиша турли ўзгаришларга учрайди, чунки тана моддий табиатга эга. Модда ҳамиша ўзгариб туради, шу сабабли тирик мавжудот ҳам ҳамиша ўзгариб тургандай туюлади. Аммо, руҳий оламда яшайдиган тирик мавжудотларнинг танаси моддий эмас, демак, улар ўзгармас табиатга эга. Моддий оламда тирик мавжудотнинг танаси олти хил ўзгаришларга учрайди: туғилади, ўсади, бироз вақт ўзгармай туради, насл қолдиради, сўлади ва ўлади. Лекин, руҳий оламда тирик мавжудотнинг танаси ўзгаришсиз қолади; руҳий оламда туғилиш, кексайиш ва ўлиш йўқ. Руҳий оламда ҳамма нарса ўзгармас, бир хил табиатга эга. *Кшараҳ сарвани бхутани:* модда билан бириккан барча тирик мавжудотлар - яралган мавжудотлардан энг биринчиси бўлган маъбуд Браҳмадан то энг кичик ҳашаротгача - тана алмашлаб юрадилар, шу сабабли уларни "ўзгарувчан" деб атайдилар. Руҳий оламда барча тирик мавжудотлар мангу руҳий бирликда бўладиган озод руҳлардир.

*17. уттамаҳ пурушас тв аниах
параматмети удахритах
йо лока-трайам авишйа
биххрти авйайа ишварах*

Тирик мавжудотларнинг бу икки туридан ташқари энг буюк Шахс, Олий Руҳ, бутун уч олам ичига кирган ва уларнинг мавжудлигини таъминлаб турадиган мангу Парвардигор ҳам бор.

Изоҳ: Бу шеърнинг мазмуни "Катхупанишад"(2.2.13)да ва "Шветашватараупанишад"(6.13)да жуда яхши тушунтирилган. У ерда айтилганки, бирлари шартланган, яна бирлари озод бўлган сон-саноксиз тирик мавжудотлар устида Олий Шахс, Параматма туради. Упанишадларнинг қуйидаги шеърда ҳам бу ҳақиқат тасдиқланади: *нитйо нитйанам, четанаш четананам.* Унинг маъноси шундан иборатки, барча тирик мавжудотларнинг - озод ҳамда шартланган руҳларнинг устида яна бир тирик мавжудот, Худонинг Олий Шахси туради. У тирик мавжудотларнинг қилган ишларига мос равишда лаззатланиш имконини бериб, уларнинг барчасига ғамхўрлик қилиб туради. Ана шу - ҳар бир тирик

мавжудотнинг қалбида Параматма кўринишида намоён бўлган Худонинг Олий Шахсидир. Фақат ўз қалбидаги Худони англаб етган донишмандгина қалбининг тўла осойишталигига эриша олади.

18. *йасмат кишарам атито "хам
акшиарад апи чоттамах
ато "сми локе веде ча
пратхитах пурушоттамах*

Илоҳий табиатли ҳамда энг буюк Зот бўлган ҳолда, Мен ўзгарувчан ва ўзгармас рухларнинг ҳаммасидан устун тураман, шу боис бутун олам, барча Ведалар Мени "Худонинг Олий Шахси" деб олқишлайдилар.

Изоҳ: Ҳеч ким - на озод руҳлар, на шартланган руҳлардан бирортаси - Худонинг Олий Шахси Кришнадан устун бўла олмайди. Шунинг учун Уни "энг буюк", "Олий Шахс" деб атайдилар. Мазкур шеърдан маълум бўладики, тирик мавжудотлар ҳам, Худо Шахси ҳам алоҳида шахслардир. Улар орасидаги фарқ шундан иборатки, ҳеч бир тирик мавжудот - хоҳ у озод руҳ, хоҳ шартланган руҳ бўлсин, микдор жиҳатдан Парвардигорнинг англаб бўлмас қудратли қувватларидан устун бўлолмайди. Худонинг Олий Шахси билан бошқа тирик мавжудотларни ҳар жиҳатдан бир-бирига тенг ёки бир қаторда туради деб ҳисоблаш умуман нотўғри. Тирик мавжудотлар ҳамиша бўйсунган ҳолатда бўладилар, Парвардигор эса - ҳамиша устивор, ҳукмрон ҳолатда бўлади. Бу ерда ишлатилган *уттама* ибораси муҳим аҳамиятга эга: ҳеч ким, ҳеч қачон, бирор нарсада Худонинг Олий Шахсидан устун бўлолмайди.

Локе ибораси "*науруша агама*(муқаддас китоб)ларда" деган маънони билдиради. "Нирукти" луғатига кўра, *локйате ведартхо "нена*, яъни "Ведаларнинг маъноси смрити-шастраларда тушунтирилган".

Параматма қиёфасида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигор Ведаларда ҳам таърифланган. Уларнинг бирида (Чхандогйа-упанишад.8.12.3) шундай дейилган: *тавад эша сампрасадо "смач чхарират самуттхайа парам джйоти-рупам сампаджйа свена рупенабхинишпадйате са уттаман пурушах* - "Танадан ажралган Олий Рух шахсиятсиз Брахмажйотига қиради ва шу жойда Ўзининг соф руҳий қиёфасида қолади. Мана шу Олий Рухни "Олий Шахс" деб атайдилар". Демак, Олий Шахс Ўзининг руҳий ёғдусини намоён этиб таратади, ана шу ёғду ҳар қандай ёруғликнинг бошланғич манбаидир. Парвардигорнинг яна бошқа кўриниши ҳам мавжуд: ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Параматма. Ер юзида Сатйавати ва Парашара Мунининг ўғли Вйасадева қиёфасида ҳам намоён бўлиб, ана шу Парвардигорнинг Ўзи одамларга Ведалар илмини нозил қилган.

19. *йо мам эвам асаммудхо
джанати пурушоттамам
са сарва-вид бхаджати мам
сарва-бхавена бхарата*

Мен - Худонинг Олий Шахси эканимга чуқур иймон келтирган киши ҳаётда ҳамма нарсани тўғри тушуниб етган инсондир. Шундай инсон ўзини бутунлай Менга садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди.

Изоҳ: Тирик мавжудотларнинг ва Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг табиати ҳақида ҳар хил фалсафий тасаввурлар бор. Мазкур шеърда Худонинг Ўзи аниқ айтяпти: Кришна - Худонинг Олий Шахси эканига аниқ иймон келтирган киши ҳамма нарсани тўғри тушуниб етган инсон бўлади. Илми муқаммал бўлмаган киши Мутлақ Ҳақиқат тўғрисида фақат тахмин қилиши мумкин. Аммо, муқаммал илмга эга бўлган киши ўзининг қимматли вақтини бекорга кетказиб ўтирмасдан, ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлади. Бутун «Бҳагавад-гита» бўйича мана шу фикр устивор ўрин эгаллайди. Шунга қарамай, «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзадиган кўпчилик олимлар тирик мавжудот билан Мутлақ Ҳақиқатни тенглаштиришда давом этаверадилар.

Ведавий илмни *шрути* деб атайдилар - бу илмни тинглаш орқали эгаллаш лозим. Ведавий донишмандлик илмини фақат Кришна ёки Унинг ҳақиқий вакили бўлган ишончли манбалардан ўрганиш лозим. Бу ерда Кришна руҳий илмни батафсил тушунтириб беряпти, биз Унинг сўзларини тинглаб, шу илмни ўзлаштириб олишимиз лозим. Лекин, бунда шунчаки тинглашнинг ўзи камлик қилади. Чўчқалар ҳам тинглаш қобилятига эга. Ҳар ким ўзининг фикрлаш қобилятига қараб эмас, балки билимдон инсонларнинг изоҳларини тинглаб, «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини тўғри англаб етиши керак. Биз камтарин ҳолда «Бҳагавад-гита»ни тинглашимиз, тирик мавжудотлар ҳамиша Худонинг Олий Шахсининг ҳукми остида эканини тан олишимиз лозим. Шу ҳақиқатни тушуниб етган киши Худонинг Олий Шахси Шри Кришнанинг фикрига кўра Ведаларнинг мазмунини тўлиқ англаб етган инсон ҳисобланади. Бошқа одамлар буни тушуна олмайдилар.

Бу ерда ишлатилган *бхажати* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Уни кўпинча Худога садоқат билан хизмат қилишни ифодалашда ишлатадилар. Агар одам Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилишга ўзини бутунлай бағишлаган бўлса, демак у - Ведалар илмини тўлиқ англаб етган инсон. Вайшнав-ачарйаларнинг фикрларига кўра Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Мутлақ Ҳақиқатни англаш учун бошқа усуллардан фойдаланишининг ҳожати йўқ. Ундай

инсон аллақачон Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган бўлади, чунки у Худога садоқат билан хизмат қиляпти. У руҳий ўзлигини англашнинг аввалги ҳамма босқичларини аллақачон босиб ўтган. Агар одам юз минг йиллар давомида умрини фалсафий изланишларга сарфлаган бўлса-ю, лекин Шри Кришна - у бўйсунуши ва сиғинуши лозим бўлган Худонинг Олий Шахси эканини англаб етмаган бўлса, демак, умрининг шунча йилларини сарфлаб эгаллаган фалсафий изланишлари унга ҳеч қандай натижа бермаган, у шунчаки умрини бекорга хазон қилиб юрган ғофил одам бўлиб қолаверади.

*20. ити гухйатамам шастрам
идам уктам майанагха
этад буддхва буддхиман сйат
крита-критйаш ча бхарата*

Эй бегуноҳ зот, Мен сенга Ведалар илмининг энг маҳфий сирини ошкор этдим. Унинг маъносини англаб етган киши донишмандлик илмини тўлиқ эгаллаган инсондир. Бу йўлдаги меҳнатлари уни албатта баркамоллик чўққисига эриштиради.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор айтяптики, Унинг ҳозир баён этган илми - барча муқаддас китобларда нозил қилинган илмларнинг асосий мазмуни ҳисобланади. Бу илми Худо Шахсининг Ўзи қандай нозил қилган бўлса шундайлигича, асл ҳолида қабул қилиш керак. Фақат шундагина инсон етарли тафаккурга ва мукамал руҳий илмга эга бўлади. Бошқача қилиб айтганда, мана шу фалсафани - Худонинг Олий Шахсининг таълимотини эгаллаб олиб, Парвардигорга муҳаббат билан хизмат қилиб яшаш орқали инсон моддий табиат гуналари таъсирдан бутунлай халос бўлади. **Худога садоқат билан хизмат қилиш - руҳий илм эгаллаш йўлидир.** Худога садоқат билан хизмат қилиш бор жойда моддий иллатларга ўрин қолмайди. Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни билан Парвардигорнинг Ўзи бир-бирдан фарқ қилмайди, чунки Парвардигорнинг Ўзи ҳам, Унга садоқат билан хизмат қилиш жараёни ҳам бир хилда илоҳий табиатга эга; яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни Парвардигорнинг ички, руҳий қувватининг таъсири доирасида амалга ошадиган илоҳий жараёндир. Парвардигорни қуёшга, ғофилликни эса - зулматга қиёслайдилар. Қуёш порлаб турган жойда зулмат бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун, ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни ҳар қандай ғофиллик зулматини ёритиб юборади.

Ҳар бир инсон қалби биратўла покланиб, донишмандлик илмини эгаллаш учун ҳаётда Кришна онги билан яшаши, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириши лозим. Содда, ғофил одамларнинг кўзига қанчалик ақлли, доно бўлиб

кўринмасин, Кришнанинг илоҳий табиатини тушунмайдиган, Унга садоқат билан хизмат қилмайдиган киши ақли-паст, тафаккури мукамал бўлмаган калтафаҳм одамлигича қолаверади.

Бу ерда Кришна Аржунни бекорга *анагха* деб атаётгани йўқ. *Анагха* ибораси "бегуноҳ" деган маънони билдиради. Бу шундан далолат берадики, токи инсон ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлмас экан, унинг Кришнани англаб етиши жуда мушкул бўлади. Фақат барча моддий иллатлардан халос бўлган, ўзининг барча бемаъни одатларидан, гуноҳ ишларга интилишдан покланган кишигина Парвардигорни англай олади. Лекин, Худога садоқат билан хизмат қилиш шу қадар пок ва қудратлики, бу фаолиятнинг ўзиёқ ҳар қандай инсонни тезда пок ва бегуноҳ поғонага кўтариб қўяди.

Ҳаётда Кришна онги билан яшаб юрган асл содиқлар орасида Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ҳар хил номаъқул ишлардан ўзини бутунлай тийиб юриши лозим. Унинг енгиб ўтиши лозим бўлган энг асосий қийинчилиги - юрагининг ожизлиги, иродасизлигидир. Тирик мавжудотнинг аввал бошда бу моддий оламга тушишига сабаб бўлган нарса - унинг моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагидир. Бу - юрак ожизлигининг намоён бўлган биринчи кўриниши ҳисобланади. Натижада у Худога муҳаббат билан хизмат қилмай қўяди. Юрак ожизлигининг намоён бўлган иккинчи кўриниши шундан иборатки, моддий табиат устидан ҳукмрон бўлиш истаги кучая борган сари, тирик мавжудот моддага ва унга эгалик қилишга боғланиб қолади. Шу тарика намоён бўладиган юракнинг икки хилдаги ожизлиги эса, тирик мавжудотнинг бу дунёдаги барча муаммоларининг асосий сабабчисидир. Мазкур бобнинг биринчи беш шеърда юрак ожизлигидан қутулиш йўллари кўрсатилган, олтинчи шеърдан то охиригача эса, пурушоттама-йогага бағишланган.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Пурушоттама-йога - Олий Шахс йогаси" деб аталган ўн бешинчи бобига Бҳактиведантининг изоҳлари шундай яқунланади.

**Ўн олтинчи боб.
Илоҳларга ва иблисларга хос
фазилатлар**

1-3. *ири бхагаван увача*

*абхайам саттва-самшуддхир
дженана-йога-вйавастхитиҳ
данам дамаш ча йаджнашча
свадхйайас тапа арджавам
ахимса сатйам акродхас
тйагаҳ шантир апаишунам
дайа бхутешв алолуптвам
мардавам хрир ачапалам
теджаҳ кишама дхритиҳ шаучам
адрохо нати-манита
бхаванти сампадам дайвим
абхиджатасийа бхарата*

Худонинг Олий Шахси деди: Жасорат, ҳаётини поклаш, руҳий илм ўрганиш, хайр-саховат кўрсатиш, сезгилари(нафси)ни, жиловлаш, қурбонлик маросимлари ўтказиш, Ведаларни ўрганиш, риёзат чекиш, соддалик, зулм қилмаслик(беозорлик), ростгўйлик, ғазабланмаслик, бирор нарсага боғланмаслик, хотиржамлик, бировларни ғийбат қилмаслик, барча тирик мавжудотларга меҳр-шафқатли бўлиш, қизғанмаслик, мулойимлик, камтарлик, қатъият, шижоат, кечиримлилик, чидамлилик, ҳалоллик, ҳасад қилмаслик, шон-шухратга интилмаслик, бошқалардан ўзига илтифот қутмаслик; эй Бхарат ўғли, такводор инсонларга илоҳий табиат ато этган эзгу фазилатлар мана шулардан иборат.

Изоҳ: Ўн бешинчи бобнинг бошида Кришна Аржунга моддий оламдаги банйан дарахти ҳақида гапириб берган эди. Шу дарахтнинг юқорига қараган илдизлари тирик мавжудотларнинг гуноҳ ва савоб ишлардан иборат фаолиятини тасвирлайди. Тўққизинчи бобда ҳам *дева*(фаришта)лар ва *асур*(иймонсиз-иблис)лар ҳақида айтиб ўтилган эди. Ведалар таълимотига кўра, эзгулик гунасида амалга оширилган фаолият тирик мавжудотнинг руҳий озодликка чиқишига ёрдам беради, шундай фаолиятни *даиви пракрити*, яъни, "илоҳий табиатга эга бўлган фаолият" деб айтадилар. Илоҳий табиатга эга бўлган зотлар ҳаётда озодликка олиб борувчи йўлдан борадилар. Аксинча, эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида юрган кишилар моддий тутқунликдан халос бўлиш ва руҳий озодликка эришиш имкониятидан маҳрум бўлган одамлардир. Улар яна инсон ёки ҳайвон танасида ёки ундан ҳам пастрок мавжудотлар танасида туғилиб, моддий оламда қолиб кетишга мажбур бўладилар. Ўн олтинчи бобда Кришна илоҳий ва иблисифат табиатга эга

одамларга хос бўлган сифатлар ҳақида гапириб беради. У ҳаётда шундай сифатларга эга бўлиб яшаш инсонни қандай оқибатларга олиб келишини ҳам тушунтиради.

Бу ерда ишлатилган *абхиджатасийа* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора туғилганиданок трансцендент, илоҳий сифатларга эга бўлган одамларни билдиради. Илоҳий сифатлар ато этилган фарзанд дунёга келтириш учун ҳар бир ота-она ведавий муқаддас китобларда кўрсатилган *гарбхадхана-самскара* покланиш маросими ўтказишлари лозим. Агар ота-оналар илоҳий фазилатларга эга бўладиган такводор фарзандни дунёга келтирмоқчи бўлсалар Ведаларда, муқаддас китобларда инсонлар учун белгиланган ўн турли покланиш маросимларини ўтказишлари лозим. «Бҳагавад-гита»да айтилган эдики, фарзанд кўриш ниятида амалга ошириладиган жинсий алоқада Кришнанинг Ўзи намоён бўлади. Агар жинсий алоқа қилишдан мақсад Кришнага хизмат қилиш, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиб яшайдиган имонли, такводор фарзандни дунёга келтириш бўлса, бундай жинсий алоқа гуноҳ иш ҳисобланмайди.

Кришнани англашга интилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган одамлар ҳеч бўлмаганда ўз фарзандларини ит ва мушукларга ўхшаб, ҳеч қандай покланиш маросими ўтказмасдан дунёга келтирмасликлари керак. Фарзанди дунёга келган кундан бошлаб, унга ҳамиша Худони эслаб юриш имконини берадиган шароит яратишга қўлидан келганча ҳаракат қилиш - ҳар бир ота-онанинг Парвардигор олдидаги, ўз фарзанди олдидаги муқаддас бурчи ҳисобланади. Бошқалардан фарқли равишда, Кришна онгига эга бўлган содиқларнинг фарзандлари ҳаётда ана шундай афзалликка эга бўлишлари керак.

Қиладиган ишлари ва эгаллаган мартабасига қараб жамиятдаги одамларни тўрт табақа ва тўрт турли турмуш тарзига ажратадиган варнашрама тизими уларни келиб-чиқишига қараб эмас, фазилатлари ва онгининг ривожланиш даражасига, қобилиятига, илм даражасига қараб табақаларга - варна ва ашрамларга ажратади. Жамиятда тинчлик ва фаровонлик бўлиши учун одамлар албатта ана шундай табақаларга бўлиниб яшаши керак. Бу ерда санаб ўтилган сифатлар "илоҳий сифатлар" деб аталган. Ана шундай сифатларга эга бўлган киши руҳий жихатдан юксалади ва охир-оқибатда моддий оламни тарк этиб, руҳий озодликка эриша олади.

Варнашрама тизимида *саннийаси*, яъни таркидунё қилган зоҳид жамият руҳий ҳаётининг тепасида туради. *Саннийаси* жамиятдаги барча табақа ва турли ҳаёт тарзида яшаб юрган одамларнинг руҳий устози ҳисобланади. Брахманлар қолган уч табақа одамларнинг - кшатрий, вайшья ва шудраларнинг руҳий устози ҳисобланади. Жамиятда маънавий ҳаёт

зинапоясининг энг юқори поғонасида турган саннийасилар ҳатто браҳманларнинг ҳам руҳий устози ҳисобланадилар. *Саннийаси* эга бўлиши лозим бўлган энг асосий фазилат - жасорат, кўрқмасликдир. *Саннийаси* ёлғиз ўзи, бошқа бирор одамнинг ёрдамисиз, ҳеч кимнинг кафолатисиз, ҳеч кимга қарам бўлмасдан, мустақил, эркин инсон бўлгани сабабли, у фақат Худонинг марҳаматига таваккал қилиб яшайди. Токи инсоннинг қалбида: "Оиламни тарк этгандан кейин ким менга ғамхўрлик қилади?" - деган ўйлар бўлар экан, у таркидунёлик қилиб яшашга, саннийаси бўлишга қасам ичмаслиги керак. *Саннийаси* Парвардигор Параматма киёфасида ҳамиша ўзининг қалбида мавжуд эканига, У қалбимиздаги барча ният ва фикрларимиздан хабардор эканига шак-шубҳасиз, чуқур иймон билан ишонадиган инсон бўлиши лозим. Параматма киёфасидаги Шри Кришна ўз ихтиёрини бутунлай Унга топширган кишини албатта Ўз ҳимоясига олишига саннийаси тўлиқ иймон келтириши лозим. "Мен ҳеч қачон ёлғиз қолмайман - деб ўйлаши керак саннийаси, - ҳатто энг қалин ўрмонда ҳам Кришна ҳамиша ёнимда бўлади, У мени ҳеч қачон ҳимоясиз, ноилоҳ аҳволда қолдирмайди". Ана шундай қатъий ишончни жасорат, *абхайам* деб атайдилар. Таркидунё қилган одамнинг ақли ҳамиша ана шундай ҳолатда бўлиши керак.

Бундан ташқари саннийаси ҳамиша пок, ҳалол кун кечириши керак. Таркидунё қилган одамларнинг ҳаёти жуда кўп қоида ва кўрсатмалар билан тартибга солиниб, чеклаб қўйилган. Уларнинг ичида энг муҳими - аёллар билан яқин алоқа қилиш бутунлай таъқиқланганидир. Саннийасининг аёллар билан ҳатто ёлғиз қолиб гаплашишга ҳам ҳаққи йўқ. Ҳақиқий, намунали саннийаси бўлган Парвардигор Чаитанья Пурида яшаган пайтида, ҳатто содиқлар орасидаги аёлларга ҳам эхтиром кўрсатиб сажда қилиш учун Унга яқин бориш таъқиқланган эди. Улар Парвардигор Чаитаньядан анча узоқда туриб сажда қилардилар. У аёллардан нафратлангани учун эмас, шунчаки саннийаси турмуш тарзининг барча қонун-қоидаларига қатъий риоя қилиб яшагани учун шундай қиларди. Инсон ҳалол ҳаёт кечириши учун ўзи мансуб бўлган табақа ва турмуш тарзининг қоидаларига тўла амал қилиб яшаш лозим. Саннийасиларга аёллар билан яқин муносабатда бўлиш, бой-бадавлат бўлиб роҳат-фароғатда яшаш қатъий ман қилинган. Парвардигор Чаитаньянинг Ўзи намунали *саннийаси* бўлиб яшашни Ўзининг ҳаёти мисолида кўрсатиб кетган эди, Унинг ҳаёти ҳақида ёзилган асарлардан биламизки, аёлларга нисбатан бўлган муносабатларда У Ўзига нисбатан жуда қаттиққўл бўлган. Гарчи, Уни "ҳатто энг осий одамларга ҳам Ўзига яқинлашиш имконини берган Парвардигорнинг намоён бўлган энг саҳоватли киёфаси" деб атасалар ҳам, У аёлларга нисбатан

саннийасилар учун белгиланган қоидага қатъий амал қиларди. Парвардигор Чаитаньянинг яқин ҳамроҳлари орасида Чхота Харидас деган *саннийаси* бор эди. У Чаитанья Махапрабхунинг ишонган яқин одамларидан бири бўлиб, Парвардигор Чаитанья билан бевосита мулоқот қилиш имконига эга эди. Кунларнинг бирида у ногаҳон бир ёш жувонга шахвоний ҳирс билан нигоҳ ташлаб қўйди. Парвардигор Чаитанья шу заҳотиёқ уни Ўзининг яқин ҳамроҳлари даврасидан четлатди. Бунга унинг биттагина шу қилмиши кифоя эди. "*Саннийаси* ёки моддий табиат тутқунлигидан ҳалос бўлишга, руҳий оламга, ўзининг мангу уйига қайтишга жиддий интилаётган киши учун - деган эди Парвардигор Чаитанья - лаззатланиш ниятида аёлларга ёки қандайдир бошқа моддий бойликларга қараш, улар билан лаззатланиш эмас, ҳатто уларга шунчаки эхтирос билан қараб қўйиш ҳам шу қадар оғир гуноҳки, қалбида бундай жирканч фикрлар пайдо бўлишига йўл қўйгандан кўра у ўзини ўзи ўлдиргани маъкул". Ўзининг ҳаётини, руҳни поклашнинг баҳоси, кадр-қиймати ана шундай. Илоҳий сифатларнинг навбатдагиси *джнана-йога-вийавастхити* - яъни, ақлни ҳақиқатни англаб етишда мужассам қилишдир. *Саннийаси* ўзининг бутун ҳаётини - "инсон бўлиб яшашдан мақсад руҳий баркамолликка эришиш" эканини унутиб қўйган оддий, оилали одамларга ҳақиқат илмини ўргатишга бағишлаши лозим. Ҳақиқатан ҳам руҳий жиҳатдан юксак даражага эришган инсоннинг энг асосий сифатларидан бири тақдирга тан бериш, камтарлик, итоаткорлик ҳисобланади. Саннийаси ҳар бир эшик остонасига бош уриб, одамлардан хайр-эхсон сўраши лозим, яъни, бу - у тиланчи, гадой бўлиши шарт дегани эмас. У уй эгасидан бирор нарса олиш ниятида эмас, аксинча уй эгаси билан учрашиб, унга инсон бўлиб яшашнинг мақсади ҳақида, руҳий ўзликни, Худони англаш илми ҳақида гапириб бериш, уларга Худони эслатиб қўйиш учун эшик қоқади. Шунинг учун ҳам саннийаси камтарин ҳолда ҳар бир остонага бош уради. Саннийасининг бурчи шуни тақозо этади. Руҳий юксалишда юқори поғонага кўтарилган, руҳий устозидан зарур кўрсатма олган киши мантиқ ва фалсафага асосланган ҳолда Худони англаш илмини ғофил одамларга ўргатиши лозим, лекин ҳали ундай даражага эришмаган киши таркидунёлик қилиб яшашга қасам ичмаслиги керак. Агар одам ҳали тўлиқ илмга эга бўлмаса ҳам, барибир саннийаси турмуш тарзида яшашга қасам ичган бўлса, у ҳақиқий руҳий устозининг гапларини тинглаб, тўлиқ руҳий илм эгаллашга қўлидан келганча ҳаракат қилиши лозим. Шундай қилиб саннийаси, таркидунё қилган киши, жасур, пок(*самтвасамиуддха*) бўлиши ва илм ўрганиш (гйана-йога) билан машғул бўлиши лозим.

Навбатдаги сифат - эзгу, хайрли ишлар қилиш. Бу оилали одамларнинг бурчи, уларнинг жамият

олдидаги вазифасидир. Оилали киши тирикчилик қилиш учун ҳалол меҳнат қилиб пул топиши, топган пулининг ярмини бутун жаҳонга Худони англаш илмини тарқатиш, атрофидаги одамларни ҳам иймон-эътиқодли қилиш йўлида сарфлаши лозим. Бунинг учун у ҳалол йўл билан топган пулининг ярмини дуч келган одамларга эмас, одамларга Худони англаш илмини ўргатиш билан шуғулланадиган ташкилотларга бериши лозим. Хайрли ишларнинг тури кўп, улар ҳақида ҳали батафсил тўхталиб ўтамиз. Хайрли ишлар ҳам эзгулик гунасида, эҳтирос ёки ғафлат гунасида бўлиши мумкин. Муқаддас китоблар бизга эзгулик гунасида хос бўлган хайрли ишларни бажаришни тавсия қилади. Эҳтирос ва ғафлат гунасидаги хайрли ишлардан узоқроқ юришга ҳаракат қилиш керак, чунки уларга сарфланган маблағ, вақт ҳеч қандай натижага олиб келмайди. Хайрли ишлар қилмоқчи бўлган фаросатли, илмли киши ўз маблағини фақат одамларга Худо ҳақида тўғри, ҳақиқий илм ўргатадиган ишларга сарфлаши лозим. Мана шу - эзгулик гунасидаги хайрли, савоб ишлар ҳисобланади.

Сезгиларни жиловлаб олиш(дама)га келсак, бу сифат жамиятнинг барча табақа ва турмуш тарзидагилар, айниқса оилали одамлар учун зарур бўлган сифат ҳисобланади. Уйида хотини билан яшар экан, оилали одам заруратсиз жинсий алоқа қилмаслиги, ўзининг жинсий ҳаётини чеклаб яшаши керак. Оилали киши хотини билан фақат биргина мақсадда - фарзанд кўриш мақсадидагина жинсий алоқа қилиши мумкин. Фарзанд кўришни истамаган киши хотини билан умуман жинсий алоқа қилмаслиги керак. Ҳозирги замонавий жамиятда одамлар фарзанд туғилиши билан боғлиқ бўлган масъулиятни ўз гарданига олишдан қочиб, фарзанд туғилмаслиги учун ҳар хил дорилардан, аксарият ҳолларда бешафқат, тажовузкор усуллардан фойдаланадилар. Бундай ёвуз иш(аборт)лар иблисларга хос табиатли, шафқатсиз йирткич одамларнинг амалларидир. Агар одам ҳатто оилали бўлишига қарамай руҳий юксалиш йўлидан бормоқчи бўлса, у ўзининг жинсий ҳаётини чеклаши, фақат Худога хизмат қилиш ниятидагина фарзанд кўришга интилиши керак. Кришнани англаб етадиган, Худога садоқат билан хизмат қиладиган фарзандларни дунёга келтиришга қодир бўлган киши юзлаб фарзандларни дунёга келтириши мумкин, аммо бунга қодир бўлмаган киши ўз нафсининг қули бўлиб, фақат лаззат олиш учун жинсий алоқа қилмаслиги керак.

Ҳар хил қурбонлик маросимларини ҳам оилали одамлар ўтказишлари лозим, чунки бунинг учун одатда жуда кўп маблағ керак бўлади. Бошқа турмуш тарзи билан яшаб юрган браҳмачарий, ванапрастха ва саннийсилар бошқа одамлар берган садақа, хайр-эхсон билан кун кўрадилар, уларда қурбонлик маросими ўтказиш учун маблағ бўлмайди. Шу сабабли ҳар хил қурбонлик маросимларини ўтказиш - оилали одамларнинг иши.

Ведаларнинг кўрсатмаларига биноан, оилали одамлар *агни-хотра* қурбонлик маросими ўтказиши лозим, лекин бундай қурбонлик маросимига жуда кўп маблағ керак бўлади, шунинг учун ҳозирги даврдаги аксарият одамларнинг бунга қурби етмайди. Биз яшаётган ҳозирги даврда энг яхши қурбонлик маросими *санкиртана-яғйа* ҳисобланади. *Санкиртана-яғйа*, яъни биргаликда Худонинг муқаддас номларини, Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре мантрасини куйлаш энг самарали, энг буюк ва энг арзон қурбонлик маросими ҳисобланади. Бундан маросимни ҳар бир инсон ўтказиши мумкин ва ҳар ким бундан чексиз савоб олади. Шундай қилиб хайрли ишлар, сезгиларни жиловлаш ва қурбонлик маросими ўтказиш оилали одамларнинг вазифаси ҳисобланади.

Свадхйайа, яъни Ведаларни ўрганиш. Одатда Ведаларни шогирдлик даврида, яъни браҳмачарий турмуш тарзида ўрганадилар. Барҳмачарий аёллар билан умуман алоқа қилмаслиги керак. Улар жинсий поклигини сақлаб, ақл-идрокини Ведаларни ўрганишда мужассам қилиши лозим, бу уларнинг руҳий илми чуқур эгаллашига ёрдам беради. Ана шу *свадхйайа* деб аталади.

Танас, яъни риёзат, оиласини тарк этган одамларнинг иши. Инсон то умрининг охиригача оиласида қолиб, роҳат-фароғатда яшамаслиги керак. Инсон ҳаёти тўрт босқичдан ўтишини эсда сақлаш лозим: браҳмачарйа, грихастха, ванапрастха ва саннийаси. Оилада яшаш даври тугагандан кейин инсон оила ташвишларни тарк этиши лозим. Агар инсоннинг умри тахминан юз йил бўлса, у биринчи йигирма беш йилини Ведалар илмини ўрганишга, кейинги йигирма беш йилини оилавий турмушга, кейин оилавий ишларни тарк этиб, йигирма беш йил давомида *ванапрастха* турмуш тарзида яшаши, кейин саннийаси, яъни таркидунёлик турмуш тарзига ўтиши лозим. Ведавий қонунлар асосида тузилган маданиятли жамиятда инсоннинг руҳий юксалиш жараёнини тартибга соладиган кўрсатмалар шулардан иборат.

Оилавий ишларни тарк этган киши танасини, ақлини ва тилини жиловлаб олиш учун риёзат чекиб яшаши лозим. Тапасяннинг мазмуни шундан иборат. Умуман *Варнашрама-дхарма* тизими жамиятда одамларнинг риёзат чекиб яшаши учун уларнинг ҳаётини тартибга солади. Риёзатсиз ҳеч ким моддий олам тутқунлигидан халос бўлиб руҳий озодликка эриша олмайди. "Инсон ҳаётда ўзини ҳеч нарсадан чекламай, хоҳлаган ишини қилиб юравериши мумкин, бу ҳеч қандай ёмон оқибатга олиб келмайди" деб ўргатадиган таълимотни Ведалар ҳам, «Бҳагавад-гита» тасдиқламайди. Бундай таълимотларни издошларининг сонини кўпайтиришга уриниб юрган ҳар хил чаласавод, таъмагир қаллоблар ўйлаб чиқарган. Турли хил чеклаш ва қонун-қоидалар одатда одамларни чўчитади. Шунинг учун, дин

ниқоби остида одамларни изидан эргаштиришни кўзлаб юрган ғаламислар ўз издошларидан ҳеч қандай диний қонун-қоидаларга амал қилишни талаб қилмайдилар, ўзлари ҳам ҳеч қандай қонун-қоидаларга риоя қилмайдилар. Лекин Ведалар, муқаддас китоблар буни мутлақо қўллаб-қувватламайди.

Брахманларнинг "содалик" деган сифатига келсак, бундай сифатга фақат брахманлар эмас, жамиятнинг барча табақа ва турмуш тарзидаги одамлар ҳам эга бўлишлари лозим. Инсон ҳаётда оддий ва тўғри сўзли, ростгўй бўлиши керак.

Ахимса, *беозорлик* қондасига амал қилиш - бирор тирик мавжудотнинг руҳий юксалишига ҳалақит бермай яшашни билдиради. "Танани ўлдирган билан барибир унинг ичидаги руҳ ўлмайди" деган тушунчага асосланиб ҳеч ким "ночор ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг сасиб, бузила бошлаган жасадини мазза қилиб есак бўлаверади" деб ўйламаслиги керак. Дон, мева ва сут маҳсулотлари ҳаммага етарли бўлишига қарамай, ҳозирги одамлар беозор ҳайвонларни ёвузлик билан ўлдириб, уларнинг гўштини ейишга одатланиб қолганлар. Аслида, одамларнинг озикланишга бўлган талабини қондиришлари учун ҳайвонларни ўлдиришларига ҳеч қандай зарурат йўқ. Бу ҳар бир онгли, фаросатли, маданиятли одамга тааллуқли гап. Бошқа бирор егулик нарса тополмасдан ночор вазиятга тушиб қолган одамгина қурбонлик маросими ўтказиб ҳайвон гўштини ейиши мумкин. Лекин, руҳий юксалиш йўлидан боришга жиддий интилаётган ақл-фаросатли киши, ҳамма жойда етарлича озик-овқат маҳсулотлари бўла туриб, беозор ҳайвонларнинг ҳаётига ёвузларча тажовуз қилмаслиги керак. Ҳақиқий беозорлик бошқа тирик мавжудотларнинг руҳий юксалиш йўлидан боришига ҳалақит бермасликни тақозо этади. Ҳайвонлар ҳам табиий равишда бир танадан иккинчи танага ўтиб, руҳий юксалиш йўлидан борадилар; ҳали табиий равишда ажали етмасдан олдин уларни ўлдириш билан биз уларнинг руҳий юксалишига ҳалақит берган бўламиз. Агар бирор тирик мавжудот ҳозирги танасида бироз вақт яшайдигандан кейин ўлдирилса, кармаси оқибатида шу танада яшаши шарт бўлган вақтни охиригача ўтиши учун, у яна шундай тана олишга мажбур бўлади. Фақат шундан кейингина у навбатдаги танага ўта олади. Шунинг учун ўз нафсимизнинг кули бўлиб, бечора ҳайвонларни ўлдириш билан уларнинг руҳий юксалишига ҳалақит бермаслигимиз керак. Мана шу *ахимса*, *беозорлик* деб аталади.

Сатйам. Бу - бирор манфаат кўзлаб, таъмагирлик қилиб, ҳақиқатни яширмасликни билдиради. Ведавий муқаддас китобларда баъзан тушуниш қийин бўлган жойлар учраб туради. Шундай ҳолларда унинг мазмунини албатта тажрибали, ҳақиқий руҳий устоз тушунтириб бериши лозим. Ведаларни ўрганишнинг йўли шундай. *Шрути* ибораси "биладиган кишининг гапини тинглаш"

деб аталади. Биз муқаддас китобларнинг мазмунини ўз манфаатимизга, ўз хоҳишимизга мос қилиб ўзгартирмаслигимиз лозим. «Бҳагавад-гита»нинг асл маъноси бузиб кўрсатилган жуда кўп изоҳлари нашр этилган. Биз одамларга муқаддас китобларнинг ҳақиқий, асл ҳолидаги маъносини тушунтиришимиз лозим, бунга эса, фақат ҳақиқий руҳий устозни тинглаш орқали эришиш мумкин.

Акродха ибораси ғазабини боса билишни, ғазабланмасликни билдиради. Ҳаётда бирор нарса бизнинг ғажимизга тегаётган пайтларда биз ғазабимизни босишимиз лозим, чунки ғазаб келган одамнинг бутун танаси ҳаром бўлади. Ғазаб ва шаҳвоний ҳирс - эҳтирос гунасининг таъсири остида юзага келади, шунинг учун руҳий юксалиш йўлидан бораётган киши ғазабини босишни ўрганиши лозим. *Анашуйнам* ибораси инсон бошқалардан камчилик ахтармаслиги, бекорга уларга дакки бермаслиги лозимлигини кўрсатади. Албатта, ўғри одамни "ўғри" деб айтиш унинг айбини қидириш ҳисобланмайди, лекин тўғри одамни "ўғри" дейиш билан биз уни қаттиқ ҳақорат қилган бўламиз. Бировга ноҳақ тухмат қилиш ўзимизнинг руҳий юксалишимизга жуда катта зарар етказиши кераклигини, бошқалар орасида гап-сўз чиқишига, ҳар хил ғийбатларга сабаб бўладиган ножўя ишлар қилмаслиги лозимлигини билдиради. *Ачанадам*, қатъият - кўзлаган аниқ мақсадига эришиш йўлида учрайдиган ҳар қандай омадсизликлардан ҳафсаласи пир бўлмай, шижоат билан мақсад сари интилишда давом этишга қодир бўлишни билдиради. Қилаётган баъзи бир ишларимизда биз дарров муваффақиятга эриша олмаслигимиз мумкин, лекин бундай натижа бизнинг қаттиқ пушаймон бўлишимизга сабаб бўлмаслиги керак. Ҳар қандай омадсизлик ва қоқилишларга қарамай, сабот ва чидам билан аниқ белгиланган олий мақсадга интилишда давом этавериш керак.

Бу ерда ишлатилган *теджас* ибораси қшатирийларни назарда тутади. Улар ожизларни ҳимоя қилиш учун жисмоний жиҳатдан кучли бўлишлари лозим. Улар зулм қилишдан бутунлай воз кечмаслиги керак. Зарур бўлганда улар ноҳақ зўравонларга нисбатан адолат билан зулм ишлатишлари керак. Лекин, душманини бошқа йўл билан жиловлай олишга қодир бўлган киши маълум даражада унинг баъзи гуноҳларини кечиришга ҳам қодир бўлиши керак.

Шаучам - поклик. Бизнинг нафақат ақлимиз ва танамиз, ҳатто қилаётган ишларимиз ҳам пок, ҳалол бўлиши керак. Бу талаб айниқса савдо-сотик билан шуғулланиб юрган одамларга тааллуқли. Улар кўпроқ пул топиш учун ҳеч қачон ҳаром ишлар билан шуғулланмаслиги керак. *Нати-манита*, шон-шухратга интилмаслик сифати - шудралар, қора ишчилар, хунармандлар эга бўлиши лозим бўлган фазилатдир. Улар шон-шухратга интилмаслиги, жамиятда юқори табақага кўтарилишга уринмаслиги лозим. Улар ҳамиша жамиятдаги

ўзларининг ҳозирги ҳолатидан мамнун бўлиб, тақдирга тан бериб яшашлари лозим. Шудраларнинг вазифаси - юқори табақадаги кишиларга хизмат қилиш ва шу билан жамиятдаги қонун-қоидаларга риоя қилиб ҳалол яшашдан иборат.

Бу ерда кўрсатилган йигирма олти сифатнинг ҳаммаси илоҳий сифатлар ҳисобланади. Биз жамиятда қайси табақа ва қайси турмуш тарзи билан яшаётганимизга қараб, шунга мос сифатларни ўзимизда ривожлантиришимиз лозим. Агар одамлар онгли равишда ўзларининг жамиятдаги ўрнига қараб, ўзларига мос бўлган эзгу фазилатларни ривожлантиришга ҳаракат қилсалар, ҳаётда дуч келадиган ҳар қандай қийинчиликларга қарамай, вақти келиб улар руҳий юксалишнинг энг юқори поғонасига кўтарила оладилар.

*4. дамбхо дарпо “бхиманаи ча
кродхах парушиям эва ча
аджнанам чабхиджатайя
партха сампадам асурим*

Эй Притхининг ўғли, иблис табиатли одамларнинг сифатлари куйидагилардан иборат: манманлик, димоғдорлик, мағрурлик, серғаблик, кўполлик ва ғофиллик.

Изоҳ: Бу ерда инсонни тўппа-тўғри дўзахга олиб борадиган сифатлар кўрсатилган. Гарчи ўзлари ҳеч қандай дин қоидаларига амал қилмасалар ҳам, иблисифат одамлар одатда ўзларини дин пешволари, такводор одамлар, руҳий юксалиш тарафдорлари қилиб кўрсатишга уринадилар. Шундай одамлар одатда ўзининг бойлиги, маълумоти ёки илмий унвонини пеш қилиб гердаядилар. Ўзларига бошқаларнинг сажда қилишларини истаб, гарчи ўзлари бунга мутлақо муносиб бўлмасалар ҳам, бошқалардан ўзига ҳурмат-иззат талаб қиладилар. Улар салгина нарсага жаҳли чиқиб, одамлар билан жуда кўпол муомала қиладилар. Улар инсон ҳаётда қандай яшаши лозимлигини, қандай ишлар таъқиқланган эканини билмайдилар. Улар ҳамиша ўз нафсининг кули бўлиб, ўз хоҳишига қараб иш тутадилар, ҳеч кимни писанд қилмайдилар. Уларга бундай сифатлар табиий равишда - улар ҳали онасининг қорнида пайтидаёқ ато этилган бўлади, ўсиб-улғайиб улар ҳаётда мана шу жирканч сифатларни тўла намоён эта бошлайдилар.

*5. дайви сампад вимокшайя
нибандхайасури мата
ма шуचाх сампадам дайвим
абхиджато “си пандава*

Илоҳий фазилатлар инсонни озодликка олиб чиқади, иблисларга хос сифатлар эса, инсонни бу дунёда кул бўлиб қолишга маҳкум этади. Эй Пандунинг ўғли ташвишланма, чунки туғилганиданок сенга илоҳий фазилатлар

ато этилган.

Изоҳ: Кришна Аржунга иблисифат фазилатлар ато этилмаганини айтиб, унинг кўнглини кўтариб қўйди. Ҳозир унинг жангда қатнашаётгани - ундаги иблисларга хос бўлган сифатларнинг намоён бўлиши эмас, чунки у аввалига жангда қатнашишнинг барча ижобий ва салбий томонларини ҳар томонлама таҳлил қилди. У шунча ҳурмат-этиборга лойиқ бўлган Бҳишма ва Дрона сингари зотларни ўлдириш мумкинми-йўқми деб, чуқур мулоҳаза юритиб кўрди, демак унинг ҳаракатлари - ғазаб, кўполлик ёки қандайдир осон эришиладиган шон-шуҳратга интилиш натижаси эмас. Шунинг учун Аржунни иблислар каторига қўшиб бўлмайди. Жангчи-кшатрий учун душманига қарши ҳалол жангда иштирок этиш - муқаддас бурч, яъни руҳий фаолият ҳисобланади, ўз бурчини бажаришдан бош тортиш эса - иблисларга хос бўлган сифатдир. Шунинг учун Аржуннинг изтироб чекишига мутлақо ўрин йўқ. Ўз табақасининг муқаддас китобларда белгиланган қонун-қоидаларига тўлиқ амал қилиб юрган киши илоҳий даражадаги киши ҳисобланади.

*6. двау бхута-саргау локе “смин
дайва асура эва ча
дайво вистарашах прокта
асурам партха ме шрину*

Эй Притхининг ўғли, бу дунёда яратилган тирик мавжудотлар икки тоифага мансуб бўладилар. Уларнинг бир тоифаси “такводорлар” деб аталади, бошқалари эса имонсиз “иблислар” деб аталади. Мен сенга илоҳий фазилатлар ҳақида батафсил гапириб бердим, энди иблисларга хос бўлган сифатлар ҳақида эшит.

Изоҳ: Аржунга туғилганиданок илоҳий сифатлар ато этилганини айтиб, Кришна энди иблисларга хос бўлган сифатларни таърифлаб беришга ҳозирланяпти. Моддий оламда яшаётган шартланган тирик мавжудотлар икки тоифага бўлинади. Илоҳий табиатга эга бўлган кишилар маълум қонун-қоидалар асосида такводорлик билан ҳаёт кечирадилар, яъни улар муқаддас китобларнинг ва ишончли руҳий устозларнинг кўрсатмалари асосида яшайдилар. Инсон муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида ўз бурчини бажариб яшаши лозим. Ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввурга эга бўлиш - илоҳийликни билдиради. Муқаддас китобларни тан олмасдан ўз хоҳишига қараб иш тутадиган одамлар эса, иймонсиз иблислар, асурлар деб аталади. Инсоннинг қайси тоифага мансуб эканини фақат битта мезон белгилайди: муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига риоя қилиш. Ведаларда айтилганки, фаришталар ҳам, иблислар ҳам ягона Одам-Атодан, Праджапатилардан дунёга келганлар.

Улар бир-бирдан ўзларининг биргина хусусияти билан ажралиб турадилар: бирлари Ведаларнинг, муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига риоя қилиб яшайдилар, бошқа бирлари эса, уларга риоя қилмайдилар.

*7. правриттим ча нивриттим ча
джана на видур асураҳ
на шаучам напи чачаро
на сатйам тешу видйате*

Иблис табиатли одамлар ҳаётда инсонга қандай ишлар қилиш буюрилган, қандай ишлар таъқиқланган эканини билмайдилар. Уларда ҳалоллик ҳам, одоб-ахлоқ ҳам, тақводорлик ҳам йўқ.

Изоҳ: Маданиятли инсонлар яшайдиган жамиятда азалдан қандайдир диний қонун-қоидалар ва урф-одатлар мавжуд бўлиб келган. Ведаларга амал қиладиган, “арийлар” деб аталадиган, маънавий савияси юксак инсонлар яшайдиган жамиятдаги кишилар диний қоидаларга шу қадар қатъий риоя қилганларки, дин қонунларига амал қилмайдиган ҳар бир одамни улар “иймонсиз иблис” деб ҳисоблаганлар. Шунинг учун бу ерда айтилганки, иблислар муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини билмайдилар, уларга бўйсунушни ҳам истамайдилар. Ҳозирги даврда аксарият одамлар муқаддас китобларнинг кўрсатмаларини умуман билмайдилар, биладиганлари эса, уларга амал қилиб яшашни истамайдилар. Иймонсиз одамларнинг муқаддас китобларга ишончи ҳам йўқ, уларнинг кўрсатмаларига асосланиб яшашни ҳам истамайдилар.

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига асосан маданиятли киши танасини ҳамиша пок тутиши, бунинг учун ҳар куни сувда чўмилиб покланиш, тишларни тозалаш, соқол-мўйловни кириш, кийимларни алмаштириб туриш сингари амалларни бажариб яшаш лозим. Ички покликка риоя қилиш учун эса, ҳамиша Худони эслаб юриш, Унинг муқаддас номларини зикр қилиб юриш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Иймонсиз, иблисифат одамлар бундай қоидаларни ёқтирмайдилар, шу боис улар ҳеч қандай қонунга амал қилишни истамайдилар.

Маданиятли инсоннинг одоб-ахлоқи ҳам маълум қонун-қоида ва кўрсатмалар асосида тартибга солинган. Бу қоидалар "Ману-Самхита" сингари, инсонлар жамияти учун мўлжалланган одоб-ахлоқ қоидалари тўплами бўлган муқаддас китобларда келтирилган. Ҳиндистонда ханузгача одамлар ана шу қонун-қоидаларга амал қилиб яшайдилар. "Ману-Самхита"да кўрсатилишича, маданиятли жамиятда одамлар ҳеч қачон аёлларни ўз ҳолига эркин ташлаб қўймаслиги керак. Бу - “уларни қулга айлантириш керак” дегани эмас.

Мутлақо. Аксинча, аёлларни худди ёш болалардай авайлаб-асраш керак. Маълумки, болаларга тўла эркинлик бермайдилар, лекин бу уларни қул қилиб қўйиш дегани эмас.

Ҳозирги замонда иймонсиз иблислар бундай кўрсатмаларга амал қилмайдилар, улар "аёллар ҳам эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлиши керак" деб даъво қиладилар. Лекин кўряпмизки, бу билан жамиятдаги одамларнинг, айниқса аёлларнинг аҳволи бирор жиҳатдан яхшилангани йўқ. Аслида аёл ўз умрининг ҳар бир поғонасида кимнингдир ишончли ҳимояси остида бўлиши керак. У ёшлигида отасининг ҳимоясида, эрга чиққанидан кейин - эрининг, кексайганида эса - ўғилларининг қўли остида бўлиши лозим. "Ману-самхита"да маданиятли инсонлар жамияти айнан шундай тартибда бўлиши кераклиги айтилган. Лекин, ҳозирги даврда таълим-тарбия тизимида болаларга "намунали аёл" сифатида табиати умуман аёл табиатига мос келмайдиган хулқ-атворли, мағрур, мустақил аёл кўрсатилади. Натижада ҳозирги даврга келиб жамиятда муқаддас никоҳ маросимининг ҳеч қандай аҳамияти қолмаган. Эри бор аёлларнинг аҳволи жамиятда бироз ҳимояланган бўлса ҳам, аёлларнинг тенг ҳуқуқли бўлишини талаб қиладиган замонавий жамиятда ёлғиз аёлларнинг моддий ва маънавий ҳолати жуда ачинарли аҳволда. Шундай қилиб, иблислар муқаддас китобларнинг ҳар томонлама соғлом жамият куришга мўлжалланган мукамал қонун-қоидаларига амал қилишни истамайдилар. Буюк донишмандларнинг, ишонarli устозларнинг ҳаёт тажрибаларини тан олмаслик, уларнинг кўрсатмаларига риоя қилмаслик билан иймонсиз иблислар инсонлар жамиятини жаҳолат ботқоғига ботириб, ҳозир ўзингиз кўриб турган жуда ачинарли аҳволга солиб, уни маънавий жарлик ёқасига олиб келдилар.

*8. асатйам апратиштхам те
джагад ахур анишварам
апараспара-самбхутам
ким аният кама-хайтукам*

Уларнинг фикрича бу дунё ҳақиқий дунё эмас, унинг ҳеч қандай асоси йўқ, оламни бошқариб турган ягона Парвардигор ҳам йўқ. Улар: "Бу олам жинсларнинг бир-бирига ўзаро интилиши натижасида пайдо бўлган, олам мавжудлигининг шахвоний хирсдан бошқа сабаби йўқ" - деб ўйлайдилар.

Изоҳ: Ғофиллиги сабабли иблислар: "Бутун олам шунчаки тасодифан пайдо бўлган" деган хулосага келадилар. Уларнинг фикрича бутун борлиқ ҳеч қандай сабабсиз, оқибатсиз, мақсадсиз ва ҳатто ҳеч қандай ҳукмдорсиз ўзидан-ўзи мавжуд бўлиб турибди: бу ердаги ҳамма нарса мавҳум, сароб. Улар: "Олам моддий унсурларнинг тасодифий бирикиши натижасида пайдо бўлган" деб

ҳисоблайдилар. Бу моддий оламни Парвардигор маълум бир белгиланган мақсад билан яратиб кўйгани уларнинг ҳатто ҳаёлига ҳам келмайди. Уларнинг таълимотига кўра, бутун борлик ўзидан-ўзи пайдо бўлган, уни бошқариб турган қандайдир Худонинг мавжудлигига ишонишнинг ҳеч қандай асоси йўқ. Рух моддадан фарқ қилмайди, ҳеч қандай Олий Рух ҳам йўқ. Моддий унсурлардан бошқа ҳеч нарса мавжуд эмас, бутун борлик жонсиз, онгсиз моддий унсурлар бирикмаси, холос. Уларнинг фикрича олам бўшлиқдан иборат, биз кўриб, сезиб юрган нарсалар эса, - хом-хаёл, сароб. Бунда улар "ҳар қандай ранг-баранглик - худди биз тушимизда содир қиладиган ранг-баранглик сингари, - аслида мавжуд бўлмаган, ҳаёлий нарсалар" деган тушунчага асосланадилар. Уйғонганимиздан кейин биз буларнинг барчаси шунчаки туш эканини кўрамиз. Лекин, одамларга оламни туш, алдамчи сароб, деб эълон қилар экан, иблисларнинг ўзлари ана шу алдамчи, сароб нарсалардан усталик билан лаззатланиб яшашга интиладилар. Шу боис, ҳақиқий илм ўрганиш ўрнига улар инсон танаси берадиган нодир имкониятни бой бериб, бу мусибатлар оламига баттар ботиб кетаверадилар. Улар айтадиларки, худди эркак билан аёлнинг қўшилиши натижасида фарзанд дунёга келгани сингари, бу олам ҳам ўзидан-ўзи, рухнинг аралашувисиз пайдо бўлган; барча тирик мавжудотлар фақат моддий унсурларнинг қўшилиши натижасида пайдо бўлган, қандайдир рухнинг мавжудлиги ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас; худди ўлган одамнинг жасадида ҳар хил тирик организмлар ёки тер томчисида қандайдир ҳашаротлар пайдо бўлгани сингари, барча тирик мавжудотлар моддий унсурларнинг ўзаро бирикмасидан пайдо бўлган; шу сабабли бутун борлиқнинг моддий табиатдан бошқа бирор сабаби бўлиши мумкин эмас. Улар Кришнанинг «Бҳагавад-гита»да айтган гапларига ишонмайдилар: *майадхйакишена пракритих суйате са-чарачарам* - "Бутун моддий олам Менинг амримга бўйсуниб ҳаракат қилади". Бошқача қилиб айтганда, иймонсиз иблислар моддий олам қандай пайдо бўлганини ҳатто тасаввур ҳам қила олмайдилар, улар ҳаёт ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмаслар; ҳар ким ўзича тахмин қилади. Улар учун муқаддас китобларни қандай талқин қилсалар ҳам барибир, чунки улар аслида муқаддас китобларнинг барчаси бутун инсониятга "ягона ҳақиқат илми"ни тушунтира олишига ишонмайдилар.

9. *этам дриштам аваштабхйа
наштатмано "ла-буддхайх
прабхаванти угра-карманах
кишайайа джагато "хитах*

Ақл-идрокдан айрилган, келажакдан бутунлай умидини узган иблислар ҳаётда ана шундай тахминларга ишониб, оламни

ҳалокатга олиб келадиган ҳар хил тажовузкор, гуноҳ ишлар билан машғул бўлиб яшайдилар.

Изоҳ: Иймонсиз, иблисифат одамлар оламнинг яқсон бўлишига олиб келадиган ҳалокатли фаолият билан шуғулланадилар. Шу сабабли бу ерда Парвардигор уларни "ақлдан озган" деб айтди. Худо ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга бўлмади туриб, иблислар ўзларини "юксак даражада ривожланган инсонлар" деб биладилар. Лекин, «Бҳагавад-гита» уларни "ақлдан озган", "пасткаш", "калтафаҳм" одамлар деб ҳисоблайди. Моддий оламдан иложи борица кўпроқ лаззатланиб қолиш учун улар ҳамиша сезгиларига лаззат келтирадиган ҳар хил нарсаларни ихтиро қиладилар. Ана шундай ихтиролар уларнинг назарида инсониятнинг тараққиёт мезони ҳисобланади. Лекин, уларнинг шундай ихтиролари натижасида жамиятда зўравонлик, шафқатсизлик, зулм кучая боради, одамлар бир-бирига нисбатан, бошқа тирик мавжудотларга нисбатан тобора меҳр-муруватсиз, ёвуз, шафқатсиз бўлиб боряптилар. Улар ҳатто ўзларининг яқин қариндошлари билан қандай муомалада бўлиш кераклигини ҳам билмайдилар. Иймонсиз иблислар яшайдиган жамиятда бошқа тирик мавжудотларни, беозор ҳайвонларни ўлдириш оммавий тус олади. Шундай одамларни "оламнинг душманлари" деб атайдилар, чунки улар охир-оқибатда шундай бир даҳшатли қурол ўйлаб топадиларки, ана шу қурол бутун инсониятнинг кулини кўкка совуради. Мазкур шеърда замонавий олимлар мағрурланиб юрган ядровий қуролнинг яратилиши башорат қилинган. Ҳозирги кунда истаган пайтда жаҳон уруши бошланиб кетиши мумкин, иймонсиз олим-иблислар яратган атом бомбаси бир неча дақиқа ичида Ер юзидаги барча тирик мавжудотларнинг кулини кўкка созуриб юборишга қодир. Одамларнинг иймонсизлиги сабабли шундай даҳшатли қуроллар фақат оламни яқсон қилиш учунгина яратилади, бундай калтафаҳм иймонсиз одамлар ҳеч қачон Ер юзида на мустаҳкам тинчлик, на ҳақиқий фаровонлик ўрнатишга қодир эмаслар.

10. *камам ашритйя душпурам
дамбха-мана-маданвитах
мохад грихитвасад-грахан
правартанте "шучи-вратах*

Тўймас, очофат хирс(нафс)ининг қули бўлиб, манманлик, димоғдорлик ва ўзбошимчалиқдан маст бўлган иблисифат одамлар алданиш чангалига тушиб қоладилар. Ўткинчи нарсаларга маҳлиё бўлиб, улар бу дунёда ўзларининг ифлос ишларини қилиб юрадилар.

Изоҳ: Бу ерда иблисларга хос бўлган фикрлар таърифланган. Иблисларнинг хирси, очофат нафси ҳеч қачон тўймайди. Уларнинг моддий оламдан

лаззатланиш истаги кун сайин кучайиб бораверади. Бу дунёдаги ўткинчи нарсаларга боғланиб қолгани сабабли ҳаётда шунча азоб-укубатларга дучор бўлаётганига қарамай, улар шундай дунёвий фаолият билан шуғулланишда ўжарлик билан давом этаверадилар. Ғофиллиги, ҳақиқий илмдан махрумлиги сабабли улар ҳатто, ўзларининг нотўғри йўлдан бораётганини ҳам англай олмайдилар. Ўткинчи нарсаларга махлиё бўлиб, иблислар ўзларича қандайдир худоларни ўйлаб топадилар, уни ўзлари ижод қилган мадҳияларда олқишлайдилар. Натижада улар бу дунёдаги ёлғончи ҳаётнинг икки асосий тузоғига - жинсий ҳаёт ва мол-дунёга яна ҳам қаттиқроқ боғланиб қоладилар. Бу ерда ишлатилган *ашучи-вратаҳ*, яъни "нопок қилиқлар" сўзи муҳим аҳамиятга эга. Манманлик ва димоғдорлик туйғуси таъсирида иблислар Ведаларга зид бўлган ўзларининг "диний таълимот"ини яратадилар. Гарчи иблислар ўзлари жаҳондаги энг жирканч махлуқлар бўлсалар ҳам, улар жамиятда ҳамма нарсени шундай ташкил этадиларки, ғофил одамлар уларга сажда қилиб сиғинадилар, уларга ҳар хил ҳурмат-эҳтиром кўрсатадилар. Улар ўзларининг тўппа-тўғри дўзахга кетаётганларини билмаган ҳолда "юксак тараккиёт йўлидан кетяпмиз" деб ўйлайдилар.

*11-12. чинтам апаримейам ча
пралайантам упаириртаҳ
камопабхога-парама
этавад ити ниичитаҳ
аша-паша-шатайр баддхаҳ
кама-кродха-парайанаҳ
иханте кама-бхогартхам
анйайенартха-санчайан*

Бу дунёда инсон бўлиб яшашдан мақсад - лаззатланиб қолиш эканига уларнинг ишончи комил. Шу боис уларни то умрининг охиригача ҳар хил кўрқув ва хавф-хатарлар таъқиб қилиб юради. Ўзларининг чексиз орзу-истакларига ўралашиб, шахвоний хирс ва ғзаб исканжасида улар сезгилар(нафс)ининг талабларини қондириш учун ҳар хил ҳаром йўллар билан бойлик орттирадилар.

Изоҳ: Иблисларнинг фикрича, инсоннинг яшашдан энг олий мақсади - ҳаётдан лаззатланиб яшаш. Уларнинг бундай фикри то умрининг охиригача ўзгармайди. Улар инсон ўлгандан кейин ҳаёт яна давом этишига, тирик мавжудот ўзининг бу дунёда қилган ишларининг оқибатига (кармасига) биноан бир танадан иккинчи танага ўтиб юришига ишонмайдилар. Улар ҳаётда адо бўлмас режалар тузадилар, лекин бу режаларнинг бирортасини ҳам охиригача амалга ошира олмайдилар. Мен ана шундай иблисифат одамлардан бири билан таниш эдим, у ўлим тўшагида ётганида ҳам, режалаштирган ишларини

амалга ошириш учун умрини ҳеч бўлмаса яна тўрт йилга чўзиб беришни врачлардан ялиниб илтимос қиларди. Бундай калтафаҳм одамлар врачлар инсон умрини ҳатто бир дақиқага ҳам узайтира олмаслигини тушунмайдилар. Ажалимиз етган пайтда биздан режаларимиз амалга ошган-ошмаганини ҳеч ким сўраб ўтирмайди. Табиат қонунлари ҳеч кимнинг тақдирига ёзилганидан бир дақиқа бўлса ҳам ортиқча яшашига йўл қўймайди.

Худога ишонмайдиган, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам Олий Рух мавжудлигини инкор этадиган иблис одамлар фақат ўз сезгиларини лаззатлантириш, нафсини қондириш учун ҳар турли гуноҳ ишларга қўл урадилар. Қалбида уларнинг қилаётган ҳар бир ишини кузатиб турадиган гувоҳ - Олий Рух кўринишидаги Парвардигор бор эканини улар ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмайдилар. Олий Рух ҳамиша алоҳида рухнинг фаолиятини кузатиб туради. "Упанишада"ларда бир дарахтнинг шоҳасида ўтирган икки қуш ҳақида айтилган. Қушларнинг биттаси дарахтнинг аччиқ-чучук меваларидан татиб юради, бошқаси эса, фақат ҳамроҳининг ҳаракатларини кузатиб юради. Лекин, иблислар муқаддас китобларни, Ведаларни билмайдилар, уларга ишонмайдилар, чунки улар "ҳаётда лаззатланиб яшаш учун хоҳлаган ишни қилиш мумкин" деб ўйлайдилар, қилаётган ишлари қандай оқибатларга олиб келиши ҳақида умуман ўйламайдилар.

*13-15. идам адйа майа лабдхам
имам прасйе маноратхам
идам астидам апи ме
бхавишийати пунар дханам
асау майа хатаҳ шатрур
ханшийе чапаран апи
шиваро "хам ахам бхоги
сиддхо "хам балаван сукхи
адхйо "бхиджанаван асми
ко "нйо "сти садришо майа
йакхийе дасйами модишийа
итй аджнана-вимохитаҳ*

"Мен бугун яхши даромад олдим - деб ўйлайди иблис, - агар режаларим амалга ошса, бундан ҳам кўпроқ даромад оламан. Ҳозирча етарли мол-мулким бор, келажакда бойлигим яна кўпаяди. Анави одам менинг душманим эди, мен уни ўлдирдим. Бошқа душманларимнинг қисмати ҳам шундай бўлади. Бу ерда мен ўзим хўжайинман, ҳаётдан лаззатланиб яшаяпман. Баркамолликка, куч-қудратга эришдим, бахтли яшаяпман. Мен бошқалардан бойроқман, ҳамма қариндошларим юқори мартабали зотлар. Дунёда мендан қудратлироқ, мендан бахтлироқ одам йўқ. Мен қурбонлик маросимлари ўтказаман, одамларга хайр-эхсон улашиб, лаззатланиб яшайман". Бундай

одамлар шу тарика ўз ғофиллигининг қурбони бўладилар.

*16. анека-читта-вибхранта
моха-джала-самавритаҳ
прасақтаҳ кама-бхогешу
патанти нараке "шучау"*

Ҳар хил ташвиш ва хавотирлар остида юриб, алданиш тўрларига илиниб қолган иблислар хиссий лаззатларга қаттиқ боғланиб қоладилар ва охир-оқибатда дўзахга равонага бўладилар.

Изоҳ: Иблиссифат одамнинг бойлик орттиришга интилишининг чегараси йўқ. У ҳеч қачон ўз нафсини тўйдира олмайди. У фақат, ҳозир қанча бойлиги борлиги, келажакда уни қандай қилиб кўпайтириш мумкинлиги ҳақида ўйлаб юради. Бунинг учун у ҳар қандай гуноҳ ишга қўл уришга тайёр, Худонинг қонунларида таъқиқлаб қўйилган лаззатларга интилиб, ҳар хил ноқонуний, гуноҳ ишлар билан машғул бўлади. Ҳозир эга бўлиб турган бойлиги – ер майдони, оиласи, иморати, банкдаги пуллари билан мағрурланиб, у ҳамиша кўпроқ бойлик орттириш ҳақида ўйлайди. У фақат ўз кучига ишонади, аслида ҳозирги бойлиги аввалги ҳаётида қилган савоб ишларининг натижаси эканини тушунмайди. У шунча бойлик эгаллаш имконига эга бўлган, аммо, у бу бойлиги ўзининг аввалги ҳаётида қилган хайрли ишлари билан боғлиқ эканидан мутлақо беҳабар. У фақат ўз ҳаракатим, интилишим, елиб-югуришим туфайли шунча бойликка эга бўлдим, деб ўйлайди. Иблис одам тақдирга, карма қонунларига ишонмайди, у фақат ўз кучига, ўзининг ақлига ишонади. Бизнинг ҳозирги ҳаётда эга бўлган бойлигимиз, обрў-эътиборимиз, гўзаллигимиз ва илмимиз аввалги ҳаётимизда қилган савоб ишларимиз натижаси эканига иблис одам ишонмайди. Иблис буларнинг ҳаммасига ўз қобилиятим билан, ҳаётда омадим келгани учун эришдим, деб ўйлайди. У ҳар бир инсоннинг жамиятда тутган ўрни, мартабаси, бойлиги, гўзаллиги ва илми Худонинг маълум қонунлари асосида аввалдан белгилаб қўйилганини билмайди. Иблислар билан бирор соҳада рақобатлашмоқчи бўлган киши дарров уларнинг ашаддий душманига айланади. Ҳозирги даврда бутун жаҳон иблиссифат, иймонсиз одамларга тўлиб кетган, уларнинг ҳаммаси бир-бирига душманлик қилиб яшайдилар. Бу душманлик шахсий муносабатлардан оилавий муносабатларга, қабилаларнинг, бутун бир халқларнинг ўзаро муносабатларига ўтиб, ҳамиша кенгайиб, чуқурлашиб бораверади. Шу сабабли бутун жаҳонда урушлар, жанжаллар сира адо бўлмайди.

Ҳар бир иблис табиатли одам "инсон ўз нафсини қондириш, ўз манфаатига эришиш йўлида ўзидан бошқа одамларнинг ҳаммасини қурбон қилиши мумкин" деб ўйлайди. Одатда

ҳамма иблислар ўзларини Худо деб биладилар. Агар ана шундай иблис бирор дин никобини кийиб олса, у ўз издошларини Худога қарши йўлга бошлайди: "Худони бошқа жойдан излашнинг нима кераги бор? Сизларнинг ҳар бирингиз Худосизлар! Хоҳлаган ишингизни қилишингиз мумкин. Худога ишонманглар. Худони миянгиздан чиқариб ташланг! Худо ўлган!" Иблислар ўргатадиган диний илм ана шундай бўлади.

Гарчи иблислар ўзларига ўхшаган бой-бадавлат ва обрўли одамлар кўп эканини яхши билсалар ҳам, уларнинг ҳар бири ўзини энг бой, энг қудратли, энг буюк инсон деб ўйлайди. Жаннатга эришиш учун ҳеч қандай қурбонлик маросими ўтказишнинг кераги йўқ, деб ўйлайди иблис. Бунинг ўрнига улар қандайдир ҳаво кемаси яратиб, коинотнинг истаган сайёрасига бориш мумкин деб ўйлайдилар. Бунга иблис Равана яққол мисол бўла олади. У ўз фуқаролари учун жаннатга олиб борадиган зинапоя қурмоқчи эканини, ундан фойдаланиб ҳар бир инсон ҳеч қандай қурбонлик маросими ўтказмасдан бемалол жаннатга чиқиб олиши мумкин, деб эълон қилган эди. Худди шундай, ҳозирги иблислар ҳам зўр бериб бошқа сайёраларга қандайдир механик қурилмалар ёрдамида боришга уриниб юрибдилар. Буларнинг барчаси иблисларнинг ҳаётда алданиб юрганини кўрсатувчи мисоллардир. Натижада улар, ўзлари ҳам билмаган ҳолда дўзахдан ўзлари учун жой ҳозирлайдилар. Бу ерда келтирилган *моха-джала* ибораси муҳим аҳамиятга эга. *Джала* дегани "тўр" деган маънони беради. Худди тўрга илинган балик сингари, иблислар ўзларининг адашиш, алданишлари чангалидан қутула олмайдилар.

*17. атма-самбхавитаҳ стабдха
дхана-мана-маданвитаҳ
йаджанте нама-йаджнаис те
дамбхенавидхи-пурвакам*

Ҳозирги вақтинчалик ҳолатидан мамнун, кўпол, бойлиги ва манманлигидан кўзларини ёғ босган бундай одамлар баъзан мағрурлик билан қурбонлик маросими ўтказадилар. Лекин, улар буни фақат риёкорлик билан, бошқаларга кўз-кўз қилиш учун, ҳеч қандай қонун-қоидаларга риоя қилмасдан қиладилар.

Изоҳ: Ўзларини "оламнинг устуни" деб ўйлаб, ҳеч қандай илоҳий қудратни, муқаддас китобларда кўрсатилган қонунларни тан олмасдан, иблислар баъзан қандайдир "диний" маросимлар ва қурбонлик маросими уюштирадилар. Улар ҳеч кимни ва ҳеч қандай илоҳий нарсани тан олмагани учун ўзларини жуда осмонда тутадилар. Буларнинг ҳаммаси бойлик ва манманлик натижасидир. Баъзан шундай иблислар диндор одамлар никобини кийиб олиб, ўзларини "дин ислохотчилари" ёки "Худонинг навбатдаги

аватараси”, “Худо” деб эълон қилиб, ғофил одамларни йўлдан урадилар. Улар кўз-кўз қилиш учун қурбонлик маросими ўтказадилар ёки фаришталарга сиғинадилар, ёки ўзларича бирор Худо ўйлаб топадилар. Оддий ғофил одамлар уларни Худо ўрнида кўриб, уларга сиғина бошлайдилар, калтафаҳмлиги сабабли одамлар уларни "руҳий илмнинг буюк билимдонлари" деб ҳисоблайдилар. Улар таркидунё қилган зоҳидлар ниқобини кийиб оладилар ва шу ниқоб остида ҳар хил беъмани ишлар қилиб юрадилар. Аслида таркидунёлик қилган саннийаси, зоҳид-қаландар амал қилиш жуда мушкул бўлган риёзат қоидаларига риоя қилиб яшаши лозим. Аммо иблислар бу кўрсатмаларга ҳеч қандай эътибор бермайдилар. Уларнинг фикрича руҳий фаолиятга ҳар ким ўз билганича амал қилади, руҳий юксалишнинг ҳеч қандай ягона йўли бўлиши мумкин эмас. Бу борада Кришна *свидхи-пурвакам* иборасини ишлатади. Бу ибора "қонун ва кўрсатмаларни инкор этиш" деганни билдиради. Ҳаёт ҳақидаги бундай тасаввурлар ғофиллик ва адашиш оқибатидир.

*18. аханкарам балам дарпам
камам кродхам ча самиритаҳ
мам атма-пар-дехешу
прадвизианто “бхйасуйаках*

Сохта ўзлиги, куч-қудрати, манманлиги, шаҳвоний ҳирси ва ғазаби йўлдан адаштирган иблислар ўзларининг қалбида ҳам, бошқа тирик мавжудотларнинг қалбида ҳам мавжуд бўлган Парвардигордан нафратланадилар ва ҳақиқий дин қонунларини оёқ ости қиладилар.

Изоҳ: Парвардигорнинг олий ҳукмронлигини инкор этадиган иблислар муқаддас китобларнинг сўзларига ишонмайдилар. Муқаддас китоблар ва Худонинг Олий Шахсининг мавжудлиги уларда ҳасад туйғусини уйғотади. Бунга сабаб уларнинг манманлиги, эгаллаб олган бойлиги ва куч-қудратидир. Улар ўзларининг ҳозирги ҳаёти аслида кейинги ҳаёти учун тайёргарлик жараёни эканини билмайдилар. Шуни билмаган ҳолда, улар аслида бошқа тирик мавжудотлардан ҳам, ўзларидан ҳам нафратланадилар. Улар ғофиллиги туфайли ўзларининг таналарига ҳам, бошқа тирик мавжудотларнинг таналарига ҳам зулм қиладилар. Руҳий илмдан маҳрум бўлган ҳолда иблислар Худони тан олгиси келмайди. Улардаги муқаддас китобларга ва Худонинг Олий Шахсига нисбатан нафрат туйғуси шунда намоён бўладики, улар Худонинг мавжуд эмаслигига сохта далиллар келтирадилар, муқаддас китобларларда берилган маълумотларни тан олмайдилар. Улар ўзларини “мустақил” деб ҳисоблаб, "хоҳлаган ишни қилишга ҳақлимиз" деб биладилар. Оламда ўзидан қудратлироқ ва бадавлатроқ одам йўқ деб, ўзига ишонган иблис: "Кўнглим истаган ишни қиламан,

мени ҳеч ким тўхтата олмайди!" - деб ўйлайди. Агар истакларини амалга оширишга кимдир қарши чикса, уни ўзининг ашаддий душмани деб билиб, кеча-кундуз ундан қутулиш йўлини излайди.

*19. тан ахам двишатаҳ круран
самсарешу нарадхаман
киштамй аджасрам ашубхан
асуришв эва йонишу*

Қалби нафратга тўла, ёвуз ниятли, одамлар ичида энг пасткаши бўлган бундай имонсизларни Мен ҳар хил иблиссифат ҳаёт турларида туғилишга мажбур қилиб, моддий тириклик уммонида узоқ вақт қолиб кетишга маҳкум этаман.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, алоҳида руҳ фақат Парвардигорнинг марҳамати билан маълум кўринишдаги моддий танага эга бўлади. Имонсиз одам ҳозирги ҳаётида Худонинг ҳукмронлигини инкор этиши, ўз билганича ҳаракат қилиб яшаши мумкин, аммо, унинг кейинги ҳаёти бутунлай Парвардигорнинг қўлида бўлади. "Шримад Бҳагаватам"нинг учинчи бобида айтилганки, моддий танаси ҳалок бўлгандан кейин, тирик мавжудот албатта навбатдаги она қорнига тушади ва Худонинг амри билан маълум бир кўринишдаги яна бир танага эга бўлади. Моддий оламда яшаётган ҳар турли ҳайвон, инсон ва бошқа тирик мавжудотларнинг хилма-хиллигининг сабаби шунда. Бу хилма-хиллик ўзидан-ўзи пайдо бўлган эмас, аксинча, Худонинг амри билан яратилган. Иблислар иблиссифат оналар қорнидан қайта-қайта туғилиб, нафратларини тобора кучайтириб, одамлар орасида тобора энг пасткашлари бўлиб бораверадилар. Ҳамиша шаҳвоний эҳтирос таъсири остида яшайдиган иблиссифат одамлар бошқаларга зулм ўтказадилар, улардан нафратланадилар, нопок, беъмани одатларга эга бўладилар. Иблиссифат, тубан ҳаёт турларига қалин ўрмонларда яшайдиган қабилалардаги овчилар ҳаёти яққол мисол бўла олади.

*20. асурим йоним апанна
мудха джанмани джанмани
мам апрапйаива каунтейа
тато йаннти адхамам гатим*

Эй Кунтининг ўғли, иблислар орасида такрор ва такрор туғилавериб, ундай одамлар Менга яқинлашиш имкониятидан маҳрум бўладилар. Улар то энг қуйи, жирканч ҳаёт турларига тушгунга қадар тобора тубанликка юз тутиб бораверадилар.

Изоҳ: Парвардигор ҳаммага бир хилда меҳрибон, раҳмдил, деб айтадилар, аммо мазкур шеърдан кўряпмизки, У ҳеч қачон Ўз марҳаматини

иблссифат одамларга нисбатан намоён этмайди. Бу ерда аниқ айтилганки, иблислар такрор ва такрор иблссифат аёллар қорнига тушаверадилар, Худонинг марҳаматидан маҳрум бўлиб, тобора тубанликка юз тутиб улар то ит, мушук ва чўчка сингари хайвонлар танасида туғилгунча ўлиб-тирилиб юравадилар. Имонсиз иблислар ҳатто келажакда ҳам Худонинг марҳаматига эришиш имкониятидан деярли бутунлай маҳрум бўлган одамлардир. Ведаларда айтилишича, шундай иблислар тубанликка юз тутиб, вақт ўтиши билан ит, мушук ва чўчка танасида туғиладилар. Парвардигорнинг шундай гапларини эшитиб, кимдир Парвардигор барчага бир хилда меҳрибон эканига шубҳа қилиши мумкин. Бунга жавобан "Веданта-сутра"да шундай дейилган: **"Парвардигор ҳеч кимга душман эмас, ҳеч кимдан нафратланмайди ҳам"**. Асурларнинг энг тубан ҳаёт шароитларига тушиб қолиши - Худонинг уларга кўрсатган буюк марҳамати ҳисобланади. Баъзида Унинг Ўзи иблисларни ўлдиради, бу ҳам Унинг иблисларга кўрсатган марҳамати бўлади, чунки Ведаларда айтилганки, бевосита Парвардигорнинг қўлидан ҳалок бўлган ҳар қандай тирик мавжудот шу заҳотиёқ руҳий озодликка эришади. Инсоният тарихида Парвардигорнинг Ўзи ҳар хил қиёфаларда намоён бўлиб, шахсан Ўзи ўлдирган асурлар жуда кўп бўлган: Равана, Камса, Хираниякашипу ва ҳоказо. Шундай қилиб, агар Парвардигорнинг қўлида ўлиш насиб қилса, ҳатто иблислар ҳам Худонинг буюк марҳаматига эриша оладилар.

*21. три-видхам наракасийедам
дварам нашанам атманах
камах қродхас татха лобхас
тасмад этат трийам тйаджет*

Инсонни дўзахга олиб борадиган ана шундай ҳалокатли уч иллат бор, булар: ҳирс, ғазаб ва очкўзлик. Ҳар бир фаросатли инсон мана шу иллатлардан албатта ҳалос бўлиши лозим, чунки улар руҳни жаҳолат қаърига тортиб кетади.

Изоҳ: Бу ерда тирик мавжудотнинг иблссифат ҳаёти қандай бошланиши кўрсатилган. Инсон аввало ўзининг нафсини, ҳирсини кондиришни истайди, бунинг уддасидан чиқолмаса унинг қалбида ғазаб, қизганиш, очкўзлик иллатлари пайдо бўлади. Иблисларга хос таналарга тушиб қолишни истамайдиган ҳар бир фаросатли инсон мана шу уч иллатдан имкони борича тезроқ ҳалос бўлишга ҳаракат қилиши лозим, чунки улар руҳни шу даражада қоплаб олиши мумкинки, натижада тирик мавжудот ҳеч қачон моддий олам тутқунлигидан ҳалос бўлолмай қолади.

*22. этаир вимуктаҳ кунтейа
тамо-дварайс трибхир нараҳ*

*ачарати атманах шрейас
тата йати парам гатим*

Эй Кунтининг ўғли, дўзахга олиб борувчи ана шу уч иллатдан узоқ юрадиган киши бутун ҳаётини руҳий ўзлигини англашга ёрдам берадиган ишларга бағишлаб яшайди, шу тарзда вақти келиб у инсон ҳаётининг олий мақсадига эришади.

Изоҳ: Инсон ҳаётда жуда эҳтиёт бўлиб яшаши, ҳамиша ўзининг мана шу уч ашаддий душманидан йироқ юриши лозим: ҳирс, ғазаб ва очкўзлик. Инсон ҳирс, ғазаб ва очкўзлик таъсирига қанчалик берилмаса, унинг қалби, онги шунчалик пок бўлади. Пок онги унга ҳаётда муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб яшаш имконини беради. Инсоннинг руҳий ҳаётини тартибга солувчи қонун-қоидаларга амал қилиб, у аста-секин ўзининг руҳий табиатини англаб етади. Агар омади келиб, бу йўлда унга Худони англаб етиш, Кришна онгига эга бўлиш насиб қилса, Худога садоқат билан хизмат қилиб, у албатта инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришади.

Ведаларда инсон моддий олам иллатларидан покланиш учун ҳаётда қандай яшаши лозимлиги кўрсатилган. Бу усулнинг асосий шарты ҳирсдан, очкўзликдан ва нафратдан покланишдан иборат. Натижада инсон энг охириги поғонаси Худога садоқат билан хизмат қилиш бўлган "ўзликни англаш зинапоёси"дан аста-секин юқори кўтарила боради. Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши умрининг охирида моддий олам тутқунлигидан ҳалос бўлиб, руҳий озодликка эришиши кафолатланган. Ведавий қонунлар асосида тузилган жамиятда тўрт табақа(варна) ҳамда ҳар кимнинг руҳий юксалиш даражасига мос келадиган тўрт турмуш тарзи(ашрам) мавжуд. Ҳар бир варна ва ашрамнинг турмуш тарзига мансуб одамларнинг ҳаёти маълум қонун-қоидалар асосида тартибга солинган, уларга амал қилиб юрган киши умрининг охирида албатта руҳий юксалишнинг энг юқори поғонасига кўтарилади. Муқаддас китоблар асосида тартибга солинган ҳаёт билан кун кечириб юрган кишининг албатта руҳий озодликка эришишига Парвардигор ишончли кафолат бериб қўйган.

*23. йах шастра-видхим утсриджейа
вартате кама-каратах
на са сиддхим аванноти
на сукхам на парам гатим*

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига риоя қилмасдан ҳаётда ўз билганича яшаб юрган одамлар баркамолликка ҳам, бахт-саодатга ҳам, олий мақсадга ҳам эриша олмайдилар.

Изоҳ: Аввал айтганимиздай *шастра-видхи*, шастраларда кўрсатилган қонун-қоидалар

маданиятли инсонлар яшайдиган жамиятдаги барча табақа ва турмуш тарзига мансуб одамларнинг ҳаётини тартибга солади. Маданиятли жамиятда шу қонунларга ҳамма бирдай амал қилиши лозим. Уларни инкор этиб ўз нафсининг, хирсининг, очқўзлиги ва ғзабининг кули бўлиб, ҳаётда ўз билганича яшаб юрган киши ҳеч қачон руҳий баркамолликка эриша олмайди. Бошқача қилиб айтганда, мана шу қоидаларни назарий жиҳатдан биладиган, аммо ҳаётда уларга амал қилмайдиган кишилар одамларнинг энг тубанлари, фосиклар, “энг пасткаш одамлар” ҳисобланади. Инсон бўлиб туғилиш имкониятига эга бўлган тирик мавжудот ҳаётда аклини, тафаккурини ишлатиб яшаши, муқаддас китобларни ўрганиши, уларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиб яшаши лозим. Улар инсонга руҳий юксалишда баркамолликка эришиш йўлини кўрсатади. Акс ҳолда инсон бўлиб туғилган тирик мавжудот яна тубанликка юз тутади. Лекин, инсон ҳаётда муқаддас китобларнинг барча қонун-қоидаларига амал қилиб яшаса-ю, лекин шунга қарамай, Худони англаш даражасига кўтарила олмаса, бу ҳаётида ўрганган руҳий илмининг ҳеч қандай қадри бўлмайди. Ҳатто у Худонинг мавжудлигини тан олса-ю, лекин Унга садоқат билан хизмат қилмаса, у ўз умрини бекорга хазон қилиб юрган бўлади. Шунинг учун инсон аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантириши, Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилиши лозим. Инсон фақат шу йўл билангина руҳий баркамолликнинг энг юқори поғонасига кўтарила олади.

Бу ерда ишлатилган *кама-каратах* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Онгли равишда муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини бузиб юрган киши шахвоний хирс домига тушган киши ҳисобланади, у таъқиқланган гуноҳ ишларни билган ҳолда уларни тарк этмайди. “Ҳаётда ўз хохиши билан яшаш” деб шунга айтилади. Шундай одамларни Парвардигор албатта қаттиқ жазолайди. Улар фақат инсон танасидагина эришиш мумкин бўлган буюк баркамоллик чўққисига эришиш имкониятидан маҳрум бўладилар. Инсон умри тирик мавжудотга биринчи навбатда покланиш, руҳини поклаш учун берилган, лекин шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилмай яшайдиган киши ҳеч қачон моддий иллатлардан поклана олмайди, у ҳеч қачон ҳақиқий, туганмас мангу бахтга эриша олмайди.

*24. тасмач схастрам праманам те
карийакарйя-вгйавастхитау
джнатва шастра-видханоктам
карма картум ихархаси*

Шу боис, шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, сен ҳаётда ўз бурчингни, қандай

ишларни қилиш керагу, қандай ишлар таъқиқланган эканини билиб олишинг керак. Барча қонун-қоидаларни ўрганиб, сен ҳаётингда руҳий баркамолликка эришишга интилиб яшашинг керак.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг ўн бешинчи бобида айтилганидай, муқаддас китобларларнинг барча қонун-қоидалари инсон Кришнани англай олиши учун нозил қилинган. Агар инсон «Бҳагавад-гита»ни ўрганиб Кришна онгига эга бўлиб, Худога садоқат билан хизмат қила бошласа, демек у Ведаларни ўрганиш орқали эришиш мумкин бўлган энг мукамал илми эгаллаган ҳисобланади. Парвардигор Чаитанья Махапрабху бизлар учун бу йўлни жуда осон ҳолга келтириб берган. У одамларни шунчаки Ҳаре Кришна мантрасини мунтазам зикр қилиб юришга (Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре) ва ҳамиша аввал Худога тақдим этилган таом билан овқатланиб яшашга чақирган. Агар ҳаётда инсон шу ишларни қилиб юрса у барча муқаддас китобларни ўрганган, уларнинг мазмунини тўла тушунган ҳисобланади. Албатта, Кришна онгига эга бўлмаган, Худога садоқат билан хизмат қилмай юрган киши инсон қандай ишларни қилиши мумкин, қандай ишлар таъқиқланган эканини билиш учун муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб яшаши лозим. У кундалик турмушда бу қонун-қоидаларга сўзсиз амал қилиши керак. Муқаддас китобларга, шастраларга иймон келтириш - уларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш демекдир. Одамлар одатда тўрт хил камчиликка эга: 1) сезги аъзолари мукамал эмас; 2) алдашга; 3) алданишга мойил; 4) хатоликка йўл қўядилар. Лекин, муқаддас китобларнинг кўрсатмалари ана шундай нуқсонлардан пок. Инсон табиатига хос бўлган мана шу камчиликлар одамларни ўзлари амал қилиб яшаши лозим бўлган мукамал қонун-қоидаларни ярата олиш имкониятидан маҳрум қилади. Шунинг учун барча буюк донишмандлар, ачарйалар, буюк зотлар бундай нуқсонлардан холи бўлган шастраларнинг мукамал қонун-қоидаларига сўзсиз амал қилиб яшайдилар.

Ҳиндистонда руҳий фалсафанинг ҳар хил мактаблари мавжуд, уларни умумий равишда икки гуруҳга бўлиш мумкин: 1) имперсоналистлар мактаби, 2) персоналистлар мактаби. Лекин, ҳар иккила гуруҳ издошлари ҳам ўз ҳаётини Ведавий муқаддас китобларнинг қонун-қоидалари асосида курадилар. Биринчи навбатда шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб яшамай туриб, руҳий баркамолликка эришишнинг иложи йўқ. Шунинг учун фақат муқаддас китобларнинг ҳақиқий мазмунини тўла англаб етган кишини “омади келган энг бахтли инсон” деб ҳисоблаш мумкин. Худонинг Олий Шахсини англаб етиш учун мўлжалланган қонун-қоидаларга амал

қилмаслик - инсоннинг тубанликка юз тутишига олиб келадиган ягона сабаб ҳисобланади. Мана шу - инсон қила олиши мумкин бўлган энг катта гуноҳдир. Шунинг учун *майя*, моддий қувват бизга ҳамиша уч хил мусибатларни юбориб, ҳаётда азоб-уқубатларга дучор этиб жазолайди. Моддий қувват уч гунадан таркиб топган. Инсон ўзининг умри давомида ҳеч бўлмаса эзгулик гунасига кўтарилиши лозим, шундагина унга Худони англаб етишга олиб боровчи йўлнинг эшиклари кенг очилади. Акс ҳолда у иблисларга хос ҳаёт шароитида яшашни таъминлайдиган эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида қолиб кетаверади. Эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида адашиб юрган одамлар муқаддас китоблар, авлиё инсонлар ва Худонинг Олий Шахси ҳақидаги фалсафий тасаввурлар устидан куладилар. Улар руҳий устоз кўрсатмаларини бузадилар, шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайдилар. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг қанчалик улуғвор экани ҳақида эшитсалар ҳам, уларнинг қалбида бунга нисбатан ҳеч қандай қизиқиш уйғонмайди. Шунинг учун улар ўзларича руҳий юксалишнинг ҳар хил йўллари ихтиро қиладилар. Инсонда иблисларга хос сифатларнинг ривожланишига олиб келадиган баъзи бир нуқсонлар шулардан иборат. Лекин, руҳий юксалиш йўлини аниқ кўрсата оладиган ҳақиқий руҳий устоз кўрсатмаларига амал қилиб яшаётган киши охир-оқибатда албатта инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришади.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Илоҳларга ва иблисларга хос фазилятлар" деб аталадиган ўн олтинчи бобига Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн еттинчи боб. Эътиқод турлари

1. *арджуна увача*
йе шастра-видхим утсриджйа
йаджанте шраддхайанвитаҳ
тешам ништва ту ка кришна
саттвам ахо раджас тамаҳ

Аржун деди: О Кришна, шастра(муқаддас китоблар)ларнинг кўрсатмаларига амал қилмайдиган, аммо ўзлари ўйлаб топган йўл билан Худога сиғиниб юрган одамларнинг тақдири нима бўлади? Улар қайси гуна таъсири остида бўладилар - эзгулик гунасидами, эҳтирос гунасидами ёки ғафлат гунасидами?

Изоҳ: Тўртинчи бобнинг ўттиз еттинчи шеърида айтилган эдики, иймон-эътиқодли инсон руҳий илмга эга бўлиб, аста-секин ўзининг қалбида тинчликка, хотиржамликка, осойишталикка эриша боради. Ўн олтинчи бобда айтилган эдики, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайдиган иймонсиз одамлар "иблислар", муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига тўқис амал қилиб юрган одамлар эса, - "девалар", яъни такводор инсонлар, фаришталар деб аталади. Шундай савол туғилиши мумкин: муқаддас китобларда кўрсатилмаган қонунларга ишонч билан қатъий риоя қилиб юрган инсонларнинг аҳволи нима бўлади? Аржун Кришнадан ана шу саволга жавоб бериб, қалбидаги барча гумонларни тарқатиб юборишни сўраяпти. Агар одамлар ўзларига ўхшаган бирор одамни Худо даражасига кўтариб, унга ишонч ва садоқат билан сиғиниб юрган бўлсалар, уларнинг сиғинишлари қайси гунага мансуб, бу қандай сиғиниш ҳисобланади? Бу йўл билан улар руҳий баркамолликка эриша оладиларми? Улар ҳақиқий илмга эга бўлиб, баркамоллик чўққисига кўтарила оладиларми? Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилмасдан, бошқа бир илоҳларга, фаришталарга ёки бу дунёдаги қудратли одамларга ишонч билан сиғиниб юрган кишининг интилишлари уларга бирор натижа берадими? Аржун Кришнага шундай саволлар билан мурожаат қиляпти.

2. *ири бхагаван увача*
три-видха бхавати шраддха
дехинам са свабхава-джа
саттвики раджаси чайва
тамаси чети там шрину

Худонинг Олий Шахси деди: Моддий табиатнинг қайси гунаси таъсири остида яшаётганига қараб, одамларнинг иймон-эътиқоди уч турли бўлади: эзгулик гунасида, эҳтирос гунасида ва ғафлат гунасида.

Изоҳ: Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини биладиган, аммо дангасалиги сабабли уларга амал қилишни истамайдиган киши моддий табиат гуналари таъсири остида юрган одам ҳисобланади. Ўзининг аввалги ҳаётида эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида кўрсатган фаолиятининг оқибатлари натижасида инсон ҳозирги ҳаётида маълум сифатларга эга бўлади. Тирик мавжудот жуда қадим замонлардан бери моддий табиатнинг ҳар хил гуналари билан ўзаро муносабатда бўлиб келяпти: тирик мавжудот ўзига таъсир қилаётган моддий табиат гуналарининг турига қараб, у ёки бу даражадаги ақл-заковатга эга бўлади. Лекин, инсон ҳақиқий руҳий устоз билан учрашиш ва муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига риоя қилиб яшаш шарофати билан ўзининг туғма табиатини ўзгартира олади. У ғафлат ёки эҳтирос гунаси таъсири остида аста-

секин эзгулик гунасига кўтарилиши мумкин. Шундай қилиб, инсоннинг қалбида моддий табиатнинг у ёки бу гунаси таъсири остида юзага келадиган кўр-кўрона ишонч унинг руҳий юксалишига ҳеч қандай ёрдам беролмайди. Инсон энг аввало ҳақиқий руҳий устоз билан учрашиб, тафаккури ёрдамида чуқур мулоҳаза юритиб, ўзининг **ҳозирги ҳақиқий ҳолатини аниқлаб олиши лозим**. Ҳар бир инсон ҳаётда қандай қадриятларга асосланиб яшаётганини, ўз **умрини нимага, қандай мақсад йўлида сарфлаётганини** билиб олиши керак. Шундагина биз бундан юқорироқ ҳолатга кўтарилиб, аста-секин пастки гуналар таъсиридан халос бўлишимиз мумкин.

3. *саттванурупа сарвасйа
шраддха бхавати бхарата
шраддха-майо "йам нурушо
йо йач-чхраддхах са ева сах*

Эй Бхарат ўғли, моддий гуналардан бирининг устивор таъсири остида тирик мавжудот маълум турдаги эътиқодга эга бўлади. Инсоннинг иймон-эътиқоди унга табиатнинг қайси гуналари таъсир қилаётганига боғлиқ бўлади.

Изоҳ: Ким бўлишидан қатъий назар ҳар бир инсон ҳаётда нимагадир ишониб яшайди. Аммо, туғма табиатига қараб инсоннинг ишончи эзгулик гунасига, эҳтирос ёки ғафлат гунасига мансуб бўлиши мумкин. Инсоннинг ҳаётда қандай одамлар даврасида яшашини, кимлар билан яқин муносабатда бўлишини унинг ишончи, иймон-эътиқоди белгилайди. Ўн бешинчи бобда айтилганидай, аслида ҳар бир тирик мавжудот Парвардигорнинг кичкина руҳий заррачаси ҳисобланади. Шунинг учун азалдан, ўзининг асл ҳолида барча руҳлар моддий табиат гуналари таъсирига берилмаган, пок ҳолатда бўладилар. Лекин, тирик мавжудот ўзининг Парвардигор билан бўлган мангу муносабатларини эсидан чиқарганида ва моддий табиат билан аралашиб, моддий олам шароитида яшай бошлаганида, моддий табиатнинг у ёки бу гуналарини танлаб, ўзининг моддий оламдаги ҳолатини ўзи белгилайди. Натижада унда сохта моддий ишонч пайдо бўлади ва унинг бу дунёдаги сунъий, ўткинчи, сароб моддий ҳаёти бошланади. У ҳаёт ҳақидаги ўзининг шахсий, сохта тасаввурларига асосланиб, қандайдир ҳаёт қонунига амал қилиб яшай бошлайди, лекин аслида тирик мавжудот илоҳий сифатли, трансцендент, пок руҳ ҳисобланади. Шунинг учун у ўзига ўзи сингдириб олган сохта, моддий тушунчалардан бутунлай покланиши лозим - фақат шундагина у Парвардигор билан ўзаро мангу муносабатларини қайта тиклай олади. Тирик мавжудотни ўзининг табиий ҳолатига - Худонинг даргоҳидаги илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга олиб борувчи ягона

йўлнинг - Кришнани англаш, Кришна онги билан яшаш йўлининг моҳияти ана шундан иборат. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган, Кришна онги билан яшаб юрган киши албатта руҳий баркамолликка эришади. Агар инсон руҳий ўзликни англашнинг мана шу йўлига киришдан бош тортса, у моддий табиат гуналари таъсири остида қолиб кетаверади.

Бу ерда ишлатилган *шраддха* ("ишонч") ибораси муҳим аҳамиятга эга. *Шраддха*, ишонч фақат эзгулик гунасида пайдо бўлади. Инсон қандайдир фариштага, бировлар ўйлаб чиқарган Худога ёки ўзининг хом-хаёлларига ишониб юриши мумкин. Лекин, унинг қалбидаги қатъий ишонч туйғуси уни барибир моддий табиатнинг эзгулик гунасида фаолият кўрсатишга олиб келади. Шартланган моддий олам шароитида ҳеч қандай фаолият табиат гуналаридан мутлақо пок ҳолда мавжуд бўла олмайди, унда барибир бошқа гуналардан қандайдир кўшимчалар бўлади. Моддий оламда мутлақо пок ҳолда эзгулик учрамайди. Пок эзгулик илоҳий табиатга эга, фақат ана шундай ҳолатга кўтарилганда алоҳида руҳ Парвардигорнинг ҳақиқий табиатини англай олади. Токи бизнинг ишончимиз соф эзгулик гунасида бўлмас экан, унга ҳамиша пастки гуналар таъсир қилаётган бўлади. Пастки гуналарнинг нопок таъсири инсон қалбининг поклигига путур етказди. Шу сабабли инсоннинг иймон-эътиқоди унинг қалби қайси гуналар таъсири остида эканига боғлиқ бўлади. Қалби эзгулик гунаси таъсири остида бўлган киши эзгулик гунасидаги эътиқодга эга бўлади. Агар қалби эҳтирос гунаси таъсири остида бўлса, унинг эътиқоди ҳам эҳтирос гунасида бўлади. Қалби ғафлат гунаси ботқоғига ботган кишининг эътиқоди ҳам ғафлат гунасида бўлади. Шу тариқа жаҳонда иймон-эътиқоднинг турли кўринишлари юзага келади, ана шу эътиқодлар ҳар хил кўринишдаги динларнинг, диний оқимларнинг асосини ташкил этади. Ҳақиқий дин ва эътиқод пок эзгулик гунасида бўлади, лекин одамларнинг қалби ҳар хил гуналар таъсирида турлича булганган бўлгани сабабли, улар ўзларининг табиатига мос бўлган ҳар хил диний оқимларга бирлашадилар. Шу тарзда ягона Парвардигорга сиғиниш жараёнининг "дин" деб аталадиган ҳар хил кўринишлари келиб чиқади.

4. *йаджанте саттвика деван
йакша-ракшамси раджесах
претан бхута-ганамши чанйе
йаджанте тамаса джанах*

Эзгулик гунасидаги одамлар фаришталарга сиғинадилар, эҳтирос гунасидаги одамлар иблисларга сиғинадилар, ғафлат гунасидаги одамлар эса, оламдан ўтган ажодларининг руҳларига сиғинадилар.

Изоҳ: Бу ерда Кришна ташқи кўринишидан ҳар хил бўлган эътиқод турларини таърифлаб беряпти. Муқаддас китобларда кўрсатилганки, сиғиниш лозим бўлган ягона Илоҳ - ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахсидир. Лекин, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини билмайдиган, ёки билса ҳам уларга амал қилмайдиган одамлар қайси гуна таъсири остида бўлишига қараб, Худога сиғинишнинг ҳар хил турларини ўзлари танлайдилар. Эзгулик гунасидаги одамлар одатда фаришталарга сиғинадилар: Браҳмага, Шивага, Индра, Чандра ёки Қуёш фариштасига ва ҳоказо. Эзгулик гунасидаги одамлар муайян мақсадни кўзлаб, маълум бир фариштага сиғинадилар. Шунга ўхшаб, эҳтирос гунасидаги одамлар ҳам ўзларининг табиатига мос келадиган иблисларга сиғинадилар. Калкуттада яшайдиган бир одам иккинчи жаҳон уруши пайтида Гитлерга сиғиниб юргани эсимда, чунки у ўша пайтда юзага келган оғир вазиятдан фойдаланиб, бозорда чайқовчилик билан шуғулланиш орқали катта бойлик орттирган эди. Эҳтирос ва ғафлат гунасидаги одамлар одатда қандайдир буюк шахсни Худо даражасига кўтардилар. Уларнинг фикрича ҳар қандай одамга Худога сиғингандай сиғиниш орқали унинг мартабасига эришиш мумкин.

Бу ерда аниқ айтилганки, эҳтирос гунасидаги одамлар ўзларича қандайдир "Худо" яратиб, унга сиғинадилар, ғафлат гунасида жаҳолат ботқоғига ботган одамлар эса, ўлиб кетган аждодларининг руҳ-арвоҳларига сиғинадилар. Уларнинг баъзилари ўлганларнинг қабрига бориб, у ерда қандайдир сиғиниш маросимлари ўтказадилар. Жинсий алоқа билан боғлиқ бўлган ҳар хил урф-одатлар ҳам ғафлат гунасидаги сиғиниш тоифасига киради. Ҳиндистоннинг чекка кишлоқларида ҳозир ҳам арвоҳларга сиғинадиган одамларни учратиш мумкин. Масалан, Ҳиндистонда баъзи бир одамлар қалин ўрмон ичига бориб, "ичида руҳлар яшайди" деб овоза бўлган катта бир дарахтнинг ёнида курбонлик маросими ўтказиб юрганини кўрганмиз. Бу одамлар аслида Худога сиғиниб юрганлари йўқ. Фақат руҳий, илоҳий поғонага, пок эзгулик даражасига кўтарилган ва моддий табиат гуналари таъсиридан бутунлай халос бўлган инсонларгина ягона Парвардигорга сиғина оладилар. "Шримад Бҳагаватам"(4.3.23)да шундай дейилган: *самтвям вишуддхам васудева-шабдитам* - "Соф эзгулик гунасида инсон Васудевага сиғинади". Бошқача қилиб айтганда, моддий табиат гуналаридан покланган, уларнинг таъсиридан халос бўлиб, соф руҳий поғонага кўтарилган инсонгина ягона Парвардигорга, Худонинг Олий Шахсига сиғина олади.

Одатда эзгулик гунасидаги инсонлар деб ҳисобланадиган имперсоналистлар беш фариштага сиғинадилар. Улар, "Вишнунинг фалсафий кўриниши" сифатида қабул қилиб, Вишнунинг моддий оламдаги шахсиятсиз қиёфасига

сиғинадилар. Вишну - Худонинг Олий Шахсининг бу дунёда намоён бўлган қиёфаси, аммо имперсоналистлар Худонинг Олий Шахсига ишонмагани сабабли, Вишнуни "шахсиятсиз Браҳманнинг бир кўриниши" деб ҳисоблайдилар, Тангри Браҳмани эса - шахсиятсиз Браҳманнинг моддий оламда намоён бўлган кўриниши деб биладилар. Шунинг учун баъзан имперсоналистлар беш фариштага сиғинадилар. Лекин, улар "Мутлақ Ҳақиқатнинг энг олий кўриниши - шахсиятсиз Браҳман" деб ҳисоблагани сабабли, охир-оқибатда аниқ бир шахсга сиғинишни умуман инкор этадилар. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, фақат моддий гуналар таъсиридан халос бўлган буюк зотлар билан ҳамсухбат бўлиш натижасидагина инсон моддий табиат гуналари таъсиридан бутунлай покланиши мумкин.

5-6. *ашастра-вихитам гхорам*

*тапйанте йе тапо джанах
дамбхаханкара-самйуктаҳ
кама-рага-баланвитаҳ
каршайантаҳ шарира-стхам
бхута-грамам ачетасаҳ
мам чаивантаҳ шарира-стхам
тан виддхи асура-нишчайан*

Мағрурлигидан ёки фақат ўз манфаатини ўйлаб, муқаддас китобларда тавсия қилинмаган оғир машаққатли риёзатга бериладиган; боғланиш ва шахвоний хирс таъсири остида ҳаракат қиладиган; нодонлиги билан ўзининг танасини ҳам, ундаги мавжуд Олий Руҳни ҳам қийноққа соладиган одамларни "иблислар" деб атайдилар.

Изоҳ: Муқаддас китобларда кўрсатилмаган риёзатларга бериладиган одамлар ҳам бор. Қандайдир дунёвий истакларга, масалан, бирор сиёсий мақсадга эришиш ниятида очлик эълон қилиб риёзат чекиш бирор муқаддас китобда кўрсатилмаган. Муқаддас китоблар инсонга моддий, ижтимоий ёки сиёсий мақсадларни кўзлаб эмас, балки фақат руҳий юксалишга эришиш мақсадида риёзат чекишни тавсия қиладилар. «Бҳагавад-гита» таълимотига кўра, ана шундай бемаъни риёзатларга берилиб юрган одамлар "имонсиз иблислар"лар тоифасига киради. Уларнинг барча ҳаракатлари муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига мутлақо зид ва ҳеч кимга, ҳеч қачон бирор манфаат келтирмайди. Аслида ундай одамлар ўзларининг нафси, манманлиги, шахвоний хирслари, моддий лаззатларга қаттиқ боғланиш туйғуси таъсири остида ҳаракат қиладилар. Ана шундай машаққатли риёзатлар, фақат моддий унсурлардан таркиб топган тананигина қийноққа солиб қўймасдан, тана ичида Олий Руҳ қиёфасида мавжуд бўлган Парвардигорга ҳам ташвиш келтиради. Сиёсий мақсадларда қилинган риёзатлар(очлик эълон

килиш ва ҳоказо), албатта, бошқаларга ҳам жуда кўп ташвиш келтиради. Муқаддас китобларда бундай усуллар борасида ҳеч қандай кўрсатма берилмаган. Иблисларга хос фикрлайдиган одамлар ана шундай йўллар билан рақибларини ўзининг шахсий талабини қондиришга кўндиришга уринадилар, аммо одатда бундай ишларнинг охири ҳалокат билан тугайди. Парвардигор бундай ишларни қўллаб-қувватламайди, шу боис У бу ерда ундай ишлар билан шуғулланадиган кишиларни "иблислар" деб айтяпти. Бундай йўллар билан иблислар Худого шак келтираётган бўладилар, чунки уларнинг қилаётган ишлари Худонинг инсонлар учун нозил қилган муқаддас китобларининг кўрсатмаларига умуман тўғри келмайди. Ҳаётда шундай ишлар қилиб юрган одамларни фаросатли, ақлли одамлар деб бўлмайди. Шу аснода бу ерда ишлатилган *ачетасаҳ* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Ақл-фаросатли инсонлар муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб яшашлари лозим. Аммо онгсиз, фаросатсиз одамлар муқаддас китобларнинг кўрсатмаларини инкор этадилар ёки ўзларича ҳар хил қоидалар ўйлаб чиқарадилар. Иблисифат одамларнинг тақдири нима бўлиши аввалги бобда кўрсатилган эди, фаросатли инсон шуни ҳамиша эсида сақлаши лозим. Кейинги ҳаётида Парвардигор уларни иблисифат аёллар қорнига солиб қўяди. Натижада улар умрлар оша иймонсиз иблис бўлиб туғилаверадилар ва ҳақиқий илмдан маҳрум бўлиб, Парвардигор билан ўзаро мангу, лаззатга тўла муносабатларини эслай олмайдилар. Аммо, ана шундай бахтиқаро одамлар ҳам омади келиб, ҳаёт йўлида Худонинг содиқ хизматкорини, уни ведавий донишмандлик йўлига жалб этишга кодир бўлган ҳақиқий руҳий устозни учратиб қолсалар ҳар хил адашиш, алданишлардан ҳалос бўладилар ва охир-оқибатда инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эриша оладилар.

*7. ахарас тв апи сарвасйя
три-видхо бхавати прийаҳ
йаджнас тапас татха данам
тешам бхедам имам шрину*

Ҳатто инсоннинг қандай овқатни ёқтириши ҳам, унга моддий табиатнинг қайси гунаси таъсир қилаётганига қараб уч турга бўлинади. Қурбонлик маросимлари, риёзат, хайр-саховат кўрсатиш ҳам шундай. Энди Мендан уларнинг бир-бирдан қандай фарқ қилиши ҳақида эшит.

Изоҳ: Одамлар ёқтирадиган овқатлар, улар ўтказадиган қурбонлик маросимлари, чекаётган риёзатлари ва хайр-эҳсонлари ҳам уларга таъсир қилаётган моддий табиат гуналарига қараб турлича бўлади. Барча қурбонлик маросимлари, риёзатлар ҳам бир хил даражада кадр-қийматга эга

бўлавермайди. Одамларнинг кундалик турмушда қилаётган ишларини таҳлил қилиб, уларнинг қайси гуна таъсирида эканини аниқлай оладиган киши донишманд инсон ҳисобланади. Қурбонликларнинг, овқатларнинг ва хайрли ишларнинг ҳаммаси бир хил кадр-қийматга эга деб ҳисоблайдиган одам ҳеч нарсанинг фарқига бормайдиган калтафаҳм одам ҳисобланади. "Инсон ҳаётда хоҳлаган ишини қилавериши мумкин, барибир охир-оқибатда Худонинг даргоҳига эришади" деб ҳисоблайдиган калтафаҳм тарғиботчи-диндорлар ҳам учраб туради. Лекин, ундай тарғиботчи диндорларнинг қилаётган ишлари, фикрлари муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига мутлақо тўғри келмайди. Улар ўзларича қандайдир руҳий юксалиш усулларини ўйлаб топиб, одамларни ҳақиқат йўлидан адаштирадилар, ҳолос.

*8. айух-самттва-баларогйя-
сукха-прити-вивардханаҳ
расйаҳ снigdҳаҳ стхира хридйя
ахараҳ самтвика-прийаҳ*

Эзгулик гунасидаги одамлар ёқтирадиган овқатлар инсоннинг умрини узайтиради, онгини поклайди, танага куч-қувват бағишлайди, саломатлигини тиклайди, инсонга бахт ва мамнуният келтиради. Бундай овқатлар ҳалол, пок, ширали, ёғли, соғлом, ёқимли бўлади.

*9. катв-амла-лаванатй-ушна-
тикшина-рукша-видахинаҳ
ахара раджасасйешта
духкха-шокамайя-прадаҳ*

Эҳтирос гунасидаги одамлар жуда аччиқ, ачиган, шўр, ўткир, тахир, қуруқ ва қайноқ таомларни ёқтирадилар. Бундай овқатлар мусибат, азоб-уқубат ва касалликлар манбаи ҳисобланади.

*10. йата-йамам гата-расам
пути парйушитам ча йат
уччхишитам апи чамедхйам
бходжанам тамаса-прийам*

Тайёрланганига уч соатдан кўп бўлган, бемаза, бузилган, сасиган, нопок, ҳаром, бошқалардан қолган овқатлар ғафлат гунасидаги одамларга ёқади.

Изоҳ: Овқат инсоннинг умрини узайтириши, ақлини поклаши, унга жисмоний куч-қувват бағишлаши лозим. Овқатнинг асосий вазифаси шундан иборат. Қадимда яшаб ўтган буюк донишмандлар инсониятга инсон умрини узайтирадиган, саломатлигини мустаҳкамлайдиган озик-овқат турларини аниқлаб

берганлар. Уларга сут ва сут маҳсулотлари, ҳар хил ширинликлар, гуруч, буғдой, сабзавот ва мевалар киради. Эзгулик гунасидаги инсонлар ана шундай озиқ-овқатларни ёқтирадилар. Баъзи бир овқат турлари, масалан, қовурилган маккажўхори ёки патока(ҳали шакар ҳолига келтирилмаган шакарқамиш шираси) унчалик ёқимли бўлмаслиги мумкин, лекин уларга сут ёки бошқа бирор таом қўшиб ейилса, жуда ёқимли бўлади. Шунда улар ҳам эзгулик гунасидаги таомлар тоифасига киради. Бундай таомлар албатта вино, гўшт сингари нопок, ҳаром маҳсулотлардан бутунлай фарқ қилади. Саккизинчи шеърда айtilган “ёғли овқат” деганда ўлдирилган ҳайвон ёғида пиширилган таомни тушунмаслик керак. Энг зўр озиқ-овқат тури ҳисобланган сутнинг таркибида ҳайвон ёғи ҳам бор. Ёғ олиш учун ҳайвонларни ўлдирмасдан, сут маҳсулотларидан ҳам етарли миқдорда ёғ олиш мумкин. Сутдан сариеғ, творог, пишлоқ сингари ҳар хил тўйимли маҳсулотлар тайёрлаш мумкин. Фақат энг ваҳший, шафқатсиз одамларгина ўзининг очофат нафсининг талабини қондириш учун тилсиз беозор ҳайвонларни ёвузларча ўлдираладилар. Маданиятли, меҳр-оқибатли, такводор инсонлар озиқ-овқат учун етарли бўлган ёғни сут маҳсулотларидан оладилар, **ҳайвонларни ўлдириш фақат йиртқич ҳайвонларга хос бўлган ғайриинсоний амалдир.** Инсон саломатлиги учун зарур бўлган оқсил моддалари эса, мош, ловия, буғдой ва бошқа маҳсулотлар таркибида етарлича бор.

Ўткир, шўр, иссиқ ва кўп гармдори солинган аччиқ овқатлар эҳтирос гунасида бўлиб, инсон ошқозонида ўт пуфаги ишлаб чиқарадиган суюқликнинг камайишига олиб келади, натижада овқатнинг ҳазм бўлиши қийинлашиб, ҳар хил касалликлар келиб чиқади. Ғафлат гунасидаги овқатлар тоифасига бузила бошлаган эски масалликлардан тайёрланган овқатлар киради. Тайёрланганига уч соатдан кўп бўлган ҳар қандай овқат ғафлат гунасидаги овқат ҳисобланади(аввал Кришнага таклиф қилинган табаррук таом, яъни *прасад* бундан мустасно). Айниган таомдан қўланса хид кела бошлайди. Бундай хид фақат ғафлат гунасидаги одамларни ўзига жалб этади, эзгулик гунасидаги такводор инсонлар бундай сасиган таомларни ёқтирмайдилар.

Фақат Парвардигорнинг Ўзи ёки табаррук авлиё инсон, айниқса, руҳий устоз еганидан қолган таом қолдиқларидан ейиш мумкин. Бошқа ҳар қандай одам еганидан қолган таом ғафлат гунасидаги овқат ҳисобланади ва улардан татиш ҳар хил касалликларга сабаб бўлиши мумкин. Бундай нопок овқатлар ғафлат гунасидаги одамларга ёқади, эзгулик гунасидаги одамлар ундай овқатга қўл урмайдилар.

Овқатларнинг энг пок, энг яхшиси - аввало Худонинг Олий Шахсига таклиф этилган табаррук таом - прасаддир. «Бҳагавад-гита»да Парвардигор айтганки, агар содиқ хизматкори муҳаббат ва

садоқат билан Унга барг, гул, мева ёки сув таклиф қилса, У бу нарсаларни қабул қилади. *Патрам пушпам пхалам тойам.* Албатта, Парвардигор энг аввало бизнинг Унга бўлган ихлосимизни, садоқатимизни қабул қилади. Худога таклиф қилинадиган таом маълум қондаларга асосан тайёрланиши лозим. Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига тўлиқ риоя қилиниб тайёрланган, кейин Худога таклиф этилган ҳар қандай таомни, ҳатто тайёрланганига анча вақт бўлган бўлса ҳам, бемалол истеъмол қилиш мумкин, чунки бундай таом илохий, руҳий табиатга эга бўлади. Демак, ҳар қандай таомни поклайдиган, истеъмол қилишга яроқли ва барча одамларнинг иштаҳасига ёқади қилиш учун аввало уни Худога таклиф қилиш керак.

11. *апхалаканкишибхир йаджно
видхи-дишто йа иджйате
йаитавйам эвети манаҳ
самадхайа са саттвикаҳ*

Такводор инсоннинг ўз бурчи юзасидан, эвазига бирор нарса таъма қилмасдан, муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида ўтказган қурбонлик маросими “эзгулик гунасидаги қурбонлик маросими” деб аталади.

Изоҳ: Одатда одамлар ҳар қандай қурбонлик маросимини қандайдир мақсад кўзлаб ўтказадилар, лекин бу ерда қурбонлик маросимини эвазига ҳеч нарса таъма қилмасдан, бурч юзасидан ўтказиш кераклиги айtilган. Масалан, эҳром ва черковларда ўтказиладиган маросимларни олайлик. Одатда одамлар бирор моддий мақсадга, дунёвий орзу-истакларига эришиш учун қандайдир маросим ўтказадилар, уларнинг бу ишларини албатта эзгулик гунасида деб бўлмайди. Инсон черков ёки эҳромга қандайдир дунёвий манфаат кўзлаб эмас, инсон сифатида Парвардигор олдидаги ўзининг муқаддас бурчини бажариш учун, Худога сажда қилиб ўз ҳаётини поклаш, Худога гул, мева ёки бошқа бирор нарса тақдим қилиш учун келиши лозим. Бугунги кунда кўпчилик одамлар “шунчаки Худога сиғиниш учун эҳромга бориб юришнинг ҳеч қандай маъноси йўқ” деб ўйлайдилар. Лекин, муқаддас китобларда инсон Худога ўзининг иқтисодий аҳволини яхшилаб олиш мақсадида сажда қилиб сиғиниши кераклиги тавсия қилинмаган. Эҳромга фақат Парвардигорга ҳурмат-эҳтиром кўрсатиб, Унга миннатдорчилик юзасидан сажда қилиш учун бориш керак. Бундай амаллар инсоннинг эзгулик гунасида кўтарилишига ёрдам беради. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиб Худога сиғиниш - ҳар бир маданиятли инсоннинг муқаддас бурчи ҳисобланади.

12. *абхисандхайа ту пхалам*

*дамбхартхам апи чайва йат
иджйате бхарата-шрештха
там йаджнам виддхи раджасам*

Эй Бхаратлар сардори, дунёвий мақсадларга эришиш ниятида ёки мағрурлик билан ўтказилган қурбонлик маросими эҳтирос гунасидаги қурбонлик маросимидир.

Изоҳ: Баъзи одамлар кейинги ҳаётида жаннатий сайёраларга кўтарилиш ёки ҳозирги ҳаётида қандайдир дунёвий мақсадларга эришиб бахтли яшаш учун ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказадилар. Бундай маросим ва урф-одатлар эҳтирос гунасидаги ишлар тоифасига киради.

13. *видхи-хинам асриштаннам
мантра-хинам адакинамам
шраддха-вирахитам йаджнам
тамасам паричакшате*

Муқаддас китоблардаги кўрсатмаларга риоя қилмасдан, одамларга прасадам(табаррук таом) улашмасдан, ведавий муқаддас китоблардан мадхия(мантра)лар тиловат қилмасдан, руҳонийларга хайр-эҳсон улашмасдан ва ишонч-эътиқодсиз ўтказилган қурбонлик маросими “ғафлат гунасидаги қурбонлик маросими” деб аталади.

Изоҳ: Ғафлат гунаси таъсири остида яшаётган одамларнинг эътиқоди, аслини олганда, иймонсизликдир. Баъзида одамлар фақат бойлик орттириш ниятида фаришталарга ёки қандайдир қудратли зотга сиғинадилар, кейин муқаддас китобларнинг қоидаларига эътибор бермасдан, топган бойлигини ҳар хил гуноҳ ишларга сарфлайдилар. Фақат бошқаларга кўз-кўз қилиш учун ўтказиладиган бундай қурбонлик маросимларини ҳақиқий иймон-эътиқодли одамларнинг иши деб бўлмайди. Буларнинг ҳаммаси ғафлат гунасидаги ишлар бўлиб, улар фақат одамнинг иблисларга хос бўлган пасткаш сифатларини кучайтиради ва ҳеч кимга бирор фойда келтирмайди.

14. *дева-двиджа-гуру-праджна-
пуджанам шаучам арджавам
браҳмачарйам ахимса ча
шарирам тапа учйате*

Худога сиғиниш, браҳманларга, руҳий устозга ва ота-она сингари табаррук зотларга ҳурмат-эҳтиром билдириб таъзим қилиш, шунингдек, поклик, ростгўйлик, жинсий покликни сақлаш, беозорлик - тананинг риёзати ҳисобланади.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор риёзатнинг ҳар хил турларини таърифлай бошлаган. Аввало У тананинг риёзатини таърифлайди. Маданиятли

киши Худога сиғиниб, ҳар хил фаришталарга, табаррук браҳманларга, руҳий устозга ва ёши улугларга, масалан ота-онасига ёки Ведалар (муқаддас китоблар) илмини биладиган мўътабар зотларга ҳурмат-эҳтиром кўрсатиб яшаш ёки ҳурмат-эҳтиром кўрсатишни ўрганиши лозим. Улуғ, мўътабар зотларнинг барчасига албатта ҳурмат кўрсатиш керак. Шунингдек, ҳамиша ички ва ташқи покликка риоя қилиб юриш лозим. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган ишларни ҳеч қачон қилмасликка ҳаракат қилиб яшаш керак. Ўзаро жинсий муносабатларга фақат муқаддас никоҳ қоидалари доирасидагина йўл қўйиш мумкин, чунки муқаддас китоблар шуни тақозо этади. Ана шу - жинсий покликни сақлаш деб аталади. Буларнинг барчаси тананинг риёзати ҳисобланади.

15. *анудвега-карам вақйам
сатйам прийа-хитам ча йат
свадхйайабхйасанам чайва
ван-майам тапа учйате*

Одамларга ёқадиган, уларга қувонч бағишлайдиган, ҳеч кимга ташвиш келтирмайдиган, ҳақиқатга мос бўлган гапларни гапириш, муқаддас китобларни мунтазам ўқиб-ўрганиш - нутқнинг риёзати ҳисобланади.

Изоҳ: Инсон ўзининг гаплари билан бошқаларга ташвиш келтирмаслиги керак. Албатта, руҳий устоз шогирдлари билан бўладиган суҳбатларида уларга таълим бериш мақсадида ҳақиқатни очик гапириши лозим, аммо у ўзининг аччиқ гаплари билан ўзига шогирд бўлмаган бегона одамларнинг аклини безовта қилмасликка ҳаракат қилиши лозим. Нутқнинг риёзати деганда шуни тушуниш керак. Бундан ташқари биз ҳар хил бемаъни, фиску-фасод гапларни гапирмасликка одатланишимиз керак. Руҳий юксалиш йўлидан жиддий бораётган киши фақат муқаддас китобларда тасдиқланган гапларни гапиради. Айтаётган ҳар бир гапини тасдиқлаб, ҳамиша муқаддас китоблардан далиллар келтиришни ўрганиш керак. Айти пайтда айтаётган гапларимиз бизни тинглаётган одамлар учун ёқимли бўлиши керак. Нутқидан шу тарзда фойдаланиб юрган киши руҳий жихатдан юксалади, унинг гапирадиган гаплари бошқаларга ҳам бахт-саодат келтиради. Парвардигор шунча муқаддас китобларни фақат инсонлар учун нозил қилиб қўйган, ҳақиқий инсонларга муносиб турмуш тарзи билан яшаш учун фаросатли киши муқаддас китобларни ўқиб ўрганиши лозим. Буларнинг барчаси нутқнинг риёзати ҳисобланади.

16. *манаҳ-прасадаҳ саумйатвам
маунам атма-виниграҳаҳ
бхава-самшуддхир итй этат
тапо манасам учйате*

Мамнуният, соддалик, ҳиссиётини жиловлаш, ўзини тута билиш ва онгни поклаш ақлнинг риёзатидир.

Изоҳ: Инсон ақлини ҳамиша риёзатда ушлаши учун ўзини ҳиссий лаззатлардан тийиб юриши лозим. Инсон ақлини ҳамиша бошқаларга яхшилик қилиш ҳақидаги ўйлар билан машғул қилишга ўрганиши лозим. Ақлни жиловлашнинг энг осон йўли - ҳар хил бўлмағур хом-хаёлларга берилмасликдан иборат. Инсоннинг ақли ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиши, ҳиссий лаззатлар ҳақида ўйламаслиги лозим. Ўзининг табиатини поклаш - Худони англаш, Кришна онги билан яшаш демакдир. Ҳиссий лаззатланиш ҳақида ўйлашни тарк эта олсаккина хотиржамликка, қалбимизнинг осойишталигига эриша оламиз. Биз ҳиссий лаззатлар ҳақида қанча кўп ўйласак, ақлимиз шунча безовта бўлиб, қаноат ҳосил қила олмай юраверади. Ҳозирги даврда одамлар ҳеч қандай заруратсиз, ҳар турли лаззатлар ҳақидаги ўйлар билан ақлини банд қилиб, ўзларини ҳақиқий осойишталикка эришиш имкониятидан маҳрум қилиб юрибдилар. Ақлни поклашнинг энг яхши усули уни муқаддас китобларни ўрганиш билан машғул қилишдан иборат, китобларда жуда кўп қизиқарли ва ибратли ҳикоялар бор. Айниқса, Пураналар, "Маҳобҳорат" асарлари инсон ҳаётини, унинг ақлини ҳар тарафлама поклайди. Уларни ўрганиш орқали олинган илм инсоннинг ақлини ҳар хил моддий иллатлардан поклайди. Бундан ташқари инсон ақлини иккиюзламачилик, худбинлик асоратларидан поклаб, бошқаларга ғамхўрлик қилишни, бировларнинг дардига ҳамдард бўлишни, одамларга яхшилик қилишни ўрганиши керак. Сукут сақлаш - ҳамиша руҳнинг табиати ҳақида ўйлаш демакдир. Шу жиҳатдан Кришна онгида бўлган киши ҳамиша сукут сақлаб юрган киши ҳисобланади. "Ақлни жиловлаш" деганда уни ҳиссий лаззатланиш ҳақидаги бемаъни ўйлардан халос қилишни тушуниш лозим. Бошқалар билан бўлган муносабатларда иккиюзламачилик қилмасдан тўғри сўзли, ростгўй, самимий бўлиш керак, шунда бизнинг онгимиз покланади. Буларнинг ҳаммаси биргаликда ақлнинг риёзати ҳисобланади.

17. *шраддхайа парайа таптам
тапас тат три-видхам нарашх
апхалаканкишибхир йукташх
саттвикам паричакшате*

Чуқур илоҳий иймонга эга, дунёвий мақсадларга интилмайдиган ва фақат Худони мамнун қилиш ниятида ҳаракат қиладиган кишининг амалга оширадиган ана шундай уч турли риёзати "эзгулик гунасидаги риёзат" деб аталади.

18. *саткара-мана-пуджартхам
тапо дамбхена чаива йат
крийате тад иха проктам
раджасам чалам адхрувам*

Мағрурлик билан, одамларнинг ҳурмат-эътиборини қозониш ниятида ёки бошқаларни ҳайратга солиш учун қилинадиган риёзат эҳтирос гунасидаги риёзатдир. Бундай риёзат мустаҳкам бўлмайди ва узоқ давом этмайди.

Изоҳ: Баъзан одамлар бошқаларнинг эътиборини ўзига жалб этиш, шон-шухрат қозониш ёки бошқаларни ўзига сажда қилишга мажбур қилиш учун риёзат чекадилар(бунга спорт мисол бўлиши мумкин). Эҳтирос гунасидаги одамлар қўл остидагиларни ўзига сажда қилишга, оёғини ювишга ва ҳар хил тухфа-эҳсонлар, совғалар ҳадя қилишга ундайдилар. Бошқаларга кўз-кўз қилиш учун қилинадиган ана шундай риёзат эҳтирос гунасидаги риёзат ҳисобланади. Бундай риёзат мунтазам бўлолмайди. Маълум бир вақт мобайнида одам бундай риёзатларга берилиб юриши мумкин, лекин эртами-кечми у барибир бундай амалларни тарк этади.

19. *мудха-грахенатмано йат
падайя крийате тапах
парасйотсаданартхам ва
тат тамасам удахритам*

Нодонлигидан, ўзини қийноққа соладиган ёки бошқаларга азоб бериш ёки уларни ҳалокатга олиб келиш мақсадида қилинадиган риёзат ғафлат гунасидаги риёзат ҳисобланади.

Изоҳ: Аҳмоқ одамлар амал қиладиган бемаъни риёзатларга жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Масалан, Хиранйакашипу мангу ўлмайдиган бўлиш, фаришталарни яксон қилишга қодир бўлган қудратга эга бўлиш учун каттиқ риёзатга берилган эди. У ўз ниятига эришиш учун маъбуд Браҳмадан дуои-фотиха сўраган, аммо охирида Парвардигорнинг қўлидан ҳалок бўлган эди. Эришиб бўлмайдиган мақсадга интилиб каттиқ риёзатга берилиш - ғафлат гунаси таъсиридаги фаолиятдир.

20. *датавйам ити йад данам
дийате "нупакарине
деше кале ча патре ча
тад данам саттвикам смритам*

Эвазига бирор мукофот олиш мақсадида эмас, балки фақат бурч юзасидан, ўз вақтида, муносиб жойда ва муносиб инсонларга берилган хайр-эҳсон эзгулик гунасидаги садақа ҳисобланади.

Изоҳ: Муқаддас китобларда фақат руҳий юксалиш йўлидан бораётган одамларга хайр-эхсон садақа қилиш тавсия қилинган. Муқаддас китобларда "дуч келган кишига хайр-садақа беравериш керак" деб айтилмаган. Бирор хайрли иш қилишдан олдин, шу ишимиз ўзимизнинг руҳий юксалишимизга ёрдам бериш ёки бермаслигини аниқлаб олишимиз керак. Шунинг учун хайр-садақани Ой ва Қуёш тутилган пайтларда ёки Ойнинг охирида, муқаддас зиёратгоҳлардаги қаландар-зоҳидларга, садақа олишга муносиб бўлган такводор брахманларга ёки ҳаётини Худого садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган Худонинг содиқ хизматкорларига ёки Худонинг эҳромларига бериш лозим. Хайр-эхсонларни эвазига бирор нарса таъма қилмасдан, бурч юзасидан, Худого билдираётган миннатдорчилигимиз сифатида холисона бериш керак. Баъзан одамлар кўчадаги гадоиларга садақа берадилар, аммо, агар ўша одам хайр-эхсон олишга муносиб бўлмаса, ундай садақа садақа берувчининг руҳий юксалишига ҳеч қандай ёрдам бермайди. Бошқача қилиб айтганда, муқаддас китоблар дуч келган одамга хайр-эхсон садақа қилишни қўллаб-қувватламайди.

21. *йат ту пратйупакарартхам
пхалам уддишйа ва пунаҳ
дийате ча париклиштам
тад данам раджасам смритам*

Айни пайтда, эвазига бирор мукофот олиш ниятида, келажакда натижасидан лаззатланиш мақсадида ёки норози бўлиб берилган хайр-эхсон эҳтирос гунасидаги садақа ҳисобланади.

Изоҳ: Баъзан одамлар жаннатга эришиш ниятида ёки ўзлари истамаган ҳолда, норози бўлиб садақа берадилар, ёки садақа бергандан кейин, берган эҳсонидан афсусланадилар: "Нимага шунча пул бердим?" Баъзан эса, юқори лавозимдаги амалдорлар қўл остидагиларни садақа беришга мажбур қиладилар. Ана шундай хайр-эхсонлар ҳам эҳтирос гунасидаги садақаларга киради.

Дунёвий лаззатлардан роҳатланиб яшаш мақсадида фаолият кўрсатиб юрган баъзи ташкилотларга ўз маблағини сарфлайдиган хайрия жамғармалари ҳам кўп. Ведавий муқаддас китоблар бундай хайр-садақаларни қўллаб-қувватламайди. Муқаддас китоблар одамларни фақат эзгулик гунасида, хайрли ишларни холис, беминнат қилишга чақиради.

22. *адеша-кале йад данам
апатребхйаш ча дийате
асат-критам аваджнатам
тат тамасам удахритам*

Нопок жойда, бемахалда, нолойиқ одамга ёки лойиқ инсонга муносиб хурмат-эҳтиром

кўрсатилмасдан қилинган эҳсон ғафлат гунасидаги садақа ҳисобланади.

Изоҳ: Бу ерда маст қилувчи моддаларга ҳамда кимор ўйинларига сарфланадиган хайр-эхсонлар қораланган. Бундай хайр-эхсонлар ғафлат гунасидаги садақа бўлиб, ҳеч кимга бирор яхшилик олиб келмайди, аксинча пасткаш одамларнинг ғофиллик билан содир қилаётган гуноҳ ишларини қўллаб-қувватлайди, холос. Худди шундай, агар биз эҳсон олишга муносиб инсонга садақа берсагу, лекин ўзимиз унга муносиб хурмат-эҳтиром кўрсатмасак, бундай хайр-эхсон ҳам ғафлат гунасидаги киради.

23. *ом-тат-сат ити нирдешо
браҳманас три-видхаҳ смритаҳ
браҳманас тена ведаш ча
йаджнаш ча вихитаҳ пура*

Азалдан мана шу уч сўз - "оум-тат-сат" - Олий Мутлақ Ҳақиқатни ифодалаш учун қўлланилади. Ведавий мантраларни тиловат қилаётганда ёки Парвардигор шарафига қурбонлик маросими ўтказаятганда брахманлар мана шу уч сўзни талаффуз қиладилар.

Изоҳ: Аввал айтилганидай риёзат, хайр-эхсон, қурбонлик маросими ва ҳатто таомни ҳам, табиат гуналарига мос равишда, уч турга ажратиш мумкин. Лекин, қайси тоифага - эзгулик, эҳтирос ёки ғафлат гунасида мансуб бўлмасин, - бу амалларнинг барчаси барибир моддий табиат гуналари таъсири остида шартланган бўлади. Аммо, бу амалларнинг мақсади "оум-тат-сат", яъни Худонинг Олий Шахси бўлганида, улар руҳий юксалиш воситаларига айланади. Бу ҳақиқат муқаддас китобларда тасдиқланган. "Оум тат сат" Мутлақ Ҳақиқатни, Худонинг Олий Шахсини билдиради. Ҳар қандай ведавий муқаддас китоблардаги мантраларнинг таркибида "оум" бўғини бор.

Ҳаётда муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид ишлар билан машғул бўлиб юрган киши ҳеч қачон Мутлақ Ҳақиқатга эриша олмайди. У ўткинчи, вақтинчалик натижаларга эришиши мумкин, лекин у ҳеч қачон инсон ҳаётининг олий мақсадига эриша олмайди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, бизларнинг садақаларимиз, қурбонлик маросимларимиз ва риёзатларимиз албатта эзгулик гунасида амалга оширилиши лозим. Эҳтирос ва ғафлат гунасининг аралашуви уларнинг қадрини кескин равишда тушириб юборади. "Оум тат сат" кўринишидаги уч муқаддас бўғин Худо Шахсининг муқаддас номи билан боғлиқ: *оум тад вишноҳ*. Биз ведавий мантралар қироат қилаётганимизда ёки Худонинг муқаддас номларини талаффуз қилаётганимизда, ҳамини "оум" бўғинини кўшиб айтишимиз лозим. Ведаларда шундай кўрсатилган. Бу уч бўғин

ведавий мантралардан олинган: (Риг-веда) *оум итй этад браҳмано недешитхам нама* ибораси биринчи мақсадни билдиради; (Чхандогйа-упанишад, 6.8.7.) *тат твам аси* иккинчи мақсадни, (Чхандогйа-упанишад, 6.2.1) *сад эва саумйя* ибораси эса, учинчи мақсадни билдиради. Улар биргаликда "оум тат сат"ни ташкил этади. Олам яралишидан аввал маъбуд Браҳма Худонинг Олий Шахсини муроқаба қилиб узоқ вақт риёзат чекиб, мана шу уч бўғинни талаффуз қилган. Браҳманинг издошлари бўлган барча браҳманлар ҳам руҳий устозлар силсиласи орқали ўтиб келаётган қонунларига амал қилган ҳолда мана шу уч бўғинни талаффуз қиладилар. Шундай қилиб бу мантра(оум-тат-сат) жуда чуқур маънога эга. Шунинг учун «Бҳагавад-гита» таъкидлаб айтадики, ҳар қандай фаолият "оум тат сат"ни, яъни Худонинг Олий Шахсини мамнун қилишга қаратилган бўлиши лозим. Риёзат чекаётиб, садақа бераётиб ёки эзгулик гунасида бирор савоб иш қилаётиб, шу уч бўғинни талаффуз қилган киши Кришна онги билан ҳаракат қилаётган бўлади. Кришна онгидаги фаолият - илмий жиҳатдан асосланган руҳий фаолият ҳисобланади. Бундай фаолият инсонга ўзининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига қайтиш имконини беради. Инсон шундай илоҳий, трансцендент фаолият билан машғул бўлганида ўзининг бир лаҳза вақтини ҳам, бирор қувватини ҳам бекорга сарфламай руҳий юксалиш йўлидан бораётган бўлади.

24. *тасмад ом ити удахритйя
йаджна-дана-тапах-крийах
павартанте видханоктах
сататам браҳма-вадинам*

Шу боис, руҳнинг табиатини англаб етган кишилар Худого эришиш учун, муқаддас китобларнинг қонун-қоидалари асосида қурбонлик маросими ўтказаятиб, риёзат чекаётиб ва хайр-эхсон садақа қилаётиб, барча амалларини ҳамиша "оум" ибораси билан бошлайдилар.

Изоҳ: "Риг-веда"(1.22.20)да шундай сўзлар бор: *оум тад вишноҳ парамам падам*. Вишнунинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилиш - Худого садоқат билан хизмат қилишдан кўзланадиган энг олий мақсаддир. Бизнинг ҳар бир ҳаракатимиз Худонинг Олий Шахсига бағишланганда фаолиятимиз бенуксон ва мукамал даражага эришади.

25. *тад итй анабхисандхайя
пхалам йаджна-тапах-крийах
дана-крийаш ча вивидхях
криянте мокша-канкишбхих*

Инсон ўз меҳнатининг натижасидан лаззатланишга интилмасдан, "тат" иборасини талаффуз қилиб, ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказиши, риёзат чекиши ва

хайр-эхсон садақа қилиши лозим. Бундай руҳий фаолиятдан кўзланадиган мақсад моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқишдир.

Изоҳ: Руҳий поғонага кўтарилиш учун ҳар қандай моддий мақсадларга эришиш ниятидан халос бўлиш ҳамда фақат олий мақсадга - руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эришиш ниятида ҳаракат қилиш лозим.

26-27. *сад-бхаве садху-бхаве ча
сад итй этат прайуджйате
прашасте кармани татха
сач-чхабдах партха йуджйате
йаджне тапаси дане ча
стхитих сад ити чочйате
карма чаива тад-артхийам
сад ити эвабхидхийате*

Эй Притхининг ўғли, Худого қурбонлик сифатида садоқат билан хизмат қилишдан мақсад Мутлақ Ҳақиқатдир, "сат" ибораси ҳам шуни билдиради. Илоҳий табиатга эга бўлгани ва Худони мамнун қилиш учун мўлжаллангани сабабли бундай қурбонлик маросимини ўтказаятган киши ҳам, қурбонлик маросимининг ўзи ҳам, риёзат ва эҳсонлар ҳам "сат" деб аталади.

Изоҳ: *прашасте кармани*, яъни "белгиланган вазифалар" ибораси шуни кўрсатадики, муқаддас китобларда инсон туғилганидан то ўлгунга қадар ҳар хил покланиш маросимлари орқали ўтишини назарда тутадиган кўрсатмалар берилган. Бу кўрсатмалар охир-оқибатда инсоннинг моддий олам тутқунлигидан халос бўлиб руҳий озодликка эришишини таъминлайди. Ана шу маросимларни ўтказаятганда *оум-тат-сат* иборасини талаффуз қилиш лозим. *Сад-бхаве* ва *садху-бхаве* сўзлари илоҳий табиатга эга иборалардир. Кришна онги билан қилинган фаолият ҳам *саттва* деб аталади, ҳаётда Кришна онги билан яшашни биладиган кишини эса, *садху* деб атайдилар. "Шримад Бҳагаватам"(3.25.25)да айтилганки, бундай фаолиятнинг маъносини фақат содиқлар даврасидагина англаб етиш мумкин. *Сатам прасангат* сўзи шуни билдиради. Табаррук авлиё инсонлар билан ҳамсуҳбат бўлиш имконига эга бўлмаган кишилар ҳеч қачон илоҳий илмга эга бўла олмайдилар. Ҳақиқий руҳий устоз шогирдига илоҳий фотиҳа берганида ёки унга браҳманлик зуннорини(муқаддас чилвир) тақабганида "оум-тат-сат" иборасини талаффуз қилади. Шунга ўхшаб, ҳар қандай қурбонлик маросими ўтказишдан кўзланадиган мақсад ҳам ягона Парвардигор, яъни "оум-тат-сат" бўлиши керак. *Тад-артхайам* ибораси Парвардигор билан боғлиқ бўлган ҳамма нарасага хизмат қилишни билдиради; бундай фаолият таркибига Худого садоқат билан хизмат қилишнинг овқат пишириш, эҳромда ишлаш син-

гари, ёки Парвардигор ҳақидаги илмни бошқаларга ўргатиш билан боғлиқ бўлган турли хил ишлар қиради. Кришна онгидаги ҳар қандай ишни мукамал руҳий даражада амалга ошириш учун содиқлар ҳамиша "оум-тат-сат" илоҳий ибораларини талаффуз қиладилар.

28. *ашраддхайа хутам даттам
тапас таптам критам ча йат
асад итй учйате партха
на ча тат претйа но иха*

Худоба чуқур иймон келтирмасдан қилинган ҳар қандай қурбонлик маросими, хайр-эхсон ёки риёзат шунчаки ўткинчи моддий амаллар бўлади. Улар "асат" деб аталади. Улар инсоннинг ҳозирги ҳаётида ҳам, кейинги ҳаётида ҳам ҳеч қандай бахт-саодат келтирмайди.

Изоҳ: Ҳар қандай фаолият - хоҳ у қурбонлик маросими бўлсин, хайр-эхсон қилиш ёки риёзат чекиш бўлсин, агар руҳий юксалиш мақсадида қилинмаган бўлса, ҳеч қандай натижа бермайди. Шунинг учун бу ерда бундай амаллар қаттиқ қораланган. Инсон ўзининг ҳар бир ишини Кришна онгида амалга ошириб, уни бутунлай Худоба бағишлаши лозим. Ана шундай чуқур иймон-эътиқодга эга бўлмасдан, ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида бўлмай туриб, биз ҳеч қачон бирор яхши натижага эриша олмаймиз. Барча муқаддас китобларда энг аввало Худоба чуқур иймон келтириш зарурлиги таъкидланган. Муқаддас китобларнинг барчаси инсоннинг Худони англаб етишига ёрдам бериш учун мўлжалланган. Ана шу қонун-қоидаларга амал қилмай туриб, ҳеч ким ҳеч қачон руҳий юксалиш йўлида бирор муваффақиятга эриша олмайди. Шунинг учун руҳий юксалишнинг аввал бошиданок ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиш лозим. Шунда биз ҳаётдаги ҳамма ишларимизда албатта муваффақиятга эришамиз.

Шартланган руҳни фаришталарга, арвоҳларга ёки Кувера сингари яқшаларга сиғиниш жараёни ўзига жалб этади. Эзгулик гунаси эҳтирос ва ғафлат гунасидан устун туради, лекин Кришна онгига эга бўлган киши моддий табиатнинг барча гуналари таъсирдан юқори кўтарилади. Гарчи руҳий юксалишнинг аста-секин, поғонама-поғона ўтиладиган йўли мавжуд бўлса ҳам, агар инсон Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсухбат бўлгани шарофати билан бирданига Кришна онги билан яшаш турмуш-тарзини қабул қилса, у энг тўғри йўлни танлаган бўлади. Бу ерда Кришна Аржунга айнан шу йўлни таклиф қиляпти. Бу йўлда муваффақиятга эришиш учун инсон энг аввало ҳақиқий руҳий устоз топиши ва унинг раҳбарлиги остида махсус тайёргарликдан ўтиши лозим. Шунда инсон ўзининг қалбида Худоба

чуқур иймон-эътиқод ҳосил қилади. Вақт ўтиши билан унинг иймони кучайиб Худоба нисбатан чуқур илоҳий муҳаббат туйғусига айланади. Ана шундай **илоҳий муҳаббат бу дунёдаги тирик мавжудотнинг энг олий мақсади** ҳисобланади. Шунинг учун инсон энг аввало Кришнани англаш йўлига кириши лозим. «Бҳагавад-гита»нинг ўн еттинчи бобининг мазмуни шундан иборат.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Эътиқод турлари" деб аталадиган ўн еттинчи бобига Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн саккизинчи боб. Мукамал таркидунёлик

1. *арджуна увача
саннийасасйа маха-бахо
таттвам иччхами ведитум
тйагамйа ча хришикеша
притхак кеши-нишудана*

Аржун деди: *Эй қудратли Парвардигор, эй сезгилар ҳукмдори, эй иблис Кешани мағлуб қилган Зот, мен боғланмаслик(тйага)нинг ҳамда таркидунёлик(саннийаса)нинг асл маъносини тушуниб олишни истаймман.*

Изоҳ: Аслида «Бҳагавад-гита» ўн еттинчи боб билан тамом бўлади. Ўн саккизинчи бобда Кришна шу пайтгача муҳокама қилинган мавзулар бўйича яқуний хулоса чиқаради. Кришна «Бҳагавад-гита»нинг ҳар бир бобида **Худоба садоқат билан хизмат қилиш инсон ҳаётининг энг олий мақсади** эканини таъкидлаб айтган. Ўн саккизинчи бобнинг охирида ҳақиқатни англаш илмининг энг маҳфий сири ошкор этилганда ҳам айнан шундай хулоса қилинади. Биринчи олти бобда Худоба садоқат билан хизмат қилиш усулининг бошқа йўллардан афзаллиги таъкидланади: *йогинам апи сарвешам...* - "барча йоглар, яъни илоҳиётчи инсонлар орасида энг аълоси - ҳамиша қалбида Мени ўйлаб юрадиган инсондир". Кейинги олти бобда соф садоқат билан хизмат қилиш ҳақида, унинг табиати, Худоба хизмат қилиш билан боғлиқ бўлган фаолият тўғрисида гап боради. Охириги олти бобда илм, боғланмаслик, моддий табиатнинг фаолияти, руҳий табиат ва Худоба садоқат билан хизмат қилиш ҳақида гапирилади. Инсоннинг бу дунёдаги ҳар қандай фаолияти ягона Парвардигорга, "оум-тат-сат" иборасида мужассам бўлган Вишнуга бағишланган бўлиши лозим деган хулосага

келинган эди. «Бҳагавад-гита»нинг учинчи қисмида исботланадики, инсон ҳаётининг олий мақсади - Худога садоқат билан хизмат қилишдан ўзга ҳеч нарса эмас. Буни тасдиқлаш учун Кришна қадимда яшаб ўтган донишмандларнинг гапларидан ҳамда муқаддас "Брахма-самхита"дан мисоллар келтиради. Баъзи имперсоналистлар "Веданта-сутра"да нозил қилинган илмга худди бу илм фақат уларнинг мулкидай эгалик қилиб олганлар, аслида эса, "Веданта-сутра" бутун инсониятнинг Худога садоқат билан хизмат қилишнинг маъносини англаб етишига ёрдам бериш учун нозил қилинган, чунки "Веданта-сутра"нинг муаллифи ҳам, уни ҳаммадан яхшироқ биладиган Зот - ягона Парвардигор, Худо Шахсининг Ўзи ҳисобланади. Бу ҳақда ўн бешинчи бобда айтилган эди. Ҳар бир Веданинг, ҳар қандай муқаддас китобнинг мақсади **"инсон ҳаётининг мазмуни - Худога садоқат билан хизмат қилиш"** эканини тасдиқлашдан иборат. Буларнинг ҳаммаси «Бҳагавад-гита»да батафсил тушунтирилган.

Худди иккинчи бобда «Бҳагавад-гита»нинг асосий мавзуларининг қисқача мазмуни берилгани сингари, ўн саккизинчи бобда ҳам аввалги бобларда айтилган гапларнинг барчасига якуний хулоса чиқарилади. Ҳаётда инсон бўлиб яшашдан мақсад - бу моддий оламни бутунлай тарк этиб, рухий оламга кўтарилиш, моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлишдан иборат. Аржун «Бҳагавад-гита»да айтилган икки иборанинг мазмунини тушуниб олишни истаяпти: боғланмаслик (*тйага*) ва таркидунёлик (*саннийаси*). Шунинг учун у Кришнадан ана шу икки иборани аниқроқ тушунтириб беришни сўраяпти.

Аржун бу ерда Кришнага атайлаб икки хил ном билан мурожаат қиляпти: *Хришикеша* ва *Кеши-нишудана*. Кришнанинг *Хришикеша* деб аталишига сабаб - У барча сезгиларнинг ҳукмдори ҳисобланади ва бизга рухий хотиржамликка эришишда ҳамиша ёрдам беради. Аржун ҳам қалбини хотиржам қилиш, ўзининг осойишта ҳолатига қайтиш учун Кришнадан айтилган гапларнинг ҳаммасидан аниқ бир хулоса чиқаришни илтимос қиляпти. Барибир унинг қалбида қандайдир гумон қолган. Одатда инсон қалбидаги гумонларни иблис (шайтон)га киёслайдилар, шу боис Аржун Кришнани *Кешу-нишедана* деб атайпти. *Кеши* - бир вақтлар Кришнанинг кўлидан ҳалок бўлган қудратли иблис, ҳозир эса, Аржун ўзининг қалбидаги гумон иблисини ҳам Кришна ўлдириб ташлашидан умид қиляпти.

2. *ири-бхагаван увача*
камйанам карманам нйасам
саннийасам кавайо видух
сарва-карма-пхала-тйагам
прахус тйагам вичакшианах

Худонинг Олий Шахси деди: Дунёвий орзу-

истакларини рўёбга чиқариш ниятида кўрсатиладиган фаолиятни тарк этишни буюк донишмандлар таркидунёлик(саннийаса) деб атайдилар. Ҳар қандай фаолиятнинг натижаларидан воз кечишни эса – боғланмаслик (*тйага*) деб атайдилар.

Изоҳ: Инсон ҳаётда натижасидан лаззатланиш ниятида меҳнат қилишга интилишдан иборат бўлган ҳар қандай фаолиятни тарк этиши лозим. «Бҳагавад-гита»нинг кўрсатмаси шундай. Айтилган пайтда рухий илм эгаллашга ёрдам берадиган фаолият билан шуғулланишда давом этавериш керак. Бу кейинги шеърлардан маълум бўлади. Ведаларда инсон ҳаётда ҳар хил мақсадларга эриша олиши учун жуда кўп қурбонлик маросимлари ўтказиши тавсия қилинган. Яхши фарзандга эга бўлиш ёки жаннатга эришиш учун ўтказиладиган махсус қурбонлик маросимлари бор, лекин аслида, ҳар қандай моддий орзу-истакларни амалга ошириш учун ўтказиладиган барча қурбонлик маросимларидан бутунлай воз кечиш керак. Аммо, инсон қалбини моддий **истаклардан поклаш** ҳамда **рухий илмга эга бўлиш** мақсадида қурбонлик маросими ўтказишни тарк этмаслик керак.

3. *тйаджйам доша-вад итй эке*
карма прахур манишинах
йаджна-дана-тапах-карма
на тйаджйам ити чапаре

Баъзи донишмандлар ҳар қандай кармали фаолиятни "гуноҳ" деб ҳисоблаб, уни бутунлай тарк этиш лозим дейдилар, бошқалар эса, инсон қурбонлик маросими ўтказиш, хайр-эхсон қилиш ва риёзат чекиш билан боғлиқ фаолиятни ҳеч қачон тарк этмаслиги керак, дейдилар.

Изоҳ: Ведаларда изоҳ бериб тушунтириш зарур бўлган жуда кўп ҳақиқатлар келтирилган. Масалан, уларда "қурбонлик маросими пайтида ҳайвонларни қурбон қилиш мумкин" деб айтилган; шунга қарамай, баъзи бировлар "ҳайвонларни ўлдириш умуман мумкин эмас" деб ҳисоблайдилар. Гарчи Ведалар қурбонлик қилиш учун мўлжалланган ҳайвонни ўлдиришга рухсат берса ҳам, аслида, ундай ҳайвонни "ўлдирилган" деб ҳисобламаслик керак. Қурбонлик маросими қурбон қилинган ҳайвонга янги ҳаёт бағишлайди. Баъзан қурбонлик сифатида ўлдирилган ҳайвон ёш танага эга бўлади, баъзида эса, бирданига инсон танасига эга бўлади. Лекин донишмандлар орасида бу борада аниқ фикр йўқ. Уларнинг баъзилари "ҳайвонларни умуман ўлдириш мумкин эмас" деб, бошқалари эса, "қурбонлик маросими пайтида ҳайвонларни ўлдириш мумкин" деб ҳисоблайдилар. Ҳозир Парвардигорнинг Ўзи қурбонлик маросими ҳақидаги мана шу баҳс-

мунозарали масалани узил-кесил ҳал қилмоқчи бўляпти.

4. *нишчайамирину ме татра
тйаге бхарата-саттама
тйаго хи нуруша-вйагхра
три-видхаҳ сампракиртитаҳ*

Эй Бхаратлар аьлоси, энди боғланмаслик ҳақида Менинг фикримни эшит. Эй инсонлар ичида арслони, муқаддас китобларда боғланмасликнинг уч тури кўрсатилган.

Изоҳ: Боғланмаслик ҳақида ҳар хил фикрлар бўлишига қарамай, Шри Кришна бу ерда Ўзининг фикрини эълон қиляпти. Албатта, Унинг фикрини ҳамма сўзсиз қабул қилиши лозим. Охир-оқибатда Ведалар – Парвардигорнинг Ўзи ўрнатиб қўйган қонунлар тўпламидан иборат. Бу ерда Парвардигорнинг Ўзи бу тушунчага якуний аниқлик киритяпти. Унинг фикрини якуний, ўзгармас хулоса ўрнида қабул қилиш лозим. Парвардигор айтяптики, боғланмаслик тушунчасини инсонга таъсир қилаётган моддий табиат гуналари нуқтаи-назаридан таҳлил қилиш керак.

5. *йаджна-дана-тапаҳ-карма
на тйаджйам карйам эва тат
йаджно данам тапаш чаива
паванани манишинам*

Қурбонлик маросими ўтказишни, хайр-эҳсон қилишни ҳамда риёзат чекишни ҳеч қачон тарк этмаслик керак, чунки улар ҳатто буюк зотлар учун ҳам покланиш воситаси ҳисобланади.

Изоҳ: Йоглар жамиятдаги ҳар бир инсоннинг руҳий юксалиши ҳақида қайғуриб яшаши лозим. Инсоннинг руҳий юксалишига ёрдам берадиган жуда кўп покланиш маросимлари бор. Ана шундай маросимлардан бири *виваха-ягйа* деб аталадиган “никоҳ тўйи” маросими ҳисобланади. Оилавий ҳаётни тарк этиб, таркидунё қилган саннийаси ана шундай маросимларни маъқуллаши керакми-йўқми? Бу ерда Парвардигор айтяптики, бошқаларга бахт-саодат келтирадиган қурбонлик маросимлари ўтказишни ҳеч қачон тарк этмаслик керак. *Виваха-ягйа*, тўй маросими аслида инсоннинг ақлини хотиржам қилиш ҳамда унга оилавий шароитда тинчгина руҳий фаолият билан шуғулланиб яшаш имконини бериш учун мўлжалланган. Шунинг учун ҳатто таркидунёлик қилган одамлар ҳам бошқа одамларга *виваха-ягйа* маросимини ўтказиш зарурлигини тушунтиришлари лозим, чунки жамиятда аксарият кўпчилик одамлар учун бундай покланиш маросимини ўтказиш жуда зарур. Саннийасиларга аёллар билан алоқа қилиш бутунлай таъқиқланган, лекин бу

"ҳали руҳий юксалишнинг пастки поғоналарида турган ёш йигит ҳам қурбонлик маросими ўтказиб, Худонинг қонунлари асосида оила қурмасин!" - дегани эмас. Ведаларда тавсия қилинган барча қурбонлик маросимлари инсонларга Худони англаб етишда ёрдам бериш учун мўлжалланган. Шунинг учун руҳий юксалишнинг пастки поғоналарида юрган одамлар бундай маросимларни тарк этмаслиги керак. Худди шундай, бошқа бировларга хайр-эҳсон қилиш билан ҳам инсоннинг қалби покланади. Аввал айтилганидай, муносиб одамларга хайр-эҳсон садақа қилиш бизнинг руҳий юксалишимизга ёрдам беради.

6. *этанй апи ту кармани
сангам тйактва пхалани ча
картавйанити ме партха
нишчитам матам уттамам*

Бундай эзгу ишларни эвазига бирор манфаат кутмасдан қилиш керак. Эй Притхининг ўғли, инсон уларни ўзининг муқаддас бурчи сифатида бажариши лозим. Менинг якуний фикрим шу.

Изоҳ: Гарчи барча қурбонлик маросимлари покланиш мақсадида ўтказилса ҳам, инсон уларни бирор натижага эришишдан таъма қилмасдан, холис ўтказиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, моддий мақсадларни кўзлаб ўтказиладиган барча қурбонлик маросимларидан бутунлай воз кечиш керак, аммо инсон онгини поклайдиган, унинг руҳий юксалишига ёрдам берадиган қурбонлик маросимларидан воз кечмаслик керак. Содик ҳаётда Худони англаб етишда ёрдам берадиган ҳар қандай амални қабул қилиб яшаши лозим. "Шри-мад Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, агар Худога садоқат билан хизмат қилишга олиб келадиган бўлса, ҳар қандай амал, ҳар қандай ишни қабул қилиш керак. Ҳақиқий диннинг олий мезони ана шундан иборат. Агар инсоннинг Худога садоқат билан хизмат қилишида ёрдам берадиган бўлса, Худонинг содиқ хизматкори кундалик турмушда ҳар қандай фаолият билан машғул бўлиши мумкин.

7. *нийатасйа ту саннийасаҳ
кармано нопападйате
мохат тасйа паритйагас
тамасаҳ парикиртитаҳ*

Инсон ҳеч қачон муқаддас китобларда белгиланган ўз бурчини бажаришдан бош тортмаслиги лозим. Агар одам адашганидан ўз бурчини бажаришни тарк этса, унинг бу иши ғафлат гунасидаги боғланмаслик бўлади.

Изоҳ: Ҳиссий лаззатланиш ниятида қилинадиган ҳар қандай фаолиятдан воз кечиш ҳамда руҳий юксалишга ёрдам берадиган ҳар қандай фаолиятни

давом эттириш лозим. Парвардигор учун ширин таомлар тайёрлаш, шу таомларни Унга таклиф қилиш, прасадамдан татиш ва шу каби ишлар инсоннинг руҳий юксалишига ёрдам берадиган ишлардир. *Саннийаси* атайлаб ўзи учун овқат пиширмаслиги лозим, деб кўрсатилган. *Саннийаси* ўзи учун овқат пиширмаслиги мумкин, лекин у Парвардигорга таклиф қилиш учун овқат тайёрлаши мумкин ва шарт. Худди шунингдек, агар шогирдининг руҳий юксалишига, унинг Кришна онгида мустаҳкам туриб олишига ёрдам берадиган бўлса, *саннийаси* шогирди учун никоҳ маросими ўтказиб, уни уйлантириб қўйиши керак. Шундай фаолиятдан воз кечадиган киши албатта гафлат гунаси таъсири остида юрган одам бўлади.

8. *духхам ити эва йат карма
кайа-клеша-бхайат тйаджет
са критва раджасам тйагам
найва тйага-пхалам лабхет*

Қийналганидан ёки кўрққанидан ўз бурчини бажаришни тарк этган киши эҳтирос гунаси таъсири остида ўз бурчидан воз кечган ҳисобланади. Бу йўл билан у ҳеч қачон боғланмасликнинг ҳақиқий натижасига эришолмайди.

Изоҳ: Кришнани англаб етган киши моддий фаолият тўрларига илиниб қолишдан кўрқиб, ишлаб юрган жойидан бўшамаслиги лозим. Агар, бирор иш билан машғул бўла туриб, топган даромадини одамларга Кришнани англаш илмини ўргатиш учун сарфлаб юрса ёки ҳар куни эрта туриб, Кришна онгидаги фаолият турлари билан машғул бўлиб, қалбида Худони англаш илмини ривожлантириб юрган бўлса, у дунёвий фаолият билан шуғулланишдан, тубанликка кулашдан кўрқиб қилаётган ишини тарк этмаслиги керак. Бундай ўйлар билан дунёвий ишларни тарк этиш эҳтирос гунасидаги боғланмасликка киради. Эҳтирос гунаси таъсирида қилинган ҳар қандай фаолият эса, мусибатдан, ташвишдан бошқа бирор натижа бермайди. Шундай фикрларга асосланиб меҳнат қилишни тарк этган киши ҳеч қачон дунёвий фаолиятни тарк этишдан, боғланмасликдан кутиладиган натижага эриша олмайди.

9. *карийам итй эва йат карма
нийатам крийате "рджуна
сангам тйактва пхалам чаива
са тйагаҳ саттвико матаҳ*

Эй Аржун, инсон ўзи бажариши лозим бўлган ишларни ўзининг муқаддас бурчи деб билиб, уларнинг натижасига боғланмасдан ҳаракат қилганида унинг боғланмаслиги эзгулик гунасида бўлади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Инсон ўзининг кундалик турмушдаги вазифаларини Шри Кришна айтаётгандай онг билан бажариб яшаши лозим. У ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмасдан, моддий табиат гуналари таъсирига берилмасдан яшаши керак. Кришна онги билан яшаб юрган киши бирор корхонада ишлар экан ўзини шу корхонанинг ишчиси ҳисоблаб, "мен корхона учун ишлаб юрибман" деб ҳисобламайди. У Кришна учун ишлайди, ўз меҳнатининг натижаларини Худога бағишлаб, руҳий поғонада, яъни соф эзгулик гунасида ҳаракат қилаётган бўлади.

10. *на двешти акушалам карма
кушале нанушаджджете
тйаги саттва-самавишто
медхави чхинна-самшайаҳ*

Эзгулик гунасидаги фаросатли донишманд инсон ҳеч қандай шубҳаю-гумонга бормай, ёқимсиз ишлардан ҳазар қилмасдан, ёқимли ишларга боғланиб қолмасдан ҳаракат қилади.

Изоҳ: Кришна онги билан яшаб юрган, эзгулик гунасидаги инсон сингари ҳеч қачон ўзининг танасига ташвиш келтирадиган нарсаларга - хоҳ у одам бўлсин, хоҳ шароит бўлсин, нафрат билан қарамайди. У қанчалик қийин бўлса ҳам, керакли жойда, керакли вақтда ўз бурчини бажаришда давом этаверади. Шундай киши ҳамиша руҳий поғонада юрган инсон ҳисобланади. Одамлар орасида энг фаросатли, зукко инсон бўлгани сабабли у ҳеч қандай шубҳаю-гумонларга берилмай яшайди.

11. *на хи деха-бхрита шакйам
тйактум карманй ашешатаҳ
йас ту карма-пхала-тйаги
са тйагитй абхидхийате*

Тирик мавжудот ҳеч қачон фаолият кўрсатишни бутунлай тарк этолмайди. Лекин, ўз меҳнатининг натижасидан воз кечган кишини ҳақиқатан ҳам бу дунёга боғланмаган инсон деб атайдилар.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»да айтилганки, ҳеч қандай ҳаракат қилмасдан туролмайди. Шунинг учун ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган, уларнинг ҳаммасини Кришнага бағишлаган кишини "ҳар қандай фаолиятни тарк этган инсон", "таркидунё қилган одам" деб айтадилар. Кришнани англаш Халқаро жамиятининг жуда кўп аъзолари ҳар хил корхоналарда, фабрикаларда тер тўкиб ишлайдилар, топган пулларининг ҳаммасини жамиятимиз эҳтиёжларига сарфлайдилар. Ана шу улуғвор руҳлар ҳақиқий таркидунё қилган саннийасилардир. Бу ерда нима сабабдан, нима учун, қандай қилиб инсон ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиши лозимлиги аниқ

айтилган.

12. *аништам иштам мишрам ча
три-видхам карманах пхалам
бхаватй атйагинам претйа
на ту саннйасинам квачит*

Ҳали таркидунёлик даражасига эришмаган киши кейинги ҳаётида ҳозир ўзи қилаётган ишларнинг уч турли: ёқимли, ёқимсиз ва аралаш оқибатларига дучор бўлади. Таркидунёлик даражасига эришган киши эса, ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатидан лаззатланмайди ҳам, қийналмайди ҳам.

Изоҳ: Кришнани англаб етган ҳамда Кришна билан ўзаро мангу муносабатларини ҳамиша эсида сақлаб яшайдиган киши ҳамиша руҳий озодликда юрган инсон бўлади. Шунинг учун у кейинги ҳаётида ўз фаолиятининг яхши натижаларидан лаззатланмайди, ёмон оқибатларидан қийналиб, азоб чекмайди.

13. *панчаитани маха-бахо
каранани нибодха ме
санкхйе кританте проктани
сиддхайе сарва-карманам*

Эй билаги кучли Аржун, Веданта таълимотига кўра ҳар бир ишнинг амалга ошишига беш нарса сабаб бўлади. Энди Мендан улар ҳақида билиб ол.

Изоҳ: Шундай савол туғилиши мумкин: агар ҳар қандай ҳаракатнинг албатта яхши ёки ёмон оқибати мавжуд бўлса, "Кришна онгида фаолият кўрсатаётган одам ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланмайди ҳам, азобланмайди ҳам" деган гапни қандай тушуниш керак? Бу саволга жавоб бера туриб, Парвардигор Веданта фалсафасига асосланади. У тушунтиряптики, ҳар қандай ишнинг амалга ошиши учун беш сабаб(шарт) бўлиши керак. Ҳар қандай ҳаракатда муваффақиятга эришиш учун албатта ана шу сабабларнинг ҳаммасини эътиборга олиш лозим. *Санкхйа* - илм дарахти, *веданта* эса, унинг энг юқори шохаси, буни барча донишмандлар тан оладилар. Ҳатто буюк имперсоналист олим, донишманд Шанкарачарйа ҳам *санкхйа* сўзини *веданта* деб изоҳлайди. Шунинг учун ана шу ишончли манбага асосланиш жуда муҳим.

«Бҳагавад-гита»да айтилганидай, олий ҳукмронлик Олий Рухга мансуб бўлган сифатдир: *сарвасйа чахам хриди саннвиштах*. Ҳар бир тирик мавжудотнинг аввалги ҳаётидаги истакларини эсига солиб, Олий Рух уларни бу ҳаётда ҳар хил ишлар қилишга ундайди. Олий Рухнинг кўрсатмаси билан, яъни Худонинг амри билан қилинган ҳар қандай фаолият инсонга унинг ҳозирги ҳаётида ҳам, кейинги ҳаётида ҳам ҳеч

қандай оқибат келтирмайди.

14. *адхиштханам татха карта
каранам ча притхаг-видхам
вивидхаи ча притхак чешта
даивам чаиватра панчамам*

Ҳаракат қилиш жойи(тана), ҳаракатни амалга оширувчи зот, сезги аъзолари, ҳар хил интилиш(ҳаракат)лар ва Олий Рух - буларнинг барчаси ҳар қандай ишнинг амалга ошишига сабаб бўладиган зарурий сабаб(шарт)лардир.

Изоҳ: *адхиштханам* сўзи танани билдиради. Танада жойлашган руҳ ҳаракат қилади, шунинг учун уни *карта*, яъни "ҳаракатни амалга оширувчи зот" деб атайдилар. Рухнинг илмга эга экани ва ҳаракат қилиши шрутиларда айтилган: *эша хи драшта спрашта*(Прашна-упанишад, 4.9). Бу "Веданта-сутра"да ҳам тасдиқланган: *джно "та эва* (2.3.18) *ва карта шастрартхаваттват*(2.3.33). Сезги аъзолари - ишни амалга ошириш воситалари ҳисобланади. Уларнинг ёрдами билан руҳ ҳар хил ишларни амалга оширади. Ҳар бир иш учун маълум даражада интилиш(ҳаракат, уриниш) зарур бўлади. Лекин, охир-оқибатда инсоннинг қиладиган ҳар қандай иши тирик мавжудотнинг дўсти сифатида унинг қалбида мавжуд бўлган Олий Рухга боғлиқ. Парвардигор - барча сабабларнинг олий сабабчиси. Шунинг учун ҳаётда Олий Рух раҳбарлиги остида, ҳамиша Кришна онги билан ҳаракат қилаётган киши табиий равишда қилаётган ишларининг, ўз фаолиятининг оқибатларига ўралашиб қолмайди. Ҳаётда ҳамиша фақат Кришна онги билан яшаб юрган киши ҳеч қачон ўзининг қилаётган ишлари учун жавоб бермайди. Ҳамма нарса Парвардигор-нинг амри, хоҳиш-иродаси билан содир бўлади.

15. *шарира-ван-манобхир йат
карма прарабхате нарах
нйаййам ва випаритам ва
панчайте тасйа хетавах*

Инсоннинг ўз танаси, ақли ёки нутқи ёрдамида амалга оширадиган ҳар қандай тўғри ёки нотўғри иши мана шу беш сабабга асосланади.

Изоҳ: Бу ерда "тўғри ёки нотўғри" деган сўзлар муҳим аҳамиятга эга. Муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида кўрсатилган фаолият тўғри амаллар(савоб ишлар) ҳисобланади, уларга зид бўлган ҳар қандай фаолият эса, гуноҳ ишлар, яъни нотўғри фаолият бўлади. Лекин ҳар қандай иш ҳам, фақат юқоридаги беш сабаб мавжуд бўлгандагина охиригача амалга ошиши мумкин.

16. *татраивам сати картарам
атманам кевалам ту йах
нашйатй акрита-буддхитван*

на са пашйати дурматих

Шу боис, ҳар қандай амални фақат ўзим бажаряпман деб ҳисоблайдиган ва мана шу беш сабабни ҳисобга олмайдиган кишини ҳаёт ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлган фаросатли инсон деб бўлмайди.

Изоҳ: Аҳмоқ одам ўзининг қалбида турган ҳолда Олий Рух унинг барча ҳаракатларини бошқариб турганини тушуна олмайди. Гарчи ҳаракат қилиш жойи, ҳаракатни амалга оширувчи зот, ҳаракат ва сезги аъзолари ҳар қандай ишнинг моддий сабаблари бўлса ҳам, барча ишларнинг олий сабабчиси - Парвардигор, Олий Рухдир. Шунинг учун ўзимиз амалга ошираётган ҳар қандай ишда биз фақат моддий табиатли тўрт сабабни эмас, балки бутун борлиқни ҳаракатга келтириб турган Олий Сабабчини ҳам кўра олишимиз лозим. Парвардигорни кўришга қодир бўлмаган киши қилаётган барча ҳаракатларини “фақат ўзим бажаряпман” деб ҳисоблайди. Ундай одам фаросатсиз, калтафаҳм, ғофил инсондир.

17. *йасйя наханкрито бхаво
буддхир йасйя на липйате
хатвати са имал локан
на ханти на нибадхйате*

Бирор иш қилаётганида сохта ўзлик таъсирига берилмайдиган, тафаккури пок ва озод, эркин инсон ҳатто бировни ўлдирса ҳам қотиллик содир қилмаган бўлади ва ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Парвардигор бу ерда тушунтириб айтяптики, Аржун сохта ўзлиги таъсири остида жангда иштирок этишдан бош тортяпти. Ўзини иш бажарувчи ягона сабаб деб билган Аржун Ўзини ҳам қалбида, ҳам ташқарида намоён этиб турган Олий сабабчи Кришнани эътиборга олмаяпти. Ҳатто Аржундай буюк инсон ҳам ўзининг ҳар бир ҳаракати юқоридан белгиланган эканини билмаса, оддий одамлар нима ҳам қила оларди? Лекин, фаолиятнинг барча сабабларини: воситани; амалга оширувчи зотни; амалга оширишга рухсат берувчи Парвардигорни яққол кўра билган кишигина ҳар қандай фаолиятни моҳирлик билан амалга оширишга қодир бўлади. Ундай киши ҳеч қачон ҳақиқат йўлидан адашмайди. Мустақил ҳолда, қилаётган ишининг ҳамма натижаларини ўз зиммасига олиб ҳаракат қилиш истаги - сохта ўзлик, иймонсизлик, Худога ишонмаслик таъсири остида юзага келади. Кришна онгига эга бўлмаган иймонсиз киши ҳаётда шундай ҳаракат қилиб яшайди. Ҳаётда Кришна онги билан Олий Рух, яъни Худонинг Олий Шаҳси раҳбарлиги остида ҳаракат қилиб яшаётган ҳар қандай инсон ҳатто одам ўлдириб ҳам қотил ҳисобланмайди ва ҳеч қачон қилган ишларининг оқибати учун жавоб

бермайди. Кўмондоннинг амри билан аскар бировни ўлдирса, у ҳеч қачон ўзининг шу иши учун жавоб бермайди. Лекин, ўша аскар бирор одамни ўз хоҳиши билан ўлдирса, бунинг учун албатта жазоланади.

18. *дженанам джнейам париджната
три-виддха карма-чодана
карнам карма картети
три-видхаҳ карма санграхаҳ*

Илм, ўрганиладиган нарса ва илм ўрганувчи - инсонни фаолият кўрсатишга ундайдиган уч сабаб ҳисобланади. Сезги аъзолари, ҳаракатлар ва иш бажарувчи эса, фаолиятнинг таркибий қисмларидир.

Изоҳ: Инсонни ҳар қандай фаолиятга уч сабаб ундайди: илм, ўрганиладиган нарса ва илм ўрганувчи. Фаолият қуроллари, ҳаракатнинг ўзи ва уни амалга оширувчи - фаолиятнинг таркибий қисмларидир. Инсон машғул бўлган ҳар қандай фаолият мана шу таркибий қисмлардан таркиб топган. Бирор иш қилишдан аввал одамнинг қалбида уни шу фаолиятга ундайдиган бирор қизиқиш пайдо бўлиши керак. Ҳали иш бошламай туриб, инсон ўзининг қалбида қабул қилган қарор шу фаолиятнинг нафис кўриниши ҳисобланади. Фақат шундан кейингина унинг иши аниқ амалга оша бошлайди. Ҳар қандай фаолият аввало инсоннинг ақлида рўй беради: инсон хаёлида фикрлайди, тасаввур қилади, унда қандайдир истак пайдо бўлади. Буларнинг барчаси фаолиятга ундовчи интилишни, ниятни ташкил этади. Ана шундай интилиш(ния)ни муқаддас китоблардан ёки руҳий устоздан олиш мумкин. Ният ҳамда ҳаракатни амалга оширувчи зот бўлса, сезги аъзолари ва ақл ёрдамида фаолият амалга оша бошлайди. Ана шу таркибий қисмларнинг барчаси биргаликда ҳар қандай ҳаракатнинг умумий кўринишини ташкил этади.

19. *дженанам карма ча карта ча
тридхаива гуна-бхедатаҳ
прочйате гуна-санкхйане
йатхавач чхрину тани апи*

Илмнинг, ишнинг ва иш бажарувчининг уч тури моддий табиатнинг уч гунаси билан белгиланади. Ҳозир Мен сенга улар ҳақида гапириб бераман.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг ўн тўртинчи бобида моддий табиатнинг уч гунаси ҳақида батафсил маълумот берилган эди. У ерда айтилганки, эзгулик гунаси инсонни илм нури билан ёритади, эҳтирос гунаси унинг моддий нарсаларга боғланишини кучайтиради, ғафлат гунаси эса уни дангаса ва ланж қилиб қўяди. Моддий табиат гуналари бизни моддий оламга боғлаб қўяди,

уларнинг бирортаси бизнинг озодликка эришишимизга сабабчи бўлмайди. Ҳатто эзгулик гунаси ҳам инсонни бу моддий оламга боғлаб қўяди. Ўн еттинчи бобда ҳар хил гуналар таъсиридаги одамларга хос бўлган эътиқод(сиғиниш) турлари ҳақида гапирилган эди. Парвардигор энди моддий табиатнинг гуналари таъсирига қараб илмнинг, фаолиятнинг уч тури ва фаолият кўрсатувчининг уч тоифаси ҳақида гапириб бермоқчи бўляпти.

*20. сарва-бхутешу йенаикам
бхавам авйайам икшате
авибхактам вибхактешу
тадж джнанам виддхи саттвикам*

Ҳар хил тур ва қиёфаларга мансуб бўлганига қарамасдан, барча тирик мавжудотларнинг ягона руҳий табиатини кўра олиш имконини берадиган илмни “эзгулик гунасидаги илм” деб ҳисоблаш лозим.

Изоҳ: Ҳар бир тирик мавжудотда - хоҳ у фаришта, хоҳ инсон, ҳайвон, қуш, балиқ ёки ўсимлик бўлсин, - мангу руҳни кўра оладиган киши эзгулик гунасидаги илмга эга киши ҳисобланади. Гарчи тирик мавжудотлар аввалги ҳаётида қилган ишларига қараб ҳозир турли кўринишдаги таналарга эга бўлса ҳам, уларнинг ҳаммасининг ичида бир хил, мангу руҳ мавжуд. Еттинчи бобда айтилганидай, барча моддий таналарни Парвардигорнинг олий, руҳий табиатига мансуб бўлган куч тирилтиради. Шунинг учун ҳамма ерда, барча моддий таналарда ана шу олий табиатни, ягона ҳаётини кучни кўра билган киши ҳаёт ҳақида эзгулик гунасидаги ҳақиқий, тўғри тасаввурга эга бўлади. Ҳаётнинг ана шу қуввати мангу табиатга эга. Моддий таналар эса, ўткинчи, ҳалокатга маҳкум. Бу дунёда тирик мавжудотлар орасидаги фарқ уларнинг моддий танасига қараб аниқланади, шартланган ҳаёт ранг-баранг бўлгани сабабли ҳаёт бағишловчи қувват ҳам моддий тирикликнинг турли кўринишлари орасида парчаланиб кетгандай бўлиб кўринади. Оламини, ҳаётни ана шундай шахсиятсиз ҳолда тасаввур қилиш ҳам ўзликни англашнинг маълум бир босқичи ҳисобланади.

*21. притхактвена ту йадж джнанам
нана-бхаван притхаг-видхан
ветти сарвешу бхутешу
тадж джнанам виддхи раджасам*

Танасининг табиатига қараб, ҳар хил таналарда ҳар хил табиатга эга бўлган тирик мавжудотлар бўлади деган тасаввур ҳосил қиладиган илм “эҳтирос гунасидаги илм” ҳисобланади.

Изоҳ: Ҳаёт ҳақида "тирик мавжудот - моддий тананинг ўзи, тана ҳалокатга учраши билан унинг онги ҳам яқсон бўлади" деган нуқтаи-назарга асосланган илм эҳтирос гунасидаги илм ҳисобланади. Ҳаёт ҳақида шундай тасаввурга эга бўлган одам "моддий таналар бир-биридан онгининг ривожланганлиги билан фарқ қилади" деб ҳисоблайди ва онгнинг манбаи руҳ эканини тан олмайди. Ундай одамлар “тана билан руҳ - бир нарса” деб ҳисоблайдилар, руҳнинг алоҳида мавжуд бўлишини инкор этадилар. Уларнинг фикрича онг вақтинчалик мавжуд бўлиб туради. Ёки улар алоҳида руҳнинг мавжудлигини тан олмай, ҳамма ерда мавжуд бўлган, илмга тўла “ягона руҳ”нинг мавжудлигини тан оладилар, танани эса “ғофилликнинг вақтинчалик намоеън бўлган кўриниши” деб биладилар. Яна бировлар “танадан ташқарида алоҳида руҳ ҳам, олий руҳ ҳам мавжуд эмас” деб ҳисоблайдилар. Ҳаёт ҳақидаги бундай тасаввурларнинг барчаси эҳтирос гунаси таъсирида юзага келади.

*22. тат ту критсна-вад экасмим
карйе сактам ахаиукама
ататтвартха-вад алтам ча
тат тамасам удахритам*

Бирор фаолиятни "энг муҳим иш" деб, инсонни унга қаттиқ боғлаб қўядиган, ҳаёт ҳақида тўғри тасаввур бермайдиган, чекланган ва тор доирадаги илм “ғафлат гунасидаги илм” деб аталади.

Изоҳ: Оддий одамларнинг мактаб, институт сингари, ҳар хил илмий муассасаларда ўрганиб юрган илми - ғафлат гунасидаги билим ҳисобланади. Аслида ҳар бир инсон ғафлат гунасида дунёга келади. Муқаддас китобларни ёки уларни биладиган иймон-эътиқодли инсоннинг гапларини тинглаб Ҳақиқат илмини ўрганмаган киши ҳаёт ҳақида тана нуқтаи-назаридаги, моддий тасаввурга асосланган тушунчадан ташқари чиколмайдиган, чекланган илмга эга бўлиб қолади. У муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига риоя қилишни ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмайди. Ундай ғофил, калтафаҳм одамнинг Худоси пул, бойлик бўлади, унинг учун илм - "тананинг лаззатланишга бўлган эҳтиёжини қондириш сирларини ўрганиш"дан бошқа нарса эмас. Ана шундай дунёвий илмнинг Муғлақ Ҳақиқатга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Аслида бундай моддий илм ҳатто оддий ҳайвонлар ҳам биладиган илмдан фарқ қилмайди: бу илм инсонга фақат еб ичиш, ухлаш, жинсий алоқа ва ўзини муҳофаза қилишдан бошқа бирор нарсени ўргата олмайди. Ана шундай илм бу ерда “ғафлат гунасидаги илм” деб аталган. Бошқача қилиб айтганда, моддий танадан ташқарида, ундан ажралган ҳолда алоҳида мавжуд бўлган руҳ ҳақидаги илм “эзгулик гунасидаги илм” деб, мантиқ ва ҳар хил

тахминларга асосланган турли таълимот ва назарияларни келтириб чиқарадиган илм - "эхтирос гунасидаги илм", асосий мақсади - моддий танани ҳар хил қулайликлар билан таъминлашдан иборат бўлган илм эса, - "ғафлат гунасидаги илм" деб аталади.

23. *нийатам санга-рахитам
арага-двешатаҳ критам
апхала-препсуна карма
йат тат саттвикам учйате*

Асосида ҳеч қандай боғланиш, муҳаббат ва нафрат, ёки ўз меҳнатининг натижасидан лаззатланиш истаги бўлмаган, Худонинг муқаддас қонун-қоидалари асосида тартибга солинган фаолият "эзгулик гунасидаги фаолият" деб аталади.

Изоҳ: Муқаддас китобларда жамиятнинг ҳар бир табақасига мансуб одамлар учун белгилаб қўйилган вазифаларни бажариш билан боғлиқ бўлган, натижасига боғланиб қолмасдан, бирор фойда, манфаат таъма қилмайдиган одамнинг амалга оширадиган фаолияти, яъни, ҳеч қандай муҳаббат ёки нафратсиз, ўз нафсини қондириш учун эмас, балки Кришна онги билан Худонинг розилигига эришиш учун кўрсатиладиган фаолият эзгулик гунасидаги фаолият ҳисобланади.

24. *йат ту камепсуна карма
саханкарена ва пунаҳ
крийате бахулайасам
тад раджасам удахритам*

Сохта ўзлик таъсири остида, ўзининг шахсий орзу-истакларини амалга ошириш ниятида амалга ошириладиган, машаққатли меҳнат ва уринишлар талаб қиладиган фаолият - "эхтирос гунасидаги фаолият" ҳисобланади.

25. *анубандхам кишайам химсам
анапекийа ча паурушам
мохад арабхйате карма
йат тат тамасам учйате*

Алданиш таъсири остида юзага келган, муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган, келажакда тутқунликка олиб келиши ҳисобга олинмасдан кўрсатиладиган фаолият ёки бошқа тирик мавжудотларга зиён етказадиган, зулм ишлатиш билан кўрсатиладиган фаолият "ғафлат гунасидаги фаолият" ҳисобланади.

Изоҳ: Қилган ишларимиз учун ҳар биримиз давлат олдида ёки Парвардигорнинг Ямадутаалар деб аталадиган маъсул вакиллари олдида албатта жавоб беришга мажбурмиз. Маъсулият ҳис қилмасдан қилинган ҳар қандай фаолият оламни

яксон қилувчи, ҳалокатга олиб келувчи қудратга эга, чунки ундай фаолият муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига, Худонинг қонунларига зид равишда амалга оширилади. Ундай фаолият аксарият ҳолларда зўравонлик қилиш, зулм ўтказиш, куч ишлатиш билан боғлиқ бўлади ва бошқа тирик мавжудотларнинг мусибат чекишига олиб келади. Маъсулиятсизлик билан ана шундай фаолият кўрсатадиган одамлар одатда фақат ўз манфаатини ўйлайдилар, фақат ўз тажрибасига, ҳаёт ҳақидаги нотўғри тасаввурга асосланиб ҳаракат қиладилар. Мана шу алданиш ҳисобланади. Алданганидан, ғофиллик билан кўрсатилаётган бундай фаолият ғафлат гунаси таъсири остида амалга оширилади.

26. *мукта-санго "нахам-вади
дхритй-утсаха-саманвитаҳ
сиддхй-асиддхйор нирвикараҳ
карта саттвика учйате*

Сохта ўзлиги ва моддий табиат гуналарининг таъсирига эътибор бермасдан ўз бурчини бажариб юрган, қатъият ва ихлос билан ҳаракат қиладиган, муваффақият ва қийинчиликларда ўзгармай, хотиржам қолаверадиган киши эзгулик гунасидаги инсондир.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши моддий табиат гуналарининг таъсир доирасидан ташқарида бўлади, шунинг учун у табиий равишда ўзида эзгулик гунасининг аломатларини намоён этади. Манманлик ва сохта ўзлик таъсиридан озод бўлиб, у ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмайди. Лекин, бу ҳолат унинг то ўзига топширилган ишни охирига етказмагунча шижоат билан меҳнат қилишига ҳалақит бермайди. Ҳаётда дуч келадиган ҳар хил қийинчиликлар унинг шижоатини, қатъиятини пасайтира олмайди. Кўрсатаётган фаолиятининг оқибати нима бўлиши, қандай натижа билан тугаши унга ҳеч қандай таъсир қилмайди: муваффақият ёки мағлубият биланми тугашини ўйламай, у бир хил шижоат ва қатъият билан ҳаракат қилишда давом этаверади. У мусибатда ҳам, шодликда ҳам бир хилда хотиржам ва осойишта қолади. Ана шундай одам эзгулик гунасида мустаҳкам турган инсон ҳисобланади.

27. *раги карма-пхала-препсур
лубдхо химсатмако "иучиҳ
харша-шоканвитаҳ карта
раджасаҳ парикиртитаҳ*

Агар инсон ўз фаолиятига ва унинг натижаларига боғланиб қолган бўлса, ҳамиша ўз меҳнатининг натижасидан лаззатланишга интилиб ҳаракат қиладиган бўлса, қизганч, золим, нопок, мусибат ва қувонч таъсирига бери-

лувчан бўлса, ундай кишини “эхтирос гунасидаги одам” деб айтадилар.

Изоҳ: Маълум бир фаолиятга, тўғрироғи унинг натижасига қаттиқ боғланиб қолиш инсоннинг ҳаёт ҳақида нотўғри тасаввурга эғалиги, унинг моддий ҳаётга: оиласига, хотини ва фарзандларига қаттиқ боғланиб қолгани сабабли юзага келади. Ундай одамнинг ҳаётдаги ягона мақсади ўзини ҳар хил моддий қулайликлар билан таъминлашдан иборат бўлади. Улар одатда жуда қизганч, очкўз бўладилар, тўплаган бойлиги ҳамиша ўзлари билан бирга мангу қолади, ҳеч қачон йўқолмайди, деб ўйлайдилар. Бошқаларга нафрат кўзи билан қараб, улар ўз нафсини қондириш йўлида ҳар қандай нопок ишга ҳам қўл ураверадилар. Шунинг учун ундай одамлар одатда нопок, ҳаром йўл билан пул топадилар: тўплаётган мол-дунёси, бойлиги қандай йўл билан келаётгани уларни умуман қизиқтирмайди. Улар қандайдир арзимаган муваффақиятдан қувониб, яйраб кетадилар, озгина омадсизликка учраганда эса қаттиқ изтироб чекадилар. Эхтирос гунаси таъсири остида ҳаракат қиладиган кишилар ҳаётда шундай яшайдилар.

28. айуктаҳ прақритах стабдхаҳ
шатхо найшкритико “ласаҳ
вишади диргха-сутри ча
карта тамаса учйате

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган фаолият билан машғул бўлиб юрган, ўжар, ҳамиша бошқаларни алдаб, ҳақорат қиладиган, дангаса, ҳамиша қовоғи солиқ, ишини кейинга суриб юрадиган киши - ғафлат гунасидаги одам ҳисобланади.

Изоҳ: Муқаддас китоблар бизга ҳаётда қандай ишлар қилиш мумкин-у, қандай ишлар таъқиқланган эканини билиб олиш имконини беради. Ана шу кўрсатмаларни инкор этадиган кишилар одатда Худонинг қонунларида таъқиқланган гуноҳ ишлар билан шуғулланадилар. Улар одатда ҳаёт ҳақида нотўғри, моддий тасаввурга эга бўладилар. Улар муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида эмас, балки моддий табиат гуналари таъсири остида ҳаракат қиладилар. Ундай одамларнинг аксарият кўпчилиги ўжар, шафқатсиз, алдоқчи одамлар бўладилар, улар бошқаларни ҳақорат қилишни, камситишни яхши кўрадилар. Улар дангаса, кўпинча ўз бурчини вақтида бажармай, ҳамиша ишларини кейинга суриб юрадилар. Шу сабабли улар ҳамиша тунд, қовоғидан қор ёғиб, ҳаётдан норози бўлиб юрадилар. Улар ҳар қандай ишни узоққа чўзиб юрадилар: бир соатда қилиш мумкин бўлган ишни улар йиллар давомида чўзиб юриши мумкин. Ғафлат гунасидаги одамларнинг баъзи бир белгилари шундай бўлади.

29. буддхер бхедам дхритеш чайва
гунатас три-видхам шрину
прочйаманам ашешена
притхактвена дхананджайа

Эй бойлик эгалловчи зот, қулоқ сол, энди Мен сенга моддий табиатнинг уч гунасига мос келадиган тафаккур ва қатъият турларини батафсил таърифлаб бераман.

Изоҳ: Аржунга моддий табиатнинг ҳар хил гуналарига мансуб илм, ўрганиладиган нарса ва илм ўрганувчиларни таърифлаб бериб, Парвардигор энди унга фаолиятни амалга оширувчиларнинг ҳар хил тоифасига мансуб бўлган тафаккур ва қатъиятнинг уч тури ҳақида гапириб беришга ҳозирланяпти.

30. правриттим ча нивриттим ча
карйакарйе бхайабхайе
бандхам мокшам ча йа ветти
буддхиҳ са партха саттвики

Эй Притхининг ўғли, ҳаётда қандай ишлар қилиш мумкин, қандай ишлар таъқиқланган эканини, нимадан кўрқиш керагу, нимадан кўрқмаслик кераклигини, қайси ишлар одамни бу дунёга асир қилиб қўяди-ю, қайси ишлар уни озодликка чиқаришини англай олиш имконини берадиган тафаккур “эзгулик гунасидаги тафаккур” ҳисобланади.

Изоҳ: Муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида кўрсатиладиган фаолиятни *правритти*, яъни "қилиш зарур бўлган иш" деб айтадилар. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган ишларни умуман қилмаслик керак. Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини, кўрсатмаларини билмайдиган киши ўз фаолиятининг оқибатларига ўралашиб, бу дунёга боғланиб қолади. Яхши билан ёмонни, савоб билан гуноҳни ажрата оладиган тафаккур эзгулик гунасидаги тафаккур бўлади.

31. йайа дхармам адхармам ча
карйам чакарйам эва ча
айатхават праджанати
буддхиҳ са партха раджаси

Эй Притхининг ўғли, ҳақиқий динни имонсизликдан, савоб ишни - гуноҳ ишдан ажратишга қодир бўлмаган тафаккур эхтирос гунасидаги тафаккур бўлади.

32. адхармам дхармам ити йа
манйате тамасаврита
сарвартхан випаритамхи ча
буддхиҳ са партха тамаси

Эй Партха, имонсизликни - "ҳақиқий дин" деб, ҳақиқий динни эса, "имонсизлик" деб қабул қиладиган, адашган, ғофиллик зулматига ботган, ҳамиша одамни ҳақиқат йўлидан адаштириб турадиган тафаккур ғафлат гунасидаги тафаккурдир.

Изоҳ: Ғафлат гунасидаги тафаккур одамни ҳамиша таъқиқланган ишлар билан машғул бўлишга ундайди. Шундай тафаккур таъсири остида инсон ҳақиқий динга умуман алоқаси бўлмаган амалларни "ҳақиқий дин" деб қабул қилиб, ҳақиқий диний амалларни инкор этади. Ғафлат гунасидаги тафаккурга эга одамлар такводор, табаррук, буюк зотни "оддий одам" деб, ўзларига ўхшаган бирор иймонсиз ғофил одамни эса, - "буюк зот" деб қабул қиладилар. Улар ҳақиқатни "бўхтон" деб, бўхтонни эса, - "ҳақиқат" деб қабул қиладилар. Ҳаётда қандай иш қилсалар ҳам, улар ҳамиша ногўгри йўлдан борадилар, шунинг учун уларнинг тафаккури "ғафлат гунасидаги тафаккур" деб аталади.

33. *дхритйа йайа дхарайате
манах-пранендриа-криях
йогенавайабхичаринйа
дхритих са партха саттвике*

Эй Притхининг ўғли, ҳеч қачон ўзгармайдиган, инсоннинг ақлини, ҳаёт нафаси оқимларини ва сезгиларини жиловлаб олишга имкон бериб, уни йога билан шуғулланишда интилувчан, шижоатли қиладиган қатъият эзгулик гунасидаги қатъият ҳисобланади.

Изоҳ: Йога - Олий Рухни англаш имконини берадиган руҳий жараён. Адашмасдан бутун ақлини, сезгиларини ва ҳаёт кувватини Олий Рухда мужассам қилиб, шижоат билан олий мақсад сари интилиб яшаётган киши Кришна онгига ғарқ бўлган инсон ҳисобланади. Шундай қатъият эзгулик гунасидаги қатъият ҳисобланади. Бу ерда ишлатилган *авйабхичаринйа* ибораси муҳим аҳамиятга эга бўлиб, Кришна онги билан яшаб юрган киши ҳеч қачон бошқа ишларга чалғиб кетмаслигини англатади.

34. *йайа ту дхарма-камартхан
дхритйа дхарайате "рджуна
прасангена пхалаканкиш
дхритих са партха раджаси*

Эй Аржун, инсонни диний фаолиятининг натижасига интилишга, моддий фаровонликка ва дунёвий, ҳиссий лаззатларга интилишга ундайдиган қатъият эҳтирос гунасидаги қатъиятдир.

Изоҳ: Ўзининг диний ёки моддий фаолиятининг натижаларидан лаззатланишга интилаётган, ягона мақсади нафсининг талабини қондириш бўлган,

шу мақсадга ўзининг бутун ақлини, ҳаёт кувватини ва сезги аъзоларини мужассам қилган киши эҳтирос гунаси таъсири остида юрган одам ҳисобланади.

35. *йайа свапнам бхайам шокам
вишадам мадам эва ча
на вимунчати дурмедха
дхритих са партха тамаси*

Инсонни уйқусирашдан, ҳар хил тушлар кўришдан, кўрқувдан, мусибатлардан, тушқунлик ва алданишлардан халос қилишга қодир бўлмаган, чуқур мулоҳазага асосланмаган қатъият - ғафлат гунасидаги қатъиятдир, эй Притхининг ўғли.

Изоҳ: Бу шеърнинг мазмунидан эзгулик гунасидаги одам бутунлай туш кўрмайди, деган хулосага келмаслик керак. *Свапнам* сўзи бу ерда кўп ухлашни билдиради. Қайси гуна таъсирида бўлмасин, одам барибир туш кўради: туш кўриш бу - табиий жараён. Аммо кўп ухлайдиган, ўзининг моддий лаззатланиш имкониятлари билан мақтанмасдан туролмайдиган, бу дунёда бошқаларга ҳукмронлик қилишга интиладиган ва шу мақсадга ўзининг бутун ҳаёт кучини, ақли ва сезгиларининг фаолиятини бағишлаган киши - ғафлат гунасидаги қатъиятга эга одамдир.

36. *сукхам тв иданим три-видхам
ирину ме бхаратаршабха
абхйасад рамате йатра
духкхантам ча нигаччхати*

Эй Бхаратлар аълоси, энди Мендан шартланган руҳга лаззат берадиган, баъзи ҳолларда унга барча мусибатлардан биратўла халос бўлиш имконини берадиган бахтнинг уч тури ҳақида эшит.

Изоҳ: Шартланган руҳ моддий оламда бахтли бўлишга интилишни ҳеч қачон тарк этмайди. Шу мақсадда у такрор ва такрор "чайналган нарсани қайта чайнашда" давом этаверади. Лекин, моддий оламда лаззатга интилиб яшар экан, агар инсон ўзининг ҳаёт йўлида Худони англаб етган бирор буюк зотни учратиш қолса, у билан ҳамсуҳбат бўлиш шарофати билан у моддий оламдаги тутқунликдан озодликка эришади. Бошқача қилиб айтганда, шартланган руҳ ҳаётда ҳамиша лаззатланиб яшашга интилади, лекин руҳий мавзулардаги саодат келтирадиган суҳбатлар шарофати билан у ўзининг бу уринишлари неча умрлардан бери бирор натижа бермасдан узлуксиз такрорланиб келаётганини англаб етганида, унинг қалбида ҳақиқий Кришна онги ривожлана бошлайди ва у ҳамиша бир хил натижа билан тугайдиган дунёвий моддий лаззатларга интилишни тарк этади.

37. *йат тад агре вишам ива
паринаме "мритопамам
тат сукхам саттвикам проктам
атма-буддхи-прасада-дхам*

Аввалига захардай аччиқ, охирида эса, шарбатдай лаззатли бўладиган, инсон қалбида ҳақиқий ўзлигини англашга интилиш туйғусини уйғотадиган ҳолат "эзгулик гунасидаги бахт" деб аталади.

Изоҳ: Рухнинг табиатини англаб етишга интилаётган киши сезгилари ва ақлини жиловлаб, фикрини руҳида жамлаш учун жуда кўп қоидаларга амал қилиб яшаши лозим. Буларнинг ҳаммаси осон иш эмас, шу боис аввалига руҳий ҳаёт худди захардай аччиқ бўлиб кўринади. Лекин, агар инсон барча қоидаларга амал қилиб юрса, вақти келиб албатта илоҳий поғонага кўтарилади ва мангулик шарбатидан лаззатланиб яшай бошлайди. Худонинг қонунларига амал қилиб юриши унга ҳаётдан ҳақиқий лаззат олиб яшаш имконини беради.

38. *вишаендрийа-самйогоад
йат тад агре "мритопамам
паринаме вишам ива
тат сукхам раджасам смритам*

Сезги аъзоларининг уларга таъсир қиладиган нарсалар билан бирикиши натижасида юзага келадиган, аввалига лаззат берадиган, охирида захардай аччиқ бўладиган бахт - "эхтирос гунасидаги бахт" ҳисобланади.

Изоҳ: Ёш йигит бирор қиз билан танишганида сезгилари унинг қалбида шу қиз билан учрашиш, унинг қўлларини ушлаш ва у билан бирга бўлишдан лаззатланишга қаттиқ интилиш туйғусини уйғотади. Аввалига бундай туйғулар унга чуқур лаззат бағишлайди, лекин эртамикечми бу муносабатлар барибир захарга айланади. Улар учрашмай кўядилар ёки уйлангандан кейин, орадан кўп вақт ўтмай, қаттиқ афсус-надоматлар билан ажралиб кетадилар. Бундай бахт эхтирос гунасидаги бахт ҳисобланади. Инсоннинг сезги аъзоларининг уларга лаззат берадиган нарсалар билан бирикиши натижасида ҳис қиладиган бахт туйғуси ҳамиша охир-оқибатда азоб-уқубат, мусибат билан тугайди, шунинг учун фаросатли инсон ундай сохта, ўткинчи бахтга интилишни умуман тарк этиши лозим.

39. *йад агре чанубандхе ча
сукхам моханам атманах
нидраласйа-прамадоттхам
тат тамасам удахритам*

Инсонни руҳнинг табиатини англаш имкониятидан маҳрум қилиб, ақл кўзини кўр қилиб

кўядиган, бошидан охиригача алдамчи, уйқу, дангасалик ва алданишдан иборат бахт - "ғафлат гунасидаги бахт" деб аталади.

Изоҳ: Дангасаликдан, бекор ўтиришдан ва ётиб ухлашдан лаззат оладиган одам "ғафлат гунасида юрган одам" ҳисобланади. Ҳаётда нима қилиш кераг-у, нима қилиш мумкин эмаслигини билмайдиган одам ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Ғафлат гунасидаги одам учун ҳамма нарса алданиш, сароб ҳисобланади. У ҳаётининг бошида ҳам, охирида ҳам бахт нималигини билмайди. Эхтирос гунасидаги одам аввалига ўзича "бахт" деб ҳисоблайдиган, лекин кейин азобга айланадиган қандайдир ёқимли туйғуни ҳис қилиши мумкин, аммо ғафлат гунасидаги одам бошидан охиригача, ҳамиша азоб-уқубатда яшайди.

40. *на тад асти притхивйам ва
диви девеиу ва пунах
саттвам пракрити-джаир муктам
йад эбхиҳ сйат трибхир гунаих*

Бу дунёнинг бирор жойида - на Ер сайёрасида, на фаришталар яшайдиган жаннатий сайёра-ларда моддий табиат юзага келтирган уч гуна таъсирига берилмайдиган бирор тирик мавжудот йўқ.

Изоҳ: Айтилган гапларнинг ҳаммасига яқун ясаб, Парвардигор айтяптики, моддий табиатнинг уч гунаси бутун моддий оламга ўз таъсирини ўтказиб туради.

41. *браҳмана-кшатрийа-вишам
шудранам ча парантана
кармани правибхактани
свабхава-прабхаваир гунаих*

Эй душманларини яқсон қилувчи зот, браҳман, кшатрий, вайшйа ва шудраларни уларнинг моддий табиат гуналарига мос келадиган фаолиятида намоён бўладиган ўзига хос сифатларига қараб билиб олиш мумкин.

42. *шамо дамас тапах шаучам
кшантир арджавам эва ча
дженанам видженанам астикйам
браҳма-карма свабхава-дхам*

Мамнуният, ўзини тута билиш, риёзат чекиш, поклик, сабрлилик, ростгўйлик, билимдонлик, донишмандлик ва тақводорлик; булар браҳманларнинг қундалик фаолиятида табиий равишда ўзидан-ўзи намоён бўладиган сифатлардир.

43. *шаурйам теджо дхритир
дакхийам йуддхе чапй апалайанам*

*данам шивара-бхаваш ча
кшатрам карма свабхава-джем*

Жасорат, жисмоний куч, қатъият, топқирлик, чидамлилик, сахийлик ва бошқаларни изидан эргаштира билиш - кшатрийларнинг ҳаётда ўз бурчини бажариши учун зарур бўлган сифатлардир.

44. *криши-го-ракийя-ваниджейам
вайшья-карма свабхава-джем
паричарйатмакам карма
шудрасйати свабхава-джем*

Дехқончилик, сигирларни ҳимоя қилиш ва савдо-сотик - вайшьяларнинг табиатига мос бўлган ишлардир. Шудраларнинг бурчи эса, жисмоний меҳнат билан машғул бўлиб, бошқаларга хизмат қилишдан иборат.

45. *све све карманй абхиратх
самсиддхим лабхате нарах
сва-карма-ниратах сиддхим
йатха виндати тач чхрину*

Ўзининг табиатига мос келадиган фаолият билан шуғулланиб яшайдиган ҳар қандай инсон руҳий баркамолликка эриша олади. Менга кулоқ сол: ҳозир Мен сенга буни қандай қилиш ҳақида гапириб бераман.

46. *йатах правриттир бхутанам
йена сарвам идам татам
сва-кармана там абхйарчйа
сиддхим виндати манавах*

Ҳаётда ўз бурчини ҳалол бажариб юриш билан бирга ҳамма жойда мавжуд, барча тирик мавжудотларнинг манбаи бўлган Парвардигорга сиғиниб юрса, ҳар қандай инсон руҳий баркамолликка эришади.

Изоҳ: Ўн бешинчи бобда айтилганидай, тирик мавжудотлар - Парвардигорнинг ажралган руҳий заррачаларидир. Парвардигор - уларнинг азалий, бошланғич манбаи. Бу "Веданта-сутра"да ҳам тасдиқланади: *джанмадй асйа йатах*. Шундай қилиб, Худо Шахси - барча тирик мавжудотларнинг бошланғич бобокалони. «Бҳагавад-гита»нинг еттинчи бобида айтилган эдики, Ўзининг икки турли - ички ва ташқи қуввати ёрдамида Парвардигор бутун борлиққа сингиб кетган. Шунинг учун барча тирик мавжудотлар Унинг бошқа қувватлари билан биргаликда Худога сиғиниб яшаши лозим. Вайшнав-содиқлар одатда Парвардигорга ва Унинг ички қувватига сиғинадилар. Парвардигорнинг ташқи қуввати Унинг ички қувватининг бузилган аксидир. Ташқи қувват - Унинг сояси, Парвардигорнинг Ўзи эса, тўлиқ

намоён бўлган кўриниши - Параматма қиёфасида бутун борлиққа сингиб кетган. У - ҳамма ерда мавжуд бўлган барча фаришталарнинг, одамлар ва ҳайвонларнинг Олий Руҳидир. Шунинг учун ҳар бир инсон Парвардигорнинг ажралмас заррачаси бўлган ҳолда ҳамиша Унга хизмат қилиши лозимлигини билиб олиши керак. Ҳар бир тирик мавжудот мукамал Кришна онгида Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб яшаши лозим. Мазкур шеърнинг мазмуни шундан иборат.

Бизларнинг ҳар биримиз Хришикешанинг, яъни "ҳиссиётлар эгаси"нинг кўрсатмаси билан фаолият кўрсатаётганимизни билишимиз, ҳар қандай фаолиятимизнинг натижасини Худонинг Олий Шахсига, Шри Кришнага бағишлашимиз, шу тарзда Унга сиғиниб яшашимиз лозим. Ҳамиша шуни эсида сақлаб юрган киши Кришна онги билан яшаб юрган инсон бўлади ва Кришнанинг марҳамати билан бутун борлиқни билиб олади. Ҳаётда ҳақиқий баркамолликка эришиш ана шундан иборат. «Бҳагавад-гита»да Парвардигор айтадики, (12.7) *тешам ахам самуддхарта*. Шундай содиқ хизматкорнинг моддий тутқунликдан ҳалос бўлиб, руҳий озодликка чиқишини Парвардигорнинг Ўзи таъминлайди. Мана шу - **инсон ҳаётининг энг олий мақсади** ҳисобланади. Қандай иш билан машғул бўлишидан қатъий назар, агар инсон ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган бўлса, у албатта руҳий баркамолликнинг энг юксак чўққисига эришади.

47. *шрейан сва-дхармо вигунах
пара-дхармат св-ануштхитат
свабхава-нийатам карма
курван напноти килбишам*

Инсон бошқа бировнинг бурчини бенуқсон бажариб юргандан кўра, мукамал бўлмаса ҳам ўз бурчини бажариб яшагани маъқул. Ўзининг табиатига мос равишда белгиланган бурчини бажариб яшаётган киши ҳеч қачон гуноҳ иш қилмаган бўлади.

Изоҳ: Ҳар хил табақаларга мансуб одамларнинг вазифалари «Бҳагавад-гита»да белгилаб қўйилган. Аввалги шеърларда айтиб ўтилганидай браҳман, кшатрий, вайшья ва шудраларнинг вазифалари уларнинг қайси гуна таъсири остида яшаётганига қараб белгиланади. Инсон ҳеч қачон бошқа бировнинг вазифасини бажаришга ҳаракат қилиб, уларга тақлид қилиб юрмаслиги керак. Ўзининг табиатига кўра шудралар фаолияти билан шуғулланишга мойил бўлган киши ҳатто браҳман оиласида туғилган бўлса ҳам, браҳман бўлишга интилмаслиги керак. Ҳар ким ўзининг туғма табиатига мос иш билан шуғулланиши лозим: агар Худога садоқат билан хизмат қилиш билан боғлиқ бўлса, содиқ ҳар қандай иш билан шуғулланиши мумкин, бу билан унинг обрўсига, мартабасига

путур етмайди. Албатта, брахманлар эзгулик гунасидаги улуғвор фаолият билан машғул, лекин ўз табиатига кўра бошқа гуналар таъсири остида бўлган одам брахманларга таклид қилиб, уларнинг вазифаларини бажаришга интилмаслиги керак. Кшатрий, ҳукмдор одам ҳаётда ўз мартабасига муносиб бўлмаган ҳар хил ишлар қилишга мажбур бўлади: куч ишлатиши, душманларни ўлдирishi ёки сиёсий манфаатларни кўзлаб ёлгон гапириши керак бўлади. Ҳеч қандай сиёсат зўравонлик, ёлгон гап ишлатмасдан амалга оширилмайди, лекин бу кшатрийнинг ўз бурчини бажаришдан бош тортиб, ҳаётда брахманлар қонуни асосида яшашига асос бўлолмайди.

Инсон ўз фаолияти билан Худони рози қилишга ҳаракат қилиб яшаш лозим. Масалан, Аржун кшатрий эди, у ракиблари билан жанг қилишга журъат этолмай, иккиланиб турганди. Лекин Худо учун, Кришнанинг амри билан жанг қилаётганда ҳеч қачон иккиланмаслик, “жанг қилсам гуноҳ иш қилиб кўяман” деб кўркмаслик керак. Савдо-сотик билан шуғулланиб юрган киши яхши даромад олиш учун баъзида алдаши, муғомбирлик қилиши керак бўлиб қолади. Баъзи ҳолларда у шундай қилишга мажбур бўлади. Баъзан сотувчининг харидорга айтиб турган гапларини эшитиб қоласиз: "Ишонинг, мен сиздан бир тийин ҳам фойда кўраётганим йўқ!" Лекин ҳаммага маълумки, агар савдогар мижозларидан фойда кўрмаса, бир кун ҳам яшай олмайди. Шунинг учун савдогардан бундай гапларни эшитганда, у аслида ёлгон гапираётганини тушуниш керак. Лекин, иши ҳамиша одамларни алдаш бўлгани сабабли савдогар ўз ишини ташлаб, “брахманлар қиладиган иш билан машғул бўламан” деб ўйламаслиги керак. Бу муқаддас китобларнинг қоидаларига тўғри келмайди. Агар инсон кшатрий, вайшья ва шудра сифатида ўз бурчини ҳалол бажариш билан бирга Худога садоқат билан хизмат қилиш орқали ҳаётини поклаб яшаётган бўлса, унинг жамиятдаги ижтимоий ҳолати ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмай қолади. Ҳатто брахманлар ҳам қурбонлик маросими ўтказаетганларида бирор ҳайвонни қурбон қилиш учун баъзан зулм ишлатишга мажбур бўладилар. Худди шунингдек, агар кшатрий ўз бурчини бажараётиб душманини ўлдирса, унинг бу иши гуноҳ ҳисобланмайди. Буларнинг ҳаммаси «Бҳагавад-гита»нинг учинчи бобида батафсил тушунтирилган эди. Ҳар бир инсон ўз фаолиятини Ягйага, яъни Вишнуга, Худонинг Олий Шахсига бағишлаши лозим. Нафсимизнинг талабини қондириш учун қилаётган ҳар қандай ишимиз бизни бу оламга боғлаб, тутқун қилиб қўяди. Шунинг учун ҳар бир инсон ўз танасининг қайси гуна таъсири остида бўлишига қараб, ягона ва олий мақсадни - Худога садоқат билан хизмат қилишни кўзлаб, ўз бурчини ҳалол бажариб яшаш лозим.

48. *саха-джем карма каунтейа*
са-дошам апи на тйаджет
сарварамбха хи дошена
дхуменагнир ивавритах

Олов ҳамиша тутун билан аралаш бўлгани сингари, ҳар қандай фаолиятнинг ҳам нуқсони бўлади. Шунинг учун, эй Кунтининг ўғли, қанча камчилиги бўлса ҳам, ҳеч ким ўзининг табиатига мос бўлган бурчини бажаришдан бош тортмаслиги керак.

Изоҳ: Шартланган тирик мавжудотнинг бу дунёдаги ҳар бир ҳаракати моддий табиат гуналари таъсири билан булганган бўлади. Брахманлар эҳсон қилинадиган ҳайвонларни қурбон қилиш, яъни зулм билан боғлиқ қурбонлик маросими ўтказишга мажбур бўладилар. Шунга ўхшаб, қанчалик такводор бўлмасин, кшатрий ҳам ўз душмани билан жанг қилишга мажбур. Бундан қочиб қутулиб бўлмайди. Шунга ўхшаб, ҳатто энг виждонли савдогар ҳам, инкирозга учрамаслик учун баъзан даромадини яширишга ёки "ҳаром иш"ларга қўл уришга мажбур бўлади. Бундай ишлардан бутунлай қутулиб бўлмайди. Иймонсиз хўжайинига хизмат қилиб юрган шудра ҳам баъзан хўжайинининг буйруғини бажариб, таъқиқланган гуноҳ ишларни қилишга мажбур бўлади. Шунга ўхшаган нуқсонлар бўлишига қарамай ҳар ким ўз табиатига мос ҳолда белгиланган вазифаларини бажаришда давом этавериши лозим.

Бу ерда Кришна жуда ўринли ўхшатиш ишлатган. Гарчи олов ўзи пок бўлса ҳам ҳамиша тутун билан аралашган бўлади. Лекин тутун оловни нопок қила олмайди. Ҳатто тутун билан аралаш олов ҳам барча моддий унсурлар ичида энг пок, ҳалол унсур бўлиб қолаверади. Ўзининг табиатига мос бўлган бурчини бажариб яшашдан бош тортган кшатрий, брахманларнинг вазифасини бажариб яшай бошласа ҳам барибир, ёқимсиз, нотўғри ишлар қилишдан биратўла қутулиш имкониятига эга бўлолмайди.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, бу дунёда моддий иллатлардан бутунлай покланган тирик мавжудот йўқ. Бу ўринда оловнинг ҳамиша тутун билан аралаш бўлиши жуда тўғри ўхшатиш бўлган. Қишнинг совуқ кунларида исиниш учун олов ичидан қизиган тошни олиб чиққанимизда, ундан таралаётган тутун кўзларимизни ачитиб, қизартириб юборади. Лекин, бундан "исинишни бас қилиш керак" деган хулосага келиб бўлмайди-ку. Худди шундай, шунчаки ёқимсиз бўлгани учун биз ҳаётда ўз бурчимизни бажаришдан бош тортмаслигимиз лозим. Аксинча, ҳаётда Кришна онги билан яшаб, қатъий қарор билан ўз бурчимизни ҳалол бажариш орқали Худога хизмат қилишда давом этишимиз керак. Ана шундай фаолият - ҳар жиҳатдан мукамал фаолият ҳисобланади. Инсон ҳаётда ўз бурчини Худони

рози қилиш учун бажара бошласа, унинг фаолияти барча моддий иллатлардан покланади. Қилаётган меҳнатимизнинг натижалари Худога садоқат билан хизмат қилиш билан қўшилиб покланганида, биз ўзимизнинг ҳақиқий ўзлигимизни, руҳий "мен"имизни яққол кўра бошлаймиз, яъни руҳий ўзлигимизни англаб, руҳий баркамолликка эришамиз.

49. *асакта-буддхиҳ сарватра
джитатма вигата-сприхаҳ
нашикармйа-сиддхим
парамам саннийасенадхигаччхати*

Ақли ва ҳиссиёт(сезгилар)ини жиловлаб олган, боғланиш ва дунёвий лаззатларга интилиш туйғусидан озод бўлган киши таркидунё қилиб яшаш билан баркамолликнинг энг юқори поғонасига - карма оқибатларидан озодликка эриша олади.

Изоҳ: Ҳақиқий таркидунёлик - Парвардигорнинг ажралмас руҳий заррачаси эканимизни, демак, меҳнатимизнинг натижаларидан лаззатланишга ҳаққимиз йўқ эканини ҳамиша эслаб юришдан иборат. Биз Парвардигорнинг кичик заррачаси, бир бўлаги бўлганимиз учун, ҳар қандай фаолиятимизнинг натижаси Уни лаззатлантириш учун мўлжалланган. Мана шу ҳақиқатни англаб етиш ва шунга амал қилиб яшаш - ҳаётда ҳақиқий Кришна онги билан яшаш ҳисобланади. Кришна онги билан ҳаракат қилаётган киши ҳақиқий таркидунё қилган саннийасидир. Ана шундай кайфиятда ҳаракат қилиб, у ҳамиша ўзининг ҳаётидан тўла мамнун бўлиб юради, чунки қилаётган ҳар бир ишини Худо учун қилади. Шу боис, ундай инсон ҳеч қандай моддий нарсаларга боғланиб қолмаган: у Худога муҳаббат билан хизмат қилиш натижасида келадиган руҳий лаззатдан бошқа ҳеч қандай лаззатга интилмайдди. Саннийаси ўзининг аввалги фаолиятининг барча оқибатларидан халос бўлади, деб айтадилар, лекин Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши ҳам, таркидунё қилиб яшашга қасам ичмасданок, табиий равишда ана шундай ҳолатга эришади. Ақлнинг ана шундай ҳолатини *йогарудҳа*, яъни "йоганинг комил ҳолати" деб атайдилар. Бу учинчи бобда ҳам тасдиқланган: *йас тв атма-ратир эва сйат*. Ҳамиша ўзининг қалбида, руҳий ўзлигида мамнуният ҳосил қилиб осойишта, хотиржам юрган киши ўз фаолиятининг ҳеч қандай оқибатларидан кўркмаса ҳам бўлади.

50. *сиддхим прапто йатха браҳма
татхпноти нибодха ме
самасенаива каунтейа
ништха джнанасйа йа пара*

Эй Кунтининг ўғли, ҳозир Мен сенга руҳий баркамолликнинг олий поғонасига - Браҳманга

эришиш ва мукамал илмга эга бўлиш учун инсон қандай яшаш лозимлигини гапириб берман.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга, инсон ҳаётда ўз бурчини ҳалол бажариб яшаш ва бутун фаолиятини Худога бағишлаш орқали қандай қилиб руҳий баркамолликнинг олий поғонасига кўтарила олиши ҳақида гапириб берапти. Парвардигорни мамнун қилиш учун ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган киши руҳий юксалишнинг олий поғонасига, Браҳманни англаш поғонасига кўтарилади. Руҳий ўзликни англаш йўли шундай. Соф Кришна онги - ҳақиқий мукамал илм ҳисобланади, бу ҳақда кейинги шеърларда айтилади.

51-53. *буддхйа вишуддхайа
йукто дхритйатманам нийамйа ча
шабдадин вишайамс тйактва
рага-двешау вйудасйа ча
вивикта-севи лагхв-ашйи
йата-вак-кайа-манасаҳ
дхйана-йога-паро нитйам
вайрагйам самунашритаҳ
аханкарам балам дарпам
камам кродхам париграхам
вимучйа нирмамаҳ шанто
Браҳма-бхуйайа калпате*

Тафаккурига таяниб онгини поклаган, ақлини ҳамиша назорат қилиб юришга қатъий аҳд қилган; ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалардан юз ўгирган; боғланиш ва нафрат туйғусидан пок; хилват жойда яшайдиган, кам овқатланадиган, танаси, ақли ва нутқини жиловлаб олган; ҳамиша руҳий жазава(транс) ҳолатида юрадиган; ҳеч нарсага боғланмаган ҳамда сохта ўзлигидан, куч-қудратга эга бўлиш истагидан, манманлик, хирс, ғазаб ва таъмагирлик туйғуларидан пок; бирор нарсани ўзиники деб ҳисобламайдиган, ҳамиша ҳаётдан мамнун ва осойишта юрадиган киши ўзининг руҳий табиатини, "мен"ини англаб етган инсондир.

Изоҳ: Тафаккури моддий иллатлардан покланган киши эзгулик гунаси таъсири остида юрган инсон бўлади. Шундай инсон ўзининг ақлини жиловлаб олишга қодир ва ҳамиша транс, илоҳий жазава ҳолатида юради. У сезгиларига лаззат келтирадиган нарсаларга боғланиб қолмайди, боғланиш ёки нафрат туйғуси таъсирига берилиб кетмайди. Таркидунёликнинг, боғланмасликнинг ана шундай поғонасига эришган киши табиий равишда хилват жойда яшашга интилади, у танасини таъминлаш учун етарли миқдордагина овқатланади, сезгилари ва ақлини тўла жиловлаб олган бўлади. У сохта ўзлиги таъсирига берилмайди, чунки у танаси ёки ақлини "ўзим" деб ҳисобламайдди. Унда ҳатто ҳар

хил жисмоний машқлар ёрдамида танасини бақувват ва кучли қилиш истаги ҳам бўлмайди. Ҳаёт ҳақида тана нуқтаи-назаридидаги нотўғри моддий тасаввурлардан халос бўлиб, у манманлик туйғусидан бутунлай покланади. У Худонинг марҳамати билан келадиган нарсалардан тўла қаноат ҳосил қилиб яшайди, агар сезгиларининг, нафсининг талабларини қондира олмаса, ғазоби келмайди. Шунингдек, у лаззат келтирадиган нарсаларга эгалик қилишга ҳам интилмайди. Шундай қилиб, инсон сохта ўзлиги таъсиридан бутунлай озод бўлганида, моддий нарсаларга боғланиш туйғусидан халос бўлиб, Брахманни англаш поғонасига кўтарилади. Ана шу ҳолат *браҳма-бхута* деб аталади. Ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлиб, инсон ҳаётда хотиржам, ўзгармас осойишта ҳолатга эришади. Бу ҳолат «Бҳагавад-гита»(2.70)да таърифланган:

*апурийаманам ачала-пратиштхам
самудрам апаҳ правишанти йадват
тадват кама йам правишанти сарве
са шантим апноти на кама-ками*

"Беҳисоб орзу-истаклар оқимидан ташвишга тушмайдиган одам, худди кўплаб дарёлар қуйилса ҳам, ҳеч қачон қирғоқдан чиқиб кетмайдиган океанга ўхшайди. Чексиз орзу-истакларини амалга ошириш учун интилиб юрган киши эмас, аксинча ана шундай хотиржам инсон мустаҳкам, ўзгармас осойишталикка эриша олади".

54. *браҳма-бхутаҳ прасаннатма
на шочати на канкшати
самаҳ сарवेशу бхутешу
мад-бҳактим лабхате парам*

Ана шундай трансцендент, илоҳий даражага эришган инсон шу заҳотиёқ Олий Брахманни англаб етади ва қалби чексиз қувончга тўлади. У ҳеч қачон ғам-ғуссага берилмайди, ҳеч нарсага интилмайди. У барча тирик мавжудотларга бир хил муносабатда бўлади. Шундай ҳолатга эришиб, инсон соф садоқат билан Менга хизмат қила бошлайди.

Изоҳ: Имперсоналистлар учун *браҳма-бхута* даражасига эришиш, яъни Мутлақ Ҳақиқат билан қўшилиб кетиш - руҳий баркамолликнинг олий поғонаси ҳисобланади. Лекин, асл содиқ хизматкор бу поғонада тўхтаб қолмасдан Худога соф садоқат билан хизмат қила бошлайди. Демак, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши аллақачон озодликка эришган, яъни *браҳма-бхута* поғонасига эришиб, Мутлақ Ҳақиқат билан бир хил поғонага кўтарилган бўлади. Парвардигор билан бир хил поғонага эришмай туриб, яъни Мутлақ Ҳақиқат билан бир бўлмай туриб, Унга хизмат қилишнинг иложи йўқ. Гарчи олий, руҳий жиҳатдан улар орасида фарқ ҳамиша мавжуд бўлса ҳам, Мутлақ даражага кўтарилганда хўжайин билан хизматкор орасидаги фарқ йўқолиб

кетади.

Одамлар натижасидан ўзлари лаззатланиш учун меҳнат қилиб юрган бу моддий оламда инсон ҳаётда ҳар хил мусибатларга дуч келиши муқаррар, аммо тирик мавжудотлар Худога соф муҳаббат ва садоқат билан хизмат қиладиган руҳий оламда мусибат деган нарсага мутлақо ўрин йўқ. Кришна онги билан яшаётган содиқ, ҳеч нарсадан қайғуга тушмайди ва ҳеч нарсага интилмайди. Парвардигор ҳамиша Ўзига тўла бутун бўлгани сабабли, Кришна онги билан яшаб, Унга хизмат қилиб юрган алоҳида руҳ ҳам ўзига тўла бутунлик сифатига эга бўлади. Унинг қалби худди барча лойқалардан покланган дарё сувига ўхшайди. Содиқ хизматкор Кришнадан бошқа ҳеч нарса ҳақида ўйламагани учун ҳамиша қалби қувончга тўлиб юради. У моддий нарсалардан айрилгани учун изтироб чекмайди, чунки Худога хизмат қилиш уни ўз ҳаётидан тўла мамнун қилиб қўяди. У ҳиссий лаззатларга интилмайди, чунки ҳар бир тирик мавжудот Парвардигорнинг бир заррачаси бўлган ҳолда ҳамиша Унинг хизматкори бўлиб қолаверишини яхши билади. Моддий оламда яшар экан, у одамларнинг жамиятда ҳозирги эгаллаб турган мавқеига қараб уларни бир-биридан ажратмайди. Моддий оламдаги ҳар қандай ҳолат, ҳар қандай мартаба ўткинчи, алдамчи, вақтинчалик нарсалардир. Шундай содиқ учун олтин парчаси билан бир бўлак тош орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. *Браҳма-бхута* поғонаси ана шундай бўлади ва асл содиқ шу поғонага осонлик билан кўтарилади. Шу поғонага эришган содиқ учун Мутлақ Ҳақиқат билан қўшилиб, ўзининг алоҳида шахс сифатларини йўқотиш - дўзахга тушишдан баттар, жаннатга эришиш - шунчаки сароб, алданиш бўлиб кўринади, унинг сезгилари эса, тишлари олиб ташланган заҳарли илонларга ўхшаб қолади. Тишлари олиб ташланган заҳарли илон ҳеч қандай хавф туғдирмаганидай, тафаккурининг амрига тўла бўйсунган сезгилар ҳам, ақл ҳам инсонга ҳеч қандай ташвиш келтирмайди. Бу дунё, моддий олам фақат онги моддий иллатлар билан булганган ғофил одамлар учун мусибат келтиради, лекин Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкори учун бутун борлиқ Вайкунтхага, яъни Худонинг даргоҳига айланади. Моддий оламдагилар назарида энг буюк шахс бўлган кимса Худонинг содиқ хизматкори учун чумолидан ҳам кўримсиз бўлиб қолади. Ана шундай ҳолатга фақат Чаитанья Махапрабхунинг марҳамати билангина эришиш мумкин. Кали-юга даврида яшаётган одамлар учун Худога соф садоқат билан хизмат қилиш илмини бу дунёга айнан Унинг Ўзи олиб келган.

55. *бҳактия мам абхиджанати
йаван йаши часми таттватаҳ
тато мам таттвато джнатва
вишате тад-анантарам*

Фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бориш орқали Мени, Худонинг Олий Шахсини асл ҳолида англаб етиш мумкин. Худога садоқат билан хизмат қилиш шарофати билан инсоннинг онги бутунлай Менда мужассам бўлганида, у Худонинг илоҳий салтанатига киради.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган одамларнинг хом хаёллари, ҳаёт ҳақидаги ногўғри тасаввурлари уларга Худонинг Олий Шахсини, Шри Кришнани ва Унинг тўлиқ намоён бўлган кийёфаларини англаш имконини бермайди. Ягона Парвардигорни, Худо Шахсини англаб етишни истаган киши Худонинг содиқ хизматкори раҳбарлиги остида Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаши лозим. Акс ҳолда у ҳеч қачон Худонинг Олий Шахсининг ҳақиқий табиатини англаб етолмайди. Аввал айтилганидай, *нахам пракашах сарвасйа*(7.25). Парвардигор дуч келган одамга Ўзини намоён қилавермайди. Инсон ўзи эгаллаган дунёвий илми ёки фалсафий фикрлашлари ёрдамида Худони англай олмайди. Фақат Кришна онгига эга бўлган ва Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган кишигина Кришнани, Худо Шахсини англашга қодир бўлади. Бу йўлда унга ҳеч қандай илмий унвонлар ёрдам беролмайди.

Кришна ҳақидаги илмни мукаммал эгаллаган киши руҳий оламга, Кришнанинг даргоҳига кириш ҳуқуқига эга бўлади. Брахман поғонасига кўтарилиш - алоҳида шахс сифатини йўқотиш дегани эмас. *Брахма-бхута* сатҳида ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш давом этади, хизмат бор жойда Худо Шахси ҳам, хизматкор ҳам, Худога хизмат қилиш жараёни ҳам бўлиши керак. Худога садоқат билан хизмат қилиш илми мангу, у ҳатто инсон руҳий озодликка эришгандан кейин ҳам мавжудлигича қолаверади. Руҳий озодликка эришиш - ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлиш демакдир; ранг-баранглик, ҳар бир руҳнинг алоҳида шахс сифатида мавжудлиги руҳий оламда ҳам давом этаверади, лекин бу алоҳидалик энди руҳий поғонада бўлади. *Вишате* яъни, "Менга киради" деган иборани монистлар таълимотига асосланиб, тирик мавжудот биратўла Худо Шахсига қўшилиб, йўқолиб кетади, деб тушунмаслик керак. Йўқ! *Вишате* дегани тирик мавжудот Худонинг даргоҳига киради деган, яъни ўзининг алоҳидалигини сақлаган ҳолда Парвардигор билан ўзининг мангу муносабатини қайта тиклаб, Унга садоқат билан хизмат қила бошлайди, деган маънони билдиради. Яшил тўтиқуш дарахт барглари орасида кўринмай қолганида у дарахтга бутунлай қўшилиб кетмайди, аксинча, у дарахт меваларидан лаззатланиб юради. Имперсоналистлар одатда океанга қўшилиб, йўқ бўлиб кетадиган дарёни мисол келтирадилар. Бундай ўхшатиш ҳам, шунга ўхшаган келажакка интилиш ҳам фақат имперсоналистлар қалбига

мамнуният олиб келиши мумкин, аммо персоналистлар океанда яшайдиган балиқлар сингари, ҳамиша ўзининг алоҳидалигини сақлаб қоладилар. Океан қаърига тушгандан кейин, у жойда ҳам сон-саноксиз тирик мавжудотлар мавжуд эканини кўришимиз мумкин. Океан ҳақида тўла тасаввурга эга бўлиш учун уни шунчаки сиртдан кузатишнинг ўзи кифоя эмас. Унинг энг чуқур жойларида ҳам тирик мавжудотлар борлигини кўра олган кишигина океан ҳақида тўлиқ маълумотга, ҳақиқий тасаввурга эга бўлади.

Соф садоқат билан Худога хизмат қилиб юрган кишига Парвардигорнинг ҳақиқий руҳий сифатлари ва комил фазилатлари тўла аён бўлади. Ўн биринчи бобда айтилган эдики, **фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнидагина мукаммал илмга эга бўлиш мумкин.** Мазкур шеър ҳам шу ҳақиқатни тасдиқлайди: Худога садоқат билан хизмат қилиб юриб, инсон Худо Шахсини тўлиқ англаб етади ва Унинг мангу даргоҳига киради.

Брахма-бхута поғонасига кўтарилгандан кейин ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлиб, инсон Худо ҳақида ҳар хил ҳикоялар тинглаб, Унга садоқат билан хизмат қила бошлайди. Аммо, чуқур иймон билан Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни тинглаб юрган киши ҳеч қийналмасдан *Брахма-бхута* даражасига кўтарилиб, моддий иллатлардан: очкўзлик ва ҳиссий лаззатланиш истагидан покланади. Содикнинг қалби очкўзлик ва ҳиссий лаззатланиш истагидан поклана борган сари, унинг Худога садоқат билан хизмат қилишга бўлган боғланиши кучая боради, бу боғланиш унинг моддий иллатлардан бутунлай халос бўлишига ёрдам беради. Ана шундай даражага етганида у Худо Шахсини англаш имкониятига эга бўлади. Бу ҳақда "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилган. Бҳакти, яъни Худога хизмат қилишнинг илоҳий жараёни - инсон руҳий озодликка эришгандан кейин ҳам давом этаверади. "Веданта-сутра"да ҳам бу ҳақиқат тасдиқланади(4.1.12): *а-прайанат татрати хи дрештам.* "Шримад Бҳагаватам" таълимоти, "Худога садоқат билан хизмат қилишдаги озодлик"ни тирик мавжудотнинг "ўзининг азалий асл ҳолатига эга бўлиши", "ўзининг табиий ҳолатига қайтиши" деб тасдиқлайди. Аввал айтган эдикки, ўзининг табиатига кўра тирик мавжудот Парвардигорнинг ажралмас руҳий заррасидир. Шунинг учун унинг вазифаси - ҳатто моддий тутқунликдан озодликка чиққандан кейин ҳам, Худога садоқат билан хизмат қилишдан иборат бўлиб қолаверади. Ҳақиқий озодликка эришиш - ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан озод бўлишдан иборат. Сарик касалига чалингани сабабли қанднинг мазасини сезмай қолган одам мунтазам равишда ширин сўроққанд сўриб юриш шарофати билан касалидан даволанади, шунда унинг ширинликни

сезиш қобилияти ҳам қайта тикланади. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш - бир вақтнинг ўзида ҳам баркамолликка эришиш воситаси, ҳам баркамолликнинг ўзи ҳисобланади.

56. *сарва-кармани апи сада
курвано мад-вйапаишрайаҳ
мат-прасадад аванноти
шашиватам падам авйайам*

Гарчи ҳар хил фаолият билан шугулланиб юрган бўлса ҳам, Менинг ҳимоям остида бўлган асл содиқ хизматкорим Менинг марҳаматим билан мангу ва ўзгармас даргоҳимга эришади.

Изоҳ: *мад-вйапаишрайаҳ* дегани "Худо Шахсининг ҳимояси остида" деганни билдиради. Моддий иллатлардан биратўла покланиш учун Худонинг асл содиқ хизматкори Худо Шахсининг ёки Унинг вакили бўлган руҳий устознинг раҳбарлиги остида ҳаракат қилади. Асл содиқ хизматкор учун вақтнинг, замоннинг ҳеч қандай чегараси қолмайди. У ҳамиша, куну-тун Худонинг кўрсатмаларини амалга ошириш билан боғлиқ ишлар билан машғул бўлиб юради. Ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган содиқ хизматкорга Парвардигор ҳамиша ғамхўрлик қилади. Ҳаётда барча кийинчиликларни енгиб, у умрининг охирида албатта Худонинг даргоҳига, Кришналокага эришади. Шу олий даргоҳда унинг учун аллақачон маҳсус жой ҳозирлаб қўйилган, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас. У мангу даргоҳ ҳеч қачон ўзгармайди; у жойдаги ҳамма нарса мангу, емирилмас, илм ва лаззатга тўла.

57. *четаса сарва-кармани
майи саннийасйа мат-параҳ
буддхи-йогам унаишритйа
мач-читтаҳ сататам бхава*

Ҳар бир иш ва амалларингда ҳамиша Менга таваккал қил, ҳамиша Менинг ҳимоям остида эканингни ҳеч қачон эсингдан чиқарма! Шу тариқа Худога садоқат билан хизмат қилиб, ҳамиша Мени ўйлаб юр!

Изоҳ: Кришна онгида ҳаракат қилиб юрган киши ҳеч қачон ўзини бу оламнинг хўжайинидай тутмайди. Ҳақиқий хизматкор сингари, Худонинг содиқ хизматкори ҳаётда ҳамиша Худонинг амри билан ҳаракат қилиб яшаши лозим. Хизматкор ҳеч қачон ўз хоҳиши билан иш қилмайди. У фақат хўжайини буюрган ишни қилади. Олий хўжайинининг амрини бажариб юрган хизматкор йўқотган нарсаси учун қайғурмайди, бирор нарсага эга бўлганида қувончдан яйраб кетмайди. У Худонинг амрини бажариб, ўз бурчини виждон билан адо этади, холос. Бизга эътироз билдириб айтишлари мумкинки, Аржун бевосита Кришна-

нинг буйруғини бажариб ҳаракат қилди, аммо Кришна билан бевосита мулоқотда бўлмайдиган одамлар нима қилишлари керак? Агар инсон Кришнанинг ҳақиқий вакили раҳбарлиги остида Кришнанинг «Бҳагавад-гита»да берган кўрсатмаларига риоя қилиб яшаса, у ҳам худди ана шундай натижага эришади. Бу ерда ишлатилган *мат-параҳ* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора "Кришна онгида ҳаракат қилар экан, содиқ хизматкорнинг Парвардигорни мамнун қилишдан бошқа ҳеч қандай мақсади йўқ" деган маънони билдиради. Содиқ хизматкор бирор иш билан машғул бўла туриб, фақат Кришна ҳақида ўйлаб юриши лозим: "Менга бу ишни бажаришни Кришна буюрган!" Шунда у табиий равишда ҳамиша Кришнани ўйлаб юради, шу тариқа у Кришнани англашда мукамалликка эришади. Лекин, шуни айтиб ўтиш керакки, содиқ хизматкор **аввал ўз хоҳиши билан қандайдир ишни қилиб бўлиб, кейин унинг натижасини Худога бағишламаслиги керак.** Бундай фаолият Худога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилиш ҳисобланмайди. Содиқ фақат Кришнанинг аниқ кўрсатмалари асосида ҳаракат қилиши лозим. Буни тушуниб олиш жуда муҳим. Биз Худонинг амрини устозлар силсиласи орқали, ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаси кўринишида оламиз. Шунинг учун руҳий устознинг кўрсатмаларини бажариш содиқнинг ҳаётдаги энг асосий вазифаси бўлиши шарт. Агар инсон ҳақиқий руҳий устоз қабул қилиб, унинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаса, у албатта Худони таниб, руҳий баркамолликка эришади.

58. *мач-читтаҳ сарва-дургани
мат-прасадат таришийаси
атха чет твам аханкаран
на шроийаси винанкийаси*

Ҳамиша Мени ўйлаб юриб, сен Менинг марҳаматим билан шартланган ҳаётнинг барча қийинчиликларини енгиб ўтасан. Агар сен Менинг кўрсатмаларимга қулоқ солмай, Мени эсдан чиқариб, сохта ўзлигинг таъсири остида ҳаракат қилсанг, йўлдан адашиб ўзингни йўқотасан.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ўз танасининг, яъни ўзининг жисмоний эҳтиёжларини қондириш билан қизиқмайди. Калтафаҳм нодон одамлар инсон ҳаётда қандай қилиб барча ташвишлардан халос бўлиши мумкинлигини тушуна олмайдилар. Кришна онги билан ҳаракат қилиб юрган инсон учун Кришна энг яқин дўст бўлади. Парвардигор Ўз дўстининг бахт-саодатини ўйлаб, унинг тиним билмасдан Ўзини мамнун қилишга интилаётганини кўриб, Ўзини бутунлай унинг қўлига топширади. Шунинг учун биз ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан келиб чиқадиган сохта ўзлик таъсирига берилиб,

нафсимизнинг қулига айланиб қолмаслигимиз лозим. Ҳеч ким ўзини моддий табиат қонунларига бўйсунмайдиган, ўз билганича, тўла мустақил ҳолда ҳаракат қилишга қодир инсон деб ўйламаслиги керак. Бу дунёдаги ҳар қандай инсон моддий табиатнинг бешафқат қонунларига бўйсуниб яшашга мажбур. Лекин, инсон ҳаётда Кришна онги билан яшаб, Худога садоқат билан хизмат қила бошлаши биланоқ руҳий озодликка эришиб, ҳаётда учрайдиган ҳар хил моддий қийинчиликлардан халос бўла бошлайди. Кришнанинг айтган гапларига жиддий эътибор бериш керак: ҳаётда Кришна онги билан ҳаракат қилиб яшамас экан, инсон моддий оламнинг туғилиш ва ўлишлар океанига ботиб кетади. Аслида шартланган руҳларнинг бирортаси ҳаётда қайси ишларни қилиш керагу, қандай ишлар таъқиқланган эканини билмайди, аммо Кришна онгига эга бўлган киши ҳар қандай фаолият билан машғул бўлишдан қўрқмас ҳам бўлади, чунки унинг қалбида мавжуд бўлган Кришна ҳамиша унга ҳаётда қандай яшаш кераклигини кўрсатиб туради, сиртдан эса, руҳий устоз Кришнанинг бераётган кўрсатмаларини тасдиқлаб туради.

59. *йад аханкарам ашритйя
на йотсйа ити манйасе
митхйаишиа вйавасайас те
пракритис твам нийокийати*

Агар сен ҳозир Менинг амримни бажармасдан жанг қилмасанг, нотўғри йўлни танлаган бўласан. Жангчи тоифасига хос бўлган табиатинг сени барибир жанг қилишга мажбур қилади.

Изоҳ: Аржун кшатрийлар табиатига эга бўлган жангчи эди. Шу боис жанг қилиш унинг табиий аъмоли, муқаддас бурчи эди. Аммо, сохта ўзлиги таъсири остида у "бобомни, устозимни ва дўстларимни ўлдирсам, гуноҳ иш қилган бўламан" деб иккиланиб турганди. Аслида у қилаётган ҳаракатларининг натижаси яхши ёки ёмон бўлишини худди ўзи белгилайдигандай, ўзини мустақил ҳукмдор деб ҳис қиларди. У ўзига жанг қилишни буюриб, ёнида турган Худонинг Олий Шахсини эсидан чиқариб қўйган эди. Шартланган руҳга ана шундай унутувчанлик азалдан хос бўлган табиий хусусият. Олий ҳукмдор бизга нима яхши-ю, нима ёмон эканини кўрсатиб берапти, биз ҳаётда Кришнанинг, Худонинг кўрсатмалари асосида, Кришна онги билан яшасак албатта руҳий баркамоллик чўққисига эришамиз. Ҳеч ким ўзининг тақдирига нималар ёзилганини Парвардигордан яхшироқ билишга қодир эмас, шунинг учун бизнинг ҳаётда қилишимиз мумкин бўлган энг яхши ва ягона тўғри ишимиз - Худонинг амри ва кўрсатмалари асосида яшашдан, яъни ўз ихтиёримизни бутунлай Худога топширишдан иборат. Ҳеч ким Худонинг Олий

Шахсининг кўрсатмаларини инкор этмаслиги ёки Худонинг вакили бўлган ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига зид бўлган ишларни қилмаслиги керак. Худонинг Олий Шахсининг амрини сўзсиз бажариш лозим, шунда биз ҳамиша мустаҳкам ҳимоя остида хавф-хатарсиз яшаймиз.

60. *свабхава-джена каунтейя
нибаддхаҳ свена кармана
картум неччхаси йан мохат
каршиийаси авашио "ни тат*

Сен адашганинг сабабли ҳозир Менинг амримга бўйсуниб иш тутишдан бош тортяпсан. Лекин, жангчиларга хос бўлган табиатинг барибир сени айнан шундай ҳаракат қилишга мажбур қилади, эй Кунтининг ўғли.

Изоҳ: Худонинг амрини бажаришдан бош тортган киши ўзига таъсир қилаётган моддий табиат гуналарига мос ҳолда ҳаракат қилишга мажбур бўлади. Ҳар биримиз ҳаётда моддий табиат гуналарининг қандайдир бирикмаси таъсири остида яшаймиз, ана шу таъсир остида ҳаракат қиламиз. Аммо ўз хоҳиши билан Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашга қарор қилган киши ҳақиқатан ҳам ҳар қандай олқишга сазовор бўлган буюк инсондир.

61. *шивараҳ сарва-бхутанам
хрид-деше "рджуна тиштхати
бхрамайан сарва-бхутани
йантрарудхани майайя*

Эй Аржун, Парвардигор ҳар кимнинг қалбида мавжуд ва У моддий қувват яратиб қўйган машинага ўхшаган тана ичига жойлашган тирик мавжудотларнинг барча ҳаракатларини бошқариб туради.

Изоҳ: Аржун мукамал илмга эга эмасди, унинг жанг қилиш ёки қилмаслик ҳақида келган қарори ўзининг ҳаёт ҳақидаги чекланган тасаввурига асосланган эди. Кришна унга алоҳида тирик мавжудот ўз ҳаракатларида тўла мустақил ёки бутунлай озод эмаслигини тушунтирди. Худонинг Олий Шахси, яъни Унинг Ўзи Параматма қиёфасида ҳар бир тирик мавжудот қалбида ҳам мавжуд бўлиб, унинг ҳаракатларини бошқариб туради. Танаси алмашгандан кейин тирик мавжудот ўзининг аввалги танасидаги орзу-истакларини эсидан чиқариб қўяди, аммо Олий Руҳга ўтмиш, ҳозир ва келажакдаги ҳамма нарса аён бўлгани сабабли, У алоҳида руҳнинг ҳар хил таналарда қилган барча ишларидан хабардор. Шундай қилиб, Олий Руҳ тирик мавжудотнинг барча ҳаракатларини бошқариб туради. Олий Руҳнинг кўрсатмаси асосида моддий қувват яратган моддий тана машинасида ўтириб, тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаётида қилган

ишларининг оқибатларини бошидан кечиради. Тирик мавжудот маълум бир танага эга бўлган заҳоти, шу тана унинг қиладиган ҳар бир ҳаракатини белгилаб, уни ҳар томонлама чеклаб, қолипга солиб қўяди. Бир ҳайдовчининг ўзи ҳар хил машиналарда ҳар хил ҳаракат қилади: тез юрадиган машинада тез юради, секин юрадиган машинада секин. Худди шунингдек, Олий Рухнинг кўрсатмалари асосида моддий табиат ҳар бир тирик мавжудот учун маълум кўринишдаги тана тайёрлаб беради. Шу танада тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаётида амалга ошира олмай қолган орзу-истакларини амалга оширади. Ҳеч ким ўзини Худонинг Олий Шахсига қарам эмас деб ҳисобламаслиги керак. Алоҳида руҳ ҳамиша Худонинг ҳукми остида бўлади. Шунинг учун тирик мавжудотнинг бурчи - ўз ихтиёрини бутунлай Худога топшириб, Унинг қонунларига бўйсуниб яшашдан иборат. Мазкур шеърнинг мазмуни шундай.

62. *там эва шаранам гаччха
сарва-бхавена бхарата
тат-прасадат парам шантим
стханам прасяси шашватам*

Эй Бхарат ўғли, ҳеч иккиланмасдан ўзингни бутунлай Унга топшир! Унинг марҳамати билан сен илоҳий осойишталикка эга бўласан ва Унинг мангу даргоҳига эришасан.

Изоҳ: Шундай қилиб, тирик мавжудот Худога, ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Олий Рухга ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим. Фақат шундагина у барча моддий азоб-уқубатлардан халос бўлади. Худога ўз ихтиёрини топшириш билан одам бу дунёдаги ҳаётнинг барча мусибатларидан қутулибгина қолмасдан, умрининг охирида Худонинг мангу даргоҳига эришади. Ведаларда руҳий олам шундай таърифланади: *тад вишноҳ парамам падам*. (Риг-веда.1.22.20). Ҳамма моддий нарсалар ҳам аслида руҳий табиатга эга, аммо *парамам падам* ибораси бевосита руҳий осмонни, яъни *Вайкунтҳа* деб аталадиган мангу даргоҳни билдиради. «Бҳагавад-гита»нинг ўн бешинчи бобида шундай дейилган эди: *сарвася чахам хриди саннивиштаҳ* - яъни, "Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд". Шу боис, агар инсон қалбидаги Олий Рухга ўз ихтиёрини топширса, у Худо Шахсига, Кришнага ўз ихтиёрини топширган бўлади. Аржун Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олди. Ўнинчи бобда у Кришнани *парам Браҳма парам дхама* деб атаган эди. Аржун бу билан Кришнани "Худонинг Олий Шахси" ҳамда "барча тирик мавжудотларнинг энг олий даргоҳи" деб тан олган эди. Бу унинг шахсий фикри эмас, балки Нарада, Асита, Девала ва Вйаса сингари буюк донишмандлар ҳам тан олган аниқ ҳақиқатдир.

63. *ити те джнанам акхйатам
гухйад гухйатарам майа
вимришйаитад ашешена
йатхеччхаси татха куру*

Шундай қилиб, Мен сенга барча махфий илмлар ичида энг махфий илм сирларини ошкор этдим. Ҳаммасини яхшилаб ўйлаб кўр, кейин эса, ўз билганингча ҳаракат қил!

Изоҳ: Парвардигор Аржунга *браҳма-бхута* ҳақида гапириб берганди. *Браҳма-бхута* даражасига эришган кишининг қалби қувончга тўлади, у ҳеч нарсадан азият чекмайди, ҳеч нарсага интилмайди - сирли, илоҳий илмга эга бўлишнинг натижаси шундай бўлади. Кейин Шри Кришна Аржунга Олий Рух ҳақидаги илмни ўргатган эди. Бу ҳам Браҳман ҳақидаги юксакроқ даражадаги илм.

Бу ерда ишлатилган *йатхеччхаси татха куру* ("ўз хоҳишинг билан иш тут") ибораси шундан далолат берадики, Парвардигор тирик мавжудотга маълум даражада мустақиллик ато этиб қўйган ва Ўзи унинг ана шу мустақиллигига халақит бермайди. «Бҳагавад-гита»да Парвардигор инсон қандай қилиб ҳаётнинг энг олий даражасига кўтарила олишини батафсил тушунтириб берган эди. Аржуннинг олган энг яхши маслаҳати шуки - у ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Олий Рухга ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим. Инсон «Бҳагавад-гита» илмини ҳар томонлама ўрганиб, чуқур мулоҳаза юритиб, тўғри хулоса чиқариб, Олий Рухнинг кўрсатмалари асосида ҳаракат қилиб яшашга **ўзи қарор қилиши** лозим. Бу унга ҳамиша Кришна онги билан яшаш, яъни руҳий баркамолликнинг инсон эриша оладиган энг юксак чўққисига эришиш имконини беради. Парвардигорнинг шахсан Ўзи Аржунга жангда иштирок этишни буюрди. Инсон биринчи навбатда ўзининг шахсий манфаати учун Худонинг амрига бўйсунди. Аслида биз Худо учун эмас, ўз манфаатимиз учун шундай қиламиз. Шундай қарорга келиш учун инсон Парвардигор ато этган юксак тафаккури ёрдамида чуқур мулоҳаза юритиб, ҳаётини ҳар томонлама ўйлаб кўриши лозим. Фаросатли инсон **онгли равишда** Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашга **қарор қилиши керак**. Худонинг кўрсатмаларини эса, биз Кришнанинг ҳақиқий вакили бўлган руҳий устоздан оламиз.

64. *сарва-гухйатамам бхуйаҳ
ириу ме парамам вачаҳ
ишто "ши ме дридхам ити
тато вакийами те хитам*

Менинг яқин дўстим бўлганинг учун Мен сенга энг олий ва энг махфий илмни ошкор этаман. Диққат билан қулоқ сол, Мен ҳозир сенинг бахтингни ўйлаб гапиряпман.

Изоҳ: Кришна Аржунга аввал махфий илми, кейин эса ундан ҳам махфийроқ илм сирларини ошкор этди (Брахман ҳақида, Олий Рух ҳақида). Энди эса, донишмандлик илмининг энг махфий сирини ошкор этаётиб, унга шундай дейди: ўз ихтиёрингни бутунлай Худонинг Олий Шахсига топшир. Тўққизинчи бобнинг охирида Парвардигор шундай деганди: *ман-манах* - "Ҳамиша Мен ҳақимда ўйла!" «Бҳагавад-гита» таълимотининг асосий мазмунини алоҳида таъкидлаш учун шу насихатини Худо Шахси бу ерда яна бир бор такрорляпти. Буни ҳақиқатан ҳам Кришнага азиз бўлган инсон, яъни Унинг содиқ хизматкори англай олади. Оддий одамлар учун бу ҳамиша махфий сир бўлиб қолаверади. Бу - Ведаларда берилган барча кўрсатмалар ичида энг муҳим кўрсатмадир. Бу ерда Кришнанинг айтаётган гаплари, бераётган кўрсатмалари барча муқаддас китобларнинг энг асосий мазмуни бўлиб, Унинг кўрсатмалари фақат Аржунга эмас, балки барча тирик мавжудотларга қаратилган.

65. *ман-мана бхава мад-бхакто
мад-йаджи мам намаскуру
мам эваишйаси сатйам те
пратиджане прийо "си ме*

Ҳамиша Мени ўйла, Менинг содиқ хизматкорим бўл, Менга сажда қил ва Менга сиғиниб яша. Шунда сен албатта Менга эришасан. Мен бунга аниқ ваъда бераман, чунки сен - Менинг азиз дўстимсан.

Изоҳ: Энг юксак илоҳий илмнинг махфий сирини шундан иборатки, ҳар бир инсон Кришнанинг содиқ хизматкори бўлиши, ҳамиша Уни эслаб юриши, қилаётган ишларининг барчасини фақат Унга бағишлаб яшаши лозим. Сохта муроқабани билан шуғулланиб, бекорга вақт кетказиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Инсон ўз ҳаётини шундай ташкил қилиши керакки, токи у сутканинг ҳар бир лаҳзасида Кришнани эслаб юрадиган бўлсин. Қандай иш бўлишидан қатъий назар кундалик турмушда бажариб юрган ишларимизнинг барчаси Кришнага хизмат қилиш билан боғлиқ бўлиши керак. Шунда биз ҳамиша Кришнани ўйлаб юра оламиз ва Худодан бошқа нарсани ўйлашга вақтимиз қолмайди. Кришна ваъда бериб айтяптики, ана шундай даражага, соф Кришна онгига эришган киши албатта Унинг даргоҳига қайтиб боради ва Худо Шахси билан бевосита мулоқотда бўлиб яшайди. Кришна Аржунга илоҳий илмнинг энг махфий сирини ошкор этди, чунки Аржун Унинг энг яқин дўсти эди. Аржуннинг изидан бораётган ҳар бир инсон ҳам Кришнанинг яқин дўсти бўлишга, руҳий баркамолликнинг Аржун эришган юксак чўққисига эриша олади.

Бу ерда алоҳида таъкидланиб айтилганки,

инсон ўзининг бутун ақлини Кришнанинг икки қўлли, қўлида най ушлаб турган, кўкимтир-қора рангли, сочига товус пати қистириб олган ёш ўспирин бола қиёфасида мужассам қилиши лозим. Кришнанинг шахсий қиёфасининг таърифи "Брахма-самхита" ва бошқа ведавий муқаддас китобларларда аниқ келтирилган. Инсон ақлини Кришнанинг азалий, бошланғич қиёфасида мужассам қилиши ва Унинг бошқа қиёфаларини эшлашга уриниб ақлини чалғитмаслиги лозим. Худонинг Олий Шахси сон-саноксиз қиёфаларда намоён бўлади: Вишну, Нарайана, Рама, Вараха ва ҳоказо, аммо Худонинг содиқ хизматкори ўзининг ақлини Парвардигорнинг ҳозир Аржун кўриб турган икки қўлли қиёфасида мужассам қилиши лозим. Инсон бутун ақлини Кришнанинг қиёфасида мужассам қилиши ҳақидаги илм - илоҳий илмнинг энг махфий сирини ҳисобланади, шу сирни Кришна Ўзининг энг яқин дўсти сифатида Аржунга ошкор этипти.

66. *сарва-дхарман паритйаджйа
мам экам шаранам враджа
ахам твам сарва-панебхйо
мокшайишйами ма шучах*

Ҳар қандай диний амалларни тарк эт, ўзингни бутунлай Менга топшир. Мен сени барча гуноҳларинг оқибатидан халос этаман. Ҳеч нарсадан қўрқма!

Изоҳ: Парвардигор Аржунга илм ва диннинг ҳар хил кўринишлари ҳақида гапириб берди. У Аржунга Олий Браҳман ҳақида, Олий Рух ҳақида, жамиятнинг ҳар хил табақалари ҳақида, руҳий юксалиш поғоналари ҳақида, таркидунёлик ҳақида, моддий тутқунликдан озод бўлиш йўллари ҳақида, сезгиларини, ақли қандай жиловлаш ҳақида, муроқабани ва бошқа кўп нарсалар ҳақида гапириб берди. Бошқача қилиб айтганда, Кришна Аржунга руҳий фаолиятнинг ҳар хил турларини таърифлаб берди. Энди эса, Кришна «Бҳагавад-гита»да айтилган гапларнинг барчасига яқин ясаб, Аржун бу нарсаларнинг ҳаммасидан воз кечиши ва Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим эканини айтяпти. Ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топшириш натижасида у қилган гуноҳларининг барча оқибатларидан халос бўлади, чунки Кришнанинг шахсан Ўзи уни ҳимоя қилишга ваъда берапти.

Еттинчи бобда айтилган эдики, барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлган кишигина Кришнага бевосита хизмат қила олади. Буни эшитган одам, албатта "ҳали мен барча гуноҳларим оқибатидан халос бўлмадим, шунинг учун Кришнага ўз ихтиёримни бутунлай топшира олмайман" деган қарорга келиши мумкин. Шундай гумонларни тарқатиб юбориш учун, Кришна бу ерда айтяптики, ҳатто гуноҳларидан бутунлай покланмаган одам ҳам агар Шри Кришнага ўз

ихтиёрини топширса, барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлади. Инсон ўзининг қилган гуноҳлари оқибатидан халос бўлиш учун бошқа бирор махсус йўллари излаб, овора бўлиб юришининг ҳожати йўқ. Шри Кришнанинг барча тирик мавжудотларнинг ягона нажот макони, Худонинг Олий Шахси эканини тан олиб, инсон чуқур иймон ва садоқат билан Унга ўз ихтиёрини топширса бас, ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлади.

Кришнага ўз ихтиёрини топшириш қандай бўлиши "Хари-бҳакти-виласа"(11.676)да ёзилган.

*анукулйасйа санкалтаҳ
прадикулйасйа варджданам
ракишиятити вишвасо
гоптритве варанам татха
атма-никшепа-карпание
шад-видха шаранагатиҳ*

Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли шундан иборатки, инсон ҳаётда охир-оқибатда Худога садоқат билан хизмат қилишга олиб келадиган ишлар билан машғул бўлиб яшаши лозим. Инсон жамиятдаги эгаллаб турган ўрнига қараб ўз бурчини бажаришда давом этавериши мумкин, аммо жамиятдаги ўз бурчини мукамал бажариш билан бир қаторда у қалбида Кришна онгини ривожлантирмаса, Худони англаб етмаса, унинг ҳаётда қилиб юрган ишларининг ҳаммаси бефойда, бемаъни ишлар бўлиб, ўзига зарардан бошқа бирор нарса олиб келмайди. Инсон ҳақиқий ўзлигини, Худони англаб етишга халақит берадиган ишларнинг ҳаммасидан узоқ юриши керак. Парвардигор, Шри Кришна Ўзининг содиқ хизматкорини ҳамшиша, ҳамма ерда ҳар қандай хавф-хатардан шахсан Ўзи ҳимоя қилиб юришига аниқ ишониб керак. Биз танада жонимизни қандай сақлаб қолиш ҳақида қайғуриб безовта бўлиб юрмаслигимиз лозим. Буни Кришна шахсан Ўз зиммасига олган. Биз ўзимизнинг ноилож, ҳокисор ҳолатда эканимизни англаб етишимиз, бизга руҳий юксалишда, ҳақиқий ўзлигимизни англаб олишда фақат Парвардигор ёрдам бера олишини тушуниб, шуни ҳамшиша эсимизда сақлаб юришимиз лозим. Кришна онгида Худога садоқат билан хизмат қилиш билан жиддий шуғулланиб юрган киши шу заҳотиёқ барча моддий иллатлардан бутунлай покланади. Онгни поклашининг ҳар хил тизим ва усуллари бор: Ҳақиқатни фалсафий фикрлашлар ёрдамида излаш, мувоқабат қилиш ва сеҳрли йога билан шуғулланиш ва ҳоказо. Аммо ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган кишининг ўз онгини поклаш учун бундай усуллардан фойдаланиб юришига ҳожат қолмайди. У Кришнага ўз ихтиёрини топшириш билан шунча вақтини тежаб қолади ва ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб, руҳий баркамолликка эришади.

Охир-оқибатда инсон ўзининг қалбида Шри Кришнанинг ғаройиб гўзал қиёфасига, жамолига

боғланиш туйғусини уйғотиши лозим. Худо Шахсини "Шри Кришна" деб айтишларига сабаб - Унинг ниҳоятда гўзаллигида, ҳаммани Ўзига махлиё қилишида. Кришнанинг ғаройиб, бенуксон гўзал жамолига махлиё бўлиб унга боғланиб қолган киши ўзини ҳаётда "энг омадли инсон" деб ҳисобласа бўлади. Илоҳий фаолият билан шуғулланиб юрган ҳар хил тоифадаги одамлар бор: бировлар шахсиятсиз Браҳманга мувоқабат қиладилар, бошқалар Олий Рух кўринишидаги Худога ва ҳоказо, аммо шундай одамлар ичида Худонинг Олий Шахсига, айниқса Шри Кришнанинг шахсан Ўзига мувоқабат қилиб, Унинг бетакрор гўзал сиймосига боғланган киши энг бахтиёр инсондир. Бошқача қилиб айтганда, инсоннинг бутун фикру-хаёлини Кришнада мужассам қилишини ифодаладиган йўл - Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаш йўли руҳий илмнинг ва «Бҳагавад-гита» таълимотининг энг махфий сири ҳисобланади. Карма-йогларни ҳам, эмпирик-файласуфларни ҳам, сеҳргарларни ҳам, Худонинг содиқ хизматкорларини ҳам "илоҳиёт одамлари" деб ҳисоблайдилар, аммо уларнинг ичида энг аълоси Кришнанинг содиқ хизматкори ҳисобланади. Шри Кришна айтяптики, *ма шучаҳ - "Ҳеч нарсдан кўркма, барча гумонларингни ташла, ҳеч нарсдан ташвишланма!"* Кришнанинг бу гаплари жуда муҳим. Кимдир буни тушунмаслиги мумкин: "Қандай қилиб ҳар қандай диний қонун-қоидаларни тарк этиб, ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириш мумкин?" Лекин, аслида бу илоҳий сирнинг мазмунини англаб етган кишида бундай шубҳаларга ўрин қолмайди.

*67. идам те натапаскайа
набхактайа кадачана
на ча шуирушаве вачйам
на ча мам йо "бхйасуйати"*

Ҳеч қачон бу махфий илм сирларини ўзини тута олмайдиган, ўзини Менга топширмаган, Менга хизмат қилишни истамайдиган ва Менга ҳасад қиладиган одамларга ошкор этма.

Изоҳ: Илоҳий илмнинг бу махфий сирини дин қонунларига самимий амал қилиш учун ўз нафсини ҳеч қачон бирор нарсдан тийишга қучи етмайдиган, ҳеч қачон Худога садоқат билан хизмат қилмайдиган, Худонинг асл содиқларига хизмат қилмайдиган кишиларга, айниқса, Кришнани шунчаки бир "тарихий қаҳрамон" деб ҳисоблайдиган, Унинг улуғворлигига ҳасад қиладиган калтафаҳм одамларга ошкор этмаслик керак. Кришнага ҳасад қиладиган иблис табиатли одамлар кўпинча Худога ўзи истаган йўл билан сиғинадилар. Шундай иймонсизлар пул ишлаб топиш учун «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзадилар. Шу боис ҳақиқатан ҳам Кришнани, Худо Шахсини англаб етишга самимий интилаётган киши шундай иймонсиз одамларнинг "Бҳагавад-гита"га ёзган

нопок изоҳларини ўқимаслиги лозим. Нафсига кучи етмаган, ҳаётда ҳайвонлардай пала-партиш яшайдиган одамлар ҳеч қачон «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини тушуна олмайдилар. Ҳатто инсон ўзининг сезгиларини, нафсини жиловлаб олган, Ведаларнинг қонун-қоидаларига сўзсиз амал қилиб юрган бўлса ҳам, агар қалбида Худо Шахсига иймон-этиқод бўлмаса, Унга садоқат билан хизмат қилиб юрмаса, ҳеч қачон Кришнани англаб етолмайди. Ҳатто ўзини “Худонинг содиқ хизматкори” деб ҳисоблайдиган, аммо ҳаётда Кришна онги билан яшамай, Худога садоқат билан хизмат қилмай юрган киши ҳам Кришнани англаб етиш имкониятидан маҳрум. Кришна Ўзини «Бҳагавад-гита»да "Худонинг Олий Шахси" деб, Ўзига тенг келадиган ёки Ундан буюкроқ зот ҳеч қаерда йўқ, деб эълон қилгани сабабли Унга ҳасад кўзи билан қарайдиган одамлар кўп. Ундай одамларга «Бҳагавад-гита»ни гапириб юришнинг ҳожати йўқ, чунки барибир улар ўзларининг нопок онги билан бу илмни тўғри тушуна олмайдилар. Иймон-этиқодсиз кишилар ҳеч қачон «Бҳагавад-гита»нинг маъносини ва Шри Кришнанинг Ўзини англаб етолмайдилар. Кришнанинг асл содиқ хизматкори раҳбарлиги остида Парвардигорнинг илоҳий табиатини тушуниб етмаган киши «Бҳагавад-гита»нинг маъносини англаб етишга ҳатто уриниб ҳам юрмасин.

68. *йа удам парамам гуҳйам
мад-бҳактешв абхидхасйати
бҳактим майи парам критва
мам эваиййатй асамшайах*

Мана шу энг махфий сирни Менинг содиқларимга ошкор этиб юрган киши, шубҳа йўқки, Менга соф садоқат билан хизмат қилиш шарафига муяссар бўлади ва умрининг охирида Менинг олдимга келади.

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»ни фақат Худонинг содиқ хизматкорлари даврасида муҳокама қилиш тавсия қилинади, чунки Худога иймон келтирмаган кишилар барибир «Бҳагавад-гита»нинг мазмунини, ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси Кришнани англаб етишга қодир эмаслар. Ягона Парвардигор Кришнани аслида қандай бўлса шундайлигича, «Бҳагавад-гита»ни аслида қандай бўлса шундайлигича қабул қилишдан бош тортадиган кишилар имонсиз даҳрийлар тоифасига кириб қолмаслик учун «Бҳагавад-гита»га изоҳ ёзиб, уни бошқаларга ўз билганича тушунтиришга уриниб юрмаслиги керак. Кришнани Худонинг Олий Шахси деб тан оладиган имонли кишиларгагина «Бҳагавад-гита»нинг мазмун-моҳиятини тушунтириш керак. Бу нодир, муқаддас китоб имонсиз даҳрийлар, сафсатабоз-файласуфлар учун эмас, балки фақат Худога соф садоқат билан хизмат қилиб юрган иймон-этиқодли такводор зотлар учун

мўлжалланган. Лекин, «Бҳагавад-гита»нинг маъносини бузмасдан, уни асл ҳолида бошқаларга тушунтиришга самимий интилаётган киши албатта Худога садоқат билан хизмат қилишда юксалишга эришиб, охир-оқибатда албатта Худонинг асл содиқ хизматкорига айланади. Худога соф садоқат билан холис хизмат қилиш эса, умрининг охирида уни албатта ўзининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига олиб боради.

69. *на ча тасман манушйешу
кашчин ме прийа-криттамах
бхавита на ча ме тасмад
анйах прийатаро бхуви*

Бу дунёда Мен учун ундан ҳам азизроқ хизматкор йўқ ва ҳеч қачон бўлмайди ҳам.

70. *адхйешйате ча йа имам
дхармйам самвадам авайоҳ
дженана-йадженена тенахам
иштах сйам ити ме матих*

Бу муқаддас суҳбатни диққат билан ўрганган ҳар бир инсон фикр юритиб, Менга ҳурмат ва эҳтиром билан сажда қилади, Менинг фикрим шундай.

71. *шраддхаван анасуйаш
ча шринуйад апи йо нарах
со “ни муктаҳ шубхал локан
прапнуйат пунйа-карманам*

Қатъий ишонч билан, ҳасад қилмасдан бизнинг суҳбатимизга қулоқ солган киши барча гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлади ва такводор зотлар яшайдиган саодатли сайёраларга эришади.

Изоҳ: Олтмиш еттинчи шеърда Кришна «Бҳагавад-гита»ни Парвардигорга ҳасад қиладиган одамларга гапириб беришни бутунлай таъқиқлаб қўйган эди. Бошқача қилиб айтганда, «Бҳагавад-гита» - фақат Худонинг содиқ хизматкорлари учун нозил қилинган илоҳий китоб. Лекин, баъзан Худонинг содиқ хизматкори жамоа орасида «Бҳагавад-гита»дан маъруза қилиши, тингловчилар орасида эса, Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган иймонсиз одамлар ҳам бўлиши мумкин. Нимага у шундай жамоа орасида "Бҳагавад-гита"дан маъруза қилади? Мазкур шеърда айтилганки, гарчи жамиятда ҳамма бирдай Худонинг содиқ хизматкори бўлишга қодир бўлмаса ҳам, халқ орасида Кришнага ҳасад қилмайдиган, Ундан нафратланмайдиган соддадил, ғофил одамлар кўп. Улар Шри Кришнанинг Худонинг Олий Шахси эканига ишонадилар. Худонинг содиқ хизматкорининг Кришна ҳақида гапираётган гапларини тинглаб, шундай одамлар ҳам барча гуноҳларидан покланадилар ва умри-

нинг охирида тақводор зотлар яшайдиган жаннатий сайёраларга эришадилар. Шунинг учун Худога садоқат билан хизмат қилишга интилмаётган киши ҳам, Худонинг содиқ хизматкори оғзидан «Бҳагавад-гита»ни тинглаш шарофати билан бебаҳо руҳий бойликка эга бўлади. Шундай қилиб, Худонинг содиқ хизматкори ҳар бир инсонга гуноҳларидан покланиб Худонинг содиқ хизматкори бўлиш имконини беради.

Одатда гуноҳларидан покланган тақводор кишилар ҳаётда Кришна онги билан яшаш таълимоти осонлик билан қабул қиладилар. Бу ерда ишлатилган *пунйя-карманам* иборасига эътибор бериш керак. *Пунйя-карманам* тоифасига Ведаларда кўрсатилган *ашвамедҳа-яғйа* сингари қурбонлик маросимлари киради. Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган, аммо ҳали Худонинг асл содиқ хизматкори бўлмаган тақводор кишилар кейинги ҳаётида Кутб юлдузига, Дхрува Махараж бошқараётган Дхрувалока сайёрасига эришадилар. Дхрува Махараж - Худонинг буюк содиқ хизматкори, Кутб юлдузи (Дхрувалока) эса, унинг шахсий даргоҳи, салтанати ҳисобланади.

*72. каччид этач чхрутам
партха твайаикагрена четаса
каччид аджнана-саммохаҳ
пранаштас те дхананджайа*

Эй Притхининг ўғли, эй бойлик эгалловчи, Менинг гапларимни етарлича диққат билан тингладингми? Қалбингни қамраб олган ғофиллик ва алданишлардан халос бўлдингми?

Изоҳ: Кришна Аржуннинг руҳий устози вазифасини бажаряпти, шунинг учун У шоғирдидан «Бҳагавад-гита» илмини тўғри тушунганини билиб олмоқчи бўляпти. Акс ҳолда Кришна унга «Бҳагавад-гита»нинг истаган жойини қайтадан тушунтириб беришга тайёр. «Бҳагавад-гита» таълимотини Кришна ёки Унинг вакили бўлган ҳақиқий руҳий устоз оғзидан тинглаган киши қалбидаги барча ғофиллик иллатларидан покланганини ўзи қалбида яққол ҳис қилиши лозим. «Бҳагавад-гита» - қандайдир дунёвий файласуф ёки шоир ёзиб кетган оддий асар эмас: бу муқаддас китобни Парвардигорнинг шахсан Ўзи нозил қилган. Бу насихатларни Кришнанинг Ўзидан ёки Унинг ҳақиқий вакилидан эшитган киши албатта руҳий озодликка эришади ва ғофиллик зулматидан халос бўлади.

*73. арджуна увача
нашто мохаҳ смритир лабдха
тват-прасадан майачйута
стхито "сми гата-сандехаҳ
каришиёе вачанам тава*

Аржун деди: Эй бегуноҳ Зот, о Кришна, энди мен барча адашишлардан халос бўлдим ва

Сенинг марҳаматинг билан хотирам қайта тикланди. Барча гумонларим тарқади ва мен қатъий ишонч билан Сенинг амрингни бажаришга тайёрман!

Изоҳ: Аржун сингари, барча тирик мавжудотларнинг вазифаси - ҳаётда комил ишонч билан ягона Парвардигорнинг амрини бажариб яшашдан иборат. Барча тирик мавжудотлар Худога хизмат қилиш учун яратилган. Шри Чаитанйя Махапрабху айтган эдики, тирик мавжудот ўзининги асл табиатига кўра Худонинг мангу хизматкори ҳисобланади. Шуни эсидан чиқарган тирик мавжудот моддий табиат ҳукми остига тушиб қолади, аммо Худога хизмат қилиш унга моддий табиат ҳукми остидан чиқиб, яна Худонинг озод хизматкори бўлишига ёрдам беради. Тирик мавжудот хизмат қилиш учун яратилган, шунинг учун у ё адашганидан Парвардигорнинг алдамчи қуввати - майяга ё Парвардигорнинг Ўзига хизмат қилиб яшайди. Парвардигорга хизмат қилиб яшаганида у ўзининг табиий ҳолатида бўлади, лекин у Парвардигорнинг ташки, алдамчи қуввати бўлган майяга хизмат қилишни афзал билса, албатта моддий қувват тутқунлигига тушиб қолади. Адашган, алданган тирик мавжудотларгина моддий оламда майяга хизмат қилиб юрадилар. Танасининг, нафсининг турли талаблари билан оёқ-кўли чамбарчас боғланган бўлишига қарамай, алданган тирик мавжудот ўзини "оламнинг ҳукмдори" деб ҳисоблайди. Мана шуни ҳақиқий "алданиш" деб айтадилар. Озодликка эришган инсон алданиш чангалидан халос бўлади ва ўз хохиши билан Худонинг амрига бўйсуниб яшай бошлайди. Алдамчи қувват бўлган майянинг моддий оламга тушиб қолган тирик мавжудотни, инсонни алдаш учун ишлатадиган энг охирги маккорлиги - унга ўзини Худо деб ҳис қилиш тасаввурини беришдан иборат. Ана шундай алданиш домига тушиб қолган тирик мавжудот ўзини "шартланган руҳ" деб эмас, балки "Худоман" деб ҳисоблай бошлайди. Шунда унинг, ўзига ҳатто: "Агар мен Худо бўлсам, нимага бу дунёда алданиб юрибман?" - деб савол беришга ҳам ақли етмай қолади. Бундай савол ҳатто унинг хаёлига ҳам келмайди. Мана шу инсонга моддий табиатнинг, алдамчи моддий қувватнинг тайёрлаб қўйган охирги тузоғи ҳисобланади. Алданиш тузоғидан бутунлай халос бўлиш учун ягона Парвардигорни, Худонинг Олий Шахсини англаб етиш ва Унинг амрини бажариб яшашга рози бўлиш керак.

Мазкур шеърда ишлатилган *моха* ибораси муҳим аҳамиятга эга. *Моха* - "илм" иборасининг қарама-қарши ибораси, антоними ҳисобланади. Ҳақиқий илмга эга бўлиш - тирик мавжудот ўзининг Худонинг мангу хизматкори эканини тушуниб олишидир. Аммо ўзини "хизматкор" деб ҳисоблаш ўрнига моддий оламдаги ҳар бир одам

ўзини "хўжайин", "ҳукмдор" деб билади, чунки моддий табиатга ҳукмронлик қилишни истайди. Бизнинг алданганлигимиз оқибати шундан иборат. Бу алданиш тузоғидан фақат Кришнанинг ёки Унинг содиқ хизматкорининг марҳамати билангина кутулиш мумкин. Инсон ана шу алданиш таъсиридан қутулганида Кришна учун хизмат қилиб яшашга рози бўлади.

Ҳаётда Кришна онги билан яшаш - Кришнанинг амрини бажариш учун ҳаракат қилиб яшаш демакдир. Алдамчи ташқи қувват алдаб қўйган тирик мавжудот, шартланган руҳ "Парвардигор барча тирик мавжудотларнинг илмга тўла ҳукмдори ва бутун борликнинг ягона эгаси" эканини тушунмайди. Парвардигор Ўзининг содиқларига истаганча бойлик ато этиши мумкин; У ҳар бир тирик мавжудотнинг дўсти, лекин Ўзининг содиқ хизматкорларига У алоҳида марҳамат кўрсатади. У моддий табиатнинг ва барча тирик мавжудотларнинг ягона ҳукмдори. Чексиз замон ҳам, барча бойликлар-у куч-қудратлар ҳам Унинг ҳукми остида. Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкорига ҳатто Ўзини ҳам бутунлай топшириб қўйиши мумкин. Худони англаб етмаган киши алданиш домига тушган ғофил одамдир; Худога садоқат билан хизмат қилиш ўрнига у майяга, саробга, ўткинчи нафсига хизмат қилиб юрибди. Аржун Кришнадан «Бҳагавад-гита»ни тинглаб, алданиш чангалидан бутунлай халос бўлди. Кришна ўзининг шунчаки яқин дўсти бўлиб қолмасдан, У - ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси эканини тушунди. Аржун аслида Кришна қандай бўлса, шундайлигича англаб етди. Ана шу илоҳий илм инсонга тўла аён бўлганида, у Кришна олдида бош эгмай туролмайди. Кришна Ер юзининг ҳаддан ташқари кўпайиб кетган аҳолисини камайтириш ниятида эканини англаб етгандан кейин, Аржун Унинг амрини бажаришга, жангда иштирок этишга рози бўлди. У Худонинг Олий Шахсининг истагини бажо келтириб, жангда иштирок этиш учун яна кўлига қуролини - камон ва пайконларини олди.

74. *санджасяйа увача*

итй ахам васудевасйа

партхасйа ча махатманах

самвадам имам ашраушам

адбхутам рома-харшанам

Санджася деди: *Шундай қилиб, мен икки буюк руҳ - Кришна билан Аржуннинг ўзаро суҳбатини тингладим. Эшитганларим шу қадар ғаройибки, ҳайратга тушганимдан танамда тукларим ҳурнайиб кетяпти.*

Изоҳ: «Бҳагавад-гита»нинг бошида Дхритараштра котиби Санджайдан: "Курукшетра жанг майдонида нималар бўляпти?" - деб сўраган эди. Рухий устози, Вйасадеванинг марҳамати билан

Санджайнинг қалбида бутун «Бҳагавад-гита»нинг мазмуни, Курукшетрада бўлаётган воқеа-ҳодисалар намоён бўлган, шу боис у буларнинг ҳаммасини Дхритараштрага тушунтириб бераётган эди. Бу суҳбат ҳақиқатан ҳам икки буюк зотнинг энг ғаройиб, мўъжизавий, илоҳий суҳбати эди, чунки ундан аввал ҳам, ундан кейин ҳам Ер юзида бундан муҳимроқ оламшумул воқеа бўлган эмас. Бу суҳбат шуниси билан ғаройиб эдики, унда бутун оламнинг ягона олампаҳохи, ягона Парвардигор Ўзи ҳақида ва Ўзининг қувватлари ҳақида инсонга - содиқ хизматкори Аржунга бевосита Ўзи гапириб берган эди. Агар биз Аржуннинг изидан бориб, Кришнани англашга ҳаракат қилсак, ҳаётда албатта муваффақият қозониб, энг буюк бахтга эришамиз. Санджай бунга англаб етган эди, шунинг учун у мана шу суҳбатни Дхритараштрага гапириб берди. Санджайнинг бу суҳбатдан чиқарган хулосаси оддий: қаерда Кришна ва Аржун бўлса - ғалаба ҳам ҳамиша шу ерда бўлади.

75. *вйаса-прасадач чхрутаван*

этад гухйам ахам парам

йогом йогешварат кришнат

сакият катхайатах свайам

Вйасадеванинг марҳамати билан бутун сеҳр қудратининг ҳукмдори Кришнанинг Ўзи бевосита Аржунга гапириб берган бу сирли насихатларни мен ҳам тинглашга муяссар бўлдим.

Изоҳ: Вйасадева Санжайнинг руҳий устози эди, бу ерда Санжай тан олиб айтяптики, фақат Вйасанинг марҳамати билан у Худонинг Олий Шахсини англаб олишга қодир бўлди. Демак, ҳеч ким Худонинг Олий Шахси Кришнага ўзи бевосита яқинлаша олмайди. Бунга фақат ҳақиқий руҳий устознинг ёрдами билангина эришиш мумкин. Ҳақиқий руҳий устоз Парвардигор билан шогирд орасида шаффоф парда, ойна вазифасини бажаради, лекин бунда шогирд бевосита Худо Шахсининг Ўзи билан мулоқотда бўлгандай бўлади. Устозлар силсиласининг энг нодир сири ҳам шунда. «Бҳагавад-гита»ни Аржун Кришнадан бевосита қандай тинглаган бўлса, ҳақиқий руҳий устоз ҳам бу илмни биз ҳам худди шундай тинглаб, англаб етишимизга ёрдам беради. Жаҳонда ҳар хил сеҳргар ва жодугарлар кўп, аммо барча сеҳр қудратининг ягона ҳукмдори Кришна ҳисобланади. Муқаддас «Бҳагавад-гита»да ана шу Кришнанинг хоҳиш-истаги аниқ-равшан баён этилган: "Ўз ихтиёрингни Менга топшир!" Ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган киши "комил йог" бўлади, бунга олтинчи бобнинг охири шеъри ҳам тасдиқлайди: *йогинам апи сарвешам...*

Нарада муни Кришнанинг шогирди ва Вйасадеванинг руҳий устози ҳисобланади. Шунинг учун руҳий устозлар силсиласида турган

Вйасадеванинг мартабаси Аржуннинг мартабасидан кам эмас, Санжай эса, Вйасадеванинг бевосита шогирди. Шундай қилиб, Вйасадеванинг марҳамати билан Санжай ўзининг сезгиларини поклаб, Кришнани яққол кўриш, Унинг гапларини бевосита тинглаш имконига эга бўлди. Кришнанинг бевосита Ўзини тинглаган киши бу нодир илм сирини англаб етишга қодир бўлади. Лекин, фақат шогирдлар силсиласида турган кишигина Кришнани бевосита тинглаш имкониятига эга бўлади. Шу боис инсоннинг «Бхагавад-гита»нинг мазмунини англаб етиш ниятида шогирдлар силсиласида турмаган одамлардан ўрганган ҳар қандай илми мукамал бўлмай қолаверади. Ундай одамнинг «Бхагавад-гита» ҳақида бирор фикр билдиришга ҳаққи йўқ.

«Бхагавад-гита»да барча йога тизимлари таърифланган: *карма-йога*, *ғйана-йога* ва *бхакти-йога*. Уларнинг барчаси Кришнанинг ҳукми остида. Лекин, шуни англаб олиш лозимки, Аржун Кришнани бевосита англаб етиш бахтига муяссар бўлган бўлса, Санжай ҳам Вйасадеванинг марҳамати билан Кришнанинг гапларини тинглаб худди шундай англаб етишга муяссар бўлди. Аслини олганда Кришнанинг насиҳатларини Вйаса сингари ҳақиқий руҳий устоз оғзидан тинглаш - уларни Кришнанинг бевосита Ўзидан эшитиш билан баробар. Ҳақиқий руҳий устоз Вйасадеванинг вакили ҳисобланади. Шунинг учун ведавий урф-одатларга кўра руҳий устоз туғилган кунда "Вйаса-пуджа" деб аталадиган тантана ўтказилади.

76. *раджан самсритйя самсритйя
самвадам имам адбхутам
кешаварджунайох пунйам
хришийами ча мухур мухух*

Эй шаҳаншоҳ, мен Кришна билан Аржуннинг бу ғаройиб, муқаддас суҳбатини такрор ва такрор эслайман, ҳар гал бундан чексиз лаззат хис қиламан.

Изоҳ: «Бхагавад-гита»да баён этилган илм шу қадар улуғворки, Кришна билан Аржуннинг нималар ҳақида суҳбатлашганини англаб етган ҳар бир киши такводор, иймонли инсонлар қаторига кириб, ҳеч қачон бу суҳбатнинг мазмунини эсидан чиқармайди. Руҳий ҳаётнинг илоҳий табиати ана шундай. Бошқача қилиб айтганда, «Бхагавад-гита»ни Кришнанинг бевосита Ўзидан эшитган ҳар бир инсон ҳаётда Кришна онги билан яшаб руҳий баркамолликка эришади. Натижада у руҳий, илоҳий илмга эга бўлиб, ҳаётининг ҳар бир дақиқасини тенгсиз илоҳий лаззатга ғарқ бўлиб ўтказа бошлайди.

77. *тач ча самсритйя самсритйя
рупам атй-адбхутам харех
висмайо ме махан раджан
хришийами ча пунаҳ пунаҳ*

Эй шох, ҳар гал, хаёлимда Кришнанинг ўша ғаройиб гўзал қиёфаси намоён бўлганида, мен бу мўъжизадан ҳайратга тушаман ва қалбим чексиз қувончга тўлиб, яйраб кетаман.

Изоҳ: Мазкур шеърдан маълум бўладики, Кришна Аржунга намоён этган фазовий қиёфасини Вйасадеванинг марҳамати билан Санжай ҳам кўришга муяссар бўлган. Маълумки, Кришна аввал ҳеч қачон, ҳеч кимнинг олдида Ўзини бу қиёфада намоён этмаган эди. У Ўзини фақат Аржун олдида шу қиёфада намоён этганди, лекин барибир баъзи буюк содиқлар ҳам Унинг шу қиёфасини кўришга муваффақ бўлганлар. Ана шундай содиқлардан бири Вйасадева эди, уни Кришнанинг бу дунёда намоён бўлган қудратли қиёфаларидан бири деб ҳисоблайдилар. Вйасадева бу мўъжизавий қиёфани шогирди Санжайга ҳам кўрсатган. Санжай ҳар гал Парвардигорнинг шу қиёфасини эслаб, чексиз лаззат оляпти.

78. *йатра йогешвараҳ кришно
йатра партхо дханур-дхараҳ
татра шрир виджайо бхутир
дхрува нитир матир мама*

Барча сеҳргар ва йогларнинг ҳукмдори Кришна қаерда бўлса, тенгсиз камонбоз Аржун қаерда бўлса - фаровон ҳаёт, ғалаба, чексиз қудрат, адолат, ахлоқ-одоб ҳам ҳамиша шу ерда бўлади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: «Бхагавад-гита» Дхритараштранинг саволидан бошланган эди. У Бҳишма, Дрона ва Карна сингари буюк жангчилар қўллаб-қувватлаётган ўғли бўлажак жангда ғалаба қозонишидан умидвор эди. Аммо, Санжай шохга Курукшетрада рўй бераётган ҳодисалар тафсилотини гапириб берар экан, шундай дейди: "Сен жангда ғалаба қозонишга умид боғляпсан, лекин мен Кришна билан Аржун қаерда бўлса ғалаба ҳам шу ерда бўлади, деб ўйлайман". У очикдан-очик айтяптики, ўғилларининг бу жангда ғалаба қозонишидан умидвор бўлишга Дхритараштранинг ҳеч қандай асоси йўқ. Ғалаба Аржун тарафда бўлади, чунки унинг ёнида Кришна бор. Аржуннинг жиловдори бўлишга розилик бериб, Кришна Ўзининг яна бир ғаройиб илоҳий фазилатини намоён этди. Кришна барча комил сифатлар, эзгу фазилатлар соҳиби. Шу фазилатлардан бири - боғланмасликдир. У ўзининг шу фазилатини бир неча бор намоёиш этди, чунки жаҳонда бунга Ундан қодирроқ бўлган бирор зот йўқ.

Курукшетрадаги жанг Дурйодхон билан Юдҳиштхира ўртасида бўлиб ўтди. Аржун акаси Юдҳиштхира тарафда туриб жанг қилди. Кришна билан Аржун у тарафда туриб жанг қилгани сабабли, Юдҳиштхиранинг бу жангда ғалаба

қозониши муқаррар эди. Жанг натижаси жаҳонга улардан қайси бири ҳукмронлик қилишини белгилаши лозим эди, Санжай башорат қилиб айтяптики, ҳукмронлик Юдҳиштхиранинг қўлига ўтади. У яна шуни башорат қиляптики, жангда ғалаба қозонгандан кейин Юдҳиштхира салтанатни гуллаб-яшнашга, фаровонликка олиб келади, чунки Юдҳиштхира тақводор ва эзгу ниятли, одил шоҳ бўлиш билан бирга энг юксак одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб яшайдиган, юксак инсоний фазилатларга эга бўлган буюк инсон. Бутун умри давомида у бирор марта ёлгон гапирган эмас.

Баъзи бир ғофил одамлар «Бҳагавад-гита»ни жанг майдонидаги икки дўстнинг оддий суҳбати деб биладилар. Лекин, оддий асар “муқаддас китоб” бўлолмайди. Баъзи одамларга Кришнанинг Аржунни жангда иштирок этишга мажбур қилгани ёқмайди, уларнинг фикрича бу жамиятдаги одоб-ахлоқ қоидаларига тўғри келмайди. Лекин, бу ерда аниқ айтилганки, «Бҳагавад-гита» - энг юксак ахлоқ-одоб қоидалари тўплами. Барча одоб-ахлоқ қоидалари ичида энг буюги тўққизинчи бобнинг ўттиз тўртинчи шеърида баён этилган: *ман-мана бхава мад-бхактаҳ*, яъни ҳақиқий одобли инсон Кришнанинг содиқ хизматкори бўлиши лозим. Ҳақиқий дин қонунларига амал қилиб яшашнинг энг буюк мақсади - Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топширишдан иборат (*сарва-дхарман партияджейа мам экам шаранам враджа*). «Бҳагавад-гита»да берилган насиҳатлар ҳақиқий дин ва ахлоқ-одобга оид энг юксак қоидаларнинг маъзи ҳисобланади. Рухий юксалишнинг бошқа барча усуллари онгимизни поклашда, рухий юксалишда юқорироқ поғонага кўтарилишда ёрдам бериши мумкин, аммо «Бҳагавад-гита»нинг кўрсатмаси - барча дин ва ахлоқ қонун-қоидаларининг якуний хулосасидир: ўз ихтиёрингни бутунлай ягона Парвардигорга, Кришнага топшир. Ўн саккизинчи бобнинг мазмуни шундан иборат.

«Бҳагавад-гита»дан билиб оламизки, фалсафий изланишлар ёки сеҳрли йога машқлари билан шуғулланиш орқали инсон рухий ўзлигини англаб етиши мумкин, лекин ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширган кишигина рухий баркамолликнинг энг юқори поғонасига кўтарилган бўлади. «Бҳагавад-гита» таълимотининг мазмуни шундан иборат. Ҳар хил диний маросимларни ўтказиш ва варнашрама жамият тизимидаги ўз бурчини бажариб яшаш - Ҳақиқатни англашнинг сирли йўллари ҳисобланади. Дҳарма, яъни диний қонун-қоидаларга амал қилиш йўлидан ҳам маҳфийроқ, сирлироқ йўл - мураккаб ва Ҳақиқатни фалсафий фикрлаш ёрдамида излаш йўли ҳисобланади. Лекин, рухий юксалиш йўлининг энг маҳфий сирини - Кришнанинг Аржунга берган насиҳати ҳисобланади: Худога хизмат қилиб, ҳамиша Уни эслаб, ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага

топшириш. Ўн саккизинчи бобнинг мазмуни шундан иборат.

«Бҳагавад-гита» яна шуни эълон қилиб айтадики, энг олий ҳақиқат - ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна. Мутлақ Ҳақиқатни уч кўринишда англаб етадилар: шахсиятсиз Брахман, ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган Параматма ва Худонинг Олий Шахси, Кришна. Кришнани тўлиқ англаб етган киши Мутлақ Ҳақиқатни тўла тушуниб етган бўлади. Кришна ҳақидаги илм ўз ичига илмнинг бошқа барча турларини ҳам олади. Кришна бу оламга нисбатан илоҳий, трансцендент ҳолатда, чунки У ҳамиша Ўзининг мангу ички қувватида бўлади. Унинг қувватидан чиққан тирик мавжудотлар икки тоифага бўлинади: мангу озод ва мангу шартланган. Улар сон-саноксиз, уларнинг барчаси Кришнанинг ажралмас рухий заррачалари ҳисобланади. Моддий қувват йигирма тўрт бошланғич унсурдан таркиб топган. Мангу вақт таъсири билан Худонинг ташқи қуввати аввалига бутун борлиқни яратиб, кейин уни яқсон қилиб туради. Моддий олам гоҳида намоён бўлади, гоҳида намоён бўлмаган мавҳум ҳолатга ўтади.

«Бҳагавад-гита»да асосан беш мавзу муҳокама қилинди: Худонинг Олий Шахси, моддий табиат, тирик мавжудотлар, мангу вақт ва фаолиятнинг ҳар хил турлари. Бутун борлиқнинг асоси ва манбаи Худонинг Олий Шахси, Кришна. Худонинг Олий Шахсини англаб етган киши Мутлақ Ҳақиқатнинг қолган бошқа кўринишларини - шахсиятсиз Брахманни, ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Параматмани, Парвардигорнинг бошқа ҳар қандай илоҳий кўринишини ҳам англай олади. Гарчи бир қараганда Худонинг Олий Шахси, тирик мавжудот, моддий табиат ва мангу вақт бир-биридан фарқ қиладигандай бўлиб туюлса ҳам, бутун борлиқ, уларнинг ҳаммаси, аслида ягона Парвардигор билан бир. Лекин, Парвардигорнинг шахсан Ўзи, ҳамиша уларнинг барчасидан фарқ қилади. Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг энг олий поғонаси бўлган мана шу фалсафани, "бир вақтнинг ўзида бир бўлиш ва бир-биридан фарқ қилиш", *ачинтия-бхеда-бхеда таттва*" фалсафасини бизга Чaitанья Махапрабху тушунтириб кетган.

Ўзининг асл табиатига кўра тирик мавжудот пок руҳдан иборат. У - Олий Рухнинг чексиз кичик заррачаси. Шунинг учун, Кришнани куёшга, тирик мавжудотларни эса - куёш нурига ўхшатадилар. Кришнанинг оралиқ қуввати бўлган ҳолда, тирик мавжудотлар ё моддий қувватнинг, ёки рухий қувватнинг таъсири остида бўлишлари мумкин. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудот Парвардигорнинг икки қуввати орасидаги чегара ҳолатни эгаллаб туради, лекин у Парвардигорнинг олий, рухий қувватига мансуб бўлгани сабабли маълум даражада мустақилликка эга. Ўз

мустикаллигидан тўғри фойдаланганда тирик мавжудот бевосита Худо Шахсининг, Кришнанинг раҳбарлиги остида ҳаракат қилишга рози бўлади. Шу тарзда у мангу, туганмас лаззат келтирадиган қувват доирасига ўтиб, ўзининг табиий ҳолатига эришади.

*"Асл ҳолидаги Бхагавад-гита"га Бхактиведанта
Свами Прабхупаданинг изоҳлари шундай
яқунланади*

Илова

Муаллиф ҳақида

Ҳазрат Абхай Чаранаравинда Бхактиведанта Свами Прабхупада 1896 йил Ҳиндистоннинг Калькутта шаҳрида дунёга келган. Шу ерда, Калькуттада у 1922 йил, ўзининг руҳий устози Шрила Бхактисиддхантасарасвати Госвами билан илк бор учрашган. Буюк файласуф, олтмиш тўртта Гаудия-матх(ведавий жамият)га асос солган Бхактисиддхантасарасватига бу ўқимишли ёш йигит жуда ёқиб қолди ва у Шрила Прабхупадани бутун умрини Ведалар илмини тарғибот қилишга бағишлаши лозимлигига ишонтирди. Шу тариқа у Шрила Прабхупаданинг руҳий устози бўлди. Орадан ўн бир йил ўтгандан кейин Шрила Прабхупада ундан расмий равишда руҳий ҳаётга фотиҳа олди.

Биринчи учрашув пайтидаёқ Шрила Бхактисиддхантасарасвати Тхакур Шрила Прабхупададан Ведалар таълимотини инглиз тилида тарғибот қилишни илтимос қилди. Кейинги йиллар давомида Шрила Прабхупада Гаудия-матх фаолиятига ёрдам бериб юрди, "Бхагавад-гита"га изоҳ ёзиш билан шуғулланди, 1944 йилда эса, ойда бир марта инглиз тилида чиқадиган "Бак ту Годхед"("Худога қайтиш") деган журнал чиқара бошлади. Ҳозирги даврда унинг шогирдлари мазкур журнални жаҳоннинг ўттиздан ортиқ тилида нашр қиляптилар.

1947 йил Гаудия-вайшнавлар жамияти, Шрила Прабхупаданинг билимдонлигини ва Худога бўлган садоқатини тан олиб, унга "Бхактиведанта" илмий унвонини берди. Шрила Прабхупада 1950 йил, эллик тўрт ёшида оилавий ҳаётни тарк этди ва ўзининг бутун вақтини илмий машғулотларга ҳамда китоб ёзишга бағишлаш учун ванапрастха турмуш тарзини қабул қилди. У муқаддас Вриндаван шаҳрида жойлашиб, машҳур Радха-

Дамодара эхромида жуда оддий шароитда яшай бошлади. Бир неча йил давомида Шрила Прабхупада илмий изланишлар ҳамда китоб ёзиш билан машғул бўлиб яшади. 1959 у таркидунёлик турмуш тарзига ўтиб, саннийаси унвонини қабул қилди. Айнан Радха-Дамодара эхромида Шрила Прабхупада ўзининг кўп жилдли буюк бадиий асарини - санскрит тилида ёзилган, ўн саккиз минг мисрадан иборат бўлган ҳинд халқининг мумтоз фалсафий асари "Шримад Бхагаватам"("Бхагавата-пурана")ни таржима қилиш ва унга изоҳ ёзишни бошлади. Шу ерда у "Ўзга сайёраларга енгил саёҳат" деган асарини ёзди.

1965 йил, Шрила Прабхупада "Шримад Бхагаватам"нинг инглиз тилидаги биринчи уч жилдини нашрдан чиқариб, руҳий устози зиммасига юклаган вазифани адо этиш мақсадида Америка Қўшма Штатларига йўл олди. Кейинги йилларда у Ҳиндистоннинг мумтоз фалсафий ва диний асарларининг таржималари, уларга ёзилган изоҳлар ва қиссалардан иборат бўлган олтмиш жилддан ортиқ китоб нашр қилди.

1965 йил сентябрида юк кемаси бортида Нью-Йорк портига келиб тушганида, Шрила Прабхупаданинг ёнида тирикчилик қилиш учун деярли ҳеч қандай пули йўқ эди. АҚШда бир йил яшаб, катта қийинчиликларни бошидан кечириб, 1966 йилнинг июль ойида Шрила Прабхупада Кришнани англаш Халқаро Жамияти(ИСККОН)га асос солди. Шрила Прабхупада бу дунёни тарк этиб кетган пайтда(1977 йил 14 ноябрь), у асос солган бу жамият юздан ортиқ ашрамлардан, мактаблардан, эҳромлардан, институт ва кишлок-хўжалик жамоаларидан иборат бўлган катта Халқаро Конфедерацияга айланган эди.

1968 йил Шрила Прабхупада АҚШда биринчи ведавий кишлок-хўжалик тажриба жамоасига асос солди. Бундай хайрли ишнинг муваффақиятли амалга ошганидан илҳомланиб, унинг шогирдлари ҳозиргача АҚШ ва ундан ташқарида бунга ўхшаган жуда кўп жамоалар ташкил қилдилар.

1972 йил Шрила Прабхупада Далласда гурукула(мактаб) ташкил қилиб, ғарбий давлатларда болаларга бошланғич ва ўрта таълим-тарбия беришнинг ведавий тизимига асос солди. Унинг кўрсатмалари асосида Шрила Прабхупаданинг издошлари бутун жаҳон бўйлаб болалар учун мактаблар ташкил қила бошладилар, ҳозир ИСККОНнинг икки асосий таълим-тарбия маркази Ҳиндистоннинг Вриндаван ва Майяпур шаҳарларида жойлашган.

Бундан ташқари, Шрила Прабхупада шогирдларини Ҳиндистонда бир неча катта халқаро маданий марказлар барпо этишга илҳомлантирди. Ғарбий Бенгалияда жойлашган Шридхама Майяпурдаги ана шундай халқаро маданий марказ атрофида катта руҳий шаҳар барпо қилиш режалаштирилган: бу катта лойиҳани амалга ошириш бир неча ўн йилга мўлжалланган. Вриндаванда улғувор Кришна-Балорам эхроми

ҳамда бутун жаҳондан келадиган зиёратчиларни қабул қиладиган катта меҳмонхона барпо этилди. ИСККОНнинг катта-катта маданий ва таълим-тарбия марказлари Ҳиндистоннинг Бомбей ва бошқа катта шаҳарларида жойлашган.

Аммо, Шрила Прабхупаданинг инсониятга қолдириб кетган энг муҳим, бебаҳо неъмат - унинг китобларидир. Бу китобларнинг нуфузлилиги, аниқ ва чуқур баён қилинганлиги бутун жаҳон олимлари томонидан юксак баҳоланган бўлиб, ҳозирги кунда жаҳоннинг кўплаб коллеж ва университетларида улардан махсус ўқув қўлланмаси сифатида фойдаланиляпти. Шрила Прабхупаданинг асарлари жаҳоннинг етмиш бешдан ортиқ тилларига таржима қилинган. Шрила Прабхупада 1972 йилда асос солган "Бҳактиведанта Бук Траст" нашриёти Ҳиндистоннинг фалсафий ва диний асарларини нашр қилувчи жаҳондаги энг катта нашриёт ҳисобланади.

Кексалигига қарамай, Шрила Прабхупада ўн икки йил давомида беш континентнинг ҳар бирида турли маърузалар қилиб, Ер юзини ўн тўрт марта айланиб чиқди. Лекин, қанчалик банд бўлмасин, у ҳеч қачон китоб ёзишни қанда қилмасди. Шрила Прабхупаданинг асарлари Ведалар фалсафаси, диний таълимоти, адабиёти ва маданияти бўйича ҳақиқий энциклопедия ҳисобланади.

Бҳакти-йоганинг асосий қонун-қоидалари

Қандай ҳолатда, қандай шароитда шуғулланишидан қатъий назар, маха-мантрани зикр қилиш билан муроқабба қилиш инсоннинг руҳий юксалишига жуда катта ёрдам беради. Лекин, унинг самарасини яна ҳам ошириш учун буюк устозлар баъзи қоидаларга амал қилишни тавсия қиладилар. Инсон зикр билан қанчалик кўпроқ машғул бўлса, унинг бу қоидаларга амал қилиши шунчалик осон бўлади, чунки зикр шарофати билан у руҳий қудратга эга бўлиб, қалбида юксак руҳий лаззатларга интилиш туйғуси кучаяди. Мантра зикр қилишдан илоҳий лаззат ола бошлаган кишининг руҳий юксалиш йўлида ғов бўладиган ҳар хил номаъқул одатларни тарк этиши ҳам осон бўлади.

1. Ҳаётда руҳий юксалишга жиддий интилаётган киши қуйидаги тўрт асосий қоидага амал қилиши лозим. У:

- а) овқатга гўшт, тухум, балиқ ишлатмаслиги;
- б) маст қилувчи нарсалар(гиёҳванд моддалар, ароқ, тамаки, ҳатто чой ва кофе) истеъмол қилмаслиги;
- в) ҳар хил қимор, лоторея ўйинларида иштирок этмаслиги, ҳаром йўллар билан пул, мол-дунё тўпласлиги;
- г) зино қилмаслиги лозим.

Бу қоидаларга риоя қилиб яшаш шарофати билан инсон жуда тез вақт ичида руҳий юксалишга эришади, акс ҳолда унинг моддий, ўткинчи дунёвий нарсаларга боғланиши кучайиб, руҳий юксалиши сусайиб кетади. Маха-мантрани мунтазам зикр қилиш жараёни шу қадар руҳий қудратга эга-ки, вақт ўтиши билан фақат биргина шу амалнинг ўзиёқ ҳеч қийналмасдан мазкур қоидаларга амал қилиб яшаш имконини беради.

2. Мунтазам равишда Ҳазрат А. Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупаданинг китобларини, айниқса "Асл ҳолидаги Бҳагавад-Гита" ва "Шримад Бҳагаватам" асарларини ўқиб юриш лозим.

3. Қалбини поклаш ва ҳар хил моддий иллатлар билан булғанишдан сақлаш учун инсон ҳамиша аввало Парвардигорга тақлиф қилинган вегетариан таомлар билан овқатланиб юриши лозим. Бу билан у ўзидан-ўзи барча қилган гуноҳлари оқибатидан халос бўла боради.

4. Ҳаётда ҳар бир қилган ишининг натижасини Худога бағишлаши керак. Агар юқорида кўрсатилган асосий тўрт қоидага бевосита зид бўлмаса, инсон ҳаётда ҳар қандай фаолият билан шуғулланиб яшаш мумкин, у фақат қилган меҳнатининг натижаларини Худога бағишлаши лозим.

5. Зикр қилиш ёрдамида руҳий юксалишда баркамолликка эришишга жиддий интилаётган киши кундалик турмушида иложи борича, ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари, қизиқиши ўзининг қизиқишларига яқин одамлар билан кўпроқ ҳамсуҳбат бўлиб юришга ҳаракат қилиши лозим. Натижада у руҳий жиҳатдан тобора кучлироқ қудратга эга бўла боради. Албатта, атрофимиздаги одамларнинг гаплари, ишлари бизга жуда кучли таъсир кўрсатади, шу боис, руҳий ҳаёт билан қизиқмайдиган, Худога ишонмайдиган иймонсиз, ҳаром-ҳалолнинг фарқига бормайдиган бефаросат, маданиятсиз, нопок, виждонсиз одамлардан узокроқ юрган маъқул.

Худонинг истаган муқаддас номларини зикр қилиш мумкин. Руҳий юксалишда Муҳаммад с.а.в. кўрсатган ислом(Аллоҳга бўйсуниб) йўлидан бораётган кишилар Парвардигорнинг "Аллоҳ", "Субҳаналлоҳ", "Алҳамдулиллоҳ", "Аллоҳу акбар" сингари номларини, ёки ўзларининг руҳий устозлари берган калималарни зикр қилиб юришлари мумкин. Христиан динига эътиқод қилиб, Ийсо масиҳ ўғитларига амал қиладиган кишилар "Иисога илтижо"ни, яъни "Господе, Иисусе Христе, помилуй меня" калимасини зикр қилишлари мумкин. Қадимий ведавий муқаддас китобларда ҳозирги биз яшаб турган, динсизлик авж олган Кали юга давридаги одамлар учун, қайси динда бўлишидан қатъий назар Парвардигорнинг муқаддас номларидан таркиб топган қуйидаги маха-мантрани тақрорлаб юриш тавсия қилинган.

Ҳаре Кришна Ҳаре Кришна Кришна Кришна Ҳаре Ҳаре

Ҳаре Рама Ҳаре Рама Рама Рама Ҳаре Ҳаре

Йогларнинг овқатланиш қондаси

Ҳиндистондаги эҳромларга биринчи бор кирган одамлар меҳробда Парвардигор Кришнанинг тасвири олдига ҳар хил таомлар тақдим қилиш маросимини кузатар экан, ҳайрон бўлишлари мумкин. Ҳақиқатан ҳам, наҳотки ҳар нарсага қодир бўлган қудратли Парвардигор ҳам оч бўлса? Наҳотки Парвардигор мана шу кичкина тарелкадаги овқатга зор бўлса? Ахир мана шу нарсаларнинг ҳаммасини Унинг Ўзи яратиб қўйгани йўқми? Ахир У Ўзига тўла бутун бўлган Илоҳий Зот эмасми?

Ҳа, Парвардигор ҳақиқатан ҳам биздан Унга таом тақдим этишни илтимос қилади. Лекин, буни У ҳақиқатан ҳам Ўзига гуруч ва сабзавотлар керак бўлгани учун эмас, балки биринчи навбатда бизнинг Унга, яъни Худога бўлган садоқатимизни синаб кўриш учун қилади. У айтадики, содиқ хизматкорим Менга муҳаббат ва садоқат билан барг, гул, мева ва сув эҳсон қилса, Мен унинг эҳсонини қабул қиламан. Аслида, биздан Ўзига таом тақдим қилишни илтимос қилиш билан Парвардигор бизларни У билан ўзаро мангу муносабатларимизни қайта тиклашга ундайди. Аввалига, Парвардигорнинг сўзларини қабул қилиб, биз бурч юзасидан Унинг кўрсатмаларига амал қила бошлаймиз, кейин қалбимиз тобора покланиб, руҳий жиҳатдан юксала борган сари, қалбимизда Худога боғланиш ва муҳаббат туйғулари кучая бошлайди. Севган кишисига ўзида бор бўлган нарсаларнинг энг яхшисини беришга тайёр бўлган киши сингари, Худонинг содиқ хизматкори ҳам Унга ўз овқатини, бойлигини, ақлини ва бутун ҳаётини тақдим этади.

Ягона Парвардигор - ҳар биримизнинг ҳақиқий севгилимиздир. Лекин, биз ўзимиз билмаган Зотга бирор нарса тақдим эта оламизми? Худо ҳақида мукамал илмга эга бўлиш, Уни таниш учун инсон муқаддас китобларнинг қонунларига асосланган Ведалар маданияти қондаларига амал қилиб яшаши лозим. Агар сиз Парвардигорга таом тақлиф қилишни бошлашга қарор қилган бўлсангиз-у, лекин бирор сабабларга кўра ҳали ҳамма қонун-қондаларга амал қила олмаётган бўлсангиз, хафа бўлманг. Парвардигорнинг бу дунёда намоён бўлган қиёфаларидан бири Рамга Океан орқали кўприк қуришда ёрдам берган кичкина ўргимчак ҳикоясини эсланг: Хануман ва бошқа хизматкорлар кўприк учун катта-катта тошларни олиб келардилар. Кичкина ўргимчак эса, биргина қум заррасини зўрға кўтариб келарди. Шунда Парвардигор Ханумандан ҳам, кичкина ўргимчакдан ҳам бирдай мамнун бўлган эди. Худди шундай, Худо сизнинг таомингизга зор

эмас, У сизнинг Унга бўлган имон-этиқодингизни, ихлосингизни, муҳаббатингизни, садоқатингизни қадрлайди! Шуни тушунган инсон бирор нарсани ўзи истеъмол қилишдан аввал албатта шукроналик, миннатдорчилик билан уни Парвардигорга тақлиф қилишни ўзига одат қилиб олишга ўрганиши лозим.

Парвардигорга таом тақлиф қилиш учун алоҳида жой тайёрланг. Бу жой имкониятингизга қараб алоҳида стол ёки бутун бир хона бўлиши мумкин. Шу ерда Парвардигор Кришнанинг тасвири кўядиган меҳроб ясанг. Парвардигорнинг чап томонида Шримати Радхаранининг тасвири бўлиши керак. Шримати Радхарани – Парвардигор Кришнанинг лаззатланиш қувватининг тимсоли бўлиб, У Худога хизмат қилишга самимий интилаётган содиқнинг қалбида муҳаббат туйғусини уйғотади. Меҳробга Шрила Прабхупаданинг, руҳий устозингизнинг расмларини ҳам қўйинг. Шогирдининг Худога тақдим қилаётган таомини устози олиб, ўзининг устозига, унинг устози эса, ўз навбатида ўз устозига тақдим қилади ва шу тартибда устозлар силсиласи орқали шогирдининг тақдим қилган таоми ягона Парвардигорнинг олдига боради. Ҳақиқий руҳий устозлар силсиласи албатта ягона Парвардигорнинг Ўзидан бошланган бўлади.

Таом тайёрлаш учун озиқ-овқат маҳсулотларини харид қилаётганда ҳам фақат Худони мамнун қилиш ҳақида ўйланг. Шу боис фақат яхши сифатли маҳсулотларни сотиб олинг. Гўшт, тухум, балиқ, пиёз, саримсоқ сингари ғафлат гунасига мансуб бўлган яроқсиз нопок маҳсулотлар пок Парвардигор учун таом тайёрлашда ишлатиладиган ҳалол-пок маҳсулотларга аралашиб кетмасин.

Овқат пишираётган киши тайёрланаётган таомдан ўзи қандай лаззатланиши ҳақида эмас, балки бу таомдан биринчи бўлиб Кришна, Парвардигорнинг шахсан Ўзи лаззатланиши ҳақида ўйлаши лозим. У: “Парвардигор менга ризқ бўлсин деб шундай ширин, ҳалол-пок нарсаларни яратиб қўйибди, мен булардан мазали қилиб, Худони мамнун қиладиган лаззатли ширин таом тайёрлашим керак!” - деб ўйлаши лозим. Овқат пишираётганда Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш, Ҳаре Кришна мантрасини тақрорлаш ёки мантра куйланган кассета тинглаш мумкин. Шунда овқат пишираётганда ақлингизга ўзидан-ўзи кириб келадиган ҳар хил бемаъни фикрлардан ҳалос бўласиз, айна пайтда овқат пишириш пайтида қилган ишларингизнинг ҳаммаси Худони эслаш, Худога хизмат қилишга, яъни ҳақиқий тоат-ибодатга айланади.

Такводорлик билан озодалиқ бир-бирига опасингил бўлган сифатлардир. Парвардигор учун таом тайёрлаётган киши ақлининг, онгининг, қалбининг поклиги билан бирга танасининг поклигига ҳам жиддий эътибор бериши лозим.

Ошхонага киришдан олдин кийимингиз, танангиз озода, сочингиз ихчам турмакланган ёки ўрилган бўлсин. Ошхона, идиш-товоқлар, стол, газ плитаси чиннидай тоза бўлсин. "Парвардигор ҳалол, пок жойда муҳаббат билан тайёрланган энг оддий таомни ҳам қабул қилади, лекин, нопок ошхонада тайёрланган энг тансиқ таомни ҳам қабул қилмайди" - деган эди Худонинг буюк содиғи Шрила Прабхупада.

Прасад(Худога тақдим этилган таом) билан *бхога*(ҳали Худога тақдим этилмаган нарсалар) ҳеч қачон бир-бири билан аралашиб кетмаслиги керак. Худога бир марта тақдим этилган нарсани Унга иккинчи марта тақдим этиш асло мумкин эмас. Шу боис ҳамиша прасадни алоҳида идишларда сақлаш керак. Овқат пишираётган киши ундан ҳатто таомнинг таъмини, пишган-пишмаганини кўриш учун ҳам татиб кўрмаслиги керак. Таомдан биринчи бўлиб Парвардигор тотиши, яъни Кришна лаззатланиши керак. Биров таъмини тотиб кўрган таомни Парвардигорга таклиф қилиш асло мумкин эмас. Тайёр бўлган таомдан алоҳида идишларга солиб, иложи бўлса гуллар билан чиройли безаб, меҳробдаги Илоҳга таклиф қилиш лозим. Бу идишларда Кришнадан бошқа ҳеч ким овқатланмаслиги керак. Кришнага таом таклиф қилиш маросими тугамагунча қолган таомларга ҳам ҳеч ким тегмаслиги керак. Кришнанинг ликобчалари ёнига кичкина идишда гармдори, туз кўйиш, мушк анбар тутатиш мумкин. Таом солинган ликобчаларни Кришнанинг тасвири олдида кўйиб Ҳаре Кришна маха-мантрасини уч марта такрорланг:

*Ҳаре Кришна Ҳаре Кришна,
Кришна Кришна Ҳаре Ҳаре
Ҳаре Рама Ҳаре Рама,
Рама Рама Ҳаре Ҳаре*

Таомлар Кришнанинг олдида бир неча дақиқа туриши керак. Ҳаре Кришна мантрасининг маъноси: "О Радхарани, о Кришна, эй Парвардигор, Сенга муҳаббат билан холис хизмат қилишимга рухсат бер!"

Биз ўзимизнинг холис хизматимиз билан Худони мамнун қилишни қай даражада истасак, қилаётган эҳсонимиз Уни шу даражада қувонтиради. Биз Кришнага ҳар хил тансиқ таомларни таклиф қилишимиз мумкин, лекин энг муҳими бизнинг Унга бўлган ихлосимиз, муҳаббатимиз, садоқатимиздир. Бу ҳақиқат Қуръонда ҳам таъкидланган: "**Итоат қилувчи зотлар ...биз ризқ қилиб берган ҳалол пок нарсалардан инфоқ-эҳсон қиладиган зотлардир**"(Ҳаж.34). "**Оллоҳга қурбонликларнинг гўштлари ҳам, қонлари ҳам етмас. Лекин, У Зотга фақат сизларнинг тақво-ихлосингиз етар**"(Ҳаж.37). Шу боис бизнинг Худога тақдим этадиган энг асосий эҳсонимиз - муҳаббат ва садоқатимиз бўлиши лозим. Парвардигор Ўз содиқларининг муҳаббат ва садоқат билан қиладиган холис хизматларидан

лаззатланади. "**Мен жин ва инсни фақат Ўзимга ибодат қилишлари учун яратдим. Мен улардан бирон ризқ истамасман ва улар Мени таомлантиришини истамасман**"(Қуръон. Ваз-з-зориёт. 56-57).

Бир неча минутдан кейин, Илоҳнинг олдида таом солиниб турган ликобчани олиш мумкин. Прасадни бошқа идишга солиб кўйинг ва Кришнанинг идишларини ювинг. Энди прасаддан бошқаларга тарқатсангиз бўлади. Илоҳнинг ликобчасидан олинган прасад *маха-прасад* – "Худонинг буюк марҳамати" деб аталади. Бу алоҳида илоҳий қувватга эга бўлган прасад ҳисобланади, шу боис мана шу таомдан одамларнинг ҳар бири озгина бўлса ҳам, албатта тотиши лозим.

Шрила Прабхупада прасад ҳақида шундай деган эди: "Прасад Парвардигорнинг Ўзидан фарқ қилмайди. Шу боис биз прасадни "ейишимиз" эмас, балки ҳурмат билан ундан "тотишимиз" лозим. Прасадни оддий овқат деб ўйлашнинг ўзи ҳақорат, оғир гуноҳ ҳисобланади. Прасад "Худонинг марҳамати" деганни билдиради, прасад тимсолида биз Парвардигорнинг Ўзини кўришимиз лозим. Кришнанинг марҳамати жуда кенг. Бу дунёда яшаётган тирик мавжудотларнинг ҳаммаси турли таомлар билан лаззатланишга интиладилар, шу боис Парвардигор ҳар хил таомлардан тотиб кўриб, чексиз марҳамат кўрсатиб, ундан Ўзининг содиқ хизматкорларига қолдириб беради. Прасаддан тотиш билан содиқлар фақат иштаҳасининг, нафсининг талабини қондириб қолмасдан, руҳий жиҳатдан юксалиб, ҳаётини, онгини поклайдилар. Шу боис прасадни ҳеч қачон оддий овқатларга тенгламанг".

Бошқача қилиб айтганда, агар содиқ прасад тимсолида Парвардигорнинг унга кўрсатаётган буюк марҳаматини ҳис қилиб овқатланса, у шунчаки овқатланмаган, балки айни пайтда Худонинг марҳаматига муносиб эҳтиром кўрсатиб, Худога хизмат қилган бўлади. Шу тариқа прасад тимсолида Парвардигорга сиғиниб, содиқлар ўзлари чуқур лаззат олиш билан бирга Худони ҳам мамнун қилган бўладилар. Қилаётган хизмати билан Парвардигорни мамнун қилиб юрган, Худони рози қилишга эриша олган киши эса, ҳаётда ҳамиша бахтиёр яшайди. Руҳий жиҳатдан юксала бориб, буни ҳар бир инсон ўзи яққол ҳис қила бошлайди. Мана шу - ягона Парвардигор билан ҳақиқий боғланиш, яъни "йога" деб аталади. Худога овқат таклиф қилишнинг мана шундай оддий жараёни бизга Ведаларда ёзилган Ҳақиқат илмини тушуниб олишда ёрдам беради: ҳамма нарса Худонинг мулки ҳисобланади, шу боис биз ҳамма нарсани аввал Унга тақдим этишимиз, шу билан Уни мамнун қилишимиз лозим.

Ҳар гал, бирор таом тайёрламоқчи бўлсангиз, уни албатта Худо учун, яъни Кришна учун тайёрланг, тайёр бўлган таомни аввало Унга

тақдим қилинг, шунда сизнинг уйингиз ҳам тез вақт ичида Худонинг уйига, муқаддас эҳромга айланади, қилаётган хизматларингиз билан Парвардигорга қанчалик яқинлашаётганингизни ўзингиз ҳам яққол ҳис қила бошлайсиз.

Агар сиз илгари ҳеч қачон Худога таом таклиф қилмаган бўлсангиз, Унга жуда оддий йўл билан – шунчаки, Худонинг муқаддас номларини ёки Ҳаре Кришна мантрасини бир неча марта зикр қилиш билан таом таклиф қилишингиз мумкин. Имонингиз кучайиб, қалбингизда Худога нисбатан муҳаббат ва садоқат туйғуси ривожлана борган сайин, Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкорлари таомни Унга қандай таклиф қилишларини ҳам ўрганиб олишингиз мумкин.

Ягона Парвардигорга имон келтирган инсонларга овқатланишдан олдин Худонинг муқаддас номларини зикр қилишни Қуръони каримда ҳам буюриб қўйган: Анъом сураси: 118. Бас, агар Аллоҳнинг оятларига иймон келтиргувчи бўлсангизлар, **Аллоҳнинг номи зикр қилинган нарсалардан еяверинглар.** 121. Аллоҳнинг номи зикр қилинмаган нарсалардан емангиз! Зотан бу иш итоатсизликдир...

Мунтазам равишда ҳар куни эрталаб куёш чиқмасдан аввал Худонинг бирор ишончли муқаддас номларини ёки Худонинг муқаддас номларидан иборат бўлган мана шу илоҳий Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юриш билан инсон ўзига кун бўйи етарли бўлган руҳий қувват олади. Буни ҳар ким ўзи амалда синаб кўриши мумкин. Парвардигор билан зикрий муруқаба орқали боғланишнинг бундай усули жаҳондаги барча динларда асосий амаллардан бири ҳисобланади. Ислом динида ҳам эрталаб намоз ўқилади. Одатда намоз ўқийдиган кишилар Худонинг муқаддас номларини "Алҳамдулиллоҳ", "Субҳаноллоҳ", "Оллоҳу акбар" калималари кўринишида зикр қиладилар. Анкабут сурасида(45): **"Албатта намоз фахш ва ёмонликдан қайтарур! Аммо, Аллоҳнинг зикри ҳамма нарсадан улуғдир!"** - деб ёзилган. Бунинг устига Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш учун намоз ўқишдаги сингари бажариш қийин бўлган ҳар хил мураккаб шартлар талаб қилинмайди. Агар яшаш шароитингиз, турмуш тарзингиз Худога ҳар куни беш вақт намоз ўқиш билан сиғиниш имконини бермаса, сиз ҳар куни Худонинг муқаддас номларини кучингиз етган миқдорда зикр қилиб юришингиз мумкин. Мана шунинг ўзиёқ Худога садоқат билан хизмат қилишнинг энг буюк усулларида бири бўлади, чунки Худога сиғинишдан мақсад ҳамиша Уни эслаб юришдан иборат. Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юрган киши бевосита Парвардигор билан боғланган бўлади. Тез вақт ичида буни ўзингиз яққол ҳис қила бошлайсиз.

Мундарижа

Жаҳон олимларининг "Асл ҳолидаги Бхагавад-гита" ҳақидаги фикрлари.....	
"Бхагавад-гита"нинг инглизча нашрига сўзбоши.	
"Бхагавад-гита" нозил бўлган вазият.....	
Кириш	
Руҳий устозлар силсиласи.....	
1-Боб. Аржуннинг саросимага тушиши.....	
2-Боб. "Бхагавад-гита"нинг қисқача мазмуни...	
3-Боб. Карма-йога.....	
4-Боб. Илоҳий илм.....	
5-Боб. Карма-йога – Худога хизмат қилишдир....	
6-Боб. Дҳяна-йога	
7-Боб. Мутлақ Ҳақиқатни англаш.....	
8-Боб. Худонинг даргоҳига эришиш.....	
9-Боб. Энг нодир илм.....	
10-Боб. Мутлақ Ҳақиқатнинг ғаройиблиги.....	
11-Боб. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси.....	
12-Боб. Худога садоқат билан хизмат қилиш.....	
13-Боб. Табиат, лаззатланувчи ва онг	
14-Боб. Моддий табиатнинг уч гунаси	
15-Боб. Пурушоттама-йога - Олий Шахс йогаси.	
16-Боб. Илоҳларга ва иблисларга хос фазилатла	
17-Боб. Ўтиқод турлари.....	
18-Боб. Мукамал таркидунёлик.....	
Илова	
Муаллиф ҳақида	
Бхакти-йоганинг асосий қонун-қоидалари....	
Йогларнинг овқатланиш қоидаси	